Filistin Meselesi

ve

Arap - İsrail Savaşları

(1948-1988)

Prof. Dr. Fahir Armaoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

Prof. Dr. Fahir ARMAOĞLU

FİLİSTİN MESELESİ VE ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI 1948 - 1988

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

Her Hakkı Kültür Yayınları
İş-Türk Limited Şirketi'nindir.

Kapak Düzeni : Ayhan KÖKTEN
Birinci Baskı : 5000 Adet
ISBN 975-458-017-0

Tisamat - 118 95 62 - ANKARA

ÖNSÖZ

Filistin Meselesi... En az yüz yıldanberi devam eden, sadece 20. yüzyılın değil, çağımızın "Bitmemiş Senfonisi". Çünkü, 19. yüzyılın sonlarında "Siyonizm" hareketile dinamizm kazanmış olan Filistin meselesi, İsrail Devletinin kuruluşu ile sona ermemiş, aksine 21. yüzyıla bile taşacağı anlaşılan, yeni bir dinamizmi harekete geçirmiştir.

Başka bir deyişle, M.S. 1. yüzyılda başlayan Yahudi Diasporası, 20. yüzyılın sonunda bir Filistin diasporasına dönüşmüştür.

Tarihin hiç bir döneminde ve dünya coğrafyasının hiç bir yerinde, Yahudi ve Filistin halkları gibi birer avuç insan, Filistin gibi avuç-içi kadar bir toprağın, bu denli uzun ve sert mücadelesini yapmamıştır. Filistin üzerindeki Arap-Yahudi mücadelesi, modern çağın en uzun kavgasını teşkil etmektedir.

Diğer taraftan, 20. yüzyılda hiç bir mesele veya anlaşmazlık, Filistin meselesi kadar ağırlıklı olarak, milletlerarası politikanın bir mihveri, bir ekseni haline gelmemiştir. Son 40 yılda dünya politikasının en sıcak bölgesi "Orta Doğu" olmuştur. Milletlerarası politikaya bu kadar uzun süre ve bu kadar yoğun bir şekilde tesir eden başka bir mesele gösterilemez.

Burada mühim bir noktayı da belirtmemiz gerekiyor. Bu da Osmanlı İmparatorluğunun, Balkanlarda olduğu gibi, Orta Doğuda da bıraktığı boşluğun, halâ istikrarlı bir şekilde doldurulamamış olmasıdır. Filistin meselesi, Türk'ün Orta Doğu'dan çekilmesinin bıraktığı boşluğun yarattığı ve günümüze kadar ulaşan sarsıntıların ancak bir parçasıdır.

Dolayısile, bütün bu faktörlerin yarattığı bir karmaşıklık, Filistin meselesinin birinci özelliğini teşkil etmektedir. Filistin konusunda bir inceleme yapmak demek, bütün bu karmaşıklığa ve hatta karışıklığa meydan okumak demektir.

İkinci olarak, Filistin meselesi günümüzde son derece hassas, duygusal bir konudur, Maalesef, Filistin meselesinde söylenen ve yazılan her şey, mantıktan önce hisleri harekete geçirmektedir. Bilimsel çalışmalarda, hislerin hâkim olduğu konular, bilimin tarafsız mantığının süzgecinden geçirmenin zorluğunu, bilenler bilir. Hisleri mantıkla aştığınızda ise, her iki taraftan da yakınmalar ve eleştiriler başlar.

Biz, Filistin konusunun incelemesine başlarken, bütün bunları gözönüne aldık, Tabiatile, Filistin meselesinin karmaşıklığına ve güçlüklerine meydan okumak için bu kitabı yazmadık. Ama yazarken de, bu karmaşıklık ve güçlüklerden, zaman zaman tereddütlerimiz olmuşsa bile, korkmadık.

Konunun duygusallığında ise, gerçekleri, objektif, tarafsız bir araştırıcı olarak görmeye çalıştık. Gerçeklere sadakatimiz, sapmamaya çalıştığımız temel ilke oldu. Büyük Atatürk'ün söylediği gibi:

"Tarih yazmak, Tarih, yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sâdık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır".

Mamafih, bütün bunları söylemekle, ortaya çok güzel bir çalışma çıkardığımız iddiasında değiliz. Biz, bir çerçeve, bir çatı inşa etmeye çalıştık. Bu çatının iyi bir şekilde inşa edildiğini görmek, bizim için mutlulukların en büyüğü olacaktır.

Bundan sonrası, daha güzelini, daha mükemmelini yapacaklara aittir. Biz sadece bir adım attık. Daha iyiler ve daha güzeller için imkânlar tükenmezdir. Bu kitap, daha iyiye ve daha güzele bir katkı olursa, bunu, bize mutluluk verecek bir hizmet olarak değerlendireceğiz.

Her kitabımızda tekrarladığımız bir hususu, burada da vurgulamak isteriz: Bu çalışmanın bütün kusurları, hataları ve eksiklikleri yazarına aittir. Bütün bunlar yazarının sorumluluğundadır. Fakat buna rağmen, bu çalışmayı en iyi şekilde gerçekleştirmek için bize lûtufkâr yardım ve ilgilerini esirgemeyenleri burada zikretmek ve kendilerine yürekten şükran duygularımızı sunmak, bizim için en zevkli ve mutlu bir görev olacaktır.

Önce, çok değerli meslekdaşım ve aziz dostum, Türk Tarih Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Yaşar Yücel ile, Kurumun Kütüphane müdiresi Sayın Perihan Dirican'a en samimi şükran duygularımızı ifade etmek isteriz. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinden yararlanmamızda gösterdikler alâka ve yardımlar, bu kitabın bizdeki en mutlu hâtırasıdır.

Ankara'daki Amerikan Kütüphanesi ise, en az son üç yıllık çalışmalarımızın mekânı oldu. Bu Kütüphanenin "Uluslararası İlişkiler" Bülümün sorumlusu olup, şimdi mutlu bir emeklilik hayatı geçiren Sayın Burçin Taneri'ye çok şey borçluyuz. Kaynak tesbitinde ve bibliyografya çalışmalarımızda

bize o derece yardımcı oldu ki, bir "Kürsü arkadaşım" olsaydı, ancak bu kadar yardım yapabilirdi. Sayın Burçin Taneri'ye şükranlarımız sonsuzdur.

Amerikan Kütüphanesi ile ilgili teşekkürümüzü bu kadarla bırakırsak, görevimizi çok eksik yapmış oluruz. Sayın Burçin Taneri'den gayrı, Kütüphanenin bütün değerli yetkilileri ve görevlileri, son üç yıl içinde, bütün zahmetlerimize daima güleryüz ve nezaketle katlandılar. Bu sebeple, Amerikan Kütüphanesi Müdiresi Sayın Esin Çolakoğlu'na, yardımcısı Sayın Gediz Berktin'e, Sayın Semra Akkaya'ya, Sayın Betil Çelim'e, Sayın Selda Tırpancı'ya ve Sayın Figen Şahin'e, şükran duygularımızı burada ifade etmek, bizim için gerçekten mutluluktur.

İki Değerli meslekdaşım ve iki aziz kardeşim, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Oral Sander'in, bizi hiç bir zaman yalnız bırakmayan yakın alâkalarını ve bu kitabın hazırlanmasındaki yardımlarını bir kere daha belirtmek, bizim için zevkli bir görevdir.

Bu kitabımızı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları arasında yayınlamak hususunda gösterdikleri yakın alâka dolayısile, Türkiye Iş Bankası Kültür ve Sanat Müşaviri Sayın Mehmet Önder'e ve Halkla İlişkiler Müdürü Sayın Yılmaz Sevimli'ye ve baskı sırasındaki yardımlarından dolayı da Sayın Eray Bektaş'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kitabımızın baskısını yapan Tisa Matbaacılık A.Ş. Müdürü Sayın Nejat Kangal'a, Sayın Hilmi Çırak'a, dizgi operatörlerine ve matbaanın diğer personeline de, dikkatli ve temiz bir baskı yapmak hususundaki titizlik ve her türlü yardımlarından dolayı teşekkür etmek, yerine getirmekten mutluluk duyduğumuz bir borçtur.

Kavaklıdere, Ankara
Ağustos 1989

Prof. Dr. Fahir ARMAOĞLU

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM
TARİH İÇİNDE FİLİSTİN

	Sayfa
1. Filistin Neresidir?	3
2. Diaspora'dan Aliyah'a	5
3. Aliyah	12
4. Theodor Herzl ve Dünya Siyonist Teşkilâtı	16
5. Herzl ve II. Abdülhamid	18
6. Filistin'de Yahudilerin Toprak Mülkiyeti	24
7. Osmanlı Devletine Karşı Araplar ve 1917 Balfour Deklârasyonu	28
8. İngiliz Mandası Altında Filistin	36
9. İngiltere'nin Çözüm Çabaları	53
10. İkinci Dünya Savaşında Filistin	60

İKİNCİ BÖLÜM
İSRAİL DEVLETİNİN KURULUŞU VE 1948-49 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

1. İkinci Dünya Savaşı Sonunda Yahudiler ve Araplar	65
A) Yahudi Terörü	65
B) Filistin Arapları	68
2. Filistin Meselesinin Yeni Faktörü: Birleşik Amerika	71
3. Filistin Meselesi Birleşmiş Milletlerde	84
4. Arap - İsrail Savaşı	89
5. Mütareke Anlaşmaları	101
A) İsrail-Mısır Mütarekesi	101
B) İsrail-Lübnan Mütarekesi	101
C) İsrail-Ürdün Mütarekesi	102
D) İsrail-Suriye Mütarekesi	103
6. Mülteciler Meselesi	105
7. Kudüs Meselesi	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1956 SÜVEYŞ SAVAŞI

1. Orta Doğu'da Yapı Değişikliği, 1950-1955 116
2. Mısır'da Monarşinin Yıkılması 121
3. Orta Doğuya Silâh Ambargosu 128
4. Arap-İsrail Çatışmaları 132
5. Nâsır'ın Çekoslovakya'dan Silâh Satın Alması 140
6. Orta Doğu'da Gerginlikler 145
7. Asvan Barajından Küveyş Kanalına 149
8. Süveyş Krizi 152
9. Süveyş Savaşı 162
10. Tepkiler ve Birleşmiş Milletler 164
11. Savaşın Sonu 170

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
YEMEN İÇ SAVAŞI

1. Yemen'in Kısa Tarihçesi 173
2. Darbeden İç Savaşa 176
3. Uzlaşma Çabaları 182
4. Cumhuriyetçilerin İç Kavgaları 184
5. Cidde Anlaşması ve Sonrası 185
6. İç Savaşın Sonu 187
7. Güney Yemen'in Bağımsızlığı 191
8. Kuzey ve Güney Çatışmaları 194

BEŞİNCİ BÖLÜM
1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

1. Milletlerarası Politikanın 11 Yılı, 1956-1967 199
2. Eisenhower Doktrini ve Neticeleri 200
3. Orta Doğu'da "Baas" Faktörü 206
   A) Suriye'de Baas 207
   B) Irak'da Baas 213
4. Araplararası Birleşme Çabaları 217
5. Orta Doğu'da FKÖ Faktörü 220
6. Arap Birliği ve Filistin Meselesi 226
7. İsrail-Arap Çatışmaları 230
8. Savaşa Doğru 240
9. Altı Gün Savaşı 247

A) Savaşan Tarafların Askerî Güçleri 247
B) Cepheler ve Muharebeler 248
C) Nâsır'ın İstifası 257
10. Savaş ve Arap Ülkelerinin Tepkileri 258
11. Birleşmiş Milletlerin Barış Çabaları: 242 Sayılı Karar 261
A) 5 Haziran Öncesi 261
B) Savaş ve Birleşmiş Milletler 263
C) Savaş Sonrası: B.M. Genel Kurulu 265
D) Mülteciler Meselesi 265
E) Kudüs Meselesi 267
F) Barış Meselesi 270
G) 242 Sayılı Karar 273

ALTINCI BÖLÜM

1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SONRASI

1. Sertleşen Terorizm 280
2. Mısır'ın Yıpratma Savaşı 285
3. El-Aksâ'dan İslâm Konferansına 290
4. Ürdün İç Savaşı 293
5. Barış Çabaları: Jarring Misyonu ve Rogers Plânları 301
6. Nâsır'ın Ölümü-Enver Sedat 310
7. Enver Sedat ve Sovyetler 312
8. 1973 Savaşı-Yom Kippur Savaşı 320
9. Arap Tepkileri 329
10. Büyük Devletler - Siyasî Gelişmeler - Krizler - Ve Ateş-Kes'ler ... 330
11. Ayırma (Disengagement) Anlaşmaları, 1974 337
12. Mısır - İsrail 2. Ayırma Anlaşması, 1975 347
13. 1973 Petrol Krizi 355
14. Enver Sedat'ın Kudüs Seferi 366
A) Enver Sedat'ın Batı'ya Kayması 366
B) Enver Sedat Moskova'dan Kopuyor 368
C) 1976 Yılı Gelişmeleri - Filistin Meselesi 369
D) Mısır'da Gösteriler ve Ayaklanmalar 372
E) Başkan Carter ve Yeni Amerikan Politikası 373
F) İsrail'de Seçimler - Begin Hükümeti ve Amerika 376
G) Sovyet - Amerikan Ortak Deklârasyonu 379
H) Enver Sedat Kudüs'e Gidiyor 381
İ) Tepkiler 386
J) Sedat-Begin İsmailiye Zirvesi: Fiyasko 389

YEDİNCİ BÖLÜM

CAMP DAVİD'DEN EKSİK BARIŞA

1. Arap Tepkileri - Cezayir Zirvesi 398
2. Amerika Harekete Geçiyor 399
3. Amerika-İsrail Gerginliği 400
4. Uzun Sıcak Yaz 403
5. Camp David Zirvesi 407
6. Camp David Anlaşmaları 415
   A) Orta Doğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşması 416
   B) Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması 418
   C) Bir Değerlendirme 422
7. Camp David'e Arap Tepkileri 423
8. Mısır-İsrail Barışı, 26 Mart 1979 427
   A) Camp David'in İlk Günleri 427
   B) Vaşington Görüşmeleri ve Anlaşmazlıklar 428
   C) 2. Camp David'den Mısır-İsrail Barışına 433
   D) Mısır-İsrail Barışı, 26 Mart 1979 436
9. Mısır-İsrail Barışına Tepkiler 444
10. Mısır-İsrail Barışının Tatbikatı 452
11. Filistin Özerkliği Görüşmeleri 455
    A) Özerklik Konusundaki Görüş Ayrılıkları 457
    B) Yahudi Yerleşimleri Meselesi 459
    C) Doğu Kudüs'ün İsrail Tarafından İlhakı 460
    D) İsrail'in Golan Tepelerini İlhakı 464
    E) Enver Sedat'ın Öldürülmesi 470
    F) Yeni Barış Plânları ve Filistin Konusu 473
       a) EEC Deklârasyonu 473
       b) Fahd Plânı 476
       c) Reagan Plânı 481
       d) Fez Plânı 485

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BATI ŞERİA'DAN BEYRUT'A - İSRAİL VE LÜBNAN

1. Lübnan Sahnesinin Aktörleri ve Faktörleri 487
2. Lübnan: Karmaşık Bir Ülke 490
   A) Lübnan'ın Sosyal Yapısı 491
      a) Zâ'im'lik Müessesesi 492
      b) Lübnan'da Mezhepler 493
      c) Lübnan'da Filistinliler 496

B) Lübnan'da Siyasî Partiler 499
a) Hıristiyanların Partileri 499
b) Müslümanların Partileri 500
c) Filistin Partileri 501
3. Lübnan Ekonomisi 502
4. Lübnan ve İsrail 504
5. Lübnan İç Savaşı 513
A) İç Savaşın Çıkması 515
B) Beyrut Çarpışmalarından İç Savaşa 517
C) Suriye'nin Lübnan'a Müdahalesi 519
D) Riyad Anlaşması ve İç Savaşın Sonu 524
E) İsrail-Suriye Gerginliği 526
F) İç Savaşın Maliyeti 526
6. Ara Dönem, 1977-1981 527
A) İç Savaştan Sonra Hıristiyanlar 528
B) Lübnan'daki Suriye 531
C) İsrail'in Güney Lübnan'ı İşgali, Mart 1978 534
7. İsrail'in Lübnan'ı İşgali 538
A) 1981 den 1982 ye 539
B) Lübnan'ı İşgal Operasyonu 542
C) Tepkiler 545
D) Birleşmiş Milletlerde Lübnan Konusu 547
E) İsrail'in Beyrut Kuşatması 550
F) FKÖ Beyrut'tan Çıkıyor - Filistin Diasporası 555
G) Lübnan Operasyonunun Maliyeti 557
H) "Çok Uluslu Kuvvet"in Teşkili 558
8. Sabra ve Şatila Katliâmı 560
9. Ve Sonrası 565

KAYNAKLAR 570
İNDEKS 579
HARİTALAR

I
Tarih İçinde Filistin

1. Filistin Neresidir ?

"Filistin" adı M.Ö. zamanlarda buralarda yaşamış olan kavmin adına bağlanır. İbraniler bu halka **Pelishtin** ve bölgelerine de **Pelesheth** diyorlardı (1). Peleshed veya **Pleshet,** "Plishtin ülkesi" veya "Filistin'lerin ülkesi" manasına geliyordu (2). Bu sebeple de ülke **Filistin** adını almıştır. Filistin'lerin M.Ö. 12. yüzyılda Girid'den veya güney Anadolu kıyılarından bugünkü Filistin kıyılarına göçettikleri söylenir (3). Romalılar ise bu topraklara **Palestina** demişlerdir.

En az dörtbin yıldanberi tarih içinde yer alan Filistin, fetih ve istilâlara o kadar çok maruz kalmıştır ki, sınırları devamlı değişmeler göstermiş ve bundan dolayı da, Filistin denen topraklara belirgin siyasî sınırlar çizmek mümkün olmamıştır. Meselâ Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim 1517 de bu toprakları aldığı zaman, buraları Şam Beylerbeyliğine ilhak edilmiştir. Filistin'in Şam Beylerbeyliğine bağlanması, ayrı bir idarî bütünlük şeklinde olmamış, bugün Filistin topraklarında bulunan Kudüs, Gazze, Nablus ile Tedmür ve bugünkü Lübnan sınırları içinde yeralan Beyrut ve Sayda (Sidon), birer "sancak" haline getirilmiştir. 1860 da patlak veren ve Osmanlı Devleti için bir "milletlerarası mesele" haline gelen Suriye ayaklanmalarından sonra, bir "Beyrut Valiliği" ihdas edilmiş ve Filistin topraklarında bulunan Akkâ ve Nablus, birer sancak olarak Beyrut Valiliğine bağlanmıştı. Buna karşılık, ehemmiyeti dolayısıyla Kudüs, doğrudan doğruya Baâbıâli'ye, yani İstanbul hükümetine bağlı, ayrı ve bağımsız bir sancak haline getirilmiş ve Yafa, Gazze ve Halil-ür-Rahman (Hebron) da Kudüs sancağına bağlanmıştı. (4)

Filistin, Milletler Cemiyeti tarafından "manda rejimi" adı altında 1922 de İngiltere'nin yönetimine verildiği zaman, **Filistin Mandası,** hem bugün

(1) **İslâm Ansiklopedisi,** (1945 Basımı), "Filistin" maddesi.

(2) **Collier's Encyclopedia,** (1974 basımı), "Palestine" maddesi.

(3) Bak.: **Collier's Encyolopedia** ve **Encyclopaedia Britannice** (1969 basımı) "Palestine" maddeleri.

(4) Osmanlı yönetiminde Filistinin gelişmeleri için bak.: Celâl Tevfik Karasapan, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün,** Cilt I, İstanbul, Ahmed İhsan Basımevi Ltd., **ss.** 101-119.

İsrail'in elinde bulunan eski Filistin topraklarını, ve hem de Ürdün'ü içine almaktaydı. Bununla beraber, İngiltere hükümeti, Filistin ile Ürdünü birbirinden ayıran kesin sınırlar çizmiştir ki, Filistin'in sınırları, çok az bir farkla, bugün fiilen İsrailin elinde bulunan toprakları içine almaktaydı. İngiltere 1922-1939 arasında, Arap-Yahudi çatışmaları karşısında, Filistin meselesine çözüm ararken ve yahudi göçleri meselesiyle uğraşırken, Ürdün topraklarına yahudi göçmenlerin kabulü diye bir şey hiç bir zaman söz konusu olmamış ve yahudiler de, sadece Filistin denen topraklara gözlerini çevirmişlerdi.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da, 1947 Kasım'ında, Filistin'i Araplarla Yahudiler arasında taksim etmeye karar verdiği zaman, taksim plânı da, İngiltere'nin Filistin için çizmiş olduğu sınırlar üzerinden yapılmıştı.

Tarih içinde Filistin'in siyasî sınırlarının değişiklik göstermesine karşılık, ülkenin coğrafî sınırları konusunda hemen hemen bir görüş birliği vardır. Buna göre de, Filistin denen topraklar esas itibarile, Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria Nehri (Jordan River) ([5]) arasında kalan topraklardır. Şeria nehrinin döküldüğü **Ölü Deniz** (Lut Gölü) ([6]) de Filistin'in doğu sınırına dahildir. Bu sınırlar içinde de Filistin toprakları, coğrafî bakımdan, Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye dağ silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bölümü ve en doğuda da Şeria Vâdisi olmak üzere üç parçaya ayrılır ([7]). Bu üç parçalı coğrafî ayırım, hemen bütün kaynaklarca benimsenmiştir ([8]). Ortadaki dağlık kesim veya yüksek yaylalar kısmı, genellikle, kuzeyden güneye olmak üzere, Safed ve Nazareth (Nâsıra) şehirleri ile **Tabor** dağının bulunduğu **Galilee** (Celile) bölgesi; ortada Nablus şehrinin bulunduğu ve Batıda **Carmel** dağına kadar uzanan **Samaria** (Samiriye) bölgesi; daha güneyde, Şeria nehrinin Ölü Denize döküldüğü yerden başlayıp Kudüs, Bethlehem (Beyt-ül-Lahim) ve Hebron (Halil-ür-Rahman) şehirlerinin bulunduğu **Judaea** (Yahuda veya Yahudiye) bölgesi ve daha güneyde de Beersheba (Bir-üs-Sebî) şehrinin bulunduğu Negev çölü olmak üzere dört kısma ayrılır ([9]).

---

(5) **Şeria Nehri,** en kuzeyde Anti-Lübnan silsilesinden **Hermon Dağı** (Cebel-üş-Şeyh veya Cebel-es-Serc) eteklerinden **Banyas Irmağı** olarak çıkar ve deniz seviyesinden 2 metre kadar aşağıda bulunan **Hule Gölü'ne** (Bahr-el-Huleh) girer. 6.5 Klm. uzunluğundaki bu gölden çıktıktan 16 Klm. sonra, deniz seviyesinden 205 metre aşağıdaki **Taberiye Gölü'ne** (Celile veya Galilee) dökülür. Genişliği 12 Klm. ve uzunluğu 21 Klm. olan Taberiye gölünden çıktıktan sonra da Şeria Nehri, **Gor** vâdisini (veya Gor hufresi) takiben **Ölü Deniz'e** dökülür. Şeria Nehrinin toplam uzunluğu 320 Klm. (200 mil - Bazı kaynaklara göre 230 mil) dir.

(6) **Ölü Deniz** veya **Lût Gölü** (Bahr-i Lût) nün kuzeyden güneye uzunluğu 77 Klm. (45 mil) ve genişliği 16 Klm. (10 mil) olup, deniz seviyesinden 394 metre (1300 fit) aşağıdadır. Gölün en derin noktası 399 metredir. Gölün suyu çok miktarda "Chloride de Magnésium" ve "Chloride de Calcium" ihtiva ettiği için gölde hiç bir canlı yaşayamamaktadır. Bu durumundan dolayı Lâtincede göle **Lacus Asphaltites,** yani Asfalt Gölü denilmektedir.

(7) **Tarih I: Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar** (Türk Tarih Kurumu tarafından yazılmıştır), İstanbul, Devlet Basımevi, 1938, s. 154.

(8) Bak.: **Columbia Encyclopedia,** 1950 (2nd Ed.), **Encyclopedia Americana** (1986 basımı), **Collier's Encyclopedia** "Palestine" maddeleri.

(9) **Columbia Encyclopedia, Encyclopedia Americana ve Encyclopaedia Britannica,** "Palestine" maddeleri.

Filistin'in yüzölçümüne gelince: Bu yüzölçümünün siyasî sınırlara bağlı olduğu açıktır. Bu sebeple, Filistin'in en son siyasî sınırı olarak 1922 manda yönetimindeki sınırlarını almayı uygun görmekteyiz. Manda yönetiminin sınırları ise şöyle çizilmişti: Kuzeyde Akdeniz kıyısında Ra's al-Nakura'dan, kuzey-doğuda Banyas'a uzayan bir çizgi, buradan güneye dönerek Taberiye gölü, Şeria Nehri ve Vâdi'l-A'râba ve Ölü Denizden Akabe Körfezine uzanmakta ve oradan da kuzey-batıya dönerek Akdeniz kıyısında Han Yunus güneyinde Tell Refah'a ulaşarak Filistinin sınırlarını meydana getirmektedir. Bu sınırlar içinde kalan Filistin toprakları 26.319 Klm.² dir ([10]).

2. Diaspora'dan Aliyah'a

Filistin'in başlıbaşına bir tarihi olmaktan ziyade, tarihte Filistin'in bir yeri vardır([11]). Yeterli bilgilerin olmaması sebebiyle Filistin'in bilhassa ilk çağlar dönemi hem karmaşık ve hem de tartışmalıdır. Biz bu kısımda bu tartışmaların içine girecek değiliz. Sadece bazı bilgileri vermekle yetineceğiz.

Filistinde yapılan arkeolojik kazılarda, M.Ö. 50.000 - 12.000 yıllarına ait bazı insan kalıntılarına rastlanmakla beraber, ilk medeniyet eserleri M.Ö. 10.000 - 5.000 yılları arasında görülmektedir. Bununla beraber, Filistin'in bilinen tarihî dönemi Bronz Çağı'na rastlamaktadır ki, bu da M.Ö. 3.000 - 2.000 yılları arasındadır.

Filistin'in ilk halkı, Arabistan yarımadasından buralara göç eden **Sami** (Sémitique - Semitic) ırkından insanlardır ([12]). Bir iddiaya göre, Buzul Çağı'nın sonunda, M.Ö. 20.000 yıllarında, Arabistan yarımadasında âni bir iklim değişikliği olmuş, yağmurlar kesilmiş, nehirler kurumuş ve toprak çöl haline gelmiştir. Bunun üzerine Arabistan yarımadasının halkı dalgalar halinde başka yerlere göç etmeye başlamıştır. Bu dalgaların bir kısmı Fırat ve Mezopotamya'ya yönelmiş, bir kısmı Filistin, Suriye ve Lübnan'a yerleşmiş ve bir bölümü de batıya hareket ederek Turu Sina'ya (Sina'ya) ve aşağı Nil havzasına yerleşmiştir ([13]). Filistin'e ilk gelen göç dalgasının M.Ö. 5.000 - 3.000 yılları arasında **Kenani**'ler (Canaans) olduğu anlaşılmaktadır ([14]). Gerçekten,

---

(10) **İslâm Ansiklopedisi**, "Filistin" maddesi. Celâl Tevfik Karasapan, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün** eserinde (s.3), bu yüzölçümünü 26.158 Klm.² olarak vermekte ve bunun 678 Klm.² sini Şeria nehri ile, Hule, Taberiye ve Lût göllerinin meydana getirdiğini söylemektedir.

(11) Karasapan, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün, s.**10. Filistin'in ilk çağlardan Osmanlı dönemine kadar olan tarihi için bu eserin 10-101 inci sayfalarına bakılabilir.

(12) Karasapan, **adı geçen eser, s.**13. **Columbia Encyclopedia**, "Semite" maddesinde şunları söylemektedir: Samî'lerin, Nuh'un oğlu Shem (Sam) den geldiğine inanılmaktadır. Samî'lere, Araplar, Bâbil'in halkı Akadlar, Asurî'ler, Kenanî'ler (Amoritler, Muabitler, Edomitler, Ammonit'ler ve Fenikeliler) çeşitli Arami kabileleri (İbraniler dahil) dahil bulunmaktadır.

(13) Dr. Ahmed Soussé, **The Arabs and Jews in History**, Lausanne, Sartec, Baghdad, Er-Rachid (Tarihi yok, 1979 dan sonra yayınlanmış olması gerekiyor), p.21.

(14) **Aynı eser**, p.23.

İncil'de Filistin'in adı, **Kenaneli, Kenan Diyarı** diye geçer ([15]). Yine bazı iddialara göre, bazı arkeolojik bulgular, bugünkü Kudüs şehrinin de, Kenanilerin bir kolu olan **Yebusi**'ler (Jebusites) tarafından M.Ö. 5.000 yılları civarında inşa edildiğini göstermektedir. Gerçekten bir çok tarihî kaynaklarda Kudüs şehrinin adı **Yebus** diye geçmektedir. Kenani'ler ise Kudüs şehrine **Roshalm, Roshilem, Shalem, Shalum** demişlerdir ki manası **Barış demektir.** Kenani'ler Kudüs'e aynı zamanda **Orossalem** de demişlerdir. Tevrat'da da Kudüs'ün adı **Yebus** veya **Orashalim**, **Shalim** veya **Salim** diye geçmektedir ([16]). Yebusiler, şehirde "Zion Kalesi"ni inşa etmişler ve bu kale Musa'nın gelmesinden üçyüzyıl sonrasına kadar Yebusi'lerin elinde kalmış, David'in (Davut) Kenanilerin egemenliğine son vermesinden sonra bu kale Yebusilerin elinden çıkmıştır ([17]).

Yahudilerin Filistin ile olan tarihi bağlar esas itibariyle **Tevrat**'a dayanmaktadır. Tevrat, İncil'in birinci kısmını teşkil eden **Ahd-i Atik**'in (Old Testament) üç ana kitabından en kutsal olanıdır (18). Ahd-i Atik, bir tarih, bir şiir kitabı, bir kânun, bir vahiyler ve ilâhiler topluluğudur. Onda eski zamanlara ait hikâyeler, Allah'ın (Yehova) emirleri, Filistin'in tarihi ve bir takım ilâhiler bulunmaktadır. ([19])

Tevrat'ın yaradılışa ait olan ilk kitabı **Genesis**'e göre yahudi kavminin başlangıcı İbraniler'dir ve en ulu dedeleri de Abraham (İbrahim) dır. Genesis'e göre, Abraham, Nuh'un oğullarından Sam'ın üçüncü oğlu Arfaksad'ın torunu **Haber** veya **Hibir**'in (Hebreux, Hebrew - **İbrani** deyimi buradan gelmektedir) torunlarından olup, Kalde'nin **Ur** (El-Magir) şehrinde dünyaya

(15) Bak. **Columbia Encyclopedia,** "Palestine" maddesi.

(16) Ahmed Soussé, **The Arabs and Jews in History,** p.24.

(17) **Aynı eser,** p.25.

(18) Bugün hıristiyanların kutsal kitabı olan **İncil,** iki esas kısımdan meydana gelmektedir. Biri **Ahd-i Atik** (Old Testament), diğeri de **Ahd-i Cedid** (New Testament)dir. Ahd-i Atik, İncil'in yahudiler tarafından yazılmış kısmı olup, bir bakıma İsa'ya kadar olan dönem içinde yahudilerin tarihidir. Ahd-i Cedid ise, hıristiyanlığın ilk dönemlerine ait olup, hıristiyanlar tarafından yazılmıştır ve 27 kitaptan meydana gelmektedir. Ahd-i Atik ise 39 kitaptan meydana gelmekte olup, üç kısımdır. Bunlar, **Tevrat** (Torah) (Kanun, Şeriat), **Peygamberler** (Nebiim) ve **Hagiographa** (Ketubim - Yazılanlar, Makaleler) dir. Bunların içinde en kutsalı Tevrat'dır. Tevrat, Allahın (Yehova) doğrudan doğruya **Musa'ya** verdiği emirleri ve Musa'nın söylediklerini ihtiva etmektedir. Kutsallığı buradan gelmektedir. Tevrat da **Pentateuch** denen beş kitaptan meydana gelmektedir: **Genesis** (Dünyanın ve yahudilerin yaradılışını anlatır), **Exodus** (yahudilerin, Musa'nın önderliğinde Mısırdan çıkıp Sina'ya gidişlerini hikâye eder), **Leviticus** (Museviliğin öğretimi, ibadeti ve kuralları), **Sayılar Kitabı** (Yahudilerin sayıları ile ülke sınırlarına aittir) ve **Deuteronomy** (Musa Kanunları ve Musa'nın halkına son sözleri).

(19) Bugünkü Tevrat'ın, Musa zamanındaki orijinal şekli olmadığı, bilhassa M.Ö. 6 ncı yüzyıldaki Bâbil esareti zamanında Tevrat'ın orijinal şeklinin kaybolduğu ve bir çok kısımlarının nakiller, hikâyeler ve efsaneler şeklinde sonradan yazıldığı ve hatta bazı kısımlarının tarihçiler tarafından yazılmış olduğu Batı kaynaklarınca da kabul edilmektedir. Bak.: **Columbia Encyclopedia** "Old Testament" maddesi ve Soussé, **adı geçen eser,** p.16.

gelmiştir. Daha sonra babası ile birlikte Mezopotamyanın **Harran** şehrine gelen Abraham veya İbrahim babasının ölümünden sonra, **Yehova**'nın (Allah'ın) emrine itaat ederek, kabilesinin başında Kenan diyarına göç etmiştir ([20]). Bu hadisenin Bâbil hükümdarı Hamurabi zamanında M.Ö. 21. yüzyılda olduğu ileri sürülmektedir.

Dinî kaynaklara göre, İbrahim veya Abraham, "Vahdet-i İlâhiye" yani "Tek Tanrı" veya "Tanrı'nın Birliği" kavramını ortaya atan ilk mürşid, ilk peygamberdir ([21]).

İbrahim'den sonra kabilenin başına oğlu **ishak** geçmiş, İshak'dan sonra da, **İsrail** adını alan **Yakup** (Jacob) başa geçmiştir ki, Yakup'la birlikte İbraniler **Beniisrail,** yani **İsrailoğulları** veya **İsrail kavmi** adını almıştır. Yakub'un 12 oğlu vardı ve bunlar İsrailoğullarının 12 kabilesini teşkil etmişlerdir.

İbrahim'in Kenan diyarında bulunduğu bir sırada yaptığı bir kahramanlık üzerine, Tevrat'ın efsanesine göre, Allah bir gece rüyasında İbrahim'e görünmüş ve "Mısır nehrinden tâ... büyük nehir olan Fırat'a kadar Kenanîler, Keniziler, Kadmoniler, Hetiler, Feriziler, Refailer, Amoniler, Girgaziler ve Jebusi'lerin memleketini senin nesline veriyorum..." diyerek Nil'den Fırat'a kadar olan toprakları İsrailoğullarına bahşetmiştir ([22]).

İsrailoğulları, M.Ö. 17 nci yüzyılda ([23]) Kenanelinden Mısıra göçetmişler ve Yakub'un oğullarından Yusuf'un liderliğinde Nil deltasındaki **Gessen** (Goshen) bölgesine yerleşmişlerdir. Bilhassa İkesuslar zamanında zengin ve mutlu bir hayata sahip oldular ve çoğaldılar. Fakat İkesuslardan sonra gelen Yeni İmparatorluk döneminde Mısır Firavunları yahudilere zulüm ve eziyet etmeye başlayınca, İsrailoğulları M.Ö. 1400 yıllarında ([24]). Mısır'dan ayrılmışlardır ki, Tevrat buna **Exodus** demektedir. İsrailoğulları Musa Peygamber'in liderliğinde ([25]), 40 yıl kadar çöllerde dolaştıktan sonra, Sina

---

(20) İbrahim'in veya Abraham'ın Genesis'e dayanan bu efsanesinin tarihî gerçeklere uymadığı ve yahudilikle ilgisi olmadığı hususundaki bir iddia için bak.: Soussé, **adı geçen eser,** pp.51-57.

(21) Bak.: Karasapan, **adı geçen eser,** s. 19.

(22) Karasapan, **adı geçen** eser, s.19. Bugün bir çok Arap çevrelerinde İsrail "emperyalizminin" büyük tasarısı olarak ileri sürülen ve İsrailin Nil'den Fırat'a kadar toprakları ele geçirmek istediği konusundaki iddiaların kaynağı bu olsa gerektir. Mamafih, İsraildeki fanatik, bağnaz dinci çevrelerin Tevrat'ın bu efsanesini benimsediklerine de hiç şüphe yoktur.

(23) **Tarih I,** s. 156. Karasapan (**adı geçen eser,** s.21), yahudi tarihçisi **Flavius Josephus'e** (M.S. 37-95) atfen, Mısıra göçün M.Ö. 2075 tarihde olduğunu söylemektedir.

(24) Keza, Karasapan, yine aynı kaynağa atfen bu tarihi M.Ö. 1645 olarak vermektedir.

(25) İbranî kabilelerinde, kabile reisi "Peygamber" sayılmaktaydı. Bütün ilkel kavimlerde olduğu gibi, kendisi hem dinî lider, hem yargıç, hem komutan ve hem de hükümdar idi.

yarımadasındaki **Turu Sina** (Sina Dağı) ya geldiler. Burada Musa'ya Allah tarafından **On Emir** (Evamir-i Aşere- Decalogue) nâzil oldu ([26]).

İsrailoğullarını Filistine sevkeden, Musa'nın yardımcılarından ve ünlü komutanlarından **Yeşu** (Joshua, Jeshua, Hoshea veya Oshea) olmuştur. Fakat Filistin'e, yani Kenan diyarına girmeleri kolay olmamış ve bilhassa Filistin'lerle uzun zaman uğraşmak zorunda kalmışlardır. Bu arada İsrail kabileleri kendi aralarında da çeşitli kavgalar içine girmişlerdir. Nihayet, M.Ö. 1039-1032 yılları arasında vukubulan bir takım hadiselerden sonra, bütün kabileler Dâvut'u (David) **Kral** seçerek, Filistin'de bir devlet kurmaya muvaffak oldular. Dâvut, Kenanilerin eskiden **Yebus** adındaki bir kalesi olan Kudüs'ü ele geçirerek, bu şehri ilk yahudi devletinin başkenti yaptı. İlk yahudi devleti bu suretle tarih sahnesine çıkıyordu.

Dâvut (veya David) 40 yıllık bir hükümdarlıktan sonra öldü. M.Ö. 1000 yılında öldüğünde 70 yaşındaydı ve ölmeden önce oğullarından **Süleyman**'ı (Solomon) tahta çıkarmış ve Kral ilân etmişti. Süleyman zamanında İbrani Krallığı gerek ekonomik, gerek siyasî bakımdan büyük gelişme göstermiş ve güçlü bir bir devlet haline gelmiştir. Süleyman zamanında Kudüs İbranilerin kutsal şehri haline geldi ve Süleyman Kudüs'te, Mescid-i Aksa'da ilk yahudi **Mabed**'ini (Temple) inşa ettirdi ([27]).

Süleyman'ın M.Ö. 930 yılında ölmesinden sonra bu yahudi krallığı dağıldı. Yani ilk İsrail devleti 70 yıl kadar yaşamış olmaktaydı. Bu ilk yahudi krallığının dağılmasından iki ayrı yahudi devleti ortaya çıktı. Biri, Filistinin kuzeyinde, oniki İsrail kabilesinden on tanesini ihtiva eden ve başkenti **Samaria** (Samiriye veya Nablus) olan **İsrailiye** Krallığı veya İsrail Devleti idi. İkincisi ise güneyde, Kudüs şehri ile Yahuda ve Bünyamin kabilelerini ihtiva eden **Judaea** veya **Yahuda** (veya Yahudiye) Krallığı. Yahuda Krallığının başında Dâvud'ün sülâlesi bulunuyordu.

İsrailiye Krallığı (Samaria) yaklaşık iki yüzyıl ve Yahuda (Judaea) Krallığı da yaklaşık üçbuçuk yüzyıl yaşadı. Samiriye, yani İsrailiye devleti M.Ö. 722 tarihinde Asurluların istilâsına uğradı. Asurlular bütün ülkeyi işgal edip,

---

(26) Allah'ın (Yehova) Musa'ya tebliğ ettiği **On Emir,** Tevrat'a göre şunlardır: 1) Ancak tek Allah vardır ve ibadet edilmesi gereken de O'dur. 2) Canlı herhangi bir şeye benzerliği olan bir cisme tapmamak gerekir. 3) Yok yere Allah adına yemin etmemelidir. 4) Yedinci günün (Sabath - Cumartesi) kutsallığını ve istirahatini hiç bir işle bozmamalıdır. 5) Babaya, anaya saygı ve sevgi gösterilmelidir. 6) Adam öldürmemelidir. 7) Aslâ zinâ irtikâp edilmemelidir. 8) Hırsızlık yapılmamalıdır. 9) Yalancı şahitlik yapılmamalıdır. 10) Başkalarına ait hiç bir şey istenmemelidir.

(27) Bu tarihe kadar yahudilerin mabedi ve ibadet yerleri esas itibarile çadırlarda olmuştur. İlk defa Süleyman tarafından Kudüs'ün Mescid-i Aksâ mevkiinde bir yahudi mabedi inşa edilmiştir.

yahudileri başka yerlere sürdüler ve yerlerine kendilerinden muhacirler yerleştirdiler ([28]).

Yahudi devleti ise, M.Ö. 586 tarihinde Bâbil'in istilâsına maruz kaldı. Bâbil hükümdarı Nabukodonosor (veya Buhtunnasır) bütün Kudüs'ü yakıp yıktığı gibi, bütün yahudileri, bir tane kalmamacasına esir edip, hepsini Bâbil'e götürdü. Bu arada Bâbilliler, 470 yıldanberi yahudilerin kutsal tapınağı olan Süleyman Mebed'ini de yakıp yıkmışlardır.

Yahudilerin Bâbil esareti 70 yıl kadar sürmüştür. **Tevrat**'daki bir çok efsanelerin de bu esaret zamanında oluşturulduğu ileri sürülmektedir. Pers hükümdarı Keyhüsrev'in (Kurus veya Cirus) Babil'i almasından sonra, yahudilerin Filistine dönmelerine müsaade edilmiş ve bilhassa Kudüs'e yerleşen bu yahudi kitleleri, Pres hükümdarı II. Dara zamanında refah ve hürriyete sahip olarak, özerk bir yönetime kavuştular. Yahudiler yine II. Dara zamanında Süyelman Mabed'ini yeniden inşa ettiler.

Filistin üzerinde İran egemenliği M.Ö. 535 yılından 331 yılına kadar sürmüş ve M.Ö. 331 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender Fırat'dan Mısıra kadar olan bütün toprakları ele geçirmiştir. Bu suretle yahudiler de Makedonya-yunan egemenliği altına girmiş oluyorlardı. Makedonya Krallığının Filistinde elenizmi yerleştirmek istemesi üzerine ([29]), yahudiler Makabi'lerin (Maccabees) yönetiminde ayaklandılar ve M.Ö. 141 de yeni bir yahudi devleti kurdular. Bu devlet 70 yıl kadar devam etti ve Roma istilâsı ile birlikte yıkıldı. Roma egemenliği altında yaşamaya devam eden yahudiler M.S. 66 tarihinde tekrar ayaklandılar. Bunun üzerine İmparator Vespasianus'un oğlu Titus'un komutasındaki Roma orduları Kudüs üzerine yürümüşler, şehri aldıktan sonra da yahudileri kılıçtan geçirerek kutsal Mâbed'i de yakıp yıkmışlardır ([30]). M.S. 70 tarihinde meydana gelen bu hâdiseden sonra, Roma zulmünden kaçabilen yahudiler dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır ki, buna **Diaspora** denilmektedir ([31]). Bu yahudilerin büyük bir kısmı da

---

(28) Asur işgalinden sonra Samiriye'de (Nablus'da) 200 kadar yahudi ailesi kalmış olup, bunlar o zamandanberi son derece kapalı bir toplum olarak kalmışlardır ki, bunlara **Samirî**ler veya **Samariten**'ler denilmektedir. Samariten'ler kendilerini İsrailoğullarının gerçek torunları ve hakiki yahudi saymaktadırlar. Bugün dahi kendilerini diğer yahudilerden ayırmaktadırlar.

(29) Bak.: **Columbia Encyclopedia**, "Palestine" maddesi.

(30) O Mâbed'in kalıntıları bugünkü Kudüs'te **Ağlama Duvarı** (Kôthel Ma'aravi - Wailing Wall) denen yerdir. O tarihtenberi yahudiler bu Duvar'ı kutsal bir ibadet yeri olarak kabul etmişlerdir.

(31) Arthur Koestler, **The Thirteenth Tribe** (New York, Random House, 1976) adlı eserinde, Arap, Bizans ve Avrupa kaynaklarına dayanarak, 7. ve 11. yüzyıllar arasında, Kırımdan Hazar Denizinin kuzeyine ve Volga'dan Kafkaslara kadar uzayan topraklarda güçlü bir devlet kurmuş olan Hazar Türklerinin, M.S.740 tarihinden itibaren "Judaizmi" kabul ettiklerini, Hazar Devletinin yıkılmasından sonra da, Hazarların, Ukrayna, Polonya ve Doğu

Arabistan yarımadası ile bugünkü Arap ülkelerine sığınmışlardır (32). Diaspora ile yahudilerin Filistinle bağları kopmuş olmaktaydı (33).

Filistin toprakları Halife Hazreti Ömer'in M.S. 638 (bazı kaynaklara göre M.S.636) tarihinde **Yarmuk** muharebesinde Bizanslıları yenmesi üzerine İslâm egemenliğine girmiş ve Filistin, İslâm'ın elinde ve bir Müslüman toprağı olarak, 1948 de İsrailin kuruluşuna kadar bu durumunu muhafaza etmiştir. Bu arada Filistin toprakları 1516 da Yavuz Sultan Selim ile Türk egemenliğine geçmiş ve 1917 de Türk ordularının buradan çekilmesile elimizden çıkmıştır.

Bu dönemde yahudiler için biri felâketli, diğeri ikisi mutlu sayılabilecek üç mühim hâdise vukubulmuştur.

Avrupaya göç ettiklerini ve böylece Doğu Avrupa yahudiliğinin (Eşkenazim) menşeinin, Filistinden kaçan yahudiler değil, "Judaizmi" kabul etmiş olan Hazarlar olduğunu söylemektedir.

(32) Londra'da yayınlanmakta olan **Daily Telegraph** gazetesi, 1933 yılı Nisan ayı itibarile, yahudilerin dünya ülkelerine dağılışına ait rakamları şu şekilde vermiştir: Polonya 2.829.456, Rusya 2.626.667, Romanya 834.000, Almanya 643.000, Macaristan 473.310, Çekoslovakya 354.352, İngiltere 300.000, Avusturya 300.000, Fransa 165.000, Litvanya 160.000, Hollanda 115.229, Yunanistan 110.000, Latviya 105.000, Türkiye 85.000, Yugoslavya 80.000, Belçika 60.000, Bulgaristan 50.000, İtalya 46.000, İsviçre 21.000, İsveç 6.500, Danimarka 6.000, Estonya 4.800, İspanya 4.500, Dantzig 9.239, Portekiz 1.500, Finlandiya 1.618, Norveç 1.457, Cebelüttarık 1.400, Lüksemburg 1.270, Malta 50, Rusya Asyası 170.813, Filistin 150.000, Irak 90.000, Asya Türkiyesi 70.000, İran 80.000, Suriye 35.000, Arabistan 25.000, Hindistan 22.500, Buhara 21.000, Afganistan 18.000, Çin 15.000, Aden 4.000, Japonya 500, Hollanda Hindistanı (Endonezya) 2.000, Filipinler 600, Singapur 700, Kıbrıs 180, Hindiçini 1.000, Güney Afrika 62.103 Fas 125.981, İspanyol Fası 24.500, Tanca 10.000, Cezayir 85.000, Tunus 65.000, Mısır 65.000, Habeşistan 60.000, Libya 19.000, Amerika Birleşik Devletleri 3.800.000, Arjantin 200.000, Kanada 126.196, Meksika 10.000, Brezilya 27.000, Küba 6.000, Şili 4.000, Hollanda Güyanı 1.343, Jamaica 1.250, Uruguay 2.000, Avustralya 21.622, Yeni Zelânda 2.380. - Toplam : 14.621.405 (**Keesing's Contemporary Archives, 1931-1934,** p.750).

İsrailin kuruluş tarihi olan 1948 den önce Arap ülkelerinde yaşamakta olan yahudilerin miktarını yahudi kaynakları şu şekilde vermektedir: Irak 125.000 - 135.000, Mısır 75.000, Suriye 30.000, Yemen 55.000, Lübnan 5.000, Libya 38.000. (Bak.: Joan Peters, **From Time Immemorial - The Origins of the Arab-Jewish Conflict over Palestine,** New York, Harper and Row, 1984, p.116 ve Arieh L. Avneri, **The Claim of Dispossesion - Jewish Land Settlement and The Arabs, 1878-1948,** New Brunswick and London, Transactions Books, 1984, p.276).

(33) Bundan önceki dipnotunda sözünü ettiğimiz, Joan Peters'in **From Time Immemorial** adlı eseri, Filistinin "yahudiliğini" ispat ve Filistinin Arap olmadığını vurgulamak amacı ile yazılmış 600 sayfa sayfalık bir iddianame mahiyetindedir.

Yahudiler için felâketli seyılabilecek hâdise, Orta Çağda Batı Avrupada görülen yahudi düşmanlığı, "anti-sémitisme" hâdisesidir (34). Yahudilere karşı açılan bu düşmanlık kampanyası neticesi yahudiler 1290 yılında İngiltereden, 1392 de Fransa'dan, 1492 de İspanya'dan ve 1497 de de Portekiz'den kovulmuşlardır. 15. yüzyılın sonunda İspanya'da öldürülen yahudilerin sayısı 100.000'i bulmuştur.

Kovulan yahudilerin bir kısmı Hollandaya iltica etmekle beraber büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Almanyadan kovulanlar ise Polonyaya gitmişlerdir.

Yahudiler için iki mutlu hadiseden bir Selâhaddin Eyyubi'nin Haçlılar yenip Kudüs'ü geri almasıdır. Haçlılar 1099 tarihinde Kudüs'ü işgal etmişler ve burada bir "Kudüs Lâtin Krallığı" kurmuşlardır. Selâhaddin Eyyubi 1187 de Kudüs'ü geri alarak, tekrar İslâm egemenliği altına sokmuştur. Selâhaddin Eyyubi Kudüs'ü aldıktan sonra bütün yahudileri Kudüs'e dönmeye davet etmiş ve bu davet üzerine Mısır, Suriye, Mezopotamya, güney Avrupa ve hatta Fransa ve İngiltereden bir çok yahudi **Kudüs**'e göç etmiştir. Bu yeni gelenler Selâhaddin Eyyubi'nin kardeşi Melik-el-Âdil tarafından törenle karşılanmışlardır (35). Fakat Eyyubilerin arkasından gelen Memlûk'larla beraber Filistin yahudileri için yeniden sıkıntılı bir devir başlamıştır.

Yahudiler için ikinci mutlu hâdise, Yavuz Sultan Selim'in 1517 de Suriye ve Mısırı almasıdır. Suriye ile birlikte Filistinin de Türk egemenliğine girmesi üzerine, bilhassa Kudüs'e, Avrupa ülkelerinden yeniden yahudi göçleri başlamış ve müteakip yıllarda bu göçler giderek artmıştır. Bir halde ki, 18. yüzyılın ortalarında yahudiler Kudüs'te nüfusun çoğunluğunu meydana getiriyordu (36).

---

(34) Anti-Semitizm konusuna biraz aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde temas edeceğiz. Fakat yahudi düşmanlığı sadece Orta Çağın veya Yeni Zamanlar'ın bir hadisesi değildir. İlk Çağlarda Yunan ve Romada da yoğun bir yahudi düşmanlığı olmuştur. Bu konuda bak.: John G. Gager, **The Origins of Anti-Semitism (Attitudes Towards Judaism in Pagan and Christian Antiquity),** New York, Oxford, Oxford University Press, 1983. Ayrıca şu kaynaklara da bakılabilir: M. Stern, **Greek and Latin Authors on Jews and Judaism,** (2 Vols.), Jerusalem 1974 and 1980; N. de Lange, **Origen and the Jews. Studies in Jewish-Christian Relations in Third-Century Palestine,** Cambridge 1976; E.M. Smallwood, **The Jews under Roman Rule,** Leiden, 1976; J.N. Sevenster, **The Roots of Anti-Semitism in the Ancient World,** Leiden 1975; C.Y. Glock and R. Stark, **Christian Beliefs and Anti-Semitism,** New York, 1969; J. Parkes, **The Conflict of the Church and the Synagogue. A Study in the Origins of Anti-Semitism,** Cleveland and Philadelphia, 1961 (ilk basımı 1934); M. Simon, **Verus Israel. Etude sur les Relations entre Chrétiens et Juifs dans l'Empire Romain, (135-425),** Paris, 1964.

(35) İngiliz hükümetinin kurduğu Filistin Taksim Komisyonuna **Yahudi Ajansı** (Jewish Agency) tarafından sunulan 1 Temmuz 1938 tarihli Memorandum: John Norton Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Volume III: **Documents,** Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1974, p.202.

(36) Aynı Memorandum, Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol. III, p. 204.

Bununla beraber, daha sonraki yüz yıllarda Filistin ve Kudüs'e yönelen bu göçler frenlenecektir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupada yeniden canlanan yahudi düşmanlığı (anti-semitizm), bir yandan Filistine dalgalar halinde yahudi göçlerinin başlamasına, öte yandan da **Siyonizm** denen, bir yahudi bütünlüğü hareketinin doğmasına sebep olacaktır.

3. Aliyah

Dünyanın her tarafına dağılmış (Diaspora) bulunan yahudilerin millî bir şuur etrafından birleşmeleri, yani **Siyonizm** hareketinin doğuşu ([37]), 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupada hızlanan milliyetçilik hareketleri ile yakından bağlantılıdır. Bilindiği gibi, Alman millî birliğinin kuruluşu (1871), hemen bütün Avrupa'da milliyetçilik akımlarına hız vermiştir. Fransanın 1871 de Prusyaya yenilmesi, bir yandan intikamcılık ve öte yandan da Fransız milliyetçiliğini kışkırtırken, Balkanlarda da Slav milliyetçiliği (Pan-Slavisme) ortaya çıkmıştır.

Avrupa'da milliyetçilik akımlarının kuvvetlenmesi, yahudiler üzerinde biri müsbet, diğeri menfi olmak üzere, birbirile çelişkili gibi görünen iki tesir meydana getirmiştir.

Avrupadaki milliyetçilik, Avrupa ülkelerine dağılmış bulunan yahudileri de milliyetçiliğe sevketmiş ve bu milliyetçilik daha ziyade bir din-kültür milliyetçiliği şeklinde kendisini göstermiştir. Çünkü yahudiler başka başka ülkelerin insanları olmuşlardı. Bu sebeple, yahudiler de kendi millî kültürlerini incelemeye ve geliştirmeye başlamışlar, eski yahudi kültürünün incelenmesi, ise, yahudilerde dine dayanan millî duyguların uyanmasına, gözlerini **Zion**'a, Kudüs şehrinin kurulduğu ve İbrani Kralı Süleyman'ın kutsal mâbedi yaptırdığı yere çevirmelerine sebep oldu. Dolayısiyle, Siyonizm, bir bakıma Avrupa milliyetçiliğinin bir eseri halinde doğmaya başladı.

Ne var ki, Avrupa milliyetçiliği, aynı zamanda, her ülkede yahudi aleyhtarlığını, yani **anti-semitizm**'i tahrik etti. Eskidenberi yahudileri sevmeyen

---

(37) **Siyonizm** veya **Zionism,** yahudilerin Kudüs'ün kutsal bir kısmı saydıkları **Zion**'dan gelmekle beraber, zamanla **Zion,** Kudüs için kullanılan kutsal bir isim olmuştur. Siyonizm ise, giderek, Filistin'i bir yahudi anavatanı sayan hareket haline gelmiştir. Siyonizm konusunda bak.: Nahum Sokolov, **History of Zionism, 1600-1918,** New York, Longmans, 1919 (2 vols.), (Siyonizmin tarihî gelişimi hakkındaki en mühim kaynaklardan biridir); Israel Cohen, **The Zionist Movement,** New York, Zionist Organization of America, 1946; Oskar K. Rabinowicz, **Fifty Years of Zionism,** London, Robert Anscome, 1950; Richard J. H. Gottheil, **Zionism,** Philadelphia, 1914; Shlomo Avineri, **The Making of Modern Zionism,** London, Weidenfeld and Nicholson, 1982; Marcel Bernfeld, **Le Sionisme,** Paris, Jouve, 1920.

bu millî toplumlarda, yahudi aleyhtarlığı birdenbire şiddetlendi (38). Bu ülkelerden biri de, ilginçtir, Avrupa'daki milliyetçilik hareketlerinin hemen hemen en az tesirinde kalan ve sınırları içinde 3 milyon yahudiyi barındıran Rusya oldu. Rusya'da yahudilere ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılmaktaydı ve yahudiler bulundukları şehirlerde, diğer Rus vatandaşları ile karışmıyorlar, ayrı yerleşim merkezlerinde (ghetto) yaşıyorlardı (39).

1881 de Çar II. Aleksandr'ın öldürülmesi üzerine Rusya'da yoğun bir yahudi düşmanlığı (anti-semitizm) ve yahudilere saldırılar (pogroms) başladı. Bu hâdise, yahudilerin kitleler halinde Rusya'dan, başka ülkelere göç etmelerine sebep oldu. Bu kitle halindeki göçlere **aliyah** denilmektedir (40). Bu göçlerin ilk dalgası 1881-1891 arasında olmuştur ve 134.000 yahudi Amerikaya, 15.000 yahudi de başka ülkelere gitmiştir ki, bu 15.000 in 5.000'i Filistine göç etmiştir (41). Bu sırada Filistin'deki yahudi nüfusunu çok azdır. 1837 de Filistin'deki yahudi nüfusunun 9.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir (42). Buna karşılık bazı kaynaklar Filistin'in 1881 deki nüfusunun 40.000 kadar olduğunu söylemektedir (43). Bazıları da 1882 de Filistin'in nüfusunun 35.000'i geçmediğini ileri sürmektedir (44). Bazılarına göre de, 1840-1900 arasında Filistin'e göç eden yahudi sayısı 35.000 civarındadır (45). Bu rakamlar bazı farklılıklar gösterse bile, bu tarihlerde Filistin'de mevcut yahudi nüfusunun, rakam olarak, genel görüntüsünü ortaya koymaktadırlar.

---

(38) 19. yüzyılda Avrupadaki yahudi aleyhtarlığı için bak.: Howard M. Sachar, **The Course of Modern Jewish History,** Cleveland, The World Publishing Co., 1958, pp.221-239.

(39) Yahudileri ayrı bir toplum olarak yaşamaya mecbur tutan ilk **ghetto**'lar 14. yüzyılın sonlarında İspanya ve Portekiz'de kurulmuştur. Bu ghetto'ların etrafı duvarla çevrili olup, kapıları vardı. Bu kapılar akşamları belirli bir saatte kapanmak zorunda idi. Ve bu saatten sonra yahudilerin ghetto'nun dışına çıkmaları yasaktı. Ghetto içinde yahudiler bir çeşit özerkliğe sahiptirler. Kendi kendilerini idare ederlerdi. Kendi usullerine, kanunlarına ve örf ve âdetlerine göre yaşarlardı. Ghetto'nun dışına çıktıklarında kollarına sarı bir band (pazubend) takmak zorunda idiler. Avrupanın en meşhur gettoları, 1460 da kurulan ve küçücük bir alana bir sürü yahudinin doldurulduğu Frankfurt gettosu ile, 1516 da kurulan Venedik gettosu idi.

(40) Bu göçler için bak.: Sachar, **The Course of Modern Jewish History,** pp.305-322.

(41) Sachar, **aynı eser,** p.309.

(42) Alfred M. Lilienthal, **The Zionist Connection II - What Price Peace?,** New Brunswick, N.J., North American Inc., 1982, p.11. 904 sayfalık bu eser tamamen Siyonist aleyhtarı olup, Araplan savunmakta, Amerikan yahudilerinin, Amerikan seçimleri, basın ve yayın organları, Kongre ve kamu oyu üzerindeki tesir ve oyunlarını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

(43) Bak.: Joan Peters, **From Time Immemorial,** p. 203. Filistindeki Arap nüfusun, yerli halk olmayıp dışardan gelen göçlerle meydana geldiği tezini işleyen bu eser, yahudi göçlerine ve Filistindeki yahudi nüfusunda bu göçlerle meydana gelen değişikliklere mümkün olduğu kadar değinmemeye çalışmıştır.

(44) **İslâm Ansiklopedisi,** 1945 basımı, "Filistin" maddesi.

(45) Sachar, **adı geçen eser,** p.315.

Filistin'in bu tarihlerdeki Arap nüfusuna gelince: 1890 da Filistinin toplam nüfusu 532.000 olup, bunun 431.800'ü Müslüman ([46]), 57.400'ü hıristiyan ve 42.900'ü de yahudi idi ([47]). Yahudiler hakkındaki bu rakam da genellikle doğru görünmektedir ([48]).

1881 de Rusyada başlayan yahudi düşmanlığını ve göç dalgasını Romanya takip etmiştir. Rusya ile beraber, Romanya'da da büyük bir yahudi düşmanlığı başladı. Bunun üzerine Romanya yahudileri de kendilerine daha güvenlikli ülkeler aramak için yola çıktılar. Bir örnek vermek gerekirse, 1899 ile 1904 yılları arasındaki beş yıllık dönemde Romanyadan 60.000 yahudinin göç ettiğini söylemek yeterli olacaktır.

Aliyah'ın yeni bir göç dalgası, 1892 de Rusya'da yahudilerin karşılaştığı yeni baskılar neticesinde ortaya çıkmıştır. Doğu ve Güney-Doğu Avrupa ülkelerinden 500.000 kadar yahudi, yurtlarını terkederek başka ülkelere ve fakat bilhassa Birleşik Amerika'ya göç etmiştir. 1880 ile 1914 arasında Avrupa'dan Amerikaya göç eden yahudilerin sayısı 3 milyonu bulmuştur. Aynı süre içinde, 300.000 kadarı da İngiltere, Kanada ve Güney Afrika'ya yerleşmiştir (49).

Rusya'da başlayan bu anti-semitizm ve göçlerin en mühim neticesi, 1800 yıldanberi ilk defa olarak, **diaspora'**nın örgütlenmeye başlamasıdır. Bu yahudi aleyhtarlığı neticesi yahudiler 1881 yılında Odessa'da **"Hovevei Zion", "Zion'u Sevenler"** veya **"Zion Aşikları"** adı ile bir dernek kurdular. Bu dernek ile **Siyonizm** ilk adımını atmış olmaktaydı. Çünkü derneğin amacı, yahudilerin Filistin ve Kudüs'e yerleşmelerini sağlamaktı.

Hovevei Zion içinden ayrılan 500 kadar yahudi genci de **Biluim** hareketi adı ile ayrı bir hareket başlatmışlardır ([50]). Biluim hareketi İstanbul yahudilerine kadar uzanmış ([51]) ve İstanbul'daki **Bilu** grubu 1882 de **Bilu**

(46) Filistinde Arap nüfusunun miktarı söz konusu oldukta, yahudi kaynakları "Arap" deyimi yerine "Müslüman" deyimini kullanmaya özen göstermektedirler.

(47) Arieh L. Avneri, **The Claim of Dispossesion - Jewish Land-Settlement and the Arabs, 1878-1948,** New Bruncwick and London, Transaction Books, 1984, p.12. Joan Peters'in **From Time Immemorial** adlı eseri gibi bu eser de, Filistinde yahudilerin topraklarını nasıl genişlettiklerini açıklarken, Filistin'in Arap nüfusunun yerli nüfus olmayıp, zamanla diğer Arap ülkelerinden göç eden Araplar olduğu iddiasını ileri sürmektedir.

(48) Nadav Safran, **From War to War - The Arab - Israeli Confrontation, 1948-1967,** New York, Pegasus, 1969, p.23 de, 1897 de Filistindeki yahudi nüfusunu 50.000 kadar vermektedir.

(49) Karasapan, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün,** Cilt II, s. 37.

(50) **Biluim** hareketi için bak.: Shulamit Laskov, **Biluim,** Jerusalem, 1979. İbranice olan bu eserin mühim kısımları ingilizce olarak da verilmiştir.

(51) **Biluim** hareketine mensup gençlerden küçük bir grup 1882 Haziranında İstanbul'dan geçerek Yafa'ya gitmek istemişlerse de, Osmanlı Devletinin yasakları dolayısile bunlardan ancak bir kaç kişi Filistine ulaşabilmiş, lâkin orada herhangi bir organize hareket yaratamamışlardır (Bak.: Joan Peters, **From Time Immemorial,** pp.204-205.

Manifestosu adı ile bir deklârasyon yayınladı ki, Filistin'de bir yahudi yurdu kurulmasını isteyen ilk siyonist belge bu olmak gerekir ([52]).

"Bilu'nun Öncüleri" ([53]) imzasını taşıyan manifesto, yahudi milletinin, Mâbed'leri yüzlerce yıl önce yakılıp yıkıldıktan sonra dünya üzerinde bir "sürgün" hayatı yaşamaya başladığını, fakat bu sürgün'ün bir uyku ve rüyadan başka bir şey olmadığını, yahudilerin canlanmak için hiç bir şey yapmadığını söyledikten sonra, bütün yahudi toplumlarının **Bilu** derneklerini kurmalarını istiyor ve **Bilu** derneklerinin merkezinin Kudüs olacağını ve yönetim kurulunun da Kudüs'te bulunacağını bildiriyordu.

Bilu Manifestosu, esas olarak şu istekleri ileri sürmekteydi:

1) Ülkemizde (yani Osmanlı Devletinde) bir vatan bize Allah tarafından verilmiştir. Tarihimizin arşivinde kayıtlı olduğu gibi, bu vatan (yani Filistin) bizimdir.

2) Bu vatanı bize vermesini Sultan'dan rica edeceğiz. Eğer bu vatanı elde etmek mümkün olmaz ise, hiç değilse, bu büyük devletin (yani Osmanlı Devletinin) içinde bizim de küçük bir devlete sahip olmamızı rica edeceğiz. Bu devletin iç idaresi bize ait olacak (yani özerklik) ve medenî ve siyasî haklarımıza sahip bulunacağız. Dış politikada Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte hareket edeceğiz.

Bilu hareketi yahudiler arasında fazla bir ilgi uyandırmadı. **Diaspora** içinde yaygın bir hareket olamadı. Dolayısile elle tutulur bir netice de vermedi.

Diğer taraftan, **aliyah** Osmanlı Devleti'ni de harekete geçirdi. Bu göçlere karşı Osmanlı Devleti sınırlayıcı tedbirler aldı. Bir defa, göç eden yahudilerin ve hatta Osmanlı vatandaşı yahudilerin dahi Filistin'de toprak satın almaları yasaklandı ([54]). Hac için, yani Kudüs'ü ziyaret için Filistin'e girecek yahudiler ise, Osmanlı Devletinin konsolosluklarından vize almak, Filistin'e girerken, geri döneceklerine dair bir garanti olmak üzere bir para teminatı

---

(52) Bilu Manifestosu'nun metni: Walter Laqueur (ed.), **The Israel - Arab Reader** (A Documentary History of the Middle East Conflict), 2 nd ed., New York, Bantam Books, 1969, pp. 3-4.

(53) "Bilu" kelimesi Tevrat'ın bir pasajının (Isaiah, Chapter 2, Verse 5), ilk harflerinden meydana gelen bir isimdir.

(54) Daha aşağıda ayrıntılı bir şekilde değineceğimiz üzere, bu yasak zamanla gevşediği gibi, dışardan para ile desteklenen yahudiler Filistinde toprak iktisabı için çeşitli hukukî kaçamak yollarını bulmuşlar ve devamlı olarak, Filistinin Arap nüfusu aleyhine topraklarını genişletmişlerdir. Para sebebile Arapların da yahudilere yardımcı oldukları bir gerçektir. Yahudilerin Filistinde toprak iktisabının en güzel hikâyesi şu eserdedir: Arieh L. Avneri, **The Claim of Dispossession, Jewish Land-Settlement and the Arabs, 1878-1948,** New Brunswick and London, Transactions Books, 1984.

yatırmak (55) ve girişlerinden itibaren en geç 30 gün içinde Filistin terketmek zorunda idiler (56).

Osmanlı Devletini bu tepkilere ve tedbirlere sevkeden sebeplerin başında, başına yeni bir "milliyetler meselesi" açmak istememesi gelmekte idi. İkincisi, Filistinin Arap halkı da yahudi göçlerine tepki göstermiştir. Üçüncüsü, Filistinin yerli yahudileri "Sefardim" (Sephardim veya "Sephardic Jews), diğer ülkelerdeki yahudilerden yardım almakta idi. Doğu Avrupa'dan ve bilhassa Rusyadan **Eşkenazi** (Ashkenazi) yahudilerinin gelmesi demek, bu yardımları onlarla paylaşmak demek olacağından, bu göçlere karşı çıktılar. Nihayet, bu sırada İngiltere Mısırı işgal etmiş olduğundan, Osmanlı Devletinin bu devletle çatışmaları vardır ve bundan dolayı da yahudilere karşı cephe aldı (57).

Bununla beraber, Filistine yahudi göçleri, **Dünya Siyonist Teşkilâtı'**-nın kurulması ile daha da hızlanacak ve Siyonizmin teşkilâtlı bir hareket haline gelmesi ise, İsrailin kuruluşuna giden yolu açacaktır.

4. Theodor Herzl ve Dünya Siyonist Teşkilâtı

Göçlerin dışında, Siyonizmi ve yahudilerin dünya çapında teşkilâtlanması hareketini hızlandıran ikinci hâdise, Fransada yahudi düşmanlığının bir gösterisi haline gelen **Dreyfus Hâdisesi** ve **Theodor Herzl**'in ortaya çıkışıdır.

1894 Eylül'ünde bir gün Fransız ordusunda Almanlar lehine bir casusluk hadisesi meydana geldi. **Alfred Dreyfus** adlı yahudi asıllı bir yüzbaşı hâdisenin faili olarak yakalandı ve yeterli delil olmadığı halde, hapse mahkûm edilip Ordu'dan çıkarıldı. Fakat hâdise kapanmadı ve Dreyfus'un suçlu olup olmadığı fransız kamu oyunda yıllarca tartışıldı. Bir çok politikacı ve **Emile Zola** gibi bir çok tanınmış yazar Dreyfus'un suçsuzluğunu savundu. Neticede, 1899 yılında Dreyfus için "af" çıkarıldı ve hatta kendisine "Légion d'Honneur" nişanı bile verildi.

Ne varki, Dreyfus Hâdisesi Fransa'da yeni bir anti-semitizm dalgasının patlak vermesine de sebep oldu. Bütün bu hâdiseler ve gelişmeler, Dreyfus davasını takip eden Avusturyalı gazeteci **Theodor Herzl**'i çok etkiledi.

Aslen Macar yahudisi olan Theodor Herzl (58), zengin bir Avusturyalı yahudi ailesine mensuptu (59). Hukuk öğrenimi görmekle beraber, gazeteciliğe merak sarmış ve Dreyfus Davası sırasında, Viyana'da yayınlanmakta

(55) Bugün Batı Almanya gibi bazı Avrupa Topluluğu ülkelerinin Türk turistlerine vize verirken bir para teminatı aldığını bu vesile ile hatırlatalım.

(56) Joan Peters, **From Time Immemorial**, p.205.

(57) Joan Peters, **adı geçen eser**, p.203.

(58) Geogre Lenczowski, **The Middle East in World Affairs**, Ithaca, Cornell University Press, 1953, p. 260

(59) Sachar, **The Course of Modern Jewish History**, p.271.

olan **Neue Freie Presse**'nin Paris muhabirliğini yapmıştır. Daha üniversite yıllarında, Avrupadaki yahudi düşmanlığı ile yakından ilgilendiğinden, bir antisemitizm şeklinde ortaya çıkan Dreyfus Davası kendisini çok etkilemiştir. Bunun neticesi olarak, yahudilerin geleceği konusuna eğilen Herzl, çareyi, Filistinde bir yahudi devletinin kurulmasında gördü ve 1896 da **Der Judenstaat** (Yahudi Devleti) adlı bir kitapçıkta fikirlerini yayınladı ([60]).

Herzl'e göre, Filistin'de bir yahudi devletinin kurulabilmesi için, her şeyden önce, dünyadaki bütün yahudilerin teşkilâtlanması gerekliydi. Herzl, "Bugünkü duruma tek bir cevap vardır: Kitleleri hemen teşkilâtlandırmak" diyordu ([61]).

Batı Avrupa yahudileri Herzl'in bu fikirlerini gerçekçi bulmadılar ve kendisini desteklemediler. Lâkin **Eşkenazim,** yani Rusya, Almanya ve Galiçya yahudileri kendisini hararetle desteklediler.

Fakat teşkilâtlanmak için para gerekliydi. Herzl, zengin yahudi bankerlerden **Baron Maurice de Hirsch** ile **Edmond de Rotschild**'a malî yardım için başvurduğunda, kendisine yüz vermediler. Buna rağmen Herzl, 29 Ağustos 1897 de İsviçrede Basel'da ilk siyonist kongresini toplamaya muvaffak oldu. Kongreye 204 delege katılmıştı ve bunlardan 80 tanesi Rusya yahudilerindendi. Amerikadan çok az kişi gelmişti.

Basel Kongresinde **Dünya Siyonist Teşkilâtı** kuruldu ve başkanlığına da Theodor Herzl getirildi ([62]). Birinci Siyonist Kongresinin aldığı kararlara göre ([63]), Filistinde bir **"Yurt"** ([64]) edinilmesi için çalışılacak, her yerdeki yahudiler, dernekler ve federasyonlar halinde organize olacaklar, yahudi "millî şuuru" kuvvetlendirilecek ve gerekli devletlerin desteğinin sağlanması için çaba harçanacaktı. Bu kararlarda dikkati çeken husus, bir "yahudi devleti"nin kurulması değil, bir "yurt" edinilmesinin söz konusu olmasıydı.

---

(60) **Der Judenstaat**'ın önsözü için bak.: Walter Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.6-11. Herzl bu önsözünde şöyle diyordu: "Bu kitapçığı yazmaya beni sevkeden fikir, çok eski bir fikirdir: Yahudi Devletinin yeniden kurulması".

(61) Sachar, **adı geçen eser,** p.271.

(62) Theodur Herzl, 1860-1904 yılları arasında yaşamıştır. 1904 de ölünceye kadar Dünya Siyonist Teşkilâtı'nın başkanlığını yapmıştır. Öldüğünde Viyana'da toprağa verildi. 1948 de İsrail Devleti kurulduktan sonra ve 1948-49 birinci Arap-İsrail savaşının kazanılması üzerine, Herzl'in kemikleri (bakiye-i izâmı) Viyana'dan alınarak Kudüs'te gömülmüştür.

(63) **Basel Deklârasyonu** da denen bu kararların metni: John Norton Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Volume III: **Documents,** Princeton, N.J., Princeton University Press, 1974, p.4 ve Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.11-12.

(64) Herzl, "Judenstaat" adlı kitabında, aynen **Bilu Manifestosu**'nda olduğu gibi, Filistinde bir "Yahudi Devleti"nin kurulmasından söz etmiş iken, Birinci Siyonist Kongresi Filistin'de sadece bir "yurt" (homeland) edinilmesi kararını almıştır.

Böylece Filistin toprakları teşkilâtlı siyonizmin ilk hedefi olarak ilân edilmekle beraber, bu topraklar Osmanlı Devletinin toprağı idi. Lâkin, Dünya Siyonist Teşkilâtı'nın ilk başkanı ve kurucusu Herzl, Padişah Abdülhamid'den, Filistine yerleşme müsaadesini alacağına inanıyordu.

5. Herzl ve II. Abdülhamid

Herzl'i yukardaki iyimserliğe sevkeden sebep, 1893 yılında Padişah II. Abdülhamid ile Türkiyedeki musevi liderliği arasında geçen bazı görüşmeler olsa gerektir.

1891-92 yıllarında Rusya'da yeniden yahudi aleyhtarlığı şiddetlenince, yahudiler için yeni bir göç dalgası (aliya) başlamış ve bunlardan binlercesi de transit olarak İstanbula gelmişlerdir. Bu yahudiler İstanbul'dan Selânik, İzmir, İskenderiye ve Marsilya'ya sevkedilmişler ve mühim bir kısmı da bu şehirlerden, o sırada yahudilerin en fazla göç ettikleri Arjantin'e gitmişlerdir.

Yahudilerin bu göçleri ve perişan halleri Padişah Abdülhamid'e de çok tesir etmiş olmalı ki, 1893 Nisanında bir gün yahudi Hahambaşısı ("Hahambaşı Efendi" - locum tenens) Moşe Levi'yi huzuruna çağırarak, Rusyadan ve diğer yerlerden kaçan yahudilerden Türkiyeye gelmek isteyenleri, Doğu Anadoluya yerleştirmek ve bunları IV. Ordu'ya asker olarak almak istediğini, böylece yahudilerle birlikte 10 bin kişilik bir kuvvet teşkil etmeyi düşündüğünü söylemiştir ([65]).

Hahambaşı Osmanlı Padişahının yahudi toplumuna bahşettiği bu "şereften" dolayı teşekkür etmiş ve konuyu Hahambaşılık Konseyi'ne (Conseil du Grand-Rabbinat) aktaracağını bildirerek, Türk Museviliği adına minnettarlığını ifade etmiştir.

Hahambaşı Moşe Levi, bu görüşmeyi ve Padişahın teklifini bütün hahamlara, Konseye ve musevi toplumunun "Genel Kurulu"na bir mektupla bildirmiş ve 17 Haham'ın imzası ile Hahambaşına verilen cevapta ([66]),

(65) Bu konuşmanın Hahambaşılık tarafından düzenlenen bir özeti için bak.: Abraham Galanté, **Une Page Inédite d'Histoire: Abdul Hamid II et le Sionisme,** İstanbul, Fratelli Haim, 1933, pp.14-15. Ayrıca bak.: Abraham Galanté, **Documents officiels turcs concernant les juifs de Turquie** (Receuil des 114 lois, règlement, firmans, bérats, ordres et décisions des Tribuneaux), Stamboul, Etablissement Haiz Rozio et Cie., 1931, pp.29-30. Aynı müellifin Türkiye Museviliği hakkındaki diğer eserleri şunlardır: Abraham Galanté, **Histoire des juifs d'Anatolie,** Vol. I, İstanbul, Imprimerie M. Babok, 1937, Vol. II, İstanbul, Imprimerie M. Babok, 1939; Abraham Galanté, **Histoire des juifs d'İstanbul** (Depuis la prise de cette ville en 1453 par Fatih Mehmed II jusqu'à nos jours), Vol. I, İstanbul, Imprimerie Hüsnütabiat, 1941, Vol. II, İstanbul, Imprimerie Hüsnütabiat, 1942. II. Abdülhamidin siyonism karşısındaki politikası için ayrıca bak.: Mim Kemal Öke, "The Ottoman Empire, Zionism and the Question of Palestine", 1880-1908", **Middle East Studies,** No.14, 1982, pp.329-341.

(66) Hahambaşının mektubunun ve 17 Haham'ın imzasını taşıyan cevabın metni: Galanté, **Abdul Hamid II et le Sionisme,** pp.15-16.

Sultan'ın bahşettiği bu lûtuftan duyulan minnettarlık ifade edildikten sonra, yahudi göçmenlerin askerliği kabul edilmekle beraber, bunların kendi dinî ibadetlerine devam etmelerine izin verilmesinin de Padişah'tan rica edilmesi isteniyordu.

Abdülhamid, konuyu Hey'eti Vükelâ'ya (Bakanlar Kurulu) gönderdiğinde, Hey'eti Vükelâ, musevi toplumunun Osmanlı Saltanatına olan bağımlılığı teyid etmesinden çok memnun kalmakla beraber, diğer gayrımüslimlerin de durumunu gözönüne alarak, musevilerin Osmanlı ordusunda istihdamını zamansız bulmuştur ([67]). Konu böylece kapanmıştır.

Siyonizm peşinde koşan Herzl'in bu hâdiseyi bilmemesine imkân olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü kendisi de Abdülhamid nezdinde yapacağı teşebbüslerde Hahambaşılığın aracılığına başvuracaktır.

Mamafih, Herzl, doğrudan doğruya Abdülhamid'e başvurmadan önce, bu sırada Osmanlı Devleti ile yakın münasebetlere ağırlık vermiş olan ve "Doğuya Açılma" (Drang nach Osten) politikasını takip eden, Alman İmparatoru (Kayzer) II. Wilhelm'den yararlanmak istedi. Ve Kayzer'in Osmanlı Devletini ziyareti sırasında, 1898 Ekiminde, İstanbulda bir yolunu bulup, II. Wilhelm ile konuşmaya muvaffak oldu. Wilhelm kendisine, yahudilerin Filistin'e yerleşme meselesini Osmanlı Padişahı ile görüşeceğini söyledi. Herzl, Alman İmparatorununun Suriye ve Filistin ziyareti sırasında da, kendisile tekrar karşılaştı. Fakat İmparatordan hiç ses seda çıkmadı.

Bunun üzerine Theodor Herzl, Osmanlı Padişahı ile doğrudan doğruya görüşmenin yollarını aradı ve sonunda da, İstanbula tekrar geldiğinde, 17 Mayıs 1901 günü Abdülhamid tarafından huzura kabul edildi ([68]). Abdülhamid'in, Herzl'i kabul etmek suretile kendisine gösterdiği bu alâkanın sebebi, bu sırada Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Makedonya meselesi ile yakından ilgilenmesi ve Herzl'in de, bu ülkenin nüfuzlu gazetelerinden **Neue Freie Presse**'nin muhabiri bulunmasıydı ([69]).

Abdülhamid ile 1901 Mayısındaki bu görüşmesinde Herzl, yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine izin verilmesine karşılık, Avrupa'daki zengin yahudi bankerlerin Osmanlı Devletinin dış borçlarını ödeyeceğini söyledi. Halbuki

(67) **Aynı eser,** p.15.

(68) Herzl'in İstanbul maceraları için aynı zamanda bak.: Sachar, **The Course of Modern Jewish History,** pp.273-274.

(69) Abraham Galanté, **Abdul Hamid II et le Sionisme,** p.7, 2 no.lu dipnotu. Bu sebeptendir ki, Abdülhamid, bu görüşme sonunda Herzl'e "Birinci Sınıf Mecidiye Nişanı" ve kıymetli taşlarla süslü bir kravat iğnesi hediye ederek kendisini onurlandırmıştır. (Galanté, **aynı eser,** p.3, 1 no.lu dipnotu). Mamafih Herzl'in İstanbula gelişi ve Padişah tarafından huzura kabulü, Türk basınında yer almamıştır. Herzl'e nişan ve hediyelerin verilmesi ise 21 Mayıs 1901 tarihli **İkdam** gazetesinde küçük bir haber olarak zikredilmiştir. (Bak.: Galanté, **aynı eser,** p.11, 1 no.lu dipnotu).

yalan söylüyordu. Hiç bir yahudi bankerle bu konuyu görüşmemişti. Fakat Padişahın, Filistini yahudi yurdu yapma iznine karşılık, bu bankerlerin Osmanlı borçlarını ödeyeceğine inanıyordu. Halbuki, bu konuşmadan sonra Herzl, hemen Parise dönerek Baron Hirsch ve Baron de Rotshild'a konuyu açtığında, bu iki banker Herzl'in teklifine yanaşmadılar.

Ord. Prof. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi** eserinde, herhangi bir tarih zikretmeksizin, Abdülhamid'in, Herzl ile bu görüşmesine ait olduğu anlaşılan, şu sözlerini nakletmektedir: "...Viyanada çıkan **Krabe Pres** (Freie Press?) gazetesinin sermuharriri (başyazarı) vardı. Yahudi idi. Âlim bir adamdı. Şimdi öldü. Bir vakit onu bana zengin museviler mebus (yani temsilci, delege) gönderdiler. Yafa, Kudüs taraflarında arazi satın alıp, yahudileri her taraftan oraya iskân etmek istediler. Âdeta orada bir hükümet tasis etmek isterler. Teklifleri de devletin Düyunu Umumiyesini kâmilen deruhde etmek idi. Güzel bir şey. Zira Düyunu Umumiye, bir gün gelip de borçlarımızı ödemez isek, devletin maliyesini murakebeye almak gibi bir tehlike mevcuttur. Ben o zaman onlara bazı şartlar teklif ettim. Sonra bu adam öldü. İnkilâp oldu (1908 Meşrutiyeti). İş nâtamam kaldı" ([70]). Abdülhamid'in yahudi göçlerine karşı ileri sürdüğü şartların ne olduğu bilinmemekle beraber, yahudi kaynakları, Abdülhamid'in, müsaadeyi vermeden önce, borçlar meselesinin çözümünü istediğini ve bu sebepten de Herzl'in, bu görüşmeden sonra hemen Paris'e gittiğini belirtmektedirler ([71]).

Herzl, Abdülhamid nezdinde ikinci şansını 1902 yılında denedi. 1902 yılı Haziran başında İstanbula tekrar gelen Herzl, Musevi Hahambaşılığı vasıtasile, Padişahtan, tekrar huzura kabul edilmesini istedi ve bu konuda Saray ile Hahambaşılık arasında yazışmalar oldu ([72]). Bu yazışmalarda dikkati çeken husus, Herzl'in Avusturya-Macaristan imparatorluğu vatandaşı olmasına rağmen, neden bu devletin büyükelçiliği vasıtasile değil de, Hahambaşılık kanalı ile başvuruda bulunmuş olmasının sebebini sormasıydı. Verilen cevapta ise, Herzl'in, "mensubu olduğu yahudi milleti" hakkında Padişah ile görüşmek istediği bildirilmiştir.

Abdülhamid Herzl'i, yanında Hahambaşı Moşe Levi, Hahambaşılık Kapı Kâhyası Aciman Efendi olduğu halde 4 Temmuz 1902 Cuma günü kabul etmiş ve Münir Paşa da tercümanlık yapmıştır. Padişahın ilk sorusu, Herzl'in İstanbula neden geldiği olmuştur ([73]). Herzl ise, kalbinden rahatsız olması sebebile istirahat için İstanbula geldiğini ve bu vesileden yararlanarak da Yahudilerin meselesini Sultan ile bir kere daha görüşmek istediğini bil-

(70) Ord. Prof. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi,** Cilt 8, Türk Tarihi Kurumu Yayını, 2. Baskı, 1982, s.486.

(71) Bak.: Sachar, **adı geçen eser,** p. 274.,

(72) Bu yazışmalar için bak.: Abraham Galanté, **Abdül Hamid II et le Sionisme,** pp.4-7.

(73) **Aynı eser,** p.7.

dirmiştir. Padişahın iznini alarak konuya giren Herzl, tekliflerini şu şekilde açıklamıştır: Zât-ı Şahaneleri yahudilerin Filistine göç etmelerine izin verdiği takdirde, Mısır'ın durumunda olduğu gibi, Filistin'in bir iç özerkliği söz konusu olmayacaktır. Filistinin kendi bayrağı falan da olmayacaktır. Filistin'e, Girid'e verilen statünün bir benzeri verilmelidir ([74]). Eğer bu teklif kabul edilirse, Dünya Siyonist Teşkilâtı, Osmanlı Devletine istediği parayı verecektir.

Abdülhamid verdiği cevapta, bu teklifi doğrudan doğruya reddetmemiş, "kabul edilmesi ihtimalini" belirterek, konuyu Hey'eti Vükelâya intikal ettireceğini, uygun görülmesi halinde, pratik bir çözümün bulunmasına çalışacağını bildirmiştir ([75]). Esasında bir **"menfi evet"** olan bu cevap Herzl'i çok sevindirmiş ve meseleyi çözümlemiş gibi Viyana'ya çektiği telgraf, bütün siyonist çevrelerde heyecan uyandırmıştır ([76]). Halbuki Abdülhamid, üç gün sonra Hahambaşı Moşe Levi'yi huzuruna çağırarak, Herzl'in niyetini bile bile "bu adamı" kendisine getirdiği için Hahambaşını haşlamış ve şöyle demiştir: "Siz, Hahambaşı, İmparatorluğumun bir santim toprağının bile terkedilemiyeceğini çok iyi bildiğiniz halde, bu adamı böyle bir teklifte bulunması için buraya nasıl getirirsiniz? Ki söz konusu olan topraklara gerek Müslüman dünyasının, gerek Hıristiyan dünyasının gözleri çevrilmiştir. Bu adamın teklifinin yüzde birini bile kabul ettiğimde, benim başıma ve hükümetin başına neler gelir?" ([77]). Padişahin mabeyinde üç gün beklettikten sonra kabul ettiği Hahambaşı, bu sözler üzerine ağlamaya başlamış ve bir süre de hasta yatmıştır.

Aldülhamit'in, yahudilerin Filistin'e yerleşme istekleri hakkındaki şu sözleri çok ilginçtir: "Para kuvveti her şeyi yapar. Onlar bugün hükümet teşkil edecek değiller ya! Bu bir mukaddemedir. Gaye ve emeldir. Şimdi işe başlayıp, bir çok sene, hatta bin sene sonra maksatlarında muvaffak olabilirler ve zannederim olacaklardır da" ([78]).

Herzl, Kudüs'e giden yolun Berlin ve İstanbul'dan geçmediğini görmüştü. Londra belki daha iyi bir yol olabilirdi. Bu sebeple, teşebbüslerini İngiltereye çevirmeye karar verdi.

---

(74) Theodor Herzl'in Girid'in bu sıradaki durumunu iyi bilmediği anlaşılmaktadır. Zira Girid rumlarının 1896 Aralık ayından itibaren, bir yunan prensibinin yönetiminde, anayasası, Mebuslar Meclisi, bayrağı, posta pulu ve polis teşkilâtı olan "bağımsız bir hıristiyan devleti" haline gelmiştir. (Bak.: Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi,** Cilt 8, s.125).

(75) Galanté, **adı geçen eser,** p.9.

(76) **aynı eser,** p.9, 1 no.lu dipnotu.

(77) **aynı eser,** p.11. Lilienthal, **The Zionist Connection,** p.11, 3 no.lu dipnotunda, Herzl'in hâtıratı olan **Tagebücher** (Tel-Aviv, 1934) ve Nevil Barbour, **Palestine: Star or Crescent?,** New York, Odyssey Press, 1947 den naklen, Abdülhamid'in Herzl'e şöyle dediğini söylemektedir: "Topraklarımın parçalanmasına razı olamam... Halkım bu topraklar için döğüştü ve bu toprakları kanları ile suladı...: Yahudilerin milyonları kendilerine kalsın".

(78) Karal, **Osmanlı Tarihi,** Cilt 8, s.486.

Yalnız bu arada dünya Siyonizm hareketi de, 1897 Basel Kongresinden çok farklı olarak, hızla gelişmeye başlamıştı. Bu sırada dünyadaki siyonist derneklerinin sayısı 913'ü bulmuştu. Filistin'de yahudilerin toprak satın almalarını kolaylaştırmak için **Yahudi Millî Fonu** (Jewish National Fund) ile siyonizm hareketine ve Filistin yahudilerine malî destek sağlamak üzere **Jewish Colonial Trust** ile **Anglo-Palestine Company** gibi finansman müesseseleri kurulmuştu.

Şüphesiz bu durum da Herzl'e güç vermekteydi. Bu sebeple, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, İngiltere Sömürgeler Bakanı Joesph Chamberlain ile görüştü. Herzl, bu görüşmede; Sina yarımadasındaki **El-Arish**'in (El-Ariş) yahudi yerleşim yurdu olmasını teklif etti. Çünkü burası Filistine bitişikti Chamberlain bu teklifi kabul etmeyerek, Mısır topraklarında başka bir yer teklif etti. Bunu da Herzl, "Sayın Bakan, biz oraya gitmeyiz. Zaten daha önce orada bulunduk" diyerek, İsrailoğullarının Mısır'daki dönemine atıfta bulunmuştur. Fakat ne var ki, yahudilerin **El-Ariş**'i istediğini duyan gerek Mısır hükümeti, gerek Osmanlı Devleti, buna şiddetle itiraz ettiler ve El-Ariş meselesi de böylece suya düştü ([79]).

Fakat 1903 yılında İngiltere hükümeti Herzl'i birdenbire Londra'ya davet etti. Herzl'e Uganda'da bir yahudi yurdu kurulması teklifi yapıldı. 1903 Ağustosunda yapılan bu teklifi Theodor Herzl kabul etmek zorunda kaldı. Yine Basel'de toplanan 6. Siyonist Kongresi de, Uganda'nın "geçici yurt" olması şartile ve az bir oy farklı ile kabul etti.

Uganda'nın "geçici" olarak da olsa, "yurt" olarak kabulü siyonistler arasında görüş ayrılıklarına ve tartışmalara sebep oldu ([80]). "Territorialist"ler denen bir grup, yahudi muhacirlerinin âcil durumu dolayısle, nerede olursa olsun yahudi yurdu kurulmasına taraftardı. Buna karşılık, sosyalist ve daha sonra komünist yahudiler ise, siyonizmi "gerici bir burjuva hareketi" olarak görmüşlerdir. Bağnaz dinciler ise, Filistin konusunda her türlü siyasî faaliyetin aleyhinde olup, Filistini "İlâhî Kuvvet"in vermesine taraftar idiler.

Chaim Weizmann'ın liderliğini yaptığı ve "Ostjuden" (Doğu yahudileri) denen Rusya yahudileri (Eşkenazim) tarafından desteklenen **çoğunluk** görüşü ise, yahudi yurdu olarak Filistin'den başkasını kabul etmiyordu.

1904 yılında Dünya Siyonist Teşkilâtının 7. Kongresi bu atmosferde yapıldı. Kongre, yahudi yurdu olarak İngilterenin teklif ettiği Uganda'yı kesinlikle reddetti ve Filistin'den başka toprağın, yahudi yurdu olarak nazarı itibare alınmamasını kararlaştırdı.

(79) Sachar, **adı geçen eser,** p.

(80) Bu konuda bak.: George Lenczowski, **The Middle East in World Affairs** (1953), pp.260-261. İngilterenin Uganda'da yahudi yurdu kurulması için teklif ettiği topraklar 6.000 milkare (10.000 Kilometre kare) idi. Bak.: Karasapan, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün,** Cilt II, s.42

1897 Birinci Siyonist Kongresi ve Dünya Siyonist Teşkilâtının kuruluşu, siyonizm hareketinde nasıl ilk ve en mühim adımı teşkil etti ise, 1904 Kongresinin "Filistin" kararı da ikinci mühim adımı teşkil etmekteydi ([81]).

Yahudilerin Filistinde bir "yurt" edinmek için Osmanlı Devleti nezdindeki çabaları, Herzl'in 1904 de ölümünden sonra da devem etti. Bilhassa 1908 Meşrutiyeti Osmanlı musevilerine yeni bir ümit verdi ([82]). İttihat ve Terakki Partisi ve liderleri de, yahudilerin Osmanlı İmparatorluğuna göç etmelerini yeni bir yaklaşım ve müsbet bir tutumla değerlendirdiler. Hac için Filistine gidecek yahudilere tatbik edilen kısıtlamalar (Kırmızı Tezkere) kal-

(81) Siyonizmin bu "yahudi milliyetçiliği" çabaları yanında, bilhassa II. Meşrutiyet sırasında, "Arab milliyetçiliği"nde de büyük bir hareket vardır. Arap milliyetçilerinden, bir hıristiyan Arab olan **Nacib Azuri,** bu sırada Paris'te **L'Indépendance Arabe** (Arab Bağımsızlığı) adı ile bir dergi yayınlamakta idi. Azuri, 1906 yılında **Réveil de la Nation arabe dans l'Asie Turque** (Türk Asyada Arab Milletinin Uyanışı) adı ile bir kitap yayınlamış ve bu kitapta Arap topraklarının Osmanlı İmparatorluğundan ayrılması fikirini savunarak, **Arap Anavatanı Ligi'nin Programı** adı ile bir program yayınlamıştır. Bu programa göre (Bak.: Laqueur, **The Israel-Arabe Reader,** p.5) Dicle ve Fırat nehirlerinden Süveyş Kanalına, Akdenizden Arabistan Denizine (yani Hind Okyanusuna) kadar uzayan topraklarda bir Arap İmparatorluğu kurulacaktı. Bu İmparatorluğun hükümet şekli "laik" olacak, din ve devlet işleri birbirinden ayrılacak, bütün dinler için tam serbestiyi ve bütün vatandaşların kanun önünde eşitliğini öngören "Meşruti bir Sultanlık", yani bir Meşrutî Monarşi kurulacaktır. Bu "Sultanlık, Avrupanın menfaatlerine ve Türkler tarafından o güne kadar Avrupaya tanınmış olan imtiyazlara (yani kapitülasyonlara) saygı gösterecektir. Kezaı Lübnan'ın "özerkliğine" ve Yemen, Necd (Necd Emirliğinin başkenti Riyad olup, bugünkü Suudi Arabistan topraklarının Hicaz Emirliği dışında kalan kısmı idi) ve Irak "prenslikleri"nin de "bağımsızlığına" saygı gösterilecektir. Bu Arap İmparatorluğunun başına, bütün enerjisini ve vaktini bu İmparatorluğa hasretmek üzere, Mısır Hıdiv ailesinden bir prens getirilecektir. Bununla beraber, Mısır bu İmparatorluğa dahil edilmeyecektir. Çünkü Mısırlılar Arap ırkından olmayıp, Afrikanın "Berber" ırkındandır. İslâmdan önce konuştukları dilin Arapça ile hiç bir alâkası yoktur.

Bu arada Paris'te 18-24 Haziran 1913 günlerinde bir "Arap-Suriye Kongresi" yapılmıştır. Bu Kongre'ye, 3 tanesi Amerikadan, 2 tanesi Irak'dan ve gerisi de Suriye ve Lübnan'dan olmak üzere 22 delege katılmıştır. Kongre'nin aldığı 11 maddelik kararlarda (Kararların metni: J.C. Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics - A Documentary Record,** Vol. I: **1935-1914,** New Haven and London, Yale University Press, 1975, pp.566-567), Suriye ve Arap vilâyetleri için özerklik öngörülmüş ve Arapçanın, gerek Osmanlı Meclis-i Mebusanında, gerek Suriye ve Arap vilâyetlerinde resmî dil olarak kabulü istenmiştir. (Arap milliyetçiliği konusunda bak.: Y. Porath, **The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929,** London, Frank Cass, 1974 ve Y. Porath, **The Palestinian-Arab National Movement, 1929-1939, From Riots to Rebellion,** London, Frank Cass, 1977; George Antonius, **The Arab-Awakening,** New York, Lippincott, 1939; Sylvia G. Haim (Ed.), **Arab Nationalism: An Anthology,** Berkeley, University of California Press, 1962; Hisham Sharabi, **Arab Intellectuals and the West, The Formative Years, 1875-1914,** Baltimore, John Hopkins Press, 1970; Eugène Jung, **La Révolte Arabe,** Paris, Colbert, 1925; Eugène Jung, **Les Puissances devant la Révolte Arabe: La Crise mondiale de Demain,** Paris, Hachette, 1906; Prof. Dr. İlhan Arsel, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No.335, 1973).

(82) II. Meşrutiyet ve siyonistlerin faaliyeti için bak.: Dr. Mim Kemal Öke, "Siyonistlerin İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri, 1908-9" İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi, **Prof. Dr. Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan,** Cilt 2, İstanbul 1982, ss.121-132.

dırıldığı gibi, yahudilerin Filistinde toprak satın almaları da serbest bırakıldı ([83]).

Fakat bu tatlı hava uzun sürmedi. 31 Mart (13 Nisan 1909) hâdisesinden sonra ve bilhassa azınlıkların, hürriyet atmosferinden yararlanarak bağımsızlık için faaliyetlerini arttırmaları, bütün etnik unsurları "Osmanlılık" şuuru içinde birleştirme amacını günden Meşrutiyet hareketini, İmparatorluğun parçalanmasına yarayacak bir vasıta haline getiriyordu. Bu sebeple İttihat ve Terakki, siyonizmi, eninde sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız bir devlet koparmak isteyen bir akım olarak gördü ([84]).

Böylece siyonistlerin bu son teşebbüsü de neticesiz kaldı. Fakat Birinci Dünya Savaşı, siyonizmin önünde yeni ufuklar açacaktır. Çünkü Osmanlı Devletinin yıkılması, siyonizmin Filistin davasının önünden büyük bir engeli kaldırmaktaydı.

6. Filistin'de Yahudilerin Toprak Mülkiyeti

Osmanlı Devletinin yasaklama ve kısıtlamalarına rağmen, Filistin'e yine de bir takım yahudi göçleri olmuş ve Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Filistindeki yahudi nüfusu da artmış bulunmaktaydı. 20. yüzyıla girerken Filistindeki yahudi nüfusunun 50.000 kadar olduğunun ileri sürülmesine ([85]) karşılık, **İslâm Ansiklopedisi,** 1914 de Filistin'de 46 tane yahudi kolonisi bulunduğunu ve bunların nüfuslarının da toplam 85.000 kadar olduğunu söylemektedir ([86]). Buna karşılık başka bir kaynak, Osmanlı resmî bilgilerine dayanarak, 1915 de Filistin'in toplam nüfusunun 689.275 ve yahudi nüfusunun da 83.000 kadar olduğunu bildirmektedir ki, bu rakam İslâm Ansiklopedisi'nin rakamına çok yakındır ([87]). Fakat bir yahudi müellif, 1917 de Filistinde 56.000 yahudi olduğunu söylerken ([88]) bir diğeri de 1920 deki yahudi nüfusunun 66.000 olarak vermektedir ([89]). Filistin'de yahudilerin toprak mülkiyetinin gelişmelerini en iyi incelemiş yazarlardan biri olan **Arieh Avneri** ise, Filistin'in 1922 deki yahudi nüfusu olarak 83.790 rakamını vermek-

(83) **aynı makale,** s.125.

(84) Mim Kemal Öke, **adı geçen makale,** s.128. Filistinde yahudi göçmenlerin artması meselesi, Meclis-i Mebusan'da tartışma konusu olmuş ve hükümet adına söz alan Talât Paşa, Osmanlı Devletinin yahudi muhabbeti ile bir alâkası bulunmadığını beyan etmiştir (Bak.: Karasapan, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün,** Cilt II, s.42).

(85) Bak.: Lilienthal, **The Zionist Connection,** p.11.

(86) **İslâm Askiplodisi,** "Filistin" maddesi.

(87) Avneri, **The Claim of Dispossession,** p.25 den naklen: Arthur Ruppin, **Syriens als Wirtschaftsgebiet,** Berlin, 1917, pp.14-15.

(88) Nadav Safran, **From War to War,** p.25.

(89) Michael J. Cohen, **Palestine and the Great Powers, 1945-1948,** Princeton, N.J., Princeton University Press, 1982, p.3.

tedir ki, Müslüman nüfusu da 486.177 olarak belirtmektedir (90). Büyükelçi **Karasapan** da, yine ingiliz belgelerine dayanarak, 1919 Martında Filistinin toplam nüfusunun 647.850 olduğunu, bunun 515.000'inin Müslümanlara, 65.300'ünün de yahudilere ait bulunduğunu söylemektedir (91).

Bu rakamlar arasındaki farklılıklara rağmen, 1880'lerde 35.000 civarında bulunan Filistinin yahudi nüfusunun, I. Dünya Savaşı çıktığında veya içinde, iki misline çıkmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nüfus artışında, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın kuruluşunun, Filistine göçleri tahrik etmek suretile, mühim bir rol oynadığı inkâr edilemez. Fakat Siyonizmin bu şekilde teşkilatlı hale gelmesinin, Filistin yahudileri üzerindeki en mühim tesiri, bunlara mali bakımdan yardım etmek suretile, bunların giderek topraklarını genişletmiş olmalarıdır.

20. yüzyıla gelinceye kadar, Filistinde yaşayan veya sonradan göçeden yahudilerin topraklarını genişletmeleri, çok yavaş olmuştur. Bunun da iki sebebi vardır: Biri, Osmanlı Devletinin, genellikle yabancılara, fakat Filistinde bilhassa yahudilere, toprak satın almayı yasaklamış olmasıdır. İkincisi ise, Filistin yahudileri topraksız oldukları için, ekonomik bakımdan çok güçsüzdüler ve bu sebepten de dünyanın çeşitli yerlerindeki yahudilerin mali desteklerine dayanmakta idiler. Fakat bu desteğin uzun süre yetersiz kaldığı bir gerçektir.

Yahudilerin Filistin'de toprak mülkiyetlerinin gelişmesi, **Moşav** denen koloniler **(Moşavot)** halinde olmuştur. Yahudi belgelerine göre, Filistinde ilk **moşav** 1860 yılında, küçük bir arazi üzerinde **Petah-Tikva** adı ile kurulmuştur (92). Dışardan gelen göçmenlerin katılması ile Petah-Tikva'nın nüfusu çoğalırken, arazisi de, satın almalar yoluyla büyümüştür. 20 yıl sonra 14.000 dönüm (dunam) kadar arazisi olmuştur. Petah-Tikva'dan sonra, 1882 de **Rishon-Le-Zion** moşavı kurulmuştur. Başlangıçta, satın alınan 3340 dönüm toprakla işe başlayan bu moşav, bir süre sonra 30.000 dönüme yakın araziye sahip bulunuyordu (93). Daha sonraki yıllarda, arap-yahudi karma moşavı olma özelliğini taşıyan **Nes-Zion,** 1882-84 yılları arasında da **Hule** gölü civarında **Rosh-Pinna, Yessud-Hama'ala** ve **Mishmar-Hayarden** moşavları kurulmuştur. Bunlardan Rosh-Pinna'nın arazisi 1900 yılında 34.000 dönümü bulmaktaydı (94).

Hemen belirtelim ki, başlangıçta müsaade ile küçük topraklar üzerine kurulan bu yahudi kolonilerinin, topraklarını hızla büyütmelerinde, satın alı-

(90) Avneri, **adı geçen eser,** p.30.

(91) Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt II, s.19.

(92) Avneri, **The Claim of Dispossesion,** p.79.

(93) **Aynı eser,** pp. 83-84.

(94) **Aynı eser,** pp.85-89. Bu moşavların gelişmeleri için bak.: **aynı eser,** pp.74-110.

nan toprakların, yahudilere sempati gösteren araplar üzerine tescili gibi muvazaa yolu büyük rol oynamıştır. Bilhassa Dünya Siyonist Teşkilatı kurulduktan sonra, Filistin yahudilerinin, topraklarını genişletmek için çeşitli kuruluşlar ortaya çıkmış ve bunlar Filistine para akıtmışlardır. Arap toprak sahipleri, kendilerine teklif edilen yüksek bedellerin cazibesinden kendilerini kurtaramamışlar ve topraklarını devamlı olarak ellerinden çıkarmışlardır. Diğer taraftan yahudiler, borçlarını ödeyemeyen arapların topraklarının haciz yoluyla ve açık arttırma ile satılmasından da yararlanmışlardır ([95]).

Yahudilerin satın aldıkları toprakları araplar üzerine tescil ettirmeleri usulü, 1920'de İngiltere tarafından, yahudilere toprak satın alma izninin verilmesile sona erdirilmiştir.

Filistin yahudilerinin topraklarını genişletmeleri, şu kuruluşların yardımları ile mümkün olmuştur ([96]):

1. Zion'u Sevenler (Hovevei Zion) tarafından kurulan dernekler ve malî gücü yüksek olan yahudiler. Şunu da belirtelim ki, Filistinde yahudilerin tarım alanına girmeleri, esas itibarile, Rusyadan gelen "Hovevei Zion" göçmenleri ile olmuştur.

2. Zengin yahudi banker **Baron Rotschild** ve 1900'den sonra da, onun kurduğu ve desteklediği **Yahudi Kolonizasyon Derneği** (Jewish Colonization Association - I.C.A.).

3. Siyonist hareketin Filistin Ofisi tarafından 1901 de ve münhasıran toprak satın almayı desteklemek üzere kurulan **Yahudi Millî Fonu** (Jewish National Fund) ve **Filistin Toprak Geliştirme Şirketi** (Palestine Land Development Company).

Bu kuruluşlar esas itibarile 1908'den itibaren toprak kazanma faaliyetlerini arttırmakla beraber, Baron Rotschild'ın, Filistin yahudilerine toprak satın almaları için yardımları çok daha önceden başlamıştır.

Filistinin tarıma elverişli toprakları 7.120.000 dönüm (dunam) olarak tahmin edilmekteydi ([97]). 1918 yılında ise, Filistindeki yahudi topraklarının miktarı 418.000 dönümü bulmuştu ([98]). Filistin Türk egemenliğinden çıkıp ingiliz yönetimi altına girdikten sonra, 1939'da yahudilerin elindeki toprakların miktarı 1.543.000 dönüme çakacaktır ([99]).

---

(95) Bu konuda bak.: Avneri, **adı geçen eser,** pp.62-73.

(96) **Aynı eser,** p.76.

(97) Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt II, s.89.

(98) Avneri, **adı geçen eser,** p.76. Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt II, s.89'da bu miktarı 650.000 dönüm olarak vermektedir.

(99) Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt II, s.89.

Bütün bu gelişmeler içinde dikkati çeken husus, Filistin yahudilerinin elindeki toprak miktarının, yahudi nüfusundan daha hızlı artmasıdır. Bu toprak genişlemesi ve yahudilerin toprağa bağlı hale gelmesidir ki, ilk Arap-Yahudi çatışmalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Öyle görünüyor ki, yahudiler toprak unsurunun dışında kaldıkları sürece, Filistinde bir arap-yahudi çatışması pek göze çarpmamıştır. Fakat ne zaman ki, yahudiler de Araplar gibi toprağa bağlanmaya ve toprakla uğraşmaya başlamışlardır, o andan itibaren de bu iki ayrı millet arasında çatışmalar kendisini göstermiştir.

Bu çatışmalar, başlangıçta siyonizme karşı organize bir direnme şeklinde olmaktan ziyade, toprağın kullanımında, yahudilerin tatbikatının arap geleneğine ters düşmesi neticesi, doğrudan toprakla ilgili olarak kendisini gösterdi. Bunlardan bir tanesi hayvan otlatma meselesi idi. Arap geleneğine göre, hasat yapıldıktan sonra, isteyen, hayvanını otlatmak için istediği tarlaya sokabilirdi. Yahudiler ise bunu mülkiyet hakkına bir tecavüz olarak kabul ettiler. Böylece hayvan sahipleri ile yahudi tarla sahipleri arasında, zaman zaman sert tartışma ve çatışmalar patlak verdi.

Bir ikinci husus da, su kaynaklarının kullanılması idi. Araplara göre, bütün su kaynakları Allah'ın insanlara bir lûtfu idi ve dolayısile, bu kaynaklardan herkesin yararlanmaya hakkı vardı. Halbuki yeni gelen yahudiler, su kaynaklarını sulama için ıslah ettiklerinden, bu kaynaklar üzerinde de özel mülkiyet hakkını tesis edip, bunların kamu malı gibi kullanılmasına karşı geldiler ([100]).

Toprak çatışmaları üzerine Yafa ve Kudüs'teki Arap liderleri, 1911 yılında biraraya gelerek, İstanbul hükümetine telgraf çektiler ve yahudi göçleri ile yahudilere toprak satılmasının yasaklanmasını istediler. Bunun üzerine İstanbul hükümeti, Kudüs Valisine talimat vererek, Türk vatandaşı olsalalar, bile yahudilere toprak satışının kesinlikle yasaklanmasını ve engellenmesini istedi ([101]).

Diğer taraftan Arap liderler, siyonizme karşı mücadeleyi ve yahudilere toprak satışını engellemeyi organize etmek üzere, 1913 Temmuz'unda Nablus'ta, Filistinin bütün şehir ve kasabalarından gelen temsilcilerin katılacağı bir toplantı düzenlemek istediler. Fakat teşebbüs neticesiz kaldı ve toplantı yapılamadı. Fakat bu tarihten sonra, yahudilere toprak satışı meselesi, siyonizme ve yahudi yerleşimine karşı Arap millî hareketini seferber etmenin başlıca vasıtalarından biri oldu ([102]).

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti yıkılıp da, Filistin ingiliz yönetimi (Manda Rejimi) altına girince, Filistine bir yahudi göçü furyasının baş-

(100) Bu hususlarda bak.: Avneri, **adı geçer eser,** p.77.

(101) **Aynı eser,** p.95.

(102) **Aynı eser,** p.114.

lamasile birlikte, topraktan başlayan bu arap-yahudi çatışmaları, siyonizme karşı Arap milliyetçiliğinin direnme mücadelesine dönüşecek ve bu mücadeleler günümüze kadar uzanacaktır.

7. Osmanlı Devletine Karşı Araplar ve 1917 Balfour Deklârasyonu

I. Dünya Savaşı çıktığında Osmanlı İmparatorluğunun Avrupadaki sınırları Meriç nehrinde idi. "Rumeli" dediğimiz Balkanlardaki bütün topraklarımızı, 1789 Fransız İhtilâlinin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımlarının neticesi, 1878'den itibaren kaybetmiş bulunuyorduk.

Avrupadaki milliyetçilik ve bağımsızlık hareketleri, esasında "hıristiyan" karakterli olduğu için, Osmanlı Devletinin "Müslüman" halklarını hemen etkilememiştir. Fakat hiç etkisiz kalmış da değildir. Bilhassa İkinci Meşrutiyet, İmparatorluğun "anasırı muhtelife"si içinde en büyük kitleyi teşkil eden Araplar üzerinde çok etkili olmuştur. Hiç şüphe yok, Araplar İkinci Meşrutiyet ile birlikte, artık Osmanlı İmparatorluğunun dağılma safhasına girdiğini de görmüşlerdir.

Bundan dolayı, I. Dünya Savaşı ile birlikte Arap dünyasında da bağımsızlık faaliyetlerinin birdenbire hızlandığını görüyoruz. Fakat ne var ki, Siyonizmin son derece organize bir yahudi milliyetçiliğine öncülük etmesine karşılık, Arap milliyetçiliği bütün Arap dünyasını kapsayan bir organizasyondan yoksun kalmıştır.

Bununla beraber, savaş ile birlikte "eylem" alanına geçen Arap milliyetçiliği ile Siyonizm arasında ortak bir nokta vardır. Siyonizm, adını bile dinî efsanelerden alan, her şeyden önce "dine dayalı bir milliyetçilik"tir. En azsın 19 yüzyıldır yahudiler dünyanın çeşitli ülkelerine yayılıp oraların halkları ile karıştıkları için, "diaspora"yı birbirine bağlayan, millî karakter değil, din bağı olmuştur. "Musevilik", yani Musa dinine bağlılık, yahudilerden başka diğer millî toplumlara yayılmadığı için, buna İslâmiyetteki gibi "Ümmetçilik"'de diyemiyoruz. Yahudiler millî karakterlerini dine bağlılıkları ile korumuşlardır.

I. Dünya Savaşı ile birlikte "eylem"e geçen Arap milliyetçilik ve bağımsızlık hareketinin liderliğini de, Mekke Şerifi Hüseyin gibi Hazreti Peygamberin torunlarından biri üstlenmek suretile, Paygamberlik müessesesi, yani din faktörü, Arap milliyetçiliğine dayanak yapılmıştır. Tabiatile, Şerif Hüseyinin şahsı ile, "kişi" faktörünün ön plâna geçmesi, Arap milliyetçiliğinin birleştirici değil, "ayırıcı" faktörü olmuştur. Çünkü, yahudilerden çok farklı olarak, 20. yüzyıl geldiğinde, her Arap halkının tarihe dayanan, bir bakıma "millî bir ülkesi" vardır. Bu gerçek karşısında, Mekke Şerifi Hüseyin'in Arap dünyası adına ortaya çıkışı ve bir Arap Devleti veya İmparatorluğunun başına

geçmek istemesi, bir "şahsî ihtiras" olmaktan öteye gidememiştir. Kısacası, Siyonizmde olduğu gibi, "İslâmî" faktör, Arap milliyetçiliğine gereken gücü ve istikameti verememiştir.

Bununla beraber, bir "Arap İmparatorluğu" kurma ihtirası ile Arap dünyasını birleştirme ve Arap birliğini gerçekleştirme çabalarının Mekke Şerifi Hüseyin'den geldiği de bir gerçektir ([103]).

Hüseyin, tasarılarını gerçekleştirmek için, Osmanlı Devletile savaş halinde bulunan İngiltereye dayanma yoluna gitmiş ve İngiltere ile temaslarını da, İngilterenin Mısır'daki Yüksek Komiseri Henry McMahon ile yürütmüştür. Hüseyin ile McMahon arasında Temmuz 1915'den Mart 1916'ya kadar süren bir takım mektuplaşmalar olmuştur ([104]).

Şerif Hüseyin McMahon'a yazdığı 14 Temmuz 1915 tarihli ilk mektubunda, istisnasız "bütün Arap milletinin" hürriyetlerini gerçekleştirmeye ve yönetimlerini kendi ellerine almaya karar verdiğini, böyle bir gayenin gerçekleşmesini desteklemenin ve buna yardım etmenin İngilterenin'de menfaatine olduğunu belirterek şu teklifleri ileri sürmekteydi:

1) Kuzeyde 37. enleme kadar olup Mersin, Adana, Birecik, Urfa, Mardin ve Midyat'ı da içine alıp İran sınırına kadar uzanan topraklar; doğuda İran sınırından Basra Körfezine kadar uzanan topraklar; güneyde, Aden hariç, Hind Okyanusu, batıda ise Kızıldeniz ve oradan da Mersin'e kadar uzanan Akdeniz kıyıları arasında kalan Arap ülkelerinin bağımsızlığını İngiltere tanıyacaktır.

2) İngiltere, "Arab İslâm Hilâfeti"nin ilânını da onaylayacaktır. (Yani Şerif Hüseyin "İslâmın Halifesi" olacak ve bunu da "hıristiyan" İngiltere onaylayacaktır).

3) Bütün Arab ülkelerindeki ekonomik teşebbüslerde İngiltereye tercih hakkı tanınacaktır. (Yani kapitülâsyonlar)

4) İngiltere ile, Şerif Hüseyinin başında olacağı bu Arap Devleti veya İmparatorluğu arasında 15 yıl süreli bir "ittifak" imzalanacaktır.

McMahon, Mekke emirinin bu mektubuna 30 Ağustos 1915'te verdiği cevapta, Hüseyinin, Arap menfaatlerini ingiliz menfaatleri ile ve ingiliz men-

---

(103) Osmanlı İmparatorluğunda Mekke Şerifliğinin tarihçesi ve Mekke Emirlerinin statüleri için bak.: Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri,** Türk Tarih Kurumu yayını (**VII.** Dizi - Sa.59a), ikinci baskı, 1984.

(104) Hüseyin ile McMahon arasında teati edilen mektupların metinleri için bak.: John Norton Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III: **Documents** Priceton University Press, 1974, pp.6-18. Bu mektuplar 1939 yılında İngiltere hükümeti tarafından **Command Paper 5957 (1939)** olarak yayınlanmıştır.

faatlerini de Arap menfaatleri gibi görmesinden duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra, gerek Arap bağımsızlığının, gerek Hilâfet'in "gerçek Arap ırkından biri tarafından tekrar başlatılmasını" İngilterenin desteklediğini ifade etmekle beraber, bu bağımsız Arap devletinin sınırlarını, savaşın bu sıcak günlerinde tartışmanın zamansız olacağını bildirmiştir.

Buna rağmen Hüseyin toprak pazarlığının peşini bırakmadı. Kendisine verilecek Arap topraklarının sınırlarını "asîl İngiliz İmparatorluğu"na ([105]) peşinen kabul ettirmek istiyordu. Hüseyin'in bu ısrarı İngiltereyi, görüşlerini yavaş yavaş daha açık hale getirme zorunda bıraktı. İngiltere, baklayı ağzından çıkararak, Mersin ve İskederin bölgeleri ile, Suriyenin Şam, Humus, Hama ve Halep bölgelerinin dışında kalan kısımlarının tamamen (purely) Arap olmamaları ve Bağdat ve Basra vilâyetlerinde de İngilterenin "özel çıkarları" bulunması hasebile ([106]), Arap Devleti'nin sınırları içinde mütalea edilemiyeceğini, diğer Arap topraklarında ise, "durum elverdikçe", "uygun hükümet şekillerinin" kurulmasına yardımcı olacağını, "Kutsal Yerler"in dokunulmazlığının korunmasının da İngiltere tarafından garanti altına alınacağını bildirdi.

İngilterenin bu kararlı tutumu karşısında Hüseyin, "İslâmiyete hizmet için", "Büyük Britanya hükümetinin mümtaz vasıflarına duyulan saygı dolayısile" ve "bir anlaşmayı kolaylaştırmak amacı ile" ([107]), Mersin ve Adana'nın "Arap Krallığı"na dahil edilmesinden vazgeçmiş ise de, Suriye ve Irak konusunda ısrara devam etmiştir. Ne var ki, Hüseyin-McMahon yazışmalarında bu konu, yani Arap Devleti'nin sınırları, bir çözüme bağlanamamıştır. Filistin toprakları ise, "Kutsal Yerler"in dışında, hiç söz konusu olmamıştır ([108]). Daha doğrusu bir Filistin tartışması yapılmamıştır ([109]).

(105) Hüseyin McMahon'a 9 Eylül 1915 tarihli mektubundan. Mektubun metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol. III, pp.8-10.

(106) İngilterenin bu cevabı 24 Ekim 1915 tarihlidir. Basra'yı ise, İngilizler ancak 1915 Kasımında almışlar ve Küt-ül-Amara'yı da alarak, Bağdat üzerine harekete geçmeyi plânlamışlardı. Lâkin bu plân gerçekleşmeyecek ve Türk kuvvetleri 1916 Nisanında Kut'u geri alacaklardır. Kut'da General Townshend ve 13 binden fazla ingiliz askeri, Türk kuvvetlerine esir düşecektir.

(107) Mekke Şerifi'nin McMahon'a 5 Kasım 1915 tarihi emtubundan. Mektubun metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol. III, pp.13-14.

(108) Bununla beraber, Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi,** Cilt III, Kısım 3, s.243'de (Türk Tarih Kurumu Yayını, 3. Baskı, 1983), Mcmahon'un 24 Ekim 1915 tarihli mektubundan da söz ederken (Mektubun metni: Moore, **adı geçer eser,** Vol. III, pp.10-12 ve Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.16-17), "Musul bölgesile, daha belirsiz olarak Palestin'i şüpheli bırakır" demektedir. Bu ifade Musul için doğru olmakla beraber, "Filistin" için doğru değildir. Çünkü, bu mektupta "Palestine" kelimesi hiç bir şekilde geçmediği gibi, sadece "Kutsal Yerler" deyimi kullanılmıştır.

(109) 1930'larda Filistinde Arap-yahudi çatışmalarının şiddetlenmesi üzerine ve Avam Kamarasında 22 Haziran 1937 tarihli Peel Komisyonu raporunun tartışılması dolayısile, McMahon'un 1915'te Şerif Hüseyin'e Suriyeye dahil olan Filistin topraklarını da vaad edip etmediği meselesi ortaya atılmış, o zaman Araplar "Suriye deyiminin içine Filistin'in de dahil olduğunu ileri sürerken, yahudiler aksini iddia etmişlerdir. Bunun üzerine Henry

Hüseyin, sınırlar konusundaki bu belirsizliğe rağmen, Osmanlı Devleti aleyhine harekete geçecek ve "İslâmın Halifesi"ne karşı ayaklanacaktır ([110]).

Buna karşılık, İngilterenin sınırlar konusunda Hüseyin'e fazla angaje olmamak istemesinin sebebi, Orta Doğu konusunda Fransa ile anlaşmak istemesiydi. Fransanın da Orta Doğu ile, geçmişten gelen yakın bir ilgisi vardı. Bu sebepten, Osmanlı Devleti Orta Doğudan tasfiye edilirken, İngiltere Orta Doğuyu Fransa ile paylaşmak zorunluluğunu hissediyordu. Bundan dolayı İngiltere, Hüseyin'in kendisi ile girişmiş olduğu pazarlıktan, 1915 Kasımında Fransayı da haberdar etti. Bunun üzerine Fransa Orta Doğunun paylaşılması için İngiltere ile müzakerelere girişti ve iki devlet arasında 16 Mayıs 1916'da **Sykes-Picot Anlaşması** denen anlaşma imzalandı ([111]).

Bu anlaşma ile, Beyrut dahil, Akkâ'dan itibaren kuzeye doğru Suriyenin bütün kıyı bölgeleri ile Adana ve Mersin bölgeleri Fransaya, Bağdat-Basra arasındaki Dicle-Fırat bölgesi de İngiltereye veriliyordu. Fakat Filistin için yine bir açıklık yoktu ([112]).

İngilterenin Şerif Hüseyine oynadığı oyun bu kadarla da kalmadı. Filistini bağımsız Arap Krallığı'na bırakmadığı gibi, burada yahudilere bir "yurt" edinmeyi vaad eden **Balfour Deklârasyonu**'nu da kaleme aldı.

McMahon, 23 Temmuz 1937 tarihli **The Times**'da bir açıklama yayınlamıştır. Bu açıklamasında McMahon meseleye pek de açıklık getirmemiş ve "Bu taahhüdü ben Kral (?) Hüseyin'e verirken, arap bağımsızlığının vaad edildiği bölgeye Filistini dahil etme **niyeti** yoktu" gibi garip bir ifade kullanmıştır. Bu ifadenin ingilizce metni aynen şöyledir. "...that it was not intended by me giving this pledge to King Hussein to include Palestine in the area in which Arap independence was promised" (Açıklamanın metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol. III, p.23). Müellif Sachar ise, McMahon'un mektubunda "Şam, Humus, Hama ve Halep'in batısında kalan Suriye"den söz edildiğini, o sırada Filistin topraklarının üç sancağa ayrılmış olup, bunların Akkâ, Nablus ve Kudüs sancakları olduğunu, ilk ikisinin Beyrut vilâyetine bağlı olmasına karşılık, Kudüs sancağının bağımsız olduğunu söyledikten sonra, şöyle demektedir: "Eğer sonradan ingilizlerin israrla belirttikleri gibi, Şam ile kasıt Şam şehri değil de Şam vilâyeti ise, o zaman bütün Filistin toprakları Arap kontrolu dışında bırakılmış olmaktaydı. Fakat araplara göre, Şam deyimi Şam şehrini ifade etmekte idi" (Sachar, **The Course of Modern Jewish History,** p.371). Burada Arapların iddiası daha mantıklı görünmektedir. Çünkü McMahon'un mektubunda sayılanlar şehirler idi.

(110) Hüseyin'in bir yandan ingilizlerle olan bu müzakereleri yürütürken, öte yandan Osmanlı Devletile olan münasebetleri için bak.: Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi,** Cilt III, Kısım 3, ss.236-258 ve Hüseyin ve oğullarının ayaklanması için bak.: ss.258-274.

(111) Sykes-Picot Anlaşması'nın metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol. III: **Documents,** pp.25-28 ve J.C. Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record,** Vol. II: **1914-1945,** New Haven and London, Yale University Press, 1979; pp.62-64; Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.12-15.

(112) Yusuf Hikmet Bayur bu konuda, "Palestin uluslararası bir bölgedir" demektedir (**Türk İkılâbı Tarihi,** Cilt III, Kısım 3, s.245) ki, bununla "Kudüs"ün mü milletlerarası statüsünü kasdettiği anlaşılamamaktadır.

Balfour Deklârasyonu, denebilir ki, Chaim Weizmann'ın eseridir (113). Weizmann 1874'de Rusyada doğmuş, Berlin'de üniversite öğrenimini tamamlamış ve Cenevre Üniversitesinde Kimya hocalığı yapmıştır. Daha sonra Manchester Üniversitesinde öğretim üyesi olan Weizmann, 1910 yılında ingiliz vatandaşlığına geçmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Deniz Kuvvetleri laboratuvarlarında çalışırken, patlayıcı maddelerin imalinde kullanılan sentetik asetonu bulması, kendisini hükümet çevrelerinde birinci plâna çıkarmıştır. Deniz Kuvvetleri Bakanı Winston Churchill, daha sonra Dışişleri Bakanı olacak olan Arthur James Balfour ve 1916 Aralık ayında başbakanlığa gelecek olan David Lloyd George gibi nüfuzlu politikacılar şahsî dostları arasında yer almıştır. Gençliğindenberi siyonizm hareketi ile yakından ilgilenen ve 1907 yılında Filistin'i ziyaret etmiş olan Weizmann, bu siyasî nüfusundan yararlanarak, Filistin'de bir yahudi yurdu kurulmasında İngilterenin desteğini kazanmak için 1909 Ocak ayından itibaren harekete geçti.

Weizmann ve arkadaşları İngiltere hükümetine verdikleri ilk muhtırada (memoramdum) "Filistin - **de**" bir yurt değil, "Filistin - **in**" yahudi yurdu olarak kabul edilmesini, Filistine özerklik verilmesini ve Filistine yahudi göçlerinin serbest bırakılmasını istediler.

Bu muhtıra ingiliz kabinesi içinde tartışmalara sebep oldu. Çünkü kabinede siyonizm ayehtarları da vardı. Bu sebeple kabine "Filistin-in" yahudi yurdu olmasını değil, "Filistin-de" bir yahudi yurdu kurulmasını kabul etti. Bu konuda Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un muvafakati alınınca, Dışişleri Bakanı Balfour, 2 Kasım 1917'de, İngiltere Siyonist Dernekleri Federasyonu Başkanı Lord Rotschild'a, bundan sonra **Balfour Deklârasyonu** adını alacak olan mektubu yazdı ([114]). Kısa olan bu mektupta şöyle deniyordu:

"Majestelerinin hükümeti, Filistinde yahudi halkı için bir millî yurt tesisini müsait karşılamaktadır ve bu gayenin gerçekleşmesini kolaylaştırmak için her türlü çabayı harcayacaktır".

Bununla beraber, bu ifadenin hemen arkasından, yahudiler için bir yurt kurulmasının, bu ülkede yaşayan ve yahudi olmayan toplumların medenî ve dinî haklarını hiç bir şekilde ihlâl etmiyeceği de vurgulanıyordu. Bu ifade, **"Filistin-in"** bir yahudi yurdu yapılmadığını belirtmek için kabine müzakerelerinde konulmuştu. Ayrıca, yine bu çerçeve içinde, yahudi göçleri için hiç

---

(113) Balfour Deklârasyonu'nun hikâyesi için bak.: Sachar, **adı geçen eser,** pp.374-376.

(114) Balfour Deklârasyonu'nun metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol. III, p.32; Laqueur, **adı geçen eser,** p.18; Walter C. Langsam, **Documents and Readings in the History of Europe since 1918,** NewYork, Lippincott Co., 1951, p.377; Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics,** Vol. II, p.106; J.C. Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol. II; **1914-1956,** Princeton, N.J., D. Van Nostrandı Co. Inc., 1956, p.26; Lenczowski, **The Middle East in World Affairs,** (1953), p.81.

bir taahhüde girişilmemiş ve bir "yahudi devleti"nin kurulmasının da söz konusu olamıyacağı kararlaştırılmıştı ([115]).

Balfour Deklârasyonundan sonra İngiltere ve Fransa 7 Kasım 1918'de Orta Doğu konusunda yayınladıkları ortak bir deklârasyonda da ([116]), "uzun zamandanberi Türklerin zulmü altında yaşayan halkların kurutuluşu için" savaştıklarını belirterek, Orta Doğu ülkelerinde halkların kendi serbest seçimlerine dayanan millî hükümetler ve yönetimler kuracaklarını bildirdiler. Oldukça müphem ifadelerin yer aldığı bu deklârasyonun Arap halkları üzerinde uyandırdığı izlenim şuydu ki, bu iki devlet Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını kabul etmektedirler ([117]).

İngiltere Şerif Hüseyini, Balfour Deklârasyonundan, 1919 Ocak ayında bir bildirimle haberdar etti ([118]). İngiltere, İtilâf Devletlerinin tek bir Arap Devleti'nin kurulmasında da kararlı olduğunu belirttikten sonra, Filistinde hiç bir halkın diğerine tâbi olmayacağı, Filistinde özel bir rejimin tatbik edileceği ve Hazreti Ömer Câmii'nin münhasıran Müslümanlara ait olacağı hususunda da teminat verdi.

Nihayet İngiltere bu bildirimde, yahudilerin Filistine dönmelerini de destekliyeceğini belirterek şöyle demekteydi: "Siyonizm hareketinin liderleri, siyonizmin başarısını, Araplarla dostluk ve işbirliği yaparak sağlamaya kararlıdırlar ve böyle bir teklif de bir kenara atılacak teklif değildir". Böylece İngiltere Filstinde bir Arap-Yahudi işbirliğini gerçekleştirmek istiyordu.

Filistin Araplarının yahudilerin kontrolu altına sokulmayacağı hususunda İngilterenin verdiği teminattan rahatlayan ([119]) Şerif Hüseyin, bildirime verdiği cevapta, Arapların malı olan bir evde oturtulacak olan akraba bir samî ırka karşı iyi niyet gösteren bir dil kullanır ([120]).

İngilterenin arzu ettiği Arap-Yahudi işbirliği, "Hicaz Arap Devleti" adına, Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal ile, Dünya Siyonist Teşkilâtı lideri Chaim Weizmann arasında 3 Ocak 1919 da Londra'da imzalanan bir anlaşma ile gerçekleşti ([121]).

---

(115) Balfour Deklârasyonunun kabine içindeki tartışmaları için bak.: T.G. Fraser, **The Middle East, 1914-1979,** New York, St. Martin's Press, 1980, pp.11-18 ve Hurewitz, **The Middle East and North Africa...,** pp.103-106.

(116) Deklârasyonun metni: Hurewitz, **The Middle Eastand North Africa in World Politics,** p.112 ve Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol. II, p.30.

(117) Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980,** Türkiye İş Bankası Yayınları, 1988 (5. Baskı), p.197.

(118) Bildirimin metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol. III, p.34. Bu bildirim İngiltere hükümeti tarafından 1939 yılında **Cmnd. 5974.** (1939) olarak yayınlanmıştır.

(119) Bayur, **adı geçen eser,** Cilt III, Kısım 3, s.347.

(120) Bayur, **adı geçen eser,** Cilt III, Kısım 3, s.344.

(121) Anlaşmanın metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol. III, pp.40-41; Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.18-20. Orjinal metnin faksimilesi: Joan Peters, **From Time Immemorial,** pp.421-422.

"Araplarla yahudi halkı arasındaki ırkî akrabalığın ve çok eski bağların varlığının idraki içinde" ve "millî gayeleri gerçekleştirmenin en emin vasıtasının" Arap Devleti ile Filistin arasında işbirliği olduğunun inancı ile imzalandığı belirtilen 9 maddelik bu anlaşmada, Paris Konferansı sona erer ermez, Arap Devleti ile Filistin arasındaki sınırın tesbitine geçileceği belirtiliyordu ki, bu ifade ile Chaim Weizmann Filistin adına konuşmuş olmaktaydı. Bu ise, Balfour Deklârasyonuna aykırı idi.

Diğer taraftan, Filistin araplarının medenî ve dinî haklarının korunmasına ait garantilerin de teyid edildiği anlaşmanın 4. maddesine göre de, Filistine mümkün olduğu kadar geniş bir yahudi göçünün teşvik edilmesi de kabul ediliyordu. Bu dahi Balfour Deklârasyonuna aykırı idi.

Diğer maddelerde ise, Filistindeki İslâm'ın kutsal yerlerinin tamamen Müslümanların kontrolunda olacağı, Dünya Siyonist Teşkilâtı'nın Arap Devleti'ne ekonomik ve teknik yardım yapacağı ifade ediliyordu.

Şerif Hüseyin'in hayal ettiği Arap Devleti ile yahudiler arasındaki bu yakınlaşma ve hatta kucaklaşma bu kadarla da kalmadı. Emir Faysal, Arap Devleti'nin kurulması için kulis yapmaya gittiği Paris Barış Konferasında, Amerikan delegasyonunun nüfuzlu üyelerinden ve Dünya Siyonist Teşkilâtından Felix Frankfurter'e yazdığı 3 Mart 1919 tarihli mektupta ([122]) şu sıcak ifadeleri kullanıyordu:

"Biz, araplarla yahudilerin ırk bakımından yeğen olduklarına inanıyoruz... Biz araplar, bilhassa içimizde aydın olanlar, Siyonist hareketine derin bir sempati ile bakıyoruz... Biz, yahudilere, yurtlarına hoş geldiler diyoruz. Hareketinizin liderleri ve bilhassa Dr. Weizmann ile yakın münasebet içinde olmuştuk ve olmaya da devam ediyoruz. Dr. Weizmann davamıza çok yardım etti ve ümid ederim araplar da yakında onun bu nâzik davranışına mukabele etme durumunda olurlar... Her iki hareketimiz birbirini tamamlamaktadır. Yahudi hareketi millî bir harekettir ve emperyalist değildir. Bizim hareketimiz de millîdir ve emperyalist değildir. Ve Suriye'de her ikimize de yer vardır. İki hareketimizden hiç biri diğeri olmadan gerçek bir başarıya ulaşamaz".

Falix Frankfurter de 5 Mart 1919'da verdiği cevapta ([123]), memnuniyetini ve Faysal'ın şahsında kuvvetli bir desteğe sahip bulundukları inancını belirtmiştir.

---

(122) Mektubun metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.43-44; Laqueur, **adı geçen eser,** pp.21-22.

(123) Cevabın metni: Moore, **aynı eser,** Vol.III, p.44; Laqueur, **aynı eser,** p.22.

Fakat Emir Faysal'ın bu yahudi sempatisi uzun sürmedi. 1919 yılının yaz aylarında Suriyede ortaya çıkan Arap milliyetçiliğinin neticesi, Şam'da toplanan bir "Millî Kongre", Faysal'ı Suriyenin başına getirme kararı aldığı gibi, Filistinin Suriyeden hiç bir zaman ayrılamıyacağını belirten ve dolayısile, Filistinde bir yahudi yurdu kurulması şöyle dursun, Filistine yahudi göçlerine bile karşı çıkan kararlar aldı ([123 bis]). Halktan gelen bu tepkiler üzerine, Emir Faysal, Filistin ve siyonizm konusundaki bütün fikirlerini tamamen değiştirerek, siyonistlerle yaptığı anlaşmaların üzerinden de sünger geçirdi. Suriye Millî Kongresi 1920 Martında Şam'da toplanarak Faysalı "Suriye Kralı" ilân etti. Kongrenin "Suriye" dediği topraklar, Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü içine alan "Büyük Suriye" idi.

Fakat Faysalın Suriye Krallığı da yürümedi. İngiltere ve Fransa 24 Nisan 1920 günü Sam Remo'da yaptıkları toplantıda, Orta Doğu'yu paylaştılar. Suriye ve Lübnan Fransız "manda" sına, Filistin, Ürdün ve Irak da ingiliz "manda"sına verildi ([124]).

Faysal, Suriye Kralı olarak Fransız mandasına karşı direnmek istediyse de, Fransız işgal kuvvetleri karşısında fazla dayanamadı ve Suriyeden kaçarak ingiliz işgalindeki Filistine sığındı. İngiltere de Mekke Emiri Hüseyin'i tamamen tâvizsiz bırakmamak için, Faysal'ı Irak'ın başına ve Hüseyinin diğer oğlu Abdullah'ı da (Bugünkü Ürdün Kralı Hüseyin'in büyükbabası), Ürdün topraklarını Şeria nehrinden itibaren Filistin'den ayırarak kurduğu Ürdün Emirliğinin başına getirdi. Hüseyin ise Hicaz Kralı olarak kalıyordu ([125]).

San Remo kararları üzerine Kudüs ve Yafa'da Araplar yahudi aleyhtarı gösterilere başladılar ve çıkan çatışmalarda bir miktar yahudi öldürüldü. Bunun üzerine İngiltere, Filistine yönelen yahudi göçlerine bir sınır koyma

---

(123 bis) Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'ın, Arapların düşünce ve isteklerini tesbit amacı ile teşkil ettiği King-Crane Komisyonunun 25 Haziran 1919 da Şam'a gelmesi üzerine, Arap milliyetçileri, Komisyona bildirecekleri görüşlerini tespit için, Lübnan ve Filistinden gelen delegelerin katılması ile, Şam'da bir **Suriye Genel Kongresi** düzenlemişlerdir. Kongre, 2 Temmuz 1919 da aldığı kararları King-Crane Komisyonuna bildirmiştir. Kararlarda, kuzeyde, Anadoludaki Toros dağlarından güneyde Akabe Körfezine, batıda Akdeniz kıyılarından doğuda Fırat ve Habur nehirlerine kadar uzanan topraklarda bağımsız bir **Suriye Krallığı**'nın kurulması (Buna "Büyük Suriye Projesi" denir) isteniyor ve Fransanın Suriyeyi işgaline itiraz ediliyordu. Ayrıca kararlar, "Filistin denen güney Suriye"de bir yahudi yurdu kurulmasına, bu topraklara yahudi göçlerine izin verilmesine ve "Filistin denen güney Suriye"nin Suriyeden koparılmasına da karşı çıkıyordu. Bu kararların metni için bak.: Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics,** Vol.II, pp.180-182.

(124) Manda rejimleri hakkında bak.: Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş,** Cilt I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, 1968 (3. baskı), ss.203-209.

(125) Hicaz, 1925 Aralık ayında Necd Sultanı Abdülaziz İbni Suud tarafından işgal edilmiş, ve Abdülaziz kendisini 1926 Ocak ayında "Hicaz Kralı ve Necd Sultanı" ilân etmiştir. 1932 yılında da bütün Arap yarımadası üzerindeki Suudi egemenliği "Suudi Arabistan Krallığı" adını almıştır.

ihtiyacını duydu ve ilk elden ancak 16.500 kişilik bir yahudi göçüne izin verdi.

Fakat artık ok yaydan çıkmıştı.

8. İngiliz Mandası Altında Filistin

İngilterenin Filistin üzerinde "manda" yönetimine sahip olması, açıktır ki, hem Mekke Emiri ile olan anlaşmalarına ve hem de Emir Faysal ile Weizmann arasındaki 3 Ocak 1919 anlaşmasına ters düşmekteydi. Bu durumun hem Araplarda ve hem de yahudilerde, fakat bilhassa araplarda, bir takım tepkilere sebep olması gayet tabiî idi. Bu sebeple İngiltere, "mandater" devlet olarak Filistin politikasını açıklığa kavuşturmak amacı ile, 3 Haziran 1922'de Dünya Siyonist Teşkilâtı'na bir "Açıklama" gönderdi ([126]). Bu açıklamada, 1917 tarihli Balfour Deklârasyonu'nun ne olduğu ve ne olmadığı belirtilerek, yahudilere bir "yahudi Filistin" yaratma yetkisi verilmediği, yahudiler için sadece bir "yurt" tesisinin söz konusu olduğu, Filistinde araplarla yahudilerin "beraber" yaşıyacağı vurgulandıktan sonra, İngiltere Hükümetine sadece Dünya Siyonist Teşkilâtı'nın muhatap olacağı, Filistindeki diğer yahudi kuruluşlarının, Filistinin yönetimini ingiliz makamları ile paylaşmasının söz konusu olmayacağı, Filistinde yaşayan herkesin Filistin vatandaşı olduğu, yahudilerin de Filistinde sadece bir "toplum" teşkil ettiği, yahudilerin Filistine göçlerinin bu ülkenin ekonomik kapasitesine bağlı olacağı söylenmiş ve Filistinin İngilterenin kontroluna girmesinden beri 25.000 yahudinin Filistine göç ettiği bildirilmiştir.

Bu açıklama, bundan sonraki 27 yıl boyunca, Balfour Deklârasyonu'ndaki erozyonun başlangıcını teşkil ediyordu ([127]).

Öte yandan, Milletler Cemiyeti Konseyi de 24 Temmuz 1922 de aldığı 28 maddelik bir kararda, Filistindeki ingiliz manda yönetiminin esaslarını belirledi. Kararlarda, 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklârasyonu destekleniyor ve İngiltere hükümetinin 3 Haziran 1922 de yaptığı açıklamadaki politika esasları hemen hemen aynen benimseniyordu ([128]).

---

(126) Bu açıklamanın metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.65-70; Laqueur, **The Israel-Arap Reader,** pp.45-50; Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics,** Vol.II, pp.302-305:, T.G. Fraser, **The Middle East, 1914-1979,** New York, St. Martin's Press, 1980, pp.21-22. Bu açıklama İngiltere Sömürgeler Bakanı Winston S. Churchill tarafından gönderildiği için buna **Churchill White Paper** de denilmekte olup, **Cmnd. 1700 (1922)** olarak da yayınlanmıştır.

(127) Sachor, **The Course of Modern Jewish History,** p.377.

(128) Kararın metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.75-83; Laqueur, **adı geçen eser,** pp.34-42; Hurewitz, **adı geçen eser,** Vol.II, pp.305-309.

Filistinin sınırları ise, İngiltere hükümetinin Milletler Cemiyeti Konseyine verdiği ve Konseyin de 16 Eylül 1922 de onayladığı memorandumla ([129]) çizilmiştir ki, bu sınırlar şöyleydi:

Akabe Körfezinde Akabe şehrinin 2 mil batısında başlayıp, Araba vadisi ve Ölü Denizden geçip, Şeria nehrinin Yarmuk nehri ile birleştiği noktaya uzanan ve oradan Suriye sınırına varan çizgi. Bu çizginin doğusu Ürdün toprakları oluyordu. Filistinin batı sınırı da Mısır ile Filistin arasında esasen mevcut olan sınır idi ([129 bis]) (Bak. 1 No.lu harita)

Amerikan Senatosu gerek Versay Barış Antlaşmasını, gerek Milletler Cemiyetine üye olmayı reddettiği için, bütün bu anlaşmaların dışında kaymaktaydı. Halbuki siyonizmin en kuvvetli dayanağı bu sırada Amerikadır. Bu sebeple Amerikan Kongresi 21 Eylül 1922 de aldığı ortak bir kararla ([130]), Filistinde bir yahudi yurdu kurulmasını kabul etti. Kararın metni hemen hemen Balfour Dekârasyonundaki gibidir.

Bu karardan sonra Amerika, 3 Aralık 1924 de İngiltere ile imzaladığı bir anlaşma ile ([131]), İngilterenin Filistin üzerindeki mandasını tanımış ve Amerikan vatandaşları için Filistinde bir takım haklar kabul ettirmiştir. Fakat bu anlaşmanın en mühim tarafı 7. maddesidir. Çünkü bu maddeye göre, İngilterenin manda yönetiminde yapacağı değişiklik Amerikanın onayına tâbi tutuluyordu. Amerika bundan sonra, bu maddeye dayanarak, Filistindeki bütün gelişmelerle yakından ilgilenecektir. Bu madde, bir bakıma, Filistinin kaderi ile Amerika arasında sıkı bir bağ kurmuş olmaktaydı. Amerika bundan sonra Filistindeki her gelişmede söz sahibi olacaktır.

İngiltere, şimdiye kadar elde ettiği anlaşmalarla Filistin üzerinde hukukî ve meşrû bir kontrola sahip olmakla beraber, Orta Doğunun iki ülkesi

---

(129) Memorandumun metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.83-84.

(129 bis) Mısır ile Filistin arasındaki sınır 1906 yılında çizilmiştir. Hikâyesi de şöyledir: İngiltere 1882 de Mısırı işgal ettikten sonra, Filistin ve Hicaza sahip olan Osmanlı Devletini Süveyş Kanalından uzak tutmak istemiştir. Mısır ile bu iki toprak arasında ise Sina yarımadası bulunmaktaydı ve Mısırın işgaline ses çıkaramayan Osmanlı Devleti Sina yarımadasını kendi toprağı olarak telâkki etmekteydi. Bu ise, Osmanlı Devletinin Süveyş Kanalı'nın doğu yakasına kadar gelmesi idi. Bu sebeple İngiltere 1 Ekim 1906 da Osmanlı Devleti ile yaptığı bir anlaşma ile Sina'nın doğu sınırını çizmiş ve Sina'yı Filistin ve Hicaz'dan ayırmıştır. Fakat gerek Mısır, gerek Sina hukuken Osmanlı toprağı olduğu için, bu çizgiye "milletlerarası" mahiyette bir sınır olarak bakılmayıp, anlaşmadaki adı ile "İdarî Ayırım Çizgisi" (Administrative Separating Line) denilmiştir. Ayırım çizgisi, kuzeyde Akdeniz kıyısında **al-Refah**'dan başlayıp, Akabe Körfezinde Akabe şehrinin 6 mil güney batısındaki **Ras Taba'ya** ulaşıyordu. Anlaşmanın 1. maddesinde bütün ayrıntıları ile belirtilen bu çizgi, sonradan Filistin mandası ile Mısır arasındaki milletlerarası sınır olmuştur. 8 maddelik 1 Ekim 1906 anlaşmasının metni: Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics,** Vol.I, pp.537-538.

(130) Kararın metni: Moore, **aynı eser,** Vol.III, p.108.

(131) Anlaşmanın metni: Moore, **aynı eser,** Vol.III, pp.112-123.

İngiltere için ciddi bir problem teşkil edecektir. Bunlardan biri Mısırdaki bağımsızlık hareketi, diğeri de Filistindeki arap-yahudi çatışmalarıdır. Denebilir ki, Filistin İngiltere için, 1920 den, İsrailin "devlet" olarak kurulduğu 1948'e kadar, Mısırdan çok daha büyük bir gaile teşkil etmiştir. Çünkü Filistin, İngilterenin, Şerif Hüseyinin şahsında araplara vaadetmiş olduğu geniş alanlı bir bağımsızlığın bir parçası idi ve üstelik, burasını yahudi göçlerine açmak suretile âdetâ Arap'tan koparıyordu. Üstelik, arap bağımsızlığı gerçekleşmediği gibi, bir de yüzyılların bir arap toprağı, hem de "Kutsallaşmış" bir toprak, yavaş yavaş koparılarak başka bir toplumun "yurdu" haline getiriliyordu.

Filistin araplarının daha ilk günden bu durumu ve tehlikeyi gördükleri söylenebilir. Filistin araplığı, "Balfour Deklârasyonu"nun ne demek olduğunu daha ingiliz manda idaresi başlar başlamaz anladığı için, ilk günden itibaren direnmeye geçmiştir. Bu ise, günümüze kadar süren bir Arap-Yahudi çatışmasının başlangıcını teşkil etmiştir. Denebilir ki, iki-savaş-arası dönemiride (1919-1939) Filistin meselesinin esasını, yahudilerin, Balfour Deklârasyonunu fiiliyatta daha sağlam hale getirme ve bir "yurt" kurmanın ötesinde bir "devlet" kurma çabaları, buna karşılık arapların da, bu Deklârasyonu etkisiz kılma, bu belgeyi sıfıra indirme ve yahudilerin değil "devlet" kurmalarına, bir "yurt" dahi kurmalarına imkân vermeme çabaları teşkil eder.

Bu sebeple, yahudiler bu dönemde Filistine mümkün olduğu kadar fazla yahudi göçünü sağlamaya çalışırken, Araplar da, bir yandan bu göçleri engellemeye ve öte yandan da, Filistin nüfusunun çok büyük çoğunluğunun arap olmasını gözönünde tutarak, Filistinde "bağımsız" bir "Arap Devleti"nin kurulması için çaba harcamışlardır.

Buna karşılık Filistindeki ingiliz yönetimi de, bir yandan Balfour Deklârasyonu ile manda rejimi arasında bir denge, öte yandan da araplarla yahudiler arasında bir denge ve mümkünse işbirliği kurma çabasında olmuştur. Bu denge amacını, Filistinde, yürütme, yasama ve yargı fonksiyonlarının nasıl yürütüleceğine dair, 10 Ağustos 1920 de yayınlanan Kraliyet Kararnamesi'nde görmekteyiz ([132]). Bu kararname, 12 üyesi seçimle gelen bir **Yasama Konseyi** kurmaktaydı. Fakat arapların hiçbiri seçimlere katılmadı. Bunun üzerine ingiliz yönetimi, 10 üyesi halkın temsilcilerinden oluşan 20 üyeli bir **Danışma Konseyi** kurma yoluna gitti. 10 üyenin, 4 tanesi Müslüman, 3 tanesi hıristiyan ve 3 tanesi de yahudi olacaktı. Araplar bu 4 üyeyi de vermeyi reddettiler.

(132) Kararnamenin metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III: **Documents,** pp.86-106.

Diğer taraftan, manda yönetimi, kendilerine muhatap olmak üzere, "Yahudi Ajansı" gibi, Arapların da bir "Arap Ajansı" kurmalarını istedi ise de, Araplar bunu da reddettiler ([133]).

Görüldüğü gibi, araplar, ingiliz yönteminin, araplarla yahudiler arasında bir uzlaşma yaratmak isteyen politikası ile işbirliği yapmaya yanaşmıyorlardı. Çünkü araplara göre, yahudiler Filistin meselesinin bir unsuru değildi. Halbuki ingiliz yönetimi, bu görüşün aksine, yahudileri bir unsur olarak ele almaktaydı. İşte bu durum, yani ingiliz yönetiminin yahudileri de hesabın içine katma çabalarına karşılık arapların yahudileri hiç yokmuş gibi kabul etmeleri, araplarla ingiliz manda yönetimi arasındaki çatışmanın da başlıca ve ana sebebini teşkil etmiştir.

Şüphesiz, araplarla ingiliz yönetimi arasındaki bu görüş ayrılığı ve çatışma ister istemez bir arap-yahudi çatışmasına da dönüşmüştür. Arap-yahudi çatışmaları ise, 1920'den 1939'a kadar derece derece şiddetlenerek gelişmiştir ([134]). Bununla beraber, 1920-1939 döneminin arap-yahudi çatışmalarını da iki bölümde ele almak gerekir :

1) 1920-1933 dönemi: Bu dönemde arap-yahudi çatışmaları genellikle mahallî çapta ve dağınık şekilde olmuştur. Bunun da sebebi, bilhassa tepkilerin kaynaklandığı arap toplumunun, yahudiler gibi sıkı bir dayanışmaya ve Filistin çapında bir örgütlenmeye gidememiş olmasıdır.

2) Filistindeki arap-yahudi çatışmalarının şiddetlenmesinde 1933 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Zira 1933 yılı başında Almanyada, yahudi düşmanlığını kendisine bayrak yapmış olan Nazi Partisinin iktidarı ele geçirmesi, yahudiler arasında panik yaratmış ve Almanya ile Almanyaya yakınlaşma içinde olan ülkelerden Filistine yahudi göçlerini hızlandırmıştır. Bu ise, arapların, tehlikeyi görerek, tepkilerini şiddetlendirmelerine sebep olmuştur. Dolayısile, 1933 ten onra Filistinde arap-yahudi çatışmaları giderek şiddetini arttırmaya başlamıştır.

1920-1933 arasındaki gelişmeleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Bu dönemde başlıca büyük arap ayaklanmaları ve dolayısile arap-yahudi çatışmaları üç tanedir: 1920, 1921 ve 1929.

---

(133) Manda yönetiminin araplarla işbirliği yapma çabalarına rağmen arapların direnmeleri için bak.: Neil Caplan, **"The Yishuv, Sir Herbert Samuel and the Arap Question in Palestine, 1921-1925"**, in Elie Kedourie and Sylvia G. Haim (Eds.), **Zionism and Arabism in Palestine and Israel,** London, Frank Cass, 1982, pp.1-42. Aynı zamanda 1917-1925 arası Filistin gelişmelerinin bir incelemesi için bak.: Neil Caplan, **Palestine Jewry and the Arab Question, 1917-1925,** London, Frank Caas, 1978.

(134) Filistinde 1920-1940 arasındaki arap-yahudi çatışmaları için bak.: Karasapan, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün,** Cilt II, s.144-199.

Arapların ilk ayaklanmaları 1920 Nisanında Kudüs'te olmuş ve araplarla yahudiler arasında kanlı çatışmalar çıkmıştır. Ancak askerî kuvvetlerin müdahalesi ile önlenebilen bu çatışmalarda yahudilerden 5 kişi ölmüş ve 211 kişi yaralanmıştır. Araplardan ise 4 kişi ölmüş ve 21 kişi yaralanmıştır ([135]).

İkinci çatışma ise 1921 Mayısında Yafa'da patlak vermiş ve arapların yahudilere ve civardaki yahudi yerleşimlerine saldırmaları neticesi, yahudilerden 47 kişi ölüp 146 kişi yaralanırken, araplardan da 48 kişi ölmüş ve 73 kişi yaralanmıştır ([136]).

Filistinde bu dönemde asıl büyük karışıklık ve ayaklanma hareketi, yahudilerin ve arapların karşılıklı olarak büyük ve tahrik edici gösteriler düzenlediği 1929 Ağustosunda patlak vermiştir. 15 Ağustosta yahudiler Kudüs'te kalabalık kafileler halinde Ağlama Duvarı'na yürümüşler, ertesi günü de araplar buna cevap olarak büyük bir yürüyüş düzenlemişlerdir. Bir hafta sonra yangın alevlenmiş ve 23-29 Ağustos arasında araplar ülkenin çeşitli yerlerinde yahudilere kanlı saldırılarda bulunmuşlardır. Bu saldırıların en şiddetlileri Halil-ür-Rahman (Hebron) ve Safed gibi şehirlerdeki eski yahudi mahallelerine yapılmıştır. Halil-ür-Rahman'da yahudilerden 60 kişi ölmüş ve 50 den fazla insan da yaralanmıştır. Ayrıca yahudi mülkleri tahrip edilmiş, bir yahudi havrasına saldırıda bulunulmuş ve bir yahudi hastanesi yağma edilmiştir. Safed'de ise 45 kişi ölmüş veya yaralanmıştır. Yahudiler de araplara karşılık vermede kusur etmemişler, Yafa'da bir câmi imamı ile altı Müslüman öldürülmüş ve Kudüs'te de eski mescitlerden birine saldırıp kirletmişlerdir. Hadiseler yatıştıktan sonra ingiliz yönetiminin yaptığı tesbitlere göre, yahudilerden 133 kişinin öldüğü ve 232 kişinin de yaralandığı anlaşılmıştır ([137]).

Filistin arapları bir yandan ingiliz yönetimine, öte yandan yahudilere karşı direnirken, esasında bir birlikten ve millî şuurdan yoksun bulunuyordu. Başka bir deyişle, arap halk kitlesi Araplıkla Müslümanlık hislerini daima birbirine karıştırmakta ve arap milliyetçiliğini ancak İslâmi görüş açısından ele almakta idi. 1920'den itibaren yapılan gösterilerde, "Arap" değil "Osmanlı" bayraklarının ortaya çıkarılması ve Türk Milletinin bağımsızlığı için çalışan Mustafa Kemal Paşa'nın resimlerinin asılması, hep bu anlayışın ifadesi idi ([138]).

Arap ayaklanmalarının lideri, manda yönetiminin 1922'de yürürlüğe girmesinden sonra, arap toplumunun dinî işlerini görmek üzere kurulan, fakat biraz sonra arapların siyasî organı haline gelen **Yüksek İslâm Konseyi**'nin

(135) Karasapan, **adı geçen eser**, Cilt 2, s.148.

(136) **aynı eser**, s.148.

(137) **aynı eser**, s.156.

(138) Karasapan, **adı geçen eser**, Cilt 2, s.156.

başkanlığına seçilen Kudüs Müftüsü **Hacı Emin Efendi el-Hüseynî** olmuştur. Hacı Emin el-Hüseynî sadece siyonizmin değil, aynı zamanda ingiliz sömürgeciliğinin de en büyük düşmanı idi ([139]). Ne var ki, Filistin arap liderliğinin en büyük hastalığı, büyük aileler arasındaki rekabetler ve Filistin davasında bu rekabetlerden doğan görüş ayrılıkları idi.

1930'lara gelindiğinde, Filistin arapları siyasî görüşler açısından şu gruplara ayrılmış bulunuyordu ([140]):

Filistin Arap Partisi : Hüseynî ailesinin partisi. Lideri Cemal Efendi el-Hüseynî idi. Gücünü Kudüs Müftüsü Hacı Emin Efendi el-Hüseynî'den alıyordu. Yayın organı **al-Liva** idi.

Millî Savunma Partisi : Lideri Neşâşibî ailesinden Ragıp Bey en-Neşâşibî idi. Bu aile Hüseyni'lerle koyu bir rekabet içindeyli. Ragıp Bey Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında milletvekilliği yapmıştı. Bu Parti, Hüseyni'ler gibi yahudilere ve siyonizme düşman olmakla beraber, şiddet metodlarına karşı idi ve ingiliz yönetimine karşı da ılımlı bir tutumun taraftarıydı. Partinin organı **Filâstin** idi.

Bağımsızlık (İstiklâl) Partisi veya **Bağımsızlık Hareketi:** Millî Savunma Partisinin karşısında yer almış olup, 1931 Aralık ayında Kudüs'te toplanan Pan-İslâm Kongresi kararlarına dayanarak, 1932 yılında Avni Abdülhâdi liderliğinde kurulmuştur. Geniş Arap Dünyası'nın birlik ve bütünlüğü içinde Filistin araplarının bağımsızlığını, manda yönetiminin sona erdirilmesini, Balfour Deklârasyonunun feshedilmesini ve Filistinin tamamen Arap kontrolu altında bulunmasını savunmuştur ([141]). Bağımsızlık Hareketi, ancak şehir aydınlarına (intelligentsia) dayanması, kırsal alanda desteğe sahip olmaması ve bilhassa Kudüs Müftüsü ile geçinememesi sebebile, ancak iki yıl devam edebilmiştir ([142]). Yayın organı **al-Difâ'ah** idi.

Diğer siyasî gruplar ise, Kudüs Belediye Başkanı Dr. Hüseyin Efendi el-Halidî'nin de üyesi bulunduğu **Reform Partisi,** Yakub Efendi el-Guseyn'in lideri olduğu **Arap Gençlik Örgütü** ve Abdül Lâtif Bey Salah'ın liderliğindeki **Millî Blok** idi.

Arapların du dağışıklığına karşılık, Dünya Siyonist Teşkilâtı ile Filistindeki **Yahudi Ajansı,** sıkı işbirliği içinde gayet sistemli ve tutarlı bir politika

---

(139) Sachar, **The Course of Modern Jewish History,** p.385. Hüseyni ailesi Filistinin önde gelen ailelerinden olup, güney Filistinde geniş topraklara sahip bulunuyordu. Kudüs ve Hayfa belediye başkanları hemen daima bu aileden olurdu.

(140) Bu konuda bak.: Arnold Toynbee, **Survey of International Affairs, 1936,** London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1937, p.720, 5 no.lu not.

(141) Kedourie and Haim, **adı geçen eser,** p.54.

(142) **aynı eser,** p.55.

takip etmişler ve ingiliz manda yönetimi ile İngiltere hükümetini zaman zaman yoğun baskı altına almaya muvaffak olmuşlardır. Bu politikanın neticesi olarak da, Filistinde hem yahudi nüfusunu ve hem de yahudi toprak mülkiyetini genişletmişlerdir. I. Dünya Savaş'ının sonunda 60-80 bin kadar tahmin olunan Filistindeki yahudi nüfusu, 1929'da 170.000'e çıkmıştır ki, bu, toplam nüfusun % 17'si demekti. Halbuki 1923'de yahudiler tüm nüfusun % 11'ini teşkil ediyordu ([143]). 1930-1936 yılları arasında Filistindeki yahudi nüfusu 200.000 artacak ([144]) ve 1936 da yahudi nüfusun miktarı 400.000'e çıkarak, toplam nüfusun % 31'ini teşkil edecektir ([145]).

Nüfus artışına paralel olarak, yahudilerin toprak mülkiyetinde de aynı dönemde bir genişleme görülmektedir. Yahudilerin elindeki toprak 1925'de 944.000 duman'dan (dönüm) 1927'de 1.024.000 dönüme çıkmıştır ([146]). Yahudiler 1914'de Filistinde 400.000 dönüm toprağa sahip iken, 1930'da bu miktar 1.170.000 dönüm olacaktır ([147]).

1933 yılı başlarında Almanyada Nazi (Nasyonal-Sosyalist) Partisinin iktidara gelmesi, hem Filistin meselesinde, hem arapların tutumunda ve hem de yahudilerin ve siyonistlerin tutumunda bir dönüm noktası teşkil edecektir. Çünkü Nazilerin yahudi düşmanlığı, Almanyadaki ve komşu ülkelerdeki yahudilerin kitleler halinde yeni bir göç dalgasına (aliya) sebep oldu. Almanya, Polonya ve Romanyadaki yahudiler, I. Dünya Savaşından önceki Rus program'larınkinden daha çetin şartlarla karşılaştılar. Yahudiler gözlerini, Allah'ın kendilerine vaad ettiği toprağa, "arz-ı mev'ud"a (terre promise - promised land), yani Filistine çevirdiler. Berlin sokaklarında ürkek ürkek dolaşan yahudilere Genç Nazi'ler bile "Nach Palestina" yani "Filistine!" diye bağırmaktaydılar ([148]).

Bunun üzerine yahudiler 1933'ten itibaren Filistin'in kapılarını zorlamaya başladılar. Filistindeki ingiliz yönetimi 1920 ile 1936 arasında Filistine 290.000 yahudinin göç etmesine resmen müsaade etmiştir. Bu sayının 164.000'i 1933-36 arasına aittir ([149]). 1932'de Filistine 9.500 yahudi göç etmiş iken, 1934 yılı için bu sayı 42.539'dur ([150]). 1935'de göç eden yahudi miktarı 62.000'dir ([151]). 30 Haziran 1938 tarihi itibarile Filistinin nüfusu 1.418.619'dur.

---

(143) **aynı eser,** p.28.

(144) Sachar, **adı geçen eser,** p.387.

(145) Michael J. Cohen, **Palestine and the Great Powers, 1945-1948,** Princeton Uhiversity Press, 1982, p.6.

(146) Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt 2, s.154.

(147) Moore, **The Arab-Israeli Conflict, Vol.I: Readings,** p.289.

(148) Karasapan, **aynı eser,** Cilt 2, s.162.

(149) **Survey of International Affairs, 1936,** p.706.

(150) Kadourie and Haim, **adı geçen eser,** p.53.

(151) Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt, 2, s.164.

Bunun 895.159'u (% 63.1) Müslüman yani Arap iken, yahudi nüfusu 399.808 (% 28.2) olmuştur ([152]).

Bu göçlere paralel olarak yahudiler, 1932'de 18.895 dönüm toprak satın almış iken, 1933'de 36.991 ve 1934'de de 62.114 dönüm toprak satın almışlardır ([153]).

Mesele bununla da kalmamış, 1933 yılında Dünya Siyonist Kongresi'nin Prag'da yapılan toplantısında, Almanyadaki yahudilerin durumu ele alınmış ve "yahudi millî yurdu"nun mümkün olan sür'atle ve en geniş şekilde kurulması için karar alınmıştır.

Bütün bu gelişmeler arapları daha da tahrik etmiştir. Filistin arapları bir "yahudi istilâsı" karşısında kaldıklarını görmüşlerdir. Bu sebeple 1933'den sonra Filistin arapları 3 istikamette harekete geçmişlerdir:

1) **Siyasî Birlik :** Filistin mücadelesinde araplar yahudiler kadar teşkilâtlı olamamışlarsa da, işbirliği ve cephe birliği yapmak için zaman zaman bazı teşebbüslerde bulunmaktan da geri kalmamışlardır. Bilhassa 1917 Balfour Deklârasyonu ve bunun arkasından Filistinin İngilterenin mandası altına girmesi, arapları harekete geçiren ilk faktör olmuştur. Bunun neticesi olarak da 1922 de Kudüs'te bir "Yüksek İslâm Konseyi" kurulmuştur ([154]).

1929 arap ayaklanmaları ise, araplar arasındaki işbirliğine yeni bir hareket getirmiş ve 1931 yazında Nablus'ta yapılan bir Arap Kongresi'nde Filistin araplarının millî amaçlarının gerçekleşmesi için silâhlı mücadeleye karar verilmiştir ([155]).

7-17 Aralık günlerinde de Kudüs'te diğer arap ülkelerinden de gelen delegelerin de katılması ile bir "İslâm Kongresi" toplanmış ve bu Kongre'de Arap Dünyasının çeşitli meseleleri yanında Filistin ve Kudüs meselesi de ele alınmış ve bir "Arap Misakı" (el-Misâk el-Arabî) kabul edilmiştir ([156]). Bu Misâk, Filistinin arap egemenliği altında bağımsızlığını savunuyordu.

Bundan sonra, 26 Mart 1933 de Yafa'da yapılan ve başkanlığını Hacı Emin Efendi el-Hüseyni'nin yaptığı bir toplantıya her sınıf ve partiden 500-600 kadar Arap delege katılmıştır. Bu toplantıda manda yönetimi ile her türlü

---

(152) **Keesing's Contemporary Archives, 1937-1940,** p.3337. Kedourie ve Haim, **Zionism and Arabism in Palestine and Israel,** p.67'de 1937 ilkbaharında yahudi nüfusunun 400.000e çıktığını ve yahudilerin tüm nüfusun % 31'ini teşkil ettiğini ileri sürmektedir.

(153) Kedourie and Haim, **adı geçen eser,** p.53.

(154) Bu konuda bak.: **Survey of International Affairs, 1925,** Vol.I, London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1926, pp.364-365.

(155) Kadourie and Haim, **adı geçen eser,** p.52.

(156) Bu Kongre için bak.: Arnold Toynbee, **Survey of International Affairs, 1934,** London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1935, pp.99-109 ve Kedourie and Haim, **adı geçen eser,** p.54.

münasebeti kesme, işbirliği yapmama ve ingiliz ve yahudi mallarını boykot etme kararı alınmıştır ([157]).

1934'de birbirlerine muhalif bulunan 6 arap siyasî kuruluşu ertesi yıl, 1935'de, Bağımsızlık Partisi hariç, ortak gaye uğrunda birleşmişler ve millî bir hareket grubu meydana getirmişlerdir. Bu grupta, "Gençlik Hareketi" (Camiyet ül-Şubban el-Muslimin) bilhassa teşvik görmüş ve arap gençleri bilhassa etkili olmaya başlamıştır ([158]).

15 Nisan 1936 hadiselerinin patlak vermesi üzerine, ayaklanma ve grevleri yönetmek amacı ile, önce 20 Nisanda Nablus'da, arkasından diğer şehirlerde "millî komiteler" kuruldu. Bu komiteler 25 Nisan 1936'da biraraya gelip "Yüksek Arap Komitesi"ni kurdular. Buna diğer partilerle beraber bu kerre Bağımsızlık Partisi de katıldı ([159]). Yüksek Arap Komitesinin başkanlığına, Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni getirildi. Bu Komite daha önce faaliyet gösteren Arap İcra Komitesi'nin yerini almaktaydı. Komitenin Genel Sekreterliğine Avni Bey el-Hâdi, sayman üyeliğe Arap Bankası Müdürü Ahmed Hilmi Paşa, üyeliklere Ragıp Bey en-Neşâşibî, Cemal Bey el-Hüseyni, Abdüllâtif Bey Selâh, Kudüs Belediye Başkanı Dr. Hüseyin el-Halidî, Yakup Efendi el-Guseyn, Yakup Efendi Ferrac ve Alfred Rock seçilmişlerdi. Yakup Efendi Ferrac Ortodoksları ve Alfred Rock da katolikleri temsil ediyorlardı.

Komite hemen toplanarak, yahudi göçleri durdurulmadığı sürece grevlere devam edilmesine karar vermiş ve arapların temel istekleri olarak şu ilkeleri ilân etmiştir: 1) Yahudi göçlerinin durdurulması; 2) Arap topraklarının yahudilere satışının yasaklanması; ve 3) Seçilmiş ve temsilî bir Halk Meclisi'ne karşi sorumlu bir millî hükümetin (yani Arap çoğunluğa dayanan bir hükümetin) kurulması ([160]).

2) **Terorizm :** Filistin araplarını terorizme başvurmaya sevkeden sebep, ingiliz mandanda idaresinin, yahudi göçlerine ve yahudilerin silâhlanmasına göz yumduğu kanaati idi. 1931'de Nablus'ta yapılan Arap Kongresi'nde bu nokta açıklıkla dile getirilmiş ve Arap millî amaçlarının gerçekleşmesi için silâhlı mücadeleden başka çare olmadığına karar verilmişti ([161]). Başka bir deyişle, arapların hayal kırıklığı, arap radikalizmini şiddetlendirmiştir. Radikal liderlerden biri 1933 Şubatında şöyle diyordu: "Yahudiler bütün cephelerde ilerlemektedir. Devamlı olarak toprak satın alıyorlar ve illegal yıllardan

---

(157) Karasapan, **adı geçen, eser,** Cilt 2, s.163.

(158) Karasapan, **aynı eser,** s.165. Ayrıcabak.: **Survey of International Affairs, 1936,** p.720, 5 no.lu not.

(159) **Survey of International Affairs, 1936,** pp.730-731.

(160) Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt 2, s.168.

(161) Arap terorist kuruluşları ve faaliyetler için bak.: Shai Lachman, **"Arap Rebellion and Terroism in Palestine, 1929-1939",** Kedourie and Haim, **adı geçen eser,** pp.52-99.

Filistine yahudi getiriyorlar... Eğer bunlara çabalarının boş olduğunu ve bir darbede bunları yokedebileceğimizi kesinlikle gösteremez isek, kutsal topraklarımızı kaybetmiş ve bir yahudi devletinde ikinci sınıf vatandaş durumuna düşmüş olacağız" ([162]).

Bu suretle Arap milliyetçiliği, ılımlıların kontrolundan çıkıp militan ve radikallerin kontroluna girdi. Radikalizmin de iki esas kaynağı vardı: Biri Pan-Arap hareketini destekleyenler, diğeri de Kudüs Müftüsü Hacı Emin al-Hüseyni'ye dayanan din adamları ve fanatik Müslüman gençliği.

Kudüs Müftüsünün liderliğindeki militan Arap hareketi 1936-1939 arasındaki arap ayaklanmalarının itici gücünü teşkil etti. Militan hareket içinde de, 1936'dan önceki ayaklanmalarda aktif rol oynayan kuruluş Genç Müslümanlar Dernekleri (Camiyat ül-Şubban el Muslimin) olmuştur.

1929 ayaklanmalarından sonra ortaya çıkan gizli terorist örgütlerinin başında **"Yeşil El"** (el-Kaf el-Khadra) gelmektedir. Kuzeyde Yukarı Galile (Celile) ve Safed'de faaliyet gösteren örgütün lideri **Ahmed Tafiş** idi ve bilhassa Dürzî'ler tarafından destekleniyordu. Bu terör örgütünün üyeleri kendilerine **"Mücahidin"** adını vermişlerdi. Bu örgüt 1931 Ocak ayında ingiliz polisi tarafından yakalandı ve örgüt dağıtıldı.

Fakat buna rağmen, bundan sonra arap gizli terör örgütlerinin Filistin arapları arasında daha hızlı yayıldığı görülmüştür. **Camiyat Sırriya Cihadiya** denen bu gizli mücadele derneklerinin üç mühim merkezi bulunuyordu: Kudüs-Ramallah bölgesi, Tulkerem (Tulkarim) - Kalkilya bölgesi ve Hayfa-Galile (Celile) bölgesi. Bunlar birbirlerinden tamamen bağımsız olarak faaliyette bulunmakla beraber, hepsinin de şu veya bu şekilde Kudüs Mütfüsü ile bağlantısı vardır.

Bunlardan Kudüs-Ramallah bölgesindeki örgütün ilk adı "Munazamat el Mukaveme vel-Cihad" idi. Daha sonra bu isim **"Cihad el-Mukaddes"** yani "Cihad-ı Mukaddes" şeklini almıştır. Lideri Abdülkadir el-Hüseyni idi ve Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni'nin yeğeni idi. 1934 yılında bu örgütün 63 gizli hücresi vardı. Hacı Emin el-Hüseyni 1934 yılında bu örgütün liderliğini üzerine almıştır.

Tulkarim-Kalkilya bölgesinde faaliyet gösteren bu ikinci gizli örgüt ise, 1932'de Yafa'da kurulan Arap Gençliği Kongresi'ne bağlı olup, bilhassa izci birlikleri kurarak gençleri askerî eğitime tâbi tutmuştur. Bu örgütün en

(162) **Aynı makale,** p.53.

mühim faaliyeti ise, yahudilerden, ingilizlerden ve ihanette bulunan araplardan intikam almak için "Âsi Gençlik Teşkilâtı"nı (Camiyat ül-Şebab el-Tha'ir) kurmasıdır. Bu ikinci örgüt de 1935 Temmuzunda ingiliz polisi tarafından yakalandı ve dağıtıldı.

Üçüncü terör örgütü ise, Hayfa - Aşağı Galile bölgesinde silâhlı mücadeleye girişen **"Şeyh İzzetin el-Kasım"** hareketidir.

El-Kasım (al-Qassam), Suriyenin Lazkiye şehrinde doğmuş olup, Mısırdaki El-Ezher Üniversitesinden "âlim" olarak mezun olmuştur. Kasım, 1921 yılında Hayfa'ya gelip yerleşmiş ve bundan sonra bilhassa "Genç Müslümanlar" hareketinde aktif rol almıştır. Kasım'ın çok farklı bir İslâmiyet anlayışı vardı. Ona göre İslâm, dayanışma, kardeşlik ve birlik demekti. Ayrıca, İslâm demek "Arap" demekti. İslâm'ın en saf ve en sadık mü'minleri araplardı. Araplığa ve İslâma olan bu koyu inancı dolayısile, koyu bir yabancı düşmanı ve bilhassa yahudi düşmanı idi. Filistinde bir "yahudi yurdu"nun kurulmasına karşı amansız bir mücadele açılmalı ve bu mücadele Kur'anı Kerîm'in daima zikrettiği veçhile, bir **Cihad** ruhu içinde, "organize ve metodik bir silâhlı mücadele" olmalıydı. Bu sebeple Kasım, 1930'ların başında Filistinde **Kara El** (el-Kaf el-Aswad) adlı gizli bir örgüt kurdu. Örgütün amacı yahudileri öldürmek ve yahudilere karşı terör hareketlerine girişmekti. Örgütün merkezi Hayfa olmakla beraber, Nazareth, Nablus ve Cenin (Jenin) bölgelerinde köylere kadar yayılmıştı.

Şeyh Kasım'ın ilk terör hareketleri, İngiltere Başbakanı Macdonald'ın 13 Şubat 1931 de Weizmann'a bir mektup yazarak, İngiltere hükümetinin Balfour Deklârasyonuna tamamen bağlı olduğu hususunda teminat vermesi üzerine ([163]), 1931 Nisanında başlamıştır. Şeyh Kasım'ın faaliyetleri, zaman zaman durarak, zaman zaman da şiddetlenerek 1935 Kasımına kadar devam etti. Şeyh Kasım Cenin taraflarında faaliyette bulunurken, ingiliz kuvvetleri kendisinin peşine düştü. Nihayet 20 Kasımda Cenin'in batısında **Ya'bad** köyü civarında bir mağarada 8 arkadaşı ile birlikte muhasara edildi. Dört saatlik bir çarpışmadan sonra Şeyh Kasım ve üç arkadaşı öldürüldü. Diğerleri teslim oldu.

Şeyh Kasım'ın cenazesi Hayfa'ya getirildi ve orada toprağa verildi. Ölümü dolayısile Filistinin bütün câmilerinde törenler yapıldı ve dualar okundu. Şeyh Kasım şimdi, hayatta olduğundan çok daha büyük tesire sahipti. Bir aziz, bir evliya haline gelmişti. David Ben Gurion bile Şeyh Kasım için şöyle diyordu: "Araplar ilk defa görmektedirler ki, bir insan bir fikir için hayatını

(163) Mektubun metni: Moore, **adı geçen eser**, Vol.III, pp.143-149; Laqueur, **The Israel-Arab Reader**, pp.50-56.

verebilir ve bu da hiç şüphesiz arap kitleleri ve bilhassa arap gençliği için mühim bir öğretici faktör olacaktır... Bu hikâye yeni terorizm teşebbüslerini getirecektir" ([164]).

Ben Gurion'ın tahmin ettiği gibi, Şeyh Kasım'ın öldürülmesi 1936'dan itibaren arapların mücadelesini ve terör faaliyetlerini şiddetlendirdi. Bir yandan arap siyasî partileri bir birliğe doğru yönelirken, diğer yandan terör örgütlerinin sayıları da, faaliyetleri de arttı. Kasım taraftarları, Şeyh Ferhan el-Sa'di liderliğinde **Ihvan el-Kassam** adı terör örgütünü faaliyete geçirirken ([165]), Cemal el-Hüseyni liderliğindeki Filistin Arap Partisi, 1936 başlarında, Hitler'in gençlik teşkilâtına benzeyen **el-Fütuvva** (Yiğitler, Yiğit Gençler) teşkilâtını, Neşâşibî'lerin Millî Savunma Partisi de, Mussolini'nin Kara Gömlekliler'ine benzeyen bir örgüt, bir teşkilât kurmuştur. Bunun yanında izci teşkilâtları ve Arap işçi dernekleri de kurulmuştu. Kasım'cıların bir grubu da İbrahim el-Kebir'in liderliğinde **el-Daraviş** örgütünü kurmuşlardır.

Diğer taraftan, Suriyeye kaçan Arap liderleri, de, Filistindeki ayaklanmaları ve terör hareketlerini bir merkezden yönetmek üzere, **Filistin Millî Cihadı Merkez Komitesi**'ni kurdular.

Arapların bu terör örgütlerine karşılık, **yishuv,** yani Filistin yahudileri de kendi örgütlerini kurmuşlardır. Bunların başında 1920'de kurulan **Haganah** gelmektedir. **Haganah,** "Savunma" manasına gelmekteydi ve Filistin Araplarının manda yönetimine karşı mücadelesi sırasında, Arap saldırılarına karşı Filistin yahudilerinin **(yishuv)** kendilerini savunmak için kurdukları bir çeşit askerî teşkilât idi. I. Dünya Savaşı sırasında Yahudi Lejyonu'nun kurucusu, tanınmış siyonistlerden **Vladimir Jabotinsky** tarafından ortaya atılan, Filistin yahudilerinin "güvenliğini" sağlama ilkesine dayanmaktaydı. Bu bakımdan, **Haganah** gizli bir örgüt olmayıp, bir savunma organizasyonu idi. Bundan dolayı da, kendi başına hareket etmeyip, **yishuv**'un siyasî organlarının emri altında bulunuyordu.

Haganah, yahudilerin 1920'lerdeki ve 1930'lardaki mücadelelerinde çok etkili olmuştur. Sosyalist eğilimli olan **Haganah**'a karşı ingiliz manda yönetimi daima büyük hoşgörü göstermiştir. Hatta, Filistindeki ingiliz subayları **Haganah**'ın askerlerinin eğitimde görev almışlardır. Bu subayların en meşhuru ise, hararetli bir siyonist olan **Yüzbaşı Orde Wingate**'dir ([166]). "Yahudi Direnme Hareketi"nin yayın organı olan **Qol Yisrael** (İsrailin Sesi) radyosu da

---

(164) Shai Lachman, **adı geçen makele,** Kedourie and Haim, **adı geçen eser,** p.92

(165) Şeyh Fersan el-Sa'di 1937 Kasımında ingiliz polisi tarafından yakalanmış ve 75 yaşında olmasına rağmen asılarak idam edilmiştir. Bu hadise ise Filistin araplarını yeni ayaklanmalara sevketmiştir.

(166) Sachar, **adı geçen eser, p.389**

Haganah'ın kontrolundaydı (167). **Haganah** bütün Filistine yayılmıştı ve bir de **Palmah** adı ile vurucu bir gücü de vardı (168). **Haganah**'ın lideri **Moshe Sneh** idi.

İsrail 1948 de bağımsız olduktan sonra, **Haganah** "İsrail Savunma Kuvvetleri" (ZHL) adını almıştır ki, bugünkü İsrail Silâhlı Kuvvetleri (IDF) budur.

Yahudilerin ikinci örgütü, gizli bir terör örgütü olan **Irgun Zeva'i Leumi** (Millî Askerî (Örgüt) idi. 1929 daki Arap ayaklanmaları karşısında **Haganah**'ın siyasî organının pasif davranmasına karşı tepki gösteren bir grup, 1931 de **Haganah**'tan ayrılarak ve bağımsız bir yeraltı örgütü olarak, **Irgun**'u kurmuşlardır. Başlangıçta bu örgüt **"Irgun Bet"** yani **"Örgüt-B"** adı ile kurulmuş iken, sonradan adı **Irgun Zeva'i Leumi** olmuştur. Bu örgütün adının ilk harfleri olan **IZL,** ibranice **Etzel** diye okunduğundan, İsrail kaynakları **Irgun**'u genellikle **Etzel** diye zikrederler.

Irgun, bir terorist örgüt olarak, Filistin meselesine, katı milliyetçi ve dinî görüşleri ile tanınan, 1978 Camp David Anlaşmalarının ve 1979 Martındaki Mısır-İsrail barışının İsrail Başbakanı **Menahem Begin** ile yazdırmıştır. Begin, **Irgun**'un en tanınmış liderlerindendi. Menahem Begin ile, **Haganah**'ın lideri Dr. Moshe Sneh, beraber okudukları Varşova Üniversitesinden arkadaştılar. 1939 da 2. Dünya Savaşının çıkması üzerine Polonyadan ayrılıp Filistine yerleşmişlerdi (169).

Yahudilerin üçüncü terorist örgütü ise, 1940 yılında, **Irgun**'un ingilizlere karşı tutumunu yumuşak bularak ondan kopmuş olan ve Filistin yahudiliği içinde en şiddetli İngiliz düşmanlığını temsil eden, son derece fanatik **Stern Grubu** idi. Asıl adı **Lohamei Herut Israel** (İsrailin Hürriyeti İçin Savaşanlar) olup, adının **LHI** şeklindeki ilk harflarının ibranice okunuşu **Lehi** olduğundan, bu örgüt **Lehi** adı ile de anılmıştır. **Lehi**'nin lideri, gayet acımasız bir terorist olan ve "siyasî siyonizm"in, yani siyonizmi siyasî metodlarla gerçekleştirme fikrinin daima karşısında olmuş bulunan **Avraham ("Yair") Stern** idi (170).

3) **Arap-Yahudi Çatışmaları :** 1920-1933 dönemindeki çatışmalara daha yukarda değinmiştik. 1933 den sonra daha da şiddetlenen arap yahudi çatışmalarını da şu şekilde özetleyebiliriz:

(167) George Kirk, **The Middle East, 1945-1950** (Survey of International Affairs), London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1954, p.196.

(168) **Aynı eser,** p.4, 1 no.lu not.

(169) Kirk, **adı geçen eser,** p.195, 2 no.lu not ve George Kirk, **The Middle East in the War,** (Survey of International Affairs, 1939-1946), London, Oxford University Presse (for Royal Institute of International Affairs), 1952, p.322, 1 no.lu not.

(170) Yahudi örgütleri konusunda bak.: Yigal Elam, "Haganah, Irgun and Stern: Who did what?", **The Jerusalem Quarterly,** No. 23. Spring 1982, pp.70-78; Giora Goldberg, "Haganah, Irgun and Stern: Who did what?", **The Jerusalem Quarterly,** No. 25, Fall 1982, pp. 116-120.

1933 başlarından itibaren Filistine yahudi göçlerinin artmasına ilk tepki, Arap İcra Komitesi'nin 1933 Martında Araplara hitaben yayınladığı beyanname olmuştur. Bu Beyanname'de, Filistine meşrû ve gayri meşrû yollardan yapılan yahudi göçlerine, ingiliz manda yönetiminin göz yumduğu, bu yönetimin kötü niyetinin aşikâr olduğu belirtiliyordu ([171]).

Göçlerin giderek artması üzerine, Araplar, 13 Ekim 1933 günü Kudüs'te bir gösteri yürüyüşü yaptılar ([172]). Aynı zamanda genel grev ve boykotun da ilân edildiği bu yürüyüşe, hükümet tarafından alınan geniş tedbirlere rağmen,çok büyük bir Arap kitlesi katılmıştır. Bu gösteri yürüyüşü, polis kuvvetlerinin sert müdahalesi ine ancak dağıtılabilmiştir. Gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasına rağmen, 28 Ekim günü Yafa'da da gösteriler yapılmış ve polis burada silâh kullanmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine hükümet, sokağa çıkma yasağı ilân etmiştir. Akşam da, Nablus ve Kudüs'te karışıklıklar çıkmış, halk hükümet binalarına saldırmıştır. Polis halkın üzerine ateş açmıştır. Aynı şekilde gösteriler Hayfa'da da meydana gelmiştir ([173]).

6 Kasım 1933 günü resmî makamlarca yapılan açıklamaya göre, bu karışıklıklarda 1 polis ve 24 sivil ölmüş ve 28 polis ve 205 sivil yaralanmıştır ([174]).

1933 yılı sonundaki bu şiddet hareketleri ve insan kayıpları üzerine, arap genel grevleri sona erince, durum bir süre için tavsamıştır. Yalnız 23 Mayıs 1934 günü Yahudi Millî Konseyi (Vaad Leumi) 7 saatlik bir grev ilân etmiş ve bu grevler sırasında polisle meydana gelen çatışmalarda yaralananlar olmuştur ([175]).

Filistinde en şiddetli arap-yahudi çatışmaları 1936 yılından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun da sebebi, İngilterede Avam Kamarasının, Filistin meselesine bir çözüm bulmak amacı ile bir Kraliyet Komisyonu kurulmasına karar vermesiydi. Buna dair haberler, 1936 Nisanında, arapların geniş çaplı ayaklanmalarına sebep oldu. "Arap İhtilâl Hareketi" denen bu ayaklanmalar 15 Nisan 1936 gecesi Tul-Kerem-Nablus yolu üzerinde arap çetelerinin iki yahudiyi öldürmesile ve ertesi gece de Tel-Aviv civarında yahudilerin iki arabı öldürmesile başlamış ve araplarla yahudiler arasındaki bu çatışmalar ve çarpışmalar bütün Filistine yayılarak altı ay sürmüştür. Bu çarpışmalar sırasında komşu arap ülkeleri de Filistin araplarına yardım etmek üzere "gönüllüler" göndermişlerdir ([176]). Suudi Arabistan ve Irak gibi Filis-

(171) Bak.:Karasapan , **Filistin ve Şark-ül-Ürdün,** Cilt 2, s.163.

(172) Bak. **Keesing's Contemporary Archives, 1931-1934,** p.981.

(173) Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt 2, ss.163-164 **ve Keesing's... 1931-1934,** p.999.

(174) **Keesing's... 1931-1934,** p.1009.

(175) **Keesing's... 1931-1934,** p.1235.

(176) Sachar, **adı geçen eser,** p.389.

tine komşu olmayan ülkeler de dahil, Orta Doğunun bütün arap ülkelerinin Filistin meselesile yakından ilgilenmeleri bu tarihten başlar ([177]). Keza Mısır ile, bu ülkede faaliyetini arttırmaya başlayan **"Müslüman Kardeşler Cemiyeti"** (Cam'iyat el-Ihvan el-Muslimin) de Filistin meselesine bu tarihten itibaren eğilmeye başlamıştır ([178]).

28 Ağustos 1936 da Filistin ingiliz resmî makamlarının yaptığı açıklamalara göre, 19 Nisan - 15 Ağustos arasındaki arap-yahudi çatışmalarında toplam 211 kişi ölmüş, 371 kişi ağır ve 649 kişi de hafif yaralanmıştır. Din gruplarına göre kayıplar şöyledir ([179]):

Müslümanlar: 125 ölü, 169 ağır yaralı, 408 hafif yaralı.

Hıristiyanlar: 5 ölü, 21 ağır ve 19 hafif yaralı.

Yahudiler: 58 ölü, 98 ağır ve 121 hafif yaralı.

Geriye kalan kayıplar ingiliz polis ve askerine aittir.

Nisan-Ekim arasında altı ay süren bu çatışmalarda yahudilere ait 80.000 narenciye ve 62.000 meyva ağacı sökülmüş, yahudilere ait özel ormanlarda 64.000 ağaç tahrip edilmiş ve 16.500 dönüm arazideki ürün de yakılıp yok edilmiştir ([180]). Arapların yahudi tarım alanlarına yaptıkları bu saldırılar, yahudilerin toprak politikasında iki netice doğurmuştur: Biri, dağınık yahudi yerleşim merkezleri arasında toprak bağlantısı kurmak, yani aradaki toprakların ele geçirilmesi; diğeri de, yerleşim merkezlerinin nüfuslarının arttırılması idi. Bu ise, her iki konuda da Filistinde, yahudiler için, bir "millî" plânın tatbiki konusunu ortaya çıkardı ([181]).

Yahudilerin bu "millî" plânı, araplarla olan "amaç çelişkisi"ni daha da şiddetlendirici mahiyette idi. Çünkü, Arap Yüksek Komitesi 13 Eylül 1936 da yayınladığı bildiride şu üç temel isteği ileri sürüyordu ([182]).

---

(177) Bu konuda bak.: Aaron S.Klieman, **"The Arap States and Palestine"**, Kedourie and Haim, **adı geçen eser**, pp.118-136.

(178) Bu konuda bak.: Thomas Mayer, **"The Military Force of Islam: The Society of Muslim Brethren and the Palestine Question,"** Kedourie and Haim, **adı geçen eser**, pp.100-117. Müslüman Kardeşler Filistinde ilk şubelerini 26 Ekim 1945 te açmıştır. 1947 de bu sayı 25 e ulaşmıştır ki, bu tarihte Filistindeki üye sayısı 12.000 - 20.000 olarak tahmin edilmektedir.

(179) **Keesing's Contemporary Archives, 1934-1937**, p.2233; Karasapan, adı geçen eser,Cilt 2, s.172 de, Nisan-Ekim altı aylık döneminde araplardan 195 kişinin öldüğünü ve 804 kişinin yaralandığını, yahudilerden ise 80 kişinin öldüğünü ve 308 kişinin yaralandığını söylemektedir.

(180) Karasapan, **aynı eser**, s.172.

(181) Avneri, **The Claim of Dispossession**, p.182.

(182) **Keesing's... 1934-1937**, p.2256

1) Yahudi göçlerinin durdurulması.

2) Yahudilere toprak satışının yasaklanması.

3) Filistinde "millî" bir hükümetin, yani arap çoğunluğuna dayanan bir hükümetin kurulması.

Bu üç istek, bundan sonra, Filistin araplarının, İsrail kuruluncaya kadar ısrarla savunacakları üç temel ilke olacaktır.

Arap-yahudi çatışmaları 1937 yılında da devam etmiştir ([183]). Temmuz 1937 ile Temmuz 1938 arasında, araplar, arap polisler de dahil olmak üzere 213 ölü ve 371 yaralı vermiş iken, yahudiler, yahudi polisler de dahil olmak üzere 89 ölü ve 308 yaralı vermişlerdir. İngilizlerin kaybı ise, asker, polis ve sivil olmak üzere, 14 ölü ve 49 yaralıdır. Ölenlerden % 70'i ve yaralananlardan da % 50'si araptı ([184]).

1937 yılının en mühim hadisesi, 26 Kasım 1937'de Celile (Galilee) de iki ingiliz görevlisinin öldürülmesi üzerine, arap liderlerinden pek çoğunun tutuklanması ve Filistinden sürülmesidir ([185]). Bu arada Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni de Yüksek İslâm Konseyi başkanlığından alınmıştır.

1938 yılı Haziran ayı sonundan itibaren arap-yahudi çatışmaları yeniden şiddetlenmiştir ([186]). Bu çatışmalarda sadece Eylül ayında, 52'si yahudi, 299'u arap olmak üzere 359 kişi ölmüş ve 36'sı ingiliz, 69'u yahudi ve 75'i arap olmak üzere 180 kişi yaralanmıştır. Temmuz-Eylül bilânçosu ise 833 ölü ve 829 yaralıdır. Bu rakamlardan 159 ölü ve 373 yaralı yahudilere aittir ([187]).

1938 Ekim ayında ise, resmî açıklamalara göre, ölü sayısı 520, yaralı sayısı ise 240'dır. Ölenlerin 376'sı arap, 58 iyahudi ve 14'ü de ingilizdir. Yaralananların 66'sı ingiliz, 61 yahudi olup, gerisi araptı ([188]).

Yine resmî açıklamalara göre 1938 yılı içindeki çatışmalarda toplam ölü sayısı 1.997 ve yaralı sayısı da 1.720'dir. Ölenlerden 1.624'ü arap, 292'si yahudi ve yaralananlardan da 832'si arap ve 649'u yahudidir. Gerisi ingilizlere v.s. aittir ([189]).

---

(183) Bu çatışmalar için bak.: **Keesing's... 1934-1937,** p.2541; **Keesing's... 1937-1940,** pp.2783, 2820, 2875-2876.

(184) Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt 2, s.181.

(185) Bunlar Arap Partisi lideri Cemal Efendi el-Hüseyni, Arap Yüksek Komitesinin saymanı Ahmed Hilmi Paşa, Arap Yüksek Komitesinin sekreteri Fuad Efendi Saba, Arap Gençlik Derneği'nin başkanı Yakup Efendi Guseyn, Kudüs Belediye Başkanı Dr. Hüseyin Fahri Efendi el-Halidî idi.

(186) Bak.: **Keesing's... 1937-1940,** pp.3177, 3312-3313 ve Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt 2, ss.181-183.

(187) **Keesing's... 1937-1940,** p.3312.

(188) **Keesing's...1937-1940,** p.3313.

(189) **aynı kaynak,** p.3407

1938 yılının mühim hadisesi ise, 7-11 Ekim tarihlerinde Kahire'de bir "Arap Millî Kongresi"nin toplanması ve Filistin, Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Ürdün, Fas, Mısır ve Hindistan'dan 2000 kadar delegenin katıldığı bu toplantıda, Filistin konusunda, Balfour Deklârasyonu'nun geçersizliğine, Filistine yahudi göçlerinin durdurulmasına, Filistinin araplarla yahudiler arasında taksimi fikrinin reddedilmesine, Filistinde nüfusun nisbî temsili (yani arap çoğunluğa dayanan) esasına göre seçilmiş bir "millî anayasal hükümet"in kurulmasına ve bu hükümetin, işbirliği çerçevesinde İngiltere ile bir anlaşma imzalamasına dair kararlar alınmasıdır ([190]).

1939 yılında da devam eden çatışmalarda, yılın ilk altı ayında, 491'i arap ve 87'si yahudi olmak üzere 643 kişi ölmüştür ([191]).

1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşının çıkması ve İngilterenin daha ilk günden itibaren bu savaşa katılması üzerine, Filistin nisbî bir sükûna kavuştu. Çünkü daha 1939 Ağustosunda, Avrupada savaş bulutlarının kararmaya başladığı bir sırada, hem Araplar ve hem de yahudiler İngiltereye bağlılıklarını bildirdiler. Kudüs Müftüsüne muhalif olan Ragıp Bey en-Neşâşibî liderliğindeki Millî Savunma Partisi, 28 Ağustos 1939 da İngiliz Yüksek Komiserine, Filistin araplarının büyük çoğunluğunun İngiltereye bağlı olduğunu ve onu desteklediğini bildirdi. Bununla beraber, bu sırada Suriyeye kaçmış bulunan Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni'ye bağlı olan Filistin Arapları, tethiş ve ayaklanma faaliyetlerini durdurmuş iseler de, İngilizlerle bir işbirliğine girmekten kaçınmışlardır.

Buna karşılık, siyonist lideri Dr. Weizmann da 29 Ağustosta İngiltere Başbakanına gönderdiği mektupta, yahudilerin İngilterenin yanında yer alacağını ve demokrasiler yanında döğüşeceğini ve ayrıca, yahudi insan gücünün de savaş için kullanılabileceğini bildirdi. Nitekim Filistin yahudilerinden 135.000 kişi ingiliz ordusuna gönüllü yazılmak için başvurmuş bulunuyordu ([192]). Mamafih İngiltere, arapların tepkisinden çekinerek, bu yahudi isteklerini kabulde çok hevesli davranmamıştır. 1941 Ekiminde ingiliz ordusunda 10.000 yahudi asker varken, savaşın sonunda bu miktar 27.000'e çıkacaktır. İngiliz ordusundaki Filistin araplarının sayısı ise ancak 12.500 olmuştur ([193]).

---

(190) **Keesing's...1937-1940.**

(191) **aynı kaynak,** p.3642.

(192) **aynı kaynak,** p.3738.

(193) **Keesing's...1940-1943,** p.4842 ve Dan Tschirgi, **The Politics of Indecision - Origins and Implications of American Involvement with the Palestine Problem,** New York, Praeger Special Studies, 1983, p.71. İngiliz ordusunda dağınık bir şekilde hizmet eden 30.000 kadar Filistin yahudisinin ayrı bir tugay haline getirilmesi, 1944 Eylülünde olmuştur. Ayrı bir tugay isteği ise Yahudi Ajansı'ndan gelmiştir. (Bak.: **Keesing's Contemporary Archives 1943-1946,** p.6750). Böylece yahudiler, savaş tecrübesi görmüş bir kuvveti savaş sonrası silâhlı mücadele için hazırlamış olmaktaydılar.

9. İngiltere'nin Çözüm Çabaları

İngiliz manda yönetiminin, daha başlangıçta, Filistinde bir yahudi-arap işbirliğini sağlayarak bir "özerk yönetim" kurmak istediğini, fakat arapların manda yönetimi ile her türlü işbirliğini reddetmesi üzerine, bu tasarının yürümediğini daha önce belirtmiştik.

Arapların bu tepkisi ayaklanmalara dönüşünce ve bilhassa arapların 1929 ayaklanmaları üzerine, İngiltere Filistinde yeni bir çözüm arayışı içine girdi. 1929 ayaklanmalarından sonra, İngiltere Walter Shaw başkanlığında bir hukukçular komitesi ile, Sir John Hope Simpson başkanlığında bir iktisatçılar komitesini, incelemelerde bulunmak ve rapor hazırlamak üzere Filistine gönderdi. Her iki komite de Filistinde üç ay süren incelemeleri sonunda sundukları raporlarında, yahudi göçlerinin durdurulmasını ve yahudilere toprak satışının yasaklanmasını tavsiye ediyorlardı ([194]).

Bu raporlardan sonra, İngiltere Sömürgeler Bakanı, Fabian sosyalistlerden ve Siyonizmi "emperyalist" ve "sömürgeci" olarak gören ([195]) Sidney Webb, diğer adı ile Lord Passfield, Filistin meselesine bir çözüm bulmak amacı ile, Başbakan Ramsay MacDonald'ın da muvafakati ile, bir rapor hazırladı. **Passfield Beyaz Kitabı** (Passfield White Paper) adını alan ve Ekim 1930'da yayınlanan bu rapor ([196]), 1922'de olduğu gibi, arap ve yahudi işbirliğine dayanan bir yönetim tavsiye etmekte idiyse de, raporunun esas ağırlığı, Filistindeki toprak meselesi ve yahudi göçleri konusunda söyledikleri idi. Şöyle ki:

1) Filistinde ekilebilir toprakların miktarı 6.544.000 dönümdür. Yahudilerin, iyi bir teşkilâtlanma ile ve başarılı bir toprak politikası takip ederek, 1 milyon dönüm toprağa sahip olmasına karşılık, arap nüfusun üçte biri topraksızdır. Her arap ailesinin normal yaşantısı için kuru arazide 130 dönüme ihtiyacı olduğu halde, ortalama ancak 90 dönüm araziye sahip bulunmaktadır. Arap kitlesinin nüfusunu gözönüne alınca, aradaki farkı kapatabilmek için daha 8 milyon dönüm ekilebilir toprağa ihtiyaç vardır.

2) İngiliz manda yönetiminin esas görevi, yahudi göçlerinin, "Filistin halkının diğer kesimlerinin" zararına olmamasını sağlamak iken, bu göçler araplar için hem toprak yetersizliğine ve hem de arap işsizliğine sebep olmaktadır.

3) Dolayısile, hem göçler ve hem de yahudilere toprak satışı sınırlandırılmalıdır.

---

(194) Sachar, **adı geçen eser,** p.386.

(195) Sachar, **adı geçen eser,** p.387.

(196) Uzun bir rapor olan Passfield White Paper'ın en mühim olan 10.-29. parargaflarının metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.130-141. Passfield Raporu aynı zamanda **Cmnd. 3692 (1930)** olarak da yayınlanmıştır.

Denebilir ki, İngilterenin Filistin meselesine çözüm bulmak için hazırlattığı belgeler içinde, arapları destekleyen ve arap görüşlerini benimseyen tek belge **Passfield Beyaz Kitabı** olmuştur. Bu yüzdendir ki, bu belgenin yayınlanması üzerine, Dr. Chaim Weizmann Dünya Siyonist Teşkilâtı başkanlığından istifa etti. Weizmann'a göre, Passfield Beyaz Kitabı, siyonizme bir "ihanet" idi. Beyaz Kitap, gerek İngilteredeki, gerek dünyadaki yahudilerin sert protestolarına sebep oldu. Protestolar o derece şiddetli oldu ki, Başbakan MacDonald 13 Şubat 1931 de Dr. Weizmann'a bir mektup yazarak ([197]), Passfield Beyaz Kitabı'nın, İngilterenin 1917 Balfour Deklârasyonu ile bağlı olduğu politikada hiç bir değişiklik meydana getirmediğini söylemek ve gerek yahudi göçleri, gerek toprak konusunda gayet yumuşak ve ümid verici ifadeler kullanmak zorunda kaldı. Başbakan MacDonald'ın bu mektubu, Araplar bakımından, Passfield Beyaz Kitabı'nın değerinin sıfıra inmesi demekti. Bu sebeple araplar, tepki olarak şiddetli gösterilere ve ayaklanmalara başvurmak istedilerse de, ingiliz yüksek komiserliği bunları önlemek için sert tedbirler aldı. Ne var ki, Passfield Beyaz Kitabı ve Başbakan MacDonald'ın mektubundan sonra, 1931-1935 döneminde, yahudilerin nüfusları da, toprakları da iki misli arttı ([198]). 1930-1936 yılları arasında yahudi nüfusundaki artış, sayı olarak 200.000 dir ([199]).

1936 yılındaki arap ayaklanmaları İngiltereyi Filistin konusunda yeni bir çözüm arayışına itti. Çünkü Avrupada krizlerin ve gerginliklerin başlaması ile birlikte, Nazi Almanyası ile Faşist İtalya Orta Doğuya ve Arap Dünyasına dönük propaganda faaliyetlerine hız verdiler. İtalya, İngiltereyi Akdenizde zayıflatmak için arap dünyasının millî hislerini ve bağımsızlık arzularını tahrik ederken, Nazi Almanyası da İngiltere ve Fransanın Orta Doğu'daki durumlarını sabote etmek ve sarsmak için geniş bir propaganda kampanyasına girişti. Bu propagandalar gerek arap dünyasında, gerek Filistin arapları üzerinde tesirsiz kalmadı. Bir halde ki, Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni, Nazi Almanyasının Orta Doğudaki en kuvvetli dostu haline geldi. Kudüs Müftüsü İngiltereye karşı Nazi Almanyasına dayanıyordu.

Bu gelişmeler İngiltere üzerinde de tesirsiz kalmadı. Fransa 1936'da Suriye ve Lübnana bir takım bağımsızlık hakları tanırken, İngiltere de Mısıra bağımsızlığını verirken, bir kriz halinde limanları stratejik ehemmiyet kazanacak olan Filistinde de arapları yatıştıracak bu formül arama çabasına girişti.

1936-37 arap ayaklanmaları üzerine İngiltere hükümeti, eski Hindistan İşleri Bakanlarından Lord William Robert Peel başkanlığında kurulan ve "Kra-

(197) MacDonald'ın mektubunun metni: Moore, **adı geçen eser**, Vol.III, pp.143-149; Laqueur, **The Israel-Arab Reader**, pp.50-56.

(198) Avneri, **The Claim of Dispossession**, p.181.

(199) Sachar, **adı geçen eser**, p.387.

liyet Filistin Komisyonu'' adını alan bir heyeti, bir rapor azırlamak üzere Filistine gönderdi. Peel Komisyonu, Filistinde iki ay süre ile incelemeler yapıp, arap ve yahudi pek çok kimse ile görüştü ve **Peel Komisyonu Raporu** adını alan 404 sayfalık raporunu 1937 Temmuzunda hükümete sundu. ([200]).

Peel Komisyonu Raporu, arapların şikâyetlerini şöyle sıralamaktaydı: Toprakların yahudilerin eline geçmesi, yahudi göçlerine izin verilmesi, ingilizce ile ibranicenin resmî dil olarak kullanılması, ingiliz ve yahudi subaylarının istihdamına karşılık araplara yüksek memuriyetlerin verilmemesi, v.s. ([201]).

Yahudilerin şikâyetleri ise şöyle idi: Yahudi millî yurdunun kurulmasında ingiliz manda yönetiminin ağır ve savsaklayıcı davranması, yahudi göçlerinin kolaylaştırılmasında manda yönetiminin isteksizliği, buna karşılık Filistine gayri meşrû arap göçlerine göz yumulması ([202]). **Ürdün topraklarının da yahudi göçlerine açılması,** bürokrasinin araplara eğilim göstermesi, yahudilerin öldürülmesi hadiselerinde cezaların yetersiz olması, Kudüs Müftüsünün ''yıkıcı'' faaliyetlerine karşı manda yönetiminin hoşgörü ile davranması, v.s. ([203]).

Rapor çözüm için şöyle diyordu: Göründüğü kadarıyla, mesele, araplara veya yahudilere bütün istediklerini vermekle çözümlenemez. ''Hangisi Filistini yönetecek?'' sorusuna verilecek cevap, ''Hiçbiri'' olmalıdır ([204]).

Peel Raporu, bu ''Hiçbiri'' deyiminin gerektirdiği çözüm olarak da, Filistinin araplarla yahudiler arasında taksimini öngörmekteydi ([205]). Bu sebeple Peel Raporu'na ''Taksim Raporu''da denilmektedir. Bu ''taksim'' formülü içinde, Filistin topraklarında bağımsız arap ve yahudi devletleri kurulmakla beraber (Bak. 2 no.lu harita), bu iki bağımsız devlet, İngilterenin 1932 de Irak'la ve Fransanın da 1936 da Suriye ve Lübnan'la yaptığı gibi, antlaşmalarla İngiltereye bağlı kalacaktı.

---

(200) 23 bölümden oluşan Peel Komisyonu Raporunun tavsiyeler ve netice kısımlarını ihtiva eden 19.-23. bölümlerinin metni için bak.: Moore, **The Arap-Israeli Conflict, Vol.III: Documents,** pp.151-183. Ayrıca bak.: Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.56-58; Peel Komisyonu Raporu **Cmnd. 5479 (1937)** olarak da yayınlanmıştır.

(201) Moore, **aynı eser,** Vol.III, p.153; Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt 2, s.173.

(202) Siyonistler, Filistinin arap nüfusunun tümünün yerli nüfus olmayıp, bilhassa manda yönetimi sırasında, komşu arap ülkelerinden vâki göçlerin de arap nüfusunu arttırdığını iddia etmişlerdir. Bu konuda bak.: Joan Peters, **From Time Immemorial-The Origins of Arab-Jewish Conflict over Palestine,** New York, Harper and Row, 1984, pp.221-233.

(203) Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.153-156; Laqueur, **The Israel-Arap Reader,** pp.57-58; Karasapan, **adı geçen eser** Cilt 2, s.174.

(204) Moore, **aynı eser,** Vol.III, p.162.

(205) Taksim formülünün ayrıntıları ve arap ve yahudi devletlerinin sınırları için bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.167-180; Ayrıca bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1937-1940,** pp.3317-3318.

Bu taksimde Kudüs, bütün büyük dinler için kutsal olduğundan, oldukça geniş bir bölge olarak ingiliz manda yönetimine veriliyor ve ayrıca Kudüs bölgesinin, Ramle üzerinden Yafa'ya bağlanması ile denize çıkması sağlanıyordu.

Keza, bu taksim çözümünde, arap toprakları yahudi topraklarından daha geniş tutulmuştu. Çünkü, yahudilere verilmesi öngörülen kıyı bölgeleri gayet verimli tarım topraklarından meydana gelmekte idi.

Taksim, arapların savunduğu görüşlere ters düşmekle beraber, Peel Komisyonu Raporu araplardan fazla yahudiler tarafından tepki ile karşılandı. Filistinde bir "Arap Devleti"nin kurulmasını savuna gelmiş olan ve bir "yahudi yurdu" kurulmasını dahi hazmedemiyen Araplar için de Filistin topraklarının bölünmesini ve bir "yahudi devleti"nin kurulmasını kabul etmek elbetteki mümkün değildi. Fakat "taksim" formülü karşısında en fazla gürültüyü koparan da yahudiler ve siyonistler oldu. Peel Raporu, otuz yıl önce Uganda'nın yahudi yurdu yapılması teklifi kadar tepki ile karşılandı ([206]).

1937 Ağustosunda toplanan 20. Siyonist Kongresinde bilhassa Peel Komisyonunun "taksim" teklifi tartışıldı, ve reddedildi. Kongrede alınan kararlar ise ([207]), siyonistlerin 1917 Balfour Deklârasyonunda sözü edilen "yahudi yurdu" ile, kafalarında nasıl bir harita çizmiş olduklarını göstermekteydi. Çünkü kararlara göre, 1917 Deklârasyonun, yahudi millî yurdunun kurulmasını öngördüğü Filistin, "tarihî Filistin"in tamamıdır ve buna Ürdün toprakları da dahildir. Yani Şeria nehrinin iki tarafı. Kongre, bu şekilde belirtilen Filistin toprakları üzerinde bir "Yahudi Devleti"nin kurulması için, Siyonist Teşkilâtının yürütme kuruluna İngiltere hükümeti ile müzakerelere girme görevini vermekteydi.

Bu arada şunu da belirtelim ki, bu tarihten iki yıl sonra, 31 Aralık 1939 tarihi itibarile Filistinin nüfusu 1.435.145 olup, bunun 881,293'ü Müslüman ve 463.535'i de yahudidir ([208]). Yani yahudiler üçte bir oranındaki nüfusları ile, üçte iki oranındaki Arap kitlesini egemenlikleri altına almak istiyorlardı.

Peel Komisyonu Raporunun en çetrefil tarafı, taksim'in sınırları idi. Vakıa Komisyon bu taksim için bir plân çizmişti; fakat bu taksim plânı İngiltere hükümetini tatmin etmemiş olmalı ki, taksimin sınırlarını ayrıntılı bir şekilde belirtmek amacı ile Filistinde incelemeler yapmak üzere, 1938 Nisanında, Sir John Woodhead başkanlığında yeni bir komisyonu Filistine gönderdi.

---

(206) Sachar, **adı geçen eser,** p.390.

(207) Kararların metni: Moore, **aynı eser,** Vol.III, pp.185-186.

(208) **Keesing's. Contemporary Archives, 1940-1943,** p.4742.

Komisyon Filistinin her tarafını incelemiş, ingiliz yönetimi ile yahudi ve hıristiyan temsilcilerini dinlemek için 41 oturum yapmış, fakat araplar Woodhead Komisyonunu boykot etmişlerdir ([209]).

Woodhead Komisyonu Temmuz sonuna kadar Filistinde kaldı ve hazırladığı rapor Kasım 1938 başlarında yayınlandı ([210]). Rapor Filistini, Arap Devleti, Yahudi Devleti ve İngiltere mandası olmak üzere üçe ayırmış ve sınırlarını çizmişti. Bu sınırlara göre, Arap devletinin 453.000 nüfusu ve 7.393.000 dönüm toprağı, Yahudi devletinin 436.000 nüfusu ve 1.257.000 dönüm toprağı, İngiltere mandasının ise 508.800'ü Arap ve 157.500'ü yahudi olmak üzere 666.300 nüfusu ve 6.971.000 dönüm toprağı olacaktı.

Ne var ki, Woodhead Komisyonunun bu teklifi kendi içinde de oybirliği ile kabul edilmemiş ve raporda farklı teklifler de ileri sürülmüştü. Kaldı ki, Komisyonun oy çoğunluğu ile teklif ettiği taksim şeklini İngiltere hükümeti de beğenmedi ve taksim fikrinden vazgeçti. İngiltere hükümeti Kasım ayında yaptığı bir açıklamada ([211]), Filistinde barış ve gelişmenin en sağlam temelinin, araplarla yahudilerin anlaşması olduğunu bildirdi.

İngiltere araplarla yahudileri uzlaştırmak için Londra'da bir "yuvarlak masa" toplantısı düzenlemeye de karar verdi. londra Konferansı 7 Şubat 1939 da başlayıp 17 Mart 1939 da sona ermiştir ([212]). Konferansa sade Filistin araplarının temsilcileri değil, Mısır, Irak, Suudi Arabistan, Yemen ve Ürdün delegeleri de katılmışlardır ([213]).

İngiltere hükümeti Londra Konferansı dolayısile, 1937 Kasımında tutuklayıp Seychelles adalarına sürdüğü Filistin arap liderlerini de serbest bırakmıştı. Bu liderler 16 Ocak 1939'da Lübnan'da Cuniye'de Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni ile bir toplantı yaparak Filistin delegasyonunu tesbit etmişlerdir ([214]).

---

(209) **Keesing's... 1937-1940,** p.3177.

(210) Woodhead Komisyonunun taksim esasları için bak.: Karasapan, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün,** Cilt 2, ss.185-187.

(211) Açıklamanın metni: Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.62-63.

(212) Londra Konferansı için bak.: Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt 2, pp.188-191; **Keesing's... 1937-1940,** pp.3511-3512.

(213) Londra Konferansında Mısırı Prens Abdülmunnaim ve Ali Mahir Paşa, Irakı Hariciye Nazırı Nuri Said Paşa ve Tevfik Bey es-Süveydî, Suudi Arabistanı Kral İbnissud'un büyük oğlu Emir Faysal ve Hariciye Nâzırı Fuad Hamza, Yemeni İmam Yahya'nın oğlu Seyfül-İslâm, Ürdünü de Reis-ül-Vüzera Tevfik Paşa Abulhuda temsil etmekteydi.

(214) Filistin delegasyonuna şu liderler dahil bulunuyordu: Kudüs Müftüsünün şahsî temsilcisi olarak Musa Efendi el-Âlemî, Müftü ailesinden Cemal Efendi el-Hüseyni, Avni Bey Abdülhâdi, Dr. Hüseyin Fahri el-Halidî, ılımlılardan Ragıp Bey en-Neşâşibî, George Antonius, Alfred Rock ve Yakup Ferrac.

Konferans "yuvarlak masa" etrafında olmadı. Zira araplar, Dr. Weizmann başkanlığındaki yahudi delegasyonu ile aynı masaya oturmayı reddettiler. Bu sebeple, ingiliz hükümeti yetkilileri delegasyonlarla ayrı ayrı müzakere yaptılar. Fakat tarafların görüşlerini uzlaştırmak ve bir neticeye varmak mümkün olmadı.

Araplar, Londra Konferansında, Filistinde bir yahudi devletinin kurulmasından vazgeçilmesi, yahudi göçlerinin durdurulması, yahudilere toprak satışının yasaklanması ve nihayet Filistinde arap bağımsızlığının tanınması hususundaki isteklerinden hiç tâviz vermediler.

Buna karşılık yahudiler de, manda rejiminin devam etmesi, yahudi göçlerinin engellenmemesi ve yahudi yurdu politikasının devam ettirilmesi konularında kararlı ve ısrarlı oldular.

Bu durum karşısında İngiltere, Londra Konferansını kapatmaya karar verdi ve taraflara da, kendisinin hazırlayacağı bir formülü tatbik edeceğini bildirdi.

İngilterenin, kendisinin hazırlayacağını söylediği formül, İngiltere Sömürgeler Bakanı Malcolm MacDonald tarafından hazırlanan ve "The MacDonald White Paper" veya resmi adı ile "British Policy on Palestine (Cmnd.6019)" olan 17 Mayıs 1939 tarihli resmî belge ile açıklandı ([215]). Buna göre İngiltere, on yıl içinde Filistine bağımsızlık verecek, yani bağımsız bir "Filistin Devleti" kurulacaktı. Bunun için de gerek arapların, gerek yahudilerin Filistinin yönetimine katkıları artan bir şekilde sağlanacaktı. Yani bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması, bu iki toplumun göstereceği karşılıklı işbirliği zihniyetine bağlı olacaktı.

Diğer yandan bu belge ile İngiltere, 1939 Nisanında başlamak üzere, beş yıl içinde 75.000 yahudinin Filistine göç etmesine izin verecekti. Bununla beraber, İngiltere, Filistine kaçak yahudi göçlerini önlemek için gerekli tedbirleri almaya kararlı olduğunu da belirtmekteydi.

MacDonald Beyaz Kitabı, beş yıl için 75.000 kişilik bir yahudi göçünü öngörerek yahudilere bir tâviz vermekle beraber, toprak satın alma bakımından gayet ağır sınırlamalar getirmekteydi. Çünkü bu belge, Filistini (A), (B) ve (C) diye üçe ayırmış ve (A) bölgesini münhasıran araplara ayırarak burada yahudilerin toprak satın almasını kesinlikle yasaklamıştı. Bu bölge bir hayli geniş tutulmuştu.

---

(215) 4500 kelimelik MacDonald Beyaz Kitabı'nın metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III: **Documents,** pp.211-221; Laqueuur, **The Israel-Arab Reader,** pp. 64-75; Hurrewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics,** Vol.II: **1914-1945,** pp.532-538; ayrıca bak.: Karapasapan, **adı geçen eser,** Cilt 2, ss.192-195; Avneri, **The Claim of Dispossession,** p.183; **Keesing's... 1937-1940,** pp.3575-3576.

(B) bölgesinde yahudilerin toprak satın almaları ancak bazı şartlara ve ingiliz yüksek komiserinin iznine bağlanmıştı. Keza bu bölgede arapların toprak satın alması serbestti.

Yahudiler, Hayfa körfezinden güneye doğru uzanan ve kıyı şeridini ihtiva eden (C) bölgesinde toprak satın almada tamamen serbest idiler. Ne var ki bu bölge Filistinin ancak % 5'ini teşkil etmekteydi. Böylece Filistinin % 95'inde yahudilerin toprak satın almaları yasaklanmış olmaktaydı.

Buna rağmen MacDonald Beyaz Kitabı araplar tarafından tepki ile karşılandı. Kudüs Müftüsünün başkanlığında Beyrut'da toplanan Arap Yüksek Komitesi, yahudi göçlerine müsaade etmesi ve yahudilere toprak satışını tamemen yasaklamamış olması hasebile, MacDonald Beyaz Kitabı'nın tümden reddedilmesine karar verdi ([216]). Keza Bağdat ve Kahire hükümetleri de bu belgeyi reddetmişlerdir ([217]). Arap Yüksek Komitesi, Beyrut toplantısında hazırlamış olduğu ve MacDonald Beyaz Kitabı'na cevap teşkil eden 10 sayfalık "Beyanname"sinde, 1918 den önce Filistin nüfusunun % 2 sini teşkil eden yahudilerin, MacDonald'ın formülü ile % 33.5 a çıkarılmasına arapların razı olamıyacağı bildiriliyordu ([218]).

Buna karşılık, Neşâşibî ailesinin Millî Savunma Partisi, "arap millî isteklerini" tamamen karşılamamakla beraber, bu "Beyaz Kitap"ın millî isteklere ulaşmada bir "esas" olabileceği kararını aldı ([219]). On yıl sonra Filistine bağımsızlık verilmesi ümidi, ılımlıların aşırılardan kopmasına sebep oluyordu. Bilhassa kırsal alanda köylüler silâhlarını teslim etmeye bile başlamışlardı ([220]). Bu suretle Filistin arapları bir kere daha bölünmekteydiler. Bu bölünmüşlük arap aktivitesini tamamen zayıflatmıştır.

MecDonald Beyaz Kitabı'na yahudiler de tepki gösterdiler. Daha bu belge açıklanmadan önce, Sömürgeler Bakanlığındaki bir memur bu belgeyi Dr. Weizmann'a ulaştırmıştır. Belgeyi okuyan Weizmann küplere binmiş ve Bakan DacDonald'ın yüzüne karşı, onu "ihanetle" itham etmiştir ([221]).

---

(216) **Keesing's... 1937-1940,** p.3590. Hacı Emin el-Hüseyni'nin oğlu Cemal el-Hüseynî ile kayınbiraderi ve yakın arkadaşı Musa el-Âlemî 1940 yılında Bağdat'da Nuri Said Paşanın evinde, Macdonald Beyaz Kitabı'nın parafe etmişlerdir. (Bak.: Michael J. Cohen, **Palestine and the Great Powers, 1945-1948,** Princeton University Press, 1982, p.188).

(217) Karasapan, **adı geçen, eser,** Cilt 2, s.195.

(218) **aynı eser,** s.196.

(219) **Keesing's...1937-1940,** p.3590.

(220) George Kirk, **The Middle East in the War** (Survey of International Affairs, 1936-1946), pp.228-229.

(221) Sachar, **The Course of Modern Jewish History,** p.392.

Filistindeki Yahudi Ajansı da, Beyaz Kitabın yayınlandığı aynı gün, yani 17 Mayıs 1939 da, yayınladığı 5 maddelik bir bildiri ([222]) ile, yahudi göçlerinin sınırlandırılmasını eleştirirken, İngilterenin tesbit olduğu yeni politikanın, yahudi halkına, "kendi ata yurdunda kendi millî yurdunu yeniden kurma hakkını" reddettiğini, İngilterenin arap terorizmine boyun eğmiş olduğunu ve kendisinin dostu olan yahudileri arapların eline teslim ettiğini söylüyordu.

MacDonald kitabının ne arapları ve ne de yahudileri tatmin etmemiş olması, arap-yahudi çatışmalarını yeniden şiddetlendirmiştir. 1939 un Nisan ve Mayıs aylarında Filistinde terorizm bütün şiddeti ile devam etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu çatışmalarda, 1939 yılının ilk altı ayında, 491 i arap, 87 si yahudi olmak üzere 643 kişi hayatını kaybetmiştir ([223]). Fakat İkinci Dünya Savaşının çıkması ile birlikte Filistinde durum sakinleşirken, gelişmelerin mahiyeti de değişmeye başlamıştır.

10. İkinci Dünya Savaşında Filistin

İkinci Dünya Savaşı içinde Filistin meselesinin bir kaç özelliği vardır.

Bunların birincisi arapların durumudur. Burada da göze çarpan birinci nokta, arapların bölünmüşlüğü, ikinci nokta lidersizlik ve üçüncü nokta da arapların Mihver Devletlerini, daha doğrusu Nazi Almanyasını desteklemesidir.

Arapların bölünmüşlüğüne, MacDonald Beyaz Kitabı ile, savaşın çıkması üzerine İngiltereye karşı alınan tutumlar dolayısile değinmiştik. Esasında bu bölünmüşlük, tâ başlangıçta, manda yönetimi ile birlikte, Hüseynî ailesi ile Neşâşibî ailesi arasındaki rekabet ile başlamıştır. Hüseynî'ler "aşırıları", Neşâşibî'ler "ılımlıları" temsil etmiş ve bu ikisi bir türlü uzlaşamamıştır. Zamanla ve bilhassa arap terörist örgütlerinin ortaya çıkması ile, bu bölünmüşlük daha da artmıştır. Terorist örgütlerin çeşitliliği bakımından, aynı şey belki yahudiler için de söylenebilir. Lâkin, yahudilerin örgütleri araplarınki kadar çeşitlenmediği gibi, yahudi örgütlerinin hemen hepsi, siyasî bakımdan Dünya Siyonist Teşkilâtı'na sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Bu bakımdan, meselâ Hacı Emin el-Hüseynî'nin, hiç bir zaman bir Dr. Weizmann'ın gerek bütün yahudiler, gerek Batılı hükümetler üzerinde sahip olduğu otorite ve nüfuza sahip olduğu söylenemez.

Filistin arapları için ikinci bir mesele "liderlik" olmuştur. Burada Weizmann'ın avantajı ile, Haci Emin el-Hüseynî'nin handikapı veya şanssızlığı karşımıza çıkmaktadır. Weizmann Filistin dışında yaşamasına rağmen, ken-

(222) Bildirinin metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict**, Vol.III, pp.223-224 ve Laqueur, **The Israel-Arab Reader**, pp.76-77. Ayrıca bak.: **Keesing's...1937-1940**, p.3590.

(223) **Keesing's...1937-1940**, p.3642.

disini gerek İngiltereye, gerek diğer Batılı hükümetlere kabul ettirmiş ve "aşırılık" bakımından Kudüs Müftüsünden hiç de aşağı kalmadığı halde, siyonizmin lideri olarak itibar görmüş, buna karşılık İngiltere Kudüs Müftüsünü Filistinde bile barındırmamıştır. İkinci Dünya Savaşı çıktığında, Filistin araplarının liderlerinden hiç biri Filistinde bulunmuyordu. Savaş yıllarında, esasen kendi içinde bölünmüş olan Filistin arapları, lidersizdir.

1937 tutuklamaları sırasında Suriyeye kaçıp Beyrut'a yerleşen Hacı Emin el-Hüseynî, savaşın çıkması üzerine, 1939 Ekiminde, daha fazla serbestinin mevcud olduğu Bağdat'a gitti. Lâkin 1941 Nisanında, Raşid Ali Geylanî liderliğinde patlak veren Mihver taraftarı darbenin başarısızlığı üzerine İngiltere Irak'ı sıkı bir kontrol altına alınca, Kudüs Müftüsü de Bağdat'tan kaçarak 1941 Ekiminde Roma'ya gitti ([224]).

İngilterenin Kudüs Müftüsüne karşı bu "reddedici" tutumu, Hacı Emin el-Hüseynî'yi, Filistin davasında, İngiltereye karşı mihver devletlerine ve bilhassa Nazi Almanyasına dayanmaya sevketmiştir. Bundan dolayı Kudüs Müftüsü, 1941 Mayısında Bağdat ve Mihver radyolarında yayınlanan bir "fetva"sı ile, bütün dünyadaki Müslümanları İngiltereye karşı "Cihad"a çağırdı ([225]). Bu fetva'da Mihver devletlerine en küçük bir atıf yoktur. Fakat Müftü, Romaya gittikten sonra, Nazi Almanyası ile daha yakın temasa geçmiş ve savaş yıllarının bir kısmını Almanyada geçirmiştir. Bu arada 28 Kasım 1941 de Berlin'de Hitler ile de bir buçuk saate yakın bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede ([226]) Kudüs Müftüsü, kendisinin yapacağı bir çağrı ile Arap ülkelerindeki pek çok arabı harekete geçirebileceğini, fakat bundan önce Hitler'in Araplara hitaben bir deklârasyon yayınlamasının uygun olacağını bildirdi. Hitler, böyle bir deklârasyonun yayanlanmasını uygun görmemiştir. Hitler'e göre, 1941 Nisanındaki "Irak Hadisesi" başarılı olsaydı, arapların kurtuluş yolu açılabilecekti. Fakat bu olmayınca, Kafkas cephesinin gelişmelerini beklemek gerekiyordu. Şimdi Rostov önlerinde bulunan Alman ordularının hedeflediği Kafkaslar ele geçirilince ve Alman orduları Kafkasların güneyine inince, Arapların da kurtuluşu başlayacak ve Hitler, Müftünün istediği deklârasyonu o zaman yayınlayacaktı. Hacı Emin el-Hüseynî, Hitler'den kendisile gizli bir anlaşma yapmasını istemiş ise de, Hitler böyle bir anlaşmanın gizli kalamıyacağını bildirerek, bu teklifi reddetmiştir ([227]).

---

(224) Bu konuda bak.: Kirk, **The Middle East in the War,** pp.229 ve 249.

(225) Fetva'nın metni: Joan Peter, **From Time Immemorial,** pp.435-436.

(226) Görüşmenin metni için bak.: Joan Peters, **From Time Immemorial,** pp.436-438; Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.80-84; **Documents on German Foreign Policy, 1918-1945,** Series D, Vol.13, London, Her Majesty's Stationanery Office, 1964, p.881 vd.

(227) Kudüs Müftüsünün diğer Nazi liderleri ile yaptığı bazı yazışmalar için bak.: Peters, **adı geçen eser,** pp.439-442.

Yahudilere gelince :

Yahudiler İngilterenin savaş çabalarını destekleyip onunla işbirliği yapmakla beraber, iki konuda İngilterenin başına dert oldular. Konulardan biri, daha savaş öncesi yıllarında başlamış olan, fakat savaş içinde temposunu gittikçe arttıran, kaçak yahudi göçleridir. Meselâ, yahudi kaynaklarına göre, 1939 Mayısında, Filistinde 37.000 kaçak, yani izinsiz girmiş yahudi bulunmaktaydı ([228]). Yine 1939 yılının Temmuz-Eylül döneminde 6.323 yahudi Filistine kaçak olarak girmişti ([229]). İngiliz yönetiminin kaçak göçleri önlemek için tedbir alması, yahudilerle ingilizler arasında bir çatışma döneminin başlamasına sebep oldu. Bu çatışmalar, Mihver devletlerinin savaş yıldızının sönmeye başladığı 1943 yılından sonra bilhassa şiddetlenmiştir.

Diğer taraftan, şimdi yahudi terör örgütleri yeni bir faaliyete başlıyorlardı. Bu da yahudilerin ingiliz birliklerinden yaptığı silâh ve cephane hırsızlığı idi. Bu silâh hırsızlık ve kaçakçılığında ingiliz askerleri de yahudilere yardımcı olmuşlardır ([230]). Böylece yahudiler, savaş sonrasında İngiltereye karşı kendilerini silâhlı mücadeleye hazırlıyorlardı.

Savaşla birlikte arapların lidersiz ve dağınık kalmaları, yahudileri bir diğer konuda da faaliyetlerini arttırmaya sevketti. Bu da, yahudi göçleri ile yahudilerin toprak satın almalarının serbest bırakılması için İngiltereye baskı yapmaları idi. İngiltere ise buna yanaşmadı. Çünkü, savaş içinde böyle bir şey yapmak, sadece Filistin araplarını değil, bütün Orta Doğu araplarını ayağa kaldırabildirdi ([231]). Bu sebeple İngiltere, tamamen aksi istikamette hareket ederek, 1939 MacDonald Beyaz Kitabı'nın öngürdüğü, yahudilere toprak satışı sınırlamalarını 28 Şubat 1940 da yayınladığı bir yönetmelikle yürürlüğe koydu ([232]). Hazırlanacağı üzere, 1939 Beyaz Kitabı, Filistin topraklarını (A), (B) ve (C) diye üç bölgeye ayırmış ve ancak % 5'i teşkil eden (C) bölgesinde yahudilere toprak satışını serbest bırakmıştı.

---

(228) Kirk, **The Middle East in the War,** p.229, 1 no.lu not.

(229) **aynı eser,**p.229

(230) **aynı eser,** pp.306-307.

(231) Daha savaş içinde Mısır hükümeti, biri 21 Ocak 1943 ve diğeri de 23 Mart 1943 de olmak üzere, Amerikan hükümetine verdiği iki memorandumda, Filistin konusundaki endişelerini ifade etmişti. 24 Şubat 1944 de verdiği diğer bir memorandumda da (metin: Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics,** Vol.II, pp.694-695) siyonistlerin Filistini münhasıran bir yahudi devleti yapmak istediklerine dikkati çekmiş ve bunun araplarda uyandıracağı tepkileri belirtmişti. Ayrıca bak.: **Memoirs of Cordell Hull,** Vol.II, New York, Macmillan Company, 1948, p.1532 - Keza, Suudi Arabistanın tepkileri için de bak.: Kenneth Ray Bain, **The March to Zion** (United States Policy and the Founding of Israel) Texas, A and M Press, 1979, pp.13-20. Bu konu ilerde, Amerika ve Filistin kısmında daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

(232) **Keesing's...1937-1940,** p.3945. Yönetmeliğin resmî adı "Land Transfer Regulations" (Cmnd. 6180) dir. Ayrıca bak.: Karasapan, **adı geçen eser,** Cilt 2, ss.198-199 ve Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Volume I: **Readings,** p.290.

Araplar İngilterenin bu kararından çok hoşnut kalırken, Yahudi Ajansı, "milyonlarca yahudi Nazi zulmü altında inlerken" alınan bu karardan dolayı İngiltereyi protesto etmiştir ([233]).

Yahudiler, savaş sonrası için bir yandan silâhlı mücadele hazırlıklarını yaparken, öbür yandan da siyasî mücadele hazırlıklarını da ihmal etmediler. 9-11 Mayıs 1942 günlerinde New York'da **Biltmore** Otelinde yapılan Dünya Siyonist Teşkilâtı'nın olağanüstü kongresinde, 11 Mayıs 1942 günü **Biltmore Programı** denen bir belge kabul edildi ([234]). 8 maddelik kararlardan ibaret olan bu Program'da, 1939 MacDonald Beyaz Kitabı tümden reddedilip, geçersiz sayıldığı belirtildikten sonra, "yahudilerin yurtsuzluk meselesi nihaî bir şekilde çözümlenmedikçe, zaferden sonraki dünya düzeninin, barış, adalet ve eşitlik üzerine inşa edilemiyeceği" söyleniyor ve Filistinin kapılarının yahudilere açılması ve yahudi göçlerinin kontrolunun Yahudi Ajansı'na verilmesi isteniyordu. Kısacası, Filistinde yahudilerin çoğunluğuna dayanan bir Yahudi Devleti'nin kurulması öngörülüyordu.

Buna karşılık, İkinci Dünya Savaşı, Filistin arapları arasında değilse bile, arap ülkeleri arasında nisbeten bir dayanışma ve birliğin doğmasını da sağladı. Arap devletleri 25 Eylül - 7 Ekim 1944 günlerinde, İskenderiye'de, Arap Ligi'nin kurulmasını sağlıyacak ilk toplantılarını yaptılar. Bu toplantıda, Filistin araplarının daha önce reddetmiş olduğu 1939 MacDonald Beyaz Kitabı benimsenmiş ve **İskenderiye Protokolu** adı ile kabul edilen kararlarda da, bu Kitap için "Filistin araplarının müktesep hakları" deyimi kullanılmıştır ([235]).

Yahudiler savaş sonu hazırlıklarını yaparken, İngiltere de, savaş biter bitmez Filistin meselesinin başına nasıl bir dert olacağını iyi gördüğünden, o da bir takım çalışmalar içine girdi. Savaşın sona erdiği 1945 Eylülüne kadar İngilterenin bu çalışmalarında üç tane mühim kilometre taşı vardır. Bunlar şöyledir:

1) İngiliz Savaş Kabinesi, İngilterenin uzun vâdeli Filistin politikasını tesbit etmek üzere, kendi içinden bir komite teşkil etmiş ve bu Komite'nin başkanlığına da İçişleri Bakanı Herbert Morrison getirilmiştir ([236]). Komite,

---

(233) Yahudilerin bu Yönetmeliğe, tepkileri için bak.: Kirk, **The Middle East in the War,** pp.233-236.

(234) Biltmore Programı'nın metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.231-232; Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.77-79, Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics,** Vol.II, pp.596-597. Biltmore Programı **Zionist Review'***nun* 22 Mayıs 1942 tarihli sayısında yayınlanmıştır.

(235) **Keesing's Contemporary Archives, 1943-1946,** p.6800 ve Cohen, **Palestine and the Great Powers, 1945-1948,** p.8.

(236) Komitenin diğer üyeleri şunlardı: Lord Cranborne (Mühr ü Has Lordu), Leopold Amery (Hindistan Bakanı), Albay Oliver Stanley (Sömürgeler Bakanı), Sir Archibald Sinclair (Hava Bakanı) ve Richard Law (Devlet Bakanı).

çalışmalarında, 1937 Peel Komisyonu raporunun "taksim" formülünden hareket edecekti. Komite, "Morrison Beyaz Kitabı" adını alan raporunu 26 Eylül 1944 de verdi ([237]). O zaman açıklanmayan bu rapor, esas itibarile, Filistinin araplarla yahudiler arasında taksimini öngörmekteydi.

2) İngilterenin Kahire'deki Orta Doğu Devlet Bakanı da 4 Nisan 1945 te hükümetine sunduğu raporunda ([238]), Filistinde "üniter" (unitaire) bir devlet, yani tek bir bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasını teklif etmiştir.

3) Sömürgeler Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığının ortaklaşa hazırladıkları 11 Haziran 1945 tarihli bir rapor ise ([239]), muhtelif altenratifleri değerlendirerek, herhangi bir fonmül üzerinde kesin karar verme yerine, bu alternatiflerin elde bulundurulmasını tavsiye etmiştir. Bu alternatifler şöyle sıralanıyordu:

a) Taksim
b) "Üniter" devlet.
c) Yahudi göçlerine müsaadeye devam etmek.
d) Filistini, bugünkü idare şekli ile, yani manda yönetimi altında götürmek.

Görülüyor ki, İngiltere, savaş sonrasında Filistinin kaderinin çizileceği şartlara, çözüm için kesin bir formül bulamamış olmanın kararsızlığı içinde girmekteydi. Bu kararsızlık, tâbir caizse, İngiltereyi, Filistini "bırakıp kaçmaya" sevkedecektir.

(237) "Morrison Paper"in, "Tavsiyeler" kısmının metni: Hurewitz, adı geçen eser, Vol.II, pp.708-730.

(238) Raporun metni: Hurewitz, adı geçen eser, Vol.II, pp.761-779.

(239) Raporun metni: aynı eser, Vol.II, pp.800-804.

II
İsrail Devletinin Kuruluşu ve 1948-49 Arap-İsrail Savaşı

1. İkinci Dünya Savaşı Sonunda Yahudiler ve Araplar

A) Yahudi Terörü :

Daha savaş sona ermeden önce, Filistindeki yahudi toplumunun (Yishuv) liderlerinden ve Yahudi Ajansı'nın Yürütme Komitesi Başkanı Ben-Gurion, Yishuv'un bundan sonra karşılacağı esas meselenin araplarla bir savaş olduğunu görmüştü. Bu sebeple Ben-Gurion, 1 Temmuz 1945 de New York'da, siyonizme sempati gösteren 17 yahudi milyoneri ile bir toplantı yapmış ve onlardan, hem yishuv'un savunması için ve hem de Filistine yahudi göçlerine yardım için, bir fon kurmalarını istemişti. Bunun üzerine bir komite kurulmuş ve bu yahudi milyonerlerden birinin adına izafeten **Sonnenborn Institute** diye fiktif bir şirket tesis edilmiştir. Görünüşte bu şirket, tarımsal ve tıbbî teçhizat alımı ile uğraşıyordu. Lâkin bu şirketin uzmanları, savaşın sona ermesi dolayısile kapanmak üzere olan silâh fabrikalarını ziyaret ederek, modası geçmiş askerî teçhizat ve malzemeyi satın almaya başladılar. 1946 yılı ortalarında bu şirket, yahudi Ajansı'nın silâhlı yeraltı örgütü olan **Haganah**'ın Amerika kolu haline gelmiş ve gemiler, uçaklar, cipler ve ihtiyaç fazlası malzeme alıp, bunları Amerika ve Avrupadaki depolarda stok etmeye başlamıştır. Bu malzeme ve silahlar bu depolardan Filistine sevkediliyordu ([1]).

Bu sırada Filistinde faaliyette bulunan yahudi terör örgütlerinde de bir birleşme eğilimi meydana geldi. Daha önce de belirttiğimiz gibi ([2]), bunlar Moshe Sneh'in liderliğindeki **Haganah,** Menahem Begin liderliğindeki **Irgun** ve Hürriyet Mücahitleri, **Lohmei** veya **Sternist**'ler idi. Fakat bunlar birleşip tek bir örgüt haline gelemediler. Irgun ve Lohmei, yani iki aşırı örgüt, böyle bir birleşmeye yanaşmadı. Bununla beraber, bir koordinasyon ve işbirliği içinde olma kararı aldılar. Haganah'ın, insan öldürmenin karşısında oluşu, diğer iki aşırı örgütün Haganah ile birleşmesini engelledi.

Bu işbirliği kararı üzerine Ben Gurion, 1 Ekim 1945 de, bu terör örgütlerine, harekete geçme emrini verdi ([3]). Söz konusu olan, kaçak yahudi göç-

(1) Michael J. Cohen, **Palastine and the Great Powers, 1945-1948,** Princeton University Press, 1982, p.68.

(2) Bak.: ss.47-48

(3) Cohen, **Palestine and Great Powers, 1945-48,** p.71.

lerini önlemekle görevli ingiliz kuvvetlerine karşı terör hareketlerine girişilmesi idi. Biraz aşağıda göreceğimiz gibi, bu sırada Amerika da, Avrupadaki yahudi mültecilerden 100.000 kişinin Filistine kabulü için İngiltereyi sıkıştırmakta ve İngiltere de buna karşı koymakta idi. Terör faaliyetlerine yeniden başlanmasında bu durum büyük rol oynamıştır.

Mamafih, terör örgütleri arasındaki işbirliği de daha ilk günden itibaren yürümedi. Haganah, terörle birlikte siyasî faaliyete de ağırlık verirken, Irgun ve Lohmei'ye göre, İngilterenin Filistinden çıkarılması için silâhlı mücadele tek yoldu (4). Neticede bu görüş ayrılıkları, müzakereler yoluyla, Yahudi Ajansı'nın özel bir komitesinin terör faaliyetlerini koordine etmesine karar verilmesile neticeye bağlandı. Bunun üzerine, Ekim sonundan itibaren yahudi terör faaliyetleri birdenbire hızlandı (5). 31 Ekimi 1 Kasıma bağlayan gece, bu üç terör örgütünün işbirliği ile, Filistindeki demiryolu şebekesinin 153 noktasına birden sabotaj yapıldı. Hayfa limanında, kaçak yahudi göçmeni getiren gemileri kontrol etmek ve kovalamakla görevli iki polis botu ve Yafa limanında da bir polis botu batırıldı. Hayfa'daki petrol rafinerisine sabotaj yapıldı ve hasar meydana getirildi.

1945 başlarında Filistinde 50.000 kişilik bir ingiliz kuvveti bulunuyordu. Tethiş hareketlerinin artması üzerine, 1945 sonunda bu kuvvetler 80.000'e ve yahudi terörünün en yüksek noktaya ulaştığı 1947 yılına ise bu kuvvetlerin miktarı 100.000'e çıkacaktır. 1945 Aralık ayında ise, Filistin kıyılarını 4 destroyer, 2 kruvazör ve pek çok uçak, kaçak yahudi göçlerine karşı abluka altına almış bulunuyordu. Bununla beraber, biraz aşağıda göreceğimiz üzere, 1945 sonlarından itibaren Filistin meselesinin içine Amerikan faktörünün girmesi dolayısile, İngiltere, Amerikan kamu oyunun duygusallığını tahrik etmemek için, yahudi terörüne karşı gereken sertliği göstermekten kaçınmıştır (6). Fakat İngilterenin bu tutumu yahudi terörünün azalmasını sağlayamamıştır.

1946 yılı içinde yahudi terörü ile ilgili bellibaşlı hadiseleri şöyle sıralayabiliriz:

— 27 Aralık 1945 t'te polise ve askerî mahallere terorist saldırılar yapıldı ve polis olarak 10 kişi öldürüldü ve 11 kişi de yaralandı.

— 20 Şubat 1946 da Haganah'ın komando kolu **Palmach,** kaçak yahudi göçmeni getiren gemileri izleyen Hayfa radar istasyonunu havaya uçurdu.

— 25 Nisan 1946 gecesi Tel-Aviv'de 7 ingiliz askerî öldürüldü. Bu hadise Filistindeki ingiliz askerleri arasında büyük tepki ile karşılandı.

(4) Cohen, **aynı eser,** p.71.

(5) 1945 yılı sonundaki yahudi terörü için bak.: **Keesing's...1943-1946,** pp.7560-7563. Ayrıca bak.: Cohen, **adı geçen eser,** pp.73-90 ve pp.230-238.

(6) Cohen, **adı geçen eser,** p.82.

— İngilterenin, Filistine komşu ülkelerdeki ingiliz askerlerinden bir kısmını Filistine nakletmeye karar vermesi üzerine, ülkedeki ulaşım sistemini felce uğratmak amacı ile, Filistini komşularına bağlayan kara ve demiryolları üzerinde bulunan 11 köprüden 10 tanesi, 16-17 Haziran 1946 gecesi Haganah tarafından tahrip edildi.

— 17 Haziran akşamı Sternist'ler Hayfa'daki demiryolu atölyelerine saldırdılar.

— 18 Haziran günü de Menahem Begin'in Irgun örgütü, Tel-Aviv ve Kudüs'teki askeri kulüplere baskın yapıp 6 İngiliz subayını kaçırdı.

Bu son hâdise bardağı taşıran damla oldu. İngiltere, yahudi terörüne karşı tutumunu sertleştirme kararı aldı. **Agatha Operasyonu** denen ve 17.000 ingiliz askerinin katılması ile bütün Filistinde bir arama ve tutuklama operasyonuna girişildi. 29 Haziran 1946 günü sabaha karşı başlatılan operasyonda, Yahudi Ajansı'nın Kudüs'teki bütün binalarına baskın yapıldı. Kudüs de dahil, bütün Filistinde 2700 yahudi tutuklandı. Bunlar arasında Yahudi Ajansı'nın Yürütme Kurulu üyeleri Moshe Shertok (Sharet) ile Itzhak Grünbaum da vardı. Weizmann ile Golda Myerson (Meier) a dokunulmadı. Fakat bu sırada Filistinde bulunmayan Ben-Gurion için tutuklama kararı çıkarıldı. Bu ise Ben-Gurion'un Filistine dönmesini önleyecektir.

Yine Agatha Operasyonu sırasında Hayfa yakınlarındaki Yagur adlı yahudi yerleşiminde yapılan aramalarda, kreşin taban tahtaları altına saklanmış 33 sandık silâh yakalandı. Bu silâhlardan 10 tanesi makinalı tüfek, 325 tanesi piyade tüfeği, 96 havan topu, 800 pound patlayıcı madde ve 425.000'i de mermi idi. Ayrıca, 28 Ağustos ve 2 Eylülde güney Filistindeki bazı yerleşim merkezlerinde yapılan aramalarda da Haganah tarafından savaş sırasında Mısırdan kaçırılan ve ingiliz birliklerinden çalınmış çeşitli silâhlar ele geçirildi (7).

Weizmann'a göre Agatha Operasyonu yahudilere karşı gerçek bir savaş ilânı idi (8).

Ne var ki, Agatha Operasyonu yahudileri şiddet ve terör yolunda döndüremedi. Aksine, yahudi terörü, operasyona cevap olmak üzere "King David Oteli katliâmı"nı düzenledi. Menahem Begin'in İrgun örgütü, ingiliz kuvvetlerinin karargâhı olan Kudüs'teki King David Oteli'nin içine sızıp, binanın güney kanadına bombalar yerleştirdi ve 22 Temmuz 1946 günü bu bombaları infilâk ettirdi. Otelin güney kanadı hemen tamamen çöktüğü gibi,

---

(7) George Kirk, **The Middle, East, 1945-1950,** p.219.

(8) Cohen, **adı geçen eser,** p.87.

ingiliz memur ve subaylarının yanında, arap ve yahudi erkek ve kadınlarından 92 kişi öldü ve pek çok kişi de yaralandı ([9]).

Yahudi terörü bu hâdiseden sonra da devam etti. Fakat İngiltere de tepkilerini daha da şiddetlendirdi. 1946 Kasımında, Filistine kaçak giren 3900 yahudiyi yakalayıp Kıbrısa sürdü. 1946 Ekim ayında bir ingiliz karakoluna saldırıda bulunan 4 İrgun üyesi idama mahkûm oldu ve 1947 Nisanında da idam edildiler. Lâkin Irgun da 1 Mart günü Tel-Aviv'deki ingiliz subay kulübüne bombalarla saldırıp 12 ingiliz subayını öldürdü.

Terörün devam etmesi ([10]) ve bilhassa insanların öldürülmesi, ılımlılarla aşırıların görüş ayrılıklarını şiddetlendirdiği gibi, Haganah ile Irgun arasında da bir mücadele başlattı. Lâkin, Palmach tarafından da desteklenen Haganah'ın Irgun'a karşı mücadelesi bir netice vermediği gibi, B.M. Filistin Özel Komisyonu'nun 1947 yaz aylarında Filistinde yaptığı incelemeler sırasında da Irgun'un terör faaliyetleri devam etti. İngilizler de Irgun mensuplarını zaman zaman idam etmekten geri kalmadılar.

Şunu da ilâve edelim ki, İngilterenin bütün tedbirlerine rağmen, Yahudi Ajansı'nın Avrupadaki teşkilâtı **Mossad,** 1945-1948 yılları arasında 69.878 yahudiyi Filistine kaçak olarak sokmaya muvaffak olmuştur. Mossad'ın karargâhı Paris'te idi ve fransız, italyan ve yugoslav limanlarından kiraladığı gemilerle, Avrupadan topladığı yahudileri Filistine gönderiyordu ([11]).

B) Filistin Arapları

Mareşal Rommel'in kuzey Afrika'da yenilmesi ve Müttefiklerin kuzey Afrika cephesinde duruma hâkim olmaları neticesi, Orta Doğuya yönelen Alman tehlikesinin bertaraf edilmesi üzerine İngiltere, bu bölgedeki yönetimini yumuşatma yoluna gitti. Filistinde siyasî faaliyete yeniden izin verdi. Bunun üzerine araplar **Yüksek Arap Komitesi**'ni yeniden canlandırmak için harekete geçtiler. Komite'nin liderliğini **İstiklâl** Grubu almak istedi. Durum müsait görünüyordu. Çünkü Kudüs Müftüsünün Nazilerle işbirliği yapması

---

(9) King David Oteli katliâmı için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1946-1948,** p.8019 ve 8055.

(10) 1946 ve 1947 deki yahudi tetörü için bak.: **Keesing's...1946-1948** pp.8407-8408.

(11) Cohen, **adı geçen eser,** p.250. Bu arada, **Exodus** adlı 5.000 tonluk bir geminin 5.000 kaçak yahudiyi Filistine sokmak için 18 Temmuz 1947 günü Gazze açıklarına gelmesi ve ingiliz donanmasının da buna engel olması, Avrupa ve Amerikadaki siyonistlerin geniş propagandalarına sebep olmuştur.

Hüseynî'lerin prestijini gölgelemişti (12). Kudüs Müftüsünün oğlu Cemal Hüseynî (Cemal Bey el-Hüseynî) ise, savaş içinde ingilizler tarafından Rodezyaya (bugünkü **Zimbabwe)** sürgün edilmişti. Orada 1945 yılının sonuna kadar kalacaktır (13).

Neşâşibî'ler ise dağılmıştı.

İstiklâl grubu, Cemal Hüseynî'nin büyük kardeşi Tevfik Hüseynî ile de bir işbirliği kuramadı. Çünkü bu sırada **Filistin Arap Partisi, Hıristiyan Gençlik Kongresi** ve **Millî Blok** gibi yeni siyasî gruplar ortaya çıkmıştı ve Tevfik Hüseynî, kardeşi Cemal Hüseynî'nin dönüşüne kadar Filistin Arap Partisi'nin liderliğini üzerine almıştı. Bu sebeple bağlayıcı münasebetler içine girme taraflısı değildi. Kaldı ki, Hüseynî'lerin Nazi damgasını yemiş olmalarına karşılık, İstiklâl grubu da ingilizlerin işbirlikçisi olarak tanınıyordu. Ayrıca, İstiklâl grubunun 1939 MacDonald Beyaz Kitabı'nı desteklemesine karşılık, Hüseynî'ler Filistinin bağımsızlığını savunuyorlardı.

Filistin araplarının bu bölünmüşlüğü, kendilerini sevk ve idare edecek ve harekete geçirecek etkin bir siyasî ve askerî güçten yoksun kalmalarına sebep olmuş ve arap devletleri ile, yeni oluşmaya başlayan Arap Ligi, Filistin araplarının davasını üzerine almıştır.

Arap Ligi'nin kuruluş toplantısı 25 Eyül - 7 Ekim 1944 de İskenderiye'de yapıldı. Toplantıda **İskenderiye Protokolü** diye adlandırılan 5 karar kabul edilmiştir ki, ilk dört karar kuruluşa ve Arap devletleri arasındaki siyasal, sosyal ve ekonomik münasebetlere aittir. **Beşinci Karar** ise Filistine ait olup, ingiliz hükümetinin 1939 Beyaz Kitabı'nda yer alan, yahudi göçlerinin durdurulması, yahudilere toprak satışının yasaklanması ve Filistinin bağımsızlığı konusundaki taahhütleri, arapların "müktesep hakları (acquired rights) olarak kabul etmekteydi (14).

---

(12) Hacı Emin el-Hüseynî savaş sırasında Berlin'de bulunduğu süre içinde Nazi Almanyasının radyo propagandalarında rol almıştır. Bu sebeple kendisi savaş suçlusu sayılmakta idi. Almanyanın teslim olması üzerine 7 Mayıs 1945 günü İsviçre'ye geçti ise de, tutuklandı ve Fransaya gönderilip, Paris yakınlarındaki Rambouillet civarında bir eve hapsedildi. Fakat bir yolunu bulan Kudüs Müftüsü buradan kaçmayı başardı ve sahte isim ve Suriye pasaportu ile 29 Mayıs 1945 günü Orly'de bir Amerikan yolcu uçağına binerek aynı gün Kahire'ye geldi. 19 Haziranda Kral Faruk tarafından kabul edilen Müftüye, Mısır hükümeti 20 Haziranda "siyasî mülteci" statüsü tanıdı. Müftü'nün bu kaçış hikâyesi için bak.: **Keesing's... 1946-1948,** p. 7896 ve 7878.

(13) Cemal el-Hüseynî, Irak'da 1941 Nisanındaki Raşid Ali Geylanî darbesinin başarısızlığı üzerine Bağdat'tan Tahran'a kaçmıştı. İranın müttefik işgaline girmesi üzerine oradan da kaçmak isterken ingilizler tarafından yakalandı ve Rodezyaya sürüldü. İngilizler kendisini 29 Kasım 1945'te serbest bıraktılar. Cemal Hüseynî 7 Şubat 1946'da Yüksek Arap Komitesi'nin başına geçecektir.

(14) Bak.: **Keesing's...1943-1946,** p.6800.

Arap Ligi veya resmî adı ile "Arap Devletleri Birliği" (15), Suriye, Ürdün, Irak, Suudi Arabistan, Lübnan, Mısır ve Yemen arasında imzalanan bir Pakt ile 22 Mart 1945 de kuruldu (16). Pakt'a Ek olarak yayınlanan "Filistin Hakkında Deklârasyon"da, Filistinin, arap ülkelerinin "ayrılmaz bir parçası" olduğu ifade edildikten sonra, İskenderiye Protokolü aynen teyid edilerek, 1939 Beyaz Kitabın'daki hususların arapların "müktesep hakları"nı teşkil ettiği belirtiliyordu (17).

Arap devletleri arasındaki bu birlik teşebbüsleri Filistin araplarına da tesir etmiş olmalı ki, 25 Kasım 1945 da **Yüksek Arap Komitesi** yeniden kuruldu. Komite'de 5 Hüseynî, 5 tane diğer partilerden birer temsilci ve 2 tane de tarafsız üye bulunuyordu. Neşâşibî'ler, kendilerine geniş temsil imkânı verilmediği için Komite'yi boykot ettiler. Komite'nin başına, Rodezyadaki sürgünden dönen Cemal Hüseynî getirildi. Lâkin Cemal Hüseynî Yüksek Arap Komitesi'ne bir canlılık getiremedi. Çünkü diğer grupların Hüseynî'lere güveni yoktu. Nitekim, Cemal Hüseynî 1946 Martında Komite'yi toplantıya çağırdığında, Hüseynî'lerden başka kimse gelmedi. Gelmediği gibi, diğer siyasî gruplar kendi aralarında birleşip, 29 Mayıs 1946 da **Yüksek Arap Cephesi**'ni teşkil ettiler (18). Bu gruplar, Millî Savunma Partisi, Reform Partisi, Millî Blok, Arap Gençlik Kongresi ve İstiklâl Partisi idi.

Arap Ligi Konseyi de 9-12 Haziran 1946 günlerinde Suriye'de **Bludan**'da yaptığı toplantıda Filistin için 10 maddelik kararlar aldı (19). Bu kararlara göre, bütün Arap devletlerinin temsilcilerinden meydana gelen bir "Filistin Komitesi" ile, bir "Filistin Fonu" teşkil ediliyordu. Toplantıda bir de, "Filistin İçin Yüksek İcra Komitesi" kuruluyordu ki, bunun başına Hacı Emin el-Hüseynî getirilmiştir. Komitede, Cemal el-Hüseynî Başkan Yardımcısı, Kudüs eski belediye başkan Dr. Hüseyin el-Halidî Genel Sekreter, Ahmed Hilmi Paşa ile Emin el-Huri üye idi.

Şunu da belirtelim ki, Arap Ligi'nin kurulması ile beraber Arap devletleri Filistin meselesini ortak bir şekilde ele almış iseler de, bunların herbirinin, Filistin konusunda, zaman zaman birbirlerinden çok farklılık gösteren görüşleri ve menfaat kavramları olmuştur. Bu görüş farklılıkları ve menfaat çatışmaları içinde, Ürdün Kralı Abdullah, diğer Arap devletlerinin husumet merkezi haline gelmiştir. 1920 lerden beri siyonist çevrelerle temaslarını sürdüren Kral Abdullah (20), Filistinin yahudilerle araplar arasında taksimi

(15) Arap Ligi: **Camiyah Arabbiyya,** Arap Ligi Devletleri: **Cami'at el Düvel el Arabiyya.**

(16) 20 Maddelik Arap Ligi Paktı'nın metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.236-242. Ayrıca bak.: Robert W. Macdonald, **The League of Arab States: A Study in Dynamics of Regional Organizations,** Princeton, N.J., Princeton University Press, 1965.

(17) **Keesing's...1943-1946,** p.6800.

(18) Cohen, **adı geçen** eser, p.189 ve **Keesing's...1946-1948,** p.7934.

(19) Kararların metni: **Keesing's...1946-1948,** p.7978.

(20) Cohen, **adı geçen** eser, p.194.

halinde, Filistinin Arap kısmını Ürdüne katmanın peşindeydi (21). Suriye ve Suudi Arabistan ise bu fikrin tamamen karşısında idiler. Kaldı ki, Kral Abdullahın **Haşimî** ailesi de, Suud'ları en büyük düşman olarak görmekteydi (22). Çünkü, Abdullah'ın babası Hüseyin'in Hicaz Krallığı'na 1925 de son veren Suud'lardı. Nihayet, diğer Arap devletlerinin Filistin'in bağımsızlığını savunmaları da Ürdün Kralının işine gelmiyordu.

Diğer taraftan, Ürdün Kralının Suriye, Lübnan ve Filistini Ürdün'le birleştiren "Büyük Suriye" tasarısına karşılık, Irak'ın değişmez başbakanı Nuri Said Paşa da, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistini içine alan "Bereketli Hilâl" (Fertile Crescent) projesinin peşindeydi. Bu sebeptendir ki, Arap Ligi Paktı, araplararası birleşmeyi öngörmekten ziyade, Amman ve Bağdat'taki Haşimî'lerin tasarılarını engellemek ve frenlemek amacını gütmüştür (23).

2. Filistin Meselesinin Yeni Faktörü : Birleşik Amerika

Savaşın sonunda İngiltere, maddî gücünün azalmasına karşılık, Libya'da Trablus'tan Hürmüz Boğazına kadar olan 3.000 millik bir alanın güvenliğini de sağlamak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştı. Bu şartlar içinde, bir yandan siyonist propagandası ve istekleri İngilterenin üzerine çökerken, Araplar da 1939 Beyaz Kitabı'nın tatbiki için İngiltereyi sıkıştırmaya başladılar. Bu durum karşısında İngiltere Amerikanın desteğini sağlamak istedi. Temmuz 1945 seçimlerinde iktidara gelen İşçi Partisinin Başbakanı Attlee, Potsdam Konferansı sırasında Başkan Truman ile Filistin meselesini müzakere etti ise de, bir netice alamadı. Çünkü bu sırada Amerikan kamu oyu, "çocuklarının" bir an önce evlerine dönmelerini istiyordu ve denizaşırı taahhütlere bulaşılmasının karşısında idi (24).

(21) Kral Abdullah, B.M. Genel Kurulunun 29 Kasım 1947 Kasım 1947 tarihli Filistini "taksim" kararından iki hafta kadar önce, yahudi liderlerinden Bn. Golda Myerson (Meier) ile Şeria vâdisinde Naharyim köyünde buluşmuş ve bu görüşmelerde, Hacı Emin el-Hüseynî'nin her iki tarafın da düşmanı olduğu hususunda mutabık kalmışlardır. Ayrıca Kral Abdullah, Golda Meier'a, Filistinin arap kısmını ilhaka niyetli olduğunu, bu sebeple de yahudilere hiç bir zaman saldırmıyacağını söylemiştir. Lâkin, B.M.'in "taksim" kararından sonra yahudilerin silâhlı mücadeleye başlamaları Kral Abdullah'ın tutumunu değiştirmiş ve Golda Meier'ın 10 Mayıs 1948 de Amman'a yaptığı gizli ziyarette, Filistinin tümü ile Ürdün'e ilk hakını ve yahudilere gerek hükümette, gerek parlâmentoda % 50 temsil imkânı vermeyi teklif etmiş ise de, Golda Meier bu teklifi reddetmiştir. Bak.: Michael J. Cohen, **Palestine and the Great Powers, 1945-1948,** pp.331-334.

(22) Meselâ Suudi Arabistan veliahdı Prens Suud, 17 Ocak 1947 günü Vaşington'da Dışişleri Bakanı James Byrnes ile Filistinmeselesini görüşürken, Ürdün Haşimî'leri aleyhinde uzun bir konuşma yapmaktan çekinmemiştir. Bak.: **Foreign Relations of the United States (Diplomatic Papers),** Vol. V, Washington, D.C., U.S. Government Printig Office 1971 (Department of State Publication 8592), pp.738-741.

(23) Nadav Safran, **From War to War. The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967,** New York, Pegasus, 1969, pp. 64-65.

(24) George Kirk, **The Middle East, 1945-1950** (Survey of International Affairs), London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1954, p.192.

Esasında, gerek Amerikan Kongresi, gerek Roosevelt yönetimi, savaş sırasında Filistin meselesi ile meşgul olmuşlardır. Amerikan Kongresi, 1943 ten itibaren ortaya çıkmaya başlayan, Avrupadaki yahudi mülteciler meselesini zaman zaman ele almaktan geri kalmamıştır ([25]). Bunu da normal karşılamak gerekir. Çünkü 3 milyondan fazla yahudinin yaşadığı Amerika, Dünya Siyonist Teşkilâtının en güçlü merkezlerinden biri idi. Bu durum Amerikan hükümetini ve bilhassa Amerikan Dışişleri Bakanlığını da ister istemez Filistin meselesinin içine çekmiştir ([26]). Şunu da belirtelim ki, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, daha savaş içinde, Filistin meselesine daima Amerikanın Orta Doğudaki petrol ve stratejik menfaatleri açısından bakarak, yahudi davasına değil, Arap görüşlerine ağırlık vermiştir.

Daha önce de biraz değindiğimiz gibi, Filistin meselesinde İngilterenin tutumundan memnun olmayan arap ülkeleri, meselâ Mısır, daha savaş içinde Amerikanın dikkatini Filistin meselesine çekmeye çalışmıştır ([27]). Hatta Mısır'dan önce Türkiyenin dahi, daha 1941 yılında, Amerikayı uyarmaya çalıştığına şahit oluyoruz. 70 Amerikalı senatörün, yahudilerin Filistine yerleştirilmeleri için bir kampanya açacaklarını işiten, Türkiyenin Vaşington büyükelçisi Münir Ertegün 22 Nisan 1941 günü, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Dairesi Başkanı Paul H.Alling'i ziyaret ederek, Türkiyenin araplarla uzun tecrübeleri olduğunu, Amerikanın Filistine yahudi göçlerini teşvik etmesinin sadece arapların tepkisine değil, Hindistan Müslümanlarının da tepkisine sebep olacağını, böyle bir durumun İngiltere için yaratacağı güçlüklerin Türkiyeyi de yakından ilgilendirdiğini söylemiştir ([28]). Bu uyarmanın raporu Dışişleri Bakanlığının diğer ünitelerine de iletilmiştir.

---

(25) Bu konuda bak.: U.S. House of Representatives, **Problems of World War II and Its Aftermath,** Part 2: **The Palestine Question, Problems of Postwar Europe,** U.S. Government Printing Office, Washington, D.C., 1976, Palestine Question: pp.5-374.

(26) İkinci Dünya Savaşı içinde Amerikanın Filistin meselesi ile ilgilenmesi için bak.: **Foreign Relations of the United States (Diplomatic Papers), 1939, Vol. IV,** Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1955, (Department of State Publication 5849), pp.694-823; **Foreign Relations of the United States, 1940,** Vol.III, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1950, (Dept. of State Publc. 6638), pp.830-889; **Foreign Relations of the United States, 1941,** Vol.III, Washington, D.C., U.S. Govt. Print. Office, 1959 (Dept. of State Publc. 6809), pp.596-623; **Foerign Relations of the United States, 1942,** Vol.IV, Washington, D.C., U.S.Govt. Print, Office, 1963 (Dept. of State Publc. 7534), pp.538-558; **Foreign Relations of the United States, 1943,** Vol.IV, Washington, D.C., U.S.Govt. Print. Office, 1964, (Dept. of State Publ. 7665), pp.747-829; **Foreign Relations of the United States, 1944,** Vol. V, Washington, D.C., U.S.Govt. Print. Office, 1965 (Dept. of State Publ. 7859), pp.560-657; **Foreign Relations of the United States, 1945,** Vol. VIII, Washington, D.C. U.S.Govt. Print. Office, 1969 (Dept. of State Publ. 8427), pp.678-844. Ayrıca bak.: Philip J. Baram, **The Department of State in the Middle East, 1919-1945,** University of Pennsıvania Press, 1978, pp.245-319.

(27) Bak.: s., 231 no.lu not.

(28) Bak.: **Foreign Relations of the United States, 1941,** Vol.III, pp.601-602.

Bununla beraber, Arap ülkeleri içinde Suudi Arabistanın Filistin konusuna en fazla ilgi gösterdiği görülmektedir. Suudi Arabistan Kralı Abdülaziz İbni Suud daha 29 Kasım 1938 de Başkan Roosevelt'e mektup yazıp ([29]), "Arap ve Müslüman lideri" olarak Arap meseleleri, fakat bilhassa Suriye ve Filistin ile yakından ilgilendiğini belirtmiş ve bu konularda Amerikanın görüşlerini öğrenmek istemiştir. Başkan Roosevelt de 9 Ocak 1939 da verdiği cevapta ([30]), hem Araplara ve hem de yahudilere tam manasile danışmadan, Filistin konusunda esaslı bir karar almıyacağını söylemiştir. Denebilir ki, Kral Suud Başkan Roosevelt'i Filistin meselesinin içine çekmiş olmaktaydı ([31]).

Aynı zamanda Riyad'a da akredite olan Amerikanın Kahire elçisi Alexander Kirk de, 1943 Nisanında Dahran'da Kral Suud ile yaptığı görüşmede ([32]), Kral bilhassa şu iki nokta üzerinde durmuştur:

1) Filistin konusunda Amerikan hükümeti herhangi bir harekette bulunmadan önce, kendisinin fikri alınmalıdır.

2) Irak, Filistin ve Suriyenin bir Haşimî kontrolu altına girmesine Suudi Arabistan karşıdır. Kral Suud'un "Haşimî kontrolu" ile kasdettiği şey, Ürdün Kralı (o zaman Emir) Abdullah idi.

Kral Suud bu görüşlerini, 30 Nisan 1943 de Başkan Roosevelt'e yazdığı bir mektupta da aynen dile getirmiştir ([33]). Kral Suud mektubunda, âdeta kehanette bulunurcasına, "Allah korusun, yahudiler arzularına nail olurlarsa, Filistin ebediyen karşılıkların ve güçlüklerin kaynağı olacaktır" diyordu.

Başkan Roosevelt bu mektuba 26 Mayısta cevap vermiş ([34]) ve "araplara ve yahudilere tam manasile danışılmadan", Filistinin esas durumunda hiç bir değişiklik yapılmıyacağı hususunda teminat vermiştir. Bununla beraber, Roosevelt, Filistin meselesinin bir arap-yahudi uzlaşması ile çözümlenebileceği inancı ile, Siyonist lideri Dr. Chaim Weizmann ile Suudi Arabistan

---

(29) Mektubun metni: **Foreign Relations of the United States, 1938, (Diplomatic Papers),** Vol.II, Washington, D.C., U.S.Govt. Print. Office, (Dept. of State Public.), pp.994.

(30) Cevabın metni: **Foreign Relations of the United States, 1939,** Vol.IV, pp.696.

(31) Başkan Roosevelt'in Filistin politikasının bir incelemesi için bak.: Dan Tschirgi, **The Politics of Indecision,** pp.71-140. Başkan Roosevelt'i, Avrupadaki yahudi mültecilerine sırt çevirmekle itham eden bir eser için bak.: David S, Wyman, **L'Abandon des Juifs. Les Américains et la Solution finale,** Paris, Flammarion, 1987.

(32) Elçi Kirk'ün görüşmeye ait raporunun metni: **Foreign Relations of the United States, 1943,** Vol.Iv, pp.768-771.

(33) Mektubun metni: **aynı kaynak,** Vol.IV, pp.773-775.

(34) Cevabın metni: **aynı kaynak,** pp.768-787.

Kralını buluşturmak istedi. Bu amaçla, arapçayı çok iyi konuşan ve Orta Doğuyu iyi bilen Albay Harold B. Hoskins'i, 1943 Ağustosunda Kral Abdülaiz İbni Suud'a gönderdi ise de, Kral, Weizmann ile görüşmeyi reddettiği gibi, "Arap dünyasının lideri durumunda olmasına rağmen", daha önce bir danışmada bulunmadan Filistin adına konuşamıyacağını ve hele hele Filistini yahudilere "teslim" edemiyeceğini bildirdi ([35]).

Roosevelt'in siyonizm konusuna çok fazla ilgi gösterdiği veya bu konuda geniş bir bilgi sahibi olduğu söylenemez. Bu sebeple de, siyonizm ve Filistin meselelerinin nasıl çözümleneceği hakkında sarih bir fikri de yoktur. Bununla beraber, Roosevelt'in iki faktör arasında kaldığı görülmektedir. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı ile birlikte, Orta Doğunun petrol bakımından ve ayrıca Asyaya ve Uzak Doğuya giden yolların geçtiği stratejik bir bölge olarak ehemmiyetini görmüştür. Ayrıca, Filistinde bir yahudi devletinin kurulmasındaki güçlüğü de çok iyi sezmiştir. Lâkin buna karşılık, gerek Temsilciler Meclisi, gerek Senato'daki siyonist destekçisi dostlarının da baskısı altında kalmıştır. Amerikan siyonistlerinin lideri Felix Frankfurter, kendisinin çok eski bir dostu idi. Bundan dolayıdır ki, 1944 Başkanlık seçimlerinde, yahudi oylarını kazanabilmek için, Filistin meselesini seçim platformuna aldı ve sonunda da seçildi ([36]).

Fakat Yalta Konferansından (4-11 Şubat 1945) hemen sonra, Mısırda Suudi Arabistan Kralı ile yaptığı görüşme, Roosevelt'in Filistin konusundaki görüşlerinin Araplar tarafına kaymasına sebep oldu. Mısırda Süveyş Kanalı üzerindeki Büyük Acı Göl'de **U.S.S. Quincy** adlı Amerikan savaş gemisinde yapılan bu görüşmede ([37]) Kral Abdülaziz İbni Suud Başkan Roosevelt'i çok etkilemiştir. Kral, konuşması sırasında, bir kaç defa, arapların kendilerini silâhla savunmada tereddüt etmeyeceklerini anlatmaya çalışmıştır ([38]). Daha sonra Başkan Roosevelt bu görüşmeden söz ederken, beş dakikada, Filistin konusunda, bütün hayatınca öğrendiklerinden çok daha fazla şey

(35) **Memoirs of Cordell Hull,** Vol.II, New York, Macmillan, 1948, p.1533.

(36) Kenneth Ray Bain, **The March to Zion,** p.26. Amerikada siyonizm lehine faaliyet gösteren 32 kuruluşun bu faaliyetleri için bak.: Lee O'brien, **American Jewish Organizations and Israel,** Washington, D.C., The Institute of Palestine Studies, 1986. Amerikada siyonizm aleyhtarı faaliyet de olmuş ve bir takım dernekler de kurulmuş ise de, bunlar hiç bir zaman başarılı olmamışlardır. Bu hususta bak.: Dan Tschirgi, **The Politics of Indecision,** pp.57-67.

(37) Bu görüşme için bak.: Robert E. Sherwood, **Roosevelt and Hopkins,** New York, Bantam Books, 1950, Vol.II, pp.517-518.

(38) 1945 yılının Ocak-Nisan döneminde Arap ülkeleri de Amerika nezdinde teşebbüste bulunarak, yahudilerin Filistine yerleştirilmeleri halinde Arapların kesinlikle karşı koyacağını bildirmişlerdir. Bak.: **Foreign Relations of the United States, 1945, Vol.VIII,** pp.679-704.

öğrendiğini söyleyecektir. Bunun neticesi olarak da Kral Suud'a, Amerikanın araplara karşı yahudileri desteklemiyeceği konusunda kesin taahhütte bulunmuştur. ölümünden bir hafta önce, 5 Nisan 1945 de Kral Suud'a yazdığı mektupta ([39]) da bu taahhüdünü tekrarlamış ve Filistin meselesinde arap halkın aleyhine olabilecek hiç bir harekette bulunmayacağını bildirmiştir.

Roosevelt, Kral Suud'la görüşmesinden bir süre sonra, 3 Mart 1945 de, bir Dışişleri yetkilisine, Filistinde bir yahudi devleti kurulmasının ve devam ettirilmesinin ancak askerî kuvvet yoluyla mümkün olabileceği kaanatinde olduğunu söylüyordu ([40]).

Roosevelt'den sonra Harry Truman, kendinden önceki başkanların Orta Doğu hakkında ne yaptıkları konusunda çok az bilgi sahibi olarak Başkanlığa geldi. Filistin meselesi hakkında böyle yerleşmiş bir kanaati yoktu ([41]). Zaten kendisi de; "Arapların, yahudilerin Filistine yerleşmelerine karşı olduğunun farkındaydım. Fakat bir çok Amerikalılar gibi, Avrupadaki yahudilerin durumu benim de kafamı karıştırmakta idi" demekteydi ([42]). Filistin konusunda kesin bir politikanın sahibi olmaması dolayısile, Başkanlığa gelir gelmez Kongre üyeleri, hahamlar, diplomatlar ve daha birçokları, Başkanı kendi görüşlerine göre eğitmek için faaliyete geçtiler. Siyonistler ve bir çok politikacılar, kendisinden yahudi milliyetçiliğini desteklemesini istediler. Buna karşılık Dışişleri Bakanlığının çoğunluğu, kendisine aksi istikamette tavsiyelerde bulundu. Siyonistlerin oyununa gelmemesi için uyardılar ([43]). Hatta, Dışişleri Bakanlığı, Başkan Truman'a 16 Haziran 1945 de gönderdiği bir memoramdumda, yahudi liderlerinin kendisine başvurması halinde, fazla ileri giden beyanlarda bulunmamasını, çünkü araplar ve yahudilerle tam bir danışma gerçekleşmedikçe, Filistin konusunda bir karar alınamıyacağını bildirdi ([44]).

Diğer taraftan, Dışişleri Bakanlığında, 1945 Ağustos içinde, Filistinde İngilterenin vesayeti altında bir yahudi "commonwealth"i kurulması, Filistinde bağımsız bir Arap Devleti'nin kurulması, Filistinin araplarla yahudiler arasında taksimi, ve İngiltere yönetiminde "vesayet" rejimi olmak üzere, dört alternatifi ihtiva eden bir plân da hazırlandı ([45]).

---

(39) Mektubun metni: **Foreign Relations of the United States, 1945, Vol.VIII**, p.698 ve **A Decade of American Foreign Policy. Basic Documents, 1941-1949**, Washington, D.C., Department of State, 1985, p.688.

(40) Harry S. Truman, **Years of Trial and Hope, 1946-1952**, Garden City, N.J., Doubleday and Co., 1956, p.133.

(41) Truman'ın Filistin politikası için bak.: Truman, **Years of Trial and Hope, 1946-1952**, pp.133-164; Dan Tschirgi, **The Politics of Indecision**, pp.143-254; Bain, **The March to Zion**, pp.61-182.

(42) **Years of Trial and Hope**, p.133.

(43) Bain, **The March to Zion**, p. 61.

(44) Truman, **Years of Trial and Hope**, p.134.

(45) Bu plân için bak.: **Foreign Relations of the United States, 1945, Vol.VIII**, pp.727-733.

Bununla beraber, savaşın sonunda ortaya çıkan, Avrupadaki yahudi mülteciler meselesi, Başkan Truman'ı giderek siyonist davasının içine sürüklemiştir. Bu sırada Avrupadaki yahudi mültecilerin sayısı 200.000 - 250.000 civarında idi ([46]). Truman, bu yahudi mültecilerin durumlarını incelemek üzere, Pennyslvania Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Earl G. Harrison'u görevlendirdi. Harrison, Avrupadaki mülteci kamplarında yaptığı incelemelerden sonra, raporunu Ağustos 1945 içinde Truman'a verdi. Rapor, yahudi mültecilerin durumları çok acıklı bir şekilde anlatıyor ve en az 100.000 yahudinin Filistine gönderilmesi gerektiğini bildiriyordu ([47]).

Burada dikkati çeken bir husus da, bu yahudi göçmenleri kabul etmek hususunda Amerikanın en küçük bir harekette bulunmaması ve göç kanunlarında, bunlara Amerikanın kapılarını açmak için herhangi bir kolaylık yapmaya yanaşmamasıydı. Halbuki bu göçmenlerin büyük kısmı Amerikaya göç ümidini taşımaktaydı. Amerikanın, bu 100.000 yahudinin Filistine göçüne izin vermesi için artan bir şekilde İngiltereye baskı yapması üzerine, İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, Amerikanın bu konudaki ısrarının bu yahudileri New York'da görmek istememesinden ileri geldiğini söylemekten çekinmeyecektir ([48]).

Harrison Raporu üzerine Başkan Truman 31 Ağustos 1945 da İngiltere Başbakanı Attlee'ye bir mektup yazarak, bu 100.000 yahudinin Filistine kabulünü istemis üzerine, Truman ile Attlee arasında Eylül ayında bir takım mektuplaşmalar olmuştur ([49]). Filistinin ekonomik kaynaklarının bu kadar mülteciyi kabule imkân vermiyeceğini bildiren Attlee, teklifi kabul etmediği gibi, Truman'ın bu teşebbüsü Arap ülkelerinin de tepkilerine sebep olmuştur ([50]). Vaşington'daki Mısır, Irak, Suriye ve Lübnan elçilikleri 12 Ekimde Dışişleri Bakanlığına verdikleri ortak notada, Filistinde bir yahudi devletinin kurulmasının ancak yabancı kuvvetlerin yardımı ile mümkün olabileceğini bildirerek, silâhlı direnme niyetlerini belirtmekteydiler ([51]). Amerika ise, bu

---

(46) Amerikan Dışişleri Bakanlığınca 31 Ağustos 1945 de hazırlanan bir raporda, Avrupada göç etmek isteyen yahudilerin sayısı "yarım milyon" olarak verilmektedir. (Bak.: **Foreign Relations of the United States, 1945, Vol.VIII**, p.735). Halbuki yahudi mültecilerin gerçek sayısı 200-250 bin civarındadır. (Bak.: Cohen, **Palestine and the Great Powers,** p.57; Sachar, **The Course of Modern Jewish History,** p.461; **Keesing's Comtemporary Archives, 1948-1950,** p.9530).

(47) Raporun bazı kısımları için bak.: Truman, **Years of Trial and Hope,** pp.137-138.

(48) George Kirk, **The Middle East, 1945-1950,** p.189 1 no.lu not.

(49) Bu mektupların metinleri: **Foreign Relations of the United States, 1945, Vol.VIII,** pp.737-741. Ayrıca bak.: Truman, **Years of Trial and Hope,** pp.139-142.

(50) Arap ülkelerinin bu uyarmaları için bak.: **Foreign Relations...1945, Vol.VIII,** pp.743-758 ve müteakip sayfalar.

(51) **Keesing's...1943-1946,** p.7561.

tepkilere verdiği cevapta, araplara ve yahudilere danışılmadan Filistinin esas durumu hakkında bir karar alınmıyacağı hususundaki eski teminatını tekrarladı.

Diğer taraftan, Truman'ın 100.000 yahudi için İngiltere nezdinde teşebbüste bulunduğunun öğrenilmesi üzerine, Hindistan Müslümanlarının lideri **Cinnah** 3 Ekim 1945 de Başbakan Attlee'ye bir telgraf çekerek, Filistine yahudi göçlerine izin verilmesinin "canavarca ve son derece gayri âdil" ("monstrous and highly unjust") bir şey olacağını bildirdi ve 1939 Beyaz Kitabı'na bağlı kalınmasını istedi. Cinnah 8 Kasımda bir mitingte yaptığı konuşmada da, arapların gerek ingiliz emperyalizmine, gerek yahudi göçlerine karşı yapacakları mücadelede Hindistan Müslümanlarının seyirci kalmıyacağını söyledi ([52]). Türkiyenin Vaşington büyükelçisinin 1941 Nisanında Amerikan Dışişleri Bakanlığına yaptığı uyarma ve belirttiği ihtimal dört **yıl** sonra gerçekleşmiş olmaktaydı.

Truman'ın teşebbüsü İngiltereye, Amerikayı da Filistin meselesinin yükü altına sokma fırsatını verdi. Halbuki Amerikan Dışişleri Bakanlığının görüşü, Filistin meselesinin yükünün İngilterenin sırtında bırakılması idi ve bunu da Truman'a bildirmişlerdi ([53]).

Truman ile Attlee arasında yapılan bu yazışma ve temaslardan sonra, 10 Aralık 1945 de, sadece yahudi mültecileri konusunu değil, Trumanın ısrarı üzerine, Filistin meselesini de incelemek için bir **Anglo-Amerikan Araştırma Komitesi** kuruldu. Komite, 6 sı Amerikalı, 6 sı ingiliz olmak üzere 12 üyeden meydana geliyordu. Komite raporunun 120 gün içinde hazırlayacaktı.

Diğer taraftan, Anglo-Amerikan Komitesi'nin kurulması üzerine, 17 Aralıkta Temsilciler Meclisi ve 19 Aralıkta da Senato'nun kabul ettiği ortak bir kararda, Filistinin, tarımsal ve ekonomik potansiyelinin kaldırabildiği kadar, yahudi göçlerine açılması isteniyordu ([54]).

Diğer bir ilginç gelişme de, Amerikanın işin içine girmeye başlaması ile birlikte, Filistindeki İkinci Dünya Savaşı dolayısile durmuş bulunan yahudi terörünün 1945 Ekiminden itibaren İngiltereye yönelik olarak tekrar başlaması ve ayrıca, Filistine kaçak yahudi göçlerinin hızlandırılması ve bunun da Filistindeki ingiliz kuvvetleri ile çatışmaları şiddetlendirmesiydi. Yahudiler, bu faaliyetleri ile İngiltereye baskı yapma amacını güttükleri kadar, Amerikayı ve Amerikan kamu oyunu da tahrik etmek istiyorlardı.

Anglo-Amerikan Komitesi de 4 Ocak 1946 da Vaşington'da çalışmalarına başladı ve ondan sonra da Avrupa ve Orta Doğu'da incelemeler yapa-

---

(52) **Keesing's...1943-1946,** p.7563.

(53) Bak.: Truman, **Years of Trial and Hope,** p.137.

(54) Kararın metni: **Foreign Relations...1945,** Vol.VIII, pp.841-842.

rak, 20 Nisan 1946 tarihli raporunu 22 Nisan'da Başkan Truman'a sundu ([55]). Raporun anahatları şöyleydi :

1) Avrupadaki yahudi mültecilerinden ilik elden 100.000 kişinin Filistine yerleştirilmesi ([56]).

2) Filistinde toprağın satılması, kiralanması ve kullanımında ırk, toplum ve din farkının gözetilmemesi. Yani yahudilere toprak satışı yasağının kaldırılması.

3) Filistinde araplar yahudilere ve yahudiler de araplara egemen olamıyacak ve Filistin, ne bir arap, ne de bir yahudi devleti olacaktır.

4) Birleşmiş Milletler vesayet rejiminin işlemesine kadar, Filistin İngilterenin yönetiminde kalacaktır.

Anglo-Amerikan Komitesinin raporuna ilk tepki İngiltereden geldi. Başkaban Attlee, 1 Mayıs 1946 günü Avam Kamarasında yaptığı konuşmada, yahudilerin "gayrı meşrû" silâhlı kuvvetleri dağıtılmakdıkça, ve bu kuvvetler silâhlarını teslim etmedikçe, gerek yahudiler, gerek araplar silâhsızlandırılmadıkça, Yahudi Ajansı yahudilerin ingiliz tesislerine ve ingilizlere yaptıkları saldırıların durdurulmasını sağlamadıkça, İngilterenin 100.000 yahudinin göçüne razı olamıyacağını bildirdi. Dışişleri Bakanı Bevin de, 100.000 yahudinin Filistine göçünün sağlanabilmesi için İngilterenin buraya 1 tümenlik yeni bir kuvvet sevketmesi ve 200 milyon Sterlin de masraf yapması gerektiğini söylüyordu ([57]). 1945 yılı sonunda İngilterenin Filistindeki kuvvetli 80.000'e çıkmış bulunuyordu. 1947 yılında bu kuvvet 100.000 olacaktır ([58]).

Öte yandan, ingiliz basını da Amerikaya ateş püskürürken, İngilterenin tutumu dolayısile bilhassa Dışişleri Bakanı Bevin aleyhine Amerikan kamu oyunda ve Amerikan yahudileri arasında büyük tepkiler ortaya çıktı.

---

(55) Rapor'un "Tavsiyeler" kısmının metni: **Moore, The Arap-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.244-253; Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.85-94. Rapor'un geniş bir özeti için bak.: **Keesing's...1946-1948,** pp.7891-7895; **A Decade of American Foreign Policy, Basic Documents, 1941-1949,** pp.688-691; **Foreign Relations of the United States, 1946,** (Diplomatic Papers), **Vol.VII,** Washington, D.C., U.S.Government, Printing Office, 1969, (Department of State Publication 8490), pp.585-587. "Report of the Anglo-American Commitee of Inquiry Regarding the Problems of European Jewry and Palestine" adını taşıyan bu rapor ingiliz hükümeti tarafından **Cmnd. 6806 (1945-1946)** olarak yayınlanmıştır.

(56) 1945 yılı sonunda Filistindeki yahudi nüfusun miktarı 554.000 kadardır (Kedourie and Sylvia, **Zionism and Arabism in Palestine and Israel,** p.137). Birleşmiş Milletlerin bir raporuna göre de, 31 Aralık 1946 tarihi itibariyle Filistinin toplam nüfusu 1.845.560 olup, bunun 1.076.780'i Müslüman, 608.230'u yahudi ve 145.060'ı da hıristiyandır. Geri kalanın çoğunluğu Dürzî olup miktarı 15.490 dır. (Avneri, **The Claim of Dispossesion,**p.252).

(57) Kirk, **The Middle East, 1945-1950,** p.218.

(58) Cohen, **Palestine and the Great Powers,** p.74.

Arap hükümetleri ise, raporun bilhássa 100.000 yahudinin Filistine göçünü öngörmesi ve bir de yahudilerin toprak satın almalarını serbest bırakmasına şiddetle karşı geldiler ([59]). Arapların tepkisi Amerikayı hedef aldı. Araplar, Filistin meselesinde Amerikanın hiç bir yetkisi bulunmadığını söylüyorlardı ([60]). Arap devlet başkanları 27-28 Mayıs'ta Mısır'da İnşas'da ve Arap Ligi de 8-12 Haziranda Suriyede Bludan'da yaptıkları toplantılarda, Anglo-Amerikan Raporunu reddettiler. Bludan toplantısında alınan gizli bir karara göre, Anglo-Amerikan Raporu tatbik edilecek olursa, İngiltere ve Amerikanın bölgedeki ekonomik menfaatlerine karşı boykot yapılacaktı ([61]).

İşin tuhafı, Anglo-Amerikan raporu, 100.000 yahudinin Filistine göç etmesini tavsiye ettiği halde, raporun diğer kısımları yahudilerin tepkisine sebep oldu. Ben-Gurison'a göre bu rapor, 1939 Beyaz Kitabı'nın bir başka şekli idi. "Utanç verici" bir belge idi. Siyonizmin yokedilmesini meşrûlaştırıyordu. Yahudi Devleti'nin kurulması yerine, Filistinde ingiliz askerî yönetimini devam ettirmeyi öngörüyordu ([62]). (Yahudilerin teklifi için 3 no.lu haritaya bakınız)

Bu tepkilere karşılık. Amerikan kamu oyu da yahudiler için bir şeyler yapılmasını istiyordu. Halbuki, İngiltere ile ortak bir hareketin mümkün olamıyacağı da İngilterenin tepkisinden görülmekteydi. Bu sebeple Başkan Truman, 100.000 yahudiyi Filistine yerleştirmek için Amerikanın tek başına harekete geçmesini düşündü ise de, böyle bir teşebbüs için askerî kuvvet kullanmanın gerekli olduğu anlaşıldı. Amerikan askerinin Filistinde kullanılması ihtimaline de Amerikan Genelkurmayı karşı çıktı. Çünkü Amerikan askerinin Filistine girmesi bütün Orta Doğuyu karıştırabilir ve bu da arapların tepkisi dolayısile, Sovyet Rusyanın Orta Doğuya girmesi neticesini verebilirdi ([63]).

Bu durum karşısında Başkan Truman İngiltere ile uzlaşma yolunu aramaya karar verdi. Her iki ülkenin kabineleri kendi içlerinden birer komite teşkil etti. Amerikan Komitesinin başkanlığına, Bakan yardımcılarından **Henry F. Grady** , İngiliz komitesinin başkanlığına da, kabinenin Filistin Komitesi başkanı ve Kabine üyesi **Herbert Morrison** getirildi. Bu iki komitenin görevi, iki taraf arasında, bilhassa Anglo-Amerikan Komitesi Raporu dolayısile ortaya çıkan görüş ayrılıklarını müzakere etmek ve bir uzlaşma sağlamaktı.

---

(59) Bak.: **Foreign Relations...1946,** Vol.VII, pp.592-595.

(60) Cohen, **adı geçen eser,** p.119.

(61) **Aynı eser,** pp.192-193.

(62) Cohen, **adı geçen eser,** p.106.

(63) Truman, **Years of Trial and Hope,** p.149.

Her iki komite Temmuz 1946 ortalarında Londra'da biraraya gelip çalışmalarına başladı ([64]) ve Temmuz sonunda da vardığı neticeleri "Grady-Morrison Plânı" veya Avam Kamarasında Herbert Morrison tarafından açıklandığı için **Morrison Plânı** adını alan bir rapor haline getirdi ([65]). Plânın esaslarını şu şekilde belirtebiliriz:

Filistin, "Arap Eyaleti", "Yahudi Eyaleti" ve bir de İngiltereye ait olan merkezî yönetim olmak üzere üç kısma ayrılıyordu. Kudüs, Beytüllâhım (Bethlehem) ve Negev, merkezî yönetimin kontrolunda olacaktı. Yahudi eyaleti, 4.500 mil-karelik Filistin toprağının 1.500 mil-karesine sahip oluyordu. Merkezî yönetimin dışında kalan topraklarda da bir Arap eyaleti kurulacaktı. Esasında merkezî yönetim bir hayli geniş toprakları kontrolu altına tutuyordu. Hayfa limanı da merkezî yönetime veriliyordu.

Arap ve yahudi eyaletlerinin birer yasama ve yürütme organları olacak ve iç işlerinde özerkliğe sahip bulunacaklardı. İlerde bu iki eyalet, ya bir "federal devlet" meydana getirecek veya Filistin bu iki eyalet arasında taksim edilecekti.

Merkezî yönetimin eyaletler üzerindeki yetkileri de geniş tutulmuştu. Meselâ eyalet meclislerinin kabul ettiği kanunlar merkezî otoritenin onayından geçecekti. Keza, Avrupadaki 100.000 yahudi mülteci yahudi eyaletine göç edebilecekti; fakat bu da merkezî otoritenin onayı ile olacaktı.

Morrison Plânı'na ilk tepki bu sefer Başkan Truman'dan geldi. 100.000 yahudi mültecinin göçü meselesini çözümleyemediği için, Başkan Truman bu plânı kabule şeyan görmedi. Bu ise Başkaban Attlee için "büyük hayal kırıklığı" oldu ([66]).

Bu plânı siyonistler ile bilhassa Ben-Gurion da reddeti ([67]). Ben Gurion'a göre, Morrison Plânı bir "yahudi devleti" kurmuyor, sadece 1939 Beyaz Kitabı'nı devam ettiriyordu. Bilhassa 100.000 yahudinin Filistine güçünün, merkezî yönetimin onayına bağlanması, âdetâ arapların onayına bağlanması demekti ([68]).

Esasında Morrison Plânı, Filistinde bir yahudi devletinin kuruluşunun ilk adımını atması dolayısile arapları da tatmin etmedi.

---

(64) Londra görüşmeleri için bak.: **Foreign Relations...1946, Vol.VII,** pp.646-670 ve Cohen, **adı geçen eser,** pp.120-134.

(65) 26 Temmuz 1946 da İngiltere tarafından "Palestine: Statement of Policy" başlığı ile yayınlanan Morrison Plânı'nın metni: **Foreign Relations...1946, Vol.VII,** pp.652-667 ve Dan Tschirgi, **The Politics of Indecision,** pp.188-196.

(66) Truman, **Years of Trial and Hope,** p.153.

(67) Yahudilerin tepkisi için bak.: **Foreign Relations...1946, Vol.VII,** pp.679-682.

(68) Bak.: **Years of Trial and Hope,** p.152.

Bu tepkilere rağmen İngiltere, Morrison Plânı'nın araplar ve yahudilerle tartışmak üzere Londrada bir konferans düzenlemeye karar verdi. Siyonistler bu konferansa katılmayı reddeti ([69]). Keza Arap Yüksek Komitesi de katılmadı. Buna karşılık Arap ülkelerinden Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Ürdün ve Yemen ile Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa, konferansa katılmayı kabul ettiler ve konferans 9 Eylül 1946 da Londra'da Lancaster House'de açıldı ([70]). İngiltere, Morrison plânını ve bilhassa Amerikanın baskısı dolayısile, yahudi mültecilerin Filistine göçlerini arap devletlerine kabul ettirmek istedi ise de, arapların hepsi, bu plânı kabul etmeyeceklerini bir kere daha belirttiler. Buna karşılık Arap devletleri 6 maddelik kendi tekliflerini ortaya attılar ([71]). Buna göre:

Filistin üzerindeki ingiliz mandası hemen sona erdirilerek bağımsız bir **Filistin Devleti** kurulacaktır. Demokratik bir anayasa ile Filistin yahudilerine her türlü azınlık hakları tanınacaktır. Yahudi göçlerine bağımsız Filistin Devleti karar verecektir. Filistindeki kutsal yerlere giriş - çıkış tamamen serbest olacaktır. Filistindeki kutsal yerlere giriş-çıkış tamamen serbest olacaktır. Bağımsız Filistin Devleti İngiltere ile bir ittfak antlaşması yapacaktır.

İngiltere bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını prensip itibarile kabul etti. Ayrıntılarda ise görüş farklılıkları vardı. Fakat bu arada İngilterenin yahudilerle yaptığı temaslar, tarafların hepsinin katılacağı bir konferansın toplanabileceğini gösterdiğinden, Birinci Londra Konferansı 3 Ekimde, 16 Aralık tarihine ertelendi. Fakat Aralık ayı içinde Siyonist Kongresinin yapılması sebebile erteleme Ocak 1947'nin sonuna sarktı.

Fakat Londra Konferansı bir kere daha gösterdi ki, Araplar Filistinin taksimine ve taksime götürebilecek bir formüle amansız bir şekilde karşı idiler ([72]).

Londra Konferansının 3 Ekimde bir netice alamadan ertelenmesi Başkan Truman'ın sinirlendirmiş görünüyor. İngiltere Başkanı Attlee'nin şimdilik

---

(69) Dünya Siyonist Teşkilâtı içinde bu konferansa katılıp katılmama hususunda tartışmalar olmuş ve aşırıların görüşü üstün gelerek konferansa katılma fikri reddedilmiştir. Bak.: Cohen, **Palestine and the Great Powers,** pp.151-162.

(70) Londrada Ocak-Şubat 1947 de bir konferansa daha yapılacağı için buna Birinci Londra Konferansı denir. Birinci Londra Konferansı için bak.: **Keesing's...1946-1948,** pp.8104, 8121, 8197-81-98 8410; Cohen, **adı geçen eser,** pp.197-202 **ve Foreign Relations...1946, Vol.VII,** pp.696-701.

(71) 6 maddelik Arap teklifleri için bak.: **Keesing's...1946-1948,** p.8197; **Foreign Relations...1946,** Vol.VII, p.698; Cohen, **adı geçen eser,** pp.199-200.

(72) Cohen, **adı geçen eser,** p.201.

yayınlanamaması hususundaki ricalarına rağmen (73), Truman 4 Ekimde yayınladığı bir demeçte (74), kış şartları dolayısile, 100.000 yahudi mültecinin, Filistin meselesinin çözümü beklenmeden, Filistine göçlerinin sağlanmasını istedi. Truman, aynı amaçla, Amerikan göç kanunlarında da değişiklik yapılması için Kongreye tavsiyede bulunacağını bildiriyordu. Başkan Truman'ın bu tutumu Suudi Arabistan Kralının şiddetli protestolarına sebep olmuştur (75).

Başkan Truman'ın Birinci Londra Konferansına karşı bu fevrî sayılabilecek tepkisi, 1946 Kasımında Kongre seçimlerinin yapılacak olmasıydı (76). Bu sebepledir ki Truman, 4 Ekim demecinde, Filistinin bir kısmında bir yahudi devleti kurulması hususundaki Yahudi Ajansının teklifini destekler bir ifade kullanmaktaydı. Trumanın bu tutumu, 9-29 Aralık 1946 günlerinde Basel'de yapılan 22. Dünya Siyonist Kongresinde aşırılarla ılımlıların tartışma ve çatışmalarını şiddetlendirmiştir. Ilımlılar Filistinin taksimi suretile bir yahudi devletinin kurulmasını savunurken, aşırılar Filistinin tümünde bir yahudi bir yahudi devleti kurulması kararının alınmasını istemişlerdir (77). İşin enterasan tarafı, artık hiç kimse 1917 Balfour Deklârasyonu'nun "yahudi **yurdu**"ndan söz etmiyor, "Yahudi Devleti"nin, Filistinin tümünde mi, yoksa bir kısmında mı kurulması gerektiği tartışmasını yapıyordu.

İkinci Londra Konfreransı 27 Ocak - 13 Şubat 1947 tarihleri arasında yapıldı. Fakat bu konferanstan önce iki gelişme dikkati çekmektedir. Bunlardan biri, Amerikan Dışişleri Bakanlığında Filistin konusunda 14 Ocak 1947 tarihinde hazırlanan bir belgedir. Bu belge (78) Filistinin araplarla yahudiler arasında taksimini, 100.000 yahudinin göçünün sağlanmasını, taksim olmadığı takdirde, Filistine yahudi göçünün serbest bırakılması ile, yahudilerin toprak satın alma yasağının kaldırılmasını ve bütün bu hususlarda da arapların da onayını almak gibi bir çelişkiyi öngörmekteydi.

Diğer gelişme ise, Suudi Arabistan Veliahdı Prens Suud'un 17 Ocak günü Vaşington'da Amerika Dışişleri Bakanı James Byrnes ve Bakanlık yetkilileri ile yaptığı toplantıdır. Prens, Filistinde bir yahudi devletinin kurulmasına şiddetle karşı gelerek, bunun Amerikanın da menfaatlerine aykırı olduğunu şu sebeple belirtmiştir (79):

---

(73) Bak.: **Foreign Relations...1946, Vol.VII**, pp.704-708.

(74) Demecin metni: **Foreign Relations...1946, Vol.VII**, pp.701-703; ve **A Decade of American Foreign Policy. Basic Documents, 1941-1949**, pp.692-693.

(75) Bu konuda Suudi Arabistan Kralı ile Başkan Truman arasındaki mektuplaşmalar için bak.: **Foreign Relations... 1946, Vol.VII**, pp.707-708 ve 714-720.

(76) George Kirk, **The Middle East, 1945-1950**, p.226.

(77) Bak.: **Foreign Relations...1946, Vol.VII**, pp.736-737.

(78) Belge'nin metni: **Foreign Relations of the United States, 1947, Vol.V**, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1971, (Department of State Publication 8592), p.1005.

(79) **Foreign Relations...1947, Vol.V**, p.1007.

1) Siyonizm komünizmle bağlantılıdır.
2) Anti-domekratik, saldırgan ve totaliterdir.
3) Allah'a karşıdır.

27 Ocak - 13 Şubat günlerinde yapılan İkinci Londra Konferansına gelince ([80]): Bir defa, araplarla yahudiler bir masa etrafına oturmadılar. İngiltere her ikisi ile de ayrı ayrı müzakerelerde bulundu. Diğer taraftan, İngiltere yine Morrison Plânı'ndaki "özerk eyaletler" sistemini, özerkliğin sınırlarını biraz daha genişleterek ortaya attı. Bunu ne araplar, ne de yahudiler kabul etti. Bunun üzerine ingiliz kabinesi 6 Şubatta, **Bevin Plânı** adını alan yeni bir plân kabul etti ([81]). Buna göre, Filistin beş yıl içinde bağımsızlığa hazırlanacaktı. Bu süre içinde Filistin toprakları, arap veya yahudi çoğunluğa dayanan "kantonlara" bölünecekti. Kantonlar geniş özerkliğe sahip olacak ve kantonlardaki arap veya yahudi azınlıkları da yönetime katılacaktı. Yani, "özerk eyaletler" sisteminde olduğu gibi, kantonlarda bir "arap yahudi işbirliği"nin gerçekleşmesi öngörülmekteydi. Diğer yandan, Bevin Plânı'na göre, Filistine ayda 4.000 yahudinin göçüne izin verilmek suretile iki yılda 96.000 yahudi mülteci kabul edilecekti.

Yahudiler, 10 Şubatta kendilerine sunulan Bevin Plânı'nı kabul etmeyerek, taksim üzerinde ısrar ettiler. Fakat yahudilerin düşündüğü taksim formülünde 600.000 kadar arap yahudi topraklarında kalıyordu ki, İngiltere buna yanaşmadı ([82]).

Bevin Plânı 12 Şubatta araplara da sunulunca onlar da kabul etmediler. Birinci Londra Konferansında olduğu gibi, araplar tek bir bağımsız Filistin devletinin kurulmasında ısrarlı idiler ve bu istekleri kabul edilmez ise, İngilterenin Filistin meselesini Birleşmiş Milletlere götürmesini istediler. Yahudiler ise Filistin meselesinin Birleşmiş Milletlere götürülmesinin karşısında idiler. Çünkü orada bir sürü devlet işe karışacaktı ([83]).

İkinci Londra Konferansı 13 Şubatta bu şekilde hiç bir neticeye varmadan sona erdi. Bunun üzerine ingiliz kabinesi, 18 Şubat 1947 de, "hiç bir teklif yapmaksızın" Filistin meselesini Birleşmiş Milletlere götürme kararı aldı ([84]). Avam Kamarasında 25 Şubatta yapılan görüşmelerde, İşçi hükümetinin bu kararı Muhafazakâr Parti tarafından da desteklendi.

---

(80) İkinci Londra Konferansı için bak.: **Foreign Relations...1947, Vol.V,** pp.1015-1048, Cohen, **adı geçen eser,** pp.203-221; **Keesing's...1946-1948,** pp.8410, 8591-8592.

(81) Bevin Plânı için bak.: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, p.275; Cohen, **adı geçen eser,** pp.217-218; **Keesing's...1946-1948,** pp.8591. İkinci Londra Konferansındaki ingiliz teklifleri **Cmnd. 7044. Palestine No.1 (1947)** olarak yayınlanmıştır. Bevin Plânı'nın ingiliz kabinesindeki müzakereleri için bak.: T.G. Fraser, **The Middle East, 1914-1979,** New York, St. Martin's Press, 1980, pp.35-38.

(82) Cohen, **adı geçen eser,** p.219.

(83) **aynı eser,** p.221.

(84) Bak.: **Foreign Relations...1947,** Vol.V, p.1053.

3. Filistin Meselesi Birleşmiş Milletlerde

İngiltere 2 Nisan 1947 de Birleşmiş Milletlere resmen başvurarak, Filistin meselesinin Genel Kurulun gündemine alınmasını, Genel Kurulun bu konu için özel bir oturum yapmasını, meseleyi incelemek üzere özel bir komite kurmasını ve meselenin Genel Kurulun sonbahardaki normal toplantısında da ele alınmasını istedi ([85]).

İngilterenin isteği üzerine Genel Kurul 28 Nisanda toplandı ve 15 Mayısta da, 7 oya karşı 45 oyla ([86]) **Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi** (United Nations Special Committee on Palestine - UNSCOP) nin kurulmasına, bu Komite'nin 11 üyeden oluşmasına ([87]) ve Komite'nin raporunu en geç 1 Eylül 1947 de sunmasına karar verdi ([88]).

Genel Kurulun bu kararı üzerine, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Ankara da dahil 20 ülkedeki diplomatik temsilciliklerine 13 Haziranda gönderdiği talimatta, Amerika adına Filistin konusunda hiç bir görüş açıklamamalarını, sadece, şimdilik meselenin Birleşmiş Milletlere ait olduğunu söylemekle yetinmelerini bildirdi ([89]).

B.M. Filistin Özel Komitesi ise 16 Haziranda Kudüs'te ilk toplantısını yaptı. Komite bundan sonra Filistinin çeşitli yerlerine giderek görüşmelerde bulundu. Yahudiler Komite ile her türlü görüşmeyi yaptığı halde ([90]), Arap Yüksek Komitesi Filistin Özel Komitesi ile her türlü temas ve işbirliğini reddetti. Bununla beraber Özel Komite, Arap ülkelerinden Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye temsilcileri ile 23 Temmuzda Beyrut'da ve Ürdün Kralı Abdullah ile de 25 Temmuzda Amman'da görüştü.

Komite ile görüşmelerinde yahudiler Filistinin münasip bir bölgesinde bir yahudi devletinin kurulmasını isterken, Siyonizmin lideri Weizmann doğrudan doğruya Filistinin "taksim"ini istedi. Arap devletleri ise bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını ve bu devletin resmî dilinin arapça olmasını savunurken, yahudi göçlerinin de kesinlikle karşısında olduklarını belirttiler.

---

(85) Başvuru mektubunun metni: **Yearbook of the United Nations, 1946-47,** pp.276-278 ve **Foreign Relations...1947, Vol.V,** pp.1067-1068.

(86) Red oyu verenler: Afganistan, Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Suriye ve **Türkiye**'dir.

(87) B.M. Filistin Özel Komitesine seçilen devletler şunlardır: Avustralya, Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hindistan, İran, Hollanda, Peru, İsveç, Uruguay ve Yugoslavya.

(88) Genel Kurulun bu kararının metni: **Yearbook of the United Nations, 1946-47,** pp.301-303.

(89) Talimatın metni: **Foreign Relations...1947, Vol.V,** p.1103.

(90) Yahudilerin Özel Komite ile görüşmeleri için bak.: **Foreign Relations...1947, Vol.V,** pp.1107-1131.

Filistinin taksimine taraftar görünen Ürdün Kralı Abdullah ise, yine bir sürpriz yaparak, Filistinde bir Arap devleti kurulması gerektiğini bildirdi ([91]).

Bu arada Suudi Arabistan 7 Temmuz 1947 de B.M. Genel Sekreterine başvurarak, "Filistin üzerindeki manda rejiminin sona erdirilmesine ve Filistinin tek bir bağımsız devlet olarak tanınmasına" ait bir maddenin Genel Kurulun gelecek toplantı gündemine konulmasını istedi. Aynı talep 14 Temmuzda da Irak tarafından yapıldı ([92]).

B.M. Filistin Özel Komitesi (UNSCOP) Filistindeki temaslarını tamamladıktan sonra 28 Temmuzdan itibaren Cenevre'de raporunu hazırlamaya başladı. Bu arada Komite içinden bir grup, Münich, Salzburg, Viyana, Berlin, Hamburg ve Hannover'deki yahudi mülteci kamplarını da ziyaret etti.

Özel Komite raporunu 31 Ağustosta tamamladı ve 1 Eylül 1947 de de Genel Sekretere teslim etti ([93]). Raporda, Filistin meselesinin çözümü için, Komite üyelerinin oy çoğunluğu ile kabule edilen bir **Çoğunluk Plânı** ile, bir kaç üye tarafından desteklenen bir **Azınlık Plânı** teklif edilmekteydi. Bir de Komitenin oybirliği ile kabul ettiği bir takım temel ilkeler vardı ki, bunlar, Filistindeki manda yönetimine son verilmesi, ister tek, ister birden fazla devlet şeklinde (yani taksim) olsun Filistinin bağımsızlığı, Filistinin ekonomik bütünlüğünün korunması, kutsal yerlerin B.M. tarafından korunması gibi şeylerdir.

Komitede Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay tarafından desteklenen **Çoğunluk Plânı**'na göre ([94]), Filistin, Arap Devleti, Yahudi Devleti ve Kudüs Bölgesi olmak üzere üçe taksim edilmekteydi. Arap ve Yahudi devletleri 1 Eylül 1947 tarihinden itibaren iki yıllık bir geçiş döneminden sonra bağımsız olacaklardı. Ayrıca bu iki devlet arasında

---

(91) Cohen, **adı geçen eser,** pp.264-266. Bu eserin 266-267 nci sayfalarında ingiliz belgelerine dayanılarak şu iddiaya yer verilmiştir: Komite ile görüşmesinden iki gün sonra Kral Abdullah, Londra'ya gönderdiği masajda, bir Arap devleti olarak taksimi açıkça savunması imkânsız olduğu için böyle yaptığını, taksim halinde Filistinin Arap kısmının Ürdüne ilhakı için işbirliği yapmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Buna karşılık Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî de, kendisinin Arap devletinin başına geçirilmesi şartiyle taksime taraftar olduğunu Filistin Özel Komitesine bilvasıta bildirmiştir.

(92) Bak.: **Yearbook of the United Nations, 1947-48,** p.228.

(93) Bu Rapor B.M. tarafından A/364: **United Nations Special Committee on Palestine - Report to General Assembly** olarak yayınlanmıştır. Ayrıca, Rapor'un büyük bir bölümü için bak.: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.260-312 ve Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.108-112. Rapor 5 kısım halinde idi. Birinci Kısım raporun kendisini 2. Kısım Ekler ve Haritaları, 3. ve 4. Kısım Komitenin Filistindeki konuşma ve görüşmelerinin zabıtlarını ve 5. Kısım da Endeks'i ihtiva ediyordu.

(94) Çoğunluk Plânı için bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.280-299 ve özeti için de: **Yearbook of the U.N., 1947-48,** p.230.

bir "ekonomik birlik" mevcut olacaktı. Komite, Arap ve Yahudi devletlerine verilecek toprakların sınırları ile Kudüs bölgesinin sınırlarını da çizmişti. Kudüs şehri Birleşmiş Milletlerin vesayeti altına konuyordu.

Raporun çizdiği sınırlara göre (Bak. 4 ve 5 No.lu haritalar), Arap devletinin yüzölçümü 4.476 milkare olup Filistin topraklarını % 42.88'ini, yahudi devletinin yüzölçümü ise 5.893 milkare olup Filistin topraklarının % 56.47 sini teşkil etmekteydi ([95]).

Nüfus dağılımına gelince: Bu sınırlar içinde yahudi devletinin toplam nüfusu 905.000 olup, bunun 498.000'i yahudi, 407.000'i araptı. Arap devletinin nüfusu ise 725.000 arap ve 10.000 yahudi olmak üzere 735.000 oluyordu. Kudüs şehrinde nüfus miktarı ise 205.000 olup bunun 100.000 kadarı yahudi, 105.000 kadarı da Arap idi ([96]).

Hindistan, İran ve Yugoslavya tarafından teklif edilen (Avustralya her iki plâna da çekimser kalmıştır) **Azınlık Plânı** da ([97]) esasında Filistini Araplarla Yahudiler arasında taksim etmekle beraber, Kudüs başşehir olmak üzere, Arap ve Yahudi Devletlerinden meydana gelen bağımsız bir **Filistin Federal Devleti** kurulmasını öngörmekteydi.

Genel Kurul, Filistin Özel Komitesi raporunu 15 Eylûlde ele aldı. Bir takım müzakerelerden sonra, 23 Eylülde, Özel Komite raporunu incelemek ve tartışmak üzere, bütün B.M. üyelerinin temsil edildiği bir **ad hoc** komite teşkiline karar verdi.

İngiltere temsilcisi 26 Eylülde **ad hoc** Komitede yaptığı konuşmada, azınlık veya çoğunluk plânları hakkında hiç bir fikir söylemeden, ülkesinin Filistinden çekilmeye kararlı olduğunu açıkladı ve Filistinde bir çözüm formülünün ancak hem arapların ve hem de yahudilerin kabulü halinde başarılı olabileceğini belirtti ([98]).

Filistin araplarının görüşlerini Komite'nin 30 Eylül günlü toplantısında Arap Yüksek Komitesi temsilcisi dile getirdi. Temsilci, arapların kendi toprakları olan Filistini sadece siyonistlerin saldırılarına karşı değil, bütün saldırılara karşı korumaya kararlı olduğunu, Balfour Deklârasyonunun hukukî ve moral hiç bir dayanağı olmadığını, arapların bütün yahudi göçlerine karşı koyacağını bildirdikten sonra, Filistinin tümünde tek bir bağımsız Arap Devleti kurulmasını istedi ([99]).

---

(95) Sami Hadawi, **Bitter Harvest. Palestine 1914-1967,** New York, The New World Press, 1967, p.81.

(96) Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.295.

(97) Azınlık Plânı için bak.: Moore, **aynı eser,** Vol.III, pp.299-312; **Yearbook of the U.N., 1947-48,** pp.230-231.

(98) **Yearbook of the U.N., 1947-48,** pp.231-232.

(99) **Aynı kaynak,** pp.232-233.

Yahudi Ajansı'nın temsilcisi ise 2 Ekim günü yaptığı konuşmada (100), **Azınlık Plânı**'nı tümden reddettikten sonra, **Çoğunluk Plânı**'nın da kendileri için tatmin edici olmadığını söyledi. Çünkü temsilciye göre, Balfour Deklârasyonu "Ürdün toprakları da dahil bütün Filistinde" bir "Yahudi Devleti" kurulmasını öngörmüştü. Halbuki İngiltere 1922'de Ürdün'ü Filistin topraklarından ayırmıştı ve şimdi de kurulması öngörülen Yahudi Devleti'ne bu Filistin topraklarının sekizde biri ayrılmıştı. "Böyle bir fedakârlık yahudi halkından istenemezdi" (101). Dolayısile, Filistinin tümünde bir yahudi devleti kurulmalıydı.

Balfour Deklârasyonu'nun macerası otuz yıl sonra nereye gelip dayanıyordu. Mamafih, **ad hoc** Komite'de tartışmalar ilerledikçe, yahudiler Filistinin taksimini öngören çoğunluk plânını benimseyeceklerdir.

Amerikaya gelince: Dışişleri Bakanlığının teknik servislerinde hazırlanıp, Dışişleri Bakanı George Marchall'a sunulan 22 Eyül 1947 tarihli bir raporda (102), "taksim" aleyhinde görüşler beliritiliyor ve taksim'i desteklemenin, Amerikanın Arap ve Müslüman dünyası ile münasebetlerini "sabote" edeceği, taksimi gerçekleştirmenin ise askerî kuvvet kulanarak mümkün olacabileceği ve nihayet, taksim'in Birleşmiş Milletler Andlaşmasının ilkelerine de ters düşeceği ifade ediliyordu.

Lâkin 3 Ekim günü Dışişleri Bakanının ofisinde yapılan yüksek düzeydeki bir toplantıda taksim'in "desteklenmesi" kararı alındı (103). Başkan Truman da taksimi destekliyordu. Halbuki Başkan Truman'a, taksim plânı üzerine, Arap Ligi Konseyinin, Arap devletlerine, daha sonra harekete geçmek üzere, Filistin sınırlarına asker yığma talimatının verdiği bildirilmişti (104).

Amerikan Dışişleri Bakanlığında "taksim"in desteklenmesi kararının alındığı 3 Ekim günü, Birleşmiş Milletlerdeki Suudi Arabistan ve Irak daimi temsilcileri, Amerikan delegasyonunu ziyaret ederek Sovyet Rusyanın Arap ülkelerine yaptığı "uvertürlere" dikkati çekmişler ve Amerika bir yahudi devletinin kurulmasını önlemediği takdirde, Arap ülkelerinin bu uvertürlere yaklaşım göstermelerinin kaçınılmaz olacağını söylemişlerdir (105). Bir çok Arap ülkesi de Ekim ayı içinde Amerika nezdinde teşebbüste bulunup, Amerikan hükümetini uyarmaya çalışmıştır (106).

---

(100) Bak.: **aynı kaynak**, pp.233-235.

(101) **Yearbook of the U.N., 1947-48**, p.234.

(102) Raporun metni: **Foreign Relations...1947**, Vol. V, pp.1154-1158.

(103) Toplantı için bak.: **aynı kaynak**, pp.1173-1174.

(104) Truman, **Years of Trial and Hopa**, p.155 ve Cohen, **Palestine and the Great Povers**, pp.319-320.

(105) Bak.: **Foreign Relations...1947**, Vol.V, pp.1171-1174.

(106) Bak.: **aynı kaynak**, pp.1185-1202.

Mamafih, arapların bu teşebbüsleri, aralarında tam bir dayanışma ve birliğin kurulduğu ve var olduğu manasında alınamazdı. Arap Ligi Konseyi'nin 7-15 Ekim 1947 de Suriyede yaptığı toplantıda, Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî, yahudilere karşı mücadeleyi yürütmek için geçici bir Filistin hükümeti kurulmasını istediği zaman, Haşimî'lerin kontrolundaki Ürdün ve Irak buna karşı geldi. Suriye ile Mısır ise bu teklifi desteklediler. Lübnan kesin bir tutum almadı. Ürdün Kralı Abdullah Kudüs Müftüsüne her türlü yardımın karşısında idi. Filistinde askerî harekât için kullanılabilecek en müessir askerî kuvvet Kral Abdullah'ın Arap Lejyonu olduğu için, Abdullah'ın itirazlarına kimse pek ses çıkarmadı ([107]). Fakat biraz sonra Abdullah Filistinin taksimi için siyonistlerle anlaşacaktır ([108]).

Ad hoc Komite, çeşitli teklifler ve formüller üzerinde çalışmalar yapmak üzere bir takım alt-komiteler kurdu ve bu komitelerde hazırlanan raporlar, günlerce tartışılmasına rağmen, hiçbiri gerekli oy çoğunluğunu sağlayamadı ([109]). Bunun üzerine **ad hoc** Komite bazı değişiklikler yaptığı **çoğunluk plânı**'ın 25 Kasım 1947 günü, 25 lehde, 13 aleyhte ve 17 çekimser oyla kabul etti.

Ad hoc Komite'nin 25 Kasımda kabul ettiği karar tasarısı, bir "tavsiye kararı" olarak Genel Kurul'a gönderildi. Genel Kurul, çoğunluk plânını 26-29 Kasım günlerinde tartıştı. Bu tartışmalarda, Filistin halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesine dair B.M. Anayasasının temel ilkesine ihlâl ettiği gerekçesi ile, Filipinler, Yemen, Yunanistan, İran, Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, Lübnan, Haiti, Pakistan, Küba ve Irak, çoğunluk plânına karşı çıktılar. Mamafih, bu arada arap ülkeleri, federal bir Filistin devletinin kurulmasını öngören azınlık plânını destekleyen, fakat arap ve yahudi devletleri içinde karşı tarafın azınlığından en az miktarda bırakılmasını isteyen bir teklif ileri sürdüler ise de, Amerikan delegesi, azınlık plânının esasen **adı hoc** Komite'de reddedilmiş olduğunu bildirerek arap teşebbüsünü öldürdü ([110]). Sovyet Rusya da bu teklife karşı geldi. Sovyetler de Amerika ile birlikte taksim'i savunmaktaydılar.

Neticede, B.M. Genel Kurulunun 29 Kasım 1947 günü saat 17:35'de yapılan oylamada, **Çoğunluk Plânı,** Genel Kurulun **181 (II) A** sayılı kararı ola-

---

(107) Cohen, **adı geçen eser,** p.320.

(108) Bak.: **s.71,** 21 no.lu not.

(109) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1947-48,** pp.237-245.

(110) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1947-48,** p.246 ve **Foreign Relations... 1947,** Vol.V, pp.1293-1294.

rak, 13 red ve 10 çekimser oya karşılık 33 oyla kabul edildi (111). Bu suretle Birleşmiş Milletler Filistinin, araplarla yahudiler arasında bölüştürülmesine karar vermiş olmaktaydı. (Bak. 4 ve 5 No.lu harita)

Şunu da belirtelim ki, Sovyet Rusya, B.M. deki müzakerelerde "taksim"-'in başta gelen savunucularından olmuş ve 29 Kasım 1947 kararında da Amerika ile birlikte taksim lehinde oy kullanmıştır. Amerika yahudileri desteklediği için taksim'i savunuyordu. Fakat Sovyet Rusya ise yahudi aleyhtarı idi. Stalin yahudi düşmanlığında eski Rus geleneğini devam ettiriyordu. Lâkin, Sovyet Rusyanın Orta Doğudaki ihtirasları gerçekleşecek ise, İngiltere bu bölgeden atılmalı ve bölgede bir boşluk yaratılmalıydı. Kendisi Orta Doğuya girmek için bu boşluktan yararlanabilirdi. Ne var ki, Sovyetlerin bu hesaplarla, Amerika ile birlikte taksim'i desteklemeleri, bir çok üyenin de aynı şekilde oy kullanmasına sebep olmuştur (112).

Mamafih, Sovyet Rusyanın taksim lehinde oy kullanması, bütün arap ülkelerinin sinirlenmesine sebep olmuş ve Filistindeki çarpışmalar şiddetlendikçe, Arap ülkelerinde Sovyet Rusya aleyhine gösterilen yapılmıştır.

4. Arap - İsrail Savaşı

Daha önce de açıkladığı gibi İngiltere, Genel Kurulun 29 Kasım 1947 kararı üzerine, Aralık ayından itibaren Filistindeki kuvvetlerini yavaş yavaş çekmeye başladı. Bu sebeple, yahudiler taksim kararı ile kendilerine ayrılan toprakları İngiltere çekilmeden önce ele geçirmek ve araplar da buna engel olmak için harekete geçince, Genel Kurul kararının hemen ertesinden itibaren Filistinde Arap-yahudi çatışmaları başladı. Dolayısile, 1948-49 Birinci Arap-İsrail savaşı, 1947 nin sonunda başlamıştır denebilir (113).

(111) Genel Kurul bu kararının metni: **Yearbook of the U.N., 1947-48**, pp.247-256; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.134-338; Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.113-122; **A Decade of American Foreign Policy, 1941-1949,** pp.965-709; John Norton Moore, **The Arab-Israeli Conflict (Readings and Documents),** Princeten, N.J., Princaton University Press, 1977, pp.907-932; **Foreign Relations of the United States, 1948, Vol.V,** Part 2, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1976 (Department of State Publication, 8840), pp.1709-1730; Arthur M.Schlesinger Jr. **The Dynamics of World Power - A Documentary History of the United States Policy, 1945-1973,** New York, Chelsea House Publishers, 1973, **Vol.V,** pp.359-375. - 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararına **müsbet oy verenler şunlardır:** Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Beyaz Rusya Kosta Rika, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvatör, Fransa, Fuatemala, Haiti, Izlanda, Liberya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelânda, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, İsveç, Ukrayna, Güney Afrika, Sovyet Rusya, Birleşik Amerika, Uruguay, Venezuela. **aleyhte oy verirken:** Afganistan, Küba, Mısır, Yunanistan, Hindistan, İran, Irak, Lübnan, Pakistan, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye, Yemen. **Çekimserler:** Arjantin, Şili, Çin, Kolombiya, El Salvador, Etyopya, Honduras, Meksika, İngiltere, Yugoslavya.

(112) Sachar, **The Course of Modern Jewish History,** p.275. Sovyetlerin bu sıradaki Filistin politikası için bak.: Wm. Roger Louis and Robert W.Stookey, **The End of Palestine Mandate,** Austin, University of Texas Press, 1986, pp.61-76.

(113) Aralık 1947 de başlayan arap-yahudi çatışmalarının Nisan 1948 sonuna kadar olan dönemi için bak.: **Keesing's...1946-1948,** pp.9237-9241.

Öte yandan, B.M.'nin taksim kararı Arap ülkeleri arasında geniş tepkilere sebep oldu. Irak Dışileri Bakanı Fadıl Cemalî, 11 Aralık 1947 günü Vaşington'da Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile yaptığı görüşmede, arapların, taksimi kabul etmektense ölmeyi tercih edeceklerini söylüyordu. ([114]). Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen Dışişleri Bakanları da, 8-12 Aralık 1947 de Kahire'de yaptıkları toplantı sonunda yayınladıkları bildiride, B.M. kararına karşı mücadeleye kararlı olduklarını, "Allah'ın izni ile bu mücadeleyi başarılı bir neticeye ulaştıracaklarını", taksim'i önlemek için "kesin tedbirler" almaya karar verdiklerini, taksim kararının "self-determinasyon" prensibinin bir ihlâli olduğu, taksim kararı ile 500.000 arabın yahudi boyunduruğu altına gireceğini söylüyorlardı ([115]). Ayrıca, Suriyede eğitim görmekte olan 3.000 kişilik bir gönüllü kuvveti ile, 10.000 tüfek ve hafif silâhlarla, gerekli cepanenin de Filistine sevkine karar verildi ([116]). Filistin arapları dışında Suriyeli ve Iraklı gönüllülerin de katıldığı bu kuvvetlere "Arap Kurtuluş Ordusu" deniyordu.

1948 Şubatında Arap Ligi Kahirede bir kere daha toplandı. Askerî tedbirlerin tartışılması dışında, bu toplantıda, Batı ülkelerine karşı petrolün bir silâh olarak kullanılması meselesi de ortaya çıktı. Şu manada ki, Batı ülkelerine yeni petrol imtiyazları verilmiyeceği gibi, yeni petrol boru hattı (pipe-line) inşasına da izin verilmeyecekti. Tabiî bu kararlar bir petrol boykotu değildi ([117]).

Arap Ligi 10 Nisan 1948 de Kahire'de yeniden toplandı. Toplantı başlar başlamaz, Ürdün ile Mısır arasında tartışma çıktı. Ürdün temsilcisinin, manda rejimi sona erer ermez Arap Lejyonu'nun Filistine gireceğini söylemesi, Mısırın şiddetli itirazı ile karşılaştı. Gerek Mısır, gerek diğer Arap devletleri, Ürdünün Filistin'i yutmasına karşı idiler. Fakat, askerî harekât bakımından en en müessir kuvvet olarak da Arap Lejyonu görülmekteydi. Bu sebeple Mısır, Arap Lejyonu'nun Filistini işgalinin geçici bir dönem olması gerektiğini ileri sürdü ise de, Ürdünlüler, Filistinin Ürdünün bir hinterlandı olduğunu bildirdiler ([118]).

Mart ayında yahudilerin araplarla çarpışmalarında elde ettiği başarılar dolayısile, Arap Ligi 24-25 Nisanda Amman'da tekrar toplandı. Yapılan açıklamada, toplantının amacının, Filistin araplarını kurtarma plânlarının hazırlanması olduğu söyleniyordu ([119]). Gerçekten, yapılan durum muhakemesi

---

(114) **Foreign Relations...1947, Vol.V,** p.1311.

(115) **Keesing's...1946-1948,** p.9244.

(116) Cohen, **adı geçen eser,** p.321.

(117) **aynı eser,** p.321.

(118) **aynı eser,** p.322.

(119) **Keesing's...1946-1948,** p.9244.

sonunda, Suriye, Irak ve Lübnan askerlerinin 8 Mayıstan itibaren "gönüllü" kisvesi altında Filistine sokulmasına karar verildi ([120]). Ürdün Parlâmentosu da 26 Nisanda, Arap Lejyonu'nun Filistine gönderilmesi kararını aldı. Kral Abdullah yaptığı basın toplantısında, "Filistini kurtarma şerefi bana düşmüştür" diyordu ([121]).

Savaş ise resmen 15 Mayıs 1948 den itibaren başlayacaktır.

Bu arada arap-yahudi çatışmalarına gelince: Aralık ayında başlayan bu çarpışmaların Ocak 1948 den itibaren şiddetlenmesinde, İngilterenin 1 Ocak 1948 de yaptığı açıklamada, 15 Mayıs 1948 de Filistinden çekilmiş olacağını bildirmesi büyük rol oynamıştır. Aralık ayında başlayan çarpışmalarda ise, yahudiler 1948 Şubatına kadar olan dönemde, esas itibarile savunmada kalarak, Tel-Aviv, Hayfa ve Kudüs gibi şehirleri ve bunlara gelen anayolları tutmak olmuştur. Saldıran taraf ise daha ziyade araplardır. Sömürgeler Bakanlığından 5 Şubat 1948 de yapılan bir açıklamaya göre, 30 Kasım 1947 -1 Şubat 1948 döneminde meydana gelen çarpışmalarda, 427 si arap, 381'i yahudi ve 56 sı da ingiliz olmak üzere 864 kişi ölmüş ve 1035'i arap, 725'i yahudi ve 181'i de ingiliz olmak üzere 1941 kişi de yaralanmıştır. Buna karşılık, Kudüs'teki ingiliz askerî komutanlığınca 1 Mart 1948 de yapılan açıklamada ise, 30 Kasım 1947 - 1 Mart 1948 dönemi için ölü sayısı 1378 ve yaralı sayısı da 3.000 den fazla olarak verilmekteydi ([122]). Mart ayı içinde ölü ve yararlı sayısının artması, çarpışmaların ne derece şiddetlendiğini göstermekteydi.

Nisan ve Mayıs aylarında çarpışmalar daha da kötü bir durum aldı. Nisan ayı çarpışmalarının en mühim hadisesi, yahudilerin yaptığı "Deir Yasin katliâmı"dır. Mart ayında araplar Kudüs'ü muhasara etmeye başlamışlardı. Kudüs'te ise 100.000 kadar yahudi vardı. Yahudiler, muhasarayı kırıp Kudüs yahudilerine ulaşmak için, Kudüs'e giden yollardaki bir çok arap köylerini ele geçirdikten sonra, Irgun ve Stern teroristleri 9 Nisan gecesi, Kudüs yakınlarındaki Deir Yasin köyüne saldırdılar. Köyü ele geçiren Irgun ve Stern kuvvetleri, hamile kadınların ve çocukların da dahil olduğu 250 kadar arap köylüsünü önce sokaklarda dolaştırdıkları sonra, hepsini kurşunlamışlardır. Arap Yüksek Komitesi ise, daha sonra köye girdiğinde, 250 ölü bulduklarını ve 100-200 kişinin de kayıp olduğunu bildirmiştir. Hâdisenin duyulması o derece tepki yarattı ki, Haganah yaptığı açıklamada, kendisinin Deir Yasin katliâmı ile hiç bir ilgisi bulunmadığını bildirdi. Yahudi Ajansı da 12 Nisanda

---

(120) Cohen, **adı geçen eser,** pp.322-323.

(121) **aynı eser,** p.322.

(122) **Keesing's...1946-1948,** p.9241.

verdiği demeçte. Deir Yasin hâdisesini "dehşet ve nefretle" ("with horror and disgust") karşıladığını söylemiştir ([123]).

Araplar da Deir Yasin katliâmını karşılıksız bırakmadılar. Ürdün'ün Arap Lejyonu 13 Mayısta, Kudüs'ün güneyinde bulunan Kfar Etzion yahudi yerleşim merkezini ele geçirmişti. Bunun üzerine, burada bulunan 27 si kadın 127 kişiyi, üç kişi hariç olmak üzere, arap köylülerin eline teslim ettiler. Onlar da bütün yahudileri öldürdüler ([124]).

10 Nisan'dan itibaren Kudüs için çarpışmalar başladı. Bir diğer büyük çarpışma ise Hayfa limanı için oldu. Hayfa'da da geniş bir arap nüfusu vardı. Fakat Hayfa limanının ehemmiyeti dolayısile, her iki taraf da buranın kontrolunu ele geçirmek istedi. Şiddetli çarpışmalar oldu. 22 Nisanda araplar Hayfa'dan çekilmeyi kabul ettiler. Beş gün içinde Hayfa'dan 15.000 arap tahliye edildi. Daha önceki çarpışmalar sırasında ise 40.000 kadar arap şehri terketmiş bulunuyordu. 14 Mayıs tarihi geldiğinde ise, Taberiye, Safed, Samakh, Hayfa ve Yafa yahudilerin eline geçmiş bulunuyordu.

Bu arada Amerika bir fikir değişikliği yaptı. Taksim'in yürümiyeceğini gördüğünden, Başkan Truman 25 Martta, Filistinin, Birleşmiş Milletlerin geçici olarak vesayeti altına konulmasını teklif etti. Amerika, bu konuda 47 maddelik bir vesayet anlaşması tasarısı da hazırladı ([125]). Amerikanın Filistin için vesayet teklifi, Genel Kurulun 1. Komitesinde uzun tartışmalara sebep oldu ve 13 Mayısa kadar yapılan tartışmalarda gereken desteği sağlayamadı ([126]). İngiltere ve Fransa Amerikanın bu fikir değişikliğini desteklemedikleri gibi, yahudiler de taksim'den döndüğü için kıyameti kopardılar. Araplar ise, 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararını yürürlükten kaldırdığı takdirde vesayet teklifini kabul edebileceklerini bildirdiler ([127]).

Sovyetler ise, Filistin için B.M. vesayet rejimini ileri sürmekle Amerikayı, "taksimi öldürmekle" ve Filistini bir Amerikan veya bir anglo-amerikan üssü haline getirmek istemekle itham ettiler ([128]).

---

(123) **Keesing's...1946-1948,** p.9240.

(124) Cohen, **adı geçen eser,** p.339.

(125) Tasarının metni: **Foreign Relations...1948,** Vol.V, Part 2, pp.778-796. Esasında Filistin için vesayet teklifi 19 Martta Amerikanın B.M. temsilcisi tarafından ilk önce Güvenlik Konseyinde yaptığı bir konuşmada (Konuşma: **A Decade of American Foreign Policy, 1941-1949,** pp.709-710) ortaya atılmış ve daha sonra da Başkan Truman'ın 25 Marttaki bir açıklamasında daha kuvvetle desteklenmiştir. (Bak.: **A Decade...**p.711).

(126) Bu tartışmalar için bak.: **Yearbook of the U.N., 1947-48,** pp.259-264. 273-279, ve 409-412.

(127) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1947-48,** pp.261-262, 411.

(128) André Fontaine, **Histoire de la Guerre Froide,** Vol.II: **1950-1967,** Paris, Fayard, 1967, p.159.

Arap-Yahudi çatışmalarının Nisan ayından itibaren şiddetlenmesi üzerine, Güvenlik Konseyi 17 Nisanda, bütün taraflardan, her türlü askerî harekâtı, şiddeti, terorizm ve sabotajları durdurmalarını, silâhlı personel, kişi veya gruplar ile her türlü silâh ve savaş malzemesini Filistine sokmaktan kaçınmalarını ve Filistindeki kutsal yerlerin güvenliğini tehlikeye sokmamalarını isteyen bir karar ([129]) aldığı gibi, 23 Nisanda aldığı kararında da, Güvenlik Konseyi üyelerinden Kudüs'te konsolosluğu bulunan ülkelerin katıldığı bir "Filistin Mütareke Komisyonu" teşkil etti ([130]). Fakat ne ateş-kes çağrısını ve ne de Mütareke Komisyonunu dinleyen olmadı.

İngilterenin Filistin üzerindeki manda yönetimi, kendisinin daha önce açıkladığı gibi, 14-15 Mayıs gecesi saat 24:00 de sona eriyordu. 14 Mayıs günü, Filistindeki ingiliz manda yönetiminin sona ermesinden bir kaç saat önce, Tel-Aviv'de toplanan Yahudi Millî Konseyi (Vaad Leumi) yayınladığı bir deklârasyonla, "İsrail Devleti"nin kurulduğunu ilân etti ([131]). Deklârasyon, "Eretz Israel yani İsrail Ülkesi, yahudi milletinin doğduğu yerdir ve yahudi milleti ilk defa burada devlet olmuştur" diye başlıyor ve "Biz, İsrail ülkesindeki yahudi toplumunun ve Siyonist hareketinin temsilcisi olan Halk Konseyi'nin üyeleri olarak... tabiî ve tarihî hakkımızı kullanarak... Eretz-Israel'de, bundan sonra İsrail Devleti diye tanınacak olan Yahudi Devleti'nin kurulduğunu ilân ediyoruz" demekteydi. Deklârasyonda ayrıca, Birleşmiş Milletlerden üyeliğe kabul isteniyor, İsrail devleti içinde kalacak olan arapların tam ve eşit vatandaşlık haklarına sahip olacakları belirtiliyor ve Arap ülkeleri ile de barış ve iyi komşuluk münasebetlerinin kurulması arzusu vurgulanıyordu.

Deklârasyonun altında 37 kişinin imzası ile 5 Iyar 5708 tarihi, yani 14 Mayıs 1948 tarihi bulunmaktaydı.

Bağımsızlığın ilânı ile birlikte Ben-Gurion başkanlığında 13 kişilik bir kabine kuruldu. Geçici İsrail Hükümeti adını alan bu kabinede Ben-Gurion Savunma Bakanlığını da üzerine almıştı. Moshe Shertok ise Dışişleri Bakanı idi.

Yahudilerin bağımsızlık ilân edecekleri Başkan Truman'a daha önceden bildirildiğinden ve Dışişleri Bakanlığının Orta Doğu dairesinin hemen tamamı Yahudi Devleti fikrine muhalif olduğundan ([132]), Dışişleri Bakanlığının kendisine engel olmasına fırsat vermemek için ([133]), İsrail Devleti'nin

(129) Bu kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1947-48**, pp.414-415 ve Moore, **adı geçen eser**, Vol.III, pp.341-342.

(130) Kararın metni: **Yearbook...1947-48**, pp.415-416 ve Moore, III, p.344.

(131) Deklârasyonun metni: **Keesing's...1946-1948**, p.9275; Moore, **adı geçen eser**, Vol.III, pp.349-351; Laqueur, **The Israel-Arab Reader**, pp.125-128.

(132) Bak.: Truman, **Years of Trial and Hope**, p.162.

(133) **aynı kaynak**, p.164.

bağımsızlık ilânından **tam onbir dakika sonra,** Başkan Truman İsrail geçici hükümetinin de facto tanındığını, basın sekreteri vasıtasile basına açıklıyordu ([134]).

Amerikayı iki gün sonra Sovyetler takip etti ve 17 Mayısta İsraili tanıdılar. Sovyetler bu suretle açıkça araplara karşı cephe almış olmaktaydılar. Nitekim bu tutumlarını savaş sırasında daha da yoğunlaştıracaklardır.

Sovyet Rusyadan sonra 18 Mayısta Polonya ve Uruguay, 19 Mayısta Çekoslovakya ve Yugoslavya ve 24 Mayısta da Güney Afrika İsraili tanımışlardır ([135]).

İsrailin kuruluşunun ilânından bir kaç saat sonra, 14-15 Mayıs gecesi, Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak kuvvetleri üç istikametten Filistine girmeye başladı. Birinci istikamet güneyde olup, Mısır piyade ve zırhlı kuvvetlerinin Negev yönünde çöle girmeleri idi. Amaç, Gazze ve Birüssebi'yi (Beersheba) ele geçirmekti. İkinci olarak, doğuda Ürdün'ün Arap Lejyonu Şeria nehrini aşarak Filistine girmeye ve Jericho istikametinde ilerlemeye başladı. Üçüncü olarak da Suriye ve Lübnan kuvvetleri kuzeyden Filistine sarkmaya başladı. Mamafih, bu kuvvetlerin Celile (Galilee) ve Taberiye (Teveria) yi almaları gerekirken, hemen hiç bir şey yapamamışlar ve bu bölgeler İsrailin kontrolu altında kalmıştır.

Mısır, Suriye ve Lübnan ile Irak'ın gönderdiği kuvvetlerin toplamı 50.000 kadardı. Lâkin bunlar iyi eğitilmiş değildi. Bilhassa Mısır kuvvetleri, suiistimal ve çeşitli disiplinsizlikler dolayısile hiç iyi durumda değildi. İsrail için en ürkütücü kuvvet, Ürdün'ün 75.000 kişilik Arap Lejyonu idi. Bunlara ek olarak, İkinci Dünya Savaşında Nazi Almanyasında hizmet etmiş olan ve 1936-39 da Filistindeki Arap ayaklanmalarının liderliğini yapmış bulunan Fevzi Kavukçu'nun komutasındaki "Filistin Kurtuluş Ordusu" vardı.

Yaakov Dori komutasındaki İsrail kuvvetleri ise, 2. Dünya Savaşında ingiliz ordusunda savaşmış olan 32.000 kadar yahudi ile **Haganah**'ın, yine tecrübeli askerlerinden meydana gelen 75.000 kişi idi. Keza, **Irgun** da, bir terör örgütü olarak kendisini 15 Mayısta feshetti ve İsrail ordusuna katıldı. Ayrıca, yardımcı hizmetleri yahudi kadınları üzerlerine aldığı gibi, yerleşim merkezlerinin sivil savunmasını yapan **Mishmar** teşkilâtı vardı. Diğer taraftan, İngiltere ve Amerika, savaşın uzamasını önlemek için Filistin kıyılarını abluka altına alıp, Filistine silâh sevkiyatına ambargo koyarken, Sovyetler, kurdukları hava köprüsü ile, Çekoslovakyadan İsraile hafif toplar ve otomatik silâh

(134) Açıklamanın metni: **Foreign Relations...1948,** Vol.V, Part 2, p.992. Ayrıca bak.: **Yearbook of the U.N., 1947-48,** p.280. İsrailde 25 Ocak 1949 da ilk seçimlerin yapılması üzerine Amerika 31 Ocak 1949 da İsraili **resmen** (de jure) de tanımıştır.

(135) Bak.: **Keesing's...1946-1948,** p.9282.

lar sevketmeye başladı (136). Kaldı ki, bütün dünyadaki yahudiler İsraile geniş bir yardım kampanyası da açtılar. Bunlara bir de yahudilerin bir vatan kazanma hırs ve azimlerini de katmak gerekir.

Savaş durumuna gelince:

15-22 Mayıs haftası içinde (137) Mısır kuvvetleri önce Gazze'yi ve sonra da Birüssebi'yi ele geçirdi. Ürdün kuvvetleri de Şeria nehri üzerindeki Allenby köprüsünü aşıp Jericho'ya doğru ilerledi. Bir başka Ürdün kuvveti de Galilee gölü istikametinde harekete geçti. Fakat savaşın esas yoğunluğu Kudüs üzerinde olmuştur. Ürdün kuvvetleri 20 Mayısta Eski Kudüs (Old Jerusalem) denen ve nüfusun çoğunluğunu arapların teşkil ettiği Doğu Kudüs'e hemen hemen hâkim oldu. Doğu Kudüs'teki yahudi mevzileri çok güç duruma girmiş bulunuyordu.

Buna karşılık, kıyı bölgesinde, üç günlük şiddetli çarpışmalardan sonra, 18 Mayısta, Akkâ İsrail kuvvetlerinin eline düştü.

Bu arada Mısır uçakları da devamlı olarak Tel-Aviv üzerine saldırılarda bulundu.

22-29 Mayıs arasındaki çarpışmaların (138) yoğunluk noktası yine Kudüs olmuştur. İkinci hafta içinde Arap Lejyonu Doğu Kudüs'ü tamamen kontrol altına almaya muvaffak olmuş ve Ürdün Kralı Abdullah 27 Mayısta Doğu Kudüs'e gelerek Hazreti Ömer Câmiinde namaz kılmıştır.

1-11 Haziran arasındaki üçüncü hafta içinde (139) Filistinin bir çok yerinde İsrail ve Arap kuvvetleri arasında çarpışmalar devam ederken, hava üstünlüğü de İsrailin eline geçti. 2 Haziran günü iki motorlu bir Mısır bombardıman uçağı Tel-Aviv üzerinde İsrailliler tarafından düşürüldü. Ayrıca, 1 Haziran günü bir İsrail uçağı Ürdün'ün başşehri Amman'ı bomdardıman etti ve 12 kişi öldü, 30 kişi de yaralandı. 11 Haziran günü de İsrail uçakları Şam'ı bombaladılar.

Bu arada 2 Haziranda Macaristan ve 14 Haziranda da Romanya İsraili resmen tanıdılar. Dikkat edilirse tanımalar hep Sovyet uydusu ülkelerden gelmekteydi.

---

(136) André Fontaine, **Histoire de la Guerre Froide,** Vol.II, p.162. İngiltere hükümetinin 1948 Aralık ayında yaptığı açıklamaya göre, 1948 Haziranında İsrailin elinde 40 tane avcı uçağı ile 22 tane bombardıman uçağı bulunuyordu ve avcı uçaklarının hepsi Çekoslovakyadan gelmişti. (Bak.: **Keesing's...1948-1950,** pp.9743-0744).

(137 15-22 Mayıs çarpışmalarının ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1946-1948,** pp.9281-9282.

(138) Bu çarpışmalar için bak.: **aynı kaynak,** p.9301.

(139) 1-11 Haziran çarpışmaları için bak.: **aynı kaynak,** pp.9322.

10 Haziran 1948 akşamı saat 18:00 den itibaren taraflar arasında 30 günlük bir ateş-kes sağlandı. Bu ateş-kes'in hikâyesi kısaca şöyle idi:

Genel Kurul, 29 Kasım 1947 kararı ile birlikte, taksim kararının tatbikini sağlamak ve Güvenlik Konseyine yardımcı olmak üzere ve Bolivya, Çekoslovakya, Danimarka, Panama ve Filipinler temsilcilerinden meydana gelen bir "Filistin Komisyonu" kurmuştu. Çünkü Genel Kurul, 29 Kasım 1947 kararında, bu kararın tatbikini sağlamak için Güvenlik Konseyinin de gerekli tedbirleri almasını istemişti. Bu suretle Güvenlik Konseyi de Filistin meselesinin içine girmiş olmaktaydı.

Komisyon 1948 Mayısına kadar çalıştı. Fakat Arap-İsrail savaşının çıkması üzerine Genel Kurul Filistin Komisyonunu sona erdirdi ve onun yerine 14 Mayısta bir arabulucu tayinine karar verdi ([140]). Arabulucuyu Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesi seçecekti. Bunlar da 20 Mayıs 1948 de, İsveç Kralının yeğeni ve İsveç Kızılhaç Teşkilâtının başkanı **Kont Folke Bernadotte'**u B.M. Filistin Arabulucusu seçti.

Fakat bu arada da, Arap ülkelerinin saldırısı üzerine, İsrail 15 Mayısta Güvenlik Konseyine şikâyette bulunmuş ve Arap saldırılarının durdurulmasını istemişti. Bu istek Amerika tarafından da desteklendi. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi 22 Mayısta aldığı S/773 sayılı kararında ([141]), tarafları 36 saat içinde her türlü askerî harekâtı ve çarpışmayı durdurmaya çağırdı. Bu karar İsrail tarafından kabul edilmekle beraber, Arap devletlerinin kimisi kabul etti, kimisi bazı şartlar ileri sürdü. Tartışmalar uzayınca, Güvenlik Konseyi 29 Mayısta S/801 sayılı kararı ile ([142]), 1 Haziran 1948 günü saat 18:00 den itibaren olmak üzere, yeniden ateş-kes çağrısında bulundu. Bu seferki çağrıyı taraflar kabul etmekle beraber, bu sefer ateş-kes'in şartları konusu ortaya çıktı. Neticede, arabulucu Kont Bernadotte'un 8 Haziranda Araplara ve İsraile sunduğu 9 maddelik şartları ([143]) her iki tarafca da kabul edilince, 10 Haziran 1948 günü New York saati ile 18:00 de ateş-kes yürürlüğe girdi.

Bu ateş-kes üzerine arabulucu Kont Bernadotte, tarafları uzlaştırmak için, kararâhının bulunduğu Rodos'ta, 29 Haziranda, Arap ve İsrail temsilcilerine, 29 Kasım 1947 taksin kararını değiştiren bir anlaşma tasarısı sundu ([144]).

---

(140) 186 (S-2) sayılı bu kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1947-48,** p.281, Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.346-347; **A Decade of American Foreign Policy, 1941-1949,** pp.711-712.

(141) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1947-48,** p.422 ve Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.359.

(142) Kararın metni: **Yearbook...1947-48,** p.427; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.361; Schlesinger Jr., **The Dynamics of World Power,** Vol.V, p.379; **Keesing's...1946-1948,** p.9302.

(143) Bu 9 madde için bak.: **Keesing's...1946-1948,** p.9321.

(144) Tasarının metni: **Keesing's...1948-1950,** p.9408; **Yearbook of the U.N., 1947-48,** p.432.

Buna göre, Filistin ve Ürdün, biri yahudi, diğeri arap olmak üzere iki üyeli bir birlik meydana getirecekler, Kudüs'ün tamamı ile güneydeki Necef Arap devletine, Batı Galilee'nin tamamı da yahudi devletine verilecekti. Hayfa serbest liman ve Lydda (Lod veya Ludd) havaalanı da serbest liman olacaktı. Diğer topraklar 29 Kasım 1947 kararındaki gibi kalacaktı. Esasında Kont Bernadotte, Filistini Ürdün'le birleştirmek isteyen Kral Abdullah'ın görüşlerini paylaşmaktaydı ([145]).

Bu anlaşma tasarısını hem Arap devletleri ve hem de İsrail reddeti. Reddettikleri gibi, 30 günlük ateş-kes daha 10 Temmuzda sona erecek iken, 8 Temmuzdan itibaren çarpışmalar yeniden başladı ve 18 Temmuza kadar sürdü ([146]). Bu çarpışmalarda İsrail kuvvetleri 10 Temmuzda, Arap kasabaları olan Lydda (Ludd) ile Ramleh'i ve 16 Temmuzda da Nazareth'i ele geçirdiler. 25.000 kadar arap Nazareth'den kaçmak zorunda kaldı.

Güvenlik Konseyi ateş-kesi yenilemek için 7 Temmuzdan 15 Temmuza kadar yaptığı müzakereler sonunda, 15 Temmuzda, üç gün içinde tarafların ateşi kesmelerini isteyen S/902 sayılı bir karar aldı ([147]). Kararda, taraflar üç gün içinde ateş-kesi kabul etmedikleri takdirde, Güvenlik Konseyinin, B.M. Antlaşmasının 39. Maddesine göre (yani barışın ihlâli) harekete geçeği bildiriliyordu.

Taraflar, 17 Temmuzda ateş-kesi kabul ettiklerini bildirdiklerinden, 18 Temmuzdan itibaren ateş-kes yürürlüğe girdi. 20 Temmuzda da, Mütareke Komisyonu aracılığı ile, Kudüs'te Arap ve yahudi kesimlerini ayıran sınır anlaşması yapıldı.

Bununla beraber, 15 Temmuz ateş-kes'i de doğru dürüst yürümedi. Çarpışmalar eksik olmadı. Mamafih bu çarpışmalar mühim sayılmazdı.

Fakat bu sefer de, arabulucu Kont Bernadotte 17 Eylül 1948 günü, Kudüs'ün yahudilerin kontrolu altındaki kesiminde Stern teroristleri tarafından öldürüldü. Öldürenler, Stern grubuna bağlı "Anavatan Cephesi (Hazit ha-Moledeth) örgütü idi ([148]). Bernadotte'un yerine, "arabulucu vekili" olarak, Bernadotte'un yardımcısı Dr. Ralph Bunche tayin edildi. Dr. Ralph Bunche, Güvenlik Konseyinin 14 Ekim günlü toplantısındaki konuşmasında, hâdisede, yeterli tedbiri almamış olan İsrailin büyük ihmali bulunduğunu söylemiş

---

(145) George Kirk, **The Middle East, 1945-1950,** p.280.

(146) Bu çarpışmalar için bak.: **Keesing's...1948-950,** p.9411.

(147) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1947-48,** p.441; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.363-364; Schlesinger Jr., **The Dynamics of World Power, 1945-1973,** Vol.V, pp.380-381.

tir (149). Bernadotte'un 29 Hazirandaki teklifinde Kudüs'ü Araplara bırakmak istemesi, cinayetin sebebi idi.

Kont Bernadotte, öldürülmeden bir gün önce, 15 Eylülde B.M.'e gönderdiği raporunda; tarafları uzlaştırmayı amaçlayan bir plân veya uzlaşma ilkeleri teklif etti (150). Bu plâna göre, İsrail adı ile bir yahudi devletinin varlığı artık kabul edilmeli, bu devletin sınırları ya tarafların anlaşması ile veya B.M. tarafından ve "coğrafî tecanüs ve bütünlük" ("geographical homogeneity and integration) prensibine göre çizilmeli, Kudüs şehri özel ve ayrı bir statüye kavuşturulmalı ve terör ve savaş sebebile yerlerinden ve yurtlarından olan masum insanların (yani arap mültecilerin) yuvalarına dönmeleri sağlanmalı idi. Ayrıca Bernadotte, İsrailin sınırlarının nasıl olması gerektiği hakkında da tavsiyelerde bulunuyordu. Nihayet, Bernadotte, Filistin meselesi için bir Uzlaştırma Komisyonu kurulmasını da teklif etmekteydi.

Bu plân 20 Eylülde açıklandı. Bunun üzerine Arap Yüksek Komitesi 22 Eylülde Şam'da yaptığı toplantıda, bütün Filistin topraklarını içine almak üzere, Gazze'de bir "Filistin Hükümeti" kurulduğunu ilân etti. 1 Ekimde de bu hükümetin cumhurbaşkanlığına Hacı Emin el-Hüseyni getirildi. Ahmed Hilmi Paşa Başbakan, Dr. Cemal el-Hüseyni Dışişleri Bakanı idi (151). Bu Filistin Hükümeti, 12 Ekimde Mısır ve Irak tarafından, 14 Ekimde Suriye ve Lübnan tarafından ve 15 Ekimde de Suudi Arabistan tarafından tanındı (152).

Buna karşılık Ürdün Kralı Abdullah ise, ülkesinin "güvenlik bölgesinde" böyle bir hükümetin kurulmasını kabul etmediğini bildirdi. Abdullah'a göre, Ürdün'ün güvenlik bölgesi, Mısır sınırından başlayıp Filistinden geçerek Suriye ve Lübnanı da içine alıyordu (153). Diğer yandan, Kral Abdullah taraftarı 5000 kadar ileri gelen Filistinli de Ürdün temsilcilerinin de katıldığı ve "Filistin Millî Kongresi" denen bir toplantıda, Kral Abdullah'tan Filistini himayesi altına almasını istedi (154).

---

(149) Bak.: **Keesing's...1948-1950,** p.9649. Bu sırada Stern grubunun başına **Nathan Friedman-Yellin** geçmişti ve komünist ülkelerle bağlantısı olduğu söyleniyordu. Nitekim, Bernadotte'u öldürenlerin, hâdiseden hemen sonra uçakla Çekoslovakyaya kaçırıldığı belirtilmiştir. Bernadotte'ün öldürülmesi üzerine Friedman-Yellin ve yardımcısı, 10 Şubat 1949 da 8 ve 5 er yıl hapse mahkûm olmuş ise de, aynı anda çıkarılan bir genel af ile serbest bırakılmışlardır. Arkasından Friedman-Yellin İsrail parlâmentosuna milletvekili seçilmiştir. (Kirk, **adı geçen eser,** p.285).

(150) Bernadotte'un uzlaşma plânı için bak.: **Keesing's...1948-1950,** p.9532; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.368-372; **Yearbook of the U.N., 1947-48,** pp.304-313; **A Decade of American Foreign Policy, 1941-1049,** pp.713-718; Schlesinger, Jr., **The Dynamics of World Power, 1945-1973,** Vol.V, pp.381-384.

(151) Bak.: **Keesing's...1948-1950,** p.9530 ve 9649.

(152) **aynı kaynak,** p.9562.

(153) **aynı kaynak,** p.9649.

(154) Kirk, **The Middle East, 1945-1950,** p.286.

Bernadotte'in uzlaşma plânına gelince: Bu rapor ve teklifler, Genel Kurulun 1. Komitesinde 15-20 Ekim ve 15 Kasım - 14 Aralık 1948 günlerinde tartışıldı (155). Amerika ve Fransa, Bernadotte'un tekliflerini benimsediler. Arap ülkeleri ise reddettiler. İsrail ise bazı noktalarına itiraz etti. Neticede 1. Komite'de 4 Aralık 1948 de kabul edilen karar tasarısı, Genel Kurulun 11 Aralık günlü oturumunda, 35 lehde, 15 aleyhte ve 8 çekimser oyla ve 194 (III) sayısı 15 maddelik uzun bir karar olarak kabul edildi (156).

Karar üç ana unsuru ihtiva etmekteydi. **Birincisi,** Filistin için çok geniş yetkilere sahip bir "B.M. Filistin Uzlaştırma Komisyonu kuruluyordu ki, 3 üyeli bu Komisyona Amerika, Fransa ve **Türkiye** seçilmiştir. **İkincisi,** Kudüs şehri, sınırları güneyde Bethlehem (Beytüllâhim) ve kuzeyde Nazareth'i (Nâsıriye) de ihtiva etmek üzere, ayrı bir varlık olarak ve gayrı askerî hale getirilerek Birleşmiş Milletlerin gözetimine veriliyordu. **Üçüncü unsur,** Filistin mültecileri ile ilgili idi. Buna göre de, "komşuları ile barış içinde yaşamak isteyen" mültecilerin evlerine dönmelerinin sağlanması ve dönmek istemeyenlerin de, kayıpları ile zararlarının ödenmesi öngörülüyordu.

Bütün bunlar olurken, Ekim ayı ortalarından itibaren Filistinde çarpışmalar yeniden başladı (157). Halbuki 18 Temmuz tarihli ateş-kes yürürlükte idi. Çarpışmalar bilhassa güney Filistinde Necef bölgesinde İsrail ile Mısır kuvvetleri arasında idi. Çarpışmalar Ekimin ilk yarısında ateş teatileri şeklinde iken, 14 Ekimden itibaren şiddetlendi. İki taraf kuvvetleri arasında sokak sokak yapılan muharebelerden sonra İsrail kuvvetleri, Kudüs'ün 54 mil güneyindeki Beersheba'yı (Birüssebi) Mısırlılardan almaya muvafaak oldu. Bir kısım İsrail kuvvetleri de Gazze yakınlarına kadar ilerlemeye muvaffak oldu.

Bu durum üzerine Güvenlik Konseyi, 19 Ekimde, tarafları ateşkes'e uymaya çağıran bir karar aldı (158). İsrail ve Araplar, 22 Ekimde bu çağrıyı kabul ettiklerini bildirdiler. Fakat bu bildirimlere rağmen, İsrail ile Mısır kuvvetleri arasında çarpışmaların arkası kesilmedi. İsrail Birüssebi'yi aldığı sırada Al-Falluja'da bir Mısır tugayını da muhasara etmişti. Mısır tugayı uzun süre muhasaraya dayandı. İsrail kuvvetleri ise 23 Aralıkta Birüssebi'den hareketle, Mısır cephesinin sağ kanadını arkadan çevirdi ve 26 Aralıktan itibaren de Mısır kuvvetlerinin yığınak merkezleri olan Gazze, Han Yunis ve Rafa'yı birbirinden ayırarak, derinlemesine bir şekilde Sina yarımadasından içeri girdi. Mısır için bu bir hezimetti (159).

---

(155) Bu tartışmalar için bak.: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** pp.167-176.

(156) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** pp.174-176; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.374-376; Schlesinger Jr., **The Dynamics of World Power, 1945-1973,** Vol.V, pp.384-386. Filistin Uzlaştırma Komisyonunda Türkiyeyi **Ulus** gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın temsil etmiştir.

(157) Bu çarpışmalar için bak.: **Keesing's...1948-1950,** pp.9649-9650.

(158) S/1044 sayılı bu kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** p.178.

(159) Bu askerî harekât için bak.: **Keesing's...1948-1950,** p.9743.

Bu hezimet Mısırda iç karışıklıklara sebep oldu. Esasında, cephedeki başarısızlıklar ve bilhassa Birüssebi'nin kaybı üzerine, daha 4 Aralıktan itibaren üniversite öğrencileri gösterilere başlamışlardı. Bu gösterilerin Müslüman Kardeşler örgütü tarafından kışkırtıldığı kanaati vardı. Bu sebeple, Başbakan Nokraşi Paşa, 8 Aralık 1948 de yayınladığı bir bildiri ile, 500.000 kadar üyesi olduğu iddia edilen, **Şeyh Hasan el-Banna** liderliğindeki Müslüman Kardeşler örgütünün bütün teşkilâtının kapatıldığını ve bütün mallarına el konulduğunu açıkladı. 14 Aralıkta yayınlanan bir bildiri ile de, boykot halindeki öğrencilere bir uyarma yapılarak, öğrencilerin siyasî nitelikteki örgütlere üye olmaları ve siyasî gösterilere katılmaları yasaklandı ([160]). Ne var ki, Nokraşi Paşa da, Kahiredeki Fuad Üniversitesinde Veteriner öğrencisi olan ve Müslüman Kardeşler üyesi bulunan Abdülhamid Ahmed Hasan tarafından 28 Aralık 1948 günü öldürüldü ([161]).

Fakat Müslüman Kardeşlerin lideri Şeyh Hasan el-Banna da 13 Şubat 1949 günü Kahire'de, bilinmeyen kişilerce vurulacak öldürüldü.

Mısırın dışarda ve içerde karşılaştığı bu kötü durum üzerine İngiltere, Mısır ile arasında mevcut olan 26 Ağustos 1936 ittifakına ([162]) dayanarak, İsrail'den, derhal Mısır topraklarından çıkmasını istedi. Aksi halde kendisinin de müdahale edeceğini bildirdi. İsrail İngilterenin bu baskı ve tehdidine boyun eğmek zorunda kaldı ([163]).

Diğer taraftan, yeni Mısır Başbakanı İbrahim Abdülhâdi, 6 Ocak 1949 da B.M. arabulucusuna başvurarak, ülkesinin ateş-kesi kayıtsız ve şartsız kabul ettiğini ve B.M. gözetiminde İsrail ile, mütareke için, doğrudan doğruya görüşmelere hazır olduğunu bildirdi ([164]).

Bu sırada İsrail kuvvetlerinin bir bölümü de güneye inerek, Vâdi Arabâ'dan Kızıldenizin Akabe Körfezine ulaşmıştır. Bu suretle bütün güney Filistin İsrailin kontrolu altına düşmüş oluyordu.

---

(160) Bu hadiseler için bak.: **aynı kaynak,** p.9676.

(161) **aynı kaynak,** p.9712.

(162) İttifakın metni: Walter C. Langsam, **Documents and Readings in the History of Europe since 1918,** New York, J.B. Lippincott, 1951, pp.364-369; Stephen Heald, **Documents on International Affairs, 1936,** London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1937, pp.478-492; J.C. Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East, Vol.II: 1914-1956,** Princeton, N.J., D.Van Nostrand Co., Inc., 1946, pp.205-211; J.C. Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics, 1945-1973,** Vol.II, pp.486-493; Claude-Albert Colliard, **Droit International et Histoire Diplomatique** (Documents Choisis), Paris, Domat, Monchrestien, 1950, pp.106-109; **Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires,** No.1544, 3 Novembre 1951, pp.9-18.

(163) Bu konuda bak.: **Keesing's...1948-1950,** pp.9743-9747.

(164) **Yearbook of the U.N., 1948-49,** p.184.

5. Mütareke Anlaşmaları

A) İsrail-Mısır Mütarekesi :

İsrail-Mısır Mütareke görüşmeleri 12 Ocak 1949 da Rodos'ta, B.M. arabulucusu Ralph Bunche'ın gözetiminde başladı. 42 gün süren müzakerelerden sonra, 12 maddelik İsrail-Mısır "Genel Mütareke Anlaşması" (General Armistice Agreement) 24 Şubat 1949 da imzalandı ([165]).

Bu mütareke anlaşmasına göre, taraflar, bu mütareke süresince hiç bir askerî ve siyasî avantaj sağlamamaya çalışacaklar ve karada, havada ve denizde hiç bir saldırgan harekette bulunmayacakları gibi, bu anlaşmanın hükümleri, tarafların, Filistin meselesinin müstakbel çözümü ile ilgili tutumlarına hiç bir şekilde tesir etmeyecek ve mütareke çizgisi de, taraflar arasındaki siyasî sınır ve toprak sınırı olarak telâkki edilmeyecektir.

Mütarekenin bu hükümleri, diğer arap devletleri ile imzalanan bütün mütareke anlaşmalarında da yer almıştır.

Bu mütareke ile Gazze bölgesi Mısıra bırakılmakla beraber, uzunluğu 25 mil, genişliği 3.5 - 5.5 mil arasında değişen bir toprak şeridi haline geliyordu. Yani Mısır 135 milkare büyüklüğünde bir toprak kazanıyordu. Fakat Gazze'nin bazı köyleri ile, bazı köylerin tarlaları İsrail tarafında kalmıştı. Kaldı ki, bu sınır düzenlemesi ile birlikte, Gazze'nin normalde 70.000 civarında olan nüfusuna, şimdi, Filistinin diğer yerlerinden gelen 200.000 mülteci de eklendi. Mısır, bu mültecileri kendi nüfusundan ayrı tutmak için bunları Gazze bölgesinde muhafaza etmiştir ([166]). Biraz aşağıda göreceğimiz üzere, bundan sonra Arap ülkeleri, Filistin mültecilerini İsraile karşı bir köz ve bir baskı aracı olarak kullanmaya çalışacaklardır.

Nihayet, mütareke anlaşması ile İsrail-Mısır sınırında el-Avja kesimi gayrı askerî hale getiriyordu.

B) İsrail-Lübnan Mütarekesi

Lübnan Arap-İsrail savaşına gönülsüz katılmıştı. Bunun da sebebi, Lübnanın çeşitli din ve mezhep topluluklarından meydana gelmesi ve bunların herbirinin Filistin meselesine farklı açıdan bakması idi. Bundan dolayı Lübnan savaşa küçük bir kuvvetle katılmış ve 10 ölü, 20 yaralı ile savaşı kapa-

---

(165) İsrail-Mısır mütareke anlaşmanını metni: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** pp.184-185; Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.381-389; **Keesing's...1948-1950,** p.9829; Schlesinger Jr. (Ed.), **The Dynamics of World Power, 1945-1983,** Vol.V, pp.387-389. Gerek Mısırın, gerek diğer Arap devletlerinin İsrail ile imzaladıkları bütün mütareke anlaşmalarının metinleri: **Documentation Française-Notes et Etudes Documentaires,** No.1238, 1 Décembre 1949, pp.3-22.

(166) Nadaf Safran, **From War to War,** p.38.

mıştı. Bu sebeple, Mısırdan hemen sonra İsrail ile ikinci mütareke anlaşmasını, 23 Mart 1949 da Ras Nakura'da Lübnan imzaladı. Bu mütareke ile İsrail-Lübnan sınırı, eski Lübnan-Filistin sınırı olarak aynen kalıyordu. Yalnız bu sınır gayrı askerî hale getiriliyordu ve her iki taraf da sınır bölgelerinde 1500 den fazla asker bulundurmayacaktı ([167]).

C) İsrail-Ürdün Mütarekesi

Bu mütarekeden önce Kudüs'teki İsrail kuvvetleri ile Ürdünün Arap Lejyonu arasında 30 Kasım 1948 de bir ateş-kes anlaşması yapıldı. 1 Aralıkta ise, 2.000 kadar Filistinli delegenin katıldığı **jericho Kongresi** yapıldı ve bu Kongrede Filistin topraklarının Ürdün ile birleştirilmesine ve Kral Abdullah'ın da "Bütün Filistinin Kralı" olarak ilân edilmesine karar verildi. Ürdün kabinesi bu kararları 7 Aralıkta, Ürdün parlâmentosu da 13 Aralıkta onayladı. 20 Aralıkta da, Kudüs Müftülüğüne, Hacı Emin el-Hüseyni'nin yerine, onun muhaliflerinden bir Filistinli tayin edildi. Kral Abdullah ise 20 Aralık günü Amman'da verdiği demeçte "Filistin meselesini yahudilerle barışçı bir şekilde çözmek için zamanın gelmiş olduğunu" söylüyordu ([168]).

Diğer yandan, Ürdün'ün eline geçen Filistin topraklarının ilhakına Ürdün parlâmentosu 24 Nisan 1950 de karar vermiştir ([169]).

Bu gelişmeler sebebile, İsrail-ürdün mütareke görüşmeleri ancak 2 Mart 1949 da Rodos'ta başladı. Görüşmeler kolay yürümedi. Güneyde Vâdi Arabâ ile Ölü Deniz kuzeyindeki İsrail-Ürdün sınırı başlıca tartışma konuları oldu([170]). Bu anlaşmazlıklar, İsrail Dışişleri Bakanlığından Reuven Shiloah ile Albay Moshe Dayan'ın ([171]) gizlice Ürdüne gidip Kral Abdullah ile yaptıkları görüşmede çözümlendi. Ürdün Kralı İsrailin hemen bütün isteklerini kabul etti. Ancak Hebron bölgesinde küçük bir tâviz alabildi. Bunun üzerine İsrail-Ürdün mütareke anlaşması 3 Nisan 1949 da imzalandı ([172]).

Bu mütareke ile Ürdün, bugün İsrailin kontrolu altında bulunan ve Batı Şeria denen 2.200 milkarelik bir toprak parçasını kontrolu altına sokmuş olmaktaydı. İsrailden sonra, savaştan, toprak bakımından en kazançlı çıkan Ürdün oldu.

---

(167) İsrail-Lübnan mütareke anlaşmasının metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.391-396; **Keesing's...1948-1950,** 10100.

(168) Bak.: **Keesing's...1948-1950,** p.9748.

(169) Bak.: **aynı kaynak,** p.10672. Kral Abdullah'ın bu Filistin politikasının uyandırdığı tepki neticesindir ki, 20 Temmuz 1951 günü Kudüs'teki Aksa Camiinde, Hacı Emin el-Hüseyni taraftarı genç bir Filistinli arap tarafından öldürülecektir.

(170) Bu tartışmalar için bak.: Kirk, **The Middle East, 1945-1950,** pp.296-299.

(171) Albay Moshe Dayan, 1967 Arab-İsrail savaşının kahramanlarından olacaktır.

(172) İsrail-Ürdün mütarekesinin metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.398-406; **Keesing's...1948-1950,** p.10100.

Diğer taraftan, bu mütareke ile Kudüs şehri, kuzeydoğu - güneybatı istikametinde bir çizgi ile ikiye ayrıldı. Yeni Kudüs (yani Batı Kudüs) İsrail tarafında, Eski Kudüs (yani Doğu Kudüs) de Ürdün tarafında kaldı. Bu bölünme ile Kudüs'ün büyük kısmı İsraile, küçük kısmı ise Ürdüne geçiyordu. Lâkin kutsal yerlerin büyük çoğunluğu Ürdün tarafında kalmıştı.

D) İsrail-Suriye Mütarekesi

İsrail-Suriye mütarekesi, Suriyenin iç gelişmeleri sebebile en son imzalanan anlaşrna olmuştur. Suriyede 1943 ve 1947 seçimlerini kazanan Millî Blok hükümeti, İsraile karşı başarılı bir savaş yapamamıştı. Savaştaki başarısızlıklar üzerine Şam, Halep, Humus ve Hama ile diğer yerlerde öğrenci ayaklanmaları çıktı. Buna ekonomik sıkıntılar, menfaatçilik, rüşvetçilik, suiistimal ve genel grevler de eklenince, 23 Ağustos 1948 de kurulan Cemil Mardam hükümeti, 1 Aralık 1948 de istifa etti. Yeni kabine, 17 Aralıkta, eski başbakanlardan ve tarafsız devlet adamlarından Halid el-Azm tarafından partisiz kişilerden kuruldu. Yeni Başbakan 28 Aralıkta Suriye parlâmentosunda yaptığı koşunmada, "Filistinin kurtarılmasının" esas amaç olduğunu ve "Filistinin taksimini ve bir yahudi devletinin kurulmasını kabul etmeyeceklerini" söyledi.

Lâkin işler yeni Başbakanın söylediği gibi gitmedi. Halid el-Azm, Genelkurmay başkanlığına, Osmanlı Ordusundan yetişmiş Albay Hüsnü Zaim'i getirmişti. Hüsnü Zaim, halkın kendisine gösterdiği sevgi ve sempatiden cesaret alarak, 30 Mart 1949 da yaptığı bir darbe ile iktidarı ele aldı ([173]).

Bu sebeple İsrail-Suriye mütareke görüşmeleri ancak 12 Nisan 1949 da Mishmar Hayarden'de başladı. Görüşmeler, toprak anlaşmazlığı dolayısile 17 Mayısta kesildi ise de, 5 Temmuzda yeniden başladı ve 20 Temmuz 1949 da da mütareke anlaşması imzalandı ([174]). Bu mütareke ile İsrail-Suriye sınırı hemen hemen eski Filistin-Suriye sınırı olmakla beraber, sınırın her iki taraf için de hassas olan üç bölgesi gayrı askerî hale getirildi ([175]).

İsraile savaş ilân eden Irak ve Suudi Arabistana gelince: Bunların İsrail ile sınırları olmadığı için, bir mütareke imzalamaları söz konusu olmamıştır. Fakat Suudi Arabistan, B.M. arabulucusunun 30 Ocak 1949 da yaptığı mütareke çağrısına verdiği cevapta, mütareke çağrısını kabul ettiğini, Irak ise

(173) Bütün bu gelişmeler için bak.: **Keesing's...1948-1950,** pp.9471, 9713, 9928 ve Kirk, **The Middle East, 1945-1950,** pp.299-301. Hüsnü Zaim de, İsrail ile mütareke yaptıktan biraz sonra, 14 Ağustos 1949 da Albay Hınnavi darbesi ile iktidardan düşürüldü. - Bak.: **Keesing's...1948—1950,** p.10188.

(174) 8 maddelik İsrail-Suriye mütarekesinin metni: Moore, **adı geçen, eser,** Vol.III, pp.408-414; ayrıça bak.: **Keesing's...1948-1950,** p.10117.

(175) Bütün mütareke anlaşmalarının öngördüğü gayrı askeri bölgelerin ayrıntılar için bak.: Sami Hadawi, **Bitter Harvest,** pp.119-143.

diğer Arap devletlerinin imzalıyacağı mütareke anlaşmalarını kendisinin de kabul edeceğini bildirmiştir ([176]).

Bu mütareke anlaşmaları ile Filistin meselesi bir barışa kavuşmuyor, arna birinci Arap-İsrail savaşı sona ermiş oluyordu. Şüphesiz, bu savaşın en kazançlısı İsrail idi. Ürdün hariç, diğer bütün Arap ülkelerini muharebe meydanlarında yenen İsrail, bu savaştan topraklarını daha da genişleterek çıkıyordu. 29 Kasım 1947 tarihli B.M. taksim kararının yahudilere verdiği toprağın miktarı hakkındaki rakamlar birbirinden biraz farklıdır. Bir kaynağa göre, taksim kararı yahudilere Filistinden 5.600 milkare toprak vermiş, fakat İsrail savaş sonunda buna 2.500 milkare daha toprak ilâve etmiştir ([177]).

Bazı kaynaklar ise, B.M. taksim kararının, Filistinin 10.000 milkarelik (26.000 Klm².) toprağından 6.000 milkaresini (15.500 Klm².) yahudilere vermesine karşılık, savaş sonunda İsrailin bu miktarı 8.000 milkareye (20.500 Klm².) çıkardığını belirtmektedir ([178]) ki, bu nisbet tüm Filistin topraklarının % 77 si demektir.

Filistin Uzlaştırma Komisyonunda Arapların 29 Ağustos 1949 da ileri sürdükleri bir iddiaya göre de, B.M. taksim kararı yahudilere 14.700 Klm². bir toprak vermiş iken, yahudiler bu miktara savaş sonunda 17.000 Klm². daha ilâve etmişlerdir ([179]). (Sınırların durumu için 6 ve 7 No.lu haritalara bak.)

Nüfus miktarına gelince: 1914 de Filistindeki yahudi nüfusu 85.000, 1943 de 539.000, 1946 da 608.000 iken, 1947 taksim planı sırasında 650.000 olmuş ve mütarekenin imzalandığı 1949 yılı sonunda da 758.000'e ulaşmıştır ([180]).

Gerek bu toprak kazançları, gerek İsrailin Orta Doğuda yeni bir varlık olarak ortaya çıkması, günümüze kadar sürecek olan bir Arap-İsrail çatışmasını, Orta Doğu politikasının en ciddi meselesi haline getirecektir. İsrailin ortaya çıkmasında Amerikanın aktif bir rol oynaması, tam bu sırada Suudi Arabistan petrollerine el atmış olan Amerikayı, bundan sonra, hem bu çetin anlaşmazlığın ve hem de Orta Doğudaki milletlerarası politikanın aktif bir unsuru yapacaktır ([181]). Bu iki gelişme Amerikayı âdeta bir Orta Doğu dev-

(176) Bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.378-379.

(177) Nadav Safran, **From War to War,** p.33.

(178) Willard A. Beling, (Ed.) **Middle East Peace Plans,** New York, St Martin's Press, 1986, p.13 ve Donald Neff, **Warriors at Suez, Eisenhower takes America into the Middle East,** New York, The Linden Press/Simon and Schuster, 1981, p.104.

(179) **Keesing's...1948-1950,** p.10268.

(180) Bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.I: **Readings,** pp.286-288; Avneri, **The Claim of Dispossession,** p.252; Lilienthal, **The Zionist Connection,** p.96. 1949 yılında İsraile 239.576 yahudi göç etmiştir. 1949'u takip eden dört yıl içinde göç edenlerin toplamı 686.748 dir. 1954 de İsrailin nüfusu, 1948'e nisbetle, % 120 artmış olacaktır. Bak.: Donald Neff, **Warriors at Suez,** p.45.

(181) Bu sırada Amerikan petrol şirketi ARAMCO'nun Suudi Arabistandaki faaliyetleri için bak.: Thomas A. Bryson, **American Diplomatic Relations with the Middle, East, 1784-1975: A Survey,** Metuchen, N.J., The Scarecrow Press Inc., 1977, pp.149-154.

leti haline sokmuştur. 1956 Süveyş Savaşı ve bunun arkasından 1957 Eisenhower Doktrini, bu gelişmeyi daha da perçinleştirecektir.

Diğer taraftan, Arap ülkeleri İsrail ile mütareke imzalamış olmakla beraber, barış yapmaya yanaşmamışlardır. Barışın olmaması ise, bundan sonra yeni savaşları kolaylaştıracaktır.

Mütareke anlaşmalarının bir diğer neticesi de, Güvenlik Konseyinin bir raporu üzerine, Genel Kurulun, 11 Mayıs 1949 tarihli ve 273 (III) sayılı kararı ile İsraili Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul etmesidir ([182]). Kararda, İsrailin, Genel Kurulun 29 Kasım 1947 ve 11 Aralık 1948 tarihli kararlarını tatbik etmeyi kabul ettiği ve B.M. Antlaşmasının yükümlülüklerini yerine getirebilecek durumda olması dolayısile ve "İsrailin barışsever bir devlet" olması hasebile, B.M. üyeliğine kabul edildiği bildirilmekteydi.

6. Mülteciler Meselesi

B.M. Genel Kurulunun İsraili üyeliğe kabul ederken sözünü ettiği 29 Kasım 1947 ve 11 Aralık 1948 tarihli kararların tatbikatında iki mühim konu kalıyordu. Toprak meselesi, mütarekelerle geçici de olsa bir statüye bağlandığına göre, geriye kalan iki konudan biri "mülteciler meselesi", diğeri de "Kudüs meselesi" dir.

1948-49 Arap-İsrail savaşı, günümüze kadar devam edecek olan bir "mülteciler" veya "Filistin mültecileri" meselesini ortaya çıkarmıştır. Bir yandan, savaşla birlikte yahudilerin intikamından korkarak kaçmak suretile, öte yandan Arap liderlerinin muhtemel savaş alanlarını boşaltmalarını istemeleri sebebile ([183]), yüzbinlerce Filistin arabı yerlerini, yurtlarını terkederek, ya komşu arap ülkelerine kaçmışlar veya Filistinin arap nüfusunun yoğun olduğu bölgelerine sığınmışlardır. Bunların sayıları çeşitli kaynaklara göre değişmektedir. Bu sayılar 500.000 ile 1. milyon arasında oynamaktadır. İsrailin iddiasına göre, Filistin mültecilerinin sayısı 500.000 kadardır ([184]). Bazı yahudi eserleri, Filistini terkeden arap mültecilerinin sayısının 627.000 - 633.000 den fazla olamıyacağını ileri sürmektedirler ([185]).

---

(182) Kararın metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, p.419 ve **Yearbook of the U.N., 1948-49,** p.405. 12 ayehte ve 9 çekimsere karşı 37 oyla kabul edilen bu karara ayehte oy verenler şunlardır; Afganistan, Birmanya, Mısır, Habeşistan, Hindistan, İran, Irak, Lübnan, Pakistan, Suudi Arabistan, Suriye ve Yemen. **Türkiye** çekimser kalmıştır.

(183) George Lenczowski, **The Middle Esat in World Affairs,** Ithaca, Cornell University Press, 1980 (4th ed.), p.410.

(184) **aynı kaynak,** p.410, 43 no.lu not.

(185) Avneri, **adı geçen eser,** p.273.

Arabulucu Kont Bernadotte, öldürülmeden iki gün önce, 16 Eylül 1948 de gönderdiği son raporunda, Filistin mültecilerinin sayısını 360.000 olarak tahmin etmiş ise de, kendisinden sonraki arabulucu Ralph Bunche, 18 Ekim 1948 tarihli raporunda bu sayının eksik olduğunu söylüyor ve son haftalarda mülteci sayısının artarak 500.000'e çıkmış olduğunu belirtiyordu ([186]).

Buna karşılık Filistin Uzlaştırma Komisyonu 22 Haziran 1949 tarihli raporunda Filistin mültecilerinin sayısını 900.000 - 1.000.000 olarak tahmin ederken ([187]), 1949 Ağustosunda yaptığı açıklamada, uzmanlarının yaptığı incelemelere dayanarak bu sayıyı 711.600 olarak vermiştir ([188]). Uzlaştırma Komisyonu tarafından teşkil edilen Ekonomik İnceleme Misyonu ise, 1949 Kasımında mültecilerin sayısını 757.000 civarında tahmin etmekteydi ([189]). Son yayınlar da bu sayıya yaklaşmakta ve savaşın sonundaki mülteci sayısını 725.000 olarak vermektediler ([190]).

Halbuki, birazdan göreceğimiz üzere, B.M. tarafından kurulan Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilâtı, 1949 Kasımında 940.000 arap mülteciye yardım yapmakta idi ([191]). Bu miktarın ülkelere göre dağılımı şöyle idi: Lübnan 127.800, Suriye: 78.200, Ürdün: 94.000, Filistinin Arap kısmı: 357.400, İsrail: 37.600 ve Gazze şeridi: 245.000.

Mülteciler meselesi ilk olarak 1948 Ağustosunda Güvenlik Konseyinde ele alındı. Fakat bir kaç gün tartışılmasına rağmen, herhangi bir karar alınamadı ([192]). Bilhassa Arap ülkeleri bu mültecilerin evlerine ve yurtlarına dönmelerinin sağlanması üzerinde ısrar ederken, Sovyet delegesi, mülteciler meselesinin yükünün Amerika, İngiltere ve Arap ülkeleri tarafından paylaşılması gerektiğini, çünkü Genel Kurulun 29 Kasım 1947 taksim plânını bu ülkelerin sabote etmeye çalıştığını söylemiştir.

Filistin mültecileri meselesinin ciddiyetine ilk defa arabulucu Bernadotte 16 Eylül 1948 tarihli raporunda temas etmiş ve Genel Kuruldan acele tedbir alınmasını, mültecilere yardım edilmesini ve bunların İsrail işgali altındaki yurtlarına dönmelerinin de sağlanmasını istemiştir ([193]).

---

(186) **Yearbook of the U.N., 1947-48,** p.307 ve **Keesing's ... 1946-1948,** p.9652.

(187) **Keesings's... 1948—1950,** p.10101.

(188) **aynı kaynak,** p.10268.

(189) Kirk, **The Middle East, 1945-1950,** p.315.

(190) Bak. Willard A. Beling, **The Middle East Peace Plans,** p.315.

(191) Lenczowski, **The Middle East in World Affairs,** p.410, 43 no.lu not ve Kirk, **The Middle East, 1945-1950,** p.304.

(192) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1947-48,** pp.445-448.

(193) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** pp.199-200.

Bunun üzerine Genel Kurul mülteciler meselesini 24 Eylül 1948 günlü toplantısında ele alarak, meseleyi Üçüncü Komite'ye havale etti. Üçüncü Komite çalışmaları bir buçuk aydan fazla sürdü. Bu çalışma ve tartışmalar sırasında, gerek Arap ülkeleri, gerek Sovyet Rusya ile Polonya ve Beyaz Rusya gibi uyduları, mülteciler meselesinin sadece insanî bakımdan ve yardım açısından ele alınmasına karşı çıkıp, meselenin aynı zamanda "siyasî" çerçevede ele alınmasını istediler. ([194]). Neticede Üçüncü Komitenin hazırlamış olduğu bir karar tasarısı, 19 Kasım 1948 günü 212 (III) sayılı bir Genel Kurul kararı olarak oybirliği ile kabul edildi ([195]).

Kararda, Filistin mültecilerine 1 Aralık 1948 den 31 Ağustos 1949'a kadar olan dönem için 29.500.000 dolarlık bir yardım yapılması öngörülüyor ve ayrıca bütün üye devletlerle, Dünya Sağlık Teşkilâtı, Gıda ve Tarım Teşkilâtı, Milletlerarası Mülteciler Teşkilâtı ve UNICEF gibi kuruluşlar da yardıma çağrılıyordu.

Bu karar üzerine B.M. Sekreteri, mültecilere yapılacak yardımları yönetmek üzere, "B.M. Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilâtı" (U.N. Relief for Palestine Regugees - UNRPR) nı kurdu.

Genel Kurul 11 Aralık 1948 tarih ve 194 (III) sayılı kararı ile Filistin Uzlaştırma Komisyonunu kurarken, kararın 11. paragrafında da, yurtlarına dönüp "komşuları ile barış içinde yaşamak isteyen" mültecilerin yurtlarına dönmelerinin sağlanması ile, dönmek istemeyenlerin de, maddî kayıplarının hukuk ve hakkaniyet çerçevesinde ilgili hükümetler veya makamlar tarafından tazmininin sağlanmasını, Uzlaştırma Komisyonuna görev olarak vermekteydi.

Bu arada İsrailin B.M. üyeliğine başvurusu konusu Genel Kurulun **ad hoc** Siyasî Komitesinde ele alındığında, Lübnan delegesi, konunun incelenmesine geçmeden önce, İsrailin, mültecilerin evlerine dönmelerini kabul ettiğini bildirmesini istedi. İsrail delegesi ise, mülteciler meselesinin, genel barış görüşmelerinin bir parçası olduğunu, ancak o zaman ele alınabileceğini bildirdi ([196]). Böylece mülteciler konusunu, Arap ülkelerini barışa zorlamak için bir kez olarak kullanmak istiyordu. Siyasî Komite de, Lübnan görüşünü reddetmekle âdete İsrail görüşüne dolaylı bir destek vermiş oldu.

Uzlaştırma Komisyonu, gerek Mayıs 1949, gerek Temmuz 1949 da, Lozan'daki iki dönem çalışmalarında da, Arap ve İsrail delegeleri ile mülteciler meselesini de ele aldı ([197]). Başlangıçta Araplar, İsrailin, dönmek isteyen

(194) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** pp.199-200.

(195) Kararın metni: **aynı kaynak,** pp.202-203. Aynı zamanda bak.: **Keesing's...1946-1948,** p.9652.

(196) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** p.203.

(197) Bu konuda bak.: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** pp.203-209; **Keesing's...1948-1950,** pp.10100, 10268, 10473-10474. Ayrıca bak.: **Moore adı geçen eser,** Vol.III, pp.485-567.

mültecileri kabul etmesinde israr ederken, daha sonra bu tutumlarını değiştirerek, Filistin mültecilerinin yerleştirilmesi için, Galilee'nin tamamı ile Negev'in İsrail tarafından kendilerine terkedilmesini ve Filistinin Arap toprakları ile Hayfa limanı arasında bir koridor tesisini istemişlerdir. İsrailin bu isteklere cevabı, bir karış toprak bile terketmiyeceği şeklinde oldu.

İsrail ise başlangıçta, mülteciler meselesinin çözümü için, önce toprak meselesinin çözümünü, yani sınırların kesin olarak çizilmesini şart koştu ki, bu da Arap ülkelerinin İsrail ile barış yapmaları demekti. Buna da araplar yanaşmadı.

Uzlaştırma Komisyonunun daha sonraki toplantılarında İsrail, geri kalan mültecileri Arap ülkelerinin kabul etmesi şartı ile, ancak 100.000 Filistin mültecisini kabul edebileceğini, zira, zaten topraklarında 160.000 arabın bulunduğunu, bu suretle sınırları içindeki arap nüfusun 260.000'e çıkacağını bildirdi. İsrailin bir diğer şartı da, milletlerarası kuruluşların da bu 100.000 mültecinin yerleştirilmesine yardımcı olmaları idi. Fakat, Uzlaştırma Komisyonunun bundan sonraki çalışmalarında, bu şarta yenilerini eklemiştir. Buna göre, İsrail 100.000 mülteciyi kabul edecekti; fakat bunlar, İsrailin düşmanları ile temas edemiyecekleri yerlere ve ayrıca, İsrailin kalkınma plânlarına göre yerleştirilecekti. Araplar bu şartların, Genel Kurulun 11 Aralık 1948 kararına aykırı olduğunu bildirdiler.

Bu müzakereler sırasında İsrail, Gazze'nin kendisine bırakılması şartı ile, gerek Gazze'nin kendi nüfusunu, gerek buradaki 250.000 kadar mültecili İsrail vatandaşlığına kabul etmeyi teklif etti ise de, Araplar bunu da reddettiler.

Uzlaştırma Komisyonunun, bütün bu görüşmeleri yansıtan raporları, önce Genel Kurulun Siyasi Komite'sinde, sonra da Genel Kurulda görüşüldü. Genel Kurul, mülteciler konusunda 8 Aralık 1949 da 302 (IV) sayı ile ve 47 lehde, 6 çekimser ([198]) ve sıfır aleyhte oy ile 22 maddelik uzun bir karar kabul etti ([199]). Bu karar ile Filistin mültecilerine, 1 Ocak - 31 Aralık 1950 dönemi için 33.700.000 dolarlık bir yardım öngörülürken, İsraile de mülteciler hakkındaki 11 Aralık 1948 tarihli kararını hatırlatmaktaydı. Irak ve Lübnan'ın isteği üzerine, B.M. Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilâtı'nın ingilizce adı (U.N.R.P.R.) şimdi **United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees** (Kısaca U.N.R.W.A.) oluyordu. Kararın büyük kısmı, bu Teşkilât'ın çalışma esaslarına aitti. Bir de Teşkilat'a yardımcı olmak üzere, Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye ile, mültecilere yardım yapan iki ülke-

(198) Çekimser oylar: Sovyet Rusya, Polonya, Çekoslovakya, Ukrayna, Beyaz Rusya gibi Sovyet uydusu sosyalist ülkeleri ile Güney Afrika idi.

(199) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** pp.211-212.

nin temsilcilerinden meydana gelen bir "Danışma Komisyonu" (Advisory Commission) kuruluyordu.

Bu arada Amerikan Kongresi de, Başkan Truman'ın isteği üzerine, 24 Mart 1949 da aldığı ortak bir kararda (joint resolution) Başkana, Filistin mültecilerine 16 milyon dolara kadar yardım yapma yetkisini verdi ([200]). Amerikan Kongresi ayrıca, Mayıs sonunda kabul ettiği ve 5 Haziran 1950 de Başkan Truman tarafından onaylanan ve 1 Temmuzda başlayacak bir yıllık dönem için 3.121.450.000 dolarlık dış yardım kanununda, Filistin mültecilerine de 27.450.000 dolarlık bir yardım yapılmasını öngördü ([201]).

1952 Haziranına kadar, üye ülkeler toplam 66 milyon dolar yardım taahhüt etmişler ve bu tarihte bunun 41 milyon doları gelmişti. 1952-53 dönemi için de 80 milyon dolar taahhüt edilmişti ki, bunun 60 milyon doları Amerikanın taahhüdü idi ([202]).

1951 yılında 881.991 Filistin mültecisi, 1952 yılı Haziranında ise 881.673 Filistin mültecisi Birleşmiş Milletler yardımından yararlanmakta idi ([203]).

Genel Kurulun **ad hoc** komitesi de, 30 Ekim 1952 de, 30 Haziran 1953'e kadar olan dönem için 23 milyon dolarlık yardım yapılması hususunda bir tavsiye kararı aldı ve Genel Kurul bu kararı, 6 Kasım 1952 de, 6 çekimser ve sıfır aleyhte oya karşılık 48 oyla kabul etti ([204]).

Tabiatile bu yardımların hiçbiri Filistin mültecilerinin yurtlarına dönmelerini sağlıyamıyordu.

7. Kudüs Meselesi

Kudüs şehri, yahudiler için olduğu kadar, belki onlardan çok daha fazla Müslümanlar için kutsal bir şehir idi ([205]).

Filistin M.S.1. yüzyılda Roma istilâsına uğradığı zaman nasıl bütün yahudi mabedleri yakılıp yıkılmış ve yahudiler kılıçtan geçirilmiş ise, M.S. 2. yüzyıl başlarında da İmparator **Aelius Hadrianus,** Kudüs'te kalan bir miktar yahudinin ayaklanması (Bar Kochbar) üzerine, şehirdeki yahudi haya-

---

(200) Ortak Kararın metni: **A Decade of American Foreign Policy, 1941-1949,** p.720. Ayrıca bak.: **Keesing's...1948-1950,** p.10101.

(201) **Keesing's...1948-1950,** pp.10747-10748.

(202) **Keesing's Contemporary Archives, 1952-1954,** p.12907.

(203) **aynı kaynak,** p.12907.

(204) **aynı kaynak,** p.12753.

(205) Kudüs'ün kısa fakat özlü bir tarihçesi için bak.: İbrahim Abu-Lughod (Ed.), **The Arab-Israeli Confrontation of June 1967: An Arab Perspective,** Evanston, Northwestern University Press, 1970, pp.10-48: A.L. Tibawi, "Jerusalem: Its Place in Islam and Arab History".

tının son kalıntılarını da silip süpürmüştür. Esasında şehir tamamen yıkılmış ve bunun yerine Hadrianus, kendi ismine izafeten **Aelia Capitolina** adı ile bir Roma kolonisi kurmuştur. Yahudilerin mabedinin (bugünkü Ağlama Duvarı) yerinde de, Jüpiter adına bir mabed yaptırmıştır. İmparator Konstantin'in M.S. 313 tarihinde hıristiyanlığa izin vermesi üzerine Kudüs, hıristiyanlar için de birdenbire ehemmiyet kazanmıştır.

Roma egemenliğini, M.S. 614 de Pers istilâsı takip etmiştir. Galilee (Celile) de yaşamakta olan yahudiler bu istila sırasında Perslere yardım ettiklerinden, 14 yıl sonra Roma İmparatoru Herakluis Persleri yenerek tekrar Kudüs'ü aldığında, yahudilerden korkunç bir intikam almaktan geri kalmamıştır.

Bu sırada Hazreti Muhammed, Allah'ın son peygamberi olarak İslâmiyeti yaymakta idi. Kur'anı Kerîm'in Bakarâ sûresinde, ilk Müslümanların Kudüs'ü kıble ittihaz etmelerinden ve sonra kıblenin Mekke'ye Kâbe'ye çevrilmesinden söz edilmektedir.

Hazreti Peygamberin **"Mi'rac"** hâdisesinin Kudüs'te vukubulması, bu şehri Müslümanlar için çok daha kutsal hale getirmiştir. Bundan dolayıdır ki, Hazreti Ömer M.S. 638 yılında Kudüs'ü alıp İslâm'a hediye ettiğinde, ilk işi, Mi'rac'ın vukubulduğu yeri tesbit etmek olmuş ve burada **Mescid-i Aksâ** (veya Câmi ül-Aksâ) yapılmıştır ([206]). Bundan sonra Kudüs'te İslâm eserleri büyük bir hızla çoğalmıştır.

Diğer taraftan Hazreti Ömer, Avrupada dinî musamahasızlığın yoğun olduğu bir dönemde, Kudüs'ün (Aelia) hıristiyan halkına, hayatları, malları ve kiliseleri için tam güvenlik sağlayıp, dinî ibadetlerinde hiç bir zorlamaya ve kötü muameleye maruz kalmayacaklarını bildirdi.

Kudüs İslâm'ın kutsallığına kavuşunca adı **Beyt el-Mukaddes** (kutsal ev) ve daha sonraları da **Beyt el-Makdis** veya sadece **el Kuds** (kutsal şehir) ve nihayet **el Kuds eş-Şerif** olmuştur.

Kudüs Emeviler ve Abbasiler döneminde de İslâmiyet bakımında büyük gelişmeler göstermiş ve büyük eserler ve müesseseler kazanmıştır.

Kudüs 1099 yılında Haçlıların işgaline uğradı. Haçlılar şehre girince sadece yahudileri değil, bütün Müslümanları, kutsal yerlere ve câmilere sığınan kadın ve çocukları dahi katlettiler. Harem-i Şerif denen İslâmın en kutsal yerlerinin bulunduğu kesime el konarak buraları Haçlı şövalyelerine verildi.

---

(206) Mescid-i Aksâ'nın gerçekten Mi'rac'ın vukubulduğu yer olup olmadığı ve yine Kudüs'te Mescid-i Aksâ'ya yakın bir yerde olabileceği konusunda tereddütler vardır. Bu konuda bak.: **İslâm Ansiklopedisi,** "Kudüs" maddesi.

Selâhaddini Eyyubi'nin Kudüs'ü 1187 de Harçlılardan geri almasından sonra şehir tekrar İslâm egemenliği altına girmiştir. Ayrıca, Avrupadan gelen göçlerle Kudüs'te yahudilerin sayısı artmaya başlamıştır. Selâhaddini Eyyubi yahudilere Kudüs'ün kapılarını açmıştır.

Kudüs şehri daha sonra Memlûk'ların kontroluna geçmiş ve bilhassa Sultan Kaytbay zamanında büyük gelişme göstermiştir. Aksâ Câmii yakınındaki meşhur Eşrefiyye medresesi Sultan Kaytbay tarafından yaptırılmıştır.

Memlûk'lar, Mekke, Medine ve Kudüs'ün "hâdimleri ve muhafızları" ünvanını almışlardır ki, Yavuz Sultan Selim Mısır seferi sırasında Kudüs'ü de Türk egemenliğine geçirdikten sonra, Ocak 1517 de Kahire'ye girmiş ve bu ünvanı kendi üzerine almıştır. Bundan dolayıdır ki, Yavuz Sultan Selim'den itibaren Osmanlı Pâdişahlarının bir ünvanı da "Hâdim-ül-Haremeyn" (veya "Hâdim-ül-Haremeyn-üş-Şerifeyn") olmuştur.

Kudüs, 1917 de General Allenby komutasındaki ingiliz kuvvetlerinin Filistine girmeleri ile Türk egemenliğinden çıkmıştır.

Kudüs'te yahudi nüfusunun artması bilhassa 19. yüzyılda olmuş ve Filistin topraklarından farklı olarak, Kudüs'te yahudiler genel nüfusun hemen daima yarısını oluşturmuşlardır. Meselâ 1800 yılında Kudüs'ün nüfusu 8.570 olup bunun 2.000'i (% 23) yahudi, 4.000'i Müslüman (% 46) ve 2.750'si de (% 31) hıristiyandır. Sırasile, yahudi, Müslüman ve hıristiyan olmak üzere Kudüs'te nüfus kompozisyonunun yıllar itibarile gelişimi şöyledir: 1850 de 6.000 (% 40), 5.400 (% 36) ve 3.600 (% 24) ki toplam nüfus 15.000 olmuştur. 1880 de 17.000 (% 55), 8.000 (% 26) ve 6.000 (% 19). 1900 de 35.000 (% 64), 10.000 (% 18) ve 10.000 (% 18). 1922 de 33.971 (% 55), 13.403 (% 22) ve 14.699 (% 23). 1946 da, yani taksimden önce, Kudüs'ün nüfusu 164.400 olup, yahudiler 99.400 (% 60), Müslümanlar 33.700 (% 21) ve Hıristiyanlar da 31.300 (% 19) dür ([207]).

Kudüs şehrinin üç büyük dinden herbiri için ifade ettiği bu ehemmiyet dolayısile, B.M.'in 29 Kasım 1947 taksim kararının üçüncü bölümü, 14 madde halinde, Kudüs için ayrı bir statü öngörmekteydi. Buna göre Kudüs şehri, milletlerarası özel bir rejim altında ayrı bir varlık, bir **corpus separatum** olacak ve B.M. Vesayet Konseyi tarafından yönetilecekti. Kararda Kudüs şehrinin sınırları belirtildikten (bak.: 4 no.lu harita) sonra, Vesayet Konseyine, beş ay içinde, Kudüs'ün tabi olacağı ayrıntılı bir statü hazırlama görevi veriliyor ve bu statünün temel ilkeleri de belirtiliyordu. Vesayet Konseyi, 21 Nisan 1948 de Kudüs için 44 maddelik bir statü tasarısı kabul etti ([208]).

---

(207) Avneri, **The Claim of Dispossesion,** p.255.

(208) Tasarının metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.424-445.

Bu tasarıya göre, Kudüs şehri gayrı askeri ve tarafsız olup, ancak iç güvenliğin gerektirdiği kadar polis kuvveti bulunacaktı. Şehir, Vesayet Konseyi tarafından tayin edilen bir Genel Vali tarafından yönetilecekti. Genel Vali, yürütme görevini, üyeleri kendisi tarafından seçilen bir Yönetim Kurulu (Council of Administration) vasıtasıyle ifa edecekti. Yasama görevi ise, 40 kişilik bir Yasama Konseyi'ne veriliyordu. Konseyin 18 üyesi, şehirde ikamet eden Arap nüfus ve 18 üyesi de Yahudi nüfus tarafından seçilecekti. 2 üye de, ne arap, ne yahudi olmayan nüfus tarafından ve kendi içinden seçilecekti. Geri kalan 2 tanesi de, ne arap, ne yahudi olmayan Kudüs'lüler arasından Valinin seçtiği 6 kişi içinden, bütün Kudüs halkı tarafından seçilecekti. Arapça ve İbranice Kudüs'te resmi dil olacaktı. Nihayet, Arap ve Yahudi devletlerinin vatandaşları Kudüs'e serbestce girip çıkacaklardı. Kutsal yerleri ziyaret de tamamen serbest olacaktı.

Bu tasarının kabulünden üç hafta sonra Arap-İsrail savaşı çıktığı için, tabiatiyle bu tasarıyı yürütmek mümkün olmadı.

B.M. Kudüs meselesini bundan sonra, Filistin için bir Uzlaştırma Komisyonu kuran, Genel Kurulun 11 Aralık 1948 tarih ve 194 (III) sayılı kararında ele aldı. Kararın 7. paragrafı, kutsal yerlerin serbestisini ve korunmasını öngörüyor, 8. paragrafı da, Kudüs'ün sınırlarını belirttikten sonra, Uzlaştırma Komisyonuna, Kudüs'ün gayrı askeri hale getirilmesinin ve milletlerarası bir rejime kavuşturulmasının sağlanması görevini veriyordu.

Uzlaştırma Komisyonu, 1949 yılı içinde, daha önce sözünü ettiğimiz çalışmaları sırasında, Arap devletleri ve İsrailin temsilcileri ile yaptığı görüşmelerde ele aldı. Ne var ki, Kudüs şehri şimdi ikiye bölünmüştü. Bu ikiye bölünmüşlük, Kudüs konusunda Arapları da ikiye bölmüştü. Çünkü Kudüs'ün Arap kısmı Ürdünün eline geçmişti. Bu sebeptendir ki, Uzlaştırma Komisyonunda diğer Arap ülkeleri Kudüs meselesinden fazla mülteciler konusuna ağırlık vermişlerdir.

İsraile gelince: Uzlaştırma Komisyonu 7 Nisan 1949 da Tel-Aviv'de İsrail Başbakanı ile yaptığı görüşmede, Ben-Gurion, Komisyona, Kudüs'teki kutsal yerlerin milletlerarası rejim ve kontrol altına konulmasını kabul edebileceklerini, fakat Kudüs şehrinin milletlerarası statüye tabi olmasını kabul edemiyeceklerini söylemiştir ([209]). Ürdün gibi İsrail de Kudüs'ü elinden çıkarmaya niyetli değildi. Kaldı ki, İsrail Kudüs hakkındaki bu görüşünü Kasım ayında, B.M. de değiştirecek ve daha katı bir tutum olacaktır.

Uzlaştırma Komisyonu, Arap ülkeleri ve İsrail ile bu görüşmelerinden sonra, Kudüs Bölgesi (Jerusalem area) için bir "Devamlı Milletlerarası Rejim"

---

(209) **Yearbook of the U.N., 1948-49,** p.198.

(Parmanent International Regime) taslağı hazırladı ve 1 Eylül 1949 da bu taslağı Birleşmiş Milletlere sundu ([210]).

25 maddelik bu taslağa göre, Kudüs bölgesi, yahudi kesimi ve arap kesimi olmak üzere ikiye ayrılıyor ve bu ayırım çizgisi ekli bir haritada belirtiliyordu. Her iki kesim de kendi belediye hizmetlerini kurmada ve yürütmede özerkliğe sahip olmakla beraber, Kudüs şehrinin yönetimi, B.M. Genel Kurul tarafından seçilmiş bir "Birleşmiş Milletler Komiseri"ne (Commissioner) verilecekti. Komiserin başkanlığında, üyeleri arap ve yahudilerden eşit sayıda seçilmiş ve diğer dinlerin de temsil edildiği bir Genel Konsey (General Council), ortak konularda karar alacaktı.

Kudüs şehri gayrı askeri ve tarafsız hale getirileceği gibi, Kudüs'ün her iki kesimine de göçler yasaklanıyordu.

Uzlaştırma Komisyonunun bu Kudüs Planı, Kasım sonu ve Aralık 1949 başında, Genel Kurulun önce **ad hoc** Siyasi Komitesinde ve sonra da Genel Kurulda tartışıldı ([211]). Fakat, bilhassa Kudüs'ün bölünmüşlüğünü esas aldığı için hiç benimsenmedi. Tartışmalar sırasında İsrail delegesi, İsrailin Kudüs'ten çekilmesi halinde bir çok hizmetlerin aksıyacağını, milletlerarası rejimin tatbik imkânının olmadığını ve Genel Kurulun bu istikamette karar alması halinde neticenin fiyasko olacağını bildirdi.

Ürdün temsilcisi ise, Kudüs'ün milletlerarası rejim altına konulmasının, ülkesinin güvenliği, bütünlüğü ve çıkarlarına zararlı olacağını ve bu rejimin bir yarar sağlıyamıyacağını belirterek, milletlerarası rejime karşı çıktı.

Irak delegesi de, Kudüs'ün, Filistin Arap Devleti içinde bir "Arap şehri" olarak kalması gerektiğini, fakat iş işten geçtiğini, bu sebeple de milletlerarası rejimi "ehveni şer" ("lesser evil") olarak kabul ettiklerini ve bu yönde oy kullanacağını bildirdi.

Suriye ise, "birleştirilmiş Kudüs"ün milletlerarası rejim altına konulması gerektiğini vurgulayarak, Kudüs'ün hem İsrailin ve hem de Ürdünün elinden alınması görüşünü ileri sürdü.

Uzlaştırma Komisyonunun Kudüs plânı İngiltere ve Amerika tarafından desteklenmiştir.

Neticede Genel Kurul, Uzlaştırma Komisyonunun tekliflerini bir kenara attı ve 9 Aralık 1949 tarih ve 303 (IV) sayılı kararı ile ([212]), **corpus separatum**

---

(210) Taslağın metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.447-456. Ayrıca bak.: Kirk, **The Middle East, 1945-1950,** pp.304-305 ve **Keesing's...1948-1950,** pp.10268.

(211) Tartışmalar için bak.: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** pp.190-196.

(212) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1948-49,** pp.196-197; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.458-459; Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.135-136.

ilkesini, yani Kudüs'e milletlerarası statü verilmesini benimsedi ve Vesayet Konseyine de, 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararında Kudüs için öngörülen statüyü hazırlama görevi verdi.

Vesayet Konseyi bu görevi 13 Aralık 1949 da ele aldı ve 19 Aralık tarihli kararında da, Konsey Başkanından Kudüs'ün öngörülen statüsü için bir rapor hazırlamasını istedi. Vesayet Konseyi bu arada da, 20 Aralık 1949 da aldığı bir kararda, İsrailin bazı hükümet organ ve dairelerini Kudüs'e naklet-mekle, Kudüs'ün milletlerarası statüsünün tatbikini güçleştirildiğini belirterek, İsrail hükümetinden bu tedbirleri geri almasını ve Genel Kurul kararlarının tatbikini güçleştirecek hareketlerden kaçınmasını istedi ([213]).

Bu uyarmaya rağmen, İsrail parlamentosu 23 Ocak 1950 günü Kudüs'-te toplanarak, Kudüs'ü İsrailin başşehri ilân etti ([214]).

Öte yandan, Vesayet Konseyi de 4 Nisan 1950 de aldığı bir karar-la ([215]), daha önce 21 Nisan 1948 de hazırlamış olduğu statü tasarısını bir iki ufak değişiklikle, aynen kabul etti. Fakat bütün bunlardan hiçbir netice çıkmadı ve Kudüs tartışmaları bundan sonra da devam etti.

(213) **Yearbook of the U.N., 1948-49,** p.197.

(214) Kirk, **The Middle East, 1945-1950,** p.308.

(215) Kararın ve statünün metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.461-483.

III
1956
Süveyş Savaşı

1956 Süveyş Savaşı esasında bir Arap-İsrail savaşı değildir. Çünkü ne doğrudan doğruya İsrail ile alâkası vardır ve ne de Filistin meselesi ile. 1956 Savaşı bir **Nâsır Meselesi**'nden çıkmıştır. Her ne kadar Nâsır'ı ortaya çıkaran 1948-49 Arap-İsrail savaşı olmuş ise de, 1956 Süveyş Savaşının Arap-İsrail meselesi ile doğrudan bağlantısı yoktur. Nâsır'ın Arap dünyasının liderliğine oynaması, "Pan-Arabizm" veya "arap milliyetçiliği" politikası ve bu liderliğin ve bu politikanın Batı'nın bölgedeki çıkarlarına ters düşmesi, 1956 Süveyş Savaşının gerçek sebebidir. Süvey Kanalını işgale teşebbüs eden İngiltere ve Fransanın ve onlarla işbirliği yapan İsrailin temel amaçları Nâsırı "düşürmek" idi. Lâkin Nâsırın bu savaşta uğradığı askerî hezimet, onun düşmesini sağlamak şöyle dursun, aksine ona siyasî zafer kazandırmış ve Arap dünyasındaki durumunu daha da kuvvetli hale getirmiştir.

Şüphesiz Nâsır Pan-Arabizm politikası ile İsraili de ortadan kaldırmayı hedeflemişti ve bu da İsrailde korkular uyandırmıştı. Fakat Nâsırın uyandırdığı korkular İsraili çok aşmış ve Batı'nın bölge çıkarlarını birinci derecede etkilemiştir. Nâsır, İsrailden fazla Batı için "problem" olmuştur.

Diğer taraftan, 1956 Süveyş Savaşı İsraile siyasi bir zafer sağlamamış ise de, bu devleti Orta Doğunun bir askeri gücü olarak ortaya çıkarmıştır.

Nâsırın siyasi gücü ile İsrailin bu askeri gücü, 1967 de birbirlerine meydan okuyacaklardır. Dolayısıyla, 1956 Süveyş Savaşının neticeleri, 1967 Arap-İsrail savaşının tohumlarını atmıştır.

1956 Savaşında Mısır ile Batılıların karşı karşıya getiren sadece Nâsırın Arap dünyasının liderliğini eline alıp, Batı'nın şüphelendiği gibi, bir "Nâsır İmparatorluğu" kurma hevesi (1) değildir. Birinci Arap-İsrail savaşından sonra, 1950-55 arasında milletlerarası politikada ve bölgede meydana gelen gelişmeler de, Batı ile Nâsır arasındaki münasebetlere bir zemin hazırlamıştır ki, 1955-56 yıllarının gelişmelerini bu zemine oturtmadan değerlendirmek mümkün değildir. Bu sebeple bu zemini ortaya çıkaran gelişmeleri ana hatları ile belirttikten sonra, 1956 Süveyş Savaşı ile doğrudan bağlantılı konuları da ayrı ayrı ele alarak, bu savaşı incelemeye çalışacağız.

---

(1) **The Memoirs of Sir Anthony Eden - Full Circle,** London, Cassell, 1960, p.577. Bundan sonra bu kaynağı **"Full Circle"** diye zikredeceğiz.

1. Orta Doğuda Yapı Değişikliği, 1950-55

1948-49 Arap-İsrail savaşı ile, İsrail 1950 yılından itibaren Orta Doğu politikasına dahil olduğu sırada, yine 1950 yılında patlak veren bir savaş, Soğuk Savaş döneminin Doğu ve Batı bloklarını karşı karşıya getirdi. Bu da Sovyet Rusyanın kontrolü altındaki komünist Kuzey Kore'nin, 25 Haziran 1950 de, Amerikanın koruması altındaki Güney Koreye saldırması ile ortaya çıkan Kore Savaşıdır (2). 1945-49 döneminde Avrupada Doğu ve Batı blokları arasındaki mücadelelerden sonra, Kore Savaşı, ilk defa olarak Sovyet Rusyanın "eylemli" saldırısını teşkil ediyordu. Sovyet politikasında ortaya çıkan bu açık saldırganlık, 1881 yılından beri Mısırı ve dolayısıyla Süveyş Kanalını kontrolu altında tutan İngiltere için Kanalın ehemmiyetini büsbütün arttırdı. Süveyş Kanalı şimdi Batı Avrupanın Orta Doğu ve Uzak Doğu ile mevcut en mühim ve stratejik bağlantısı oluyordu. Bu bağlantının düşman ellerin ve bilhassa Sovyet Rusyanın kontrolu altına girmemesi fevkalade ehemmiyetli idi.

Daha Kore Savaşı sona ermeden, İngilterenin karşısına Orta Doğudaki menfaatleri için başka bir komünizm tehlikesi kendisini gösterdi. Bu da 1951-54 yılları arasında İngilere ile İranı çatışma durumuna sokan İngiliz-İran petrol anlaşmazlığıdır (3).

İran petrolleri 20. yüzyılın başındanberi "Anglo-Iranian Oil Company" isimli bir ingiliz şirketi tarafından işletilmekte idi. Fakat şirket İrana çok az para veriyordu. Bu sebeple, Dr. Musaddık liderliğindeki Milli Cephe adlı siyasi grup, petrollerin millileştirilmesi kampanyasını açtı. Dr. Musaddık, sadece aşırı sağcılar tarafından değil, komünist **Tudeh** Partisi tarafından bilhassa desteklendi. Bu atmosferde başbakanlığa da getirilen Dr. Musaddık, 1951 Nisanında, petrollerin millileştirilmesini öngören kanunu Meclis'ten geçirdiği gibi, 1952 Mayıs seçimlerinde de Milli Cephe ile komünist Tudehçiler Meclis'te çoğunluğu elde etmeye muvaffak oldular. Bundan cesaret alan Musaddık, dış politikada tamamen Batı'ya ve bilhassa Amerikaya dayanan İran Şahını da 1953 Mayısında tahtından feragat ettirdi. Fakat ülke komünistlerin kontroluna girmek üzere iken Ordu'nun 1953 Ağustosun da yaptığı darbe ile Dr. Musaddık devrildi ve tutuklandı. Şah tekrar tahtına döndü ve İran petrollerinin işletilmesi de, büyük hissesi Amerikan ve ingiliz şirketlerine ait olan bir milletlerarası konsorsiyoma verildi.

İran petrolleri meselesi 1951 de patlak verdiği zaman, İngilterenin Mısır'da da başı dertte idi. Bu da, 1946 yılındanberi devam etmekte olan İngiliz-Mısır Süveyş Anlaşmazlığı'dır (4).

---

(2) Kore Savaşı ve neticeleri için bak.: Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980,** Türkiye İş Bankası yayınları, 3. Baskı, 1986, ss.453-458.

(3) İngiliz-İran petrol anlaşmazlığı için bak.: Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980,** ss.489-491.

(4) İngiliz-Mısır Süveyş Anlaşmazlığı için bak.: F. Armaoğlu, **adı geçen eser,** ss.492-496.

Süveyş Kanalı, bir fransız şirketi tarafından yapılan 1869 da dünya deniz trafiğine açıldıktan sonra, İngiltere, Hindistan sömürgesini ve Uzak Doğuyu kendisine bağlayan "İmparatorluk Yolu" üzerindeki bu su geçidinin stratejik ehemmiyetini görmüş ve burasını ilk fırsatta kontrolu altına almaya karar vermişti. 1875 de Kanal Şirketi hisselerinin bir kısmını satın almaya muvaffak olan İngiltere, 1881 de de, bir Osmanlı toprağı olan Mısırı hodbehod işgal etti. Fakat I. Dünya Savaşından sonra Orta Doğuda başlayan Arap milliyetçiliği hareketlerinin baskısı altında kalan İngiltere, 26 Ağustos 1936 da Mısır hükümeti ile imzaladığı bir anlaşma ([5]) ile, Mısıra bağımsızlık verip askerini bu ülkeden çekmekle beraber, Süveyş Kanalı bölgesinde 10.000 asker ve 500 pilot bulundurma hakkını elinde tutuyor ve ayrıca aralarında bir ittifak bağı da kuruluyordu.

Faşist İtalyanın 1940 Haziranın da II. Dünya Savaşına katılarak, Kuzey Afrikadaki sömürgesi Libya'dan Mısıra karşı harekete geçmesi ve arkasından da Nazi Almanyasının da bu cepheye asker sevkedip Süveyş Kanalını ele geçirmek istemesi üzerine İngiltere, 1936 ittifakına dayanarak, Mısıra 200.000 kişilik bir kuvvet sevketti. 1942 yılı sonlarına kadar devam eden Kuzey Afrika muharebelerini İtalya ve Almanya kaybetti.

Savaş bittikten sonra Mısır hükümeti İngilterenin Mısırdan çekilmesini istedi. Fakat 1945-46 yıllarında Sovyetlerin İran, Türkiye ve Yunanistanı kontrolları altına alma çabaları üzerine, İngiltere, Mısır ve Süveyş Kanalının ehemmiyet kazandığını gördüğünden, Mısırdan tamamen çekilip gitmeyi göze alamadı. Yukarda da belirttiğimiz gibi, Kore Savaşı İngilterenin Mısırdan çekilmeme hususundaki kararını daha da pekiştirdi.

Sovyet komünizminin yayılmacılığı karşısında Amerikanın da bu yayılmacılığı "durdurma" (containment) politikası takip etmekte olması ([6]), Mısır ve Orta Doğu konusunda İngiltere ile Amerika arasında bu sırada tam bir işbirliğinin doğmasını sağlamıştır.

İngiltere ile Mısır arasındaki müzakereler 1945 yılı sonunda başladi ve zaman zaman şiddetli gerginlik safhalarından geçti. Bu gerginlikler Mısırda ingiliz kuvvetleri ile halk arasında sert çatışmalara sebep oldu. Ülkede yoğun bir ingiliz aleyhtarlığı ortaya çıktı. İngiliz düşmanlığının öncülüğünü ve militanlığını, muhalefetteki **Vafd Partisi** ile, gizli Komünist Partisi ve aşırı

---

(5) Bu anlaşmanın metni için, II. Bölüm'ün 162 no.lu dipnotuna bakınız.

(6) Amerikanın bu tarihlerdeki "containment" politikası için bak.: Terry L. Deibel and John Lewis Gaddis (Eds.), **Containment: Concept and Policy,** 2 Vols., Washington, D.C., National Defense University Press, 1986 ve John Lewis Gaddis, **Stategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy,** New York, Oxford University Press, 1982.

dinci **Müslüman Kardeşler** örgütü yapmakta idi (7). Komünistler, yayın organlarına, siyasi partilere ve fabrikalarla sendikalara kadar sızmışlardı.

İsrail devletinin kuruluşu ve 1948-49 savaşında arapların yenilgisi de, Mısırda, Batı, fakat bilhassa Filistinin mandater yöneticisi olan İngiltere aleyhine yoğun bir düşmanlık havasının ortaya çıkmasında büyük rol oynadı.

Biraz aşağıda ayrıntıları ile belirteceğimiz üzere, yine bu savaştaki yenilginin tesir ve tepkisiyle, Mısır Ordusuna mensup bir kısım subayların kurduğu **Hür Subaylar** grubu, 23 Temmuz 1952 de bir darbe yaptılar ve Kral Faruk'u devirerek monarşiye son verdiler. Askeri yönetim içerde otoritesini kurabilmesi için, bu mühim meseleyi sona erdirmek amacı ile ve İngiltere de, monarşinin gidişi ile kaybettiği desteği yeni askerî yönetimde bulmak ümidi ile, 19 Ekim 1954 de 13 madde ve 2 Ek'ten meydana gelen bir anlaşma imzaladılar (8). Bu anlaşma ile, bir yandan 26 Ağustos 1936 tarihli İngiliz-Mısır ittifakı ile, öte yandan, Sudan üzerindeki İngiliz-Mısır ortak egemenliğini kuran 19 Ocak 1899 tarihli "condominium" anlaşması (9) yürürlükten kaldırılıyor ve aynı zamanda da, hem Sudan'ın bağımsızlığı tanınıyor ve hem de ingiliz kuvvetlerinin Mısırdan ve Süveyş Kanalından 20 ay içinde çekilmesi sağlanıyordu. Bununla beraber, Süveyş Kanalından serbest geçişi sağlayan 29 Ekim 1888 tarihli İstanbul Anlaşması (10) da teyid ediliyordu (Mad.8). Anlaşmanın 6. Maddesine göre de, Arap Ligi Ortak Savunma Antlaşması (11) devletlerinden birine veya Türkiyeye silâhlı bir saldırı ha-

---

(7) Mısırdaki komünizm faaliyetleri ile aşırı sağ faaliyetler için bak: Walter Z. Laqueur, **Communism and Nationalism in the Middle East,** London, Routledge-Kegan Paul, 1957, pp.31-62 ve 236-252. Ayrıca bak.: "Les Partis communistes Moyen-Orientaux", **Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires,** No.2295, 21 Mai 1957.

(8) Antlaşmanın metni: Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol.II, pp.383-384; **American Foreign Policy - Current Documents, 1950-1955,** Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1957, Vol.II, pp.2223-2226; **Keesing's...1952-1954,** p.13833; **Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires,** No. 1996, 17 Mars 1955.

(9) İngiliz-Mısır "Condominium" anlaşması için bak.: **Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires,** No.1116, 23 Avril 1949, p.28 ve No.1544, 3 Novembre 1951, pp.8-9.

(10) İstanbul Anlaşması için bak.: Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol.I, pp.202-205; Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics,** Vol.I, pp.455-456; John Norton Moore, **The Arab-Israeli Conflict (Readings and Documents),** Princeton, N.J., Princeton University Press, 1977, pp.1000-1004; John Norton Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III: **Documents,** pp.596-600; Colliard, **Droit International et Histoire Diplomatique (Documents Choisis),** pp.106-109; **Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires,** No.2205, 16 Août 1956, pp.6-7. 17 maddelik bu anlaşmayı imzalayan devletler şunlardır: İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan, İtalya, Hollanda ve İspanya.

(11) 17 Haziran 1950 tarihli bu anlaşmanın metni: **American Foreign Policy, 1950-1955 - Basic Documents,** Vol.I, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1957, Department of State Publication 6446, pp.1249-1253; Denise Foliot, **Documents on International Affairs, 1951,** London, Oxford University Press, 1954, pp.422-424; Hurewitz,**Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol.II, pp.311-314.

linde, Mısır, İngiltereye her türlü kolaylığı sağlıyacaktı. Böylece Türkiye, İngiliz-Mısır anlaşmasının veya anlaşmazlığının ve dolayısıyla İngilterenin Orta Doğu politikasının bir parçası haline gelmekte idi. Osmanlı Devletinin yıkılarak bölgeden çekilmesinden sonra, bu durum Türkiye için mühim bir gelişme idi. Osmanlı İmparatorluğunu Orta Doğudan tasfiye eden İngiltere, 35 yıl sonra, Orta Doğuda tutunabilmek için, onunyerini alan Türkiyeyi kullanmak zorunda kalıyordu.

Türkiye'nin Orta Doğuya girmesi ve bölgenin karmaşık politikasına bulaşması bu kadarla da kalmadı. İngiliz-Mısır Süveyş anlaşmasından bir kaç ay sonra ortaya çıkan Bağdat Paktı, bölgeyi karıştırdığı gibi, Türkiye'nin Arap dünyası ile münasebetlerini de bozdu ([12]).

Albay Abdünnasır, 17 Haziran 1954 de cunta lideri General Necib'i bertaraf ederek başbakanlığa geldi. Aynı yılın Temmuz ayında İngiliz-Mısır Süveyş anlaşması parafe edildi ve 19 Ekim 1954 de de imzalandı. Nâsırın bu politikasına Batılılar ümitle baktılar. Çünkü Nasır Batı taraftarı görünmekteydi ([13]). Nitekim, daha Süveyş Anlaşması 27 Temmuzda parafe edildiği zaman Nasır, "Mısır ve İngiltere ile Batılı ülkeler arasında, karşılıklı inan, güven ve işbirliğine dayanan yeni bir dostane münasebetler dönemi açılmıştır" diyor ve şunu ekliyordu: "Kalplerimizdeki nefret duygularından kurtulmak ve İngiltere ile, 70 yıldır münasebetlerimizde eksik bulunan karşılıklı inan ve güvenin sağlam temeline dayanan münasebetler inşasına başlamak istiyoruz" ([14]). Fakat Bağdat Paktı Nasır'ın bütün tasarılarını yıktı ve politikasında derin değişiklere sebep oldu.

Bağdat Paktının gerçekleştirmek istediği, Orta Doğuda bir kollektif savunma sistemi kurma fikri, esasında Amerika Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'den gelmiştir. Amerika, Avrupadaki Sovyet yayılmacılığına ve emperyalizmine karşı 4 Nisan 1949 da NATO'nun kurulmasını sağladıktan sonra, 1950-53 Kore Savaşı üzerine de, 1951 de Japonya, Filipinler, Avustralya ve Yeni Zelanda ile bir dizi ittifaklar yapmış ve güney-doğu Asya ülkelerini de SEATO denen bir ittifak sistemi içinde toplayarak milletlerarası komünizmin Asyadaki yayılmasına karşı da "durdurma" (containment) tedbirleri almıştı ([15]). NATO ile beraber Atlantik'ten Pasifiğe uzanan bu ittifak sistemleri içinde bir tek açık nokta olarak Orta Doğu kalıyordu. Bölgede, Sovyet emperyalizmine karşı kurmak istediği ittifak sistemine "Kuzey Seddi" (Nort-

(12) Bağdat Paktı için bak.: Dr. Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiyenin Arap Orta Doğusan Karşı Politikası, 1945-1970,** Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No.340, 1972, ss.51-81; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980,** ss.524-528.

(13) Dwight D.Eisenhower, **Waging Peace - The White House Years (A Personal Account, 1956-1961),** New York Doubleday and Co.1965, p.23.

(14) **Keesing's...1952-1954,** p.13704.

(15) Bu ittifaklar için bak.: F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980,** ss.456-462.

hern Tier) diyen Dulles, 1953 Mayısında, Ankara da dahil, bölge ülkelerini ziyaret ettikten sonra, şartların böyle bir ittifaka müsait olmadığını görerek bu tasarıdan vazgeçti.

Fakat Amerikanın bıraktığı bu tasarıyı Türkiye ele aldı. Türkiye'nin, bilhassa Süveyş Anlaşmasında kendisine de yer verilmiş olmasından ve bunu Nâsır'ın da kabul etmiş bulunmasından cesaret aldığı anlaşılmaktadır. Bu anlaşmadan sonra Türkiye'nin yaptığı zemin yoklamaları, ne Mısırın ve ne de diğer Arap devletlerinin bu ittifak sistemine katılmayacaklarını göstermesine rağmen, Mısırın dışındaki diğer Arap ülkelerinin sonradan katılacakları ümidi ile, Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955 de "Bağdat Paktı" adını alan ittifakı imzaladılar ([16]).

İttifakın ilk yanlışlığı şurada idi ki, Vahhabi'lerin Suudi Arabistanı, "Haşimi"lerin Irak'ının tarihi düşmanı olduğu gibi, "ilerici" ve "sosyalist" Nâsır da, Arap dünyasını kendi etrafında birleştirebilmek için önce "gerici" monarşileri yıkmaya kararlı idi. Nâsır "ilerici" rejimlerin hakim olduğu Arap dünyasından, Doğu ile Batı arasında bir denge rolü oynayabilecek bir "Üçüncü Blok" yaratmayı düşünüyordu ve bunun ilk adımı olarak da bir "İslâm Konferansı" toplamayı tasarlamakta idi. Bağdat Paktı şimdi bu tasarılara, Nâsır'ın bu büyük hayallerine darbe indiriyordu. Çünkü, ona göre, Türkiye ve Irak, Orta Doğunun liderliğini ele almak için ortaya çıkmışlardır.

Hele İngilterenin 4 Nisan 1955 de Bağdat Paktına katılması, Orta Doğunun geleneksel sömürgecisi olması dolayısiyle, Bağdat Paktını daha da bir "umacı" haline getirdi. Bu sebeple, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen arasında, Bağdat Paktına karşı, hemen bir blok teşekkül etmiştir. Bölgenin bu bloklaşması karşısında, Ürdün ve Lübnan bunların dışında kalmak suretiyle, Bağdat Paktı sayesinde Orta Doğu, İsraili de hesaba katarsak, dörde bölünmüş olmaktaydı ki, bu bölünmüşlük Sovyet Rusyanın, Çar Petro'dan beri ilk defa olarak, Orta Doğuya girmesini kolaylaştıracak bir atmosfer yaratacaktır.

Eğer Türkiye, Nâsırın, Orta Doğuyu kendi egemenliği altında birleştirme tasarılarını kösteklemek için Bağdat Paktını ortaya çıkarmış ise, doğrusu amacına ulaşmış idi. Fakat ne var ki, Nâsırın tasarılarının önlenmesi de, daha sonra Türkiye'nin başına, bugüne kadar dert olan "Orta Doğulu Rusya" faktörünü ortaya çıkaracaktır.

---

(16) 8 Maddelik Bağdat Paktı'nın metni: **Düstur,** 3. Tertip, Cilt 36, ss.422-425; **Ayın Tarihi,** Şubat 1955, No.255, ss.185—188; **Keesing's Contemporary Archives, 1955-1956,** p.14105; Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol.II: 1914-1956, pp.390-391, **American Foreign Policy, 1950-1955,** Vol.I, pp.1257-1259; **Documentation Française, Notes et Etudes Documentaires,** No.2142, 21 Février 1956, pp.15-16.

Bağdat Paktına İsrail dahi tepki gösterdi. İsraile göre Bağdat Paktı kendisine karşı kurulmuştu ve İsraile karşı Arap saldırganlığını arttıracak mahiyette idi. Bu sebeple de Amerikan ve ingiliz hükümetlerine bu endişelerini bildirerek, bu iki ülkenin dikkatini çekmiştir ([17]).

Bir yandan Arapların, öte yandan İsrailin bu tepkileri karşısında, daha önce Türkiye'ye fiili destek vaadeden Amerika ([18]), Pakta katılmaktan vazgeçmiştir. Nasıl İngiltere'nin Bağdat Paktına katılması bu ittifakı zayıflatmış ise, Amerikanın katılmaması da daha da zayıflatmıştır.

İsrailin Mısır ile sınır çatışmalarının yoğunlaştığı ve Mısır için silahlanma ihtiyacının ön plana çıktığı 1955 yılı ortalarında, Orta Doğunun "milletlerarası çerçevesi" böyle bir yapıya sahiptir. Bununla beraber, doğrudan doğruya Arap-İsrail münasebetlerine tesir eden diğer bazı faktörlere temas etmeden de, 1956 Süveyş Savaşı'nın zeminini tam olarak çizmek mümkün olmayacaktır.

2. Mısır'da Monarşinin Yıkılması

1948-49 savaşında beş Arap devletinin İsraile saldırmasına rağmen, ancak 75.000 kişilik düzenli bir askeri kuvvete sahip bulunan İsrailin, muharebelerde Arap ordularını perişan etmesi ve Arapların ağır yenilgileri, Arap dünyasında milliyetçilik duygularının uyanmasına sebep olmuştur. Yenilgi Arapları silkelemiş ve uyandırmıştır. Fakat bu millî duygular başlangıçta herhangi bir fikrî ve sistemli bir muhtevaya dayanmaktan ziyade, intikamcılığın başıboş tepkisi şeklinde ortaya çıkmıştır. Arap milliyetçiliğinin bir fikrî sisteme sahip olması ve ilkeleri ve amaçları ile bir bütünlük kazanması, Mısır'da monarşiyi deviren askeri darbe ve onun lideri Yarbay **Cemal Abdünnasır** ile mümkün olmuştur.

Mısır'da kaynağını Mehmet Ali'den alan monarşinin askerler tarafından devrilmesi de yine 1948-49 Arap-İsrail savaşının bir neticesi olmakla beraber, Kral Faruk'un sefih hayatı ve saray skandalları, etrafında çöreklenmiş olan bir grup insanın ülkeyi sömürmesi de, mühim sebeplerden birini teşkil etmiştir. Bunun içindir ki, Mısır Ordusunda bir grup genç subay, daha 1947 Kasımında, Kral Faruk'u öldürmeye teşebbüs etmiş, fakat darbeciler ihbar edildiğinden yakalanmışlardır. Darbenin liderlerinden Teğmen Abdülkadir Taha, kralın muhafızları tarafından hemen vurularak öldürülmüş ve bir grup subay da tutuklanmıştır ([19]).

---

(17) Bak.: **Keesing's...1955-1956,** p.14106.

(18) Kürkçüoğlu, **adı geçen eser,** s.68.

(19) Peter Calvocoressi, **Survey of International Affairs, 1952,** London, Oxford University Press, 1955 (issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs), pp.208-209.

Bu darbe teşebbüsüne rağmen Kral Faruk'un hayatında ve skandallarında bir değişme meydana gelmediği gibi, Arap-İsrail savaşı Ordu içinde, Kral ve hükümet aleyhine olan havayı daha da şiddetlendirdi. Mısır, en kuvvetli orduya sahip olması gerekirken, savaşta en kötü neticeyi alan ülke oldu. Bunda iki sebep bilhassa rol oynamıştı. Biri, ihale ve satın almalardaki suistimal ve rüşvetten dolayı, cepheye gönderilen bütün silah ve askeri malzemenin bozuk veya kusurlu olmasıydı. İkincisi, Kahiredeki yüksek komutanlığın, cephedeki muharebeleri masa başından yönetmeye kalkması ve durumu yakından takip etmemesi neticesi, yanlış emirler vermesiydi.

Bundan dolayı, birliği Falluja'da İsrail kuvvetleri tarafından muhasara edilip, bu muhasaradan güçlükle kurtulan subaylardan Cemal Abdünnasır, cepheden döner dönmez, hükümeti devirmek amacı ile, önce beş arkadaşı ile daha sonra 9 subay ile **Hür Subaylar** (az-zubbat al-ahrar) Komitesini kurdu ([20]). Hür Subaylar Komitesi daha sonra Ordu birlikleri içinde alt-komiteler kurmuştur.

1950 Ocak seçimlerinde Mısır parlamentosunda yine çoğunluğu elde eden ve 1952 Ocak ayına kadar hükümette bulunan **Vafd** Partisinin, boğazına kadar suistimallerin içine girmesi, 1948-49 savaşı sırasındaki suistimal ve rüşvet hadiselerini araştırmaktan kaçınması, Vafd ile Kral Faruk'un çatışmaları, İngiliz-Mısır Süveyş anlaşmazlığının giderek şiddetlenmesi, siyasi istikrarsızlıkların ülkeyi gittikçe artan karışıklıkların içine atması, Hür Subayların darbe kararlılıklarını her gün daha da kesinleştirdi.

Ayrıca Ordunun yüksek kademelerindeki suistimal söylentileri, terfilerin gayet yavaş yürümesi ve bilhassa Filistin savaşındaki suistimal skandallarının açıklanması da Hür Subayları tahrik etti. Bu açıklamalara göre, Kral Faruk'un yakınları da dahil bir takım nüfuzlu kişiler Ordu ihalelerinde rüşvet alarak, Orduya bozuk silah ve malzeme alınmasına sebep olmuşlar ve Mısırın savaştaki hezimetinde bu bozuk ve kusurlu silah ve cepane büyük rol oynamıştı. Bilhassa rüşvetçiler hakkında hiç bir adlî kovuşturma yapılmaması Ordunun huzursuzluğunu artırmıştı ([21]).

---

(20) Bu 9 subay şunlardı: Yarbay Cemal Abdünnasır, Binbaşı Salah Salim, Yarbay Enver Sedat, Havacı Filo Komutanı Cemal Salim, Binbaşı Halid Muhiddin, Binbaşı Abdülhakim Amr, Binbaşı Kemaleddin Hüseyin, Havacı Filo Komutanı Abdüllatif Bağdadi ve Havacı Filo Komutanı Hasan İbrahim. Darbeyi yaptıklarında hepsi de 40 yaşın altında olan bu subaylardan Yarbay Enver Sedat'ın, Nazi Almanyasının istihbarat servisleri ile işbirliği yapması sebebile 1942 de hapis cezasına mahkum olduğu ileri sürülmektedir. Bak.: **Survey of International Affairs, 1952,** p.209, 3 no.lu not. Diğer taraftan, Donald Neff, **Warriors at Suez,** New York, The Linden Press/Simon and Schuster, 1981, p.68 de, Hür Subaylar Komitesinin 1942 de Nasır tarafından "Üsteğmen" iken kurulduğunu ileri sürmektedir.

(21) **Keesing's Contemporary Archives, 1952-1954,** p.12361.

Bu atmosfer içinde Kral Faruk'un yaptığı bir hata daha, bardağı taşıran damla oldu. Gelişmeleri şöyle özetliyebiliriz:

1951 Ekiminden itibaren Süveyş Kanalı bölgesinde ingilizlere karşı tethiş ve saldırılar başladı. İngilizlerle Mısırlılar arasındaki bu çatışmalar şiddetini arttırarak devam ederken, 25 ve 26 Ocak 1952 günlerinde ingiliz askerleri İsmailiye'de Mısır karakollarına saldırınca, Kahire'de de halk ingiliz mağazalarına saldırıp, bu mağazaları yağma ve tahrip etti. Milyonlarca sterlinlik zarar meydana geldi. Bu hadiselerin arkasında Vafd Partisi ile onun içişleri bakanı Fuad Seraceddin Paşanın olduğunu gören Kral Faruk, Nahas Paşa kabinesini azletti ve yeni kabineyi kurmakla, yaşlı devlet adamı ve güvendiği bir kimse olan Ali Mahir Paşayı görevlendirdi. Yani parlamentoda çoğunluğa sahip olan Vafd Partisi iktidardan uzaklaştırıldı.

Fakat Ali Mahir Paşa hükümeti beş haftadan fazla dayanmadı. Ali Mahir Paşa Vafd Partisinin bütün kirli çamaşırlarını ortaya dökmeye ve kovuşturma yapmaya kararlı idi. Lakin kardeşinin öldürülmesi, işleri yavaşlatmasına sebep oldu ([22]). Neticede Ali Mahir Paşa Vafd Partisi ile çatışmayı göze alamıyarak 1 Mart 1952 de istifa etti.

Kral 2 Mart'ta, daha önce Vafd kabinelerinde görev almış olan ve dürüstlüğü ve namusluluğu ile tanınan Ahmed Necib Hilâli Paşayı başbakanlığa getirdi.

Hilâli Paşa, Mısırın yıllardanberi tanıdığı en iyi başbakandı ([23]). Bilhassa Vafd partisinin suiistimallerinin peşinden gitmeye kararlı idi. Fakat, Saraya yakın olan, ödenmemiş vergi borçları milyonlarca ingiliz lirasını bulan, muazzam zengin ve ayrıca servetinin kaynağını sadece Vafd Partisinin bildiği Ahmed Abud Paşa, gerek kendisinin, gerek Vafd Partisinin başına gelecekleri görerek, Sarayın iki adamı, Elias Andraos Paşa ile, Kralın basın danışmanı Kerim Sabit Paşaya isviçre frangı olarak muazzam bir para ödeyerek, Hilâli Paşanın düşürülmesini sağladı ([24]). Kral Faruk 28 Haziranda Hilâli Paşayı başbakanlıktan azletti.

O sırada İngilterenin Dışişleri Bakanı olan Anthony Eden, "Hilâli Paşanın düşürülmesi, Mısırda monarşinin sona ermesinin başlangıcı olmuştur" demektedir ([25]).

Hilâli Paşanın azlinden dört gün sonra, 1950 Ocak seçimlerinin tarafsız başbakanı, yaşlı ve bağımsız devlet adamı Hüseyin Sırrı Paşa yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi. Sırrı Paşa silik bir şahsiyetti. Üstelik Kralın da-

(22) Anthony Eden, **Full Circle,** pp.232-233.

(23) **Full Circle,** p.236.

(24) **Full Circle,** pp.236-237. Ayrıca bak.: **Survey of International Affairs, 1952,** p.208.

(25) **Full Circle,** p.237.

nışmanı Kerim Sabit Paşayı da kabineye almıştı. Fakat Hüseyin Sırrı Paşa kabinesi ile birlikte, Kral ile Hür Subaylar arasındaki bir çatışma, ihtilâlin patlak vermesine sebep oldu.

Hür Subaylar Komitesi kendilerine lider olarak, Orduda kendisine sevgi ve saygı duyulan, Filistin savaşında üç defa yaralandığı için rütbesi Tümgeneralliğe yükseltilen, dürüstlüğü ve namusluluğu ile tanınan, General Necib'i seçmişlerdi. General Necib, 31 Aralık 1951 de Ordu Subay Kulübü Yönetim Kulübü başkanlığına seçilmiş, fakat Kral Faruk kendi yakınlarından Tümgeneral Hüseyin Sırrı Amr'ı seçmedikleri için Subay Kulübünü kapatmıştı. Halbuki Subay Kulübü, Mısır silahlı kuvvetlerinin çok ehemmiyet verdiği bir müessese idi. Kaldı ki, Savunma Bakanlığı bu sırada Kral Faruk'a, Başkomutan General Muhammed Haydar ile General Hüseyin Sırrı Amr'ın Filistin savaşındaki yeteneksizlikleri sebebile Ordudan azillerini teklif etmişti ([26]).

1 Temmuzda yeni kabineyi kurmakla görevlendirilen Hüseyin Sırrı Paşa, önce yeni Savunma Bakanının kim olacağı konusunda Kral ile anlaşmazlığa düştü. Arkasından General Necib'i Subay Kulübü başkanlığına teklifedip de Kral da bu teklifi reddedince ([27]), Hüseyin Sırrı Paşa 20 Temmuzda istifa etti. Bunun üzerine Kral Hilâli Paşayı yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi. Lakin geç kalmıştı.

23 Temmuz sabahının ilk saatlerinde, General Necib liderliğindeki Mısır silâhlı kuvvetleri Kahire'nin kontrolunu ele geçirdi ve polis de subayların emirlerine itaat etti. Darbeciler önce Kahire yakınlarındaki Abbasiye garnizonunu kontrol altına aldılar. Sabah saat 07.00 de, Kahire'deki askerî birliklerin General Necib'i desteklediklerı belli oldu. General Necib yine saat 07.00 de Kahire radyosundan yayınladığı beyannamesinde, "Mısır son zamanlarda çok güç bir dönemden geçmiştir. Büyük suiistimaller ve hükümet istikrarsızlığı olmuştur ve bunlar Ordu üzerinde büyük tesir yapmıştır. Rüşvetçiler, Filistin savaşındaki hezimetimize sebep olmuşlardır. Hainler, Filistin savaşından sonra da Orduyu sabote etmeye çalışmışlardır" diyerek ihtilâlin Filistin savaşı ile ne derece yakından bağlantılı olduğunu vurguluyordu ([28]).

İhtilâlin derin ve esas sebebi bu olmakla beraber, Kralın Hilâlî Paşa kabinesine Savunma Bakanı olarak, kayınbiraderi olan genç bir subayı sokmak istemesi ile, Kralın Hür Subayları tutuklatıp öldüreceğine dair söylentilerin kendilerine ulaşmasının, Hür Subayları hemen darbeye sevkettiği anlaşılmaktadır ([29]).

---

(26) **Survey of International Affairs, 1952,** p. 210.

(27) **Survey of International Affairs, 1952,** p. 210.

(28) **Keesing's ..... 1952-1954,** p. 12361.

(29) **Survey of International Affairs, 1952,** p.210. Bu kaynak, 1952 Mısır ihtilali konusunda, birinci kaynak tellakki edilen şu esere dayanmıştır: Dr. Rashed el-Barawy, **The Military**

İhtilâlin liderinin General Necib olduğu görülüyordu. Gerçekte General Necib darbeden ancak 24 saat önce haberdar edilmişti ([30]). Çünkü ihtilâlin cuntasını teşkil eden subaylar, General Necib'i lider olarak seçerken, "Arkamızdan gelecek bir lider istiyoruz" demişlerdi ([31]). Esasında Necib de ne bir Atatürk, ne de bir Nehru idi ([32]).

23 Temmuz darbesi yapıldığında Kral Faruk İskenderiyede yazlık sarayında idi. Keza hükümet ve kordiplomatik de İstenderiyede yazlıkta idi. Kral, 23 Temmuz sabah 08:00 den itibaren, İngiltere ve Amerikanın müdahale etmesi için bu iki devletin büyükelçileri nezdinde teşebbüste bulundu ise de, bunların hiç biri müdahaleye yanaşmadılar([33]). Bu durum karşısında Kral, darbecilerin her isteğine boyun eğmek zorunda kaldı. Askerî cuntanın isteği üzerine Hilâlî Paşa istifa etti ve yine cuntanın isteğine uygun olarak Ali Mahir Paşa Başbakanlığa getirildi. Bunun arkasından, Kral General Necib'i Korgeneralliğe terfi ettirip Mısır Silâhlı Kuvvetler Başkomutanlığına tayin etti. Ayrıca, Kral, yine cuntanın istekleri doğrultusunda, etrafındaki bir çok adamını da azletti. Bunlar arasında Alias Andraos ve Kerim Sabit Paşalar da vardı.

Ama bütün bunlar Kral Faruk'un tahtını kurtaramadı. 25 Temmuzda General Necib askerî birlikler, tanklar ve toplar eşliğinde İskenderiye'ye geldi. 26 Temmuz sabahı Başbakan Ali Mahir Paşa, cuntanın, Kralın tahtından feragat etmesi isteğini Faruk'a bildirdi. Zaten sabah 07.00 den itibaren tanklar, zırhlı araçlar ve topçu birlikleri Kralın sarayını kontrola almaya başlamıştı. Üç tane bonbardıman uçağı da sarayın üzerinde dolaşıp duruyordu ([34]).

32 yaşında olmasına rağmen, sefahat yüzünden orta yaşlı bir adam gibi görünen Faruk ([35]), 26 Temmuz akşamı, 7 aylık oğlu II. Ahmed Fuad lehine tahtından feragat ederek ([36]), **Mahrusa** yatı ile Capri'ye gitmek üzere İskenderiye'den ayrıldı. Kralın yatı İskenderiyeden ayrılırken 21 pare top atışı ile selâmlandı.

Coup in Egypt - An Analytic Study, Cairo, The Renaissance Bookshop, 1952. Mısır ihtilâli için ayrıca bak.: **Documentation Française. Notes et Etudes Documentaires,** No. 1682, 24 Novembre 1952 (Les Evénements d'Egypte, 20 Juillet - 8 Septembre 1952).

(30) **Survey .... 1952,** p. 210, 3 no.lu not.

(31) **Aynı kaynak,** p. 209, 4 no.lu not.

(32) **Aynı kaynak,** p. 216.

(33) Eden, **Full Circle,** p. 240.

(34) **Survey ... 1952,** p. 211.

(35) Faruk, babası I. Fuad'ın 1936 da ölmesi üzerine 16 yaşında kral olmuştu.

(36) Kral Faruk'un feragati üzerine oğlu "Mısır ve Sudan Kralı" ilân edilmiş ve Albay Reşad Muhanna, Dr. Bahaeddin Bereket ve Prens Abdülmunim'den meydana gelen bir Niyabet Meclisi kurulmuştur.

26 Temmuz akşamı General Necib radyodan yayınlanan demecinde, halkı sükûnete, dayanışmaya ve askerî yönetimin emirlerine uymaya çağırdı ([37]). Cuntanın, Kralın düşürülmesinin halkta bir tepki yaratmasından çekindiği anlaşılıyordu. Esasına bakılırsa, 23 Temmuz darbesi, gerek halk için, hatta gerek silâhlı kuvvetler için bir sürpriz olmuş ve beklenmedik bir zamanda gelmiştir. Bundan dolayı ihtilâlin veya darbenin bir yandan halka ve politikacılara, öte yandan da Ordu'nun bir kesimine kabul ettirilmesi mesele olmuştur.

Kralın gitmesinden sonra hükümette geniş tasfiyeler yapılırken, Genel Sekreter Fuad Seraceddin Paşa olmak üzere, Vafd Partisinin bütün liderleri de tutuklandı. Ağustos ayından itibaren bütün siyasî partilerden kendi içlerinde tasfiye yapmaları istenirken, basına da ağır baskılar yöneltildi. Başta Vafd olmak üzere bütün siyasi partiler bu baskılara karşı koyunca, cunta siyasî parti liderlerinden 50 kadarını tutukladı. Bunun üzerine Başbakan Ali Mahir Paşa 7 Eylül 1952 de istifa etti. General Necib başbakanlığı da üzerine aldı ([38]). Ekim ayında Vafd Partisi direnmeden vazgeçip pes etti.

Ağustos ve Eylül aylarında hem sivil sektörde ve hem de Orduda tutuklama ve tasfiyeler devam etti(39). Ne var ki, Hür Subaylar darbeyi yaptıkları zaman, 1953 yılı başında seçimlerin yapılacağını vaad etmişlerdi. Şimdi halk ve siyasiler seçim beklemekte idiler. Bilhassa Müslüman Kardeşler, cunta üzerinde alenî baskıya geçerek, Kur'anın, devlet yönetiminin hukukî temeli olarak kabul edilmesini istemeye başladılar([40]). Bunun üzerine askerî yönetim, 14 Kasım'da yayınladığı bir kararname ile, General Necib'e, 23 Temmuz 1952'den 23 Ocak 1953'e kadar olan altı aylık dönem için olağanüstü yetkiler verdi ([41]).

1953 Ocak ayından itibaren, cuntacılar ile Ordu içindeki muhalifleri arasında mücadale başladı. Daha Ağustos ayında Ordu içinde darbecilere karşı bir direnme başlamış ve bir çok subay tutuklanmıştı. Fakat Ocak 1953'den itibaren General Necib'in olağanüstü yetkilerinin 23 Temmuz 1953'e kadar uzatılması ve General Necib'in de 16 Ocak 1953 de, üç yıllık bir olağanüstü dönem ilân etmesi, Ordu içindeki çatışmaları iyice su yüzüne çıkardı. 16 Ocak günü, hükümeti devirmeye teşebbüs ettikleri ithamı ile 25 subay tutuklandı. Aynı gün bütün siyasî partiler kapatıldı ([42]). Genelkurmay Başkan Vekili

---

(37) Bak.: **Keesing's ... 1952-1954,** p.12362.

(38) **Aynı kaynak,** p. 12445.

(39) Ağustos ve Eylül ayları gelişmeleri için bak.: **Aynı kaynak,** pp. 12445-12447 ve 12537-12539.

(40) **Survey ... 1952,** p. 217.

(41) **Keesing's ... 1952-1954,** p.12593.

(42) **Aynı kaynak,** p. 12748.

Yarbay Abdünnâsır, yaptığı açıkmalamada, tutuklanan 25 subaydan 2'sinin albay, 10 tanesinin binbaşı, 11'nin yüzbaşı ve 2 tanesinin de teğmen olduğunu bildiriyordu.

16-19 Ocak arasında tutuklanan subayların sayısı ise 230'u buldu. Bunların hepsi rejimi devirmeye teşebbüs etmekle suçlanıyordu ([43]). Cuntanın Ordu içinde ciddi bir muhalefet ve direnişle karşılaştığı açıktı.

10 Şubat 1953'de geçici bir anayasa ilân edildi. Bu anayasa ile, hem hükümet ve hem de yasama görevi yapacak 13 kişilik bir **Devrim Konseyi** kuruldu ([44]). Devrim Konseyi, 18 Haziran 1953'de Mısırda Krallık rejiminin sona erdiğini ve "Cumhuriyet"in kurulduğunu ilân etti. General Necib cumhurbaşkanı oldu. Arkasından, yapılan yeni düzenlemelerle, Nâsır Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanı olurken, cuntanın diğer üyeleri de çeşitli bakanlıklara getirildiler ([45]).

1954 Şubatından itibaren cunta kendi içinde bir mücadeleye sahne oldu ([46]). 25 Şubat 1954 sabahı Devrim Konseyi yayınladığı bir bildiride, cumhurbaşkanı General Necib'in, Konseyin diğer 11 üyesi ile görüş ayrılığına düşmesi sebebile istifa ettiğini açıkladı. Bildiride, Necib için ağır ithamlarda bulunulması, ev hapsinde olduğunun belirtilmesi ve Nâsır'ın başbakanlığa getirildiğinin bildirilmesi, Necib'in bir darbe ile düşürüldüğünün açık işaretleri idi. Lâkin aslen Sudan'lı olan Necib'in "istifası"nın Sudan hükümeti tarafından büyük tepki ile karşılanması, Ordu'dan gelen tepkiler, Kahire'de halkın Necib için sokaklara dökülüp gösteriler yapması, 23 Temmuz sabahı darbecilere ilk katılan Abbasiye garnizonunun Necib lehine ayaklanması üzerine, Devrim Konseyi, 28 Şubatta, General Necib'in "görevine dönmeyi kabul ettiğini" bildirdi.

Necib tekrar cuntanın başında görümekle beraber, Necib lehine gösteri yapan Kahire ve İskenderiye üniversiteleri kapatıldığı gibi, 3 Mart günü de, Müslüman Kardeşlerden 46, sosyalistlerden 21 kişi ile Vafd Partisi ile komünistlerden de bazı kişiler dahil olmak üzere, toplam 119 kişi tutuklandı. Bilhassa Müslüman Kardeşler Necib lehine gösteri yapanların başında geliyordu.

7 Mart 1954 de Nâsır, daha önce Necib'in üzerinde bulunan, Mısır Askerî Valiliğine, yani sıkıyönetim komutanlığına getirildi.

Nihayet General Necib 17 Nisan 1954'de kesin olarak istifa etti ([47]).

---

(42) **Keesing's .... 1952-1954,** p. 12748.

(43) **Aynı kaynak,** p.12748.

(44) Bu anayasanın esasları için bak.: **Aynı kaynak,** p. 12847.

(45) Bak.: **Aynı kaynak,** p. 13034.

(46) Bu gelişmeler için bak.: **Aynı kaynak,** pp. 13449-13450.

(47) Bu hâdisenin ayrıntıları için bak.: **Aynı kaynak,** p. 13554.

Şimdi meydan Nâsır'a kalıyordu.

3. Orta Doğuya Silâh Ambargosu

1948-49 Arap-İsrail savaşının bir diğer mühim neticesi de, üç Batılı devletin, Amerika, İngiltere ve Fransanın 25 Mayıs 1950 de yayınladıklar ortak bir deklarasyonla, Orta Doğuya silah ambargosu tatbik etmeleridir. Üç büyük devlet, İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki mütareke anlaşmalarının bölgede ne kadar hassas ve nazik bir denge kurduğunu ve bölge barışının böyle nazik bir dengeye dayanacağını görmüşlerdi. Bilhassa, yenilmiş ve Filistini kaybetmiş olan Arapların ilk fırsatta bir intikam savaşına girişip Filistini kurtarmaya çalışacaklarını tahmin etmek büyük bir kehanet değildi. Yalnız, ister İsrail olsun, ister araplar olsun, tek kaynak olan Batı'dan silah almadıkça yeni bir maceraya girişemiyecekleri de aşikâr idi. Başka bir ifade ile, büyük devletlerden silah alabildikleri ölçüde yeni bir çatışmayı göze alabilirlerdi. İşte Orta Doğuya tatbik edilmek istenen silah ambargosunun mantığı buydu. Yani ambargo, bölge barışının korunmasının temel unsurunu teşkil ediyordu. Lakin bu ambargonun yürütülememesi, İsrail-Arap silahlanma yarışını hızlandırmış ve neticede ambargonun fiyaskosu, 1956 Süveyş Savaşı'nın başta gelen sebeplerinden biri olmuştur.

İsrail ile Arap ülkeleri arasında imzalanan mütareke anlaşmaları Güvenlik Konseyinin Ağustos 1949 başında yaptığı toplantıda ele alınmış ve Güvenlik Konseyi, 11 Ağustos 1949 da aldığı S/1376.II sayılı kararı ile Filistin arabulucusunun görevini sona erdirmiş ve mütareke anlaşmalarının da, Güvenlik Konseyinin 15 Temmuz 1948 tarih ve S/902 sayılı ateş-kes kararının yerini aldığını bildirmiştir ([48]). Bu müzakerelerin yapıldığı toplantının 4 Ağustos 1949 günlü oturumunda söz alan İngiltere delegesi, ülkesinin gerek Orta Doğuda, gerek dünyanın diğer yerlerinde silahlanma yarışını arzu etmediğini, bundan dolayı İngilterenin Orta Doğuya sevkedeceği silahların, bu ülkelerin iç güvenlik ve savunma ihtiyaçlarından fazla olamıyacağını ve Orta Doğu hükümetlerine meşrû savunma ihtiyaçlarından fazla silah verilmesine taraftar olmadığını söylemiştir. Kendisinden sonra söz alan Amerikan delegesi de, Amerikanın Orta Doğuda rekabete dayanan bir silah yarışını başlatabilecek bir silah ihracatına müsaade etmiyeceğini açıklamıştır ([49]).

Amerika ve İngiltere bu görüşlerini, aralarına Fransayı da alarak, 25 Mayıs 1950 de yayınladıkları bir **Deklarasyon** haline getirdiler. **Üçlü Deklâras-**

---

(48) Bak. **Yearbook of the United Nations, 1948-49,** p.176.

(49) **aynı kaynak,** p.187.

rasyon (Tripartite Declaration) denen bu belge şu esasları ihtiva etmekteydi ([50]).

1) Üç Devlet, Arap ülkeleri ile İsraile, ancak iç güvenliklerinin veya meşrû savunmalarının gerektirdiği kadar silah satacaklardır.

2) Üç Devlet, Arap ülkeleri ile İsrail arasında bir silâhlanma yarışının karşısındadırlar.

3) Arap ülkeleri ile İsraile silah satılırken, bu silahların saldırgan amaçlarla kullanılmayacağına dair, kendilerinden taahhütte bulunmalarını isteyeceklerdir.

4) Üç Devlet, bölgede barış ve istikrarın kurulması ve devamı taraftarı olduklarından, sınırları veya mütareke çizgisini ihlal eden herhangi bir devlete karşı, Birleşmiş Milletler çerçevesinde veya onun dışında, gereken tedbirleri derhal alacaklardır.

Bu sonuncu madde, silah ambargosunun da ötesine gidip, barışın ihlâline teşebbüs halinde, bu üç devletin "bilfiil" yani "eylemli" müdahalede bulunacağını ve bu müdahalenin saldırgana yönelik olacağını belirtmek suretiyle, bu üç devleti, mütareke anlaşmalarının kurduğu düzenin teminatçısı haline getiriyordu.

Bu üç Batılı devletin, Orta Doğu barışını bu şekilde B.M. dışında, bir deklarasyonla garanti etmelerinin sebebi, o sıralarda çok görülen, Sovyet vetosundan yakalarını kurtarmak istemeleriydi. Fakat bu taktik ters netice verecek mahiyette idi. Zira, Sovyet Rusya böyle bir deklarasyonun ve dolayısiyle böyle bir taahhüdün dışında kaldığı için, Orta Doğuya silah sevketmede de elleri serbest kalıyordu. Nitekim, Nasır ve Sovyetler, 1955 sonbaharında bu boşluktan yararlanarak silah alışverişine girişeceklerdir. Halbuki, Başkan Eisenhower'a göre, üç Batılı devlet, iki tarafa verilen silahların dengeli olmasına dikkat ederken, bu ülkelerin silah almak için "komünistlere" dönmesini de önlemeye çalışacaklardı ([51]).

Üçlü Deklarasyona ilk müsbet tepki İsrail'den geldi. İsrail Başbakanı, Knesset (İsrail parlamentosu) önünde 31 Mayıs 1950 günü yaptığı konuşmada ([52]), İsrailin bu deklarasyonu memnuniyetle karşıladığını ve İsrail ile Araplar arasında silahlanma yarışının önlenmesini desteklediklerini bildirmek-

---

(50) Üçlü Deklarasyonun metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, p.575 Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol.II. pp.308-309; Schlesinger Jr., **The Dynamics of World Power, 1945-1972,** Vol.V, pp.390-391; **Keesing's...1948-1950,** p.10745; **Documentation Française, Notes et Etudes Documentaires,** No.1340, 14Juin 1950, pp.6-7.

(51) Dwight D.Eisenhower, **Waging Peace - The White House Years (1956-1961),** New York, Doubleday and Co., 1965, p.22.

(52) Konuşmanın metni: Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol.II, pp.309-310.

le beraber, bu ambargonun tek taraflı işlediğini, çünkü İsraile silah satışı yasaklanırken, Arap ülkelerinin silah almakta olduğunu söyledi. Her ne kadar Arap ülkeleri bu konuda teminat vermiş iseler de, bu teminatın pratik garantileri olmadığından şikayet etti. Mamafih, deklarasyonda, sınırların ve mütareke çizgilerinin ihlali halinde bu üç devletin müdahale edeceğinden ve bu müdahalenin saldırgana karşı olacağından söz edilmesi, İsraili çok memnun etmişti.

Arap Ligi Konseyi de 12 Haziran 1950 de yaptığı toplantısından sonra, 21 Haziranda yayınladığı bildiride (53) Üçlü Deklarasyon için şu hususları belirtmekteydi:

1) Arap devletleri barışın korunmasında herkesten fazla isteklidirler.

2) Arap devletleri silah alıyorsa, bu, münhasıran meşrû savunma amaçlarına yöneliktir ve Arap Ligi de B.M. Antlaşmasının 52. maddesi çerçevesinde, üyelerinin güvenliğinden sorumludur.

3) Her devletin meşrû savunma ve güvenliği için sağladığı silahların miktarı, onun nüfusuna, yüzölçümüne ve sınırlarının uzunluğu ile çeşitliliğine bağlıdır.

4) Orta Doğuda barışın korunması ve devamı, B.M. kararlarının tatbiki ile mümkündür.

5) Sınırların ve mütarekenin korunması hususunda, üç devletin, deklarasyonda müdahale konusunda yaptıkları uyarmayı, Arap Ligi de desteklemekteydi.

Arap Ligi bildirisinin 3. ve 4. maddeleri doğrudan doğruya İsraili hedef almaktaydı. 3. madde, meşrû savunma için silahlanmada, görünüşte, çok "mantıkî" "maddî" ölçüler koymaktaydı. Fakat gerçeklere uygun değildi. Meselâ bütün Arap devletleri İsraile "düşman" olduklarına göre, İsrailin meşrû savunma silahlarının miktarının ölçüsü yine nüfus, yüzölçümü, v.s. mi olacaktı?

4. madde, Arapların önce reddettikleri, yenilgiden sonra dört elle sarıldıkları, Genel Kurulun 29 Kasım 1947 tarihli kararını kasdediyordu ki, böylece Araplar, İsrailin sınırları bu karara uygun hale getirilmedikçe barışın mümkün olamıyacağını söylemek istiyorlardı.

Nitekim Arap Ligi'nin bu toplantısında, 17 Haziran 1950 günü, İsraile karşı bir askeri ittifak demek olan, bir "Arap Ligi Devletleri Ortak Savunma

---

(53) Bildirinin metni: Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol.II, pp.309-310.

ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması"da imzalanmıştır (54). Bu anlaşma, Üçlü Deklarasyonun silah ambargosuna başka bir cevaptı. Hatta bu cevabın gerçek mahiyetini görmek için, bu Antlaşma ile 21 Haziran bildirisini birarada değerlendirmek gerekmekteydi.

23 Haziranda yürürlüğe giren ve Irak'ın 2 Şubat 1951 de, Ürdün'ün ise 16 Şubat 1952 de katıldığı ve Suriye, Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen arasında imzalanan bu antlaşma, esasında, İsraile karşı imzalanmıştı. Amacı ise, 1948-49 savaşında Araplar arasında mevcut olan işbirliği ve dayanışma noksanlığı ile dağınıklığı gidermekti. Antlaşmanın 2. maddesine göre, taraflardan birine yapılacak bir "silahlı saldırı", hepsine yapılmış sayılacaktı. 5. madde ile, tarafların genelkurmaylarından meydana gelen bir "Daimi Askeri Komite" ile, tarafların dışişleri ve savunma bakanlarından müteşekkil bir "Ortak Savunma Konseyi" kuruluyordu. Ekonomik işbirliği için de, ekonomik işlerden sorumlu bakanlardan bir "Ekonomik Konsey" meydana getirilmekte idi.

Görülüyor ki, Arap devletleri Üçlü Deklarasyonun silah ambargosuna bir askeri ittifak ile cevap vermekteydiler. Tabiatile bu, İsrailin dikkatinden kaçacak bir husus değildi. Bu sebeple, her iki taraf da 1950 den sonra, bu ambargoyu delerek silahlanmanın çaresini aramış ve bu konuda da şu veya bu şekilde kaçamaklar bulmuşlardır. Tabii bu kaçamaklarda, Deklarasyon sahibi üç ülkenin "kolaylaştırıcı" veya "hoşgörülü" tutumları da mühim bir rol oynamıştır.

Mamafih, şunu da ilave edelim ki, 1950 den sonra İsrailin mütareke sınırlarında artan bir şekilde devam eden ve biraz aşağıda ele alacağımız Arap-İsrail çatışmaları, her iki tarafı da adeta silahlanmaya zorlamıştır. Bu çatışmalar içinde, 1955 Şubatındaki Gazze çatışmaları bir dönüm noktası teşkil eder.

Bu çatışmalara geçmeden önce, 1950 Üçlü Deklarasyonunun, daha 1955 den önce ve Batılılar tarafından nasıl delindiğine dair bir kaç örnek verelim.

İngiltere hükümetinin 19 Ocak 1956 da yayınladığı bir "Beyaz Kitap"a (Cmd.9676) göre, İngiltere "ihtiyaç fazlası" askeri malzemenin dışarıya satışından, 1945-1955 döneminde 800 milyon sterlin elde etmiştir (55). Bu miktarın 675 milyonu 1945-49 dönemine, gerisi de 1950-1955 dönemine aittir.

---

(54) Antlaşmanın metni: Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vo.II, pp.311-314; **American Foreign Policy, 1950-1955,** Vol.I, pp.1249-1253; Denise Foliot, **Documents on International Affairs, 1951,** pp.422-424.

(55) Bu Beyaz Kitap'ın bir özeti için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1955-1956,** pp.14726-14727.

Bu askeri malzeme en fazla Belçika firmaları tarafından satın alınmış ve oradan da başka ülkelere satılmıştır. Bu suretle, 1955 Martında 55 "Sherman" tankı İsraile intikal etmişti. Buna karşılık 1955 Aralık ayında da 51 tane "Valentine" tankı Mısıra satılmıştı.

Kanada Dışişleri Bakanı Lester Pearson da, 24 Ocak 1956 da Kanada parlamentosunda yaptığı konuşmada ([56]); Kanadanın silah satışları hakkında bilgi vermiştir. Buna göre, Kanada 1955 yılında İsraile 1.332.110 dolarlık malzeme satmış olup, bu rakam 1954 dekinden 596.536 dolar fazla idi. İsrail esas itibarile tank parçaları satın almıştı. Mısır ise yine Kanadadan, 1955 yılında, çoğunluğu tank yedek parçası olmak üzere 770.925 dolarlık askeri malzeme satın almıştı. Kanada hükümeti bütün bu satışlardan Amerika ve İngiltereyi haberdar ederek onların onayını sağlamıştır.

B.M. Ticari İstatistikler Dairesinin 17 Şubat 1956 da yayınladığı rakamlara göre, 1951 yılı başından 1955 yılı Haziranına kadar olan dört buçuk yıl içinde, uçaklar hariç, tanklar dahil olmak üzere, Batılı ülkeler tarafından Arap ülkeleri ile İsraile satılan askeri malzemenin değeri 22 milyon dolardır ([57]). Silah satan ülkelere Amerika ve İngiltere de dahildir. Diğer ülkeler ise, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Batı Almanya, İtalya, Lüksemburg ve İsveç'dir.

1950 den sonra Araplarla İsrail arasındaki çatışmalar şiddetlendikçe, her iki taraf da silahlanmaya ve dışardan silah alma işine hız verecektir.

4. Arap-İsrail Çatışmaları

1949 mütareke anlaşmaları ile 1950 Deklarasyonuna rağmen, 1950 yılının ikinci yarısından itibaren, İsrail ile komşuları Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan arasında çatışmalar ortaya çıkmaya başladı ([58]).

1951 Martında Suriye-İsrail arasında gerginlik patlak verdi. Çünkü Mart ayı içinde, kuzeyde **Huleh** gölü ile güneyde **Taberiye** (Teveria veya bugünkü adı ile **Yam Kinneret**) gölü arasındaki mütareke çizgisinin askeri hale getirilen kuzey kesiminde, İsrail ve Suriye askerleri arasında devamlı çatışmalar oldu. Fakat 4 Nisandaki çatışmalar en şiddetlisi idi ve her iki taraftan da ölen ve yaralananlar vardı. 5 Nisanda İsrail uçakları Suriye mevzilerine saldırdı. 11 Nisanda yine hava saldırıları oldu. Her iki taraf da bu saldırılardan diğerini sorumlu tutuyordu. Güvenlik Konseyi 17 Nisandan itibaren meseleye el koyup müzakereye devam ederken, 2 Mayısta Suriye-İsrail çatış-

(56) Konuşma için bak.: **Keesing's...1955-1956,** p.14728.

(57) **Keesing's...1955-1956,** p.1478.

(58) Bu çatışmaların ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1950-1952,** p.11164.

maları yeniden şiddetlendi ve iki gün sürdü. Nihayet, Güvenlik Konseyinin, mütareke anlaşmaları ile B.M. kararlarına uyulmasını isteyen çağrısını, 15 Mayısta, her iki taraf da kabul edince ortalık yatıştı ([59]).

1953 yılında İsrailin hem Suriye ve hem de Ürdün ile çatışmaları oldu.

İsrail-Suriye gerginliği, İsrailin 2 Eylül 1953 de Taberiye gölünün kuzeyinde Şeria şehri üzerinde bir hidroelektrik santrali inşasına başlaması ile patlak verdi. Suriye 21 Eylülde Karma Mütareke Komisyonuna protestoda bulunarak, bu santralin, Şeria nehrinden su çekilerek çalıştırılacağını, bunun ise, gayrı askeri bölgede ve Şeria'nın doğusunda bulunan Suriye çiftçisini gerekli sudan yoksun bırakacağını, dolayısiyle İsrailin mütareke anlaşmasını ihlal ettiğini ve önlenmesi gerektiğini bildirdi ([60]). Mütareke Komisyonu ve B.M. yetkilileri, yaptıkları incelemede, Suriyeyi bütün itirazlarında haklı buldular ve İsrail'den bu santralın inşasını durdurmasını istediler. İsrail 1 Ekimde santralın inşasını geçici olarak durdurduğunu bildirdi.

Şeria suları anlaşmazlığı yeni bir İsrail-Arap gerginliği yaratmakla birlikte, Başkan Eisenhower'a, Şeria'da bir barış köprüsü ilhamını da vermiş olmalı ki, Eric Johnston'u özel temsilci tayin ederek ve Şeria sularının ortak kullanımı için bir proje hazırlaması görevini vererek Orta Doğuya yolladı.

Eric Johnston, İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısırı ziyaret ettikten sonra, 17 Kasım 1953 de raporunu Başkan Eisenhower'a sundu. Rapora göre, Amerika tarafından finanse edilecek bir proje ile, Şeria nehrinin suları İsrail ve Arap ülkeleri tarafından ortak olarak kullanılacaktı. Bunun için de Şeria nehri üzerinde, maliyeti 121 milyon doları bulan iki baraj yapılacaktı. Elektrik üretiminin yanında bu barajlarla 230.000 dekar arazinin sulanması ve sayıları 875.000'i bulan Filistin mültecilerinden 300.000 kişiye de toprak sağlanması mümkün olacaktı. Şeria sularının üçte ikisi Suriye, Lübnan ve Ürdün tarafından kullanılacaktı.

Daha rapor ortaya çıkmadan, Ürdün 24 Ekimde yaptığı açıklamada, bu tasarıya karşı çıktı ve bu projenin esas itibariyle İsraile yardım için düşünüldüğünü iddia etti. Ayrıca, Ürdün, İsrail Filistin mültecilerini kabul edinceye veya tazminat ödeyinceye kadar, bu projeyi kabul etmiyeceğini bildirdi ([61]). Ürdünün arkasından Suriye ve Lübnan da Johnston'un projesini reddettiler. Gerçekte bir "barış köprüsü" olabilecek bir tasarı böylece suya düştü.

---

(59) Ayrıntılar için bak.: **Keesing's...1950-1952** pp.11524-11525.

(60) **Keesing's...1952-1954,** p.13200.

(61) **Aynı kaynak,** p.13306.

Mamafih, Ürdünün bu projeye bu derece sert tepki göstermesinde, bu sırada İsrail ile Ürdün arasında patlak veren, İsrailin "Qibya Katliâmı"nın büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır.

12-13 Ekim gecesi Ürdün birliklerinin İsrail köylerine saldırmaları ve bir kadın ile iki çocuğu öldürmeleri üzerine ([62]), Ariel Sharon komutasında bulunan ve "Birlik 101" denen ([63]) 500 kişilik bir komando birliği 14-15 Ekim gecesi aynı bölgedeki **Qibya** adlı Filistin köyüne saldırdı ([64]). Yedi saat kadar sürdüğü anlaşılan saldırının neticesinde, dörtte üçü kadın ve çocuk olmak üzere 67 kişi öldürülmüş ve bazıları ağır olmak üzere 75 kişi de yaralanmıştı. Köy okulu ile köyün su deposu da dahil olmak üzere 45 ev de enkaz haline gelmişti. İsrail kuvvetleri Shuqba ve Badrus köylerini de ateşe tuttular.

Amerika ve İngiltere hadiseyi tepki ile karşıladılar. Amerika, Dış Yardım Kanunu çerçevesinde İsraile yapmayı tasarladığı 60 milyon dolarlık yardımı askıya aldı.

Güvenlik Konseyi meseleyi 19 Ekimden itibaren müzakere etmeye başladı. Neticede, 24 Kasımda, 2 çekimsere karşılık 9 oyla kabul edilen karar ([65]) İsraili kınamaktaydı. Lübnan ile Sovyet Rusya çekimser oy kullanmışlardı. Lübnan, çok sert ve zorlama tedbirlerinin tatbikini isteyen bir karar için çaba harcamış, bu olmayınca çekimser kalmıştı.

1954 yılının çatışmaları Şubat ve Mart aylarında ve esas itibariyle Ürdün ile İsrail arasında oldu ([66]). Fakat 1955 yılı başından itibaren itibaren Mısır ile İsrail arasında peşpeşe gayet şiddetli çatışmalar meydana geldi.

1955 yılı geldiğinde Mısır ile İsrailin münasebetleri Süveyş Kanalından geçiş meselesi dolayısile zaten bir gerginlik içinde idi.

1948-49 Arap-İsrail savaşından sonra Mısır hükümeti, Süveyş Kanalından geçen gemilerin İsraile herhangi bir malzeme götürüp götürmediklerini kontrol etmeye başladığı gibi, İsrail limanlarına uğrayan gemilerin de Kanal'dan geçişini zorlaştırmaya başladı. İsrailin şikayeti üzerine Güvenlik Konseyi 1 Eylül 1951 de aldığı bir kararla ([67]). Mısırın bu tatbikatının, Konseyin,

---

(62) **Keesings...1952-1954,** p.13283.

(63) Donald Neff, **Warriors at Suez - Eisenhower takes America into the Middle East,** New York, The Linden Press/Simon and Schuster, 1981, p.49.

(64) Hadisenin ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1952-1954,** pp.13283-13284 ve Neff, **adı geçen eser,** pp.49-50.

(65) Kararın metni: **Keesing's...1952-1954,** p.13283; **American Foreign Policy, 1950-1955 Bacis Documents,** Vol.II, Washington, D.C., U.S. Government Office, 1957, pp.2246-2247.

(66) Bu çatışmaların ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1952-11954,** p.13283.

(67) Kararın metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.581-582 ve **U.N.Doc.** S/2322 (1951).

taraflara her türlü çatışmadan kaçınmayı tavsiye eden 11 Ağustos 1949 tarihli (S/1376) kararı ile, tarafların Filistinde devamlı bir barış için çalışmalarını tavsiye eden 17 Kasım 1950 tarihli (S/1907) kararına aykırı olduğunu belirterek, Mısırı bu tatbikattan vazgeçmeye çağırdı.

Güvenlik Konseyinin bu kararının Mısır üzerinde tesirli olduğu söylenemez. Aksine, Mısır her geçen gücün Kanal üzerindeki kontrollarını arttırdı. Meselâ Mısır hükümeti 24 Ocak 1954 de aldığı bir kararla, Akabe körfezine gitmek için Kanal'dan geçen gemiler üzerinde daha sıkı kontrollar kurarak, bu gemilerin İsraile gıda maddesi götürmesini yasakladı ([68]). Mısır İsraili Akabe körfezinde de abluka altına almak istiyordu.

Mısırın, İsraile ait Bat Galim adlı gemiyi Ekim 1954 de tutuklaması yeni bir krize sebep oldu. İsrailin 14 Ekimde Güvenlik Konseyine başvurması üzerine, Konsey, 1955 Ocak ayı ortalarına kadar yaptığı yedi toplantıda **Bat Galim** hadisesini tartıştı ([69]). Ortaya herhangi bir karar tasarısı gelmedi. Fakat müzakerelerde Güvenlik Konseyi üyelerinin çoğu, Mısırın 1888 İstanbul anlaşmasına aykırı hareket ettiğini, alacağı güvenlik tedbirlerinin Kanal'dan serbest geçişi kısıtlayamıyacağını, Kanal'dan geçen gemileri aramıyacağını, bu hakkın Mısırın "muharip" olması haline ait bulunduğunu, halbuki Mısırın mütareke imzalamış olması hasebile "muharip" sayılamıyacağını bildirerek, Güvenlik Konseyinin 1 Eylül 1951 tarihli kararını vurguladılar.

Buna rağmen, İsrail 10 Ağustos 1955 de Güvenlik Konseyine gönderdiği mektupta **Bat Galim** gemisinin Mısır tarafından hâlâ serbest bırakılmadığını bildiriyordu. Üstelik, Mısır Savunma Bakanlığı 11 Eylül 1955 de yayınladığı bir bildiride, Akaba Körfezine giriş-çıkış üzerine yeni kısıtlamalar koydu ve Akabe körfezine gidecek olan gemilerin 72 saat önce İskenderiyede ilgili makamlardan izin alma şartını getirdi. İngiltere ile İsrail, Akabe körfezinin bir milletlerarası su yolu olduğunu bildirerek protesto ettilerse de, hiç bir şey değişmedi ([70]).

İşte İsrail ile Mısır arasında 1955 Şubatındaki Gazze çarpışmaları bu atmosfer içinde meydana geldi.

Gazze şeridi, güneybatıda İsrail topraklarına bir bıçak gibi girmişti ve bu da İsraili rahatsız ediyordu ([71]). Ayrıca Gazze şeridine Orta Doğunun en yoğun arap nüfusu yığılmıştı. Gazze'nin kendi nüfusu 80.000 kadar iken, 1955 yılında burada 214.600 Filistin mültecisi bulunuyordu ([72]).

---

(68) **Keesing's...1952-1954,** p.13499.

(69) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1954,** pp.70-72 ve **Yearbook of the U.N. 1955,** p.31.

(70) **Keesing's...1955-1956,** p.14436.

(71) Ezer Weizman, **On Eagles' Wings,** Tel-Aviv, Steimatzky, 1979, p.124.

(72) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1955,** p.37.

1949 yılındanberi en şiddetli İsrail-Mısır çatışması olan Gazze hadisesi 28 Şubat 1955 gecesi meydana geldi. Çatışmalarda 38 Mısırlı ile 8 İsrailli öldü ve 31 Mısırlı ile 13 İsrailli yaralandı. Mısıra göre, tam silahlı iki İsrail birliği (takım), Mısırın kontrolundaki topraklardan 2 mil içeri girmiş, bir askeri karakolu, bir su pompasını tahrip etmiş ve Gazze istasyonu şefinin evine de el bombaları atmıştır. Bir başka İsrail birliği de, daha güneyde mütareke sınırını aşarak Mısır kuvvetleri ile çarpışmıştır.

Buna karşılık İsrail de Mısır birliklerinin İsrail topraklarına girip İsrail birlikleri ile çarpıştığını ileri sürüyordu.

İsrail Başbakanı 2 Martta Knesset'de yaptığı konuşmada, Amerika ve İngilterenin desteklediği Bağdat Paktından sonra Arapların tutumlarının sertleştiğini söylüyor ve Batılıların, İsrailin sınırlarını ve toprak bütünlüğünü garanti etmelerini istiyordu. İsrail Başbakanına göre Mısır, İsrail ile savaş halinde olduğunu söylediğine göre, bu durumun neticelerine de katlanılmalıydı. Nâsır ise 3 Martta buna verdiği cevapta, "kuvvete kuvvetle" karşılık verileceğini bildirerek, bir savaş başlarsa "İsraile hiç bir zaman unutmayacağı bir ders vereceğiz" diyordu ([73]).

Güvenlik Konseyi meseleyi 17 Martta ele aldı. Bu arada Karma Mütareke Komisyonunun Gazze çarpışmaları ile ilgili raporu da gelmişti. Rapor, saldırılardan İsraili sorumlu tutuyor ve İsrail saldırılarının önceden hazırlanmış ve planlanmış olduğunu söylüyordu ([74]). Bunun üzerine Güvenlik Konseyi 29 Martta, İsraili kınayan ve tarafları, mütareke anlaşmalarına bağlı kalmaya çağıran bir karar aldı ([75]).

Bu karar, çatışmaları önleyemedi. Saldırı sırası şimdi Mısırda idi. 24-25 Mart gecesi Mısırlılar İsrail tarafındaki bir düğüne saldırıp, bir kişiyi öldürdüler ve 18 kişiyi de yaraladılar. 28 Mart, 1 Nisan ve 2 Nisanda Mısırlılar yine saldırdılar ve İsrail askerlerinden ölenler ve yaralananlar oldu. Karma Mütareke Komisyonu bu sefer Mısırlıları suçlu buldu ([76]). 3 Nisanda Mısırlılar İsrail topraklarındaki **Nahal Oz** yahudi yerleşimine saldırdılar. 2 İsrail askerini öldürdüler ve 12 sini de yaraladılar. İsrail de buna topçu ateşi ve havan topları ile cevap verdi. 2 Mısır askeri öldü ve 4 tanesi de yaralandı ([77]). Güvenlik Konseyi bu çarpışmaları müzakere ederken ([78]). Mısır 11 Nisanda ve İsrail de 20 Nisan ateş-kesi kabul ettiler.

---

(73) **Keesing's...1955-1956,** p.14157.

(74) **Yearbook of the U.N., 1955,** pp.32-33.

(75) Kararın metni: **aynı kaynak,** p.36; **American Foreign Policy, 1950-1955 - Basic Documents,** Vol.II, pp.2247-2248.

(76) **Keesing's...1955-1956,** p.14157.

(77) **aynı kaynak,** p.14158.

(78) Müzakereler için bak.: **aynı kaynak,** pp.14157-14158.

İsrailin Gazze saldırısı üzerine Nâsır silahlanmaya karar vermiştir. Nâsır'a göre, Batı, Orta Doğuda bir barış istiyorsa, Mısıra silah satıp onu kuvvetlendirmeliydi. Ancak kuvvetli bir Mısır İsraiL ile barış görüşmelerine oturabilirdi. Kaldı ki, 1954 yılı içinde Nâsır'ın adamları barış konusunda İsrail temsilcileri ile gizli görüşmeler yapmıştı. Fakat Gazze hadisesinden sonra her şey bitmişti ([79]). Bu sebeple Nâsır, Gazze çarpışmaları üzerine Amerikaya başvurup, bu ülkeden 27 milyon dolarlık silah almak istedi. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Nâsırın parası olmadığını bildiğinden, ödemenin nakit olarak yapılmasını istedi. Mal mukabili ödemeyi kabul etmedi. Bu cevap üzerine Nâsır'dan bir daha ses çıkmadı ([80]). Bu tarihten itibaren Nâsır silah almak için Sovyetlere döndü.

Gazze çatışmalarının bir diğer neticesi ise, Nâsır'ın Gazze'deki Filistinlileri komando olarak yetiştirmeye karar vermesidir. Nâsır Gazze'deki Filistinlilerin Mısır ordusu tarafından komando yani **Fedayin** olarak yetiştirilmesi ve bunların İsrail topraklarına saldırı düzenlemeleri emrini vermiştir ([81]). **Fedayin** İsrail topraklarına ilk saldırısını 25 Ağustos 1955 de yapacaktır ([82]).

İsrail-Mısır çarpışmaları bütün 1955 yılı içinde de devam etti. Bu ise Orta Doğudaki havayı iyice gerginleştirdi.

Haziran ve Temmuz aylarındaki ufak tefek çarpışmalardan sonra, 22 Ağustosta Gazze yakınlarında, İsrail ile Mısır askerleri arasında, zırhlı araçların da kullanıldığı karşılıklı saldırılar oldu. Ağustosun son haftası boyunca devam eden bu saldırılarda her iki taraftan da ölen ve yaralananlar oldu. 29-30 Ağustos gecesi Mısırlı silahlı gruplar Tel-Aviv'in 25 mil güneyine kadar sokularak sivil yahudi yerleşim merkezlerine saldırdılar. Mısır askeri sözcüsü bu saldırılar için ilk defa "fedayin" deyimini kullanıyordu ([83]). Bunun üzerine 31 Ağustos - 1 Eylül gecesi bir İsrail birliği, Gazze'nin 10 mil güneysideki **Han Yunis'**deki fedayin karargahına saldırdı. İsraillilere göre 40 Mısırlı öldürülmüş ve 40 Mısırlı da yaralanmıştı. 1 Eylülde ise, İsrail makamları 2 Mısır uçağının İsrail toprakları üzerinde uçarken düşürüldüğünü bildiriyordu ([84]).

Güvenlik Konseyinin 3 Eylülde yaptığı ateş-kes çağrısını 4 Eylülde hem İsrail ve hem Mısır etti ([85]).

---

(79) Neff, **Warriors at Suez,** p.72.

(80) Eisenhower, **Waging Peace,** p.24.

(81) Neff, **adı geçen eser,** p.35.

(82) **aynı kaynak,** p.85.

(83) **Keesing's...1955-1956,** p.14389.

(84) **aynı kaynak,** p.14389.

(85) Çağrı için bak.: **aynı kaynak,** p.14419.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu çatışmalara Mısır 11 Eylülde Tiran Boğazını kapamakla cevap verdi. Tiran Boğazından Akabe körfezine giriş için Mısır hükümetinden 72 saat önce izin almak gerekiyordu. Tiran Boğazının kapatılmasına Moshe Dayan "bardağı taşıran damla" diyordu ([86]).

Orta Doğuda durumun gerginleşmesi üzerine Amerika Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 26 Ağustosta New York'da yaptığı bir konuşmada ([87]), Orta Doğu için bir barış planı ortaya attı. Bu plana göre, Araplarla İsrail, "doğrudan" görüşmeler yoluyla sınırlarını kesin olarak tesbit ederlerse, Amerika "resmi bir anlaşma ile" bu sınırları garanti edecek ve ayrıca, Amerika, Filistin mültecilerinin yurtlarına yerleştirilmesi için İsraili finanse edecekti. Bölgedeki sulama projelerinin de, 1953 Ekiminde olduğu gibi, Amerika tarafından finansmanı da söz konusu idi.

İngiltere Dulles planını destekledi. İsrail planı gayet müsbet karşıladı. Fakat Arap ülkelerinin kimisi açıkça, kimisi dolaylı olarak bu planı reddettiler ([88]).

20 Eylülden itibaren İsrail ile Mısır arasında yeniden başlayan çatışmalar tam bir Arap-İsrail çatışmasına dönüştü. Bu seferki çatışmalar mütareke ile gayrı askerî hale getirilmiş bulunan **el-Auja** bölgesinde yoğunlaştı. El-Auja'nın gayrı askerî hale getirilmesinin sebebi, buranın, İsrail ile Mısır arasında mevcut iki yolun birleştiği bir dörtyol ağzında bulunması ve stratejik mevkide olması idi. Burasını kontrol eden, bütün yollara hâkim olurdu. İki yoldan en mühimmi ise, Beersheba (Birüssebi) - İsmailiye yolu idi.

22 Eylülde her iki taraf da kendi karakollarından hareketle el-Auja'da birbirlerine saldırmaya başladılar. Çarpışmalar Kasım ayı başına kadar sürdü. Mısır İsraile karşı "Sherman" tanklarını kullandı. Neticede, İsraillilere göre, Mısır gayrı askerî bölgeden çıkarıldığı gibi, 50 ölü verdi. Kendisinin kaybı ise 4 ölü, 19 yaralı idi. Mısırlıların iddiası ise, İsrailin 200 ölü ve bir çok esir verdiği idi. Mısırlılara göre, kendilerinin kaybı sadece 70 ti ([89]).

Diğer taraftan, Ekim ayında İsrail-Suriye ve Kasım ayında da İsrail-Ürdün sınırlarında çatışmalar oldu.

El-Auja çarpışmaları üzerine Başkan Eisenhower 9 Kasım 1955 de yayınladığı demecinde, tarafları barış yapmaya davet ederek, sınırların taraflarca karşılıklı olarak kabulü halinde, Amerikanın, bu sınırların kuvvet yoluyla bozulmasına karşı garanti verebileceğini ve Amerikanın Orta Doğu barışı için Birleşmiş Milletlerde aktif rol oynamaya kararlı olduğunu bildirdi. Amerika

---

(86) Neff, **adı geçen eser,** p.103.

(87) Konuşmanın metni: **Keesing's...1955-1956,** p.14392.

(88) **aynı kaynak,** p.14450.

(89) El-Auja çarpışmaları için bak.: **Keesing's...1955-1956,** p.14525 ve Neff, **Warriors at Suez,** pp.112-115.

Dışişleri Bakanlığı da 10 Kasımda yayınladığı bildiride, Amerikanın, Orta Doğu savaşını başlatanın **karşısında,** barışı korumak isteyenin de **yanında** olacağını açıkladı ([90]). İngiltere Başbakanı Anthony Eden da([91]) 9 Kasım 1955 günü yaptığı konuşmada ([92]), Dulles'ın 26 Ağustos 1955 planını destekleyerek, İngilterenin, Araplarla İsrail arasında aracılık yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Başbakan Eden'a göre, İsrailin komşuları ile olan sınırları, B.M.'in 29 Kasım 1947 kararı ile, mütareke anlaşmalarının çizdiği sınırlar arasında bir yerde olmalıydı.

Eden'ın bu teklifine İsrailin tepkisi sert oldu. İsraile göre, Eden'in teklifi bir "Yakın Doğu Munich'i" idi ([93]).

Amerika ve İngilterenin barış çağrıları neticesiz kaldığı gibi, bu iki devletin uyarmalarına rağmen, İsrail ile Suriye arasında yeni ve çok şiddetli çatışmalar patlak verdi.

Taberiye gölündeki balıkçılara ve polis devriyelerine 10 Aralık günü Suriyeliler tarafından ateş açılması üzerine, İsrail kuvvetleri 11-12 Aralık gecesi, Taberiye gölünün kuzey doğusundaki Suriye mevzilerine saldırdılar. Bu çatışma, 1949 danberi Suriye ile İsrail arasında en şiddetlisi oldu. Suriyelilerden 49 asker ve sivil öldü. İsrail kuvvetleri 30 Suriyeliyi de esir aldı. Kendilerinden ise 6 kişi ölmüştü.

Hâdise bütün Arap dünyasında büyük tepki ile karşıladı. Nâsır 15 Aralıkta Güvenlik Konseyi üyelerine gönderdiği mektupta, İsrailin Mısır veya Suriyeye bir kere daha saldırması halinde, Mısırın "Bütün silahlı gücünü İsraile karşı harekete geçireceğini bildirdi ([94]). Suriye ise İsrailin Birleşmiş Milletlerden çıkarılmasını istiyordu.

Güvenlik Konseyinde yapılan müzakerelerde ([95]), Amerika, İngiltere, Fransa, Sovyet Rusya, Türkiye, Belçika ve Yeni Zelanda, İsrail aleyhinde konuşup, İsraili kınadılar. B.M. Mütareke Gözetim Teşkilâtı'nın (UNTSO) raporu da İsraili suçlu bulmuştu. Güvenlik Konseyinin 19 Ocak 1956 günü oybirliği ile kabul ettiği karar ([96]) da, İsraili şiddetle kınayarak, İsrailin hem mütareke anlaşmalarını ve hem de B.M. Antlaşmasının ilkelerini "açık bir

(90) **aynı kaynak,** p.14526.

(91) Anthony Eden, Dışişleri Bakanı iken, Sir Winston Churchill'in istifası üzerine 6 Nisan 1955'te başbakanlığa gelmiştir.

(92) Konuşmanın metni: **Keesing's...1955-1956,** p.14519; Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol.II, pp.413-415.

(93) Simon Jargy, **Guerre et Paix en Palestine ou l'Histoire du Conflit Israélo-Arabe, 1917-1967,** Neuchatel, Editions da la Baconnière, 1968, p.109.

(94) **Keesing's...1955-1956,** p.14643.

(95) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1956,** pp.3-4 **ve Keesing's...1955-1956,** pp.14643-14644.

(96) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1956,** p.17.

şekilde" ihlâl ettiğini ve bu gibi saldırıların tekerrürü halinde, Güvenlik Konseyinin, barışı korumak için B.M. Antlaşması çerçevesinde gerekli tedbirleri alacağını bildiriyordu. Yani İsrail, B.M. Antlaşmasının 39. maddesinin öngördüğü zorlama tedbirlerinin tatbiki ile tehdit edilmekteydi.

Böylece 1955 yılı, yılın ikinci yarısında meydana gelen şiddetli çarpışmaların neticesi olarak, İsrail-Arap münasebetlerinde tam bir gerginlikle kapanıyordu. Bu gerginlikte, çarpışmaların şiddetlenmesi büyük rol oynamakla beraber, bilhassa Eylül ayından itibaren çarpışmaların şiddetlenmesinde de, Nâsır'ın Sovyet blokundan silah alacağını açıklamasının da büyük tesiri olduğu bir gerçektir.

5. Nâsır'ın Çekoslovakya'dan Silah Satın Alması

Nâsır'ın daha sonra söylediğine göre, 28 Şubat 1955'deki Gazze çatışmaları kendisi için bir "alarm çanı" olmuş ([97]) ve daha önce de belirttiğimiz üzere, İsrail karşısında silah dengesizliği içinde olduğunu görerek, Amerikadan 27 milyon dolarlık silah almak istemişti. Fakat Amerika silahların bedelini peşin isteyince, iş gerçekleşmemişti.

Bunun üzerine Nâsır, silah için, o zamanki adı ile "Demir Perde" ülkelerine, yani Sovyet bloku'na dönmeye karar verdi. Nâsır, 18-24 Nisan 1955 günlerinde Endonezyanın Bandung şehrinde toplanan "Asya-Afrika Konferansı"na katılmak üzere 9 Nisanda Kahire'den ayrıldıktan sonra, Yeni Delhi ve Rangoon'a da uğrayıp, Nehru ile Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Chou En-lai ile de görüşmüştür. Chou En-lai ile görüşmelerinde, Nâsır, İsrailin bir saldırısından korktuğunu, Batı'dan silah alamadığını, bu sebeple Sovyet Rusyadan silah almak istediğini söylemiştir. Chou En-lai Nâsır'ın bu düşüncesini Mao'ya aktarmış ve o da durumu Moskovaya iletmiştir ([98]).

18 Mayıs 1955 günü Kahire'de bir kordiplomatik resepsiyonunda, Sovyet büyükelçisi Solod, Nâsırın koluna girip kendisini bir köşeye çekerek, Sovyet Rusyadan silah almak isteyip istemediğini sormuştur. Nâsır da, bu konuda müzakerelere girmeye hazır olduğu cevabını vermiştir ([99]).

Bununla beraber Nâsır, hemen Sovyetlerle müzakerelere girmeden önce, bir kere daha Amerikanın kapısını çalmış ve 9 Haziranda Amerikan büyükelçisine, Fransanın İsraili silahlandırdığını, eğer Amerika Mısıra silah vermezse, Demir Perde'nin öbür tarafına başvuracağını söylemiştir ([100]).

---

(97) Bak.: **Keesing's...1955-1956**, p.14449.

(98) Bu konuda bak.: Neff, **Warriors at Suez**, pp.77-81.

(99) André Fontaine, **Histoire de la Guerre Froide**, Tome II, Paris, Fayard, 1967, p.183.

(100) **aynı eser**, p.183.

Fakat Amerika yine kulak tıkamıştır. Başkan Eisenhower'a göre, Nâsır'ın Sovyetlerle silah alış-verişi tehdidi, Amerikaya bir şantaj kokusu vermiştir ([101]).

Bunun üzerine, bir Mısır askeri heyeti, silah anlaşmasını müzakere etmek için 20 Temmuzda Prag'a giderken, **Pravda** başyazarı Dimitri Shepilov da aynı konuyu görüşmek üzere 26 Temmuzda Kahire'ye geliyordu ([102]).

Mısır-Çekoslovak görüşmeleri gizli cereyan ederken, Amerika Dışişleri Bakanı Dulles 30 Ağustosta yaptığı bir konuşmada, resmî olmayan, fakat güvenilir kaynaklardan Amerikanın elde ettiği bilgilere göre, Sovyetlerin Orta Doğu ülkelerine silah vermeyi teklif ettiğini söylüyordu ([103]).

Mamafih, 22 Eylülde İsrail ile Mısır arasında el-Auja çatışmalarının şiddetlenmesi üzerine Nâsır, 27 Eylülde yaptığı bir konuşmada ([104]), Mısır ile Çekoslovakya arasında yapılan bir "ticarî anlaşma" ile Mısırın Çekoslovakyadan silah alacağını ve buna karşılık bu ülkeye pamuk ve pirinç vereceğini açıkladı. Nâsır yine bu konuşmasında, "ihtilalin amaçlarına uygun" bir şekilde, yani Batı'ya bağlanmaksızın, Batı'dan silah almak istediklerini, fakat muvaffak olamadıklarını, Çekoslovakyanın hiç bir şart koşmadığını söyledi ve anlaşmanın "ticarî" karakterini bilhassa vurguladı.

Nâsır bu açıklamayı Sovyetlerin onayı ile yapmıştı ([105]).

Nâsır'ın bu açıklaması üzerine Amerikanın ünlü sağcı dergilerinden **U.S. News and World Report,** "Moskova bugün kapının eşiğinden adımını atmıştır ve onu geri çevirmek kolay olmayacaktır" ([106]) diyerek gerçekten büyük bir kehanette bulunuyordu.

Nâsır, 2 Ekim 1955 günlü **The Times** (London) gazetesinde çıkan demecinde ([107]), Çekoslovakya ile silah alış-verişine daha fazla aydınlık getiren şu açıklamaları yapmıştır:

1) 1955 Şubatındaki Gazze çatışmalarından sonra Mısır kendisini "güvenliksiz" hissetmiştir. Çünkü, bir yandan İsrail İngiltereden Sherman tankları, Fransadan da avcı uçakları, tanklar ve toplar alırken, öte yandan da bazı İsrail yetkilileri İsrailin topraklarını genişletmesi gereğinden söz

---

(101) Eisenhower, **Waging Peace,** p.24.
(102) André Fontaine, **adı geçen eser,** Tome II, p.184.
(103) **Keesing's...1955-1956,** p.14449.
(104) Konuşmanın metni: Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol.II, pp.401-405; **Documentation Française, Notes et Etudes Documentaires,** 23 Février 1956, No.2143; ayrıca bak.: **Keesing's...1955-1956,** p.14449.
(105) Hurewitz, **aynı eser,** Vol.II, p.406.
(106) Simon Jargy, **Guerre et Paix en Palestine,** p.107.
(107) Demecin metni: **Keesing's...1955-1956,** p.14449.

etmekteydiler. Bu durumda Mısır, ne acz içindeki B.M.'e ve ne de "yararsız" hale gelmiş olan 25 Mayıs 1950 Deklarasyonuna güvenebilirdi.

2) Mısır ordusu eskidenberi ingiliz silahları ile donatıldığı için, İngiltereden silah alınmak istenmişse de, İngiltere vermemiştir. Kahire radyosu, yayınları ile Cezayir bağımsızlık hareketini desteklediğinden, Fransa da Mısıra silah vermeyi kesmiştir. Amerika ise, önce "İngilterenin etkisiyle" silah satmamış, sonra da karşılıklı bir güvenlik paktını şart koşmuştur ki, bunu da Mısır kabul etmemiştir.

3) Mısır, buna rağmen, "Demir Perde"den silah alacağını Amerika ve İngiltereye bildirmiştir.

4) Bir komünist ülkeden silah almakla, Mısır kapılarını komünizme açacak değildir.

5) Mısırın silahlanması, Orta Doğuda bir silahlanma yarışını başlatmayacaktır. Çünkü İsrail esasen tek taraflı olarak bu yarışı sürdürmektedir.

Nâsır 2 Ekim günü Mısır Harp Okulunda yaptığı konuşmada ([108]), elinde mevcut "gizli" amerikan ve ingiliz belgelerine dayanarak, İsrailin elindeki silahları şu şekilde belirtmekteydi: 120 uçak, 115 tank ve 100 zırhlı araç. Uçaklar arasında 20 Meteor avcı uçağı, 50 Mustang uçağı, 20 Mosquito uçağı ile; tanklar arasında da 100 Amerikan Sherman tankı ve 15 ingiliz Churchill tankı bulunmakta idi.

İsrail kabinesi 3 Ekim günü yaptığı açıklamada, bu rakamları yalandı ve ayrıca, Çekoslovak anlaşmasının bölgedeki askeri dengeyi büyük ölçüde Mısır lehine çevirdiğini ve bundan İsrailin "büyük endişe" duyduğunu bildirdi ([109]).

Diğer taraftan İsrail Başbakanı 18 Ekimde Knesset'de yaptığı konuşmada ([110]), Çekoslovak anlaşmasının Mısır'ı Sovyet blokuna bağladığını, bunun ise İsrailin güvenlik durumunda radikal bir değişme meydana getireceğini söyledi. Başbakana göre, silahların nereden geldiği mühim değildi. Mühim olan silahların kalitesi ile miktarı idi. Hal böyle olunca, İsrail için silahlanmak bir mecburiyet oluyordu ve Amerika ile de bir "Güvenlik Paktı" yapılmalıydı.

Amerika Dışişleri Bakanı Dulles ise, İsrailin "Güvenlik Paktı" isteğine verdiği cevapta, Amerikanın **mütarekede** sınırlarını garanti edemiyeceğini,

---

(108) Konuşma için bak.: **Keesing's...1955-1956**, p.14449.

(109) **aynı kaynak**, p.14450.

(110) Konuşmanın metni: Hurewitz, **adı geçen eser**, Vol.II, pp.406-412. **ve Keesing's...1955-1956**, pp.14485-14486.

böyle bir garanti için bu sınırların kesin hale getirilmesi, yani İsrailin, komşuları ile barış yapması gerektiğini bildirdi ([111]).

Diğer taraftan, Knesset 24 Ekimde kabul ettiği bir kararla, silahlanma kampanyasını başlattı.

Nâsır'ın 27 Eylül açıklaması üzerine Eisenhower yönetimi, Mısır-Çekoslovak silah anlaşmasının imzasını önlemek için Mısır nezdinde teşebbüste bulundu ise de, bir netice elde edemedi ve anlaşma Ekim ayında imzalandı. Anlaşmanın portesi hakkındaki tahminler 90 ile 100 milyon dolar arasında değişmiştir. Ne var ki, Çekler silah karşılığı Mısır'dan aldıkları pamuğu Batı Avrupa piyasasında satmışlar ve bu da Mısır pamuğunun fiyatının düşmesine sebep olmuştur. İşin daha da garip yani, Mısır-Çekoslovak anlaşmasının imzasından bir hafta sonra Sovyetlerin İsraile de silah satmayı teklif etmeleri idi. İsrail bu teklifi hemen reddetmiştir ([112]).

Mısır-Çekoslovak anlaşması üzerine, bir yandan Amerika ve İngiltere Mısıra endişelerini bildirirken, Ekimin ikinci haftasında da Dulles Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'a, Mısıra çek silahlarının verilmesinin Orta Doğuda savaş ihtimalini arttırdığını söylüyordu ([113]). Fakat ne olursa olsun, işin gerçeği şuydu ki, Çek-Mısır anlaşması, 25 Mayıs 1950 Deklarasyonunu, yani Orta Doğuya silah ambargosunu öldürmüştür.

Bu gelişmeler olurken, Mısır ile Suriye 20 Ekim 1955 de bir askeri pakt imzaladılar. Bu Pakt Bağdat Paktına karşı yapılmıştı. Fakat esasında, doğuda düşman bir İsrail, güneyde ingiliz nüfusu altında bir Sudan, batıda Amerikan nüfusu altında bir Libya ve kuzeyde de Bağdat Paktı tarafından kendisini çember içinde hisseder Mısırı, yalnızlıktan kurtarma amacına yönelikti. Fakat İsrail Başbakanı Ben Gurion, Mısır-Suriye Paktını İsraile yönelik bir tehdit olarak gördü. 23 Ekimde, Savunma Bakanı Moshe Dayan'a, Tiran Boğazı'nı ele geçirmek için hazır olması ve Gazze'nin işgali ile Sina'ya yapılacak bir taarruzun planlarını hazırlaması talimatını verdi ([114]).

Öte yandan, 1956 yılı ile beraber İsrail de silahlanmasını hızlandırdı. 1956 yılı girdiğinde Amerikada da Başkanlık seçimi kampanyası başladı ve bu kampanya ile beraber, Bayan Roosevelt ile eski Başkan Truman tarafından desteklenen İsrail lobisi, İsrailin silahlandırılması kampanyasını başlattı ([115]). Fakat Başkan Eisenhower ile Dışişleri Bakanı Dulles bu baskılara karşı koydular ve İsraile silah vermemekte direndiler.

(110) Konuşmanın metni: Hurewitz, **adı geçen eser,** Vol.II, pp.406-412. **ve Keesing's...1955-1956,** pp.14485-14486.

(111) Neff, **adı geçen eser,** p.104.

(112) Eisenhower, **Waging Peace,** p.25.

(113) **aynı kaynak,** p.25.

(114) Neff, **adı geçen eser,** pp.108-109.

(115) Bu kampanyalar için bak.: **aynı eser,** pp.156-160.

Amerikanın bu tutumu karşısında İsrail Fransaya döndü. Fransız genelkurmayı İsraillilerin askerî yeteneğine hayran olduğu gibi, Fransız politikacılarının çoğu 2. Dünya Savaşı sırasında Fransız direnme örgütünde Nazilere karşı savaşmışlar ve bu arada Nazilerin yahudilere yaptığı zulümlere şahit olmuşlardı. Bu sebeple yahudilere sempatileri vardı. Nihayet, 1954 Kasımından başlayan Cezayir müchadlerinin bağımsızlık mücadelesinin Nâsır ve Kahire radyosu tarafından hareretle desteklenmesi, Fransanın gözünde İsraili Nâsır'a karşı bir denge unsuru haline getirmişti. Bu sebeplerle, Fransa İsraile 1950 lerin başından itibaren silah vermeye başlamakla beraber, 1954 Kasımından sonra Fransa ile İsrail arasında silah-alışverişi birdenberi yoğunluk kazanmıştır. İsrail Savunma Bakanlığında genç bir müdür olan Shimon Peres, 1954 Aralık ayında Paris'e gelip Fransız Savunma Bakanı Koenig'i ziyaret ettiğinde, silah almak istediğini söyleyince, Koenig hiç bir şey sormamış ve sadece "Bana listenizi verin" demekle yetinmişti ([116]).

1955 Şubatından itibaren Fransanın verdiği 155 mm.lik toplar, hafif tanklar ve jet uçakları İsrail limanlarına gelmeye başlamıştı. "Ouragan" uçakları Atina üzerinden sevkedilmiştir. Lakin Atina havaalanındaki bazı "nahoş tecrübelerden" sonra, Fransadan alınan uçaklar İtalyanın Brindizi şehrinde benzin ikmali yaparak İsraile sevkedilmişlerdir ([117]).

Mısır-Çekoslovakya anlaşmasından sonra Fransa İsraile "Mystère IV" uçakları vermeye başlamıştır. Bu uçaklar, İsraillilerin kendilerinin de yaptığı değişiklerden sonra, o sırada Mısırın elinde bulunan MİG-15'-lerden çok daha üstün bir hale getirilmiştir ([118]). Fransa "Mystère IV" uçaklarından İsraile, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs 1956 aylarında 6 şar tane ve Temmuz 1956 da da 36 tane olmak üzere 60 tane vermiştir ([119]).

Fransanın İsrail ile bu uçak alış-verişinde Tel-Aviv büyükelçisi M.Gilbert o derece yardımcı olmuştur ki, İsrailde büyükelçiye "Mister Gilbert" manasında "Mystère Gilbert" denilmiştir ([120]).

Buna karşılık, Mısır hükümeti de 19 Nisan 1956 da yaptığı açıklamada, Çekoslovakyadan satın alınan 19 torpidobotun İstenderiye limanına geldiğini bildirdi ([121]). Mısır hükümeti bu suretle, Çekoslovak anlaşmasında "deniz" silahlarının da mevcut olduğunu ilk defa açıklamış olmaktaydı.

El Cumhuriye gazetesi de 6 Haziranda verdiği haberde, Sovyet hükümetinin Mısıra 2200 tonluk iki destroyer sattığını açıklarken, 11 Haziranda

(116) Neff, **adı geçen eser**, p.162.

(117) Ezer Weizman, **On Eagles' Wings**, p.133.

(118) **aynı kaynak**, p.132.

(119) Bak.: **aynı kaynak**, p.129-137.

(120) **Keesing's...1955-1956**, p.14985.

(121) **Keesing'...1955-1956**, p.14985.

bu iki destroyerin İskenderiye'ye geldiği bildirildi. Bu açıklamadan dokuz gün sonra İsrail, İngiltere'den satın alınan 1700 tonluk iki destroyerin İsraile geldiğini bildirdi ([122]).

Londra'daki İsrail büyükelçiliği 6 Temmuz 1956'da yayınladığı bir belgede ([123]), Mısır ve İsrailin silah mukayesini yaparak, İsrailin araplarla silah dengesini kurabilmesi için ihtiyacı olan malzeme listesini Amerika, İngiltere ve Fransaya verdiğini, fakat bu isteklerden çoğunun reddedildiğini bildiriyordu. İngiltere, bilhassa "Centurion" tankları vermeyi reddetmişti.

6. Orta Doğu'da Gerginlikler

Nâsır'ın Sovyet blokundan silah alması İngiltereyi, 25 Mayıs 1950 Deklarasyonu dolayısiyle, Amerika ile bir işbirliği arzusuna sevketti. Başbakan Eden 2. Dünya Savaşı yıllarındanberi Amerika ile işbirliğine ehemmiyet vermekte idi. Savaştan sonra ise, Sovyet emperyalizmine karşı bu işbirliğini çok daha ehemmiyetli görüyordu. Eden'a göre İngilterenin Orta Doğu'daki genel politikası Irak ve Basra Körfezindeki çıkarlarına dayanıyordu ve bu çıkarlara esas tehdit de, Batı aleyhtarı ideolojisi ve Sovyetlerle silâh alış-verişi dolayısiyle ve Sovyetlerle yaptığı işbirliği ile Nâsır'dı ([124]).

Bu sebeple, Başbakan Eden ile Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd 30 Ocak - 3 Şubat 1956 günlerinde Vaşington'u ziyaret edip, Başkan Eisenhower ve Amerikan yetkilileri ile görüştüler ([125]). Lakin iki tarafın Orta Doğu konusundaki görüşleri arasında büyük farklılıklar ortaya çıktı. İngiltere tarafı 1950 Deklarasyonunu kuvvetlendirmek ve daha "dişli" hale getirmek için, Amerika, İngiltere ve Fransa arasında bir ittifakın imzasını isterken, Amerika tarafı böyle bir ittifaka yanaşmadığı gibi, 1950 Deklarasyonunun tatbikatında İsrail ve Araplara karşı "eşit tutum" ilkesini savundu.

Diğer taraftan, İngiltereye göre Bağdat Paktı fikri Amerikadan geldiği halde ve İngiltere de bunun için Pakta katıldığı halde, Amerika katılmamıştı. Amerika tarafı ise, Bağdat Paktına, hem Mısır ve Arapların ve hem de İsrailin karşı çıktığını, bu durumda Amerikanın Bağdat Paktına katılmasının mümkün olmadığını ve İngilterenin de Pakta katılmakta acele ettiğini söyledi.

Bu görüş ayrılıklarına rağmen, 1 Şubat'ta yayınlanan bildiri bir "amaç birliği"nden söz etmekte idi ([126]). Bildiride, iki tarafın 195' Deklarasyonuna bağlılıkları ifade edildikten sonra, bölge ülkelerinin güvenliklerinin sade

(122) **Keesing's...1955-1956,** p.14985.

(123) Belge için bak.: **Keesing's...1955-1956,** pp.14985-14986.

(124) Eden, **Full, Circle,** pp.352.

(125) Bu görüşmeler için bak.: Eden, **Full Circle,** pp.332-339; Neff, **Warriors at Suez,** pp.149-155; **Keesing's...1955-1956,** pp.14685 ve 14794.

(126) Ortak bildirinin metni: **Keesing's...1955-1956,** p.14685.

silahlara değil, daha ziyade milletlerarası hukukun üstünlüğüne ve komşular arasındaki dostane münasebetlere dayanması gerektiği vurgulanıyordu ki, bu ifade esas itibarile Amerikanın görüşünü aksettirmekteydi. Bildiride, ayrıca, "Sovyet Bloku"nun Orta Doğuya silah sokmakla bölgede gerginliği ve savaş tehlikesini arttırdığı belirtiliyordu.

Eden ve Selwyn Lloyd'un Vaşington'dan ayrılmasından sonra, yine de bir ortak politika tesbiti konusunda Amerika Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Murphy ile İngiltere ve Fransa büyükelçileri arasında 8 Şubat'ta görüşmeler ([127]) yapılması üzerine, Sovyet Dışişleri Bakanlığı 13 Şubat'ta yayınladığı bildiride ([128]), bu görüşmelerde, İngiltere ve Amerikanın Orta Doğuya asker gönderme meselesinin söz konusu olduğunu, böyle bir şey yapılırsa, bunun, B.M. Antlaşmasının vahim bir ihlâli olacağını ve bölge barışı için bir tehdit teşkil edeceğini söylüyordu. Sovyetler şimdi Nâsır'ın arkasında yerlerini daha açık bir şekilde almaya başlıyordu.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü de buna verdiği cevapta, bölgeye asker göndermenin söz konusu olmadığını, lâkin 1950 Deklarasyonuna göre, bir "saldırganlık" halinde üç devletin işbirliğine kararlı olduğunu ve bir Sovyet vetosunun da B.M. Teşkilâtını paralize etmesine müsaade edilmiyeceğini bildiriyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı da, 15 Şubat'ta yaptığı açıklamada ([129]) Amerikayı hemen hemen aynı ifade ile desteklemiştir.

Üç devletin bu cephe birliği görüntüsüne rağmen, Vaşington görüşmelerinden sonra Eden, Orta Doğu konusunda ve bilhassa Nâsır'a karşı Amerika ile işbirliği yapamıyacağını anlamış ve Fransa ile işbirliğine ağırlık vermeye başlamıştır.

1955 sonundan itibaren Orta Doğunun havası daha da karardığı gibi, meydana gelen gelişmeler İngilterenin Nâsır'a karşı tepkilerinin de giderek sertleşmesine sebep olmuştur.

Nâsır Bağdat Paktına karşı kendi blokunu oluşturmak için 20 Ekim 1955 de Suriye ile anlaşma ([130]) yaptıktan sonra, 27 Ekim 1955'de de Mısır ile Suudi Arabistan arasında bir savunma antlaşması ([131]) imzalandı ki, buna 1956 Nisanında Yemen de katılacaktır.

Mısır-Suudi antlaşmasından sonra Nâsır Ürdün'e döndü. Çünkü bu sırada İngiltere Ürdün'ün Bağdat Paktına katılmasını sağlamaya çalışmakta

---

(128) Bildirinin metni: **Keesing's...1955-1956,** 14793-14894.

(129) Açıklamanın metni: **aynı kaynak,** p.14794.

(130) Mısır-Suriye anlaşmasının metni: **Documentation Française, Notes et Etudes Documentaires,** No. 2143, 23 Février 1956, pp.3-5.

(131) Mısır-Suudi Arabistan Antlaşmasının metni: **aynı kaynak,** pp.5-7 ve ayrıca **aynı kaynak,** No.2351, 23 Novembre 1957, pp.33-35.

idi (132). Buna karşılık Kahire radyosu da Ürdün halkına yönelik olarak olanca gücü ile kışkırtıcı yayınlar yapıyordu. Bu yayınlar tesirsiz kalmadı ve 16-18 Aralık 1955 günlerinde Ürdün'ün, Batı Şeria dahil, bütün büyük şehirlerinde yoğun Batı aleyhtarı gösteriler yapıldı ve karışıklıklar çıktı (133). Eden'a göre, bunlar "karışıklık" değil "ayaklanma" idi (134). Bu karışıklar Ocak ve Şubat aylarında da devam etti.

Bu atmosfer içinde Ürdün Kralı Hüseyin, Arap ülkeleri içinde en güçlü ve muntazam askeri kuvveti teşkil eden Arap Lejyonu'nun ingiliz komutanı General John Bagot Glubb'ı, veya çok bilinen adı ile "Glubb Paşa"yı 2 Mart 1956'da azletti. Kral Hüseyin bunu daha sonra, Nâsırın propagandasının tesiri altında Batı aleyhtarlığı için değil, Glubb Paşa ile geçinememesi sebebile yaptığını söyleyecektir (135). Fakat ne olursa olsun, Glubb Paşa'nın azli Nâsır'ın bir zaferi idi ve bu sebeple de İngilterede büyük tepki ile karşılandı (136). Hadise Başbakan Eden'ı son derece sinirlendirmiş ve Nâsır aleyhindeki hislerini daha da sertleştirmiştir (137).

Glub Paşa'nın azli üzerine Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan hükümetleri biraraya gelip müzakerelerde bulunduktan sonra, Ürdün İngiltereden aldığı yardımdan vazgeçtiği takdirde, üç hükümetin Ürdüne 20 milyon Sterlin yardım yapmaya hazır olduğunu bildirdiler. Bu teklifin arkasından, Kahiredeki Sovyet maslahatgüzarı Ürdün maslahatgüzarına, Sovyetlerin Ürdün ile iyi münasebetler geliştirmek istediğini, bu sebeple de Ürdüne malî veya askerî yardım yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Bu teklif, üç Arap devletinin yaptığı teklifin arkasında Sovyetlerin olduğu hususunda Ürdün'ün şüphelerini kuvvetlendirdi (138).

Tam bu sırada Kıbrıs meselesindeki bir gelişme, İngilterede Amerikan aleyhtarlığının yeni bir faktörü oldu. İngiliz hükümetinin, Kıbrıs rum lideri Makarios'u 9 Mart 1956'da Seychelles adalarına sürgün etmesi (139), rum lobisinin de tesiri ile, Amerikada Yunanistan lehine bir sempatinin doğmasına sebep oldu. Bu durum, Avam Kamarasında muhalefetteki İşçi Partisinin bile Amerika aleyhtarlığını tahrik etti. Böylece bir yandan Cezayir, öte yandan

(132) Eisenhower, **Waging Peace,** p.27.

(133) Bu konuda bak.: **Keesing's...1955-1956,** p.14646.

(134) Eden, **Full, Circle,** p.345.

(135) Eisenhower, **Waging Peace,** p.27 ve Neff, **adı geçen eser,** p.181.

(136) Bu tepkiler için bak.: **Keesing's...1955-1956,** pp.14737-14738.

(137) Neff, **Warriors at Suez**'de (pp.181-182) Eden'ın bu hadise üzerine Nâsırı "mahvetmeye" (to destroy) karar verdiğini ve bundan sonra Orta Doğudaki en küçük hâdiseden bile Nâsır'ı sorumlu tuttuğunu söylemektedir.

(138) Eden, **Full Circle,** p.351.

(139) Bu konuda bak.: Fahir H. Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi, 1954-1959,** Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, 1963, ss.214-217.

Kıbrıs, Fransa ve İngilterenin Amerika ile münasebetlerine bir soğukluk sokmuş olmaktaydı ([140]).

6-11 Mart 1956 günlerinde Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan liderleri arasında Kahirede yapılan toplantılar sonunda yayınlanan bildiride ([141]), İsrail saldırılarına ve Bağdat Paktına karşı Arap ülkelerinin güvenlik ve savunmalarını sağlayacak planların yapıldığı ve Ürdüne yapılacak dış baskılara ve siyonist saldırısına karşı her türlü yardımın sağlanacağı belirtilmekte idi. Bu toplantıya davet edilmesine rağmen, Kral Hüseyin katılmayı reddetmiştir.

Mart sonunda Arap Ligi Konseyinin yayınladığı deklarasyonda, üye devletlerin, "silahsız ve zayıf" Cezayir halkına her türlü yardımı yapacaklarının açıklanması ise, İngiltere ve Fransanın, zamanı gelince, Nâsıra karşı harekete geçme kararlılıklarını pekiştirmiştir ([142]).

Bütün bunlar olurken, Mart ayı başından itibaren Gazze bölgesinde İsrail ile Mısır arasında başlayan çatışmalar Nisan ortalarına kadar devam ederken, aynı anda Taberiye gölü belgesinde de İsrail ile Suriye arasında çatışmalar oldu ([143]).

İsrail Başbakanı Ben Gurion bu çatışmaların başlaması üzerine Knesset'de 6 Mart günü yaptığı konuşmada, Orta Doğu'da bir savaş çıkarsa, bunun sorumluluğunun, Mısırı silahlandırmakta olan Sovyet Rusyaya ait olacağını bildirdi. Bu sebeple İsrail Amerikadan silah almak için tekrar harekete geçti ise de, Amerika bu istekleri yine reddetti ([144]).

Buna karşılık, 21 Nisan 1956 da Cidde'de Kral Suud, Nâsır ve Yemen İmamı Ahmed arasında bir ittifak antlaşması imzalandı ([145]). Buna göre, taraflardan birine yapılmış bir saldırı hepsine yapılmış sayılacaktı. Bunun arkasından, Mayıs ayı başında, Mısır ile Ürdün silahlı kuvvetleri arasında bir "koordinasyon" anlaşması yapılırken, Mayıs ayı sonunda da Ürdün ile Suriye arasında "ortak harekât" için bir "askerî danışma", mekanizması kuruldu ([146]).

Orta Doğuda çıkan bu gerginlikler, Amerikanın teşebbüsü üzerine Güvenlik Konseyi tarafından ele alındı ve yine Amerikanın teklif ile Konsey, 4 Nisanda, Genel Sekreterin Orta Doğu ülkelerini ziyaretle, bölgedeki gerginliklerin azaltılması ve mütareke anlaşmasının korunması için gerekli ted-

(140) Bak. Neff, **adı geçen eser,** pp.208-210.

(141) Bildirinin metni: **Keesing's...1955-1956,** p.14795.

(142) André Fontaine, **adı geçen eser,** Vol.II, p.191.

(143) Bu çatışmalar için bak.: **Keesing's...1955-1956,** pp.14796-14797.

(144) Bak.: **aynı kaynak,** p.14797.

(145) İttifakın esasları: **aynı kaynak,** p.14886.

(146) Bak.: **aynı kaynak,** p.14986.

birleri tavsiye eden bir rapor hazırlamasını isteyen bir karar aldı (147). Bu karar üzerine 8 Nisanda New York'dan ayrılan Genel Sekreter Dr. Hammarskjöld, Mısır, İsrail, Ürdün, Suriye ve Lübnanı ziyaret ettikten sonra 6 Mayıs'ta New York'a döndü ve 9 Mayıs'ta Güvenlik Konseyine oldukça hacimli bir rapor sundu (148). Bu rapora göre, "meşrû savunma hakkı saklı kalmak üzere", bu beş devlet de mütareke anlaşmalarına kayıtsız şartsız bağlı olduklarını bildirmişlerdi.

Güvenlik Konseyi Genel Sekreterin bu raporunu müzakere ettikten sonra (149), İngilterenin teklifi üzerine, 4 Haziran 1956 günü, Genel Sekretere, bir çözüm için taraflar arasında aracılık yapmasını isteyen bir karar aldı (150). Bu karar üzerine Genel Sekreter Temmuz ayı içinde ikinci defa bir Orta Doğu turu yaptı ve 23 Temmuz günü Kahire'den ayrılırken verdiği demeçte, bütün tarafların İsrail sınırlarında sükuneti bozacak hareketlerden kaçınacakları taahhüdünde bulunduklarını söylüyordu (151).

Bu demeçten üç gün sonra Nâsır, 26 Temmuzda yaptığı bir konuşmada Süveyş Kanal Şirketi'ni millîleştiriyor ve Süveyş Kanalına el koyuyordu. Bu ise, Orta Doğuda yeni bir savaşı başlatan zincirin ilk halkası oluyordu.

7. Asvan Barajından Süveyş Kanalına

Nâsır, Mısırın ekonomik kalkınması bakımından Nil nehri üzerinde bir baraj kurulması meselesini 1953 tenberi düşünmekte idi. Asvan'da (Assouan veya Aswan) kurulması tasarlanan bu baraj projesine göre, baraj gölü 750 mil-karelik bir alanı kaplayacak ve Mısırın tarıma elverişli topraklarını üçte bir oranında ve elektrik enerjisini de % 50 civarında arttıracaktı. Barajın maliyeti 1.3 milyar dolar kadar hesaplanmıştı. Yapılan hesaplara göre, bu maliyetin üçte biri için dış finansmana ihtiyaç vardı. Gerisi Mısırın iç kaynaklarından karşılanacaktı. İşte bu dış finansman meselesi Orta Doğuda yeni bir krizin doğmasına sebep oldu.

Bu projenin gerçekleşmesi için Nâsır 240 milyon dolarlık bir kredi sağlamak üzere Dünya Bankasına başvurunca, İngiltere ve Amerika bu projeye ilgi gösterdiler. Çünkü bu suretle, Nâsırın Çekoslovakyadan silah almasiyle Sovyet blokuna kayması engellenmiş ve bir denge kurulmuş olacaktı. Bu sebeple Mısır Maliye Bakanı Kaysuni 1955 Kasım ayında, dış finansmanı sağlamak üzere Vaşington'a geldiğinde, müzakerelere ingiliz büyükelçisi de

(147) Kararın metni: **Yearbook of the United Nations**, 1956, pp.17-18 ve ayrıca: **Keesing's...1955-1956**, p.14793.

(148) Raporun anahatları: **Keesing's...1955-1956**, pp.14885-14886 **ve Yearbook of the U.N.**, 1956, pp.7-9.

(149) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N.**, 1956, pp.9-11.

(150) Kararın metni: **Yearbook of the U.N.** 1956, p.18 **ve Keesing's...1955-1956**, p.14985.

(151) **Keesing's...1955-1956**, p.15149.

katılmış ve görüşmeler sonunda bir ön-anlaşma da ortaya çıkmıştı. Bu anlaşmaya göre, barajın 1.3 milyar dolar tutan maliyetinin 200 milyonunu Dünya Bankası, 200 milyonunu da, bir kısmı hibe olmak üzere, Amerika ve İngiltere karşılayacaktı. Gerisini de mahallî para olarak Mısır sağlayacaktı.

Bu arada, gerek İngiltere, gerek Amerika, Asvan barajına yapacakları bu yardımı, bir Arap-İsrail barışını gerçekleştirmek için vasıta olarak kullanmak istedilerse de, Mısır, mevcut mütareke sınırlarını kabul etmediği gibi, İsrail de elindeki topraklardan bir santimini bile terketmeye razı olmayınca, barış konusu suya düştü ([152]).

Bununla beraber, Amerika ve İngiltere Asvan projesinden çekilmediler. Bu arada Dünya Bankası Başkanı Eugene Black 29 Ocak - 9 Şubat 1956 günlerinde Kahire'yi ziyaret etti. Kahire'de, Dünya Bankasının bu projeyi 200 milyon dolarlık bir kredi ile katılması hususunda prensip anlaşmasına varıldı.

İş buraya kadar iyi gitti. Fakat bundan sonra terslikler ortaya çıkmaya başladı. Bunları şöyle sıralayabiliriz :

1) Dünya Bankası ile müzakereler sırasında, Mısırlılar, Bankanın kredi şartları konusunda güçlük çıkarmaya başladılar. Bu şartlar, barajın inşasının diğer projelerin üstünde tutulması, ihalelerin rekabet sistemine göre yapılması ve komünist ülkelerden bu baraj için yardım alınmaması idi. Mısırlılar, bu şartların Mısır ekonomisinin kontrolu demek olacağını ileri sürdüler ([153]).

Esasında Mısır bu baraj meselesinde Amerika ile Sovyet Rusyayı birbirine karşı oynamaktaydı. Çünkü Sovyetler 1955 Ekimin'de Mısıra, % 2 faizle ve 30 yılda pirinç ve pamuk ile ödenmek üzere 200 milyon dolarlık bir kredi teklif etmişlerdi ([154]). Bununla beraber Nâsır, başlangıçta Batı ile bir anlaşmaya girmeyi tercih etmişti. Fakat Dünya Bankası ile müzakerelerde Sovyet tekliflerini bir koz olarak elinde tutmayı da ihmal etmedi. Eisenhower'a göre ise, Nâsır bir yandan Amerikanın teklifini elinde tutarken, öte yandan da Sovyetlerden daha iyi bir teklif alıp alamıyacağını araştıryordu ([155]).

2) Aylar geçtikçe, Mısırın gelirleri Demir Perde'den alınan silahların bedelinin ödenmesine gitmeye başladı. Ülkenin ekonomisi adeta Demir Perde'nin ipoteği altına girmişti. Nâsır ise kendisine yapılan uyarmalara kaçamak cevaplar veriyordu. Bu durumda, barajın finansmanını Mısırın ödeyemiyeceği hususunda İngiltere ve Amerikanın şüpheleri arttı ([156]).

---

(152) Bu konuda bak.: Neff, adı geçen eser, pp.128-136; André Fontaine, adı geçen eser, Vol.II, p.186.

(153) Eden, **Full Circle, p.420.**

(154) Bak.: **Keesing's...1955-1956,** p.14486.

(155) Eisenhower, **Waging Peace,** p.31.

(156) Eden, **Full Circle,** pp.420-421.

3) Nâsır bir yandan Batı'dan kredi almaya çalışırken, bir yandan da bütün Orta Doğuda Batı aleyhtarı kışkırtmalara yoğunluk vermişti ve bu da bilhassa İngiltereyi sinirlendiriyordu. İngilterenin bu sinirliliğini ve endişesini Amerika da paylaşıyordu ([157]). Bilhassa, Mısırın kışkırtmaları ile Aralık ayından itibaren Ürdün'de karışıklıkların çıkması ve neticede Ürdün Kralı Hüseyin'in 2 Mart 1956 da Arap Lejyonu komutanı Glubb Paşa'yı azletmesi İngiltere için ağır bir darbe oldu. Glubb Paşa'nın azli haberi, bu sırada Kahire'de Nâsır ile birlikte yemek yemekte olan İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'a bizzat Nâsır tarafından bildirilmişti ([158]). Londra'ya döndükten sonra Selwyn Llyod Nâsır için bir tek kelime kullanıyordu: **Mussolini.** Hele bunun arkasından Mısır, Suriye ve Suudi Arabistanın, İngilterenin yardımından vazgeçmesi halinde 60 milyon dolarlık yardım yapacaklarını Ürdün'e bildirmeleri, Eden'dan sonra Selwyn Lloyd'u da, Kahire'ye karşı kuvvet kullanma politikasının hararetli taraftarı yapmış ve Fransızların da hemen aynı görüşe katılmalarını sağlamıştır ([159]). Zaten Fransız Başbakanı Guy Mollet'ye göre Nâsır'ın **Philosophy of the Revolution** adlı kitabı ikinci bir **Mein Kampf** idi ve Mollet Nâsırı bir "Arap Hitler" olarak görüyordu ([160]).

4) Bütün bunların üstüne Nâsır, 16 Mayıs 1956 da Çin Halk Cumhuriyetini resmen tanıdı. Bu hadise Amerika için bir şok oldu. Bu sırada Amerikan dış politikasının en allerjik konularından biri Çin Halk Cumhuriyeti idi ve Beijing'i (Pekin) tanıyan ülkelere Amerika hiç de iyi gözle bakmıyordu. Amerikan Kongresi ise, Çekoslovakya ile silah alış-verişine girdiğindenberi Mısır hakkında hiç de iyi kanaate sahip bulunmuyordu. Şimdi Mısırın bir de Çin Halk Cumhuriyetini tanıması Kongre'de büyük tepkilere sebep oldu. Bundan dolayı Senato'nun ödenekler komisyonu, Temmuz ortalarında, Senatonun izni olmaksızın, Amerikan hükümetinin Asvan projesini finanse edemiyeceği kararını aldı ([161]).

Bu gelişmeler üzerine, 19 Temmuzda Amerika ve 20 Temmuzda da İngiltere, yaptıkları açıklamalarda, Asvan Barajı projesinin, "mevcut şartlar altında" finansmanının mümkün olamıyacağını bildirdiler ([162]). Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles, Mısır Vaşington büyükelçisine, daha 19 Temmuzda, meselenin kapanmış olduğunu bildirmişti ([163]).

---

(157) Bak.: **Eden, Full Circle,** p.421.

(158) André Fontaine, **adı geçen eser,** Vol.II, p.189.

(159) **aynı eser,** Vol.II, p.189.

(160) Neff, **adı geçen eser,** pp.203-204.

(161) Karar için bak.:

(162) **Keesing's...1955-1956,** p.14991.

(163) Eden, **Full Circle,** p.422; Eisenhower, **Waging Peace,** p.32-33. Neticede Nâsır Asvan barajı inşaatını Sovyetlere vermiş, Sovyetlerin 554 milyon dolarlık kredileri ve 35.000 Mısır işçisi ile 2.000 Sovyet teknisyeninin çalışması ile yapılan baraj Nâsırın ölümünden bir yıl sonra 1971 de işletmeye açılmıştır.

Amerikanın bu kararı Nâsırı çok sarsmış görünüyor. Bunun sebebi herhalde, bir kredi kaynağının kaybolmuş olmasından ziyade, Batı'nın kendisine bir prestij darbesi vurmuş olması idi. Mamafih, Süveyş Kanalına el koymayı tasarlamış olması sebebile, bu tepki hazırlamış olduğu senaryosunun bir parçası da olabilir.

Nâsır 24 Temmuz günü yaptığı bir konuşmada bilhassa Amerikaya hücum ederek, "Biz Mısırlılar, hiç bir sömürgeci veya despotun, politik, ekonomik ve askerî bakımdan bize egemen olmasına müsaade etmiyeceğiz. Ne kuvvete ve ne de dolara boyun eğmiyeceğiz" diyordu ([164]).

Fakat Batılılar için asıl şok 26 Temmuzda geldi. İhtilalin 4. yıldönümü dolayısiyle İstenderiye'de yaptığı üç saatlik konuşmada "Cumhurbaşkanı Nasır" ([165]), Süveyş Kanalı şirketinin, bütün tesisleri ve malları ile millîleştirdiğini ilân ve Kanalın yıllık 100 milyon dolarlık gelirinin Asvan barajının inşasına harcanacağını bildirdi. Kanal Şirketinin imtiyaz süresi 1869 dan itibaren 99 yıl olduğu için, Nâsır, esasen Şirketin 1968 yılında Mısıra geçeceğini söylüyordu. Diğer taraftan Nasır, konuşmasında, 1888 İstanbul Anlaşması'nın öngördüğü şekilde, Süveyş Kanalından serbest geçiş hakkında teminat verdi. Aynı gün yayınlanan 6 maddelik millîleştirme kararnamesi ile, Kanalı yönetmek üzere Mısırlılardan meydana gelen 12 kişilik bir yönetim kurulu teşkil edilmekteydi ([166]).

8. Süveyş Krizi

Nasır, 28 Temmuzda Kahire'de yaptığı bir konuşmada da Kanaldan serbest geçişe kesinlikle saygı gösterileceğini tekrarlarken, 31 Temmuz'da Kahiredeki yabancı elçiliklere gönderilen aynı metinli notalarda ([167]), Kanal Şirketinin esasen Mısır şirketi olduğu, dolayısiyle millîleştirme konusunda Mısırın her türlü yetkiye sahip bulunduğu, Mısırın 1888 İstanbul anlaşması ([168]) ile 1954 İngiliz-Mısır anlaşmasından ([169]) doğan bütün milletlerarası taahhüt-

(164) **Keesing's...1955-1956,** p.14991.

(165) Mısırda 23 Haziran 1956 günü yapılan bir halk oylaması ile Nasır, oyların % 99.9'unu alarak "Cumhurbaşkanı" seçildi ve yeni bir anayasa kabul edildi. Bu anayasa ile, 1952 yılındanberi ülkeyi yöneten 9 kişilik cunta lağvedildi (Bak.: **Keesing's...1955-1956,** p.14953). Bu hadise, İngiltere ile Mısır arasındaki 19 Ekim 1954 anlaşmasına göre, son İngiliz askerinin Mısırdan çekilmesinden sonra meydana geliyordu.

(166) Kararnamenin metni: Moore, The **Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.602-604; **American Foreign Policy - Current Documents, 1956,** Washington, D.C. U.S. Government Printing Office, 1959, State Department Publication 6811, pp.604-606; **Keesing's...1955-1956,** p.15001; **Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires,** No.2205, 16 Août 1956, pp.14-15.

(167) Metin: **Keesing's...1955-1956,** p.15001.

(168) İstanbul Anlaşması için bu Bölüm'ün 10 no.lu dipnotuna bakınız.

(169) 1954 İngiliz-Mısır anlaşması için bu Bölüm'ün 8 no.lu dipnotuna bak.

lerin bağlı kalacağını bildirdi (170). Nâsır, 24 Temmuz konuşmasında olduğu gibi, Batı'nın askeri müdahalesi halinde Mısırlıların savaşmaya kararlı olduklarını da vurgulamaktan geri kalmadı.

Bununla beraber, Kanalın Mısır tarafından millîleştirilmesi kararı, İngiltere ve Fransa tarafından gayet şiddetli tepki ile karşılandı. Hatta Londra ve Paris'te bir panik yarattı denebilir.

Eden hükümeti 28 Temmuzda Süveyş Kanalının ingiliz bankalarındaki bütün hesaplarını bloke etti. Şirket, Kanal gelirlerinin genellikle üçte birini Mısır bankalarına, üçte ikisini de ingiliz bankalarına yatırırdı. Ayrıca, Mısır hükümetinin ingiliz bankalarındaki hesapları da donduruldu. Londra, bu hesaplardaki para miktarını hiç bir zaman açıklamamıştır.

İngiltere sadece bu tedbirlerle yetinmiyordu. Eden'a göre, bu çeşit ekonomik baskılarla siyasî baskılar "Nâsırı kontrol altına almak için yeterli olmayabilirdi. Bu baskıları askeri harekât ile de desteklemek gerekliydi. Bu sebeple ingiliz kabinesi 27 Temmuzda yaptığı toplantıda "Kanalı işgal etmek ve güvenlik altına almak üzere", gerekli planların yapılması için Genelkurmaya talimat verilmesi kararını aldı (171). Eden 27 Temmuz akşamı Başkan Eisenhower'a çektiği telgrafta (172), kabinenin bu kararını kendisine bildiriyor ve "Ben ve meslekdaşlarım, en son çare olarak mecbur kalırsak, **Nâsır'ın aklını başına getirmek için,** kuvvet kullanmaya hazır olma gereğine inandık ve böyle de yapacağız" diyordu.

Cezayir meselesi dolayısile esasen Mısıra diş bileyen fransanın tepkisi ise daha sert oldu. Fransa da İngiltere gibi, 29 Temmuzda Mısıra karşı malî

(170) Süveyş Kanalı 17 Kasım 1869 da deniz trafiğine açılmıştır. İnşası 10 yıl sürmüştür. Uzunluğu Port Said'den Süveyş'e 103 mildir. Kanalı inşa eden "Süveyş Kanalı Şirketi"nin merkezi Paris olmakla beraber bir Mısır şirketi olarak tescil edilmiş ve Kanalı işletme hakkı da 99 yıl için verilmişti. Bu sürenin sonunda, yani 1968 de Şirket Mısırın olacaktı. Şirketin 800.000 hissesinin 353.504 adedi (% 43) İngiltere'nin % 50 side Fransa'nın elinde idi. Şirketin milletlerarası bir yönetim kurulu vardı. Üyelerin 16'sı Fransız, 9'u ingiliz, 5'i Mısırlı, bir tanesi Amerikalı ve bir tanesi de Hollandalı idi. Kanalın geliri 1955 yılında 32.176.600 Mısır lirası olmuştu. Batı Avrupanın yarıdan fazla ham petrolü Süveyşten geçmekte idi ki, bunun da % 75'i İngiltereye aitti. Amerikanın da petrolünün % 15'i Kanaldan geçiyordu. 1955 yılında Süveyş Kanalından 116.000.000 ton gemi geçmişti ki bunun 76.000.000 tonu petrol tankerlerine aittir. Keza yine 1955 yılında Kanaldan geçen yük miktarının da üçte ikisini petrol teşkil ediyordu. Geçiş ücretleri geminin tipine ve yüküne göre değişiyordu. O tarihteki orta boy bir tankerin geçiş ücreti 5.000 - 8.000 Sterlin arasındaydı. Basra Körfezinden Süveyş vasıtasile İngiltereye ulaşan yol 6.500 mil olduğu halde, Ümid Burnundan dolaşıldığında bu yol 11.300 mil oluyordu. Bu tarihte en büyük tankerler 45.000 tondu. Bunlar boş iken kanalı geçmekle beraber, dolu iken geçemiyorlardı. Yine bu sırada 60.000 - 80.000 tonluk tankerler yapılmaya başlanmıştı.

(171) Eden, **Full Circle,** p.427.

(172) Telgrafın metni: **aynı kaynak:** pp.427-428.

dondurma tedbirleri aldığı gibi, Sosyalist Başbakan Guy Mollet, 30 Temmuzda yayınladığı bir basın bildirisinde, Nâsır'a, metodları Hitler'e benzeyen "diktatör çırağı" diyor ve Nâsır'ı, Basra Körfezinden Atlantik kıyılarına uzanan bir "Arap İmparatorluğu" kurmak istemekle itham ediyordu. Mollet, ayrıca, Fransanın "Mısır diktatörü"ne diğer "Batılı devletlerle birlikte" enerjik ve sert karşı-darbeler indireceğini söylüyordu ([173]).

Amerikaya gelince: Dışişleri Bakanlığı 27 Temmuzda yayınladığı bildiride, Nâsırın hareketini "çok geniş neticeleri olabilecek" bir hadise diye nitelendirirken, Başkan Eisenhower da 1 Ağustostaki basın toplantısında, "vahim bir durum" diyordu. Amerika da Mısır hükümetinin ve Kanal şirketinin Amerikadaki mal varlığını bloke etti ([174]).

Bununla beraber, İngiltere ve Fransanın Mısıra karşı kuvvet kullanma düşüncesine Amerika katılmadı. Eden 27 Temmuz akşamı Eisenhower'a gönderdiği telgrafta, "İngiltere ile Amerikanın menfaatleri aynıdır" demekle beraber, Başkan Eisenhower, durumu İngiltere kadar ciddi görmemiş ve paniğe kapılmamak gerektiğine inanmıştı. Bu sebeple de "fevri bir askerî harekâtı önlemeye karar verdi ([175]). Çünkü Amerikaya göre, İngiltere ve Fransa, kuvvete başvurmak için yeterli hukuki sebeplere sahip değildiler. Dünya kamu oyu da, Nâsırını Kanal'ı nasyonalize etmesini haklı görüyordu. Kanal tamamen Mısır toprakları içindeydi ve Mısırının egemenliği altındaydı. Yine Amerikaya göre, bu çeşit meseleleri kuvvet yoluyla çözmeye kalkmak, haksızlık olacağı gibi, Birleşmiş Milletlerin otoritesini zayıflatıp, tahrip edecekti. Birleşmiş Milletlerce bütün çareler deneninceye kadar, Batı tarafından kuvvet kullanılması mantıkî olmayacaktı ([176]). Eisenhower 31 Temmuzda Eden'a gönderdiği mesajında, bu fikirleri belirtiyor ve aksi takdirde Amerikan kamu oyunu karşısına alacağını söylüyordu ([177]).

Sovyetlerin tepkisine gelince: Bu tepkiler Batılılara karşı çok sert olmamakla beraber, Sovyet Rusya hemen Nâsırın yanında yer almıştır. Kruşçev 31 Temmuzda verdiği demeçte, Nâsırın yaptığından telaşlanmak için hiç bir sebep görmediğini, çünkü Mısırın bağımsız devlet olarak bunu yapmaya hakkı olduğunu söyledikten sonra, Mısıra karşı kuvvet kullanılması ihtimali için de, İngiltere ve Fransaya üstü kapalı bir uyarmada bulunuyordu. **Izvestiya** ve **Pravda** gazeteleri de, Nâsırın Süveyş Kanalını millîleştirmesini bir "bağımsızlık mücadelesi" olarak övmüşlerdir ([178]).

---

(173) Keesing's...1955-1956, p.15003.

(174) **aynı kaynak**, p.15003 ve **Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires**, No.2205, p.19.

(175) Eisenhower, **Waging Peace**, p.37.

(176) **aynı kaynak**, p.39.

(177) **aynı kaynak**, p.41.

(178) **Keesing's...1955-1956**, p.15004.

Amerika İngilterenin görüşlerini paylaşmamakla beraber, Amerika İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları, durumu müzakere etmek üzere, 29 Temmuz - 2 Ağustos günlerinde Londra'da biraraya geldiler ([179]). Bu görüşmelerde Amerika kendi görüşlerini müttefiklerine kabul ettirmeye ve kuvvet kullanma işini erteletmeye muvaffak oldu. 2 Ağustosta yayınlanan uzun bildiride ([180]), Kanal toprakları üzerinde Mısırın egemenlik haklarının tartışılamıyacağı belirtilmekle beraber, Kanal Şirketine "keyfi ve tek taraflı olarak" el konduğu, bunun ise Kanalın Mısır tarafından tamamen millî amaçlarla kullanılması endişesini doğurduğu, 1888 Anlaşmasının milletlerarası amacının ortadan kalkacağı, Kanaldan serbest geçiş güvenliğinin tehdit altına girdiği ifade edildikten sonra, 29 Ekim 1888 İstanbul anlaşmasının öngördüğü "milletlararası sistem"in kurulması amacı ile, Kanal ile en fazla ilgili 24 devlet, 16 Ağustosta Londra'da toplantıya çağırılıyordu. Bu devletler, 1888 anlaşmasını imzalayanlarla, tonaj itibarile Kanaldan en fazla gemi geçiren devletlerdi.

Londra'da üçlü görüşmeler devam ederken, İngiltere Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (Admiralty) 31 Temmuzda yayınladığı bildiride, ingiliz donanmasının bazı faaliyetlere giriştiğini açıklıyor, fakat bunların ne olduğunu söylemiyordu. 2 Ağustosta ise, Plymouth limanında bulunan **Bulwark, Theseus** ve **Ocean** uçak gemileri Akdenize açılırken, yine 2 Ağustosta Pariste yapılan bir açıklamada da, Fransız donanmasının Toulon limanında toplanmakta olduğu bildiriliyordu ([181]).

Fransa Dışişleri Bakanı Pineau ise, Londra görüşmeleri ile tam bir çelişki halinde, 3 Ağustosta Fransız Millî Meclisinde şöyle diyordu: "Ya Nâsır boyun eğecek ve hatasını kabul ederek, almış olduğu bütün tedbirlerden vazgeçecek, veya boyun eğmeyecektir. Böyle bir durumda, onu boyun eğmeye zorlayacak tedbirleri almak zorundayız" ([182]).

Başbakan Eden da, 8 Ağustosta radyo ve TV'da yayınlanan uzun konuşmasında ([183]), "Bir yağmacılık hareketini kabul edemeyiz" diyor ve "Bizim kavgamız Mısırla değildir. Arap dünyası ile hiç değildir. Bizim kavgamız Albay Nâsır iledir" diye ekliyordu.

Bu ifadeler, milletlerarası konferans konusunda İngiltere ve Fransanın hangi havada olduğunu gayet açık olarak gösteriyordu. Buna karşılık, Ame-

(179) Londra görüşmeleri için bak.: Eden, **Full Circle,** pp.433-439.

(180) Bildirinin metni: **Keesing's...1955-1956,** p.15003; **Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires,** No.2205, 16 Avril 1956, pp.19-20.

(181) **Keesing's...1955-1956,** p.15002

(182) Konuşmanın metni: **Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires,** No.2205, pp.22-25.

(183) Konuşmanın metni: **aynı kaynak,** pp.27-28 ve **Kesings...1955-1956** pp.15015-15016.

rika Dışişleri Bakanı Dulles 8 Ağustosta Amerikan radyo ve TV'larında yaptığı konuşmada ([184]), milletlerarası konferansın başarısızlığı ihtimali için, "Böyle bir şanssız (unhappy) durumda, Birleşik Amerikanın ne yapacağı hususunda hiç kimseye hiç bir zaman hiç bir taahhütte bulunmuş değiliz" diyerek, Amerika ile, İngiltere ve Fransa arasındaki mesafeyi iyice açıyordu. Dulles bu sözleri ile, iki müttefikini frenlemek ve kuvvet kullanılması halinde kendilerile beraber olamıyacaklarını anlatmak istiyordu. Fakat İngiltere ve Fransa zarlarını daha 27 Temmuzda atmışlardı.

2 Ağustos Londra Üçlü Bildirisine Nâsırın verdiği cevap ise, Kanala milletlerarası statü vermenin "sömürgecilik" olduğu idi. Kanal artık Süveyş Kanalı değil, "Arapların Kanalı" idi. Nâsır, bütün Arap dünyasının kendisini desteklediğini söylüyordu. Halbuki gerçek böyle değildi ([185]).

Amerika, İngiltere ve Fransanın 2 Ağustostaki ortak bildirileri ile 24 ülkeye yaptıkları davet neticesi, söz konusu milletlerarası konferans, 22 ülkenin ([186]) katılması ile 16-23 Ağustos günlerinde Londra'da yapıldı ([187]). Mısır ve Yunanistan Londra Konferansına katılmayı reddettiler.

Londra Konferansının 20 Ağustos günlü oturumunda Dulles bir plan sundu ([188]). Buna göre, Mısırın Kanal üzerindeki egemenlik hakları ve Kanaldan serbest geçiş ilkesi vurgulanıyor, fakat Kanalın yönetimi, Mısırın da dahil olacağı bir milletlerarası yönetim kuruluna veriliyordu.

Hindistan tarafından sunulan başka bir plan ise ([189]), Kanalı Mısırın yönetmesini, fakat Mısırın yanında "iştişarî" mahiyette bir milletlerarası organın da bulunmasını ve bu organın Mısır ile Kanalı Kullanan ülkeler arasında "liaison" görevi yapmasını öngörüyordu. Hindistan planı, Sovyet Rusya, Seylan ve Endonezya tarafından desteklendi.

Dulles'ın planına Pakistan, Türkiye, İran ve Habeşistan tarafından yapılan değişiklik teklifleri(189 bis) Dulles tarafından da kabul edilince, plan

(184) Konuşmanın metni: **Keesing's...1955-1956,** p.15016.

(185) Eden, **Full Circle,** pp.442-443.

(186) Bu 22 ülke şunlardır: İngiltere, Fransa, Federal Almanya, Amerika, Türkiye, Hollanda, İspanya, Avustralya, Japonya, İtalya, İran, Norveç, Pakistan, Avusturya, Portekiz, Etyopiya, Yeni Zelanda, Danimarka, Sovyet Rusya, Endonezya, Hindistan ve Seylan. Yunanistan bu sırada Kıbrıs meselesi dolayısile İngiltere ile anlaşmazlık halinde olduğundan Konferansa katılmayı reddetmiştir.

(187) Londra Konferansı için bak.: Keesing's...1955-1956, pp.15049-15055; **Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires,** No.2249, 12 Janvier 1957, pp.29-47.

(188) Planın metni: **Keesing's...1955-1956,** p.15053 ve **Documentation Française - N. et E.D.,** No.2249, p.43.

(189) Hindistan plânı'nın metni: **Keesing's...** p.15053 ve **Documentation Française - N. et E.D.,** No. 2249, p.43.

(189 bis) Pakistan, Türkiye ve İran teklifinin metni: **Documentation Française - N. et E.D..** No.2249, pp.44-45; Kabul edilen "Beş Devlet Planı'nın metni: **aynı kaynak,** p.47.

21 Ağustosta yapılan oylamada 18 devlet tarafından kabul edildi. Bu plana, "Beş Devlet Planı" denilmiştir.

"Gayrı dostane bir poker oyununun bütün görüntüsüne sahip olan" Londra Kongerasında Sovyet Dışişleri Bakanı Shepilov, bir yandan alem demeçlerinde Mısırı desteklerken, bir yandan da, Dulles ile yaptığı özel görüşmelerinde, hem Sovyetleri ve hem de Amerikayı tatmin edecek bir anlaşma peşinden koşmuştur. Sovyetler, Kanal üzerinde milletlerarası kontrolların tesisini kabul etmekle beraber, bu plan o şekilde hazırlanmalıydı ki, Arap ülkeleri ile Sovyetlerin arası bozulmamalıydı. Shepilov'un söylemek istediği, hangi formül söz konusu olursa olsun, bu formül, Amerika ile Sovyetlerin ortak formülü görüntüsünü vermeliydi. Bu ise, Eisenhower'a göre, Amerikayı müttefiklerinden ayırmak isteyen çocukça bir teşebbüstü ([190]).

Konferansın son günü olan 23 Ağustosta, Beş Devlet Planı'nı Mısıra izah etmek üzere, Avustralya Başbakanı Menzies'in başkanlığında, İran, Habeşistan, İsveç ve Birleşik Amerika temsilcilerinden oluşan bir heyetin Kahire'ye gönderilmesine karar verilmişti. Bu beş devlet beş kıt'ayı temsil ediyordu. "Menzies Misyonu" veya "Menzies Komitesi", Kahire temaslarını 3-9 Eylül günlerinde yaptı ([191]).

Kahire görüşmeleri hiç bir netice vermedi. Nâsır şu üç noktada hiç bir tavize yanaşmadı ([192]):

1) Mısır, Beş Devlet Planı'nın öngördüğü gibi, Kanal üzerinde hiç bir milletlerarası kontrolu kabul edemez.

2) Mısır, Kanal üzerindeki egemenlik haklarından hiç birini terkedemez.

3) Eğer bu iki şart kabul edilirse, Mısır, hiç bir fark gözetmeksizin Kanal'dan serbest geçiş garantisi vermeye hazırdır.

Heyet başkanı Menzies Kahirede o derece sert hareket etmiştir ki, bir Mısırlı gazeteci kendisini "porselen mağazasına girmiş bir boğa"ya benzetmiştir ([193]).

Menzies misyonunun başarısızlığı İngiltere ve Fransanın askerî harekât konusundaki kararlılıklarını pekiştirdi. Zaten bu sırada askerî hazırlıklar hemen hemen tamamlanmıştı. Bu sebeple 15 Eylülde Mısıra karşı harekete geçilmesine karar verildi ([194]). 7 Eylülde ise Fransızlar, Mısıra karşı ortak

(190) **Waging Peace,** p.45.

(191) Menzies Misyonunun Kahire temasları ile ilgili belgeler için bak.: **Keesing's...1955-1956,** pp.15081-15082 ve **Notes et Etudes Documentaires,** No.2249, pp.48-56.

(192) **Keesing's...1955-1956,** p.15079.

(193) Neff, **Warriors at Suez,** p.303.

(194) André Fontaine, **adı geçen eser,** Vol.II, p.203.

hareket için İsrail ile görüşmelere başladılar (195). Guy Mollet ve Dışişleri Bakanı Pineau'nun 11-12 Eylül günlerinde Londra'da yaptıkları görüşmeler sonunda yayınlanan bildiride (196), Menzies Komitesi tekliflerinin Nâsır tarafından reddedilmiş olması karşısında alınacak tedbirler konusunda iki devletin "tam mutabakat" içinde oldukları belirtiliyordu.

Bununla beraber 15 Eylülde harekete geçilemedi. 12-13 Eylül günlerinde Avam Kamarasında yapılan müzakerelerde (197), muhalefetteki İşçi Partisi Mısıra karşı kuvvet kullanılmasına şiddetle karşı çıktı. Bu durum Eden'i frenledi. Bunun üzerine Eden, 18 devletin katılması ile bir "Süveyş Kanalını Kullananlar Birliği" (Suez Canal Users' Association) kurulması ve Kanalın bu birlik tarafından yönetilmesi fikrini ortaya attı. Fransızlar bu şekilde askerî harekâtın gecikmesinden memnun kalmadılar (198). Amerika ise bu Birliğe katılmayı kabul etti. Fakat Dulles, 13 Eylüldeki basın toplantısında, Mısır, Birlik üyelerinin gemilerine Kanaldan geçirmezse, Amerika ne yapacaktır? sorusuna, "Kanaldan zorla geçecek değiliz" cevabını veriyordu (199).

"Süveyş Kanalını Kullananlar Birliğini" kuran ikinci Londra konferansı 19-21 Eylülde yapıldı ve buna sadece 15 devlet katıldı (200). Pakistan, Japonya ve Habeşistan, Birliğe katılmadılar. Konferansın sonunda yayınlanan deklârasyon (201), Birliğin kuruluş esaslarını belirtiyordu. Ne var ki, Kanala fiilen el konmadıkça bu teşkilatın görev yapması imkanı yoktu. Bu noktayı görmüş olmalı ki, Sovyetler Birliği daha 15 Eylülde yayınladığı bilidiride, Birliğin kurulmasının "tehlikeli bir tahrik" olacağını ve Mısıra karşı kuvvet kullanmak için "sun'i bahanelerin" yaratılmak istendiğini söylüyordu (202).

Bir yandan Amerikayı İngilterenin yanına çekebilmek ümidi ve öte yandan İşçi Partisi muhalefetinin, meselenin Birleşmiş Milletlere götürülmesinde israr etmesi, Başbakan Eden'ı, son bir çare olarak, bu yola başvurmaya zorladı. Bu sebeple, İngiltere ve Fransa, Nâsır'ın Süveyş'e el koyma meselesini, bilhassa serbest geçiş açısından, 23 Eylülde Güvenlik Konseyine götürdüler. Ertesi günü de Mısır Güvenlik Konseyine başvurup, İngiltere ve

---

(195) Neff, **adı geçen eser,** p.309.

(196) Bildirinin metni: **Keesing's...1955-1956,** p.15082

(197) Bu müzakereler için bak.: **aynı kaynak,** pp.15101-15106

(198) Bak.: Fontaine, **adı geçen eser,** Vol.II, pp.204-205.

(199) **Keesing's...1955-1956,** p.15106.

(200) İkinci Londra Konferansı için bak.: aynı kaynak, pp.15125-15127; **Documentation Française - N. et E.D.,** No.2249, pp.56-63.

(201) Deklarasyonun metni: **aynı kaynak,** p.15125 ve **Documentation Française N. et E.D.,** No.2249, pp.63-64.

(202) Bildirinin metni: **Keesing's...1955-1956,** p.15128.

Fransanın barış için tehlike teşkil eden ve B.M. Antlaşmasına aykırı olan faaliyetlerini Güvenlik Konseyinin ele almasını istedi ([203]).

Bunun arkasından, Eden ile Selwyn Lloyd 26-27 Eylülde Paris'i ziyaret ettiler. Görüşmeler sonunda yayınlanan bildiride ([204]), iki ülkenin "gayelerinde ayniyet ve çıkarlarında ortaklık" bulunduğu belirtiliyordu. Lakin, Paris görüşmelerinde Fransızlar, B.M.'e başvurulmuş olmasından duydukları hoşnutsuzluğu da dile getirmekten geri kalmamışlar ve geciken her günün Nâsırın durumunu kuvvetlendirdiğini, Amerikanın kararsız tutumunun ise Sovyetleri Nâsırı desteklemekte cesaretlendirdiğini ileri sürerek, Nâsıra karşı bir an önce harekete geçilmesini istemişlerdir ([205]).

Paris dönüşü Eden, Sovyet Başbakanı Bulganin'den bir mesaj aldı. Bu mesajda Sovyetler, Süvey Kanalını Kullananlar Birliğine karşı çıkışıyorlardı. Bunun üzerine Eden 1 Ekimde Başkan Eisenhower'a bir telgraf göndererek ([206]). Nâsır tehlikesine işaret ettikten sonra, Sovyetlerin kucağına düşmüş Nâsırı, Hitler'in kucağına düşmüş Mussolini'ye benzeterek, Amerikanın Nâsıra karşı göstereceği kararlılığın Sovyetleri düşünmeye sevkedeceğini ve aynı zamanda barışa hizmet olacağını söyledi. Dışişleri Bakanı Dulles ise 2 Ekimde yaptığı basın toplantısında "sömürgecilik" aleyhine uzun bir nutuk çekiyordu. Eden'ın telgrafına Amerikanın cevabı buydu.

Bu arada, 25 Eylülden itibaren İsrail kabinesi, Mısırla yapılacak savaş için Fransa ile müzakerelere girişmek üzere gizlice Parise bir heyetin gönderilmesi kararını alırken, İngiliz-Fransız askerî hazırlıkları da devam ediyordu. Mısıra yapılacak çıkarma için, Müttefiklerin 6 Haziran 1944'deki meşhur çıkarmalarından esinlenerek, "Küçük Normandie" deniyordu. Çıkarma için 80.000 kişilik bir kuvvet hazırlanmış olup, bunun 50.000'i ingiliz askeri idi. Ayrıca 200 kadar ingiliz ve 30 kadar de fransız savaş gemisi harekâta katılacaktı. Bunlar arasında 5 ingiliz uçak gemisi ile 2 fransız uçak gemisi bulunuyordu. Ayrıca avcı ve bombardıman filoları da hazırlanmıştı. Harekâtın kod adı önce, Kartacalı generalin adı olarak "Hamilcar" veya "Amilcar" iken sonradan bu ad "Musketeer" (silahşör) olarak değiştirilmişti ([207]).

Güvenlik Konseyinin müzakerelerine gelince: Konsey, Süveyş Kanalı meselesini 3 Ekimde müzakereye başladı ([208]). Bu müzakereler, esas iti-

---

(203) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1956,** p.21.

(204) Bildirim metni: **Keesing's...1955-1956,** pp.15127-15128 ve Eden, **Full Circle,** pp.496-497.

(205) Bak.: Eden, **Full Circle,** p.496.

(206) Telgrafın metni: **Full Circle,** p.498.

(207) Bak.: Neff, **adı geçen eser,** pp.310-314.

(208) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1956,** pp.21-24; **Keesing's...1955-1956,** pp. 15255-15254, **D.F., Notes et Etudes Documentaires,** No.2249, pp.66-95.

barile, İngiltere ve Fransanın sundukları bir karar tasarısı üzerinde olmuştur. Bu tasarının birinci kısmı ([209]) 6 maddelik olup, bir yandan Mısırın Kanal üzerindeki egemenlik hakkını teyid ederken, öte yandan Kanaldan serbest geçişi vurguluyor ve bilhassa 3. maddesi, Kanalın yönetiminin "herhangi bir devletin politikasından soyutlanmasını" öngörüyordu.

Fakat karar tasarısının ikinci kısmı ([210]), Mısır hükümetinden, bu kararın uygulanmasında ve 18 devlet teklifleri konusunda İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapmasını istiyordu. İngiltere ve Fransa için kararın bu ikinci kısmı bilhassa mühimdi. Çünkü, 18 Devlet teklifi, Kanalda milletlerarası bir yönetimin kurulmasını öngörmekteydi.

Karar tasırısı 13 Ekimde Güvenlik Konseyinde oylandı ve birinci kısmının oybirliği ile kabul edilmesine karşılık, Mısırın İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapmasına dair ikinci kısmı Sovyet Rusya tarafından veto edildi. Yugoslavya da aleyhte oy vermişti. Bu netice ile Kanalı Kullananlar Birliği de pratikte sıfıra inmiş olmaktaydı ([211]). "Kanalı bir tek adamın kontroluna bırakamayız" diyen Eden'nın bu kanaati, Sovyet vetosundan sonra daha da kesinleşmişti ([212]). Eden kabinesi, bu hadiseden sonra görüşlerini Fransa hükümeti ile "uyumlu" hale getirme kararı almıştır ([213]).

Bundan sonra gelişmeler hızlandı. Çünkü daha Güvenlik Konseyi toplantılarından önce, Pariste Fransızlarla İsrailliler arasında 30 Eylül ve 1 Ekim günlerinde yapılan gizli toplantılarda, "Mısır ordusu yeni Sovyet silâhlarına henüz alışmadan" Mısıra karşı saldırıya geçilmesine karar verildi. Saldırı tarihi 20 Ekimdi ([214]).

Fransa, İsrail ile bu gizli müzakerelerinden İngiltereyi haberdar etmemişti. Eden ve Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd 16 Ekimde Paris'e gittiler. İki gün süren görüşmelerde, Mısıra karşı yapılacak harekâtın planları ele alındı ve bilhassa İsrailin, İngilterenin 1948 ittifakı ile bağlı bulunduğu Ürdün'e saldırmamasına ve Fransanın bunu sağlamasına karar verildi ([215]).

Mısıra yapılacak saldırı konusunda İngiltere, Fransa ve İsrail arasındaki ilk ve son "üçlü toplantı", 22-23 Ekim günlerinde, Paris'in banliyösü Sèv-

(209) Birinci kısmın metni: **Yearbook of the U.N., 1956,** p.25; Eden, **Full Circle,** p.504; Eisenhower, **Waging Peace,** p.54; **Keesing's...1955-1956,** p.15254; Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, p.608; **D.F. Notes et Etudes Documentaires,** No.2249; p.96.

(210) Kararın ikinci kısmının metni: **Keesing's...19955-1956,** p.15254.

(211) **Full Circle,** pp.505-506.

(212) **aynı kaynak,** p.509.

(213) **aynı kaynak,** p.510.

(214) Bak.: Neff, **adı geçen eser,** pp.323-326.

(215) Eden, **Full Circle,** pp.511-513.

res'deki "Bonnier de la Chapelle" şatosunda gayet gizli olarak yapıldı ([216]). O kadar ki, Selwyn Lloyd 22 Ekim sabahı, çalışma arkadaşlarına, keyifsiz olduğunu, evine gidip istirahat edeceğini söylemiş ve öğleden sonra gizlice bir uçağa binip Sèvres yakınlarındaki bir askeri havaalanına inmişti. Fransa Dışişleri Bakanı Pineau ise, makam arabasını almamış, kendi özel arabasını kendisi kullanarak ve takip edilip edilmediğini kontrol ederek toplantı yerine geldi.

Bu gizli toplantı ancak 1964 yılında açıklanmıştır ([217]).

Toplantıda üç devlet tarafından imzalanan bir belge hazırlandı. Buna göre, ilk saldırıyı İsrail yapacaktı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa taraflara "çağrıda" bulunarak, ateşi durdurmalarını ve kuvvetlerini Kanalın iki kıyısının 10 mil (16 Klm.) gerisine çekmelerini isteyeceklerdir. Fakat bu çağrı, İsrail kuvvetlerinin Kanala ulaşmasını sağlamak için 30 Ekimde yapılacaktı ([218]). İsrailin saldırısı ise 29 Ekim için görülmüştü. Mısır bu çağrıyı kabul etmiyeceği için, İngiltere ve Fransa, savaşan tarafların arasında girmek amacı ile, 36 saat içinde Süveyş Kanalına çıkarma yapacaklardı. Süveyş Kanalında Port Said, İsmaliye ve Süveyş işgal edilecekti ([219]).

Bu sırada, Ekim ayında, Ürdünde yapılan seçimleri Nâsırcılar kazandı ve hemen arkasından da, 25 Ekimde, Mısır, Ürdün ve Suriye arasında bir "Ortak Komutanlık" kuruldu. Ürdün Genelkurmay Başkanı Abu Nuvar ise, 16 Ekimde yaptığı bir açıklamada, Irak birliklerinin Ürdüne geldiğini ve Ürdün Başkomutanlığının emrine girdiğini bildirmişti ([220]).

25 Ekimde, Mısır, Ürdün ve Suriye ortak komutanlığının kurulması üzerine İsrail genel seferberlik ilan etti.

Başkan Eisenhower' "1956 Ekiminin son kısmında dünya mukadder günlere yaklaşmaktaydı" demektedir ([221]). Amerikanın Amman büyükelçisi dahil, Amerikalılar İsrailin Ürdüne saldırmasını beklemekteydiler ([222]).

Yine 25 Ekim günü, Sovyetlerin başını derde sokacak olan Macar "millî" ihtilâli patlak verdi. Bu ise, İngiltere, Fransa ve İsrail ortaklığı için beklenmedik bir fırsattı ([223]).

---

(216) Bu toplantı için bak.: Neff, **adı geçen eser,** pp.342-348.

(217) André Fontaine, **adı geçen eser,** Vol.II, p.269. Eden Hatıralarında (Full Circle) bu toplantıdan hiç söz etmemektedir.

(218) André Fontaine, **aynı eser,** Vol.II, p.269.

(219) Eden, **Full Circle,** p.523.

(220) Bak.: **Keesing's...1955-1956,** pp.15150-15151.

(221) **Waging Peace,** p.57.

(223) Macar milli ayaklanması için bak.: Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980,** ss.475-480.

29 Ekim 1956 günü öğleden sonra, Kuntilla'dan hareket eden İsrail birlikleri Sina'ya girmeye başladılar.

9. Süveyş Savaşı

Albay Ariel Sharon'un komutasındaki 3.000 kişilik bir zırhlı kuvvet 29 Ekim günü öğleden sonra Kuntilla'dan Mısır topraklarına girerken, aynı anda İsrail Dışişleri Bakanlığı yayınladığı bildiride, harekâtın sebebi olarak, Mısırın Sina'daki "fedayin" üslerinden devamlı olarak İsraile yaptığı saldırıları göstermekteydi ([224]). Sina'da söz konusu olan başlıca fedayin üsleri, Quesima, Kuntilla ve İsrail sınırı ile Süveyş Kanalı arasındaki mesafenin tam ortasında bulunan Nakhl idi.

Bu kara harekâtı ile birlikte, yine Sharon'un tugayından, Albay Rafael Eytan komutasındaki 300 kişilik bir paraşütçü birliği de, daha sonra Savunma Bakanı olacak olan Ezer Weizman'ın jetleri himayesinde, Mısır radarlarına yakalanmamak için alçaktan uçarak, 29 Ekim günü saat 17:00 sıralarında Mitla Geçidi'ne indirildi ([225]). Mitla Geçidi Süveyş Kanalından 20 mil ve İsrail sınırından da 100 mil mesafede idi (Bak.: 8 no.lu harita). Bu sebeple İsrail kargo uçakları gece bu birliğe, silah, cip, cepane, ilaç, yiyecek ve su indirdi. 31 Ekimde, karadan ilerleyen Sharon kuvvetlerinin Mitla Geçidine ulaşması ile, 3 Kasımda İsrail kuvvetleri Süveyş'e vardılar.

Başka bir İsrail kuvveti ise 29 Ekimde Bir Gafgafa istikametinde hareket ederek, Quesima'yı aldıktan sonra, 31 Ekimde Bir Gafgafa'ya ilerledi. Burasını ele geçirdikten sonra da 2 Kasımda İsmailiye'ye doğru harekete geçti.

Bir Gafgafa'ya ilerleyen kuvvetlerden bir kısmı kuzeye Abu Ageila'ya yöneldi. Abu Ageila'da Mısır ve İsrail kuvvetleri arasında iki gün çok şiddetli muharebeler oldu. Sonunda Abu Ageila teslim oldu.

Bir döndüncü İsrail kuvveti ise, Rafah ve El-Ariş'i ele geçirerek Gazze'nin Mısırla bağlantısını kesti. Gazze 1 Kasımda İsraillilerin elinde idi.

Nihayet başka bir İsrail kuvveti de Kuntilla'dan 1 Kasımda hareketle Sina'nın güneyine sarktı ve 4-5 Kasımda Tiran ve Şarm-el-Şeyh İsrail kuvvetlerine teslim oldu.

İsrail 50.000 askerle harekete geçmişti. Mısırın ise Sina'da 75.000 askeri, 90 Mig avcı uçağı ve 50 tane de İlyuşin jet bombardıman uçağı bulunuyordu.

---

(224) Temmuz-Ekim 1956 ayları boyunca İsrail-Ürdün ve İsrail-Mısır sınırlarındaki çatışmalar için bak.: **Keesing's...1955-1956**, pp.15149-15150.

(225) Ezer Weizman, **On Eagles' Wings,** pp.143-144.

İsrail beş gün içinde, Mısır ordusunun yarısının bulunduğu Sina'yı tamamen kontrol altına aldığı gibi, Mısır kuvvetlerinden de 5.000 askeri esir etmişti. Ayrıca, 100 tane Sovyet yapısı T-34 tankı ile bir miktar Sherman tankı da İsrailin ganimetleri arasında idi ([226]).

İsrailin Sina'daki bu hızlı başarısında, 31 Ekimden itibaren İngiltere ve Fransanın da savaşa müdahalesi üzerine, Nâsırın, Süveyş Kanalını savunmak üzere, Sina'daki Mısır kuvvetlerine 2 Kasımda geri çekilme emri verilmesinin de rolü olmuştur. Ne var ki, Mısır kuvvetleri bu geri çekilmeyi çok kötü ve dağınık bir şekilde yapmışlardır. Bu da İsrailin işini kolaylaştırmıştır.

Daha önceden plânlandığı gibi, İngiltere ve Fransa, 30 Ekimde Mısıra ve İsraile verdikleri notada, 12 saat içinde yerine getirilmek üzere şu üç istekte bulundular ([227]):

1. Her iki taraf kara, deniz ve hava harekâtını durduracaktır.

2. İsrail kuvvetleri Süveyş Kanalının doğu kıyısının 10 mil (16 Klm.) gerisine ve Mısır kuvvetleri de Kanalın batı kıyisının 10 mil (16 Klm.) gerisine çekilecektir.

3. Mısır hükümeti, ingiliz ve fransız kuvvetlerinin Kanalın üç noktasına, Port Said, İsmailiye ve Süveyş'e "geçici olarak" yerleşmesine ve Kanalda geçişin güvenliğini sağlamalarına müsaade edecektir. Yani, Mısırdan Süveyş Kanalını İngiltere ve Fransaya teslim etmesi isteniyordu.

İsrail, İngiliz ve fransız üstümatomunu kabul etti ve kuvvetlerini Kanalın 16 Klm. gerisine çekti. Fakat Mısır kabul etmedi ve sonuna kadar çarpışacağını bildirdi. Bunun üzerine, Malta ve Kıbrıstan kalkan ingiliz ve fransız uçakları, 31 Ekimden itibaren, Mısır havaalanlarını ve askeri hedefleri bombalamaya başladı ([228]). 31 Ekim günü Kanal bölgesi ile Nil deltası arasında dört, 1 Kasım günü de 5 havaalanı bombalandı. 2 Kasım günü hava saldırıları Kahire yakınlarındaki askeri hedeflere yöneldi. 3 ve 4 Kasımda radar tesisleri, kıyılardaki uçaksavar bataryaları ve İsmailiye bölgesindeki askerî hedefler bombalanırken, ingiliz uçakları Kahirenin 400 mil güneyindeki Luxor havaalanını bombaladılar. Müttefik Kuvvetler karargâhı 4 Kasımda yaptığı açıklamada, artık Mısır hava kuvvetleri diye bir kuvvetin kalmadığını bildiriyordu.

Bu bombardımanlar üzerine, Mısır, 1 Kasımda Timsah gölünün hemen güneyinde çimento yüklü bir gemiyi batırdı. Bunu, aynı bölgede diğer ge-

(226) İsrailin Sina herakâtı için bak.: **Keesing's...1955-1956**, pp.15173-15174.

(227) **Keesing's...1955-1956**, p.15173.

(228) İngiltere ve Fransanın Süveyş herekâtı için bak.: **Keesing's...1955-1956**, pp.15183-15185.

milerin batırılması takip etti ki, 7 Kasımda ateş-kes yürürlüğe girdiğinde, Kanalın bu kısmında irili ufaklı 50 kadar gemi enkazı yatıyordu. Halbuki İngiltere ve Fransa bu savaşı Kanalı açık tutmak için düzenlemişlerdi. Daha savaşın başında Kanal kapanmıştır.

5 Kasım günü şafakla birlikte ingiliz ve fransız paraşütçüleri Port Said bölgesine inmeye başladılar. Öğleden sonra da komandolar denizden çıkarma yaptılar. Sivil halkın bulunması dolayısile Port Said'in havadan bombardıman edilmesinden kaçınılmıştı. Bu sebeple Port Said sert bir direnme gösterdi ve bütün 5 Kasım günü burada şiddetli çarpışmalar oldu. Aynı gün öğleden sonra Port Sait'deki Mısır kuvvetleri teslimi kabul edip ateşi kestilerse de, akşam saatlerinde yeniden çarpışmalara başladılar. Çünkü hoparlörlerle halka yapılan anonslarda Sovyet yardımının gelmekte olduğu, Londra ve Paris'in bombalandığı ve Üçüncü Dünya Savaşının çıktığı bildirilmekte idi. Port Said'deki Sovyet konsolosu da harekete geçmiş halkı direnmeye teşvik ediyor ve Sovyet yardımının geleceğini söylüyordu.

Mısırlıların direnmesi daha ziyade gerilla muharebeleri şeklinde oldu. 6 Kasım sabahı Malta'dan gelen ingiliz birliklerinin Port Said'e ve fransız birliklerinin de Port Fuad'a çıkması üzerine, 6 Kasım günü öğleden sonra Mısırlılar yeniden ateşi kesmek zorunda kaldılar.

7 Kasım akşamı saat 02.00'den itibaren Kanal bölgesinde taraflar arasında ateş-kes yürürlüğe girdi. Çünkü 5 Kasımdan itibaren işler değişmeye başlamıştı.

10. Tepkiler ve Birleşmiş Milletler

Arap ülkeleri savaş karşısında Mısırı desteklediler. Fakat bu destekleme "diplomatik" olmaktan öteye gitmedi. Meselâ, İsrailin komşuları Suriye ve Ürdün İsraile saldırmaya cesaret edemediler. Bunlar seferberlik ilân etmekle beraber, Suriye ve Suudi Arabistan İngiltere ve Fransa ile, Irak ve Ürdün ise sadece Fransa ile diplomatik münasebetlerini kestiler. Fakat orada kaldılar ([229]).

Bağlantısızların büyük çoğunluğu da Nâsırı destekledi.

Ekimin son günlerinde Macar millî ayaklanması iyice şiddetlendiğinden Sovyetler Macaristan'da çok meşguldüler. Bundan dolayı Süveyş savaşının ilk günlerinde tepkileri o kadar sert olmadı. Sovyet hükümeti 4 Kasımda İngiltere ve Fransaya verdiği notalarda ([230]), bu iki devletin saldırısını protesto

(229) Bak.: **Keesing's...1955-1956,** p.15211.

(230) Notaların metni: **Documentation Française, Notes et Etudes Documentaires,** No.2483, 15 Novembre 1958, pp.21-22.

ediyor, fakat herhangi bir tehditte bulunmuyordu. Sadece, bu hareketin neticesinde doğacak sorumluluğun bu iki devlete ait olacağını bildiren genel bir ifade kullanıyordu.

Savaşla birlikte ingiliz kamu oyu Başbakan Eden'ın aleyhine döndü. İşçi Partisi muhalefeti Eden'a ateş püskürüyor ve ingiliz basını Süveyş savaşına "Eden'ın savaşı" diyordu. Eden'ın yakın arkadaşları yavaş yavaş istifa etmeye başlamıştı.

Fakat asıl tepki Amerikadan geldi. İngiltere, Fransa ve İsrailin saldırıdan Amerikayı daha önce haberdar etmemiş olmaları Vaşington'da büyük bir sinirliliğe sebep oldu. Amerika, hemen, İsraile yaptığı askerî ve ekonomik yardımı durdurduğunu ilân eti. "Bu çarpışmalara Amerikanın bulaşması söz konusu değildir... Barış için en sağlam ümit Birleşmiş Mülletlerdir" diyen Başkan Eisenhower ([231]), "Sovyetlerin Orta Doğuda kuvvet kullanılmasına karşı mücadelenin liderliğini ellerine almasına ve bu suretle de dünyanın, yeni bağımsızlığını almış ülkelerinin güvenini kazanmasına" müsaade etmemek ve Sovyetlerin bu konuda inisyatifi ele almalarını önlemek için ([232]), derhal Birleşmiş Milletlerde harekete geçilmesi talimatını verdi.

Amerika 29 Ekimde Güvenlik Konseyine müracaat edip, İsrailin, Mısır-İsrail mütareke anlaşmasını ihlâl ederek, Mısır topraklarına girdiğini ve İsrailin bu askerî harekâtının hemen durdurulması için Güvenlik Konseyinin derhal toplanmasını istedi. Güvenlik Konseyi Amerikanın başvurusunu 30 Ekimden itibaren ele aldı ([233]). Amerika sunduğu karar tasarısında, İsrailin, yaptığı saldırı ile barışı bozduğunu, askerî herakâtın derhal durdurulması ve İsrailin kuvvetlerinin derhal geri çekilmesi gerektiğini belirtmekteydi ([234]).

İngiltere ve Fransa bu karar tasarını veto ettiler ([235]). Karar tasarısının hiç bir çözüm teklif etmemesi, sadece İsrailin kınamak için sunulmuş olması, ingiliz ve fransız vetolarının başlıca sebebi idi ([236]).

Bunun üzerine Sovyet Rusya, Mısır ve İsrailden ateş-kes isteyen ve İsrail kuvvetlerinin çekilmesini öngören bir karar tasarısını sundu ise de, bu

---

(231) **Waging Peace**, p.81.

(232) **aynı kaynak**, p.83.

(233) Güvenlik Konseyinin 30 Ekim günkü müzakereleri için bak.: **Yearbook of the U.N., 1956**, pp.25-25 ve **Keesing's...1955-1956**, pp.15177-15178.

(234) Amerikanın bu karar tasarısının metni: Schlesinger Jr., **The Dynamics of World Power, 1945-1973, Vol.V**, p.393; **Keesing's...1955-1956**, p.15177.

(235) Bu karar tasarısına Avustralya ve Belçika çekimser kalmış, Çin, Küba, İran, Peru, Sovyetler Birliği, Amerika ve Yugoslavya müsbet oy vermiştir.

(236) Eden, **Full Circle**, p.529.

da İngiltere ve Fransa tarafından veto edildi. Bu karar tasarısına Amerika ve Belçika çekimser kaldılar.

Güvenlik Konseyinde herhangi bir karar almanın imkânsızlığı karşısında, İngiltere ve Fransanın Mısır havaalanlarını bombardımana başladığı 31 Ekim günü Yugoslavya, Genel Kurulun olağanüstü toplanmasını isteyen bir karar tasarısı sundu ([237]). İngiltere ve Fransa bu karar tasarısına da aleyhte oy verdiyseler de, karar "usule" ait olduğundan, 2 aleyhte, 2 çekimser oya karşılık 7 oyla kabul edildi. Amerika müsbet oy vererek konunun Genel Kurulda görüşülmesini destekledi.

Genel Kurul 1 Kasımda toplandı. Bu toplantıya ilk karar tasarısını sunan da yine Amerika oldu. Bu karar tasarısı, 2 Kasım sabahının ilk saatlerinde, 5 aleyhte ve 6 çekimsere karşı, Türkiyenin de dahil olduğu 64 devlet tarafından kabul edildi. 997 (ES-I) sayılı bu kararda ([238]), İsrailin, 24 Şubat 1949 tarihli mütareke anlaşmasını ihlâl ederek Mısır topraklarına girdiği ve İngiltere ve Fransa silâhlı kuvvetlerinin de Mısır topraklarına karşı askerî harekâta giriştikleri belirtilerek, tarafların derhal askerî harekâtı durdurmaları ve ateş-kese gitmeleri ve mütareke sınırlarının arkasına çekilmeleri, ateş-kes gerçekleşir gerçekleşmez de Süveyş Kanalından serbest geçişin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması isteniyordu.

Başbakan Eden'in, "bir ceza verme havası içinde" olduğunu söylediği ([239]), Genel Kurulun bu kararı dolayısile, Amerika Başkan Yardımcısı Nixon, "Tarihte ilk defa olarak, bize göre sömürgecilik geleneğini yansıtan...İngiliz-Fransız politikalarına karşı bağımsızlığımızı gösterdik" diyordu ([240]).

Genel Kurulun 2 Kasım kararını İsrail aynı gün ve Mısır da 3 Kasım günü kabul ettiğini bildirdi. Fakat İngiltere ve Fransa, bu kararı kabul etmeden önce, bir "barış gücü" kurulmasını, bu barış gücü'nün Arap-İsrail barışı yapılıncaya ve Süveyş Kanalı için de tatmin edici bir anlaşma oluncaya kadar görev yapmasını istediler ([241]).

Bunun üzerine Kanada tarafından sunulan ve bir barış gücü teşkili hususunda Genel Sekreterden 48 saat içinde bir plân hazırlanmasını isteyen karar tasarısı, 4 Kasım günü 998 (ES-I) sayılı karar olarak, sıfır aleyhte ve 19 çekimsere karşı 57 oyla kabul edildi ([242]). Türkiye de bu karara müsbet

---

(237) Metin: **Yearbook of the U.N., 1956**, p.34.

(238) Kararın metni için bak.: **Yearbook...1956**, p.35; Moore, **adı geçen eser**, Vol.III, p.610, **Keesing's...1955-1956**, p.15186; Schlesinger Jr., **adı geçen eser**, Vol.V, pp.402-403.

(239) Eden, **Full Circle**, p.541.

(240) **aynı kaynak**, pp.541-542.

(241) Bak.: **aynı kaynak**, p.542.

(242) Kararın metni; **Yearbook of the U.N., 1956**, p.36; Moore, **adı geçen eser**, p.612 ve **Keesing's...1955-1956**, p.15201.

oy verirken, çekimser oylar İngiltere, Fransa, İsrail, Avustralya, Yeni Zelânda, Mısır ve Sovyet Rusya ile sosyalist ülkelere ait bulunuyordu.

Genel Kurulun barış gücü kurma kararına rağmen İngiltere ve Fransanın 5 Kasım sabahından itibaren, yani Amerikada Başkanlık seçimlerinden bir gün önce, Süveyş Kanalına çıkarma yapmaya başlamaları Sovyet Rusyayı harekete geçirdi. Mısır topraklarının işgalinin Nâsırın başına neler getireceğini gören Sovyetler, Nâsırı kurtarmak üzere ağırlıklarını ortaya koydular. Çünkü Sovyet işgal kuvvetleri Macaristanda duruma hâkim olmaya ve Macar millî ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırmaya başlamışlardı. Bu sebeple Sovyet başbakanı Bulganin 5 kasım 1956 günü İsrail, Fransa ve İngiltere başbakanlarına gayet tehditkâr ifadeler taşıyan mesajlar gönderdi ([243]).

Başbakan Eden'a gönderilen mesajda, Mısırdaki savaşın bir 3. Dünya Savaşına dönüşebileceği bildiriyor ve Sovyet Rusyanın, İngiltere kıyılarına donanma ve hava kuvveti göndermeye ihtiyacı olmadığı, fakat "füzeler" kullanabileceği belirtildikten sonra, böyle bir saldırı halinde İngilterenin acaba ne durumda kalacağı soruluyordu. Mesajın sonunda, "Saldırganları ezmek ve Doğu'da barışı tesis etmek için tam bir kararlılık içinde bulunuyoruz. Ümid ederiz, gerekli ihtiyatı gösterip, bundan gerekli neticeleri çıkarırsınız" deniyordu.

Fransa Başbakanı Guy Mollet'ye gönderilen mesaj da aynı mahiyette olup aynı tehditleri ihtiva ediyordu.

İsrail Başbakanı David Ben Gurion'a gönderilen mesaja ise, İsrailin "Doğu halkları" arasında kendisine karşı, kendi varlığını tehlikeye sokan bir şekilde nefret tohumları ektiği belirtildikten sonra, Sovyet hükümetinin savaşa son vermeye kararlı olduğu ve saldırganları durdurmak için gerekli tedbirleri alacağı ve Tel-Aviv'deki elçisini geri çekmeye karar verdiği bildiriliyordu.

Bulganin 5 Kasım günü Başkan Eisenhower'a da bir mesaj gönderdi ([244]). Bunda, Amerika ve Sovyet Rusyanın Mısıra ortak bir kuvvet göndererek savaşı durdurmaları isteniyor ve bu savaş durdurulmadığı takdirde, bu durumun 3. Dünya Savaşına varabileceği tehdidi ileri sürüyüyordu. Bir gün

---

(243) Bu mesajların metinleri: **Keesing's..:1955-1956,** pp.15218-15210 ve **Documentation Française, Notes et Etudes Documentaires,** 15 Novembre 1958, no.2483, pp.23-26. Bulganin'in Ben Gurion'a mesajının tam metni için bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.623-624. Ben Gurion bu mesaja 7 Kasımda cevap vermiş, Bulganin de 15 Kasımda bunu cevaplamıştır. Ben Gurion'un da buna 17 Kasım cevabı ile "mesajlaşmalar" sona ermiştir. Bu karşılıklı mesajların metinleri için bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.624-633.

(244) Mesajın metni: **Keesing's...1955-1956,** p.15217; Schlesinger Jr., **The Dynamics of World Power,** Vol.V, pp.565-566.

önce de Eisenhower, 4 Kasımda, Macaristan konusunda Bulganin'e bir mesaj göndermişti ([245]). Bu sebeple, 5 Kasım günü Beyaz Saray yayınladığı bildiride ([246]), Sovyetlerin önce B.M. Genel Kurulun kararına uyarak ([247]), Macaristana müdahaleden vazgeçmeleri ve askerlerini geri çekmek suretile barışa hizmet etmeleri istendikten sonra, Sovyet hükümeti Mısıra asker gönderdiği takdirde, **Amerika da dahil,** Birleşmiş Milletlerin "etkili tedbirler" almak zorunda kalacağı ifade ediliyordu.

Başbakan Eden Bulganin'e 6 Kasımda ([248]), Başbakan Guy Mollet ise, 8 Kasımda ([249]) cevap verdi. Her ikisinin de Bulganin'e cevabı sertti. Eden cevabında, Bulganin'in İngiltere ve Fransayı, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin millî bağımsızlıklarına karşı savaş açmakla itham ederken, Sovyet Rusyanın, gerçekten millî bağımsızlık için yapılan kahramanca bir direnmeyi acımasızca ezdiğini söylüyor ve Sovyet Rusyanın B.M. kararlarına uyarak Macaristandan askerlerini çekmesini istiyordu.

Sovyet Rusyanın bu müdahalesi tehlikeli bir Doğu-Batı gerginliği ortaya çıkarmıştı. Türk hükümeti, 6 Kasım günü, toprakları üzerinden "milliyeti meçhul" jet uçaklarının geçtiğini ve Sovyet hükümetinin de Boğazlardan Sovyet savaş gemilerinin geçeceği hususunda Türk hükümetini haberdar ettiğini bildiriyordu. İsviçre hükümeti de barışı kurtarmak için dört büyüklerin Cenevre'de Toplanmalarını istedi ([250]).

Amerika Sovyetlere sert çıkmakla beraber, Orta Doğudaki gerginliği daha ileri götürmek istemiyordu. Bu sebeple, İngiltere ve Fransadan, derhal Mısırdan çıkmalarını istedi. Eisenhower, 6 Kasım günü Eden'a telefon ederek, B.M.'in ateş-kes çağrısını şartsız olarak kabul etmelerini istedi ve bu suretle Sovyet Rusyanın eline mesele çıkarma fırsatının verilmemiş olacağını bildirdi ([251]). Eden, Amerika ile bir işbirliği sağlamak amacı ile, Guy Mollet ile birlikte Vaşington'u ziyaret etmeği teklif etti ise de, Eisenhower bu teklifi

---

(245) Mesajın metni: **Keesing's...1955-1956,** p.15217.

(246) Bildirinin metni: Schlesinger Jr., **adı geçen eser,** Vol.V, pp.392-393.

(247) B.M. Genel Kurulu, 4 Kasım 1956 günlü ve 1004 (ES-II) sayılı olup, 15 çekimser ve 8 aleyhte oya karşılık 50 oyla kabul ettiği kararında, Macaristan ile Müttefik devletler arasında yapılan 10 Şubat 1947 tarihli barış antlaşmasının Macaristan halkına bütün temel hak ve hürriyetleri tanıdığını, Macaristandaki son hadiselerin bu hak ve hürriyetlerin kullanılması ile ilgili olduğunu belirterek, Macar halkının bu amaca yönelik hareketinin Sovyetler tarafından silâhlı kuvvetler kullanılarak bastırılmasını mahkûm ediyor ve Sovyetlerden Macaristandaki askerlerini hemen geri çekmesini istiyordu. Tasarısı Amerika tarafından sunulan bu kararın metni için bak.: **Yearbook of the U.N., 1956,** pp.84-85.

(248) Eden'ın cevabının metni: **Keesing's...1955-1956,** p.15218; **Full Circle,** pp.555-556.

(249) Guy Motlet'nin Bulganin'e cevabının metni: **Keesing's...1955-1956,** pp.15218-15219.

(250) André Fontaine, **adı geçen eser,** Vol.II, pp.280-281.

(251) Eisenhower, **Waging Peace,** p.92.

kabul etmediği gibi, İngiltere ve Fransadan, Mısırdan "derhal" ("without delay") çekilmelerinde ısrar etti ([252]). Bunun üzerine Eden 6 Kasım akşamı İngiliz kuvvetlerine ateş-kes emrini verdi. Fransa bundan hoşlanmadı ise de, ateş-kesi kabulden başka yapacağı bir şey yoktu. İsrailen ise daha önce ateş-kesi kabul etmişti. Bu suretle 7 Kasım 1956 sabahı Kahire saati ile 02.00 de, Süveyş Savaşı denen Orta Doğu savaşı sona ermiş oluyordu.

Genel Kurul 7 Kasım günü aldığı 1001 (ES-I) sayılı kararla ([253]), Süveyş Kanalı için kurulacak barış gücünün esaslarını belirttikten sonra, yine aynı gün aldığı 1002 (ES-I) sayılı kararla da ([254]), İsrailden mütareke sınırlarına çekilmesini, İngiltere ve Fransadan da askerlerini Mısır topraklarından çekmelerini istedi.

Bununla beraber, bu kararı hemen yürürlüğe koymak mümkün olmadı. Çünkü 24 devletin asker verdiği "B.M. Barış Gücü"nün (United Nations Emergency Force -UNEF) hassas bölgelere yerleştirilmesi Ocak (1957) ayını bulmuştur. Mamafih, Genel Kurulun 24 Kasım 1956 gün ve 1120 (XI) sayılı sert kararı ([255]) üzerine, İngiltere ve Fransa 22 Aralık 1956 da Mısır topraklarından tamamen çekildiler.

İsrail ise Gazze şeridi ile Şarm-el-Şeyh'ten, ancak Tiran Boğazı ile Şarm-el-Şeyh'e barış gücünün gelmesi ile 8 Mart 1957 de buralardan çekilmiştir.

Genel Kurul, 997 (ES-I) sayılı ve 2 Kasım tarihli kararında, ateş-kes gerçekleşir gerçekleşmez, Süveyş Kanalının deniz trafiğine açılması için gerekli tedbirlerin hemen alınmasını istemişti. Genel Sekreterin 16-18 Kasım günlerinde Kahirede Başkan Nâsır ile yaptığı görüşmelerden sonra ve Kanalın temizlenmesi için gerekli tedbirler hakkındaki raporu üzerine, Genel Kurul 24 Kasım 1956 günü aldığı 1121 (XI) sayılı kararla ([256]), Genel Sekretere istediği yetkileri verdi. Bu suretle Kanalın temizlenmesi ve açılmasında B.M. aktif bir rol almış olmaktaydı.

Neticede Süveyş Kanalı bütün batıklardan temizlenerek 10 Nisan 1957 günü milletlerarası trafiğe açıldı. Fakat bu, Kanalın İsrail gemilerine de açılmış olması değildi ([257]).

---

(252) Bak.: Eden, **Full Circle,** pp.561-563.

(253) 1001 (ES-I) sayılı kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1956,** pp.37-38. Türkiye bu karara müsbet oy vermiştir.

(254) 1002 (ES-I) sayılı kararın metni: **Yearbook... 1956,** pp.38-39 ve Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.621.

(255) Kararın metni: **Yearbook...1956,** pp.56-57 ve **Keesing's Contemporary Archives, 1957-1958,** pp.15316-15317.

(256) Kararın metni: **Yearbook...1956,** p.57 ve **Keesing's...1957-1958** p.15317.

(257) Kanal açıldıktan sonra, Kanaldan geçiş konusunda İngiltere, Fransa ve İsrail ile Mısır arasındaki tartışmalar için bak.: **Keesing's...1957-1958,** pp.15545-15549.

11. Savaşın Sonu

Mısıra çıkarma yapan ingiliz ve fransız kuvvetlerinin toplamı 22.000 olup, bunun 13.000'i ingiliz askeri idi. Savaşın sonunda ingilizlerin kayıpları 16 ölü, 96 yaralı ve fransızların kayıpları da 10 ölü, 33 yaralı idi. Mısırlıların kayıpları ise 650 ölü ve 900 yaralı idi ([258]). İsrailliler ise 171 ölü ve 4 esir vermişlerdir ki, sonradan bu 4 esiri, ellerindeki 6.000 Mısırlı esiri vererek geri almışlardır. ([259]).

Gerçek şuydu ki, askerî bakımdan Süveyş Savaşı Nâsır için tam bir hezimetti. Fakat savaşın siyasî neticeleri tamamen aksi oldu. **The New York Times** gazetesi 17 Kasımda şöyle yazıyordu: "Nâsır askerî hezimetinden siyasî bir zafer çıkardı. Arap dünyasında gücünü kaybetmenin yerine, kuvvetlendirdi" ([260]).

Başbakan Eden da, hemen hemen aynı kanaatı ifade ederek, "Mısır silâhlı kuvvetlerinin zayıflığı gözler önüne serilmiş ve bu da bilhassa komşuları tarafından gereken şekilde not edilmişti" dedikten sonra, "Ne Arap-İsrail barışını sağlayabilmiş, ne de Kanalda milletlerarası kontrolu tesis edebilmiştik" diye eklemektedir ([261]). Eden'a göre, bu durumun sorumlusu Amerika ve Başkan Eisenhower idi. Nâsırın muharebe meydanlarında "haysiyet kırıcı" (humiliating) bir yenilgiye uğramasından sonra ve Port Said de Müttefiklerin elinde bir ipotek olarak kalacağına göre, Eden'in kanaatince, "Akıllı bir devlet adamlığı bu durumdan, Arap-İsrail anlaşmazlığı ve Kanalın istikbâli için devamlı bir anlaşma çıkartabilirdi". Amerikanın, bütün bu avantajları fırlatıp atılmasını istemesi", Eden'a göre, "hataların en fecisi" idi ([262]). Süveyş Savaşından kısa bir süre sonra Dulles'ın, Vaşington'da, İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'a, "Süveyş harekâtına neden devam etmediğiniz?" diye sorması ([263]) ise, Amerikanın tutumu bakımından dikkat çekicidir.

Süveyş Savaşı Başbakan Anthony Eden'ın da siyasî kariyerini sona erdirdi. Ocak 1957 de Başbakanlıktan istifa etti ve yerine Harold Macmillan Başbakan oldu.

Diğer taraftan, Amerika İsraile karşı sert çıkmakla beraber ve Araplara sempatik görünme çabasına girdiği halde, savaştan sonra Amerika-İsrail münasebetleri tekrar eski yakınlığına döndüğü gibi, Amerikanın Araplar nezdindeki imajı da çok fazla bir gelişme göstermemiştir.

---

(258) Eden, **Full Circle,** p.560.

(259) Lenczowski, **The Middle East in World Affairs,** (4th ed.), p.434.

(260) Neff, **adı geçen eser,** p.422.

(261) Eden, **Full Circle,** p.577.

(262) **aynı kaynak,** p.558.

(263) John Colville, **The Fringes of Power,** p.725.

İkinci bir nokta ise, İngiltere ile Amerikanın münasebetlerine bir soğukluk girerken, 5 Ocak 1957 tarihli "Eisenhower Doktrini" ile Amerikanın Orta Doğuda İngiltere ve Fransanın yerini almaya başlaması idi.

Süveyş Savaşının en mühim neticelerinden biri de, şüphesiz, 1955 de Mısıra silâh sağladıktan sonra, Sovyetlerin, yapmış oldukları müdahale ile şimdi de Mısırı ve Nâsırı kurtarmış olmaları ve Arap dünyasında kazandıkları prestij ile, Macaristan müdahalesinin kanlı lekelerini silmeye çalışmaları idi.

Süveyş Savaşı, iki süper-devleti Orta Doğuya sokarken, bundan sonraki Orta Doğu gelişmelerine, bu iki süper'in rekabet, mücadele ve çatışmaları egemen olacaktır.

IV
Yemen İç Savaşı

Yemen iç savaşı ([1]), 1952 Mısır ihtilâli ve 1958 Irak darbesinden sonra, Nâsırcılığın yıktığı üçüncü monarşi'nin, oldukça uzun süren bir çöküş hikâyesidir. Lâkin Yemende monarşinin yıkılması da, Mısır ve Irakda olduğu gibi, bir askerî darbe ile gerçekleşmiş ise de, bu askerî darbenin arkasından gelen iç savaş yedi yıl kadar sürmüştür.

Diğer taraftan, 1962 sonlarında başlayan Yemen iç savaşına Nâsırın daha ilk günden itibaren müdahale edip, 80.000 kadar bir Mısır kuvvetini Yemene bağlaması, 1967 Haziranındaki üçüncü Arap-İsrail savaşındaki hezimetinde mühim bir rol oynaması sebebile, Nâsırın vahim hatalarından birini teşkil etmiştir. Nâsır, Yemende monarşinin ve "gerici" bir rejimin yıkılmasını ve "ilerici" bir rejimin kurulmasını sağlamıştır; fakat kendisi de 1967 Haziran savaşında, İsrail karşısında, hayatının en ağır hezimetine maruz kalmıştır. Kaldı ki, Yemende bir "cumhuriyet" rejiminin ortaya çıkışı Arap-İsrail mücadelesinden Nâsıra hiç bir şey sağlamaz iken, Orta Doğu bölgesi Yemende yeni bir istikrarsızlık rejimi daha kazanıyordu.

1. Yemen'in Kısa Tarihçesi

Bugün 75.000 milkare yüzölçümü ve 6.5 milyon kadar nüfusu ve bu nüfusun da yarısı **Zeydî** ([2]), yarısı da **Şâfiî** ([3]) olan ve bugünkü adı ile **Yemen**

(1) Yemen iç savaşı hakkında, bazı makalelerin dışında, yayınlanmış fazla bir eser yoktur. Bu konuda başlıca şu eserlere bakılabilir: Edgar O'Ballance, **The War in Yemen,** London, Faber and Faber, 1971 ve Manfred W. Wenner, **Modern Yemen, 1918-1966,** Baltimore, John Hopkins Press, 1967.

(2) Zeydî'lik, İmâmiye Şiâ'sının dördüncü İmamı, Hazreti Peygamberin torunu, Ali bin Hüseyin Zeynelâbidin oğlu **Zeyd**'e (699-740) ve ondan sonra da oğlu Yahya'ya uyarak, onların İmâmetini ileri sürenlerin mezhebidir. Ehl-i Beyt içinde en mutedili ve ilk üç hâlifeyi kabul etmesinden dolayı da Ehl-i Sünnete en yakın olanıdır. Bak.: **Mezhepler ve Tarikatler Ansiklopedisi,** İstanbul, Tercüman Yayını, 1987, "Zeydîlik" maddesi. Ayrıca bak.: R.B. Serjeant, "The Zaydis", A.J. Arberry (Ed.), **Religion in the Middle East,** Vol.2, Cambridge University Press, 1969, pp.285-301; C. Van Arendonk, **Les Débuts de l'Imamat Zaidite**

Arap Cumhuriyeti'nin (al-Cumhuriyet al-Arabiya al-Yamaniya) (Bak. 9 no.lu harita) tarihi, günümüze kadar daima karışık ve çalkantılı olmuştur. Fakat buna rağmen hiç bir yabancı devlet hiç bir zaman Yemen üzerinde tam ve güçlü bir kontrol kurmaya muvaffak olamamıştır.

M.Ö. ki yıllarda Seba Melikesi Belkıs ile bilinen ülke, uzun yıllar Habeşistanın nüfuzu altında kalmıştır. Bundan sonra Perslerin ve Romalıların istilâsına uğrayan Yemen, Hazreti Muhammed'in damadı Hazreti Alı tarafından M.S. 632 yılında İslâm egemenliğine girmiştir. Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra Yemen kabileleri ayaklanmışlar ise de, ilk Halife Ebubekir Yemeni de kontrol altına alarak Arap yarımadasının bütünlüğünü sağlamıştır.

Yemen halkı Hazreti Ali'yi sevdiği için onun şehadeti (M.S.661) Şii'liğin Yemende yayılmasına sebep olmuştur.

Zeydî'lerin Iraktan Yemene gelip ayrı bir hanedan kurmaları ise M.S. 9. yüzyılda olmuştur. Keza diğer mezhepler de kendi hanedanlarını kurmuşlardır. Bundan dolayı Yemenin 10. ve 11. yüzyıllardaki tarihi mezhep ve kabile mücadeleleri ile geçmiştir.

Selâhaddin Eyyubi'nin kardeşi Turhan Şah 1173 de Yemeni ele geçirerek Eyyubi Devletine katmış ve Taiz'i de başkent yapmıştır. Eyyubi'lerden sonra Yemen Memlûk'ların kontrolu altına girmiş ise de, Yemen fiilen bağımsızlığını sürdürmüştür.

Yavuz Sultan Selim 1517 de Mısırı Memlûklardan alınca, Yemendeki Memlûk valisi de Yemeni Osmanlı Devletine teslim etmiştir. Bu suretle Yemende Türk egemenliği başlamış oluyordu (4).

---

au Yemen, (traduit par Jacques Ryckmans), **Leiden,** 1960; G.H. Bousquet et J.Berque, **Receuil de la Loi musulmane de Zaid ben' Ali, Alger,** 1941; Muhammed Abü Zuhra, **al-Imam Zaid,** Kahire, 1959; R. Strothmann, **Kultus des Zaiditen,** Strasbourg, 1912.

(3) Şâfii'lik Sünni bir mezhep ve görüştür. İmam Abü Abdullah Muhammed bin İdris al-Şâfii'nin takipçiliğidir. Hayatı hakkındaki bilgiler bir hayli efsanevî olmakla beraber, 767 yılında Gazze'de doğduğu ve Kahire'nin güneyindeki Fustat'da öldüğü bilinmektedir. Kureyş'tendi. Hâşimî olup Hazreti Peygamber ile akrabalığı vardı. Fıkh'ın temellerini atmış olup "Usul-i Fıkh"ın kurucu sayılır. Bağdat ve Kahire'de ders verdiği için Şâfii'lik bu iki şehirden yayılarak Arap yarımadasına ve Orta Asyaya kadar uzanmıştır. Şâfii'nin pek çok eseri vardır. Bak.: **İslâm Ansiklopedisi ve Encyclopediae Britannica** "Şâfii" maddeleri. Ayrıca bak.: Kamil Mustafa as-Saibi, **At Tariqa as Şafauiya. The Şafawid Order and its Remnants in Contemporary Iraq,** Baghdad, al-Mahda Bookshop, 1967.

(4) Yemen tarihi ile ilgili Türk kaynakları arasında şunları zikredebiliriz: Y. Doç. Dr. Hulusi Yavuz, **Yemende Osmanlı Hâkimiyeti, 1517-1571,** İstanbul, 1984 (Bu eser, aynı zamanda, bu döneme ait zengin bir bibliyografya da ihtiva etmektedir); Ahmet Raşit, **Yemen ve Sana Tarihi,** İstanbul, 1291 (eski yayı Âtıf Paşa, **Yemen Tarihi,** İstanbul, 1326 (eski yazı), Asaf Tanrıkut, **Yemen Notları,** Ankara, 1965, (1911-1918 yıllarını anlatmaktadır); Zeki Ehiloğlu, **Yemende Türkler,** İzmir, 1952.

Bununla beraber, Osmanlı Devleti 1536 dan itibaren, bilhassa Büyük Kasım'ın liderliğindeki Zeydîlerle mücadele etmek zorunda kaldı ve 1630 da Yemenden çekildi. Lâkin, 1676 da İmam İsmailin ölümünden sonra Yemen tekrar Türk egemenliğine geçmiştir. Yine de Osmanlı Devletinin Yemen üzerinde tam bir kontrol kurduğu söylenemez. Zira, 18. yüzyıl ortalarından itibaren, bilhassa kıyı kesimleri, çeşitli kabilelerin kontrolunda fiilen bağımsızlığını sürdürmüştür.

1816-1818 yıllarında Yemen, Mehmed Ali'nin oğlu İbrahim Paşanın burasını işgali ile Mısırın kontroluna girdi. Hemen bunun arkasından da ingilizler, 1839 da, Kızıl Denizin Hind Okyanusuna açıldığı noktadaki Aden'i işgal ettiler. İngiltere, İmparatorluk Yolu'nun geçtiği Kızıl Denizin her iki ucuna birden Mehmed Ali'nin egemen olmasından endişe etmişti.

1849 da Osmanlı Devleti tekrar Yemene döndü ve yapılan mücadeleler sonunda Türk kuvvetleri 1871 de Sana'a'ya girmeye muvaffak oldu.

Zeydî İmamlığı, mezhebin kuralları gereği, daima seçimle tesbit edilirken, 1891 de İmam Muhammed İbni Yahya Hamidüddin kendi hanedanını kurdu. Bu hanedan 1962 yılına kadar Yemeni yönetecektir.

İmam Yahya 1910 sonunda Osmanlı Devletine karşı "cihâd" ilân edince, Osmanlı Devleti Yemene 31 tabur asker ve pek çok silâh gönderdi. Denizden ilerleyen Türk kuvvetleri başkent Sana'a'ya girmeye muvaffak olunca, Osmanlı Devleti bu suretle 1911 Mayısında Yemende duruma hâkim olmuş oldu. Bunun üzerine İmam Yahya 13 Ekim 1911 de Osmanlı Devleti ile bir anlaşma imzaladı ([5]). Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti, İmam Yahyanın, hemen hemen bağımsızlığa varan bütün isteklerini kabul etti. İmam Yahya Yemenin tek yöneticisi oluyordu. Sadece yabancı devletlerle diplomatik münasebetlere girişemiyecek ve yabancı devletlerle herhangi bir anlaşma veya antlaşma yapamıyacaktı. Diğer taraftan, bu anlaşma Hanefi ve Şâfii'lerin haklarını korumakla beraber, İmam Yahya dolayısile Zeydî'lere açık bir üstünlük sağlamakta idi.

Yemene egemen olan İmam Yahya sonuna kadar Osmanlı Devletine bağlı kalmıştır. O kadar ki, ingilizlerin, kendisine yaklaşma çabalarına yüz vermediği gibi, 1915 Haziranında Türk kuvvetlerinin Aden'i ingilizlerden almak için giriştiği harekâta İmam Yahya da kuvvetleri ile katılmıştır. Aden alınamamıştır; fakat Türk ve Yemen kuvvetleri 1. Dünya Savaşının sonuna kadar Aden'i muhasara altında tutmuşlardır ([6]).

---

(5) Anlaşmanın metni: Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkilâbı Tarihi,** Cilt II, Kısım 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1983 (İkinci Basım), ss.46-47.

(6) **aynı eser,** Cilt III, Kısım 3, s.205.

Osmanlı Devletinin 1917 de Filistin cephesinde yenilmesi ve çekilmesi bütün Orta Doğuyu terketmesi demekti. Bunun üzerine İmam Yahya bağımsızlığını resmen de ilân etti.

İmam Yahya'nın yönetimini Zeydîlere dayandırması Sünni Şâfii'lerin tepkisi ile karşılaştığından, Zeydî-Şâfii mücadelesi bundan sonra Yemenin iç politika hayatına hâkim olacaktır.

İmam Yahya 1948 Ağustosunda Sana'a'da yapılan bir suikastte öldürüldü ve arkasından bir ayaklanma çıktı. İmam Yahya'nın yerine geçen Seyfülislâm Ahmed, Suudi Arabistanın da yardımı ile ayaklanmayı bastırdı. İmam Ahmed başkenti Sana'a'dan Taiz'e nakletti. Fakat 1955 Nisanı ile 1959 Mayıs-Haziran aylarında Taiz'de de İmam Ahmed'e karşı ayaklanmalar oldu. 1961 Martında kendisini öldürmek istedilerse de, suikast başarılı olamadı.

İmam Ahmedin yönetimi tam bir monarşik diktatörlüktü. Halbuki 1952 Mısır ihtilâli Yemende askerlere ve aydınlara çok tesir etmişti. İmam Ahmedin yönetiminden kaçan Yemenliler, Kahirede Ahmed Muhammed Numanın liderliğinde **Hür Yemen** hareketini, Yemenden kaçıp Aden'e sığınanlar da (ki sayıları 80.000 kadardı) orada **Halkın Sosyalist Partisi** ile **Sendika Kongresi**'ni kurmuşlardı. Bu son ikisi Aden ile Yemenin birleştirilmesini istiyordu ([7]). Esasında İmam Ahmed de Aden'e göz koymuştu.

İmam Ahmed 18 Eylül 1962 de kendi eceli ile öldü. Yerine 38 yaşındaki oğlu İmam Muhammed el-Bedr geçti. Fakat İmam Bedr ancak sekiz gün hükümdarlık yapabildi. 26 Eylül 1962 günü Albay Sallal liderliğinde yapılan bir askerî darbe ile Yemende İmamlık rejimine son verildi.

2. Darbeden İç Savaşa

İmam Ahmed'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu İmam Bedr, reformcu fikirlere sahipti ve tahta geçer geçmez de ülkenin feodal yapısına son vereceğini açıklamıştı. İmam Bedr, aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığına Albay Abdullah Sallal'ı getirmişti. Halbuki Sallal, İmam Ahmed'e karşı bir darbe hazırlamıştı ve İmam Ahmed'in ölümü üzerine darbeyi ertelemişti ([8]). Bu sebeple, 26 Eylül 1962 sabahı darbe İmam Bedr'e yöneltildi. İmam ve taraftarları direnince, İmamın sarayı topa tutuldu. Darbecilerin yaptığı açıklamada, sarayın tamamen yıkıldığı ve İmam Bedr'in öldürüldüğü bildiriliyordu. Halbuki İmam Bedr, sarayın topa tutulması sırasında kaçmayı başarmıştı.

Sana'a radyosu 28 Eylülde yaptığı açıklamada, Albay Sallal'ın başkanlığında 5 kişilik bir "Devrim Konseyi" kurulduğunu ve Albay Sallal'ın aynı

(7) **Keesing's Contemporary Archives, 1963-1964**, p.19297.

(8) Bak. **aynı kaynak**, p.19297.

zamanda Silâhlı Kuvvetler Başkomutanı olduğunu duyurdu (9). Konsey'in diğer üyeleri, Muhsin el-Aynî, Muhammed Azuberî, Abdüllatif Dayfallah ve Hasan Amr idi. Aynı gün teşkil olunan kabinede Sallal Başbakan, Dr. Abdurrahman Beydanî başbakan yardımcısı idi. Devrim Konseyinin diğer asker üyeleri de kabinede görev almışlardı. Meselâ Muhsin el-Aynî Dışişleri Bakanı idi.

Sallal'ın Zeydî olmasına karşılık, başbakan yardımcısı Beydanî Şâfii idi.

Devrim Konseyi yayınladığı lik deklârasyonda (10), devrimin amaçlarını şöyle belirtiyordu. Yemende monarşiye (İmamlığa) son vermek, ve bir "Yemen Cumhuriyeti" kurmak. Sosyal adaleti gerçekleştirmek ve kabile imtiyazlarını kaldırmak. Monopollere izin vermeksizin kapitalizmi geliştirmek.

Deklârasyon dış politika ilkelerini şöyle ontaya koyuyordu: Arap ülkeleri ile dayanışma; Arap dünyası ile ekonomik bağların geliştirilmesi ve Arap milliyetçiliği; emperyalizme ve dış müdahaleye karşı koyma; Yemenin bağımsızlığını tanıyan herkesle iyi münasebetler.

Yeni rejimin ilk tanıyan 28 Eylülde Sovyet Rusya oldu. 29 Eylülde Birleşik Arap Cumhuriyeti (11) tanıdı. Aralık ayı ortalarına kadar Sallal rejimini 30 kadar devlet tanıdı. 27 Aralıkta Sovyetlerle yeni rejim arasında bir ekonomik yardım anlaşması imzalandı. Dış politikadaki bu ilk gelişmeler yeni rejimin dış politikadaki ana istikametini de ortaya koyuyordu.

31 Ekimde, beş yıl süre ile yürürlükte kalmak üzere geçici bir anayasa yayınlandı. Bu anayasaya göre, Devrim Konseyi ile hükümet üyelerinden meydana gelen bir "Millî Konsey" ülkeyi yönetecekti (12). Bu anayasa ile Sallal cumhurbaşkanı, Başbakan ve Silâhlı Kuvvetler Başkomutanı idi.

---

(9) 45 yaşındaki Abdullah Sallah, Irakta eğitim gördükten sonra 1939 da Yemene gelmiş ise de, bir takım yıkıcı faaliyetleri dolayısile 8 ay hapse mahkûm olmuştu. Hapisten çıktıktan sonra tekrar orduya dönmüş, fakat İmam Yahya'nın 1948 Ağustosunda öldürülmesi ve darbe hadisesine karıştığı için 7 yıl hapse mahkûm olmuştur. Hapisten çıktıktan sonra tekrar orduya dönen Sallal, İmam Ahmed tarafından 1959 da Hudeyde Valiliğine tayin edilmiştir. İmam Bedr'in ilk işi ise, kendisini Genelkurmay Başkanı yapmak gibi bir gariplik olmuştur. 13 Aralık 1963 de Sallal'ın rütbesi "Mareşallığa" yükseltilmiştir.

(10) Deklârasyon için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1961-1962** p.18997.

(11) Suriye ile Mısır 1 Şubat 1958 de bir birlik kurmuşlar ve yeni devletin adı "Birleşik Arap Cumhuriyeti" olmuştu. Fakat bu birlik 28 Eylül 1961 de sona ermesine rağmen, Nâsır bundan sonra da Mısır için Birleşik Arap Cumhuriyeti adını kullanmaya devam etmiştir. Bununla beraber biz, bu tarihten sonrası için "Mısır" adını kullanacağız.

(12) Millî Konsey 15 Şubat 1963 de "Cumhurbaşkanlığı Konseyi" adını almış ve daha da genişletilmiştir.

Dr. Abdurrahman Beydanî ise cumhurbaşkanı yardımcısı oluyordu. Yine bu anayasaya göre, **İslâm** devletin resmî dini idi ve bütün kanunlar "gerççek İslm doktrini" ne göre yapılacaktı ([13]).

15 Ekimdeki bir açıklamada ise, 2 yıllık bir kalkınma plânı hazırlandığı ve bu plânın ne komünizmi ve ne de Nâsır sosyalizmini model almadığını, plânın şartları içinde yabancı sermayeye ağırlık verileceği bildiriliyordu ([14]).

Fakat dabeden bir kaç gün sonra, Ekim ayı başından itibaren, işler darbeciler için sıkıntılı olmaya başladı. Çünkü darbe bir iç savaşa dönüşürken, bu iç savaş da milletlerarası bir mahiyet alıyor, yani "enternasyonalize" olmaya başlıyordu.

Bir defa darbe Yemen halkının tümü tarafından desteklenmedi. Vaşington, Londra, Bonn ve Amman büyükelçilikleri monarşiye, yani İmam Bedr'e bağlılıklarını açıklarken, Kahire, Rabat, Roma ve Belgrad elçilikleri cumhuriyet rejimini desteklediklerini ilân ettiler. Bunun arkasından, 26 Eylül sabahı saraydan kaçmayı başaran İmam Bedr, 9 Ekimde ülkenin kuzey-batısında ortaya çıktı. Kendisini destekleyen Zeydî kabilelere ulaşmıştı. İmam Bedr hemen sürgünde bir hükûmet kurdu. Öte yandan, Suudi Arabistan ve Ürdün Sallal rejimini tanımadıklarını açıklarken, yeni rejime de cephe aldılar ve Suudi Arabistan Yemenin Riyad'daki büyükelçiliğini kapattı. İmam Bedr'in yakınları Suudi Arabistanda toplanırken, 1 Ekimden itibaren Suudi birliklerinin Yemen sınırlarına yığınak yaptıkları haberi geldi. Nâsır, yine 1 Ekim günü verdiği demeçte, Yemene yapılacak her türlü yabancı müdahalesine karşı koyacağını bildirdi. 4 Ekimden itibaren hava ve deniz yoluyla Yemene Mısır paraşütçü birlikleri gelmeye başladı ([15]).

5 Ekimden itibaren Suudi Arabistan sınırlarında ilk çatışmalar patlak verirken, ülkenin dağlık bölgelerinde de Kralcılarla ([16]), Cumhuriyetçiler çarpışmalara başladılar. Çarpışmalar bilhassa, Kralcıların hâkim olduğu kuzey ve doğu bölgelerinde yoğundu ([17]).

Mısırı, Yemendeki darbeyi hemen desteklemeye sevkeden sebepler şöyle özetlenebilir: Bir defa, Yemende "gerici" ve "muhafazakâr bir rejim yıkılıyordu ve darbeyi yapanlar tamamen 1952 Mısır ihtilâlini ve Nâsırın Arap milliyetçiliğini örnek almışlardı. İkincisi, 1956 Süveyş Savaşının askerî hezimetinden sonra Nâsırın iki darbe daha yemiş olmasıydı. Bunlardan biri, 1956 dan önce ittifaka yakın münasebetler içinde olduğu Suudi Arabistan ile

(13) Yeni anayasa için bak.: **Keesing's...1963-1964,** p.19297.

(14) **aynı kaynak,** p.19298.

(15) Bak.: **aynı kaynak,** p.19299.

(16) Yemen iç savaşında İmam taraftarlarına "Kralcılar" (Royalists) denilmiştir.

(17) Bu çarpışmaların ayrıntıları için bak.: **Keesing's....1963-1964,** pp.19299-19300.

münasebetlerin bozulması ve şimdi Nâsırın, Suudi Arabistanı, Arap dünyasına karşı mücadele eden emperyalizmin bir ajanı gibi görmeye başlamasıydı. Diğeri ise, Nâsırın prestiji için büyük başarı sayılan ve 1958 Şubatında kurulan Mısır-Suriye birliğinin, yani Birleşik Arap Cumhuriyetinin 1961 Eylülünde dağılması ve Mısırın Suriye ile de münasebetlerinin bozulmasıydı. Bu şartlarda Nâsır kendisini bir yalnızlık içinde hissediyordu ve Yemende elde edeceği bir başarının prestijini tekrar yükselteceğine inanıyordu ([18]).

Fakat Nâsır, Yemene müdahale etmekle bir hesap hatası yaptığını ve bu işin neticesini tahmin edemediğini daha sonra itiraf edecektir ([19]). Zira, Birleşmiş Milletler yetkililerinin 1963 Martında 25.000 olarak tahmin ettikleri ([20]) Mısır kuvvetleri, Mısırlıların kendi açıklamalarına göre, 1965 Ekiminde 70.000 i bulacaktır ([21]). Bazı kaynaklara göre de bu miktar 88.000 e kadar çıkmıştır ([22]).

Nâsırın yaptığı hesap hatalarından bir diğeri de, kuzeyin Zeydî kabilelerinin İmam Bedr'i destekleyeceklerini tahmin etmemesiydi. Nâsır darbenin ilk günlerinde, Yemen halkının büyük çoğunluğunun cumhuriyetçi darbeyi desteklediğini sanıyordu ([23]).

Sekiz yıl sürecek olan ve 1970 de cumhuriyetçilerin iktidarı ile sona eren Yemen iç savaşının neticesini, kralcılarla cumhuriyetçiler arasındaki muharebeler değil, Yemen konusundaki milletlerarası politikanın gelişmeleri tayin etmiştir. Bu gelişmelerin başlıca aktörleri, cumhuriyetçilerin arkasındaki Mısır ile, kralcıların arkasında Suudi Arabistan olmuştur. Bu iki devlet arasındaki münasebetlerin iniş ve çıkışları, Yemen iç savaşına da şekil vermiştir. Yoksa, muharebe veya çatışmalarda, ne Suudiler tarafından desteklenen kralcılar, ne de 70-80 bin Mısır askerini arkasına alan cumhuriyetçiler, iç savaşın neticesini tayin edecek kadar büyük bir üstünlük ve başarı elde edememişlerdir.

Ekimde kralcılar büyük bir saldırı düzenleyerek, 4 Kasımda, kuzeydeki Harad'ı ele geçirdiler. Aynı gün, Suudi Arabistan ile Ürdün arasında bir askerî ittifak imzalandı ([24]). Bu suretle, Nâsırın Arabistan yarımadasında

---

(18) A.I. Dawisha, **"Intervention in the Yemen: An Analysis of Egyptian Perceptions and Politics"**, THE MIDDLE EAST JOURNAL, No.29, Winter 1975, pp.47-48.

(19) **aynı makale**, p.48.

(20) Bak.: **Keesing's...1963-1964**, p.19303.

(21) Bak.: **Keesing's...1965-1966**, p.21542.

(22) Bak.: John B. Lynch, **"The Superpowers' Tug of War over Yemen"**, MILLITARY REVIEW, March 1981, No.3, p.17.

(23) Dawisha, **adı geçen makale**, p.49.

(24) Bak.: **Keesing's...1963-1964**, p.19300.

monarşilere karşı yeni bir köprübaşı elde etmesi, bu iki monarşiyi bir cephe birliğine sevkediyordu. Nâsırın bu ittifaka cevabı, Mısır uçaklarının 4 Kasım günü beş tane Suudi Arabistan köyünü bombalaması oldu. Şimdi Mısır ile Suudi Arabistan karşılıklı olarak gövde gösteresine girişiyorlardı.

Mısırın, hava saldırılarına 5 Kasım günü de devam etmesi üzerine, Suudi Arabistan 6 Kasımda Mısır ile diplomatik münasebetlerini kesti. Mısırın buna cevabı, 10 Kasım 1962 günü Sana'a'da Sallal ile, Mısır Cumhuriyet Konseyi üyesi Yarbay Enver Sedat arasında bir ortak savunma paktının imzası oldu ([25]). Bu şekilde, Mısırın Yemene asker göndermesi ve iç savaşa müdahalesi, bu ortak savunma paktı ile meşrûlaşmış olmaktaydı.

Mısır uçaklarının, Amerikanın petrol açısından büyük yatırımlar yaptığı **(Aramco)** Suudi Arabistan topraklarına 4 ve 5 Kasımda yaptıkları hava saldırıları Amerikayı telâşlandırdı. Amerika, Avrupadaki uçak filolarından bir kısmını Suudi Arabistana gönderdiği gibi, bazı savaş gemileri de Cidde önlerine geldi. Bu, Mısır ve Yemene bir uyarma idi.

Bununla beraber, Başkan Kennedy, "dostane teşebbüs"te bulunmak amacı ile, 16 Kasımda, Nâsıra, Sallal'a ve Kral Hüseyin ile Kral Faysala birer mektup gönderdi ([26]). Mektupların metni açıklanmamakla beraber, Kennedy'nin bir uzlaşma planı sunduğu anlaşılıyordu. Buna göre, Mısır Yemendeki kuvvetlerini kademeli olarak çekecek, Suudi Arabistan ile Ürdün de kralcılara yardımdan vazgeçecekler ve ayrıca Suudi Arabistan Yemen sınırındaki askerlerini geri çekecekti. Mısır, 28 Kasımda açıkladığı cevabında, Ürdün ve Suudi Arabistanın kralcılara yardımdan vazgeçmesi ve Suudi Arabistandaki Ürdün kuvvetlerinin de Ürdüne dönmeleri şartile, Mısırın da Yemendeki askerlerini geri çekmeye hazır olduğunu bildirdi. Nâsır Başkan Konnedy'ye yumuşak bir cevap vermişti. Amacı ise, Sallal rejiminin Amerika tarafından tanınmasını sağlamak ve böylece diplomatik bir başarı elde etmekti ([27]).

Ürdün ise, verdiği cevapta, Yemendeki durumu incelemek üzere tarafsız gözlemciler gönderilmesini, Mısır kuvvetlerinin Yemenden çekilmesini ve Yemen halkına istediği rejimi seçme hakkının tanınmasını istedi.

Kralcılar ise, İmam Bedr'e danışılmadan Başkan Kennedy'nin böyle bir teşebbüste bulunmasını protesto ettiler. Dolayısile, Kennedy'nin barış teşebbüsü bir netice vermedi.

Bu durum Amerikayı Sallal rejimi ile doğrudan müzakereye sevketti. Ürdün ve Suudi Arabistanın Yemene ve Yemenin de bu iki ülkeye saldırmaya-

(25) Bu pakt için bak.: **Keesing's...1963-1964,** pp.19300-19301.

(26) **aynı kaynak,** p.19301.

(27) Dawisha, **adı geçen makale,** p.51.

caklarına dair verdikleri garantiler üzerine ve Sallal ile bir aylık müzakerelerden sonra, Amerika 19 Aralık 1962 de Sallal rejimini resmen tanıdı ([28]). Bu tanıma Nâsır için bir başarı idi. Çünkü Amerikayı, İtalya, Kanada ve Avustralya ile bir çok devlet takip etti.

Başkan Kennedy'yi böyle bir tutuma sevkeden sebep, Başkan Eisenhower'dan farklı bir politika takip etmeye karar vermesiydi. Eisenhower, başta Suudiler olmak üzere, bölgenin muhafazakâr hükümetleri ve grupları ile yakınlık sağlamaya ehemmiyet vermişti. Buna karşılık, "ilerici" güçlerin uzun vâdede bölgede duruma hâkim olacağına inanan Kennedy ise, bu güçlere ağırlık verme eğiliminde idi. Fakat, Suudi Arabistan ile Mısırın mücadelesinde Mısırın ağır basması halinde, Suudi Arabistandaki Amerikan petrol çıkarlarının tehlikeye gireceğini de bildiğinden, Mısır ile Suudi Arabistan arasında bir uzlaşma ile, Yemen iç savaşının bir an önce sona erdirmek istedi ([29]). Fakat ne var ki, Yemenden çekilmenin Sallal rejiminin de sonu demek olacağını bilen Nâsırın Yemenden ayrılmaya hiç niyeti yoktu ([30]).

Amerikanın ve diğer Batalı devletlerin Sallal rejimini tanımasının arkasından daha bir çok devlet yeni rejimi tanıdığı gibi, B.M. Genel Kurulu da 20 Aralıkta, 23 çekimser ve 4 aleyhte oya karşılık 73 oyla Sallal'ın "Cumhuriyet" rejimini tanıma kararı aldı ([31]).

Bu gelişmeler Kralcılar için bir başarısızlıktı. Bu gelişmeler Suudileri de etkilemiş olmalı ki, Mekke radyosu 7 Ocak 1963 de yaptığı bir yayında, gerek Suudi Arabistanın, gerek Mısırın, Yemen ile her türlü bağlarını kesmesini ve Mısır kuvvetlerinin çekilmesini ve bu tedbirlerin milletlerarası gözetim altında tatbikini öngören bir plânı kabule hazır olduğunu açıkladı. Bunun arkasından Suudi Arabistan başbakanı Prens Faysal, 25 Ocakta, Yemen meselesinin Araplararası hakemliğe götürülmesini teklif etti ([32]).

Suudilerin bu uvertürlerine Nâsırın cevabı, 14 Şubatta, Suudi Arabistanın Najran, Jaizan, Khamis, Mushati ve Minya şehirlerini bombardıman etmesi oldu. Çünkü Mısır orduları başkomutanı Mareşal Abdül Hakim Amr, yanında Yarbay Enver Sedat olduğu halde ve Cumhuriyetçilerin askerî harekâtını yönetmek üzere 30 Ocak 1963 günü Sana'a'ya gelmişti.

1962 Eylülünden 1964 Eylülüne kadar Nâsırın Yemen politikası, ister savaş, ister diplomasi yoluyla olsun, Sallal rejiminin yaşamasını sağlamak

---

(28) Bak.: **American Foreign Policy - Current Documents, 1962,** Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1966, Department of State Publication, 8007, p.784.

(29) Lenczowski, **The Middle East in World Affairs,** (th ed., 1980), p.629.

(30) Dawisha, **adı geçen makale,** p.51.

(31) Genel Kurulun 1871 (xvii) sayılı bu kararı için bak.: **Yearbook of the U.N., 1962,** pp.148-149.

(32) **Keesing's...163-1964,** p.19302.

olmuştur ([33]). Bu sebeple de, bu dönemde Nâsır Yemen konusunda uzlaşmaz bir tutum içinde olmuştur.

1963 yılının en mühim gelişmesi ise, B.M. Genel Sekreter yardımcısı Dr. Ralph Bunche'ın Mart ayı başında Sana'a ve Kahireyi ziyareti ([34]) ile, Başkan Kennedy'nin temsilcisi Elsworth Bunker'ın Suudi Arabistan ve Mısır ziyaretleri ([35]) sonunda, Suudi Arabistanın Kralcılara yardımı durdurması ile birlikte Mısır kuvvetlerinin de Yemenden çekilmesini öngören ve Suudi Arabistan, Mısır ve Yemen tarafından da kabul edilen bir plânın ([36]) 30 Nisan 1963 günü Birleşmiş Milletler tarafından açıklanması olmuştur. Bu anlaşma ile, ayrıca, Yemen - Suudi Arabistan sınırlarının iki tarafında 20 ser Klm.lik gayrı askerî bölgeler tesis edilecekti.

Bu anlaşma da yürümedi. Zira bu anlaşmaya göre, İmam Bedr'in Yemeni terketmesi gerekiyordu. İmam ise bunu kabul etmedi. Suudi Arabistan bakımından İmam Bedr'in bu tutumu dikkat çekici idi.

Diğer taraftan, Mısır da bir kısım kuvvetini çekmiş gibi görünürken, öte yandan yeni takviye birlikleri sevketmiş ve Suudi Arabistan da Kralcılara yardıma devam etmiştir.

Bu anlaşmanın başarısızlığı üzerine Kralcılarla Cumhuriyetçiler arasında çarpışmalar tekrar başladı ve Kralcılar daha önce kaybettikleri toprakları yeniden ele geçirdiler. Bu çarpışmalar üzerine Güvenlik Konseyi 11 Haziranda, Yemenin bir çok noktalarında, üye devletlerin kuvvetlerinden meydana gelen gözlem postaları (United Nations Observation Mission in Yemen - UNYOM) tesis etme kararı aldı ([37]). Bundan sonra Ağustos ve Ekim aylarında yapılan aracılık çabaları da netice vermedi.

3. Uzlaşma Çabaları

1963 Ağustos ayında itibaren Cumhuriyetçiler arasında Zeydî-Şâfii mücadelesi şiddetlenirken ([38]), 1964 yılı başından itibaren Mısır-Suudi münasebetlerinde bir yumuşama ortaya çıktı. İsrailin Şeria sularını kullanmak

(33) Lenczowski, **adı geçen eser,** p.630.

(34) Bak.: **Keesing's...1963-1964,** p.19303

(35) **aynı kaynak,** p.19891.

(36) Plânın metni: **aynı kaynak,** p.19891; ayrıca bak.: **Yearbook of the U.N., 1963,** pp.63-64. Bu anlaşma konusunda Genel Sekreter U Thant'ın 29 Nisan 1963 tarihli raporunun metni için bak.: **American Foreign Policy-Current Documents, 1963,** Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1967, Department of State Publication 8111, pp.603-605.

(37) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1963,** p.68; **American Foreign Policy - Current Documents,** 1963, p.607.

(38) Bak.: **Keesing's....19893-1964,** pp.1989-19894.

istemesinden doğan Arap-İsrail meselesini müzakere etmek amacı ile, Nâsırın daveti üzerine 13-16 Ocak 1964 günlerinde Kahire'de Arap ülkelerinin yaptığı toplantı sırasında ([39]), Suudi Arabistan Kralı ile Nâsır ve Sallal arasında görüşmeler oldu. Bu görüşmelerin yarattığı yumuşak hava içinde, Mart 1964 başlarında, Mısır ile Suudi Arabistan, 1962 Kasımından kesmiş oldukları diplomatik münasebetlerini yeniden tesis ettiler. Bu konuda yayınlanan bildiride, her iki ülkenin de Yemenin kayıtsız şartsız bağımsızlığını desteklediklerı bildiriliyordu ([40]).

1964 yılının ilkbahar ve yaz aylarındaki gelişmeler Nâsırın Yemen politikasını daha da yumuşattı. Bir defa, Nâsır 23-29 Nisan günlerinde Yemeni ziyaret ettiğinde büyük hayal kırıklığına uğradı. Cumhuriyetçilerin kendi aralarındaki mücadeleleri, suiistimalleri, idaresizlik ve beceriksizlikleri görmek Nâsır için acı bir sürpriz oldu. Bunun arkasından, Yemendeki Mısır kuvvetleri Ağustos ayında Kralcılara karşı giriştiği büyük saldırıda ağır bir başarısızlığa uğradı. Esir ve malzeme olmak üzere büyük kayıplar verdi. Bilhassa bu askerî başarısızlık, Nâsırın Yemen politikasının ikinci safhasını açmıştır. Nâsırın şimdiye kadar Yemende Cumhuriyetçi rejimin her ne pahasına olursa olsun yaşaması için her türlü çatışmayı göze almıştı. Şimdi bu çatışma politikasının yürümeyeceğini görerek "uzlaşma" (reconciliation) politikasına dönmeye karar verdi ([41]). Yemen meselesini uzlaşma yoluyla çözümleyecekti.

Bu politikanın ilk neticesi, Arap Ligi'nin 13 üyesinin Filistin meselesini ele almak üzere devlet başkanları seviyesinde 5-11 Eylül 1964 de İskendireyede yaptıkları toplantıda ortaya çıktı ([42]). Toplantı sırasında Cezayir Cumhurbaşkanı Bin Bella ile Irak Cumhurbaşkanı Arif'in aracılık faaliyetleri neticesi, Nâsır ile Prens Faysal arasındaki görüşmeler sonunda, Kralcılarla Cumhuriyetçilerin müzakere masasına oturmalarına karar verildi. Nâsır, Yemene müdahalenin ne kadar pahalıya malolduğunu gördüğü için iki tarafın anlaşmasını gerçekten istiyordu.

Kralcılarla Cumhuriyetçilerin temsilcileri 1-3 Kasım 1964 günlerinde güney Sudanda Erkowit'de bir araya gelerek şu noktalarda anlaşmaya vardılar ([43]): 8 Kasım 1964 gecesi 01:00 den itibaren taraflar arasında ateş-kes yürürlüğe girecek ve bir uzlaşma amacı ile, 23 Kasımda bir Yemen şehrinde millî bir Kongre toplanacaktı. Bu Kongre'ye kabile reisleri, ulema ve askerlerin ileri gelenleri katılacaktı.

---

(39) Kahire toplantısı için bak.: **Keesing's...1963-1964**, pp.19975-19977.

(40) **aynı kaynak**, p.19998.

(41) Dawisha, **adı geçen makale**, p.54 ve Lenczowski, **adı geçen eser**, p.631.

(42) Toplantı için bak.: **Keesing's...1963-1964**, pp.20335-20336.

(43) **aynı kaynak**, p.20530.

Bir kaç defa ertelenmesine rağmen bu Kongre'yi toplamak mümkün olmadı. 13 Aralıkta yapılan açıklamada Kongre'nin süresiz ertelendiği bildirildi.

Kongrenin toplanamamasının sebebi, taraflar arasındaki uzlaşmaz görüş ayrılığı idi. Kralcılara göre Mısır kuvvetleri Yemenden çekilmeli ve Yemenin siyasî rejimi "meşrutî monarşi" olmalıydı. Yani İmam tahtına dönmeliydi. Cumhuriyetçiler ise, Mısır kuvvetlerinin çekilmesini söz konusu olamıyacağını ve Cumhuriyet rejiminden vazgeçilemiyeceğini bildirdiler. Hele İmam'ın dönmesi hiç söz konusu olamazdı. Cumhuriyetçiler, herhangi bir anlaşma yapılsa bile, Mısır kuvvetleri çekilir çekilmez Kralcıların bu anlaşmayı geçersiz hale getireceklerini biliyorlardı (44).

Böylece hem Mısırın ve hem de Suudi Arabistanın bir anlaşmayı arzu etmelerine rağmen, Yemenlilerin kendileri bir uzlaşmadan kaçmaktaydılar (45).

1965 Ocak ayında Cumhuriyetçiler ile Kralcılar arasındaki çarpışmalar, patronlarının istememesine rağmen, yeniden başladı.

4. Cumhuriyetçilerin İç Kavgaları

Sallal'ın giderek tam bir diktatörlük kurması, öte yandan iç yönetimde suiistimaller, iç ve dış politikada görüş ayrılıkları, 1964 yılından itibaren Cumhuriyetçilerin kendi aralarında kavga etmelerine ve iktidar mücadelelerine sebep oldu.

Cumhurbaşkanı Sallal 16-24 Mart günlerinde Moskova'yı, 31 Mart - 4 Nisan günlerinde Çekoslovakyayı, 4-9 Nisanda Bulgaristanı, 20 Mayısta Romanyayı ve 1-11 Haziran günlerinde de Çin Halk Cumhuriyetini ziyaret etmiş ve bunların herbiri ile dostluk ve ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalayarak krediler sağlamıştır (46). Bu ziyaretlerden sonra, iç savaştan önce 20 milyon dolar olan Sovyet ekonomik yardımı 1965 yılında üç misline çıktığı gibi, yine iç savaş sırasında Sovyetlerin Yemene yaptıkları askerî yardımın toplamı da 70 milyon doları bulacaktır (47). Bu dönemde Amerikanın Yemene ciddi bir yardımı söz konusu değildir.

Sallal'ın bu "sol" politikasının tepkilere sebep olduğu anlaşılıyor. Zira, Aralık 1964 başlarında, aralarında subayların da bulunduğu ve ileri gelen Cumhuriyetçilerin teşkil ettiği ve kendilerine "Yemen Gençlik Teşkilâtı" diyen 60 kişilik bir grup Aden'e kaçtı. Bunların hepsi Şâfii olup, Yemene her

(44) Lenczowski, **adı geçen eser**, p.631.

(45) Dawisha, **adı geçen makale**, p.55.

(46) Bu konuda bak.: **Keesing's...1963-1964**, p.20006 ve **Keesing's...1965-1966**, p.20530.

(47) John B. Lynch, "The Super-Powers' Tug of War over Yemen", p.17.

türlü yabancı müdahalesinin, yani Kralcılara Suudi Arabistan'ın, Cumhuriyetçilere de Sovyet Rusya ile Çin Halk Cumhuriyetinin yardım etmesinin karşısında idiler ve Mısır askerinin de Yemenden çekilmesini istiyorlardı.

Bu hadisenin arkasından, 12 Aralık 1964 de Başbakan yardımcıları Abdurrahman el-Iryanî ile Muhammed el-Zubeyrî, Sallal'ın yeteneksizliğini ve yönetimdeki suiistimalleri ileri sürerek, görevlerinden istifa ettiler. Bunlar, Sallal'ın yetkilerinin de kısılmasını istiyorlardı.

Bu kriz, Sallal'ın durumunu zayıflatacağına, kuvvetlendirdi. 27 Aralık 1964 - 5 Ocak 1965 arasında Kahire'yi ziyaret eden ve Nâsırdan destek sağlayan Sallal, Kahire dönüşünde General Hasan Amrî başkanlığında yeni bir hükümet teşkil etti. Yeni kabinenin ilk işi ise, çok geniş yetkilere sahip bir "Millî Savunma Konseyi" kurmak oldu. Konseyin Başkanı da Sallal idi.

Fakat bu da duruma çare olmadı. Zira, Cumhuriyetçi Haşid ve Kralcı Bakil gibi büyük Zeydî kabileleri Sallal'a karşı idiler ve bunlar 2 Nisan 1965 de Kahireye gönderdikleri bir ültimatomda, Mısır askeri 21 Nisana kadar Yemen topraklarından çekilmediği takdirde, Mısıra karşı harekete geçeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Amrî 15 Nisanda Başbakanlıktan istifa etti ve Sallal yeni kabineyi kurma görevini mahalefet liderlerinden ve bir Şâfii olan Ahmed Muhammed Numan'a verdi.

Ahmed Numan başbakanlığı kabul ederken, Kralcılarla bir uzlaşma ve yeni bir Anayasa yapılarak Sallal'ın yetkilerinin kısıtlanması şartını ileri sürmüş ve Sallal da bu şartları kabul etmişti. Bunun üzerine, ilk Şâfii başbakan olan Numan, 24 Nisanda, Zeydî'lerle Şâfii'lerin eşit sayıda temsil edildiği bir kabine kurdu. Zaten Nâsır da Ahmed Numana, Kralcılarla bir uzlaşma aramasını ve Yemen için "Cumhuriyet" deyimi yerine "Yemen Devleti" deyimini kullanmasını tavsiye etmişti ([48]).

Ahmed Numan kabinesinin ömrü uzun olmadı. Bir defa, Numanın, Mısır askerinin Yemenden çekilmesini istemesi Nâsırı kızdırdı. İkincisi, Sallal'ın yetkilerini sınırlayan ve Sallal tarafından onaylanan yeni anayasa Sallal'ı hiç hoşnut etmedi ([49]). Nâsırın da Sallal'ı desteklemesi üzerine, Ahmed Numan 1965 Haziranı sonunda istifa etti ve Kahireye gitti. Sallal ise, o da Nâsırla konuştuktan sonra, Amrî başkanlığında, askerlerin de dahil olduğu yeni bir kabine kurdu.

5. Cidde Anlaşması ve Sonrası

Ahmed Numan, iş savaşın sona erdirilmesi hususunda aracılık yapmaları için, 1965 Mayısında, bazı Arap ülkeleri nezdinde teşebbüste bulunmuştu.

(48) Lenczowski, **adı geçen eser**, p.631; Dawisha, **adı geçen makale**, p.56.

(49) Bak.: **Keesing's...1965-1966**, pp.21002-21003.

Bu teşebbüsün neticesi olarak, Ürdün Kralı Hüseyin ile Cezayir cumhurbaşkanı Bin Bella ve Kuveyt Emiri, Haziran ayı içinde aracılık için harekete geçtiler. Bu arabuluculuk teşebbüslerini Nâsır hareretle destekledi. Çünkü artık Yemenden yakasını kurtarmak istiyordu. Nâsır, Mısır ihtilâlinin yıldönümü dolayısile 26 Temmuz 1965 günü yaptığı konuşmada, kendisinin bir "barış plânı" hazırladığını, bu plânın Suudi Arabistan tarafından da kabul edilmesi halinde, Yemendeki Mısır kuvvetlerinin altı ay içinde çekileceğini bildirdi. Nâsır, "Barışçı bir çözüme ulaşmayı samimiyetle arzu ediyoruz" diyordu ([50]).

Nâsır, şimdi Suudi Arabistan Krallığına gelmiş bulunan Faysal ile görüşmek üzere 22 Ağustosta Cidde'ye geldi. Nâsırın ve Kral Faysalın anlaşmaları zor olmadı. 24 Ağustos 1965 de imzalanan ve "Cidde Anlaşması" denen bu anlaşmanın esasları şöyledi ([51]) :

Yemende en geç 23 Kasım 1966 da bir halk oylaması (plebisit) yapılacaktı. Yemenin bütün gruplarını temsil eden 50 kişi, 23 Kasım 1965 de Herad'da toplanıp, halk oylamasına kadar görev yapacak "geçici hükümet"in esaslarını tesbit edecekti. Mısır ile Suudi Arabistan, Herad Konferansı kararları ile halk oylamasının neticesine saygı gösterecekler ve Suudi Arabistan Kralcılara yaptığı yardımı keserken, Mısır da 23 Kasım 1965 de başlamak üzere, 10 ay içinde Yemendeki bütün kuvvetlerini geri çekecekti. Yemende hemen ateş-kes sağlanacaktı.

Cidde Anlaşması, bütün Arap ülkeleri ile Amerika ve Sovyetler tarafından da memnuniyetle karşılandı. Kralcılar da bu anlaşmayı kabul ile 25 Ağustos sabahından itibaren bütün çatışmaları durdurdular.

Kral Faysal da 10-12 Eylül 1965 günlerinde Kahireyi ziyaret etti ve Cidde Anlaşması tekrar teyid edildi.

Cidde Anlaşmasının öngördüğü Herad Konferansı 23 Kasım 1965 de açıldı ([52]). Toplantıya 25 Kralcı ve 25 Cumhuriyetçi delege katıldı. Suudi Arabistan ve Mısır hükümetleri de ikişer gözlemci gönderdi. Cumhuriyetçi delegasyonda ılımlılar çoğunlukta idi. Abdurrahman el-Iryanî delegasyon başkanı ve Ahmed Numan da üye idi.

Herad Konferansı hiç bir netice vermeden 24 Aralıkta sona erdi. Cumhuriyetçiler geçici hükümetin esas itibarile Cumhuriyetçilerden oluşmasın-

(50) Dawisha, **aynı makale**, p.56.

(51) Cidde Anlaşmasının metni: **Middle East Journal**, Winter 1966, No.1, pp.93-94 **Keesing's...1845-1966**, p.21003, **American Foreign Policy - Current Documents, 1965**, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1968, Department of State Publication 8372, pp.623-624.

(52) Herad Konferansı için bak.: **Keesing's...1965-1966**, pp.21541-21542.

da ısrar ederken, Kralcılar, haklı olarak, her iki tarafın bu hükümette eşit temsili fikrini ileri sürdüler.

Buna karşılık Kralcılar da, Mısır kuvvetlerinin Yemenden hemen çekilip derhal halk oylamasına gidilmesini isterken, Cumhuriyetçiler Mısır kuvvetlerinin çekilmesi fikrine karşı çıktılar.

Bu sebeple, Herad Konferansının 1966 Şubatında toplanması öngörülmüş iken, bu toplantı hiç bir zaman yapılamadı.

Bununla beraber, Mısır Aralık 1965 de yaptığı bir açıklamada, 7 ay süre ile Yemenden her ay 10 bin askerini geri çekeceğini ve bütün Mısır kuvvetlerinin çekilmesinin 1966 Haziranında tamamlanacağını bildirmişti. Fakat Herad Konferansının yapılamaması üzerine, Nâsır yeniden sertlik politikasına döndü ve 22 Şubat 1966 da yaptığı bir konuşmada, Suudiler ve Kralcılara çatarak, "Yemende bir veya iki yıl, veya üç, dört, beş yıl kalabiliriz" dedi ([53]). Bu konuşma Nâsırın Yemen politikasının üçüncü safhasını teşkil eden "Çatışma" (confrontation) dönemini açıyordu ([54]).

Nâsırı böyle bir tutum değişikliğine sevkeden sebepler şöyle sıralanabilir ([55]) :

1) Bu sırada Suudi Arabistan, İran ve Ürdün arasında yakınlaşma ve bunun Mısırı Orta Doğudan izole etmeye yönelik olması.

2) 1960 da İsraili tanıyan İranın, bu ülkeye petrol sevkiyatında bulunması ve ayrıca, Kralcılara yardım etmeye başlaması.

3) İngiltere ve Amerikanın Suudi Arabistana 125 milyon dolarlık, jet uçakları da dahil, silâh satma kararı almaları.

4) İngilterenin 22 Şubat 1966 da yaptığı bir açıklamada Güney Arap Federasyonu ve Aden'den 1968 de çekileceğini bildirmesi. Aden şimdi Nâsır için yeni ufuklar açabilecekti. Bu sebeple 1966 ilkbaharından itibaren Mısır propagandası yoğun bir şekilde Aden'e yöneldi ([56]). Yemenden sonra Nâsır Aden'e de göz dikmeye başlamıştı.

6. İç Savaşın Sonu

Nâsırın Yemen politikasının üçüncü safhasını teşkil eden "confrontation" dönemi uzun sürmedi. Çünkü, bir defa, Yemen Cumhuriyetçileri de Nâsırdan

---

(53) Dawisha, **adı geçen makale**, p.57.

(54) Dawisha, **aynı makale**, p.57 **ve** Lenczowski, **adı geçen eser**, p.632.

(55) Bak.: Dawisha, **aynı makale**, pp.57-58.

(56) **aynı kaynak**, p.59.

uzaklaşarak Kralcılarla uzlaşma yolunu aramaya başladılar. İkincisi, 1967 Haziranında üçüncü Arap-İsrail savaşının çıkması, Nâsırın bütün hesaplarını alt-üst etti.

1966 Temmuzunda Cumhuriyetçilerden ılımlı bir grup Kralcılarla temasa geçip, hem Mısırı ve hem de Suudi Arabistanı dışarda bırakacak şekilde barış plânları hazırlamaya başladılar. Esasında Mısır taraftarı olmakla beraber, Kralcılarla barış konusunda Nâsırdan bağımsız bir politika takibine başlayan Başbakan Hasan el-Amrî de, ılımlıların bu düşünce ve teşebbüslerini onayladı. Ne var ki, Nâsır bunu haber alıp, kendisinin dışarda bırakılacağını öğrenince, hemen duruma müdahale etti ve ılımlılarla geçinemediği için aylardanberi Kahirede âdeta rehin tuttuğu cumhurbaşkanı Sallal'ı, yönetimi ele alması için Ağustos 1966 da hemen Sana'a'ya yolladı. Başbakan Amrî Sallal'ı başkente sokmak istemedi ise de, Mısır kuvvetlerinin müdahalesi ile Sallal'ın uçağı Sana'a'ya indi ve Sallal yönetimi derhal ele aldı.

Nâsırın bu müdahalesi Cumhuriyetçilerin tepkisine sebep oldu. Cumhuriyetçi "şeyh" lerden bir grup, 17 Ağustosta Nâsıra gönderdikleri bir mektupta, kendisini, Yemenin "iç işlerine" müdahale etmekle itham ettiler ve Sallal'ı Yemen halkına "empoze" ettiği için de kınadılar ([57]). Bunun arkasından, Başbakan Hasan el-Amrî'nin başkanlığında ve Cumhuriyetçi Şeyhlerin de dahil olduğu 60 kişilik bir heyet, Mısırın müdahalesini protesto etmek için Kahireye gitti. Bu heyete Nâsırın verdiği cevap ise, Amrî dahil, heyetin 24 üyesini tutuklatmak oldu. Diğerleri ise ev hapsine alındı. Bu suretle Nâsır Yemeni Sallal'ın diktatörlüğüne bırakıyordu.

Bundan sonra Yemendeki Mısır kuvvetleri Kralcılara karşı yeniden saldırıya geçti iseler de, dağlık arazide yapılan bu saldırı, Kralcıların sert direnmeleri ile başarısızlığa uğratıldı.

Bu son saldırının başarısızlığı, Nâsırın Yemen politikasının üçüncü safhası olan silâhlı çatışma ve sertlik politikasının da sonucu getirdi. Zira bu sırada yeni bir Arap-İsrail gerginliği oluşmaya başlamıştı ki, bu gerginlik 1967 Haziranındaki Arap-İsrail "Altı Gün Savaşı"na varacaktır. Bu savaş ise, Mısırın İsrail karşısında çok ağır bir hizmeti ile sona erdi. Bu hezimet, Nâsırın, Arap devletlerinin iç işlerine "devrimci müdahale" sinin iflâsını da göstermekle kalmayıp, Mısır kuvvetlerinin Yemende kalmasını da imkânsız hale getirdi ([58]). Çünkü şimdi Mısırın, kendi toprağını savunmak için bir tek askere ve ekonomisi için de bir tek kuruşa bile ihtiyacı vardır ([59]).

---

(57) Dawisha, **adı geçen makale,** p.60.

(58) Lenczowski, **adı geçen eser,** p.633.

(59) Dawisha, **adı geçen makale,** p.61.

Bunun neticesi olarak, Altı Gün Savaşı'nın neticelerini tartışmak için Arap Ligi'nin 1-6 Ağustos 1967 günlerinde yaptığı Birinci Hartum Konferansı ([60]) ile, 26-27 Ağustos günlerinde yapılan İkinci Hartum Konferansında ([61]) Yemen meselesi de masaya geldi. Altı Gün Savaşında İsrailin kazandığı tartışmasız zafer Suudi Arabistanın Yemen konusundaki tutumuna da tesir etmiş olmalı ki, Kral Faysal ile Nâsır arasında 31 Ağustosta Hartum'da bir anlaşma meydana geldi ([62]). Bu anlaşmaya göre, Mısır askerlerini Yemenden çekecek ve Suudi Arabistan da Kralcılara yardım etmekten vazgeçecekti. Buna karşılık, Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olduğu, İmam ailesinden hiç kimsenin bulunmadığı, fakat Kralcılar da dahil bütün siyasî grupların temsil edildiği bir hükümet kurulacaktı.

Bu anlaşmadan sonra, son Mısır askeri Aralık 1967 ortalarında Yemenden ayrıldı.

Bu anlaşmaya rağmen, Kralcılar direnmeye devam etti iseler de, bundan sonra Yemen meselesi, esas itibarile, Cumhuriyetçilerin kendi aralarındaki iktidar mücadeleleri şeklinde devam etmiştir. 5 Kasım 1967 de Cumhuriyetçi diktatör Sallal bir darbe ile devrildi ve Kadı Abdurrahman el-Iryanî ([63]) başkanlığında, Ahmed Numan ile Şeyh Muhammed Ali Osman'ın dahil olduğu üç kişilik bir "Başkanlık Konseyi" Yemenin yönetimi ele aldı ([64]). Bu darbe Sallal'a karşı olduğu kadar, aynı zamanda Mısıra karşı da yapılmış idi ([65]).

Kadı Iryanî muhafazakâr ve İslâmcı idi. 2 Ocak 1971 de sivil, fakat İslâmî karakteri ağır basan bir anayasa kabul edildi.

Iryanî aynı zamanda hem Suudî Arabistan ve hem de Kralcılarla bir uzlaşma politikası takip etti. Iryanî'nin dişişleri bakanı Muhsin el-Aynî 23-26 Mart

---

(60) Birinci Hartum Konferansı için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1967-1968,** p.22192.

(61) İkinci Hartum Konferansı için bak.: **aynı kaynak,** pp.22275-22276.

(62) Hartum Anlaşması için bak.: **aynı kaynak,** pp.21891 ve 22547.

(63) Yemende "Seyyid" ve "Kadı" aileleri, sosyal tabakalaşmanın en üst kademesini teşkil etmekte idiler. Hazreti Peygamberin bu sevdiği küçük kızı Fatime't üz Zehra ve İmam Ali'nin iki oğlu Hasan ve Hüseyin idi. İmam Hasan'dan gelenlere "Şerif", İmam Hüseyin'den gelenlere "Seyyid" denilmektedir. (Bak.: Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1984 (2. baskı), ss.4-8). Seyyid'lerden sonra sosyal tabakalaşmada "Kadı"lar geliyordu. Bunlar Zeydîliğin din âlimleri ve Zeydî şeriatinin hukukçuları idi. Bu vasıfları ile, sadece dinî alanda değil, aynı zamanda idarî alanda da toplumun yöneticilik kadrolarına hâkim olmuşlardır. Yemende başlıca "Kadı" aileleri şunlardı: el-Iryanî, el-Siyagî, el-Akva, el-Şâmî, el-Amrî ve el-Arşî. (Robert Stookey, **Social Structure and Politics in the Yemen Arab Republic,** Part I, THE MIDDLE EAST JOURNAL, Summer 1974, Vol.28, No.3, p.251.

(64) Bu darbe ve müteakip gelişmeler için bak.: **Keesing's...1967-1968,** pp.22548-22549.

(65) Lenczowski, **adı geçen eser,** p.633.

1970 de Cidde'de yapılan İslâm Konferansı toplantısına ([66]) katılmak için Suudi Arabistana gittiğinde, Suudiler tarafından büyük alâka ve sempati ile karşılandı.

Bu konferans sırasında yapılan temaslar sonunda, 19 Mayıs 1970 de, Iryanî Kralcılarla bir anlaşma yapmaya muvaffak oldu ([67]). Buna göre, İmam Muhammed el-Bedr ile ailesi Yemene dönmeyecekti. Buna karşılık, Cumhuriyetçi rejim, Başkanlık Konseyine 1, Hükümete 4 ve 63 üyeli Millî Danışma Meclisi'ne de 12 Kralcı üye alacaktı. Bu suretle Yemen iç savaşı kapatılmış olmaktaydı.

Bu anlaşma üzerine Suudi Arabistan 23 Temmuzda ve İngiltere de 29 Temmuz 1970 de "Yemen Cumhuriyeti"ni resmen tanıdılar. İngiltereyi Fransa ve İran takip etti.

28 Eylül 1970 günü Başkan Nâsır 51 yaşında iken âniden öldü.

İmam Muhammed el-Bedr ailesi ise, bir kısmı Beyrut'a, bir kısmı da Avrupaya yerleşerek dağıldı. İmam Bedr'in bir oğlu bir suikastte, bir diğer oğlu ise Yemende, Cumhuriyetçilere karşı çarpışırken öldü.

Yemenin ezelî hastalığı Zeydî-Şâfii mücadelesi, Iryanî yönetiminin de yakasını bırakmadı. Iryanî'nin bu mücadeledeki kararsız tutumu ve diğer yönetim hataları sebebile, 13 Haziran 1974 de, 35 yaşındaki yarbay İbrahim Muhammed el-Hamdi'nin kansız bir darbesile düşürüldü ([68]). Hamdinin başkanlığında bir devrim hükümeti kuruldu ([69]). Fakat Yarbay Hamdi de kuzeyin Zeydî'lerini tatmin edecek bir yönetim kuramayınca, 11 Ekim 1977 günü Sana'a'da, bilinmeyen kimselerce öldürüldü ([70]). Ölümü Zeydî-Şâfii mücadelesini daha da şiddetlendirdi.

Yarbay Hamdi'nin yerine devlet başkanlığına, Haşid kabilesinden olan Yarbay Ahmed Hüseyin el-Gaşmi geçti. Fakat başkanlığı fazla devam edemedi. Güney Yemen (Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti) üzerindeki Sovyet ve Küba nüfuzunu kırmak için çalışırken, 24 Haziran 1978 günü, Güney Yemen tarafından düzenlenen bir suikastte öldürüldü. Hemen kurulan beş kişilik bir Başkanlık Konseyi, 17 Temmuz 1978 de, Konsey üyelerinden ve

---

(66) Bu İslâm Konferansı için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1969-1970,** p.23929.

(67) Anlaşma için bak.: **aynı kaynak,** p.24053.

(68) Bu darbe için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1974,** p.26634.

(69) İbrahim el-Hamdi'nin yönetimi için bak.: Stookey, **adı geçen makale,** Part, II, THE MİDDLE EAST JOURNAL, Autumn 1974, Vol.28, No.4, pp.414-418.

(70) Bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1977,** pp.28715-28716.

Taiz eyaleti valisi Yarbay Ali Abdullah Salih'i devlet başkanlığına seçti([71]). Yemen bugün onun yönetimindedir ([72]).

Bu arada şunu da belirtelim ki, Güney Yemen ile 1972 ve 1973 deki silâhlı çatışmalar Kuzey Yemeni Sovyet Rusya ile silâh alış-verişine sevketmiş ise de, Amerika ile Suudi Arabistan da hemen sahneye girmişler ve 200 milyon dolarlık askerî yardım teklifinde bulunmuşlardır. Sovyet Rusya ise 500 milyon dolarlık yardım teklifi ile karşılık vermiştir. Fakat Başkan Gaşmî'nin 1978 Haziranında Güney Yemenin komplosu sonucu öldürülmesi üzerine, Amerika ve Suudi Arabistan Yemen Arap Cumhuriyetine, 1978 Eylülünde, 400 milyon dolarlık askerî kredi açmışlardı ([73]). Bundan sonra Yemen Arap Cumhuriyeti Suudi Arabistana kayacaktır. Aynı tarihlerde Enver Sedat Yönetimindeki Mısırın da Batı'ya açılmaya başladığını hatırlatalım.

7. Güney Yemen'in Bağımsızlığı

Esasına bakılırsa, kuzey Yemende monarşi ancak 1962 yılı sonunda yıkılırken, Güney Yemen ve Aden çok daha önce kaynamaya başlamıştı. Aden'deki bağımsızlık hareketinde bilhassa iki hâdisenin tesirli olduğu görülmektedir. Biri, kuzey Yemen'deki Cumhuriyetçi harekette olduğu gibi, 1952 Mısır ihtilâli; diğeri de kuzey Yemendeki askerlerin 1962 Eylülünde bir darbe ile monarşiyi devirmeleridir. Fakat Güney Yemenin bağımsızlığını kazanmasında askerlerin hiç rolü olmamış, aksine bağımsızlık "sivil" bir hareketle sosyalistler tarafından gerçekleştirilmiştir ([74]).

İngiltere 1763 de Hindistana yerleştikten sonra, Hindistan yolu üzerinde mühim transit noktalarını ele geçirme ihtiyacını duydu. Daha 1704 de ele geçirdiği Cebelüttarık'dan sonra, 1800 de Akdenizin ortasında mühim bir geçit noktasında bulunan Malta'yı işgal ve 1814 de burasını İmparatorluğuna ilhak etti. Napolyonun 1798-99 Mısır seferi İngiltereye Mısırın da stratejik ehemmiyetini gösterirken, İngiltere 1799 da Kızıl Denizin Hind Okyanusuna açıldığı Mendep Boğazındaki (Bâb el-Mendeb) küçü **Perim** adasını işgal etti ([75]). Arkasından da 1834 de, daha doğudaki **Socotra** adası

(71) Bak.: **Keesing's...1978,** pp.29291-29292.

(72) Ali Abdullah Salih'in yönetimi hakkındaki bir inceleme için bak.: Yves Heller, **"Le Colonel Salih, Champion du compromis"**, LE MONDE, 14 Octobre 1987.

(73) John B. Lynch, "The Superpowers' Tug of War over Yemen", p.19.

(74) Güney Yemenin bağımsızlık gelişmeleri için bak.: Lenczowski, **The Middle East in World Affairs,** (4th ed., 1980), pp.638-653.

(75) Araplar Perim adasında "Mayun" derler. Aden'in 100 mil batısında olup, 1960 daki nüfusu 500 kadardı. Adanın yüzölçümü 5 milkare, yani 13 Klm. karedir. Volkanik bir yapıya sahip olan adanın 786 metre genişliğinde güzel bir tabiî limanı vardır. 16 yüzyılın başlarında Portekizliler tarafından işgal edilen **Perim** adasını, Fransızlar 1738 de Portekizlilerden almış ve 1799 da İngiltere burasını ele geçirmiştir. 1937 de Aden'e bağlanan Perim'i İngiltere 1963 de Aden'den ayırmıştır.

nı ([76]) işgal etti. Nihayet 1839 da da, o sırada nüfusu 500 kişiyi geçmeyen, fakat Mendep Boğazını kontrol eden ve gayet güzel bir tabiî limana sahip bulunan **Aden**'i ele geçirdi ([77]). 1869 da Süvey Kanalının açılmasından sonra, Aden sade stratejik değil, aynı zamanda ticaret, bankacılık ve ekonomik yönden de büyük ehemmiyet kazandı. Hele Orta Doğu petrolleri ortaya çıktıktan sonra ve Basra Körfezi bir petrol kaynağı haline gelince Adenin ehemmiyeti daha da arttı. Çünkü Basra petrolü Süveyş'ten önce Aden'den geçiyordu.

Aden'in bu ekonomik gelişmesi, kuzey Yemen, Hisdistan, Somali ve Habeşistandan buraya büyük bir işçi akımına sebep oldu. Bunun neticesi olarak Aden'de bir işçi kitlesi ortaya çıktı ve sendikacılık hareketi de hızla gelişti.

Diğer taraftan, İngiltere Aden'in güvenliğini sağlamak için, güney Arabistan yarımadasındaki kabileleri de kontrolu altına almaya başladı. 1866 ile 1914 yılları arasında imzaladıkları anlaşmalarla, Güney Arabistan yarımadasının bu kabileleri İngilterenin "himaye" ve kontrolu altına girdiler. Buna karşılık İngiltere de bunlara "para" yardımı yaptı.

1917 de kuzey Yemende bağımsızlığını ilân eden İmam Yahya, İngilterenin kontrolu altındaki güney Arabistan yarımadasını Yemenin bir parçası saydığından, zaman zaman buralara saldırılarda bulundu ve bu kabileleri İngiltereye karşı kışkırttı. Bu durum karşısında İngiltere, kuzey Yemenin saldırılarına karşı daha dirençli hale getirmek için bu kabileleri birleştirmeye karar

---

(76) **Socotra** adası (Araplar **Sukutra** derler) Hind Okyanusunda, Somali kıyılarından 150 mil (240 Klm.) doğudadır. Uzunluğu 70 mil (110 Klm.) ve ortalama genişliği 20 mil (30 Klm.) olan adanın yüzölçümü de 1200 milkare (3100 Klm. kare) dir. Nüfusu 12.000 kadardır. Halk esas itibarile "Mahri"dir. Socotra, adı ilk çağların efsanelerine karışmış bir adadır. Efsanelerde "Hayat Ağacı" veya "Ölümsüzlük Ağacı"nın bulunduğu ülke olarak yer almıştır. Socotra 1507 de Portekizliler tarafından işgal edilmiş ise de, 1511 de adayı tekrar adanın hâkimi Mahri Sultanlığına iade ettiler. İngiltere bu adada gemileri için kömür depolamak amacı ile 1834 de Sultan ile bir anlaşma yapmıştır. Daha sonra İngiltere adayı satın almak için Sultana baskı yapmış ise de, Sultan diretmiş ve adayı satmamıştır. Bununla beraber, 1886 ve 1888 de yapılan anlaşmalarla Socotra Sultanlığı İngilterenin himayesine girmiştir. Sokotra halkı Müslümandır.

(77) "Aden Protektorası" 75 milkare (194 Klm. kare) yüzölçümünde olup nüfusu 250.000 kadardı. Nüfusun % 90 ı Müslümandır. Orta Çağlarda Aden Avrupanın ve Orta Doğunun Uzak Doğu ile ticaretinde, bilhassa dokuma ve baharat için bir antrepo görevini yapmıştır. Aden 1538 de Türkler tarafından ele geçirildikten sonra, yüz yıl kadar Türk egemenliğinde kalmış ve kuzeyden gelen Yemen Araplarının istilâsına uğramıştır. 1728 de Lahej (Lahij) Sultanı Yemene karşı ayaklanmış ve 1735 de Aden'i ele geçirmiştir. İngiltere burasını 1839 da işgal ederek Hindistan sömürgesine bağlanmıştır. Aden 1937 de "Crown Colony" olmuştur.

verdi ve 1937 de bu kabileler, "Batı Protektorası" ve "Doğu Protektorası" diye iki ünite haline getirildi ([78]). Aden de bir "Protektora" oldu.

1952 Mısır ihtilâli ve 1956 Süveyş Savaşı İngilterenin Orta Doğudaki prestijini zayıflatınca, bunun Güney Yemen üzerinde de tesirsiz kalması beklenemezdi. Bu sebeple İngiltere Güney Yemeni daha sıkı bir kontrol altına almak için, buradaki protektoralarını birleştirmeye karar verdi ve 11 Şubat 1959 da "Güney Arap Emirlikleri Federasyonu"nu kurdu. Aynı gün İngiltere ile Federasyon arasında bir "Dostluk ve Koruma Anlaşması" imzalandı ([79]). Federasyon, büyük çoğunluğu itibarile Şâfii'lerden meydana geldiği için, aynı zamanda kuzeyin Zeydî'lerine karşı da bir denge unsuru teşkil etmiş oluyordu ([80]).

Bu Federasyona 1962 Eylülünde Aden de katılınca, yeni birleşmenin adı "Güney Arabistan Federasyonu" oldu. Ne varki, Aden'in Federasyona katılması, Halkın Sosyalist Partisi tarafından tepki ile karşılandı ve gösterilere ve dolayısile tutuklamalara sebep oldu. Sosyalist Parti kuzey Yemenle birleşme taraftarı idi ([81]). Diğer taraftan, kuzey Yemenin Cumhuriyetçi hükümeti de, yayınladığı bildiride, Aden'in Federasyona katılmasını protesto etti ve Aden'in "tarih, dil, din, coğrafya ve kardeşlik" bakımından "Yemen"-'in bir parçası olduğunu, bu sebeple de Aden'in Federasyona katılmasını geçersiz saydığını bildirdi ([82]). Adenli milliyetçileri eğitmekte olan Mısır da, Kahire radyosunun yayınları ile "Yemen"in bütünlüğü fikrini işlemekteydi ([83]).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1952 Mısır ihtilâli ve Nâsırın Arap milliyetçiliği propagandası Aden'in Arap halkını da uyandırmaya başladı. Bunun neticesi olarak Lahej'de Muhammed Ali Jifri liderliğinde "Güney Arabistan Ligi" kuruldu. Bunun amacı, Lahej'in liderliğinde Güney Arabistan Federasyonunu bağımsız bir devlet haline getirmekti.

Fakat bağımsızlık hareketleri asıl 1962 den sonra başladı. Bu tarihte Abdullah Asnaj liderliğinde Halkın Sosyalist Partisi kuruldu. Bu Parti, Aden Sendika Kongresi'nin siyasî örgütü idi ve sade bağımsızlık değil, aynı zamanda Kuzey Yemenle birleşme amacını da gütmekteydi.

---

(78) Protektora, bir devletin, dış münasebetlerinin yönetimini kendisinden daha kuvvetli bir devletin eline bırakmasıdır. Bu da bir anlaşma ile olur. Konunun ayrıntıları için bak.: Seha L.Meray, **Devletler Hukukuna Giriş,** Cilt I, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, 1968, ss.192-199.

(79) Bak.: **Keesing's...1956-1960,** p.16656.

(80) Lençzowski, **adı geçen eser,** p.644.

(81) Bu gelişmeler için bak.: **Keesing's...1961-1962,** pp.19045-19047.

(82) **aynı kaynak,** p.19047.

(83) Lenczowski, **adı geçen eser,** p.645.

Bu gelişmenin arkasından, Kahirede sürgün hayatı yaşamakta olan Kahtan el-Şaabi 1963 Ekiminde Sana'a'da Millî Kurtuluş Cephesi'ni (NLF) kurdu ve faaliyetlerini oradan Aden'e yaymaya çalıştı. NLF, sadece bağımsızlık ve Yemen ile birleşmeyi amaçlamıyor, aynı zamanda, kabilelerin ve Aden'li kapitalistlerin nüfuzunun kırılması gerektiğine de inanıyordu.

Bu siyasî grupların dışında daha başkaları da kuruldu. Fakat Güney Yemenin bağımsızlığını gerçekleştiren NLF, yani Millî Kurtuluş Cephesi oldu. Bilhassa İngilterede 1964 yılında İşçi Partisinin iktidara gelmesi ve bu Partinin, Süveyş'in doğusundaki sömürgelerden çekilme kararı, Millî Kurtuluş Cephesinin faaliyetlerini arttırmasını sağladı. İşçi Partisi hükümetinin, 22 Şubat 1966 da yayınladığı Beyaz Kitap'ta, en geç 31 Aralık 1968 de Güney Arabistan Federasyonuna bağımsızlık vereceğini açıklaması üzerine, Millî Kurtuluş Cephesi, kabileleri bazan ikna, bazan da tehdit ve kuvvet yoluyla kendi tarafına çekmeye ve hemen bütün güney Arabistanda kontrol tesisine muvaffak oldu. Bu durumda İngiltere 1968 sonunu beklemeden Kahtan el-Şaabi liderliğindeki Millî Kurtuluş Cephesi ile bağımsızlık müzakerelerine girişti ve neticede 30 Kasım 1967 de güney Yemende bağımsız bir **Güney Yemen Halk Cumhuriyeti**'nin kuruluşu ilâh edildi. Yeni devletin başkanlığına Kahtan el-Şaabi getirildi.

Kahtan el-Şaabi, 22 Haziran 1969 da, Millî Kurtuluş Cephesi'nin sol kanat aşırıları tarafından iktidardan düşürüldü ([84]). Onun yerini Marksist bir rejim aldı. Kurulan üç kişilik "Başkanlık Konseyi"nin başkanlığına Salim Rubai Ali getirildi. Yeni rejimin 2 numaralı adamı, Marksist görüşleri ile tanınan Abdülfettah İsmail idi.

Güney Yemen'in adı 30 Kasım 1970 de Güney **Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti** olarak değiştirilmiştir.

Salim Rubai Ali, bütün yabancı şirketleri millîleştirmesine rağmen, Partinin Marksist-Maoist aşırıları tarafından yeteri kadar sol politika takip etmemekle itham edildi ve Kuzey Yemen'de Gaşmi'nin 24 Haziran 1978 de öldürülmesinden bir kaç gün sonra, iktidardan düşürüldü ve idam edildi. Bundan sonra Güney Yemen'in yönetimi, iki tane koyu Marksist olan Ali Nâsır Muhammed ile Abdülfettah İsmail'in eline geçecek ve Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti, Sovyet Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti ve Küba ile çok yakın münasebetler içine girecektir.

8. Kuzey ve Güney Çatışmaları

Güney Yemen bağımsızlığının ertesi günü, 1 Aralık 1967 de, Kahtan el-Şaabi yeni Cumhuriyetin politikasının temel ilkelerini şöyle açıklamıştı :

---

(84) Bak.: **Keesing's...1969-1970,** pp.23451-23452.

Bağımsızlık, Arap Birliği, sosyalizm, bağlantısızlık, Filistinin kurtarılması, devrimci hareketleri desteklemek ve kuzey ve güney Yemenin birleştirilmesi ([85]). Ne var ki, kuzey ve güney Yemenin birleştirilmesi, yani Yemenin bütünlüğünün sağlanması mümkün olmadığı gibi, bundan sonraki 12 yıl boyunca iki Yemen birbirile öyle bir çatışma içine girdi ki, bu çatışmalar zaman zaman tam bir "savaş"a dönüştü.

Esasına bakılırsa, Yemen gerek Tarih, gerek Coğrafya bakımından gerçekten bir bütündür. Bu bütünlük 1839 da İngilterenin Aden'i işgali ile bozulmuştur. Bundan dolayı da, kuzeydeki Yemen, bütünlüğün sağlanabilmesi için gözlerini daima Aden'e çevirmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, İmam Yahya ve Osmanlı Devleti Aden'i ele geçirmek için 1915 de askerî harekâta başvurmuş iseler de, İngiltereyi buradan çıkarmaya muvaffak olamamışlardır.

Aden konusunda bir başka nokta da, Aden ile Osmanlı Devlitinin kontrolundaki Yemen arasında resmen çizilmiş bir sınırın mevcut olmayışı idi. Bundan dolayı, kuzey Yemen kabileleri sık sık güneye iniyorlar ve Aden bölgesine giriyorlardı. Bu sınır ancak 9 Mart 1914 de İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan bir anlaşma ile tesbit edilebildi. Fakat Osmanlı Devletinin bölgeden çekilmesi ve Yemenin bağımsızlığını elde etmesi üzerine İmam Yahya, Adenin, Yemen sınırlarına bitişik olan topraklarını işgal etti. İngiltere İmam Yahyayı ancak 1928 de buralardan çıkarabildi.

Mamafih İmam Yahya, İngilterenin kontrolundaki bölgelerde bulunan Arap kabileleri İngiltereye karşı kışkırtmaktan da geri kalmadı. Bunun üzerine İngiltere 11 Şubat 1934 de İmam Yahya ile bir anlaşma imzalıyarak, kuzey Yemenin bağımsızlığını "resmen" tanıdı ve Aden-Yemen sınırı de antlaşma tarihindeki sınır olarak kabul edildi. Fakat bu antlaşma da İmam Yahya'yı Aden konusundaki faaliyetlerinden vazgeçiremedi.

1956 Süveyş savaşı ve İngilterenin uğradığı diplomatik hezimet ve Orta Doğudaki prestij kaybı, Kuzey Yemenin Aden'e karşı faaliyetlerini tahrik etmiş görünüyor. Çünkü 1956 Aralık ayı ile 1957 yılının Oçak ve Şubat ayları içinde, Aden protektorasındaki ingiliz kuvvetleri ile Yemen kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar oldu ([86]). Bu çarpışmalar 1957 yılının Haziran-Eylül döneminde de devam etti ([87]).

Sana'a'daki 1962 Eylül darbesi ile birlikte Cumhuriyetçiler de hemen gözlerini güneye çevirdiler.

---

(85) Lenczowski, **adı geçen eser**, p.649.

(86) Bu çarpışmalar için bak.: **Keesing's...1957-1958**, pp.15502-15503.

(87) Bak.: **aynı kaynak**, p.15910.

İngilterenin, monarşinin devrilmesi üzerine Cumhuriyetçileri tanımaması Cumhuriyetçileri kızdırdı ve Sallal ile İngilterenin münasebetlerini gerginleştirdi. Sallal, 26 Aralık 1962 deki bir demecinde İngilterenin Güney Arap Federasyonunundan Kralcılara yardım gönderdiğini iddia etti. Sallal aynı demecinde, "Güneyin çocukları Yemenin çocuklarıdır" diyordu ([88]).

1963 Ocak ve Şubat aylarında Federasyonun kuzeyindeki **Beihan** bölgesinde de Federasyon askerleri ile Cumhuriyetçi kuvvetler arasında çarpışmalar oldu ([89]).

Kuzey-Güney çatışmaları Güneyin bağımsızlığından sonra da devam etti. 1972 deki çatışmalar gerçek bir savaş mahiyetinde olmuştur. Bu çatışmalar 1972 Mayısında başlamış, Eylül ayında tam bir savaş haline geldikten sonra Arap Ligi'nin aracılığı ile, 12 Ekim 1972 de yapılan bir ateş-kes anlaşması ile sona ermiştir ([90]).

1972 savaşının garip neticelerinden biri de, Libya lideri Kaddafi'nin aracılığı ile, iki tarafın Tripoli'de 28 Kasım 1972 de bir "birleşme anlaşması" imza etmeleri olmuştur ([91]). Bu anlaşmaya göre, her iki Yemen "Yemen Cumhuriyeti" adı ile ve başkenti Sana'a olmak üzere tek bir devlet olacaktı. Bu devletin "resmî dini" İslâm" idi. Yine bu devlette "Yemen Arap Sosyalist birliği" adı ile tek bir siyasî parti bulunacaktı.

Lâkin bu anlaşmayı tatbik etmek ve gerçekleştirmek hiç bir zaman mümkün olmadı. Mümkün olmadığı gibi, 1979 da çıkan savaş, Amerika ile Sovyet Rusya gibi iki Süper-Devlet'i de işin içine çekti.

Kuzey Yemen lideri Gaşmi'nin 1978 Haziranında öldürülmesi üzerine Kuzey-Güney münasebetleri bozuldu. Sana'a'ya göre suikastı Güneyliler düzenlemişlerdi. Buna karşılık Güneyliler de, Kuzeylilerin boyuna sınırlarda saldırı yaptıklarını iddia ediyorlardı. Buna karşılık da, Kuzeyliler, yeni Başkan Ali Abdullah Salih'i devirmek için girişilen 1978 Ekimindeki darbe teşebbüsünde Güneylilerin parmağı olduğunu ileri sürdüler. Nihayet, Güneyliler, Kuzey Yemende faaliyete geçmiş bulunan, çoğunluğu kabilelerden oluşan ve Güney Yemenden yönetilen, ayrılıkçı Millî Demokratik Cepheyi (NDF) desteklemekte idiler.

İşte bu atmosfer içinde, 24 Şubat 1974 de, Küba ve Sovyet Rusya danışmanları tarafından desteklenen Güney Yemen kuvvetleri geniş bir cep-

---

(88) **Keesing's...1963-1964,** p.19302.

(89) Çarpışmalar için bak.: **Keesing's...1963-1964,** pp.19302-19303.

(90) Bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1973,** pp.25654-25655.

(91) Anlaşma için bak.: **aynı kaynak,** p.25655.

hede Kuzey Yemen topraklarına girdiler. Bu suretle Kuzey-Güney savaşı yeniden başlamakta idi ([92]).

Bu savaş karşısında ilk tepki Suudi Arabistandan geldi ve hemen Kuzey Yemenin yanında yer aldı. Suudi Arabistan, güneyin Marksist rejimine karşı, şimdi kuzeyin Cumhuriyetçi rejimini bir denge unsuru olarak görmekteydi. Diğer taraftan, Amerika da 28 Şubatta yaptığı bir açıklamada, Kuzey Yemene derhal 100 milyon dolarlık silâh ve malzeme göndereceğini bildirdi. Ayrıca, Kongre'nin onayını bekleyen 390 milyon dolarlık askerî yardımın da hızlandırılması için harekete geçileceği açıklandı. Böylece Amerika, 1976 danberi Kuzey Yemene toplam 540 milyon dolarlık silâh satmış olacaktı ki, bu paranın çok büyük bir kısmını Suudi Arabistan ödemekteydi ([93]). Amerika bu silâhlarla beraber Yemene askerî personel de gönderdi.

Kuzey-Güney savaşı Arap Birliğinin (Arap Ligi) aracılık çabaları ile, 16 Mart 1979 da bir ateş-kes ile sona erdi. Bu ateş-kes ile birlikte Kuzeyin Başkanı Salih ile Güneyin Başkan Abdülfettah İsmail, 30 Mart 1979 da, iki ülkenin birleşmesini öngören yeni bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşma da 1972 anlaşmasının ve 1972 deki durumun bir tekrarı idi. Lâkin, 1972 birleşme anlaşmasından olduğu gibi, bu anlaşmayı da gerçekleştirmek mümkün olmadı.

Bu savaştan sonra manzara daha da karıştı. Ağustos 1979 sonunda Kuzey Yemen, Amerikan yardımlarının yavaş işlediğinden şikâyet ederek, Sovyet Rusyaya döndü ve bu ülkeden MİG-21 uçakları ile T-55 tankları almaya başladı.

Kuzey Yemen bu zigzagları çizerken, Güney Yemen de bu savaştan sonra Sovyet Rusyanın iyice dümen suyuna girdi. Başkan Abdülfettah İsmail'in 23-26 Ekim 1979 da Moskovaya yaptığı ziyarette, 25 Ekim günü, Başkan İsmail ile Brejnev, 20 yıl süreli 16 maddelik bir "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzaladılar ([94]). Aynı zamanda, Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile Güney Yemen Halk Cumhuriyeti Sosyalist Partisi arasında da bir işbirliği anlaşması imzalandı.

Bu anlaşmalardan sonra Sovyetlerin Güney Yemende nükleer denizaltılar için üsler inşa ettiği ve sayıları 9.000 kadar olan Kübalı personelin de 15.000 e çıkarıldığı ileri sürülmüştür ([95]).

---

(92) Bu savaş için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1980,** pp.30197-30201.

(93) **aynı kaynak,** p.30197.

(94) Güney Yemen - Sovyet Rusya münasebetleri için bak.: Norman Cigar, **State and Society in South Yemen"**, PROBLEMS OF COMMUNİSM, May-June 1985, pp.41-58.

(95) Sovyet Rusyanın Kuzey ve Güney Yemen'e karşı takip ettiği politika için bak.: Mark N.Katz, **"Moscow's Double Track Policy: Sanaa and the Soviets"**, PROBLEMS OF COMMUNİSM, January-February 1984, pp.21-34.

Güney Yemen 2 Aralık 1979 da Etyopiya'nın Marksist rejimi ile 15 yıl süreli ve 19 maddelik bir "Dostluk ve İşbirliği" antlaşması imzaladı. Bu antlaşma iki ülke arasında bilhassa sıkı bir ekonomik işbirliğini öngörmekteydi ([96]). Acaba bu anlaşma Etyopiya için, M.S. 3-6. yüzyıllar arasındaki Yemen hâkimiyetinin özlemini mi ifade ediyordu?

(96) Bütün bu anlaşmalar için bak.: **Keesing's... 1980,** p.30199.

V
1967 Arap-İsrail Savaşı

1948-49 Arap-İsrail savaşı İsrailin bir "kuruluş" savaşı idi. 1956 Süveyş Savaşı ise, Mısır ile Batı'yı karşı karşıya getiren savaş olmuş ve İsrail bir bakıma "yardımcı" veya "yan kuvvet" rolünü oynamıştı. 1967 Arap-İsrail savaşı ise, İsrail ile bütün Arap dünyasını karşı karşıya getiren ve neticeleri bakımından da Orta Doğuda, tesirlerini günümüze kadar devam ettirecek yeni bir dönem açmıştır.

1956 Süveyş Savaşından 1967 Arap-İsrail savaşına 11 yıllık bir dönem uzanır. Bu 11 yıllık dönem içine, hem genel milletlerarası politikanın, hem Orta Doğu politikasının ve hem de Arap dünyasının pek çok gelişmeleri sığmıştır. Bu gelişmeleri özetlemeden, 1967 savaşının atmosferini çizmek mümkün değildir.

1. Milletlerarası Politikanın 11 Yılı : 1956-1967

Milletlerarası politikanın 11 yıllık döneminin yapısı iki unsura dayanır: Dönemin birincisi yarısı, Doğu-Batı çatışmalarının yoğun olduğu ve bu çatışmaların bilhassa Orta Doğu üzerinde yoğunlaştığı yılları kaplar. Dönemin ikinci yarısı ise, bir "yumuşama" sürecinin Doğu ile Batı blokları arasındaki münasebetlere hâkim olmaya başladığı bir safhadır.

Orta Doğu gelişmelerini ve bu gelişmeler içindeki Doğu-Batı çatışmalarını, oldukça ayrıntılı bir şekilde ve ana noktaları vurgulayarak, biraz aşağıda ele alacağız.

Milletlerarası politikada "yumuşama" ihtiyacının doğmaya başladığı dönemin ikinci yarısını şekillendiren iki hadise mevcut olup, bunlardan biri 1962 Küba krizi ([1]), diğeri ise 1961 den itibaren iyice sertleşen ve Çin Halk Cumhuriyetinin Sovyet Rusyadan kopmasına sebep olan Moskova - Pekin çatışmasıdır ([2]).

(1) 1962 Küba krizi için bak.: Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980,** Ankara, Türkiye İş Bankası Yayını, 1987 (4. Baskı), ss.602-612.

(2) Moskova-Pekin çatışması için bak.: **aynı eser,** ss.547-554.

1962 Küba krizi, dünyayı bir nükleer savaşın eşiğine kadar getirmiş ve nükleer füzeleri harekete geçirecek düğmeye basma işlemi son anda durdurulabilmiştir. Bu kriz, gerginliklerin kontrol altına alınamaması ve bir kontrol mekanizmasının bulunamaması halinde, insanlığın nasıl bir felâkete, ne kadar kolaylıkla sürüklenebileceğini gösterdiği için, her iki blokta da münasebetlerin yumuşatılması ihtiyacını doğurmuştur.

Moskova-Pekin çatışması ise, Sovyet Rusyanın Batı'ya karşı politikasının değişmesine ve münasebetlerini yumuşatmasına sebep olmuştur. Sovyet Rusya, 1949 dan 1960 ların başına kadar olan dönemde, Çin Halk Cumhuriyetine her bakımdan yardım etmekle beraber, görülmüştür ki, bu yardım ve desteğinde gayet ihtiyatlı gitmiş ve "Çin Devi"ni kontrol altında tutmaya bilhassa dikkat etmiştir. Fakat ideolojik anlaşmazlığın giderek bir kuvvet mücadelesi şekline dönüşmesi, Sovyet Rusyayı, Avrupada Batı'ın askerî gücü ile, Asya tarafında "Çin Devi" arasında sıkışmış duruma sokmuştur. Çin ile uzlaşma çabalarının netice vermemesi, Sovyet Rusyayı, Batı ile yumuşamaya ve Batı'dan yönelen baskıyı hafifleterek, dikkatini Doğu üzerinde yoğunlaştırmaya sevketmiştir. Bu gelişme ile Küba krizinin neticeleri hemen hemen aynı yıllara rastlar.

Bununla beraber, Sovyet Rusya, Orta Doğu meselesinde, 1956 Süveyş Savaşının kendisine kazandırdığı siyasî ve diplomatik avantajları kaybetmemek için, Arap-İsrail çatışmalarında ağırlığını aktif bir şekilde Arapların ve bilhassa Mısırın tarafına koymaktan ve Orta Doğuda Batı ile tam bir rekabet içine girmekten çekinmemiştir. Hatta denebilir ki, 1967 Arap-İsrail savaşının patlak vermesinde Sovyetlerin belirli bir sorumluluk payı vardır.

2. Eisenhower Doktrini ve Neticeleri

1956-67 döneminin ilk yarısına Orda Doğudaki Doğu-Batı çatışmaları hâkim olmakla beraber, bu çatışmaları yansıtan gelişmelerin başlaşgıç noktasını da, 1957 Ocak ayında ortaya çıkan **Eisenhower Doktrini**'nde bulmak yanlış olmayacaktır. Şu sebeple ki, 1952 Nâsır İhtilâli ile Mısırda monarşi yıkıldıktan sonra, Orta Doğuda Nâsırın başlattığı Arap milliyetçiliği hareketine ilk darbe 1955 Bağdat Paktı'ndan gelmiş, fakat 1956 Süveyş Savaşı Batı'nın prestijine ağır bir darbe indirdiği için Bağdat Paktı ehemmiyetini ve tesirini bir hayli kaybetmiştir. 1956 Süveyş Savaşı, Orta Doğunun klâsik sömürgecileri İngiltere ve Fransayı da bölgeden tasfiye ettiği için, bu, hem Nâsır ve hem de onun destekçisi olan ve şimdi Arap dünyasında yıldızı parlamaya başlayan Sovyetler için de mutlu bir gelişmeydi. Lakin Eisenhower Doktrini ile Amerikanın Orta Doğuya girmesi, her ikisinin de tepkilerini sertleştirmiş ve bölgede peşpeşe krizlere sebep olmuştur.

Bu gelişmeleri anahatları ile belirtelim.

1956 Süveyş Savaşında Sovyet Rusyanın yönelttiği tehditler üzerine Amerika, İngiltere ve Fransaya sert bir çıkış yaparak, bu iki devletin Mısıra karşı giriştikleri saldırıyı önlemekle beraber, Süveyş krizi geçtikten sonra Orta Doğuda meydana gelen durumu Amerika kendisi de beğenmedi. Bir defa, Batı'nın prestiji Arap dünyasında büyük darbe yemişti: Bu savaş sonunda Mısır, Batı ile olan bütün bağlarını koparmış bulunuyordu. İkinci olarak, Amerika bu krizde dürüst ve tarafsız davranmış ve İngiltere ile Fransanın savaşı ve Mısırın işgalini durdurmasında en az Sovyet Rusya kadar büyük rol oynamıştı. Fakat Arap dünyası bunu takdir ediyor muydu?

Bundan da öte, Batı'nın bölgedeki bu prestij kaybı bölgede büyük bir boşluk meydana getirirken, bu boşluğu şimdi Sovyet Rusya doldurmaya çalışmakta idi. Sovyet Rusya sanki Arap dünyasını Batı'nın elinden kurtarmıştı. Sanki Macaristana 200 bin kişilik askeri ile 4.000 tankını sokup, 50.000 ölü ve yaralıya malolan Macar millî bağımsızlık hareketini öldüren bu Sovyet Rusya değildi. Üstelik, Başbakan Bulganin'in Başkan Eisenhower'a gönderdiği 5 Kasım tarihli mesajında da görüldüğü üzere, şimdi Sovyetler Orta Doğuya asker sokmak için de fırsat kollamaktaydılar.

Bu durum karşısında Amerikanın, 1956 sonundan itibaren yeni bir Orta Doğu politikası oluşturmaya başladığını görüyoruz. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 1956 yılı sonunda verdiği bir demeçte, Sovyet emperyalizminin Orta Doğuya yayılmasını önlemenin, Birleşik Amerika için esaslı bir sorumluluk olduğunu vurgularken (3), Başkan Eisenhower da 1 Ocak 1957 günü öğleden sonra, Kongredeki siyasî parti liderlerini Beyaz Saray'da topladığında, onlara şöyle diyordu: "Halihazırda Orta Doğuda mevcut olan boşluk, Amerika tarafından doldurulmalıdır... Bu bölgeye bir Sovyet saldırısı olduğu takdirde, bu saldırıyı durdurmak için Amerikanın hemen harekete geçmesinden başka bir alternatif görmüyorum" (4). Eisenhower'a göre, yapılacak iki şey vardı: Biri, bölge ülkelerinin ekonomik sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olmak; diğeri de, bu ülkelere, komünizm hegemonyasının neler getirebileceğini anlatmak ve bu ülkelerin komünizme karşı koymalarına yardım etmekti (5).

İşte bu noktalardan hareket eden Başkan Eisenhower, 5 Ocak 1957 gü-

---

(3) D.F.Fleming, **The Cold War and Its Origins,** New York, Doubleday and Co., 1961, Vol.II, p.842.

(4) Eisenhower, **Waging Peace,** p.178

(5) **aynı kaynak,** pp.177-178.

nü Kongreye gönderdiği ve **Eisenhower Doktrini** adını alan mesajında ([6]), bütün bu hususları açıkladıktan sonra, Kongre'den şu hususlarda kendisine yetki verilmesini istiyordu:

1) Bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içinde olan Orta Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak.

2) Bunlardan, isteyen ülkelere askerî yardım da yapmak.

3) "Milletlerarası komünizmin kontrolu altında bulunan herhangi bir devletten gelecek açık silâhlı saldırıya karşı" ve bölge devletleri istediği takdirde, Amerikan silâhlı kuvvetlerinin kullanılması.

Bu amaçları gerçekleştirmek için Başkan Eisenhower, Kongre'den, üç yıl süre ile, her yıl 200 milyon dolar harcama yetkisi istemekteydi.

Eisenhower Doktrini'nin, bilhassa Orta Doğuda Amerikan askerinin kullanılmasına dair kısmı, Amerikan Kongresinde büyük tartışmalara sebep oldu ([7]). Buna rağmen, Senato 5 Martta 19 oya karşı 72 oyla, Temsilciler Meclisi de 7 Martta 60 oya karşı 350 oyla, Eisenhower'a istediği yetkileri verdi ve "Joint Resolution to Promote Peace and Stability in the Middle East" adını alan Kongre kararı ([8]) 9 Martta yürürlüğe girdi.

Eisenhower Doktrini, iki bakımdan Amerikan dış politikasında mühim bir gelişmeyi ifade etmekteydi: Birincisi, bu Doktrin ile Amerikanın Orta Doğu ile bağlantı alanı esaslı bir şekilde genişlemekteydi. Her ne kadar Amerika, Orta Doğu ile siyasî ilgisini ilk defa 1947 **Truman Doktrini** ile ortaya koymuş ise de, bu ilgi sadece bölgenin kuzey parçasına inhisar etmekteydi. Halbuki Eisenhower Doktrini, bütün bir Orta Doğu bölgesini içine alıyor ve Amerikan askerinin kullanılması ihtimali ile de, bölgedeki ülkelerin komünizme karşı savunulması gibi son derece geniş muhtevalı bir sorumluluğu üstleniyordu.

İkinci olarak, bu Doktrin ile Amerika, İngiltere ve Fransanın Orta Doğu-

(6) Mesajın metni: **Documents on American Foreign Relations, 1957,** pp.195-204; Richard P.Stebbins (Ed.), **United States in World Affairs, 1957,** New York, Harper (for Council on Foreign Relations), 1958, pp.36-46; Arthur M.Schlesinger Jr. (Ed.), **The Dynamics of World Power - A Documentary History of the United States Foreign Policy, 1945-1973,** New York, Chelsea House Publishers, 1973, Vol.II, pp.567-573 ve Vol.V, pp.408-414, Ralph H.Magnus (Ed.), **Documents on the Middle East,** Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1969, pp.86-93; Ruhl J.Bartlett (Ed.), **The Record of American Diplomacy (Documents and Readings),** New York, Knopf, 1964, pp.842-845; **Keesing's...1957-1958, pp.15305-15306; Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires,** 15 Novembre 1958, No.2483, pp.40-43.

(7) Kongredeki müzakereler için bak.: **Keesing's...1957-1958,** pp.15417-15419.

(8) Kararın metni: Magnus, **Documents on the Middle East,** pp.93-94.

da bıraktıkları boşluğu, çok daha farklı bir yapı ile doldurmak üzere hareke-te geçiyor ve Sovyet Rusyanın karşısına dikiliyordu. Amerika ile Sovyet Rusya, ilk defa olarak Orta Doğuda karşı karşıya gelmeye başlıyordu.

Eisenhower Doktrinine tepkilere gelince: Tepkiler bakımından Orta Doğu ikiye ayrılmıştır. İngiltere ve Fransa, Amerikanın bölgede kendi yerlerini almasına rağmen, Amerikanın bu politikasını desteklerken, Orta Doğu ülkelerinden ilk müsbet cevap, 6 Ocak 1957 de Lübnan'dan gelmiştir. Lübnan, bu Doktrini kabul ettiğini ilân etmekle, şimdiye kadar takip ettiği tarafsızlık politikasını terketmiş oluyordu. Lübnan'ın arkasından, Pakistan, Irak, Türkiye ve hatta Yunanistan Eisenhower Doktrinini kabul ettiklerini açıkladılar. Arkasından Afganistan, Libya, Tunus ve Fas, ve en sonunda da İsrail, bu Doktrinin şemsiyesi altına girdiklerini bildirdiler.

Böylece Eisenhower Doktrini, Orta Doğuda genellikle ve hatta çoğunlukla desteklenmiş olmaktaydı. Buna karşılık, en şiddetli tepki Suriye, Mısır ve Sovyetler Birliğinden geldi. Hatta Hindistan bile buna karşı çıktı. Başbakan Nehru, Başkan Eisenhower'a yazdığı mektupta, meselelere "askerî yaklaşımla" baktığı için Eisenhower'ı kınayarak, böyle bir yaklaşımın Arap ülkeleri arasında bölünmelere sebep olabileceğini ve dolayısile yeni gerginliklerin ortaya çıkabileceğini bildirdi ([9]). Mısır, Suriye ve Sovyetler Birliği, Doktrini, Orta Doğu ülkelerinin içişlerine doğrudan doğruya bir müdahale ve siyonizm tarafından beslenen emperyalist bir manevra olarak görmüşler, Nâsır ve milliyetçilik karşıtı bir plân olarak yorumlamışlardır ([10]).

Nâsırın resmî sözcüsü 9 Ocakta yaptığı açıklamada, Eisenhower Doktrinini, ingiliz-fransız saldırganlık politikasının bir benzeri şeklinde değerlendirdikten sonra, "İngiliz-Fransız nüfuzunun, ister Batılı olsun, ister Doğulu olsun, başka bir devlet tarafından üstlenilmesine Mısır müsaade etmeyecektir" diyordu ([11]). Suriye Cumhurbaşkanı Kuvvetli de 8 Ocakta verdiği demecinde, aynı paralelde konuşarak, "İster Batıda olsun, ister Doğuda olsun, Suriye herhangi bir blokun siyasî veya askerî uydusu olmayacaktır" demişti ([12]).

Fakat tepkilerin en şiddetlisini Rusya gösterdi. Eisenhowar Doktrininin, Sovyet Rusyanın Orta Doğu plânları için beklenmedik bir sürpriz ve tatsız bir engel teşkil ettiği anlaşılıyordu. Moskova Radyosu, "Amerikan politikasının sömürgeci niteliği gün ışığına çıkmıştır" derken, 7 Ocakta Moskovada yapılan

(9) Eisenhower, **Waging Peace,** p.181.

(10) Doç. Dr. Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964,** Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1979, s.152.

(11) André Fontaine, **Histoire de la Guerre Froide,** Vol. II, p.288.

(12) **Keesing's ... 1957-1958,** p.15306.

bir açıklamada, Eisenhower Doktrini, "Orta Doğu ülkelerini esaret altına alma amacını güden bir tedbir", "Amerikan tekelci sermayesinin ve askerî çevrelerinin Orta Doğunun içişlerine kaba bir müdahalesi" olarak nitelendiriliyor ve bunun, bölgedeki durumun yeniden ve ciddi bir şekilde bozulmasına sebep olacağı iddia ediliyordu ([13]).

Sovyet Dışişleri Bakanı Shepilov ise, 12 Şubat 1957 de Sovyet Yüksek Şürasında yaptığı konuşmada, Eisenhower Doktrini ile, Amerikanın bölgeye atom üsleri yayacağını ve bu üslerden saldırganlık savaşı başlatacağını ileri sürdükten sonra, Amerika, Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa arasında, Orta Doğu konusunda, şu 6 ilkeye dayanan bir "Dörtlü Anlaşma" imzasını teklif etti ([14]):

1) Bölgedeki meselelerin münhasıran barışçı yollarla çözümü.

2) Orta Doğu ülkelerinin içişlerine karışmama ve egemenlik ve bağımsızlıklarına saygı.

3) Orta Doğu ülkelerinin bloklararası politikaya bulaştırılmaması.

4) Orta Doğu ülkelerindeki üslerin kaldırılması ve yabancı kuvvetlerin çekilmesi.

5) Orta Doğu ülkelerine silâh verilmemesi.

6) Bölge ülkelerine, egemenlikleri ile uyuşmayan siyasî ve askerî şartlar ileri sürülmeksizin, ekonomik yardım yapılması.

Sovyet Rusyanın bu teklifleri Batı'da hiç bir yankı uyandırmadı. Hiç kimse bu teklifleri ciddiye almadı. Fakat açıkça görülüyordu ki, Eisenhower Doktrini Sovyetlerin hiç mi hiç hoşuna gitmemişti.

Suudi Arabistana gelince: Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan devlet başkanları 17 Ocakda Kahire'de Nâsırla buluştular. Görüşmelerden sonra yayınlanan bildiride, Orta Doğuda doldurulacak hiç bir "boşluk" bulunmadığı belirtiliyordu. Fakat Suudi Arabistan Kralı Suud 30 Ocakda Amerikaya gidip, Amerika ile, Amerikanın Dahran hava üssünü beş yıl daha kullanmasına karşılık Amerikadan 250 milyon dolarlık silâh alınca, tutumunu değiştirdi ve "Eisenhower Doktrini iyidir ve müsbet bir şekilde karşılanmaya lâyıktır" dedi ([15]).

Görülüyor ki, Eisenhower Doktrini de Bağdat Paktı gibi Arap dünyasında bölünmelere sebep oldu. Mamafih, şunu da belirtmeliyiz ki, Bağdat Paktı şartların olgunlaşmasını beklemeden ortaya çıkmış iken, Eisenhower

(13) **Keesing's 1957-1958,** p.15370.

(14) Bak.: **Keesing's...1957-1958,** p.15370.

(15) André Fontaine, **adı geçen eser,** p.289.

Doktrini "tam zamanında" sahneye gelmiştir denebilir. Sovyetler Birliği ile Nâsırın şiddetli tepkileri, kendi tasarıları açısından, Amerikanın pişmiş aşa soğuk su katmasından kaynaklanmaktaydı. Fakat ne olursa olsun, bu tepkilerin Orta Doğuda bir krizler dönemini başlattığı da bir gerçektir.

Ürdün başlangıçtan itibaren Eisenhower Doktrinine cephe almakla birlikte, bu Doktrinden yardım isteyen veya yardım gören ilk devlet olmuştur. Kral Hüseyin, Eisenhower Doktrini meselesinde Nâsır ile işbirliği yapmakla beraber, Nâsırın, daha iktidara geldiği ilk günden itibaren Ürdün monarşisini devirmek ve Ürdünde de "ilerici" bir rejim kurmak istediği kimsenin meçhulü değildi. Nâsırın, bir yandan Ürdün ordusunda, diğer yanda, yarısı İsrailderi gelen 900.000 kadar Filistinli arasında yaptığı propagandalar sonunda, 1957 Nisanında, Ürdünde bir kısım solcu subaylar ayaklandı ([16]). Bu ayaklanmaya genel grevler ve halkın sokak gösterileri de eklendi. Kahire ve Şam radyoları, Kral Hüseyin aleyhine yayınlarına hız verdiler. Kral Hüseyin 24 Nisanda verdiği demeçte, hâdiselerin "milletlerarası komünizm ve onun taraftarlarınca" yaratıldığını söylemek suretile, bir bakıma Eisenhower Doktrinin tatbikini davet ediyordu ([17]). Ürdündeki bu iç karışıklıklar en fazla Lübnanı telâşlandırdı. Irak ve Ürdün, bütün ağırlıkları ile Ürdün'ün yanında yer aldılar. Irak, Ürdün'de monarşinin yıkılması halinde Ürdüne müdahale edeceğini açıkladı. Bunun arkasından Amerikan VI. Filosu Beyrut açıklarına demir attı. Amerika, Ürdünün bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü hayatî ehemmiyette telâkki ettiğini bildiriyordu ([18]). Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi üç monarşinin cephe birliği ve Amerikanın desteği, Kral Hüseyinin, bu iç savaşı ve krizi atlatmasını sağladı. Arkasından, Kral Hüseyin resmen istememesine rağmen, Amerika Ürdüne 10 milyon dolarlık ekonomik ve 10 milyon dolarlık askerî yardım yapacağını açıkladı.

Ürdün krizinin arkasından Suriye krizi patlak verdi. Suriyede 1956 başından itibaren komünistlerin faaliyetlerinin artması, bu gelişmenin liderliğini yapan Savunma Bakanı Halid el-Azm'ın 1957 Temmuzunda Moskovaya yaptığı ziyarette Sovyetlerle 500 milyon dolarlık bir yardım anlaşması imzalaması, krizin başlangıcını teşkil etti ([19]). Bu anlaşmaya göre ([20]), Suriyeye yapılacak bu askerî ve ekonomik yardım çerçevesi içinde, Lazkiye'de yeni bir liman, karayolları ve demiryolları inşa edilecek, sulama ve enerji projeleri

(16) Ürdün hâdiseleri için bak.: Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyılın Siyasî Tarihi, 1914-1980,** ss.504-506.

(17) Fleming, **The Cold War and Its Origins,** Vol.II, p.849.

(18) Eisenhower, **Waging Peace,** p.195.

(19) 1957 Suriye krizi için bak.: Fahir Armaoğlu, **adı geçen eser,** ss. 506-510.

(20) Bu anlaşma için bak.: Fleming, **adı geçen eser,** Vol.II, pp.888-889; **Keesing's...1957-1958, p.15705; Dr. Ömer Kürkçüoğlu, Türkiyenin Arap Orta Doğusuna karşı Politikası,** 1945-1970, Ankara, S.B.F. Yayını, 1972, s.103.

finanse edilecek ve Sovyetler Suriyede 6 tane yeni havaalanı yapacaklardı. Bu anlaşmanın arkasından Ağustos ayında, Suriye Genelkurmay Başkanlığına, gençliğinde Fransız Komünist Partisine üye olmuş bulunan ve komünist eğilimleri ile tanınan Albay Afif el-Bızri'nin getirilmesi bardağı taşıran damla oldu. Zira bu gelişmelerden Türkiye, Irak ve Ürdün ile Lübnan ve İsrail son derece telâşlandılar. Çünkü bu anlaşma ile Sovyetler bir bakıma Orta Doğuya ayak basıyorlardı. Bundan dolayı Türkiye Suriye sınırlarına asker yığdı. Bu ise Türkiye-Suriye münasebetlerini gerginleştirdi. Suriye Türkiyeyi Birleşmiş Milletlere şikayet ederken, hemen Suriyenin yanında yer alan Sovyetler Birliği de Türkiyeye tehditler yağdırmaya başladı. Bunun üzerine Amerika Türkiyenin yanına ağırlığını koyarak Sovyetlerin karşısına dikildi. Sovyetler bu durum karşısında gerilemek zorunda kaldı ve Suriye krizi 1957 Ekiminde sona erdi.

Lâkin Suriyenin komünizmin kontrolu altına girmesi tehlikesi Başkan Nâsırı da korkutmuş olmalı ki, bu sırada komünistlerle arası bozulan Suriye Baas'cılarının ısrarı üzerine, Suriye ile birleşmeyi kabul etti ve 1 Şubat 1958 de, Suriye ve Mısır, **Birleşik Arap Cumhuriyeti** adı altında birleştiler.

14 Temmuz 1958 de Irakta monarşinin General Kasım liderliğindeki bir askeri darbe ile yıkılması, bölgede yeni bir krize sebep olurken ([21]), aynı anda Lübnanda da iç savaşa yaklaşan gelişmeler ortaya çıktı ([22]). Patlak veren iç karışıklıklarda Nâsırcılar yine ön plânda ve aktif idiler. Lübnan zaten Eisenhower Doktrinini kabul etmişti ve Doktrinin tatbikini isteyince Amerika Lübnana asker çıkararak durumu kontrol altına altı ve ortalık yatıştı.

Eisenhower Doktrini ile ortaya çıkan krizler böylece sona ermiş olmaktaydı. Kabul etmek gerekir ki, Eisenhower Doktrini, Nâsırın Orta Doğudaki nüfuz ve otoritesine meydan okuyan bir gelişmeydi.

Mamafih, Lübnan krizinden sonra bu Doktrinin de etkisinin fazla devam ettiği söylenemez. Yalnız ne var ki, şimdi Arap dünyasının kendi içinde Nâsıra meydan okuyan yeni bir gelişme ortaya çıkıyordu. Bu da **Baas Faktörü**'dür. Baas Faktörü, Nâsırın 1970 yılı Eylülünde ölümüne kadar, bazan Nâsırla işbirliği yapacak, bazan onunla çatışacak, fakat her halükârda Nâsırı uğraştıran bir "Arap unsuru" olacaktır.

3. Orta Doğuda "Baas" Faktörü

1960 lara girilirken Orta Doğu bölgesinin iç gelişmelerinde ve bölge politikasında yeni bir unsur aktif olarak rol oynamaya başlamıştır. Bu da, **Arab Baas Sosyalist Partisi**'nin birinci plânda Suriye ve Irakın iç politikalarına

(21) Bu konuda bak.: Fahir Armaoğlu, **adı geçen eser,** ss.512-514
(22) Bak.: **aynı eser,** ss.510-512

hâkim olması ve bunun neticesi olarak da, Nâsırın Arap dünyasındaki faaliyetlerine zaman zaman ağırlıklı tesirler yapmasıdır.

Sosyalist Baas Partisi'nin gelişmelerini, Suriye ve Irak olarak ayrı ayrı ele almak gerekir. Çünkü Baas'ın her iki ülkedeki gelişmelerinde mühim farklılıklar vardır.

A) Suriye'de Baas:

Arap Baas Sosyalist Partisi'nin vatanı Suriyedir ([23]). 1943 yılında Parti'yi kuranlar şunlardır: Mişel Eflak (Michel Elflaq), Salâh Bitar (veya Selâhaddin el-Bitar), yeğeni Dr. Mithat Bitar, Dr. Razzaz, Beyrutlu Dr.Ali Cabir, Dr. Abrullah Aldüldaim, Dr. Vehib el-Ganîm, Dr. Cemal el-Atassi, Dr. Musa Rizik, Bedii el Kasım, Sami el-Drubi ve Abdul Birr Iyun el-Sud.

Bununla beraber, Baas denildiği zaman daima iki isim akla gelir: Mişel Eflak ve Salâh Bitar. Çünkü Baas Partisi, bütün felsefesi ve tüm görüşleri ile bu ikisinin kafasından çıkmıştır.

Mişel Eflak 1910 yılında Şam'da doğmuş olup, kendisi Rum Ortodoks kilisesine mensuptu. Babası hararetli bir Arap milliyetçisi idi ve bu sebepten de hem Osmanlı Devleti zamanında ve hem de fransızlar tarafından tutuklanmıştır. Bundan dolayı Mişel Eflak küçük yaştan itibaren Arap milliyetçiliğine inanmıştı. 18 yaşında iken Parise gitmiş ve Sorbonne'da Edebiyat Fakültesine devam etmiştir. Burada "Arap Öğrenciler Birliği"ni kurarak, bir Arap milliyetçiliği hareketini başlatmıştır. Öğrenimi sırasında Karl Marx'ı okumuş ve tesiri altında kalmış ise de, hiç bir zaman komünist olmamıştır. Çok fazla ümanist idi.

1932 de Suriyeye dönen Eflak okullarda Tarih öğretmenliği yapmıştır. Bu arada, 1933-36 yılları arasında, Suriyenin bağımsızlığı için mücadele eden komünistlerle işbirliği yaptığı için, Millî Eğitim Bakanlığı kendisine iyi gözle bakmamıştır.

Salâh Bitar'a gelince: Onun hayatını Mişel Eflaktan ayırmaya imkân yoktur. Ve Bitar, Eflak'ın çok tesiri altında kalmıştır.

Bitar da Şam'da orta halli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Orta öğrenimini Şam'da tamamladıktan sonra, Eflak ile birlikte 1928 yılında o da Sorbonne'a gitti ve fizik öğrenimi gördü. 1932 de Suriyeye döndü ve

(23) Baas Partisi hakkında şu eserlere bakılabilir: Kemal Abu Jaber, **The Arab Ba'th Socialist Party - Ideology and Organization,** Syracuse, Syracuse University Press, 1966; John Devlin, **The Ba'th Party: A History from Its Origins to 1966,** Stanford, Calif., Hoover Institute Press, 1976; Itamar Rabinovich, **Syria under the Baas, 1963-1966,** New York, Halsted Press, 1972. Biz bu kısmı yazarken, esas itibarile, birinci eserden yararlandık.

o da öğretmenlik yapmaya başladı. Batı sosyalizminin "emperyalist" olduğu inancı Bitar'ı komünizme doğru itmiştir.

Gerek Eflak, gerek Bitar, okullardaki eğitim sistemini eleştirip, bu sistemin emperyalist bir mahiyet taşıdığını söyleyince, her ikisi de Eğitim Bakanlığınca cezalandırıldılar. Bunun üzerine her ikisi de öğretmenlikten istifa ettiler (1940 ların başında). Suriye bağımsızlığını aldıktan sonra, Eflak ve Bitar, askerî diktatörlükler zamanında bir kaç defa tutuklanmışlardır ([24]).

Eflak ve Bitar, 1940-43 yılları arasında bir siyasi parti kurma fikri üzerinde çalışmışlar ve neticede 1943 yılında **Arap Baas Sosyalist Partisi**'ni kurmuşlardır. Baas veya Ba's Rönesans anlamında idi.

Parti, kurulduğu günden itibaren Suriye milliyetçiliğini değil, tam bir Arap milliyetçiliğini savunmuştur. Baas, "Büyük Suriye" projesini de, yani Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün birliğini de benimsemişti. **Hatay** meselesi ise Baas'ın ağırlık verdiği konuların başında gelir. Hatta, Hatay Suriyeye geri verilinceye (!) kadar, Arap Birliği ülkelerinin Türkiye ile münasebetlerini kesmelerini istemiştir ([25]).

Baas Partisi'nin ilk Kongresi 1947 yılında yapılmıştır. Bu Kongrede Partinin programı ([26]) ve tüzüğü kabul edilmiştir. Bu programa göre Baas Partisi "evrensel bir Arap Partisidir." Parti, millî, sosyalist, halkçı ve devrimci'dir. 7. Maddeye göre, "Arap anavatanı, Toros dağlarından Basra Körfezine, Arap Okyanusuna (Hind Okyanusu), Etyopiya dağlarına, Büyük Sahraya, Atlantik Okyanusuna ve Akdenize kadar uzanan topraklardır." Program, tek bir "Arap Milleti" ile tek bir "Arap Devleti"nden söz eder. Partinin dış politikadaki temel ilkesi "Arap milliyetçiliği"dir. Kamu hizmetleri, tabiî kaynaklar, büyük endüstriler, ulaştırma, milletin malı olup Devlet tarafından yönetilir. Özel şirketlere ve yabancı imtiyazlarına izin verilemez. Çiftçiye, başkasının emeğini sömürmeden işleyebileceği kadar toprak verilir. Mülkiyet sınırlıdır. Ülkede ancak tek bir banka olacaktır. Evlenme millî bir görevdir. Eğitim, Arap

---

(24) Suriyede 1949 ile, Mısır ile Birleşik Arap Cumhuriyetinin kurulduğu 1958 yılı arasındaki askerî darbeler ve askerî hükümetler şöyledir: 30 Mart 1949 da Albay Hüsnü Zaim'in darbesi. 14 Ağustos 1949 da Hüsnü Zaim'in Albay Sami Hınnavi tarafından devrilmesi. 20 Aralık 1949 da Albay Hınnavi de Albay Edip Çiçekli tarafından devrilmiştir. Çiçekli, Eflak, Bitar ve Ekrem Hourani'yi tutuklatmış ise de, bunlar bir kaç gün sonra Lübnana kaçmaya muvaffak olmuşlardır. 25 Şubat 1954 de Albay Çiçekli, yine askerler tarafından düşürüldü. Bundan sonra Suriyede çok partili siyasî hayat başlamış ise de, bu rejim dahi Suriyeye istikrar getiremedi.

(25) Kamel Abu Jaber, **The Arab Ba'th Socialist Party,** p.25

(26) 49 maddelik programın metni için bak.: **aynı eser,** pp.167-174

Milleti'nin birliğine inanmış yeni bir kuşağın yaratılması amacını güdecektir, v.s... ([27]).

1943 de Partinin Genel Sekreterliğine Mişel Eflak getirilmişti. Mişel Eflak 1965 yılına kadar bu görevde kalacaktır.

Baas Partisinde en yüksek mevki Genel Sekreterlikti ([28]). Genel Sekreter Parti Kongresi tarafından seçilirdi. Genel Sekreterden sonra, yine Parti Kongresi tarafından seçilen 13 üyeli "Millî Komutanlık" geliyordu. Genel Komutanlığa Bölge'ler (Region), Bölgelere Kesimler (Branch), Kesimlere Bölüm'ler (Division), Bölümlere Bölük'ler (company) ve Bölüklere de Hücre'ler (Cell) bağlı idi. Bu askerî hiyerarşi içinde Suriye ile Irak, Arap anavatanının birer Bölge'sini teşkil etmekteydi. Diğer taraftan, Hücre'ler hariç, her kademedeki birimin başında bir Sekreter ve bir "Komutan" bulunmaktaydı. Baas Partisi askerî bir hiyerarşi içinde çalışmaktaydı.

1947-48 Arap-İsrail savaşının Baas bakımından en mühim neticesi, 1948-55 yılları arasında hemen bütün Arap ülkelerinde şube açmaya muvaffak olmasıydı. Bununla beraber, yine de fazla gelişememiş, fakat bilhassa Suriye, Irak ve Ürdün silâhlı kuvvetleri içine sızmıştı. Suriyedeki ilk mühim başarısı ise, sol partilerle işbirliği yaparak 1954 seçimlerinde, 140 milletvekilliğinden 16 sını elde etmesi olmuştur.

Baas'ın mühim bir siyasî varlık olarak kendisini göstermesi, 1958 Şubatında Mısır ile Suriyenin birleşmesinde olmuştur. Bu tarihte Suriyenin komünizmin kontrolu altına düşmesi tehlikesi ([29]), Suriyede artık iyice

---

(27) Baas Partisinin programında "din" konusunda hiç bir şey söylenmemiştir. Bu halile de Parti "laik"tir. Lâkin Parti 1963 Martında Suriyede bir darbe ile iktidara geldikten sonra, Partiye yöneltilen "dinsizlik" tepkileri ve Suriye halkından gelen tepkiler sonunda, 25 Nisan 1964 de kabul edilen "Geçici Anayasa", Devletin resmî dini olarak "İslâm"ı kabul ediyor ve ayrıca, bütün kanunların "Şeriat"a uygun olacağını belirtiyordu. Bundan sonra Suriyede General Hafız el-Esad'ın 16 Kasım 1970 de yaptığı darbeyi müteakip, hazırlanıp 1973 Ocak ayında açıklanan yeni Anayasa da din konusunda hiç bir şey söylemeyince, Suriyenin bir çok yerlerinde dinci ayaklanmalar ve tepkiler meydana gelmiştir. Bunun üzerine, 1973 Şubatında yayınlanan yeni Anayasa, Baas'ın bütün ilkelerini benimsemekle beraber, 3. Maddesinde, bütün kanunların esas kaynağının "İslâm Fıkhı" olacağını belirttiği gibi, 83. Madde de, Devlet Başkanının "Müslüman" olmasışartını getiriyordu. Buna karşılık, 35. Maddede, de, inanç hürriyeti garanti ediliyor ve Devletin bütün dinlere saygılı olduğu söyleniyordu. Diğer taraftan, Baas'cıların "Arap Milleti" deyimine karşılık, 1973 Suriye Anayasası, "Arap Cumhuriyetleri Birliği" ve "Suriye Arap ülkesi" deyimlerini kullanarak, Baas'ın lik programından bir hayli bir farklılık göstermekteydi. (1973 Suriye Anayasasının metni: **Al Baas** (Baas Partisinin 15 günde bir yayınlanan resmî organı), 16 Février, 1973, No.58).

(28) Baas Partisinin teşkilât şeması için bak.: Abu Jaber, **adı geçen eser,** p.145.

(29) Bu konuda bak.: Fahir Armaoğlu, **adı geçen eser,** ss.506-510 ve **Keesing's...1957-1958,** pp.15721-15722 ve 15745-15746.

yerleşmiş bulunan Baas'ı, Mısıra ve Nâsıra yöneltmiş ve Baas çareyi Mısır-Suriye birleşmesinde görmüştür. 1 Şubat 1958 de bu birleşme, **Birleşik Arap Cumhuriyeti** adı ile gerçekleştiğinde, Birleşik Devlet'in kabinesinde 4 Baas'cı Bakan bulunuyordu. 4 Başkan Yardımcısından biri de yine Baas'cı idi.

Fakat Nâsır ile Baas'cıların balayı fazla sürmedi. Birleşmeden sonra Nâsırın bütün siyasî partileri kapatması (ki bunun üzerine Baas, merkezini Beyrut'a nakletmiştir), ve Baas'cıların, birleşmeyi federal bir sistem olarak düşünmelerine karşılık, Nâsırın tamamen merkeziyetçi bir sistem kurması, Baas'cıların hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Nâsırın Pan-Arabizmi Suriye milliyetçiliğine, Nâsırın diktatörlüğü ise Suriyenin demokratik zihniyetine ters düşmüştü ([30]). Bu durum, Baas Partisi içinde Nâsır konusunda görüş ayrılıklarının çıkmasına sebep oldu. Esasına bakılırsa Nâsır da, 1959 başlarından itibaren Baas'cılardan yakasını kurtarmaya karar vermişti ([31]). Nâsır Suriye üzerindeki kontrolunu arttırdıkça, kabinedeki Baas'cılar teker teker ayrılmaya başladılar.

Nihayet, 28 Eylül 1961 sabahı bir grup subay ve bir kısım muhafazakâr politikacılar bir darbe yaparak Birleşik Arap Cumhuriyetine son verdiler. Nâsır bu darbeyi kuvvet kullanarak bastırmak istedi ise muvaffak olmadı ([32]). Baas ise darbeye karşı bir tutum almadı. Suriye Arap Sosyalist Partisi lideri Ekrem Hourani ise, Nâsır aleyhtarı darbeyi hararetle destekledi. Hourani'ye göre, Suriye ile Mısırın birleşmesi, "Suriyenin Mısırlılaştırılması"ndan başka bir şey değildi ([33]).

28 Eylül darbesini bu kerre doğrudan askerler tarafından yapılan 28 Mart 1962 darbesi takip etti ([34]). General Zahreddin liderliğindeki cunta bütün siyasî partileri kapattı. Bunun üzerine, Bass'ın kalesi sayılan Hama ve Humus gibi şehirler ile, Lazkiye ve Banyas gibi şehirlerde halk ayaklandı. Bu durum karşısında cunta geriledi ve sivil bir hükümetin kurulacağını, hürriyetlerin verileceğini bildirdi. Durum yatıştı. Fakat bu sırada Nâsırın Suriye aleyhine yürüttüğü yoğun kampanya, Suriye-Mısır münasebetlerini iyice gerginleştirdi ([35]).

8 Şubat 1963 de Irak'da Baas'cıların yaptığı darbe, Suriye Baas'cılarını da cesaretlendirdi ve 8 Mart 1963 de yapılan bir darbe ile Baas'cılar iktidarı

---

(30) Lenczowski, **The Middle East in World Affairs,** (1980), p.347.

(31) Abu Jaber, **adı geçen eser,** p.51.

(32) Suriyede 28 Eylül 1961 darbesi için bak.: **Keesing's...1961-1962,** pp.18437-18440.

(33) Abu Jaber, **aynı eser,** pp.62-63.

(34) Darbe ve gelişmeler için bak.: **Keesing's...1961-1962,** pp.18663-18664.

(35) Bu konuda bak.: **Keesing's...1961-1962,** pp.18913 ve 18957.

ele aldılar. Salâh Bitar Başbakan oldu. Ülkenin yönetimi "Devrim Komutanlığı"nın elinde idi (36).

Baas'cıların bu darbesi, Baas ile, Sosyalist Birliği, Arap Millî Hareketi, Birleşik Arap Cephesi gibi Nâsırcı partilerle arasını açtı ve Nâsır da, kışkırtma ve müdahalelerine hız verdi. Nâsırcıların kışkırtması ile, 8-11 Mayıs 1963 günlerinde Halep ve Şam'da çıkan karışıklıkların arkasından, 18 Temmuzda Nâsırcılar başarısız bir darbe teşebbüsünde bulundular. Baas hükümeti darbeyi kanlı bir şekilde bastırdı. Asker ve sivil pek çok kişi idam edildi. Pek çok Nâsırcı subay da Ordudan çıkarıldı. Salâh Bitar'ın 4 Ağustosta kurduğu yeni kabinede artık bir tek Nâsırcı bile bulunmuyordu. Suriye ile Mısır'ın münasebetleri iyice gerginleşmişti. Nâsır şimdi Suriyedeki Baas rejimini "Faşist" olarak isimlendiriyordu.

Irakda 18 Kasım 1963 de General Abdüsselâm Arif'in darbesi ile Baas'cıların iktidardan uzaklaştırılması, bir yandan Irak-Mısır yakınlaşmasına sebep olurken, öte yandan da Irak ile Suriye Baas'cılarının kapışmasına sebep oldu. Irak Baas'cılarının lideri, Marksist ve koyu bir Nâsır düşmanı olan Sa'di ile, Bitar-Eflak grubu çetin bir mücadele içine girdiler ve sonunda Sa'di'yi Baas partisinden atmaya muvaffak oldular (37).

Fakat bu kerre, 1963 Kasımından itibaren, Suriye Baas'ı içinde bir ikilik meydana geldi. Suriye Baas'ı "aşırılar" ve "ılımlılar" diye ikiye bölündü. Radikallerin, yani aşırıların lideri, Genelkurmay Başkanı olan General Salih Cedid idi ve Dr. Nureddin Atassi, Dr. Yusuf Zuayen ve Dr. İbrahim Makus bu gruba dahil bulunuyordu. Mişel Eflak ve Salâh Bitar da ılımlıların lideri idi.

Baas bu şekilde kendi içinde bir mücadeleye sahne olurken, 1964 Nisanında Suriyede ayaklanmalar çıktı. Baas, "laiklik" politikasını benimsemekle beraber, Suriye nüfusunun yüzde 70 ini teşkil eden Sunni halk tarafından "dinsiz" (ateist) olarak biliniyor ve bu da halkı rahatsız ediyordu. Ayrıca, orduda Baas'cı subayların "Alevî" olmalarına karşılık, askerler Sunni idi.

İşte bu şartlarda Hama'da 15 Nisan 1964 günü ayaklanmalar çıktı. Bu ayaklanmalar Nâsırcılar ve Müslüman Kardeşler tarafından desteklendi. Ayaklananlar câmilere sığınınca askerler câmileri topa tuttular. Hama'dan sonra ayaklanmalar Şam'a sıçradı. 20 Nisanda Humus'ta Baas'ın "Millî Muhafızları" ile Müslüman Kardeşler arasında çarpışmalar meydana geldi.

---

(36) Bu gelişmeler için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1963-1964,** pp.19581-19583.

(37) Bu mücadeleler için bak.: Abu Jaber, **adı geçen eser,** pp.85-88 ve Phebe Marr, **The Modern History of Iraq,** Boulder, Colorado, Westview Press, 1985, pp.188-190.

Halep'te de aynı karışıklıklar oldu. Yalnız, Alevî'lerin merkezi olan Lazkiye sâkindi.

Neticede hükümet duruma hâkim oldu. Fakat Baas da biraz sağa kaymak zorunda kaldı. 25 Nisan 1964 de kabul edilen "Geçici Anayasa", Devletin resmî dininin "İslâm" olduğunu belirtiyor ve bütün kanunların "Şeriat"e uygun olması ilkesi kabul ediliyordu ([38]).

Ne var ki, Baas içindeki sol radikallerle ılımlılar arasındaki mücadele sona ermedi ve bu mücadele, sonunda, şiddet yoluyla çözümlendi. Cumhurbaşkanı Emin el-Hafız ve Başbakan Salâh Bitar yönetimi, General Salih Cedid ve Baas'ın Suriye Bölge Komutanlığı içindeki müttefikleri tarafından 23 Şubat 1966 da yapılan kanlı bir darbe ile iktidardan düşürüldü. Eflak ve Bitar başta olmak üzere, ılımlıların bir çok liderleri tutuklandı.

Darbeden sonra, Dr. Nureddin Atassi devlet Başkanı, Dr. Yusuf Zuayen Başbakan, Dr. İbrahim Makus Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı, Hava Generali Hafız el-Esad da Savunma Bakanı oldu. Suriyenin bu sol kanat rejimi, dış politikada, muhafazakâr Ürdün ve Suudi Arabistan ile, İsrail düşmanlığı sebebile Amerikaya karşı cephe alırken, Sovyet Rusya ile yakın münasebetler içine girdi. Yapılan anlaşmalarla Sovyetler Suriyeye ekonomik ve askerî yardım yapmaya başladılar. Ayrıca, bu sol kanat Baas'cıları Suriye Komünist Partisi ile de münasebetlerini düzelttiler ve kaç yıldır Moskovada bulunan, Suriye Komünist Partisi lideri Halid Bektaş Şam'a döndüğü gibi, kabinede komünistlere de iki bakanlık verildi.

Diğer taraftan, Suriyede sol kanat Baas'cılarının iktidarı ele almalarından sonra, Irak Baas'ı ile Suriye Baas'ı birbirinden koptu. Çünkü gerek Bağdat, gerek Şam, Partinin "Pan-Arab" millî komutanlığını kendisi üzerine almak istedi. Bu anlaşmazlık kopmaya sebep oldu. Artık "Pan-Arap" Baas mevcut değildi.

Buna karşılık, Suriyede Eflak ve Bitar'ın düşürülmesi Nâsırı memnun etti. Ayrıca, yeni Suriye rejiminin Sovyetlerle yakın münasebet kurması, bu sırada zaten kendisi de Sovyetlerle bir yakınlık içinde olan Nâsırı Suriyeye yaklaştırdı.

Suriye, 1967 Arap-İsrail Savaşına bu şekilde girdi([39]).

---

(38) Bütün bu gelişmeler için bak.: **Keesing's...1963-1964**, pp.20213-20214.

(39) 1967 Arap-İsrail savaşı ve yenilgi, Suriyede Baas aşırılarının da kendi içinde bölünmesine sebep oldu. Suriye Baas'cıları "Milliyetçiler" ve "İlericiler" diye ikiye ayrıldı. Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı General Hafız el-Esad ile Genelkurmay Başkanı General Mustafa Tlass'ın liderliğindeki "milliyetçilere"e göre, İsraile karşı daha aktif bir politika yürütülmeli ve bunun için de, Irak başta olmak üzere, bütün Arap ülkeleri ile sıkı işbirliğine girilmeliydi. (Devamı müteakip sayfada)

B) Irak'da Baas :

Baas'ın Iraka girişi, 1949 yılından itibaren Filistin mültecileri ve Suriye ve Lübnanda okuyan Iraklı öğrenciler vasıtasile olmuştur(40). Bununla beraber, Irak Baas'ı uzun süre aktif olmaktan uzak kalmış, ancak 1952 yılındaki monarşi aleyhtarı öğrenci gösterileri ile kendisini belli etmeye başlamıştır. Bu dönemde Partinin liderliğini Fuad el-Rikabî yapmakta idi. Parti, Suriyedeki ana partiye bağlı olmakla beraber, 1954 e kadar organize olamamıştır. Mamafih, 1952 ile 1958 yılları arasında okullarda geniş şekilde yayılmıştır.

Baas, General Kasım'ın 14 Temmuz 1958 darbesini desteklemiş ve Rikabî, Kasım'ın kurduğu ilk kabinede yer almıştır. Bu durum, Baas'ın ordu içine sızmasına imkân vermiştir.

Baas ile General Kasım arasındaki balayı uzun sürmedi. Kasımın Nâsırla arasının bozulması ve bir de, içerde komünistlere ve Kürtlere dayanması, koyu bir Nâsırcı olan Rikabî ile arasının açılmasına sebep oldu.

Buna parael olarark, 1958 de Suriye ile Mısırın birleşmesinden biraz sonra Suriye Baas'cılarının hayal kırıklığına uğraması, Irak Bass'cılarını ikiye böldü. Bir kısmı Suriyedeki ana partinin görüşlerini benimserken, koyu bir Nâsırcı olan Rikabî, Baas'ın feshedilmesini ve Nâsırcı bir hareket halinegetirilmesini isteyecek kadar ileri gitti. Hele 1959 Eylülünde Kasımı öldürmek için başarısız bir teşebbüse girişince, Partiden atıldı ve Mısıra kaçtı. Bu hadiseden sonra Parti yeraltına girdi.

Buna karşılık, Devlet Başkanı, Başbakan ve Baas'ın Genel Sekreteri Dr. Nureddin Atassi ile, Genel Sekreter yardımcısı General Salih el-Cedid, dışardan fazla içeriye ehemmiyet verilmesini ve katı ve doktriner bir ekonomik politika tatbikini savunuyorlardı.

Neticede, Milliyetçiler'in lideri General Hafız el-Esad, 16 Kasım 1970 de bir darbe yaparak, Dr. Nureddin Atassi'yi bütün görevlerinden attı. Devlet Başkanlığına Ahmed Habib getirilirken, Hafız Esad Başbakanlık ile Baas Partisi Genel Sekreterliğini üzerine aldı. Bu suretle Suriyede, günümüze kadar devam edecek bir dönem başlıyordu. (Bütün bu gelişmeler için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1969-1979,** pp.23421-23422 ve 24309-24310). 43 yaşındaki Hafız Esad, 12 Mart 1971 de yapılan halk oylamasında % 99.2 oy alarak, Suriyenin 1943 de bağımsızlığını almasından bu yana 14. Devlet Başkanı ve Sunni olmayan ilk devlet başkanı oluyordu. Hafız Esad Lazkiyeli olup, "Alevî"idi.

(40) Baas'ın Irakdaki gelişmeleri için bak.: Kamel Abu Jaber, **The Arab Ba'th Socialist Party;** Hanna Batatu, **The Old Social Classes and the Revolutionary Movements in Iraq,** Princeton, N.J., Princeton University Press, 1978; Marion Farouk-Sluggett and Peter Sluggett, **Iraq since 1958 - From Revolution to Dictatorship,** London, KPI Ltd., 1987; **Revolutionary Iraq, 1968-1973,** Baghdad, Arap Ba'th Socialist Party, 1974; Majid Khadduri, **Socialist Iraq,** Washington, D.C., Middle East Institute, 1978; Tariq Aziz, **The Revolution of the New Way,** Milan, Grafis, 1977; Phebe Marr, **The Modern History of Iraq,** Boulder, Colorado, Westview Press, 1985, pp.184-241.

1962 yılı, Irak Baas'ının yeni bir liderler grubunun yönetiminde yeniden aktif bir duruma geçtiği bir tarihtir. Bu yeni liderler, 24 yaşında bir "Şii" olan Cevad Hamza, yine bir "Şii" olan Mühendis Talip Şebib, "Sunni" bir Arap şeyhinin oğlu Faysal Habib el-Hayzaran ve bilhassa Salih el-Sa'di idi. 1963 Şubatında Kasımı deviren askerî darbenin liderlerinden Albay Abdüsselam Arif, Baas'cı değildi, fakat el-Sa'di ile yakın teması vardı.

General Kasım, Ramazanın 14. gününe rastladığı için "14 Ramazan Darbesi" denen ve 8 Şubat 1963 günü başlayıp 9 Şubatta sona eren kanlı bir askerî darbe ile düşürüldü ve hemen kurşunu dizildi ([41]).

Darbe üzerine askerler "Devrim Komutanlığı Millî Konseyi"ni kurdular. Millî Konsey, cumhurbaşkanlığına Albay Abdüsselam Muhammed Arif'i ([42]) tayin etti ve Arif'in rütbesi 15 Şubatta da yine Millî Konsey tarafından "Mareşal" lığa yükseltildi ([43]).

Başbakanlığa darbenin lideri ve Baas Partisi üyesi olan General Hasan el-Bekr getirildi. Kabinede kilit mevkileri, Nâsırcı olmayan Baas'cılar işgal ediyordu. 21 kişilik kabinede sadece 2 bakan Nâsır taraftarı idi. Yeni hükümetin bu durumu dolayısile Nâsır, daha ilk günden itibaren Baas rejimine karşı cephe aldı.

Diğer taraftan, Baas rejiminin Sovyet Rusya ile de münasebetleri gerginleşti. Baas'cılar, Kasımın komünistlerinden çok çektileri için, pek çok kömünisti tutuklatıp idam ettirdikleri gibi, Kürtlere karşı da geniş bir askerî operasyona giriştiler. Halbuki her ikisinin de arkasında Moskova vardı. Bu sebeple, Moskova'da yayınlanan **Kızıl Yıldız** gazetesi, Baas'cıları, "soykırımı" için "Nazi metodları" kullanmakla itham etti ([44]).

Irak'da 8 Şubatta 1963 darbesinin arkasından Şamda da Suriye Bass'cılarının 8 Martta darbe yaparak iktidara gelmeleri, Baas için büyük bir başarı olurken, Nâsır için de hoşa gitmeyecek bir gelişme idi.

---

(41) Bu darbenin ayrıntılar için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1963-1964,** pp.19323-19324.

(42) 42 yaşındaki Abdüsselâm Arif General Kasımın çok yakın arkadaşı idi ve 1958 Temmuz darbesinde çok mühim rol oynamıştı. Bu sebeple Kasım Başbakanlığı üzerine aldığında, Arif de Başbakan Yardımcısı oldu. Lâkin bu işbirliği ancak iki buçuk ay kadar devam edebildi. Çünkü Arifin hem Batıya ve hem de Sovyet Rusyaya cephe alması ve Nâsır ile yakın münasebetlere taraftar olması, komünistlere dayanan Kasım ile arasının açılmasına ve kabine dışında bırakılmasına sebep oldu. 1958 Aralık ayında Kasımı öldürmeye teşebbüsten ölüme mahküm edilmiş ise de, Kasım bu ölüm cezasını onaylamamış ve 1961 yılında da kendisini affederek serbest bırakmıştır. Arif, muhafazakâr bir Müslüman ve koyu bir "Sunni" idi.

(43) Abdüsselâm Arif bu suretle Irak ordusunun tarihinde ilk Mareşal oluyordu. Bu sırada Arap ülkelerindeki diğer Mareşallar şunlardı : Mısır Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdülhakim Amir, Sudan Cumhurbaşkanı İbrahim Abud ve Yemen Cumhurbaşkanı Sallal.

(44) Lencowski, **The Middle East in World Affairs,** (4 th ed., 1980), p.301.

Fakat bu başarılı gelişmelere rağmen, Irak Baas'ı, darbeden bir süre sonra, kendi içinde bir sağ-sol mücadelesine sahne oldu.

Aşırı sol grubun lideri, Başbakan Yardımcısı Salih el-Sa'di idi. Sa'di, sosyalist plânlama, kollektif çiftlikler ve üretim araçlarının proletaryanın mülkiyetinde olması şeklindeki görüşleri ile tam bir Marksist idi. Ona göre, Arap Birliğinden önce, sosyalizm gerçekleştirilmeliydi. Sa'di, Baas Partisininin 50.000 kadar tahmin edilen "Millî Muhafızlar"ını kontrolu altında tuttuğu için de, kendisine "Bağdat Sultanı" deniyordu ([45]).

Sağdaki ılımlıların liderleri ise, Dışişleri Bakanı Talip Şebib, İçişleri Bakanı Hazım Cevad ile, askerlerden Hardan el-Takritî, Abdülsettar Abdüllatiff ve Tahir Yahya idi. Bunlar orta sınıfa dayanıyorlar ve ordudan destek görülüyorlardı. Mısıra karşı da daha uzlaşmacı idiler.

Aşırılarla ılımlılar arasındaki bu görüş ayrılıkları, 1963 Ekiminde Şamda yapılan ve bütün Arap ülkelerinden gelen Baas delegelerinin katıldığı "Millî Kongre"de ele alındığında, aşırıların görüşleri kabul edildi ([46]). Lâkin 11 Kasım akşamı Bağdat'ta yapılan Bölge Konseyi toplantısında, ılımlılar Sa'di'yi, Partinin yönetiminden atınca, kendisine bağlı olan Hava Kuvvetleri, 13 Kasımda ılımlılara karşı ayaklandı. Bağdatta tam bir iç savaş başladı. Bu durum üzerine, cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif'in kardeşi Abdurrahman Arif liderliğindeki askerler, 18 Kasımda bir darbe yaparak Baas'ın iktidarına son verdiler. Ordunun müdahale sebepleri şu noktalarda toplanıyordu ([47]): 1) Baas'ın Ordu'ya çok fazla müdahalesi ve lâyık olmadıkları halde, kendi adamlarını mühim komutanlıklara getirmek istemesi. 2) Baas'ın "Millî Muhafızlar"'ının imtiyazlı durumunun Ordu'nun tepkisine sebep olması. 3) Baas'ın Nâsırla münasebetlerinin bozuk olması. 4) Kürtlere karşı yapılan mücadelenin yavaş gitmesi, ekonomik sıkıntılar, v.s...

Darbe üzerine Abdüsselam Arif yeni bir "devrim Konseyi" kurdu. Kendi başkanlığında olan bu Konseye, Başkomutan Yardımcısı olarak General Hardan Takritî, Genelkurmay Başkanı General Tahir Yahya ile, General Abdurrahman Arifin de dahil bulunduğu 5 tümenin komutanları üye idi.

Yeni kabineyi Genelkurmay Başkanı General Tahir Yahya kurdu. Kabinenin 8 üyesi askerdi. Kabineye bir kısım Baas'cılar da dahil edilmişti. Lâkin Başbakan Tahir Yahya, bir süre sonra, General Hasan el-Bekr, General Ammaş ve Abdülsettar Abdüllatif gibi Baas'cıları kabine dışı bıraktı.

Askerî rejimin hem Sovyetlere ve hem de Nâsıra karşı ılımlı bir tutum alması, bu iki devletle münasebetlerin yumuşamasını sağladı. Lâkin,

(45) **Keesing's...1963-1964, p.19879.**

(46) **Baas bütün Arapları tek bir millet saydığı için, bu kongre de "millî kongre" niteliğini taşımakta idi.**

(47) **Keesing's...1963-1964,** p.19880.

Abdüsselam Arif Mısırla münasebetlerini yumuşatırken, esasında Baas'cıları tasfiye etmek için Mısıra dayanma yoluna gitmişti. Yoksa, Mısırla birleşmeyi hiç bir zaman düşünmemişti ([48]). Bu durumu Nâsır da gördüğünden, askerî rejim bir süre sonra hem Baas'cılardan ve hem de Nâsırcılardan gelen darbe teşebbüslerine maruz kaldı. O kadar ki, Kralcılarla komünistler bile darbe şanslarını denemekten geri kalmadılar ([49]).

Fakat 1965 Eylülünde yapılan Nâsırcı darbe teşebbüsü en tehlikelisi oldu.

Başbakan Tahir Yahya'nın hiç bir sebep göstermeksizin 3 Eylül 1965 de istifasından sonra, yeni kabineyi 6 Eylülde Hava Kuvvetleri komutanı ve Nâsırcı olarak bilinen General Arif Abdürrezzak kurmuştu. Lâkin Cumhurbaşkanı Arifin 11 Eylülde Arap Birliği zirvesine katılmak üzere Casablanca'ya gitmesini fırsat bilen Başbakan Abdürrezzak, hava kuvvetlerine dayanarak 15-16 Eylül gecesi bir darbeye teşebbüs etti. Bunun üzerine Arifin kardeşi Abdurrahman Arif, kuvvetleri ile harekete geçti ve Bağdat'ta silâhlı çatışmalar başladı. Abdürrezzak darbeyi başaramıyacağını anlayınca, bir grup subayla birlikte Kahire'ye kaçtı.

Bu hâdise Bağdat ile Kahire arasındaki münasebetleri iyice soğuttu.

Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif, 45 yaşında iken, 13 Nisan 1966 günü bir helikopter kazasında öldü. Millî Savunma Konseyi ve Bakanlar Kurulu, 17 Nisanda, cumhurbaşkanlığına, kardeşi General Abdurrahman Arif'i getirdi. Abdürrezzak'tan sonra başbakanlığa getirilen ve 1958 denberi ilk sivil başbakan olan Dr. Abdurrahman el-Bazzaz, yine başbakan olarak muhafaza edildi.

Abdurrahman Arif ile Başbakan Dr. Bazzaz'ın ilk işi, yıllardanberi süregelen Kürt meselesini bir çözüme ulaştırmak oldu ve, uzun müzakerelerden sonra, Dr. Bazzaz'ın hazırladığı 12 maddelik "Özerklik Planı" 1966 Haziranda Molla Mustafa Berzani tarafından kabul edildi ([50]).

Lâkin Kürtlere bu derece geniş özerklik verilmesi Orduda hoşnutsuzluk uyandırdı. Bu atmosferden yararlanmak isteyen eski başbakan ve Hava Kuvvetleri komutanı, "Nâsırcı" Arif Abdürrezzak gizlice Musula gelerek, 30 Haziranda bilhassa havacıların ayaklanmasını sağlamış ise de, bu darbe teşebbüsü de bastırıldı ve Arif Abdürrezzak Musul'da tutuklandı ([51]).

Bu darbe teşebbüsü üzerine Başbakan Dr. Bazzaz 9 Ağustos 1966 da istifa etti. Başbakanlığa, 48 yaşındaki emekli general, ılımlı Nâsırcı Naci

(48) Phebe Marr, **The Modern History of Iraq,** p.194.

(49) Bu darbe teşebbüsleri için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1965-1966,** pp.20994-20995.

(50) Bu plânın metni: **Keesing's...1965-1866,** p.21539.

(51) Darbe teşebbüsü için bak.: **aynı kaynak,** p.21539.

Talip getirildi. Naci Talip de, 1967 savaşı çıkmadan biraz önce, 10 Mayıs 1967 de istifa etti ve Abdurrahman Arif Başbakanlığı da üzerine aldı.

Irak 1967 Arap-İsrail savaşına böyle girdi ([52]).

4. Araplararası Birleşme Çabaları

Sosyalist Baas Partisinin 8 Şubat 1963 de Irakda ve 8 Mart 1963 te de Suriye iktidara gelmesi ve Baas ideolojisinin, ülke farkı gözetmeksizin bütün Arapları tek bir millet olarak, bir bayrak altına toplamayı amaçlaması, bir süre için Arap Birliği teşebbüslerini de ön plâna çıkardı. Lâkin, Baas'cılar şunu da biliyorlardı ki, Arap dünyasını bir bayrak altında toplayabilmek için, Arap milliyetçiliği sancağını elinde tutan Nâsır ile işbirliği yapmak zorunlu idi. Kaldı ki, söz konusu Arap Birliği esas itibarile İsrail meselesine yönelik olduğuna göre, İsraile karşı mücadelenin liderliğini de yine Nâsır yapmakta idi.

Arap Birliğini gerçekleştirme teşebbüsü, Suriyedeki Baas darbesinin hemen arkasından, Irak Baas'cılarından geldi. Esasında birlik fikri Suriye Baas'cılarınındı. Suriye Baas'cıları, Mısır ile, yeni şartlar altında bir birlik meydana getirmek istemişler, fakat bu işin Irak Baas'cıları tarafından desteklenmesine ihtiyaç duymuşlardır ([53]).

1963 Mart ayı içinde Bağdat, Şam ve Kahire arasında bir takım temaslar ve Kahirede de bir dizi toplantılar yapıldı. Suriye ile Mısır arasında 1958 Şubatında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyetinin, 1961 Eylülünde Suriyede yapılan bir darbe ile yıkılmasını bir türlü hazmedemiyen Nâsır, Suriye ve Irak Baas'cılarının bu birleşme çabaları karşısında fazla istekli görünmedi. Açıktı ki, Nâsır, kurulmak istenen birliğin Baas'cıların kontrolu altında kalması

---

(52) Savaştan sonra Baas Partisi, 17 Temmuz 1968 de yeniden bir darbe ile iktidara gelmiş ve General Hasan el-Bekr önce devlet başkanı olmuş, arkasından, 31 Temmuzda da Başbakanlığı da üzerine almıştır. General el-Bekr 11 yıl iktidarda kaldı. 16 Temmuz 1979 günü yapılan bir açıklamada, General Hasan el-Bekr'in, Devrim Konseyi Başkanlığından ve Baas Partisi Bölge Komutanlığı Genel Sekreterliğinden kendi isteği ile istifa ettiği bildirilmiştir. Yine aynı açıklamada, Hasan el-Bekr'in, Baas Partisi Genel Sekreterliği ile Devrim Komuta Konseyi Başkanlığına, 1969 danberi Başkan Yardımcısı olan, 42 yaşındaki **Saddam Hüseyin**'i halef olarak tayin ettiği söylenmekte idi. Saddam Hüseyin, Devrim Komuta Konseyi tarafından hemen Cumhurbaşkanlığına da seçildi. Saddam Hüseyin Başbakanlığı da üzerinde tuttuğundan, yeni ihdas edilen Birinci Başbakan Yardımcılığına Taha Yasin Ramazan'ı ve 4 Başbakan Yardımcılıklarından birine de Tarık Aziz'i getirmiştir. Dr. Sadun Hammadi de Dışişleri Bakanı odu. (Irakın 1967 den sonraki gelişmeleri için bak.: Phebe Marr, **The Modern History of Iraq,** pp.213-241; **Keesing's Contemporary Archives, 1967-1968,** pp.22868-22871; **Keesing's...1969-1979,** p.24292; **Keesing's...1980,** pp.30103-30107).

(53) Phebe Marr, **adı geçen eser,** p.187.

ihtimalinden hoşlanmıyordu. Bu sebeple, Kahirede yapılan görüşmelerde, Suriye kabinesinde Baas'cılarla Nâsırcıların eşit olarak temsil edilmesi şartını ileri sürünce, bir ara görüşmeler kesildi.

Neticede, Irak, Suriye ve Mısır liderlerinin 7-17 Nisan 1963 günlerinde Kahirede yaptıkları müzakereler sonunda **Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu**'nun 13 maddelik Anayasa taslağı hazırlandı ([54]).

Bu anayasaya göre, Federasyonun bir "Başkanı" olacak ve üye devletlerin devlet başkanları da "Başkan Yardımcısı" görevini ifa edecekti. "Federal Hükümet"in dışında her üye devletin kendi hükümeti ve başbakanı bulunacaktı. Federasyon Başkanı, her üç devletin silâhlı kuvvetlerinin de Başkomutanı idi. Böylece üç devlet arasında, bir askerî ittifaktan daha ileri bir askerî bütünleşme meydana gelmiş oluyordu. Diğer taraftan, Federasyon Meclisi içinden seçilmiş olan Federal Hükümet, dışişleri, savunma, millî güvenlik, maliye, iktisadî plânlama, eğitim, adalet ve ulaştırma işlerinden sorumlu olacaktı. Federasyonun resmî dini "İslâm" idi.

Kuveyt ile Ürdün de bu Federasyona ilgi gösterdilerse de, 17 Nisanda Kahirede yayınlanan bir deklârasyonda, Federasyonun "sosyalist" Arap ülkelerine açık olduğu belirtiliyordu ki, bu suretle Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan, Libya ve Fas gibi Arap monarşilerine Federasyonun kapısı kapatılmış olmaktaydı. Yani Arap dünyası birleştirilmek istenirken, bu dünya ikiye ayrılıyordu. Bundan dolayıdır ki, bir İsrailli yazar, galiba haklı olarak, "Arapları bölen şey, Arap birliği çabalarıdır" demiştir ([55]).

Lâkin bu "Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu", ölü doğan bir çocuk olmaktan öteye gidemedi. Çünkü, daha önce belirttiğimiz gibi ([56]), Suriyedeki Sosyalist Birliği, Arap Millî Hareketi, Birleşik Arap Cephesi ve Arap Sosyalist Cephesi gibi Nâsırcı partilerin hükümette eşit temsil istemeleri, Bass'ın da buna yanaşmaması, Nâsırın bu partileri ve 1963 Mayısında Suriyenin çeşitli yerlerinde patlak veren Baas aleyhtarı karışıklıkları kışkırtması ve desteklemesi, ve sonunda da Temmuz ayında Nâsırcıların başarısız bir darbe teşebbüsünde bulunmaları ([57]), Suriye ile Mısır arasındaki bütün ipleri kopardı. Irak devlet başkanı Abdüsselâm Arif'in 21-25 Ağustos günlerinde Kahireye yaptığı ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride, artık üçlü federasyondan hiç söz edilmiyordu.

Bununla beraber, Arif Kahire'den sonra 26 Ağustosta Şama geldi. 2 Eylülde sona eren ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride, iki ülkenin savunma

(54) Bu anayasa taslağı için bak.: **Keesing's...1963-1964,** pp.19387-19388. Walter Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.129-131.

(55) Netanel Lorch, **One Long War,** p.102.

(56) Bak.: s.211.

(57) Bu konuda bak.: **Keesing's...1963-1964,** pp.19681-19683.

alanında işbirliği yapmaya ve "tam bir ekonomik birlik" kurmaya karar verdikleri açıklanıyordu. 28 Eylülde Suriye Baas hükümeti tarafından yapılan açıklamada da, Suriye ile Irakın "Halkçı Demokratik Sosyalist bir Devlet" kurma niyetlerinden söz edilmekteydi ([58]). Bu Devlet'in kuruluş çalışmaları 29 Eylülde Şamda başlarken, Bağdatta da Başkan Arif 8 Ekimde yaptığı açıklamada, Suriye ve Irak silâhlı kuvvetleri için ortak bir "Yüksek Savunma Konseyi" kurulduğunu duyuruyordu ([59]).

Lâkin bu birlik teşebbüsü de ömürlü olamadı. Irakdaki Baas rejimi 18 Kasımda askerler tarafından devrildi. Suriye Baas'cıları ise birbirlerine düştüler. Bu gelişmeler neticesinde, Suriye hükümeti 28 Nisan 1964 de, Irak ile 1963 Ekiminde yapmış olduğu askerî anlaşmaları feshetti ([60]).

Irakda 18 Kasım 1963 deki askerî darbe ile Baas yönetimine son verildikten sonra, Başkan Abdüsselâm Arif Mısıra yanaşmaya başladı. Asvan Barajının ilk bölümlerinin tamamlanması dolayısile yapılan törenlere katılmak için gittiği Kahirede, 26 Mayıs 1964 de Nâsırla bir "Arap Birliği" anlaşması yaptı ([61]). Bu anlaşmaya göre, Kahirede, her iki tarafın devlet başkanları ile, her iki taraftan 6 şar üyenin meydana getireceği bir "Başkanlık Konseyi" kuruluyordu. Bu Konsey, üç ayda bir toplanarak, iki ülkenin siyasî, ekonomik, askerî, sosyal ve kültürel politikalarını "koordine" edecekti. Yine Kahirede, iki ülke arasında, silâhlanma, eğitim ve strateji meselelerini koordine etmek ve taraflardan birine bir saldırı halinde askerî harekâtı yönetmek üzere bir ortak komutanlık teşkil olunuyordu.

Yine 26 Mayıs 1964 günü yayınlanan bildiride, Suriyedeki "terorist rejim" kınanıyor ve Suriye "halkı" Arap Birliğine katılmaya çağrılıyordu.

Bu arada Irak ve Mısır, 28 Eylül 1964 de yaptıkları bir açıklamada da, 48 ülkede ortak diplomatik temsil kararı aldıklarını duyurdular ([62]).

Irak-Mısır Başkanlık Konseyinin Bağdatta yaptığı toplantı sonunda, 16 Ekim 1964 de yayınlanan bir bildiride, iki ülkenin "Ortak Siyasî Komutanlık" kurmaya karar verdikleri açıklanıyordu. Bu organ, iki ülkenin anayasal birleşmesini sağlıyacak tedbirleri alacak ve iki ülkenin dış politikasına, silâhlı kuvvetlerine, savunmaya, ekonomik plânlamaya, v.s. nezaret edecekti ([63]).

---

(58) Bak.: **Keesing's...1963-1964,** p.19683.

(59) **aynı kaynak,** p.19684.

(60) **aynı kaynak,** p.20156.

(61) Bu konuda bak.: **aynı kaynak,** p.20156.

(62) **aynı kaynak,** p.20498.

(63) **aynı kaynak,** p.20388.

Sözü edilen ortak siyasî komutanlık, "Birleşik Siyasî Komutanlık" adı altında ilk toplantısını, Başkanlar Arif ve Nâsırın katılmaları ile, 19-26 Mayıs 1965 günlerinde Kahirede yaptı (64). Yayınlanan bildiride, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün destekleneceği, bu örgüte maddî ve manevî destek verileceği belirtiliyor, fakat bir Irak-Mısır birleşmesinden söz edilmiyordu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Abdüsselâm Arif'in Mısır ile yakınlaşma politikası, tamamen Irakın iç politikası ve Baas'cılardan kurtulma amacı ile ilgili idi. Mamafih, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve ondan sonraki tecrübeler dolayısile, Nâsırın da Irakla birleşme konusunda çok hevesli olduğu söylenemez. Kaldı ki, İsraile karşı mücadele bakımından Nâsırın ağırlık ve ehemmiyet verdiği ülke, İsrail ile sınırı olmayan Irak değil, İsraile karşı stratejik durumda bulunan Suriye idi.

Nitekim Nâsır, Suriye ile 4 Kasım 1966 da ittifak mahiyetinde bir anlaşma yapmaya muvaffak oldu. Bu anlaşmaya göre, taraflardan birine yapılan bir saldırı, her iki tarafa da yapılmış sayılacak ve taraflar böyle bir durumda, bütün güçleri ile birbirlerine yardım edeceklerdi. Ayrıca, iki taraf genelkurmaylarından meydana gelen bir Ortak Askerî Komutanlık kuruluyordu (65).

Irak cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif 7 Kasımda verdiği demeçte, Irakın şimdilik bu anlaşmaya katılmıyacağını, fakat bu anlaşmanın Cezayir gibi "ilerici" Arap ülkelerini de içine alması gerektiğini, Suriyeye bir "tehlike"'nin yönelmesi halinde, Irakın da kendisine düşen yükümlülükleri yerine getireceğini bildirdi.

Suriye-Mısır anlaşması, onayladıktan sonra, 1967 Martında yürürlüğe girmiştir.

5. Orta Doğu'da FKÖ Faktörü

1967 Arap-İsrail savaşından önce Arap dünyasında meydana gelen en mühim gelişmelerden biri de, tesirlerini günümüze kadar sürdüren, Arap-İsrail mücadelesinin en mühim faktörlerinden biri ihaline gelen ve günümüzde Filisintin halkının siyasî varlığının tek temsilcisi sayılan **Filistin Kurtuluş Örgütü'** (FKÖ) nün kurulmasıdır.

Meseleye kronolojik olarak bakacak olursak, Filistin halkının yahudilere karşı mücadelesi tâ 1920 lere kadar gitmekle beraber, "İsrail Devleti"ne karşı örgütlü mücadelenin, 1955 yılında, Başkan Nâsırın Gazze'deki Filistinlileri komando eğitimine tâbi tutarak, bunları "fedayin" adı altında İsraile saldırtmasile başladığı bir gerçektir. Mamafih, "Fedayin" hareketi kısa ömürlü

(64) Bak.: **Keesing's...1965-1966,** p.20995.

(65) **Keesing's...1965-1966,** p.21710.

olmuş ve 1956 savaşında Gazze'nin İsrail tarafından işgali üzerine, bütün Fedayin mensuplarının listesi İsrail makamlarının eline geçmiştir.

Filistinlilerin bundan sonraki "fedayin", yani komando örgütlenmesinin ikinci merhalesi **el-Fetih**'in kurulmasıdır. Doğrusu **el-Fatih** için kesin bir başlangıç tarihi tesbit etmek güçtür. Bazı kaynaklar, el-Fetih'in **Yaser Arafat** tarafından 1958 de Kuveyt'de kurulduğunu belirtirken ([66]), yine Batılı bazı kaynaklar da el-Fetih'in 1950 lerde Batı Almanyada Stuttgart Üniversitesinde okuyan Filistinli öğrenciler tarafından kurulduğunu ileri sürer ([67]). Bazı kaynaklara göre de el-Fetih, 1956 da, Gazze'nin İsrail tarafından işgalinden sonra bazı Gazze'li Filistinlilerin İsraile karşı nasıl mücadele edileceğine dair yaptıkları tartışmalar sırasında doğmuş ve daha sonra başkanlığına Yaser Arafat seçilmişti ([68]).

Örgüt ismi **Abu Ammar** olan Yaser Arafat, 1929 doğumlu olup, aslen Gazze'li idi. Asıl ismi **Abdurrahman Abdulrauf Arafat el-Kudva el-Hüseyni**'dir. Arafat Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni ile akraba olduğu için, asıl ismini açıklamaktan daima kaçınmıştır. Zira Hüseyin ailesi Arap dünyasında prestijini kaybetmişti. Bu sebeple, asıl ismini daha işin başında açıklamış olsaydı, örgüt içindeki prestiji ve nüfuzu daha başlangıçta tehlikeye girerdi ([69]).

Arafat 1951 de Kahirede mühendislik öğrenimi gören bir öğrenci idi ve 1953 de Süveyş Kanalındaki ingiliz birliklerine saldırılar düzenleyen öğrencilere katılmıştı. 1952-1956 yılları arasında Filistin Öğrenci Federasyonu Başkanı iken, Müslüman Kardeşlerle bağları olmuş ve bu örgüt 1957 de Mısır hükümeti tarafından yasaklandığında Arafat da Mısırdan kaçmıştır. Bununla beraber, adı Mısır hükümetinin kara listesinde bulunuyoru. Bu sebeple de kendisi ve arkadaşlarının Mısıra girmeleri 1968 yılına kadar yasaklanmıştır.

Mısırdan kaçan Arafat Kuveyt'e gitti ve orada inşaat müteahhitliğine başladı. Bu arada da el-Fetih'i örgütleyip, Filistinin kurtuluş fikrini yaymaya ve örgüte üye toplamaya çalıştı. El-Fetih (veya al-Fatah) ismi, "Filistinin Kurtuluşu İçin Hareket"in arapçası olan **Herâkat al-Tahrir al-Vatanî al-Filastani**'nin tersten okunuşunun ilk harflerinden meydana gelmektedir. Kaldı el-Fetih kelimesi, Türkçemizdeki "fetih" kelimesile aynı manadadır.

---

(66) Bak.: Netanel Lorch, **One Long War,** Jerusalem, Keter Publishing House, 1976, p.106. Avi Plascov, **A Palestinian State? Examining the Alternatives,** Adelphi Papers No.163, London, I.I.S.S., 1981, p.6, 4 no.lu dipnotunda el-Fetih liderlerinden Salah Khalaf'a (Abu Iyad) atfen el-Fetih'in 1958 de Kuveyt'de kurulduğunu söylemektedir.

(67) **The Middle East,** Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1986 (6th Ed.), p.18.

(68) John Laffin, **Fedayeen - The Arab-Israeli Dilemma,** London, Cassel, 1973, pp.5-6.

(69) **aynı eser,** p.6.

Arafat, Kuveyt'de bir takım Filistin kökenli işadamları ile aydınları örgütünde topladığı gibi, Kuveyt ve Batı Almanyada bulunan Filistinli öğrenciler arasında da hücreler teşkil etti. Ayrıca, Cezayirde de Filistinlilerin askerî eğitimi başlamıştı. Mamafih, bütün bunlara rağmen el-Fetih'in hızla geliştiği söylenemez.

Arafat ve arkadaşları kendilerini "İntikam Kuşağı"nın temsilcileri olarak görüyorlar ve Filistin davasının liderliğini "Hezimet Kuşağı"nın elinden almışlardı ([70]). Arafat bu düşüncesinde bir bakıma haklı idi. Çünkü bu sırada her Arap devleti Filistin meselesini kendi amaçları için kullanmaya çalışıyordu. Meselâ Nâsır 1959 da bir "Filistin" hareketini başlatmak üzere ayrı bir "Filistin Varlığı" (Palestinian entity) sloganını ortaya atmıştı. Nâsır, Filistin milliyetçiliğini kendisinin Arap dünyasındaki liderliği için bir vasıta olarak kullanırken, gerek Mısır, gerek General Kasım'ın Irakı, Filistin davasını birbirlerine karşı kullanmaya çalıştılar. Ayrıca, her ikisi de, Ürdündeki Haşimî hükümdarlığını yıkmak için ülkedeki Filistin mültecilerini ayaklandırma çabası içine girdiler ([71]).

Suriye de bu iki devletten geri kalmadı. El-Fetih'in karargâhını Kuveyt'den Lübnana taşıyan Arafat, Nâsıra olan muhalefeti dolayısile, Suriyenin Baas hükümeti tarafından desteklendi ve Baas rejimi, Arafatın Suriye topraklarında eğitim kampları kurmasına ve İsraile yapılacak saldırılarda Suriye topraklarını kullanmasına izin verdi ([72]). Fakat Arafat Suriyenin her dediğine "evet" demeyince, Baas'cılarla arası açıldı.

Diğer taraftan Suriye, Ürdünün başını İsrail ile derde sokmak için ve İsraili tahrik amacı ile, el-Fetih gerillalarını hep Ürdün topraklarından İsraile saldırtmıştır ([73]).

Başkan Nâsır daha başlangıçtan itibaren el-Fetih'e cephe almış ve el-Fetih'i ve faaliyetlerini, kendi otoritesine bir meydan okuma şeklinde telâkki etmiştir. Bu sebeple Arap Ligi Konseyi 9-19 Eylül 1963 günlerinde Kahirede yaptığı toplantıda, bir "Filistin Varlığı" (Palestinian Entity) teşkiline, Filistinlilerin bir "sürgünde hükümet" kurmalarına, bir Millî Meclis seçmelerine ve bir de "Filistin Kurtuluş Ordusu" teşkiline karar verdiği zaman, bu karar Mısır tarafından hararetle desteklendi. Fakat "Filistin Varlığı" esas itibarile Ürdünün elindeki eski Filistin toprakları olan Batı Şeria'da kurulacağı için, Ürdün, bu topraklar üzerindeki egemenliğinin sona ermesi demek olan böyle bir teşebbüsten hoşlanmadı ([74]).

(70) Laffin, **Fedeyeen,** p.7 ve **The Middle East,** p.18.
(71) Laffin, **adı geçen eser,** pp.7-8.
(72) Lorch, **adı geçen eser,** p.106.
(73) El-Fetih'in 1969 a kadar İsraile yaptığı saldırılar için bak.: Laffin, **adı geçen eser,** pp.15.41.
(74) Bak.: **Keesing's...1963-1964,** p.20335.

Şunu da belirtelim ki, bu kararın alınmasında 1962 yılının mühim bir gelişmesi de rol oynamış görünüyor. Cezayirin 1962 de bağımsızlığını kazanması Filistin kurtuluş hareketi için bir örnek oldu. Cezayirliler, Fransanın askerî gücüne karşı gerilla taktikleri kullanarak tek başlarına başarılı olduklarına göre, neden Filistin meselesi için de aynı şey söz konusu olmasındı? ([75])

Filistin mültecilerinin ilk kongresi 28 Mayıs - 3 Haziran 1964 günlerinde Kudüs'ün Arap kesiminde yapıldı. Bu Kongrede **Filistin Kurtuluş Örgütü**'nün (FKÖ) kurulmasına karar verildi ve bu örgütün anayasası mahiyetinde olmak üzere, 29 Maddelik, **"Filistin Millî Misakı"** (el-Misâk el-Vatanî el-Filastanî) kabul edildi ([76]). Bu Misak'a göre, Filistin, ingiliz mandası zamanındaki Filistin toprakları idi. Ve bu toprak bir "Arap Anavatanı" idi. Yine bu Misaka göre, Filistin halkı "Arap Birliği"ne inanıyordu ve Arap Birliği ile Filistinin kurtuluşu, birbirini tamamlayan iki temel hedefti. Filistinin kurtarılması, "bir bütün olarak Arap milleti"nin sorumluluğunda idi. Filistinin kurtarılması bir "meşrû savunma" olup, bu bakımdan da, Filistinin 1947 deki taksimi ile 1917 Balfour Deklârasyonu geçersiz ve hükümsüzdür.

FKÖ ve örgütün ilk genel sekreteri, daha ilk günden itibaren Mısırın kontrolu altına girdi. Zaten örgütün merkezi de Kahire idi. El-Fetih ile FKÖ'nün bu rekabeti 1967 Arap-İsrail savaşına kadar sürecektir. Bu savaştan sonra el-Fetih'in ağırlık kazanması ve genel sekreter Şukeyri'nin 1967 Aralık ayında istifası üzerine, FKÖ'nün kontrolu el-Fetih'in eline geçecektir. Bu sebeple, FKÖ'nün 1964 Misâkı, 1968 Temmuzundaki Kahire Kongresinde el-Fetih görüşleri istikametinde sertleştirilerek değiştirilmiştir ([77]).

1968 Misâkının da 1. maddesinde "Filistin, Filistin halkının vatanıdır" denirken, 1964 Misâkında olduğu gibi, bu Misâkın 2. maddesinde de, "Filistin" olarak, İngiliz mandası altındaki "Filistin" toprakları kabul ediliyor, dolayısile İsrailin varlığı reddediliyordu.

Diğer taraftan, Misâkın 18. maddesi, Filistinin kurtarılması, milletlerarası açıdan meşrû savunmanın gerektirdiği bir savunma hareketidir, diyordu.

---

(75) Netanel Lorch, **One Long War,** p.102.

(76) Bu Misâk'ın metni için bak.: Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.374-379 ve Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III: **Documents,** pp.699-704.

(77) FKÖ'nün 33 maddelik 1968 Misâkının metni için bak.: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.I: **Readings,** pp.537-543 ve Vol.III: **Documents** pp.706-711; U.S. House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, **The Search for Peace in the Middle East - Documents and Statements, 1967-79,** Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1979, pp.235-238; Larry L. Fabian and Ze'ev Schiff (Eds.), **Israelis Speak,** New York, Carnegie Endowment for International Peace, 1977, pp.203-207.

19. Madde ise, Filistinin 1947 deki taksiminin ve İsrail devletinin kurulmasını, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin, "keenlemyekûn", yani geçersiz ve yokmuş gibi farzedilmesinin gerektiğini söylüyordu. Zira, yine Misaka göre, bu karar Filistin halkının arzusuna ve bir yurda sâhip olma hususundaki tabiî hakkına ters düşmüş olup, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının, başta self-determination ilkesi olmak üzere, temel ilkelerine aykırı idi.

Başka bir deyişle Misâk, 1917 Balfour Deklârasyonun, yahudilere Filistinde "yurt" kurma hakkını tanımasının karşısına, Filistin halkının "yurt kurma" hakkını çıkarıyordu. Yalnız 50 yıllık bir gecikme ile.

Bu misâkın kabulünden sonra, Nâsırın da desteklemesi ile, Arafat 1969 Şubatında FKÖ'nün başına getirilmiştir ([78]).

(78) FKÖ, kuruluşundan itibaren, monolitik bir yapıya sahip olmaktan uzak kalmış, kendi içinde gruplaşmalar meydana geldiği gibi, kopmalar da olmuştur. Bu çeşitli grup veya örgütler üç ana kesimde yer almaktadır :

1) **FKÖ'nün Ana Grupları :** A) **el-Fetih :** Bu örgütün, diğer bazı Filistin örgütleri gibi Marksizm ile ilgisi olmayıp, koyu bir Filistin milliyetçisidir. Hiç bir Arap devletine dayanmayıp, bağımsızlığını korumaya dikkat etmiştir. Tahmin edilen gücü 10.000 - 15.000 kişidir. B) **Arap Kurtuluş Cephesi** (Arab Liberation Front - ALF) : 1969 yılında Irak tarafından ve Suriye kontrolundaki "Saika" ya karşı kurulmuş olup, Irak Baas'ının görüşlerini benimsemiştir. Oldukça küçük bir örgüt olup, gücü 800 kadar tahmin edilmektedir. C) **Filistin Kurtuluş Cephesi** (Palestine Liberation Front - PLF) : Çok küçük bir gruptur. 100 kadar mensubu bulunduğu tahmin edilmekteydi. 1977 de kurulan bu örgüt, üyelerinden Muhammed Abu Abbas'ın 1985 Ekiminde **Achille Lauro** adlı İtalyan yolcu gemisini kaçırması ile ismini duyurmuştur.

2) **Demokratik İttifak :** Bu grubu başlangıçta **Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi, Filistinin Kurtuluşu için Demokratik Cephe** ve **Filistin Komünist Partisi** meydana getirmekteydi ve "İttifak", Filistin meselesinin diplomatik yolla çözümünün karşısındaydı. Lâkin Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi'nin İttifak'tan ayrılmasından sonra bu grupta esas itibarile **Filistinin Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe** (Democratic Front for the Liberation of Palestine - DFLP) kalmıştır. Bu örgüt 1968 de kurulmuş olup, lideri Nayif Havatmeh'dir. Esasında, Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi'nin aşırı sol kanadının bu cepheden kopmasile meydana gelmiş, koyu Marksist-Leninist bir örgüttür. Üye sayısı 3.000 kadar tahmin edilmektedir.

3) **Millî Selâmet Cephesi** (National Salvation Front) : Bu gruba dahil örgütler, FKÖ'den ayrılan ve Suriye kontrolu altında bulunan örgütlerdir. A) **El-Fetih'i Düzeltme Hareketi** (Fatah Corrective Movement) : Suriye tarafından desteklenen bu örgütün lideri Abu Musa'nın, 1983 yılında Arafat'ın liderliğine isyan etmesi sonucu kurulmuştur. Hâdise Bekaa vâdisinde meydana gelmiştir. Bu örgüt, Arap-İsrail barış prosesine Ürdün'ün katılmasının karşısındadır. B) **Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi** (Popular Front for the Liberation of Palestine - PFLP) : 1967 de George Habbash tarafından kurulmuştur. El-Fetih gibi bağımsız ise de, "Nec-Marksist" bir görüşe sahip bulunmaktadır. Ürdün aleyhtarı olmakla beraber, Arafat ve Suriye konusunda da zigzagları vardır. Üye sayısı 4.000 olarak tahmin edilmektedir. C) **Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi - Genel Komutanlık** (Popular Front for the Liberation of Palestine - General Command - PFLP-GC) : 1968 de Ahmed Cibril tarafından kurulmuş olup, tam bir terörist örgüttür. Amacı, nerede ve ne şekilde

FKÖ'nün kuruluşu, el-Fetih'in, "fedayin" faaliyetlerini 1965 başından itibaren birdenbire arttırmasına sebep olmuştur. 1965 yılının ilk üç ayında el-Fetih, 7 tanesi Ürdün topraklarından, 3 tanesi de Gazze'den olmak üzere, İsraile 10 sabotaj saldırısında bulunmuştur. El-Fetih'in bu saldırıları, 1965 yılının sonuna kadar, 28 tanesi Ürdün topraklarından olmak üzere ve İsraildeki sivil hedeflere yönelik olarak, 35'i bulmuştur. Bu arada da, 1965 Ağustosunda **el-Asifa** (Fırtına) örgütü de kurulmuştur ([79]).

El-Fetih'in bu faaliyetlerine Mısır, Lübnan ve Ürdün karşı çıkmıştır. Mısırın muhalefetine yukarda değinmiştik. Lübnan ve Ürdün ise, İsrailin sert karşılık vererek, başlarının İsrail ile derde girmesini istememişlerdir. Buna karşılık, bilhassa 1966 Şubatındaki darbeden sonra, Suriye el-Fetih'e büyük destek verip, İsraile karşı sertlik politikası takibine başladı. Suriyenin yeni devlet başkanı Dr. Atassi, İsraillekarşı "sınırsız savaş" tan söz ederken, Savunma bakanı Hafız Esad da, "Hiç bir zaman barış istemiyeceğiz ve hiç bir zaman barışı kabul etmiyeceğiz. Sadece savaşı ve gaspedilen toprakların iadesini kabul edeceğiz" diyordu ([80]).

Suriyenin el-Fetih'e sağladığı bu destek ve takip etmeye başladığı bu sertlik politikası iki netice meydana getirdi. Birincisi, İsrailin Güvenlik Konseyine 16 Mayıs 1966 da Suriyeyi şikâyetinde, "el-Fetih" ve "el-Asifa" adlı terorist örgütlerinden ilk defa söz edilmekteydi ([81]). Fakat İsrailin başlangıçta bu iki örgütün saldırılarına karşı beklenen ve yeterli tepkiyi göstermemiş olması, Mısır, Ürdün ve Lübnanı da cesaretlendirmiş ve Mısır da el-Fetih'i desteklemeye başlamıştır. Bilhassa Suriye 1966 Şubat darbesi ile Baas'cıların düşürülmesinden sonra, bir Mısır-Suriye yakınlaşması da meydana gelmiştir. Bunun neticesi olarak el-Fetih, 1965 yılında İsraile karşı 35, 1966 yılında da 41 operasyon düzenlemiş iken, 1967 yılının ilk altı ayında 41 operasyona girişmiştir. Bu 41 operasyonun 13 tanesi Suriye, 13 Tanesi Ürdün ve 11 tanesi de Lübnan topraklarından yapılmış bulunuyordu ([82]).

---

olursa olsun İsraillilere ve İsraile saldırmaktır. Filistin meselesinin diplomatik çözümünün karşısındadır. Üye sayısı 500 kadar tahmin olunuyor. D) **Saika** : Arapça "Yıldırım" demektir. 1968 de Suriye Baas'ı tarafından kurulmuş olan bu örgüt, Arafat aleyhtarı Filistin örgütlerinin başında gelir. Lideri Issam el-Kadı'dır. Üye sayısı 3.000 kadardır. E) **Filistin Halkçı Mücadele Cephesi** (Popular Palestinian Struggle Front - PPSF) : Üye sayısı 200 kadar olan küçük bir örgüttür. 1968 de kurulmuştur ve Arafat'a karşıdır (**The Middle East,** pp.14-15. Ayrıca bak.: Aaron David Miller, **The PLO and the Politics of Survival,** Washington, D.C., Center for Strategic and International Studies, 1983).

(79) Bak. : Laffin, **The Fedayeen,** pp.16-17.

(80) Laffin, **adı geçen eser,** p.19.

(81) Bak.: **Yearbook of the United Nations, 1966,** p.167.

(82) Laffin, **aynı eser,** p.21.

6. Arap Birliği ve Filistin Meselesi

1956-1967 yılları arasında Arap dünyası İsraile karşı ne güçlü bir birlik ve ne de güçlü ittifaklar meydana getirmeye muvaffak olamamıştır. Fakat kendi içindeki bölünmelere rağmen, Filistin konusunda ilgisini azaltmadığı gibi, siyasî açıdan belirli bir cephe ve görüş birliğini gerçekleştirmeye de muvaffak olmuştur.

Daha önce de belirttiğimiz üzere ([83]), Arap Ligi Konseyinin 9-19 Eylül 1963 günlerinde Kahirede yaptığı toplantıda, bir "Filistin Varlığı" teşkiline karar verilmiş ve bu kararın neticesi olarak da, 1964 Haziranında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuştur.

İlk Arap Birliği zirvesi 13-17 Ocak 1964 günlerinde Kahirede yapıldı. Zirveye katılan devlet başkanları arasında, Mısır-Suriye birliğinin (Birleşik Arap Cumhuriyeti) 1961 Eylülünde dağılması üzerine kurulan Suriye hükümetini ilk tanıyan devlet olduğu için, Nâsırın diplomatik münasebetlerini kestiği Ürdün Kralı Hüseyin, Yemen meselesinden dolayı Nâsırın münasebetlerinin bozuk olduğu Suudi Arabistan Kralı Suud, ve Nâsırın hiç hoşlanmadığı, Suriyenin Baas'cı lideri General Hafız da bulunuyordu. Mamafih, bu zirve esnasında Nâsır, Ürdün ile diplomatik münasebetlerini yeniden tesis etti.

Zirve esas itibarile, İsrailin Şeria sularını kullanma projesinden dolayı ([84]), Nâsırın daveti üzerine yapılmıştı. Bu sebeple, ağırlık bu konuya verilmekle beraber, Filistin meselesinin tartışılması da geniş bir yer işgal etmiştir. Yayınlanan bildiride ([85]), Filistin konusunda şu kararların alındığı belirtiliyordu :

1) Filistin halkının, kendi anavatanlarını kendilerinin kurtarmasını ve kendi kaderlerine kendilerinin egemen olmasını sağlıyacak şekilde organize edilmesi.

2) Bu iki amacın gerçekleşmesini desteklemeleri ve İsrail saldırılarının defedilmesi için diğer ülkelere çağrı.

3) Arap ülkelerinin, diğer ülkelerle olan siyasî ve ekonomik münasebetlerini, siyonist ihtiraslarına karşı Arapların meşrû hakları konusunda bu dev-

---

(83) Bak.: yukarda s.222.

(84) Bu konuda bak.: aşağıda s.242-243

(85) Bildirinin metni: **Keesing's...1963-1964**, p.19976 ve **American Foreign Policy - Current Documents, 1964**, Washington, D.C., Government Printing Office, 1967, Departrnent of State Publication 8253, pp.675-676.

letlerin alacağı tutuma göre düzenlemeleri. Burada söz konusu edilen "ekonomik" münasebetlerle, şüphesiz petrol kasdedilmekte idi ve "petrol silâhı"nın kullanılması tehdidi vardı.

4) Keza, Asya-Afrika ülkelerine de, Arapların meşrû haklarının desteklenmesi hususunda çağrıda bulunulması.

İkinci Arap Zirvesi, 5-11 Eylül 1964 günlerinde İskenderiye'de yapıldı ([86]). Üç maddelik gündemin birinci maddesini Filistin meselesi teşkil ediyordu. Toplantının 7 Eylül günlü oturumunda bir Ortak Arap Kuvvetleri teşkiline karar verildi. 10 Eylül günlü oturumda da, Filistin mültecilerinden kurulu bir askerî kuvvet teşkiline, bu kuvvetin Gazze ve Sina'da bulundurulmasına, Arap devletleri ordularında görev yapan Filistinlilerin bu kuvvete transfer edilmesine ve bu kuvvetin Ortak Arap Kuvvetlerinin bir parçası sayılmasına karar verilmiştir.

1965 yılı, Filistin konusunda Arap Birliği içinde bir krize sahne oldu. Çünkü, Tunus cumhurbaşkanı Habib Burgiba, 21 Nisan 1965 günü Destur Partisinin Gençlik Kolları Federasyonunda yaptığı konuşmada, Filistin meselesinin, İsrail ile Arap ülkeleri arasında "müzakere" yoluyla çözümlenmesini teklif edince, kıyamet koptu. Burgiba bu konuşmasında, Orta Doğu ülkelerine yaptığı ziyaretlerde ([87]). Filistin mültecilerinin perişan halini gördüğünü, bunların yurtlarına dönmeleri konusunda yıllardır "hayalî ümitler" ve "kısır nefret duyguları" beslendiğini, Filistin meselesi için bir savaş yapılamıyacağını herkesin bildiğini, çünkü büyük devletlerin böyle bir savaşı bir kaç saat içinde durduracaklarını, dolayısile, İsrailin komşusu Arap ülkelerinin almakta oldukları silâhların da "hurda demir" den başka bir şey olmadığını söyledi ve Birleşmiş Milletlerin 1947 taksim plânını desteklediğini bildirdi ([88]).

Burgiba'nın konuşması ve teklifleri, bütün Arap ülkelerinde büyük tepki ile karşılandı. Mısırın yarı-resmî **Al-Ahram** gazetesi, Mısırın bundan sonra Arap Birliği toplantılarında Tunus ile aynı masaya oturmayacağını yazarken, Ürdün Başbakanı Vasfi Tel de, Filistinlilerin "yarım çözümler"i asla kabul etmeyeceğini söylüyordu. Mısır Dışişleri Bakanı Mahmud Riyad ise, 27 Nisan günü yaptığı bir konuşmada, İsrail konusunda, "ne aracı, ne müzakere ve ne de uzlaşma" ilkesini ortaya atıyordu. Buna karşılık aynı gün, Tunus şehrinde öğrenciler Mısır ve Irak elçiliklerine saldırırken, ertesi gün de Kahi-

(86) İskenderiye zirvesiL için bak.: **Keesing's...1963-1964, p.20335.** 11 Eylülde yayınlanan bildirinin metni: **American Foreign Policy-Current Documents, 1964,** pp.688-691

(87) Burgiba bu ziyaretleri sırasında Türkiyeye de gelmiş ve T.B.M.M.nde bir konuşma da yapmıştır.

(88) Bak.: **Keesing's...1965-1966,** p.20745

rede Mısırlı öğrenciler de Tunus büyükelçiliğine saldırdılar ve büyükelçinin evini yaktılar ([89]).

Buna karşılık, İsrail Başbakan Yardımcısı Abba Eban ise, 24 Nisanda verdiği demecinde, Burgiba'nın demecini "mühim" olarak değerlendiriyor, fakat İsrail bakımından B.M.in 1947 taksim plânına dönmenin söz konusu olamıyacağını bildiriyordu ([90]).

Burgiba, 21 Nisan konuşmasında belirttiği hususları ihtiva eden bir mesajı da 27 Nisanda Nâsıra gönderdiği gibi, mesaj, Tunus'ta yayınlanan **Action** gazetesinin 30 Nisan günlü sayısında da çıktı ([91]).

İşte bu şartlar altında Arap Devletleri başkanlarının temsilcileri 28-29 Nisan 1965 de Kahirede toplandılar. Arap dünyasından gelen sert tepkiler karşısında Tunus bu toplantıyı boykot etti. Toplantıda alınan kararlarda, "İsraili tanıma, İsrail ile uzlaşma ve İsrail ile birarada yaşama", kesinlikle reddedildi. Diğer taraftan Nâsır da, Burgiba'nın 27 Nisan mesajına, 1 Mayıs günü Kahirede İşçi Bayramı mitinginde yaptığı konuşma ile cevap verdi ve Burgiba'yı ağır şekilde eleştirdi ([92]).

Yine Tunus tarafından boykot edilen 3. Arap Zirvesi, bütün Arap devletleri başkanlarının katılması ile 13-17 Eylül 1965 günlerinde Fas'ın Casablanca şehrinde yapıldı ([93]). Yayınlanan bildiride ([94]), Filistin konusunda, Filistin topraklarının kurtarılmasına ve FKÖ ile Filistin Kurtuluş Ordusunun güçlendirilmesine ait plânların gözden geçirildiği, Arap devletlerinin, gerek Birleşmiş Milletlerde, gerek diğer milletlerarası toplantılarda Filistin meselesinde daima ortak hareket edecekleri ve Filistin mültecileri meselesinin "gözardı" edilmesine daima karşı çıkacakları bildirilmekteydi.

Filistin meselesinde Arap ülkeleri arasında bir cephe birliği sağlandığı bir sırada Burgiba'nın Filistin ve İsrail konusundaki farklı görüşleri ile başlayan bölünme, 1966 yılı içinde daha da şiddetlendi. Casablanca Zirvesinde, dördüncü zirvenin 1966 yılı içinde Cezayir'de yapılmasına karar verilmişti. Fakat Suudi Arabistan ile İranın, bir **İslâm Konferansı** kurma teşebbüsleri, Nâsırın gayet şiddetli tepkileri ile karşılaştı ve Mısır zirveyi boykot edeceğini açıklayınca, zirve yapılamadı. Ancak 1967 savaşından sonra yapılacaktır.

(89) **aynı kaynak**, p.20745

(90) **aynı kaynak**, p.20745

(91) Mesaj için bak.: **American Foreign Policy - Current Documents, 1965,** Washington, D.C., Government Printing Office, 1968, Department of State Publication, 8372, pp.591-593.

(92) Konuşmanın metni için bak.: **American Foreign Policy - Current Documents, 1965,** pp.593-595.

(93) Bu zirve için bak.: **Keesing's...1965-1966,** pp.21011-21012

(94) Bildirinin metni : **American Foreign Policy...1965,** pp.587-589.

İslâm Konferansı ile ilgili gelişmeleri şöyle özetliyebiliriz: Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın 8-14 Aralık 1965 günlerinde Tahrana yaptığı ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride, bütün İslâm ülkelerinin katılacağı bir milletlerarası konferansın davet edilmesine karar verildiği açıklanıyordu. Anlaşılıyordu ki, Kral Faysal, Nâsırın Arap liderliğini çok daha geniş çerçeveli bir İslâm dünyası içinde eritmek ve Nâsırın nüfuzunu kırmak istiyordu. Nâsır da bunu farketmekte gecikmedi ve verdiği demeçlerde ([95]), İslâm Konferansı fikrine şiddetle karşı geldi. Nâsır, İslâm Konferansı fikrinin "gerici" Müslüman devletlerinin, kendisinin Arap liderliğine meydan okumak için kurmak istedikleri bir "ittifak" olduğunu, ortaya atılan "İslâm Paktı" tasarısının, ise, Bağdat Paktının yerini almak üzere Anglo-Sakson nüfuzu altındakil İslâm ülkelerinin, "ilerici" Arap rejimlerini sahneden silmek için hazırlanmış bir tertip olduğunu söylüyordu. Nâsıra göre bu Pakt, emperyalizmin ve siyonizmin bir oyunu idi.

Bu tepkilere rağmen Kral Faysal, İslâm Konferansı'nı gerçekleştirmek üzere, 1966 yılının ilk dokuz ayında, Ürdün, Kuveyt, Sudan, Pakistan'ı ziyaret etti ve 30-31 Ağustos günlerinde de Ankaraya geldi. Lâkin Ürdün, Pakistan, Fas ve Tunus bu konferans fikrini desteklerken, Kuveyt, Lübnan, Libya ve Sudan tarafsız kaldılar. Arap dünyası bir kere daha bölünmüştü. Çünkü bu arada, Yemen meselesi de Suudi-Mısır münasebetlerinin gerginleşmesine sebep oldu ([96]).

Bu şartlar içinde Nâsır, 22 Temmuz 1966 günü yaptığı konuşmada ([97]), İslâm Paktının Arap dünyasının ilerici güçlerine karşı hazırlanmış Batı kaynaklı bir komplo olduğunu ileri sürdü ve "gericilerle bir masaya oturmayız" diyerek, 5 Eylül 1966 günü için plânlanmış olan Cezayir zirvesini boykot ettiğini açıkladı. Bu durumda zirve yapılamadı.

İş bu kadarla da kalmadı. Diğer Araplar arasındaki münasebetler de bozulmaya ve hatta gerginleşmeye başladı. Mısır-Suudi münasebetlerinin giderek gerginleşmesinin yanında, Ürdün ile FKÖ'nün de arasının bozulması, Ürdün ile Suriyenin münasebetlerini gerginleştirirken, Mısır ile Suriye birbirlerine yaklaşmaya başladılar. Bu gelişmelerin kısa hikâyesi şöyledir:

1965 yılı sonunda FKÖ Ürdün hükümetine başvurup, Filistin asıllı Ürdünlüleri askerî eğitimden geçirmek, Ürdündeki Filistinlilerden vergi almak, bu Filistinliler arasında gençlik örgütleri kurmak ve İsrail sınırı yakınındaki

---

(95) Bu demeçler için bak.: **Keesing's...1965-1966,** p.21661

(96) Bak.: yukarda s.

(97) Konuşmanın metni için bak.: **American Foreign Policy - Current Documents, 1966,** Washington, D.C., Government Printing Office, 1969, Department of State Publication 8423, pp.516-520. Ayrıca: **Keesing's...1965-1966,** p.21662

Ürdün köylerini tahkim etmek için izin istedi. Devlet içinde devlet olma manasına gelen bu istekleri Ürdün Kralı kabul etmedi. Ayrıca, 1966 Nisanında, Nâsırcılar, Baas'cılar ve komünistler için çalıştıkları gerekçesi ile, çoğu FKÖ üyesi 200 kadar Filistinli tutuklandı. Ürdüne göre FKÖ bir "komünist" örgüt olmuştu. Gerçekten, FKÖ lideri Ahmet Şukeyri 1966 Haziranında yaptığı bir açıklamada, Viet-Cong'un yanında savaşmak için bazı FKÖ elemanlarının Vietnam'a gönderileceğini bir, kısım Filistinlilerin Çinde askerî eğitim gördüğünü ve Ağustos ayında yaptığı açıklamada da, FKÖ'nün Çinden silâh aldığını söyledi([98]).

Ürdün Başbakanı Vasfi Tel de, 4 Temmuz 1966 günlü demecinde 100 kadar Baas'cı, Nâsırcı ve komünistin tutuklandığını, Ürdün rejimini devirmek için Suriyenin, yeraltı örgütü şeklinde çalışan Baas'cıları para ile desteklediğini, Şukeyri'nin komünistlerin âleti olduğunu, bu durumda Ürdün'ün FKÖ ile işbirliği yapamıyacağını bildirdi ve Ürdün parlâmentosu da, 18 Temmuzda, FKÖ ile münasebetleri kesme kararı aldı.

Bu suretle Arap dünyası ilerici-gerici bölünmesi içine girerken, 1966 Temmuzundan itibaren de Suriye ile Mısır arasında bir yakınlaşma meydana geldi. Bu gelişmede, Suriye ile İsrail arasındaki sınır çatışmalarının giderek artması da büyük rol oynadı.

7. İsrail-Arap Çatışmaları

1956 savaşından sonra, İsrailin, komşuları ile olan mütareke sınırlarında çatışmalar ve çarpışmalar hiç bir zaman eksik olmamışsa da, 1962 yılına gelinceye kadar, bunlar büyük ve ciddi krizler haline gelmemiştir. Fakat 1962 yılından itibaren durum değişmeye başladı. Bu değişmede bir yandan el-Fetih ile FKÖ'nün ortaya çıkışı rol oynadığı kadar, 1962 yılında Cezayir milliyetçilerinin Fransaya karşı yürüttükleri mücadele sonunda bağımsızlıklarını kazanmalarının da mühim tesiri olmuştur.

Suriyelilerin daha önce İsrail mevzilerine saldırmaları üzerine, İsrail kuvvetleri 16-17 Mart 1962 gecesi, Taberiye gölünün doğu kıyısındaki yahudi yerleşim merkezi olan Ayn Gev'den hareketle, bir kaç mil kuzeydeki Suriye mevzilerine saldırdılar. İsraile göre, 70 dakika kadar süren bu çarpışmalarda 6 İsrail askeri ile 11 Suriye askeri ölmüş ve Suriye mevzilerinin bütün tahkimatı tahrip edilmişti. Buna karşılık, Suriyelilere göre de, İsrail kuvvetleri hiç bir şey yapamadan geri püskürtülmüşler ve 36 İsrail askerine karşılık 1 Suriye askeri ölmüştür.

17 Mart günü ise, Suriye topçusu bütün gün, gölün batı yakasındaki Taberiye kasabası ile Ayn Gev yahudi yerleşim merkezini topçu ateşine tut-

(98) **Keesing's...1965-1966,** p.21662

muştur. Ayrıca, Taberiye gölünde de, İsrail devriye botları ile Suriye mevzileri arasında ateş teati edilmiş ve iki İsrail polisi yaralanmıştır.

Gerek İsrailin, gerek Suriyenin birbirlerini şikâyet etmeleri üzerine Güvenlik Konseyi 28 Mart 1962 günü meseleyi müzakere etmeye başladı ve 6 Nisanda Amerika ve İngiltere tarafından sunulan bir karar tasarısını 9 Nisanda, 1 çekimser oya karşılık 10 oyla kabul etti ([99]). Karar, yapmış olduğu saldırılardan dolayı İsraili kınıyor ve her iki taraftan da, gerek daha önceki Güvenlik Konseyi kararlarına, gerek mütareke anlaşmalarına uymalarını istiyordu.

Bu karar İsrail tarafından tepki ile karşılandı. İsrail parlâmentosu (Knesset), Komünist Partisine mensup 3 milletvekili hariç, 11 partiden 10 tanesine ait milletvekillerinin oy birliği ile aldığı kararda, İsrailin saldırganlığa boyun eğmiyeceğini, B.M. ilkelerine bağlı olmaya devam etmekle beraber, egemenliğini, topraklarını ve sularını, hangi şartlar altında olursa olsun, korumaya kararlı olduğu belirtiliyordu ([100]).

1962 yılının ikinci yarısında da İsrail ile Suriye arasında çatışmalar eksik olamamıştır. Haziran, Ağustos ve Aralık aylarında meydana gelen çatışmalar, genellikle Suriye askerlerinin İsrail topraklarına sızmaları ve ateş açmaları sebebile olmuştur.

Bu durum 1963 yılında da devam etmiştir. İsrail Başbakanı Levi Eshkol'un 26 Ağustos 1963 günü yaptığı açıklamaya göre, Aralık 1962 den o tarihe kadar olan sürede Suriyeliler 104 defa saldırıda bulunmuşlardı. Suriye saldırıları 1963 Haziran-Ağustos aylarında da devam edince, İsrail, 20 Ağustosta Suriyeyi Güvenik Konseyi Konseyine şikâyet etti. Ertesi günü de Suriye İsraili şikâyet etti. Güvenlik Konseyi, bu karşılıklı şikâyetleri 23 ve 28 Ağustos ile 3 Eylül günlü toplantılarında ele aldı. Bu arada gelen B.M. gözlemcilerinin raporları da İsraili haklı çıkarıyordu. Bunun üzerine Amerika ve İngiltere tarafından, 29 Ağustosta hazırlanan ve Suriyeyi kınayan bir karar tasarısı sunuldu. Fakat 3 Eylül günü bu karar tasarısı oya konulduğunda, Sovyet Rusya Güvenlik Konseyindeki 101. inci vetosunu kullandı ve karar çıkmamış oldu ([100]).

1964 yılının Arap-İsrail münasebetlerindeki veya mücadelesindeki en mühim hâdisesi, İsrailin Şeria sularını kullanmasını öngören "Millî Su Şebekesi" (National Water Carrier) projesini 1964 yazında işletmeye açması üzerine kopan gürültüdür.

---

(99) Kararın metni : **Keesing's...1961-1962,** p.18779.

(100) **aynı kaynak,** p.18780.

(101) Bu gelişmeler için bak.: **Keesing's...1963-1964,** pp.19697-19698.

Lübnandan çıkan **Hasbani,** Suriyeden çıkan **Banyas,** kısmen İsrailden fakat esas itibarile Suriyeden çıkan **Dan** ırmakları, İsrail toprakları içinde birleşerek Şeria nehrini meydana getirirler. Şeria nehri Huleh vâdisinden geçerek Taberiye (Kinneret) gölüne dökülür ve oradan da çıkıp Ölü Deniz'e (Yam Ha-Melah) varan 100 mil uzunluğunda bir nehir olur.

Huleh vâdisi ile Taberiye gölü arasında Şeria'ya hiç bir akarsu katılmaz. Fakat Taberiye ile Ölü Deniz arasında Şeria'ya iki büyük ırmak katılır. Bunlardan biri, Suriye ve Ürdün topraklarından geçen ve bu iki ülke arasında sınır teşkil eden **Yarmuk,** diğeri de tamamen Ürdün topraklarından gelen **Zerka**'dır. 1963 deki duruma göre, Şeria nehri, Taberiye gölünün güney kıyısından itibaren 20 mil boyunca İsrail ile Ürdün arasında sınır teşkil ediyordu. Ölü Denize kadar olan 40 millik kısım ise, tamamen Ürdün toprakları içinde kalıyordu.

Bu duruma göre, Şeria nehri sularının % 77 si Arap topraklarından, % 23 ü de İsrail topraklarından kaynaklanıyordu. Fakat Şeria suları anlaşmazlığı patlak verdiğinde, bu suların ancak 1/7 si kullanılabiliyordu ([102]).

Şeria sularının İsrail ile Arap komşuları tarafından ortak kullanımı için daha önce çeşitli projeler ortaya atılmış ve Şeria sularının bir Arap-İsrail barışının kapısını açabileceği bile düşünülmüştü ([103]). Bunların en tanınmışı, daha önce de belirtmiş olduğumuz, Başkan Eisenhower'ın özel temsilcisi Eric Johnston tarafından 1953 Kasımında ortaya atılan ve finansmanını Amerikanın üstleneceği İsrail-Arap Şeria Ortak Projesi idi ([104]). Bunun dışında Arap Birliği de, hatta İsraili de ortak eden bazı projeler hazırlamış ise de, kendi aralarında anlaşmazlığa düştükleri için, bu projeler tatbik edilememişti.

Buna karşılık İsrailin kendisinin hazırladığı ve 1963 yılından itibaren inşasına başladığı "Millî Su Şebekesi" (National Water Carrier), Taberiye-Negev su kanalı projesi olup, bunun 50 millik kısmı boru hattı, 25 millik kısmı açık su kanalı ve 5 millik kısmı da toprak altı tüneli olup, arada rezervuarlar ve pompa istasyonlarından meydana gelmekteydi. Bu proje ile İsrail Şeria'dan yılda 400 milyon metreküp su çekecekti. Bu miktar, Johnston projesinde İsraile tahsis edilmiş miktar olup, Şeria sularının % 40 ını teşkil etmekteydi.

İsrailin bu Millî Su Şebekesi projesi, Arap dünyasında tepki ile karşılandı. 13-17 Ocak 1964 de yapılan birinci Arap zirvesi sonunda yayınlanan bildiride ([105]), İsrailin bu su projesinin siyonist bir yayılmacılık ve yeni bir saldırı

(102) **Keesings... 1963-1964,** p.19975.

(103) Bu çeşitli projeler için bak.: **aynı kaynak,** pp.19975-19976.

(104) Bak.: Yukarda s.

(105) Bildirinin metni için 85 no.lu nota bak.

olduğu belirtiliyor ve bu projenin Arap ülkelerinin güvenlik ve gelişmesi ile, dünya barışına bir saldırı teşkil ettiği söyleniyordu. Arap Birliği Genel Sekreteri Dr. Abdülhalik Hassuna tarafından 17 Ocakda düzenlenen basın toplantısında da, Arap zirvesinin, 18 ayda tamamlanmak üzere ve 160 milyon dolara malolacak "Arap Şeria Nehri Projesi"ni gerçekleştirme kararı aldığı açıklanıyordu ([106]).

Bu bildiri üzerine İsrail Başbakanı Levi Eshkol de, 20 Ocak 1964 de Knesset'de yaptığı konuşmada ([107]), 11 yıl önceki Johnston plânına atıfta bulunarak, Arap devletlerinin Johnston plânına itiraz etmediklerini, bu sebeple de İsrailin bu plânda kendisine ayrılan miktarda su alacağını, bu suyu esas itibarile Taberiye gölünden çekeceğini belirttikten sonra, "İsrail, Arap devletlerinin kendisine karşı alacağı gayrı kanunî (illegal) tedbirlere karşı koyacak ve hayatî menfaatlerini korumak için harekete geçecektir" demiştir.

İsrail, ilk suyun akmaya ve su şebekesinin denemesinin başladığını 5 Mayıs 1964 de ilân etti. İsrailin bu açıklaması Arap dünyasında protestolara sebep oldu ise de, ve bu sırada Mısırda bulunan Sovyet lideri Kruşçev 11 Mayıs günü Mısır parlâmentosunda yaptığı konuşmada ([108]) da, bu su kanalının Arapların haklarını ihlâl eden "emperyalist" bir plân olduğunu söyledi ise de, sonunda hiç bir şey değişmedi.

5-11 Eylül 1964 de yapılan ikinci Arap zirvesi sonunda yayınlanan bildiride ise, İsrailin Millî Su Şebekesi projesine hiç bir atıf yoktur. Buna karşılık, gayrı resmî olarak açıklandığına göre, zirvede, Hasbani, Banyas ve Dan ile Yarmuk ırmakları konusunda ortak bir proje geliştirilmesi meselesinde Lübnan, Suriye ve Ürdün anlaşamamışlardır ([109]).

Bu sırada Suriyedeki Baas rejimi ile Nâsırın münasebetleri iyi olmadığı gibi, İsrail meselesinde de görüş ayrılıkları vardı. İsrailin Millî Su Şebekesi projesine Suriye gayet sert tepki gösterilmesi ve Şeria sularının çevrilerek İsraile gidecek suyun azaltılması fikrini savunurken, Nâsır buna karşı çıkmıştır. Çünkü Nâsırın bu sıradaki politikası, İsraili tahrik etmemektir. Nâsır 1956 savaşından aldığı dersle, iyice hazırlanmadan ve milletlerarası atmosfer müsait hale gelmeden, hâdiselerin peşine takılarak İsrail ile bir savaşa sürüklenmek istemiyordu ([110]). Nâsır 11 Temmuz 1965 de de şöyle diyecek-

(106) **Keesing's...1963-1964,** pp.19976-19977 ve **American Foreign Relations - Current Documents, 1964,** p.676, 6 no.lu not.

(107) Konuşmanın metni : **American Foreign Policy...1964,** pp.701-702 ve **Keesing's...1963-1964,** p.19977.

(108) Konuşmanın metni için bak.: **American Foreign Policy...1964,** pp.685-686.

(109) Bak.: **Keesing's...1963-1964,** pp.20335-20336.

(110) Nadav Safran, **From War to War - The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967,** New York, Pegasus, 1969, p.273.

tir: "İsrail ile hesaplaşma, eğer sabır gösterirsek, önümüzdeki beş yıl içinde olacaktır. Müslümanlar Haçlıları Filistinden kovmak için 70 yıl beklediler" ([111]).

Bu arada 1964 yılının Temmuz, Ağustos ve Kasım aylarında İsrail-Suriye sınırlarında çatışmalar şiddetlendi. Her iki taraf da birbirlerinin sınır bölgelerine saldırmaktan geri kalmadılar. İsrail 7 Temmuzda Suriyeyi, Suriye de 8 Temmuzda İsraili Güvenlik Konseyine şikâyet etti. Suriye 6 Ağustosta yeni bir şikâyette bulundu. Kasım ayındaki çatışmalar üzerine de, 14 Kasımda Suriye ve 15 Kasımda da İsrail, Güvenlik Konseyinin toplanmasını istediler. Güvenlik Konseyi bu karşılıklı şikâyetleri 16 Kasım -21 Aralık 1964 tarihleri arasında ele aldı ([112]). 8 Aralıkta Fas'ın sunduğu karar tasarısı, sınır çarpışmaları ve ihlâllerden İsraili sorumlu tutuyor ve kınıyordu. Buna karşılık Amerika ve İngiltere tarafından sunulan bir karar tasarısı ise, hiç bir tarafı sorumlu tutmadan ve kınamadan, tarafları mütareke anlaşmalarına uymaya ve bunun için de gerekli tedbirleri almaya davet ediyordu. Fas tasarısı 17 Aralıkta yapılan oylamada 8 çekimser oy alınca, kabul edilmemiş oldu. Amerikan-İngiliz ortak tasarısı ise, bazı değişiklik önergelerinin kabulünden sonra, 21 Aralıkta oya konulduğunda, 8 lehde oya karşılık 3 aleyhte oy aldı. Ne var ki, aleyhte oylardan biri Sovyet Rusyaya ait bulunuyordu. Yani Sovyetler veto etmişlerdi. Aleyhte oyların biri Fas'a, diğeri de Çekoslovakyaya aitti.

Mamafih, bu sırada Suriye-İsrail sınırlarında esasen ateş-kes teessüs etmiş bulunuyordu.

26 Ocak 1965 de de Ürdün, Genel Sekretere gönderdiği mektupta, İsrailin Kudüs'teki mütareke sınırında kışkırtıcı faaliyetlerde bulunduğundan şikâyet ederken, İsrail de 1 Mart 1965 de Genel Sekretere gönderdiği mektupta, Ürdün sınırlarından İsrail topraklarına sızmalar olduğunu ve İsrail topraklarında sabotajlar yapıldığını ve bundan Ürdün hükümetinin sorumlu olduğunu bildirdi. İsrail ile Ürdün arasındaki çatışmalar ve Birleşmiş Milletlere karşılıklı şikâyetler 1965 yılının Mart, Mayıs, Haziran ve Kasım aylarında da devam etti ([113]). İsrail-Ürdün sınırlarında bunlar olurken, Mart, Mayıs, Ağustos ve Eylül aylarında da İsrail-Suriye sınırlarında ve Haziran ve Kasım aylarında da İsrail-Lübnan sınırlarında çatışmalar meydana geldi ([114]).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1965 yılında bilhassa Ürdün topraklarından İsraile yapılan saldırı ve sabotajlarda el-Fetih'in "fedayin" yani

(111) Lorch, **One Long War,** p.104.
(112) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the United Nations, 1964,** pp.174-176. Gelişmeler için bak.: **Keesing's...1965-1966,** p.20541.
(113) Ayrıntılar için bak.: **Yearbook of the United Nations, 1965,** pp.215-216 ve **Keesing's...1965-1966,** pp.21515-21516.
(114) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1965,** pp.216-217 ve **Keesing's...1965-1966,** p.21516.

komando faaliyetleri mühim rol oynamaya başlıyordu. El-Fetih'in Ürdün topraklarından İsraile yaptığı saldırıların daha da yoğunlaşması üzerine İsrail, 1 Ekimde, Amerika, İngiltere ve Fransaya başvurup, Ürdüne uyarmada bulunmalarını istedi. Bu devletlerin uyarmaları üzerine de Ürdün Kralı Hüseyin, Ürdün parlâmentosunda yaptığı konuşmada ([115]), Arapların, Ürdünü İsrail ile bir savaşa sürüklemek istediklerini, fakat Ürdünün bunu hoşgörü ile karşılayamayacağını bildirdi. Bu uyarıdan sonra Ürdünden İsraile yönelen el-Fetih saldırıları tavsadı.

El-Fetih'in sabotaj ve terorist faaliyetleri 1966 Ocak ayından itibaren 47 millik İsrail-Suriye sınırlarına intikal etti. Nisan ayı el-Fetih saldırılarının en yoğun olduğu dönem oldu. Bu saldırıların Mayıs, Haziran ve Temmuz 1966 aylarında da devam etmesi üzerine, İsrail uçakları 14 Temmuz günü Suriye topraklarını bombaladı. Suriye Mig'leri ile İsrail Mirage'ları arasında hava muharebesi oldu ve İsrailliler bir Mig uçağını düşürdüler. Suriye hükümeti 21 Temmuzda, "İsrail saladırısından doğan vahim durumu" görüşmek üzere Güvenlik Konseyinin olağanüstü toplanmasını isterken, Suriye basını ve Şam radyosu, İsrail saldırılarının Suriyenin Filistini kurtarma kararlılığını engelleyemeyeceğini ilân ediyorlardı.

Güvenlik Konseyi 25 Temmuzdan itibaren Suriyenin şikâyetini incelemeye başladı. Ürdün ve Mali, 29 Temmuzda, her bakımdan İsraili kınayan ve 14 Temmuz hava saldırısı dolayısile İsraili sorumlu tutan bir karar tasarısı sundular. Bu tasarı 3 Ağustosa kadar müzakere edildi ve tartışıldı ([116]). Bulgaristan, Ürdün, Mali, Nijerya ve Sovyetler, bu müzakerelerde İsraile hücum edip Suriyeyi savunurken, Amerika, İngiltere, Arjantin, Çin, Fransa, Japonya, Hollanda ve Yeni Zelanda, İsrail saldırılarından dolayı "üzüntülerini" ifade etmekle beraber, tarafların mütareke anlaşmalarına uymalarını isteyen konuşmalar yaptılar. Neticede, Ürdün ve Mali'nin karar tasarısı 3 Ağustosta oya kondu ve 6 lehde ve 9 çekimser oy aldı. Yani gerekli çoğunluğu sağlayamamıştı. Karara müsbet oy verenler, Bulgaristan, Ürdün, Mali, Nijerya, Uganda ve Sovyetler Birliği idi.

Güvenlik Konseyinden bir kararın çıkmaması, Suriyenin tutumunu sertleştirdi. Suriye Dışişleri Bakanı Dr. Makhous, 16 Ağustosta verdiği demeçte, "Bundan sonra Suriye şikâyetlerini milletlerarası forumlara götürmeyecektir. Fakat her İsrail saldırısına, işgal edilmiş topraklarda acımasızca cevap verecektir" derken, cumhurbaşkanı Atassi de 20 Ağustostaki konuşmasında hemen hemen aynı sözleri tekrarlıyordu ([117]).

---

(115) Konuşma için bak.: **Keesing's...1965-1966,** p.21516.

(116) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the United Nations, 1966,** pp.167-169, **Keesing's...1965-1966,** p.21614.

(117) **Keesing's...1965-1966,** p.21614.

16 Ağustos ile 10 Ekim arasında, İsrail-Suriye sınırında sürtüşmeler ve çatışmalar yine devam ettiyse de, taraflar Güvenlik Konseyine şikâyet ile yetinip, Konseyin toplanmasını istemediler. Dolayısile bu dönemde nisbî bir sükûn mevcut oldu.

Fakat 10 Ekimden itibaren çarpışmalar yeniden şiddetlenirken ([118]), Suriye de İsraile karşı tam bir husumet kampanyası açtı. Suriye Başbakanı Dr.Zuayen, 11 Ekimde Şam radyosundan yaptığı konuşmada, el-Fetih sızmalarını ve faaliyetlerini destekleyerek şöyle diyordu: "Biz, İsrailin güvenliğinin koruyucusu değiliz. Anavatanlarını kurtarmaya çalışan Filistin halkının ihtilâlini hiç bir zaman engellemiyeceğiz... İsrailin Suriyeye saldırması halinde, bütün bölgeyi ateşe vereceğiz ve bölgeyi, İsrail, emperyalizm ve onun ajanları için bir mezarlık haline getireceğiz". Şam'da yayınlanan **El-Baas** gazetesi de 12 Ekimde, İsrail saldırısını karşılamak için "bütün hazırlıkların" tamamlandığını yazıyor ve Şam'da, İsrail sınırlarına yeni kuvvetler yığıldığı söyleniyordu. Ayrıca, işçi ve köylü milislerden yeni kurulmuş bulunan "Halk Ordusu" için de seferberlik ilân edilmiş ve Suriye hava kuvvetleri alarma geçirilmişti. Ürdün Kralı Hüseyin de, 11 Ekimdeki demecinde, Suriye ile İsrail arasında çarpışmaların başlaması halinde, Ürdünün İsraile karşı ikinci bir cephe açacağını bildirirken, FKÖ lideri Ahmed Şukeyri de, Filistin Kurtuluş Ordusu'nun Suriyenin çağrısına hemen cevap vermeye hazır olduğunu söylüyordu ([119]).

Bu durum karşısında İsrail, 12 Ekimde Güvenlik Konseyine başvurup, Suriye topraklarından sızan silâhlı grupların İsraile saldırdıklarını ve Suriyenin, İsrailin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı açık bir şekilde savaş tehdidinde bulunduğunu bildirerek, Konseyin olağanüstü toplanmasını istedi.

Güvenlik Konseyi İsrailin şikâyetini, 14 Ekim ile 4 Kasım arasında yaptığı 11 oturumda müzakere etti ([120]). Amerika ve İngiltere, 27 Ekimde, topraklarını saldırı hareketleri için üs olarak kullandırmaması hususunda Suriyeye yumuşak bir uyarmada bulunan ve tarafları, mütareke anlaşmalarına riayete davet eden bir karar tasarısı sundular. Bu tasarının müzakeresinde Ürdün, Suudi Arabistan ve Mısır Suriyeyi destelerken, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği, İsraile ağır bir şekilde hücum ettiler. Buna karşılık, Arjantin, Çin, Fransa, Japonya, Hollanda, Yeni Zelânda, İngiltere, Amerika ve Uruguay da İsraili desteklediler. Bu ülkelerin bazıları tarafından hazırlanıp sunulan ve Amerikan-İngiliz karar tasarısına benzeyen ve tarafları itidale davet eden bir karar tasarısı 4 Kasımda oylandığında, 1 çekimser ve 4 aleyhte

(118) Ekim-Kasım 1966 aylarındaki çarpışmaların kronolojisi için bak.: **Keesing's...1965-1966,** p.21817.

(119) Bak.: **aynı kaynak,** p.21817.

(120) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N, 1966,** pp.170-172.

oya karşılık 10 müsbet oy aldı ise de, Sovyet Rusya aleyhte oy vermiş olduğu için veto edilmiş sayıldı ([121]). Amerika ve İngiltere bu durum karşısında kendi karar tasarılarını oya koymadılar. Çünkü bu da Sovyetler tarafından veto edilecekti.

İsrail-Suriye meselesi bu şekilde ortada kaldığı bir sırada, bu sefer İsrail-Ürdün gerginliği ortaya çıktı. Esasında İsrail-Ürdün sınırlarında Mayıs ayı içinde bir hayli çatışmalar olmuş ve taraflar birbirlerini Güvenlik Konseyine şikâyet etmişlerdi ([122]). Fakat 13 Kasımda İsrailin yaptığı **Samu** saldırısı, bütün Orta Doğuda birdenbire bir gerginliğin patlak vermesine sebep oldu.

12 Kasım 1966 günü bir İsrail zırhlı aracı bir mayına çarpmış ve araçtaki 3 asker ölmüş ve 6 asker de yaralanmıştı. Yola mayın koyma işinin Ürdün topraklarındaki Samu kasabasında yuvalanan el-Fetih tarafından yapıldığına inanan İsrail, 13 Kasım sabahı, Ürdünün iddiasına göre, havadan Mirage uçakları ve karadan da 20 tank tarafından desteklenen bir tugaylık bir kuvvetle, Hebron güneyindeki 4.000 nüfuslu Samu kasabasına saldırmıştır. B.M. Genel Sekreterinin raporuna göre, İsrail birlikleri Samu'da 135 evi, bir okulu ve bir kliniği yerle bir etmişlerdir. Bir diğer köyde de 15 evi tahrip etmişlerdir. Bu çarpışmalarda 15 Ürdün askeri ile 3 sivil ölmüş ve 37 Ürdün askeri ile 17 sivil yaralanmıştır ([123]).

"Samu hâdisesi" bütün Arap dünyasında büyük tepki ile karşılanırken, Güvenlik Konseyi de Ürdünün şikâyetini 16-25 Kasım arasında yaptığı dokuz oturumda müzakere etti ([124]). Neticede, 24 Kasımda Nijerya ile Mali'nin sunduğu ve İsraili ağır şekilde suçlayan karar tasarısı, 25 Kasımda 1 çekimsere karşı (Yeni Zelânda), 14 oyla kabul edildi. Güvenlik Konseyinin 228 (1966) sayılı bu kararı ([125]), İsrailin, bu geniş çaplı askerî harekâtı ile, hem Birleşmiş Milletler Antlaşmasını ve hem de mütareke anlaşmalarını ihlâl ettiğini söylüyor ve İsrailin bu şekildeki "askerî mukabele bilmisil"lerinin musamaha ile karşılanamıyacağını belirtiyordu.

Samu hâdisesinin Arap dünyasındaki tepkilerine gelince: Suriye hariç, bütün Arap ülkeleri Ürdünün yanında yer aldılar ve bir çatışma halinde Ürdünü destekleyeceklerini bildirdiler. Suriyeye göre de, Samu hâdisesi İsrailin Suriyeye karşı plânladığı saldırıdan, dikkatleri başka yere saptırmak için düzenlenmiş bir oyundu ([126]).

---

(121) Karar tasarısının metni: **American Foreign Policy - Current Documents, 1966,** p.530, 30 no.lu not.

(122) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1966,** pp.172-173.

(123) **Keesing's...1965-1966,** p.21819.

(124) Müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1966,** pp.173-175.

(125) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1966,** p.178; **American Foreign Policy...1966,** pp.536-537; Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, p.713.

(126) **Keesing's... 1965-1966,** p.21820.

Diğer taraftan, Samu hâdisesi karşısında Arap dünyasının Ürdün ile dayanışması çok kısa ömürlü oldu ve kısa sürede Arap dünyasını yine ilericigerici bölünmesine uğrattı. Zira, hâdisede ölenlerin 19 Kasımda yapılan cenaze törenleri, Nablus'tan başlayarak Ürdünün Hebron, Jericho, Jenin, Beytüllahm (Bethlehem) ve Tulkarim gibi şehirlerinde, Filistinlilerin yaygın gösterilerine sebep oldu. Ne var ki, önce İsrail aleyhine başlayan bu gösteriler, bir kaç gün içinde Kral Hüseyin aleyhtarı gösteri ve çatışmalara dönüştü. FKÖ ile Kral Hüseyin bir kere daha karşı karşıya geldi. Bu karaşıklıklar ve gösteriler Şam ve Kahire radyoları tarafından kışkırtılıyordu. FKÖ lideri Şukeyri, 22 Kasımda Kahire radyosundan yaptığı koruşmada, Ürdünün, İsrail sınırındaki köylerinin savunulmasının Filistin Kurtuluş Ordusuna bırakılmasını istedi. Kral Hüseyin'in bu teklife cevabı. "Kafamı cellâda teslim etmek için sebep görmüyorum" oldu ([127]). Bunun üzerine Şukeyri, yine Kahire radyosundan yaptığı ikinci konuşmasında, Kral Hüseyin için "katil", "emperyalizmin uşağı", "dinsiz ", "İslâmın ve Araplığın düşmanı" deyimlerini kullanıyordu. Şukeyri 9 Aralıktaki bir demecinde de, Kral Hüseyin istese de, istemese de, Filistin Kurtuluş Ordusunun Ürdüne gireceğini söylüyordu.

Ürdünün, Suriye ile Mısır arasındaki bu sıkışmış durumu karşısında Amerikan Dışişleri Bakanlığı 22 Kasımdaki açıklamasında, Ürdüne, 36 adet F-104 uçağı da dahil, askerî yardım yapılacağını bildirirken, Suudi Arabistan da, gerektiğinde Ürdüne yardım etmek üzere, Ürdün sınırlarına yakın Tabuk bölgesine 20.000 kişilik bir kuvvet yığdı.

Buna rağmen, Aralık ayından itibaren Ürdün-Suriye münasebetleri iyice gerginleşti ve sınırlarda çatışmalar başladı. Her iki tarafın radyoları, birbirleri aleyhine geniş bir kampanya açtılar. Suriye devlet başkanı Atassi, "Hain Kral"ı devirmek için Ürdün halkını ayaklanmaya çağırırken, Amman radyosu da Suriye halkını "Suriyeyi yöneten Baas'cı çoluk-çocuğu" devirmeye davet ediyordu ([128]).

Mamafih, Ocak 1967 den itibaren İsrail-Suriye sınırlarında çatışmaların artması ve savaşa kadar gidecek gelişmelerin başlaması dikkatleri o yöne çevirdi.

1967 Ocak ayının 1, 2, 3, 6, 8, 9, 10 ve 11 inci günlerinde Taberiye gölünün kuzey ve güney kesimlerinde İsrail ve Suriye askerleri arasında çarpışmalar oldu; fakat can kaybı meydana gelmedi. Sadece her iki taraf da birbirlerine maddî zarar verdirdiklerini iddia ettiler. Ayrıca, iki taraf arasında bir gerginlik de ortaya çıktı. İsrail hükümeti 8, 9, 11, 15 ve 17 Ocak günle-

(127) **aynı kaynak**, p.21820.

(128) **aynı kaynak**, p.21821.

rinde Güvenlik Konseyi'e gönderdiği şikâyet mektuplarında, Suriyenin, İsrail sınırları boyunca ve İsrail topraklarına yönelik olarak, saldırılarını gittikçe arttırdığını, makinalı tüfek ve tanklarla İsrail köylerine, çiftliklerine ve Taberiye gölündeki balıkçı kayıklarına ve gayrı askerî bölgeye ateş açtığını, İsrail-Suriye müterake anlaşmasını ihlâl ederek bölgede barışı tehlikeye soktuğunu bildirdi.

Suriye hükümeti de 10 ve 13 Ocak günlerinde Güvenlik Konseyine gönderdiği mektuplarda, İsrailin, daha geniş bir saldırıya bahane yaratmak için sınırlarda gerginlik yarattığını ve Suriye tarafından açılan her ateşin, İsrail kuvvetlerinin açtığı ateşe bir karşılık olduğunu bildirdi ([129]).

İsrail ile Suriye arasındaki bu Ocak 1967 krizi, bölgede birdenbire bir gerginliğe sebep oldu. Suriye hükümeti 10 Ocak 1967 günü yaptığı açıklamada, İsrailin saldırması halinde, Mısır-Suriye Savunma Paktı'nın yürürlüğe gireceğini bildirirken ([130]), Mısır basını da, Mısırın bu Pakt çerçevesindeki taahhütlerini yerine getireceğini yazıyordu. Irak basını ve Bağdat radyosu da "Filistin anavatanının nihaî kurtuluş savaşında Suriyenin yanında yer almak üzere tamamen hazır" olduğunu söylüyorlardı ([131]).

İsrail-Suriye sınırlarındaki gerginliğin ciddi olduğu ve mütareke sınırlarının her iki tarafında kuvvet yığınağı yapıldığı B.M. Mütareke Gözetim Teşkilâtı'nca (UNTSO) da doğrulanınca, Genel Sekreter U'Thant 15 Ocakda İsrail ve Suriyeye başvurarak, durumu silâhlı bir çatışmaya götürebilecek hareketlerden kaçınmalarını istedi. Bunun üzerine gerginlik yumuşadı ise de, iki taraf arasındaki çatışmalar tamamen durmadı. İsrail, Mart ayında Güvenlik Konseyine gönderdiği bir mektupta, 6 Şubat ile 16 Mart arasındaki Suriye saldırılarının bir listesini vermekte idi ([132]).

Fakat 7 Nisan 1967 günü meydana gelen İsrail-Suriye çatışması, 1956 yılındanberi vukubulan çatışmaların en şiddetlisi ve ciddisi oldu. Çünkü bu bir hava muharebesi idi.

İsrail ile Suriye arasındaki gayrı askerî bölgede tarla sürmekte olan İsraillilere Suriye topçusunun ve tanklarının ateş açması üzerine, İsrail kuvvetleri de Suriye mevzilerine saldırdılar. Bunun üzerine Suriye MİG'leri

---

(129) Bu konuda bak.: **Yearbook of the United Nations, 1967,** p.158.

(130) Suriyenin sözünü ettiği anlaşma 4 Kasım 1966 da Kahirede imzalanmış olup (Anlaşmanın esasları için bak.: **Keesing's...1965-1966,** p.21710) onay belgelerinin teatisi ile 9 Mart 1967 de yürürlüğe girecektir (Bak.: **Keesing's...1967-1968,** p.21936).

(131) **Keesing's...1967-1968,** p.21822.

(132) Bu saldırılar için bak.: **Keesing's...1967-1968,** p.22062.

havalandı ve arkasından da İsrail jetleri harekete geçti. Yapılan hava muharebesinde, İsrail uçakları hiç bir kayıp vermeden 6 Suriye MİG ucağını düşürdüler. Suriyeliler ise, kendilerinin 4 MİG uçağı kaybetmelerine karşılık, İsrailin de 4 MİRAGE uçağını düşürdüklerini iddia etmişlerdir ([133]).

Tabiî bu hâdise de tarafların birbirlerini karşılıklı olarak Güvenlik Konseyine şikâyetlerine sebep olmuştur ([134]).

Diğer taraftan, İsrail ile Ürdün arasında da Şubat-Mayıs aylarında bilhassa Hebron (Halilürrahman veya al-Halil) bölgesinde hâdiseler eksik olmamıştır ([135]).

8. Savaşa Doğru

Gerçek şuydu ki, 1967 yılının Mayıs ayı geldiğinde, ne Mısır ve ne de İsrail bir savaşı düşünmüyordu. Nâsır, 1956 savaşından aldığı derse, tam onbir yıl süre ile sımkısı sarılmış ve iyice hazırlanmadan ve milletlerarası atmosfer müsait hale gelmeden, hâdiselerin peşine takılıp İsrail ile bir maceraya sürüklenmemeye bilhassa dikkat etmekteydi ([136]). Savaştan beş hafta önce, 7 Nisan günü İsrail uçakları Golan tepelerindeki Suriye mevzilerini bombaladığı ve o gün 6 Suriye uçağını düşürdüğü zaman, Mısır kılını bile kıpırdatmamıştır ([137]). Kaldı ki, bu sırada Mısır ordusunun mühim bir bölümü de Yemen'de bulunmaktaydı.

İsraile gelince: Dışişleri Bakanı Abba Eban, 1966 nın son günlerinde yaptığı tahminde, 1967 yılının ne barış, ne de savaş yılı olacağını söylüyordu ([138]). Mayıs ayı geldiğinde, sınır çatışmalarının artması ve İsrail-Suriye münasebetlerinin gerginleşmesi üzerine, İsrailliler Suriyeye karşı bir askerî harekâtı düşünmeye başladıklarında dahi, Mısırın herhangi bir tepki göstermiyeceğine inanıyorlardı ([139]).

Fakat Suriye meselesi savaşı ateşleyen kıvılcım oldu ve 13 Mayıstan itibaren hâdiseler tam bir gerginlik halinde, büyük bir hızla savaşa doğru akmaya başladı.

---

(133) **aynı kaynak,** p.22062.

(134) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1967,** pp.159-160.

(135) Bak.: **aynı kaynak,** pp.160-161.

(136) Nadav Safran, **From War - The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967,** New York, Pegasus, 1969, p.273.

(137) **aynı eser,** p.274.

(138) Netanel Lorch, **One Long War - Arab versus Jew since 1920,** Jerusalem Keter Publishing House, 1976, p.113.

(139) Nadav Safran, **From War to War,** p.306.

Suriye meselesini ateşleyenin ise Sovyet Rusya olduğu anlaşılmaktadır. 13 Mayıs günü Kahire'ye gelen bir Sovyet parlâmento heyeti, Nâsır'a, İsrailin Suriye sınırlarına 11-13 tugaylık bir kuvvet yığdığını söylemiştir. Sovyetler bu bilgileri Sureyeye de vermiş olmalılar ki, Nâsır'a göre, Suriyeliler de kendisine, İsrail sınırlarında 18 tugay tesbit ettiklerini ve İsraillilerin yoğun yığınak yapmakta olduğunu bildirmişlerdir ([140]). Nâsır da verilen bu bilgilere inanmış olmalı ki, o günden itibaren tutumunu birdenbire sertleştirdi.

14 Mayısta Mısır silâhlı kuvvetleri en yüksek alarm durumuna geçirildi ve Sina'ya askerî birlikler sevkedilmeye başlandı. Mısır basını bu tedbirlerin, İsrailin Suriyeye saldıracağına dair **inanılır** bilgilerin alınması üzerine ve böyle bir saldırıyı yaptığında Mısırın da İsraile saldıracağına dair bir uyarma olarak, alındığını bildirmekteydi ([141]).

16 Mayısta Mısır ve Suriyede olağanüstü hal ilân edildi. Kahire radyosu bütün silâhlı kuvvetlerin "savaş için tam hazırlık durumunda" olduğunu bildirirken, Suriyede de, tank ve topçu birliklerinin İsrail sınırındaki "savunma mevzilerine" doğru hareket ettiği açıklanıyordu([142]). Suriye ve Mısırın İsrail sınırlarına asker yığınaları 17 Mayısta da devam ederken, Ürdün de seferberlik ilân etti. B.M.Genel Sekreteri durumu "çok vahim" olarak nitelendirmekteydi.

---

(140) Bu konuda bak.: Lorch, **One Long War,** pp.113-114 ve Nadav Safran, **From War to War,** pp.274 ve 277-278. Nadav Safran'ın belirttiğine göre, 1967 de Mısır Savunma Bakanı olan Şemseddin Badran, Nâsırı devirmek için darbeye teşebbüs etmekten suçlanarak mahkemeye verildiğinde, 1968 Şubatındaki bir duruşmasında, İsrailin Suriye sınırlarında kuvvet yığınağı yaptığı hakkına Sovyet istihbaratının alınması üzerine, o zamanki Genelkurmay Başkanı General Fevzi'nin, bu istihbaratı kontrol ve Suriye hükümeti ile hareket birliğini sağlamak için Şam'a gittiğinde, İsrailin kuvvet yığınağı yaptığına dair hiç bir işaret göremediğini ve Rusların hayal gördüğünü söylediğini ifade etmiştir. (Bak.: Safran, **adı geçen eser,** p.274, 8 no.lu not; Steven L. Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict,** The University of Chicago Press, 1985, p.137). Diğer taraftan, Sovyetler, Suriye ve Mısırın gözünde inandırıcı olmak için, hemen İsraile bir protesto notası verdiklerinde, İsrail Başkanı Levi Eshkol Sovyet büyükelçisine, kendisini Suriye sınırlarına götürmeyi ve bu suretle durumu kendi gözleri ile görmesini teklif ettiğinde, büyükelçi buna yanaşmayıp, "Benim görevim protesto etmektir; teftiş etmek değil" diyerek işin içinden sıyrılıvermiştir. (Lorch, **adı geçen eser,** p.114). Diğer taraftan Nâsır, Mısır ihtilâlinin 15. yıldönümü dolayısile 23 Temmuz 1967 günü Kahire Üniversitesinde yaptığı konuşmada, Sovyetlerin, İsrailin Suriyeye saldıracağına dair gerek Suriyeye, gerek Mısıraverdiklerin istihbaratın da Mısırın tutumunda rol oynadığını imâ ederek, âdeta Sovyetleri sorumlu tutmuştur. (Bak.: Laqueur, **The ISrael-Arab Reader,** p.200. Konuşmanın metni: pp.197-207). Buna karşılık, B.M. Genel Sekreterinin Güvenlik Konseyine sunduğu 19 Mayıs 1967 günlü raporda da, Orta Doğuda durumun gerginleşmesinin sebepleri arasında "İsrailin son zamanlarda bilhassa Suriye sınır bölgelerinde kuvvet yığınağı yapması" da zikredilmekteydi (Raporun metni: **American Foreign Policy - Current Documents, 1967,** Washington, D.C., Government Printing Office, 1969, Department of State Publication 8495, pp.488-490)

(141) Safran, **adı geçen eser,** p.269.

(142) 16-27 Mayıs arasındaki gelişmeler için bak.: **Keesing... 1967-1968,** pp.22063-22068.

18 Mayıs Mısır savaşa doğru ikinci ve mühim bir adım daha attı. Mısır hükümeti, B.M. Genel Sekreterine 18 Mayıs günü gönderdiği telgrafta, Mısır-İsrail sınırlarında bulunan ve Mısırın isteği üzerine yerleştirilmiş olan. B.M. Barış Gücü kuvvetlerinin (UNEF - United Nations Emergency Force) "derhal" geri çekilmesini istedi ([143]). Bu sırada 117 millik Mısır-İsrail sınırının Mısır tarafında 3.393 kişilik bir B.M. kuvveti bulunuyordu ([144]). Bu durum karşısında B.M.Genel Sekreteri 18 Mayıs akşamı, B.M. kuvvetlerine geri çekilme emri verdi ([145]). Çekilme emrine Akabe Körfezi çıkışındaki Şarm el-Şeyh'teki B.M. kuvvetleri de dahildi. 19 Mayıstan bütün barış gücü kuvvetlerinin çekilmesi tamamlandı ve boşaltılan mevziler Mısır kuvvetlerinin kontrolu altına girdi.

Bütün bunlar olurken, İsrail de ihtiyatları silâh altına almaya başlamıştı. Buna karşılık, Mısır, Suriye ve Ürdün'den sonra, Irak ve Kuveyt de seferberlik ilân ederken, Mısır Diyanet İşleri Başkanlığı da, bütün din adamlarına gönderdiği genelgede, Filistin'in yeniden kazanılması için "Cihad" duası yapmalarını istiyordu.

21 Mayısta hava biraz daha gerginleşti. Kahire kaynaklı haberler, Mısır zırhlı kuvvetlerinin Sina'dan İsrail sınırlarına doğru ilerlemekte olduğunu bildirirken, Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Şukeyri de, 8.000 kişilik Filistin Kurtuluş Ordusu'nun Mısır, Suriye ve Irak silâhlı kuvvetlerinin emrine girdiğini açıklıyordu. Şukeyri'ye göre, "savaş patlak verirse", İsrail tamamen yok edilecekti. Yine aynı gün, Suriye Savunma Bakanı Hafız el-Esad da, Suriye silâhlı kuvvetlerinin sadece İsrail saldırısını defetmeye değil, Filistini kurtarmaya ve Arap anavatanındaki siyonist varlığını da yoketmeye hazır olduğunu söylüyordu ([146])

Nâsır 22 Mayısta, savaşa doğru üçüncü adımını attı.

22 Mayıs günü İsrail Başbakanı Eshkol, Knesset'de yaptığı konuşmada, son günlerde Sina'daki Mısır kuvvetlerinin 35.000 den 80.000 e çıkarıldığını, bu durumda İsrailin de aynı tedbirleri almak zorunda kaldığını, İsrailin ne Mısıra, ne de Suriyeye karşı saldırgan bir niyeti olmadığını, Mısır da aynı şeyi yaparsa, İsrailin Mısır sınırındaki kuvvetlerini azaltmaya hazır oldu-

---

(143) Kısaca UNEF denen bu kuvvetler B.M. Genel Kurulunun 4 Kasım 1956 tarihli ve 998 (ES-I) sayılı kararı ile teşkil olunmuştu.

(144) Bu kuvvetin kompozisyonu şöyle idi: Hindistan 798 asker, Kanada 800, Yugoslavya 580, İsveç 528, Brezilya 432, Norveç 72 ve Danimarka 3 asker.

(145) Genel Sekreterin bu çekilme ile ilgili olarak Genel Kurula verdiği 18 Mayıs 1967 tarihli raporun metni: **American Foreign Policy...1967,** pp.480-487; Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.715-719; Ralph E. Magnus (Ed.), **Documents on the Middle East,** Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1969, pp.192-195;

(146) **Keesing's...1967-1968,** p.22064.

ğunu söyledi (147). Bu konuşmadan biraz sonra Nâsır, fakat bu konuşmadan haberi olmadan, İsrail sınırlarından 100 mil uzaklıkta, Sina'daki Bir Gafgafa hava üssünde subaylara yaptığı konuşmada (148), İsrailin Akabe Körfezinden Kızıldenize çıkışını sağlayan Tiran Boğazı'nı kapadığını ilân etti (149). Tiran Boğazının biraz güneyinde, Sina yarım adasının güney ucundaki Şarm el-Şeyh'in de şimdi Mısır kuvvetlerinin kontrolunda olduğu düşünülürse, İsrail Akabe Körfezine hapsedilmiş ve Kızıldeniz'le bağlantısı tamamen kesilmiş oluyordu. Mısırın, bu sırada, Süveyş Kanalını da İsrail gemilerine kapamış olduğunu da unutmayalım.

Ayrıca, Nâsırın bu konuşmasının üslûbu da çok sertti. Nâsır, bu konuşmasında, 13 Mayısta aldıkları "doğru bilgilere" göre İsrailin Suriye sınırlarına 11-13 tugaylık bir kuvvet yığdığını, bu kuvvetlerin, biri Taberiye gölünün kuzeyinde, diğerinin ise gölün güneyinde olmak üzere iki cepheye ayrıldığını ve İsrailin 17 Mayısta Suriyeye karşı harekete geçme kararı alması üzerine, B.M. barış gücünün çekilmesini istediklerini, bugün İsrail ile karşı karşıya bulunduklarını, yalnız artık 1956 da olduğu gibi İngiltere ve Fransanın İsrailin yanında olmadığını, ayrıca hiç bir İsrail gemisini Akabe Körfezinden geçirmiyeceğini söyledikten sonra, şöyle diyordu: "Yahudiler bizi savaşla tehdit ediyorlar. Biz de diyoruz ki, **ehlen ve sehlen** (Hoş geldiniz). Biz de savaşa hazırız". Nâsır, zafer yolunda ilerlemeye devam edeceklerini belirterek konuşmasını bitirdi.

Nâsırın, bir milletlerarası su yolu sayılan Tiran Boğazını kapaması, İsrail başta olmak üzere bütün Batı dünyasında tepki ile karşılandı. İsrail Başbakanı Eshkol,23 Mayıs günü Knesset'de yaptığı konuşmada, Tiran Boğazının kapatılmasını "İsraile karşı bir saldırı hareketi" olarak nitelendiriyordu (150). Nâsırın bu sertleşmesini "Sovyet faktörü" nü arkasına almasına bağlayan askerler, buna aynı sertlikle cevap verilmesini savunurken, İsrail hükümeti,

---

(147) **aynı kaynak**, p.22064.

(148) Konuşmanın metni: Laqueur, **The Israel-Arab Reader**, pp.169-174; **American Foreign Policy...1967**, pp.490-493; **Keesing's...1967-1968**, P.22065; Magnus, **Documents on the Middle East**, pp.195-199; Moore, **The Arab-Israeli Conflict - Readings and Documents**, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1977, pp.1036-1041.

(149) Akabe Körfezi 100 mil uzunluğunda olup, genişliği 10-30 mil arasında değişmektedir. Körfezin kuzeyinde İsrail ve Ürdün 6 şar millik bir kıyıya sahiptir. Körfezin doğu kıyıları Suudi Arabistana, batı kıyıları Sina yarımadası olup Mısıra aittir. Körfez "Tiran" Boğazı ile Kızıldenize açılır. Boğaz'da **Tiran** ve **Sanafir** adı ile iki kayalık ada vardır. Tiran adasının doğusunda deniz mercan kayalıkları ile kaplı ve sığ olduğu için Boğaz Tiran adasının batı kısmında geçit verir. Fakat burada da denizin derin su kanalının genişliği ancak 800 - 1.000 metre kadardır.

(150) Nadav Safran, **adı geçen eser**, p.269; **American Foreign Policy...1967**, p.493, 27 no.lu not.

krizi diplomatik teşebbüslerle dağıtmaya ve Dışişleri Bakanı Abba Eban'ı Batı başkentlerine göndermeye karar verdi ([151]).

Abba Eban, Akabe Körfesinde seyrüsefer serbestisinin sağlanması hususunda Amerika ve İngilterenin desteğini kazanmakla beraber, Fransa cumhurbaşkanı De Gaulle, Fransanın sempatisine güvenerek savaşı başlatmaması için İsraile "dostane" bir uyarıda bulundu ([152]).

Gerçekten Başkan Johnson 23 Mayıs günü Amerikan halkına yaptığı konuşmada ([153]), Amerikanın Akabe'yi milletlerarası bir su yolu saydığını, bu su yolunun İsraile kapanmasının hukuka aykırı ve barış için vahim bir durum olacağını belirterek, Amerikanın bölgedeki bütün milletlerin bağımsızlık ve toprak bütünlüklerini korumaya kararlı olduğunu söyledi. Tabiî, bu son cümle ile Başkan Johnson, Amerikanın, İsrailin de bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumaya kararlı olduğunu ifade etmek istiyordu.

Buna karşılık Sovyet hükümeti, yine 23 Mayısta, sert bir açıklama yaparak ([154]), açıkça Arapları destekledi ve İsraile çattı. Açıklamada, İsrailin, 7 Nisanda yaptığı saldırıdan itibaren durumu vahimleştirdiği, 9 Mayısta İsrail Parlâmentosunun hükümete Suriyeye karşı harekâta geçme yetkisi verdiği ve Suriye sınırlarına yığılmış bulunan İsrail kuvvetlerinin de alarma geçirilmiş olduğu belirtildikten sonra, Sovyetlerin yıllardanberi Arap ülkelerine yardım ettiği, bir saldırı halinde Sovyet Rusyanın bu saldırıya karşı koyacağından kimsenin şüphesi olmaması gerektiği vurgulanıyordu. Böylece Sovyetler, bir savaş halinde Arap ülkelerinin yanında yer alacaklarını belirtmiş olmaktaydılar.

Diğer taraftan, İngiltere hükümeti Malta'daki Akdeniz donanmasını alarma geçirirken, 50 parçalık (3 tanesi uçak gemisi) Amerikan VI. Filosunun, Akabe Körfezini açma amacı ile yapılan diplomatik çabalara destek olmak üzere, Doğu Akdenizde mevzilendiği bildiriliyordu. Öte yandan, 24 Mayıs

---

(151) Bak.: Safran, **aynı eser,** pp.307-309.

(152) Safran, **aynı eser,** p.309. De Gaulle, kehanette bulunurcasına, Eban'a şöyle diyordu: "Savaş yapmayınız. Çünkü bütün dünya ve benim tarafımdan saldırgan sayılacaksınız. Sovyet Rusyanın Orta Doğuya daha derin bir şekilde girmesine sebep olacaksınız ve bunun acısını da İsrail çekecek. Filistin milliyetçiliğini tahrik edeceksiniz ve bu milliyetçilikten hiç bir zaman yakanızı kurtarmıyacaksınız" (Edward R.F. Sheehan, **The Arabs, Israelis and Kissinger - A Secret History of American Diplomacy in the Middle East,** New York, Reader's Digest Press, 1976, p.31). Abba Eban'ın Vaşington temasları için bak.: Steven L. Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict,** pp.138-142.

(153) Konuşmanın metni : **American Foreign Policy...1967,** pp.494-495; **Keesing's...1967-1968,** p.22066; aynı zamanda bak.: **The Search for Peace in the Middle East - Documents and Statements, 1967-1979,** Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1979, p.285.

(154) Açıklamanın metni: **American Foreign Policy...1967,** pp.493-494 **ve Keesing's...1967-1968,** p.22066.

günü Amman'dan yapılan açıklamada, Irak ve Suudi kuvvetlerinin Ürdün topraklarına girmelerine izin verildiği ve 20.000 kişilik bir Suudi kuvvetinin de Ürdün-Suudi Arabistan sınırında beklediği ifade edilmekteydi ([155]).

Kanada ve Danimarka'nın teşebbüsü üzerine, 24 Mayıs günü toplanan Güvenlik Konseyi, yine bu iki devlet tarafından sunulan ve tarafları, durumu kötüleştirecek hareketlerden kaçınmaya davet eden bir karar tasarısını müzakere etti ise de, hiç bir neticeye varamadı ([156]). Amerika, İngiltere ve Japonya karar tasarısını desteklerken, Sovyet Rusya ve Bulgaristan Güvenlik Konseyinin bu toplantısını gereksiz buldular ve İsraile karşı ithamlarını tekrarladılar.

Öte yandan, gittikçe sertleşen durumu yumuşatmak için B.M. Genel Sekreteri U Thant 23-25 Mayıs günlerinde Kahire'yi ziyayret etti ise de, Nâsır tutumunu değiştirmedi ([157]). Aksine Nâsır, savaşa giden adımlarını sıklaştırdı. 26 Mayısta yaptığı gayet sert bir konuşmada, savaşın çıkması halinde, hedefin İsraili yoketmek olduğunu söyledi ve "Bu sefer 1956 daki gibi olmayacaktır" dedi ([158]).

Mısır Savunma Bakanı Şemseddin Badran da 10 kişilik bir heyetle 26-28 Mayıs günlerinde Moskova'yı ziyaret ederken ([159]). Nâsır da 29 Mayıs günü kendisini ziyaret eden bir parlâmento heyetine yaptığı konuşmada, Sovyet Rusyadan övgü ile söz ederek, Sovyet Rusyanın şimdiye kadar Mısırdan hiç bir şey istemediğini, fakat Mısırın Rusyadan çok şey istediğini, Sovyet Rusyanın Mısırın gerçek dostu olduğunu söylüyordu ([160]).

Yine 29 Mayıs günü, Suriye devlet başkanı Atassi ile Dışişleri Bakanı Makhus ve bir Suriye heyeti de Moskovaya geldi. Savaşın çıkmasına bir hafta kala Moskova bazı Arap ülkelerinin Kâbesi haline gelmişti. Türk hükümeti 30 Mayısta yaptığı açıklamada, Montreux Boğazlar Sözleşmesi gereğince, 10 Sovyet savaş gemisinin Boğazlarda Akdenize geçişi için kendisine bilgi verildiğini açıklıyordu. Aynı gün Vaşington'da yapılan bir açıklamada da, Amerikan VI. Filosunun Yunanistan ile Girid Adası arasında toplanmakta ol-

---

(155) **Keesing's...1967-1968,** p.22067.

(156) Bu toplantı için bak.: **Yearbook of the United Nations, 1967,** pp.165-167 ve **Keesing's...1967-1968,** pp.22067-220%68.

(157) Genel Sekreterin bu ziyarete ait 26 Mayıs 1967 tarihli raporunun metni: **American Foreign Policy...1967,** pp.496-499. Aynı zamanda bak.: **Yearbook of the U.N., 1967,** pp.167-174 ve **Keesing's...1967-1968,** p.22068.

(158) Bak.: **Keesing's...1967-1968,** pp.22068 ve **American Foreign Policy...1967,** p.497, 44 no.lu not.

(159) Bak.: **Keesing's...1967-1968,** p.22068.

(160) **American Foreign Policy...1967,** p.503, 59 no.lu not.

duğu ve iki Sovyet savaş gemisinin de Amerikan donanmasını gözetlemekte olduğu bildirildi ([161]).

Yine 30 Mayıs günü Ürdün Kralı Hüseyin de Kahire'ye geldi ve altı saat süren ziyareti sırasında Mısır ile bir askerî ittifak imzaladı. Beş yıl süreli bu ittifaka 4 Haziranda Irak da katıldı. Kahire radyosu, Kral Hüseyin aleyhine yaptığı yayınlarını 30 Mayıs akşamı durdurdu. Çünkü Ürdün ile Mısır barışmışlardı.

Orta Doğuda gittikçe artan bu gerginlik İngilterede Avam Kamarasının 31 Mayıs ve 1 Haziran günlü oturumlarında tartışılırken ([162]), iktidar ve muhalefet İsraili destekliyor ve İşçi Partisinin Dışişleri Bakanı George Brown, Akabe Körfezinin Mısır tarafından kapatılmasını bir "savaş hareketi" olarak nitelendiriyordu. Başbakan Wilson da, konuşmasında, "Devamlı bir barışın şartlarından biri de, İsrailin yaşama hakkının tanınması olmalıdır" dediğinde, Avam Kamarası tarafından heyecanla alkışlanıyordu.

İsraile gelince: Dışişleri Bakanı Abba Eban'ın ziyaretinde, Başkan Johnson kendisine, Amerikanın İsrailin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumayı taahhüt etmiş olduğunu, Amerikanın, Akabe meselesinde kendisini "taraf" saydığını, Nâsırı kararından caydırmaya kararlı olduğunu, fakat İsrailin de "sabırlı" olması gerektiğini söylemişti ([163]). Abba Eban'ın Vaşington dönüşü, 27 Mayısta yapılan kabine toplantısında, "sabır" konusu görüş ayrılıklarına sebep oldu. Askerler, Başbakan Levi Eshkol ve bazı bakanlar, zamanın Mısırın lehine işlediğini, dolayısiile Amerikan teşebbüsünün beklenmemesi ve savaşa gidilmesi görüşünü savundular. Lâkin toplantıda bir karara varılamadı. Müteakip günler içinde ise, gerek kamu oyu, gerek muhalefet partileri sertleşmeye ve hükümeti eleştirmeye başladılar. Bu şartlar içinde, 31 Mayıs günü, komünistler hariç, bütün partilerin katıldığı "duvardan duvara" bir koalisyon hükümeti ([164]) kuruldu. Savunma Bakanlığına, 1956 Süveyş savaşının genelkurmay başkanı Moshe Dayan getirildi. Dayan hemen harekete geçilmesine taraftar idi. Kabine, 3 Haziran 1967 günü yaptığı toplantıda Moshe Dayan'ın askerî durumla ilgili bütün açıklamalarını dinledikten sonra, Dayan'a "harekete geçebilirsin" yetkisini verdi. Harekete geçme tarihinin tesbiti de yine Dayan'a bırakılmıştı. Dayan ise bu tarihi 5 Haziran olarak tesbit etmişti ([165]).

---

(161) **Keesing's...1967-1968,** p.22076.

(162) Bu müzakereler için bak.: **aynı kaynak,** pp.22095-22098.

(163) Nadav Safran, **From War to War,** pp.310-311.

(164) **aynı eser,** p.315.

(165) **aynı eser** p.316.

Bu sırada Kahire ve Şam'da bazı generaller, savaşın çıkması halinde, İsraili 4-5 gün içinde haritadan sileceklerini söylemekte ve halk sokaklarda sevinç gösterileri yapmakta idi.

9. Altı Gün Savaşı ([166])

Haziran ayının ilk günlerinde, İsrailin komşusu Arap ülkelerinde tam bir savaş havası esmekle beraber, ilk saldırıyı İsrailin yapması beklenmekteydi. Bu suretle İsrail saldırgan ve suçlu duruma düşürülmüş, dolayısile dünya kamu oyunu da kendi yanlarına çekmiş olacaklardı.

Gerçekten ilk saldırıyı 5 Haziran 1967 sabahı İsrail yaptı. Fakat bu saldırı Arapların akıllarından geçirmedikleri bir şekilde oldu ve daha savaşın ilk günü Arapların hezimetini hazırladı.

Bu saldırıya ve savaşın gelişmelerine geçmeden önce, savaşa dahil olan devletlerin askerî güçlerini anahatları ile belirtelim.

A) Savaşan Tarafların Askerî Güçleri ([167])

İSRAİL : İsrailin karşılaştığı ilk mesele, ülkenin küçük ve sınırların düz arazide bulunması ve bunun da stratejik savunma veya stratejik çekilmeye imkân vermemesiydi. Bu sebeple, savunma değil, saldırı ilkesi benimsendi. Saldırının temel unsurları ise, saldırının zırhlı kuvvetlerle ve sür'atle yapılması, ikincisi, bu saldırıya hava desteğinin sağlanabilmesi için, hava üstünlüğünün elde tutulması idi.

İsrailin kara kuvvetleri, 60.000 i muvazzaf olmak üzere, toplam 250.000 - 265.000 kadardı. 1948-49 savaşından sonra İsrailde erkeklerin 49 yaşına ve kadınların 39 yaşına kadar, her yıl bir ay eğitim görmesi zorunluluğu getirilmişti. Bu sebeple, "terhis" yerine "izin" deyimi kullanılıyordu. Bu sistem sayesinde, saldırı yapılırken, gerideki yerleşim birimleri halkının, hem ihtiyat kuvvetlerini teşkil etmesi, hem de "statik savunma" yı sağlaması mümkün olmuştur.

Cephede birinci hatta görev yapacak kara kuvveti, 11 tugayı zırhlı ve 4 tugayı paraşütçü olmak üzere, 24-26 tugay kadardı. Bu kuvvetlerin arkasında ikinci hattı meydana getiren 14 tugaylık bir ihtiyat vardı.

---

(166) Arap-İsrail savaşlarının en "ilginç"i sayılan 1967 Altı Gün Savaşı'nın askerî herekâtı hakkında pek çok kitap yazılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: Randolp S. Churchill and Winston S. Churchill, **The Six Day War,** London, Penguin Books, 1968; W. Byford Jones, **The Lightning War,** New York, Robert Hales, 1968; Robert J. Donovan and the Staff of Los Angeles Times, **Six Days in June: Israel's Fight for Survival,** New York, New American Library, 1967; Edgar O'Ballance, **The Third Arab-Israeli War,** London, Faber and Faber, 1972; Eliahu Ben-Elissar et Zeev Schiff, **La Guerre Israélo-Arabe, 5-10 Juin 1967,** Paris, Julliard, 1967; Yves Cuau, **Israél attaque (5 Juin 1967),** Paris, R. Laffont, 1968.

(167) Bu konuda bak.: Safran **adı geçen eser,** pp.435-444 (Appendix B).

Zırhlı kuvvetler ise, 900 adet orta ve 150 hafif tanktan ve 700-800 kadar zırhlı personel taşıyıcısından (APC) meydana geliyordu. Ayrıca, İsrail tanksavar füzelerine de sahip bulunuyordu. Tanklar, Amerikan **Patton** ve **Sherman** ve İngiliz **Centurion** tankları idi.

Hava kuvvetleri ise, en az yarısı **Mirage, Mystère** ve sesten hızlı **Super-Mystère** (24 adet) olmak üzere 300 uçaktan meydana geliyordu.

MISIR : o zaman için Mısırın askerî gücü hakkında verilen rakamlar 300.000-310.000 dir. Bunun 120.000 kadarını Millî Muhafızlar ve ihtiyatlar teşkil etmekteydi. Geri kalan kısım gerçek savaş yapabilecek bir güç olmakla beraber, bunun da 30.000 kadarı o sırada Yemen'de bulunuyordu. Savaş çıktığında Mısırda 400-500 kadar Sovyet askerî uzmanı vardı.

Mısır zırhlı kuvvetleri, esas itibarile Sovyet yapısı (T-34, T-54 ve T-54B gibi) 1.300 kadar tanka sahip bulunmaktaydı.

Hava Kuvvetleri ise, 100 tanesi avcı-bombardıman olmak üzere 360 kadar uçaktan meydana geliyordu. Bu uçakların 55 tanesi **Sukhoi-7,** 163 tanesi **MİG-21,** 40 tanesi **MİG-19** idi ki, bunların hepsi sesten hızlı uçaklardı.

ÜRDÜN : Ürdün silâhlı kuvvetleri, 2 tanesi zırhlı tugay olmak üzere, 11 tugay olup 50-55.000 kadardı. Ürdün'ün 20-25 bin kadar da ihtiyatları vardı.

Zırhlı kuvvetleri ise, 70-80 tanesi **Centurion,** gerisi **M-48 Patton** tankları olmak üzere 200 kadar tanka dayanıyordu.

Ürdün Hava Kuvvetleri ise, 20 tane İngiliz **Hawker-Hunter** uçağından ibaretti.

SURİYE : 1967 de Suriye silâhlı kuvvetlerinin mevcudu 60-70.000 muvazzaf ve 40-45.000 ihtiyattan müteşekkildir. Zırhlı Kuvvetleri ise, 400 kadar T-34 ve T-54 Sovyet yapısı tanktan meydana geliyordu. 200 kadar da personel taşıyıcısı vardı.

Hava kuvvetleri ise, 26 tanesi **MİG-21F** ve 48 tanesi **MİG-17** avcı uçağı olan 130 uçaktan ibaretti.

B) Cepheler ve Muharebeler ([168])

5 H a z i r a n :

1967 Arap-İsrail savaşı, 5 Haziran sabahı İsrail uçaklarının Mısır havaalanlarına yaptığı bir "süpriz" baskın ile başladı. Sürpriz diyoruz, zira bunun bir çok sebepleri vardır. Bir defa, normal olarak hava baskınları gün aydın-

(168) Bu kısım esas itibarile Nadav Safran'ın **From War to War** isimli kitabından özetlenmiştir. Ayrıca daha özet olarak bak.: **Keesing's...1967-1968,** pp.22099-22102; Lorch, **One Long War,** pp.117-131.

lanırken yapıldığı halde, İsrailin hava baskını Kahire saati ile sabah 08:45 de başlamıştır. Bunun da sebebi, Mısır radarlarının bu saatlerde, artık bir baskın beklemeyerek işi gevşetmiş olmalarının tesbit edilmiş olması idi ([169]).

İkincisi, Mısır, İsrailin hava saldırılarını daima ya doğudan İsrail tarafından veya kuzeyden Akdeniz istikametinden beklemiştir. Halbuki saldırı batıdan çöl istikametinden gelmiştir. Bu da şu şekilde gerçekleşmiştir: Uçaklar İsrail havaalanlarından kalktıktan sonra batıya Akdeniz istikametine yönelmişler ve sonra telsiz konuşmalarını tamamen keserek deniz üzerinde 150 fitlik (50 metre) yükseklikten uçmuşlardır. Bunun da sebebi, 16 tanesi Sina'da görev yapan 26 Mısır radarı ile, Ürdünün çok kuvvetli olan Marconi 247 radar istasyonuna, Kıbrıstaki ingiliz radarlarına ve Amerikan VI. filosunun radarlarına yakalanmamaktı.

İsrail uçakları Mısırın batı sınırlarına yaklaşınca güneye dönmüşler ve meskûn yerlerden geçmeden, çöl sahalarının üzerinden geçtikten sonra gruplara ayrılarak, Mısırın 16 havaalanından en mühim 10 tanesine yönelmişlerdir. Bu havaalanlarına yapılan saldırılar her 12-19 dakikada bir tekrarlanmış ve uçaklar Mısır havaalanlarının üzerinde 8-9 dakika kalabilmişlerdir ([170]). Bu şekilde yapılan İsrail hava saldırıları 2 saat 50 dakika sürmüş ve bu sürenin sonunda Mısırın 280 uçağı yerde ve havalanabilen 20 uçağı da havada tahrip edilmiştir.

Aynı şekilde Suriye ve Ürdüne de yöneltilen saldırılarda 50 Suriye uçağı ile 20 Ürdün uçağı yerde tahrip edilmiştir. Bütün bu saldırılar esnasında İsrailin kaybettiği uçak sayısı 19 dur ([171]).

Böylece İsrail başkomutanlığı hazırlamış olduğu plânı başarı ile tatbik etmiş ve başta Mısır olmak üzere, savaşan Arap ülkelerinin hava gücü daha

---

(169) 1968 Şubatında İsraili ziyaret ettiğimizde, Tel-Aviv komutanı olan Albay, sorumuz üzerine şöyle demişti: "Esasında Mısırlılar daima İsrailin bir hava baskınını beklemişlerdir. Fakat 1956 dan itibaren 11 yıl süre ile yaptığımız istihbaratta şunu tesbit ettik ki, Mısır radarlar saat 09:00 dan itibaren, bir hava baskınını askerî bakımdan mümkün görmediklerinden, alarm durumlarını ve taramalarını gevşetmektedirler. Bu sebeple 5 Haziran sabahı baskınımızı bu saate aldık".

(170) İsrail Başkomutanlığı bu hava saldırısını şöyle plânlamıştı: Bir uçağın Kanal bölgesindeki bir havaalanını bombardıman edip üssüne dönmesi 1 saatten fazla sürmeyecekti. Bu bir saatlik süre de şöyle hesaplanmıştı. 22.5 dakika kalkıştan itibaren hedefe varış; 8 dakika hedefe saldırma ve 20 dakika üsse dönüş. Uçaklar bombalarını attıktan sonra hafifliyeceğinden üsse dönüş zamanı daha kısa olacaktı. Üsse dönüşte 7.5 dakikada benzin ve silâh ikmali yapılacaktı. 2 dakika da emniyet payı olarak bırakılmıştı. Bu plân hiç aksamadan tatbik edilmiştir.

(171) 5 Haziran günü bu hava harekâtında her İsrail pilotu bir günde 5-8 sorti yapmıştır. Halbuki Vietnam savaşında Amerikan pilotları günde ancak 2 sorti yapabilmişlerdir.

ilk günde sıfıra indirilmiş ve İsrail havalarda mutlak üstünlüğü elde etmiş olmaktaydı ki, bu durum bilhassa kara muharebelerinde İsraile büyük avantaj sağlamıştır ([172]).

Kara muharebelerine gelince: (10/1 no.lu harita)

Sina cephesinde Mısır kuvvetleri, bu yarımadanın topoğrafyasına göre yayılmıştı. Sina'da İsrail sınırları ile Süveyş Kanalı arasında üç ana yol bulunmaktaydı. Bunlar: a) En kuzeyde, eski Filistin sınırındaki Rafah'ı, Akdeniz kıyısındaki el-Ariş vasıtasile Süveyş Kanalının kuzeyinde ve doğu kıyısında bulunan Kantara'ya bağlayan ve Akdeniz kıyısını takip eden yol. b) Bu yolun güneyinde, ortada, İsrail toprakları içindeki Nitzana'dan başlayıp, Abu Agheila, Cebel Libni, Bir Hama ve Bir Gafgafa'dan geçip, Kanalın doğu kıyısının hemen ortasındaki İsmailiye'ye ulaşan yol. c) İsrail-Mısır sınırının güney kısmında ve Mısır toprakları içinde bulunan Kuntilla ile, daha güneyde Ras-el-Naqab'da başlayan iki ayrı yolun Thamad civarında birleşerek, Nakhl'den ve Mitla geçidinden geçip, Kanalın güneyindeki Süveyş'e ulaşan yol.

Mısır kuvvetleri Sina'da esas itibarile bu üç ana yolu kontrol altında tutmak üzere ve derinlemesine üç kademe halinde yayılmış bulunuyordu. Mısırın bu derinliğine savunma sistemi, İsrailin ilk darbelerini absorbe edebileceği gibi, hemen arkasından da bir karşı-saldırıyı da gerçekleştirebilecekti.

İsrailliler ise, ateş-kes için bir milletlerarası baskının hemen geleceğini bildiklerinden, taarruz plânlarını sür'at unsuruna dayandırmışlar ve Sina'nın üç ana yolunu ele geçirmeyi plânlamışlardır. İkinci bir nokta ise, yapılan plânların, Mısırın Sina'daki kuvvetlerinin tamamını veya büyük kısmını imha etme amacına yönelmiş olmasıydı.

---

(172) Mısır Silâhlı Kuvvetler Başkomutanlığı 6 Haziran günü yayınladığı bir bildiride (Metin: **American Foreign Policy...1967,** pp.506-507), İsrail uçaklarının bir gün önceki saldırısını Amerikan ve İngiliz uçak gemilerinden kalkan uçakların da desteklediğini, bu suretle Amerikan ve İngilterenin silâhlı bir müdahalede bulunduklarını ileri sürerek Süveyş Kanalının kapatıldığını ilân etmiştir. Yine aynı gün yayınlanın Mısır Dışişleri Bakanlığının bildirisinde de (Metin : **aynı kaynak,** pp.507-508)tekrarlanan bu iddia, yine 6 Haziran günü Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından düzenlenen basın toplantısında kesinlikle yalanlanmıştır. Mısır ise, iddiasından geri dönmeyerek Amerika ve İngiltere ile diplomatik münasebetlerini kesmiştir. Buna karşılık, İsrail hükümeti de 8 Haziranda yaptığı açıklamada, 6 Haziran günü Nâsır ile Kral Hüseyin arasında yapılan bir telefon konuşmasında bu gerçek dışı iddianın düzenlendiğini, bu konuşmanın İsrail istihbaratınca banda alındığını ileri sürmüş ve bandı yayınlamıştır (Bak.: **Keesing's...1967-1968,** p.22103). Mamafih daha sonra Mısır bu iddiasını geri almış ve 5 Haziran sabahı İsrailin tek başına hareket ettiğini kabul etmiştir (Bak.: Safran, **adı geçen eser,** p.327 den naklen: **Al-Ahram,** 13 Ekim 1967).

İsrail taarruzu 5 Haziran sabahı önce Gazze şeridinin güneyindeki Han Yunis'e saldırı ile başladı. Han Yunis ele geçirildikten sonra, cephe komutanı General Tal, kuvvetlerinin bir kısmını Gazze üzerine sevkederken, bir kısmı da güneyde Rafah üzerine yürüdü. Gazze muharebeleri çok çetin oldu. Gazze ancak 6 Haziran günü yapılan çok şiddetli sokak ve tank muharebelerinden sonra İsrail kuvvetlerinin eline geçti.

Rafah muharebeleri de çok şiddetli oldu. Mısır kuvvetleri Rafah'da çok güçlü bir direnme gösterdi. Rafah'daki Mısır cephesi bir kaç defa delinmesine rağmen, Mısırlılar bu gedikleri hemen kapattılarsa da, 5 Haziran akşamı İsrail kuvvetleri Mısır mevzilerine girmeye başlamıştı.

Cephenin bu kesiminde İsrail kuvvetleri bir günde 40 millik bir mesafe almıştır ki, Akdeniz kıyısındaki El-Ariş de 6 Haziran sabahı teslim oldu. Fakat bundan daha mühimmi, Mısır cephesinin kuzey kesiminin 5 Haziran günü çökertilmiş olmasıydı.

20 mil güneyde ise, bir başka İsrail kuvveti de Bir Lahfan'ı ele geçirmek üzere harekete geçti. Çünkü, Bir Lahfan, El-Ariş'e ve Abu Agheila'ya giden ve Abu Agheila'yı Cebel Libni'ye bağlayan yolların kavşak noktası idi. Mısırlılar burada da çok sert bir direnme gösterdiler. Hatta bir ara karşı taarruza da geçtiler. Bu sebeple çarpışmalar bütün gün ve bütün gece devam etti. Ancak 6 Haziran sabahı El-Ariş'ten gelen İsrail kuvvetlerinin yardımı ile Bir Lahfan düşürülebildi.

Daha güneyde ise, General Sharon komutasındaki İsrail kuvvetleri 5 Haziran sabahı Nitzana'dan hareketle Abu Agheila'ya yöneldi. Abu Agheila, Bir Lahfan üzerinden kuzeyde El-Ariş'e, batıda Cebel Libni üzerinden İsmailiye'ye ve güneyde de Kusseima'ya giden yolların kavşak noktasını teşkil ediyordu. General Sharon gündüzü bir takım hazırlıklarla geçirdikten sonra, gece taarruzuna başladı. Yoğun topçu ateşinden sonra, piyadeler harekete geçti. Sabaha kadar siperlerde süngü süngüye, boğaz boğaza çarpışmalar oldu. 20 saat süren Abu Agheila muharebeleri, 6 Haziran sabahı Abu Agheila'nın İsrail kuvvetlerinin eline geçmesile sona erdi. Lâkin ne var ki, Abu Agheila'nın düşmesi ile Mısır savunmasının da beli kırılmıştı.

Ürdün Cephesine gelince: İsrail, 5 Haziran günü B.M. Mütareke Gözetim Teşkilâtı Komutanı vasıtasile Ürdün Kralı Hüseyine haber gönderip, İsrailin Ürdün topraklarında gözü olmadığını, Ürdün-İsrail sınırı sâkin tutulduğu takdirde, Ürdüne hiç bir zarar verilmiyeceğini bildirdi ise de, Kral Hüseyin bunu kabul etmeyip, Ürdün topçusu İsrail yerleşim merkezlerini topa tuttu.

Kral Hüseyinin kendisinin daha sonra söylediğine göre, İsrail uçaklarının Mısır baskınına ait haberlere İsrail hükümeti karartma tatbik ettiğinden, Mısır Başkomutanlığının kendisine gönderdiği mesajda, İsrailin saldırdığı,

fakat Mısır uçaklarının İsrail hava kuvvetlerinin % 75 ini tahrip ettiği, İsrail hava üslerine saldırılara devam edildiği ve Mısır kuvvetlerinin İsrail topraklarına girdiği şeklindeki haberlere inanmıştır. Ayrıca, Ürdün radarları Mısır baskınından dönen İsrail uçaklarını tesbit ettiğinde, Mısır Başkomutanlığının sözünü ettiğimiz mesajı dolayısile, bunların İsraile saldıran Mısır uçakları olduğu sanılmıştır ([173]).

5 Haziran günü İsrail-Ürdün çarpışmaları, her iki tarafın da şehrin tümünü ele geçirmek istemesi dolayısile, Kudüs'ün doğu ve batı kesimleri arasında cereyan etmiştir.

İsrail plânlarında esas ağırlık Sina'ya verildiğinden ve Ürdün cephesi ikinci derecede tutulduğundan, 5 Haziran günü Suriyeye karşı hiç bir hareket yapılmamıştır. Mamafih Golan tepelerine yerleştirilmiş bulunan Suriye topçusu da, sınırdaki İsrail yerleşim merkezlerini topa tutmaktan başka bir şey yapmamıştır.

6 H a z i r a n :

Sina Cephesinde, kuzeydeki General Tal kuvvetlerinin bir bölümü Gazze'yi kontrol altına alırken, General Tal esas kuvvetlerini ikiye ayırdı. Birinci kolon Akdeniz kıyısını takiben ilerlemesine devam ederek, El-Ariş'i aldıktan sonra, Süveyş Kanalı kıyısındaki Kantara'ya doğru ilerlemeye başladı. Bu kuvvetler bir günde Kantara yolunun yarısını geçtiler.

General Tal kuvvetlerinin büyük kısmı güneye Bir Lahfan üzerine dönerek, diğer İsrail kuvvetlerile birleşti ve burasını aldı. Sonra da güneye Cebel Libni'ye yöneldi.

General Sharon kuvvetleri de 6 Haziranda Abu Agheila'yı aldıktan sonra, daha güneyde Kusseima'ya yönelerek Mısır mevzilerine karşı harekete geçti.

Bütün bu muharebeler İsrail hava kuvvetlerinin desteğinde yapılmıştır.

Ürdün Cephesinde ise, Kudüs muharebeleri 6 Haziran günü de devam etti. Yalnız bu arada İsrail kuvvetleri Kudüs'ün kuzeyindeki Latrun ve Ramallah'ı ele geçirerek kuzeye, Batı Şeria'nın merkezine doğru da ilerlemeye başladılar. İsrail Kuzey Komutanlığına ait kuvvetler de doğu istikametinde harekete geçerek Tulkarim ve Kalkilya ile Jenin'i aldılar ve Nablus'a yöneldiler. Jenin muharebesi sırasında İsrail kuvvetleri Ürdün zırhlı birlikleri karşısında bir ara çok zor durumda kaldı ise de, İsrail jetlerinin Ürdün mevzilerine peşpeşe yaptığı saldırılar, İsrail kuvvetlerine toparlanma imkânı verdi.

(173) Bak.: Lorch, **One Long War,** pp.119 ve 121.

40 millik **Suriye Cephesinde** ise, 6 Haziran günü fazla bir faaliyet olmadı. Suriye kuvvetleri, bazı İsrail yerleşim merkezlerine, küçük kuvvetler ve az miktarda tanklarla saldırıda bulundular, fakat İsrail milisleri tarafından geri püskürtüldüler. Bu sebeple Suriyeliler 7 Haziran gününü sadece topçu ateşi ile geçirmişlerdir.

7 Haziran:

Sina'daki İsrail kuvvetleri bugün de ilerlemelerine hızla devam etmişlerdir. General Yaffe komutasındaki kuvvetler 7 Haziran günü Cebel Libni'yi aldıktan sonra, Mısır savunmasının ikinci hattının son kuvvetli merkezi olan Bir Hassana üzerine yürüdüler. Lâkin, Mısırlılar burasını daha önce boşaltmış olduklarından Bir Hassana'nın alınması kolay oldu. Bir Hassana'nın ele geçirilmesi ile Mısır savunmasının birinci ve ikinci hatları çökmüş olmaktaydı.

Öte yandan, Kusseima'ya yönelen General Sharon da 7 Haziran günü burasını kolaylıkla kontrol altına aldı. Çünkü Mısırlılar burasını da boşaltmışlardı.

Cebel Libni ve Bir Hassana'yı ele geçiren İsrail kuvvetleri 7 Haziran günü ikiye ayrılarak batı istikametinde, biri Bir Gafgafa, diğeri de Mitla Geçidi'ne doğru ilerlemeye başladı. Bu geçitler Mısır savunmasının üçüncü hattını teşkil ediyordu. General Tal kuvvetleri 18 saatlik bir cebrî yürüyüşle ve yolda Bir Hama'yı da ele geçirerek, Bir Gafgafa önlerine geldiler. Mısır ve İsrail tankları arasında altı saat süren şiddetli çarpışmalardan sonra Bir Gafgafa kontrol altına alındı. Buradan bir kısım kuvvet, kuzeyde Kantara istikametinde Romani'ye doğru ilerlemekte olan İsrail kuvvetlerine katılmak üzere kuzeye döndü.

General Yaffe komutasındaki ikinci kısım kuvvetler de Bir Thamada'yı aldıktan sonra Gidi ve Mitla geçitleri önüne geldi. Mitla Geçidi Süveyş Kanalından 30 mil mesafede bulunuyordu.

15 mil uzunluğundaki Gidi Geçidi 7 Haziran günü İsrail kuvvetlerinin eline geçti.

Bu suretle gün sona ererken, İsrail kuvvetleri, kuzeyde Kantara'ya, merkezde İsmailiye'ye ve güneyde de Port Tevfik ve Süveyş'e giden üç ana yolu kontrol altına almışlar ve aynı zamanda da Mısır kuvvetlerinin arkasına düşmüşlerdi. Bu durum üzerine Mısır Başkomutanlığı Mısır kuvvetlerini geri çekerek, bu kuvvetleri Gidi ve Mitla geçitlerinin önüne yığdı.

Çok daha güneyde de, Kuntilla'dan hareket eden bir başka İsrail kuvveti Şarm-el-Şeyh'e ilerleyerek, paraşütçü birliklerinin de katılması ile, Mısırlıların boşalttığı Şarm el-Şeyh'i ele geçirerek Tiran Boğazını kontrol altına aldılar. Nâsır, savaşın çıkmasında başlıca rolü oynayan Tiran Boğazı'nı tek kurşun atmadan İsraile teslim etmiş oluyordu.

Ürdün Cephesinde ise, şiddetli çarpışmalardan sonra, İsrail kuvvetleri 7 Haziran günü Doğu Kudüs'ü almaya muvaffak oldular. Böylece Kudüs'ün tamamı İsrailin eline geçmiş olmaktaydı. İkibin yıldanberi ilk defa olarak yahudiler Kudüs'e tekrar sahip oluyorlardı. Osmanlı Devletinin 400 yıl elinde tuttuğu kutsal Kudüs'ü, Araplar 50 yıldan fazla ellerinde tutamamışlardı. (Bak. 10/2 no.lu harita)

Ürdün'ün diğer kesimlerinde ise, İsrail ve Ürdün kuvvetleri arasında Nablus için çok çetin muharebeler oldu. Ürdün kuvvetleri Nablus'u vermemek için çok kuvvetli bir direnme gösterdiler. Ancak İsrail hava kuvvetlerinin işe karışması üzerine Ürdün birlikleri Nablus'u terketmek zorunda kaldılar ([174]). Nablus'un 7 Haziran günü düşmesi ile de, Kudüs'ten sonra bütün Batı Şeria İsrailin eline geçmiş olmaktaydı. Bunun üzerine Ürdün, Birleşmiş Milletlerin ateş-kes çağrısını kabul etti ve 7 Haziran akşamı saat 20:00 den itibaren Ürdün cephesinde ateş-kes yürürlüğe girdi.

Üç günlük muharebelerde Ürdün kuvvetleri 10-15.000 kadar kayıp vermiştir.

Suriye Cephesinde, savaşın üçüncü gününde de topçu ateşinden başka bir şey olmadı. Savaşın başındanberi Suriye kuvvetleri yerinden kımıldamamıştı. Lâkin Şam radyosu, ingiliz uçaklarının Suriye mevzilerini bombaladığını, buna rağmen Suriye kuvvetlerinin kuzey İsrail'deki Huleh ovasını kontrol altına aldıktan sonra, Safad ve Nazareth'e doğru ilerlemekte olduğunu bildiriyordu ([175]).

8 H a z i r a n :

Sina Cephesinin 8 Haziran günü en mühim muharebesi, Mısır Generali Şazli ile General Sharon kuvvetleri arasında Nakhl'de oldu. Mısır kuvvetleri esas itibarile Gidi ve Mitla geçitlerine yığıldığı için ve Gidi Geçidi ele geçirildikten sonra en mühim nokta Mitla Geçidi olduğundan, Kusseima'daki Şaron kuvvetlerinin Mitla Geçidine gelmesi istendi. Lâkin arada bulunan Nakhl'de General Şazli komutasında mühim bir Mısır kuvveti bulunmaktaydı. Muharebe 8 Haziran sabahı 10:00 da başladı ve İsrail hava kuvvetlerinin Mısır mevzilerine ateş yağdırdığı muharebe dört buçuk saat sürdü. Ve Nakhl düştü. Mısır kuvvetleri 50 tank, iki topçu alayı, 300 araç kaybetmiş ve 1.000 kadar ölü vermişti. General Şaron muharebenin yapıldığı alana "Ölüm

(174) İsrail birlikleri Nablus'a girerken halk büyük gösteri yapmıştır. Biraz sonra anlaşılmıştır ki, Nablus halkı, Şeria vâdisindeki Irak kuvvetlerinin Ürdün birliklerinin yardımına geldiğini sanmıştır. (Safran, **adı geçen eser,** p.364).

(175) **Keesing's...1967-1968,** p.22100.

Vâdisi" diyor ve "Bu muharebeden ihtiyarlamış olarak çıktım" diye ekliyordu ([176]).

Nakhl'den sonra Şaron Mitla geçidinde General Yaffe kuvvetleri ile birleşti. 8 Haziran akşamı Mitla Geçidine doğru hareket edildiğinde, Geçidin 30 kadar Mısır tankı tarafından kapatıldığı görüldü. Üç saatlik muharebeden sonra Mitla Geçidi de İsraillilerin eline geçmiş oluyordu.

Kuzeydeki İsrail kuvvetlerinin de Kantara'ya ulaştığı gözönüne alınırsa, Süveyş Kanalına giden bütün yollar ve geçitler İsrail kuvvetlerine açılmış demekti. Hemen hemen bütün Sina yarımadası İsrailin elindeydi. Artık Mısırın yapacağı bir şey kalmamıştı. Bu sebeple Birleşmiş Milletlere başvurarak, İsrail de kabul ettiği takdirde, ateş-kesi kabule hazır olduğunu bildirdi. 8 Haziran akşamı Sina cephesinde de ateş-kes yürürlüğe girdi.

Başkan Nâsır'ın 23 Kasım 1967 de yaptığı bir konuşmaya göre, Mısır Ordusu Sina'da silâh ve teçhizatının % 80 ini kaybetmiştir ki, bunun üçte biri kullanılır halde İsrailin eline geçmiştir. Sina'da 10.000 asker ve 1.500 subay ölmüş ve 5.000 asker ve 500 subay da esir düşmüştür ([177]).

İsrailin kayıplarına gelince: 275 subay ve asker ölmüş ve 800 kişi de yaralanmıştır. İsrailin tank kaybı 61 idi ([178]).

Suriye cephesinde ise, topçu ateşi 8 Haziran günü de devam etmekle beraber, Mısırın ateş-kes istemesi Suriye için soğuk bir sürpriz oldu. Bu sebeple Şam radyosu yaptığı yayında, İsrail ortadan kaldırılıncaya kadar Suriyenin savaşa devam edeceğini bildiriyordu ([179]).

İsrail hava kuvvetleri ise ertesi günü Suriye cephesinde girişilecek genel taarruza hazırlık olmak üzere, **8** Haziran günü Suriye mevzilerini bombardıman ederek, Suriye kuvvetlerinin herhangi bir harekete teşebbüs etmelerini önledi.

9 H a z i r a n :

Mısır ve Ürdün ateş-kes'i kabul ettiklerinden, İsrail kara ve hava kuvvetlerinin elleri serbest kalmıştı. Şimdi Suriye cephesine yüklenebilirlerdi.

---

(176) Safran, **adı geçen** eser, p.348.

(177) **aynı kaynak**, p.349. 11 Haziran günü Tel-Aviv'den yapılan bir açıklamada ise, İsrailin elinde 3.000 Mısır esirinin bulunduğu ve Mısırın 700 tank kaybettiği bildirilmiştir. (**Keesing's...1967-1968**, p.22102).

(178) **aynı kaynak**, p.350. **Keesing's...1967-1968**, p.22102 de İsrailin savaştaki toplam kayıplarının 679 ölü ve 2.563 yaralı olarak ve Netanel Lorch, **One Long War**, p.130 da da 777 ölü ve 2.586 yaralı olarak verilmiştir.

(179) **Keesing's...1967-1968**, p.22102.

Ayrıca, Suriye hiç muharebe yapmadığı için taze bir kuvvet olarak duruyordu. Halbuki İsrail kuvvetleri muharebe yapmış yorgun kuvvetlerdi. Nihayet, Suriye cephesinde yapılacak bir taarruzun çok süratli olması gerekiyordu. Zira İsrail hükümeti, işin uzaması halinde Sovyetlerin Suriyenin yardımına gelmesinden korkuyordu ([180]).

İsrail kuvvetleri Suriye cephesinin kuzey kesiminde 9 Haziran sabahı 07:00 den itibaren beş kolon halinde saldırıya geçti. Saldırı, Suriyenin B.M.de ateş-kesi kabulünden dört saat sonra yapılıyordu. Saldırı esas itibarile zırhlı kuvvetlerle hava kuvvetlerine dayanıyordu. Fakat çarpışmalar çok şiddetli oldu. Suriyeliler yıllardanberi bilhassa topçu mevzilerini çok iyi tahkim etmişlerdi. Muharebelerin en şiddetlisi, Suriyenin en kuvvetli 13 müstahkem mevkiinden biri olan ve Kuneitra'ya 3 mil mesafedeki Za'ura ile Tel Fakher'de oldu. Za'ura'nın öğleden sonra, üç saatlik muharebelerden sonra düşmesini müteakip, yine bir müstahkem mevki olan Tel Fakher de, yedi saatlik bir muharebeden sonra düştü. 9 Haziran akşamı Suriye cephesinde bir çok gedikler açılmış bulunuyordu.

10 H a z i r a n :

İsrail kuvvetleri sabahın erken saatlerinden itibaren ve bilhassa Kuneitra istikametinde saldırılarına devam ettiler. Anlaşılmaz bir sebeple Şam radyosu sabah 08:45 de Kuneitra'nın düştüğünü ilân etti. Halbuki İsrail kuvvetlerinin Kuneitra'ya daha bir hayli mesafesi vardı. Şam radyosunun bu açıklaması üzerine, Şam'dan yardım gelmiyeceğini gören Suriye kuvvetleri Kuneitra'yı boşaltarak geri çekildiler. Bu suretle İsrailin Kuneitra'yı ele geçirmesi zor olmadı.

Şam'a 40 mil mesafede bulunan Kuneitra'nın İsrailin eline geçmesi ile İsrail Suriye topraklarından 12 mil içeri girmiş ve bütün Golan tepelerine hâkim olmuş bulunuyordu. Golan tepelerindeki Suriye topçusu 1956 danberi aşağıdaki İsrail yerleşim merkezlerini topa tutmuştu. Şimdi bu tehlike de ortadan kalkıyordu. (Bak. 10/3 no.lu harita)

10 Haziran günü Sovyetler İsrail ile diplomatik münasebetlerini keserken, GMT ile saat 16.30 da İsrail ile Suriye arasında da ateş-kes yürürlüğe giriyordu. Böylece İsrail ile Araplar arasındaki **6 Gün Savaşı** da sona ermiş oluyordu.

Suriyenin resmî açıklamasına göre, iki günlük savaşta Suriyenin kaybı 145 ölü ve 1.645 yaralı idi. Fakat daha sonra Şam'dan verilen bilgiler, ölü sayısının 2.500 ve yaralı sayısının da 5.000 kadar olduğunu göstermiştir. İsrailin elinde 591 Suriyeli esir vardı ki, bu esirler daha sonra Suriyenin elinde

(180) Safran, **adı geçen eser,** p.375; Lorch, **adı geçen eser,** p.127.

esir olan iki İsrail pilotu ile değiştirilmiştir. Ayrıca İsrail 80 Suriye tankını tahrip etmiş ve 40 tankı da esir almıştı. Suriyenin 18 topçu taburundan 15 i imha edilmişti. İsrailin kayıpları ise 115 ölü ve 306 yaralı idi ([181]).

Savaşın Kârı :

Savaşın sonunda İsrail, 8.000 milkare olan topraklarına, 23.622 milkaresi Sina yarımadası, 444 milkaresi Golan Tepeleri, 2.270 milkaresi Batı Şeria ve 140 milkaresi de Gazze şeridi olmak üzere 26.475 milkare toprak katmıştı ([182]). Kazanılan bu topraklar, İsrail sınırları içindeki 300.000 Araba 1 milyon daha katmaktaydı. Bu sırada İsrail nüfusunun 2.3 milyon olduğu düşünülürse, yahudi/arap nüfusunun nisbeti 63/37 olmaktaydı ([183]).

Bu topraklara karşılık savaş İsraile 750 milyon dolara malolmuştur ([184]).

C) Nâsır'ın İstifası

Başkan Nâsır, İsrail karşısında Sina'da dört gün içinde ağır bir yenilgiye uğrayarak bütün bir Sina yarımadasını kaybetmişti. Halbuki bu savaşı kendisi istemiş ve kendisine çok güvenmişti. Şimdi ise durum 1956 savaşının tam tersi olmuştu. 1956 da muharebeyi kaybetmişti; lâkin diplomaside kazanmıştı. İngiltere ve Fransanın prestiji ağır bir darbe yemiş ve Nâsırın da Arap dünyasındaki prestiji yükselmişti. Fakat bu sefer öyle olmamıştı. Mısır ordularının dört günde uğradığı hezimet, bu sefer Nâsırın prestijine ağır bir darbe indirmişti. Halbuki savaştan önce neler söylemişti?

Bu sebeple, 9 Haziran sabahı radyodan Mısır halkına hitaben yaptığı konuşmada ([185]), bir yandan istifasını açıklarken, öte yandan da, yenilginin şu üç sürprizden doğduğunu belirterek, Batılıları sorumlu tuttu:

1) Düşman doğudan ve kuzeyden beklenirken, batıdan gelmiştir. Başkasının yardımı olmadan düşman buna muvaffak olamazdı.

2) Düşman bir anda Mısırın askerî ve sivil havaalanlarına saldırmış ve kendi hava sahasının korunmasını başka devletlere bırakmıştır.

---

(181) Safran, **adı geçen eser,** p.381.

(182) Lorch, **One Long War,** p.130. Buna karşılık Nadav Safran (**From War to War,** pp.403 ve 405) İsrailin, 3.000 milkaresi Golan Tepeleri, Batı Şeria ve Gazze olmak üzere 47.000 milkare toprak kazandığını ileri sürmektedir ki, bu rakam doğru değildir.

(183) Safran, **adı geçen eser,** p.403.

(184) Walter Laqueur, **Confrontation - The Middle East and World Politics,** New York, Quadrangle/The New York Times Book Co., 1974, p.1. Lorch ise (**adı geçen eser,** p.130) savaşın maliyetinin 1 milyar dolardan fazla olduğunu söylemektedir.

(185) Nâsırın istifa konuşmasının metni: Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.189-194; **American Foreign Policy - Current Documents, 1967,** pp.520-523; **Keesing's... 1967-1968,** pp.22110-22111.

3) Emperyalizm, düşmanla tam bir işbirliği yapmıştır. Amerikan ve ingiliz uçak gemileri, düşmanın savaş çabalarına yardımcı olmak için, düşman kıyılarının açıklarına gelmiştir ([186]).

Bundan sonra Nâsır, kahramanca döğüştükleri için Ürdün ve Irak ile, "büyük Suriye halkına" ve aldıkları müsbet tutumlardan dolayı da Sudan, Kuveyt, Yemen, Lübnan, Tunus ve Fas'a (Suudi Arabistanın adı geçmiyor) teşekkür ettikten sonra, bütün bunlara rağmen sorumluluğu üzerine aldığını, bu sebeple de her türlü resmî görevden ve siyasî faaliyetten "tamamen ve nihaî olarak" çekildiğini ve halkın arasına dönüp, görevlerini bir vatandaş olarak yapmaya karar verdiğini bildirdi. Nâsır, Mart 1964 tarihli Geçici Mısır Anayasası'nın 110. maddesi çerçevesinde devlet başkanlığını Zekeriya Muhiddin'e bırakmaktaydı.

Nâsırın istifası üzerine bütün Mısırda Nâsır lehine gösteriler oldu. Halk "Nâsır bizi bırakma" diye ağlıyordu. Halkın bu ısrarı ve gösteriler üzerine Nâsır istifasını geri aldı.

Buna karşılık, Mısır Silâhlı Kuvvetleri Başkomutan Yardımcısı (Başkomutan Nâsır idi) Mareşal Abdülhakim Amr 9 Haziranda istifa etti ve yerine General Mahmud Fevzi getirildi. Bu tayinden sonra da, 11 Haziranda, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri komutanları istifa ettiler.

Ne var ki, bir Filistinlinin dediği gibi, "Nâsır şimdi çatlamış bin Çin vazosuna benziyordu. Artık hiç bir zaman eskisi gibi olamıyacaktı" ([187]).

10. Savaş ve Arap Ülkelerinin Tepkileri

Savaş karşısında ilk tepki tabiatile Arap ülkelerinden geldi. Savaş çıkmadan bir gün önce, yani 4 Haziran 1967 günü, Irak, Suudi Arabistan, Libya, Cezayir, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Abu Dabi (bu son üçü o sırada İngilterenin himayesinde emirliklerdir) ve Mısır temsilcileri Bağdat'ta toplanarak, 5 Haziranda aldıkları kararda, herhangi bir Arap devletine saldıran veya İsraile yardım eden devletlere petrol ambargosu tatbik edileceğini bildirdiler. Mısırın 6 Haziranda, İsrailin hava baskınına Amerika ve İngilterenin yardım ettiğini iddia etmesi üzerine, bu iki ülkeye petrol ambargosu tatbiki kararı alındı. Kuveyt, Bahreyn, Katar, Abu Dabi ve Suudi Arabistan, Amerika ve İngiltereye petrol sevkiyatını durdurdu. Cezayir, Mısır, Sudan, Suriye, Yemen, Tunus, Amerika ve İngiltere ile diplomatik münasebetlerini kestiler. Irak ve Lübnan, Amerikan ve ingiliz büyükelçilerinin 48 saatiçinde ülkeyi terketmelerini istediler. Libya hükümeti ise, Amerika ve İngiltereden, Libya-

(186) Bu noktanın tartışması için yukarda 172 no.lu nota bakınız.

(187) Laqueur, **Confrontation**, p.10.

daki üslerini tasfiye etmelerini ve bütün kuvvetlerini geri çekmelerini istedi. Bütün Arap başkentlerinde Amerika ve İngiltere aleyhine geniş gösteriler yapıldı ([188]).

Lâkin, Arap ülkeleri tepkilerini daha ileri götüremeden savaş Arap dünyası için tam bir hezimet olarak sona erdi. Şimdi Araplar için, mesele, artık İsrail Devleti'nin ortadan kaldırılması değil, bu hezimetin neticelerinin nasıl ortadan kaldırılacağı idi. Başka bir deyişle, bundan sonra başta Mısır, Suriye ve Ürdün olmak üzere, Arap ülkelerinin İsrail politikasının temelini, 1967 savaşında kaybedilmiş toprakların geri alınması veya İsrailin işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi veya çıkarılması teşkil edecektir. 1967 Arap-İsrail savaşının, "İsrail Meselesi"nde meydana getirdiği en mühim değişiklik budur. Bu bakımdan da, 1967 savaşı, Arap-İsrail meselesinde veya genel deyimi ile **Filistin Meselesi**'nde, bir dönüm noktası ortaya çıkarmış, yeni bir safha açmıştır.

Buna karşılık, şimdi İsrail de yeni bir politikanın tatbiki içine giriyordu. İsrail Başbakanı Levi Eshkol, 12 Haziran 1967 günü İsrail parlâmentosunda "bütün dünya milletlerine" hitaben yaptığı konuşmada ([189]) şunları söylüyordu: "İsrail Devletinin, bir hafta önceki (yani savaştan önceki) duruma avdet edeceğine dair hiç kimse hayale kapılmasın... Bugüne kadar mevcut olan durum artık bir daha geri gelmeyecektir". Böylece İsrail, 1967 savaşında ele geçirdiği Arap topraklarını geri vermiyeceğini açıklamış oluyordu. Mamafih, Başbakan Eshkol, 20 Haziranda Şarm el Şeyh'te yaptığı konuşmada, Nâsır, Kral Hüseyin ve diğer Arap liderleri ile nerede ve ne zaman olursa olsun, barışı görüşmeye hazır olduğunu söylemek suretile duruma bir açıklık getirdi. Yani, bundan sonra İsrailin politikası, elinde tuttuğu bu toprakları bir koz olarak kullanmak suretile, Arap ülkelerini kendisile ikili müzakereye zorlamak olacaktır. İkili müzakere, Arap ülkelerinin İsraili tanımaları demek olacağından, Araplar da buna yanaşmayacaklardır.

Yenilgiden sonra 10-17 Temmuz 1967 günlerinde Kahire'de bir Arap Zirvesi yapıldı ([190]). Bu zirveye Nâsır, Irak Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif, Suriye Cumhurbaşkanı Atassi, Cezayir Cumhurbaşkanı Bumedyen ve Sudan Cumhurbaşkanı İsmail el-Azhari katıldı. Yapılan açıklamaya göre, Başkanlar, İsrail saldırısının "neticelerinin" nasıl bertaraf edileceği ile, "Arap olmayan" ülkelerle münasebetlerin geleceğini görüşmüşlerdi. Bu sonuncu nokta ile, İsraili destekleyen bazı "Batı" ülkeleri kasdedilmekte idi. Ayrıca, Başkanlar, bütün bu konuların, Dışişleri Bakanlarının yakın bir gelecekte

---

(188) Bak.: **Keesing's... 1967-1968,** pp.22135-22136.

(189) Bak.: **aynı kaynak,** p.22120.

(190) Kahire Zirvesi için bak.: **Keesing's...1967-1968,** p.22136.

Hartum'da toplanarak, önce onlar tarafından müzakere edilmesine karar vermişlerdir.

Dışişleri Bakanları 1-6 Ağustos günlerinde Sudan'ın başkenti Hartum'da toplandılar ([191]). Toplantıda, İsrail ile her türlü "barış" fikri reddedilmiş ve İsraili desteklediği için Amerika, İsraile "sempatik" tutum aldıkları için de İngiltere ve Federal Almanya ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Öte yandan, Suriye, Irak ve Cezayirin, Amerika, İngiltere ve Federal Almanyaya petrol ambargosu tatbik edilmesi fikri, Tunus, Suudi Arabistan ve Libya gibi "ılımlıların" muhalefeti ile karşılaşmıştır. Cezayir, aynı zamanda, İsraile karşı "Vietnam usulü" gerilla savaşı tatbikini teklif etmiştir. Tunus ise, Arap ülkelerinin "kılıç bileme" yerine, etkin propaganda ve diplomasi yolunu tercih etmeleri fikrini savunmuştur.

Yayınlanan bildiride ise, "Arap topraklarındaki siyonist-emperyalist saldırının bütün kalıntılarını temizlemek için her türlü çabanın harcanmasına karar verildiği" söylenmekte idi. Artık İsrail devletinin ortadan kaldırılmasından söz edilmiyordu. Bu, Arap ülkelerinin İsrail gerçeğini bir manada kabul etmeye başladıklarının bir işareti idi.

Dışişleri Bakanlarının bu toplantısında, İsrail sempatizanı Batı ülkelerine petrol ambargosu tatbiki meselesini incelemek üzere, Arap ekonomi ve maliye bakanlarının Bağdat'ta toplanmalarına karar verilmişti. Bu toplantı 15-20 Ağustos günlerinde yapıldı ([192]). Toplantı sonunda yayınlanan bildiride, petrol ambargosundan hiç söz edilmiyordu. Çünkü, Irakın hazırladığı ve bütün ülkelere üç ay süre ile petrol satılmaması, üç ay sonra ise, ancak "dost" ülkelere petrol verilmesi hususundaki plân, Suriye ve Cezayir tarafından hararetle desteklenmesine rağmen, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Libya, bu ambargonun Arap ülkelerinin ekonomilerine çok zarar vereceği gerekçesi ile, bu plâna karşı çıkmışlardır. Bu bölünme ve görüş ayrılığı, bir Arap Zirvesinin gündemini hazırlamak için 26-27 Ağustos günlerinde yine Hartum'da toplanan Dışişleri Bakanları toplantısına da hâkim olmuş ve Zirve'nin gündeminde petrol ambargosu yer almamıştır. Böylece petrolün bir silâh olarak kullanılması imkânı ortadan kalkıyordu.

Arap Zirvesi 29 Ağustos - 3 Eylül 1967 günlerinde Hartum'da yapıldı. Dışişleri Bakanları toplantısına 13 ülke katıldığı halde, Zirve'ye 8 devlet başkanı gelmiştir. Fas, Libya, Tunus, Suriye ve Cezayir devlet başkanları zirveye gelmediler. Libya Kralı İdris el-Sunusi ile Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba, hasta oldukları için, "sertlik" taraftarı Suriye ve Cezayir devlet başkanları, ılımlıların çoğunluğu karşısında bir şey yapamıyacaklarını anladıkları için zirveye katılmamışlardır.

---

(191) Bu toplantı için bak.: **Keesing's...1967-1968,**p.22192.

(193) Bağdat toplantısı için bak.: **aynı kaynak,** p.22275.

Hartum Zirvesi şu kararları almıştır (193) :

1) Muhtemel bir saldırıya karşı Arap ülkeleri arasındaki askerî işbirliği ve güçlenmeyi sağlamak için gerekli tedbirler alınacak ve aynı zamanda Arap topraklarındaki üslere son verilecektir. Burada söz konusu olan, bilhassa Libya ile Suudi Arabistandaki Amerikan üsleri idi (194).

2) Suudi Arabistan, Kuveyt ve Libya, savaşın ekonomik tahribatını telâfi etmek üzere, Mısır ve Ürdüne toplam 135 milyon Sterlin yardım yapacaklardır. Bu miktarın 55 milyonunu Kuveyt, 50 milyonunu Suudi Arabistan ve 30 milyonunu da Libya sağlıyacaktı. Yine bu paradan 95 milyon Sterlin Mısıra ve 40 milyon Sterlin de Ürdüne verilecekti.

3) Zirve, İsrail konusunda da şu üç temel ilkeyi kabul etti: İsraili tanımak yok; İsrail ile müzakere yapmak yok; İsrail ile barış yapmak yok. (No recognition of Israel, No negotiation with Israel, No peace with Israel).

Bilhassa bu üçüncü maddede kabul edilen üç temel ilke, bundan sonra uzun yıllar Arapların İsrail politikasının üç ana unsuru olacaktır.

Hartum Konferansı kararları İsrail için bir hayal kırıklığı oldu. Çünkü, İsrailin kararlılığına Araplar da aynı kararlılıkla cevap vermişlerdi. İsrail Başbakanı Eshkol 3 Eylül günü verdiği demeçte, bu kararları "sorumsuzluk" olarak nitelendiriyor ve bu kararların "Bölgede bir barış ümidini iyice azalttığını" söylüyordu. İsrail kabinesi de 10 Eylülde, 19 Eylülde başlayacak olan Birleşmiş Milletler toplantısında, İsrail ile Araplar arasında "doğrudan doğruya görüşmeleri" öngörmeyen her türlü aracılık teşebbüsünün reddedilmesi kararını aldı. İsrail dolaylı görüşmelere de katılmayacaktı (195).

11. Birleşmiş Milletlerin Barış Çabaları - 242 Sayılı Karar

A) 5 Haziran Öncesi :

Mısırın isteği üzerine, B.M. barış gücü kuvvetlerinin Ortadan Doğudan çekilmesile, bölgedeki kriz mühim bir safhaya girmekle beraber, durumu

---

(193) Kararların metni için bak.: **aynı kaynak,** p.22276; **American Foreign Policy...1967,** pp.590-591; Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, p.788.

(194) Libya Krallığı Hartum Konferansının bu kararına uymamış ise de, 1 Eylül 1969 da monarşinin askerî bir darbe ile yıkılması üzerine, yeni rejimin lideri Kaddafi, Amerikanın Libyadaki **Wheelus** hava üssünden çekilmesini isteyince, yapılan müzakereler sonunda, Amerikan ile Libya hükümeti arasında 23 Aralık 1969 da varılan anlaşma ile, **Wheelus** hava üssünün Haziran 1970 sonuna kadar boşaltılmasına karar verilmiştir. Libyadaki Son Amerikan askeri 11 Haziran 1970 de bu ülkeden ayrılmıştır. Aynı şey İngiltere için de söz konusu olmuştur. (Bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1969-1970,** p.23836).

(195) **Keesing's...1967-1968,** p.22285.

savaşa götüren esas hâdisenin, Mısırın 23 Mayıstan itibaren Tiran Boğazını İsrail gemilerine kapaması olduğunda hiç şüphe yoktur. Bundan dolayıdır ki, Kanada ve Danimarka, "Orta Doğudaki son derece vahim durumu" görüşmek üzere, 23 Mayıstа Güvenlik Konseyinin toplanmasını istemişlerdir.

Güvenlik Konseyi "barış için tehdit" teşkil eden bu durumu 24 Mayısta müzakereye başlamış ve 9 Temmuza kadar müzakerelerini sürdürmüştür.

24 Mayıstan, savaşın çıktığı 5 Haziran sabahına kadar olan dönemdeki Güvenlik Konseyi müzakerelerinde ([196]), krizi önleyecek herhangi bir karar alınamadığı gibi, Konseyde tam bir "kamplaşma" kendisini göstermiştir. Bu kamplaşma ise, krizi yumuşatacağı yerde, aksine gerginleştirmiştir. Sovyet Rusya başta olmak üzere, bütün sosyalist ülkelerle Arap ülkeleri, Birleşmiş Milletlerde bir blok oluşturup, bütün gerginlik gelişmelerinden İsraili sorumlu tutmaya çalışırken, İsrailin en büyük destekçisi olan Amerika kesin bir tutum almak yerine, tereddütlere maruz kalmıştır. Amerikan dış politikasına hâkim olan çevrelerin herbiri, bir sürpriz olarak gelen bu Orta Doğu krizi karşısında farklı görüşlere sahip olmuşlardır ([197]). Fakat hemen belirtelim ki, Vietnam meselesi Amerikanın tutumuna en fazla tesir eden faktör olmuştur.

Görüşlerden birincisi, bilhassa Akabe ve Tiran Boğazları meselesinde, "çok taraflı bir kuvvet"in teşkili ve kullanılması taraftarı idi. Lâkin, Avustralyalılar, Hollândalılar ve İngilizlerin dışında, hiç bir Batılı devlet bu görüşe destek vermemiştir.

İkinci görüş, Dışişleri Bakanlığına ait olup, Amerikanın Arap ülkelerile münasebetlerine zarar vermeyecek diplomatik yolların kullanılmasını savunuyordu. Başkan Johnson ve Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından da desteklenen bu görüş, birinci görüşün de karşısına çıkmıştır. Çünkü, çok taraflı bir deniz kuvveti, Araplarla münasebetleri yıkabilirdi.

Savunma Bakanlığının (Pentagon) temsil ettiği üçüncü görüş ise, esas itibarile Vietnam meselesinden kaynaklanmakta idi ve Amerikanın Orta Doğuda askerî bir maceraya bulaşmasını istemiyordu.

Johnson yönetimi ise Kongre'yi kollamakta idi. Kongre'nin genel havası ise, İsraili tutmakla beraber, fiilî bir müdahalenin taraftarı değildi.

Bu durumda Amerika, krizin önlenmesinde Birleşmiş Milletlere ve diplomatik yollara ağırlık vermiştir. Tabiî bu da İsraili memnun etmemiştir. Lâkin İsraillilere şu ilke hatırlatılmıştır: "Sıcağı sevmiyorsanız, mutfağa girmeyiniz" ([198]).

(196) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1967,** pp.165-174.

(197) Bu konuda bak.: Steven L. Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict,** Chicago and London, The University of Chicago Press, 1985, pp.136-150.

(198) Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict,** p.145.

Tabiatile Amerikanın bu tutumu dolayısile Batı'nın Güvenlik Konseyindeki etkinliği de azalmıştır. Bununla beraber, Amerika ve Batı'nın B.M.'e ağırlık vermesi de, Sovyet bloku ile Arap dünyasının, kendi lehlerine ve kendi görüşlerine uygun bir karar çıkarmalarını engellediği de bir gerçektir. Ne var ki, Güvenlik Konseyinin krizi giderici bir karardan yoksun kalması, silâhların konuşmasına imkân hazırlamıştır.

B) Savaş ve Birleşmiş Milletler :

Güvenlik Konseyi 5 Haziran sabahı, bir yandan İsrailin, öte yandan da Mısırın müracaatı üzerine toplandı. Güvenlik Konseyi Başkanının toplantıda yaptığı açıklamaya göre, İsrail delegesi 5 Haziran sabahı New York saati ile 03:10 da kendisini arayarak, Mısır kara ve hava kuvvetlerinin İsraile karşı harekete geçtiğini bildirmiştir. Halbuki bu sırada İsrailin Mısıra karşı hava saldırısı başlamış bulunuyordu.

İsrailin arkasından, yine New York saati ile 03:30 da Mısır delegesi Güvenlik Konseyi Başkanını aramış ve İsrailin Kahire ve Süveyş bölgesi dahil, Mısır havaalanlarına karşı saldırıda bulunduğunu söylemiştir.

B.M. Mütareke Gözetim Teşkilâtı (UNTSO) komutanı da, mahallî saatle 11:25 de Kudüs'te çarpışmaların başladığını ve yine mahallî saatle 11:10 da da Şam havaalanına bir saldırı yapıldığını bildiriyordu.

Güvenlik Konseyi bu şekilde, 5 Haziran sabahından, savaşın sona erdiği 10 Hazirana kadar gayet tartışmalı bir döneme giriyordu ([199]).

Savaştan önceki kriz sırasında Güvenlik Konseyine hâkim olan hava bu sefer de mevcuttu. Sovyet Rusya ile Güvenlik Konseyi üyesi olan Bulgaristan, İsrailin derhal mütareke sınırları gerisine çekilmesini ve Fransa, Kanada ve Danimarka gibi Batılılar da derhal bir ateş-kesi savunurken, Irak ve Fas, İsrailin sorumluluğunu vurgulayan bir ateş-kes üzerinde ısrar ettiler. Suriye ise, Amerika ve İngilterenin İsrail ile işbirliği yaptığını ileri sürerek, Cezayir, Irak ve Mısır ile birlikte, Amerika ile diplomatik münasebetlerini kesti.

Amerika ise, ateş-kesin sağlanmasında Sovyet Rusyanın desteğini elde etmek istedi ve Küba krizinden sonra kurulan kırmızı telefon (hotline) ilk defa kullanılarak, Kremline, bu savaşa Amerikanın bulaşmıyacağı ve hemen bir ateş-kes taraflısı olduğu bildirildi ([200]). Lâkin Sovyetlerin cevabı başka türlü oldu. Moskova'nın endişesi, o kadar silâhlandırdığı ve bir çok Sovyet uzmanının bulunduğu Suriyeye karşı İsrailin harekete geçmesi ve Şam'a yürümesi ihtimali idi. Bu sebeple Amerikadan, bu konuda İsraile baskı

(199) Güvenlik Konseyindeki bu tartışmalar için bak.: **Yearbook of the U.N., 1967,** pp.174-189; **Keesing's...1967-1968,** pp.22108-22109.
(200) Spiegel, **adı geçen eser,** p.150.

yapmasını istedi ve aksi takdirde kendisinin harekete geçeceğini bildirdi. Bunun üzerine Amerika İsrailin dikkatini bu konuya çekerken, bir Sovyet müdahalesi ihtimaline karşı da Amerikan VI. Filosunu da Suriye kıyılarına gönderdi. Başkan Johnson, daha sonra, "Bu da benim Küba krizimdi" diyecektir ([201]).

Bu şartlar içinde Güvenlik Konseyi, 6 Haziranda, tarafları, derhal çarpışmaları durdurmaya ve ateş-kese çağıran 233 (1967) sayılı kararı oybirliği ile kabul etti ([202]). Bu karar Ürdün tarafından kabul edilmekle beraber, Ürdün kuvvetleri Mısır Başkomutanlığına bağlı olduğu için, kararın yürürlüğe girmesinin Mısıra bağlı olduğunu bildirdi ([203]).

Yani ateş-kes kararı yürümedi. Bu sebeple, Sovyetlerin teşebbüs ve ısrarı üzerine, Güvenlik Konseyi 7 Haziranda oybirliği ile, bütün savaşan taraflardan, o akşam saat 20:00 ye kadar ateş-kesi kabul etmelerini isteyen 234 (1967) sayılı kararı kabul etti ([204]). Sovyetler, Arap müttefiklerini, maruz kaldıkları askerî hezimetten bir an önce kurtarmak istiyorlardı.

Mamafih, Ürdün 7 Haziranda ve Mısır da 8 Haziranda. Güvenlik Konseyinin ateş-kes kararlarını kabul ettiklerini bildirdiler. Bunun arkasından Suriye de 9 Haziranda Güvenlik Konseyine başvurarak, Konseyin 233 ve 234 sayılı kararlarını, İsrailin de kabul etmesi şartile, kabule hazır olduğunu bildirdi. Lâkin İsrail, Suriye topraklarındaki askerî harekâtına devam etmekteydi. Bu durum, Güvenlik Konseyinde Sovyet Rusya, Bulgaristan ve Hindistanın şiddetli tepkilerine sebep oldu. Çünkü, B.M. mütareke yetkilileri de, Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen, İsrailin Suriye içlerine doğru askerî harekâta devam ettiğini doğrulamışlardı. Halbuki İsrail 7 Haziranda Konseyde yaptığı açıklamada, karşı tarafların kabulü halinde kendisinin de 233 ve 234 sayılı ateş-kes kararlarını kabul edeceğini söylemişti.

Bu durum üzerine Güvenlik Konseyi 9 Haziranda, Suriye ve İsrailin çarpışmaları durdurmalarını isteyen 235 (1967) sayılı kararı aldı ([205]). Bu karara rağmen, İsrail kuvvetlerinin 10 Haziranda Kuneitra'yı işgali üzerine Sovyetler, yayınladıkları bir bildiride, İsrail ile diplomatik münasebetlerini kestiklerini açıkladılar ve İsrail, askerî harkeâta son vermez ise, "diğer

(201) **aynı eser**, p.151.

(202) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1967**, p.189; **American Foreign Policy...1967**, p.506; Moore, **adı geçen eser**, Vol.III, p.731.

(203) **Yearbook of the U.N., 1967**, p.178.

(204) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1967**, p.189; **American Foreign Policy...1967**, p.516; Moore, **adı geçen eser**, Vol.III, p.733.

(205) Kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1967**, p.190; **American Foreign Policy...1967**, pp.517-518; Moore, **adı geçen eser**, Vol.III, p.735.

barışsever ülkelerle birlikte", İsraile "yaptırımlar" (sanksiyonlar) tatbik edeceklerini açıkladılar. Bunun üzerine İsrail 10 Haziran günü saat 16:30 dan itibaren bütün askerî harkeâtı durdu.

6 Günlük savaş da bu suretle sona ermiş oluyordu.

C) Savaş Sonrası : B.M. Genel Kurulu :

Savaş sona erer ermez, şimdi Sovyetler, sosyalist ülkeler ile Arap ülkeleri ve Hindistan gibi bazı bağlantısızlar, İsrailin, işgal ettiği topraklardan çekilmesini sağlamak için Güvenlik Konseyinde faaliyete geçtiler. Fakat bu konuda bir karar çıkartma çabaları barısızlıkla neticelendi. Mamafih, Araplara diplomatik alanda bir başarı sağlamak ve bunun için de İsrail aleyhine ve işgal edilmiş topraklardan çıkarmak kararında olan Sovyetler, Güvenlik Konseyinde bir şey yapamayınca, daha kolaylıkla taraftar toplayabilecekleri Genel Kurulu toplamaya karar verdiler. B.M. Antlaşmasının 11. Maddesine dayanarak, Genel Sekreterden, "saldırının neticelerinin ortadan kaldırılması ve İsrailin mütareke sınırlarının derhal gerisine çekilmesini sağlamak amacı ile", Genel Kurulun toplantıya çağrılmasını istedi.

Bu istek üzerine, 17 Haziranda "olağanüstü" toplanan B.M. Genel Kurulu 5 Temmuza kadar 25 toplantı yaptı ([206]).

Genel Kurul, savaşın neticeleri ile ilgili olarak bir çok karar tasarısı ortaya atılmasına rağmen, bu konuda hiç bir neticeye varamamakla beraber, bir yandan mülteciler meselesi ve Kudüs ile ilgili kararlar alırken, Orta Doğudaki bu yeni şartlar içinde nasıl bir barış yapılması gerektiği konusunda da çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.

Önce Mülteciler ve Kudüs meseleleri ile ilgili kararları belirttikten sonra, barış konusundaki görüşleri ele alacağız.

D) Mülteciler Meselesi :

1967 Arap-İsrail savaşı mülteciler meselesine de yeni unsurlar getirdi.

Bilindiği gibi, Filistin mültecileri meselesinin başlangıcı 1948-49 birinci Arap-İsrail savaşı olmuş ve B.M. Genel Kurulu daha 1948 sonundan itibaren Filistinli mültecilere yardım meselesini ele alarak, "B.M. Mültecilere Yardım Teşkilâtı"nı (UNRWA) kurmuş ve o tarihtenberi bu Teşkilât Filistin

---

(206) Bu toplantılar için bak.: **Yearbook of the U.N., 1967,** pp.191-215; **Keesing's...1967-1968,** pp.22153-22161.

mültecilerine yardım etmekte idi (207). Sovyet Rusya ve sosyalist ülkeler, mülteciler meselesinin doğuşundan Batılıları sorumlu tuttuklarından, Filistin mültecilerine yapılan yardımlara hiç bir zaman katılmamışlar ve yardımın yükü, başta Amerika olmak üzere, diğer ülkelerin sırtında kalmıştır. Meselâ 32 ülkenin 1967 yılı için yardım taahhüdü toplamı 30.1 milyon dolar olup, bunun 22.2 milyon doları Amerika tarafından tahhüt edilmiş bulunuyordu (208).

Diğer taraftan, B.M. Mültecilere Yardım Teşkilâtının raporuna göre, 1965 yılı sonunda mültecilerin sayısı ülkelere göre şöyle idi: Ürdün 697.658, Gazze 301.879, Lübnan 162.499 ve Suriye 138.081. Toplam ise 1.300.117 olmaktaydı (209).

Güvenlik Konseyinin, 14 Haziran 1967 günlü olup, işgal edilmiş topraklarda sivil halka insanî muamele yapılmasına ve yurtlarından ayrılmış olanların evlerine dönüşlerinin kolaylaştırılmasına dair 237 sayılı kararının (210) tatbiki çerçevesinde, B.M. Genel Sekreteri konu ile ilgilenmek üzere bir özel temsil tayin etmişti. Özel Temsilci Nils G. Gussirig'in Ağustos ayında verdiği rapora göre: Batı Şeria'nın 430.000 i esasen Filistin mültecisi olan 1.1 milyon nüfusundan 200.000 i Şeria nehrinin doğusuna göç etmişti (211). Suriyeye göre 110.000, İsraile göre de 85.000 kişi, İsrail işgaline giren topraklardan Suriyeye göç etmişti. Sina ve Gazze'den Kanalın ötesine göç edenlerin sayısı ise 35.000 kadardı (212).

Diğer taraftan, özel temsilci raporunda, sivil halka İsrail tarafından fena bir muamele yapılmadığını belirtiyordu.

Genel Sekreterin mülteciler konusundaki bu çalışmaları devam ederken, olağanüstü toplanan Genel Kurul da, 2 çekimser, sıfır aleyhte oya karşılık 116 oyla 4 Temmuz 1967 de kabul ettiği 2252 (ES-V) sayılı kararında (213), bir yandan Güvenlik Konseyinin 237 sayılı kararını destek-

(207) 1948 yılı sonundan itibaren Genel Kurulun filistin mültecilerine yardım için aldığı kararların tarih ve sayıları şöyledir : 11 Aralık 1948, 194 (III); 8 Aralık 1949, 302 (IV); 2 Aralık 1950, 393 (V); 14 Aralık 1950, 394 (V); 26 Ocak 1952 512 (VI) ve 513 ve (VI); 6 Kasım 1952 614 (VII); 27 Kasım 1953, 720 (VIII); 4 Aralık 1954, 818 (IX); 3 Aralık 1955, 916 (X); 28 Şubat 1957, 1018 (XI); 12 Aralık 1957, 1191 (XII); 12 Aralık 1958, 1315 (XIII); 9 Aralık 1959, 1456 (XIV); 21 Nisan 1961, 1604 (XV); 20 Aralık 1961, 1725 (XVI); 20 Aralık 1962, 1856 (XVII); 3 Aralık 1963, 1912 (XVIII); 10 Şubat 1965, 2002 (XIX); 15 Aralık 1965, 2052 (XX); 17 Kasım 1966, 2154 (XXI).

(208) Bak.: **American Foreign Policy - Current Documents, 1966,** Wasington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1969, Department of State Publication 8423, pp.537-538.

(209) **Yearbook of the United Nations, 1965,** p.219.

(210) Kararın metni: **Yearbook of the U.N. 1967,** pp.190-191.

(211) **aynı kaynak,** p.239.

(212) **aynı kaynak,** p.241.

(213) Kararın metni: **aynı kaynak,** pp.221-222.

lerken, öte yandan da Mültecilere Yardım Teşkilâtı'nın faaliyetlerine devam etmesini ve üye devletlerin de bu faaliyetleri desteklemesini istiyordu.

Bu arada B.M. Mültecilere Yardım Teşkilâtı'nın başkanı, Genel Sekretere verdiği raporda, Altı Gün Savaşı sonunda Mültecilerin sayısında 350.000-400.000 kişilik bir artış olduğunu ve bunun büyük çoğunluğunun da Batı Şeria göçlerinden kaynaklandığını söylüyordu ([214]).

Bu rapor, B.M. Genel Kurulunun 19 Eylül 1967 günü başlayan toplantılarında ele alındı ve bilhassa Genel Kuruluru, mültecilerin yurtlarına dönmelerini öngören 11 Aralık 1948 tarihli ve 194 (III) sayılı kararının tatbik edilmemiş olması tartışmalara sebep oldu ([215]). Neticede, Genel Kurul, 19 Aralık 1967 de, 3 çekimsere karşı 98 oyla aldığı 2341 A (XXII) sayılı kararında ([216]), 1948 tarihli 194 (III) sayılı kararın tatbik edilmemiş olmasından duyduğu üzüntüyü belirterek, bütün üyeleri bu kararın tatbikine ve Mültecilere Yardım Teşkilâtı'na yardımcı olmaya davet etti.

E) Kudüs Meselesi :

1967 savaşı ile İsrail Kudüs'ün tümünü ele geçirince, durum İslâm dünyası için büyük ehemmiyet arzediyordu. İslâm'ın bu kutsal şehri ile İslâm dünyasının bağlantısı tamamen kesildiği gibi, İsrailin, her üç din için de kutsal olan bu şehri tam bir İsrail şehri haline getirmesi tehlikesi de ortaya çıkıyordu. Bu sebeple, Pakistan 16 Haziran 1967 de Genel Sekretere bir mektup göndererek, B.M. Genel Kurulunun, Kudüs'ün milletlerarası statüsünün korunmasına dair 29 Kasım 1947 tarih ve 181 (II) sayılı kararı ile 11 Aralık 1948 tarih ve 194 (III) sayılı kararını ([217]) ve ayrıca 9 Aralık 1949 tarih ve 303 (IV) sayılı kararını ([218]) hatırlatarak, Kudüs'ün İsrailin bir parçası haline getirilmesinin önlenmesini istedi.

Pakistanın bu teşebbüsü üzerine Genel Kurulun Kudüs meselesini tartışmaya başladığı bir sırada ([219]), İsrail hükümeti, 27 Haziran 1967 günü Doğu Kudüs'ü de İsrail yönetimine sokan bir takım kararnameler yayınladı ([220]). Bu gelişmeler Genel kurul tartişmalarını daha da hareretlendirdi. Konu üzerinde, en az İslâm ülkeleri kadar hassasiyet gösterenlerin başında Lâtin Amerika ülkeleri geliyordu. İslâm ülkeleri Kudüs'ün İsrail tara-

(214) **Yearbook of the U.N. 1967**, p.261.

(215) Bu tartışmalar için bak.: **aynı kaynak**, pp.261-268.

(216) Kararın metni: **aynı kaynak**, p.267-268.

(217) Bu kararın metni: **Yearbook of the United Nations**, 1948-49, pp.174-176.

(218) Kararın metni: **aynı kaynak**, pp.196-197.

(219) Bu tartışmalar için bak.: **Yearbook... 1967**, pp.211.

(220) Bu kararnameler için bak.: Moore, **The Arab-Israeli Conflict**, Vol.III, p.950, 952, 954.

fından işgalini tanımaz iken, katolik Lâtin Amerika ülkeleri Kudüs'ü ayrı bir varlık, bir "corpus separatum" kabul edip, milletlerarası bir rejim altına alınmasını istediler.

Sonunda Genel Kurul, 4 Temmuz 1967 de, Pakistan tarafından teklif edilip Türkiye, Gine, Mali ve İran tarafından da desteklenen karar tasarısını, 20 çekimsere karşı (Amerika da çekimser oy kullanmıştır) 99 oyla 2253 (ES-V) sayılı karar olarak kabul etti ([221]). Kararda, İsrailin Kudüs konusunda aldığı tedbirlerden duyulan endişe belirtiliyor ve bu tedbirlerin geçersiz sayıldığı vurgulanarak, İsrailden bu tedbirleri geri alması isteniyordu.

Bu karar üzerine İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban, 10 Temmuzda B.M. Genel Sekreterine gönderdiği mektupta ([222]), Kudüs'ün 7 Haziranda İsrailin eline geçmesile bütün dinlerin ibadetine açıldığını, söz konusu 5727-1967 sayılı Kutsal Yerlerin Korunması Kanunu'nun, kutsal yerlerin her türlü saldırıdan ve ziyaret serbestisinin ihlâlinden korunması amacını taşıdığını, şehirde Araplarla yahudilerin birbirile temasının teşvik edildiğini, başta su olmak üzere, bütün şehre belediye hizmetlerinin götürülmekte olduğunu, bütün tedbirlerin, Kudüs'ün üç büyük din için arzettiği evrensel ehemmiyet dolayısile ve bu üç büyük dinin hizmetine sunmak için olduğunu bildiriyor, fakat Genel Kurulun 4 Temmuz kararına hiç değinmiyordu. Yani 4 Temmuz kararının kabul edildiğine dair hiç bir işaret yoktu.

İsrailin bu tutumu üzerine, Türkiye, Afganistan, Gine, İran, Malaysia, Mali ve Somali tarafından da desteklenen Pakistan, 12 Temmuzda Genel Kurula, İsrailden 4 Temmuz kararına uymasını isteyen bir karar tasarısı sundu. Bu karar tasarısının iki gün süren müzakereleri sırasında Amerika yine çekimser kalacağını belirtirken, Amerikan temsilcisi Goldberg, çekimserlik gerekçesini şöyle açıklıyordu ([223]): Kudüs meselesi ayrı bir mesele olmayıp, barışın bir parçasıdır. Dolayısiyle, Kudüs meselesi barış meselesile birlikte ele alınmalıdır. Kudüs'ün statüsü, milletlerarası garantileri de ihtiva etmek üzere, üç büyük dinin liderleri arasında tesbit edilmelidir. Amerika, Ku-

(221) Kararın metni: **Yearbook...1967,** p.221; **American Foreign Policy...1967,** p.571; **adı geçen eser,** Vol.III, p.956; Schlesinger Jr., **The Dynamics of World Power, 1945-1973,** Vol.V, p.427; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), **Documents on American Foreign Relations, 1967,** New York, Council on Foreign Relations/Simon and Schuster, 1968, p.158; **The Search for Peace in the Middle East-Documents and Statements, 1967-79,** Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1979, p.91; Ralph H. Magnus (Ed.), **Documents on the Middle East,** Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1969, p.203.

(222) Mektubun metni: **American Foreign Policy...1967,** pp.573-575; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.958-961. Ayrıca bak.: **Yearbook...1967,** p.216 ve **Keesing's...1967-1968,** p.22182.

(223) Goldberg'in konuşmasının metni: **American Foreign Policy...1967,** pp.578-581; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.963-967. Ayrıca bak.: **Yearbook...1967,** p.218.

düs'ün statüsünün tek taraflı olarak tesbitinin karşısındadır ve bu sebeple de İsrailin almış olduğu tedbirleri tasvib etmemektedir. Lâkin, Amerika, bu tedbirlerin geçici mahiyette olduğuna ve Kudüs'ün nihaî statüsü ile ilgili olmadığına inanmaktadır.

Yapılan tartışmalardan sonra Genel Kurul, 14 Temmuzda, 18 çekimsere karşılık 99 oyla 2254 (ES-V) sayılı kararı kabul etti. Karar, 4 Temmuz tarihli 2253 sayılı karara uymamasından dolayı İsraili kınadıktan sonra, Kudüs konusundaki tedbirleri geri almasını ve Kudüs'ün statüsünü değiştirecek mahiyetteki her türlü hareketten kaçınmasını istiyordu ([224]).

2254 sayılı kararın 3. paragrafı Genel Sekreterden, bu kararın tatbiki hakkında hem Genel Kurula ve hem de Güvenlik Konseyine bilgi vermesini istiyordu. Bu sebeple Genel Sekreter U Thant, Kudüs'ün durumu ile, Arap halkına ve mallarına yapılan muameleler ile, kutsal yerlerin durumu hakkında bilgi toplayıp iki hafta içinde rapor vermek üzere, İsviçreli diplomat Ernesto A. Thalmann'ı "özel temsilci" tayin etti.

Thalmann 21 Ağustosta Tel-Aviv'e vardı ve incelemelerini yaptıktan sonra 4 Eylülde New York'a dönerek raporunu Genel Sekretere verdi ([225]).

Thalmann'ın raporuna göre Batı Kudüs'ün nüfusu 200.000 olup tamamı yahudi idi. Buna karşılık Doğu Kudüs'ün nüfusu 70.000 idi ve bu nüfusun din bakımından kompozisyonu da şu nisbetleri veriyordu: % 81.0 Müslüman, % 8.1 Katolik, % 6.5 Ortodoks, % 2.4 ermeni ve % 2.0 da diğerleri idi. İsrail yetkililerinin Thalmann'a söylediklerine göre, Doğu Kudüs'ün Müslüman vakıflarına hiç karışılmadığı gibi, Doğu Kudüs'ün belediye memurları da aynen muhafaza edilmişti. Bununla beraber, İsrailliler, Doğu Kudüs'ü tam kontrolları altına almak için her türlü tedbire başvurmakta idiler. İsraile göre, Doğu Kudüs'ün Batı Kudüs ile entegrasyonundan geri dönülemezdi ve İsrail bu bütünleştirme konusunu hiç kimse ile tartışmayacaktı. Buna karşılık, Doğu Kudüs'ün Müslüman halkı İsrailden ve politikasından şikâyetçi idi. İslâmın kutsal yerlerine yeteri saygı gösterilmediği gibi, Müslümanların kurduğu **Yüksek İslâm Konseyi**'nin kararlarını da İsrail makamları kabul etmemekteydiler. Arap ilkokullarında da, İsrail kendi eğitim sistemini tatbik etmekteydi. Yahudilerin çoğunluğu karşısında Araplar, kendi yaşam biçimlerinin kendi gelenek ve kültürleri ile Arapçanın, giderek kaybolmasından endişe etmekte idiler.

---

(224) 2254 sayılı kakarın metni: **Yearbook...1967,** p.223; Moore, **adıgeçen eser,** Vol.III, p.969; **American Foreing Policy...1967,** pp.577-578; **The Search for Peace in the Middle East...1967-79,** p.92; **Keesing's...1967-1968,** p.22161.

(225) Raporun metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.973-989.

Katoliklere gelince: Thalmann'ın raporuna göre, Papalık, Kudüs'ün ve kutsal yerlerin korunmasının yeterli garantisini, ancak Kudüs şehrinin ve civarının ayrı bir varlık, yani "corpus separatum" şekline getirilmesi ve bir milletlerarası rejime kavuşturulması ile mümkün görmekteydi ve bu hususta da İsrail hükümeti ile müzakerelere girişmişti.

Bu arada İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban da 11 Eylül 1967 de B.M. Genel Sekreterine gönderdiği mektupta ([226]), Kudüs'te sükûnet ve asayiş ile, bütün dinlerin serbest ibadeti için gerekli şartlar sağlanmadıkça, milletlerarası bir düzenleme düşünülemiyeceğini, İsrailin bu şartları sağlamaya çalıştığını ve halihazırda alınan tedbirlerin nihaî çözümü engellemiyeceğini bildiriyordu.

Artık atı alan Üsküdarı geçmişti. Bundan sonra da hem Güvenlik Konseyi ve hem de Genel Kurul, Kudüs konusunda daha bir çok kararlar alacak ([227]), fakat durumda hiç bir şey değişmeyecektir. Sonunda da, İsrail, 1978 Ekimi sonunda Kudüs'ü resmen başkent yapacak ve 1980 Temmuzunda da Doğu Kudüs'ü Batı Kudüs'e ilhak ettiğini ilân ile, Kudüs'ü kendi egemenliği altında tek bir şehir haline getirecektir.

F) Barış Meselesi :

Sovyetlerin isteği üzerine 17 Haziranda başlayan Genel Kurulun olağanüstü toplantısı Sovyetler için tam bir "gövde gösterisi" oldu. Sovyetler İsraile karşı yoğun bir diplomatik kampanya açarak, Arap dostlarını hiç değilse diplomatik alanda kurtarmaya çalıştılar. Bu sebeple de, tartışmalar, bir yanda Sovyet bloku ve Arap devletleri ile, öte yanda İsrail arasında, tâbir câizse, tam bir "sözlü savaş" halinde geçti.

Bu "savaş"ın üzerinde yoğunlaştığı iki nokta vardı: Biri, savaşın sorumluluğunun kimde olduğu; ikincisi de, savaşın neticelerinin ve kazançlarının bertaraf edilmesi. Başka bir deyişle, Sovyetler ve Arap ülkeleri, savaşın neticelerinin silinmesi ve barışın gerçekleşmesini, İsrailin, işgal ettiği topraklardan çekilmesinde görürken, İsrail, barışı prensip olarak kabul etmekle beraber, "ikili müzakereler" üzerinde israr etti ve elindeki toprakları, Arapları ikili müzakerelere getirmek için bir koz olarak kullanmak istedi.

Bu iki taraflı mücadele karşısında, Amerika daha tarafsız bir tutum ile, Orta Doğuda genel bir barışın esaslarını ortaya koymaya ve bu esaslara dayanacak bir barışı gerçekleştirmeye çalıştı ([228]).

(226) Mektubun metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.988-989.

(227) Güvenlik Konseyi ile Genel Kurulun 1967-1971 yılları arasında Kudüs için aldığı kararlar için bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.950-1004.

(228) Genel Kurulun bu müzakereleri için bak.: **Yearrbook of the U.N. 1967,** pp.191-219; **Keesing's...1967-1968,** pp.22153-22162.

Sovyetler bu Genel Kurul müzakerelerine o derece ehemmiyet vermişlerdi ki, Genel Kurulda Sovyet Rusyayı Başbakan Kosygin temsil etti ve 19 Haziran günü uzun bir konuşma yaptı ([229]). Konuşmasına, Amerikanın "Vietnam halkına karşı saldırısı"nı kınamakla başlayan Kosygin, Batı Almanyanın da "militarist intikamcılarına" çattıktan sonra, salvolarını İsraile çevirdi ve savaştan sadece ve sadece İsrail saldırganlığının sorumlu olduğunu ileri sürdükten sonra, ülkesinin, İsrailin saldırı sonunda kazandığı toprakları tanımadığını, saldırının neticelerini bertaraf etmek ve bölgede devamlı bir barışı sağlamak için, Birleşmiş Milletlerin içinde ve dışında, elinden gelen bütün tedbirleri alacağını söyledi ve bir de karar tasarısı sundu.

Kosygin'in karara tasarısı, İsrailin, işgal ettiği topraklardan "derhal ve kayıtsız şartsız" çekilmesini ve mütareke sınırlarının ötesine gitmesini, ve yapmış olduğu saldırı ile meydana getirdiği zararlardan dolayı, Mısır, Suriye ve Ürdüne tazminat ödemesini öngörüyordu. Kısacası, karar tasarısındaki bu üç unsur, Sovyetler için, Orta Doğu barışının temel ilkeleri idi.

Başbakan Kosygin'in bu konuşmasına cevaben, yine 19 Haziran günü yaptığı konuşmada İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban ([230]), savaşın sorumluluğunun, başta Mısır olmak üzere, İsrailin Arap komşularına ait olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra, 5 Haziran öncesine ve mütareke anlaşmaları dönemine geri gitmenin artık imkânsız olduğunu, ileriye, "barışa doğru" gitmek gerektiğini, mütareke ve ateş-kes anlaşmaları gibi ne barış, ne savaş olan, yamama ve geçici çözümleri kabul etmeyeceklerini, barışın tek çözüm yolunun, İsrail ile komşuları arasında "samimi ve berrak diyalog" olduğunu, İsrailin bu ikili ve doğrudan doğruya müzakerelerde "devamlı ve âdil çözümler" teklif edebileceğini söyledi, fakat bu çözümlerin ne olduğunu açıklamadı. Başka bir deyişle, İsrail, barışın ilkelerini değil, "barışın metodunu" ortaya koyuyordu ([231]).

Bu iki konuşmanın yapıldığı aynı 19 Haziran günü, Başkan Johnson da, Vaşington'da yaptığı bir konuşmada ([232]), Orta Doğu barışı için şu beş ilkeyi ortaya atıyordu :

---

(229) Kosygin'in konuşmasının metni: **Keesing's...1967-1968**, pp.22153-22154; **American Foreign Policy...1967**, pp.534-537. Aynı zamanda bak.: **Yearbook...1967**, pp.192-193.

(230) Konuşmanın metni: **American Foreign Policy...1967**, pp.537-538; Laqueur, **The Israel-Arab Reader**, pp.207-229; **Keesing's...1967-1968**, pp.22154-22156.

(231) Abba Eban 14 Ağustosta yaptığı basın toplantısında da, 5 Hazirandan önce mevcut olan Orta Doğu haritasının "eski haline getirilemiyecek şekilde tahrip edilmiş olduğunu" söylecektir. (Bak.: **Keesing's...1967-1968**, p.22285).

(232) Johnson'un konuşmasının metni: **American Foreign Policy...1967**, pp.532-534; U.S. House of Representatives, Committes onf Oreign Affairs, **The Search for Peace in the Middle East, Documents and Statements, 1967-79**, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1979, pp.286-289; Magnus, **Documents on the Middle East**, pp.204-205; **The Quest for Peace, Principal U.S. Public Statements and Related Documents on Arab-Israeli Peace Process, 1967-1983**, Washington, D.C., Department of State, 984, pp.1-4.

1. Bölgede her devlet yaşama hakkına sahiptir. Her devlet, diğerlerinin de yaşama hakkına saygı göstermelidir.

2. Mülteciler meselesine âdil bir çözüm bulunmalıdır.

3. Milletlerarası su yollarından herkesin zararsız geçiş hakkı vardır.

4. Bölgedeki silâhlanma yarışı sınırlandırılmalıdır. Burada esas görev bölge-dışı büyük devletlere düşmektedir.

5. Bölgedeki bütün devletlerin siyasî bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine saygı gösterilmelidir.

Amerikan delegesi Arthur Goldberg de 20 Haziranda yaptığı konuşmada ([233]), savaşın çıkmasında iki mühim sebep olarak, Mısırın isteği üzerine B.M. barış gücünün çekilmesini ve ikinci olarak da Akabe Körfezinin Mısır tarafından abluka edilmesini zikretmiş ve İsrailin "tek taraflı" olarak mahkûm edilmesinin ifadesi olan Sovyet karar tasarısının Genel Kurulun görüşlerine uymadığını belirttikten sonra, Amerikan karar tasarısını sunmuştur.

Amerikan karar tasarısı, önce bütün tarafları ateş-kese sıkı bir şekilde riayete davet ettikten sonra, esas amacın Orta Doğuda "mustakar ve devamlı" bir barış olması gerektiğini vurguluyor ve barışın metodu olarak da "üçüncü bir tarafın yardımı ile "müzakereler" yapılmasını teklif ediyordu. Amerikanın ileri sürdüğü bu "üçüncü taraf" yardımı ile müzakerelerin, İsrailin "doğrudan doğruya ikili müzakereler" prensibi ile çelişkili olduğu açıktır.

Amerikan karar tasarısının en mühim kısmı ise, Orta Doğu barışının temel ilkelerini belirtmesi idi. Buna göre barış, Başkan Johnson'un bir gün önce yaptığı konuşmada açıkladığı beş ilkeyi ihtiva edecekti. Şöyle ki:

1) Bölgedeki bütün ülkelerin siyasî bağımsızlıkları ile toprak bütünlüklerinin tanınması ve bu tanımanın, sınırları ve kuvvetlerin geri çekilmesini de kapsamaması.

2) Denizlerde zararsız geçiş serbestisi.

3) Mülteciler meselesi için âdil ve hakkaniyete dayanan bir çözüm

4) Bölgeye silâh sevkiyatının sınırlandırılması ve kontrolu.

5) Bütün egemen milletlerin barış ve güvenlik içinde yaşama haklarının kabulü.

Arap ülkelerinden Mısır, Suriye ve Irak, Amerikanın bu tekliflerini hemen reddettiler. Diğerleri ise, açık bir red ifade etmemekle birlikte, her şeyden önce İsrailin, işgal ettiği topraklardan çekilmesi üzerinde israr ettiler.

(233) Goldberg'in konuşmasının metni: **American Foreign Policy ...1967,** pp.538-542; **Keesing's...1967-1968,** p.22157; **The Quest for Peace,** pp.5-10.

Varşova Paktı üyeleri içinde Romanya gayet "ilginç" bir tutum almıştır. Romanya Başbakanı Maurer, 23 Haziranda yaptığı konuşmada, İsrailin işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini isterken, Arap ülkelerine de meseleleri "müzakereler" yoluyla çözmelerini tavsiye etmiş ve bölgedeki bütün devletlerin "bağımsız ve egemen varlığına" saygı gösterilmesini istemiştir ([234]).

Bu arada Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil de 22 Haziran 1967 günü yaptığı konuşmada ([235]), Türkiyenin dış politikasının, siyasî bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne dayandığını belirttikten sonra, kuvvet yoluyla toprak kazanılmasının karşısında olduğunu söylemiş ve Türk milletinin Kudüs'teki kutsal yerlere karşı büyük ilgisi olduğunu, dolayısile, İsrailin bu şehirde bir takım olup-bittiler yaratmaması gerektiğini bildirmiştir. Bu arada Türkiye Dışişleri Bakanı, Türk milletinin, Arap ülkeleri halklarına karşı beslediği "derin dostluk ve sempati"yi de vurgulamıştır ([236]).

Genel Kurulun bu müzakereleri sırasında, çoğunluğu, İsrailin, işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngören karar tasarıları ortaya atılmakla beraber, bunların hiçbiri üçte iki çoğunluğu sağlayamadığından, kabul edilmemiş oldu.

Bu durum karşısında Genel Kurul müzakerelerinin kilitlendiği açıktı. Bu sebeple, Avusturya ve Finlandiya tarafından desteklenen İsveç, Genel Kurul müzakere zabıtları ile birlikte, meselenin Güvenlik Konseyine transferini öngören bir karar tasarısı sundu. Bu karar tasarısı karşısında Arnavutluk, Cezayir, Gine, Irak, Kuveyt, Mali, Suudi Arabistan, Somali, Sudan ve Tanzania gibi, çoğunluğunu Müslüman ülkelerin teşkil ettiği ülkeler, bu karar tasarısına karşı çıkarak, Genel Kurulu, sorumluluğunu yerine getirmemesinden dolayı eleştirdiler. Lâkin İsveç karar tasarısı 21 Temmuzda, Genel Kurulda 27 çekimser ve 26 aleyhte oya karşılık 63 oyla kabul edilince, Genel Kurulun görevi sona ermiş oluyordu ([237]).

G) 242 Sayılı Karar :

Güvenlik Konseyinin Orta Doğu barışı meselesini ele alması, 7 Kasımda Mısırın Konseye yaptığı müracaat üzerine oldu. Mısır, bu müracaatında,

---

(234) Bak.: **Keesing's...1967-1968,** p.22157.

(235) Konuşmanın metni: **Dışişleri Bakanlığı BELLETENİ,** Haziran 1967, Sayı 33, ss.54-57.

(236) Türkiye savaş patlayınca, Ürdün, Suriye ve Mısıra, Kızılay vasıtasile, 100.000 dolarlık yiyecek yardımı yapmış ve savaştan sonra da bu yardıma 500.000 dolarlık bir yardım daha ilâve edilmiştir. Bu hususta bak.: **Dışişleri Bakanlığı BELLETENİ,** Ağustos 1967, Sayı 35, ss.47-49.

(237) Genel Kurul kararının metni: **Yearbook...1967,** p.223 ve **American Foreign Policy...1967,** p.587.

İsrailin, 5 Haziran 1967 de Mısır, Ürdün ve Suriyeye yaptığı "saldırı" sonunda işgal ettiği topraklardan çekilmemekte diretmesinin, Orta Doğuda tehlikeli bir durum yarattığını ileri sürerek, Güvenlik Konseyinin bu konuyu ele almasını istedi. Konsey Mısırın bu başvurusunu, 9, 16, 20 ve 22 Kasım günlerinde ele aldı ve konuyu tartıştı ([238]).

Konsey müzakerelere başladığında, önünde iki karar tasarısı bulunuyordu. Karar tasarılarından biri Hindistan, Mali ve Nijerya tarafından sunulmuş olan "üçlü tasarı", diğeri de Amerikanın sunduğu karar tasarısı idi. Her iki tasarı da, Başkan Johnson'un 19 Haziran 1967 günü yaptığı konuşmada ortaya attığı ve 20 Haziranda da Amerikanın B.M. temsilcisi Goldberg'in sunduğu karar tasarısında yer alan 5 temel ilkeyi, farklı ifadelerle ihtiva etmekteydi. Yalnız, Üçlü Tasarı, ifade bakımından daha dengeli olup, her iki tarafa da eşit yükümlülükler getirmekteydi ([239]).

Müzakereler sırasında yaptığı konuşmada ([240]), Amerikan temsilcisi bilhassa iki prensip üzerinde durmuştur. Biri, İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesi, diğer de Arap ülkelerinin İsrail ile savaş haline son vermesi; yani İsrail ile barışa yanaşmaları idi.

Sovyetler Birliği de 20 Kasım günü bir karar tasarısı ortaya attı ([241]). Bu karar tasarısı da, diğer karar tasarılarındaki ana unsurları ihtiva ediyor gibi görünmekte idiyse de, bir çok bakımlardan İsrailin aleyhine idi ve İsrailin, işgal ettiği topraklardan derhal çekilmesine ağırlık veriyordu. Diğer karar tasarılarında mevcut olan, İsrail için "tanınmış ve güvenlikli sınırlar" deyimlerini ihtiva etmiyordu. Ayrıca, bu karar tasarı, diğerlerinde olduğu gibi, Genel Sekreterin bir "özel temsilci" tayin etmesinden de söz etmiyordu.

Bu arada İngiltere, 16 Kasımda bir karar tasarısı sundu. İngiltere bu tasarıyı Arap ülkeleri ile temaslar yaptıktan sonra hazırlamıştı. İngilterenin tasarısı, Hindistan, Mali ve Nijeryanın üçlü tasarısının bilhassa giriş kısmında bazı değişiklikler yapmıştı. Hindistan, Mali ve Nijerya, İngilterenin bu karar tasarısı karşısında kendi karar tasarılarını geri çektiklerini ve ingiliz karar tasarısını desteklediklerini açıkladılar. Bunun üzerine İngilterenin sunduğu karar tasarısı, 22 Kasım 1967 günü, Güvenlik Konseyinde 242 sayılı karar olarak oybirliği ile kabul edildi. Suriye hariç, Arap ülkelerinin bu karar karşısında müsbet tutum almaları üzerine Sovyetler de bu karara müsbet oy vermek zorunda kalmıştır.

---

(238) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook...1967,** pp.245-255; Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.1008-1033;

(239) Her iki tasarının metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1009-1010; **Keesing's...1967-1968,** p.22473.

(240) Konuşmanın metni: **American Foreign Policy...1967,** pp.606-614.

(241) Tasarının metni: **American Foreign Policy...1967,** p.616, 38 no.lu not; **Keesing's...1967-1968,** p.22473.

242 sayılım kararı esasları şöyle idi ([242]) :

Kararın başında, savaş yoluyla toprak kazanılmasının kabul edilemiyeceği ve bölgedeki her devletin güvenlik içinde yaşayabileceği âdil ve devamlı bir barış ihtiyacı belirtildikten sonra, **1. Paragrafta,** böyle bir barışın şu iki ilkeye dayanması gerektiği söyleniyordu: 1) İsrailin son savaşta işgal ettiği topraklardan askerini çekmesi; 2) Savaş durumuna son verilmesi. Bölgedeki her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığı ile, kuvvet tehdidinden ve kuvvet kullanımından uzak olarak, güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde barış halinde yaşama hakkının tanınması.

Kararın **2. Parafrafında,** milletlerarası su yollarında seyrüsefer serbestisinin garanti altına alınması, mülteciler meselesinin âdil bir çözüme kavuşturulması, gayrı askerî bölgeler ihdası suretile, bölgedeki her devletin toprak bütünlüğünün ve siyasî bağımsızlığının garanti altına alınması ihtiyacı vurgulanmaktaydı.

3. Paragrafta ise, Genel Sekreterden, bu kararın ilkelerine uygun barışçı ve kabul edilmiş bir çözümün gerçekleşmesinde taraflarla gerekli temasları yapmak üzere bir özel temsilci tayin etmesi isteniyordu.

Geçerliliğini günümüze kadar korumuş olan, 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararı, daha kabul edildiği anda farklı yorumlara konu olmuş ve bu yorumlar, o günden bugüne hiç değişmeden devam etmiştir.

Kararın kabulü üzerine Sovyet delegesi yaptığı konuşmada ([243]), 242 sayılı kararın, İsrailin işgal ettiği **bütün** topraklardan çekilmesini, Orta Doğuda âdil ve devamlı bir barışın **ilk ve esas şartı** olarak kabul ettiğini, dolayısile, "güvenlikli ve tanınmış sınırların" gerçekleşmemiş olmasını İsrailin, işgal edilmiş topraklardan çekilmesini geciktirmek için bir bahane olarak kullanamıyacağını ileri sürdü ve kararın başlangıç kısmının da, ilk önce, savaş yoluyla toprak kazanılmasını kabul etmediğini belirtti.

---

(242) 242 sayılı kararın metni için bak.: **Yearbook...1967,** pp.257-258; **Keesing's... 1967-1968,** p.22473; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.1035; Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.373-374; Schlesinger Jr., **The Dynamics of World Power,** Vol.V, p.425; Stebbins and Adam (Eds.), **Documents on American Foreign Relations, 1967,** pp.169-170; **The Search for Peace in the Middle East...1967-79,** pp.93-94; Magnus, **Documents on the Middle East,** pp.205-206; Harold H. Saunders, **The Other Walls - The Politics of the Arab-Israeli Peace Process,** Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1985, p.149; **The Quest for Peace,** pp.17-18.

(243) Bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.1029.

Sovyetlerin bu yorumu, Mısır ve Ürdün delegeleri tarafından aynen paylaşıldı ([244]). Bu iki ülke de, barışın ilk adımının, İsrailin, işgal ettiği topraklardan çekilmesi olacağını söylüyorlardı.

Üstü kapalı bir şekilde de olsa, Fransa da, kararın ağırlık noktasının, İsrailin işgal altındaki topraklardan çekilmesi olduğunu belirtiyordu.

İsrail Dışişleri Bakanı Eban ise, tamamen aksi görüşü savundu. Ona göre, kararın esas unsuru, bir barış anlaşmasının yapılması idi. Karar, bu barışı, "güvenlikli ve tanınmış" sınırlara dayandırıyordu. Dolayısile, güvenlikli ve tanınmış sınırlara dayanan bir barış gerçekleşmedikçe, İsrailin, işgal altındaki topraklardan kuvvetlerini çekmesi söz konusu olamazdı. Güvenlikli ve tanınmış sınırlara dayanan barış gerçekleştiği zaman, kararın diğer unsurlarının tatbikine sıra gelecekti.

Suriye 242 sayılı kararı tümden reddetti. Bu hususu Güvenlik Konseyindeki Suriye delegesi aynı gün açıklarken, Suriye devlet başkanı Atassi de 23 Kasım günü verdiği demeçte, 242 sayılı kararın, "Araplara saldırısı dolayısile İsraile bir ödül olduğunu" söylüyordu. Yine 23 Kasım günü Suriye hükümet sözcüsü de yaptığı açıklamada, mütareke anlaşmalarını ortadan kaldırması, "Arap sularında" İsraile seyrüsefer hakkı vermesi ve yeni gayrı askerî bölgeler ihdas etmesi dolayısile, Suriye hükümetinin 242 sayılı kararı kabul etmediğini bildirdi ([245]).

Başkan Nâsır da 242 sayılı karara tepki gösterdi. 23 Kasım günü Mısır Millî Meclisinde yaptığı konuşmada, Mısırın İsraili tanımıyacağını, İsrail ile herhangi bir barışı müzakere etmiyeceğini, İsrail gemilerini Süveyş Kanalından geçirmiyeceğini ve Filistin halkının haklarını gözardı etmiyeceğini söyledi ve İsrailin, işgal altındaki topraklardan çekilmesinin bir müzakere konusu olmadığını belirterek, Mısır ordusunun Altı Gün Savaşı öncesinden daha güçlü olduğunu ileri sürerek şöyle dedi: "Size söylüyorum ki, eğer bir askerî harekât zamanı gelecek olursa, bu sefer savunmada olmıyacağız. Düşmanın işgal ettiği toprakları kurtarmak için saldıracağız. Bu bizim meşrû hakkımızdır. Yeni bir yenilgiyi kabul edemeyiz" ([246]).

Böylece 242 sayılı karar, Güvenlik Konseyinden çıktığı andan itibaren tartışmalı bir mahiyet almış olmaktaydı. "Güvenlikli ve tanınmış sınırlar" kavramı ile "İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesi" kavramlarının hangi-

(244) Bu yorum tartışmaları için bak.: **Yearbook...1967**, pp.253-254; Moore, **aynı eser**, Vol.III, pp.1029-1032.

(245) **Keesing's...1967-1968**, p.22474.

(246) **aynı kaynak**, p.22474.

sinin öncelikli olduğu, daha ilk günden tavuk ve yumurta hikâyesine dönüştü ve bu konudaki tartışma, hiç bir çözüm bulamadan bugüne kadar geldi. Bunun da sebebi, Kararın herkese bir "mavi boncuk" vermiş olmasıydı. Zaten böyle olmasaydı, birbirile gayet çelişkili görüş ve politikaların oybirliği desteğini kazanamazdı.

Bununla beraber, bu niteliğine ve çelişkili yorumlarına rağmen, 242 sayılı karar, 1973 Savaşında Güvenlik Konseyinin 338 sayılı kararı ile güçlendirildikten sonra, geçerliliğini bugüne kadar devam ettirmiş ve ettirmektedir. Bu tarihten sonra ortaya atılan bütün Arap-İsrail barış plânları, daima, 242 sayılı kararın şu veya bu tarafını hareket noktası olarak almışlardır.

VI

1973 Arap-İsrail Savaşı ve Sonrası

1967 Savaşında Arapların uğradığı hezimetin, Filistin davasına baş koyanların tutumları üzerinde büyük bir değişiklik meydana getirdiği söylenemez. Hezimet ağır olmuş ve büyük topraklar kaybedilmiştir. Fakat, İsraile karşı mücadele kararlılığında herhangi bir azalma olmamıştır.

Yalnız bir tek değişiklikten söz edilebilir: 1967 Savaşına gelinceye kadar, hemen bütün Arap dünyasının temel hedefi, "İsrail Devleti"nin ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü Filistin topraklarının kurtarılması ancak bu suretle mümkün görülmüştür. Fakat 1967 savaşının neticesi bu görüşü değiştirmiştir. 1967 den sonra, bir miktar aşırının dışında, gerçekleri gören hiç kimse, artık İsrailin ortadan kaldırılmasından söz etmeyecektir. Şimdi hedef, 1967 savaşında kaybedilen toprakların geri alınmasıdır. Nâsır, koca bir Sina yarımadasını kaybetmenin ızdırabını çekmektedir. Hatta, Nâsır için Filistin toprakları, **Sina**'dan sonra gelmektedir. Filistinliler ve Filistin davasının takipçileri için de şimdi hedef, tâbir câizse, Filistin topraklarının "göbeği" sayılabilecek olan **Batı Şeria** ile, bir Filistin yurdu haline gelen **Gazze**'nin İsrailin elinden geri alınmasıdır. Arap dünyası ise, İslâm âlemi ile birlikte, kutsal **Kudüs**'ü kaybetmiş olmanın telâfi çarelerini aramaktadır. Suriye için de, Filistin meselesi, bundan sonra, **Golan Tepeleri**'ni geri almanın ancak bir politik vasıtası olacaktır.

Sina - Batı Şeria ve Gazze - Kudüs - Golan, bunlar, İsraile karşı değişmeyen Arap kararlılığının temel taşlarıdır. Dolayısile, şimdi İsrailin bizatihi varlığı değil, lâkin bu toprakları eline geçirmiş olması, bundan sonra, günümüze kadar, Orta Doğu barışının en büyük engelini teşkil edecektir. İsrail bu toprakları, Arapları barışa zorlamanın, "İsrail Barışı"nı Araplara kabul ettirmenin bir vasıtası olarak kullanmak isteyecektir. Halbuki, bu toprakların İsrailin elinde kalması, barışa giden yolu tıkayacaktır.

Orta Doğu barışının bu "Toprak-Barış" kördüğümünü çözmek isteyen Amerikanın, Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararı çerçevesinde giriştiği barış çabaları ise, Arapların kaybedilen toprakları geri alma kararlılığı karşısında çok güdük kalacaktır. Bu sebepledir ki, "Reis" Nâsırın yerini, Nâsırcıların

"Aptal" dedikleri Enver Sedat aldıktan sonra, o dahi, İsrail ile son bir mücadeleyi denemekten kaçınmayacaktır. Bu sefer netice hiç de fena değildir. Bu denemenin, şüphesiz en mühim neticesi, "Aptal" sanılan Enver Sedat'ın, gerçeklerin özüne nüfuz ederek, Mısırı hem Sina'ya kavuşturması ve hem de Orta Doğu barışında büyük bir hamle yapmış olmasıdır.

Bu Bölüm'ün hikâyesi budur.

1. Sertleşen Terorizm

1967 Savaşının sona ermesinden sonra Arap dünyasındaki ve bilhassa İsrailin komşularındaki hava, hezimetin verdiği bir yumuşama değil, aksine "intikamcılığın plânlanması" olmuştur. Şüphesiz, Batı Şeria'nın kaybı Filistinliler için, geleceğe yönelen hesaplar bakımından büyük bir darbe idi. Fakat bu darbe, Filistin terorizminin 1967 Savaşının hemen ertesinden itibaren daha da şiddetlenmesine sebep olmuştur. Bu sertlik politikası, İsrail sınırları içinde ve işgal altındaki Arap topraklarında istenen neticeyi vermeyince, bilhassa 1969 dan itibaren, İsrail dışına taşan bir alan genişlemesi yapacaktır.

Savaşın sona ermesinden tam iki hafta sonra, el-Fetih'in Merkez Komitesi Şam'da toplanarak, bir durum değerlendirmesi yapıp, bundan sonra nasıl hareket edilmesi gerektiğini tartıştı. Neticede, bilhassa Arafat'ın ısrarı üzerine, terör faaliyetlerin arttırılmasına karar verildi. Arafat, "Dinamizmini kaybeden bir devrim, sönmeye mahkûmdur" diyordu (1). Arafat'a göre, İsrailin Gazze ve Batı Şeria'yı kontrol altına alması ile, şimdi sınırlarının içine 1 milyon kadar daha Arap katılmış oluyordu. Bu ise, Viet Cong'un Vietnam'da, Cezayir milliyetçilerinin Fransaya karşı Cezayirde, Mau Mau'ların İngiltereye karşı Kenya'da yaptığı gibi, bir Halk Kurtuluş Savaşı için potansiyel bir kuvvetti. Bu potansiyel kuvvet dolayısile şu hesap yapılmaktaydı: İşgal altındaki topraklarda İsrail, askerî bir yönetim tatbik etmekteydi. Askerî yönetimin sert tedbirleri halkın tepkisine sebep olacaktı. Ayrıca, el-Fetih'in terör faaliyetleri de askerî yönetimi sertliğe sevkedeceğinden, Arap halkın tepkisi daha da şiddetlenecekti.

Arafat, bu Halk Kurtuluş Savaşı'nı bizzat yönetmek üzere 1967 Temmuzunda Şam'dan ayrılarak Batı Şeria topraklarına sızdı ve Nablus'a gelerek karargâhını burada kurdu. Bu suretle örgütünü Batı Şeria'da genişletebileceğini düşünüyordu (2).

Batı Şeria'daki sabotaj ve terör faaliyetleri Eylül ayında başladı ve Ekim, Kasım ve Aralık aylarında devam etti (3). El-Fetih'in bu faaliyetlerini Suriye

(1) Netanel Lorch, **One Long War**, p.139.

(2) Lorch, **adı geçen eser**, p.140.

(3) Bu terorizm faaliyetlerinin ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1967-1968**, pp.22348.

desteklerken; İsrailin karşı-darbelerine kendisi hedef olacağı için Ürdün karşı çıktı. Nâsır ise, Ekim ayından itibaren moral destek verdi. Nâsır, İsraile karşı yürütülen bu el-Fetih terorizmine "pasif caydırma" diyordu (4).

El-Fetih'in Batı Şeria'daki bu gerilla ve terör faaliyetleri karşısında İsrail ikili bir yol takip etti. Birincisi, Batı Şeria ile Ürdün toprakları arasındaki bağlantıyı kesmeyip, devam ettirmesi idi. Batı Şeria halkı Ürdündeki yakınları ile devamlı temas halinde kaldığı gibi, ticaretlerini de serbest bir şekilde devam ettirdiler. Bu şartlarda, el-Fetih'in terorist faaliyetleri bu ticarete ve bu duruma sekte vurur bir hal aldı. Bu da halkın El-Fetih'e tepkisine sebep oldu.

İkinci olarak, İsrail makamları kitlevî bir şiddet politikası değil, selektif bir şiddet politikası takip ettiler. Yani el-Fetih ile işbirliği yapan ve ona yardım edenler şiddetle cezalandırıldılar. Bu da halkın el-Fetih'e yardımını frenledi.

Tabiî bu arada pek çok terorist de ya İsrail askerleri tarafından yakalandı veya öldürüldü (5). Bu sebeple, Kasım ayında, el-Fetih liderleri, kayıplarının büyük olduğunu ve istenilenin elde edilemediğini gördüler. Bundan dolayı, el-Fetih, Batı Şeriadan, Şeria nehrinin ötesine, doğuya Ürdün topraklarına nakletme kararı aldı.

Arafat'a gelince: İsrail kuvvetlerinin Nablus'ta el-Fetih karargâhına yaptığı baskında 33 gerillacıyı ele geçirmesi üzerine, Arafat da yakalanmamak için, Ramallah'a geçti ve bir dostunun villasına yerleşti. Lâkin İsrail güvenlik kuvvetleri bu villaya da baskın yapınca, Arafat kaçıp kurtulmaya muvaffak oldu. Hemen Şeria nehrini geçip Ürdün topraklarına sığındı. Arkasında, tutuklanmış 1.000 terorist ve öldürülmüş 200 terorist bırakmıştı (6).

El-Fetih'in Ürdün topraklarına girmesi, Ürdün'ün, bir yandan İsrail ile başını derde sokarken, öte yandan da Kral Hüseyinin tahtını tehlikeye sokacak ve daha aşağıda göreceğimiz üzere, 1970-71 de çıkan iç savaş sonunda el-Fetih Ürdün'den de kovulacaktır.

El-Fetih terörünün bu başarısızlığı, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne de tesir etmiş olmalı ki, örgütün 24 Aralık 1967 de Kahire'de yaptığı Merkez Komitesi toplantısında, Ahmet Şukeyri başkanlık görevinden alındı ve yerine "ılımlı" olarak bilinen **Yahya Hammuda** getirildi. Hammuda, 2 Ocak 1968 günü basına yaptığı açıklamada, yahudiler ile Arapların birbirine ihtiyacı olduğunu ve bir "Yahudi-Arap Filistin Devleti"nin kurulmasını tercih ettiğini söylüyordu (7).

---

(4) Lorch, **aynı eser,** p.140.

(5) Bu konuda bak.: **Keesing's...1967-1968,** pp.22348.

(6) Lorch, **adı geçen eser,** p.142.

(7) **Keesing's...1967-1968,** pp.22475.

El-Fetih'in Ürdün topraklarına sığınması, 1968 yılı başından itibaren İsrail-Ürdün sınırlarında silâhlı çatışmaların birdenbire artmasına sebep oldu ([8]). Çünkü el-Fetih şimdi İsraile saldırıları için Ürdün topraklarını kullanmaya başlamıştı. Bu saldırıları zaman zaman Ürdün hükümeti de destekledi. Bunun neticesi olarak Ürdün ile İsrail kuvvetleri arasında ilk şiddetli çarpışma 1968 Şubatında meydana geldi. İki İsrail kibbutz'una Ürdün topraklarından açılan ateş, kısa sürede Şeria vâdisi boyunca tank ve topçu düellosuna dönüştü. İsrail jetleri de Ürdün topçu mevzilerini, askerî üsleri ve Ürdün ileri karakollarını bombaladı.

Fakat İsrailin Mart ayındaki **Karameh** operasyonu gerçek bir muharebe halini aldı. Karameh, Şeria vâdisinde 17.000 nüfuslu bir kasaba olup, nüfusun 7.000 ini Filistin mültecileri meydana getiriyordu. Arafat da karargâhını Karameh'de kurmuş ve bir takım gerilla eğitim merkezleri tesis etmişti. Kasabanın bütün elektrik ve su sistemleri el-Fetih tarafından yönetilmekte idi. Karameh, aynı zamanda İsrail topraklarına yapılan sızmaların da merkezi idi. Bu sebeple İsrail bu terör üssünü dağıtmak üzere 21 Mart 1968 günü geniş bir askerî harekâta girişti. Operasyona tanklar, paraşüt birlikleri, topçular, istihkâm birlikleri ile uçaklar da katıldı. Sabah şafakla beraber başlayan operasyon, çetin bir direnme ile karşılaştı. Akşam olduğunda İsrail kayıpları 28 ölü ve 69 yaralı idi. Karşı tarafın kayıpları ise 150 si gerilla ve 25 i Ürdün askeri olmak üzere 175 ölü idi. 130 kişi de esir alınmıştı ([9]).

Karameh operasyonuna paralel bir operasyon da güneyde Lût gölünün güneyinde **Safi** köyüne karşı yapıldı. Bu operasyonda el-Fetih 74 ölü verdi.

İsrailin bu saldırıları üzerine Ürdün Güvenlik Konseyine şikâyette bulundu. Konsey 24 Mart 1968 günü oybirliği ile aldığı 248 sayılı kararında, İsraili kınıyor ve İsraili Güvenlik Konseyinin ateş-kes kararlarına ihlâlden kaçınmaya çağırıyordu ([10]).

Karameh operasyonu üzerine Arafat, kendisini emniyete almak için Şeria nehrinin daha doğusuna çekilmek zorunda kaldı. Lâkin el-Fetih gerillalarının birarada toplu halde bulunmaları bu sefer İsrail hava kuvvetleri için bir açık hedef teşkil etmekteydi. Nitekim bu hedefler Ağustos ayında İsrail uçakları tarafından bombalandı. Güvenlik Konseyi 16 Ağustosta, İsraili kınayan ve bu saldırılara devam ettiği takdirde kendisi hakkında sert tedbir alına-

---

(8) 1968 yılındaki İsrail-ürdün sınır çarpışmaları için bak.: **Keesing's...1967-1968,** pp.22474, 23028-23028; **Yearbook of the United Nations, 1968,** pp.131-233; Lorch, **adı geçen eser,** pp.143-146.

(9) Lorch, **adı geçen eser,** p.144.

(10) Kararın metni: **Yearbook of the U.N. 1968,** p.234; Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, p.792.

cağını bildiren bir karar aldı ise de (11), el-Fetih bu şekilde de barınamıyacağını anlayarak Ağustostan itibaren, şehirlere, köylere, mağaralara ve tarım bölgelerine, mülteci kamplarının içine dağılarak, İsrailin hava saldırılarından kendisini korumak istedi. Lâkin bu dağınıklık da koordinasyonu zayıflattığından, el-Fetih terorizminin etkinliği azaldı ve faaliyetleri yavaşladı.

Fakat Filistin terörü, 1968 sonundan itibaren İsrail toprakları dışına çıkarak başka bir mahiyet kazandı. Bu da uçak kaçırma ve Batı ve bilhassa İsrail ve Amerikan uçaklarına yapılan bombalı saldırılar şeklinde ortaya çıktı. Bu uçak kaçırma hadiselerinin yöneticisi George Habbash'ın liderlik ettiği, Marksist-Leninist "Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi" idi. Bu örgüt 1967 savaşından sonra kabul ettiği 6 maddelik bir programda (12), "sınıf şuuru"na dayanan bir "halk savaşı" ilkesini benimsemişti. Halkın savaşı bir sınıf savaşı olmalıydı. Sınıf savaşı ise, uzun süreli bir gerilla savaşı şeklinde yürütülmeliydi.

İlk uçak kaçırma hâdisesi 22 Temmuz 1968 de oldu ve Roma'dan İsraile gitmekte olan bir İsrail El-Al uçağı, Arap teroristler tarafından kaçırılarak Cezayir'e indirildi. İsrailin elindeki 15 tutuklu arabın serbest bırakılması üzerine, uçak ve yolcuları da serbest bırakıldı.

Fakat bu hâdisenin arkasından, Filistinin Kurtuluş İçin Halk Cephesi mensubu iki Filistinli gerilla, 26 Aralık günü, Atina havaalanında 41 yolcu ve 10 mürettebatı ile Paris ve New York'a hareket için bekleyen Boeing-707 El-Al uçağına makinalı tüfek ve bombalarla saldırdılar. 1 yolcu öldü ve mürettebattan da 1 kişi yaralandı. Bunun üzerine İsrail komandoları da 28 Aralık günü Beyrut havaalanına saldırdılar ve Orta Doğu Hava Yollarına (MEA) ait 13 yolcu uçağını tahrip ettiler.

Lübnan ve İsrailin karşılıklı şikâyeti üzerine Güvenlik Konseyi 29 Aralıkta meseleyi ele aldı ve yapılan müzakereler (13) sonunda, Konsey, Beyrut havaalanına yaptığı saldırıdan dolayı İsraili kınayan bir karar aldı (14).

Beyrut baskının arkasından, 18 Şubat 1969 günü, biri kadın (Leyla Halid) dördü erkek, beş Filistin gerillası Zürich'de, Tel-Aviv'e hareket için

---

(11) 256 sayılı bu kararın metni: **Yearbook of the United Nations, 1968,** p.235; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.795.

(12) Programin metni: Moore, **aynı eser,** Vol.III, pp.386-390.

(13) Bu müzakereler için bak.: **Keesing's Comtemporary Archives, 1969-1970,** pp.23150-23152.

(14) 31 Aralık 1968 tarihli ve 262 sayili bu kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1968,** pp.236-237; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.798; **Keesing's...1969-1970,** p.23152.

hazırlanmakta olan bir El-Al uçağına makinalı tüfek ve patlayıcı maddelerde saldırdılar. Uçakta büyük hasar meydana geldi ve yolculardan 17 kişi yaralandı.

Bu şekilde başlayan uçak kaçırma ve İsrail uçaklarına saldırılar bütün 1969 ve 1970 yılları ile ondan sonraki yıllarda da devam edecektir ([15]).

1969 yılının Filistin terorizmi bakımından bir başka özelliği de, İsrail toprakları ile işgal edilmiş Arap topraklarında, İsraile karşı terör ve sabotaj faaliyetlerinin birdenbire yoğunlaşmasıdır.

1969 un ikinci bir özelliği ise, terörün Avrupaya yayılarak, Avrupadaki İsrail hedeflerine saldırmaya başlamasıdır.

El-Fetih terörünün bu iki şekilde şiddetini arttırmasında, Arafat'ın FKÖ liderliğini ele almasının büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün sürgündeki hükümeti rolünü oynayan Filistin Millî Konseyi, 1-5 Şubat 1969 günlerinde Kahire'de yaptığı toplantıda, 11 üyeli yeni bir Yürütme Komitesi seçti. Bu 11 üyeden 4 tanesi el-Fetih, 2 tanesi, Suriye Baas Partisi ile bağlantılı olan al-Saiqa üyesi, 3 tanesi bağımsız, 1 tanesi FKÖ üyesi ve 1 tanesi de Filistin Millî Fonu temsilcisi idi. Bu Fon, FKÖ'nün malî kuruluşu idi.

Yeni Yürütme Komitesi Başkanlığa, yani FKÖ liderliğine 39 yaşındaki **Yasser Arafat'**ı, diğer adı ile **Abu Ammar'**ı seçti.

Filistin Millî Konseyi, ayrıca aldığı kararlarda, Güvenlik Konseyinin 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı kararını kesinlikle reddederek, barışın ancak, "Bütün Filistinlilerin, Hıristiyanların, Müslümanların ve yahudilerin eşit ve siyonist ırkçılığından arınmış olan hür ve demokratik bir **Filistin Devleti'**nin kurulması ile mümkün olacağı" bildiriyordu ([16]). Bu karar ve diğerleri, el-Fetih Merkez Komitesinin 1969 Ocak ayında kabul ettiği 7 maddelik kararların ([17]), hemen hemen aynen tekrarından başka bir şey değildi.

FKÖ'nün el-Fetih'in kontroluna girmesile birlikte, başta Kudüs olmak üzere, işgal edilmiş arap topraklarında, Gazze'de ve hatta Eylat'da, Arap gerillalar, İsrailin sivil hedeflerine karşı yoğun bir şekilde bombalı saldırılara giriştiler. Bu saldırı ve sabotajlar Avrupadaki İsrail elçilikleri ve El-Al büro-

---

(15) 1969 ve 1970 yıllarındaki uçak kaçırma ve İsrail uçaklarına yapılan saldırılar için bak.: **Keesing's...1969-1970**, pp.23670, 23788, 23867.

(16) **Keesing's...1969-1970**, p.23328.

(17) Bu kararların metni: Laqueur, **The Israel-Arab Reader**, pp.379-380.

larına da yöneldi. Meselâ 8 Eylül günü Filistinli teroristler Lahey ve Bonn'-daki İsrail elçilikeri ile Brüksel'deki El-Al ofisine bombalarla saldırdılar ([18]).

Bu gelişmeler İsral ile Ürdün arasındaki çatışmaları da arttırdı. Bilhassa İsrailin Ürdün topraklarındaki el-Fetih üslerini devamlı bombalaması, İsrail-Ürdün çatışmalarına sebep oldu ([19]).

Ayrıca, şimdi Lübnan da sahneye çıkmaya başlıyordu. Çünkü el-Fetih şimdi Lübnan topraklarından da saldırmaya başlamıştı. Bu ise, İsrailin, askerlerini Lübnan topraklarına sokmasına sebep oldu. Böylece, daha ilerki yıllarda İsrailin karşısına daha geniş bir şekilde çıkan Lübnan meselesi, 1969 yılında böyle başlamış olmaktaydı. Bu konuyu ilerde daha ayrıntılı bir şekil-de ele alacağız.

1967 savaşından sonra el-Fetih ve Filistinliler İsraile karşı bu mücadeleyi yürütürlerken, Mısır da İsraili Sina'dan söküp atmak için başka bir mücadeleye, "Yıpratma Savaşı"na girişmiş bulunuyordu.

2. Mısır'ın Yıpratma Savaşı

1967 savaşının sonunda Süveyş Kanalının doğu kıyısına İsrail kuvvetleri, batı kıyısına da Mısır kuvvetleri yerleşmiş bulunmaktaydı. 1-3 Temmuz 1967 günlerinde bu kuvvetler arasında karşılıklı top ateşi açıldı. Güvenlik Konseyi, 8 ve 9 Temmuzda, tarafların karşılıklı ithamlarını dinledikten sonra, 10 Temmuzda, B.M. Mütareke Gözetim Teşkilâtının (UNTSO) gözetiminde Kanalın her iki tarafına gözlemciler yerleştirilmesine karar verdi ([20]). Bununla berabar, Ağustos-Ekim aylarında da Süveyş Kanalında çatışmalar eksik olmadı ([21]). Bilhassa İsraile ait **Eilat** destroyerinin 21 Ekim 1967 günü Sina'nın kuzey kıyılarında, Port Fuad ve Port Said açıklarında, Mısırlılar tarafından Sovyet yapısı **Komar** füzeleri ile batırılması ve 47 kişinin ölmesi, Kanal cephesinde durumu iyice gerginleştirdi. Çünkü buna misilleme olarak, 24 Ekimde, İsrail jetleri, Süveyş şehrindeki rafinerileri, petro-kimya tesislerini ve petrol tanklarını bombaladılar. Bombalanan iki rafinerinin yıllık kapasitesi 5 milyon ton idi ki, Mısırın yıllık akaryakıt ihtiyacı zaten 6.5 milyon ton-du. Geri kalan 1.5 milyon ton İskenderiyedeki rafineriden sağlanmakta idi ([22]).

---

(18) 1969 ve 1970 yıllarındaki bu çeşitli saldırılar için bak.: **Keesing's...1969-1970,** pp.23327-23328, 23668-23669, 23786-23787, 23917-23919, 24020-24021, 24152-24153.

(19) Bu çatışmalar için bak.: **Keesing's...1969-1970,** pp.23667-23668.

(20) **Keesing's...1967-1968,** p.22193.

(21) Bu çatışmalar için bak.: **aynı kaynak,** pp.22347-22348.

(22) Lorch, **One Long War,** p.147.

Bu çatışmalar üzerine Birleşmiş Milletler, gözlemci sayısını arttırarak cephenin her iki tarafını da kontrol altında tutmaya çalıştı. Buna rağmen, Kanalın iki kıyısı arasında çatışmalar ve ateş teatisi eksik olmadı.

Başkan Nâsır, 23 Temmuz 1968 günü Arap Sosyalist Partisinin Millî Kongresinde yaptığı konuşmada ([23]) şöyle diyordu: "Bir yıl önce, hezimetten sonra, silâhlı kuvvetlerimiz mevcut değildi. Şimdi ise silâhlı kuvvetlerimiz, muharebeden öncekinden çok daha güçlüdür. Silâhlı kuvvetlerimizi daha da geliştirmek için çalışıyoruz... Bundan sonradır ki, siyasî ve askerî çözümleri tartışacağız". Böylece Nâsır, kaybedilen toprakları geri almak için yeniden savaşa hazırlanıyordu. Lâkin ordu böyle bir savaşa hazır değildi. Bu sebeple Nâsır, "Yıpratma Savaşı" (war of attrition) na başvurmaya karar vermiştir.

Savaştan sonra İsrail, 1968 Ocak ve Şubat aylarında, iki ay gibi kısa bir sürede, Süveyş Kalanının doğu kıyısını, 100 kadar betonarme mevzilerle tahkim ederek "Bar Lev Hattı"nı kurmuştu. Savaştan sonra İsrailin politikası, "toprak ve barış" ikilisine dayandığı için, Sina'yı ne kadar uzun süre elinde tutarsa, Nâsırı o kadar kolay barışa zorlayabilirdi. Bu sebeple, İsrailin Sina'ya sıkı bir şekilde yapışması gerekiyordu.

Buna karşılık Nâsır da, İsrailin Sina'ya yapışmaması gerektiği inancında idi. Savaş yapamadığına göre, "yıpratma savaşı" ile İsraili Sina'dan çekilmeye zorlamak istedi. Nâsır, İsraile karşı el-Fetih terörünü desteklerken buna "pasif caydırma" demişti. Şimdi ise "aktif caydırma" metodunu kullanmaya karar verdi. Bu metoda göre, karşı tarafa devamlı ateş açılarak ve devamlı saldırılarla, mümkün olduğu kadar çok İsrail askeri öldürülecekti. Çünkü, görmüştü ki, İsrailin savaş plânları hep bir kaç günlük muharebe sür'atine dayanmakta idi. İsrailin savaş plânları hep ir kaç günlük muharebe sür'atine dayanmakta idi. İsrail uzun süreli bir muharebeye dayanamazdı. Çünkü insan gücü kaynağı zayıftı. İsrail devamlı insan kaybını göze alamıyacağı gibi, İsrail ekonomisi de uzun süreli bir savaşı kaldıramazdı. Dolayısile İsrail Süveyş Kanalından çekilmenin yollarını aradı. İşte bu metod, Nâsıra göre, "yıpratma savaşı" olacaktı ([24]).

Yıpratma savaşı, Mısır topçusunun 9 Mart 1969 günü Kanalın doğu yakasındaki İsrail mevzilerini yoğun top ateşine tutması neticesi, iki taraf arasında Nisan sonlarına kadar süren topçu düellosu ile başladı. 11, 13 ve 14 Nisan günlerinde İsrail ve Mısır uçakları arasında hava muharebeleri de

(23) Konuşmanın metni: Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** p.235.

(24) Lorch, **adı geçer eser,** p.148. Aynı zamanda bak.: Hassanain Haykal, "The Strategy of the War of Attrition", Laqueur, **The Israel-Arab Reader,** pp.421-434.

oldu. 16, 17, 18 ve 19-20 günleri, topçu düellosunun en şiddetlisi oldu. Mısır askerî makamları 20 Nisanda yaptıkları açıklamada, bir gece önce Mısır komandolarının Timsah Gölünün doğusunda, Kanalın doğu yakasına çıkarak 30 kadar İsrail askerini öldürdükten veya yaraladıktan sonra üslerine döndüğünü bildiriyordu. 21 Nisan gecesi ise, başka bir komando birliği Kantara'nın 20 mil kadar kuzeyinde Kanalın doğusuna çıkış operasyonuna giriştiler. Bu çatışmalar karşısında B.M. Genel Sekreteri 22 Nisanda Güvenlik Konseyine gönderdiği raporunda, Süveyş Kanalı boyunca "gerçek bir savaş halinin" sürdüğünü bildiriyordu ([25]).

1969 Temmuzundan itibaren durum Mısırın aleyhine bir şekil almaya başladı. Yıpratma Savaşı sırasında, başlangıçta İsrail, hava kuvvetlerini kullanamadı. Çünkü Kanalın batı kıyısında Sovyetlerin Mısıra verdiği ve uçaklara karşı kullanılan yerden havaya SAM-2 füzeleri bulunuyordu ([26]). Fakat İsrail uçakları 20 Temmuz 1969 günü giriştikleri hava saldırısında Mısırın uçaksavar top mevzileri ile füze rampalarını tahrip ettiler. Bu ise, yıpratma savaşının "tırmanması" (escalation) idi ([27]).

1969 Eylülünden itibaren Amerikanın İsraile **Phantom** uçaklarını verkmeye başlaması üzerine ([28]), İsrail Mısırın içerlerine kadar hava akınları (deep penetration) yapmaya başladı ve bu hava saldırıları Mısırı iyice hırpaladı.

İsral Savunma Bakanı Dayan 1 Ocak 1970 de Knesset'de yaptığı açıklamada ([29]), 1969 Nisan - Kasım döneminde Süveyş cephesindeki kayıpları şöyle veriyordu: 1) Mısır cepnesinde İsrailin 113 ölü ve 330 yaralısına

(25) **Keesing's...1969-1970,** p.23326. Daha önce de belirttiğimiz gibi (bak.: bu Bölüm'ün 18 no.lu notu), İsrailin gerek Kanal cephesinde Mısırla, gerek Suriye, Ürdün ve Lübnan sınırlarında 1969-1970 yıllarındaki çarpışmaların kronolojisi ve ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1979-1970,** pp.23327-23338, 23668-23669, 23786-23787, 23917-23919, 24020-24021, 24152-24153.

(26) Sovyetlerin bu sırada Mısıra vermiş oldukları **SAM-2** (Guideline) füzeleri iki kademeli olup, ilk defa 1957 de servise girmiştir. Boyları 12 m. olup, 2.215 Kg. ağırlığındadır. Radar-Computer sistemi ile yöneltilip radyo sinyalleri ile hedefe tevcih edilmekte idi. Başlığının ağırlığı 130 Kg. olup hızı 3.5 Mach'dır. 13.000 metreye kadar çıkmakla beraber 1.000 metrenin altında uçan ve hızla manevra yapabilen uçaklara karşı etkili değildi. Mısıra daha sonra verilen **SAM-3** (Goa) füzeleri ise daha küçük ve daha fazla hareket kabiliyetine sahipti. Uzunluğu 9 m. kadar olan bu füzenin menzili 10 mildi. Bu füzeler bilhassa alçaktan ve 500 fitin altında uçak uçaklara karşı etkili idi.

(27) Walter Laqueur, **Confrontation - The middle East and World Politics,** New York, Quadrangle/New York Times Book Co., 1974, p.4.

(28) Bu Phantom'lar, 1969 Eylülünde Vaşington'da Başbakan Meir ile Başkan Nixon arasında yapılan görüşmeler üzerine verilmiştir. Bak.: Lorch, **adı geçer eser,** p.151; Steven L. Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict,** Chicago and London, The University of Chicago Press, 1985, pp.185-186.

(29) Bak.: **Keesing's...1969-1970,** p.23787.

karşılık, Mısır kayıpları 1.000 den fazla olmak gerekir. 2) 1967 Haziran sonundan 1 Ocak 1970 e kadara olan dönemde Süveyş cephesinde 62 Mısır uçağı düşürülmüştür.3) Haziran 1967 sonundanberi Süveyş cephesinde 3.971 "düşman faaliyeti" olmuştur

1970 Ocak ayı başlarında İsrail uçaklarının Kahire'nin yakınları da dahil, Mısır toprakları içinde bir çok hedefleri bombalaması üzerine, Nâsır tekrar Moskova'nın kapısını çalmak zorunda kaldı. İsrail Başbakanı da Vaşington'un kapısını çalmıştı.

Nâsır 22 Ocak 1970 de Moskova'ya gitti. Sovyetlerden daha fazla silâh ve malzeme almak için. Lâkin Sovyetler şunu da gördüler ki, Nâsırın istediği karmaşık (sophisticated) silâhları Mısıra vermek yeterli olmayacaktı. Sovyet askerî uzman ve teknisyenlerinin, Mısırın savunmasının her kademesinde görev almaması halinde, bu yardımlardan bir netice alınamazdı. Böylece Sovyetler Mısırın savunmasına "fiilî" bir şekilde katılmaya karar verdiler ([30]).

Sovyetlerin vereceği karmaşık silâhlar arasında bilhassa SAM-3 füzeleri de bulunuyordu. Bu sebeple Mart ayından itibaren İsrail uçakları, Nâsırın Sovyetlerden alacağı bu SAM-3 füzelerinin yerleştirilmesini önlemeye çalıştılar. Çünkü SAM-2 füzeleri yüksekten uçan uçaklara etkili olduğu halde, SAM-3'ler Phantom gibi alçaktan uçan jetlere karşı etkili idi.

1970 Şubat ve Mart aylarında İsrailin hava saldırılarının yanında, her iki taraf da birbirlerinin Süveyş Kanalındaki kıyılarına komando akınları düzenlemişlerdir.

İsrail hava akınlarının en büyüğü, 12 Şubat günü Kahire'nin 15 mil kuzeydoğusundaki **El-Khanka** metalurji fabrikasına olmuştur. 2.000 işçinin çalıştığı bu fabrikanın bombalanması sırasında 68 işçi ölmüş ve 98 işçi de yaralanmıştı. İsrail sonradan bu "sivil" hedefin yanlışlıkla bombalandığını bildirmiştir.

İsrail uçakları 24-27 Mart günlerinde bütün Süveyş Kanalı boyunca füze rampalarını bombalamışlar ve bu arada da hava muharebelerinde 5 tane MİG uçağı düşürmüşlerdir. İsrailin iddiasına göre, bu suretle Süveyş cephesinde düşürülen Mısır ucaklarının sayısı 85 e yükselmiş oluyordu. Aynı dönemde (Haziran 1967-Mart 1970) İsrailin uçak kaybı 18 idi.

İsrail uçakları 8 Nisan günü Nil deltasında bir askerî hedefe yaptıkları saldırıda, yakındaki bir ilkokulu da bombalamışlar ve 30 çocuk ölmüş ve 50 çocuk da yaralanmıştır.

---

(30) Laqueur, **Confrontation**, p.5.

Mart 1970 ortalarından Mayıs 1970 sonuna kadar olan dönemin özelliği ise, gerek hava saldırılarında, gerek komando akınlarında, Mısırın ağır basmasıdır. Mısır uçakları Sina yarımadasında bir çok İsrail hedeflerini bombaladıkları gibi, Mısır komandoları da İsrail askerî tesislerinde mühim zararlar meydana getirmişlerdir. İsrail bu çarpışmalarda 46 ölü ve 106 yaralı vermiştir ([31]).

İsrail hükümeti 29 Nisanda yayınladığı bildiride ([32]), SAM-3 füzelerinin Sovyet personeli tarafından kullanılması yanında, Mısır uçaklarının İsraile karşı şimdi Sovyet pilotları tarafından kullanılmasının "tehlikeli milletlerarası neticeler" yaratabileceğini söylüyordu. Başbakan Golda Meir ise, 29 Nisandaki demecinde, "Rus pilotlarını vurmak istemiyoruz. Lâkin, kendisini savunmadığı zaman başına neler geldiğini yahudiler çok iyi bilmektedirler" diyordu ([33]).

Mısır bu iddiaları reddetti. Amerika ise, Sovyet pilotlarının Mısır uçaklarını kullandıklarını bildiğini, fakat İsrail uçakları ile hava çatışmalarına girdiklerine dair bir bilgisi olmadığını bildirdi ([34]).

Haziran ayı başından itibaren İsrailin hava bombardımanları birdenbire yoğunlaştı. 1-7 Haziran günlerini kapsayan bir hafta içinde İsrail uçakları 42.000 ton bomba attılar ([35]). Bütün Haziran ayı boyunca bu bombardımanlar devam ederken, İsrail komandoları da Kanalın batı kıyısına akınlarını arttırdılar.

Lâkin 30 Hazirandan itibaren durum değişmeye başladı. Çünkü Mısırlılar 30 Haziran günü, yerden havaya ateş ile İsrailin 2 Phantom ve 2 Skyhawk uçağını düşürdüler ve kurtulan üç pilotu da esir aldılar. Kahire'de yapılan açıklamada, İsrail uçaklarının "hava savunmasında kullanılan yeni metodlarla düşürüldüğü" bildiriliyordu ([36]). Bu yeni metod ise, şimdi Kanal cephesinde SAM-3 füzelerinin İsrail uçaklarına karşı kullanılması idi.

İsrail Genelkurmay Başkanı General Bar-Lev, 7 Temmuzda yaptığı açıklamada, Sovyetlerin 15 kadar SAM-2 rampası ile en az 2 tane SAM-3 rampası kurduklarını, SAM-2 rampalarından 5 tanesinin İsrail uçakları tarafından tahrip edildiğini, SAM-3 füzelerinin ise doğrudan doğruya Sovyet personeli tarafından kullanılmakta olduğunu ileri sürüyordu ([37]).

---

(31) **Keesing's...1969-1970,** pp.24020-24021.

(32) Bildirinin metni: **aynı kaynak,** p.24019.

(33) **aynı kaynak,** p.24019.

(34) **aynı kaynak,** p.24019.

(35) **aynı kaynak,** p.24152.

(36) **Keesing's...1969-1970,** p.24152.

(37) **aynı kaynak,** pp.24152-24153.

SAM-3 füzelerinin sahneye çıkması neticesi, Temmuzun ilk yarısında Mısırlılar 5 Phantom uçağı daha düşürdüler. Buna karşılık, İsrailliler de Süveyş Kanalının kuzey bölgesinde 11 Temmuz günü yapılan hava muharebesinde 3 tane MİG-21, yine aynı bölgede 27 Temmuzda yapılan hava muharebesinde de 2 tane MİG-21 uçağı düşürmüşlerdir.

30 Temmuz günü İsrail uçakları ile Sovyet pilotlarının kullandığı Mısır uçakları ile İsrail uçaklarının arasında yapılan hava muharebesinde ise, İsrail uçakları, 4 Mısır MİG-21 uçağını düşürdüler. Fakat ne Sovyetler, ne de İsrail bu hadiseyi açıklamadılar (38). İsrail Sovyet prestijine darbe vurup Sovyetleri karşısına almaktan kaçınırken, Sovyetler de, şüphesiz, Arap dünyası önünde küçük duruma düşmek istememişlerdir. Böylece, Nâsırın "yıpratma savaşı"nın, Sovyet Rusya ile Amerikayı karşı karşıya getirmesi tehlikesi bertaraf edilmiş oluyordu.

Nâsırın yıpratma savaşı neticesiz kalmış ve hedefine varamamıştı. Bu sebeple bu sırada Amerikanın harcadığı barış çabaları içinde yer alan ateşkes teklifini 7 Ağustosta kabul etti.

Kanal Cephesinde bunlar olurken, doğu cephesinde Kudüs ve Ürdün taraflarında ise, hadiseler yeni gerginlikler doğurmaya başlamıştı.

3. El-Aksâ'dan İslâm Konferansına

1967 savaşının mühim neticelerinden biri de, o tarihe kadar yarısı (batı kısmı) İsrailin, yarısı da (doğu kısmı) Ürdün'ün elinde bulunan ve Müslümanlar için Mekke'den sonra en kutsal şehir olan Kudüs'ün, bu savaş ile tümünün İsrailin eline geçmesi idi.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Kudüs şehri, daha 1947 de, B.M. de Filistinin taksim kararı alındığı zaman dahi, ayrı bir varlık, bir **"corpus separatum"** olarak ve statüsü de hep milletlerarası nitelikte düşünülmüştü. Kudüs'ün bu niteliği, 1947 den 1967 ye kadar olan dönemdeki B.M. kararlarında daima vurgulanmıştı. 1948-49 savaşı sonunda İsrail Kudüs'ün batı yarısını eline geçirdiği zaman dahi, B.M. kararları İsraile uyarıda bulunarak, Kudüs'ün milletlerarası niteliğini bozabilecek tedbirler almaktan vazgeçmesini ve bu tedbirlerin geçersizliğini bildirmişti.

Yine daha önce de belirttiğimiz gibi, 1967 savaşında İsrailin Kudüs'ün tümünü ele geçirmesi ve şehirde tamamen kendi kanunlarını ve kendi yönetimini hâkim kılması, Müslüman ülkelerin tepkilerile karşılaşmış ve B.M. Genel Kurulu 4 Temmuz 1967 ve 2253 (ES-V) sayılı ve 14 Temmuz 1967 de de 2254 (ES-V) sayılı kararları ile İsraile sert uyarmalarda bulunmuştu.

(38) Lorch, **adı geçen eser,** p.153 ve Laqueur, **Confrontation,** p.5.

Denebilir ki, 1967 savaşından sonra İsrailin işgal ettiği toprakların geri alınması, esasında, "Arap devletlerinin" bir meselesi haline geldiği halde, Kudüs'ün tümünün İsrailin işgaline girmesi bütün "Müslüman dünyası"nın en hassas konusu olmuştur.

Şunu da belirtelim ki, B.M. de Kudüs konusunun teşebbüsü, 1967 den sonra, en fazla Pakistanın elinde olmuştur. Bu sebepledir ki, Pakistan ve Senegal'in teşebbüsü ile, Güvenlik Konseyi 21 Mayıs 1968 de, 2 çekimsere (Amerika ve Kanada) karşı 13 oyla kabul edilen 252 sayılı kararında, Genel Kurulun 2253 ve 2254 sayılı kararlarına aykırı hareket etmesinden dolayı İsraili kınayarak, İsrailin Kudüs ile ilgili olarak aldığı bütün tedbirleri geçersiz saydığını bildirmiş ve bu tedbirleri geri almasını İsrailden istemiştir ([39]).

Güvenlik Konseyi 3 Temmuz 1969 da aldığı 267 sayılı kararında da, 252 sayılı kararını hemen hemen aynen tekrarlamıştır ([40]). Ama bu kararların hiçbiri İsrailin tutumu üzerinde tesirli olmadığı gibi, Birleşmiş Milletler de, kararlarında sözünü ettiği "sert" tedbirlere başvurmamıştır.

İşte Kudüs'te durum bu iken, Ürdün hükümeti 21 Ağustos 1969 günü Güvenlik Konseyi başkanına bir telgraf çekerek, o sabah saat 07:20 de Kudüs'teki **El-Aksâ** camiinde çıkan ve üç saat süren yangında, câminin bazı mühim kısımlarının yandığını, Kudüs, tamamen İsrailin işgali altında olduğuna göre, bu yangından da İsrailin sorumlu bulunduğunu belirterek, B.M. kararlarına saygı göstermeyen İsraile karşı "etkin tedbirler" alınmasını istedi ([41]).

İsrail ise 22 ve 25 Ağustos günlerinde Güvenlik Konseyi Başkanına gönderdiği mektuplarda, üzüntüsünü ifade ile, hâdisenin bir komisyon tarafından soruşturulmakta olduğunu bildirdi.

Lâkin **El-Aksâ** yangını Arap ve Müslüman dünyasını yerinden oynattı. Arap dünyası bu yangını İsrailin kasden çıkardığı inancında idi. Fakat kısa sürede anlaşıldı ki, yangın, **Denis Michael Rohan** adındaki Avustralyalı bir din yobazı tarafından çıkarılmıştır.

Yangın haberi üzerine Amman, Bağdat, Şam ve Kahire ile diğer Arap başkentlerinde, İsraile karşı "Cihad" yani "Kutsal Savaş" ilân edilmesini isteyen gösteriler yapıldı. Pek çok Müslüman ülke 21 Ağustos ile 2 Eylül arasında Güvenlik Konseyine kınama ve protesto talgrafları gönderdiler. Bütün İslâm dünyasında İsraile karşı bir kampanya başladı.

---

(39) Kararın metni: **Yearbook of the U.N.1968,** pp.264-265.

(40) 267 sayılı kararın metni: **Yearbook of the United Nations,** 1969, p.220.

(41) El-Aksâ yangınının Güvenlik Konseyindeki müzakereleri için bak.: **aynı kaynak,** pp.214-219.

Ürdün Kralı Hüseyin de Arap liderlerine mesajlar göndererek, bir "Arap Zirvesi" yapılmasını istedi. Arap Dışişleri Bakanları 25 Ağustos 1969 da Kahire'de toplandılar. Fakat bir "Arap Zirvesi"ne değil, bir "İslâm Zirvesi"ne karar verdiler. Toplantıda, Ürdün ve FKÖ bir Arap Zirvesi yapılmasında ısrar etmiş iseler de, Suudi Arabistanın ağır basması ile İslâm Zirvesi'ne karar verilmiştir. Bu görüş farklılığı, birinin meseleye "Filistin" gibi "siyasî" açıdan bakmasına karşılık, öbürünün meseleye "Kudüs" gibi "dinî" açıdan bakmasından ileri geliyordu.

Bu sırada, aralarında Türkiyenin de bulunduğu 25 ülke, 28 Ağustosta, Güvenlik Konseyinin olağanüstü toplanarak **El-Aksâ** meselesini ele almasını istediler (42).

Güvenlik Konseyi El-Aksâ konusunu 9 Eylülde müzakereye başladı. 15 Eylülde, Pakistan tarafından sunulan karar tasarısını 4 çekimsere (Amerika Finlandiya, Kolombiya, Paraguay) karşı 11 oyla, 271 sayılı karar olarak kabul etti (43). Kararda, Güvenlik Konseyinin Kudüs hakkındaki daha önceki 252 (1968) ve 267 (1969) sayılı kararları ile, Genel Kurulun 2253 (ES-V) ve 2254 (ES-V) sayılı kararları hatırlatılarak, İsrailin, Kudüs'ün statüsünü değiştirici mahiyetteki tedbirleri hemen geri alması isteniyor ve İsrail bu karara cevap vermez ise, Konseyin, İsraile karşı alınacak tedbirleri görüşmek üzere tekrar toplanacağı bildiriliyordu.

İslâm Zirvesi ise, 22-25 Eylül 1969 günlerinde Fas'ın başkenti Rabat'da toplandı (44). Zirveye, 36 ülke davet edilmiş olmakla beraber, Türkiye dahil 25 ülke katıldı. Türkiye Zirve'de Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından temsil edilmiştir. Irak, "üye" olarak değil de "gözlemci" olarak davet edildiği için FKÖ ve Fas ile (Zirvenin ev sahipliğini Suudi Arabistan ile Fas yapıyordu) diplomatik münasebetleri olmadığı için Suriye, Zirveye katılmamışlardır.

---

(42) El-Aksâ yangını dolayısile Türkiyenin "tepkili" fakat daha "soğukkanlı" olduğu görülmüştür. Başbakan Süleyman Demirel, hadisenin ertesi günü 22 Ağustosta verdiği demeçte, "Türkiye, Mescid-i Aksâ'nın yangın felâketi karşısında diğer dünya Müslüman memleketlerinin yanında yer almaktadır" derken, "Hükümetimiz hâdisenin sebeplerinin bir an önce öğrenilmesi üzerinde durmaktadır" diye ilâve ediyor ve bu sebeplerin "siyasî" nitelikte olması halinde durumun "vahim" olacağını belirtiyordu. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil de verdiği demeçte, "Mescid-i Aksâ bütün Müslümanların kalbinde çarpan mukaddes bir mahaldir" diyor ve o da işin siyasî yanı üzerinde durarak, "...işde siyasî bir veçhe varsa, bu durum tarih ve insanlık için kara bir leke teşkil edecektir" diyordu. Fakat her ikisi de doğrudan doğruya İsraili itham etmekten kaçınıyorlardı. (Her iki demeç için bak.: **Dışişleri Bakanlığı BELLETENİ**, Sayı 58-59, Temmuz-Ağustos 1969, ss.66-67).

(43) Kararın metni: **Yearbook of the U.N.**, 1969, p.221.

(44) Zirve için bak.: **Keesing's...1969-1970**, p.23689.

İslâm Zirvesi sonunda yayınlanan kararlarda (45), İsrailin Kudüs'ten çıkması ve Kudüs'e, 1967 Haziranından önce, 1300 yıldır devam eden statüsünün iadesi ile, İsrailin 1967 savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmesi isteniyordu. Konferansta, İsraili tanımış olan devletlerin İsrail ile diplomatik münasebetlerini kesmeleri istenmiş ise de, Türkiye ve İran ile, Mali, Moritanya, Nijer ve Senegal gibi Afrikalı Müslüman ülkeler bunu kabul etmemişlerdir.

Türkiyenin, gerek İslâm Zirvesi, gerek alınan kararlar karşısındaki tutumu, "çok fazla bağlanmamak" şeklinde ifade edilebilir (46). Çünkü, Rabat'daki Türk delegasyonu, 25 Eylül günü şu açıklamayı yayınlamıştır: "Türkiye Dışişleri Bakanı, Konferansta yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Konferans sonunda yayınlanan Beyannameyi ilgili konularda Birleşmiş Milletlerde kabul veya tavsib ettiği kararlara uygunluğu nisbetinde desteklediğini açıklamıştır" (47).

Bu karmaşık açıklamanın sebebi şuydu: O sırada bilhassa C.H.P muhalefeti, Türkiyenin bir "laik" devlet olarak İslâm Zirvesine katılmasına karşı çıktığı gibi, kamu oyunda da bu katılma ile ilgili sert tartışmalar olmuştur. Bu sebeple o zamanki hükümet, İslâm Zirvesine katılma kararı alarak, bilhassa Arap dünyasına bir yaklaşma eğilimi gösterirken, Zirve'ye sadece Dışişleri Bakanı seviyesinde katılmak suretile, bu yaklaşmayı sınırlı bir seviyede tutmaya dikkat etmiştir. Bu sebeple, Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in 30 Eylülde B.M. Genel Kurulunda yaptığı konuşmada (48), El-Aksâ ve Arap-İsrail meselesine değinen sözleri, 25 Eylül günü Rabat'da yapılan açıklamayı aydınlığa kavuşturmaktan uzak kalmıştır.

Fakat ne olursa olsun, El-Aksâ yangını dolayısile ilk defa toplanmış olan **İslâm Konferansı,** bundan sonra Müslüman Dünyası'nın anlaşmazlıklarının çözümünde güçlü ve etkin bir kuruluş olarak varlığını sürdürecektir.

4. Ürdün İç Savaşı

Daha önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, Ürdün'ün Filistin meselesine bakışı, tâ Birinci Dünya Savaşı yıllarındanberi, diğer Arap ülkelerinden farklı olmuş ve siyonistler kadar Ürdün de Filistin topraklarını ele geçirmenin çabası içinde olmuştur. Hatta zaman zaman Ürdün hüküm-

---

(45) Kararların metni için bak.: **Keesing's... 1969-1970,** pp.23689-2369; **Dışişleri Bakanlığı BELLIETENİ,** Eylül-Ekim 1969, No.60-61, ss. 43-48.

(46) Türkiyenin İslâm Zirvesindeki tutumunun bir tahlili için bak.: Dr. Ömer E. Kürkçüoğlu, **Türkiyenin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1950,** pp.162-172.

(47) Açıklamanın metni: **Dışişleri Bakanlığı BELLETENİ,** No.60-61, s.45.

(48) Bak.: **aynı kaynak,** ss.51-52.

darları gerek siyonistler, gerek İsrail ile, Filistin konusunda bir uzlaşma aramaktan geri kalmamışlardır.

Bunun bir sebebini tarihî bir gerçekte aramak gerekir. Her ne kadar bugünkü Şeria nehri İsrail toprakları ile Ürdünü birbirinden ayıran bir sınır teşkil ediyorsa da, bu coğrafî sınırın bu iki toprağı tarihte bugünkü kadar kesinlikle ayırmadığı da bir gerçektir. Hele Osmanlı İmparatorluğu zamanında, böyle ayrı ayrı iki toprağın varlığı hiç söz konusu değildir. İngiltere 1920 de Filistin mandasını üzerine aldıktan sonra, 1922 de, Filistin mandası ile Ürdün topraklarını Şeria ile bölen kendisi olmuş ve bu bölünmeyi de Milletler Cemiyetine onaylatmıştır. Ne var ki, İngiltere'nin bu toprakları ikiye bölmesi, bu ikisi arasındaki tarihî ve coğrafî bağları kesip atamamıştır.

Diğer taraftan, 1948-49 ve 1967 savaşından sonra Filistin mültecilerinin çoğunluğu da, sadece coğrafî yakınlık sebebile değil, bir bakıma ikinci bir vatan saydıkları için Ürdün'e sığınmışlardır. Hele 1949 dan sonra yirmi yıla yakın bir süre ile Batı Şeria ile Doğu Kudüs'ün Ürdün'ün elinde ve yönetiminde kalması, Filistin ve Filistinliler ile Ürdün arasında tabiî bir bağın teşekkülünü sağlamıştır. Bundan dolayıdır ki, 1967 Savaşı arifesinde toplam 1.300.000 kadar olan Filistin mültecilerinin yaklaşık 700.000 i Ürdünde yaşamaktaydı. Filistinliler için Ürdün ikinci bir vatan olmuştu. Ayrıca, mülteciler meselesinin en ağır yükünü de Ürdün çekmekteydi.

Bu gerçekle ters orantılı olan bir durum ise, Ürdün "monarşisi" ile diğer "ilerici-sosyalist" Arap ülkeleri arasındaki dış politika farklılıkları idi. Bilhassa Nâsır, 1952 de Mısırın yönetimini eline aldığı günden itibaren, iki monarşiyi kendisinin Arap dünyasındaki liderliği için büyük engel görüyordu: Ürdün ve Suudi Arabistan. Irak monarşisi zaten 1958 de ortadan kalmıştı.

Diğer taraftan Nâsır, Ürdün'de yığılmış bulunan Filistin mültecilerini Ürdün'ün "Haşimî" krallığını yıkacak mühim bir güç olarak görmekteydi ve bundan dolayı da Ürdün'deki Filistin mültecileri arasında yoğun bir propaganda faaliyeti içinde idi.

Bunun yanında, el-Fetih terorizmi de, bilhassa 1967 savaşından sonra, Ürdün Kralı Hüseyin ile Nâsır arasındaki görüş ayrılıklarını derinleştiren başka bir faktör oldu. Kral Hüseyin'in gerek Filistin mültecileri, gerek el-Fetih üzerinde kuvvetli bir kontrola sahip olamaması, İsraile karşı gösterilecek tepkiler meselesinde görüş ayrılıklarının mühim bir hareket noktası oldu. Kral Hüseyin kendi topraklarında bulunan, fakat kontroluna, ve dolayısile sorumluluğuna sahip olamadığı gerillaların faaliyetleri sebebile, İsrailin vurduğu darbeleri kendisi göğüslemek zorunda kaldı. Yani, Nâsırın "pasif caydırma" politikasının faturasını Nâsır değil, Kral Hüseyin ödemek zorunda kalıyordu.

Diğer taraftan, İsrailin iki komşusu Mısır ve Suriye ile mukayese edilince, Ürdün, Arap ülkeleri içinde en zayıf askerî güce sahip bir "İsrail komşusu"

idi. Bu sebeple, diğer ikisi hep İsrail ile "savaşı" ve "çatışmayı" **kendi** politikalarının temel vasıtası olarak kabul etmiş iken, ürdün Kralı militarist opsiyonlar yerine diplomatik alternatiflere ağırlık vermeyi tercih etmiştir.

Bundan dolayıdır ki, Kral Hüseyin' daha 6 Kasım 1967 de Vaşington'da Georgetown Üniversitesinde yaptığı konuşmada ([49]), İsrailin varlığının bir gerçek olduğunu, vu varlığın araplarca da kabul edilmesi gerektiğini söylemekten çekinmemiş, yalnız, "Hangi İsrail 1947 nin mi" 1949 un mu, yoksa 1967'nin mi İsraili ?" sorusunu ortaya atarak "toprak" meselesinin ehemmiyetini vurgulamıştır.

Ürdün'ün İsrail meselesine Mısır ve Suriyeden daha farklı baktığının daha sonraki açık bir delili ise, 10 Nisan 1969 da Vaşington'da Millî Basın Kulübünde yaptığı konuşmada ortaya attığı 6 maddelik "Barış Plânı"dır. Bu Barış Plânı'nın esasları şöyle idi ([51]):

1) Savaş haline son vermek.

2) Bölgedeki bütün devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığına saygı.

3) Herkesin, savaştan veya savaş tehdidinden uzak olarak ve güvenlikli ve kabul edilmiş sınırlar içinde yaşama hakkının tanınması.

4) Akabe Körfezinde ve Süveyş Kanalında herkes için seyrüsefer serbestisinin garanti edilmesi.

5) Gayrı askerî bölgeler tesisi dahil, her türlü tedbir ile, devletlerin toprak dokunulmazlıklarının garanti edilmesi.

6) Mülteciler meselesine âdil bir çözüm bulunması.

Kral Hüseyin, bu 6 şarta karşılık İsrailin de 1967 Haziran savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmesini istiyor ve "İsrail ya barışa, ya topraklara sahip olur; ama ikisine birden sahip olamaz" diyordu.

Görülüyor ki, Kral Hüseyinin bu plânı esasında 242 sayılı kararın esasları idi. Yalnız, 242 sayılı karara rağmen Mısır ve Suriye, İsrailin varlığını kabul etmeye yanaşmadıkları halde, Kral Hüseyinin "İsrail gerçeği"ni peşinen kabul edip, sadece "barış"ın esaslarını tartışması, diğer Arap ülkelerine nisbetle büyük bir görüş ve tutum farklılığını ifade ediyordu. Diğer Arap ülkeleri ne İsrailin varlığını ve ne de İsrail ile barışı kabul ediyorlardı. Hartum'da böyle karar almışlardı. Onların tek şartı İsrailin, işgal ettiği topraklardan çekil-

(49) Konuşmanın metni: **American Foreign Policy, 1967,** pp.605-606.

(51)(Bu plânın metni için bak.: Magnus, **Documents on the Middle East,** pp.211-212; **Keesing's...1969-1970,** p.23325.

mesi idi. Hatta denebilir ki, İsrail, işgal ettiği topraklardan çekilse bile acaba İsrailin varlığını kabul edecekler miydi? Bunun somut bir delili yoktu.

İşte 1970 yılı Haziranında patlak veren Ürdün iç savaşını oluşturan gelişmeler ve sebepler bunlardır ([52]).

İç savaşı başlatan gelişmeler, başkent Amman'ın 10 mil kuzeyinde bulunan **Zerka** mülteci kampındaki Filistinlilerle Ürdün askerleri arasında 7 Haziran günü patlak veren çatışmalar olmuştur. Zerka çatışmalarının ertesi günü, George Habbash'ın lideri bulunduğu Marksist-Leninist, **Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi** (Popular Front for the Liberation of Palestine - PFLP) gerillaları da başkent Amman'a saldırarak bir çok noktaları kontrolları altına aldılar. Bunun üzerine Amman'da dört gün süren kanlı çarpışmalar oldu.

Bu sırada el-Fetih gerillaları da Ürdün birlikleri ile çatışmaya giriştiği için, el-Fetih ve FKÖ lideri Arafat ile Kral Hüseyin arasında Filistin mültecilerinin kamplarına dönmeleri ve bütün mahpusların serbest bırakılmalarını öngören bir anlaşma yapılmış ise de, Habbaş bu anlaşmayı kabul etmemiş, bütün anti-gerilla kuruluşlarının dağıtılmasını, Ürdün askerinin kışlasına dönmesini ve hapisteki bütün gerillaların serbest bırakılmasını istemiştir.

Habbaş'ın gerillaları bu isteklerini kabul ettirmek için, 10 Haziranda, Amma'daki Intercontinental ve Philadelphia otellerini basarak, buralardaki yabancıları rehin almıştır. Bu arada, da, Amman'daki Amerikan büyükelçiliğinin siyasî kısım şefi Maurice Draper de Habbaş'ın gerillaları tarafından kaçırılmıştır.

Habbaş bu faaliyetlerini fazla sürdüremedi. El-Fetih'in baskısı üzerine 11 Haziranda çarpışmalara son verdi ve 12 Haziranda da rehineleri serbest bıraktı. Bu suretle, Ürdün iç savaşının "başlangıç safhası" sona ermiş oluyordu.

Lâkin, Ürdünün iç görüntüsünde şu tablo ortaya çıkıyordu: Kral Hüseyinin otoritesinin yanında, Arafat liderliğindeki el-Fetih ile, Habbaş'ın örgütü, Ürdünün iç düzeninde birer iktidar ortağı olarak sivrilmekteydi. Mesele bu kadarla da kalmadı. 16 Haziranda, Ürdün'deki bütün gerilla örgütleri, kendi temsilcilerinden oluşan 6 kişilik bir organ, bir "Yürütme Komitesi" kurdular. El-Fetih'in lideri Arafat ile Habbaş'tan başka bu Komiteye, **Filistinin Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi** lideri Nayef Hawatmeh, küçük gerilla teşkilâtlarının temsilcisi olarak **Dafi Jamani**, ve **Dr. Issam Sartawi** ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün temsilcisi olarak da Kemal Nâsır üye olarak katılmaktaydı.

(52) Ürdün iç savaşı için bak.: **Keesing's....1969-1970,** pp.24059-24060, 24148, 24230.

Gerilla örgütleri bu şekilde Kral Hüseyin'in karşısına ayrı ve birleşmiş bir kuvvet, bir otorite olarak çıkmaktaydılar. Yalnız bu kuvvet ve otoritenin Ürdün toprakları içindeki statüsü ne olacaktı? Bu konuda, Ürdün hükümeti ile gerilla örgütlerinin "Yürütme Komitesi" arasında üç hafta sürecek olan görüşmeler başladı.

Ürdün gelişmelerinin bu safhasında Arap Birliği işin içine girdi.

Biraz aşağıda ele alacağımız üzere, bu sırada B.M. Özel Temsilcisi Dr. Jarring, bilhassa Amerikanın da aktif desteği ile ve Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararı çerçevesinde "barış" çabalarını sürdürmektedir. Bu çabalarla ilgili olarak, Arap Birliğine dahil 14 ülke, 20-22 Haziran 1970 günlerinde, Libyanın başkenti Tripoli'de (Trablus) bir zirve toplantısı yaptılar ([53]). Bu toplantıda, aynı zamanda, Ürdün'deki iç savaş gelişmeleri de ele alındı ve gerilla örgütleri ile Ürdün hükümeti arasında aracılık yapmak üzere Mısır, Libya, Cezayir ve Sudan temsilcilerinden meydana gelen bir aracılık heyeti teşkiline karar verildi.

Bu aracılık heyetinin de çabaları ile, 10 Temmuz 1970 de, Ürdün hükümeti ile gerilla örgütleri arasında 16 maddelik bir anlaşma imzalandı ([54]). Bu anlaşma ile gerillalar, Ürdün topraklarında tam bir hareket serbestisi kazanıyorlardı ve Ürdün hükümeti gerillaların İsraile karşı faaliyetlerini destekleyecekti. Buna karşılık, gerillalar ve gerilla kuruluşları da, Ürdünün güvenliğine, düzenine ve disiplinine saygı göstereceklerdi.

10 Temmuz anlaşması da duruma çözüm getiremedi. 26 Ağustostan itibaren gerillalar ile Ürdün askerleri arasında yine çatışmalar patlak verdi. Bu sefer gerillaların liderliğini Arafat üzerine almıştı. Onun arkasında ise Mısır, Suriye ve Irak bulunuyordu. Anlaşılıyordu ki, bu üç Arap devleti Kral Hüseyini devirmeye ve Ürdünü Filistinlilere bir yurt yapmaya kararlı idiler. Herhalde bu, İsraili ortadan kaldırmaktan daha kolay görünüyordu.

1 Eylülde Kral Hüseyine karşı bir suikast teşebbüsü yapıldı ise de, başarılı olamadı. Bu, üç ay içinde ikinci öldürme teşebbüsü idi.

26 Ağustosta yeniden başlayan çatışmalar, 17 Eylülden itibaren tam bir iç savaş halini aldı. Zira taraflar artık tanklar ve toplarla muharebe ediyordu. 20 Eylülde, Ürdün silâhlı kuvvetlerinin duruma hâkim olmaya başladığı bir sırada, Suriye zırhlı birlikleri Ürdünün kuzey sınırlarından içeri girerek Ürdün ordusu ile muharebeye başladı. Suriye kuvvetleri 250-300 tank ile saldırıya geçmişlerdi. Kral Hüseyinin tahtı tehlikede idi.

---

(53) Tripoli zirvesi için bak.: **Keesing's...1969-1970,** p.24120.

(54) Anlaşmanın metni: **aynı kaynak,** p.24148.

İşte gelişmelerin bu safhasında Amerika sahneye girdi (55). Amerika, başlangıçta Suriyenin değil, 1967 savaşındanberi Ürdün topraklarında bulunan Irak kuvvetlerinin müdahalesinden endişe etmiştir. Fakat ne olursa olsun, daha başlangıçta, ister Suriyenin, ister Irakın müdahalesi halinde, İsrailin müdahalesini teşvike ve Sovyet Rusyanın müdahalesini de önlemeye kararlı olmuştur.

Fakat daha 17 Eylülden itibaren Ürdün silâhlı kuvvetlerinin duruma hâkim olmaları ve Irak kuvvetlerinin de hiç bir müdahalede bulunmaması karşısında, Amerika fazla endişelenmemiştir. Sovyetler de krizin genişlemesini ister görünmemişlerdir.

20 Eylülden itibaren Suriye zırhlı birliklerinin kuzey Ürdün topraklarına girmeleri üzerine Amerikanın durumu sertleşti. Başkan Nixon'ın güvenlik işleri danışmanı Dr. Henry Kissinger, "Hüseyin'in, Sovyetlerin kışkırttığı bir ayaklanma ile devrilmesine müsaade edemeyiz. Eğer bu ayaklanma başarılı olursa, bütün Orta Doğuda savaş patlar" derken (56), Kral Hüseyin de hem Amerikadan ve hem de İngiltereden yardım istedi.

Amerika bir yandan Kral Hüseyine teminat verirken ve Sovyetlere de sert bir uyarıda bulunurken, öte yandan da, Kral Hüseyin'in güç bir durumda kalması halinde İsrailin müdahale etmesi için, İsrail hükümeti ile anlaştı. İsrail müdahalesi için Kral Hüseyin'in de muvafakatı alındı. İsrail sadece kara kuvvetleri ile harekete geçecekti.

Bu arada Amerikanın Akdeniz donanmasına ait bazı uçak gemileri ile helikopter gemileri ve deniz piyadesi taşıyan bazı gemiler Doğu Akdenize doğru hareket etti.

Amerikanın bir yandan bu tedbirleri alması ve öte yandan da Sovyetlere ve Sovyetler vasıtasile Suriyeye uyarıları üzerine, her ikisi de geriledi. 22 Eylülde Vaşington'daki Sovyet maslahatgüzarı Dr. Kissinger'a, Suriyenin Ürdüne müdahalesine Kremlin'in taraftar olmadığını, bu sebeple de Amerikanın gelişmeler karşısında gereğinden fazla sert tepki gösterdiğini söylüyordu (57).

Kaldı ki, bu sırada Ürdün kuvvetleri de Suriye zırhlı kuvvetleri karşısında çok başarılı bir direnme gösterdi ve Suriyeliler çekilmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Kral Hüseyin 23 Eylülde ateş-kes ilân etti.

---

(55) Ürdün iç savaşı karşısında Amerikanın tutumu ve tepkileri için bak.: William B. Quandt, **Decade of Decisions - American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967-1976,** Berkeley, University of California Press, 1977, pp.113-127; Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict,** pp.196-201.

(56) Spiegel, **adı geçen eser,** p.199.

(57) Spiegel, **adı geçen eser,** p.200.

Bunun arkasından, Arap devletlerinin aracılığı ile 27 Eylül 1970 de Ürdün hükümeti ile gerilla örgütleri arasında 14 maddelik bir anlaşma imzalandı ([58]). Bu anlaşma ile iki taraf arasında ateş-kes sağlanıyor ve Ürdün asker kışlasına çekilirken, gerillalar da şehirlerden ve kasabalardan İsrail sınırlarındaki mevzilerine çekiliyorlardı.

George Habbash'ın Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi bu anlaşmaya sert tepki göstermiş ve 27 Eylülü "Kara Eylül" olarak kabul ile, bundan sonra bütün Avrupada son derece kanlı terör faaliyetlerine girişecek olan **"Kara Eyül"** (Aylul al-Asvad) adlı terör örgütünü kurmuştur.

Ürdün iç savaşına Suriyenin 20 Eylülden itibaren müdahale etmesinin bir neticesi de, Amerika, Ürdün ve İsrail arasında bir cephe birliği yaratması gibi ilginç bir durumun ortaya çıkması olmuştur.

Diğer taraftan, Suriyenin Ürdüne müdahalesi Suriye Baas Partisi içinde görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Amerikan istihbarat kaynaklarının iddiasına göre, Suriye Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esad Kral Hüseyin'e haber göndererek kendisine teminat (?) vermiştir ([59]). Nitekim Hafız Esad 13 Kasım 1970 de bir darbe ile iktidarı ele almıştır.

27 Eylül 1970 ateş-kes anlaşmasına rağmen Ürdün iç huzura kavuşamadı ve 1971 yılının ilk altı ayı içinde, bilhassa ülkenin kuzeyinde, Ürdün kuvvetleri ile gerillalar arasında çatışmalar hiç eksik olmadı ([60]). Bu çatışmaların en şiddetlileri 7-14 Ocak 1971 günlerinde, Amman ile bilhassa kuzey bölgelerinde patlak verdi. 11-16 Şubatta Amman'da ve bundan üç hafta sonra da kuzeyde Irbid'de şiddetli çatışmalar oldu. 7-14 Ocak çatışmalarında Ürdün kuvvetleri 384 Suriye gerillasını yakalayıp Suriyeye iade etti.

Nisan ayının ilk haftasında gerillalar Ajlun ve Jerash yakınlarındaki Mafrak garnizonuna saldırdılar. 9 Nisanda, Ürdün, Suriye ve FKÖ temsilcilerinden meydana gelen bir ateş-kes gözetim komitesi kuruldu ise de, bu da çare olmadı. Gerillalar saldırılarına devam ettiler. Bunun üzerine Ürdün hükümeti, 13 Temmuz 1971 de, gerillalara karşı bilhassa kuzeyde geniş bir askerî operasyonu girişti. 15 Temmuzda ise, Ürdünün hiç bir kasaba ve şehrinde Filistin gerillalarının kalmadığı bildiriliyordu. Yüzlerce gerilla bu operasyonda öldürülmüştü. Kalanlar ise Suriye ve Lübnana geçtiler.

Ürdün Başbakanı Vasfi Tell, 19 Temmuzdaki açıklamasında, Ürdünde artık hiç bir Filistin gerilla kampının bulunmadığını ve çeşitli suçlardan da 2.300 gerillanın tutuklanmış olduğunu söylüyordu.

---

(58) Anlaşmanın metni: **Keesing's...1969-1970,** p.24229.

(59) Spiegel, **adı geçen eser,** p.201.

(60) Bu çatışmalar ve gelişmeler için bak.: **Keesing's...1971-1972,** pp.24769-24770.

Kral Hüseyin, sırtındaki bu el-Fetih kamburundan kurtulmuş olmakla beraber, el-Fetih'in Ürdünden "temizlenmiş" olması, Arap dünyasında büyük tepki ile karşılandı. Libya lideri Kaddafi, 20 Temmuzdaki konuşmasında, Arap ülkelerinin Ürdüne müdahale etmesini ve Filistin gerillalarının kurtarılmasını istiyordu. Enver Sedat ise, 23 Temmuzdaki konuşmasında Kral Hüseyine "Kasap" diyordu. Cezayir 29 Temmuzda ve Suriye de 12 Ağustosta Ürdün ile diplomatik münasebetlerini kestiler.

Arap ülkelerinin 30 Temmuzda Libyanın başkenti Trablus'da yaptıkları bir günlük zirve sonunda yayınlanan bildiride de, bütün Arap devletleri Filistin halkının meşrû haklarını, münferiden veya kollektif olarak savunmaya davet ediliyor ve Ürdün, "Filistin ihtilâlini tasfiye etmekle" suçlanıyordu.

Ürdün Başbakanı Vasfi Tell ise, bir toplantı için gittiği Kahire'de, 28 Kasım 1971 günü, **Kara Eylül** terör örgütü tarafından öldürüldü ([61]).

Filistin gerillalarından yakasını kurtardıktan sonra Kral Hüseyin'in Filistin meselesine yeni bir açıdan bakmaya başladığı anlaşılıyor. Zira 15 Mart 1972 günü; Ürdündeki Filistin ve Ürdün ileri gelenlerinin biraraya geldiği bir toplantıda yaptığı konuşmada ([62]), **Birleşik Arap Krallığı** adı ile yeni bir tasarı ortaya attı. 12 maddelik bu Birleşik Arap Krallığı tasarısına göre ([63]), bu yeni Krallık, "Ürdün Bölgesi" ve "Filistin Bölgesi olmak üzere, iki bölgeli bir federasyon olacaktı. Filistin Bölgesi ile kasdedilen, Batı Şeria toprakları idi. Ürdün bölgesinin başkenti Amman, Filistin Bölgesi'nin başkenti ise Kudüs olacaktı. Her iki bölgenin birer genel valisi, yürütme görevini yapacak bir "Halk Konseyi" ve yasama görevini yapacak birer "Halk Meclisi" olmakla beraber, bir merkezî icra organı ile, üyeleri yine halk tarafından seçilen merkezî biryasama organı bulunacaktı. Amman, Birleşik Krallığın da merkezi ve Ürdün Kralı Birleşik Krallığın da hükümdarı idi.

Görülüyor ki, bu plân veya tasarı, Batı Şeria ile Kudüs'ün İsrailin elinden kurtarılmasına bağlı idi. Lâkin bu planı ortaya atmakla Kral Hüseyin, âdeta Filistin mücadelesinin liderliğini eline alıyor ve gerek Batı Şeria halkının, gerek Ürdündeki Filistin mültecilerinin ümidini kendisine bağlıyordu. Tabiatile, bu durumda Kral Hüseyin, bütün Arap dünyasına ters düşmüş olmaktaydı.

Bu plâna ilk tepki İsrailden geldi ([64]). İsrail Başbakanı Bayan Golda Meir, Kral Hüseyinin bu plânını "iddialı ve tek taraflı" diye nitelerken, bu plânın

---

(61) Bak.: **Keesing's...1971-1972,** p.24980.

(62) Konuşmanın metni: Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, pp.1128-1135.

(63) 12 maddelik metin: Moore, **aynı eser,** pp.1133-1134, **The Search for Peace in the Middle East,...1967-79,** p.271; Harold H. Saunders, **The Other Walls,** Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1985, pp.150-151; **Keesing's...1971-1972,** p.25191.

(64) Bu plâna bütün tepkiler için bak.: **Keesing's...1971-1972,** p.25191.

barış için bir esas olamıyacağını, gerçekte Kral Hüseyinin de barıştan söz etmediğini, barışın ancak İsrail ile müzakereler yoluyla gerçekleşebileceğini söyledi.

El-Fetih ise, Beyrut'da yayınladığı bildirisinde, Kral Hüseyin plânı için, "Son yarım yüzyılda davamızın karşılaştığı en büyük sabotaj" derken, Mısır "Arapları bölmek için bir sabotaj" diyor ve Mısır hükümeti, gerillalara darbe indirdikten sonra, şimdi Filistin davasından kopan Ürdün ile, 6 Nisan 1972 de diplomatik münasebetlerini kesiyordu.

Böylece, 1973 Arap-İsrail savaşına bir buçuk yıl kala Arap dünyası bir bölünmenin daha içine giriyordu.

Öte yandan, 242 sayılı karar gereğince B.M.'in, Araplarla İsrail arasında bir barış sağlama çabaları da neticesiz kalmış bulunuyordu. Bu gelişme ise, 1973 savaşının yolunu açmıştır.

Şimdi bu barış çabalarını ele alalım.

5. Barış Çabaları: Jarring Misyonu ve Rogers Plânları

B.M. Güvenlik Konseyinin 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı kararında, Genel Sekretere, taraflar arasında barışı sağlayacak aracılık ([65]) çabalarını harcamak üzere bir özel temsilci tayin etmesi görevi de verilmişti. Genel sekreter U Thant, 23 Kasımda, İsveçin Moskova Büyükelçisi **Dr. Gunnar Jarring**'i "Özel Temsilci" olarak seçti ([66]). Dr. Jarring hemen New York'a gelip, tarafların B.M. deki temsilcileri ile ilk temaslarını yaptıktan sonra, Aralık ayında Kıbrısa giderek karargâhını orada kurdu ve Orta Doğu temaslarını oradan yürüttü.

B.M. Genel Sekreterinin, Jarring'in çalışmaları ile ilgili olan ve Haziran 1967 - Aralık 1970 dönemini kapsayan ve Güvenlik Konseyine sunduğu

---

(65) B.M. Genel Sekreteri U Thant, 16 Eylül 1969 günü Genel Kurul toplantısını açarken yaptığı konuşmada, Dr. Jarring'in görevinin niteliği hakkındaki tereddütleri dağıtmak için, Jarring'in görevinin sadece tarafları bir masa etrafına oturtmak gibi dar çerçeveli olmadığını, tarafların görüşlerini birbirine yaklaştırmanın Jarring'in görevine dahil olduğunu söylemiştir. (Bak.: **Keesing's...1969-1970,** p.23623).

(66) 60 yaşındaki Dr. Jarring, 2. Dünya Savaşından önce İsveç'te üniversitede Türk Dilleri profesörü olup, Orta Asyada çok gezmiştir. Orta Asya diyalektlerinin bir uzmanı idi. Kendisi gayet güzel Türkçe, Farsca ve Rusca ile bir çok Avrupa dillerini biliyordu. Savaştan sonra diplomasi mesleğine intisap etmişti. Addis-Ababa, Yeni Delhi ve Vaşington'dan sonra İsveçin Moskova büyükelçiliğine tayin edilmişti. 1957 de Keşmir konusunda Hindistan ile Pakistan arasında B.M. arabuluculuğu görevini yapmıştır.

4 Ocak 1971 tarihli raporuna göre (67), Jarring'in ilk dönem temasları ve neticeleri şöyle olmuştur:

İsraile göre, Orta Doğu barışı İsrail ile diğer ilgili devletler arasında "doğrudan doğruya müzakerelerle" gerçekleştirilebilirdi. Ve böyle bir barış yapılmadıkça, yani doğrudan doğruya müzakerelerle sağlanmış bir barış olmadıkça, İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesi söz konusu olamazdı. Hatta İsrail hükümeti Jarring'e, bu müzakerelerin gündem maddelerini dahi teklif eitti (68). Bu gündem maddeleri esasında İsrailin kendi isteklerini ihtiva etmekteydi.

Öte yandan İsrail, 242 sayılı karara bağlılığını teyid ediyordu; fakat bu kararın amacı olan barışı gerçekleştirmenin "en iyi yolu" ("the best way") olarak doğrudan doğruya müzakereleri görüyordu.

Nihayet İsraile göre, taraflarla "dolaylı" (indirect) müzakereler de yapılabilirdi; fakat yeter ki bu dolaylı müzakereler doğrudan doğruya müzakerelerin ve bir anlaşmanın kapısını açsın. Yani bu ifadesi ile İsrail, 1967 savaşının ertesinde katı bir şekilde ortaya koyduğu "doğrudan doğruya müzakereler" prensibini bir miktar yumuşatmış olmaktaydı.

İsrailin bu teklifleri Mısır ve Ürdün tarafından, daha başlangıçta da olduğu gibi, kabul edilmedi. Mısır, İsrailin önce işgal ettiği topraklardan çekilmesini şart koşarken, Ürdün, İsrailin 242 sayılı kararı tatbik etme taahhüdünde bulunmasını istedi. Ayrıca her iki devlet de İsrail ile doğrudan doğruya müzakerelere girişmeyeceklerini bildirdiler.

Suriye daha ilk günden 242 sayılı kararı kabul etmediğini açıkladığı için, Jarring'in Suriye ile temas etmesi söz konusu olmamıştır.

Böylece Jarring'in çabaları daha başlangıçta düğümlendi. İsrail, doğrudan doğruya müzakereler prensibinde ayak diretirken, Mısır ve Ürdün de, her şeyden önce, İsrailin, işgal ettiği topraklardan çekilmesini sağlamadan hiç bir şey yapmaya niyetli olmamışlardır.

Bu durum karşısında Jarring, 1968 Mayısından Ağustos ayına kadar çalışmalarına ara verdi. 16 Ağustosta çalışmalarına yeniden başladı. Lâkin değişen bir şey yoktu. Her üç devlet de, eski görüşlerinde israra devam ediyorlardı. Kaldı ki, şimdi yeni bir görüş ayrılığı daha ortaya çıkmıştı. Şöyle ki:

Arap ülkelerine göre, İsrailin, işgal ettiği topraklardan çekilmesi hususu, 242 sayılı karara göre, işgal altındaki "tüm" toprakları kapsamaktaydı.

---

(67) B.M. belge sayısı **U.N. Doc.S/10070 (January 4, 1971)** olan bu raporun tam metni: Moore, **adı geçen eser, Vol.III, pp.1072-1100.**

(68) Bak.: **aynı eser, Vol.III, pp.1073-1074.**

İsraile göre ise, "tüm topraklar" söz konusu olmayıp, 242 sayılı kararın öngördüğü "güvenlikli ve tanınmış sınırlar"ın gerektirdiği toprakların dışında kalan topraklardan çekilmek söz konusu idi.

Tarafların değişmeyen bu tutumları üzerine Jarring, birinci dönem çalışmalarını 1968 Kasımında sona erdirmiştir.

Jarring, ikinci dönem çalışmaları için 1969 Şubatında New York'tan ayrılarak, Mart ayı içinde, Mısır, Lübnan, Ürdün ve İsraili ziyaret etti. Dr. Jarring, tarafları daha net ve açık bir tutum almaya sevketmek için, bu ziyaretleri sırasında ilgili hükümetlere 14 soruyu ihtiva eden birer muhtırada verdi ([69]). Sorular esas itibarile şu noktalarda toplanmaktaydı:

Taraflar 242 sayılı kararı barışın temeli olarak kabul ediyorlar mı? Savaştan vazgeçmeye kararlı mıdırlar? Güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde ve kuvvet tehdidinden uzak olarak yaşamayı arzu ediyorlar mı? Güvenlikli ve tanınmış sınırları nasıl anlıyorlar? Tiran Boğazı, Akabe Körfezi ve Süveyş Kanalı gibi su yollarından serbest geçişin garanti edilmesini istiyorlar mı? Mülteciler meselesindeki görüşleri nedir? v.s...

Dört devletin verdikleri cevaplardan görüldü ki ([70]), herbirinin daha önce ifade ettiği görüşlerde hiç mi hiç değişiklik meydana gelmemişti. Hepsi, cevaplarında, dönüp dolaşıp eski görüşlerini tekrarlamaktaydılar.

Böyle olunca, Jarring için artık göreve devam etmenin gereği kalmamıştı. Bu sebeple, çalışmalarını keserek, 1969 Nisanında, esas görev yeri olan Moskova'ya döndü.

Jarring Misyonu'nun bu başarısızlığı üzerine Amerika harekete geçti.

Amerikan Dışişleri Bakanı William Rogers, 28 Ekim 1969 günü Sovyet Büyükelçisi Dobrynin'e 3 maddelik bir "İsrail-Mısır Anlaşması" plânı teklif etti ([71]). Bu sırada Süveyş cephesinde "yıpratma savaşı" devam etmekteydi. Bu plânın esası, İsrail ile Mısırın "barış taahhüdünde" bulunarak, birbirlerine karşı her türlü çatışma ve saldırılardan kaçınmaları ve buna karşılık İsrailin de, kendisine gerek Sina'da, gerek Şarm el-Şeyh'de bazı güvenlik tedbirlerinin sağlanması suretile, işgal ettiği Sina topraklarından çekilmesi idi. Bu esaslar üzerinden Dr. Jarring aracılık çabalarına devam edecekti.

İsrail bu sırada, bilhassa Mısırın yeni bir saldırısından endişe ettiği cihetle, Dışişleri Bakanı Rogers, Mısırdan alacağı bir "saldırmama" tahhüdü

(69) 14 sorunun metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1085-1086: **The Search for Peace...1967-79,** pp.124-125.

(70) Cevapların metinleri: Moore, **aynı eser,** pp.1087-1096; **The Search for Peace...1967-79,** pp.126-139.

(71) Bu üç maddenin metni için bak.: **Keesing's...1969-1970,** p.23875.

karşılığında, İsrailden de Sina'dan çekilme taahhüdünü almak ve bunu sağlamak için de, İsrailin Amerikadan devamlı silâh isteklerini koz olarak kullanmak istiyordu ([72]).

Amerika, **Birinci Rogers Plânı** denen bu plânı, Dışişleri Bakanı Rogers'ın bir konuşması ile açığa vurdu. Çünkü Orta Doğudaki gelişmeler Amerikayı, bir şeyler yapmaya sevketti. Ürdünde, Kral Hüseyin ile FKÖ gerillaları arasındaki münasebetler gerginleşirken, Süveyş Kanalı boyunca da yıpratma savaşı yoğunlaşmakta idi. Nâsir ise Rogers Plânını öğrendikten sonra Amerikayı 1 Numaralı Düşman ilân etmişti. Amerikalı diplomatlar ise, Aralık ayında toplanacak olan Arap Birliğinden önce bir şeyler yapılmasını isterken, Amerikan petrol şirketleri de, Amerikanın Araplar için bir şeyler yapmasını istiyorlar, aksi takdirde bölgede Sovyet nüfuzunun artacağını söylüyorlardı ([73]).

Bunun üzerine, yukarda belirttiğimiz üç maddelik teklif, "Rogers Plânî" olarak 9 Aralık 1969 da açıklandı ([74]). Sovyet Rusya ve Mısır bu plânı reddettiler. Mısır bu plânı, "İsraili kayıran bir plân" olarak nitelendiriyordu. Sovyetler ise, resmî cevaplarını 23 Aralık 1969 da vermekle beraber, bu cevaplarını 13 Ocak 1970 de açıkladılar ([75]).

Fakat en şiddetli tepki İsrail'den geldi. 22 Aralıkta yapılan kabine toplantısından sonra, Başbakan Golda Meir verdiği demeçte şöyle diyordu: "Biz üç savaşın içinden intihar etmek için ve Ruslar Nâsır'ın zaferini kutlasın diye çıkmadık" ([76]).

Birinci Rogers Plânı, gerek İsrailde, gerek Amerikan siyonistleri arasında o derece şiddetli tepki uyandırdı ki, bu hâdise, 1947 Kasımındaki Taksim

---

(72) Bu konuda bak.: Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict,** pp.182-186.

(73) **aynı eser,** p.186.

(74) Bu plân, Dışişleri Bakanı William Rogers'ın 9 Aralık 1969 da yaptığı bir konuşma ile açıklanmıştır. Rogers'ın bu konuşmasının metni: Edward R.F. Sheehan, **The Arabs, Israelis and Kissinger (A Secret History of American Diplomacy in the Middle East),** New York, Reader's Digest Press, 1976, pp.221-227; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), **Documents on American Foreign Relations, 1968-1969,** New York, Council on Foreign Relations/Simon and Schuster, 1972, pp.212-219; **The Search for Peace in the Middle Esat, 1967-79,** pp.292-300. Rogers Plânları ve Rogers'ın teşebbüsleri için bak.: William B. Quandt, **Decade of Decisions - American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967-1976,** University of Callifornia Press, 1977, pp.72-104; **The Quest for Peace,** pp.23-29.

(75) Sovyet cevabının metni: **The Search for Peace in the Middle Esat, 1967-79,** pp.141-143. Ayrıca bak.: **Keesing's...1969-1970,** p.23913.

(76) **Keesing's...1969-1970,** p.23785.

Plânı'nı Birleşmiş Milletlerde destekleyen Amerikanın, Arapların tepkisi karşısında, 1948 Martında, Filistin'i B.M. vesayetine veren bir plân sunmasına benzetildi ([77]). Bu veyaset plânı da o zaman siyonist çevrelerde büyük tepki uyandırmıştı.

İsrailin bir diğer tepkisi de, Rogers Plânı üzerine, Süveyş cephesindeki saldırılarını arttırması oldu. Mısırın buna cevabı ise, Nâsırın Ocak 1970 Moskova'yı ziyareti ve Ruslardan SAM-3 füzelerini sağlaması oldu. Tabiî, Sovyet teknisyenleri ile birlikte ([78]). Sovyetler bu füzelerin kullanılmasını Mısırlılara bırakmadılar.

Bir yandan Süveyş cephesinde yıpratma savaşının şiddetlenmesi, öte yandan, İsrailin diğer komşuları ile olan sınırlarındaki çatışmalar karşısında, Amerika Dışişleri Bakanı William Rogers **ikinci bir plân** ortaya attı.

Rogers 19 Haziran 1970 de İsrail, Mısır ve Ürdün Dışişleri Bakanlarına gönderdiği mektuplarda ([79]), Amerikanın Orta Doğuda devamlı bir barışın kurulmasına çok ehemmiyet verdiğini, barışın gerçekleşmesinin en etkin yolunun ise, tarafların Jarring ile işbirliği yapmaları olduğunu, bu işbirliğinin temel ilkesinin de 242 sayılı karar olduğunu belirterek, tarafların 1 Temmuzdan 1 Ekime kadar 90 gün süre ile, oldukları yerde (standstill) ateşi kesmelerini ve Jarring ile müzakerelere oturmalarını istedi.

İsrail, cevabında, Jarring'in başkanlığı altında yapılacak müzakerelere hiç bir ön şart koşmadan katılacağını bildirirken, Ürdün ve Mısır, barış konusunda bazı görüşler ileri sürmekle beraber, onlar da Rogers'ın tekliflerini kabul ettiklerini bildirdiler ([80]). Rogers Planı'nın veya teklifinin kabulü, tarafların aynı zamanda 242 sayılı karara bağlı olduklarının da bir delilini teşkil etmekteydi. Bu sebeple, bu ikinci Rogers plânı, daha önce 242 sayılı kararın desteklenmesi kararını almış bulunan ([81]), Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından da desteklendi ([82]).

Amerikan hükümeti 7 Ağustos 1970 günü yaptığı açıklamada ([83]), Mısır ile İsrailin, 7 Ağustos gecesi saat 22:00 den itibaren oldukları yerde

---

(77) Spiegel, **adı geçen eser,** p.187.

(78) Spiegel, **aynı eser,** p.189; Laqueur, **Confrontation,** p.28.

(79) Aynı metinli bu mektuplar için bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1044-145.

(80) Üç devletin cevaplarının metni: Moore, **aynı eser,** Vol.III, pp.1049-1050, 1052-1053, 1055-1058.

(81) Bu konuda bak.: **Keesing's...1969-1970,** p.23669.

(82) Bak.: **aynı kaynak,** p.24120.

(83) Açıklamanın metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.1060.

(standstill) bir ateş-kesi kabul ettiklerini bildirdi. İsrail-Mısır ateşkes anlaşmasına göre ([84]), taraflar ateş-kes hattının iki tarafında 50 şer Klm.lik bölgelerde hiç bir askerî faaliyette bulunmayacaklardı.

Böylece yıpratma savaşı sona ermiş oluyordu.

İsrailin 7 Ağustos ateş-kesini kabul etmesinde, 30 Temmuz günü Kanal cephesinde İsrail uçakları ile, Sovyet pilotlarının kullandığı Mısır uçakları arasında bir hava muharebesi olması ve İsraillilerin 4 tane MİG uçağını düşürmesi üzerine, Amerikanın bir Sovyet tepkisinden çekinerek, bir an önce ateş-kese gitmesi hususunda İsraile yaptığı baskı mühim rol oynamıştır ([85]). Ayrıca, Amerika, Jarring ile müzakerelere girmesini teşvik için, İsraile askerî ve ekonomik yardım da vaad etti. Bu askerî yardıma yerden havaya **Hawk** füzeleri ile F-4 **Phantom** uçakları da dahil edilmişti ([86]).

İkinci Rogers Plânı ve Mısırın İsrail ile ateş-kesi kabul etmesi Araplar arasında yeni bir görüş ayrılığı doğurdu. Mısırın ateş-kes anlaması Ürdün tarafından desteklendi. Suriye ise 242 sayılı kararı kabul etmediğini bir kere daha vurguladı. Irak ise, Filistin davasını ve Filistinlilerin haklarını bertaraf eden hiç bir plânı kabul etmiyeceğini söylerken, Arafat da el-Fetih gerillalarının mücadeleye devam edeceğini bildiriyordu. Bunlar hep, Mısıra bir tepki mahiyetinde idi.

7 Ağustosta 90 gün için yürürlüğe giren ateş-kes, Genel Kurulun 4 Kasım 1970 de aldığı, 242 sayılı kararın bütün unsurlarını tekrarlayan ve Genel Sekreterin özel temsilcisinin müzakerelere devamını öngören, 2628 (XXV) sayılı kararı ile bir 90 gün daha uzatıldı ([87]).

Taraflar ikinci Rogers Plânını kabul ettiklerine göre, Jarring görevine devam edebilirdi. Bu sebeple özel temsilci 21 Ağustosta tarafları görüşmelere davet etti. Lâkin İsrail hükümeti 8 Eylülde verdiği cevapta ([88]), Mısırın

---

(84) Anlaşmanın metni: **aynı eser,** p.1065.

(85) Spiegel, **adı geçer eser,** p.194.

(86) Laqueur, **Confrontation,** p.30.

(87) Bu kararın metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1069-1070; **Yearbook of the U.N., 1970,** p.261; **The Search for Peace in the Middle East, 1967-79,** p.95; Elain P. Adam and William P. Lineberry (Eds.), **Documents on American Foreign Relations, 1970,** New York, Council on Foreign Relations/Simon and Schuster, 1973, pp.137-138. Bu ikinci 90 günlük süre de 5 Şubat 1971 de sona erdi ise de, Enver Sedat, bu süreyi uzatmıyacağını bildirmesine rağmen, çatışmalar başlamadı. Mamafih, biraz sonra ateş-kes 30 gün daha uzatıldı ve bu süre de 7 Mart 1971 de bitti; fakat yine çatışma olmadı.

(88) Cevabın metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1083-1084. Ayrıca bak.: Laqueur, **Confrontation,** p.30 **ve Yearbook of the U.N., 1970,** p.253.

7 Ağustos ateş-kes anlaşmasını "vahim surette" ihlâl ettiğini, bu ihlâlin "fasılasız bir şekilde" devam ettiğini, Kanalın batı yakasına SAM füzeleri yerleştirmekte olduğunu, halbuki ateş-kesin "standstill" olması, yani 7 Ağustostaki durumu aynen muhafaza etmesi gerektiğini, ateş-kesin Amerikan teşebbüsünün ana unsurunu teşkil etmesi sebebile İsrailin görüşmelere katılmıyacağını bildirdi.

Böylece Jarring'in teşebbüsü daha başlarken kesilmiş oluyordu. Bundan dolayıdır ki, Genel Sekreter Kurt Waldheim, 14 Eylülde Genel Kurula sunduğu yıllık raporunda, Orta Doğuda barış çabalarının ağır bir başarısızlığa uğramış olduğunu söylemekteydi ([89]).

Bu durum karşısındadır ki, Genel Kurul, yukarda sözünü ettiğimiz 2628 (XXV) sayılı kararı ile taraflardan ateş-kese bir 90 gün daha uymalarını istedi.

İsrailin "katılmama" durumu dört ay sürdü. Neticede İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban 28 Aralık 1970 de Jarring'e gönderdiği mesajda ([90]), "mevcut siyasî ve askerî şartların İsraile, görüşmelere katılmayı erteleyen kararını kaldırmayı mümkün kıldığını" bildirerek, İsrailin yeniden başlayacak görüşmelere katılacağını açıkladı. Eban'ın sözünü ettiği "mevcut siyasî ve askerî şartlar", herhalde Amerikanın İsraile daha fazla silâh vermek hususundaki teminatı ile, Kongre'nin İsraile silâh satışını tamamen krediye bağlama kararı ve Amerikadan istediği kadar "konvansiyonel" silâh satın alması izni olmalıydı ([91]).

İsrailin bu tutum değiştirmesi üzerine Jarring yeniden harekete geçti. Fakat 1971 Ocak ayında başlayıp Mart ayı sonlarına kadar devam eden temaslarından hiç bir müsbet netice alamadı. Çünkü tarafların tâ başlangıçtaki görüşlerinde hiç bir değişiklik meydana gelmemişti. Mısıra göre ([92]), "âdil ve devamlı bir barış", ancak İsrailin işgal ettiği **bütün topraklardan** çekilmesi ile mümkün olabilirdi.

İsrailin görüşü ise ([93]), "güvenlikli, tanınmış ve kabul edilmiş sınırlar" tesbit edilmedikçe, İsrailin 5 Haziran öncesine dönmesinin söz konusu olamıyacağı idi.

Bu durum karşısında özel temsilci Jarring, bir kere daha çabalarından vazgeçerek, 11 Martta temaslarını kesti ve 25 Martta Moskova'ya görevi başına döndü.

---

(89) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1970,** p.253.

(90) Mesajın metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.1100.

(91) Bak.: Spiegel, **adı geçen eser,** p.203.

(92) Mısırın Jarring'e 15 Şubat 1971 tarihli mektubu metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1107-1108.

(93) İsrailin Jarring'e 26 Şubat 1971 tarihli mektubu metni: **aynı eser,** pp.1110-1111.

B.M. Genel Sekreteri de 5 Mart 1971 de Genel Kurula sunduğu raporunda ([94]), Mısırın daha anlayışlı bir tutum alması dolayısile, Mısır hakkında daha sempatik ifadeler kullanırken, İsrailin, işgal ettiği topraklardan çekilmesi hususunda kesin ve açık bir taahhütte bulunmaması sebebile, İsraili oldukça kınamaktaydı.

Jarring misyonu tam bir başarısızlıkla sona ermekle beraber, İsrail ile Mısır arasında bir uzlaşma için bazı tartışmalar da olmadı değil.

Bunların birincisi, 1971 Ocak ayında İsrail Savunma Bakanı Dayan'ın ortaya attığı bir formül idi. Geçici bir anlaşma mahiyetindeki bu formüle göre, İsrail kuvvetleri Kanaldan 20 mil geriye çekilecek, buna karşılık Mısır da Süveyş Kanalını dünya trafiğine açacaktı. Lâkin Mısırın yeni lideri Enver Sedat'a göre, bu teklif, İsrailin Sina'nın ancak küçük bir parçasından çekilmesi demek olup, 242 sayılı karara göre İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesi demek değildi. Bundan dolayı da teklifi reddetti ([95]). Halbuki Waşington, Dayan'ın formülünde, ileriye doğru bir adım görmüştü ([96]). Çünkü, İsrailin Sina'dan bir miktar çekilmesi, işgal ettiği topraklardan "adım, adım" çekilmesinin bir başlangıcı olabilirdi.

Bununla beraber, Amerika, Süveyş Kanalı konusunda "geçici" bir anlaşma ile, İsrailin Sina'dan kısmen çekilmesini sağlamak üzere harekete geçti ise de -ki bu Rogers'ın **üçüncü plânı** oluyordu-, Dayan Plânına Mısırın gösterdiği tepkiden sonra İsrail tutumu da sertleşmişti. Dışişleri Bakanı Rogers ile yardımcısı Joseph Sisco'nun 1971 Mayısında Kudüs ve Kahire'ye yaptığı ziyaretler, İsrailin, işgal ettiği topraklardan "adım adım" çekilmesini sağlayabiecek bir "geçici" veya "kısmî" anlaşma sağlayamadı. Çünkü İsrail, Kanalın doğu yakasından çekilse bile, buraya Mısır kuvvetlerinin yerleştirilmesine razı olmaz iken, Mısır da, Kanal milletlerarası trafiğe açılsa bile, İsrail gemilerinin Kanaldan geçmesine izin vermiyordu ([97]).

Bütün bunlar olurken de Mısır, 1971 Mayısı sonunda, Sovyetlerle yeni bir işbirliği antlaşması imzaladı. Artık Jarring misyonu için veya Orta Doğuda herhangi bir uzlaşma için ümit kalmamıştı. Buna rağmen Jarring Eylül ve Ekim 1971 aylarında New York'a gelerek temaslarına devam etmek istedi ise de, yine bir şey elde edemedi. Bu son durum üzerine Genel Sekreter

---

(94) Raporun metni: Moore, **aynı eser**, pp.1113-1116; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), **American Foreign Relations, 1971-A Documentary Record**, New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1976, pp.195-198.

(95) Laqueur, **Confrontation**, p.31.

(96) Spiegel, **adı geçen eser**, p.205.

(97) Bak.: **aynı eser**, p.205 ve Laqueur, **Confrontation**, p.32.

Waldheim, Genel Kurula sunduğu 30 Kasım 1971 tarihli raporunda, "Orta Doğuda barışçı bir çözüm çabalarındaki tıkanıklık devam edecek olursa, er veya geç yeni bir savaşın çıkmasında çok az şüphe vardır" diyerek ([98]) isabetli bir kehanette bulunuyordu.

B.M. Genel Kurulu da Orta Doğu konusunu ve Jarring'in çabalarını 3-14 Aralık 1971 günlerinde tartıştı ([99]). İlginçtir, Sovyet Rusya dahil hepsi, 242 sayılı kararın kabulündenberi söyledikleri aynı şeyleri tekrar etmekten başka bir şey yapmadılar.

Neticede Genel Kurul, 13 Aralık 1971 günü, 36 çekimser ve 7 aleyhte oya karşılık, 76 oyla kabul ettiği 2799 (XXVI) sayılı kararında ([100]), Kanal bölgesinde ateş-kes ile ilgili 2628 (XXV) sayılı karara hiç bir atıfta bulunmadan, 242 sayılı kararı bir kere daha vurgulayıp, bu karar çerçevesinde özel temsilci ile işbirliğine devam edilmesini isterken, 5. paragrafta, Jarring'in teşebbüslerine "müsbet" tutumundan dolayı Mısıra takdirlerini bildiriyor, 6. paragafta da, İsraili, Jarring'in teşebbüslerine "müsait" (favourably) cevap vermeye davet ediyordu.

Ne var ki, artık iş işten geçmiş ve Jarring misyonunun hikâyesi Orta Doğu tarihinin arşivlerine initikal etmişti.

Buna rağmen B.M. Genel Kurulu Orta Doğu barışının peşini bırakmadı. Genel Kurul 29 Kasım ile 8 Aralık 1972 arasındaki 11 toplantıda Orta Doğu barışını müzakere etti ([101]). Sonunda 31 çekimser ve 7 aleyhte oya karşılık 86 oyla kabul ettiği 8 Aralık 1972 tarih ve 2949 (XXVII) sayılı kararında ([102]) İsraile iyice çattı. Karar, 242 sayılı kararın iki temel ilkesi olan, İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesi ile, "güvenlikli ve tanınmış" sınırları vurguladıktan sonra, İsraili, kuvvet yoluyla toprak ilhak edilemiyeceği (non-annexation) prensibine katıldığını belirtmeye ve işgal altındaki topraklarda yaptığı fizikî ve demografik değişiklikleri geri almaya ve bütün üye devletleri de bu değişiklikleri tanımamaya davet ediyordu. Nahiyet karar, Filistinlilerin haklarına saygı gösterilmesini, âdil ve devamlı bir barışın zaruri bir unsuru olarak belirtiyordu.

---

(98) **Yearbook of the U.N., 1971,** p.169.

(99) Genel Kurulun bu müzakereleri için bak.: **aynı kaynak,** pp.170-175.

(100) Kararın metni: **Yearbook of the U.N. 1971,** pp.176-177; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1127-1128; **American Foreign Relations, 1971,** pp.220-222.

(101) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the United Nations, 1972,** pp.175-179.

(102) 2949 sayılı kararın metni: **Yearbook...1972,** pp.180-181; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1130-1131; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), **American Foreign Relations, 1972- A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1976, pp.218-220.

1972 yılının sonu geldiğinde, artık Orta Doğu yeni bir savaşın eşiğinde idi. Bu arada Nâsır ölmüş ve onun yerini alan Enver Sedat, İsrail ile bir uzlaşma imkânı arayıp bir neticeye varamayınca, bu devlete karşı son bir defa daha şansını denemeye karar verdi.

6. Nâsır'ın Ölümü - Enver Sedat

Başkan Nâsır, yanında Arap Sosyalist Birliği Partisi Yüksek İcra Komitesi üyesi ve yakın arkadaşı Ali Sabri ile, Savunma Bakanı General Fevzi ve Dışişleri Bakanı Dr. Mahmud Riyad olduğu halde, 29 Haziran 1970 günü Moskova'ya geldi. Ziyaret mûtadın dışında uzun oldu ve Nâsır 17 Temmuza kadar üç hafta süre ile Moskova'da kaldı. O zaman bu uzamanın sebebi olarak, Nâsırın bir deveran bozukluğundan rahatsız olduğu, bunu tedavi ettirdiği söylenmişti ([103]). O zaman gizlenen bu hastalığın bir kalp hastalığı olduğu, ölümünden sonra açıklanmıştır.

Nâsır, Ürdün iç savaşı dolayısile Kahire'de bir Arap zirvesi toplamış ve 27 Eylül günü Arafat ile Kral Hüseyin arasında 14 maddelik bir anlaşmanın imzasını sağladıktan sonra, ertesi günü, 28 Eylül 1970 te, Kuveyt Emirini havaalanında yolcu ettikten sonra birden fenalaşmış ve akşama da evinde ölmüştür. Öldüğünde 52 yaşındaydı.

Nâsırın ölümü üzerine Devlet Başkanlığı görevini, Anayasa gereğince, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Enver Sedat üzerine aldı. Enver Sedat 20 Aralık 1969 da Nâsır tarafından Cumhurbaşkanı Yardımcılığına getirilmişti. Aynı zamanda, Arap Sosyalist Birliği Partisinin de 9 kişilik Yüksek İcra Komitesi üyesi idi. Hür Subaylar Komitesinin de üyesi olarak 1952 ihtilâlinde aktif rol oynamış ve bundan sonra daima yüksek mevkilerde bulunmuştu.

Esasında Nâsırın yerini alacak çok aday vardı. Bunlar Nâsırın yakın arkadaşları idi ve esasen yönetimde bulunuyorlardı. Bu grubun önde gelen liderleri, "Rusya Partisi"nin lideri olarak bilinen Ali Sabri, Enformasyon Bakanı Muhammed Faik, Başkanlık İşleri Bakanı Sami Şeref, Savunma Bakanı General Fevzi, İçişleri Bakanı Şarafi Cuma, gizli servis şeflerinden Ahmed Kâmil, Emin Huveydi, Fethi Deeb ve Partinin ileri gelen yöneticilerinden Abdul Muhsin Abdul Nur idi. Daha ilk günden itibaren, Nâsırın yerini almak üzere bu grubun ileri sürdüğü ilk isim, kolaylıkla manipüle edilebilecek bir "aptal" (stupid) olarak tanımladıkları **Enver Sedat** idi. Diğer isimler de tartışılmış ise de, çabuk vazgeçilmiştir. Grup, Ali Sabri'ye büyük saygı duymaktaydı. Fakat halk ondan nefret ediyordu. Zekeriya Muhiddin vardı. Fakat ona da itiraz ettiler. Çünkü onlara göre, Zekeriya Muhiddin "kontrol edilmesi çok güç,

(103) Bak.: **Keesing's...1969-1970,** p.24117. Laqueur, **Confrontation,** p.10 da, Nâsırın bir yıl önce bir kalp krizi geçirdiğini, lâkin bunu ancak yakınlarının bildiğini söylemektedir.

kuvvetli bir şahsiyetti". Nâsırın eski silâh arkadaşı Hüseyin Şafei ise, görev için yeterli bulunmamıştı. Geriye bir tek Enver Sedat kalıyordu. Seçimi de uygun düşüyordu. Çünkü esasen Cumhurbaşkanı Yardımcısı idi ([104]).

"Mısır Mafyası" denen bu grubun, Enver Sedat'ın kolay manipüle edilemiyecek bir kişi olduğunu ve aksine, ne kadar kurnaz, ne yapacağı belli olmayan, gerek iç politikada, gerek dış politikada kendi dediğinden şaşmayan bir kişiliğe sahip olduğunu anlamaları için sadece altı ay yetecektir ([105]).

Nâsırın cenazesi kaldırıldıktan sonra, Arap Sosyalist Partisinin Yüksek İcra Komitesi 5 Ekim 1970 de yaptığı toplantıda, oybirliği ile Enver Sedat'ı Cumhurbaşkanlığına aday gösterdi. Mısır Millî Meclisi de 7 Ekim günü 353 üyenin oybirliği ile Sedat'ı Cumhurbaşkanı seçti. Bu seçim, 15 Ekimde de Halk oylamasına sunuldu ve Sedat kullanılan oyların % 90.4 ünü aldı ([106]).

Enver Sedat'ın siyasî ve sosyal felsefesi "ortanın solu" idi. Aynen Nâsır gibi koyu bir İsrail düşmanı olarak biliniyordu. Zaten, 7 Ekimde Millî Meclis tarafından seçilmesi üzerine yaptığı konuşmada da, Nâsırın politikasını aynen devam ettireceğini söylüyordu ([107]).

Enver Sedat'ın Cumhurbaşkanı seçilmesine ilk tepki, Millî İstikamet (National Guidance) Bakanı ve Nâsırın en yakın arkadaşı Muhammed Hassaneyn Heykel'den geldi. Heykel, Nâsırın biyografisini yazacağını ileri sürerek 17 Ekimde görevinden istifa etti.

Enver Sedat 21 Ekimde Başbakanlığa, Nâsırın dış politika danışmanı Mahmud Fevzi'yi getirdi. 1 Kasım 1970 de de, "Mafia"nın önde gelen isimlerinden, "Rusya Partisi" lideri Ali Sabri ile Hüseyin Şafei'yi Cumhurbaşkanı yardımcılıklarına tayin etti. Böylece Nâsırın iktidarından Enver Sedat'ın iktidarına geçiş, bir yumuşak inişle gerçekleştirilmiş oluyordu.

Ne var ki, 2 Mayıs 1971 günü yapılan âni bir açıklamada, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ali Sabri'nin görevinden alındığı bildirildi. Bu hâdise üzerine, 13 Mayıs günü, Başbakan Yardımcısı Şarafi Muhammed Cuma istifa etti. Bu istifayı aynı gün, Savunma Bakanı Muhammed Fevzi'nin de dahil olduğu, beş bakanin istifası takip etti. Bu bakanların istifasının arkasından, aynı gün, Arap Sosyalist Birliği Partisi Yüksek İcra Komitesi üyelerinden üçünün istifası geldi.

---

(104) Laqueur, **Confrontation,** pp.10-11. Müellif, bu bilgileri, 13 Mayıs 1971 darbesinden sonra bunların tutuklanmaları üzerine, yargılanmalarına ait mahkeme tutanaklarından aldığını söylemektedir.

(105) Laqueur, **Confrontation,** p.11.

(106) Bak.: **Keesing's...1969-1970,** pp.24261-24262.

(107) **Keesing's...1969-1970,** p.24262.

Bu istifalar, "Mısır Mafyası"nın Sedat'ı devirmek için hazırlamış olduğu bir senaryo idi. Çünkü bu istifalar üzerine, yine bunlar tarafından düzenlenen ve Sedat aleyhine ve bunlar lehine bir takım sokak gösterileri yapılmak istendiyse de, fazla bir şey yapamadılar.

13 Mayıs 1971 akşamı Enver Sedat, radyoda yaptığı konuşmada, vatandaşların hürriyetlerini kısıtlayan bütün polis tedbirlerinin kaldırıldığını, telefonların dinlenmesinin yasaklandığını ve kitlenin çıkarları aleyhine çalışan "bazı unsurlar" hakkında kovuşturma yapılacağını bildirdi ([108]). Enver Sedat darbecilere karşı halkı yanına alıyordu.

Enver Sedat, 14 Mayıs günü yaptığı açıklamada, siyasî muhaliflerinin bu hareketleri karşısında yeni bir kabine kurulduğunu ve bir darbe teşebbüsüne girişmeleri dolayısile, Savunma Bakanı General Fevzi ile diğer eski bakanlardan bazılarının tutuklandığını, haklarında soruşturma açıldığını bildirdi. Bu arada, Başkan Enver Sedat'ın isteği üzerine, Millî Meclis 14 Mayısta, 15 milletvekilinin dokunulmazlığını kaldırdı.

Neticede darbeciler Mahkemeye sevkedildi ve uzun hapis cezalarına mahkûm oldular.

Enver Sedat 20 Mayısta Millî Meclis'ten yeni bir anayasa hazırlanmasını isterken, aynı gün, yani bir parti kurulmasını sağlamak için, Arap Sosyalist Birliğini feshetti ([109]).

Enver Sedat'a karşı darbe teşebbüsüne girişenler esasında Moskova taraftarları idi. Lâkin darbecilerin Moskova'nın bilgisi dahilinde hareket ettiklerine dair herhangi bir delil yoktur. Ama, Enver Sedat'ın darbecileri tutuklayıp mahkemeye sevketmesi, Batı'da, Sovyetlere karşı yapılmış bir hareket şeklinde yorumlanmıştır ([110]).

Fakat ne olursa olsun, Nâsırın ölümü ile, Sovyetler, yakın bir dostlarını kaybettiklerini görüyorlardı. Ve aynı şekilde, Enver Sedat'a da şüphe ile bakıyorlardı. Bu sebeple, Enver Sedat bir yandan Sovyetlerle münasebetlere ağırlık verirken, öte yandan da, Amerikanın Mısır ile İsrail arasındaki uzlaştırma teşebbüslerine yumuşak bakmıştır ([111]).

7. Enver Sedat ve Sovyetler

Nâsırın ölümü Sovyetlerin Ortadoğu politikasına büyük darbe oldu. Sovyetler Orda Doğuda kuvvetli bir dayanağı kaybetmişlerdi. Bundan daha

(108) **Keesing's Contemporary Archives, 1971-1972,** p.24653.

(109) **aynı kaynak,** p.24654.

(110) Laqueur, **Confrontation,** p.13.

(111) Spiegel, **adı geçen eser,** p.205.

mühimmi ise, Nâsırın yerini Sovyet taraftarı Ali Sabri'nin değil de, geri plândaki Enver Sedat'ın almış olmasıydı.

Doğrusu aranırsa, Enver Sedat Amerika için de bir soru işareti olmuştur. Amerika bu sorunun cevabını aramak için, Dışişleri Bakanı Rogers ile yardımcısı Joseph Sisco'yu 15 Mayısta Kahire'ye gönderdi. Bu ziyaretten iki gün önce, Enver Sedat, Ali Sabri ve ekibini tutuklatmıştı. Bu ise, Amerikalılara, Enver Sedat'ın yeni bir dış politika takip edeceğinin işareti olarak görünmüştü. Nitekim, Rogers ve Sisco, Kahire'de Enver Sedat ile yaptıkları görüşmelerde, Mısırın yeni liderinin İsrail ile bir anlaşmaya ve Amerika ile daha iyi münasebetlere eğilimi olduğunu ve Sovyetlerle münasebetlerini de "azaltmak" istediğini tesbit etmişlerdir ([112]). Hatta, Rogers ve Sisco'nun intibalarına göre, eğer İsraillilerden "kabul edilebilecek" bir anlaşma koparabilirlerse, Sedat Ruslardan uzaklaşabilirdi. Lâkin her ikisi de Kahire'den Kudüs'e geçtiklerinde, Sedat hakkındaki bu intibalarının, İsrailliler tarafından hiç bir şekilde paylaşılmadığını gördüler.

Amerikalıların Kahire ziyareti, esasen Enver Sedat'a şüphe ile bakan Sovyetleri büsbütün endişelendirdi. Şimdi Ali Sabri de gittiğine göre, artık Sedat'ın yerine gelmesini ümid edebilecekleri kimse de kalmamıştı. O halde hiç değilse Enver Sedat'ı ellerinden kaçırmamalılardı. Bu sebeple, Amerikalılar gittikten ve Ali Sabri'nin darbe teşebbüsünden iki hafta sonra, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Podgorny alelacele Kahire'ye geldi.

25-28 Mayıs 1971 günlerinde yapılan ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride ([113]), "Yeni Mısır liderliğinin Cemal Abdünnâsır'ın açmış olduğu ilerici ve anti-emperyalist yolda devam kararlılığının" Sovyet Rusya tarafından takdirle karşılandığı belirtiliyordu.

Ziyaretin en mühim tarafı ise, 27 Mayıs 1971 günü, Podgorny ile Enver Sedat arasında 12 maddelik bir "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması"nın imzası idi ([114]). Antlaşmanın 2. maddesinde Sovyet Rusyadan "sosyalist devlet", Mısırdan da, "sosyalist bir toplum inşa etme amacını güden" bir devlet diye söz ediliyor ve bu iki devlet arasında her alanda işbirliği yapılacağı belirtilirken, 7. maddenin 2. paragrafında da, barışın korunmasında ve gerçekleştirilmesinde her iki tarafın "uyumlu" bir tutum içinde olacakları söyleniyordu.

Antlaşmanın 8. maddesinde ise, herhangi bir saldırıya karşı Mısırın savunma yeteneğini güçlendirmek amacı ile, tarafların askerî alanda da

(112) Spiegel, **adı geçen eser,** p.205.

(113) Bildirinin metni: **Kessing's...1971-1972,** p.24684.

(114) Mısır-Sovyet antlaşmasının metni: Moore, **adı geçen eser, Vol.III, pp.806-809, Keesing's...1971-1972, p.24684.**

işbirliği yapacakları, bu işbirliğinin, Mısır askerî personelinin verilecek silâhlara uyumunu sağlıyacak gerekli eğitimi de ihtiva edeceği bildirilmekteydi.

Antlaşma 15 yıl süreli idi.

Sovyetlerle yapılan bu antlaşma, Amerikada, Sedat'ın gerçek niyetleri hakkında bir şaşkınlık uyandırırken, Enver Sedat yeni bir sürpriz daha yaptı. Sürpriz bu defa Ruslara idi.

Sudan diktatörü, 25 Mayıs 1969 da askerî bir darbe ile iktidarı ele geçirmiş olan Cafer Nimeyri, Şubat 1971 de yaptığı bir açıklamada, komünistleri ezmeye kararlı olduğunu bildirmişti. Bunun üzerine komünistler Nimeyri'ye kafa tutmaya başladılar. Bu başkaldırma üzerine Nimeyri, Mart ortalarında, ordu, polis ve devlet teşkilâtının kilit mevkilerinde bulunan 60 kadar komünisti azletti. Buna karşılık, komünist sempatizanı askerlerle onları destekleyen komünistler de 19 Temmuzde bir darbe yapıp Nimeyri'yi devirdiler. Fakat ancak bir kaç gün duruma hâkim olabildiler. Nimeyri 22 Temmuzda yaptığı karşı-darbe ile komünist yönetimi devirdi ve iktidarı tekrar ele geçirdi ([115]). Darbeyi yapanlar tutuklandı ve Komünist Partisinin Genel Sekreteri de dahil bir çok kimse idam edildi.

Hâdise Nimeyri ile Moskova'nın münasebetlerini iyice gerginleştirdi. Enver Sedat ile Libya lideri Muammer Kaddafi, Nimeyri'nin komünistleri temizlemesinde kendisine her türlü yardımı yaptılar. Darbe teşebbüsü üzerine Enver Sedat, hemen emir verip, Süveyş'te bulunan Sudan Tugayı'nı Sovyet nakliye uçakları ile Nimeyri'ye gönderdi.

Bütün bunlar olurken, Enver Sedat Amerika ile de temas halindeydi. Daha doğrusu, Amerika Dışişleri Bakanı William Rogers, Mısır ile İsrail arasında geçici (interim), fakat uzunca süreli bir anlaşma sağlamak için uğraşmaktaydı. Tasarlanan anlaşmanın esası, bir kısım Mısır kuvvetinin Süveyş Kanalının doğu kıyısına yerleştirilmesi ve bunun için de İsrail kuvvetlerinin bir miktar çekilmesi, buna karşılık üç yıllık bir ateş-kesin sağlanması idi ([116]). Fakat Amerikanın, İsraili, Süveyş'in doğu kıyısından birazcık bile çekilmeye ikna etmesi mümkün olmadı.

İşte bu durum Enver Sedat'ı yeni bir savaş kararına götürdü. Görülüyordu ki, bir uzlaşma ile İsraili Sina'dan çıkarmak mümkün olmayacaktı. Fakat savaş yapabilmek için de Enver Sedat'ın ofansif, yani ağır saldırı silâhlarına

---

(115) Sudandaki bu komünist darbe teşebbüsünün ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1971-1972,** pp.24749-24752; Laqueur, **Confrontation,** pp.14-15. Nimeyri, 6 Nisan 1985 de General Abdurrahman Svar-ed-Dahab tarafından yapılan askerî bir darbe ile iktidardan düşürülecektir.

(116) Bu konuda bak.: Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict,** pp.206-208.

ihtiyacı vardı. Halbuki 1971 Mayıs anlaşmasına rağmen Sovyetler, bu ofansif silâhları vermekte isteksiz görünüyorlardı. Çünkü, İsrail ile Mısır arasında yeni bir "silâhlı" çatışmayı istemiyorlardı. Bu sebeple de, Mısırlıların en çok istediği, yerden yere atılan **Scud** füzeleri ile, tanklar, personel taşıyıcıları ve MİG-25 uçaklarını vermiyorlardı. 1971 ilkbaharında bir miktar MİG-25 uçağı verdilerse de, bunlara Mısır pilotlarını bindirmemişler, Sovyet pilotlarının kontrolunda tutuyorlardı. ([117]).

Enver Sedat bu silâhları alabilmek için 11-13 Ekim 1971 günlerinde Moskova'yı ziyaret etti. Yayınlanan ortak bildiride ([118]), Sovyetlerin, her türlü yardıma devam edecekleri, "İsrail saldırısının neticelerini tasfiye etmek için" Mısırın askerî gücünü arttırmak hususunda gerekli tedbirleri alacakları belirtiliyordu.

Bu ziyaretten sonra Enver Sedat, 2-4 Şubat 1972 de ve 27-29 Nisan 1972 de olmak üzere iki defa daha Moskova'ya gitti ([119]). Her iki ziyaretin sonunda yayınlanan bildirilerde "askerî işbirliğinin" güçlendirilmesinden söz edildiği gibi, sonuncu ziyaretten sonra yayınlanan bildiride de, İsrailin siyasî bir çözümü engellemesi karşısında, saldırıya uğrayan Arap ülkelerinin, kaybettikleri topraklarını geri almak için "başka vasıtalara" başvurmaya hakları olduğu söyleniyordu. Bunun manası, bilhassa Mısırın savaşa başvurmaya hakkı olduğunun Sovyet Rusya tarafından kabulü olması gerekirdi.

Ne var ki, Enver Sedat'ın son ziyareti Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki SALT-I anlaşmasının imzasından kısa bir süre önce yapılıyordu. Şimdi Sovyetleri bütün endişesi Amerika ile bir uzlaşma sağlamaktı. Bu sebeple, Sovyetlerin, bildiride, Arap ülkelerinin savaşa başvurmaya hakları olduğunu belirtmeleri, bu savaşın kendileri tarafından da destekleneceği manasında değildi. Sovyetler, Sedat'ın bu son ziyaretinde kendisine, "Eğer muhakkak istiyorsa" savaş açabileceğini söylemek zorunda kalmışlardı. Mamafih, her şeye rağmen, Sovyet Savunma Bakanı Mareşal Greçko, hemen Mayıs ayında Kahire'yi ziyarete gelmiş ve gelirken de bir miktar da MİG-23 uçağı getirmişti. Kaddafi, Greçko'nun ziyareti için, "Greçko, arkasında genel bir iyimserlik ile boş ümitlerden başka bir şey bırakmamıştır" demekteydi ([120]).

Enver Sedat'ın Moskova'ya son ziyaretinin hemen arkasından, Başkan Nixon 22-30 Mayıs 1972 günlerinde Moskova'yı ziyaret etti ve 26 Mayıs 1972

(117) Yair Evron, **The Role of Arms Control in the Middle East,** Adelphi Papers No. 138, London, International Institute for Strategic Studies, 1977, p.6.

(118) Bildirinin metni: **Keesing's...1971-1972,** p.24937.

(119) Bu ziyaretler için bak.: **aynı kaynak,** p.25279.

(120) Laqueur, **Confrontation,** p.17. Greçko'nun ziyareti için bak.: **Keesing's...1971-1972,** p.25397

de de, "tarihî" bir belge olan SALT-I anlaşmaları imzalandı (121). SALT-I belgelerinden biri de, 29 Mayıs 1972 günü imzalanmış olup, "**Birleşik Amerika ile Sovyetler Birliği Arasındaki Karşılıklı Münasebetlerin Temel İlkeleri**" başlığını taşımaktaydı (122) ve iki ülke münasebetlerine hâkim olacak 12 temel ilkeyi belirtmekteydi.

"Barış içinde birarada yaşama"nın ve askerî çatışmaları ve nükleer bir savaşı önleme amacının vurgulandığı bu belgenin 2. maddesinin 2. paragrafında, tarafların doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, birbirlerinin aleyhine tek taraflı avantaj teminine çalışmayacakları, birbirlerinin güvenliklerini gözönünde tutacakları belirtildikten sonra, 3. maddede de, anlaşmazlıkların, milletlerarası gerginliğe dönüşmesini önlemenin, Amerika ile Sovyet Rusyanın sorumluluğu olduğu ifade ediliyordu. 5. maddede ise, karşılıklı çıkarlarını ilgilendiren meselelerde görüş teati edileceği ve gerekirse, liderlerarası toplantılar dahil, en yüksek seviyede temaslar yapılacağı söyleniyordu.

Tabiatile, Orta Doğu konusunun, iki süper-devletin münasebetlerinin bu ilkelerinin tatbikat alanı dışında kalması mümkün değildi.

Diğer taraftan, 29 Mayıs günü yayınlanan ortak bildiride de (123), Orta Doğuya da bir kısım ayrılmış ve tarafların bu konudaki görüşlerinin karşılıklı olarak belirtildiği söylendikten sonra, her iki tarafın da 242 sayılı karar ile, Jarring misyonunu desteklediklerı ifade edilmiştir. Şüphesiz, "karşılıklı görüşlerin belirtilmesi" meselenin esasındaki görüş farklılığını ortaya koymakta idiyse de, bu görüş farklılığının, yukarda belirtilen ilkelerin çerçevesi içinde kalacağı açıktı. Bu bakımdan da, SALT-I anlaşmaları, Enver Sedat'ın savaşa gitme niyeti ve çabası ile bir çelişki teşkil ediyordu.

Haziran 1972 sonunda, artık Sovyetlerin, Enver Sedat'ın "ofansif" yani saldırı silâhları konusundaki isteklerini tamamen kulak arkasına attıkları görülüyordu. Üstelik, Suriye Komünist Partisi liderlerinin Moskova'ya yaptıkları ziyarette, kendilerine, Arapların İsrail ile bir savaşa girmeleri tavsiye edilmemiş ve böyle bir savaşın neticesi hakkında çok az şüpheleri olduğu söylenmişti (124). Yani Sovyetler, yeni bir Arap-İsrail savaşının Araplar için yeni bir hezimet olacağına inanıyorlardı.

İşte bu şartlar altındadır ki, Mısır Başbakanı Aziz Sıdkı ile Dışişleri Bakanı Murad Galip, 13 Temmuz 1972 günü Moskova'ya uçtular. Programa

(121) SALT-I anlaşmalarının metin kaynakları için bak.: Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihî, 1914-1980,** Ankara, Türkiye İş Bankası Yayını, 1987 (4. Baskı), s.641 de 37 no.lu not.

(122) Belgenin metni için bak.: **Historic Documents, 1972,** Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1973, pp.442-444.

(123) Bildirinin metni: **aynı kaynak,** pp.445-452.

(124) Laqueur, **Confrontation,** p.18.

göre, Moskova'da üç gün kalacaklardı. Fakat bir gün sonra döndüler. Moskova'nın yayınladığı bildiriye göre, Araplar, kaybettikleri toprakları tekrar kazanabilmek için "kendi ellerindeki bütün kuvvetleri" kullanabilirlerdi ([125]). Moskova'nın söylemek istediği, Araplar İsrail ile savaş yapmak istiyorlarsa yapsınlar; ama bu işe beni karıştırmasınlar, idi. Tabiatile bu durum, Sovyetlerin, Arap ve Filistin davasını SALT-I'e feda etmelerinden başka bir şey değildi.

Sovyetlerin yaptığı bu dönüşü Enver Sedat cevapsız bırakmadı. 18 Temmuz 1972 günü Arap Sosyalist Birliği Partisi'nin toplantısında yaptığı konuşmada ([126]), sayısı 17.000-20.000 arasında bulunan Sovyet teknisyen ve uzmanlarını Mısırdan çıkarmaya, açıkçası "kovmaya" karar verdiğini bildirdi. Enver Sedat, bu kararının gerekçesi olarak, 27 Mayıs 1971 antlaşmasının imzası üzerine, İsrail ile savaş için gerekli belirli silâhların belirli zamanlarda teslimi hususunda anlaşmaya varıldığını, buna rağmen bu silâhların verilmemiş olduğundan şikâyet ediyor, Nixon'ın SALT-I anlaşması için Moskova'yı ziyareti arifesinde, Sovyetlere şu 3 noktayı açıklıkla belirttiğini söylüyordu :

1) Bize verilen silâhlara sınırlama konmasını kabul edemeyiz. Çünkü bol miktarda silâha sahip olan İsrail karşısında, bu sınırlama bir eşitsizlik yaratır.

2) "Ne Savaş - Ne Barış" (No-War, No-peace) durumunu sürdürecek olan hiç bir anlaşmayı kabul edemeyiz. Çünkü böyle bir durum, İsrailin uzun vâdeli çıkarlarına hizmet eder.

3) Hiç bir Arap toprağından vazgeçemeyiz.

Enver Sedat ayrıca, meseleyi bütün cepheleri ile inceledikten sonra Sovyet personelini geri gönderme kararını aldığını söylüyordu.

Enver Sedat'ı bu tepkilere sevkeden bir sebep de, 10 Haziran 1971 de Mısır radyo ve televizyonlarında yaptığı konuşmada ([125]), 1971 yılı sonundan önce İsraile savaş açılacağını Mısır halkına bildirmiş olmasıydı.

Enver Sedat'ın Sovyet personelini kovması üzerine, Sovyet Tass Ajansı 19 Temmuzda yayınladığı bildiride ([126]), Mısırdaki Sovyet personelinin görevlerini tamamlamış olmaları dolayısile ve "her iki tarafın da şayanı arzu görmesi" üzerine çekildiğini bildiriyordu.

Tass'ın bu bildirisi şüphesiz gerçeklere uymuyordu. İşin gerçeği şuydu ki, Enver Sedat, Sovyetlerin Orta Doğudaki prestijine çok ağır bir darbe vur-

(125) **Laqueur, Confrontation,** p.18

(126) Konuşmanın metni: **Keesing's...1971-1972,** p.25397.

(127) Konuşmanın metni: **Keesing's...1971-1972,** p.25031.

(128) Tass bildirisinin metni: **aynı kaynak,** p.25397.

muştu. Prestij kaybının yanında, Sovyetler, Mısır gibi Orta Doğunun stratejik bir ülkesinden de çıkarılmış oluyorlardı. Keza, İskenderiyedeki Sovyet deniz üssü de kapanıyordu ([129]).

Enver Sedat'ın Ruslara yaptığı bu muamele, Amerikayı biraz ümitlendirmiş görünüyor. Çünkü Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco, 19 Ağustosta "Yahudi Eski Muharipler Derneği"nin Millî Konvansiyonunda yaptığı konuşmada ([130]), "ne barış - ne savaş" durumunun, bölgede istikrarsızlıktan başka bir şey yaratmadığını ve bu durumdan da Sovyetlerin yararlandığını, bu sebeple "konuşmanın" yani müzakere etmenin en iyi yol olduğunu, bu konuşmalar bir yıl, iki yıl, üç yıl sürse bile, sonunda bu konuşmaların, bütün tarafları tatmin edebilecek bir barışa götürebileceğini söyledi. Bu sözlerin, Enver Sedat'ın görüşlerine uyduğu şüphesizdi. Lâkin yine de barış istikametinde herhangi birşey meydana gelmedi. Çünkü 1972 yılı Amerikada Başkanlık seçimi yılı idi. Bu ise Nixon yönetimini İsraile iyice yaklaştırdı. Başkan Nixon ile Başbakan Meir arasında şahsî bir dostluk geliştiği gibi, şimdi Vaşington'da İsrailin silâh isteklerine ve barış konusundaki görüşlerine daha fazla ehemmiyet veriliyordu ([131]).

Buna karşılık, Mısır-Sovyet küskünlüğü de fazla sürmedi. Başta Suriye olmak üzere, bazı ülkelerin aracılık çabaları neticesi, münasebetler düzelmeye başladı. Enver Sedat 1972 Eylülünde verdiği bir demeçte, Sovyet Rusya ile Mısır arasındaki münasebetlerin biraz daha "mutlu" olduğunu söylüyordu ([132]).

1973 Şubatından itibaren Mısıra Sovyet silâhları yeniden akmaya başladı. Bu silâhlar, bilhassa, tanklar, SAM-6 füzeleri ile **Saggar** anti-tank füzeleri ve yerden-yere atılan **Scud** füzeleri idi ([133]). 1973 yılı başında, Mısır silâhlı kuvvetleri, dört yıl öncesine nisbetle, fevkalâda kuvvetlendirilmişti. Meselâ o sırada son derece gelişmiş bir uçak olan MİG-23 ler de Mısıra verilmiti. Yine o sırada Sovyetlerin en gelişmiş tankları olan T-54/5 ve T-62 tanklarından Mısırın elinde 1.700 tane bulunuyordu ([134]).

Bununla beraber, Sovyetlerin Mısırla yaptığı anlaşmaya göre, Mısır İsraile savaş açacak, fakat Süveyş Kanalının doğu yakasının ele geçirilme-

(129) Lawrence L. Whetten, **The Arab-Israeli Dispute - Great Power Behaviour,** Adelphi Papers No.128, London, I.I.S.S., 1977, p.23.

(130) Konuşmanın metni: Stebbins and Adam (Eds.), **American Foreign Relations, 1972,** pp.201-206.

(131) Spiegel, **adı geçen eser,** p.202.

(132) Laqueur, **Confrontation,** p.20.

(133) Yair Evron, **The Role of Arms Control in the Middle East,** p.6.

(134) Laqueur, **aynı eser,** p.21.

sinden öteye gitmeyecekti (135). Sovyetlerin Mısır üzerindeki bir diğer frenlemesi de, bazı füzelerin Mısır askerine teslim edilmeyip, Sovyet personelinin kontrolunda olması idi.

Sovyetlerle arasının düzelmesine rağmen, Enver Sedat, Rusları kovduktan sonra, 1972 Ağustosundan itibaren Amerika ile başlattığı diyalogu, sürdürmeye devam etti. Bu diyalog 1973 Martına kadar sürdü. Başkan Nixon'ın güvenlik işleri danışmanı Dr. Henry Kissinger, bu diyalogda aktif bir rol oynadı. İsrail ve Mısırla gizli müzakereler yürüttü. Bu müzakerelerde söz konusu olan, Mısırın savaştan tamamen vazgeçmesine, yani İsrail ile barış yapmasına karşılık, İsrailin de Sina'dan tamamen çekilmesi idi. Lâkin bir anlaşma olamadı (136). 1973 Ekiminde İsrailde genel seçimlerin yapılacak olması bu neticede mühim rol oynadı.

Savaş artık Enver Sedat için kaçınılmaz olmuştu. 26 Mart 1973 de Mısır parlâmentosunda yaptığı konuşmada, Başbakanlığı kendi üzerine almaya karar verdiğini, bunu da, Misırı İsrail ile topyekûn bir çatışmaya hazırlamak için yaptığını söylerken, Nisan ayında da Amerikan **Newsweek** dergisine verdiği demeçte de, "Ülkemizde şimdi her şey, artık kaçınılmaz hale gelmiş bulunan savaşın başlaması için seferber edilmektedir" diyordu (137).

Mısır Dışişleri Bakanının 1973 Mayısında Moskova'ya yaptığı ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride de, Sovyetlerin, "saldırının (yani 1967 savaşının) neticelerini tasfiye etmek" hususunda Mısırın çabalarını desteklemeyi taahhüt ettikleri açıklanıyordu (138). Bunun içindir ki, Sedat kesin savaş kararını 1973 Mayısında vermiştir.

Savaş konusunda Enver Sedat'ın bu kerre Sovyetlerin desteğini sağladığını gösteren başka bir işaret ise, Başkan Nixon ile Sovyet lideri Brejnev arasında 16-25 Haziran 1973 günlerinde Vaşington ve San Clemente'de yapılan ikinci zirve toplantısı olmuştur (139). Bilhassa San Clemente görüşmelerinde Brejnev, Orta Doğu konusunda Nixon ile uzun tartışmalar yapmış ve Nixon'u Arap görüşlerine yakın bir formüle razı etmeye çalışmış ise de, Nixon, İsrailin aleyhine olabilecek böyle "empoze edilmiş" bir barışı kabul edemiyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Berjnev de, savaşın tekrar başlamamasını garanti edemiyeceğini ihsas etmiştir (140).

---

(135) Whetten, **The Arab-Israeli Dispute**, p.24.
(136) Bak.: Spiegel, **adı geçen eser**, pp.236-238.
(137) Laqueur, **Confrantation**, p.46.
(138) **aynı eser**, p.47.
(139) Bu zirvenin belgeleri için bak.: **Historic Documents, 1973**, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1974, pp.590-609.
(140) Spiegel, **adı geçen eser**, p.239.

Enver Sedat savaşa karar verdikten sonra Arap devletleri ile de bir cephe birliği kurmak istedi. Libya malî bakımdan kendisine destek olabilecek bir devletti ve bu devlet ile yakın münasebetleri vardı. Lâkin Burgiba'nın "Taş Devrinden kalma adam" dediği ([141]) Kaddafi ile Sedat bir türlü anlaşamadı. 1971 Ağustosunda, Libya, Mısır ve Suriye arasında bir "Arap Cumhuriyetleri Federasyonu" kuruldu ise de, yürümedi ([142]). Kaddafi'nin istikrarsız karakteri, kendisile işbirliğine imkân vermedi. Malî bakımdan Mısıra destek olabilecek ikinci devlet Suudi Arabistan, Nâsır'dan sonra Enver Sedat'a daha sempatik bakmakla beraber, "gerici" saydığı Suudi'lere yaklaşmayı da Sedat uygun görmedi. Çünkü Mısır, hâlâ "ilerici" Arap devletlerinin lideri durumunda idi.

Buna karşılık Enver Sedat'ın İsrailin iki komşusu, **ön saf** (frontline) devletleri Suriye ve Ürdün ile temasları hızlı gelişti. Suriye savaş için çoktan hazırdı. Hafız Esad, İsraile bir darbe indirilmesine en az Sedat kadar taraftardı.

Ürdüne gelince: Daha önce de açıkladığımız gibi, Kral Hüseyin 1972 Martında Batı Şeria ile Ürdün arasında "Birleşik Arap Krallığı" adı ile bir federasyon kurulması fiknini ortaya atınca, Enver Sedat Ürdün ile diplomatik münasebetlerini kesmişti. Fakat 1973 Mayısında savaşa karar verince, Haziran ve Temmuz aylarında Ürdün ile bir yakınlaşma çabası içine girdi.

Neticede, 10 Eylül 1973 de Kahire'de Enver Sedat, Hafız Esad ve Kral Hüseyin arasında yapılan zirvede, savaşla ilgili askerî ve siyasî meseleler müzakere edildi ve bir Üçlü Pakt imzalandı. Suriyenin savaşa aktif olarak katılmasına karşılık, Ürdünün askerî kuvvetinin fazla olmaması sebebile, savaşa doğrudan doğruya katılmayıp, bir üçüncü cephe açacakmış gibi yapıp bir kısım İsrail kuvvetini Ürdün karşısında tutmasına karar verildi. Yapılan plânlara göre, İsrail haftalar, hatta aylar sürecek bir savaşa zorlanacak ve böylece "kıyma makinası" taktiği (meatgrinder war) tatbik edilecekti ([143]).

8. 1973 Savaşı : Yom Kippur Savaşı ([144])

Hemen şunu belirtelim ki, 1967 savaşı sonundaki açıklamalarımızda da ifade ettiğimiz üzere, 1973 Savaşının, bundan önceki Arap-İsrail savaşlarına

(141) Laqueur, **Confrontation,** p.49.

(142) Arap Cumhuriyetleri Federasyonunun kuruluşu için bak.: **Keesing's...1971-1972,** pp.24320, 24604, 24820. Bu federasyonun kurulması üzerine, Mısırın 1958 denberi "Birleşik Arap Cumhuriyeti" şeklindeki resmî adı, 2 Eylül 1971 de "Mısır Arap Cumhuriyeti" olarak değiştirilmiştir.

(143) Netanel Lorch, **One Long War,** p.172.

(144) Yahudilerin kutsal bir ayı olan **Yom Kippur**'a ratlaması dolayısile Yom Kippur Savaşı adı ile tanınmış olan 1973 savaşı konusunda da oldukça zengin bir bibiliyografya vardır. Biz bunlardan bazılarını verelim: SundayTimes Inside Team, **The Yom Kippur War,**London, Andre Deutsch, 1975; Galia Golan, **Yom Kippur and After,** Cambridge University

nazaran iki mühim özelliği ve farklılığı vardır. Birincisi, Mısır tarafından başlatılan bu savaşın temel amacı, artık daha öncekilerde olduğu gibi, İsrailin haritadan silinmesi değil, savaşa katılan bütün Arap ülkeleri için, 1967 savaşında kaybedilen ve İsraile kaptırılan toprakların geri alınmasıdır. Bu amaç bugüne kadar da devam edeceği için, bu savaş, Arap-İsrail meselesinde bir dönüm noktası teşkil etmiş olmaktaydı.

İkincisi, 1956 ve 1967 savaşlarına nazaran, 1973 savaşının en büyük farklılığı, İsrailin değil, bu sefer Mısır ve Suriyenin, yani Arapların bir "sürpriz saldırı" ile savaşı başlatmasıdır. Bu süprsizin neticesi ise, insan ve malzeme bakımından, İsraile, önceki savaşlardan daha pahalıya malolmasıdır. Nihayet son bir nokta ise, bilhassa Mısırın bu savaşta daha başarılı askerî harekâtta bulunmasıdır.

21 Nisan 1973 de Arap ülkeleri Genelkurmay Başkanları, İsrailin durumunu tartışmak için Kahire'de toplandıklarında şu değerlendirmeyi yapmışlardı: İsrailin dört temel avantajı vardı: Bunlar, hava üstünlüğü, teknik becerisi, etkin askerî eğitimi, ve Amerikadan hemen yardım alabileceğine dair güvencesi. Lâkin buna karşılık İsrailin mühim dezavantajları da vardı : 1) Bir çok cepheyê ve geniş topraklara yayıldığı için, ulaşım hatları uzundu. Bu ise, bu hatların savunmasını güçleştirmekteydi. 2) İsrailin insan gücü kaynağı kısıtlı olduğu için, bir savaşta büyük insan kayıplarına tahammülü yoktu. 3) Keza, İsrailin ekonomik durumu da uzun süreli bir savaşa imkân vermiyordu. 4) İsrail kendisine gereğinden fazla güveniyordu ([145]).

Bu faktörlerden hareket eden Mısir Genelkurmayı, İsraile saldırıda şu iki unsura ağırlık verdi: Biri, saldırının bir "sürpriz" şeklinde yapılması idi. Saldırı, düşmanın beklemediği bir yerde ve zamanda, ve büyük kuvvetlerle yapılmalıydı. Bunun için de, mehtaplı bir gecede Süyevş Kanalının doğu kıyısına büyük kuvvetlerin çıkarılması plânlanmıştı.

İkinci unsur ise, İsraile karşı "kıyma makinası savaşı" (meatgrinder war) tatbik etmekti. Mısır Genelkurmayı, İsrailin yaptığı gibi bir kaç gün içinde

---

Press, 1977; Chaim Herzog, **The War of Atonement,** London, Weidenfeld and Nicholson, 1975; Zeev Schiff, **October Earthquake: Yom Kippur, 1973,** Tel-Aviv, University Publishing Project, 1974; Mohammad Heikal, **The Road to Ramadan,** London, Collins, 1975; Riad N. el-Rayyes and Dumia Nahas (Eds.), **The October War,** Beirut, an-Nahar Press, Services, 1974; Louis William, **Military Aspects of the Arab-Israeli Conflict,** Tel-Aviv, University Publishing Projects, 1975, Elizabeth Monroe and A.H. Farrar-Hockley, **The Arab-Israeli War, October 1973 - Background and Events,** Adelphi Papers No.111, London, I.I.S.S., 1974. Biz savaşla ilgili açıklamalarımızda bu sonuncu kaynak ile şu eserlerden yararlandık: Netanel Lorch, **One Long War,** Jerusalem, Keter Publishing House, 1976; Walter Laqueur, **Confrontation: The Middle East War and World Politics,** London, Wildwood House, 1974; **Keesing's Contemporary Archives, 1973** (pp.26173-26177).

(145) Lorch, **One Long War,** p.170.

bitirilecek bir "yıldırım savaşı"nın imkânsızlığını gördüğünden, İsraili uzunca süreli bir savaş içinde "öğütmeye" karar vermişti. ([146]). Kısacası, Mısırın plânı "sürpiz" ve "zaman" unsurlarına dayanmakta idi.

Mısır bilim adamları, mehtabın durumunu, Kanal sularının akıntılarını ve diğer meteorolojik verileri tesbit ettikten sonra, Kanal çıkarmasının 6 Ekimde yapılmasına karar verilmişti. Bu tarih ise yahudilerin **Yom Kippur** denen kutsal bir bayrama rast geliyordu. Bu sebeple bu savaşa Yom Kippur Savaşı denildiği gibi, Ramazan ayında yapıldığı için Ramazan Savaşı da denilmiştir. 6 Ekim günü, aynı zamanda, Hazreti Muhammed'in, kendisine Mekke kapılarını açan **Bedr** muharebesi hazırlıklarına başladığı güne de tesadüf ettiğinden, Mısırlılar harekâta kod adı olarak "Bedr Operasyonu" adını vermişlerdir. Enver Sedat ise bu operasyona "Stark" yani "Kıvılcım" adını koymuştu. Arap basını ise "Selâhaddin Harekâtı" demeyi tercih etti. Savaş, Selâhaddin Eyyubi'nin Haçlılara karşı mücadelesi gibi telâkki edilmişti.

Adı ne olursa olsun, harekâtın gece yapılması mümkün olmadı. Kanal çıkarması, aynı anda Suriyenin de İsraile saldırısı ile birlikte yapılacağından, Suriyeliler harekâtın sabah güneş doğarken yapılmasını istemişlerdir. Çünkü, Suriyeliler doğuda ve İsraillîler batıda olduğu için, sabahleyin güneş mevzilerdeki İsrail askerlerinin gözüne girecek ve onların hareket kabiliyetini azaltacaktı. Halbuki Mısır için harekâtın gece yapılması gerekli idi. Kanal üzerinde pontonların kurulması ve bilhassa zırhlı birliklerin karşıya geçirilmesi için gece şartları çok daha müsait idi. Neticede hem Suriye ve hem de Kanal cephesinde harekâtın 6 Ekim günü saat 14.00 de başlamasına karar verildi ([147]). (Bak.11 No.lu harita)

Gerçekten 6 Ekim 1973 Cumartesi günü saat tam 14.00 de, Kanalın batı kıyısından doğu kıyısına yoğun bir topçu ateşi açılırken ve Mısır komandoları da kauçuk sandallarına atlayıp Süveyş Kanalını geçmeye başlarken, Golan tepelerinde de Suriye topçusu İsrail mevzilerine yoğun bir ateşe başladı. Arkasından, 300 tanesi Kuneitra, 400 tanesi de Nafak istikametinde olmak üzere, 700 Suriye tankı harekete geçti ([148]). Kuneitra ve Nafak, Golan'dan İsraile giden anayolu tutmakta idi. Ayrıca, Nafak, Golan'daki İsrail kuvvetlerinin karargâhı idi. Suriye saldırısını iki zırhlı tugay yapıyor ve 3 piyade tugayı da onları destekliyordu. Suriye kuvvetlerinin karşısında ancak 180 İsrail tankı bulunuyordu.

Kanal Cephesine gelince: Mısırın çıkarma harekâtı o derece sürpriz oldu ki, Mısır topçusu ateşe başladığı ve Mısır kuvvetleri de Kanalın doğu

(146) Lorch, **One Longwar**, pp.170-171.

(147) **aynı eser**, p.171.

(148) **Keesing's...1973**, p.26175 de Suriyelilerin 1.400 tank ile harekete geçtikleri ileri sürülmektedir.

kıyısına çıkmaya bağladığında, İsrail askerlerinin bir kısmı çamaşır yıkıyor, bir kısmı da terlikle dolaşıyor veya futbol oynuyordu. Kimisi de Yom Kippur duasına gitmişti.

6 Ekim akşamı Mısır kuvvetleri, 9 saatlik bir muharebeden sonra, 60 noktayı tutmuşlar ve 10 köprü kurmuşlardı. Bir hamlede 8.000 kişilik bir piyade kuvvetini karşıya geçirdiler.

6-7 Ekim gecesi ise, Mısırlılar Süveyş Kanalının karşı tarafına 5 piyade tümeni ile 400 tankı aktarmaya muvaffak olmuşlardı. Harekâttan 24 saat sonra ise, Mısırlılar, Kanalın doğu yakasında 100 mil boyunca tutunmuşlar ve 8 Ekimde de, kuzeyde Kantara'da, merkezde İsmailiye'nin karşısında ve güneyde de, Kanalın güney ucu olan Süveyş'te, üç esaslı köprübaşı tutmuşlar ve İsrailliler'in 1967 den sonra o derece kuvvetle tahkim ettikleri Bar-Lev hattını zorlamaya başlamışlardı. İsrailliler, bir karşı-saldırı yapmak istedilerse de, bu çok dağınık ve başarısız oldu. Mısır uçakları Sina'nın içerlerine doğru bombardıman faaliyetlerini sürdürürken, İsrail Phantom'ları da harekete geçti ise de, Mısırın iddiasına göre, Mısırın köprübaşlarına ve pontonlara saldıran İsrail Phantom'larından 43 tanesi 6 ve 7 Ekim günleri düşürüldü. Yine Mısırın iddiasına göre, kendileri 16 uçak kaybetmişlerdi ([150]).

Mısırın 6 Ekim günü başlattığı harekât, hem İsrail ve hem de Amerika için tam bir süpriz olmuştur. Gerek Amerikan, gerek İsrail istihbaratı, Ekimin ilk günlerinden itibaren, hem Süveyş Kanalı bölgesinde ve hem de Golan cephesinde, Mısır ve Suriyelilerin yığınak yaptıklarını tesbit etmiş ise de,

---

(149) Lorch, **One Long War**, p.183 ve Laqueur, **Confrontation**, p.89 un dipnotu. İsrailliler başlangıçta bu söylentileri reddetmiş ve yalanlamış iseler de, savaştan sonra, 31 Ekim 1973 seçimlerini müteakip, Başbakan Golda Meir'in talimatı ile, Yom Kippur savaşına giden gelişmeleri incelemek ve sorumlulukları tesbit etmekle görevlendirilen 5 kişilik bir Komisyon kurulmuştur. Yüksek Mahkeme üyesi **Shimon Agranat**, bu Komisyonun başkanlığını yaptığı için buna **Agranat Komisyonu** denilmiştir. Agranat Komisyonu, gizli olarak yürüttüğü çalışmaları sonunda, 1.512 sayfalık bir rapor hazırlayıp, bu raporunu 30 Ocak 1975 de Başbakanlığa sunmuştur. Bu raporun tam metni hiç bir zaman açıklanmamış olup, o zaman 43 sayfalık bir özeti yayınlanmıştı. Fakat Agranat Komisyonu 2 Nisan 1974 de Başbakan Meir'e bir ara (interim) raporu vermiş ve savaş hazırlıklarının yetersizliğinden ve yapılan hata ve noksanlıklardan Genelkurmay Başkanı David Elazar'ın sorumluluğuna işaret etmiştir. Bunun üzerine David Elazar ile "Askerî İstihbarat Başkanı" hemen istifa ettiler ve bu arada bir çok subay da emekliye sevkedildi. Rapor siyasî liderliğe, yani hükümete, hiç bir sorumluluk yüklemiyordu. Lâkin buna rağmen, istifalarla mesele kapanmadı. Taştırmalar ve tenkitler devam etti. Bilhassa Savunma Bakanı Moshe Dayan'ın da sorumluluğu üzerinde duruldu. Bunun üzerine Başbakan Golda Meir, "Ben artık yolun sonuna geldim" diyerek Başbakanlıktan istifa etmiştir. Meir'in yerine, İşçi Partisi, Başbakanlığa Yitzhak Rabin'i getirmiştir. Rabin kabinesinde Shimon Peres Savunma Bakanı oldu.

(150) Bak.: **Keesing's...1973**, p.26173.

bu yığınakların bir saldırı hazırlığı olduğuna ihtimal vermemişlerdir. Çünkü, gerek Suriye, gerek Mısır, genellikle sonbahar aylarında manevralar düzenlemekte olduklarından, bu kuvvet yığınak ve hareketleri de, bu manevraların hazırlığı olarak telâki edilmişti ([151]). Kaldı ki, İsrailliler ne Mısırın ve ne de Suriyenin bir saldırı hareketinde bulunabileceğine inanmıyorlardı. O kadar ki, Genelkurmay Başkanı David Elazar, 5 Ekim akşamı, aldığı bilgiler ışığında genel seferberlik ilân etmek istediğinde, Savunma Bakanı Dayan bu fikre karşı çıkmıştır ([152]). İsrailliler, Mısır ve Suriye saldırısı başladıktan ancak iki saat sonra savaşın başlamış olduğuna karar vermişlerdir.

Aynı durum Vaşington için de söz konusu olmuştu. Başkan Nixon'ın danışmanlığını yapan ve en sorumlu bir organ olan Millî Güvenlik Konseyinin, Orta Doğu gelişmelerini takiple görevli özel istihbarat grubu, Mısır ve Suriye saldırıları başladıktan tam bir saat sonra Millî Güvenlik Konseyine verdiği raporda, gerek Kanal cephesinde, gerek Golan tepelerinde ortak bir Mısır-Suriye saldırısına dair kuvvetli bir işaret bulunmadığını bildirmekteydi ([153]).

Bu büyük yanılmanın birinci sebebi, Amerikan istihbaratının İsrail istihbaratına dayanması ve İsrail istihbaratının da atlamasıydı. İkinci sebebi ise, İsrailin askerî gücü karşısında Arapların bir saldırıda bulunamıyacağı hususundaki Amerikanın kökleşmiş inancı idi. Üçüncüsü, bilhassa Mısır, niyetini çok iyi gözlemişti. Savaş başladığında, Mısır Dışişleri Bakanının bile durumdan haberi yoktu. Dördüncüsü, 1972 ve 1973 deki Moskova ve San Clemente zirvelerinde Rusların, Orta Doğuda bir gerginlik çıkması ihtimalinde, Başkan Nixon'ı haberdar edeceklerine dair taahhütte bulunmaları, buna karşılık Ruslardan hiç bir uyarma gelmemesi idi ([154]).

Bununla beraber, Mısır ve Suriye, "sürpriz" faktörünü çok iyi kullanmalarına rağmen, "zaman" faktörünü iyi işletemediler ve bir süre sonra askerî harekât, hem Mısırın ve hem de Suriyenin aleyhine döndü.

8 Ekimde Mısır Yüksek Komutanlığı, yaptığı açıklamada, Süveyş Kanalının Mısır kuvvetlerinin elinde olduğunu bildirirken, İsrail Genelkurmay Başkanı David Elazar da, Mısırlıların Kantara, İsmailiye'nin karşısı ve Süveyş civarında olmak üzere üç yerde köprübaşı kurduklarını doğruluyordu ([155]).

8 Ekim günü İsrail Genelkurmayı Süveyş cephesini üç kısma ayırdı ve bilhassa cephenin kuzey bölümünün, Kanalın Batı kıyısına geçmesi için bir plân hazırladı. Saldırı, İsmailiye'nin karşısına düşen Ferdan köprüsüne

(151) Lorch, **adı geçen eser,** pp.172-173.
(152) Laqueur, **Confrontation,** p.90.
(153) Spiegel, **adı geçen eser,** pp.245-246.
(154) **aynı eser,** pp.246-247.
(155) **Keesing's...1973,** p.26173.

yapıldı. Saldırı bir hezimet oldu ve saldırıyı yapan 190. İsrail tugayı Mısırlılar tarafından silinip süpürüldüğü gibi, tugay komutanı Yaguri de Mısırlılara esir düştü. Yardıma gelen orta cephe komutanı General Sharon'un kuvvetleri Büyük Acı Gölün (Buheyrat Murrat el-Kübra) kuzey ucuna ulaştı ise de, kayıpları o derece fazla idi ki, İsrail başkomutanlığı Sharon'a harekâtı durdurmasını emretti. İsrailin uçak ve pilot kayıpları da büyüktü ([156]).

Hemen burada şunu belirtelim ki, 1967 savaşının aksine, Sina muharebelerinde İsrail hava kuvvetleri büyük kayıplar vermiş ve İsrail uçakları esas itibarile, Sovyetlerin SAM-6 ve SAM-7 uçaksavar füzeleri ve CSU-23 uçaksavar topları ile düşürülmüştür. İsrail Sinadaki savaş boyunca 115 uçak kaybetmiştir. Bunlardan sadece 4 tanesi, Mısır uçakları ile yapılan hava muharebelerinde düşürülmüştür ([157]).

9 Ekimde Kanalın doğu kıyısında çok şiddetli tank muharebeleri oldu. Kahire'ye göre bu muharebelerde 100 İsrail tankı tahrip edilmişti. Bu, bir tank tugayının yokedilmesi demekti. Mısıra göre tugay komutanı da esir edilmişti. Nitekim İsrail Genelkurmay Başkan Yardımcısı General Aharon Yariv'in Tel-Aviv'de yaptığı açıklamaya göre, İsrail kuvvetleri, Kanalın doğu kıyısındaki Bar-Lev hattının büyük kısmını boşaltarak geri çekilmişler ve Mısırlılar Kanalın doğu kıyısında 2-4 mil genişliğinde bir arazi şeridine yerleşmişlerdi. Gayet karamsar konuşan General Yariv, "Bu öyle kısa süreli bir savaş olmayacaktır" diyordu ([158]).

Bundan sonra Sina cephesinde hareket üç gün boyunca yavaşladı. Zira Golan tepelerindeki askerî faaliyet birdenbire hızlanmıştı.

Saldırının süprizine rağmen, İsrailliler seferberliklerini kısa sürede tamamladılar ve bundan önceki savaşların aksine, birinci derecede ağırlığı Suriye cephesine verdiler. Bunun iki sebebi vardı: Birincisi, Süveyş Kanalının doğu kıyısının kontrolu zaten kendi ellerinde idi ve burada Bar-Lev hattını kurmuşlardı. İkincisi ise, daha önceki savaşlardan çok daha farklı olarak Suriyeliler, Golan tepelerinde büyük zırhlı kuvvetlerle saldırıya geçmişlerdi ve İsrail bu cephede, kanal cephesine nazaran, çok daha zayıf durumda bulunuyordu.

Nitekim, Suriye tanklarının 6 Ekim günü başlayan saldırıları karşısında İsrail kuvvetleri, yaptıkları muharebeleri kaybederek geri çekilmek zorunda kaldılar. İsrail uçakları ise, İsrail zırhlı birliklerini desteklemek için Suriye mevzilerine yaptıkları akınlarda, Sovyetlerin SAM-6 füzelerine hedef oldular ve İsrail o gün 30 Skyhawk ve 10 Phantom uçağı kaybetti. 6 Ekim günü akşam

(156) Lorch, **adı geçen eser,** p.188.
(157) **aynı eser,** p.189.
(158) **Keesing's...12973,** p.26173.

olduğunda, Suriye kuvvetleri Taberiye Gölü'ne (Sea of Galilee) giden yola hâkim oldukları gibi, uç kuvvetler de göle çok yaklaşmışlardı.

7 Ekim günü, İsrail için, kuzey cephesinin en güç günlerinden biri oldu. 6-7 Ekim gecesi, enfraruj optik âletlerle donatılmış olan Sovyet yapısı tanklar, 1967 den çok farklı bir şekilde, geceyi de değerlendirerek taarruz hazırlıklarına giriştiler. Ertesi sabah şafakla beraber taarruza geçen Suriye kuvvetleri, öğleden sonra, karşısındaki 188. İsrail tugayını hemen tamamen yoketti. Tugay komutanı ve yardımcısı muharebede ölmüş ve tankların çoğu tahrip edilmişti. Suriye tankları Nafak'ı ele geçirerek Kuneitra'ya doğru ilerlemeye başladılar ve Kuneitra'yı da aldılar. Mamafih bundan sonra Kuneitra bir kaç defa el değiştirecektir. Çünkü 8 Ekiden itibaren Suriye ilerlemesi bir duraklama içine girdi. 9 Ekimde Suriyelilerin Kuneitra ve Kushniya bölgesinde giriştikleri taarruzlar, İsrail kuvvetleri tarafından durduruldu ve Suriyeliler ağır kayıplara uğradılar.

10 Ekimden itibaren muharebe inisyatifi İsrailin eline geçti. 9 Ekim günü İsrail uçakları, savaşın başındanberi ilk defa olarak, Şam'daki Savunma Bakanlığı ile Suriye Hava Kuvvetleri karargâhı dahil, Suriyedeki stratejik hedefleri bombaladılar. 10 Ekim günü de İsrail kuvvetleri karşı taarruza geçtiler ve Suriye kuvvetlerini geri iterek Golan Tepelerinde 1967 ateş-kes çizgisine kadar ulaştılar. (Bak.:12 No.lu harita)

Bu durum üzerine Irak 10 Ekim günü 18.000 askeri ve 200 uçağı ile kuzey cephesi muharebelerine dahil oldu ([159]). Fakat Irak müdahalesi Suriyelilerin durumunu kurtaramadı. Çünkü, İsrail istihbaratına göre, 10 Ekim günü geldiğinde Suriye 1500 tankından 800 ünü kaybetmişti ([160]).

İsrail kuvvetleri ilerlemelerine 11 Ekim günü de devam ettiler. 12 Ekimde Suriye kuvvetleri, 1967 ateş-kes çizgisinin gerisine atıldı ve Kuneitra tekrar ele geçirildi. İsrailliler Suriye topraklarında 5 mil kadar içeri girmişler ve Şam'dan 35 mil mesafede bulunuyorlardı. Bu durum üzerine 13 Ekimde Ürdün ve Suudi Arabistan, savaşa katıldıklarını resmen açıkladılar. Suudi Arabistanın 1967 denberi Ürdünde 3.000 kişilik bir kuvveti bulunuyordu. Yalnız şunu da belirtelim ki, Ürdün, İsraile karşı bir cephe açmıyor, sadece Suriyeye yardım ile yetiniyordu.

15 Ekimde İsrail kuvvetleri ile 2 tugaylık Irak zırhlı kuvvetleri arasında yapılan çetin bir tank muharebesinde Iraklılar ağır kayıplara uğradılar.

---

(159) **Keesing's...1973,** p.26175.

(160) Laqueur, **Confrontation,** p.105.

Bundan sonra kuzey cephesinde bir durgunluk meydana geldi. 24 Ekimde ateş-kes yürürlüğe girdiğinde, İsrail kuvvetleri Şam'dan 20 mil mesafede bulunuyordu ([161]).

Kuzey cephesinde 15 Ekimden itibaren bir durgunluğun meydana gelmesinin sebebi, güney cephesinin, yani Kanal Cephesindeki muhrabelerin bir dönüm noktasından geçmeye başlaması idi.

Kanal cephesinde 9 Ekimden itibaren, Suriye cephesindeki harekât sebebile bir-iki günlük bir duraklama oldu. Lâkin Suriyeliler kuzey cephesinde sıkışınca, kendi üzerlerindeki İsrail baskısını hafifletmek için Mısırın Kanal cephesinde parekâtı arttırmasını istediler. Esasen bu sırada Mısır Başkomutanlığı da, Kanalın doğu yakasındaki Mısır kuvvetlerinin durumunu iyi görmediği için yeni bir hakerât plânlamıştı. Mısır kuvvetlerinin Kanalın doğurusunda kuzeyden güneye 100 mil boyunca tutundukları toprak şeridinin genişliği ortalama 5-6 mil kadardı. Bu ise tehlikeli bir durumdu ve genişletilmesi gerekliydi. Aksi takdirde, bu kadar dar bir toprak şeridi İsrailin bir karşı-saldırısına dayanamazdı.

Bu sebeple Mısır Başkomutanlığı, Kanalın batı yakasını korumak için geride bıraktığı 500 tankı da doğu kıyısına geçirerek buradaki tank sayısını 1.000 e çıkardı. Bunun arkasından, Mısır kuvvetleri 14 Ekim sabahı Sina'da doğu istikametinde dört noktada harekete geçtiler ([162]). Hedef, Sina'nın en güneydeki geçidi olan **Mitla** geçidi idi. 14 Ekim günü çok şiddetli kara ve hava muharebeleri oldu. İsrail uçakları bir Mısır tugayını hemen tamamen yoketti. Mısırlılar 200 den fazla tank kaybetmişler, fakat hiç bir ilerleme kaydedememişlerdi. Sina muharebeleri daha iki gün devam etti ise de, Mısır Başkomutanlığı, İsrailin bir karşı-taarruz ihtimalini gözönünde tutarak, Mısır kuvvetlerini Kanalın doğu kıyısında toplama kararı aldı.

Mısır Başkomuntanlığının tahmini doğru çıktı; lâkin başka türlü doğru çıktı. İsrail Başkomutanlığı, Mısırın 14 Ekimde Sina'da giriştiği harekâtın arkasını getiremiyeceğini görünce, savaşın başındanberi düşünülen ([163]), bir plânı tatbike karar verdi: Süveyş Kanalının batı kıyısına çıkarma yapmak. Bunun için, Mısırın, kuvvetlerinin mühim bir kısmını doğu kıyısına geçirmesi ve batı kıyısının zayıf bir duruma gelmesi beklenmişti ([164]).

Kanalın batı kıyısına çıkma görevi, İsrail cephesinin orta kısmına komuta etmekte olan General Ariel Sharon'a verildi. Çıkarma noktası olarak da

(161) **Keesing's...1973,** p.26175.

(162) **Keesing's...1973,** p.26173, bu sırada Kanalın doğu kıyısındaki Mısır kuvvetlerinin miktarını 100.000 olarak vermektedir.

(163) Lorch, **adı geçen eser,** p.199.

(164) Laqueur, **Confrontation,** pp.107-108.

Sharon, Büyük Acı Göl ile İsmailiye arasını seçti. Çıkarma kuvvetleri, herbirinde 90-100 tankın bulunduğu üç zırhlı tugay, paraşüt birliklerinin de dahil olduğu bir piyade tugayı, ekskavatörlerle donatılmış istihkâm birlikleri, pontonlar ve köprü malzemesinden meydana geliyordu.

Harekât plânı "sür'at" ve sürpriz" unsurlarına dayanıyordu. Sür'at unsurunun kaybedilmesi demek, Kanalın batı kıyısında bekleyen yüzlerce Mısır tankının çıkarma noktasına yığılması demekti ([165]).

Fakat ne sür'at ve ne de sürprizi tatbik etmek mümkün olmadı. Ama herakât sonunda başarılı oldu ve amacına ulaştı.

Harekât 15 Ekim akşamı karanlık basarken başladı. Fakat 16 Ekim sabahı köprübaşı hâlâ kurulamamıştı. Kaldı ki, şaşırtma yapmak için kuzey istikametine giden bir zırhlı tugay da, bir kaç kilometre sonra, çok yoğun bir Mısır topçu ateşi ile karşılaştı. Bu ise, zırhlı tugayın, iki gün sürecek bir muharebe için orada çakılıp kalması demekti.

General Sharón, bu iki günlük muharebeler sebebile, 17 Ekim sabahı Kanalın batı kıyısına ancak 30 tank ile 2.000 kadar asker çıkarmış bulunuyordu. Bu, orijinal plânda 30 saatlik bir gecikme demekti. Mamafih, 17 Ekim sabahı birinci köprünün arkasından ikinci bir köprü daha kuruldu. Lâkin, çıkarmanın "sürpriz" etkisi artık tamamen kaybolmuştu. Ayrıca, gerek her iki köprünün kurulması, gerek askerlerin köprülerden geçişi sırasında, Mısır topçusunun yoğun ateşi İsraillilere ağır kayıplar verdirdi.

Tabiatile bu gelişmeler harekât plânlarını da değiştirdi. Başlangıçta kuzeye İsmailiye üzerine yürünmesi düşünülmüş iken, bundan vazgeçildi ve 3. Mısır Ordusunun Kahire bağlantısını ve arkasını kesmek için güneye, Süveyş istikametine dönülmesine karar verildi. Lâkin, Mısır kuvvetleri o derece çetin bir direnme gösterdi ve o kadar çetin muharebeler oldu ki, bu plân da hemen tatbik edilemedi.

20 Ekimde Mısır Yüksek Komutanlığı, İsraillilerin, Kanalın batı yakasına karşı sınırlı bir komando harekâtına giriştiklerini, lâkin bunların çember içine alınıp temizlenmekte olduğunu söylerken, Tel-Aviv'de aynı anda yapılan açıklamada, İsrail kuvvetlerinin Kanalın batı kıyısında 25 mil uzunluğunda ve 20 mil derinliğinde bir köprübaşını tutmakta olduğunu bildiriyordu ([166]).

21 Ekim günü ise, İsrail kuvvetleri Süveyş yolunun büyük bir kısmını kontrolları altına almışlar ve buralardaki SAM uçak-savar füze rampalarını

(165) Lorch, aynı eser,p.201.

(166) Keesing's...1973, p.26174.

tahrip etmişlerdi. Bu ise, İsrail uçaklarına belirli bir hareket serbestisi sağladı. Mısır MİG'leri İsrail ilerlemesini durdurmak için müdahale edince, 21 Ekim günü MİG'lerle, İsrailin **Mirage** ve **Phantom**'ları arasında esaslı bir hava muharebesi oldu. Mısırlılar bir günde 17 tane MİG uçağı kaybettiler. Bu hava üstünlüğü İsrail kuvvetlerinin ilerlemesini kolaylaştırdı ve 3. Mısır Ordusunun arkasını kesmek üzere Süveyş-Kahire yoluna doğru ilerlemelerine devam ettiler.

22 Ekim 1973 günü ilk ateş-kes yürürlüğe girdiğinde, 200 tankı ile 12.000 kişilik bir İsrail kuvveti, Kanalın batı yakasında, Büyük Acı Göl'ün kuzeyinden güneye 30 mil uzunluğunda ve 20 mil derinliğinde 500 milkarelik bir Mısır toprağını kontrolunda tutarken, Kahire-İsmailiye yolunu da keserek, cephe ile Kahire arasındaki ulaşımı da tehlikeye sokmuş bulunuyordu.

Buna karşılık Mısırlılar da Kanalın doğu yakasında Port Said'den Süveyş'e uzanan 100 millik bir toprak şeridini ellerinde tutuyor idiyseler de, bu şerit, Sharon'un batıya çıkarma yaptığı Büyük Acı Göl kuzeyinde İsrail tarafından kesintiye uğratılmış bulunuyordu. Mısırlıların Kanalın doğu kıyısında kontrollarında tuttukları topraklar da 400-450 milkare kadardı. Ama ne var ki, 22 Ekimde ilk ateş-kes yürürlüğe girdiğinde, güneyde, Süveyş yakınlarında 3. Mısır Ordusu İsrail kuvvetleri tarafından muhasara edilmiş ve ilâç, gıda ve su bağlantıları tamamen kesilmiş durumda idi ([167]).

3. Mısır Ordusunun mevcudu 20.000 olup, 300-400 kadar tanka sahip bulunuyordu ([168]).

İsrail Genelkurmay Başkanlığının 6 Kasım 1973 günü yaptığı açıklamaya göre, bu savaşta, İsrailden 1.854 subay ve asker ölmüş ve 1.850 kişi de yaralanmıştı. 450 kişi de "kayıp" idi. Bunların, Arapların elinde esir oldukları tahmin ediliyordu. Buna karşılık, Mısır ve Suriye ile diğer Arap ülkeleri, kayıpları hakkında bilgi vermemişlerdir ([169]).

9. Arap Tepkileri ([170])

Daha yukarda da belirttiğimiz gibi, savaş gelişmeleri ilerledikçe, Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün, "Suriyenin yanında" savaşa katılırken, bütün Arap dünyası da Mısır ve Suriyeye destek vermiştir.

Enver Sedat 18 Ekimde, yani İsrailin Kanalın batı kıyısına çıktığının ertesi günü, Mısır Silâhlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını kendi üzerine aldı ve ayrıca, özel "Cihad tedbirleri" ilân etti. Fakat bu arada, İsrail kuvvetlerinin

(167) **Keesing's...1973**, p.26174
(168) Lorch, **One Long War**, p.206
(169) **Keesing's...1973**, p.26176
(170) **aynı kaynak**, p.26176

Kanalın batı kıyısına yaptıkları çıkarma teşebbüsünü bir komando harekâtı olarak değerlendiren Enver Sedat, Amerika Başkanı Nixon'a bir "açık mektup" şeklinde 5 maddelik Mısırın "Barış Teorisi"ni yayınladı. Bu 5 maddede, Enver Sedat, İsrailin, işgal ettiği toprakların tümünden çekilmesi şartile, Filistinliler de dahil, bütün Arap ülkelerini müzakere masasına oturmaya ikna edebileceğini ve Süveyş Kanalını da milletlerarası trafiğe açabileceğini söylüyordu. Tabiî, İsrailin, Süveyş'in batı kıyısına çıkması ile, Enver Sedat'ın bu "Barış Teorisi" tamamen manasını kaybediyordu.

Diğer taraftan Ürdün hükümeti de, 17 Ekimde yaptığı açıklamada, Ürdün birliklerinin Suriyenin yardımına gönderilmesine rağmen, Ürdünün, bu savaşın "şerefli ve âdil çözümler"e dayanan bir barış getireceği ümidini taşıdığı belirtiliyor ve Ürdünün "haklarımızdan, toprağımızdan ve Kudüs'teki haklarımızdan" vazgeçmiyeceği söyleniyordu.

Libya lideri Kaddafi ise, İsraile karşı yürütülen askerî harekâtın stratejisini tasvib etmediğini ve Mısır ve Suriye tarafından hazırlanan askerî plânları uygun bulmadığını söylemekle beraber, "para ve petrol" olarak Arap davasını destekliyeceğini bildiriyordu. Savaş başlamadan önce, Mısır-Suriye-Ürdün arasındaki askerî koordinasyonun dışında bırakılması Kaddafi'ye dokunmuştu.

Mamafih, Arap ülkelerinin bu savaş ve neticeleri karşısındaki asıl tepkileri, daha aşağıda değineceğimiz, "petrol ambargosu" ile çok daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Öte yandan, bütün sosyalist ülkeler, Bağlıntısızlar ve Afrika ülkeleri de Arapları desteklediler. Bir çok Afrika ülkesi İsrail ile diplomatik münasebetlerini kestiler.

10. Büyük Devletler - Siyasî Gelişmeler - Krizler - Ve Ateş-Kes'ler.

1972 Moskova ve 1973 San Clemente zirvelerinde, Orta Doğu konusunda ve bilhassa kriz dönemlerinde, karşılıklı bir danışma prosesi hususunda mutabakata varılmış olmasına rağmen, 1973 Arap-İsrail savaşı, daha ilk andan itibaren Amerika ile Sovyet Rusya arasında, hemen bir rekabeti harekete geçirmiş görünüyor. Bu rekabet, savaş gelişmeleri ilerledikçe, nerdeyse bir çatışmaya dönüşecektir.

Savaş başlar başlamaz her iki tarafda kendi "müşterisinin" yardımına koşmuştur.

Savaş başladıktan sonra, Moskova radyosu bütün Arap ülkelerinin Mısır ve Suriyenin yanında savaşa katılmalarını isterken, İsrail kaynaklarına göre, 6 Ekimden 12 Ekim gününe kadar Sovyet nakliye uçakları Şam ve

Kahire'ye 60 uçuş yaptılar ([171]). Bir başka kaynağa göre, bu iki ülkeye sevkedilen savaş malzemesi miktarı 3.000 ton idi ([172]). 15 Ekimde Vaşington'da yapılan bir tahmine göre de, 10 Ekimden 15 Ekime kadar, Sovyet nakliye uçakları Mısır ve Suriyeye 4.000 ton savaş malzemesi getirmişlerdir ([173]). Sovyetlerin bu yoğun silâh sevkiyatı karşısında, Amerikan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, 10 Ekimde verdiği demeçte, Sovyet silâh sevkiyatının, "duruma yeni bir şekil verebileceğini" söylüyor ve bütün ilgililerin itidal ile hareket etmelerini istiyordu ([174]).

Amerikanın tutumuna gelince: Amerika ilk defa bu savaşta silâh ambargosu ilân etmemiştir. Bununla beraber, savaşın ilk üç gününde Amerikanın İsraile silâh sevketmesi söz konusu olmamıştır. Çünkü Vaşington'da herkes, İsrailin bu sefer de Arapları yeneceğine inanmakta idi. Lâkin Amerika Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, İsraile bu silâhları hemen vermekte acele etmedi. Çünkü bu savaş karşısında Kissinger şöyle düşünüyordu: Araplar, 1967 de kırılan gururlarını tamir etmek için bu savaşta belirli bir başarı elde etmeliler. Fakat bu başarı İsrailin ezilmesi şeklinde olmamalı ve Sovyetlere de propaganda açısından fazla avantaj sağlamamalı. Ayrıca, İsrailin istediği silâhları Amerika, İsraili müzakere masasına oturtmak için bir baskı vasıtası olarak kullanmalıydı ([175]). Bu düşünce tarzı ile Kissinger, İsraili feda etmemekle beraber, Arapları da kazanmak istiyordu. İsrail ve Araplarla olan münasebetlerde bir denge kurmak suretile, bir Orta Doğu barışının yolunu açabileceğini ümid ediyordu.

Bu düşüncelerden hareket eden Kissinger, 12 Ekimde, "mevcut durum üzerinden" **(in situ),** yani Mısırın Kanalın doğu kıyısında kalması esası üzerinden, bir ateş-kes sağlamak istedi ise de, Enver Sedat bu formülü kabul etmedi. Ona göre, yegâne ateş-kes, uzun süreli bir çözüme dayanmalı idi ve bu da, ancak, İsrailin işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesi ve Filistin halkının meşrû haklarının tanınması ile olabilirdi. Sovyetler, Kissinger'in bu ateş-kes teklifini desteklediyseler de, Enver Sedat yine kabul etmedi. Bunun üzerine Amerika İsraile yoğun silâh sevkiyatına karar verdi ve sevkiyat

---

(171) Lorch, **adı geçen eser,** p.197

(172) Laqueur, **Confrontation,** p.168

(173) **Keesing's...1973,** p.26177

(174) **Keesing's...1973,** p.26176

(175) Bu konuda bak.: Lorch, **adı geçen eser,** p.197; Laqueur, **Confrontation,** pp.166-167; Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict,** p.251, Sheehan, **The Arabs, Israelis and Kissinger,** p.36. Dr. Henry Kissinger 1957-1969 yıllarında Harvard Üniversitesinde öğretim üyeliği yaptıktan sonra, Ocak 1969 - Ocak 1973 arasında Başkan Nixon'ın Millî Güvenlik İşleri Baş Danışmanı olmuş ve 1973 Eylülünde Dışişleri Bakanlığına getirilmiştir. Bu görevde 1977 yılına kadar kalmıştır.

14 Ekimde başladı ([176]). İsraile bilhassa **Phantom** ve **Skyhawk** uçaklarının gönderilmesi söz konusu idi.

Lâkin bu silâhların İsraile sevkedilmesi meselesi, Amerikanın Avrupalı müttefikleri ile arasının açılmasına sebep oldu. Amerika, İsraile silâh götüren uçakların Avrupa havaalanlarını kullanmasını istediğinde, başta Federal Almanya olmak üzere, müttefiklerinin hiçbiri buna izin vermedi. Zira, savaşın üçüncü günü, yani 8 Ekimde, Kuveyt, petrol üreten Arap ülkelerine bir çağrıda bulunarak, petrolün silâh olarak kullanılmasının müzakere etmek üzere bir toplantı yapılmasını istedi. Arapların bu tepkisi ve petrol ambargosu korkusu, Amerikanın Avrupalı müttefiklerini, bu savaşa bulaşmamaya sevketti. Batı Avrupa, petrolünün % 70 ini Orta Doğudan sağlıyordu. Amerikanın NATO müttefiklerinin bu tutumu, Dışişleri Bakanı Kissinger'ı son derece sinirlendirmiştir. NATO üyelerinden bir tek Portekiz, **Açores** adaları ile kendi havaalanlarının Amerikan uçakları tarafından kullanılmasına izin vermiştir.

Keza, Türkiyede, Araplara silâh götüren Sovyet uçaklarının kendi hava sahasından geçmesine müsaade ederken, Amerikanın Türkiyedeki hava üslerini kullanmasına razı olmamıştır ([177]).

Amerikanın İsraile silâh sevkiyatı, Araplarla da arasını açtı. Zira Araplar, 17 Ekimde yaptıkları bir açıklamada, İsrail 1967 de işgal ettiği topraklardan çekilinceye kadar, petrol üretimlerini her ay % 5 nisbetinde azaltacaklarını bildirdiler ([178]).

Diğer taraftan Amerika, savaş başlar başlamaz hem Güvenlik Konseyini toplamayı düşünmüş ve hem de Konseyde Sovyet Rusya ile bir işbirliğini tasarlamıştı. Fakat Brejnev işbirliğine yanaşmadığı gibi, durumun kesin olarak belli olmaması sebebile, Güvenlik Konseyinin toplanmasını gereksiz ve erken buldu ([179]). Herhalde Brejnev, Mısır ve Suriyenin zaferinden emin görünüyor ve zaferin meyvalarını toplamak için, Mısır ve Suriyeye zaman kazandırmak istiyordu.

Bu durumda Amerika tek başına hareket edip 7 Ekimde Güvenlik Konseyinin toplanmasını isterken, bir yandan da Amerikan VI. Filosundan bir kısım savaş gemilerini de, Süveyş Kanalından yarım günlük mesafeye, Girid adasının güney-doğu açıklarına gönderdi.

Güvenlik Konseyi ise 8 ve 9 Ekim günlerinde üç toplantı yaptı. Lâkin bir netice alınamadı. Çünkü, herhangi bir karar tasarısı üzerinde bir uzlaş-

(176) Lorch, **adı geçen eser,** p.198
(177) Spiegel, **adı geçen eser,** p.256
(178) Spiegel, **aynı eser,** p.257; laqueur, **Confrontation,** p.173
(179) Laqueur, **Confrontation,** p.164

meydana gelmedi ([180]).

Fakat 16 Ekimden itibaren gelişmeler yeni bir istikamet alınca, Güvenlik Konseyine de epey iş düştü.

Savaşın başından beri Amerika ile işbirliğinden kaçınan Sovyetler, 16 Ekimden itibaren İsrailin Kanalın batı kıyısına geçmeye başlaması üzerine, birdenbire tutum değiştirdiler. 16 Ekimde Sovyet Başbakanı Kosygin, muharebe durumunu bizzat tetkik etmek üzere Kahireye uçtu ve 18 Ekime kadar Kahirede kaldı. Önce Mısırlılar gerçek durumu Kosygin'den sakladılar ve doğru bilgi vermediler ([181]). Lâkin Kosygin, 18 Ekimde İsrailin Kanalın batı kıyısına çıkmış olduğunu görünce, 19 Ekimde hemen Moskova'ya döndü. Hemen arkasından Brejnev, yine 19 Ekimde Nixon'a bir mesaj göndererek, Orta Doğu konusunda danışmada bulunmak üzere, ya Gromyko'nun Vaşington'a gelmesini veya Kissinger'ın Moskova'ya gelmesini istedi. Sovyetlerin bir Arap zaferi hakkındaki ümitlerinin kaybolduğu anlaşılıyordu ve Arap müttefiklerini bir an önce hezimetten kurtarmak istiyorlardı.

Sovyetlerin bu teşebbüsü üzerine Dr. Kissinger 20 Ekimde Moskova'ya harekEt etti.

21 Ekim akşamı toplanan Güvenlik Konseyi, Kissinger ile Sovyet meslekdaşları tarafından hazırlanmış olan Amerikan-Sovyet ortak karar tasarını, 22 Ekim gününün ilk saatlerinde 338 sayılı karar olarak kabul etti ([182]). Karar 14 oyla kabul edildi. Çin Halk Cumhuriyeti oylamaya katılmamıştı.

Karar her iki taraftan da, kararın Konseyce kabulünden itibaren 12 saat içinde, bulundukları noktada **(in situ)** ateş kesmelerini istiyordu.

Kararın 2. paragrafı, taraflardan, ateş-kesi müteakip, 242 sayılı kararı **"bütün unsurları ile"** tatbik etmelerini ve 3. paragrafı da, uygun aracılık vasıtasile (under appropriate auspices), taraflar arasında, Orta Doğuda âdil ve devamlı bir barışın tesisini amaçlayan müzakerelerin başlamasını istiyordu.

2. paragraf, 242 sayılı kararın tatbikini öngörmesi dolayısile Araplara, 3. paragraf ise taraflar arasında "barış müzakerelerini" öngörmesi dolayısile de İsraile verilmiş bir tâviz mahiyetinde idi.

---

(180) Bu toplantılar için bak.: **Keesing's...1973,** p.26197. Savaş sırasında B.M.'de yapılan bütün müzakereler için bak.: **Yearbook of the United Nations, 1973,** pp.192-253.

(181) Lorch, **adı geçen eser,** p.205; Laqueur, **Confrontation,** p.182.

(182) 338 sayılı Güvenlik Konseyi kararının metni: **Yearbook of the U.N., 1973,** p.213; Moore, **The Arab-Israeli Conflict, (Readings and Documents),** Princeton, N.J., Princeton University Press, 1977, p.1189; Richard P. Stebbins and Elaine P.Adam (Eds.), **American Foreign Relations, 1973 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1976, p.459; **Survival,** January-February 1974, p.38; Sheehan, **The Arabs, Israelis and Kissinger,** p.228; Saunders, **The Other Walls,** p.152; **Keesing's...1973,** p.26197, **The Search for Peace...1967-79,** p.97; **The Quest for Peace,** p.38.

Ateş-kes 22 Ekim 1973 günü saat 17:58 de yürürlüğe girdi. Lâkin askerî harekât durmadığı gibi, siyasî gelişmeler daha da gerginleşti.

338 sayılı karara göre, taraflar, kararın Konseyce kabul edildiği saatten itibaren 12 saat içinde ateşi keseceklerdi. Lâkin Kanalın batı yakasında 3. Mısır Ordusunu muhasara etmiş ve Süveyş-Kahire yolunu kesmiş bulunan İsrail kuvvetlerine karşı, 3. Ordu muhasarayı kırmak için harekete geçmek isteyince, bu 12 saatlik süreden yararlanan İsrailliler, muhasarayı daha da sıkı bir hale getirmek için, güney istikametinde ilerleyip, Süveyş'in daha da güneyinde bulunan **Adabia**'yı işgal ettiler.

Bu durum karşısında Enver Sedat'ın şikâyeti üzerine, Güvenlik Konseyi 23 Ekimde, yine bir Amerikan-Sovyet ortak karar tasarısını, 339 sayılı karar olarak kabul etti ([183]). Bu karar, 338 sayılı karara atıfta bulunarak, ona uyulmasını isterken, 338 sayılı karardan mühim bir farkı, Genel Sekreterden, bölgeye B.M. gözlemcilerinin gönderilmesini istemesiydi.

Fakat bu karara rağmen ortalık durulmadı. 24 Ekim sabahı, Kahire'den 3. Orduya ilâç ve kan taşıyan bir sağlık konvoyunu İsraillilerin geri çevirmesi üzerine, Enver Sedat, Nixon ve Brejnev'e başvurup, ateş-kesin tatbik edilebilmesi için, Amerika ve Sovyetlerin bölgeye ortak bir barış gücü göndermelerini istedi. Enver Sedat, bu başvurusu ile Sovyet askerlerini bölgeye davet etmiş olmaktaydı. Bu mesaj 24 Ekim günü öğleden sonra Vaşington'a ulaştığında, gerek CIA, gerek Pentagon, Sovyetlerin, Mısıra asker nakletmek üzere büyük bir hava filosu hazırladığına, 7 tümenlik Sovyet paraşüt birliklerinin yığınak halinde olduğuna, hava filolarının Macaristan ve diğer uydu ülkelerde toplandığına ve nükleer başlıklı iki **SCUD** ([184]) füze bataryasının Mısıra gönderildiğine dair haberler aldılar. Ayrca, 6.000 kişilik bir deniz piyade kuvveti de Sovyetlerin Akdeniz donanmasına nakledilmişti ([185]).

24 Ekim akşamı Nixon'a Brejnev'den de mesaj geldi. Brejnev, Enver Sedat'ın isteğini tekrarladıktan sonra, mesajında, "Açık söyliyeyim, bu meselede bizimle beraber hareket etme imkânını bulamazsanız, gerekli tedbirleri tek taraflı olarak alma meselesini âcil olarak mütalea etme mecburiyeti

(183) 339 sayılı kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1973,** p.213; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.1138; Stebbins and Adam, **American Foreign Relations, 1973,** pp.459-460; **The Search for Peace...1967-79, p.97; Keesing's...1973,** p.26198

(184) **SCUD** füzeleri, yerden yere atılan kısa menzilli Sovyet füzeleridir. Menzilleri 300 Klm. idi. Bu füzelerin yerini 1985 ten itibaren 500 Klm. menzilli ve isabet nisbeti çok daha yüksek SS-23 füzeleri almıştır. 1985 de **SCUD** füzelerinden 500 kadarı NATO'nun Avrupa cephesinin karşısına, 100 kadarı Sovyetlerin Çin ve Uzak Doğu sınırlarına, 75 tanesi de güney-batı Asya ile Türkiye sınırlarının karşısına yerleştirilmişti.

(185) Laqueur, **Confrontatiton,** p.200; Spiegel, **adı geçen eser,** p.263

ile karşı karşıya kalacağız. Bu ateş-kesleri İsrailin boyuna ihlâl etmesine izin veremeyiz" diyordu([186]).

Brejnev 26 Ekimde, Moskova'da toplanan "Barış Güçleri Dünya Kongresi"nde yaptığı konuşmada da ([187]) bu konuya tekrar değinmiş ve Enver Sedat'ın başvurusu üzerine Orta Doğuya Sovyet "gözlemcileri" gönderdiğini söylemiş, fakat ayrıntılara girmemiştir.

Başkan Nixon, Brejnev'e verdiği cevapta, Sovyetlerin tek taraflı müdahalesini Amerikanın hiç bir şekilde kabul edemiyeceğini bildirmekle beraber ([188]), Sovyetlerin bu tutumu Amerikan-Sovyet münasebetlerini bindenbire gerginleştirmiş ve Orta Doğuya bir Sovyet müdahalesi ihtimaline karşı Amerikan hükümeti 25 Ekimde **Def.Con. Three** (Defense Condition 3) denen alarm tedbirlerini yürürlüğe koydu. Barış zamanı alarmının sadece bir derece üzerinde olan bu alarmda birlikler "hazır ol!" (stand-by) durumuna getirilip izinler kaldırılıyordu([189]).

Bölgesel ve bilhassa Orta Doğu krizlerinde birbirlerine danışmaya söz verdikleri 1973 San Clemente zirvesinden 16 ay sonra, Amerika ve Sovyetler, 1962 Ekimindeki Küba krizinin tekrarı ihtimali ile karşı karşıya geliyorlardı.

Mamafih, ne Amerikanın ve ne de Sovyetlerin daha ileri gitmeye niyetleri vardı. Gerçek şudur ki, Sovyetler, Arapların bu defa da, yenilmesi demesek bile, çok kötü duruma düşmeleri karşısında, kendi prestijlerini kurtarmak için bir "çıkış" yapmak zorunda kalmışlardı. Mamafih, bu çıkışın yararsız kaldığı söylenemez. Çünkü, Kissinger, İsrail üzerinde baskı yaparak, 3. Ordu'ya gıda, su ve sağlık malzemesi yardımı yapılmasını sağlamak suretile, durumun daha fazla gerginleşmesini önledi.

Öte yandan, Güvenlik Konseyi de 25 Ekimde aldığı 340 sayılı kararda ([190]), taraflardan, 338 ve 339 sayılı kararlar uyarınca, 22 Ekim 1973 mevkilerine dönmelerini ve derhal ve tüm olarak ateşi kesmelerini istedi ve bundan önceki kararlardan farklı olarak, genel Sekretere, Güvenlik Konseyinin devamlı üyelerinin dışındaki üyelerin askerlerinden oluşacak bir B.M. Barış Gücü (United Nations Emergency Force - UNEF) teşkili talimatını verdi.

---

(186) Spiegel, **aynı eser**, p.263

(187) Konuşmanın metni: **Keesing's...1973**, p.26201

(188) Spiegel, **adı geçen eser**, p.265

(189) **Def.Con.Three**, aynı zamanda bir nükleer alarm olduğundan, Amerikanın Avrupalı müttefikleri, kendilerine danışılmadan böyle bir alarma gittiği için Amerikayı desteklememişler ve bu da 1973 savaşı içinde iki taraf arasında ikinci bir soğukluk sebebi olmuştur.

(190) 340 sayılı kararın metni: Moore, **adı geçen eser**, Vol.III, p.1139; Moore **The Arab-Israeli Conflict (Readings and Documents)**, p.1190; **Yearbook of the U.N., 1973**, p.213; Stebbins and Adam (Eds.), **American Foreign Relations, 1973**, pp.469-470; **The Search for Peace...1967-79**, p.98; Sheehan, **adı geçen eser**, p.229; **Keesing's...1973**, p.26200.

Genel Sekreter Kurt Waldheim, 27 Ekim günü Güvenlik Konseyine sunduğu raporunda ([191]), 340 sayılı kararda sözü edilen Barış Gücü'nün 7.000 kişi kadar olması gerektiğini ([192]) ve bu kuvvetin 6 aylık masrafının 30 milyon dolar kadar tuttuğunu ve bu masrafın üyeler tarafından paylaşılması gerektiğini bildirdi. Güvenlik Konseyi aynı gün aldığı 341 sayılı kararı ile, Genel Sekreterin raporunu onayladı ve istediği yetkiyi kendisine verdi ([193]).

27 Ekim 1973 günü, yani 4. Arap İsrail Savaşı'nın 21. günü, bütün cephelerde silâhlar sustu.

28 Ekim günü Mısır ve İsrail askerî delegeleri, Kahire'ye 101 Klm. mesafedeki bir noktada, İsrail muhasarası altındaki 3. Mısır Ordusunun ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağına dair müzakerelere başladılar. İki tarafın askerleri, 1956 savaşından beri ilk defa böyle bir toplantıda karşı karşıya geliyorlardı.

11 Kasım 1973 günü 101. Klm.de, İsrail ile Mısır arasında, mevcut durum üzerinden 6 maddelik bir mütareke imzalandı ([194]). Bu mütareke anlaşması ile taraflar, 22 Ekim durumlarına çekilmek için müzakerelere başlayacaklar ve ateş-kese titizlikle uyacaklardı. Ayrıca, 3. Ordu ile Süveyş kentine her türlü gıda, su, ilâç ve tıbbî malzeme yardımı serbestce yapılabilecekti.

11 Kasım 1973 mütarekesi, bundan sonra tâ 1978 Eylülündeki Camp David anlaşmalarına kadar uzanacak gelişmelerin de başlangıcı oluyordu. Zira, gelişmelerin bundan sonrasına, Amerika Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in, "Mekik Diplomasisi" (shuttle diplomacy) ile, İsrailin, işgal ettiği topraklardan parça parça çekilmesini sağlayan "adım adım diplomasisi" (step by step diplomacy) hâkim olacak ve İsrail ile Mısır arasında adım adım meydana gelen bu yaklaşmalar, sonunda Camp David Anlaşmalarına varacaktır.

1973 savaşını kapatmadan önce, şunu belirtelim ki, 1973 savaşından maddî bakımdan kazançlı çıkan yine İsrail olmuştur. Savaşın sonunda İsrail, Süveyş Kanalının batı yakasında 1.600 Klm.² lik (625 milkare) bir toprak ele geçirmiş ve Kahire'den de 100 Klm. mesafede bulunuyordu. Kuzeyde Golan tepelerinde ise 600 Klm.² (234 milkare) daha toprağı ele geçirmişti.

---

(191) Raporun metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1141-1143; Stebbins and Adam, **adı geçen eser,** pp.472-475.

(192) Esasında 6.788 kişiden oluşan bu B.M. Barış Gücü'nün kompozisyonu şöyle olmuştur: Avusturya 613, Kanada 1.074, Finlandiya 602, Ghana 508, Endonezya 551, İrlanda 266, Nepal 571, Panama 406, Peru 352, Polonya 824, Senegal 399, İsveç 622.

(193) 341 sayılı kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1973,** p.214; Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.1139; Stebbins and Adam, **American Foreign Relations, 1973,** pp.475-476.

(194) 11 Kasım 1973 tarihli mütareke anlaşmasının metni için bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, p.1150; **Keesing's...1973,** p.26203; Laqueur, **Confrontation,** p.222.

Amerikanın yaptığı tahminlere göre de, Araplar bu savaşta 2.000 kadar tank ve 450 uçak kaybetmişlerdi. İsrailin kayıpları ise 800 tank ve 115 uçaktı ([195]). Şüphesiz İsrailin bu seferki başarıları, 1967 deki kadar ucuz bir maliyetle elde edilmemişti. Çünkü, bir kere daha belirtelim ki, bu savaşta İsrail'den 1.850 subay ve asker ölmüş ve 1.1850 kişi de yaralanmıştı. 450 kişi de kayıp idi ([196]).

İsrailin 24 Ekimde yaptığı açıklamaya göre, İsrailin elinde 988'i Mısırlı 295 i Suriyeli, 12 si Iraklı ve 5 i de Faslı olmak üzere 1.300 arap esir bulunmaktaydı ([197]).

11. Ayırma (Disengagement) Anlaşmaları, 1974

Bu anlaşmalar 1973 savaşının neticelerini kısmen olsun tasfiye amacını gütmekle beraber, aynı zamanda ve hatta bundan daha mühim olmak üzere, en azından Mısır ile İsraili bir barışa götüren ilk adımlardır. Yalnız bu ilk adımların atılabilmiş olmasında, daha savaş sırasında belirmeye başlayan siyasî şartların büyük rolü olmuştur. 1973 savaşı sırasında ve sonrasında ortaya çıkan bu siyasî şartların kurduğu çatıyı anahatları ile görmeden, barışa giden ilk adımları değerlendirmek mümkün değildir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1973 Arap-İsrail savaşında Amerikanın politikası, ne Arapların ve bilhassa Mısırın ve ne de İsrailin ezilmesine müsaade etmemekti. Arapların 1967 de kırılan gururlarının tamirine imkân verirken, İsraili de barış için müzakereye ve tâvize yöneltmek, bu politikanın ana noktalarını teşkil ediyordu. Amerika, İsraile silâh sevkiyatını da bu politikaya uygun bir şekilde düzenlemeye çalışmıştır. Tabiatile, Kongre'nin ve yahudi lobisinin ağırlıklarını bertaraf edebildiği ölçüde. Kısacası, Amerika bir denge politikasının tatbikine itina gösterdi.

Öte yandan, savaşın sonunda gerek Başkan Nixon, gerek Dışişleri Bakanı Kissinger, şuna kanaat getirdiler ki, Mısır'ın Arap dünyası üzerinde bir ağırlığı vardır. Bu sebeple, Amerika Mısırı kazanmalı ve bilhassa onu Sovyetkampından çekip çıkarmalıydı. Nixon, Mısır için "Arap dünyasının kilidi" diyordu ([198]). Dolayısile, İsrail Amerikanın Orta Doğudaki stratejik dayananağı olurken, Mısır ve Suudi Arabistan da Arap dünyası ile münasebetlerin

---

(195) Lorch, **One Long War**, p.212. **Strategic Survey, 1974** (London, International Institute for Stategic Studies, 1975), p.15 de tarafların silâh kayıpları için şu rakamları vermektedir: İsrail 810 tank ve 91 uçak; Suriye 1.050 tank ve 165 uçak; Mısır 900 tank ve 182 uçak.

(196) Bak.: **Keesing's...1973**, p.26176. Lorch, p.230 da İsrailin ölü sayısını 2.500 olarak vermektedir.

(197) Lorch, **adı geçen eser**, p.211.

(198) Spiegel, **adı geçen eser**, p.267.

anahtarı olacaktı. Burada, Nâsır'ın ölümünden sonra Suudi'lerin Enver Sedat'a çok daha sempatik bakmaya başladığını da hatırlatalım.

Çerçeve bu şekilde ortaya çıkınca, bilhassa Dışişleri Bakanı Kissinger, Mısır ile İsraili bir barışa doğru götürmenin metodolojisini de ortaya koydu : Bu da "adım adım diplomasi" idi. Bu diplomasinin esası, İsrail ile Araplar arasında veya İsrail ile Mısır arasında, bir kertede, bir hamlede global, toptan bir barış antlaşmasını gerçekleştirmek değil, fakat küçük küçük, kademe kademe anlaşmalarla iki taraf arasında güvenliğin kurulması ve bu güvenlik havasının geliştirilmesi suretile, daha geniş çaplı anlaşmalara ve "barışa" gidilmesi idi.

Mısıra gelince : Enver Sedat 1973 savaşını başlatmakla beraber, yine de uzlaşma kapılarını kapamış değildi. Kissinger'in, Mısırın Kanalın doğu yakasında kalması esası üzerinden bir ateş-kes yapılmasına dair 12 Ekimde ileri sürdüğü teklife, Enver Sedat'ın verdiği cevap ilginçti. Enver Sedat, İsrail ile bir anlaşmayı, bir barışı reddetmiyordu. Lâkin bu barışın şartı olarak, İsrailin, sade Sina'dan değil, işgal ettiği bütün Arap topraklarından çekilmesini ve bir de Filistin halkının meşrû haklarını tanımasını istiyordu. Bunun manası şuydu : Enver Sedat, İsraile toprak kaptırmış bütün Arap ülkeleri ile, Filistin davasının ipoteğini sırtında taşıyordu. Enver Sedat, sırtındaki bu ipoteğin gereklerini, İsrail ile bir "barış" yaparak gerçekleştirmek istiyordu. Politikasının ağırlık noktası İsraile ile "barış" idi.

Diğer taraftan her şey gösteriyor ki, Enver Sedat 1973 savaşını "son şansını" denemek için başlatmış ve bunu yaparken ve savaş sırasında da Sovyetlerden silâh alırken de, Sovyet faktörünün Mısırın için artık sona ermiş olduğunu görmüştü. Bundan dolayıdır ki, bütün savaş boyunca, Dışişleri Bakanı Kissinger ve Başkan Nixon'a mesajlar göndermiş ve onlar da bu mesajları cevapsız bırakmayarak, Amerikanın her attığı adımın ve İsraile yapılan silâh yardımlarının sebeplerini Enver Sedat'a izah etmişlerdir. Bu mektuplaşmalarda Sedat, devamlı olarak, savaştan sonra Amerika ile daha iyi münasebetlere sahip olma ihtimalinden söz etmiş ve İsrail ile barışçı bir çözüme kendisinin de ilgi duyduğunu belirtmekten geri kalmamıştı ([199]).

Enver Sedat'ın Sovyetler konusundaki hoşnutsuzluğu da daha savaş biter bitmez arttı. Sovyetler, Amerika ile işbirliğine gitmediği için Suriyeyi âdetâ ödüllendirircesine, Suriyenin bütün silâh ve malzeme kayıplarını telâfi etmek için harekete geçmişler ve bir-iki ay içinde Suriyeye MİG-23 uçakları, SCUD füzeleri ve çoğunluğu T-62 tankı olmak üzere tanklar vermeye başlamışlardır. 1974 yılının sonunda Suriyede 3.000 kadar Sovyet askerî danışmanı bulunuyordu. Sivil, ekonomik ve idarî danışmanlar bu sayının dışında idi([200]).

(199) Spiegel, adı geçen eser, p.267.
(200) **Strategic Survey, 1974,** p.20.

Bu durum karşısında Enver Sedat, Batılı ziyaretçilerine, Sovyetlerin kendisine çok sınırlı miktarda silâh vermekte olduğundan yakınıyordu ([201]).

İşte bu şartlardadır ki, Kissinger, yardımcıları ile birlikte 7 Kasım 1973 günü Kahire'ye geldi ve Enver Sedatla görüştü. Bu, ilk karşılaşmaları idi. Kissinger Sedat'a şöyle dedi : "Şimdilik uzlaşılması imkânı olmayan şeyleri bir kenara bırakalım. Önce güven sağlamalıyız. Önce küçük anlaşmaları harekete geçirelim. Adım adım gidelim" ([202]). Sedat'ın bu teklifi hemen kabul etmesi ve uysallık göstermesi, Kissinger'i son derece memnun etti ve bu görüşme, hem Kissinger ile Sedat arasındaki dostluğun ve hem de Amerikanın Enver Sedat'a dayanan yeni politikasının başlangıcı oldu. Yine bu görüşmede, Nâsır zamanında 1967 savaşında kesilmiş olan diplomatik münasebetlerin yeniden kurulmasına karar verildi ([203]). Enver Sedat, bütün yumurtalarını Kissinger'in sepetine koymuştu ([204]). Çünkü, ancak Amerikanın İsrail'den tâviz koparabileceğine inanıyordu.

İsraile gelince : Savaştan sonra da İsrailin temel görüşlerinde bir yumuşama olduğu söylenemez. Hatta, İsrailin tutumu şimdi daha sertti. Bu tutumun birinci unsuru, FKÖ ile hiç bir zaman müzakereye girişmemekti. İkincisi, İsrailin toprak tâvizi verebilmesi için, tümden bir barış söz konusu olmasa bile, kendisine, bir takım "siyasî avantajlar" sağlanmalıydı. Başbakan Rabin'in ifadesile, "Bir parça toprağa karşılık bir parça barış". İsrail çok taraflı müzakerelerin de aleyhinde idi. Hiç değilse Mısırla ikili müzakereleri tercih ediyordu ([205]). İsrailin tutumundaki bu son iki unsur, 1967 deki politikasından bir hayli uzaklaştığını gösteriyordu. Bu da, 1973 savaşının İsrail için doğurduğu neticelerden biri idi.

Güvenlik Konseyinin 22 Ekim 1973 tarihli ve 338 sayılı kararı, "uygun bir aracılık ile" (under appropriate auspices), tarafların, "âdil ve devamlı" bir barış için müzakerelere girmelerini istiyordu. Bu müzakerelerin ilk kademesi, 21-22 Aralık 1973 günlerinde Cenevre'de yapıldı. Aracı devletler olarak Amerika adına Dr. Kissinger ve Sovyet Rusya adına da Dışişleri Bakanı Gromyko'nun ve B.M. Genel Sekreteri Kurt Waldheim ile İsrail ve Mısır Dışişleri Bakanlarının katıldığı Cenevre Konferansında herhangi bir belge imzalanmayıp, yapılan iki açık, bir gizli toplantıda taraflar, esas itibarile Kissinger'ın "adım adım diplomasi" sini benimsediler ([206]). Bu arada Bir

(201) **Strategic Survey,** p.15.

(202) Sheehan, **adı geçen eser,** p.50.

(203) **aynı eser,** p.51.

(204) **aynı eser,** p.92.

(205) **Strategic Survey, 1974,** pp.12-13.

(206) Cenevre Konferansı için bak.: Henry Kissinger, **Years of Upheaval,** Boston and Toronto, Little, Brown and Co., 1982, pp.792-798; Cenevre Konferansı hakkında B.M. Genel Sekreterinin 24 Aralık 1973 tarihli raporunun metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1157-1160; ayrıca bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1974,** pp.26317-26318; **Yearbook of the U.N., 1973,** pp.208-209; Sheehan, **adı geçen eser,** pp.106-108.

Mısır-İsrail Komitesinin kurulmasına ve bu Komitenin, Mısır ve İsrail kuvvetlerinin birbirinden ayrılması meselesini müzakere etmesine de karar verildi ise de, bu müzakerelere fazla ihtiyaç olmadı. Çünkü Cenevre Konferansı inişyatifi zaten Kissinger'e bırakmıştı. Bununla beraber, Askerî Komite de Cenevrede 26 ve 28 Aralık 1973 ve 2, 4, 7 ve 9 Ocak 1974 de olmak üzere 6 toplantı yapmıştır.

Cenevre Konferansının Orta Doğu politikası bakımından en mühim neticesi, barışın inisyatifini, Sovyetlerin, Amerikanın eline teslim etmiş olması idi.

Cenevre Konferansına Suriye katılmadı. Kissinger 16 Aralık günü Şam'da Hafız Esad ile yaptığı görüşmede, Suriyenin de Konferansa katılmasını ve bu suretle daha geniş bir barış prosesinin başlatılmasını istedi ise de, Hafız Esad, bu Konferanstan önce kuvvetlerin ayrılmasını (disengagement), yani İsrailin bütün Golan tepelerinden çekilmesini istedi. Kissinger ise, Hafız Esad'ın "imkânsızı" istediğini bildirdi ([207]).

Cenevre Konferansından sonra Kissinger "adım adım" diplomasisini gerçekleştirmek için, "mekik diplomasisi"ne (shuttle diplomacy) başladı ve iki taraf arasında, kuvvetlerin birbirinden uzaklaştırılması hususunda bir uzlaşma sağlamak için Kudüs ile, Asvan'da bulunan Enver Sedat arasında mekik dokudu ([208]).

Neticede, İsrail ve Mısır kuvvetlerinin birbirinden ayrılmasını öngören esaslar tesbit edildi ve bu esasları ihtiva eden anlaşma, 18 Ocak 1974 günü, yine Süveyş-Kahire karayolunun 101. Kilometresinde Mısır ve İsrail askerî heyetleri arasında imzalandı ([209]). (Bak.13 No.lu harita)

9 maddelik bu İsrail-Mısır Ayırma Anlaşması'nın 1. maddesine göre, taraflar, karada, havada ve denizde ateş-kese titizlikle uyacaklar ve bu anlaşmanın imzasından itibaren, birbirlerine karşı herhangi bir askerî ve paramiliter hareketlerden kaçınacaklardı.

Bu madde bir bakıma İsraile verilmiş bir tâviz idi. Çünkü İsrail, Mısırın bir daha savaşa başvurmıyacağı taahhüdünde bulunmasını istemiştir.

---

(207) Bak.: Sheehan, **adı geçen eser,** pp.92-97.

(208) Bak.: Kissinger, **Years of Upheaval,** pp.799-853.

(209) "101. Klm. Anlaşması" da denen bu "ayırma" anlaşmasının metni için bak.: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1167-1168; Moore, **The Arab-Israeli Conflict (Readings and Documents),** pp.1197-1198; **Keesing's...1974,** pp.26319-26320; Sheehan, **adı geçen eser,** pp.239-240; **Historic Documents, 1974,** Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1975, pp.31-32; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), **American Foreign Relations, 1974 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1977, pp.17-18; **Survival,** July-August 1974, p.192. **The Search for Peace...1967-79,** p.1.

Lâkin Mısır, İsrail tüm topraklardan çekilmedikçe, böyle bir taahhütte bulunmaya yanaşmamıştır. Şimdi bu madde, bir "ara formül", bir "adım" oluyordu.

2. Maddeye göre de, Kanalın batı yakasındaki İsrail kuvvetleri tamamen Sina'ya çekiliyordu. Bu suretle İsrail, bir yandan 3. Mısır Ordusu üzerindeki muhasarayı kaldırırken, aynı zamanda da işgal etmiş olduğu bir toprağı terketmiş oluyordu. Tabiatile bu da bir "adım" olmaktaydı. Zaten Kissinger'in de yapmak istediği buydu.

İsrailin, işgal ettiği bir topraktan çekilmesi bu kadarla da kalmadı. Yine 2. Madde ile 3. Maddeye göre, Kanalın doğu kıyısı bir toprak şeridi halinde Mısıra bırakılıyor, fakat Mısır burada sınırlı bir kuvvet, 7.000 kişilik bir kuvvet bulundurabilecekti. Fakat ne olursa olsun, İsrail, 1967 denberi işgali altında tuttuğu ve hatta Bar-Lev hattını inşa ettiği toprakların bir kısmını daha terketmiş olmaktaydı.

Yine bu maddelere göre, Sina'daki İsrail kuvvetleri, Kanaldan 20 mil doğuya çekiliyor ve bu kuvvetler ile, Kanalın doğu şeridindeki Mısır kuvvetleri arasına bir "ayırma" bölgesi veya bir tampon bölge konularak, bu bölgeye B.M. Barış Gücü kuvvetleri yerleştiriliyordu. Ayrıca, İsrailin bu ayırma bölgesine veya tampon bölgeye bitişik bir toprak şeridinde de, aynen Mısır bölgesinde olduğu gibi, ancak 7.000 kişilik bir kuvvet ile 30-40 kadar tank bulunabilecekti. Bu kuvvetler ancak hafif silâhlara sahip olabilecekti. İsrailin bu sınırlı kuvvet bölgesinin doğu sınırı, Mitla geçidinin önünden başlıyordu. Yani Mitla ve Gidi geçitleri İsrailin elinde kalıyordu.

Görülüyor ki, Bu "ayırma" anlaşması ile İsrail, Sina'da küçümsenemiyecek bir toprak parçasından çekilmiş olmaktaydı. Doğrusu Kissinger İsrail'e, "geriye doğru" mühim bir adım attırmıştı.

Nihayet, Anlaşmanın en mühim bir maddesi de 9. Madde olup, buna göre taraflar, bu anlaşmayı bir "Barış Antlaşması" olarak telâkki etmekle beraber, Güvenlik Konseyinin 338 sayılı kararı ile, Cenevre Konferansı esasları çerçevesinde "nihaî, âdil ve devamlı" bir barışın "ilk adımı" olduğunu kabul ediyorlardı.

Nihayet, bu anlaşmının imzası sırasında söylenmeyen, fakat İsrail Dışişleri Bakanı Allon'un 3 Aralık 1974 günü İsrail parlâmentosunda yaptığı açıklamaya göre, bu Ayırma anlaşmasının gizli bir bölümünde, Süveyş Kanalının milletlerarası trafiğe açılması halinde, Kanal'dan İsrailin de yararlanacağı belirtilmekteydi ([210]).

---

(210) Bak.: **To Implement The United States Proposal for the Early-Warning System in Sinai**, Report of the Committee on International Relations, House of Representatives, Washington, D.C., October 1975, p.5.

Bu anlaşmanın imzasından sonra, gerekli temizliğin yapılmasını müteakip, Süveyş Kanalı, 1967 denberi ilk defa olarak 5 Haziran 1975 günü dünya deniz trafiğine açıldı.

Doğrusu Kissinger'in "adım adım" diplomasisinin bu "ilk adımı" gerçekten başarılı olmuştu. Bütün Amerikan basını Kissinger'a övgü yağdırıyor, **Chicago Tribune** "diplomatik darbe" derken, **The New York Times** "olağanüstü bir diplomatik maharet" diye yazıyordu ([211]).

Lâkin Amerikan Dışişleri Bakanının bu başarısı Sovyetleri hiç memnun etmedi. Arap ülkeleri ise, Batı'ya karşı petrol ambargosunun peşinde idiler. Bu konuya biraz aşağıda değineceğiz.

Kissinger Suriye ile bir "ayırma" anlaşması için harekete geçtiğinden, Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko 26 Şubat 1974 günü Şam'a geldi ve arkasından da 1-4 Mart günlerinde Kahire'yi ziyaret etti. Şam görüşmeleri sonunda yayınlanan bildiride, İsrail işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmedikçe ve Filistin halkının meşrû hakları tanınmadıkça, Orta Doğuda devamlı ve âdil bir barışın kurulamıyacağı belirtilirken, herhangi bir "ayırma" anlaşmasının, İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilme takvimini de belirlemesi gerektiği ifade ediliyordu. Yani, Sovyetlere göre, bu hususların hiçbirini ihtiva etmediği için İsrail-Mısır ayırma anlaşması yetersiz ve eksiz bir anlaşma idi. Sovyetlerin bu ayırma anlaşmasına eleştirileri bu oluyordu.

Buna karşılık, Gromyko'nun Kahire ziyareti sonunda yayınlanan bildiride ise, devamlı ve âdil bir barışın, Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği söyleniyordu ([212]). Enver Sedat da zaten 18 Ocak 1974 Ayırma Anlaşması'nı 242 sayılı kararın bütün unsurlarını destekleyen 338 sayılı karar çerçevesinde yaptığına göre, Şam bildirisinin eleştiri durumuna nazaran Kahire bildirisi bir çeşit Enver Sedat'ın desteklenmesi oluyordu.

Pravda gazetesi de Mart ayındaki bir yazısında, Sedat'ın Amerika ile yakın münasebetlere girmiş olmasını ve Nâsır'ın kurduğu sosyalist sistemi zayıflatmasını eleştiriyordu. **Pravda**'ya göre Enver Sedat nankörlük ediyordu ([213]). **Pravda**'nın, Mısırda sosyalist sistemin zayıflatılması ile kasdettiği şey, Mısırın ekonomik durumunun bozulması ve enflasyonun % 25 e çıkması dolayısile, Enver Sedat'ın, dış politikada Amerikaya yanaşırken, ekonomik politikada da, yabancı sermayeyi çekmek için **infitah** (açılma) denen liberalizm yoluna gitmesi idi. Sedat'ın bu politikası bir yandan komünistlerin, öte yandan da İslâmî radikallerin tepkisine sebep olmuş ve hatta, 1974

(211) Bak.: Spiegel, **adı geçen eser,** p.275.

(212) **Keesing's...1974,** p.26494.

(213) Sheehan, **aynı eser,** p.92. Bu sırada Mısırın Sovyetlere olan borcu, 4.5 milyar doları askerî olmak üzere 15 milyar dolardı **(Strategic Survey, 1974,** p.19).

Nisanında, Kaddafi tarafından desteklendiği ileri sürülen İslâm Kurtuluş Partisi mensupları Enver Sedat'a karşı suikast düzenlemişlerdi ([214]).

İsrail-Mısır Ayırma Anlaşmasının Sovyetlerde ve Arap dünyasında (Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri hariç) uyandırdığı bu tepkilere rağmen, Dışişleri Bakanı Dr. Kissinger, şimdi de bir İsrail-Suriye ayırma anlaşmasını gerçekleştirmek için harekete geçti. Suriye ile Amerika arasındaki diplomatik münasebetlerin kesik olmasına rağmen, Kissinger Şam ile Kudüs arasında aylarca mekik dokuku ([215]). İşin garibi, Hafız Esad da bu ziyatleri reddetmedi. Görüşmeler çetin oldu. Ama sonunda Hafız Esad da ayırma anlaşmasına yanaştı ve Suriye-İsrail Ayırma Anlaşması 31 Mayıs 1974 de her iki tarafın parlâmentolarınca aynı günde onaylandı ve 5 Haziran 1974 de de Cenevre'de imzalandı ([216]). Bununla beraber, bu anlaşmanın tarihi olarak 31 Mayıs 1974 kabul edildi.

7 maddelik olan bu anlaşma, Mısır-İsrail ayırma anlaşmasının hemen hemen aynıdır. Şu farkla ki, sınırlı kuvvetlerin bulunacağı ve arada B.M. kuvvetlerinin yer alacağı bölgeler, Sina yerine, Golan tepeleridir. (Bak.14 No.lu harita)

Keza bu ayırma anlaşması ile de İsrail, Golan tepelerinde bir kısım topraktan vazgeçmiş ve bilhassa Kuneitra'nın batısına, yani geriye çekilmiş oluyordu. Tabiî buna karşılık, taraflar anlaşmanın 1. maddesinde, karada, havada ve denizde ateş-kese titizlikle uyacaklarını ve her türlü askerî harekâtı durduracaklarını söylüyorlardı ki, Suriyenin böyle bir taahhüdü İsrail için ehemmiyetli idi. Bu, en azından, savaş halinin "fiilen" sona ermesi demekti.

Keza, anlaşmanın 7. maddesinde de, bunun bir barış antlaşması olmadığı, fakat Güvenlik Konseyinin 338 sayılı kararı çerçevesinde, "âdil ve devamlı" bir barışın "ilk adımı" olduğu belirtiliyordu ki, Suriyenin İsrail ile barış için bir "ilk adım" atması, daha altı ay önceki tutumunun tam tersi idi. Bu da Kissinger'in "mekik diplomasisi" ile "adım adım" diplomasisinin ne derece başarılı olduğunu gösteriyordu.

Şimdi Kissinger için bir üçüncü ayırma anlaşması daha sağlama görevi ortaya çıkıyordu. Bu da Ürdün ile İsrail arasında da bir ayırma anlaşmasının gerçekleştirilmesi idi. Her ne kadar Ürdün 1973 savaşına katılmadı ise de,

---

(214) **Strategic Survey, 1974,** p.20.

(215) Bu konuda bak.: Kissinger, Years of Upheaval, pp.935-978, 1032-1110.

(216) 31 Mayıs 1974 tarihli Suriye-İsrail ayırma anlaşmasının metni: Moore, **adı geçen eser,** Vol.III, pp.1194-1196; **Historic Documents, 1974,** pp.437-439; Stebbins and Adam (Eds.), **American Foreign Relation, 1974,** pp.157-161; **The Search for Peace...1967-79, p.2; Sheehan, adı geçen eser,** pp.241-244; **Survival,** July-August 1974, pp.192-193; **Keesing's...1974,** pp.26565-26566.

İsrail elinde tuttuğu Batı Şeria topraklarını 1967 de Ürdün'den almıştı. Şimdi İsrailin Batı Şeria'da da bir miktar "geri çekilme" yapmak suretile barışın ilk adımını atması gerekiyordu. Fakat bu o kadar kolay değildi. Yani Batı Şeria'da da bir ayırma anlaşması yapmanın güçlükleri vardı. Her ne kadar Ürdün ile Batı Şeria arasında tarihî bir bağ mevcut idiyse de, FKÖ de Batı Şeria'yı kendi "tabiî ve tarihî" vatanı telâkki etmekteydi. Başka bir deyişle, FKÖ faktörünü hesaba katmadan Batı Şeria konusunda yapılacak bir anlaşmayı ne FKÖ ve ne de diğer Arap ülkeleri kabul ederdi.

Diğer taraftan, FKÖ'yü de müzakere prosesi içine almak mümkün değildi. Çünkü, bir defa, 1970 Eylülündenberi, yani Ürdün'den kovulduğundan beri, FKÖ, Kral Hüseyini bir düşman olarak görmekteydi. İkincisi, İsrail, FKÖ'yü, bir siyasî kuruluş olarak değil, bir "terör örgütü" olarak görüyor ve kendisini muhatap kabul etmeyip, onunla her türlü görüşmeyi reddediyordu. Buna karşılık FKÖ de İsrailin varlığını kabul etmiyordu. Amerika da tamamen İsrailin görüşünü benimsemişti. Ona göre de FKÖ bir terör örgütü idi. FKÖ'nün bütün arzusuna rağmen, FKÖ'yü tanımayı reddediyordu. Nihayet bütün bunlara bir de, İsrailin Batı Şeria konusundaki tutumunu eklemek gerekiyordu. İsrail Batı Şeria'yı, güvenliğinin mühim bir dayanağı olarak telâkki ettiği gibi, İsrail'de fanatik sağ çevreler ve siyasî gruplar, Batı Şeria'yı tarihî ve dinî bakımdan bir yahudi toprağı sayarak buraya "Judea" (Yahudiye) ve "Samaria" (Samiriye) adını koymuşlardı ve buradan bir karış toprağın verilmesine bile karşı idiler.

Kissinger bu "düğümü" çözmek için, FKÖ'yü saf dışı bırakıp, Amerikaya yatkın bir politika takip eden Kral Hüseyin ile anlaşmayı ve bunun için de İsrail üzerinde baskıda bulunmayı tercih etti ([217]). Fakat Kissinger'in bu mekanizmayı işletmesine fırsat kalmadan, Arap ülkeleri kendisine beklemediği bir oyun oynadılar. Bu da FKÖ'nün Arap ülkeleri tarafından, saf dışı bırakılma yerine, tamamen aksine, Ürdün'ün yerini almak üzere, FKÖ'yü birinci plâna çıkarmalarıdır.

Önce şunu belirtelim ki, FKÖ'nün İsrail-Mısır ve İsrail-Suriye ayırma anlaşmalarına tepkisi, 9 Haziran 1974 de kabul ettiği 10 maddelik bir "Siyasî Program" oldu ([217 bis]). Bu Siyasî Program, Filistin halkı yurduna dönmedikçe ve self-determination hakkına kavuşmadıkça, devamlı ve âdil bir barışın olamıyacağını vurguladıktan sonra, 1. maddesinde 242 sayılı kararı ve Cenevre Konferansını tümden reddediyor ve 2. maddesinde de, Filistin toprağının kurtarılması ve bağımsız "millî bir otorite" ("devlet" deyimi kullanılmıyor) kurulmasını temel amaç olarak ilân ediyordu. FKÖ'nün kuruluşu kısmında

(217) Bak.: Spiegel, **adı geçen eser,** p.285.

(218 bis) Programın metni: **The Search for Peace...1967-79,** p.242.

da belirttiğimiz üzere, gerek 1964, gerek 1968 tarihli **Filistin Millî Misakı,** "Filistin toprağı" olarak, İngiliz mandası altındaki "Filistin"i esas alıyordu ki, bu da İsrailin varlığını reddetmekten başka bir şey değildi.

Diğer taraftan, Siyasî Program, 5. maddesinde de, "Ürdün millî kuvvetleri" ile bir Ürdün-Filistin cephesinin kurulması ve Ürdün'de, Filistin varlığı (entity) ile yakın temas halinde olacak bir millî demokratik otorite kurulması için mücadele edileceği bildirilmekteydi. Bunun manası ise, Kral Hüseyinin devrilmesi ve dedesi Kral Abdullah'ın büyük projesi olan, Filistin ile Ürdün'ün birleştirilmesi, fakat bunun FKÖ tarafından yapılacağı idi.

Siyasî Program'ın 8. maddesinde ise, Filistin millî otoritesi kurulur kurulmaz, "sertlik" (confrontation) taraftarı ülkeler ile bir birlik meydana getirileceği söylenmekte idi ki, bu devletlerin başında da şüphesiz Suriye geliyordu.

İş bu kadarla da kalmadı. 26-29 Ekim 1974 tarihleri arasında Fas'ın başkenti Rabat'da toplanan 7. Arap Zirvesi'nde FKÖ meselesi de ele alındı ve uzun uzun tartışıldı. Bilhassa Suriye ve Cezayirin önderlik etmesi ve Kral Hüseyini muhalefet etmekten vazgeçirmek için büyük malî yardım vaadinde bulunan Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın da bu iki devleti desteklemesi üzerine ([218]), Rabat Zirvesi 29 Ekim 1974 günü yayınladığı bildiride ([219]), FKÖ'yü, İsrail işgali altındaki topraklarda ve bu toprakların dışında yaşayan 3 milyon Filistinlinin "tek meşrû temsilcisi" olarak ilân etti. Bildiride 7. Arap Zirvesinin şu hususlara karar verdiği belirtiliyordu: Filistin halkının self-determination hakkı ile anavatanına dönme hakkı ve kurtarılan herhangi bir Filistin toprağında, Filistin halkının tek meşrû temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nün yönetimi altında, Filistin halkının bağımsız millî bir otorite kurma hakkı teyid edilmiştir. Filistin halkının tek ve meşrû temsilcisi olarak FKÖ'nün millî (yani Araplar seviyesinde) ve milletlararası plânda sorumluluklarını yerine getirmesinde, bütün Arap ülkeleri kendisini destekleyeceklerdir.

Bildiri, Filistin meselesinin önde gelen üç unsuru, Ürdün, Suriye ve Mısıra çağrıda bulunarak, FKÖ ile münasebetlerini bu bildiri çerçevesinde düzenlemelerini, yani bu üç devletin, FKÖ'nün, Filistin halkının tek ve meşrû temsilcisi olduğu ilkesinden hareket etmelerini istemekteydi. Bu çağrının esas muhatabının Kral Hüseyin ve onun üzerinden Amerika Dışişleri Bakanı Kissinger olduğu şüphesizdi.

Nihayet, son olarak, bildiride bütün Arap devletlerinin "Filistinin millî birliğini" savunmayı taahhüt ettikleri açıklanmaktaydı.

---

(218) **Strategic Survey, 1974,** p.21.

(219) Rabatt Zirvesi bildirisinin metni: **The Search for Peace...1967-79,** p.273; Saunders, **The Other Walls,** pp.152-153; ayrıca bak.: **Keesing's...1974,** p.26813.

FKÖ'yü Batı Şeria'nın "yeni hükümdarı" yapan Rabat zirvesinde, ileri sürüldüğüne göre, Gazze ve Batı Şeria'nın 1967 sınırları içinde bir "Filistin Devleti" kurulmasına da karar verilmişti ([220]). Nitekim Rabat zirvesinden sonra bir süre, FKÖ içinde, "sürgünde bir hükümet" kurulması tartışmaları da yapılmış, lâkin şartlar dolayısile bundan vazgeçilmiştir ([221]).

Rabat Zirvesi kararları Dr. Kissinger için tam bir süpriz olurken, FKÖ ile ilgili gelişmeler bu kadarla da kalmadı. Türkiyenin de dahil olduğu ve başta Arap ülkeleri ile Bağlantısızlar olmak üzere 56 ülke, 11 Eylül 1974 de Genel Sekretere başvurup, Genel Kurul gündemine ayrı bir madde olarak "Filistin Meselesi"nin konmasını istediler. Bu istek kabul edildiği gibi, Genel Kurulun 14 Ekim günlü toplantısında, yine Türkiyenin de dahil olduğu 72 ülke, Filistin meselesinin bir "taraf"ı olarak FKÖ'nün Genel Kurul toplantısına davet edilmesini istediler. Bu teklif Genel Kurul'da 4 aleyhte (Amerika, İsrail, Bolivya ve Dominik Cumhuriyeti) ve 20 çekimsere karşı 105 oyla kabul edildi. Bunun arkasından, Genel Kurul Yasser Arafat'ı 13 Kasım günü konuşmaya davet etti. Arafat yaptığı konuşmada ([222]), Filistin meselesinin tarihini anlatmış, 1881 de Filistin topraklarında 10.000 yahudi yaşarken, 1947 de bu sayının 600.000'e çıktığını, çünkü Filistine, hep dışardan göçlerin yapılması suretile, Filistinin âdeta işgal edildiğini söyledikten sonra, Arap-İsrail savaşlarının kısa bir tarihçesini anlatarak ve Filistin mültecilerinden söz ederek, sonunda Filistin halkının kendi anavatanlarına dönmesinin sağlanmasını, Filistin halkının kendi yurtlarında kendi millî otoritesi ile millî varlığını tesis etmesinin sağlanmasını istemiştir. Arafat, açıkça ifade etmemekle beraber, bu konuşması ile de İsrailin varlığını reddediyor ve bu varlığın sona erdirilerek, Filistin devletinin kurulmasını istiyordu.

B.M. Genel Kurulu ise 22 Kasımda aldığı 3236 ve 3237 sayılı kararlarda ([223]) : 1) Filistin halkının self-determination, millî bağımsızlık ve "Filistin içinde" egemenlik haklarını tanıdı. 2) Filistinlilerin Orta Doğu barışının "esas tarafı" olduğunu kabul etti. 3) FKÖ'ye, Birleşmiş Milletlerin bütün toplantılarında "gözlemci" statüsü verildi.

Genel Kurulun bu kararları ile, FKÖ'nün milletlararası bir "varlık"a kavuştuğu ve Orta Doğunun genel barış prosesi için, hem Amerika ve hem

---

(220) Bak.: Sheehan, **adı geçen eser,** p.149.

(221) Bak.: **Strategic Survey, 1974,** p.22.

(222) Arafat'ın konuşması için bak.: **The Search for Peace...1967-79,** pp.244-247 ve **Keesing's...1974,** p.26861.

(223) 3236 ve 3237 sayılı kararların metni: **The Search for Peace...1967-79,** pp.101-102; **Yearbook of the U.N., 1974,** pp.226-227; Galia Golan, **The Soviet Union and the PLO,** Adelphi Papers, No.131, London, I.I.S.S., 1976, pp.33-34; **Keesing's...1974,** p.26862.

de Dışişleri Bakanı Kissinger açısından ciddi bir engel yarattığı şüphesizdi.

Bu şekilde Kissinger'ın Batı Şeria için de bir ayırma anlaşması gerçekleştirmesi imkânsız hale gelmiş oluyordu. Ayrıca, FKÖ içindeki gelişmeler şartları daha da güçleştirdi. Çünkü, George Habbash'ın liderliğindeki Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi ve onu destekleyen küçük fraksiyonlar, Rabat bildirisini barışçı bir teşebbüs sayarak reddettikleri gibi, "tarihî Filistin toprağında", Müslümanların, Yahudilerin ve Hıristiyanların eşitlik içinde yaşayacakları "demokratik ve laik" bir Filistin Devleti'nin kurulması için İsraile karşı terör faaliyetlerini arttırdılar. Arafat'ın el-Fetih'i de bu teröre katılmaktan geri kalmadı. 1974 sonlarından itibaren İsraile karşı terör faaliyetleri tekrar yaygınlaştı ([224]).

12. Mısır-İsrail 2. Ayırma Anlaşması, 1975

Rabat zirvesinde FKÖ'nün siyasî bir varlık olarak tanınması, Ürdün-İsrail ayırma anlaşması ihtimalini ortadan kaldırdıktan sonra ve bu meselede Suriyenin oynadığı aktif rol dolayısile, Suriye ile de ikinci bir ayırma anlaşması imkânı kalmadığından, Kissinger bütün çabasını Sina'da yeni bir ayırma anlaşmasını gerçekleştirmeye yöneltti. Hemen belirtelim ki, Kissinger bu çabalarında, bilhassa Mısırı kazanma amacını güderken, Mısırın kazanılmasının İsrailin de menfaatine olacağını düşünmüş ve bu sebeple de Amerika, bütün 1975 yılı boyunca İsraile baskı yapmıştır. Bu baskıda kullandığı vasıta ise, İsrailin Amerikadan devamlı silâh istemesi idi.

Diğer taraftan, 1974 yılında Mısır ile Amerika arasındaki münasebetlerin hızlı gelişmesi de, Amerikanın belirttiğimiz politikasına yardımcı oldu.

18 Ocak 1974 Mısır-İsrail Ayırma anlaşması, Mısır-Amerikan münasebetlerinin gelişmesinin ilk adımını teşkil etti ve 28 Şubat 1974 de Amerika ile Mısır arasında diplomatik münasebetler yeniden kuruldu. Bu münasebetler 6 Haziran 1967 günü Nâsır tarafından kesilmiş bulunuyordu. Münasebetlerin yeniden tesisi, Mısır-Amerika yakınlaşmasına yeni bir hız verirken, Amerikan hükümeti de 18 Martta yaptığı açıklamada, 1967 savaşındanberi kapalı bulunan Süveyş Kanalını açma çalışmalarına Amerikanın da katılacağını bildirdi. Bundan bir ay sonra Enver Sedat, 18 Nisanda verdiği bir demeçte, Mısırın, silâh bakımından artık sadece Sovyetler Birliğine bağlı kalmıyacağını bildiriyordu.

İşte bu şartlar altındadır ki, Başkan Nixon, Amerikanın Orta Doğu ile münasebetlerini geliştirmek amacı ile, 12-18 Haziran 1974 günlerinde Orta

(224) Bu konuda Bak.: **Keesing's...1974,** pp.26500, 26536, 26624, 26312, 26416 ve **Keesing's...1975,** pp.

Doğu ülkelerine yaptığı ziyaretler çerçevesinde, 12-14 günlerinde de Mısırı ziyaret etti ([225]). Nixon'ın Kahire'yi ziyareti, bütün ziyaretlerin en heyacanlısı oldu. Onbinlerce Mısırlı Nixon'a sevgi gösterisinde bulundu. Nixon'ın geçtiği yerlerde halk, elini sıkmak için bir çok defalar polis kordonunu yardı. Nixon da Kubbe Sarayının balkonundan halka hitap etti ve konuşmasında Enver Sedat'ı övdü. Ayırma Anlaşmasını kabul etmesi dolayısile, "Dünya ona çok şey borçludur" dedi. Başkan Sedat da konuşmasında Başkan Nixon'ı övdü.

14 Haziran günü imzalanan ve "Birleşik Amerika ile Mısır Arasındaki Münasebetlerin ve İşbirliğinin İlkeleri" adını taşıyan belgede de ([226]), iki devlet arasında nükleer enerji alanı da dahil, bir çok alanlarda işbirliğinin yapılması öngörülüyor ve bu işbirliğini yürütmek için de 6 tane "Çalışma Grubu" teşkil olunuyordu.

Yine bu belgede, Orta Doğu barışının temel ilkeleri olarak Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararları zikrediliyor ve barışın, "Filistin halkı da dahil", bütün ülkelerin meşrû menfaatleri ile bölgedeki bütün devletlerin varolma hakkına (right of existence) dayanması gerektiği belirtiliyordu.

Nihayet, Nixon bu ziyarette Enver Sedat'ı 1974 yılı içinde Amerikayı ziyarete de davet etmiştir. Fakat bu ziyaret 1974 yılı içinde değil, 26 Ekim - 5 Kasım 1975 günlerinde, yani ikinci Mısır-İsrail Ayırma Anlaşmasının imzasından sonra yapılabilecektir.

Bu arada şunu da belirtelim ki, Mısır-Amerikan münasebetleri bu samimi gelişmeyi gösterirken, Sovyet lideri Brejnev'in 1974 Aralık ayında Kahire'ye yapması beklenen ziyaret de Moskova tarafından iptal edildi.

Başkan Nixon ile Başkan Enver Sedat 30-31 Mayıs 1975 günlerinde Avusturyanın Salzburg şehrinde bir kere daha buluştular ve üç toplantı yaptılar. Bu toplantılar, Dr. Kissinger'ın Mart ayında yürüttüğü "mekik diplomasisi" ve ikinci ayırma anlaşması çabaları ile ilgili olmak beraber, aynı zamanda, Dünya Bankası ile Export-Import Bank ve Suudi Arabistan ile İranın katkıları ile Mısıra 2 milyar dolarlık bir yardım yapılması meselesi de ele alınmıştır ([227]). Bu sırada silâh kaynaklarını Batıya yöneltmeye başlamış bulunan Enver Sedat'ın, silâh satın almak için Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik

(225) Başkan Nixon'ın Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, İsrail ve Ürdün'e yaptığı bu ziyaretler için bak.:**Keesing's...1974,** pp. 26597-26599. Bu ziyaretlerin bir enteresan tarafı da, Amerika-Suriye münasebetlerinin 1967 savaşında kesilmiş olmasına rağmen, Nixon'ın 15-16 Haziranda Şam'ı da ziyaret etmesi ve bu ziyaret sırasında iki ülke arasındaki diplomatik münasebetlerin yeniden kurulmasına karar verilmesidir.

(226) Bu Belge'nin metni: **Historic Documents, 1974,** pp.456-459 ve **Keesing's...1974,** p.26597.

(227) Nixon-Sedat Salzburg zirvesi için bak.: **Keesing's Contemporary Archives, 1975,** p.29231.

Arap Emirliklerinden 2.5-5 milyar dolarlık bir yardım sağlamış olduğu söyleniyordu ([228]),

Nixon-Sedat Salzburg zirvesi de ikinci ayırma anlaşmasını sağlayamadı. "Bir parça barışa, bir parça toprak" diyen İsrail, yeni bir ayırma anlaşmasının şartı olarak "güvenlik" unsurunu ileri sürüyordu. Yani Mısır, İsrail ile savaştan tümden vazgeçtiğini (non-belligerency) ilân ve taahhüt etmedikçe, İsrailin Sina'dan çekilmesi söz konusu değildi. Enver Sedat'ın bu isteğe verdiği cevap ise şuydu: "Bir tek İsrail askeri bile benim toprağımı işgal ederken, ben böyle bir **savaşmama** deklârasyonuna razı olursam, bu, işgalci askeri toprağımda kalmaya davet olur. Ben böyle bir daveti yapamam" ([229]).

Tarafların bu çelişkili görüşlerini uzlaştırmak ve daha yukarda da belirttiğimiz gibi, bilhassa İsrail üzerinde baskıda bulunmak için Kissinger 1975 Martında Mısır ile İsrail arasında gerçekten mekik dukudu ([230]). Lâkin, tarafların görüşlerinde bir - iki ufak değişikliği sağlamanın dışında, bir uzlaşma meydana getiremedi. Bu sebeple 23 Mart günü Tel - Aviv'den ayrılırken üzüntüsünü şöyle ifade ediyordu: "Bu kadar ümit ve inanca kapılan Amerika için üzücü bir gün. Fakat şunu da biliyoruz ki, barışı gerçekten isteyen ve barışa o derece ihtiyacı olan İsrail için de üzücü bir gün" ([231]). Dr. Kissinger'ın bu sözleri, İsraile yöneltilmiş nâzik bir kınama idi. Çünkü bütün bu temasların başarısızlığının tek sebebi, İsrailin, Süveyş Körfezinin güneyindeki Abu Rudeis petrol kaynakları ile Mitla ve Gidi geçitlerini terketmek istemeyişi idi. Tabiî bu durumda Mısır da "savaşmama" taahhüdüne yanaşmıyordu.

Mekik diplomasisinin başarısızlığında en mühim faktör İsrail olunca, 23 Marttan sonra Amerikadan ve Mısırdan İsraile yoğun baskılar yönelmeye başladı. Başkan Gerald Ford ([232]), İsraile bir tepki olarak, 24 Martta, Amerikanın Orta Doğu politikasının yeniden gözden geçirilmesi talimatını verirken, Mısır yetkilileri de, 30 Martta yaptıkları açıklamada, Süveyş Kanalının yakında açılacağını, fakat İsrail gemileri ile, üçüncü devlet gemileri ile taşınıp İsrail boşaltmalı olan kargonun, Süveyş Kanalından geçmesine izin verilmiyeceğini bildiriyorlardı. Mısır ayrıca, 1 Nisanda, Amerika ve Sovyet Rusyadan, Orta Doğu için Cenevre Konferansının toplanmasını "resmen"

(228) **Strategic Survey, 1975**, London, I.I.S.S., 1976, p.80.

(230) Kissinger'in Mart 1975 mekiği için bak.: **aynı kaynak**, p.27230. Bu mekiğini kronolojisi şöyledir: 7 Mart : Asvan'da Sedat'la görüşme - 9 Mart: Şam - 9 Mart: Kudüs - 12 Mart: Avsan - 14 Mart: Kudüs - 15 Mart.: Şam - 15 Mart: Amman - 16 Mart: Küdüs - 17 Mart: Asvan, - 18 Mart: Kudüs - 19 Mart: Ryad - 19 Mart: 20 Mart: Asvan - 21 Mart: Kudüs - 23 Mart: Tel-Aviv'den Vaşington'a hareket.

(231) **Keesing's...1975**, p.27230.

(232) Watergate skandalı dolayisile Richard Nixon Başkanlıktan istifa zorunda kalınca, Amerikan Anayasası gereğince Başkan Yardımcısı Gerald Ford 9 Ağustos 1974 de Başkan olmuştur.

istedi(233). Mısır bu suretle, Orta Doğu barışını Amerikanın inisyatifinden çıkararak İsraile bir gözdağı vermek istiyordu. Mısırın bu taktiği yürüdü. Çünkü Başkan Ford 10 Nisan 1975 günü Kongre'de yaptığı bir dış politika konuşmasında, Amerikanın da Cenevre Konferansını toplantıya çağıracağını, lâkin "taraflar arzu ettiği takdirde" Dışişleri Bakanı Kissinger'in temaslarını yeniden canlandırabileceğini söyledi. Başkan Ford bu şekilde yine İsrail için bir açık kapı bırakıyordu.

Bu baskılar İsraili yumuşatmış görünüyor. Zira, 1967 savaşındanberi Süveyş Kanalının ilk defa 5 Haziran 1975 günü milletlerarası trafiğe açılması ile birlikte İsrail, 1974 Anlaşması ile Süveyş bölgesinde bulundurduğu ağır topçusunu Kanal'dan 20 mil geriye çekeceğini ve sınırlı kuvvet bölgesinde bulundurmaya yetkili olduğu 7.000 kişilik kuvvetini de yarı yarıya azaltacağını ilân etti (234).

İsrail Başbakanı Rabin 2.5 milyar dolarlık askerî ve ekonomik yardımın pazarlığı için 11-12 Haziran günlerinde Vaşington'u ziyaret ettiğinde (235), Mısırla yapılacak yeni ayırma anlaşması konusunda hem Başkan Ford'un ve hem de Dışişleri Bakanı Kissinger'in ağır baskılarına maruz kaldı. Bunun üzerine uzlaşmanın ilk esasları da ortaya çıkmaya başladı (236). Nitekim Rabin Vaşington'dan döndükten sonra, İsrail kabinesi, 17 Haziranda ikinci ayırma anlaşmasının müzakerelerine başlanmasını kabul ederken, 18 Haziranda Mısır da aynı mahiyette bir karar aldı. Bu suretle Kissinger'in 23 Martta bıraktığı yerden, müzakerelere yeniden başlanıyordu.

Kissinger ile İsrail Başbakanı Rabin arasında Bonn'da eski bir Alman şatosunda 12 Temmuzda yapılan görüşmelerde ise, ikinci ayırma anlaşmasının tatbikatında Amerikanın da rol alması prensibi kabul edildi. Ayrıca, **Abu Rudeis**'in bazı şartlarla Mısıra bırakılması ve Amerikanın İsraile ekonomik, siyasî ve askerî yardımlar yapması pernsipleri üzerinde mutabakat meydana geldi (237). İsrail Sina'daki güvenliğini Amerikaya dayandırıyordu.

Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Kissinger uzlaşmayı tamamlamak üzere 21 Ağustosta ikinci mekiğine başladı. Nihayet, 1 Eylülde Kudüs ve İskenderiye'de, İsrail ve Mısır liderleri İkinci Ayırma Anlaşması'nı ve İkinci Geçici Anlaşmayı parafe ettiler. Bu anlaşmayı meydana getiren belgeler, 4 Eylül 1975 günü Cenevre'de İsrail ve Mısır temsilcileri tarafından, kısa bir törenle imzalandı.

---

(233) **To Implement the United States Proposal...**, pp.6-7.

(234) **Strategic Survey, 1975,** p.76.

(235) Bu ziyaret için bak.: **Keesing's...1975,** pp.27231-27232.

(236) Bak.: Spiegel, **adı geçen eser,** p.298.

(237) **To Implement the United States Proposal...**, p.8.

4 Eylül 1975 Ayırma Anlaşması, Mısır-İsrail Anlaşması ve Ekleri ile, Amerikanın İsrail ve Mısıra verdiği "Teminat" muhtıralarından ibarettir (238).

Mısır-İsrail Ayırma Anlaşması'nın (buna "Esas Anlaşma" denilmektedir) 1. maddesi ile taraflar, Orta Doğu anlaşmazlığının askerî kuvvetle değil, barışçı vasıtalarla çözümlenebileceğini, 18 Ocak 1974 Anlaşmasının âdil ve devamlı bir barışın ilk adımını teşkil ettiğini belirtiyorlar ve Güvenlik Konseyinin 338 sayılı kararının öngördüğü "müzakereler" yoluyla nihaî ve âdil bir barışa ulaşma kararlılıklarını ve bu anlaşmanın da bu istikamette mühim bir adım olduğunu teyid ediyorlardı.

Anlaşmanın 2. maddesi ile taraflar, birbirlerine karşı kuvvete ve askerî ablukaya başvurmamayı taahhüt ediyorlardı.

Anlaşmanın 3. maddesinde ise, karada, havada ve denizde ateş-kese titizlikle uyacaklarını belirtiyorlardı.

8. maddeye göre de, taraflar için bu anlaşma, nihaî bir anlaşma olmamakla beraber, âdil ve devamlı bir barışa doğru atılmış bir adımdı. Taraflar, Güvenlik Konseyinin 338 sayılı kararı çerçevesinde nihaî barış için çaba harcayacaklardı.

Anlaşmanın 7. maddesi ise Mısır-İsrail münasebetlerine bir yenilik getiriyordu. Buna göre, İsrail gemilerinin değil, fakat üçüncü bir devlet gemileri ile taşınan ve askerî olmayan israile ait kargoların Süveyş Kanalından geçişine izin veriliyordu. Bu suretle, 1948-49 savaşındanberi ilk defa olarak Süveyş Kanalı İsrail "kargosunun" geçişine açılmış olmaktaydı (239).

Anlaşmanın bu maddelerine bakıldığında, adı konulmamış bir "barış"a ne kadar yaklaşılmış olduğu görülmekteydi.

Anlaşmanın 4. maddesinde iki taraf kuvvetlerinin birbirinden nasıl ayrılacağı, sınırlı kuvvet bölgelerinin ve B.M. Barış Gücü'nün kontrolunda tampon bölgeler kurulacağı belirtilmekte idi ki, bunların bütün ayrıntıları Anlaşmanın

---

(238) Bütün bu anlaşmaların ve bağlı belgelerin metinleri için bak.: **To Implement the United Statec Proposal...**, pp.21-24, 33-36, 37-38; Moore, **The Arab-Israeli Conflict**, pp.1299-1312; **Historic Documents, 1975,** Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1976, pp.576-586; **Survival,** November-December 1975, pp.282-285; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), **American Foreign Relations, 1975 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations/NewYork University Press, 1977, pp.401-415; **The Search for Peace in the middle Middle East, 1967-79,** pp.3-20; Sheehan, **The Arabs, Israelis and Kissinger** pp.245-256; **Keesing's....1975,** pp. 27429-27432.

(239) Bu hüküm çerçevesinde ilk defa olarak 2 Kasım 1975 günü, İsrailin **Eylat** limanına çimento götürmekte olan **Olympus** adlı yunan bandıralı şilep, Akdenizden Kızıldenize geçmek üzere Süveyş Kanalını kullanmıştır.

Ek'inde yer almakta idi. Bu konuda taraflar arasında çizilen haritaya göre, İsrail Sina'nin % 87 sini elinde tutmakta idi ([240]).

Yine bu haritaya göre, **Gidi** ve **Mitla** geçitleri ile, Süveyş Körfezinin güneyinde ve Sina kıyısında bulunan **Abu Rudeis** petrol kuyuları Mısıra terkediliyordu. (15 No.lu harita). Mamafih, İsrail bu petrolden yılda 4.5 milyon ton **satın alma** hakkına sahip olacaktı.

Diğer taraftan, iki taraf kuvvetlerini birbirinden ayıran ve B.M. Barış Gücü'nün (UNEF) bulunacağı bir tampon bölge tesis ediliyordu ki, bu bölgenin genişliği, çizilen haritaya göre, 8-35 mil arasında değişmekteydi ([241]). Bu tampon bölgenin hem Mısır ve hem de İsrail tarafında, 1974 Ayırma Anlaşmasında olduğu gibi, belirli genişlikte birer "sınırlı kuvvet bölgeleri' tesis olunuyordu. Her iki tarafın da bu bölgelerde bulundurabileceği kuvvetin miktarı, azamî, 8.000 kişi, 75 tank ve 72 top idi.

Şüphesiz tampon bölge ile buna bitişik sınırlı kuvvet bölgeleri, iki taraf arasında çatışma ihtimalini azaltmak için alınmış güvenlik tedbirleri idi. Fakat İsrail için bu güvenlik tedbirleri yeterli olmadı. İsrailin bütün israrlarına rağmen, Mısırın bir "savaşmama" taahhüdüne girmemesi dolayısile ve İsrailin baskısı üzerine, bu Ayırma Anlaşmasına Amerika bir "güvenlik" unsuru olarak girdi. "Erken Uyarı Sistemi" Anlaşmasına göre, **Gidi** ve **Mitla** geçitlerinin önünde ve B.M. tampon bölgesinde, 3 tane elekronik erken uyarı istasyonu kuruluyordu. Bu istasyonlardan biri İsrail personeli, bir tanesi Mısır personeli ve diğeri de 200 kişilik Amerikan personeli tarafından çalıştırılacaktı. Amerikan erken uyarı sistemi, elde ettiği bilgileri her iki tarafa da verecekti.

Amerikan Dışişleri Bakanı Kissinger'in gerçekleştirdiği bu 1975 Ayırma Anlaşması, İsraili, işgal ettiği topraklardan bir adım daha çekilmeye zorladığı için, mühim bir başarı olmakla beraber, bu başarının pek ucuza malolduğu söylenemez. Çünkü 1 Eylül günü Kissinger ile İsrail Dışişleri Bakanı Yigal Allon arasında gizli olarak imzalanıp, 16 Eyül 1975 de **The Washington Post** gazetesi tarafından açıklanan "Teminat Muhtırası" demenin daha doğru olacağı (Bu belgeye "Memodandum of Agreement" veya "Memorandum of Understanding" denilmektedir) belge ile Amerika İsraile pek çok tâviz vermekteydi. 1975 Anlaşmasının Amerikaya gerçek maliyetini gösterebilmek için, verilen tâvizleri biraz ayrıntılı olarak açıklamak istiyoruz. Bu tâvizler şöyleydi:

1) Amerika F-16 uçakları da dahil olmak üzere, İsrailin bütün askerî ihtiyaçlarını karşılayacaktır.

---

(240) **Historic Documents, 1975,** p.575.

(241) Stebbins and Adam, **American Foreign Relations, 1975,** p.401.

2) 1975 Anlaşmasına İsrail, Mısıra bırakılan **Abu Rudeis** ve **Ras Sudar** petrollerinden her yıl 4.5 milyon ton petrol satın alacaktı. Bu konuda bir aksama olursa, yani Mısır bu petrolü satma meselesinde bir anlaşmazlık çıkarırsa, Amerika İsrailin petrol ihtiyacını karşılamayı taahhût ediyordu.

3) Mısır bu anlaşmalara uymayacak olur veya bu anlaşmaları herhangi bir şekilde ihlâl ederse, Amerika, alınacak tedbirler konusunda İsraile danışacaktı. Bu suretle Amerika 1975 anlaşmasının "teminatçısı" (garantörü) haline geliyordu.

4) Amerika, bundan sonra Mısır ile İsrail arasında yapılacak anlaşmanın "nihaî barış antlaşması" olması hususunda mutabıktır.

Bu madde ile İsrail, Amerikaya, Mısır ile bir barış antlaşması gerçekleştirilmesi görevini de yüklemiş olmaktaydı ki, sanırız, 1978 Camp David Anlaşmalarının başlangıç noktasını burada bulmak yanlış olmayacaktır.

5) Amerika, Güvenlik Konseyine bu anlaşmaya aykırı olarak sunulan her karar tasarısına aleyhte oy verecektir.

Bu maddenin ise, Amerikanın Birleşmiş Milletlerdeki politikasını İsrailin ipoteği altına soktuğu inkâr edilemez.

6) Amerika, İsrailin aleyhine olan hiç bir teklife katılmayacaktır.

Bu madde de, bundan önceki madde ile aynı mahiyette değerlendirilmelidir.

7) Amerika, İsrailin varlığını ve güvenliğini devamlı olarak garanti etmesi sebebile, İsrailin güvenlik ve egemenliğine yönelen her türlü tehdit halinde, İsrail hükümeti ile danışma halinde olacak ve Anayasa imkânları içinde İsraili her şekilde destekleyecektir.

Amerikanın, İsrailin güvenlik ve egemenliğini destekleme taahhüdü 1967 denberi mevcut olmakla beraber, bu taahhüdün bir belge ile teyidinin, Amerika ile İsrail arasında ittifaka yakın bir bağ kurduğu açıktır.

8) Amerika ve İsrail, bir kriz halinde Amerikanın yapacağı yardımları tesbit etmek üzere, bu anlaşmanın imzasından itibaren iki ay içinde, bir anlaşma yapacaklardır.

9) Amerikanın bu taahhütleri yerine getirmesi, ne Mısırın tutumuna ve ne de Araplarla İsrail arasındaki münasebetlerin şekline bağlı olmayacaktır.

10) Amerika, İsrail ile Ürdün münasebetlerinin doğrudan doğruya barışa yönelik olması gerektiği hususundaki İsrail görüşünü paylaşmaktadır.

Bunun manası ise, Amerikanın, İsrail ile Ürdün arasında da bir barışın gerçekleştirilmesi yükümlülüğü altına girdiği idi.

11) B.M. Barış Gücü, Mısır ve İsrailin önceden muvafakatini almadan çekilecek olursa, Amerika ve İsrail bu anlaşmanın bütün hükümlerine bağlı kalacaklardır.

Amerikanın ikinci bir ayırma anlaşmasını gerçekleştirmek ve Sina'da biraz daha toprak terketmeye razı etmek için İsraile verdiği tâvizler bu kadarla da kalmadı.

Sözünü ettiğimiz bu "Teminat Anlaşması"na ekli "gizli" bir belge ("Secret Addendum") ile de, Amerikan hükümeti, F-16 uçakları da dahil, İsraile her türlü modern silâhların verilmesi ve ekonomik yardımların yapılması hususunda, Kongre nezdinde her türlü çabayı harcamayı da taahhüt ediyordu.

Amerikanın İsraile verdiği tâvizlerin bir üçüncü belgesi de, 18 Eylül 1975 tarihli **The New York Times**'da yayınlanan ve Cenevre Konferansı konusunda Amerika ile İsrail arasında yapılan "Mutabakat Muhtırası" idi. Bu Muhtıra'nın esasları da şöyle idi:

1) Cenevre Konferansının, Amerika ve İsraile uygun gelen bir tarihte yapılması sağlanacaktır.

2) FKÖ, Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul etmedikçe ve İsrailin varlığını tanımadıkça, Amerika da FKÖ'yü tanımayacak ve onunla müzakereye girmeyecektir.

Amerikanın bu taahhüdü, 29 Ekim 1974 deki Rabat Arap Zirvesinin FKÖ'yü Filistin halkının tek ve meşrû temsilcisi sayan kararına, İsrailin bir cevabı oluyordu.

Yine bu maddeye göre, Cenevre Konferansına herhangi bir devletin, grubun ve örgütün katılması meselesinde, Amerika ile İsrail birbirlerine danışacaklardır.

3) Milletlerarası Konferansta, Amerika, esas barış müzakerelerinin "ikili" olmasını sağlamak için her türlü çabayı harcayacaktır.

4) Amerika, Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararlarını değiştirmek isteyen her teşebbüse, karşı koyacaktır.

5) Amerika ve İsrail, Cenevre Konferansının, İsrail ile komşuları arasında barışın müzakere yolu ile gerçekleştirilmesi amacına yöneltilmesi için işbirliği yapacaklardır.

Görülüyor ki, Amerika İsraile bu kadar çok tâviz verdikten ve âdeta Amerikanın Orta Doğu politikasını İsrailin ipoteği altına soktuktan sonra, bu devletin Sina'da bir parça gerilemesini kabul ettirebilmiş idi. Bu durumun, Kissinger'in "mekik diplomasisi" ile "adım adım" diplomasisinin başarısına gölge düşürdüğü tartışma götürmez.

Diğer taraftan kissinger, Mısır ile de bir "Teminat Anlaşması" imzaladı. 17 Eylül 1975 tarihli **The New York Times**'da açıklanan bu belge, İsrail ile yapılan anlaşmaların yanında çok mütevazi tâvizleri ihtiva ettiği gibi, bu tâvizler devede kulak seviyesinde kalmaktaydı. Bu anlaşmayı da şöyle özetleyelim:

1) Amerika, Suriye ile İsrail arasında da müzakerelerin gelişmesi için çaba harcayacaktır.

2) 1975 Ayırma Anlaşmasının İsrail tarafından ihlâli halinde, Amerika, alınacak tedbirler konusunda Mısıra danışacaktır.

3) Mısırın Sina'da kuracağı erken uyarı sistemi için Amerika Mısıra teknik yardımda bulunacaktır.

4) Amerika, Birleşik Devletler Kongresinin onayının alınması şartile, Mısır ekonomisine yardım etme arzusunu teyid eder.

Bu anlaşmaların imzası üzerine Başkan Ford 30 Ekim 1975 günü Kongre'ye gönderdiği mesajda ([242]), İsraile 1.5 milyar askerî ve 740 milyon dolar ekonomik, Mısıra 750 milyon dolar askerî, Ürdüne 100 milyon dolar askerî hibe, 75 milyon dolar askerî kredi ve 78 milyon dolar ekonomik destek kredisi ve Suriyeye de 90 milyon dolarlık destek kredisi için Kongre'den yetki istedi. Başkan Ford bu yardımların gerekçelerini şöyle belirtmekteydi:

1) İsrailin, ihtiyacı olan güvenliğini sağlamak ve barış müzakerelerine devamını teşvik etmek. Yani, belki barışa en fazla ihtiyacı olan İsrailin, barış görüşmelerine devamını sağlamak için Amerika nakdî bir bedel ödemekteydi.

2) Barış konusunda, Amerikanın, doğrudan doğruya ilgili Arap ülkeleri ile teessüs eden yeni ve verimli münasebetlerine elle tutulur bir mahiyet kazandırmak ve barış için çalışmaya ciddi bir şekilde hazır olanları teşvik etmek.

Birinci cümlede söz konusu olan Mısır ve ikinci cümlede söz konusu olan da Ürdün idi.

3) Bölgede şiddet ve anlaşmazlık sebeplerini azaltarak, bölgenin barışçı gelişmesini teşvik etmek.

Burada da Suriyenin tutumunun yumuşatılması ve barışa doğru sevkedilmesi söz konusu idi.

13. 1973 Petrol Krizi

1973 Arap-İsrail savaşının bir neticesi gibi görünen 1973 Petrol Krizi, esasında, birdenbire patlak vermiş olmayıp, en az yirmi yıldanberi "iki

(242) Mesajın metni: Stebbins and Adam (Eds.), **American Foreign Relations, 1975,** pp.498-504.

veçheli" olarak ortaya çıkan gelişmelerin bir neticesidir. Başka bir deyişle, Orta Doğu petrolünün 1950 lerden itibaren iki meselesi olmuştur: Biri, petrolün çıktığı Orta Doğu ülkeleri ile, bu petrolü çıkaran ve işleten ve genellikle "Amerikan" uyruklu petrol şirketleri arasındaki münasebetler; diğeri de, bilhassa 1967 Arap-İsrail savaşı ile birlikte ortaya çıkan, petrolün bir "siyasî silâh" olarak kullanılması konusudur.

Bu ikinci meselede de söz konusu olan, ilginçtir, petrolün İsraile karşı değil de (çünkü İsrail Arap ülkelerinden petrol almıyordu), Batı'ya karşı, fakat bilhassa, İsraili Orta Doğudaki "stratejik bir uzantısı" olarak kullanan Amerikaya karşı, bir "vurucu silâh" olarak kullanılmasıdır.

Petrol üreticisi ülkelerle, petrol şirketleri arasında, bilhassa şirketler tarafından üretici ülkelere ödenen paraların azlığından doğan ilk kriz, daha önce genel olarak değindiğimiz, 1951-1954 arasındaki İngiliz-İran petrol anlaşmazlığıdır ([243]). Denebilir ki, bu kriz veya anlaşmazlık, bütün petrol dünyasında yeni bir dönemi başlatmış ve petrol şirketlerine karşı, üretici ülkelerin teşkilâtlanması dönemini açmıştır. Bunun neticesi olarak, 1960 Ağustosunda **Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilâtı, OPEC** (Organization of Petroleum Exporting Countries) kurulmuştur. Üye sayısı o tarihte 13 kadar olan ve Suudi Arabistan, Irak ve Kuveyt gibi üç Arap ülkesinin de dahil olduğu bu kuruluşun amacı, petrol fiyatlarının tesbiti başta olmak üzere, hepsini ilgilendiren ortak meselelerin birlikte çözümünü sağlamaktı. Petrol fiyatları ile ilgili olarak şunu belirtelim ki, 1982 yılı başında 34 dolara kadar yükselmiş olan ham petrolün varil fiyatı, 1970 yılı Ocak ayında, Orta Doğu petrolleri için 1.80 dolar, daha yüksek vasıflı Libya petrolünün varil fiyatı da 2.17 dolar idi ([244]).

1967 Arap-İsraili savaşında Arapların ağır hezimeti, İsrailin silâh ve savaş üstünlüğüne karşı Arapları petrol silâhını kullanmaya sevketti.

Daha önce de açıkladığımız gibi ([245]), savaşın başladığı 5 Haziran 1967 günü, petrol üreten Arap ülkeleri, herhangi bir Arap ülkesine saldıran veya İsraile yardım eden devletlere, petrol ambargosu tatbik edeceklerini bildirmişlerdi. Bu karar çerçevesinde de, 6 Hazirandan itibaren, İsraile yardım ettiklerine inandıkları Amerika ve İngiltereye petrol sevkiyatını durdurdular. Fakat bir yandan savaşın kısa sürmesi, öte yandan da Amerika ve İngiltere hakkındaki iddiaların doğru çıkmaması üzerine, bu petrol ambargosu uzun ömürlü olamadı.

---

(243) Bak.: yukarda s. Ayrıca İngiliz-İran petrol anlaşmazlığı için bak.: Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980,** ss.489-490.

(244) 7.3 varil ham petrol 1 ton etmektedir. Günde üretilen 1 varil petrol 50 ton etmektedir.

(245) Yukarda s. bak.

Fakat savaş sona erdikten sonra, bilhassa 1967 Ağustos ayında Hartum'da yapılan toplantılarda, Irak, Cezayir ve Suriyenin liderlik ettiği bir grup Arap devleti, Amerika, İngiltere ve Batı Almanyaya petrol ambargosu tatbikinde israr ettilerse de, Tunus, Libya ve Suudi Arabistan gibi ılımlıların direnmesi üzerine, bu konuda herhangi bir karar alınamadı. Bunda bilhassa iki sebep rol oynamıştır: **Birincisi,** Batı'nın ve bilhassa Amerikanın tek petrol kaynağı Orta Doğu değildi. Amerikanın kendi üretimi olduğu gibi, Venezuela, Nijerya ve Endonezya gibi başka petrol ihracatçısı ülkeler de vardı. Petrol ambargosunda dayanışmayı sağlamak zordu. **İkincisi,** petrolün fiyatının gayet düşük olduğu bir sırada, Arap Ülkeleri için mühim bir gelirden yoksun kalmak, kolay göze alınamıyacak bir şeydi. Ilımlıların, ambargo taraftarlarına karşı dayatmalarının en mühim sebebi buydu.

Bununla beraber, petrol üreten Arap ülkeleri, 9 Ocak 1968 de, **Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilâtı**'nı, **OAPEC**'i (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries) kurmak suretile, bir ortak politika teşkilâtı meydana getirmeye muvaffak oldular. OAPEC'in kuruluşunda liderliği Suudi Arabistan, Libya ve Kuveyt yapmışlardır ve bu teşebbüslerinde de bir bakıma siyasî hareket etmişlerdir. Çünkü, OAPEC'in statüsüne göre, bu Teşkilât'a üye olabilmek için, o Arap ülkesinin petrolden başka bir ihraç maddesinin olmaması ve kurucuların oybirliği ile karar almaları gerekliydi. Birinci şart, Cezayir ve Mısırı bu Teşkilâtın dışında bırakıyordu ([246]).

OAPEC'in kurulmasından sonra gelişmeler yeni bir istikamet almaya başladı. 1 Eylül 1969 da Libya'da Krallığın devrilmesi ve Kaddafi'nin iktidara gelmesi, Libyayı ılımlılar grubundan çıkarıp radikaller grubuna soktu. Aynı zamanda Muammer Kaddafi, petrolün siyasî bir silâh olarak Batıya karşı kullanılmasında israr ederken, OAPEC'in de Suudi Arabistanın kontrolundan çıkarılması için mücadeleye başladı. Bu mücadele başarılı oldu ve 1970 yılında Cezayir, Bahreyn, Katar, Abu Dhabi ve Dubai OAPEC üyeliğine kabul edildiler. Çetin mücadelelerden sonra, 1972 de de, Irak ile Suriye ve Mısır da OAPEC üyesi oldular. Bu tarihten itibaren de, OAPEC, bir petrol dayanışma örgütü olmaktan ziyade, Arapların petrol kaynaklarını bir silâh olarak kullandıkları siyasî bir âlet haline geldi ([247]).

Bu gelişmelere paralel olarak, Batı'ya karşı her ne kadar petrol ambargosu tatbiki mümkün olmadı ise de, 1970 ten itibaren hemen bütün Orta Doğu ülkelerinde, petrol şirketlerine el koyma eğilimi başgösterdi. Meselâ, Irak 1972 de **Iraq Petroleum Company**'yi millîleştirdi. İran da 1973 de hemen hemen aynı şeyi yaptı ve yabancı petrol şirketlerini sadece bir yönetici haline geti-

(246) Benjamin Shwadran, **Middle East Oil Crises since 1973,** Boulder, Colo. Westview Press, 1986, p.45.

(247) **aynı eser,** p.46.

rerek, üretimi tamamen **İran Millî Petrol Şirketi**'nin (INOC) eline verdi. Diğer Arap ülkeleri ve bilhassa Basra Körfezi ülkeleri de, yabancı şirketlerdeki hisselerini arttırdılar.

OAPEC 1973 savaşına bu atmosferde girdi ve savaşla beraber petrolün siyasî silâh olarak kullanılması meselesi birdenbire ve 1967 de olduğundan çok daha ciddi ve sert bir şekilde gündeme geldi ki, bu, 1973 petrol krizinin başlaması demekti ([248]).

1973 savaşına ilk tepki Irak'tan geldi. Irak hükümeti 7 Ekim 1973 de yayınladığı bir bildiride, emperyalizmin İsrail ile işbirliği yaparak "Arap Milletine" saldırması dolayısile, Amerikan petrol şirketlerinin (Mobil-Exxon) Basra Petrol Şirketi'ndeki % 23.75 tutarındaki hisselerini devletleştirdiğini ilân etti. 21 Ekimde de, bir Hollanda Şirketi olan **Royal Dutch-Shell** şirketinin yine Basra Petrol Şirketi'ndeki hisselerini de devletleştirdi. Irak için Amerika ve Hollanda İsrailin en büyük yardımcısı ve destekleyicisi idi. Irak bunları yaparken, bir yandan da, bütün Arap ülkelerinden Amerikaya petrol ihracatını durdurmalarını istedi. Irak hükümetinin resmî organı olan **Al Thawra,** Orta Doğudaki Amerikan menfaatlerine darbe vurulmasını istiyor ve "Düşmanımız, bizim petrolümüzü bizimle savaşmak için kullanıyor" diyordu ([249]).

Irak'ın bu çağrısı üzerine Kuveyt harekete geçti ve 9 Ekimde, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilâtı'nın (OAPEC) Kuveyt'de bir toplantıya çağırdı. Gündem ise, bu savaşta petrolün nasıl bir rol oynayacağının tartışılması idi. Bu davete ilk cevap veren Irak oldu. Lâkin Kuveyt toplantısı ancak 17 Ekimde yapılabildi.

17 Ekime kadar geçen sürede Amerikanın göstermiş olduğu tutum OAPEC'in tepkilerini daha da arttırdı. Amerikanın 12 Ekimden itibaren İsraile silâh yardımı yapmaya karar vermesi ve 14 Ekimden itibaren de silâh sevkiyatına başlaması, bütün Arap dünyasında duyuldu. Bunun üzerine Suudi

(248) 1973 petrol krizi için bak.: Benjamin Shwadran, **Middle East Oil Crises since 1973,** Boulder, Colo., Westview Press, 1986; Jordan J. Paust and Albert P. Blaustein, **The Arab Oil Weapon,** New York, Oceana Publications, Inc., 1977; Raymond Vernon (Ed.), **The Oil Crisis** New York, W.W. Norton Co., 1976; NaeimA. Sherbiny and MarkA. Tessler, (Eds.), **Arab Oil - Impact on the Arab Countries and Global Implications,** New York, Praeger, 1976; Russell A. Stone, **OPEC and the Middle East,** New York, Praeger, 1977; Richard N. Cooper, **The Middle East and International System, Part II: Security and the Energy Crisis,** London, I.I.S.S., 1974, Adelphi Papers No.115; Hanns Maull, **Oil and Influence: The Oil Weapon Examined,** London, I.I.S.S., 1975, Adelphi Papers No.117; Edward N. Krapels, **Oil and Security-Problems and Prospects of Importing Countries,** London, I.I.S.S., 1977, Adelphi Papers No.136; **Strategic Survey, 1974,** London, I.I.S.S., 1975, pp.28-32; **Keesing's...1973,** pp.26224-26228; **Keesing's...1974,** PP.26845-26849.

(249) Laqueur, **Confrontation,** p.237.

Arabistan, bir yandan Amerikaya uyarıda bulunarak, İsraile silâh sevkiyatının Suudi-Amerikan münasebetlerine tesir edebileceğini söylerken, öte yandan da ARAMCO'yu harekete geçirdi. ARAMCO'yu meydana getiren dört büyük şirketin (Mobil, Exxon, Chevron, Texaco) genel müdürleri, 13 Ekimde Başkan Nixon'a ortak bir mektup gönderdiler. Amerikanın İsraile silâh yardımını durdurmasını, aksi takdirde, başta Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere, Amerikanın bütün "ılımlı" Arap ülkeleri ile münasebetlerinin bozulabileceğini bildirdiler. Fakat bu mektup ne Nixon ve ne de Kissinger üzerinde hiç bir tesir yapmadı ([250]).

OAPEC'in 17 Ekimdeki Kuveyt toplantısı bu atmosfer içinde yapıldı. 10 üye devletin (Abu Dhabi, Cezayir, Bahreyn, Mısır, Irak, Kuveyt, Libya, Katar, Suudi Arabistan ve Suriye) katıldığı toplantıda, **İsrail işgal ettiği topraklardan çekilinceye ve Filistin halkının meşrû hakları iade** edilinceye kadar, Eylül 1973 sonu rakamları esas alınarak ve 1 Ekimden başlamak üzere, petrol üretiminin her ay % 5 nisbetinde azaltılmasına karar verildi ([251]). Fakat bazı ülkeler bu azaltmada % 10 nisbetini tatbik ettiler.

4-5 Kasım 1973 günlerinde yine Kuveyt'de yapılan bir diğer OAPEC toplantısında ise, aylık % 5 kısıntılara devam edilmekle beraber, toplam kısıntının % 25 i geçmemesine ve bu kısıntıların "dost" ülkelere yapılan sevkiyata tesir etmemesine karar verildi ([252]).

Diğer taraftan, Başkan Enver Sedat ile Başkan Hafız Esad'ın daveti üzerine 26-28 Kasım günlerinde Cezayir'de bir Arap Zirvesi yapıldı. Üç gün süren ve kapalı kapılar arkasında yapılan ve Irak ile Libya'nın katılmadığı toplantılar sonunda bir bildiri yayınlandı ([253]). Bildirinin "Siyasî Deklârasyon" adını taşıyan birinci kısmında, İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesi isteniyordu. İkinci kısım ise, "Batı Avrupa Hakkında Deklârasyon" olup, 1973 savaşı sırasında Batı Avrupanın tutumundan övgü ile söz ediliyor ve Filistin halkının haklarının iadesi için Batı Avrupanın desteği isteniyordu. Bildirinin 3. kısmı sosyalist ülkelere, 4. kısmı Afrikaya ve 5. kısmı da Bağlantısızlara hitap ediyordu.

Batı Avrupa hakkındaki bu övgülü tutumun iki sebebi vardı. Birincisi, daha önce de sözünü ettiğimiz veçhile ([254]), Portekiz hariç, Avrupa ülke-

---

(250) Bu konuda bak.: Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict,** pp.257-259.

(251) Bildirinin metni: Jordan Paust and Albert P. Blaustein, **The Arab Oil Weapon,** New York, Oceana Publications, Inc., 1976, pp.44-45 **ve The Search for Peace...1967-79,** p.272.

(252) Bu toplantının bildirisi : **The Arab Oil Weapon,** p.46.

(253) Bildirinin metni : **The Arab Oil Weapon,** pp.54-62 ve **Keesing's...1973,** pp.26245-26246.

(254) Bak.: yukarda s.332.

lerinin, İsraile silâh taşıyan Amerikan uçaklarına iniş ve ikmal izni vermemeleri idi. Batı Avrupadan destek istenmesinin sebebi ise, Avrupa Topluluğunun (E.E.C.) 6 Kasımda yayınladığı bildiride ([255]), Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararını desteklediğini ve kuvvet yoluyla toprak kazanılmasını kabul etmediğini belirtmesi ve İsrailin 1967 de işgal ettiği topraklardan çekilmesini, bununla beraber, bölgedeki **her devletin** egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı ile, "güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde" barış içinde yaşama hakkına saygı gösterilmesini istemesi idi.

Cezayir Zirvesinin en mühim belgesi ise, "Arap Petrol Politikası Hakkında Karar" adını taşımaktaydı ([256]). Bu "Karar" da, İsrail, işgal ettiği topraklardan çekilinceye ve Filistin halkının hakları sağlanıncaya kadar, petrolün bir silâh olarak kullanılacağı belirtildikten sonra, bu politikanın tatbik ilkeleri şu şekilde açıklanıyordu :

1) İsraili destekleyen bütün ülkelere petrol ambargosu tatbik edilecektir.

2) Petrol üreten Arap ülkelerinin gelirleri dörtte bir azalıncaya kadar, petrol üretiminin kısılması.

3) Petrol üreten ülkelerin dışişleri ve petrol bakanlarından meydana gelen bir Komite teşkili ve bu Komite'nin, devletleri, "dost ülkeler", "tarafsız ülkeler" ve "düşmanı destekleyen ülkeler" şeklinde sınıflandırılması ve tutumları değişen ülkeleri bir sınıftan diğer sınıfa nakletmesi. Ayrıca, "dost" bir ülkeye verilen petrolün başka bir ülkeye intikal ettirilmemesinin sağlanması.

Arap ülkelerinin bu petrol ambargosu, sadece gelişmiş sanayici ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de büyük panik yarattı. Fakat en büyük paniğin Avrupada olduğu bir gerçektir. Çünkü Amerikaya tatbik edilen ambargo, Amerikanın petrol tüketimine ancak % 6 risbetinde tesir ediyordu. Fakat Avrupa ülkeleri, bir yazara göre, petrol ambargosuna "korkmuş tavşanlar gibi" tepki gösterdiler ([257]). Petrol ambargosu neticesinde şöyle manzaralar ortaya çıktı: Vaşington ve Londra'da ışıklar söndürüldü. Arapların listesinde "dost ülke" olarak yer almasına rağmen, Yunanistanda bile Akropol'ün aydınlatılmasından vazgeçildi. Hollanda Kraliçesi Juliana'nın bisiklete binmesi sürpriz olmadı. Hindistanda ise, Bayan Indira Gandhi iki atlı bir arabaya biniyordu. Hindistan daima Arapları desteklemesine rağmen, yapılan kamu oyu araştırmalarından halkın büyük kısmının İsraili tuttuğu

(255) Bildirinin metni : Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** pp.1192-1193; **Keesing's...1973,** p.26227.

(256) Metin : **The Arab Oil Weapon,** pp.63-64.

(257) Laqueur, **Confrontation,** p.239.

görülmüştü. Bütün dünyada akaryakıt fiyatları birdenbire fırladı. Bir çok ülkeler akaryakıtı karneye bağladı. Bazılarında otomobiller için hız sınırlaması konuldu. Bazılarında ise, bazı günler araba kullanılması yasaklandı ([258]).

Petrol ambargosundan, en büyük darbeyi Hollanda yedi. Çünkü Hollandanın Rotterdam rafinerileri bir çok Avrupa ülkesine akaryakıt sağlamakta idi. Avrupa ülkeleri petrol ithalâtının % 17 sini Rotterdam vasıtasile yapmakta idiler.

1973 petrol krizi, petrol üreten ülkelerinin, ambargo tatbiki ve üretimi kısmaları şeklinde başlamakla beraber, bu iki tedbir uzun ömürlü olmadı. Her iki tedbir de 1974 Ocak ayından itibaren gevşetilmeye başlandı ve nihayet üretim kısıntısı ve ambargolar 1974 Martında sona erdi. Gerçekten üretim rakamlarına baktığımızda, üretim kısıntılarının 1973 yılı itibarile çok da fazla olmadığı, bazı Arap ülkelerinin üretim artışına bile gittikleri görülmektedir. Bunun için bir kaç örnek verelim: Arap olmadığı için OAPEC'e üye olmayan İran Şahı, 5 Kasımda verdiği demeçte, İranın üretimini kısmayacağını, fakat OAPEC'in üretim kısıntısından yararlanmak için İranın üretimini arttırmayacağını söylemesine rağmen, 1972 de petrol üretimi 252 milyon ton olan İranın 1973 üretimi 293 milyon ton olmuştur ki, artış % 16.4 dür. 1972 Haziranındaki millileştirmeden sonra petrolüne müşteri bulmakla sıkıntı çeken Irak ise, 1972 de 72 milyon ton üretmiş iken, 1973 de 97 milyon ton üretmiştir ki, artış nisbeti, bütün Arap ülkeleri içinde en yüksek olarak % 34.7 idi. Bu artış nisbetleri Suudi Arabistan için % 27.8 (285 milyon tondan 364 milyon tona), Abu Ahabi için % 23.8 (50 milyon tondan 63 milyon tona) ve Katar için de % 17.9 (23 milyon tondan 27 milyon tona) idi. Buna karşılık, Kuveyt'in üretimi 1972'den 1973 e % 8.5 gerileyerek 151 milyon tondan 138 milyon tona, Libyanın üretimi % 2.9 gerileyerek 108 milyon tondan 105 milyon tona düşmüştür. Cezayirin üretimi ise 50-51 milyon ton civarında hemen hemen aynı kalmıştır. Cezayir ve Libya hariç, sadece Orta Doğu ülkelerinin 1973 yılındaki toplam 1.045 milyon tonluk üretimi, 2.837 milyon tonluk dünya üretiminin % 36.8 ini teşkil etmekteydi ([259]).

OAPEC'in 1974 üretim rakamlarının, 1973 e nisbetle daha düşük olduğu görülmektedir. Üretim düşmesinde Libya başta gelmektedir. Libya 1974 deki 73.5 milyon tonluk üretimi ile, 1973 e nisbetle, % 29.9 üretim kaybına uğramıştır. Libyayı, 1974 üretimi 114 milyon tona düşen ve 1973 e nisbetle % 17.3 üretim gerilemesine maruz kalan Kuveyt takip etmiştir. Kuveyt'i ise, % 9.1 üretim azalması ile Katar, % 5.3 üretim azalması ile Cezayir ve % 4.2

(258) Laqueur, **Confrontation**, p.242; Bu tedbirler konusunda bak.: **Keesing's...1973**, pp.26226-26228 ve **Keesing's...1974**, p.26357.

(259) Rakamlar için bak.: The British Petroleum Company Ltd., **BP Statistical Review of the World Oil Industry, 1974**, p.6.

üretim azalması ile de Irak takip etmiştir. Buna karşılık, 1974 yılında Suudi Arabistanın üretimi % 11.8, İranın üretimi ise % 2.7 nisbetinde artmıştır. 1974 yılında 2.850 milyon ton dünya üretimi içinde Orta Doğunun (yine Cezayir ve Libya hariç) payı 1.077 milyon ton ile % 37.8 olmuştur ([260]).

1973 yılında üretimin beklendiği kadar düşmemiş olmasının iki sebebi vardır: birincisi, üretim kısıntıları ile birlikte, petrol fiyatlarının da arttırılmasına gidilmesidir. Üretim kısıntısı ile meydana gelen gelir kaybının, fiyat arttırımı ile telâfisi yoluna gidilmiştir. İkincisi, üretim kısılması ve petrol ambargosuna karşı, Amerikanın 1974 Ocak ayından itibaren gayet sert tepkiler göstermesidir ([261]). Amerikanın bu tepkileri, petrol üreticisi Arap ülkelerinin petrol ambargosunda vitesi yavaşlatmalarına sebep olmuştur. Bunun neticesi olarak da, 1973 üretiminde çok fazla veya çok göze batan bir düşme olmamıştır.

1974 üretimindeki azalma ise, doğrudan doğruya, daha petrol ambargosunun ve üretim kısıtlamalarının başından itibaren başvurulan fiyat yükseltilmelerinin sebep olduğu tüketim kısıtlamaları ile ilgilidir.

---

(260) Rakamlar için bak.: The British Petroleum Company Ltd., **BP Statistical Review of the World Oil Industry, 1974,** p.6.

(261) 1973 petrol krizi Amerikada ve Kongre'de o kadar büyük heyecan ve panik uyandırmıştır ki, Amerikan Kongresi bu kriz ve neticeleri ile ilgili pek çok inceleme ve araştırma yaptırmıştır. Bunlardan bazılarını zikredelim : U.S. Congress, House of Representatives, Committe on Foreign Affrairs, **New Perspectiveson the Persian Gulf,** Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1973; U.S. Congress, House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, **The United States Oil Shortages and the Arab-Israeli Conflict : Report of a Study Mission to the Middle East, from October 22 to November 3, 1973,** Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1973; U.S. Congress, House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Foreign Economic Policy, **Hearings : Foreign Policy Implications of the Energy Crisis,** Washington, D.C., U.S. Govt. Print. Office, 1973; U.S. Congress, House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Foreign Economic Policy and Subcommittee on the Near East and Asia, **Hearings : Oil Negotiations, OPEC, and the Stability of Supply,** Wash. D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1973; U.S. Congress, Library of Congress, Congressional Legislative Reference Service, **The Arab Oil Embargo and the United States Shortages, October 1973 to March 1974,** Wash., D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1974; U.S. Congress, Senate, Committee onf Finance, **World Oild Developments and U.S. Oil Import Policy,** Wash., D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1973; U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **Data and Analysis Concerning the Possibility of a U.S. Food Embargo as a Response to the Present Arab Oil Boycot,** Wash., D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1973; U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, **The Middle East Between War and Peace, November-December, 1973: A Staff Report,** Wash., D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1974; U.S. Congress, Senate, Committee on Interior and Insular Affairs, **Implications of Recent Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) Oil Price Increases,** Wash., D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1974; U.S. Federal Energy Administration, **The Economic Impact of the Oil Embargo on the American Economy,** Wash., D.C., U.S., Govt. Print. Off., 1974.

Daha OAPEC'in ilk Kuveyt toplantısından önce, 16 Ekimde, Körfez ülkeleri petrolün afişe (posted) fiyatına ([262]) % 70 zam yaptıklarını açıkladılar ki, bunun manası, petrolün varil fiyatını yaklaşık 3 dolardan yaklaşık 6 dolar civarına çıkarmaktı. Körfez ülkelerini diğer Arap ülkeleri de takip etmekte gecikmedi. Cezayir ham petrolün fiyatını varil başına 3.60 dolardan 5 dolara, Irak 2.977 dolardan 5.061 dolara, Libya 4.604 dolardan 6.979 dolara ve Umman da 3.043 ten 5.787 dolara çıkardı. Bolivya, Nijerya, Ekvatör, Venezuela ve Endonezya da, Körfez ülkelerini takip ederek fiyatlarını arttırdılar ([263]).

Fakat fiyat artışları burada durmadı. Kasım 1973 de Körfez ülkeleri, ortalama 5.11 dolar olan petrolün varil fiyatını, 1 Ocak 1974 ten itibaren 11.651 dolara çıkardılar. Bunun üzerine Cezayir de Kasım ayında 9.25 olan varil fiyatını 1 Ocaktan itibaren 16.216 dolara ve Libya da 9 dolara çıkardığı fiyatını 1 Ocak 1974 den itibaren 15.786 dolara çıkardı. Bolivya, Ekvatör, Venezuela, Nijerya ve Endonezya da aynı yolu takip ettiler. Fiyatların bu son derece hızlı artışı karşısında OAPEC, 24-25 Aralıkta yaptığı toplantıda, Ocak 1974 için öngörülmüş olan ek % 5 lik üretim kısıtlamasından vazgeçmiştir ([264]).

Bu hızlı fiyat artışları, en büyük petrol tüketicisi sanayileşmiş ülkelerde, tüketimin kısılması için geniş çaplı tedbirlerin alınmasına yol açmıştır. Dolayısile, 1974 yılında üretimin düşmesinde bu anormal denebilecek fiyat artışları büyük rol oynamıştır. Fakat bu üretim düşmesi, ister Arap olsun, ister diğerleri, petrol üreten ülkelerin gelirlerinin düşmesine değil fiyatların yükselmesi dolayısile, bu gelirlerin artmasına sebep olmuştur. Ne var ki, petrol üreten ülkelerin bu gelirleri, bir yandan sanayileşmiş ülkelere "yatırım" olarak dönerken, öte yandan da, petrol fiyatlarındaki yükselmeler, petrol üreten ülkelerin sanayileşmiş ülkelerden aldığı sanayi mamullerine aynen ve belki de daha fazla olarak yansımıştır.

Petrol krizinin değil, fakat petrol ambargosunun kalkmasında, Amerikanın tepkilerinin mühim bir rol oynadığı görülmektedir. Amerikan Savunma Bakanı James Schlesinger, petrol üreten Arap ülkelerine uyarıda bulunarak, sanayici ülkeleri "felce" uğratmaya niyetlendikleri takdirde, Amerikanın buna "askerî karşılık" vereceğini bildirdi. Amerikada hükümet ve Kongre çevrelerinde, petrolü Arap ülkelerinin Batı'nın sanayiini "boğmak" isteyip istemedikleri ve böyle bir durumda, Amerikanın Körfez'de ne şekil

---

(262) Afişe fiyatlar veya "Posted Prices", vergi ve "royalty"ye esas olan fiyatlardır.

(263) Bak.: **Keesing's...1973,** p.26225.

(264) Bak.: **Keesing's...1974,** pp.26355-26356.

bir askerî harekâta başvurabileceği, bunun imkânları ve sakıncaları ciddi olarak tartışılmıştır ([265]).

Amerika için "Körfez Meselesi" ilk defa bu şekilde ortaya çıkmaktaydı. 1979 da Sovyetlerin Afganistanı işgali ve 1980 Irak-İran savaşı karşısında Amerikanın telâşlanmasının başlangıcını herhalde petrol ambargosu tarihine bağlamak yanlış olmayacaktır.

Amerikanın askerî müdahale ihtimaline dair ortaya çıkan söylentilere her ne kadar Arap ülkeleri tepki gösterdilerse de, 13-17 Mart 1974 de Viyana'da yapılan OAPEC toplantısında petrol ambargosunun tümden kaldırılmasına karar verdiler ([266]).

Petrol ambargosunun kaldırılmasında, hem siyasî mahiyetteki (Cezayir, Libya ve Suriye gibi "sertlik" taraftarları bir yanda, Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan gibi "ılımlılar" bir yanda idi) ve hem de ambargo konusundaki çeşitli görüş ayrılıkları da rol oynamış olmakla beraber ([267]), Amerikanın Ocak 1974 ten itibaren, en çok petrol tüketen sanayici ülkeleri, "petrol şoku"na karşı organize etmek üzere harekeke geçmesi de, bir yandan bu görüş ayrılıklarını tahrik ederken, öte yandan da ambargo konusundaki tutumlarının yumuşamasına sebep olmuştur.

Ambargo devam ederken aynı zamanda petrol fiyatlarının da yükselmeye ve hızla artmaya başlaması, Amerikayı harekete geçirdi ve Başkan Nixon 10 Ocak 1974 de, en çok petrol tüketen 8 ülkenin (Kanada, Fransa, Batı Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç ve İngiltere) hükümet başkanlarına gönderdiği mektuplarda, Şubat ayında bu sekiz ülkenin dışişleri bakanlarını Vaşington'da bir toplantıya çağırdı. Başkan Nixon, aynı zamanda 13 OPEC ülkesinin hükümet başkanlarına da gönderdiği mesajlarda, toplantının amacını ve konunun ehemmiyetini belirtiyordu ([268]).

Başkan Nixon'ın sözünü ettiği toplantı 11-13 Şubat 1974 günlerinde Vaşington'da yapıldı ve 13 ülke (Belçika, Kanada, Danimarka, Batı Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İngiltere ve Birleşik Amerika) katıldı. Toplantıda alınan kararlarda, enerji tasarrufu ve talebin kısılması, bunalım dönemlerinde enerji sağlanmasında işbirliği yapılması, yeni enerji kaynaklarının bulunması ve bu konuda yapılacak araştırmalarda milletlerarası işbirliği öngörülmekteydi.

---

(265) Bu konuda bak.: **Strategic Survey, 1974,** pp.30-32.

(266) Toplantı sonunda yayınlanan bildirinin metni : **Keesing's...1974,** p.26617. Bildiride petrolün bir silâh olarak kullanılmasının gayet müessir bir şekilde işlediği ve Batı'nın, Arap dünyasının, dünya ekonomisi için değerini anlamış bulunduğu söylenmekte idi.

(267) Bu konuda bak.: Shwadran, **Middle East Oil Crises since 1973,** pp.49-57.

(268) Mektup ve mesajların metinleri : **Keesing's...1974,** p.26358.

Toplantı çok tartışmalı geçti. Çünkü Amerika, petrol şokuna karşı mukabil tedbir olmak üzere, sanayici ülkeler arasında yeni bir organizasyon kurulmasını isterken, Avrupa Topluluğu ülkeleri petrol ambargosu karşısında paniğe kapılınca, Arap-İsrail meselesinde, Araplara eğilim gösteren bir tutum almak suretile ambargodan yakasını sıyırmıştı. Bu sebeple, Vaşington toplantısında, alınacak tedbirleri tesbit etmek üzere kurulan Koordinasyon Komitesi, 13-14 Martta yaptığı toplantıda, yeni bir organizasyon kurulması yerine, meselenin Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı (OECD) içinde ele alınmasına ve ayrıca, petrol üreten ülkeler ile petrol tüketen ülkelerin katılması ile bir konferans toplanmasına da karar verdi.

Bundan sonra yapılan çalışmalar sonunda, 15 Kasım 1974 de, Paris'te OECD çerçevesinde, Vaşington toplantısına katılan 12 devlet (Fransa hariç) ile; Avusturya, İsveç, İsviçre ve Türkiyenin de dahil olduğu 16 devlet tarafından (Norveç sonradan çekildi) **Milletlerarası Enerji Ajansı** (International Energy Agency - IEA) kuruldu ([269]). Kuruluşun amacı, Vaşington toplantısında alınan kararların hemen hemen aynı idi. Yani enerji konusunda işbirliği ve dayanışmayı gerçekleştirmekti.

Bu arada Avrupa Topluluğu da Mayıs-Ekim 1974 döneminde, yine aynı mahiyette kararlar almakla, beraber, bir yandan Arap Ligi, öte yandan da OAPEC ülkeleri ile diyalog toplantıları yapılmasına karar vermek suretile, meseleyi yumuşak bir çerçeve işine sokmaya çalıştı.

1974 yılının ilk yarısında petrol fiyatları yükselmeye devam ederken, üretici ülkeler de, yabancı petrol şirketlerini ya millîleştirdiler veya bu şirketlerdeki hisselerini arttırdılar. Meselâ Libya, 1974 Şubatında, üç büyük Amerikan petrol şirketini tamamen millîleştirdi. Abu Dhabi, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan ise, ülkelerinde bulunan petrol şirketlerindeki hisselerini % 25 ten % 60 a çıkardılar. Venezuela, 1983 ten itibaren millîleştirme kararı aldı. Ekvatör, yabancı petrol şirketlerinden % 25 hisse alırken, Nijerya da hissesini % 35 ten % 55 e çıkardı ([270]).

1974 yılının sonlarına doğru dünya artık petrol şokunu atlatmış görünüyordu. Üreten de, tüketen de, bu yeni şartlara artık ayak uydurmaya başladı. Petrol üreticisi ülkeler her altı ayda bir zam yaparken, Batı'nın sanayileşmiş ülkeleri de kendilerini bu zamlara intibak ettirdiler. Çünkü, eski adı ile "Dolar", fakat şimdi yeni adı ile "Petrodolar"lar, sonunda, sanayileşmiş ülkelere dönmeye başladı. Buna rakamlarla bir kaç örnek verelim ([271]): OPEC

(269) Milletlerarası Enerji Ajansı'nın kuruluş belgesinin tam metni : **Keesing's...1974,** p.26845.

(270) Bu konuda bak.: **Keesing's...1974,** pp.26619-26620 ve **Strategic Survey, 1974,** p.28.

(271) Rakamlar, Shwadran, **Middle East Oil Crises since 1973,** pp.135-137 den alınmıştır.

ülkelerinin, 1973 ten sonra artan fiyatlar dolayısile, 1974-78 yılları arasında petrolden elde ettikleri gelirin toplamı 573 milyar dolar tahmin edilmiştir.Yine bu tahminlere göre de, bu ülkelerin 1978 yılı sonunda dış ülkelere yaptıkları yardımların toplamı da 188 milyar doları bulmuştur.Amerikan Hazine Bakanlığının tahminlerine göre, petrol üreticisi ülkelerin Amerikadaki yatırımları 1972 de 1 milyar dolar iken, 1977 Martında bu miktar 32 milyar dolara ve 1978 sonunda da 52 milyar dolara çıkmıştır. Bu 52 milyar doların 32 milyarı banka mevduatı ve 20 milyar doları da hazine tahvilleri, şirketlerin hisse senetleri ve şirket tahvillerine yatırım şeklinde idi. Yine adı verilmeyen bazı ülkelere yapılan yatırımlar ise 22 milyar dolar, gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar da 16 milyar dolardır. Hatta komünist ülkelere bile 4 milyar dolar civarında bir yatırım yapılmıştır.

Petrol üreticisi ülkelerin bu yatırımlardan elde ettikleri gelirler 1972 de 781 milyon dolar iken, 1978 de bu gelir 10.296 milyon dolar olmuştur. Fakat şunu da belirtelim ki, Amerikanın 1978 Mayısı itibarile Suudi Arabistanda aldığı askerî projelerin toplam bedeli de 26 milyar doları bulmaktaydı.

1973 - 74 Birinci Petrol Krizi bu neticeyi vermekle beraber, 1979 - 80 de ikinci bir petrol krizi ve şoku patlak verdi. İranda 1979 Şubatında Şah'ın devrilmesi ve Humeyni rejiminin Batı ile münasebetlerini kesmesi, Batı'yı İran petrolünden yoksun bırakınca, fiyatlar birdenbire fırladı. 1979 Haziranında 23.50 dolar olan petrolün varil fiyatı, Ocak 1980 de 35 dolara fırladı ([272]).

1982 den itibaren, fiyat yükselmelerine karşı stokların artmış olması dolayısile, dünya petrol piyasasında talebin düşmeye başlaması ve Irak ve İranın da savaş için para kazanmak amacı ile üretimlerini arttırmaları, 1983-84 ten itibaren yeni bir krizin, fakat bu sefer üretici ülkeler aleyhine, fiyatların düşmesi şeklinde ortaya çıkan yeni bir krizin patlak vermesine sebep oldu. 1985 yılı ortalarında fiyatlar 26 dolar civarına ve daha sonraları 10-11 dolara inerken, neticede 18 dolar civarında istikrar buldu ([273]).

14. Enver Sedat'ın Kudüs Seferi

A) Enver Sedat'ın Batı'ya Kayması

1975 Eylülünde İsrail ile yaptığı Ayırma Anlaşmasından sonra Enver Sedat bir kere daha görmüştü ki, Amerika ile münasebetlerini geliştirdikçe, parça parça da olsa, Sina'yı İsrailin elinden kurtarmak mümkün olmaya başlamıştı. Bu sebeple Enver Sedat'ın 1975 sonundan itibaren Batı'ya, fakat bilhassa

(272) İkinci petrol krizi için bak.: Shwadran, **Middle East Oil Crises since 1973**, pp.147-169.

(273) Üçüncü petrol krizi için bak. : **aynı eser**, pp.172-209.

Amerikaya kayması daha hızlı bir şekil aldı. Tabiatile, buna paralel olarak da Sovyetlerle münasebetleri gittikçe zayıfladı. Yani Enver Sedat, Amerika ile münabesetlerini geliştirirken, aynı zamanda Sovyet Rusya ile de münasebetlerini muhafaza etmek gibi bir hevese kapılmadı. Herhalde bu ikisinin birarada yürüyemiyeceğini veya kendisinin böyle bir politikayı yürütemiyeceğini görmüştü.

Esasına bakılırsa, Enver Sedat, daha 1974 teki birinci Ayırma Anlaşmasından sonra yeni bir silâhlanma politikası takibine başlamış ve Sovyet silâhları yerine Batı silâhlarını sağlama çabası içine girmişti. Batı silâhları bakımından şüphesiz en iyi kaynak Amerika idi. Fakat Amerika ile İsrail arasındaki stratejik münasebetler ve Amerikadaki İsrail lobisinin gücü dolayısıile, bunun kolay olamıyacağını gördüğünden, önce Batı Avrupaya dönmüştür.

Silâhlanma bakımından Enver Sedat'ın gerçekleştirmek istediği ikinci husus da, Mısırda bir silâh endüstrisinin geliştirilmesi idi. Bunun için de, teknik bakımdan Avrupaya dönerken, finansman bakımından da, Suudi Arabistan başta olmak üzere, ılımlı Körfez ülkelerinin kapısını çalmıştır. Bu amaçla Enver Sedat, 20-29 Şubat 1975 günlerinde Suudi Arabistan, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar ve Kuveyt'i ziyaret ederek bir takım imkânlar sağlarken ([274]), 29 Mart - 10 Nisan tarihlerinde de Batı Almanya, Fransa, İtalya, Yugoslavya ve Avusturyayı ziyaret etti. Bu ziyaretler sırasında Fransa ile uzun vâdeli silâh satışı ve üretimi için 2.2 milyar dolarlık bir anlaşma ve 44 **Mirage F-1** uçağının satın alınması ve pilotların eğitimi için bir anlaşma yapıldı. Hatta İngiltere ile de 200 adet **Jaguar** avcı uçağı için bir anlaşma da gerçekleştirildi. Yine İngiltere ve İtalya ile, Mısırın elindeki Sovyet yapısı T-54, T-55 ve T-62 tanklarının, Batı yapısı motorlar ve 105 mm.lik toplarla donatılması için de anlaşmalar yapıldı ([275]).

1975 Ayırma Anlaşmasının arkasından Enver Sedat, 26 Ekim - 5 Kasım 1975 günlerinde Vaşington'u ziyaret etti ([276]). Bu, bir Mısır Devlet Başkanının Vaşington'a ilk ziyareti idi. Enver Sedat Vaşington'da o kadar iyi karşılandı ki, Amerikan Kongresinde bile bir konuşma yaptı. Bütün arzusu Amerikadan bazı silâhları alabilmekti. Bu sebeple, Amerikadan, **F-5A** avcı uçakları ile uçaksavar **HAWK** füzeleri ve **TOW** anti-tank füzeleri istedi. Fakat İsrailin itirazı ve İsrail lobisinin Amerikan hükümeti üzerindeki baskısı dolayısile, ancak C-130 **Hercule** nakliye uçaklarından 6 tane alabildi. Bununla beraber, Başkan Ford, 30 Ekimde Kongre'ye gönderdiği mesajında, Mısıra

(274) Bu ziyaretler için bak.: **Keesing's...1976,** p.27809.

(275) Bak.: **Strategic Survey, 1975,** p.80.

(276) Bu ziyaret için bak.: **Keesing's...1976,** p.27808.

1975-76 dönemi için 750 milyon dolarlık ekonomik yardım yapmak hususunda yetki istedi. Bu miktarın 250 milyon doları gıda yardımı olacaktı.

Mamafih, Amerikan ekonomik yardımı bu kadarla da kalmadı. Amerikan Hazine Bakanı William Simon, 1976 Martında Mısırı ziyaret etmiş ve yapılan görüşmeler sonunda Simon, gelecek iki yıl için Mısıra 1.885 milyon dolarlık ekonomik yardım yapılacağını açıklamıştır.

Buna karşılık Amerikanın 1975 Ayırma Anlaşmaları ile İsraile vaadettiği silâhlar, 1976 yılı başından itibaren bu ülkeye akmaya başlamıştır ([277]). Verilen silâhların değeri 2.2 milyar dolardı.

Bu arada İsrail de, 1975 Ayırma Anlaşmasını aksatmadan tatbik etti. İsrailin çekilmesi ve Mısır kuvvetlerinin, anlaşma ile kendilerine verilen topraklara girip yerleşmesi, 1976 Ocak ayında başladı ve 23 Şubatta tamamlandı. Keza **Gidi** ve **Mitla** geçitleri de B.M. kuvvetleri tarafından İsrail'den alınarak Mısıra teslim edildi. İsrail, **Abu Rudeis** petrol kuyularını da Şubat ayında Mısıra terketti. Her iki tarafı da gözetleyecek olan elektronik erken uyarı sistemi de, 200 kişilik Amerikan personeli ile çalışmaya başladı. Bu suretle Mısır, Sina'daki topraklarından bir kısmını daha geri almış oluyordu.

B) Enver Sedat Moskova'dan Kopuyor

İşte tam bu sıradadır ki, Enver Sedat bir bomba daha patlattı. 14 Mart 1976 günü Mısır Parlâmentosunda yaptığı konuşmada, 27 Mayıs 1971 tarihli ve 15 yıl süreli, Mısır-Sovyet "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması"nı feshetti ([278]). Hem bu fesih, Sedat'ın 1972 Temmuzunda Sovyet uzman ve teknisyenlerini Mısırdan kovmasına benzemiyordu.

Enver Sedat 14 Mart konuşmasında, bu antlaşmanın feshine gerekçe olarak şu noktaları belirtiyordu: 1973 Savaşından sonra Sovyetlerin Mısıra karşı ilgileri azaldığı gibi, Arap dünyasında "mihverler" yaratarak, Arap dünyasını bölmeye çalışmaktadırlar. Mısır-Sovyet münasebetleri tam bir çıkmaz içindedir. Çünkü Sovyetler artık Mısıra silâh vermedikleri gibi, 1973 savaşında verdikleri silâhların borçları için Mısırın istediği moratoryumu da reddetmişlerdir. Ayrıca, bu borçların faizlerinin de ödenmesini istemişlerdir. Sovyetlerin yedek parça vermemesi sebebile, eldeki silâhlar bir yıl içinde hurda hale gelecektir. Hindistan, MİG-21 uçaklarının yedek parçalarından Mısıra vermek istediğinde, Sovyetler buna engel olmuşlardır. Sovyetler Mısıra diz çöktürmek için ekonomik baskı yapmaktadırlar. Enver Sedat, "Ben Allah'tan başka kimsenin önünde diz çökmem" diyordu.

(277) Bak.: **Strategic Survey, 1975,** p.79 ve **Strategic Survey, 1976,** p.82.

(278) Konuşmanın metni: **Historic Documents of 1976,** Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1977, pp.171-175; ayrıca : **Keesing's...1976,** p.27666.

Bu arada Sedat, Mısırın politikasının, Amerikayı, İsrailî desteklemekten vazgeçirip, Araplarla işbirliğine sevket olduğunu da belirtmekteydi.

Konuşmasının sonunda Sedat, bu anlaşmanın artık bir yararı kalmadığını, dolayısile feshedilmesi gerektiğini söylüyordu. Nitekim, Mısır parlâmentosu da 15 Martta, yani ertesi gün aldığı bir kararla 1971 Antlaşmasını feshetti. 4 Nisanda alınan bir kararla da, Sovyet donanmasının Mısır limanlarından yararlanmasını sağlayan anlaşma feshedildi. Mısır artık Sovyetlerle tüm bağlarını koparıyordu.

Enver Sedat'ın bu hareketi Amerikayı son derece sevindirdi. Buna karşılık Sovyetler için hâdise gerçekten bir "şok" oldu. Tass Ajansı 15 Mart günü yayınladığı bildiride, Mısırın bu antlaşmayı feshetmesinin, "uzun zamandanberi" Sovyetlere karşı takip etmekte olduğu "gayri dostane" politikanın bir neticesi olduğunu söylüyordu. Mamafih, aynen 1972 Temmuzundaki krizde olduğu gibi, Sovyetler yine de Mısırın yakasını bırakmadılar. Bu kopmanın şokunu azaltmak için 28 Nisan 1976 da Mısırla gayet geniş çerçeveli bir ticaret anlaşması imzaladılar. Enver Sedat da şimdilik daha ileri getmeyi uygun bulmadı. Mayıs ayında yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Sovyetler Birliği ile kavga etmek niteyinde değiliz. Bağımsız tutumumuzun anlaşılacağı ve kabul edileceği günün geleceğini ümid ediyorum ve o zaman Sovyetlerle olan münasebetlerimiz daha sağlam bir zemine oturmuş olacaktır" ([279]).

C) 1976 Yılı gelişmeleri - Filistin Meselesi

Bundan sonra, 1976 yılının hem Mısır ve hem de Orta Doğu politikası açısından, başlıca gelişmeleri şu noktalarda toplanmaktadır:

1) 1975 Mayısında başlayan Lübnan İç Savaşı. Filistin meselesi ile çok yakından ilgili olan 1975-76 Lübnan iç savaşını ve bunu takip eden gelişmelerin neticesi olan, 1982 de İsrailin Lübnanı işgalini, bundan sonraki bölümlerde ele alacağız.

2) 1976 yılında Amerikanın Orta Doğu politikası aktif değildir. Çünkü Amerikada Başkanlık seçimi kampanyası vardır. Başkanlık seçimlerinden sonra, 1977 yılı başından itibaren Amerikanın harekete geçmesile, Orta Doğu gelişmeleri yeni bir hız kazanacaktır.

3) 1975 yazından itibaren Enver Sedat'ın başına bir de Libya meselesi çıkmıştır. Libya meselesinin gelişmeleri, kısa bir özet olarak şöyledir:

Hatırlanacağı üzere, 1970 Eylülünde Enver Sedat'ın, Nâsır'ın yerini aldığı ilk andan itibaren, Libya lideri Kaddafi, Sedat'ın hoşuna gitmemiştir. Kad-

(279) **Keesing's...1976**, p.27810.

dafi'nin, Arap dünyasında Nâsır'ın yerini almak istercesine, devamlı olarak her şeyi eleştirmesi ve Arap dünyasında her şeyin kendi görüşlerine göre yapılması gerektiği iddiası, Enver Sedat'ı, Kaddafi'ye karşı daima bir mesafe muhafaza etmeye sevketmiştir. 1973 Savaşından önce Sedat'ın, Suriye ve Ürdün ile yakın bir işbirliği içine girmesi ve Kaddafiye hiç bir şeyi danışmaması, münasebetlerin iyice soğumasına sebep olmuştu.

Diğer taraftan, 1973 ten sonra Enver Sedat, Amerika ve Batı'ya doğru yer değiştirirken, Libya lideri de Sovyet Rusya tarafına kaymaya başladı. Bu suretle istikametler birbirile çelişiyordu. Bu ise, Kaddafi'yi, Enver Sedat'ı yıkmak için bir takım teşebbüslere sevketmiş görünüyor. Bunun neticesi olarak, Mısır ile Libya arasında, 1975 Temmuzundan itibaren, gerginlikler ve çatışmalar başlamış ve bunlar 1977 Ekimine kadar devam etmiştir.

1975 Temmuzunda Mısır sınır makamları, Mısırda karışıklık çıkarmak isteyen bir takım Libyalıları yakaladı. Bu hâdise iki ülke münasebetlerini o derece gerginleştirdi ki, Libya, Mısır sınırına 400 tank sevketti ve Mısır da buna karşılık vererek, Libya sınırlarına kuvvet yığdı. Bu gerginlik 1975 Ekim ayına kadar sürdü ise de, her iki taraf da daha ileri gitmedi.

Fakat 8-9 Mart 1976 günlerinde, Mısırda yüksek düzeydeki kişileri öldürmekle görevlendirilen 30 kadar Libyalı komandonun yakalanması, Mısır-Libya münasebetlerini yeniden gerginleştirdi. Bunun üzerine Libya, ülkesinde çalışmakta olan 22.000 kadar Mısırlıyı sınır-dışı etti. Mamafih bu hâdise de burada kaldı ([280]).

1977 yılında Mısır ve Libya savaş durumuna girdiler. 12 Temmuz 1977 günü, dört kişilik bir sabotaj grubunun Libya'dan Mısır'a girmek isterken Mısırlılar tarafından yakalanması üzerine, 14 Temmuzdan itibaren Libya-Mısır çarpışmaları başladı. Bu çarpışmalar, 17 Temmuzdan itibaren iki taraf tanklarının ve uçaklarının muharebesine dönüştü. Libya ile Mısır arasında gerçek bir savaş durumu ortaya çıkmıştı. Dolayısile, Arap Birliğinin ve diğer Arap ülkelerinin araya girmesi üzerine, Libya topraklarına girmiş bulunan Mısır kuvvetleri geri çekilerek, Mısır 24 Temmuzda savaşı durdurdu. Fakat iki devlet arasında münasebetlerin normale dönmesi, ancak 1977 Ekiminde mümkün olabildi ([281]).

Mısırın Libya ile çatışma durumuna girmesi, Enver Sedat'ı, İsrail ile barış projesine ağırlık vermeye sevkeden faktörlerden biri olmuştur ([282]).

---

(280) Bu hâdiseler için bak.: **Keesing's...1976,** p.27673.

(281) Bu çarpışmalar için bak.: **Keesing's...1977,** pp.28710-28711.

(282) Bu konuda bak.: Jimmy Carter, **Keeping Faith - Memoirs of a President,** New York, Bantam Books, 1982, pp.282-284.

4) 1976 yılında Filistin meselesi ve FKÖ de Orta Doğu gündeminin ön plânına çıktı. Bu da iki şekilde oldu:

A) FKÖ, 1975 Ayırma Anlaşmasından sonra ve 1975 sonundan itibaren milletlerarası plânda tanınma bakımından bir takım çabalar içine girdi. Güvenlik Konseyi, Golan'daki B.M. barış gücünün görev süresini uzatma meselesini 12 Ocak 1976 dan itibaren tartışmaya başlayınca, mesele dönüp dolaşıp FKÖ'ya geldi ([283]). Mısır ile Ürdün, Güvenlik Konseyinden, FKÖ'nün Filistin halkının tek temsilcisi olduğuna ve İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilerek, bu topraklarda bir Filistin Devleti'nin kurulmasına dair bir karar almasını istedilerse de, bu karar tasarısı 27 Ocak 1976 da Amerika tarafından veto edildi. İsrail Amerikan vetosunu alkışlarken, FKÖ, "moral" bir zafer kazandığını ilân ediyordu.

B) Bu gelişmeler karşısında İsrail, barış istikametinde bir harekette bulunarak, 1976 Aralık ayında Genel Kurula sunduğu karar tasarısında, Orta Doğu barışı için Cenevre Konferansının toplanmasını ve Konferansa, 1973 Aralık ayındaki Cenevre Konferansının iştirakçileri olan İsrail, Mısır, Suriye ve Ürdün'ün katılmasını istedi. Bu karar tasarısında tabiatile FKÖ'nün adı geçmiyordu. İsrailin bu teşebbüsü FKÖ ve Filistin meselesini yeniden hareketlendirdi ([284]). Enver Sedat, İsrail işgal ettiği topraklardan çekilmeyi kabul ettiği takdirde, **"bu çekilme yapılmadan önce"**, İsrail ile bir "Savaşmama Paktı" (Non-Belligerency Pact) imzalamaya hazır olduğunu bildirdi. Öte yandan Arafat da, **"şartları bir anlaşmada belirtilmek suretile"**, bir Filistin Arap Devleti'nin kurulmasından söz etti. Arafat'ın söylemek istediği, böyle bir devletin kurulması kabul edilsin de, şartlarını hep beraber tesbit ederiz idi. Tabiî burada bütün mesele, Filistinlilerin İsrail ile birarada yaşamayı kabul edip etmeyecekleri idi.

Fakat ne var ki, İsrailin Cenevre Konferansı konusundaki teşebbüsü, bu Konferansa FKÖ'nün ne şekilde katılacağı tartışmasını kızıştırdı. Aralık 1975 sonunda, Cenevre Konferansı için "tek bir Arap delegasyonu" fikrini, yani FKÖ'nün de bu delegasyon içinde yer almasını savunmuş olan Mısır ve Suriye, bu tutumlarını değiştirdiler ve şimdi, Cenevre Konferansına FKÖ'nün kendi ayrı delegasyonu ile katılmasını savunmaya başladılar. İsrailin buna cevabı ise, FKÖ ile hiç bir yerde beraber oturmayacağı, ancak Ürdün'ün Filistinliler adına konuşabileceği idi.

---

(283) Bu konuda bak.: **Yearbook of the U.N., 1976,** pp.29; **Strategic Survey, 1975,** p.78.

(284) Bak.: **Strategic Survey, 1976,** p.83 ve **Yearbook of the U.N., 1976,** pp.241-242. İsrailin karar tasarısına verilen değişiklik önergelerinde FKÖ de Cenevre Konferansına sokulmak istenince, İsrail karar tasarısını geri aldı.

Böylece, 1976 yılının başında ve sonunda, "Filistin Varlığı" ve FKÖ'nün "tanınması", Orta Doğu gündeminin başına gelmiş bulunuyordu.

Fakat 1977 yılın başından itibaren "Filistin Meselesi" daha da büyük bir hamle yapmaya başladı. Çünkü, Amerikada 2 Kasım 1976 da yapılan Başkanlık seçimlerini Jimmy Carter'ın kazanması ile, Amerikanın Filistin politikasında, "radikal" olmasa bile, "mühim" değişiklikler ortaya çıktı.

Fakat bundan önce şunu belirtelim ki, 1977 Ocak ayında Kahire'de patlak veren gösteri ve ayaklanmalar, Mısır-Sovyet münasebetlerinin yeniden gerginleşmesine ve Enver Sedat'ın Moskova'dan biraz daha uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu da şüphesiz, Amerikanın Orta Doğu politikası bakımından mühim bir gelişme idi. Bu sebeple, bu gösteri ve ayaklanmalara kısaca da olsa değinmekte yarar vardır.

D) Mısır'da gösteriler ve ayaklanmalar

Mısır hükümeti 17 Ocak 1977 günü, 1977 bütçesini Halk Meclisi'ne sunarken, IMF, alacaklı Amerikan bankaları ve Amerikan hükümeti ile, Mısıra devamlı malî yardım yapan Suudi Arabistan ve Kuveyt'ın baskıları dolayısile, bütçe açığını kapatmak için, gıda maddelerine yapılan sübvansiyonların kaldırılacağını açıkladı. Bu ise, gıda maddelerinin pahalılaşması, fiyatların artması demekti.

Bunun üzerine 18 Ocak günü Kahire civarındaki fabrikaların işçileri gösterilere başladılar. Gösterilere öğrenciler de katıldığı gibi, gösteriler, başta İskenderiye olmak üzere diğer büyük şehirlere de yayıldı ve kısa sürede Enver Sedat'a yönelik bir şekil aldı. Göstericiler, varlıklı insanların devam ettiği mağazalara, kahvelere ve gece kulüplerine saldırdılar. Şiddete başvurulması üzerine, hükümet göstericiler üzerine asker sevketti. Gösteriler 19 Ocak günü öğleden sonra kontrol altına alındı. 22 Ocakda yapılan resmî açıklamada, gösteriler esnasında 79 kişinin öldüğü ve 800 kadar insanın da yaralandığı bildiriliyordu. Çoğunluğunu "eski komünistler"in teşkil ettiği 1.273 kişi de tutuklanmıştı ([285]).

Enver Sedat 29 Ocakda Kahire Üniversitesi profesörlerine yaptığı konuşmada, Nâsır sosyalizmine çatarak, "Ekonomimiz sıfırı tüketinceye kadar sosyalizme taptık" diyordu ([286]). Enver Sedat, göstericiler sokaklarda "Nâsır" diye bağırdıkları zaman da, "Nâsır 1967 de öldü" demişti ([286 bis]).

Enver Sedat 3 Şubatta da halka hitaben yaptığı konuşmasında, ayaklanmanın, Moskova'nın emri ile hareket eden komünistlerin eseri olduğunu

(285) **Keesing's...1977**, p.28264.

(286) **Keesing's...1977**, p.28264.

(286 bis) **Strategic Survey, 1977**, p.45.

söylüyordu (287). Yine 3 Şubatta yayınlanan bir kararname ile de, gösteri ve grevler yasaklanırken, servet beyanı mecburiyeti getiriliyordu. Resmî makamlarca istendiğinde, herkes servetinin ve kazancının kaynağını göstermek zorunda olacaktı.

Enver Sedat'ın gösteri ve ayaklanmalardan Moskova'yı sorumlu tutması, Mısır-Sovyet münasebetlerini yeniden gerginleştirdi. Sedat, Sovyetlerle olan münasebetleri, "bir hayli gergin" (highly strained) diye nitelendirirken, **Al Ahram** gazetesi de, Sovyet Rusyanın, "Kahire'nin kan gölünde boğulmasını istediğini" yazıyordu. Buna karşılık **Pravda** da Enver Sedat'a eleştiri yağdırdı (288).

İşte Başkan Jimmy Carter'ın göreve başladığı sırada, Mısır böyle bir iç karışıklıktan geçiyor ve Moskova ile münasebetleri de böyle bir duruma giriyordu.

E) Başkan Carter ve Yeni Amerikan Politikası

Jimmy Carter'ın Başkanlık seçimini kazanması üzerine Amerikan politikasındaki ilk değişiklik işareti, yeni Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'in 1977 Şubatında Orta Doğuya yaptığı ve bütün Arap ülkelerinin bir "Filistin Devleti"nin kurulmasında israr ettiği ziyaretten sonra ortaya çıkmıştır. Sadece Mısır, Filistin Devleti'nin bir Konfederasyon şeklinde Ürdün ile birleşmesini savunmuştur (289).

Carter yönetimini daha göreve başlar başlamaz Filistin meselesi üzerine eğilmeye sevkeden ve 1977 Şubatında Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'i Orta Doğuya gitmeye sevkeden gelişmeler şunlar olmuştur:

1) Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın 19-21 Aralık 1976 günlerinde Kahire ziyaretini müteakip, Enver Sedat, Filistin faktörüne dayalı bir Orta Doğu barış plânı ortaya attı. 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararını esas alan bu plân, "Ürdüne bağlı" bir "Filistin Devleti"nin kurulmasını ve, işgal ettiği topraklardan "sür'atle" çekilmesi şartile, İsraile her türlü garantinin verilmesini öngörüyordu (290).

İsrail, bu plânda Filistin Devleti'nin Ürdüne bağlanmasını müsbet karşılamakla beraber, diğer kısımları kabul etmedi.

2) Hafız Esad'ın arkasından, Ürdün Kralı Hüseyin'in 13-15 Ocak 1977 günlerinde Kahire'ye yaptığı ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride de,

(287) **Keesing's...1977,** p.28265.

(288) **aynı kaynak,** p.28266.

(289) **Strategic Survey, 1976,** p.84. Cyrus Vance'in Orta Doğu ziyaretleri için bak.: **Keesing's...1977,** p.28383.

(290) **Keesing's...1977,** p.28382.

Orta Doğu krizine 1977 yılı içinde bir çözüm bulunması ve bu çözümün de Enver Sedat'ın ortaya attığı barış plânına dayanması gerektiği ifade ediliyordu ([291]).

Enver Sedat'ı 1977 Kasımında Kudüs'e kadar gitmeye sevkeden sebeplerden biri de, 1977 yılını, Filistin meselesinin çözümü ve barış için bir karar yılı olarak görmesiydi.

Cyrus Vance'in 1977 Şubatındaki Orta Doğu temaslarına FKÖ'nün verdiği cevap ise, FKÖ'nün parlâmentosu sayılan Filistin Millî Konseyi'nin 12-20 Mart günlerinde yaptığı Kahire toplantısı oldu. Açılışını Enver Sedat'ın yaptığı toplantıya, çoğunluğunu "ılımlıların" teşkil ettiği 292 delege katılmıştır. Toplantıda 15 Maddelik bir "Program" kabul edildi ([292]). Bu programa göre, "millî topraklar üzerinde bağımsız millî bir devlet" kurulması öngörülüyor ve "millî topraklar" ile de, 1922 de ingiliz mandasına verilen tüm Filistin topraklarının kasdedildiği belirtiliyordu. Yani İsrail Devletinin varlığı reddediliyordu.

Bu gelişmelerin tesirile harekete geçen Amerikanın, Orta Doğu politikasındaki değişiklik, bilhassa 242 sayılı kararın yorumu üzerinde yoğunlaşıyordu. İsrail Başbakanı Rabin'in 7-8 Şubat 1977 günlerinde Vaşington'a yaptığı ziyaretin ilk günündeki konuşmasında Başkan Carter, İsrailin ihtiyacı olarak "savunulabilir sınırlar" ("defensible borders") kavramını ortaya attı ve diplomatik çabaların hedefinin bu olması gerektiğini söyledi ([293]). İsrail Başbakanı Rabin ise, buna verdiği cevapta, Başkan Carter'ın ortaya attığı bu kavramın, İsrailin düşüncelerine uymadığını söyleyerek, "Hukukî bakımdan biz sınırların müzakere edilmesi hakkına sahip bulunuyoruz" dedi ([294]).

Bununla beraber Carter, sınırlar konusundaki bu görüşlerini 9 Martta yaptığı bir basın toplantısında da tekrarlıyarak ([295]), sınırlar konusunun müzakere yoluyla tesbitini belirtmekle beraber, 1967 sınırlarında (yani 5 Haziran 1967 öncesi sınırlarında) bazı "küçük düzeltmeler" (minor adjustments) yapılabileceğini, İsrailin sınır güvenliğinin, gayri askerî bölgeler tesisi yoluyla da sağlanabileceğini söylemiştir. Açıktır ki, Carter, bu sözleri ile, İsrailin işgal ettiği toprakların büyük kısmından çekilmesi gerektiğini anlatmaktaydı.

---

(291) **Keesing's...1977,** p.28382.

(292) Program'ın metni : **aynı kaynak,** pp.28384 ve 28386.

(293) Elaine P. Adam (Ed.), **American Foreign Relations, 1977 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1979, p.49; **Keesing's...1977,** p.28383.

(294) **Keesing's...1978,** p.29149.

(295) Bu basın toplantısı için bak.: Elaine P. Adam, **American Foreign Relations, 1977,** pp.254-256; **American Foreign Policy - Basic Documents, 1977-1980,** Washington, D.C., Department of State, 1983, pp.610-611.

Carter, 16 Mart 1977 günü verdiği demeçte ise (296), bir adım daha ileri giderek, Filistin meselesi üzerinde de ayrıntılı bir şekilde durmuş ve herşeyden önce Filistinlilerin, İsraili haritadan silme düşüncesinden vazgeçmelerini söyledikten sonra, "yıllardanberi ızdırap çekmekte olan Filistinlilere bir yurt sağlanması zorunludur" demiştir. Başkan Yardımcısı Walter F.Mondale de, 17 Haziranda Kaliforniyada yaptığı konuşmada (297), Başkan Carter'ın 9 ve 16 Martta söylediklerini hemen hemen aynen tekrar ettikten sonra, İsrailin "yaklaşık" 1967 sınırlarına dönebileceğini, 1967 sınırlarında (yani 5 Haziran öncesi) "küçük değişiklikler" yapılabileceğini belirtmiş ve Filistinliler için de şunları söylemiştir: Önce, Filistinliler İsrail ile yanyana barış içinde yaşamayı kabul etmelidirler. İkincisi, Filistinlilere barış müzakerelerinde söz hakkı verilerek, şiddetten vazgeçmeleri ve "meşrû siyasî isteklerini" barışçı bir şekilde ifade etmeleri imkânı sağlanmalıdır. Üçüncüsü, Filistinlilere bir yurt verilmeli, fakat bu yurt tercihan Ürdün ile bağlantılı (in association with Jordan) olmalıdır.

Bundan sonra Orta Doğu liderlerinin Vaşington resm-i geçitleri başladı. İsrail Başbakanı Rabin'in Şubatta yaptığı ziyaretten sonra, Başkan Enver Sedat da 4-6 Nisan 1977 günlerinde Vaşington'u ziyaret etti. Sedat, Carter ile görüşmelerinden sonra verdiği demeçte, görüşmelerin ağırlığını "Filistin meselesi"nin teşkil ettiğini söyledikten sonra, Başkan Carter'ın bu konuda 16 Martta söylediklerinin, Filistin meselesinin çözümüne "çok yakın" bir formül olduğunu açıklamıştır. Yayınlanan ortak bildiride de, tarafların, 1977 yılının ikinci yarısında, Orta Doğu barışı için Cenevre Konferansının toplanmasında mutabık kaldıkları belirtiliyordu (298).

Enver Sedat'ın arkasından, 25-26 Nisan tarihlerinde Vaşington'da Başkan Carter ile görüşen Ürdün Kralı Hüseyin de, 27 Nisanda verdiği demeçte, Ürdün'ün, Filistin varlığı (Palestinian entity) ile "gönüllü ve kardeşlik esasları üzerinden... kuvvetli bağlar tesisine hazır" olduğunu, bu Filistin varlığının Batı Şeria ve Gazze topraklarında tesis edilmesi gerektiğini ve Ürdün'ün, Filistin halkının self-determination hakkını savunmakta olduğunu söylemiştir (299). Bu suretle Kral Hüseyin Amerikanın görüşlerini benimsemiş olmaktaydı.

Bütün bu gelişmeler İsraili ciddi olarak endişelendirmekten geri kalmadığı gibi, Carter yönetiminin de, Orta Doğu barışında, İsrailin görüşlerinden

(296) Demecin metni: **Am. For. Rels., 1977,** pp.256-258; **American Foreign Policy...1977-1980,** pp.611-612; **The Search for Peace...1967-79,** p.311.

(297) Mondale'in konuşmasının metni: **Am. For. Rels. 1977,** pp.264-272; **Am. For. Po...1977-1980,** pp.613-617; **The Search for Peace...1967-79,** pp.312-315.

(298) **Keesing's... 1978,** p.29149.

(299) **Keesing's...1978,** p.29149.

bir hayli uzaklaştığı da görülmekteydi. Amerikan Dışişleri Bakanlığının 27 Haziranda yayınladığı ve şimdiye kadar ifade edilen Amerikan görüşlerini özetleyen bildirisi ise, Arap devletlerini çok hoşnut bıraktı. İsrail hükümeti ise, bu bildiriye cevaben yayınladığı 28 Haziran bildirisinde, İsrailin elindeki toprakların her türlü **müzakere**'ye açık olduğunu tekrarladı ([300]). Ne var ki, bu toprakları müzakere konusu yapmak ile, bu topraklardan vazgeçmek ayrı şeylerdi. Nitekim Mayıs ayında İsrailde yapılan genel seçimler bunu açık olarak ortaya koydu.

F) İsrail'de Seçimler - Begin Hükümeti ve Amerika

Rabin hükümetindeki bazı bankaların malî skandalları sebebile, Başbakan Rabin 7 Nisanda istifa etti ve 17 Mayısta da İsrailde genel seçimler yapıldı. Bu seçimlerde, 1948 yılındanberi iktidarda bulunan İşçi Partisi yenilgiye uğradı ([301]) ve yeni hükümeti 21 Haziranda, Menahem Begin liderliğindeki **Likud Partisi** kurdu. Likud Partisinin seçim platformunda, işgal edilmiş topraklar ve bilhassa Batı Şeria için "Judea ve Samaria hiç bir yabancı devlete teslim edilmeyecektir. Deniz ile Şeria Nehri arasındaki topraklar üzerinde münhasıran İsrail egemenliği vardır" deniyor ve İsrail gençleri işgal edilmiş topraklara yerleşmeye çağrılıyordu. Yani, işgal edilmiş topraklarda yahudi yerleşimlerinin kurulmasının teşvik edileceği belirtiliyordu.

Likud'un seçim plâtformu, FKÖ'yü, bir millî kurtuluş hareketi olarak değil, "bir katiller örgütü" olarak nitelendiriyor ve ortadan kaldırılacağını söylüyordu ([302]).

Başbakan Begin'in 20 Haziranda Knesset'de okuduğu hükümet programında, işgal edilmiş topraklar deyimi ve isimleri geçmemekle beraber, bu toprakların 4.000 yıl önceki İsrail toprakları olduğu söyleniyor ve şöyle deniyordu: "Yahudi halkının **Eretz Israel** (İsrail Ülkesi) üzerinde, babalarının bir mirası olarak, ebedî ve tarihî hakkı vardır ve bu hak tartışma konusu yapılamaz" ([303]).

Görülüyor ki, Carter yönetimi, Filistin halkına Batı Şeria ve Gazze'de bir yurt sağlanması görüşünü savunurken, İsrailin yeni hükümeti bu toprak-

---

(300) **Keesing's...1978,p.29150.**

(301) Seçimlerin neticesinde Partilerin kazandığı milletvekillikleri şöyledir : Likud Bloku 43, İşçi Partisi 32, Değişiklik İçin Demokratik Hareket 15, Millî Dinci Parti 13, Barış ve Eşitlik İçin Demokratik Cephe 5, Shlomzion (Ariel Sharon'un Partisi) 2, Shelli (sol kanat) 2, Flatto-Sharon (Ariel Sharon ile ilgisi yok) 1, Birleşik Arap Listesi 1, Bağımsız Liberaller 1, Medeni Haklar Hareketi 1, Toplam : 115. Begin, hükümeti kurabilmek için Millî Dinci Parti ve Değişiklik İçin Demokratik Hareket ile koalisyon yaptı.

(302) **The Search for Peace...** p.201.

(303) **Keesing's...1977,** p.28537.

lar üzerindeki "ebedî ve tarihî" haklarından söz ediyor ve bu topraklardan bir karış bile vermiyeceğini açıkça ortaya koyuyordu. Bu durumda İsrailin, topraklar konusunu Arap komşuları ile müzakereden bahsetmesi tam bir çelişki idi. Olsa olsa, geriye bir tek Sina yarımadası kalıyordu.

Yeni İsrail Başbakanı Begin, 19-20 Temmuz günlerinde Vaşington'u ziyaret etti. Görüşmeler esas itibarile Cenevre Konferansı konusunda, fakat daha ziyade konferansın prosedürü hakkında yapılmıştır. Fakat prosedür konusu da, "Filistin yurdu" ve FKÖ'nün Cenevre Konferansına katılması meselesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Carter, Begin'e, Orta Doğu barışı konusundaki ilkelerini şöyle belirtmiştir ([304]): 1) İsrailin bütün komşularını içine alan kapsamlı bir barış yapılmalıdır. 2) Bu barış, 242 sayılı karara dayanmalıdır. 3) Bu barış, serbest ticaret ve açık sınırlar da dahil, çok geniş çerçeveli olmalıdır. 4) Yine bu barış, İsrailin işgal ettiği topraklardan güvenlikli sınırlara **çekilmesini** sağlamalıdır. 5) "Bağımsız" olmamak kaydile, bir "Filistin varlığı" (Palestine entity) yaratılmalıdır.

Begin buna verdiği cevapta, "Filistin varlığı" hariç, diğerlerinin hepsi ile mutabık olduğunu söylemiştir. Buna karşılık Carter, barışın mühim engellerinden birinin de, işgal altındaki topraklarda kurulan yahudi yerleşim merkezleri olduğunu söyleyince, Begin buna cevap vermediği gibi, İsraile dönünce, Batı Şeria'daki bu yerleşimlerin daimiliğini tanımıştır ([305]).

Böylece Amerika ile İsrail arasındaki derin görüş ayrılıklarının bilhassa iki noktada yoğunlaştığı ortaya çıkıyordu: Biri, Amerikanın, İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesini ve 1967 sınırlarında "küçük değişiklikler" yapılmasını istemesine karşılık, İsrailin Batı Şeria'yı "ebedî ve tarihî" bir hak olarak iddia etmesi, yani çekilmeyi düşünmemesiydi. İkincisi ise, İsrailin bu topraklarda yahudi yerleşimleri kurarak bu toprakları yahudileştirmesi ve bu topraklarda bir "Filistin varlığı"nın kurulması imkânlarını bertaraf etmeye çalışması idi.

FKÖ'nün Cenevre Konferansına katılmasına gelince: Daha önce de belirttiğimiz üzere, Amerika, Filistinlilerin barış prosesine katılmalarını, hiç değilse bazı şartlarla kabul etmiş iken, İsrail bunu kesinlikle reddetmiştir. Begin 20 Haziranda Vaşington'da bu hususu kesin olarak açıklamış, Batı Şeria Filistinlilerinin ise, ancak Ürdün heyetine dahil olabileceklerini söylemiştir. Begin, Vaşington ziyareti sırasında bu konuda Carter'ı da ikna etmiş olmalı ki, Carter 28 Temmuzda yaptığı basın toplantısında ([306]), Filistinliler İsrailin

(304) Jimmy Carter, **Keeping Faith**, pp.290-291.

(305) **aynı kaynak**, p.291.

(306) Bu basın toplantısı için bak.: **Am. For. Rels., 1977**, pp.272-273; **Am. For. Pol...1977-1980**, pp.618-619.

varlığını tanımadıkça ve İsrail ile barış içinde yaşamayı kabul etmedikçe, Amerikanın, Filistinlilerin barış müzakerelerine katılmalarını desteklemiyeceğini söyledi. Tabiî bu sözlerin muhatabı doğrudan doğruya FKÖ idi. Böylece Filistinliler, biri FKÖ, diğeri de Batı Şeria ve Gazze Filistinlileri olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Bu ikinciler de, barış prosesi için Ürdüne bağlanmaktaydı.

Böylece 1977 yılı gelişmeleri Cenevre Konferansına doğru yönelmekte idi. Bu sebeple, Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Cenevre Konferansı için temaslarda bulunmak üzere, 31 Temmuz - 11 Ağustos 1977 günlerinde Mısır, Lübnan, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve İsraili ziyaret etti ([307]). Bu ziyaret ise, Amerika ile İsrail arasındaki münasebetleri bir kere daha tatsızlaştırdı. Dışişleri Bakanı Cyrus Vance 9-10 Ağustos günlerinde İsraili ziyaret etmişti. Cyrus Vance 10 Ağustosta Kudüs'te verdiği demeçte, Amerika ile İsrailin "ana meselelerde" birbirlerinden ayrıldıklarını, eğer bir çözüme ulaşılacak ise, bu görüş ayrılıklarının giderilmesi gerektiğini söylüyordu. Görüş ayrılıklarının bir konusunun da Batı Şeria olduğu anlaşılıyordu. Çünkü, Cyrus Vance, Batı Şeria ve Gazze'nin, geçici olarak bir milletlerarası yönetime bırakılmasını, bu geçiş döneminden sonra, Batı Şeria ve Gazze halkının kendi kaderlerine, bir halk oylaması ile karar vermesini teklif etmiş, fakat bu teklif Begin tarafından reddedilmişti ([308]).

Amerika ile İsrail arasındaki bu görüş ayrılığı, Amerikanın yeniden fikir değiştirmesine sebep olmuş olmalı ki, Amerikan Dışişleri Bakanlığı 12 Eylül 1977 günü yayınladığı bir bildiride ([309]), "Bir barış antlaşmasının devamlı olabilmesi için, anlaşmazlığa taraf olan Filistinlilerin de dahil olduğu bütün taraflarca desteklenmesi gerekir. Bunun manası, barış sürecine Filistinlilerin de katılması demektir" denilmekteydi.

Başkan Carter da 16 Eylül günü gazete yöneticileri ile yaptığı toplantıda bu noktayı bir kere daha vurguladıktan sonra, FKÖ için gayet hayatî olan bir noktada da şöyle diyordu: "FKÖ, İsrailin varlığını tanır ve 242 sayılı kararı kabul ederse, Amerika, Filistinlilerin geleceği için FKÖ ile müzakereye oturur" ([310]). Amerika böylece her iki tarafı da barışa zorlamaya çalışıyordu.

Amerikanın bu tutumu İsraili telâşlandırdı ve Avrupa başkentleri ile Brüksel'de NATO merkezinde temaslarda bulunan Dışişleri Bakanı Moshe Dayan, Avrupadan Amerikaya geçerek 19 Eylülde Başkan Carter ile görüştü. Görüşmeler ortaya bir uzlaşma çıkarmadı. Carter, Dayan'a, İsrailin varlığı-

(307) Bu konuda bak.: **Keesing's...1978**, p.29151.

(308) **Am. For. Rels., 1977**, p.54.

(309) Bildirinin metni : **aynı kaynak**, p.620. Aynı zamanda bak.: **Keesing's...1978**, p.29151.

(310) Bu toplantı için bak. : **Am. For. Pol...1977-1980**, pp.620-621.

nın tanınması halinde, toplanması tasarlanan Cenevre Konferansında, Filistinlilerin "birleşik Arap delegasyonu" içinde yer alması gerektiğini belirtmiştir. Bu arada Moshe Dayan'ın, Ürdün Kralı Hüseyin ve Başbakan Madran ile Avrupada buluşarak görüşmeler yaptığı ileri sürülmüştür ([311]).

Bu sırada sertlik taraftarı Arap ülkeleri ise, Cenevre Konferansına FKÖ'nün ayrı bir delegasyon olarak katılmasında israr etmekteydiler.

G) Sovyet-Amerikan Ortak Deklârasyonu

Tam bu sıradadır ki, Cyrus Vance ile Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko, 30 Eylül günü New York'da biraraya geldiler. Esas konusu SALT-II müzakereleri olmakla beraber, bu arada Orta Doğu konusuna da ağırlık verildi. Bu görüşmeler sonunda, 1 Ekim günü Vaşington ve Moskova'da aynı anda ortak bir deklârasyon yayınlandı ([312]). Cenevre Konferansının ortak başkanları olarak iki süper-devlet şunları söylüyordu:

1) Her iki devlet de, âdil ve devamlı bir barışın bir an önce yapılmasının, bölge ülkelerinin yararına olacağına inanmaktadırlar. Bu barış şu meselelere çözüm getirmelidir: İsrailin 1967 de işgal ettiği topraklardan askerini çekmesi, Filistin halkının meşrû hakları da dahil olmak üzere, Filistin meselesinin çözümü, savaş haline son verilmesi, egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlıkların karşılıklı olarak tanınmasına dayanan barışcı münasebetlerin kurulması.

Her iki devlet, böyle bir barışın Cenevre Konferansında yapılacak müzakerelerle mümkün olacağına inanmaktadırlar. Cenevre Konferansı en geç Aralık 1977 de toplanmalıdır.

3) Her iki devlet, bölgedeki bütün devletlerden, birbirlerinin meşrû hak ve menfaatlerini gözönünde tutmanın zaruretini kabul ve buna göre haraket etmelerini isterler.

FKÖ ve sertlik taraftarı Arap ülkeleri 1 Ekim deklârasyonunu büyük hoşnutlukla karşıladılar. Fakat İsrail kabinesinin 2 Ekimde yaptığı toplantıdan sonra yayınlanan açıklamada, FKÖ katıldığı takdirde, İsrailin Cenevre Konferansına katılmayacağı bildirilmekteydi ([313]). Esasında Sovyet-Amerikan bildirisinde, FKÖ'nün Cenevre Konferansına katılmasına dair herhangi bir şey

---

(311) Bak.: **Keesing's...1978**, p.29152.

(312) 1 Ekim deklarasyonunun metni : **Am.For.Pol...1977-1980**, p.622; **Am.For.Rels. 1977**, pp.276-278; **The Search for Peace...1867-79**, pp.159-160; William B. Quandt, **Camp David - Peacemaking and Politics**, Wasihgton, D.C., The Brookings Institution, 1986, pp.343-344; **Keesing's...1978**, p.29152; **The Quest for Peace**, pp.70-71.

(313) Bak.: **Keesing's...1978**, p.29152.

söylenmiyordu. Zaten Amerika açısından söylenmesi de mümkün değildi. Bu sebeple, Moshe Dayan'ın 5 Ekimde Vaşington'da Başkan Carter ile yaptığı görüşmeden sonra yayınlanan bildiride ([314]), FKÖ'nün Cenevre Konferansına katılmasının şart olmadığı dolaylı bir şekilde belirtiliyor ve Cenevre Konferansının 242 ve 338 sayılı kararlar çerçevesinde toplanması gerektiği vurgulanıyordu ki, bu sırada FKÖ her iki kararı da reddetmekteydi.

Diğer taraftan, İsrail hükümetinin 2 Ekim açıklamasında, 1 Ekim Amerikan-Sovyet deklârasyonunun, 1975 Eylülünde yapılan 2. Ayırma Anlaşması'nın eklerinden olan "Mutabakat Muhtırası"na (Memorandum of Understanding) aykırı olduğu söyleniyordu ki, bu iddia Cyrus Vance tarafından reddedilmiştir ([315]).

İsrail, 1 Ekim deklârasyonuna tepkilerinde bu kadarla da yetinmedi. Dışişleri Bakanı Moshe Dayan, 5 Ekimde Vaşington'da Başkan Carter ve Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ile yaptığı görüşmelerde, Cenevre Konferansının prosedürü konusunda kendilerine bir de bir "çalışma plânı" (working paper) sundu ([316]). Amerika tarafından ilgili Arap ülkelerine de bildirilen ve Amerika tarafından da kabul edilen ([317]) bu belgeye ait haberlerin Amerikan basınında yer alması üzerine, bu çalışma plânı 13 Ekimde İsrail hükümeti tarafından resmen açıklandı. Bu belgeye göre:

Araplar Cenevre Konferansına "tek" bir delegasyon olarak katılacaklar ve Filistinliler de bu "tek" delegasyon içinde yer alacaklardır. FKÖ'nün Cenevre Konferansına katılması kabul edilmiyordu. Buna karşılık, İsrail plânına göre, İsrailin komşuları ile olan barış müzakereleri, bu "tek" Arap delegasyonu ile değil, İsrail-Mısır, İsrail-Ürdün, İsrail-Suriye ve İsrail-Lübnan şeklinde teşkil edilecek komitelerde "ikili" olarak yapılacaktı. Batı Şeria ve Gazze meselesi ise, İsrail, Ürdün, Mısır ve Filistin delegelerinden meydaha gelen dörtlü karma komitede ele alınacaktı. İsrail, Filistin mültecileri ile "yahudi mülteciler" (?) meselesinin de görüşülmesini kabul ediyor, fakat bunun, "önceden tesbit edilmiş ilkeler" çerçevesinde olacağını söylüyordu. Nihayet, Cenevre Konferansının hareket noktası 242 ve 338 sayılı kararlar olacaktı ki, bu FKÖ'yü Cenevre Konferansının barış prosesi dışında bırakmaktaydı.

---

(314) Bildirinin metni : **Am. For. Rels., 1977,** p.278.

(315) **Keesing's...1978,** p.29153. Bu Mutabakat Muhtırası için yukarda s.345 e bak.

(316) Bu belgenin metni : **Am. For. Rels. 1977,** pp.278-279; **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.622-623; **Keesing's...1978,** p.29153.

(317) Bu konuda bak. : **Am. For. Rels. 1977,** p.57.

Suriye ve FKÖ, İsrailin bu çalışma plânını kesinlikle reddederken, Enver Sedat da FKÖ'nün Cenevre görüşmelerine katılması gerektiğini söylüyordu.

Fakat gerçek şuydu ki, İsrailin Cenevre Konferansı için ileri sürdüğü şartlar ve bu şartların Amerika tarafından desteklenmesine karşılık, bunun Araplar tarafından reddedilmesi, Cenevre Konferansının başarı ihtimalini azaltmıştı. İşte bu şartlar içindedir ki, Enver Sedat yeni bir bomba patlattı.

H) Enver Sedat Kudüs'e gidiyor.

Enver Sedat 9 Kasım günü Mısır Halk Meclisinde ve Arafat'ın da hazır bulunduğu toplantıda yaptığı konuşmada ([318]), Cenevre Konferansına gitmeye, işgâl altındaki Arap topraklarını geri istemeye ve kendi devletlerini kurma hakkı da dahil olmak üzere, Filistin halkının haklarını savunmaya kararlı olduğunu, Cenevre'ye barış için gideceğini söyledikten sonra, "Eğer bu, bir askerimizi, bir subayımızı, ölmek değil, fakat yaralanmaktan bile koruyacak ise, dünyanın öbür ucuna kadar gitmeye hazırım" diyordu. Sonra sözlerini şöyle tamamlıyordu: "Şimdi söylüyorum ki, dünyanın öbür ucuna kadar gitmeye hazırım. Şimdi sizin önünüzde, onların evlerine kadar, Knesset'e kadar gitmeye ve onlarla konuşmaya hazır olduğumu söylersem, İsrail şaşıracaktır".

Enver Sedat'ın bu konuşması sadece İsraili şaşırtmadı. Bütün dünya şaşırdı. Çünkü, tasavvuru mümkün olmayan bu konuşma, Arap-İsrail mücadelesinin son otuz yıllık tarihine bir dönüm noktası getirecek mahiyette idi.

Enver Sedat'ın bu konuşmasına ilk müsbet tepki, İsrail Başbakanı Menahem Begin'den geldi. Begin, 11 Kasımda verdiği demeçte, Enver Sedat'ın konuşmasını memnuniyetle karşıladığını belirtmekle birlikte, "Mısır vatandaşlarını" "bir daha savaş olmaması, bir daha kan akmaması ve bir daha tehditlere başvurulmaması için" bir "sessiz yemin"e (silent oath) davet etti. 15 Kasımda da İsrail parlâmentosu (Knesset), hemen hemen oybirliği ile, Enver Sedat'ın "resmen" davet edilmesine karar verdi. Davet Amerika vasıtasile yapıldı. Diğer taraftan İsrail, Suriye devlet başkanı Hafız Esad, Kral Hüseyin ve Lübnan cumhurbaşkanı Elias Serkis'e de aynı daveti yapmayı düşünmüş ise de, sonra vazgeçmiştir ([319]).

İlk menfi tepki ise, Enver Sedat'ın Dışişleri Bakanı İsmail Fehmi'den geldi. Başkan Sedat'ın, İsrailin "resmî" davetini kabul etmesi üzerine, İsmail Fehmi, "Bu şartlar altında sorumluluğu artık paylaşamıyacağını", bildirerek

(318) Bu konuşma için bak.: **The Search for Peace...1967-79,** p.223; **Keesing's...1978,** p.29157.

(319) Bak.: **Keesing's...1978,** p.29154.

istifa etti. Sedat, İsmail Fehmi'nin yerine, Dışişlerinden sorumlu Devlet Bakanı Muhammed Riad'ı tayin etti ise de, o da tayininden bir kaç saat sonra istifa etti. Bunun üzerine, Dışişleri Bakanlığına Dr. Boutros Ghali getirildi. Bu sivil muhalefete karşılık, Mısır Silâhlı Kuvvetleri Enver Sedat'ın teşebbüsünü desteklemiştir ([320]).

İkinci muhalefet Suriyeden geldi. Enver Sedat, Hafız Esad' ikna etmek için 16-17 Kasım günlerinde Şam'ı ziyaret etti ise de, muvaffak olamadı. Hafız Esad, İsrail ile ikili münasebetlere girişmeyi kesinlikle reddetti.

Keza Sovyetler Birliği de Enver Sedat'ın Kudüs'e gitme teşebbüsünü tepki ile karşıladı. Hatta Amerika bile Sedat'ın Begin ile ikili görüşmelere girişmek istemesinden endişe duydu. Çünkü, böyle bir teşebbüs, Arapların tepkisi dolayısile, bir "genel barış"ın imkânlarını yokedebilirdi. Amerikanın çok ehemmiyet verdiği Cenevre Konferansı böyle bir genel barış için tasarlanmıştı ([321]).

Enver Sedat'ın bu beklenmeyen konuşması ve teşebbüsü, birdenbire ortaya çıkmış gibi görünmekte idiyse de, konu esasında Ağustos ayındenberi oluşmakta idi ve İsrail ile tek diplomatik münasebeti olan Doğu Avrupa ülkesi Romanyanın Devlet Başkanı Nikolae Ceausescu, bu oluşumda başlıca rolü oynamıştı. İsrail Başbakanı Begin, 1977 Ağustosunda Romanyaya yaptığı ziyartte, Enver Sedat ile yüzyüze görüşmek istediğini bildirmiş ve bu da Bükreş tarafından Kahire'ye intikal ettirilmişti. Bu sebeptendir ki, Enver Sedat, 1 Ekimdeki Sovyet-Amerikan ortak deklârasyonu üzerine, Dışişleri Bakanı İsmail Fehmi elile Başkan Carter'a gönderdiği mektubunda, Carter'dan, Cenevre Konferansından önce veya sonra, Mısır ile İsrail arasında doğrudan doğruya müzakereleri engelleyebilecek herhangi bir şey yapmamasını istemiştir. Hatta Carter'a göre, İsmail Fehmi, böyle doğrudan doğruya müzakerelere kendisinin muhalif olduğunu Carter'a ihsas ettirmişti ([322]). Enver Sedat'ın Ekim ayı sonlarında Bükreş'e yaptığı ziyarette de konu müzakere edilerek oluşturulmuştu ([323]). Romanyanın bu aracılık faaliyetinden Amerikanın haberi ve tasvibi olduğu anlaşılmaktadır ([324]). Romanyanın bu faali-

(320) Bak.: aynı kaynak, p.29155. İsmail Fehmi, 1979 Nisanında **The Middle East**'e verdiği mülâkatta (mülâkatın metni : **The Search for Peace...1967-79**, pp.232-233), istifasının gerekçelerini açıklarken, Enver Sedat'ın teşebbüsünün, genel bir barışı sağlıyacak olan Cenevre Konferansını baltalıyacağını belirttikten sonra, FKÖ'nün Arap delegasyonu içinde yer almasını Amerikanın kabul ettiğini, hatta bu konuda kendisinin Amerika ile FKÖ arasında aracılık yaptığını ileri sürmüştür.

(321) **Am. For. Rels., 1977**, p.58.

(322) Bak. : Carter, **Keeping Faith**, p.294.

(323) **Am. For. Rels. 1977**, p.58; **Strategic Survey, 1977**, p.49; **Keesing's...1978**, p.29155.

(324) **Am. For. Rels., 1977**, p.58.

yeti dolayısile, Enver Sedat'ın İsrailin davetini kabul etmesi üzerine Begin, 18 Kasımda, Romanya Devlet Başkanı Ceausescu'ya bir teşekkür mesajı göndermiştir.

Enver Sedat'ın Kudüs ziyareti 19-21 Kasım 1977 günlerinde yapıldı ve 44 saat sürdü. Bir gün önce, 18 Kasımda, 60 kişilik bir Mısır teknisyenler heyetini getiren Mısır yolcu uçağı Tel-Aviv'deki Ben Gurion havaalanına indi. Bu, İsrail devletinin tarihinde ilk defa olarak bir Arap yolcu uçağının İsraile gelmesi idi.

Enver Sedat ise, 19 Kasım günü, İsrail ile Mısır arasında diplomatik münasebetler olmamasına rağmen, tam bir Devlet Başkanı olarak ve çok büyük gösteriler ve merasimlerle karşılandı. İsrail halkı kendisine büyük sevgi gösterilerinde bulundu. FKÖ, işgal altındaki toprakların Arap halkını genel greve davet ettiyse de, bu davet fazla bir yankı bulmadı. Enver Sedat'ın uçağı 21 Kasım günü Ben Gurion havaalanında ayrılırken de, İsrailin kendi yaptığı **Kfir** jet avcı uçaklarından 4 tanesi Enver Sedat'ın uçağına refakat etti.

Şüphesiz, Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretinin en mühim tarafı, 20 Kasımda Knesset'de yaptığı uzun konuşma ve Begin'in buna verdiği cevaptı. Hemen belirtelim ki, Enver Sedat ile Begin'in Kudüs'teki görüşmeleri son derece samimi ve nâzik bir hava içinde geçmekle beraber, yaptıkları konuşmalar, her iki tarafın da, son derece katı ve uzlaşmaz görünen görüşlerini yansıtmaktaydı.

Knesset'deki konuşmasına ([325]), "Bugün size, sağlam bir temel üzerinde yeni bir hayatı şekillendirmek için geldim... İsrail halkının önüne bütün gerçekleri sermeye geldim" diye başlayan Enver Sedat, "Hiç kimse mutluluğunu başkalarının ızdırabı üzerine inşa edemez", "Belirli bir amaca erişmenin en yakın ve en başarılı metodu, yüzyüze gelmektir" dedikten sonra, konuşmasına şu noktaları vurgulayarak devam etti:

1) Ben buraya İsrail ile Mısır arasında ayrı bir barış yapmak için gelmedim. Çünkü mesele, Mısır ile İsrailin meselesi değildir.

2) Ben buraya kısmî bir barış yapmak için de gelmedim. Savaş haline son verip, esas meseleleri daha sonraya bırakmak için de gelmedim. Çünkü, böyle bir metod bizi devamlı bir barışa götüremez.

---

(325) Konuşmanın metni: **The Search for Peace...1967-79,** pp.224-227; **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.625-632; **Historic Documents of 1977,** pp.830-841; Quandt, Camp David, pp.345-355; Saunders, **The Other Walls,** pp.153-164; **Keesing's...1978,** pp.29155-29158; ayrıca bak.: **Survival,** January-February 1978, pp.36-37. Enver Sedat bu konuşmayı yaptığı sırada Knesset Başkanı, bugün İsrail Başbakanı olan Itzhak Shamir idi.

3) Ben buraya, Sina ve Golan'da üçüncü bir "ayırma" anlaşması yapmaya da gelmedim.

"Ben buraya, her iki taraftan da bir damla kanın bile akmasını önlemek için, beraberce devamlı bir barışı kurarız diye geldim" diyen Enver Sedat şöyle devam etti:

"Dünyanın bu bölgesinde bizimle beraber yaşamak istiyorsunuz. Size samimiyetle söylüyorum ki, güven ve emniyet içinde aramıza hoş geldiniz. Bu, muazzam bir dönüm noktası, kesin bir tarihî değişimin işaretidir. Biz sizi daima reddettik. Çünkü sebeplerimiz ve korkularımız vardı... Bugün size şunu söylüyor ve bütün dünyaya ilân ediyorum ki, sizinle, adalete dayalı bir barış içinde beraberce yaşamayı kabul ediyoruz".

Enver Sedat, İsrailin varlığının bütün dünyaca tanınan bir gerçek olduğunu belirttikten sonra, İsrail ile Araplar arasında korkunç bir duvarın mevcut olduğunu, bu duvarın da "tırmanan bir psikolojik savaş"tan ibaret bulunduğunu, önce bu psikolojik duvarın ortadan kaldırılması gerektiğini söyledikten sonra, **barışın temel ilkelerini** şu şekilde vurguladı:

1) 1967 denberi işgal altında tutulan Arap topraklarının bu işgalinin sona erdirilmesi.

2) Filistin halkının temel haklarının ve kendi devletini kurma hakkı da dahil, self-determination hakkının gerçekleştirilmesi.

3) Bölgedeki bütün devletlerin güvenlikli sınırlar içinde yaşama hakkının kabulü. Bu sınırların güvenliğinin, karşılıklı olarak kabul edilecek vasıtalarla ve aynı zamanda milletlerarası garantilerle sağlanması.

4) Bölgedeki bütün devletlerin, birbirlerile olan münasebetlerini, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının ilkeleri çerçevesinde, yani anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü esası dahilinde yürütmeleri.

5) Bölgede savaş haline son verilmesi.

Enver Sedat konuşmasını şu patetik, dokunaklı sözlerle sona erdirdi:

"Size açık kalple ve açık bir zihniyetle geldim... Size evinizde, gerçekleri, herhangi bir hesaptan uzak olarak sunmaya geldim. Bir manevra yapmak veya bir raundu kazanmak için değil, modern tarihte mücadelesi yapılmış en tehlikeli raundu, adalete dayanan devamlı bir barışın mücadelesini beraberce kazanmak için geldim".

Enver Sedat sözlerini "Salam Aleykum", yani "Allahın selâmı üzerinize olsun" diye bitirdi.

Enver Sedat'ın bu çok duygusal ve dokunaklı konuşmasına, 45 dakikalık bir konuşma ile cevap veren Başbakan Begin ise ([326]), sözlerinde daha katı idi ve görüşlerinde de çok müphem kaldı. Zaman zaman Tevrat'a da atıfta bulundu ise de, üslûbu Enver Sedat'ın duygulu üslûbundan çok uzaktı.

Konuşmasının başında, Kudüs'e gelmekle gösterdiği cesaretten dolayı Sedat'ı kutlayan Begin, "Misafirimizin yaptığı gibi, biz yahudiler cesareti takdir ederiz. Çünkü biz cesaret sayesinde doğduk ve cesaret sayesinde varlığımızı devam ettireceğiz" diyerek hafif bir gösteri yaptıktan sonra, İsrailin daha kurulduğu ilk günden itibaren komşuları ile barış içinde yaşamak istediğini, 14 Mayıs 1948 günü yayınlanan Bağımsızlık Deklârasyonu'nda bunu açıkca belirttiklerini, lâkin uzattıkları barış eli'nin reddedildiğini ve hemen ertesi gün de üç cephede saldırıya uğradıklarını, Yahudi Halkı'nın daha ilk günden yokedilmek istendiğini belirterek, "Biz Arap Milleti ile münasebetlerimizi hiç bir zaman kuvvete dayandırmadık. Fakat bize karşı kuvvet kullanıldı" demiştir.

Barış meselesine de değinen Begin, "Biz Yahudi halkı ile Arap halkı arasında gerçek ve tam bir barış, kesin bir uzlaşma arıyoruz. Bu sebeple geçmişin hatıralarının, yolumuzun üzerinde engel teşkil etmesine müsaade etmemeliyiz", demiş ve "Geçmişin hâtıraları acı da olsa, bunları bertaraf etmeliyiz" dedikten sonra da, bir barış antlaşmasının ilk ve temel şartının "savaş haline son vermek" olduğunu söylemiştir. Begin, barış için ikinci şart olarak da, bölgenin bütün ülkeleri arasında ekonomik münasebetlerin geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede Begin, Hafız Esad'ı da, Kral Hüseyin'i de "barış müzakereleri" için İsraile davet etmiş, onlar gelmezlerse, kendilerinin Şam'a, Amman'a, Beyrut'a gitmeye hazır olduğunu vurgulamıştır.

Begin, toprak meselesinde İsrailin ne kadar katı olduğunu şu sözleri ile göstermekteydi: "Sayın Başkan (Enver Sedat) Balfour Deklârasyonundan söz etti. Hayır Sayın Başkan, biz yabancı bir toprağı almadık. Biz kendi anavatanımıza döndük. Halkımız ile bu topraklar arasındaki bağ ebedîdir. Bu bağ, insanlık tarihi ile birlikte yaratılmıştır". Batı Şeria konusunda da, "Burası Judea ve Samaria Krallarının Tanrıları önünde diz çöktüğü yerdir. Burası bizim bir millet olduğumuz yerdir" diyen Begin, gerek toprak, gerek barış meselesinde hep "müzakere" üzerinde israr etmiştir. İsrailin, bütün komşuları ile, hangi meseleyi olursa olsun, müzakere etmeye hazır olduğunu, bu müzakereleri her yerde yapabileceklerini, Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan temsilcilerile masaya oturmaya hazır olduklarını söylemiş ve şöyle

---

(326) Begin'in konuşmasının metni : **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.632-634; **Historic Documents of 1977,** pp.841-847; **Keesing's...1978,** pp.29158-29160.

demiştir: "Eğer aramızda görüş ayrılıkları varsa, bu istisnaî bir durum değildir. Savaşların tarihini ve barış antlaşmalarının tutanaklarını inceleyen herkes bilir ki, bütün barış görüşmeleri, ilgili taraflar arasındaki görüş ayrılıkları ile başlamıştır"

Begin'in konuşmasında dikkati çeken bir nokta da, Filistin halkı ile ilgili olarak hiç bir şey söylememiş olmasıydı. Begin'den sonra söz alan, muhalefetteki İşçi Partisi lideri Shimon Peres ise, o da "müzakere", yani barış için "görüşme" metodunda israr etti ise de, Filistin halkı konusunda da şu ilginç söyleri söyledi: "Bir şeyi gizlemeyelim ve gözden uzak tutmayalım: Filistin kişiliğinin (identity), varlığının farkındayız. Her millet kendi kişiliğine kendisinin karar verme hakkına sahiptir ve bu hak başkalarının iznine bağlı değildir. Fakat Filistin kişiliğinin ifade imkânını elde etmesi, İsrailin güvenliğini tehlikeye sokmadan yapılmalıdır" ([327]).

İ) Tepkiler

Enver Sedat'ın Kudüs ziyareti, Amerikada ve Batı Avrupada ve bilhassa Avrupa Topluluğu tarafından hararetle desteklendi ([328]). Başkan Carter da, 20 Kasımdaki demecinde, ziyareti, "büyük fırsat" diye nitelendirirken, 30 Kasımdaki basın toplantısında da, "Orta Doğuda devamlı bir barış arayışında...tarihî bir dönüm noktası" diyordu ([329]).

Buna karşılık Enver Sedat'ın Kudüs ziyareti bütün Arap dünyasını yerinden oynattı ([330]). Fas, Sudan ve Umman, Enver Sedat'ın bu teşebbüsünü desteklerken, Ürdün ve Suudi Arabistan ortada bir tutum alarak, bu ziyaretin kendileri için bir "sürpriz" teşkil ettiğini belirtmekle beraber, Araplar için "ortak" bir tutum ihtiyacı üzerinde durdular. Buna karşılık, Sovyet Rusya ile birlikte Suriye, Libya, Irak, Güney Yemen, Cezayir, Tunus ve FKÖ, çok şiddetli ve sert eleştiriler yönelttiler. Şam radyosu, Enver Sedat'a "hain" derken, Libya, "Bütün Arap milletine karşı işlenmiş cinayet" diyordu. Başkan Carter'in söylediğine göre de, Suriye, Libya ve Irak hükümetleri, Enver Sedat'ın öldürülmesini istediler ([331]).

Tam bu sıradadır ki, B.M. Genel Kurulu da, 2 Aralık 1977 de, Filistin halkının hakları konusunda araştırmalar yapmak ve yayınlarda bulunmak üzere bir "Filistin Komitesi" kurulmasına ve 1978 yılından itibaren de her yıl 29 Kasım'ın "Filistin Halkı ile Dayanışma Günü" olarak kutlanmasına karar verdi.

---

(327) **Keesing's...1978,** p.29160.

(328) Bu konuda bak.: **aynı kaynak,** p.29162.

(229) Bak. : **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.634-635.

(330) Arap ülkelerindeki tepkiler için bak.: **Keesing's...1978,** pp.29161-29162.

(331) Bak. : Carter, **Keeping Faith,** p.297.

FKÖ'nün bütün kuruluşları da Libya'da Tripoli'de 4 Aralık 1977 günü yayınladıkları 6 maddelik bildiride ([332]), emperyalizmin, siyonizmin ve bunların "Arap âletleri" tarafından plânlanan bütün "teslimiyetçi" çözümlere karşı Libya, Cezayir, Irak, Demokratik Yemen, Suriye ve FKÖ'den meydana gelen bir "Kararlılık ve Sertlik Cephesi"nin (Steadfastness and Confrontation Front) veya genellikle söylendiği üzere bir "Red Cephesi"nin kurulması, 242 ve 338 sayılı B.M. kararlarının reddedilmesi, bu iki karara dayanan, Cenevre Konferansı da dahil, bütün milletlerarası konferansların reddedilmesi, Filistin toprağının "herhangi bir yerinde" bağımsız bir Filistin devleti kurulması ve Filistin halkının hakları ve Filistin Devrimi için mücadelenin uzlaşmasız ve "müzakeresiz" yapılması ve Enver Sedat rejimine karşı siyasî boykot tatbiki istenmekteydi.

Öte yandan, Kaddafi'nin daveti üzerine 2-5 Aralık 1977 günlerinde yine Tripoli'de toplanan ve Hayri Bumedyen (Cezayir), Hafız Esad (Suriye), Muammer el-Kaddafi (Libya), Abdülfettah İsmail (Yemen Demokratik Cumhuriyeti), Taha Yasin Ramazan (Irak) ve Yaser Arafat (FKÖ) ın katıldığı ve Sedat'ın Kudüs ziyaretine tepki olarak toplanan Arap Zirvesi de 5 Aralıkta bir bildiri yayınladı ([333]).

Bildiride, Sedat'ın Kudüs ziyaretinin, "siyonist düşman"a karşı yürütülen Pan-Arab mücadelesinin ilkelerinin açık bir ihlâli, Filistin Arap halkının haklarının heba edilmesi, Arap Birliği saflarından ayrılma, Arap Birliği Anayasası'nın ve Arap Zirve Konferansları kararlarının vahim bir ihlâli ve Başkan Sedat'ın siyonizme ve Amerikan emperyalizmine bir hizmeti olarak nitelendirildikten sonra, Arap milletinin millî haklarını sağlıyacak ve Kudüs de dahil olmak üzere, işgal edilmiş Arap topraklarının kurtuluşunu garantileyecek âdil ve şerefli bir barışın gerçekleşmesi imkânını sabote ettiği, söylenmekteydi. Ayrıca, bir yandan Arap devletlerinin kendi aralarındaki, öte yandan da Arap ülkeleri ile Sovyetler Birliği arasındaki işbirliğine ve dostane münasebetlere zarar verdiği de belirtilmekteydi.

Tripoli zirvesine, Suudi Arabistan, Ürdün, Sudan ile Körfez ülkelerinin katılmaması ve Red Cephesi ile işbirliği yapmaması, Enver Sedat'ın "Kudüs Teşebbüsü" karşısında, bu ikinci grup Arap ülkelerinin birincilerden farklı düşündüğünü ortaya koymaktaydı.

Gerek Arap davasını, gerek Filistin davasını tasfiye ve Arap milletini parçalamayı amaç edinen(!) ve bu kadar çok günah(!) işleyen Enver Sedat'a karşı alınan kararları da Tripoli Zirvesi şu şekilde açıklamaktaydı: Mısır Arap

(332) Bildirinin metni : **The Search for Peace...1967-79,** p.248; **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.635-636.

(333) Bildirinin metni : **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.636-638; **The Search for Peace...1967-79,** pp.274-276; **Keesing's...1978,** pp.29163-29164.

halkı ile Arap Milletine ihanet ettiği için Enver Sedat mahkûm ediliyor, Sedat'ın Kudüs ziyaretini neticesiz bırakmak için çalışılacağı belirtiliyor, Sedat gibi hareket edecek olan her hangi bir Arap devleti (tabiatile Ürdün kasdediliyordu) şimdiden uyarılıyor, Mısır hükümeti ile münasebetler "donduruluyor" **(tajmid),** Arap Birliğinin Mısırda yapacağı toplantılar boykot ediliyor ve ayrıca Arap Birliğinin Mısırda bulunan merkezinin başka yere nakledileceği söyleniyordu.

Tripoli Zirvesinde Libya, Mısır ile diplomatik münasebetlerin kesilmesini istemiş ise de, bu istek diğer Arap ülkeleri tarafından kabul edilmemiştir ([334]). Şüphesiz, Kudüs Teşebbüsü'nün arkasından nelerin geleceğinin beklenmesi tercih edilmişti. Yani Mısıra yine de bir açık kapı bırakılmak ve bundan sonraki tutumu için Enver Sedat'a bir uyarmada bulunulmak isteniyordu.

Diğer yandan, Tripoli Zirvesi, şimdi İsrail karşısında, tek başına bir "cephe devleti" veya "ön saf devleti" (frontline state) haline gelmiş bulunan Suriyenin ekonomik, siyasî ve askerî bakımdan desteklenmesini istiyor ve Suriye ile FKÖ'nün cephe birliği yapmış olmalarına destek verilerek, bu cepheye Cezayir, Libya ve Güney Yemen'in de katılmış olmaları takdirle karşılanarak, bu "Red Cephesi", "Kararlılık Cephesi" veya "Sertlik Cephesi" denen **Pan-Arab Cephesi'**nin herhangi bir üyesine yapılacak bir saldırının hepsine yapılmış sayılacağını da bildiriliyordu.

Burada, bir kısım Arap devletlerinin bu cepheye katılmamaları karşısında, bu cepheye "Pan-Arab Cephesi" demenin ne kadar mantıkî olacağı şüphesiz sorulmaya değer. Mamafih, Tripoli Zirvesi de, bildirilerin gösterdiğinin aksine, pek çok görüş ayrılıklarına maruz kalmıştır. Zirvede bilhassa, iki Baas Partisi ülkesi Irak ile Suriye, Parti-içi çekişmelerden doğan görüş farklılıkları sebebile birbirlerine düşmüşlerdir ([335]).

Tripoli Zirvesine Enver Sedat'ın verdiği cevap ise, 5 Aralık 1977 de, Suriye, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve Libya ile diplomatik münasebetlerini kesmek oldu. Tripoli Zirvesi, Mısır ile münasebetleri dondururken, Enver Sedat bu münasebetleri kesip atmayı tercih etti. Bunun arkasından, 7 Aralıkta Kahire'deki Sovyet, Doğu Alman, Macaristan ve Çekoslovakya kültür merkezleri ile, İskenderiye'deki Sovyet, Çekoslovak, Macaristan ve Polonya Konsoloslukları ve nihayet Asvan'daki Sovyet Konsolosluğu Mısır hükümeti tarafından kapatıldı. Bu arada Moskova'daki Mısır büyükelçisi geri çağrıldı. Enver Sedat, 6 Aralıkta **The New York Times'**a verdiği mülâkatta, Sovyet

(334) **Keesing's...1978,** p.29163.

(335) Bak. : **Strategic Survey, 1977,** p.49.

Rusyanın Orta Doğuda hiç bir zaman "yapıcı" bir rol oynamadığını ve bir uzlaşmaya varılmasını hiç bir zaman arzu etmediğini söylüyordu ([336]).

Diğer taraftan Enver Sedat, Aralık ayı içinde Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri ile Ürdün gibi ılımlıların liderleri ile görüştükten sonra, 14 Aralıkta, Kahire'de bir Orta Doğu Barış Konferansı topladı. Bu Konferans, bir bakıma, Cenevre Konferansının yerini almakta idi. Konferansa, İsrail, Birleşik Amerika ve Birleşmiş Milletlerin temsilcisi katılmakla beraber, ve Başkan Carter'ın da bu Konferansı "tarihî bir fırsat" ve "barış yolunda yapıcı bir adım" olarak değerlendirmesine rağmen ([337]), Sovyet Rusya ile diğer Arap ülkeleri katılmayı reddettiler. Ilımlılar ise katılmaya cesaret edemediler. Buna rağmen Kahire Konferansı ([338]) 22 Aralık gününe kadar çalıştı ve 25-26 Aralık günlerinde Begin ile Enver Sedat arasındaki görüşmelerin neticesini beklemek üzere ertelendi.

J) Sedat-Begin İsmailiye Zirvesi : Fiyasko

Başbakan Begin, Enver Sedat'ın 19-21 Kasım günlerinde Kudüs'e yaptığı ziyareti 25-26 Aralık günlerinde Mısıra yaptığı ziyaret ile iade etti ise de, bu ziyaret "resmî" bir ziyaret olmadı ve İsrail Başbakanının Mısır Halk Meclisi'nde konuşmasını ve bu suretle Arap tepkilerini önlemek için, buna "çalışma ziyareti" adı verildi.

İsrail Başbakanı Begin, yanında, bilhassa Batı Şeria ve yahudi yerleşimleri meselesine Begin'den çok farklı bakan, Dışişleri Bakanı Moshe Dayan ile Savunma Bakanı Ezer Weizman ve teknisyenleri olduğu halde 25 Aralık'da, Enver Sedat'ın İsmailiye'deki ikametgâhında buluştular.

Enver Sedat'ın yanında, Başkan Yardımcısı Hüsnü Mubarek ile Savunma Bakanı ve Enver Sedat'ı Kudüs ziyareti meselesinde destekleyen General Abdülgani Gamassi ile General Salim bulunuyordu.

İki gün süren ve İsrail ile bir Arap ülkesi arasında ilk defa doğrudan doğruya yapılan bu barış görüşmeleri tam bir fiyasko ile neticelendi. İki tarafın mutabakatı ile hazırlanıp 26 Eylül günü Enver Sedat tarafından okunan açıklama ([339]), iki tarafın görüş ayrılıklarını belirten bir "deklârasyon"dan başka bir şey değildi. Barış için ilk defa yapılan bu doğrudan doğruya görüşmelerin neticesi tam bir bararısızlık olmuştu.

Açıklamadan ve hemen sonraki gelişmelerden anlaşıldığına göre, görüşmelerin ağırlığını Filistin meselesi teşkil etmişti. Açıklamada bu noktaya

(336) **Keesing's...1978,** p.29164.
(337) **Am. For. Rels. 1977,** p.59.
(338) Kahire Konferansı için bak.: **Keesing's...1978,** p.29165.
(339) Açıklamanın metni : **Keesing's...1978,** p.29166.

değinilerek, Mısırın, Batı Şeria ve Gazze'de bir "Filistin Devleti" kurulmasını istemesine karşılık, İsrailin, Batı Şeria ve Gazze için "özerklik" teklif ettiği belirtiliyordu. Filistin meselesinde görüşler bu derece çelişkili olmuştu. Başbakan Begin'in 28 Aralıkta Knesset'de yaptığı konuşmada açıkladığı bu "özerklik plânı"nın anahatlarını biraz aşağıda belirteceğiz. Fakat, Begin'in yine bu konuşmada söylediğine göre, Filistin meselesinde görüşler birbirine o kadar ters düşüyordu ki, İsmailiye zirvesinden sonra bir ortak bildiri yayınlanmak istendiğinde, Mısırlıların bildiride "Filistin halkı" deyimini kullanmak istemelerine karşılık, İsrailliler "İsrail ülkesi Arapları" ("Eretz Yisrael's Arabs") deyiminde israr etmişler ve bu konuda bir uzlaşma meydana gelmediği için de, bildirinin yayınlanmasından vazgeçilmiştir.

Yine Begin'in 28 Aralık konuşmasında belirttiğine göre, kendisi Sina'yı tekrar Mısır egemenliğine terketmek için bir de "Sina Plânı" sunmuş ise de, bu da Enver Sedat tarafından reddedilmiştir. Çünkü 4 maddelik bu plâna göre ([340]), Sina tamamen Mısır egemenliğine iade edilse bile, Mısır, Gidi ve Mitla geçitlerinden geçen bir çizginin doğusunda asker bulunduramıyacağı gibi, batısında da ancak sınırlı miktarda kuvvet bulundurabilecekti. Yani İsrail Sina'yı bir bakıma silâhsızlandırmak suretile, bu istikametten gelecek bir tehdide karşı güvenliğini sağlamak istiyordu. Söz konusu çizgi ise, 1975 2. Ayırma Anlaşmasının çizdiği çizgi idi.

Fakat bundan daha mühimmi, İsrailin Sina'da kurduğu yahudi yerleşimlerinin devam etmesinin, Mısırın bu yahudi yerleşimlerine özerklik vermesinin ve bunların İsrail askerleri tarafından korunmasının öngörülmesiydi.

Diğer taraftan, Sina'da belirli bir süre için İsrail askeri bulunucaktı. Son olarak, Tiran Boğazında seyrüsefer serbestisi garanti edilecek ve bu Boğaz ortak İsrail-Mısır kuvvetleri tarafından veya bir B.M. kuvveti tarafından korunacaktı. Mısır ve İsrailin muvafakati olmadan, B.M. kuvvetleri geri çekilemeyecekti.

İşin daha ilginç yanı ise, İsmailiye'den döndükten sonra, Begin'in, yahudi yerleşimleri konusunda gayet ılımlı görüşlere sahip olan Dayan ve Weizman'ı dinliyeceği yerde, yerleşimlerin inatçı savunucusu olan Ariel Sharon'un tesiri altına girmesiydi ([341]).

Mamafih, 26 Eylül açıklamasının iki müsbet tarafı da vardı. Birincisi, açıklamada, biri "Siyasî", diğeri "Askerî" olmak üzere iki komite teşkil edileceğinin ve askerî komitenin Kahire'de, siyasî komitenin de Kudüs'te çalışacağının bildirilmesiydi. Siyasî Komite toplantılarına Amerika da katılacaktı.

---

(340) Bu 4 madde için bak.: **Keesing's...1978,** p.29167.

(341) Carter, **Keeping Faith,** p.307.

İkinci olarak, açıklamada, "kapsamlı bir anlaşma" için tarafların çabalarına devam edecekleri de bildirilmekteydi. Yani barış için diyalog muhafaza edilmekteydi.

İsmailiye zirvesi Sedat için tam bir hayal kırıklığı olmuştur. İsmailiye görüşmelerinden sonra Begin ile Sedat'ın münasebetleri kopmuş ve Sedat o derece kızgın hale gelmiştir ki, İsrail ile bir savaştan bile söz etmeye başlamıştır ([342]).

Begin'in 28 Aralık 1977 günü Knesset'de açıkladığı, Batı Şeria ve Gazze için "özerklik plânı"na gelince: Begin bu plânı, Vaşington'da 16 ve 17 Aralık günlerinde Carter ile yaptığı görüşmelerde kendisine açıklamış ve Carter da, "barış görüşmeleri için makul bir esas" diyerek bu plâna yeşil ışık yakmıştı ([343]). Carter'ın bu plâna verdiği destek bu kadarla da kalmadı ve Begin'in Knesset'de bu plânı açıkladığı gün, yani 28 Aralık günü, Carter da bir televizyon mülâkatında, bu plânı "ileriye doğru uzun bir adım" olarak nitelendirdiği gibi, Amerikanın, Filistinlilere bir yurt sağlanması taraftarı olduğu, fakat bağımsız bir Filistine muhalif olduğunu bildirmişti ([344]). Arapları kızdıracağı şüphesiz olan bu sözler üzerine, ertesi günü Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, yaptığı bir açıklamada, Amerikanın, Begin'in özerklik plânını desteklemediğini, fakat "iyi bir başlangıç noktası" telâkki ettiğini söylemiştir ([345]).

Begin'in 26 maddelik "özerklik plânı"nın esasları şöyle idi ([346]) :

Batı Şeria (plânda daima **Judea** ve **Samaria** diye adlandırılmıştı) ve Gazze'deki İsrail askerî yönetimi kaldırılacak ve bu toprakların Arap halkı için ve onlar tarafından yürütülecek bir özerklik yönetimi kurulacaktır. Bu yönetimin en yüksek organı, Batı Şeria ve Gazze halkı tarafından seçilen ve 11 üyeden meydana gelen "Yönetim Konseyi" (Administrative Council) olacaktır. Konsey üyeleri 4 yıl için seçilecek ve Batı Şeria ve Gazze'nin Arap halkına ait bütün işleri yapacaktır. Konsey kendi başkanını kendisi seçecek ve idare merkezi Bethlehem (Beytüllâhm) olacaktır.

---

(342) **Carter, Keeping Faith,** p.315.

(343) **Am. For. Rels. 1977,** p.60 **ve Keesing's...1978,** p.29165.

(344) Başkan Carter'ın bu mülâkatı için bak.: **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.645-647.

(345) **Keesing's...1978,** p.29167.

(346) Begin'in "özerklik plânı"nın metni : **The Search for Peace...1967-79,** pp.205-209; **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.641-644; **Historic Documents of 1977,** pp.855-857; **Keesing's...1978,** pp.29166-29167; **Peace in the Middle East - A Delicate Balance,** Report of a Study Mission to the Committee on International Relations, U.S. House of Representatives, Washington, D.C., 1978, pp.36-37; **Survival,** March-April, 1978, pp.84-85.

Batı Şeria ve Gazze'de güvenlik ve asayişin sağlanması tamamen İsrail askerlerine ait olacak ve Yönetim Konseyi, bunun dışında kalan bütün sivil işleri yürütecekti. Begin'e göre, güvenlik ve asayişin İsrail askerlerine bırakılmasının sebebi, İsrail askerinin bu topraklardan çekilmesi halinde, "câniler örgütü" dediği FKÖ'nün buralara el atması endişesi idi.

Yönetim Konseyi bir üyesini, İsrail hükümeti nezdinde temsilci tayin edecekti.

Batı Şeria ve Gazze Arapları isterlerse İsrail, isterlerse Ürdün vatandaşlığını seçeceklerdir. İsrail vatandaşlığını seçen Araplar İsrail kanunlarının öngördüğü seçme ve seçilme haklarına, Ürdün vatandaşlığını seçenler de Ürdün kanunlarının öngördüğü seçme ve seçilme haklarına sahip olacaklardır.

Batı Şeria ve Gazze'nin İsrailli sâkinleri ile İsrail vatandaşlığına geçmiş olan Arap sâkinleri, bu topraklarda arazi satın alabilecekleri gibi, serbest dolaşım ve ticaret hakkına da sahip olacaklardır. Bunun manası ise, İsrail yahudilerinin bu topraklara yerleşmelerinin kolaylaştırılması idi.

İsrail, Ürdün ve Yönetim Konseyi temsilcilerinden oluşan bir Komite de, Batı Şeria ve Gazze dışındaki Filistin mültecilerinin "makul" bir miktarının bu topraklara göç işini düzenleyecekti. Filistin mültecileri konusunda İsrailin ileri sürdüğü bu sistem, mülteciler konusunda 1948-49 da ileri sürdüğü görüşlerinde herhangi bir değişiklik olmadığını göstermekteydi ([347]).

Yine bu plâna (Mad.24) ve Begin'in ifadesine göre, İsrailin Batı Şeria ve Gazze üzerinde "egemenlik" hakkı vardır. Fakat bir uzlaşma ve barışın hatırı için şimdilik bu hakkını ileri sürmemektedir. Plânın bu maddesi, İsrailin Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesinin söz konusu olmayacağının yeni bir işareti idi. Zaten, biraz yukarda da değindiğimiz gibi, "özerklik plânı"nda, "Batı Şeria" (West Bank) deyimi geçmez. Batı Şeria daima "Judea ve Samaria" diye zikredilmiştir.

Mamafih, şunu da belirtelim ki, "özerklik plânı"nın mühim bir tarafı, Batı Şeria ile Ürdün arasında organik bir bağ kurmasıydı.

Bu sebepledir ki, Başkan Carter 1-2 Ocak 1978 günlerinde Tahran'da Ürdün Kralı Hüseyin ile, 3 Ocak'da Riyad'da Suudi Arabistan Kralı Halid ve 4 Ocak'da da Asvan'da Enver Sedat ile yaptığı görüşmelerde, Begin'in "özerklik plânı"nı desteklemelerini istemiş ise de, hiçbiri buna yanaşmamıştır. Carter, Kral Hüseyin'in de Mısır-İsrail görüşmelerine katılmasını istemiş ise de, Kral Hüseyin bu teklifi de reddetmiştir ([348]). Açıkça görülüyordu ki,

(347) Bak.: yukarda s.108

(348) **Keesing's...1978**, p.29167.

Amerikanın desteklediği "özerklik plânı" Arap dünyasında hiç bir ilgi uyandırmamıştı.

Diğer taraftan, İsmailiye zirvesinin öngördüğü "Siyasî" ve "Askerî" komitelerin toplantıları da, Mısır-İsrail münasebetlerinin tam bir soğukluk dönemine girdiği ve Arap dünyasının Begin'in "özerklik plânı"nı tümden reddettiği bir atmosfer içinde yapılmış ve dolayısile neticesizliğe mahkûm olmuştur.

Askerî Komite 11-13 Ocak günlerinde Kahire'de toplandı. Mısır tarafını Savunma Bakanı General Gamassi, İsrail tarafını da yine Savunma Bakanı Ezer Weizman temsil ediyordu. Askerî Komite'nin esas görevi, Sina konusunu ele almaktı. Lâkin, İsrail tarafının, Sina'dan çekildikten sonra da buradaki yahudi yerleşimlerini aynen muhafaza ve hatta sayılarını arttırmakta israr etmesi üzerine ([349]), görüşmeler kesildi. İsrail Sina'da mevcut 16 yahudi yerleşimine 3-11 tane daha ilâve etmek istiyordu ([350]).

Esasında Askerî Komite'nin çalışmaları Siyasî Komite'nin çalışmalarına sıkı bir şekilde bağlı idi. Bu Komite ise, İsrail Dışişleri Bakanı Moshe Dayan, Mısırın yeni Dışişleri Bakanı Muhammed İbrahim Kâmil ile Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'in katılmasi ile 18 Ocak'da Kudüs'te toplandı. Lâkin daha ilk anda gündemin tesbitinde çıkmaza girdi ([351]). İsraillilerin daha toplantının başında Sina'daki yahudi yerleşimlerinin devamında israr etmeleri üzerine ([352]), 18 Ocak sabah oturumundan sonra görüşmeler kesildi. Çünkü Enver Sedat Mısır delegasyonunu geri çağırdı. Mamafih, bilhassa Amerikan kamu oyunun gözünde oyun bozan durumuna düşmemek için, Enver Sedat, barış görüşmelerine devam edeceğini bildirmekten de geri kalmadı.

Kudüs'teki Siyasî Komitenin çekilmesinin hemen arkasından Mısır hükümeti, bu hareketin gerekçelerini açıklayan bir bildiri yayınladı ([353]). Bildiride Kudüs toplantısında İsrailin, bütün Orta Doğu bölgesini içine alan âdil, devamlı ve kapsamlı bir barış yerine, "kısmî çözümler" için çaba harcadığı belirtildikten sonra, yahudi yerleşimleri konusuna da şu şekilde değinilmekteydi: "Eğer İsrail, komşularını barış içinde yaşamaya ikna yerine, şuradaki veya buradaki yahudi yerleşimlerinin veya şurada veya burada bir hava alanına sahip olmasının, güvenliğini daha fazla sağlıyacağına inanıyorsa, o zaman

---

(349) Elaine P. Adam (Ed.), **American Foreign Relations, 1978 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations / New York University Press, 1979, p.49.

(350) **Strategic Survey, 1977,** p.51.

(351) **aynı kaynak,** p.51.

(352) Bak.: Willian B. Quandt, **Camp David - Peacemaking and Politics.**

(353) Bildirinin metni : **Keesing's...1978,** p.29168.

İsrail, barışın yararlılığına dayanan bir barıştan ziyade, askerî kuvvetle empoze edilmiş bir barışı tercih ediyor demektir". Bundan sonra, Mısırın son sekiz yıllık politikası olarak şu ilkeler belirtiliyordu: İsrail, Kudüs de dahil, 5 Haziran 1967 savaşında işgal ettiği **bütün** Arap topraklarından çekilmeli ve self-determination hakkı da dahil olmak üzere, Filistin halkının meşrû haklarını tanımalıdır.

İsrail 1967 den sonra "ne kadar barış, o kadar toprak" demişti. Şimdi de Enver Sedat, "tam çekilmeye, tam barış" demekteydi ([354]).

Kudüs görüşmelerinin Mısır tarafından kesilmesinden sonra İsrail kabinesi de 18 Ocak günü yaptığı toplantı sonunda, o da bir bildiri yayınladı ([355]). Bildiride, Mısır hükümetinin, İsrailin kabul edemiyeceği şartlar ileri sürdüğü, **Eretz Israel** (İsrail Ülkesi) topraklarında, yani Judea, Samaria ve Gazze'de bir "Filistin Devleti"nin kurulmak istenmesinin herhangi bir barış imkânını yok edeceği ve İsrail Devletinin bizatihi **varlığını** da **tehlikeye düşüreceği** belirtildikten sonra, Begin'in 28 Aralık 1977 günü Knesset'de açıkladığı "özerklik plânı"na da değinilerek, bu plânın gerek Başkan Carter ve Amerikan Senatosunun çoğunluğu, gerek İngiltere Başbakanı Callaghan tarafından "yapıcı" bir formül olarak nitelendirildiği söyleniyordu. İsrail bildirisi bu şekilde, Mısırın "Filistin Devleti" kavramına karşı, kendisinin özerklik formülünün de Amerika ve İngiltere tarafından desteklendiğini vurgulamak suretile, Amerikaya dayanmakta olan Enver Sedat'a karşı hem Amerikayı ve hem de İngiltereyi angaje etmeye çalışıyordu.

Mamafih, bu bildiri de, İsrailin görüşmeleri devam ettirmeye hazır olduğunu vurgulamaktan geri kalmadı.

Esasına bakılırsa, daha Siyasî Komite toplanmadan önce iki taraf arasındaki hava bulanmaya başlamıştı.

Bunun birinci sebebi, 8 Ocak'da İsrail kabinesinin, Sina'da Rafah bölgesinde yeni yahudi yerleşimleri kurulmasını öngören ve Tarım Bakanı Ariel Sharon tarafından hazırlanan bir plânı reddetmesine rağmen, mevcut yerleşimlerin genişletilmesine ve yahudi halkın bu yerleşimlere göç etmesinin teşvikine karar vermesi idi ([356]). Aynı genişletme kararı Şarm el-Şeyh'teki yahudi yerleşimleri için de söz konusu idi. Bu kararlar 14 Ocak 1978 de İsrail parlâmentosu tarafından da aynen onaylandı ([357]).

---

(354) **Strategic Survey, 1977,** p.50.

(355) Bildirinin metni : **Keesing's...1978,** pp.29168-29169.

(356) Rafah'daki bu yahudi yerleşimleri, Mısır ile Gazze şeridi arasında âdeta bir bariyer meydana getirmekteydi.

(357) Bak. : **Keesing's...1978,** p.29170.

İsrail'deki bu gelişmeler karşısında, daha Siyasî Komite toplantısından önce ve Askerî Komite toplantısının kesildiğinin ertesi günü, 14 Ocak'da bir Mısır gazetesine verdiği demeçte Enver Sedat, Siyasi Komite toplantısı konusunda "kesinlikle ümitsiz" olduğunu söylemiş ve İsrailliler için "kurnaz esnaf" deyimini kullanmıştı. Arkasından da şunu eklemişti: "Benim barış teşebbüsüm, Begin'in gençliğinde havaya uçurduğu King David Oteli değildir ([358]). Begin bu barış teşebbüsünü, kendisini ve gelecek yıllarda yüzlerce diğerini yoketmeden havaya uçuramaz".

Enver Sedat'ın bu tepkisinin ardından, Dışişleri Bakanı Muhammed İbrahim Kâmil de ([359]) 15 Ocak günü Kudüs'e geldiğinde verdiği demeçte, genel bir anlaşmanın, İsrailin işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini ve Filistinlilerin self-determination'unun sağlaması gerektiğini söylüyordu. Begin'in bu sözlere cevabı, 17 Ocak akşamı verdiği yemekteki konuşması oldu. Begin şöyle diyordu: "Mısır Dışişleri Bakanı, daha gelir gelmez, barışın şartlarının nasıl olması gerektiğini söyledi. Eğer İsrailden, 1967 öncesinin, **saldırıyı tahrik eden sınırlarına** dönmesi ve Filistinlilere self-determination tanınması isteniyorsa, o zaman barış mümkün olamaz" ([360]).

Begin şimdi, İsrailin işgal ettiği toprakları, ülkesinin güvenliği açısından değerlendirmekteydi. İsrailin işgal ettiği Arap toprakları ile ilgili politikasına, "güvenlik" kavramı yeni bir unsur olarak girmekteydi. Bunun yeni bir gelişme veya yeni bir dönem olduğu açıktı.

Begin'in yemekte yaptığı bu konuşmada, bilhassa, Mısır Dışişleri Bakanı Kâmil'den "tecrübesiz bir genç" mealinde bir ifade kullanması, Mısır hükümeti tarafından bir hakaret telâkki edilmiş ([361]) ve Enver Sedat'ın tepkisine sebep olarak Mısır delegasyonunun geri çağrılmasında rol oynamıştı.

Böylece, Enver Sedat'ın 19 Kasım 1977 günü Kudüs'e gitmesile, bir Orta Doğu barışı ümidinin ve Mısır-İsrail münasebetlerinin, en yüksek noktasına çıkan çizgisi, 60 gün içinde hızlı bir düşüşle, 18 Ocak 1978 günü, tam bir kopmaya ulaşmıştı.

Şimdi her şey başladığı noktaya gelmişti. Şimdi her şeye yeniden başlamak gerekiyordu.

Ama nasıl?

---

(358) Menahem Beginin, **Irgun** örgütünün 22 Temmuz 1946 günü İngiliz kuvvetlerinin karargâhı olan King David Oteline yaptığı bombalı sabotaj için yukarda s. 67-68'e bak.

(359) Muhammed İbrahim Kâmil, Mısırın Bonn Büyükelçisi İken, Begin'in İsmailiye'ye gelmesinden bir gün önce, Enver Sedat tarafından Dışişleri Bakanlığına getirilmişti ve o sırada 50 yaşında idi.

(360) **Keesing's...1978**, p.29168.

(361) Quandt, **Camp David**, p.165.

VII
Camp David'den Eksik Barış'a

Şurası bir gerçektir ki, Başkan Enver Sedat'ın 19 Kasım 1977 günü Kudüs'e gitmesi, bazı Arap ülkelerinin şiddetli tepkilerine rağmen, Orta Doğu'da, kapsamlı olsun veya olmasın, bir barış ümidine, beklenmedik bir şekilde atılan cesaretli bir adımla, geniş bir kapı açmıştır. 19 Kasım 1977 den 18 Ocak 1978 gününe kadar, tam 60 gün süre ile bütün dünya, arz küresinin bu en mühim bölgesinde, heyecanlı bir barış ümidi yaşamıştır. Gelişmeleri ve tartışmaları belirttiğimize göre, büyük ümitlerin büyük hayal kırıklığına dönüşme sebeplerinin, ne yorumunu ve ne de analizini yapmıyacağız.

Yalnız, her şeye rağmen, bir noktayı bir kere daha vurgulamamız gerekiyor: Orta Doğu barışı, İsrail ile Arap dünyası arasındaki son derece katı ve en azından 1967 savaşındanberi devam edegelen, birbirine taban tabana zıd görüşlerin bir uzlaşmasını gerektirmiş ve gerektirmektedir. Lâkin her iki taraf görüşlerinin bugüne kadar gelen "tâvizsiz" tutumları, Orta Doğu için "kapsamlı" bir barışın değil, ancak İsrail ile Mısır arasında "uzlaşmacı" veya "eksik ve zoraki" bir "ikili" veya "kısmî" bir barışın gerçekleşmesine imkân verebilmiştir.

Rahmetli Enver Sedat'ın, bir eksik barış için değil, kapsamlı bir Orta Doğu barışı için, hayatının son ânına kadar çaba harcadığı inkâr edilemez. Bu bakımdan da, bu "Bölüm" de ele alacağımız "Camp David Anlaşmaları" ile bizim "Eksik Barış" diye adlandığımız 26 Mart 1979 Mısır-İsrail barışının, geniş ve kapsamlı bir barışın mühim bir adımı olarak yapılmış bir teşebbüs olduğu da inkâr edilemez. Enver Sedat bu teşebbüsü daha öteye götüremedi ise, bunda onu suçlamak mümkün değildir. Enver Sedat'ın tarihî ziyaret ve teşebbüsünden sonra, Orta Doğuya genel bir barış gelememiş ise, bunun sorumlusu sadece İsrail de değildir. Arap dünyasının sorumsuzluktan doğan dağınıklığını ve FKÖ'nün bu dağınıklık içinde, dalgalar arasında kalmış bir kayık gibi, yönünü şaşırmışlığını da, başarısızlık tablosunun ana unsurları arasına koymak gerekir.

Kısacası, Enver Sedat bir barış âbidesinin "kaidesini" inşa etti. Lâkin, hem İsrail ve hem de Arap dünyası bu kaidenin üzerine esas âbideyi oturtamadılar.

Şimdi bu Bölüm'de, Enver Sedat'ın inşa etmeye çalıştığı kaidenin hikâyesini nakletmeye çalışacağız.

1. Arap Tepkileri - Cezayir Zirvesi

Kahire ve Kudüs'teki Mısır-İsrail görüşmelerinin hiç bir netice vermemesi bir yana, bu iki devlet arasındaki münasebetlerin yeniden bir gerginlik içine girmesi, hem Sovyetleri ve hem de Arap ülkelerini çok sevindirdi. Her ikisi için de sevincin sebebi, Enver Sedat'ın İsrail ile ikili bir barışa gittiği ve Filistin davasını bir tarafa bırakıp, ancak kendisini kurtarmaya çalıştığı ve bunda da başarısızlığa uğradığı inancı idi. Halbuki Kudüs görüşmelerinde gördüğümüz gibi ve biraz aşağıda Camp David müzakerelerinde de göreceğimiz gibi, Enver Sedat en az Sina kadar, bir Filistin toprağı olarak Batı Şeria ve Gazze'yi de kurtarmaya çalışmış ve hatta Batı Şeria ve Gazze'yi, bir Mısır-İsrail barışının ana unsuru haline getirmek için her çabayı harcamıştır. Zaten böyle olmasaydı, Kudüs görüşmeleri fiyasko ile neticelenmezdi.

Lâkin Sovyetler ve Arap ülkeleri bakımından işin gerçeği şudur ki, muhtemel bir Orta Doğu barışının dışında kalmak Sovyetlerin sinirliliğine sebep olurken, Enver Sedat'ın bir Orta Doğu barışı yoluyla Filistin davasını çözümlemesi ihtimali de, bir çok Arap devletinin politik hesaplarına ters düşmüştür.

Bu sebeplerden dolayıdır ki, **Pravda** gazetesi, 24 Ocak 1978 günü yayınladığı bir yorumda, "Başkan Sedat"ın barış tüşebbüsü Sina çölündeki bir serap gibi kaybolup gitti" derken, "İsrail-Mısır müzakerelerinin kilitlenmesi, Kahire'nin kendi başına giriştiği faaliyetlerin Orta Doğuya barış getirmiyeceğini bir kere daha göstermektedir" diye ekliyordu. Yorumun sonunda da Amerika, Mısırın "Sovyet aleyhtarlığını" desteklemekle itham ediliyordu ([1]) ki, Moskova bu suretle baklayı ağzından çıkarmış, asıl derdinin ne olduğunu ortaya koymuş olmaktaydı.

Ilımlı Arap ülkeleri ve bilhassa Suudi Arabistan, Mısır ile İsrailin arasının bozulmasının, bir yandan Arap birliğinin korunmasına yardım edeceğini ve öte yandan da Amerikanın İsraile daha fazla baskı yapmasını sağlıyacağını ümid ederken, sertlik taraftarları, yani Red Cephesi, Mısırın, İsrail ile müzakereleri tamamen kesmemiş olmasına kızdılar ve Cezayirin teşebbüsü üzerine 2-4 Şubat günlerinde Cezayir şehrinde bir zirve toplantısı düzenlediler ([2]). Toplantıya Cezayirin dışında, Suriye, Libya, Güney Yemen ve FKÖ liderleri katıldılar. Libya lideri Kaddafi'nin Bağdat'a kadar gitmesine rağmen, sertlik konusunda kendi görüşlerini kabul ettiremeyen Irak, Cezayir zirvesine katılmadı.

---

(1) **Keesing's...1978,** 29169.

(2) Cezayir Zirvesi için bak.: aynı kaynak, p.29169

Zirve sonunda 4 Şubat 1978 günü yapılan açıklamada, 2-5 Aralık 1977 de yapılan Tripoli Zirvesi kararları ile, Kasım 1973 deki Cezayir Deklârasyonu ([3]) ve Ekim 1974 deki Rabat Deklârasyonundaki ([4]) kararlar aynen teyid edildikten sonra, Enver Sedat'ın, Filistin halkını ne temsil etmeye ve ne de onun adına müzakerelerde bulunmaya hakkı olmadığı, Filistin halkının tek temsilcisinin FKÖ olduğu söyleniyordu. Keza açıklamada, FKÖ ile Suriye arasındaki işbirliğinin ehemmiyeti de vurgulanıyordu. Bu sırada Suriye ile FKÖ'nün münasebetleri Lübnan hadiseleri sebebile bozulmuş ve 1976 daki iç savaş sırasında FKÖ'nün Suriyede bulunan büroları kapatılmış iken, Cezayir zirvesinden önce iki taraf arasında yapılan bir anlaşma ile bu büroların yeniden açılmasına karar verilmişti.

2. Amerika Harekete Geçiyor

İsrail ile bağların kopmasının arkasından Enver Sedat 3-8 Şubat 1978 günlerinde Vaşington'u ziyaret ile Başkan Carter'la konuştuğu gibi, Senato ve Temsilciler Meclisi'nin dışişleri komisyonlarında konuşmalar da yaptı ([5]). Sedat bu ziyaretinde Amerikadan iki şey istedi: Biri, Amerikanın İsraile baskı yaparak barış görüşmelerinin tekrar başlamasını sağlaması; diğeri de, Amerikanın Mısıra F-5E'lerin dışında, daha gelişmiş olan F-15 ve F-16 lardan vermesi. Sedat, bu uçakların İsraile karşı kullanılmak için değil, Sovyetlerden devamlı silâh alan Libyaya karşı bir denge kurmak için olduğunu söyledi.

Sedat'ın Vaşington ziyareti Amerikanın, meselenin içine daha aktif bir şekilde girme kararını hareketlendirdi. Son aylarda, Sedat ve Begin sahnenin önünde oynarken, Amerika bir bakıma seyirci durumunda kalmıştı. Fakat, Amerikanın uzakta kalması, bir işe yaramamıştı. Bu sebeple Başkan Carter ile Millî Güvenlik Danışmanı Brzezinski, daha 20 Ocakda (1978), Sedat ile Begin'i Camp David'e çağırıp karşılıklı görüşmelerini sağlamaya karar vermişlerdi ([6]). Ayrıca Amerika, şimdi yeni bir görüş geliştirmeye başlamıştı. Bu yeni görüş, kapsamlı bir Orta Doğu barışı yerine, bir ilk adım olarak Mısır ile İsrail arasında bir barışın gerçekleştirilmesini öngörmekteydi. Bu "ikili" barış ile birlikte, Batı Şeria ve Gazze için de geçici bir düzenleme yapılacaktı. Amerikanın Filistin meselesi konusundaki bu tasarılarında Suriyenin adı geçmiyordu. Filistin meselesi gündemdeydi; lâkin FKÖ ile de görüşmek söz konusu değildi. Carter, bu plâna kendi ağırlığını ve prestijini de koymak istiyordu. Lâkin netice konusunda endişeli idi. Sedat'ın meşhur bombalarından birini daha patlatmasını istemiyordu ([7]).

(3) Bak.: **Keesing's...1973,** p.26245.
(4) Bak.: **Keesing's...1974,** p.26813.
(5) Enver Sedat'ın ziyareti için bak.: **Keesing's...1978,** p.29170.
(6) Quandt, **Camp David,** p.165.
(7) **aynı eser,** p.169.

Şimdi Sedat'ın Vaşington ziyaretinden sonra harekete geçmenin zamanı gelmişti. Bu sebeple, Sedat'ın Vaşington'dan ayrılmasından sonra, Beyaz Saray tarafından yayınlanan bir bildiride, barış görüşmelerini ileriye götürmek için Başkan Carter'ın hiç bir çabayı esirgemiyeceği, Amerikanın, İsrailin güvenliğini garanti etmiş olduğu, 242 sayılı kararın ise bu güvenliğin ilkelerini kapsadığı ve bu kararın, anlaşmazlığın bütün veçhelerine cevap verdiği, İsrailin 1967 de işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve buna karşılık bölgedeki bütün devletlerin güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde yaşaması gerektiği, Filistin halkının meşrû haklarının tanınması ve Filistinlilerin, kendi kaderlerinin tayinine katılmaları da dahil, Filistin meselesinin bütün veçheleri ile ele alınması gerektiği söyleniyordu. Bildirinin sonunda ise, İsrailin işgal altındaki topraklarda yahudi yerleşimleri kurmasının milletlerarası hukuka aykırı ve barışa engel teşkil ettiği hakkındaki Amerikan görüşü de vurgulanmaktaydı (8).

Bu söylenenler, Carter yönetiminin 1977 yılı başından itibaren ortaya attığı görüşlerdi ve Amerika bakımından barışın temel ilkelerini teşkil etmekteydiler.

Ne var ki, Amerikanın ve bilhassa Başkan Carter'ın, "her iki tarafın da dostu" olarak hemen harekete geçmesi mümkün olmadı. Önce Amerika ile İsrail arasında bir takım gerginlikler çıktı. Sonra da Amerikanın iki tarafı uzlaştırmak için bir sürü çaba harcaması gerekti.

3. Amerika-İsrail Gerginliği

Daha yukarda da belirttiğimiz üzere, Begin hükümetinin Ocak ayı başlarında yeni yahudi yerleşimleri konusundaki karar ve faaliyetleri Mısır-İsrail müzakerelerinin kopmasında başlıca rolü oynadığı gibi, bu konu Enver Sedat'ın Vaşington ziyareti sırasındaki şikâyetlerinin de başında geliyordu. Bundan dolayıdır ki, Enver Sedat'ın ayrılmasından sonra yayınlanan Beyaz Saray bildirisinde de bu konuya da değinilmesi zaruri olmuştu.

Beyaz Saray bildirisinin arkasından, Dışişleri Bakanı Cyrus Vance 10 Şubat günü yaptığı basın toplantısında da bu konuya bir kere daha ağırlık vererek, kuzey Sina'daki (Rafah bölgesi) yahudi yerleşimlerinin milletlerarası hukuka aykırı olduğunu tekrarladı ve Batı Şeria'daki yahudi yerleşimleri için de, Batı Şeria'da Filistinlilere bir yurt sağlanması ve bu yurdun Ürdün ile bağlantılı olması gerektiğini söyledi.

Dışişleri Bakanı Vance'ın bu sözleri İsrail tarafından şiddetli tepki ile karşılandı. İsrail kabinesi 12 Şubatta yayınladığı uzun bir bildiri ile Cyrus Van-

(8) **Keesing's....1978,** p.29170.

ce'e cevap verdi (9). Yahudi yerleşimlerinin milletlerarası hukuka aykırı olduğu şeklindeki Amerikan görüşü, İsrail tepkisinin en mühim sebebi idi. Bundan dolayı İsrail hükümeti, cevabında, Begin'in 28 Aralık 1977 de açıkladığı "özerklik plânı"nın, gerek Başkan Carter, gerek Amerikan hükümeti tarafından onaylandığını belirterek, Cyrus Vance'ın **Eretz Israel**'de, yani **Judea** ve **Samaria**'da (Batı Şeria) bir "Filistin yurdu" kurmak istemesinin bir çelişki olduğu kadar, bu Filistin Yurdu'nun, Ürdün, Suriye, Irak ve Suudi Arabistan'ın, İsraile yönelmiş bir ileri karakolu olacağını söylemekteydi. Yine bu bildiride diğer yerlerdeki yahudi yerleşimlerinin de "hukukî ve meşrû" olduğu ileri sürülüyordu.

İsrail hükümetinin bu bildirisine, Beyaz Saray sözcüsü 13 Şubatta cevap verdi ve Cyrus Vance'ın 10 Şubatta söylediklerini aynen tekrar etti.

Amerikanın bu kararlı tutumu karşısında, İsrail kabinesi, 26 Şubatta, yeni yerleşimlerin kurulmasına devam edilmesine, fakat bu yerleşimlerin "askerî bakımdan mühim olan yerlerde" kurulmasına karar verdi. Amerikanın baskısı ve kararlılığı karşısında İsrail gerilemek zorunda kalmıştı.

Yerleşimler meselesi bu şekilde kapanırken, bu sefer İsrail ile Amerika arasında yeni bir soğukluk ortaya çıktı. Bu da Amerikanın Mısır ve Suudi Arabistana uçak satmaya karar vermesi idi.

Enver Sedatın 3-8 Şubat günlerinde Vaşington'a yaptığı ziyaret sırasında, son derece gelişmiş savaş uçakları olan F-15 ve F-16 lardan almak istediğini yukarda söylemiştik. Dışişleri Bakanı Cyrus Vance 14 Şubat günü yaptığı açıklamada (10) Carter yönetiminin İsraile, bu ülkenin daha önce satın aldığı 25 adet F-15 uçağına ilâveten 15 tane daha F-15 ile 75 adet F-16 uçağı, Mısıra da, daha az gelişmiş sayılan 50 tane F-5E uçağı ve Suudi Arabistana da 60 adet F-15 uçağı satmak hususunda Kongre'den yetki isteyeceğini bildirdi. İsraile satılacak uçakların bedeli 1.9 milyar dolar, Mısırınki 400 milyon dolar ve Suudi Arabistanınki ise 2.5 milyar dolar tutmaktaydı.

Cyrus Vance bu satışların gerekçelerini açıklarken, Amerikanın İsrailin güvenliğini garanti ettiğini ve bu garantinin devam ettiğini, Mısırın da kendi savunmasını sağlaması ve "barış görüşmelerine güven içinde devam etmesi" gerektiğini ve nihayet Suudi Arabistanın ise, Orta Doğu barışında "ılımlılık" bakımından çok mühim olduğunu ve bu devletin "sınırlı hava savunması"nı güçlendirmek gerektiğini söylüyordu.

Amerikan yetkililerine göre, Mısıra satılacak F-5E ler, son derece gelişmiş F-15 ve F-16 lara sahip İsrail için bir tehlike teşkil etmiyecek idi (11),

(9) Bildiri için bak.: **Keesing's...1978,** p.29171.

(10) Açıklamanın metni: **Am. For. Rels., 1978,** pp.272-273.

(11) F-5E lerin muharebe menzilleri 250-300 mil iken, F-15 ve F-16 ların muharebe menzilleri 600-900 mil arasında idi.

Suudi Arabistana F-15 lerin satılması da, Sovyetlerin hem hava ve hem de kara kuvvetleri bakımından yoğun bir şekilde silâhlandırdığı Irak'a karşı bir denge kurma amacını gütmekteydi ([12]).

Amerikanın Mısır ve Suudi Arabistana uçak satmak istemesi, İsrailin tepkisi ile karşılaştı. Başbakan Begin 15 Şubatta Knesset'de yaptığı konuşmada, Mısıra satılacak "saldırgan silâhlar"ın, istekleri karşılanmaması halinde bu devletin yeni bir savaşa başvurmasında teşvik edici bir faktör olacağını, Suudi Arabistanın ise İsraile saldıracak başka bir devlete bu uçakları devredebileceğini ileri sürerek Amerikanın bu uçak satış kararını gözden geçirmesini istedi. Begin'in, Suudi Arabistanın uçakları devredeceğini söylediği devlet yine Mısır idi ([13]).

Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 15 Şubatta yayınladığı bildiride, Begin'in bu iddialarını ve isteklerini reddederek, bu satışların, Orta Doğuda muzakere yoluyla bir uzlaşmaya olan güveni destekleme amacını güttüğünü söyledi. Başka bir deyişle Amerika, barış prosesini, sadece İsraili silâh ve güvenlik bakımından güçlendirerek değil, İsrail karşısındaki "ılımlıları" da silâhlandırmak suretile bir denge kurmaya çalışıyordu. Çelişki gibi görünmekteydi, lâkin Amerikanın bu tutumunda, bir yandan barışı teşvik ederken, öte yandan da silâh dengesini koruyarak, barış prosesinin başarısızlığı halinde, taraflardan herhangi birinin silâha başvurmasını güçleştirme amacı yatmaktaydı.

Vaşington'daki İsrail lobisi, Mısır ve Suudi Arabistana bu uçakların satışını önlemek için Kongre'de harekete geçerken, bu sefer başka bir İsrail-Amerika anlaşmazlığı buna eklendi.

İsrail kuvvetleri 9 Nisan günü Lübnan'da yaptıkları askerî harekât esnasında, bilhassa düşman askerini öldürme amacı güden ve Amerikanın İsraile verdiği "şarapnel" bombalarını (cluster bombs) kullandılar ([14]). 1970 lerin başından itibaren Amerika İsraile bu bombalardan 20.000 kadar vermişti. Halbuki, 1952 tarihli Amerika-İsrail Savunma Anlaşması'na göre ([15]), İsrail bu bombaları ancak savunma ve iç güvenlik için kullanabilecekti. İsrail ise, bu bombaları Lübnan'daki sivil hedeflerle, Filistinlilerin kamplarına karşı kullanmıştı.

---

(12) **Keesing's...1978,** pp.29171-29172.

(13) **Am. For. Rels., 1978,** p.51 **ve Keesing's...1978,** p.29172.

(14) "Cluster bomba", içinde yüzlerce çelik bilyalar bulunan bir top mermisi olup, patladığında etrafa dağılıp pek çok insanı öldürebilmekte idi. I. Dünya Savaşında ilk defa kullanılan bu tip mermilere, mucidi olan ingiliz subayının ismine izafeten "Shrapnel" denmekteydi ve bizim dilimize "şarapnel" olarak geçmiştir.

(15) Bu anlaşma için bak.: **Keesing's...1952-1954,** p.12468.

Mamafih, bu anlaşmazlık, İsrail ile Amerika arasında 12 Mayısta yapılan, fakat metni açıklanmayan bir anlaşma ile sona erdirildi. Söylenen ise, "özel savaş durumu şartları" dışında İsrailin bu mermileri kullanmayacağını taahhüt etmesi idi ([16]).

Mısır ve Suudi Arabistana uçak satışına gelince: Carter yönetimi bu uçakların satışına izin verilmesi için Kongre'ye resmen 28 Nisan 1978 de müracaat etti ([17]). Gayet aktif olan İsrail lobisinin faaliyetleri neticesi, Yönetimin teklifi Senato Dışişleri Komisyonunda ancak 8 lehde ve 8 aleyhte oy alınca, konu 11 Mayısta Senato genel kuruluna gönderildi. Bu durum üzerine Başkan Carter bu uçak satışını sağlamak için harekete geçti ve 12 Mayısta Senato'nun bütün üyelerine birer mektup gönderdi ([18]). Carter mektubunda şöyle diyordu: "Orta Doğuda barış ve itidal için çalışanlara destek ve güven mi vereceğiz? Yoksa bunları bir kenara atıp, bize olan güvenlerini boşa çıkarıp, aşırılara mı hizmet edeceğiz?"

Başkan Carter, Mısır ve Suudi Arabistana silâh satmayı, "ılımlılık" davasına bir hizmet ve teşvik olarak görmekteydi ki, bu görüşün yanlış olduğu söylenemez.

Neticede Senato bu satışı onayladı. Bazı Amerikalılar için bu netice, "İsrail lobisinin belinin kırılması" ve "bir yabancı devletin" keyfine tâbi olmaktan bir "millî kurtuluşu" (national emancipation) ifade ediyordu. İsraillilere göre de, güvenilir bir dost tarafından reddedilmişlerdi ve şimdi kendilerini ihanete uğramış ve izole edilmiş hissediyorlardı" ([19]).

Bu mesele de bu şekilde kapandıktan sonra, "uzun sıcak bir yaz" ("long hot summer") başlıyordu ([20]).

4. Uzun Sıcak Yaz

1978 yazının uzun ve sıcak olmasının sebebi, önce ve bilhassa Batı Şeria ve Gazze ile Filistinlilerin kaderi konusunda ve işgal altındaki topraklardaki yahudi yerleşimleri meselesinde, Mısır ve İsrail görüşleri arasında mevcut çelişkiler dolayısile, Amerikanın bu iki tarafı bir müzakere masasına oturtmadan önce, görüşler arasındaa bir uzlaşma zemini bulmak hususundaki sıkıntılı aracılık çabalarındandır ([21]).

---

(16) Bak.: **Keesing's...1979,** p.29652.

(17) Bak.: **Am. For. Rels., 1978,** pp.273-274.

(18) Mektubun metni: **aynı kaynak,** pp.274-276.

(19) **aynı kaynak,** pp.52-53.

(20) **aynı kaynak,,** p.53.

(21) Amerikanın Ocak-Eylül 1978 dönemindeki bu diplomatik faaliyetler için bak.: Quandt, **Camp David,** pp.168-205.

Ayrıca, Lübnanda Hıristiyanlarla Suriye kuvvetleri arasındaki çarpışmaların şiddetlenmesi ve İsrailin de 1978 Martında güney Lübnanı işgali, 1978 yazının sıcağını daha da arttırdı. Çünkü, İsrailin güney Lübnanı işgali, Arapların tepkilerini daha da şiddetlendirdi. Zira, İsrailin bu işgali, el-Fetih ile diğer Filistin terör örgütlerinin, gerek işgal altındaki topraklarda, gerek Avrupada, İsraile karşı terör faaliyetlerini arttırmalarına sebep oldu ([22]).

Bu Arap tepkilerinin yarattığı atmosfer içinde Amerika, Filistin davasını savunan Enver Sedat ile, hem dinî sebeplerle ve hem de güvenlik açısından, Batı Şeria ve Gazze konusunda tâviz vermemeye inat etmiş bir Menahem Begin'i uzlaştırmaya çalışmıştır.

İsrail-Amerikan soğukluk ve anlaşmazlıklarının devam ettiği bir sırada Başbakan Begin 20-23 Mart günlerinde Vaşington'u ziyaret etti ve 21-22 Mart günlerinde de Başkan Carter'le görüştü. Görüşmelerin amacı, kesilmiş olan Mısır-İsrail müzakerelerinin nasıl başlatılabileceğini araştırmaktı. Lâkin bu görüşmeler, iki taraf arasındaki soğukluğu arttırmaktan başka bir işe yaramadı. Zira Begin, en küçük bir tâvize ve uzlaşmaya yanaşmamıştı. Başkan Carter'ın 23 Martta Senato Dışişleri Komisyonuna söylediğine göre, Begin, Sina'daki yahudi yerleşimlerden kesinlikle vazgeçmiyordu. Ayrıca, Batı Şeria ve Gazze'nin de bir kısmından olsun vazgeçmeye de yanaşmıyordu. Batı Şeria ve Gazze'de beş yıllık bir geçiş döneminden sonra, buranın Filistin halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesi prensibine, yani bu topraklar halkının İsrail ile mi, yoksa Ürdün ile mi federal bir birleşmeye gideceği, veya milletlerarası statüde kalmaya karar vermesini kabule yanaşmadı ([23]).

İşin ilginç yanı da, İsrail kabinesinin 26 Martta yaptığı toplantıda, Başbakan Begin'in, Başkan Carler'la yaptığı görüşmelerdeki tutumunu "oybirliği" ile onaylaması idi.

Fakat buna rağmen Amerika İsraili sıkıştırmaya devam etti. İsraile şu iki soru yöneltildi: 1) İsrail, Batı Şeria ve Gazze'nin, beş yıllık özerklik döneminden sonra, kesin statüsünü çözümlemeyi kabul ediyor mu? 2) Batı Şeria ve Gazze meselesi, İsraile göre nasıl çözümlenebilir? ([24]).

19 üyeli İsrail kabinesinin 14 üyesinin oyu ile kabul ettiği ve 18 Haziranda açıklanan cevabı, Begin'in 28 Aralık 1977 tarihli 26 maddelik "özerklik plânı"na atıfta bulunuyor ve beş yıllık özerklik döneminden sonra, durumun "müzakere" edilebileceğini söylüyordu. Bu cevabın özerklik plânından tek farklılığı, birincisinde beş yılın sonunda "gözden geçirme"den ("reviewed")

(22) Bu terör faaliyetleri için bak.: **Keesing's...1978,** p.29654.

(23) **aynı kaynak,** p.29652.

(24) **aynı kaynak,** p.29653.

söz edilirken, ikincisinde "müzakere etme"nin söz konusu olmasıydı. Bu ise Amerikayı tatmin eden bir cevap değildi ve bu sebepten de, Amerikan Dışişleri Bakanlığının 21 Haziranda yayınlanan bildirisinde, sorulan sorulara "tam cevap verilmemesinden ötürü" üzüntü ifade ediliyordu.

İsrailin 18 Hazirandaki açıklaması üzerine, Mısır hükümeti de 5 Temmuzda, "İsrailin Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesi ve güvenlik konusu"ndaki tekliflerini açıkladı ve bunları Amerikanın aracılığı ile İsraile "resmen" bildirdi ([25]). Bu teklifler Enver Sedat'ın kapsamlı bir Orta Doğu barışı için Camp David'de sunacağı tasarı içinde de aynen yer alacaktır ([26]).

Mısır hükümetinin tasarısına göre: 1) Orta Doğu barışı, Filistin halkının meşrû hakları da dahil olmak üzere, Filistin meselesinin bütün veçheleri ile çözümünü ve bütün tarafların güvenlik endişelerini gözönüne almalıdır. 2) Batı Şeria ve Gazze için **beş yıllık** bir geçiş döneminden sonra, bu toprakların Filistin halkı kendi geleceklerine kendileri karar vermelidir. 3) Bu toprakların, geçiş döneminden sonraki kaderi, Mısır, Ürdün, İsrail ve FKÖ ile B.M. temsilcilerinin katıldığı görüşmelerde ele alınmalı ve bu görüşmelerde, İsrailin bu topraklardan nasıl çekileceği, karşılıklı güvenlik konuları, B.M.'in Filistin mültecilerine ait kararlarının nasıl tatbik edileceğine karar verilmelidir. 4) İsrail, Kudüs ile, yahudi yerleşimleri de dahil, işgal ettiği yerlerden çekilecektir. 5) Batı Şeria ve Gazze'deki İsrail askerî yönetimi sona erdirilecek ve Batı Şeria'nın güvenliğini Ürdün, Gazze'nin güvenliğini de Mısır sağlıyacaktır. 6) Batı Şeria ve Gazze'deki güvenlik düzenlemeleri, Ürdün ve Mısır tarafından garanti edilecektir.

İsrail kabinesi, Mısır tekliflerini, 1967 den o güne kadar ortaya atılan tekliflerin "en aşırısı" diye nitelendirdi ve 9 Temmuzda bu teklifleri reddetti.

Daha önce, 1978 Şubatında, İsrail muhalefet lideri Shimon Peres ile Salzburg'da görüşen Enver Sedat, Sosyalist Enternasyonali toplantısı dolayısile Viyana'da bulunan İşçi Partisi lideri Shimon Peres ile 9 Temmuzda tekrar görüştü. Bu arada Enver Sedat, Sosyalist Enternasyonal'in Başkanı Willy Brandt ve ikinci başkanı Avusturya Başbakanı Bruno Kreisky ile de görüşmüştü. Bunların arkasından Enver Sedat, 13 Temmuzda Salzburg'da İsrail Savunma Bakanı Ezer Weizman ile de görüştü. Bütün bu görüşmelerin "yapıcı" olduğu bildirilmekle beraber, doğrudan doğruya Begin hükümeti ile ilgisi yoktu.

İsrailin ve Mısırın, Batı Şeria, Gazze ve Filistin konularındaki bu katı tutumlarına ve derin görüş ayrılıklarına rağmen Amerika, "yüz yüze" görüş-

(25) Mısırın 6 maddelik tekliflerinin metni: **aynı kaynak,** p.29653.

(26) Enver Sedat'ın Camp David'de sunduğu barış antlaşması tasarısının metni için bak.: Quandt, **Camp David,** pp.356-360.

melerin bir ilk adımını atmak üzere, Mısır ve İsrail Dışişleri Bakanlarını Londra'da "kapalı" bir toplantıya davet etti. Lâkin, güvenlik sebeplerinden ötürü, Londra'dan vazgeçildi ve toplantı, Cyrus Vance, Mısır Dışişleri Bakanı Muhammed İbrahim Kâmil ve İsrail Dışişleri Bakanı Moshe Dayan'ın katılması ile 18-19 Temmuz 1978 günlerinde Kent şehrindeki **Leeds Castle** (Leeds Şatosu)'da yapıldı.

Tamamen kapalı olarak yapılan ve herhangi bir bildirinin yayınlanmadığı toplantı hakkında, 19 Temmuzda kısa bir demeç veren Cyrus Vance, taraflar arasında "büyük görüş ayrılıkları"nın devam ettiğini, fakat bu görüşmelere devam için yeterli ilerlemenin kaydedildiğini söylüyordu. Fakat buna rağmen, Leeds Şatosu'ndan sonra Mısır-İsrail münasebetleri yeniden gerginleşti. Zira, Mısır hükümeti sözcüsünün bu görüşmelerin, resmî görüşmelerin başlayıp başlamaması hususunda bir "öngörüşme" olduğunu söylemesine karşılık, İsrail hükümeti sözcüsü bu görüşmelerin, Kudüs'te Ocak ayında kesilmiş olan "Siyasî Komite" toplantısının bir devamı olduğunu söyleyince, Mısır hükümeti sinirlendi ve İskenderiye'de hâlâ beklemekte olan 10 kişilik İsrail askerî heyetini 26 Temmuzda Mısırdan çıkardığı gibi, Begin hükümeti Orta Doğu barışı konusundaki tutumunu "yumuşatmadıkça" Mısırın İsrail ile "doğrudan" müzakerelere girmiyeceğini bildirdi ([27]).

Leeds Şatosu, Mısır ile İsraili birbirine yaklaştıracağı yerde, aksine, bir kere daha birbirinden uzaklaştırıyordu. Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, 4 Ağustosta Kongre'nin bir komitesinde yaptığı konuşmada, durumun "kritik" bir noktaya geldiğini, bundan sonra, iki tarafı "yüz yüze" getirmekten başka çare kalmıyabileceğini ihsas ediyordu ([28]).

Başkan Carter içinde, bütün risklerini göze alarak, 28 Ocak 1978 de danışmanı Brzezinski ile verdiği kararı tatbik etmekten başka çare kalmamıştı. Tarihçi H.G. Wells, Napolyonun 1815 Şubatında Elbe'den kaçışı için, "mukadderata karşı son kozunu oynamak üzere"der ([29]). Sanırız Başkan Carter de, Ocak ayındanberi şartların olgunlaşmasını bekleyip de bir netice elde edemeyince endişelenip ([30]), Tarihe karşı son kozunu oynamak üzere, zarlarını atmaya ve Enver Sedat ile Menahem Begin'i bir araya getirmeye karar verdi. Başkan Carter'ın kendi el yazısı ile yazdığı davet mektuplarını, Cyrus Vance 6-8 Ağustos 1978 günlerinde Kudüs ve İskenderiye'ye yaptığı ziyaretlerde her iki devletin liderlerine teslim etti. 8 Ağustos günü Vaşington'da yapılan bir açıklamada ise, Enver Sedat ile Begin'in bu daveti kabul ettikleri ve Eylül ayında Orta Doğu barışına bir çerçeve tesbit etmek üzere, Vaşington'da bir "zirve" toplantısı yapılacağı bildiriliyordu.

(27) Bak.: **Keesing's...1978,** p.29654.
(28) **Am. For. Rels. 1978,** p.53.
(29) H.G. Wells, **Esquisse de l'Histoire Universelle,** Paris, Payot, 1948, p.467.
(30) Bak.: Carter, **Keeping Faith,** p.316.

Tarihe "Camp David" diye geçen, o zaman büyük ümitlerin bağlandığı ve keza büyük ümitlere doğum yapan "Camp David Anlaşmaları"nı bir "tarihî belge" veya "tarihin bir belgesi" olarak ortaya çıkaran zirve böyle başladı. "Uzun sıcak yaz" ise böyle sona eriyordu.

5. Camp David Zirvesi

Başkan Carter'ın "yönetiminde", Başkan Enver Sedat ile Başbakan Menahem Begin arasında, Orta Doğu barışı için bir "çerçeve" çizme amacını güden görüşmeler veya "zirve toplantısı", Amerika Cumhurbaşkanlarının Vaşington dışındaki dinlenme tesisleri olan **Camp David**'de 5 Eylül 1978 günü başlamış ve zaman zaman kesilme durumlarından geçtikten sonra, **Camp David Anlaşmaları** denen belgelerin Vaşington'da Beyaz Saray'da 17 Eylül 1978 günü imzalanması ile sona ermiştir ([31]).

Camp David zirvesi, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında, 19-21 Kasım 1977 Kudüs ve 25-26 Aralık 1977 İsmailiye görüşmelerinden sonra üçüncü buluşma oluyordu.

Camp David Anlaşmaları ise, yine Mısır ile İsrail arasında, 18 Ocak 1974 ve 4 Eylül 1975 Ayırma Anlaşmaları'ndan sonra, her iki tarafca imzalanmış **üçüncü** belge oluyordu.

Camp David'de 12, hatta 13 gün süren görüşmelerin, tartışmaların ve zaman zaman "kapışmaların" ayrıntılarına girecek değiliz. Yalnız, ilginç ve mühim bazı noktaları belirtmekle yetineceğiz.

Bir defa şunu söyleyelim ki, Camp David görüşmelerini her şeye rağmen bir "netice"ye ulaştırmaya kararlı olan Başkan Carter ve yardımcıları, öyle bir müzakere metodu tesbit etmişlerdi ki, bu metod bundan sonra, **"talks by proxy"** ve **"negotiations by proxy"** denen **"dolaylı görüşmeler"** adı ile milletlerarası tatbikatta kullanılacaktır.

Bir defa, Amerikalılar Camp David'de kesin bir "haber karartması" (news blackout) tatbik etmişler ve Camp David'in, görüşmeler boyunca, dünya ile bağlantısını kesmişlerdir. Bütün taraflar adına açıklama yapmak için bir tek Amerikalı görevlendirilmişti. Yine, dışarıya haber sızmasını önlemek için, görüşmeler bitinceye kadar, delegasyonların hiç bir üyesinin Camp David'i terketmesine izin verilmemiştir. Buna karşılık, delegasyonların boş vakitlerinde veya canları sıkıldığı zaman yapabilecekleri çok şey sağlanmıştı. Bunlar sinema, tenis, bilârdo, satranç veya ormanda gezintiler yapmak gibi şeylerdi. Görüşmeler boyunca, her ikisi de aslen Polonyalı olmakla beraber, birbirile

(31) Camp David görüşmeleri için bak.: Jimmy Carter, **Keeping Faith**, pp.319-403; Quandt, **Camp David**, pp.206-258; Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict**, pp.353-361.

pek geçinemiyen, Başkan Carter'ın Danışmanı Zbigniew Brzezinski ile, Başbakan Menahem Begin'in iddialı satranç maçları pek meşhur olmuştu.

Keza giyim kuşam tamamen serbest bırakılmıştı. Hiç bir protokol yoktu.

Bütün delegasyonlar ve hatta delegasyonların bazı üyeleri (liderler gibi) ayrı ayrı binalarda ikamet etmişlerdir. Fakat, Mısır ve İsrail delegasyonlarının birbirlerile telefon görüşmeleri dahi yasaklanmıştı. Mısır ve İsrailliler birbirlerile telefonla görüşmek istedikleri takdirde, bunu Amerikan delegasyonu vasıtasile yapabileceklerdi. Bu suretle, Mısır ve İsraillilerin, ikili tartışmalarla işleri çığrından çıkarmaları önlenmek istenmiştir.

Amerikalılar görüşmelerin tamamen "gayrı resmî" ve "rahat" (relaxed) bir atmosferde yapılmasını sağlamak için ellerinden gelen her şeyi yapmalarına rağmen, Camp David görüşmeleri, 12 gün boyunca, yine de gayet gergin bir hava içinde cereyan etmiştir.

Camp David görüşmeleri iki safhaya ayrılır: Biri, 6 ve 7 Eylül günlerinde yapılan ortak toplantılar, ikincisi de, bundan sonra Başkan Carter'ın Mısır ve İsrail liderleri arasındaa mekik dokuyarak ve ayrı ayrı yaptığı "dolaylı" görüşmelerdir. Çünkü, ilk iki günlük toplantılardan sonra hava o derece gerginleşmiştir ki, Camp David görüşmelerinin daha ikinci gün kopması gibi bir tehlike ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Carter'ın müdahalesi ile "dolaylı" görüşmeler safhasına geçilmiştir.

İlk resmî toplantı, 6 Eylül 1978 Çarşamba günü öğleden sonra yapıldı. Bu toplantıya Enver Sedat, **"Orta Doğu Meselesinin Kapsamlı bir Barışçı Çözümü İçin Çerçeve"** başlığı ile bir antlaşma tasarısı sundu ve bunu bir buçuk saatlik bir konuşma ile açıklamaya çalıştı ([32]). Bu tasarının esaslarını belirtmeden önce Enver Sedat, Başkan Carter'a, bunun İsrailliler için bir "take-it-or-leave-it", yani "ya kabul edersin, ya reddedersin" şeklinde bir teklif olmadığını, Arap dünyasını hoşnut etmek için bir "rüşvet-i kelâm" olduğunu söylemiş ve Carter da, toplantıdan önce, Enver Sedat'ın başlangıçtaki sert tutumu için Begin'e uyarmada bulunmuştur ([33]). Yani Begin'e bu sertliğe fazla ehemmiyet verme demek istemiştir.

Bununla beraber Begin, 7 Eylül Perşembe günü yapılan ortak toplantıda, Enver Sedat'ın bir gün önce sunduğu tasarıya madde madde cevap vererek, bu tasarıyı, tümü ile reddetmiştir. Begin'in bu tutumu üzerine, Enver Sedat ile Begin arasında sert tartışmalar çıkmış ve İsrailliler, bu şartlarda görüşmelerin devamına imkân olmadığını ileri sürerek, Camp David görüş-

(32) Bu tasarının metni: Quandt, **Camp David,** pp.356-360.

(33) Spiegel, adı geçen eser, p.354. Müellif, Enver Sedat'a atfen, **"as a sop to the Arab world"** demektedir ki, "sop" kelimesi bizim Osmanlıca deyimimiz olan "rüşvet-i kelâm"ın tam karşılığı olup, söz konusu kişi veya kişilerin hoşuna gidecek sözler manasındadır.

melerini kesmek istemişlerse de, Amerikan hükümeti ve kamu oyu önünde, görüşmeleri baltalıyan suçlu durumuna düşmekten çekinmişler ve Camp David'den ayrılmaktan vazgeçmişlerdir.

İsraillilerin bu derece sert tepkisine sebep olan **Mısır tasarısının anahatları şöyle idi:**

Tasarının **Giriş** (Dibace - Préambule) kısmı, Başkan Sedat'ın Kudüs ziyaretini "tarihî teşebbüs" olarak nitelendirdikten sonra, talihsiz bir geçmişe son vermek, gelecek kuşakları savaş belâsından kurtarmak ve Orta Doğu'da, barış içinde birarada yaşamanın ve işbirliğinin "parlak bir modeli"ni yaratmak amacı ile, meşruiyet, adalet, eşitlik ve temel haklara saygıya dayanan bir barışın kurulması gereğinden söz ettikten sonra, askerî işgal ile diğer milletlerin haklarının ve hür bir şekilde yaşama ve gelişme arzularının reddedilmesinin, barış zihniyeti ile uzlaşmaz olduğu belirtiliyor ve ondan sonra da barışın esaslarına geçiliyordu. Buna göre de:

Taraflar, Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararlarına dayanan kapsamlı bir barış yapma kararlılıklarını belirteceklerdir.

İsrail, işgal ettiği bütün topraklardan çekilecektir. İşgal altındaki topraklarda kurulmuş olan yahudi yerleşimleri kaldırılacaktır. Sina ve Golan'da, eski milletlerarası sınırlar tesis edilecektir. Gazze'de sınır, 1949 Mısır-İsrail Mütarake Anlaşmasının öngördüğü şekilde olacaktır. Batı Şeria'da sınır, 1949 İsrail-Ürdün Mütareke Anlaşmasının çizdiği sınır olacaktır. İsrailin bu topraklardan çekilmesi, barış antlaşmasının imzasından itibaren altı ay içinde tamamlanacaktır.

Keza İsrail, 1949 Mütareke Anlaşması gereğince, "Doğu Kudüs"ten tamamen çekilecek ve Kudüs'ün Arap kesiminin yönetimi tamamen Araplara bırakılacaktır. Yalnız, Kudüs şehrinin belediye hizmetlerinin şehrin tümüne götürülmesi bakımından, Kudüs'te bir Filistin-İsrail Ortak Belediye Meclisi kurulacaktır.

Burada dikkati çeken nokta, "Doğu Kudüs'ün, eski sahibi Ürdüne değil de, "Filistinlilere" verilmesi idi. Bunun da sebebi, Kudüs'ün Batı Şeria'nın bir parçası sayılması ve Batı Şeria'nın da, tasarıya göre, Filistinlilerin yurdu olması idi.

Görülüyor ki, Enver Sedat'ın bu tasarısı, sınırlar bakımından 1949 Mütareke Anlaşmalarını esas almaktaydı. Bunun manası ise, İsrailin 1967 de işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesi idi.

Yine tasarıya göre, İsrailin Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesinden sonra, Batı Şeria'nın **gözetimi** (supervision) Ürdün'e, Gazze'nin **gözetimi** de Mısıra verilecekti. Bu iki ülke, birbirlerile ve bu iki toprağın Filistin halkı ile işbir-

liği yaparak, bu gözetimi yürüteceklerdi. Bu ortak gözetim dönemi beş yıl sürecek ve bunun sonunda, Filistin halkı, self-determination hakkını kullanarak, kendi "millî varlığı"nı tesis etme hakkına sahip olacaktı. "Millî Varlık"tan kasıd ise, açıktır ki, bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasıydı.

Bütün bunlar yapılırken, Filistin mültecilerine de yurtlarına dönme imkânı sağlanacak ve Birleşmiş Milletler kararlarına göre, kendilerine tazminat ödenecekti.

Bunların hepsi yapıldıktan sonra da, bölgedeki bütün devletlerin güvenlikleri, egemenlikleri, sınır ve toprak bütünlükleri ile siyasî bağımsızlıkları garanti edilecekti. Bu garantiler içinde, gayrı askerî ve sınırlı kuvvet ile Birleşmiş Milletler barış gücü bölgelerinin tesisi de yer aldığı gibi, erken uyarı sistemlerinin kurulması da söz konusu olup, tarafların ne gibi silâhlara ve ne kadar sahip olabileceği de belirlenecekti.

Tasarının bu kısmı, 1974 ve 1975 "Ayırma Anlaşmaları"nın hükümlerini aynen yansıtmakta idi.

Diğer taraftan Enver Sedat'ın tasarısında, İsraile bir tâviz olmak üzere, gerek Tiran Boğazından, gerek Şüveyş Kanalı ile Süveyş Körfezinden zararsız geçiş hakkı ile seyrüsefer serbestisi vurgulanmaktaydı.

Yine tasarıya göre, taraflar, birbirlerine karşı kuvvete ve kuvvet tehdidine başvurmayacaklarını taahhüt edecekleri gibi, anlaşmazlıklarını da barışçı yollarla çözümlemeyi ve Milletlerarası Adalet Divanı'nın mecburî kazasını kabul ve taahhüt edeceklerdir.

Enver Sedat'ın bu tasarısına göre, iş burada da bitmiyordu. Bu çerçeve anlaşmasının imzası üzerine, ilgili devletler, bu esaslar üzerinden bir Orta Doğu barış antlaşmasını veya antlaşmalarını müzakere etmek üzere Cenevre'de bir milletlerarası konferansta toplanacaklardı.

Tasarının bu kısmı, barış antlaşmalarının yapılmasını Camp David'in dışına çıkararak, 338 sayılı kararın öngördüğü ve 1973 Aralık ayındaki Cenevre Konferansını canlandırmayı amaçlamaktaydı.

Bu Cenevre Konferansına Filistin halkı **kendi temsilcileri ile** katılacaktı. Bu temsilin kompozisyonu hakkında, tasarıda hiç bir şey söylenmiyordu. Yani Filistin halkını FKÖ mü temsil edecekti? Yoksa Batı Şeria ve Gazze halkı doğrudan kendi temsilcilerini mi Konferansa gönderecekti? Herhalde İsrailin tepkilerini önlemek ve pazarlığa açık bir yol bırakmak için, tasarıda bu nokta kapalı geçilmişti.

Ve nihayet, Cenevre Konferansında kabul ve imza edilen barış antlaşmaları ile bu antlaşmaların tatbikatı ve öngördüğü sınırlar, Güvenlik Kon-

seyi ve başta Amerika olmak üzere Konseyin beş daimi üyesi tarafından garanti edilecekti. Tasarıda, bu garantilerde Amerikaya ağırlık verilmekle beraber, bu garantilerin mahiyeti de açık olarak belirtilmemişti.

Başkan Carter için bir sürpriz olmak üzere, Begin'in bu tasarıya karşı gösterdiği sert tepkiye rağmen, Enver Sedat kendi tasarısı üzerinde hiç bir tâvize yanaşmadı. Böylece hava iyice elektriklenince, 7 Eylül toplantısından sonra Begin ile Sedat, Camp David Anlaşmalarının imzasına kadar bir daha biraraya gelmediler. Bu ise, Camp David görüşmelerinin bütün yükünü, Başkan Carter'ın sırtına bindirdi. Şimdi, Camp David'i bir neticeye ulaştırmak için görev Amerikan tarafına düşüyordu.

Başbakan Begin'in istediği ne idi?

13 gün süren Camp David görüşmeleri göstermiştir ki, İsrail tarafı, Menahem Begin'in 28 Aralık 1977 tarihli, Batı Şeria ve Gazze için "özerklik plânı"na sımsıkı sarılmıştır. Bu sebepten de, Filistin halkının "bağımsız devlet" kurması manasına gelebilecek, self-determination ve "millî haklar" gibi kavramlar İsrail tarafının şiddetli tepkilerini tahrik ederken, Batı Şeria ve Gazze'de ve hatta Sina'da, yahudi yerleşimlerinin devam ettirilmesi ve yenilerinin kurulmasına devam olunması konusunda da sonuna kadar diretmişlerdi. İsrail için verilebilecek en büyük tâviz, Batı Şeria ve Gazze halkı için ancak gayet sınırlı bir özerklik idi.

Diğer taraftan İsrail tarafı, Sina konusunda "biraz daha"yumuşak davranmakla beraber, Sina'dan "çekilmeyi" değil, Sina'nın "egemenliğini" Mısıra "devretmeyi" kabullenmiştir. Biraz aşağıda değineceğimiz Amerikan tasarısındaki "savaş yoluyla toprak kazanılmasının kabul edilemezliği" ilkesine Begin şiddetle karşı koyarken, İsrailin işgal altında tuttuğu topraklardan "çekilmesi" gerektiği manasına gelebilecek hiç bir ifadeyi de kabul etmemiştir.

Sina konusunda, bu toprağın "eğemenliğini" Mısıra devretmeyi kabul etmekle beraber, buradaki yahudi yerleşimlerinin ve inşa etmiş olduğu havaalanlarının kendi kontrolunda kalmasını sağlamak için son âna kadar çaba harcamıştır.

Amerika'nın aktif rolü :

Bu şekilde daha ilk iki toplantıda taraflar arasında bu derece sert çelişki ve görüş ayrılıkları ortaya çıkınca, "Amerika tarafı" ve Başkan Carter, 8 Eylülden itibaren görüşmelere ağırlığını koymaya başladı ve bundan sonra görüşmeler Camp David içinde Başkan Carter'ın "mekik" faaliyeti şeklinde cereyan etti.

Amerikanın görüşmelere ağırlığını koyması iki şekilde oldu. Birincisi, bir uzlaşma zemini sağlamak amacı ile Amerikanın "kendi" tasarısını sunması; ikincisi de, bu tasarının tümü üzerinde bir uzlaşma olmayınca, tasarının kapsadığı en mühim ve hassas konularda tarafları uzlaştırma çabası, yani "dolaylı diyalog" oldu.

1978 Ocak ayında Kudüs'teki Siyasî Komite toplantısı dramatik bir şekilde kesilince, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, tarafları uzlaştırabilecek bir metin üzerinde çalışmaya başlamıştı. 1978 Şubatında Enver Sedat'ın ve Mart ayında da Begin'in Vaşington ziyaretlerinde kendilerile yapılan temaslarda, her iki tarafın da ana meselelerdeki görüşlerinin ayrıntılar alınarak, anlaşma veya uzlaşma tasarısı daha da geliştirilmişti. İlk iki günlük toplantı, yukarda belirttiğimiz şekilde tam bir gerginlikle neticelenince, Amerikan Dışişleri Bakanlığının uzmanları ve Başkan Carter'ın danışmanları, Camp David'de bu tasarıyı bir kere daha gözden geçirip, Carter'ın onayına sundular.

Başkan Carter tarafından da onaylanan bu tasarı, 10 Eylül Pazar günü, yine Başkan Carter tarafından, Başbakan Begin, Dışişleri Bakanı Moshe Dayan ve Savunma Bakanı Ezer Weizman'dan meydana gelen İsrail heyetine anlatıldı.

Bu Amerikan tasarısının anahatlarını şu şekilde belirtebiliriz ([34]):

— Enver Sedat'ın tasarısında, barış prosesinin, Enver Sedat'ın Kasım 1977 de Kudüs'e yaptığı "tarihî ziyaret" ile başladığı söylenmiş iken, Amerikan tasarısı, buna bir de Begin'in İsmailiye ziyaretini eklemişti.

— Arap-İsrail anlaşmazlığının barışçı yolla çözümü, Güvenlik Konseyinin 242 ve bunu destekleyen 338 sayılı kararlarının tatbiki ile mümkündür. Bilhassa, 242 sayılı kararın, "savaş yolu ile toprak kazanılmasının kabul edilemezliği" temel ilkedir. Yine bu çerçevede, barış görüşmeleri, Sina, Golan Tepeleri, Batı Şeria ve Gazze ile **Lübnan** da dahil, anlaşmazlığın "bütün cephelerini" kapsamalıdır.

— Bölgede güvenlik, normal münasebetlerin kurulması ve bilhassa "ekonomik işbirliği"nin gerçekleşmesile daha güçlü hale gelecektir.

— İsrail, milletlerarası sınırlara kadar olan (yani ingiliz mandası zamanındaki Mısır-Filistin sınırı) Sina toprakları üzerinde, egemenlik haklarını Mısıra iade edecektir. Bu konudaki güvenlik düzenlemeleri, İsrail kuvvetlerinin Sina'dan "çekilmesi"ne (withdrawal) ait ayrıntılar, barış antlaşmasında düzenlenecektir.

(34) Tasarının metni: Quandt, **Camp David,** pp.361-368. Camp David'in gizli arşivine giren bu tasarı, ilk defa, Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından 28 Ekim 1985 tarihinde açıklanmıştır.

Mısır ve İsrail, Süveyş Kanalı, Süveyş Körfezi ve Tiran Boğazında seyrüsefer serbestisini kabul edeceklerdir.

— **Batı Şeria ve Gazze'**ye gelince : Filistin meselesi bütün veçheleri ile çözümlenmelidir. Bu çözüm, Filistin halkının meşrû hakları ile, kendi geleceklerine kendilerinin karar vermesi imkânını da kapsamalıdır. Batı Şeria ve Gazze konusunda yapılacak müzakereler, bu topraklarla Ürdün arasında bir "bağlantı" (links) kurmalıdır. Bu müzakereler üç safhada yapılmalıdır:

a) Batı Şeria ve Gazze için 5 yılı aşmamak üzere bir geçici dönem kabul edilmeli ve bu dönemde, bir yandan bu topraklar halkına tam özerklik sağlanırken, diğer yandan da, İsrail kuvvetlerinin çekilmesine ait düzenlemeler de yapılmalıdır. Bu düzenlemelere Ürdün'ün de katılması sağlanırken, ayrıca yine bu düzenlemelerin Mısır, İsrail, Ürdün ve Batı Şeria ile Gazze halkının "meşrû güvenlik ihtiyaçları"nı da gözönünde tutmalıdır.

b) Özerklik yönetiminin hangi safhalardan geçeceğini Mısır, İsrail ve Ürdün arasında yapılacak ve bu toprakların Filistin halkının temsilcilerinin de katılacağı müzakereler tesbit etmelidir.

c) Batı Şeria ve Gazze'de seçimler yapılıp özerklik yönetimi tam manasile işlemeğe başladığı andan itibaren de 5 yıllık geçiş dönemi başlayacaktır. Bu beş yıllık dönemin üçüncü yılı tamamlandığında, Mısır, İsrail, Ürdün ve bu toprakların özerklik yönetimi arasında, Batı Şeria ve Gazze'nin nihaî statüsünü tesbit edecek barış antlaşmasının müzakereleri başlayacaktır. Bu barış antlaşması, bu toprakların komşuları ile olan münasebetlerini, bütün ilgililerin güvenlik konularını, İsrail kuvvetlerinin çekilmesini, mülteciler meselesinin âdil bir çözümünü ve güvenlikli ve tanınmış sınırlar meselelerini de, 242 sayılı karar çerçevesinde düzenleyecektir. Sınırlara ve güvenliğe ait düzenlemeler, hem Filistin halkının isteklerini ve hem de İsrailin güvenlik ihtiyaçlarını gözönünde tutacaktır.

— Geçici dönem sırasında, Mısır ve Ürdün, özerklik yönetiminin polis ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olacaklardır.

— Kudüs "taksim" edilmeyip bir bütün (indivisible) olarak kalacak ve her dinin kutsal yerleri, o dinin temsilcilerinin yönetiminde olacaktır. Ayrıca, şehrin ortak ihtiyaçlarının düzenlenmesi için, yine bu dinlere mensup halkın temsilcilerinden meydana gelen ortak bir konsey teşkil olunacaktır.

— Bu esasları ihtiva eden anlaşmanın yürürlüğe konması sırasında, buna paralel olarak, taraflar arasında, ekonomik ve kültürel münasebetler de dahil, her türlü normal münasebetler tesis olunacaktır.

— Taraflar arasında, güvenlik, egemenlik, toprak bütünlüğü ve sınırların bozulmazlığı ile siyasî bağımsızlik ilkelerine saygının sağlanması için,

gayrı askerî bölgeler, sınırlı kuvvet ve sınırlı silâh bölgeleri, B.M. kuvvetleri ve gözetimleri, karşılıklı olarak erken uyarı sistemleri, v.s. gibi tedbirlere başvurulacaktır.

— Nihayet, imzalanacak anlaşmanın tatbikatında ve öngörülen takvimlere uyulmasında, Amerika da bu müzakerelere davet edilecektir. Yani, bir bakıma bunların tatbiki ve kontrolu Amerikanın gözetiminde olacaktı.

— Tasarıda, işgal altındaki topraklarda bulunan yahudi yerleşimleri konusunda hiç bir teklif ileri sürülmemiş ve bu kısım boş bırakılmıştı. Yani Amerika tarafı, bu konuda yazılı olarak kesin bir şey söylemeden önce, İsrail ile pazarlığı sürdürmeye niyetli görünmekteydi.

Bu Amerikan tasarısı ile, Başkan Sedat'ın, görüşmelerin ikinci günü sunduğu ve savunduğu tasarı birbirile karşılaştırıldığında, Amerikan tasarısının büyük ölçüde Mısır görüşlerine yatkın, fakat aynı ölçüde de İsrail görüşlerinden uzak olduğu görülmekteydi. Esasına bakılırsa, bütün Camp David görüşmeleri sırasında Başkan Carter'ın Enver sedat ile fazla bir problemi olmamış, fakat sonuna kadar Begin ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bu sebeple Başkan Carter, Begin için **"psycho"** yani **"psikopat"** deyimini kullanacaktır ([35]).

Nitekim Amerikan tasarısı 10 Eylül günü İsrail tarafına, Başkan Carter tarafından bizzat okunup, gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra, İsrail tarafı, bu tasarı hakkındaki görüş ve cevaplarını 11 Eylül günü bildirdiğinde, bilhassa Begin'in görüşlerinden en küçük bir değişiklik yoktu ve tabiatile Amerikan tasarısını reddetti.

Begin'in bu uzlaşmaz tutumu karşısında Enver Sedat Camp David'den ayrılmaya karar verdi ve bunu da Başkan Carter'a bildirdi. Bunun üzerine Carter, görüşmelerin kopmasını önlemek için, yeni bir metod değişikliğine, yani daha önce tesbit ettiği metodun ikinci kısmını tatbike karar verdi. Bu da, "dolaylı diyalog" metodunu işletmekti. Yalnız bu dolaylı diyaloğun başarılı olması için, Başkan Carter, başka bir metod değişikliği daha yaptı. Enver Sedat ile mutabık kaldıktan sonra, tartışma konularını ikiye ayırdı. Bundan böyle İsrailin Sina'dan çekilmesi ile, Filistin, yani Batı Şeria ve Gazze konuları birbirlerinden ayrı olarak ele alınacaktı.

Hatta Carter, Sina meselesi için 11 Eylül günü kendi el yazısı ile bir anlaşma tasarısı da hazırladı ([36]) ve danışmanları ile görüşüp bazı düzeltmeler yaptıktan sonra, bunu iki tarafa da bildirerek, Sina konusundaki müzakerelerin belgesi haline getirdi.

---

(35) Spiegel, **adı geçen eser,** p.356.

(36) Bu elyazısı metnin faksimilesi için bak.: Quandt, **Camp David,** pp.369-375.

"Dolaylı Diyalog" konusunda gelince: Carter, Camp David görüşmelerinin müsbet bir neticeye ulaşması için, ağırlığını daha fazla hissettirmeye ve sadece bir arabulucu olmaktan çıkmaya karar verdi. Bunun için de, 13 Eylülde, iki taraf liderlerinden, kendisine birer hukuk müşaviri vermelerini istedi ve bu iki müşavir ile kendisi ve Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'in bir anlaşma tasarısı hazırlayacaklarını bildirdi. Begin bu iş için, İsrail delegasyonuna dahil bulunan ve Amerikan delegasyonun çok saygı duyduğu, İsrail Başsavcısı **Aharon Barak'**ı, Enver Sedat da kendi danışmanı, hukukçu ve değerli bir diplomat olan **Osama el-Baz'**ı görevlendirdi.

Bu şekilde Camp David görüşmeleri, Carter, Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ve Aharon Barak ile Osama el-Baz'dan meydana gelen dörtlü bir komiteye tevdi edilmiş oldu. Bu Komite çalışmalarında da garip bir şey ortaya çıktı. Daha önce Başkan Carter'a Menahem Begin kök söktürürken, Komite çalışmalarında bu sefer Mısır temsilcisi Osama el-Baz, Enver Sedat'tan çok daha çetin ceviz çıktı. Bununla beraber, Komite çalışmalarında her iki taraf liderlerinin onayları her safhada alındığı için, görüşmeleri yine Begin bloke etmeye başladı. Bu durum karşısında Enver Sedat, 15 Eylül Günü Camp David'i terketmek üzere helikopter isteyince, Başkan Carter daha da sertleşti. Esasında bir çok konuda o güne kadar bir takım uzlaşmalar meydana gelmiş, fakat bazı noktalarda pürüzler kalmıştı. Başkan Carter'ın bu sertleşmesi üzerine, en son 17 Eylül 1978 Pazar sabahı son pürüzler de giderilerek, anlaşma tasarısı imzaya hazır hale getirildi. Denebilir ki, en mühim noktalar son anda bir uzlaşmaya götürülebilmişti. Bununla beraber, Kudüs başta olmak üzere, bazı meselelerin çözümü sonraya bırakılmak zorunda kalındı.

Esasına bakılırsa, Camp David Anlaşmaları Başkan Carter tarafından gerçekleştirilmiş bir "mucize" idi ve bu mucize son iki gün içinde meydana gelmiştir. Başkan Carter, görüşmelerin onuncu gününde, yani 15 Eylülde, fazla bir uzlaşma elde edilememesi karşısında, 17 Eylül Pazar günü görüşmeleri kesmeye karar vermişti. Bundan dolayıdır ki Carter, Kasım ayındaki bir demecinde, Camp David Anlaşmalarını, o gün göründüğünden çok daha büyük bir "mucize" olarak nitelendirmiştir. Nitekim, ilk 12.5 günün kendisi için büyük bir başarısızlık olduğunu, fakat son yarım günün "çok büyük başarı" olduğunu söylemiştir ([37]).

6. Camp David Anlaşmaları

Camp David Anlaşmaları 17 Eylül 1978 günü Beyaz Saray'da yapılan ve genellikle "tarihî" diye nitelendirilen bir törenle imza edildi. İmza töre-

(37) **Am. For. Rels. 1978**, p.54.

ninde bütün övgüler Başkan Jimmy Carter içindi. Başkan Enver Sedat, Başkan Carter'ın Camp David'de "barış prosesinin tam tarafı" gibi hareket etmiş olmasını överken, en büyük övgülerin İsrail Başbakanından gelmesi dikkati çekmekteydi. Begin'e göre, Başkan Carter, Camp David'de, Mısır primidlerini inşa edenlerden çok daha fazla çalışmıştı ve anlaşmaların hazırlanmasında her paragraf, her cümle, her kelime ve hatta her harf üzerinde durmuştu ([38]). Halbuki gerçekte, cümleler, deyimler ve kelimeler üzerinde inatçılık eden kendisi olmuştu ve bu sebepten de Carter, her konuşmasında ve sunduğu her teklifinde, deyimlere, cümlelere ve kelimelere dikkat etmek zorunda kalmıştı. Tabiî, kendi inançlarını, barış konusundaki ilke ve görüşlerini de-feda etmemeye de dikkat etmişti. Sıkıntısı da bu durumdan doğmuş ve "mucize" de buradan kaynaklanmıştı.

Camp David Anlaşmaları, esas itibarile, 2 "Çerçeve Anlaşma" ile Ek'lerinden meydana gelmektedir ([39]). Çerçeve Anlaşmalarından (Framework Agreements) birincisinin adı **Orta Doğu İçin Çerçeve Anlaşması,** diğerinin de **Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması**'dır. Bu anlaşmalardan hiçbiri, ne Orta Doğu için ve ne de Mısır veya İsrail için bir "Barış" antlaşması değildi. Yalnız bu anlaşmalar, her iki konuda da barışın başlıca ve en mühim meselelerinin çözümünün esaslarını, ana prensiplerini tesbit etmekteydi. Başka bir deyişle bir "çatı" kurmaktaydılar. Beğenilsin veya beğenilmesin, Camp David Anlaşmalarının ehemmiyeti buradaydı. Arap-İsrail savaşlarının başlamasından tam 40 yıl ve yine tam **dört savaş**'tan sonra, barışa doğru bir **adım** atması, Camp David Anlaşmalarına **"tarihî"** niteliğini veren temel faktördür.

Bu arada şunu da belirtelim ki, Camp David Anlaşmalarının redaksiyonu ve metin ifadeleri, zaman zaman karmaşıktır. Bunun da sebebi, bir uzlaşma sağlamak için, ifade karmaşıklığına hoşgörü ile gidilmesidir.

A) Orta Doğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşması :

Bu anlaşma 4 kısımdan meydana gelmekte idi. Şöyle ki :

— Giriş : Genel Prensipler
— Batı Şeria ve Gazze
— Mısır-İsrail Münasebetleri
— Ortak İlkeler

(38) **Am. For. Rels.** 1978, p.54.

(39) Camp David Anlaşmalarının metinleri: Elaine P. Adam (Ed.), **American Foreign Relations, 1978,** pp.288-301; **American Foreign Policy...1977-1980,** pp.653-657; Quandt, **Camp David,** pp.376-387; **Historic Documents of** 1978, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1979, pp.608-615; **The Quest for Peace...,** pp.76-87; **The Search for Peace...1967-79,** pp.20-29; **Assessment of the** 1978 **Middle East Camp David Agreements** (Hearing before..., House of Representatives... September 28, 1978), Washington D.C., 1978, pp.96-118; **Keesing's...1978,** pp.29655-29657.

a) **Giriş - Genel Prensipler :** Herşeyin, Enver Sedat'ın 1977 Kasımındaki "tarihi" Kudüs ziyareti ve Başbakan Begin'in İsmailiye ziyaretile başladığını belirten "Giriş" (Dibace - Preamble) kısmının ağırlık unsuru, Orta Doğuda **barış ve güvenliğin,** Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararlarına dayanılması gerektiği idi.

b) **Batı Şeria ve Gazze :** Bu kısmın özelliği, "Filistin Meselesi"nin çözüm ilkelerini belirtmesidir. Buna göre, Filistin meselesi "bütün veçheleri" ile ele alınacak ve bu müzakerelere Mısır, İsrail, Ürdün ve bu topraklardaki Filistin halkının temsilcileri katılacaktı. Bu müzakereler 3 kademeli, 3 "aşamalı" olacaktı.

1) Batı Şeria ve Gazze halkı, 5 yıllık bir "özerk yönetim" için seçim yapacaktır. Bu özerk yönetimin görev ve yetkileri, Mısır, İsrail, ve Ürdün arasında yapılacak müzakerelerle tesbit edilecektir. Bu müzakerelerde Mısır ve Ürdün delegasyonlarına, bu topraklarda yaşayan Filistinlilerin temsilcileri de dahil edilebilir. Hatta, İsrail ile **mutabık kalınmak şartile, "diğer Filistinliler"** de Mısır veya Ürdün heyetlerine dahil edilebilir.

Özerk yönetim, bu topraklardaki İsrail askerî yönetiminin yerini alacaktır.

2) Özerk yönetimin işlemeye başlaması ve İsrail askerlerinin güvenlik bakımından "belirli noktalara" çekilmesi ile birlikte, 5 yıllık geçiş dönemi başlayacaktır. Yine güvenliği sağlama bakımından, özerklik yönetimi kendi polis teşkilâtını kuracaktır. Bu polis teşkilâtında Ürdünlü polisler de görev alabileceklerdir. Keza, sınırların güvenliği bakımından, İsrail ve Ürdün ortak devriyeleri de kullanılabilecektir.

3) Batı Şeria ve Gazze'de özerk yönetim işlemeye başladığı andan itibaren, 5 yıllık geçiş dönemi de başlamış olacaktır. Bu dönem **başlar başlamaz,** fakat **en geç üç yıl içinde,** Batı Şeria ve Gazze'nin **nihaî statüsü**'nü, bu toprakların komşuları ile münasebetlerini (relationsphip) ve bu geçiş dönemi sonundaki İsrail-Ürdün barışını tayin edecek, görüşmeler başlayacaktır. Yani bu görüşmeler üç amaçlı olacaktı.

Bunun için de 2 Komite öngörülmekteydi. Birinci Komite, dört taraflı olup, yani Mısır, İsrail, Ürdün ve özerklik yönetimi temsilcilerinden meydana gelip, Batı Şeria ve Gazze'nin "nihaî statüsü"nü tayin ve tesbit edecektir.

İkinci Komite ise, Batı Şeria ve Gazze'nin nihaî statüsünün tesbitinden sonra olmak üzere, İsrail-Ürdün barışını müzakere edecektir. Bunun manası, İsrail-Ürdün barışının, Batı Şeria ve Gazze'nin nihaî statüsü üzerine dayandırılacağı idi.

Bütün bu müzakereler Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararı çerçevesin içinde yapılacaktır. Keza, bu müzakeler sonunda varılacak çözüm, hem

sınırları ve güvenlik konularını düzenleyecek ve hem de Filistin halkının **"meşrû hakları"** ile **"âdil isteklerini"** (just requirement) tanıyacaktır.

Diğer taraftan, varılacak anlaşma, geçici dönem ve sonrasında, gerek İsrailin, gerek komşularının güvenliklerini sağlayacak hükümleri de ihtiva edecektir.

Ayrıca, geçiş dönemi sırasında, Mısır, İsrail, Ürdün ve özerk yönetim, 1967 savaşında yurtlarından ayrılmış olanların ("persons displaced from the West Bank and Gaza in 1967"), geri dönüşlerinin sağlanması ve yerleştirilmeleri için bir devamlı komite kuracaklardır.

Nihayet, Mısır ve İsrail, mülteciler meselesine ait kararın çabuk, âdil ve devamlı tatbikini sağlamak için birbirlerile ve diğer ilgililerle beraber çalışacaklardır.

c) **Mısır-İsrail Münasebetleri :** Mısır ve İsrail, birbirlerine karşı kuvvet kullanmayacaklar ve anlaşmazlıklarını barışçı yollarla çözeceklerdir.

Bu çerçeve anlaşmasının **imzasından itibaren üç ay içinde,** bir Barış Antlaşması için müzakerelere girişecekler ve bütün Orta Doğu bölgesinin kapsayacak barış antlaşmasının gerçekleşmesi için, diğer ilgili devletleri de müzakerelere davet edeceklerdir. Bu müzakereler, **Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması**'nın ilkelerine göre cereyan edecektir.

d) **Ortak İlkeler :** İsrail ve Mısır, İsrailin komşuları olan Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan ile yapacağı barış antlaşmalarında şu ilkelerin esas olmasını kabul etmişlerdir: Bu barışların imzacıları, **tam tanıma** ("full recognition"), ekonomik boykotun kaldırılması ve birbirlerinin vatandaşlarına hukuk devleti ilkelerinin tatbiki için gerekli tedbirleri alacaklardır. Barışa, işbirliğine ve dostluğa katkıda bulunacak şekilde, ekonomik gelişme imkânlarını da araştıracaklardır.

Bütün bu anlaşmaların tatbikine ait görüşmelere Amerika da davet edilecektir.

B.M. Güvenlik Konseyinden bu barış antlaşmalarını desteklemesi istenecektir.

B) Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması :

Bu barış için önce şu ilkelere uyulacaktı :

a) Bu çerçeve anlaşmasının imzasından itibaren **üç ay içinde** Mısır ve İsrail arasında barış antlaşması müzakereleri başlayacaktır.

b) Bu barış antlaşmasında, B.M. Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararı **bütün unsurları ile** gözönünde tutulacaktır.

c) Bu barış antlaşmasının hükümleri, aksine karar alınmadıkça, 2-3 yıl içinde tatbik edilecektir.

Aşağıdaki hususlar taraflar arasında esasen kabul edilmiş bulunmaktadır :

1. Mısır ile Filistin mandasının sınırları arasında kalan topraklar, yani Sina yarımadası, üzerindeki Mısır egemenliği yeniden tesis edilecektir.

2. İsrail Sina'dan çekilecektir.

3. Sina'da El-Ariş, Rafah, Ras en-Nakh ve Şarm el-Şeyh'te mevcut olup İsrail işgali zamanında inşa edilen havaalanları **sivil** amaçlarla kullanılacaktır.

4. İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı ile Süveyş Körfezinden 1888 İstanbul Anlaşması çerçevesinde serbest geçişi ile, Akabe Körfezi ve Tiran Boğazında milletlerarası serbest deniz trafiğinin sağlanması.

5. Sina ile Ürdün toprakları arasında bir karayolunun yapılması ve bu karayolunun Mısır ve Ürdün tarafından serbestce kullanılması.

Diğer taraftan, Barış Antlaşması'nın imzasından sonra, Sina'da askerî kuvvetlerin nerede ve ne kadar bulunacağına dair esaslar da şöyle idi :

1. Süveyş Kanalı ile Süveyş Körfezi kıyılarından itibaren doğuya doğru 50 Klm. (30 mil) ile 40 Klm.(25 mil) arasında değişen bir toprak şeridi içinde Mısır 1 tümeninden fazla bir kuvvet bulunduramayacaktır.

2. Mısır-İsrail sınırı ile Akabe Körfezinin batısında 20 Klm. (12 mil) ile 40 Klm. (25 mil) arasında değişen genişlikteki bölgede ise, ancak B.M. kuvvetleri ile, hafif silâhlarla donatılmış "sivil polis" kuvvetleri bulunabilecektir.

3. Mısır ile İsrail arasındaki milletlerarası sınırın doğusunda (yani İsrail topraklarında) 3 Klm. lik toprak şeridi içinde de, 4 piyade taburunu geçmeyen bir İsrail kuvveti ile B.M. gözlemcileri bulunacaktır.

4. Sina'da Akdeniz kıyılarından 20 Klm. içerde ve milletlerarası sınıra bitişik bölgede (Gazze ile Sina arasında) B.M. kuvvetleri bulunacaktır. Ayrıca, bir de, Tiran Boğazından serbest geçişi gözetmek üzere, Şarm el-Şeyh'te B.M. kuvvetleri bulunacaktır. Bu kuvvetler, B.M. Güvenlik Konseyinin 5 daimi üyesinin oybirliği kararı olmadıkça, geri çekilemiyecektir. (Bu suretle Başkan Nâsır'ın 18 Mayıs 1967 deki teşebbüsü gibi bir durum önlenmek isteniyordu.)

5) Barış Antlaşması imzalandıktan ve "ara çekilme" gerçekleştikten sonra, Mısır ile İsrail arasında tam tanımayı, diplomatik, ekonomik ve kültürel münasebetleri ve ekonomik boykot ve engellerin kaldırılması gibi hususları da kapsayan "normal münasebetler" kurulacaktır.

6) "Ara çekilme" ("interim withdrawal") ile kasdedilen ise, barış antlaşmasının imzasından itibaren 3-9 ay içinde, Sina'daki İsrail kuvvetlerinin, kuzeyde **el-Ariş**'in doğusundan, Sina yarımadasının en güney ucu olan **Ras Muhammed**'e çizilen bir çizginin **doğusuna** çekilmesi idi.

Ek Belgeler :

Camp David Anlaşmalarının ek belgeleri, esas itibarile, üzerinde anlaşma meydana gelmemiş olan konularda, tarafların kendi görüşlerini mahfuz tuttuklarını belirten mektuplardır.

Bu konuların başında, Camp David'de günlerce tartışılan, Sina'daki yahudi yerleşimlerinin sökülmesi meselesi geliyordu. Başbakan Begin müsbet bir tutum almakla beraber, kesin bir yükümlülük altına girmekten de kaçınmıştı. Bu sebeple, Başkan Carter'ın kesin bir cevap istemesi üzerine Begin, 17 Eylül 1978 tarihli olup Başkan Carter'a hitap eden mektubunda, Kudüs'e döndüğünden itibaren iki hafta içinde, Sina'daki yahudi yerleşimlerinin geri çekilmesini İsrail parlâmentosunun oyuna sunacağını, koalisyon hükümetinin parlâmentoda 70 kişilik bir çoğunluğa (tam üye sayısı 120 idi) sahip olmakla beraber, kendi milletvekillerini tamamen serbest bırakacağını bildirdi. Bu duruma göre, Begin, yahudi yerleşimlerinin geri çekilmesini, tamamen Knesset'in kararına bağlı tutmaktaydı.

Enver Sedat da, yine 17 Eylül tarihi itibarile Başkan Carter'a yazdığı mektubunda, yahudi yerleşimleri konusundaki görüşlerini bildirdi. Enver Sedat'a göre, imzalanacak olan "barış antlaşması"nın tatbiki için öngörülen süre içinde, bu yahudi yerleşimlerinin sökülmesini İsrail peşinen kabul etmedikçe, Mısır, İsrail ile barış müzakerelerine başlamıyacaktı. Ayrıca, Mısır-İsrail barışına ait çerçeve anlaşması da yürürlüğe girmeyecekti.

Başkan Carter da 22 Eylülde Enver Sedat'a verdiği cevapta, Mısır hükümetinin görüşlerini kaydettiğini belirtti ve buna karşılık, Begin'in, kendi görüşlerini ihtiva eden 17 Eylül tarihli mektubunu Enver Sedat'a aynen nakletmekle yetindi. Carter, aynı zamanda, Enver Sedat'ın mektubunu da Begin'e intikal ettirdi.

Böylece, Sina'daki yahudi yerleşimleri meselesinin çözümü, Knesset'in kararına kalmış olmaktaydı. Knesset'in red kararı halinde bütün Camp David sistemi çökmüş olacaktı.

Camp David görüşmelerinde hiç bir netice alınamıyan bir diğer konu da, **Kudüs Meselesi** idi. Enver Sedat, Başkan Carter'a yazdığı 17 Eylül günlü mektubunda, Mısırın Kudüs konusundaki görüşlerini şu şekilde belirtti: Kudüs'ün Arap kesimi Batı Şeria'nın ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısile, bu şehir ile ilgili tarihî ve hukukî Arap hakları tanınmalı ve bu haklara saygı gösterilme-

lidir. Kudüs'ün Arap kesimi Arap egemenliği altında olmalıdır. Keza, Kudüs'ün Arap kesimindeki Filistin halkının da **meşrû ve millî hakları** tanınmalıdır. Güvenlik Konseyinin Kudüs ile ilgili 242 ve 267 sayılı kararları tatbik edilmeli ve İsrailin, Kudüs'ün statüsünü değiştirici mahiyette aldığı tedbirler geçersiz olduğu için, bu tedbirler geri alınmalıdır. Kudüs bütün din mensuplarına açık olmalı ve her dinin kutsal yerlerinin yönetimi ve gözetimi o dinin temsilcilerine verilmelidir. Şehrin belediye hizmetlerinin bütünlüğü korunmalıdır. Bu amaçla, Arapların ve İsraillilerin eşit olarak temsil edildiği bir ortak Belediye Meclisi teşkil olunmalıdır. Şehrin bütünlüğü ancak bu suretle sağlanabilir.

Begin de yine 17 Eylülde Başkan Carter'a yazdığı mektupta, İsrailin tamamen aksi istikametteki görüşlerini belirtti. Begin, İsrail parlâmentosu 28 Haziran 1967 tarihli bir kanunla, hükümete, İsrail yönetiminin ve mevzuatının **Eretz İsrael**'in (İsrail ülkesi) her tarafında tatbiki hususunda yetki verdiğini, İsrail hükümeti de bu kanuna dayanarak, 1967 Temmuzunda, Kudüs'ün bölünmezliğini ve İsrailin başkenti olarak ilân ettiğini bildirmiştir.

Buna karşılık Başkan Carter da 22 Eylülde Başkan Sedat'a yazdığı mektupta, Amerikanın Kudüs konusundaki görüşlerini tekrar etti. Carter, Amerikanın B.M. deki temsilcisinin 14 Temmuz 1967 günü Genel Kurul ve 1 Temmuz 1969 günü de Güvenlik Konseyi toplantısında yaptığı konuşmalarda, Amerikan görüşünün açıklandığını ([40]), Amerikanın Kudüs'ün statüsünde yapılan değişiklikleri hiç bir zaman kabul etmediğini ve bunu göstermek için de, pek çok ülke gibi, Amerikan Büyükelçiliğini Tel-Aviv'den Kudüs'e nakletmediğini söyledi.

Yahudi yerleşimleri ve Kudüs konularının dışında, Enver Sedat ve Begin, Carter'a yazdıkları mektuplarda, kendileri için mühim görünen bazı hususlardaki görüşlerini veya rezervlerini bildirdiler.

Başkan Sedat, 17 Eylül tarihli mektubunda, Batı Şeria ile Gazze'ye ait Birinci Çerçeve anlaşmasının tatbikini sağlamak ve Filistin halkının meşrû haklarını korumak amacı ile Mısırın, Ürdün ve Filistin halkının temsilcilerine danıştıktan sonra, bir "Arap rolü"nü üzerine alabileceğini söyledi. Eğer Ürdün ve Filistinliler müzakerelere katılmazlar ise ve kabul ettikleri takdirde, Mısır Arap görüşlerinin temsilcisi olacaktı.

Begin de Başkan Carter'a başvurarak, Birinci Çerçeve Anlaşmasında geçen "Filistinliler" ve "Filistin halkı" deyimlerini, İsrailin, "Filistin Arapları" şeklinde anladığını, ayrıca "Batı Şeria" deyiminin de İsrail tarafından **Judea ve Samaria** olarak anlaşıldığını söylemiş ve Başkan Carter 22 Eylül tarihli mektubunda, "bilgi edindiğini" ifade ile yetinmiştir.

---

(40) Bu konuda yukarda s.268-269 ya bak.

Bu son nokta, Begin açısından son derece garip bir çelişkiyi ifade etmekteydi. Çünkü, Birinci Çerçeve Anlaşması, mantıken ve teorik olarak, Batı Şeria ve Gazze'nin en sonunda İsrailin kontrolundan çıkmasını da öngörmüş ve Begin de bu anlaşmayı imzalamış iken, Batı Şeria'ya **Judea ve Samaria** demekte israr ederek bu toprağa İsrail damgası vurmaya çalışıyordu.

Nihayet, Camp David Anlaşmalarının tamamlayıcı bir parçası olmayan, fakat onunla bağlantılı bulunan bir mektup da, Amerika Savunma Bakanı Harold Brown'ın İsrail Savunma Bakanı Ezer Weizman'a yazdığı mektuptur. Bu mektup ile Amerika, İsrailin Sina'da terkedeceği **Eitam** ve **Etzion** havaalanlarının yerine, Necef'de iki havaalanının inşası için Başkan'ın Kongre'den ödenek isteyeceğine dair İsraile teminat vermekte idi.

C) Bir Değerlendirme :

Camp David anlaşmalarının bir "Orta Doğu Barışı" telâkki edilmesi mümkün değildir. Nereden bakılırsa bakılsın, birinci plânda bir Mısır-İsrail "ikili barış"ının, ikinci plânda da bir İsrail-Ürdün barışının temellerini atmaya çalışan bir belgenin ötesine geçememiştir. Bu niteliği ile şüphesiz bir barış değildir ve zaten bu anlaşmaların böyle bir iddiası da yoktur. Bununla beraber, Camp David anlaşmalarının asıl manası, Begin'in Orta Doğu barış prosesinde Filistin meselesinin mühim bir faktör olduğunu kabul etmesiydi ([41]).

Diğer taraftan, Camp David anlaşmalarının Orta Doğu barışı için bir kapı açma amacı taşıdığı ve bu kapıyı açabilecek niteliklere sahip olduğu da inkâr edilemez. Çünkü, 1967 savaşından sonra, Araplar için Orta Doğu barışının en mühim faktörü, İsrailin 1967 de işgal ettiği topraklardan çekilmesi iken, İsrail için de mesele "toprağa karşılık barış" olmuştur. Yani toprak her iki tarafın da tutumunun ortak unsuru idi. Milletlerarası politikada en fazla pazarlık konusu olan unsurun toprak olduğu unutulmamalıdır.

Kabul etmeliyiz ki, Dr. Henry Kissinger ile Başkan Enver Sedat, ilk defa olarak 1974 ve 1975 Ayırma Anlaşmaları ile, İsraile, işgal ettiği topraklardan "çekilme prensibi"ni kabul ettirmişlerdir. Camp David anlaşmaları ise, bu "çekilme" prosesinin "mühim bir devamı" olmuştur. Çünkü bu anlaşmalarla İsrail, Sina'dan "tamamen" çekilmeyi kabul ederken, Batı Şeria ve Gazze'den de, yine Camp David metinlerinin öngördüğü şartlar içinde çekilmeyi, samimi veya gayrı samimi, kabul etmiş bulunuyordu. Bu samimiyet veya gayrı samimiyet faktörünü kullanmak ve bu meseleyi diplomasi plânına kaydırmak, Arap ve FKÖ için gerçekten değerli bir fırsattı. Camp David anlaşmaları hem Araplar ve hem de Orta Doğu barışı için böyle çok değerli bir "kapı"yı

(41) **Strategic Survery, 1978,** p.65.

açmış iken, Arap dünyası ve FKÖ, bu kapıyı daha da açmanın yollarını zorlayacakları yerde, "tümden reddedici" bir tutumu tercih ederek, mühim bir fırsatın ve bir diplomatik imkânın yolunu kesmişlerdir. Ilımlı Arap ülkelerinin seslerini ve görüşlerini duygusallığın üzerine çıkaramamış olmaları ve diğerlerinin de "şiddet"i tek metod, tek çıkar yol olarak benimseyeneleri, gerçekçiliğin ve mantığın yenilgisine sebep olmuştur. Hem Orta Doğu barışının ve hem de Filistin davasının önünde, yine Araplar tarafından yeni yokuşlar yaratılmıştır.

7. Camp David'e Arap Tepkileri

Enver Sedat'ın Camp David anlaşmalarına ilk muhalefet ve tepki, Kudüs ziyaretinde olduğu gibi, önce kendi yakınlarından gelmiştir. Daha Camp David görüşmelerinin haftasında Mısır Dışişleri Bakanı İbrahim Kâmil, 15 Eylülde, istifasını vermiş ise de, Enver Sedat bu istifayı anlaşmaların imzasından sonra 18 Eylülde açıklamıştır.

Keza, Camp David anlaşmalarının imzası üzerine de, Mısırın Vaşingaton Büyükelçisi Eşref Gorbal istifa etmiştir.

İbrahim Kâmil'in yerine Dışişleri Bakanlığına Dr. Boutros Ghali getirilmiş ve Boutros Ghali 17 Şubat 1979 da da Başbakan olmuştur.

Arap dünyasının Camp David anlaşmalarına tepkisi, Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretinden ve Enver Sedat'ın tahmininden çok daha şiddetli oldu ([42]). Çünkü bu sefer Enver Sedat, İsrail ile bir takım anlaşmalar imzalamıştı. Başka bir deyişle, Arap dünyasını bir kenara itip, tek başına, İsrail ile bir bakıma **ayrı bir barış için** büyük bir adım atmıştı ([43]).

Arap dünyasının tepkilerinin ayrıntılarına girmeden önce şunu belirtelim ki, Camp David Anlaşmalarını Batı Avrupa büyük bir mumnuniyetle karşıladı ve bu anlaşmaları Orta Doğuda "kapsamlı ve devamlı" bir barışın büyük bir adımı olarak telâkki etti. Ortak Pazar'ın Dokuzları, yayınladıkları bildiride, bu anlaşmalar çerçevesindeki çabaları destekleyeceklerini bildirerek Envar Sedat ve Begin'i kutladılar.

Buna karşılık Sovyetler, Arap dünyasına paralel olarak, büyük tepki gösterdiler. Tass Ajansı 19 Eylülde yayınladığı bir bildiride, bu anlaşmaları, "Arap davasına bir ihanet" olarak nitelendirdikten sonra, Enver Sedat'ın, "saldırgan İsrailin yayılmacı ihtirasları önünde tam bir teslimiyet gösterdiğini" söylüyordu.

Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'in, Camp David Anlaşmalarına destek sağlamak için 20-22 Eylül günlerinde Suudi Arabistan, Ürdün ve

(42) **Strategic Survey, 1978,** p.63.

(43) Camp David'e Arap tepkileri için bak.: **Keesing's...1979,** pp.29658-29660.

Suriye başkentlerine yaptığı ziyaretler bir netice vermediği gibi, Fas, Sudan ve Umman'ın dışında, ılımlı veya sert bütün Arap ülkeleri Camp David'e, muhtelif şiddette tepki gösterdiler.

Camp David anlaşmalarının, Orta Doğu barışının temel haline getirdiği Ürdün, Amerikanın bütün ısrarlarına rağmen Camp David prosesine katılmayı reddederken, "ayrı barış teşebbüsü" saydığı bu anlaşmaları kınıyor ve "Arap Kudüs"de dahil, İsrailin işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini istiyordu. Camp David Anlaşmalarının hem hukuken ve ne de moral bakımdan kendisini bağlamadığını bildiriyordu. Halbuki bu sırada, Camp David görüşmelerinin her safhasından Ürdün Kralının İngilizler ve Amerikalılar tarafından haberdar edildiği ve Kral Hüseyin'in Batı Şeria konusunda Enver Sedat'a "zımmî" muvafakat verdiği, FKÖ çevrelerinde ileri sürülmüştür (44).

Suudi Arabistanın tepkileri de, Ürdününkine benzer nitelikte olmuştur. Suudi Arabistan da bu anlaşmaların, barışın nihaî bir formülü olarak kabul edilemiyeceğini belirttikten sonra, İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Filistin halkının **kendi devletini** kurması gerektiğini bildirmiştir.

İlk sert tepkiler Arafat ile Suriyeden geldi. FKÖ lideri, bu anlaşmaları, Mısır halkının reddedeceğine emin olduğu "kirli bir iş" şeklinde nitelendirerek, Enver Sedat'ın ve Amerikanın, bunun bedelini ödeyeceklerini ileri sürdü.

Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretine tepki olarak 1977 Aralık ayındaki Tripoli Konferansında "Red Cephesi" veya "Sertlik Cephesi"ni kuran Suriye ise, Cezayir, Libya, Güney Yemen ve FKÖ ilderlerinin katılması ile, 20 Eylülde hemen Şam'da bir toplantı düzenledi. 24 Eylül'de yayınlanan bildiride, Enver Sedat'ın politikasına karşı bir askerî ve siyasî ortak komutanlık kurulmasına, Sovyet Rusya ile daha sıkı bağların geliştirilmesine, Mısıra karşı tam bir ekonomik boykot tatbikine ve Arap Birliği merkezinin Kahire'den başka yere nakledilmesine karar verildiği açıklanmaktaydı.

Bu kararlar çerçevesinde Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, 5-6 Ekim günlerinde Moskova'yı ziyaretle, Sovyet liderlerile görüşmelerde bulundu. Yayınlanan bildiride ise, Camp David anlaşmaları reddedilerek, Cenevre'de milletlerarası konferans toplanması isteniyordu.

Camp David Anlaşmalarının imzası üzerine, Batı Şeria Araplarının liderleri, belediye başkanları, sendika tesilcileri, mahallî meclis üyeleri, v.s. den meydana gelen 96 kişilik grup da Kudüs'te toplanarak 1 Ekim 1978 de bir deklârasyon yayınladılar (45). 9 maddelik bu deklârasyonda, Camp David Anlaşmalarının eklerile birlikte tümden reddedildiği açıklandıktan sonra, bu anlaşmaların, İsrail ile Mısır arasında Arap millî kurtuluş hareketine darbe

(44) Bak.: **Keesing's...1979**, p.29659.

(45) Deklârasyonun metni: **The Search for Peace...**, p.261.

vurmak için hazırlanmış ayrı bir barış olduğu, bunların Arap zirve konferanslarında alınmış kararlar ile, B.M. Genel Kurulunun kararlarına ters düştüğü, Filistin halkının haklarını inkâr ettiği, İsrail, işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmedikçe, barışın gerçekleşemiyeceği belirtiliyordu.

Gazze halkı da 18 Ekimde yine 9 maddelik ve Batı Şerialıların deklârasyonundaki hususları hemen hemen aynen ifade eden bir deklârasyon yayınladılar ([46]).

Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretinde olduğu gibi, Camp David Anlaşmalarına muhalefetin liderliğini de yine Irak üzerinde aldı ve Ekim ayında yapılan yoğun diplomatik temaslardan sonra, 2-5 Kasım günlerinde, Bağdat'ta, Arap Birliğinin 22 üyesinden 21 inin katıldığı (Mısır davet edilmemişti) bir zirve toplantısı yapıldı. Red Cephesinin kurulduğu 1977 Tripoli konferansına Irak katılmamış iken, bu cephenin liderliğini yapan Suriye Bağdat Zirvesine katıldı. Bu, iki devletin yeniden barışması idi ve nitekim Bağdat'ta Hafız-Esad ve Hasan el-Bekr bir "ortak hareket" belgesi imzaladılar.

Bağdat Zirvesi sonunda yayınlanan uzun bildiri ([47]), özetle, şu kararların alındığını açıklıyordu:

Filistin davası, Araplar için bir mukadderat davasıdır. Filistin ile işgal altındaki Arap toprakları halkının haklarının geri alınması, bir Pan-Arab, yani Arap dünyasının sorumluluğudur. Bu ise, Arap Milleti'nin bütün üyelerinin, ellerindeki bütün kaynakları ile bu sorumluluğu omuzlamalarını gerektirmektedir. Bu sebeple, bütün Arap ülkeleri, işgal altındaki topraklarda ve bu toprakların dışındaki Filistinlilerin tek meşrû temsilcisi olarak FKÖ'nün yürüteceği "Filistin Direnişi"ne her türlü desteği vereceklerdir. Bu çerçeve içinde, 1973 Kasımındaki Cezayir 6. Arap Zirvesi ile 1974 Ekimindeki Rabat Zirvesi kararları bir kere daha teyid edilmiştir. Bu kararlar ışığında, genel olarak Arap-Siyonist anlaşmazlığı, özel olarak da Filistin meselesinin tek taraflı çözümü için kimse yetkili değildir. Bu amaçla toplanacak Arap Zirvesi kabul etmedikçe, hiç bir çözüm geçerli olmayacaktır. Dolayısile, Mısırın imzalamış olduğu Camp David anlaşmaları da tüm bu ilkelere ters düşmektedir. Bu sebeple Mısır bu anlaşmaları reddetmeli ve düşman ile herhangi bir uzlaşma imzalamaktan vazgeçmelidir.

Red Cephesi'nin 20-24 Eylül Şam toplantısında olduğu gibi, Bağdat Zirvesi, Arap Birliği merkezinin Kahire'den başka bir yere nakli ve Mısıra ekonomik boykot tatbiki hakkında karar almamıştır. Bunda, Suudi Arabistan, Fas, Sudan ve Umman'ın muhalefeti başlıca rol oynamıştır. Mısırın, İsrail ile nihaî barışı imzalayıp imzalamıyacağının beklenmesine karar verilmiştir.

(46) Gazze deklârasyonunun metni: **The Search for Peace**, p.262.

(47) Bağdat bildirisinin metni: **Keesing's...1979**, pp.29659-29660.

Bu bir bakıma, Enver Sedat'ı İsrail ile barış antlaşması imzalamamaya teşvik için kapıyı aralık bırakmaktı. Arap Birliği Genel Sekreteri Mahmud Riyad, zirveden sonra yaptığı açıklamada, Kahire'de bir İsrail büyükelçiliğinin açılmasından sonra, Arap Birliği merkezinin bu şehirde devam ettirilmesinin mantıkî olmıyacağını söylemiştir.

Diğer yandan Bağdat Zirvesi, Lübnan Başbakanı Dr. Selim Hoss başkanlığında dört kişilik bir heyetin Kahire'ye gönderilerek, Enver Sedat'ın İsrail ile barış imzalamaktan vazgeçirilmesine karar vermiş ise de, Enver Sedat bu heyeti kabu etmeyi reddetmiştir. Sedat, 4 Kasım günü Mısır Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmada da, Bağdat Zirvesi'ne katılanları "korkaklar ve cüceler" diye adlandırmış ve "yılanların ıslıklarını" dinlemiyeceğini söylemiştir ([48]).

Başlangıçtan itibaren ürdün ve Filistin liderleri ile Arap dünyasının Camp David anlaşmalarını desteklemekten kaçınmalarının çeşitli sebepleri olmuştur. Bu sebepler şu şekilde belirtilebilir: Doğu Kudüs'ün Arap egemenliğine iadesi konusunda İsrailin açık bir taahhütte bulunmaması, işgal altındaki topraklardaki İsrail askerî varlığının, gerek beş yıllık geçici özerklik döneminde, gerek ondan sonra da devam etmesi ihtimali, İsrailin işgal ettiği toprakların hangisinden ne kadar çekileceğine dair bir açıklık olmaması, FKÖ ile işgal altındaki toprakların dışında yaşayan 2 milyon Filistinlinin hakları konusunda bir şey söylenmemesi ve nihayet İsrailin terkedeceği bölgelerde bağımsız bir Filistin varlığı konusunda açık bir taahhütte bulunulmaması. ([49]).

Nitekim Arap ülkeleri B.M. Genel Kurulundan, Camp David Anlaşmalarına karşılık, bütün bu hususları ihtiva eden bir karar çıkarmaya muvaffak olmuşlardır. Genel Kurulun, 21 devletin teklifi ile 7 Aralık 1978 de 4 aleyhte (Amerika, İsrail, Kanada ve Guatemala) ve 33 çekimsere karşı 100 oyla (Türkiye dahil) kabul ettiği 33/29 sayılı kararda ([50]), Orta Doğu meselesinin, Filistin halkının bütün millî hakları ile, İsrailin işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesi de dahil olmak üzere, kapsamlı bir çözümü ihtiva eden âdil ve devamlı bir barış ile mümkün olacağı, böyle bir çözüm olmadıkça bölgedeki devletlerin tanınmış ve güvenlikli sınırlar içinde, ve barış ve güvenlik içinde, yaşamasının mümkün olamıyacağı belirtiliyor ve bir yandan da, FKÖ'nün de katılacağı bir milletlerarası konferans toplanması, öte yandan da Güvenlik Konseyinden de, ilgili B.M. kararlarının tatbikinin sağlanması isteniyordu.

(48) **Keesing's...1979,** p.29660.

(49) Michael Rubner, **Camp David Aftermath : Anatomy of Missed Opportunities,** Los Angeles, California State University, 1979, p.9.

(50) Kararın metni : **Yearbook of the United Nations, 1978,** pp.340-341. Müzakereler için bak.: pp.327-330.

8. Mısır-İsrail Barışı : 26 Mart 1979

Camp David Anlaşmaları, sadece bir Mısır-İsrail barışının değil, aynı zamanda genel ve kapsamlı bir Orta Doğu barışının da temellerini atma amacını gütmekteydi. Ne var ki, değil genel ve kapsamlı bir Orta Doğu barışına ulaşmak, sadece Mısır ile İsrail arasındaki barışa varmak dahi son derece sıkıntılı oldu. Camp David görüşmeleri, son anda da olsa, iki haftadan daha kısa bir zamanda, mühim noktalarda bir uzlaşma çerçevesi ortaya çıkarabilmişti. Fakat, esasları zaten Camp David'de belirlenmiş olan bir Mısır-İsrail barışını gerçekleştirmek ise, altı ay süren çok daha sıkıntılı ve gerginliklerle dolu çabaları gerektirmiştir.

A) Camp David'in İlk Günleri :

Camp David Anlaşmalarının 17 Eylül 1978 günü Beyaz Saray'da imzalanmasından hemen sonra Begin, Enver Sedat'a dönmüş ve şöyle demişti: "Barışı üç aydan daha kısa zamanda yapacağımızı birbirimize vaad edelim". Buna cevaben Enver Sedat da, barış antlaşmasını iki ay içinde imza etmeyi vaad etmişti ([51]).

Camp David Anlaşmalarına göre, bu anlaşmalar İsrail parlâmentosu tarafından onaylanmadıkça, barış antlaşması görüşmeleri başlamıyacaktı. İsrail parlâmentosu Camp David Anlaşmalarını müzakereye 25 Eylülde başladı. Sina'daki yahudi yerleşimlerinin sökülmesi konusu, bir hayli uzun tartışmalara sebep olmakla beraber, Knesset, bunların sökülmesini de, Camp David Anlaşmalarını da, 28 Eylül 1978 günü, 17 çekimser ve 19 aleyhte oya karşılık, 84 oyla onayladı.

Mısır kabinesi ise bu Anlaşmaları 19 Eylülde oybirliği ile destekledikten sonra, Başkan Sedat, Camp David Anlaşmalarını alarak 2 Ekimde Mısır Halk Meclisi'nin önüne çıktı. Bu anlaşmalar hakkında Halk Meclisine ayrıntılı açıklamalarda bulundu. Enver Sedat'a göre bu anlaşmalar "kapsamlı" anlaşmalardı. Bu anlaşmaların, Kudüs meselesi ile Batı Şeria ve Gazze'nin egemenliği meselesini halletmemelerine rağmen, Ürdün ve Suriye, Camp David'in öngördüğü müzakerelere katılmalı ve diğer Arap ülkeleri de bu yeni açılan yolu paylaşmalıydılar ([52]).

Neticede Mısır Halk Meclisi de Camp David Anlaşmalarını büyük çoğunlukla onayladı.

Fakat bu müsbet gelişmeler olurken, anlaşmaların imzasının hemen ertesi gününden itibaren, görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıklar birer birer patlak

---

(51) Rubner, **Camp David Aftermath**, p.1.

(52) **Keesing's...1979**, p.29658.

vermeye başladı. Başkan Carter, 19 Eylül günü Kongre'de yaptığı konuşmada, Camp David Anlaşmaları hakkında bilgi verirken, Batı Şeria ve Gazze için özerklik görüşmeleri yapıldığı sürece, İsrailin bu topraklarda yeni yerleşimler kurmayacağını ve bundan sonra da kurulup kurulmaması meselesinin de yine taraflar arasındaki müzakerelerle kararlaştırılacağını söyledi. O sırada New York'da bulunan Begin ise, hemen ertesi günü buna cevap vererek itiraz etti ve Mısır - İsrail barış görüşmelerinin yapılacağı ve 18 Eylülden itibaren başlayacak olan üç aylık süre içinde yeni yerleşimlerin kurulamıyacağını ileri sürdü. Begin, yeni yerleşimler için 3 aylık bir "moratoryum" kabul ediyordu. Yani Carter için çok daha uzun bir süre söz konusu iken, Begin'e göre moratoryum sadece üç ay içindi. Begin'in bu yorumuna da hem Amerika ve hem de Mısır itiraze ederek, beş yıllık özerklik dönemi boyunca, İsrailin Batı Şeria ve Gazze'de yeni yerleşimler kuramıyacağını, Begin'in Camp David'de kabul ettiğini söylediler ([53]).

Daha ilk günden ortaya çıkan bu anlaşmazlık, Mısır-İsrail barış müzakerelerinin en mühim iki anlaşmazlığından biri olmakla beraber, irili ufaklı bir çok anlaşmazlıklardan sadece bir tanesi idi. Barışın üç ay içinde gerçekleşmesini engelleyen ve Amerikanın ve Başkan Carter'ın yine yoğun çabalarını gerektiren bu anlaşmazlıkların sebebi, sadece Camp David Anlaşmalarının bir çok noktalarda müphem ve belirsiz kalması veya bir çok hususların sözlü anlaşmalarla çözümlenmesi değildi. Görüşmelerin çıkmaza girdiği bir sırada, Başkan Carter'ın 13 Kasım 1978 günlü televizyon mülâkatında söylediği gibi, tarafların, Camp David Anlaşmalarının söylediğinin çok ötesinde ve üstünde yeni yeni istekler ileri sürmeleri, barış müzakerelerinin tıkanmasında büyük rol oynamıştır ([54]).

B) Vaşington Görüşmeleri ve Anlaşmazlıklar :

Barış görüşmelerine gelince: Bu görüşmelerin yapılacağı yer konusunda İsrail ile Mısır anlaşamayınca, Amerikanın teklifi ile görüşmelerin Vaşington'da yapılmasına karar verildi ([55]).

Görüşmeler 12 Ekim 1978 günü Beyaz Saray'da yapılan bir törenle ve Başkan Carter'ın bir konuşması ile açılmakla beraber ([56]), esas itibarile Beyaz Saray'ın karşısındaki Blaire House'da yapılmıştır. Görüşmelerde Amerikayı Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Mısırı yeni Savunma Bakanı General

---

(53) **Keesing's...1979**, p.29658; **Am. For. Rels., 1978**, p.57.

(54) Bu mülâkat için bak.: **aynı kaynak**, pp.303-306.

(55) Mısır-İsrail barış görüşmeleri için bak.: Rubner, **Camp David...**, pp.1-45; Spiegel, **The Other Arab-Israeli Conflict**, pp.361-373, Quandt, **Camp David**, pp.272-281.

(56) Konuşmanın metni : **Am. For. Pol...**, **1977-1980**, pp.663-664; **Am. For. Rels. 1978**, pp.301-302.

Kemal Hasan Ali ve İsraili de Dışişleri Bakanı Moshe Dayan ile Savunma Bakanı Ezer Weizman temsil etmekteydi. Görüşmelerin Vaşington'da yapılması Başkan Carter'a gerektiği her an müdahale etme imkânını vermekle beraber, Begin ile Enver Sedat'ın bulunmaması, İsrail ve Mısır delegasyonlarının sık sık kendi başkentlerine danışma ihtiyacını doğurmuş ve bu da görüşmelerin uzamasına sebep olmuştur.

Görüşmeler 12 Ekimde başladıysa da, üç aylık sürenin dolduğu tarih olan 17 Aralıkta, görüşmelerden hiç bir netice alınamamış bulunuyordu. Bu görüşmelerin ayrıntılarına girmekte yarar yoktur. Çünkü bunlar gayet karmaşık ve zaman zaman da kelimeler üzerinde yapılan tartışmalardır. Amerika görüşmelere başlangıçtan itibaren aktif bir aracı olarak katılmış ve yine daha ilk günü bir barış antlaşması tasarısı sunmuştur. Fakat ilk bir ay içinde Amerikanın 7 tane barış antlaşması tasarısı sunduğunu söylersek, tarafların tutumlarını ve karşılıklı güvensizliğin doğurduğu tartışmaların niteliğini daha iyi belirtmiş oluruz.

Ayrıntılara girmemekle beraber, tarafların başlıca görüş ayrılıklarının hangi konular üzerinde yoğunlaştığını da anahatları ile belirtelim:

a) **Yahudi Yerleşimleri Meselesi :** Yukarda da belirttiğimiz üzere, bu konudaki anlaşmazlık daha Camp David'in hemen ertesinde patlak vermiş ve Vaşington görüşmeleri süresince daha da şiddetlenerek devam etmiştir. Bunun da sebebi, İsrailin yerleşimler konusunda tâviz vereceği yerde, daha da sert bir politika takip etmesiydi. Çünkü, başta Ariel Sharon olmak üzere "Şahinler"in de desteği ile Begin, 25 Ekimde yaptığı bir açıklamada, Batı Şeria ile Golan Tepelerindeki yerleşimlerin nüfuslarının arttırılacağını bildirdi. Arkasından İsrail kabinesi 31 Ekim'de, Batı Şeria'da 430, Şeria vâdisinde 200 ve Golan Tepelerinde de 200 yeni evin inşasına karar verdi. İsrailin bu kararlarını Amerika şiddetle protesto etti. Hatta İsraile yaptığı yardımları kısarak, bir ekonomik baskıya geçti. Lâkin bu baskının etkili olduğu söylenemez. Çünkü Begin, 30 Ekimde verdiği bir demeçte de, bir Filistin Devleti'nin hiç bir zaman kurulamıyacağını, Kudüs'ün hiç bir zaman bölünemiyeceğini ve ebediyyen İsrailin başkenti olarak kalacağını ve nihayet, yahudilerin, "İsrail Ülkesi"nin herhangi bir yerinde yerleşme hakkına sahip olduklarını söylüyordu. Begin'in "İsrail Ülkesi" ile kasdettiği, Batı Şeria'nın, yani kendisinin deyimi ile Judea ve Samaria'nın da dahil olduğu İsrail toprakları idi.

b) **Bağlantı (Linkage) Tartışması :** Aylar boyunca müzakerelere hâkim olan ve en yoğun tartışmalara konu olan bir mesele de, "Linkage" denen "Bağlantı" meselesi idi. Bilhassa Mısırın üzerinde çok israr ettiği ve Amerika tarafından da desteklenen bu meselenin esası, Camp David'de imzalanan iki çerçeve anlaşması, yani Mısır-İsrail barışı ile, Batı Şeria ve

Gazze'nin özerkliğine ait Orta Doğu Barışı Çerçeve Anlaşması arasındaki bağlantı idi. Enver Sedat bu bağlantıya çok ehemmiyet veriyordu. Çünkü bu ikisi arasında bir bağlantı kurulmaz ise, Enver Sedat İsrail ile sadece bir "İkili Barış" yapmış olmakla kalacak, fakat bir Orta Doğu barışının temellerini atmamış olacaktı ki, Arap devletlerini en çok kızdıran ve Enver Sedat'ı "ihanetle" suçlamalarına sebep olan da buydu. Keza, Mısır ile münasebetleri nisbeten yumuşak olan Ürdün ve Suudi Arabistan da Enver Sedat'a telkinde bulunarak, bu "bağlantı"yı somut hale getirmesini istiyorlardı. Böylece Enver Sedat, tek başına İsrail ile **ikili** bir barış değil, bir Orta Doğu barışının esaslarını imzalamış olacaktı. Bu noktada Amerika ve Başkan Carter da Enver Sedat'ı destekledi. Çünkü, Carter'a göre, barış prosesine Ürdün ve diğer Arap ülkeleri de katılırsa, Orta Doğuda kapsamlı bir barışın gerçekleşmesi de kolay olurdu. Bundan dolayı, Camp David Anlaşmalarının "kapsamlı" bir niteliğe kavuşturulması gerekirdi.

Buna karşılık Begin, ilk andan itibaren Batı Şeria ve Gazze meselesi ile Mısır-İsrail barışını birbirinden ayırmaya ve ikisi arasında bir bir bağlantı'nın (linkage) kurulmasını önlemeye çalışmıştır. Begin için mühim olan, Mısır ile ikili bir barışın yapılması idi. Çünkü bu suretle İsrail, otuz yıldan sonra ilk defa bir **Arap** devleti tarafından tanınmış olacaktı. Begin'in ehemmiyet verdiği nokta buydu. Yoksa, Batı Şeria ve Gazze konusunda öyle fazla bir tâviz vermeye niyeti yoktu. Başka bir deyişle, Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği meselesi Mısır ile yeni bir anlaşmazlık çıkaracak bir mesele iken, Mısır ile barış antlaşmasını böyle bir anlaşmazlığa bağlı tutmak mantıklı olamazdı.

Diğer taraftan, Begin'e göre Mısır-İsrail barışı, tartışmalı olabilecek ve müzakereleri uzun zaman alabilecek olan Batı Şeria ve Gazze, yani Filistin özerkliğine bağlandığı takdirde, iki ülke arasında diplomatik münasebetlerin de başlaması iyice gecikmiş olacaktı. Halbuki Begin, yukarda söylediğimiz sebepten, Mısır ile diplomatik münasebetlerin bir an önce kurulmasını istiyordu.

Bağlantı konusu Camp David'de açık bir formül ile ifade edilmiş değildi. Bundan dolayıdır ki, Moshe Dayan, Vaşington görüşmelerinin başlamasından bir hafta önce, 5 Ekimde, verdiği demeçte, Vaşington'daki görüşmelerin Mısır ile İsrail arasında **ayrı** bir barış için yapılacağını, bu görüşmelerin Filistin özerkliği ile ilgili olmadığını söylemiş ve bu da görüşmelerin daha ilk gününde Mısırın itirazı ile karşılaşmıştı. Çünkü Mısıra göre, haklı olarak, Camp David Anlaşmaları Orta Doğuda "kapsamlı" bir uzlaşmayı öngörmekteydi.

Bu bağlantı meselesi, barış anlaşması imzalanıncaya kadar tartışması yapılan bir konu olmuştur. Çünkü İsrail tarafı, herhangi bir konu ortaya atıldığında, bunu, bir bağlantıyı gerektirip gerektirmiyeceği açısından ele ala-

rak, hemen itirazlarda bulunmuştur. Buna karşılık tabiatile Mısır tarafı da, bağlantıdan uzaklaşmamaya bilhassa dikkat etmiştir.

c) **Mısır-İsrail Diplomatik Münasebetleri,** Camp David Anlaşmalarında, barış antlaşmasının imzasından sonra, ne zaman veya ne şekilde diplomatik münasebetlerin kurulacağına dair bir açıklık yoktu. Bu sebepten Mısır, Vaşington görüşmelerinde, iki ülke arasında diplomatik münasebetlerin, Batı Şeria ve Gazze'de kurulacak özerklik yönetimi, yani Filistin özerkliği için seçimlerin yapılmasından sonra, işlemesini ileri sürdü. Mısırın amacı hep, İsraili, Filistin özerkliği konusunda çabuk harekete zorlamak ve işi sürüncemede bırakmasını önlemekti.

Bu görüş de Amerika tarafından desteklenince, İsrail tarafı, tâbir câizse, nerdeyse aklını oynatacaktı. İsraile göre, Camp David Anlaşmaları, İsrailin Sina'dan ilk çekilmeyi (interim withdrawal) yapmasından sonra diplomatik münasebetlerin kurulmasını öngörmekteydi ve Filistin özerkliği ile herhangi bir bağlantı kurmamıştı. Dolayısile, ilk çekilmenin tarihi tesbit edilince, diplomatik münasebetlerin de işlemeye başlaması gerekirdi.

d) **Yükümlülüklerde öncelik konusu :** Bu konu, tarafların bu barış antlaşmasındaki yükümlülüklerinin, üçüncü devletlere karşı olan yükümlülüklerinden önce gelmesi meselesi idi. Burada, Mısırın Arap Birliği içindeki yükümlülükleri ve diğer Arap ülkeleri ile ittifak bağları söz konusu olmaktaydı. Bu sebepten, İsrail, Mısırın barış antlaşması ile üzerine aldığı yükümlülüklerin, yani barış antlaşmasının, Mısırın diğer ittifak bağlarından önce gelmesini, bu bağlar karşısında önceliğe sahip olmasını istiyordu. Bu suretle, bir Arap-İsrail çatışmasında Mısırı izole etmiş, tarafsız kalmasını sağlamış olacaktı.

Amerika da İsrailin bu görüşünü benimsedi. Mısır da prensip olarak bunu kabul etmekle beraber, iki şart ileri sürdü. Biri, tarafların, B.M. Antlaşmasının 51. Maddesi gereğince sahip bulundukları "meşrû müdafaa" hakkının mahfuz tutulması; diğeri de, Mısırın bir müttefikinin İsraile saldırması halinde değil, fakat İsrailin, Mısırın bir müttefikine saldırması halinde, Mısırın, Arap Birliği kollektif savunma antlaşması gereğince yükümlülüklerini yerine getirmesi idi.

İsrail buna da itiraz etti. İsraile göre, Arap dünyası zaten İsrailin varlığını, bizatihi bir "saldırı" olarak nitelemekteydiler. Ayrıca, İsrail, Arap ülkelerinin terorizm faaliyetlerini de bir "saldırı" telâkki ettiğinden, bu ülkelere karşı cezalandırma hareketlerine girişiyordu. Şimdi bu durumda barış antlaşmasının getirdiği yükümlülükler işlemiyecek miydi?

e) **Barışın iyi niyetle tatbiki :** Amerika tarafından hazırlanan barış antlaşması tasarısında, tarafların bu antlaşmayı, bu antlaşma dışında bulunan

hiç bir faktöre bağlı olmaksızın iyi niyetle ve karşı tarafın neyi yapıp yapmadığına bakmaksızın tatbik etmeleri öngörülmekteydi. Mısır bunu prensip olarak kabul etmekle beraber, bu barışın, Camp David'de imzalanan "Orta Doğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşması" gereğince yapıldığını belirten bir cümlenin de ilavesini istedi. Mısırın bundan amacı, tasarıdaki "anlaşma dışındaki faktörlerle" deyiminin, Filistin özerkliği ile ilgili olmadığının belirtilmesi idi. Yani tasarıdaki hükmün, Filistin özerkliği meselesinde, İsraile bir kaçamak kapısı açmasını önlemek istiyordu. Kısacası, yine "bağlantı" meselesi.

f) **Özerk Yönetimin Seçimleri :** Mısır başlangıçta, özerklik seçimlerinin önce Gazze'de yapılmak suretile, özerkliğini nasıl işleyeceğinin Batı Şeria'ya bir örnek olarak gösterilmesini istedi. Mısırın Gazze'yi tekrar kontrolu altına almak istemesinden korkan İsrail buna itiraz etti.

İkinci olarak Mısır, özerklik seçimleri için nihaî bir tarih tesbit edilmesini ve Amerikan tasarısında olduğu gibi, bu tarihin de 31 Aralık 1979 olmasını istedi. Yani, özerklik görüşmeleri hemen başlayacak ve en geç 1979 yılı sonuna kadar özerklik yönetimi için seçimler yapılmış olacaktı.

İsrail buna da itiraz etti. Çünkü, İsraile göre, şu veya bu sebeple seçimlerin 31 Aralık 1979 a kadar yapılamaması halinde, Mısır barış antlaşmasını işletmekten vazgeçebilirdi.

Bu belirttiklerimiz ana anlaşmazlık konuları idi. Şunu da belirtelim ki, Vaşington'da, tâbir câizse bütün bu kavgalar olurken, 2-5 Kasım günlerinde Bağdat Zirvesi yapıldı ve yukarda sözünü ettiğimiz sert deklârasyon yayınlandı. Bu Zirve ve bu Deklârasyon da Mısırın, görüşmelerdeki tutumunun sertleşmesine ve yeni istekler veya, Filistin özerkliğini teminat altına almak için yeni garantiler ileri sürmesine sebep olmuştur. Aynı durum, Amerikanın da, hatta Camp David'den çok daha fazla bir şekilde, Mısır tarafına kaymasının sebebi olmuştur.

Başkan Carter, Aralık ayının ortası yaklaşırken, yani 17 Aralık mühletine az bir zaman kala, 10 Aralıkta, Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'i Kahire ve Kudüs'e yollayarak, anlaşmazlık noktalarında bir uzlaşma sağlamak istediyse de, Vance her iki başkentten de eli boş döndü. Her iki tarafın tutumu da gayet katı idi. Böylece 17 Aralık tarihi gelince de, yani üç aylık süre dolduğunda, esasen Kasım ortalarındanberi tıkızlaşmış olan görüşmeler kesildi.

Amerika tarafı 11 Kasımda yeni bir barış antlaşması tasarısı sunmuştu. Bu tasarı Batı Şeria ve Gazze'de 1979 yılı sonuna kadar özerk yönetimin kurulmasına ait bir takvim ihtiva etmekteydi. Fakat İsrail kabinesi bunu reddetti. Bunun üzerine Başkan Carter, 14 Aralıkta, görüşmelerin tıkanması

üzerine verdiği demeçte, "Karar vermek şimdi İsrail kabinesine bağlı bulunmaktadır" diyordu ([57]).

Bununla beraber, Cyrus Vance, İsrail Dışişleri Bakanı Dayan ve Mısırın yeni Başbakanı Mustafa Halil ile 23 ve 24 Aralık günlerinde Brüksel'de yeniden görüşerek, barış müzakerelerinin devamı sağlamak istediyse de, her iki taraf da devam arzusunu ifade ettikleri halde, yine de müzakereleri yeniden başlatmak mümkün olmadı.

Şunu da ilâve edelim ki, Vaşington görüşmelerinde taraflar arasındaki bu anlaşmazlıklar, iki devletin münasebetlerine de menfi bir tesir yaptı. O kadar ki, 1978 Nobel Barış Ödülü'nün, Camp David Anlaşmaları dolayısile, ortaklaşa olarak Menahem Belgin ile Enver Sedat'a verileceği 27 Ekimde açıklanmış ve ödül töreninin de 10 Aralık'ta Oslo'da yapılacağı bildirildiği halde, Begin bu törene katılmış, fakat Enver Sedat kendisi katılmayıp, yardımcılarından birini törene temsilci olarak gönderdi. Mısırın Oslo Büyükelçisi 2 Aralıkta verdiği demeçte şöyle diyordu: "Ortada bir barış olmadığına göre, Başkan Sedat'ın ödül töreninde Başbakan Begin'in yanında oturması manasızdır" ([58]).

Enver Sedat da 25 Aralıkta yaptığı bir konuşmada, Begin'e ağır bir şekilde hücum ederek, İsrailin barışı hiç bir zaman arzu etmediğini ve Nil'den Fırat'a kadar yayılabilmek için bölgede karışıklığı sürdürmek istediğini söylüyordu ([59]).

C) 2. Camp David'den Mısır-İsrail Barışına :

1978 yılı sonu geldiğinde Orta Doğu yeni bir sarsıntının içine girmekteydi. Çünkü İranda yılın ortalarından itibaren gittikçe şiddetlenen iç karışıklıklar, Amerikanın sadık müttefiki İran Şahı'nın tahtını sallamaya başlamıştı. Şah'ın yıkılması, bölgenin stratejik yapısında büyük değişiklikler meydana getirebileceğinden, Amerika bu gelişmeleri gayet yakından takibe başlamıştı. Diğer taraftan, Şah'ın Şiî kuvvetler tarafından yıkılması ihtimali, yine Amerikanın en yakın dayanağı olan "Sunni" Suudi Arabistan ile Körfezin diğer ülkelerinin de durumunu sarsabilirdi. Dolayasile, bu şartlar içersinde bir Orta Doğu barışının bir an önce gerçekleşmesi, âdeta bir zorunluk haline gelmekteydi.

İran gelişmeleri Mısır ve İsrail için de endişe verici olmuş olmalı ki, Ocak 1979 başlarında her ikisi de Vaşington'a başvurup, anlaşmazlık konularının

(57) **Am. For. Rels., 1978,** p.60.

(58) **Keesing's...1979,** p.29660.

(59) Rubner, **Camp David Aftermath,** p.37.

yeniden ele alınması isteğinde bulundular. Her ikisi de Bakanlar seviyesinnde ve hemen müzakerelere başlanmasını istedilerse de, Amerika daha ihtiyatlı hareket edip, önce daha alt seviyelerde bir zemin yoklamaya karar verdi ve Başkan Carter, Büyükelçi Alfred L.Atherton'u Ocak ayı ortalarında Kudüs ve Kahire'ye gönderdi. Büyükelçi Atherton'un bu iki başkentteki temasları 12 gün sürdü, fakat hiç bir netice elde edemedi. Vaşington görüşmelerinin kesildiğinde tarafların görüşü ne ise, hâlâ o noktalarda durmaktaydılar.

Bunun üzerine Başkan Carter Şubat ayı başında tekrar bir metod değişikliği yaparak, Bakanlar seviyesinde bir toplantıi düzenlemeye karar verdi. Bu toplantı, Dışişleri Bakanı Vance. İsrail Dışişleri Bakanı Moshe Dayan ve şimdi Dışişleri Bakanlığını da üzerine almış olan Mısır Başbakanı Mustafa Halil'in katılması ile 22-25 Şubat 1979 günlerinde Camp David'de yapıldı. Bu sebeple buna 2. Camp David veya Camp David Mini-Zirvesi denir.

Bu mini-zirveden de bir şey çıkmadı. Tarafları uzlaştırmak yine mümkün olmadı. "Bağlantı" meselesi yine bütün anlaşmazlıkların özünü teşkil etmekteydi. İsrail tarafı, "bağlantı"ya sebep olabilecek veya "bağlantı" şeklinde yorumlanabilecek her formülün karşısına çıktı. Bu durum üzerine Başkan Carter, 25 Şubat Pazar günü öğleden sonra, yanında Cyrus Vance ve Danışmanı Brzezinski olduğu halde, Dayan ve Mustafa Halil ile bir toplantı yaptı. Kendilerine, İranda Şah'ın düşmesi dolayısile Orta Doğunun ne kadar kritik bir duruma girdiğini anlattıktan sonra, kendilerinden **on gün içinde** bir anlaşma imzalamalarını istediğini söyledi ([60]).

Başkan Carter bu toplantıdan sonra, müzakere metodunda bir kademe daha yukarı çıkarak, Mısır ve İsrail liderleri ile bir zirve toplantısı yapmak istedi. Fakat Enver Sedat, Başbakan Mustafa Halil'in her türlü yetkiye sahip bulunduğunu bildirerek, zirve teklifine yan çizdi. Bunun üzerine Begin de katılamıyacağını, fakat Vaşington'da Carter ile yalnız görüşmeye hazır olduğunu bildirdi.

Carter-Begin zirvesi Vaşington'da 1-5 Mart günlerinde yapıldı. Bu ikili zirve, bazı mühim konuların çözümünü sağladı. Çünkü, bu sefer Amerika tarafı, Enver Sedat'ı destekleyen bazı görüşlerini değiştirerek İsraile bazı tâvizler verdi. Fakat İsrail bu tâvizleri yeterli görmediği gibi, bu tâvizler konusunda Enver Sedat'ı da ikna etmek gerekliydi. Bu sebeple Başkan Carter, kendisi Kahire ve Kudüs'ü ziyaret edip, artık bu işi bağlamak istedi. Çünkü barış görüşmelerinin giderek uzaması, Carter'ın Amerikan kamu oyundaki prestijini sarsmaya başlamıştı ([61]).

Başkan Carter, yanına Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Millî GÜvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski, Büyükelçi Atherton ve Dışişleri Bakanlığının

(60) Spiegel, **adı geçen eser,** p.369.

(61) Rubner, **adı geçen eser,** p.42.

yüksek seviyedeki yetkililerini de alarak, kalabalık bir heyetle 8 Martta Kahire'ye geldi. Tabiî görüşme konusu, Begin'in 1-5 Mart günlerinde Vaşington'a yaptığı ziyarette varılan neticeler idi. Kahire görüşmelerinde Enver Sedat'ın yine bir yumuşak başlılık gösterdiği söylenebilir. Tabiatile, kendisi için mühim olan bazı noktaları mahfuz tutmak şartile.

Başkan Carter, 10 Mart akşamı Kahire'den ayrılmadan önce, o gün Mısır Halk Meclisi'nde bir konuşma yaparak ([62]), barış için harcadığı çabalarından ötürü Enver Sedat'ı övdü ve Filistin meselesinin çözümünün tek yolunun müzakere ve uzlaşma olduğunu söyledi.

Başkan Carter'ın Kudüs görüşmeleri 10 Mart akşamı başladı ve, Enver Sedat'ın bazı görüşleri dolayısile ve İsrailîlerin de kendi görüşlerinde israrlı olmaları sebebile, tartışmalı ve çetin geçti. Hatta Kudüs'teki toplantı 11 Mart günü başlayıp 12 Mart sabahı 05:30 a kadar sürmüştü. Bazı konular ise 11 Mart sabahı yapılan kahvaltıda çözümlenebildi. Fakat sonunda, barış antlaşmasının imzasını kolaylaştıran bir uzlaşma meydana geldi.

Başkan Carter 12 Mart günü Kudüs'ten ayrılmadan önce, İsrail parlâmentosunda da bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında Carter ([63]), müzakerelerin, Filistinliler de dahil, anlaşmazlığa taraf olan herkese kapıyı açık tutması gerektiğini belirttikten sonra, Amerikanın, gerek Orta Doğunun, gerek İsrailin **güvenliğini** koruma taahhüdünü vurgulayan uzun ifadeler kullandı.

Carter, Kudüs'ten Vaşington'a dönerken 12 Mart günü tekrar Kahire'ye uğrayarak havaalanında Enver Sedat ile görüştü ve Kudüs'teki uzlaşmanın esaslarını kendisine bildirdiğinde, Enver Sedat bunları sadece kabul etti.

Carter'ın Kahire ve Kudüs temaslarındaki başarısı, tarafları karşılıklı olarak tâvizlere razı etmesindeydi. Meselâ, İsrail, barış antlaşmasının onaylanmasından sonra iki ay içinde ilk çekilmeyi el-Arish'ten yapacak ve bunun üzerine Mısır da, ara çekilmenin (interim withdrawal) tamamlanmasından sonra bir ay ve barış antlaşmasının onaylanmasından sonra en geç on ay içinde İsrail ile büyükelçi teati edecekti. Bir diğer nokta da, İsrail şimdiye kadar Sina petrollerinden "tercihli" olarak petrol almakta israr ederken, bu isteğinden vazgeçti. Buna karşılık Mısır da Gazze'de bir askerî irtibat bürosu bulundurmaktaa israr ederken, o da bundan vazgeçti. İsrail de, özerklik görüşmeleri sırasında, ilk seçimlerin Gazze'de yapılması hususunu tartışmayı kabul etti.

Mamafih, Amerika bu tâvizleri ve bir Mısır-İsrail uzlaşmasını elde etmek için, kendisi de bir hayli bedel ödedi. Bu bedelleri barış antlaşmasının eklerinde göreceğiz.

(62) Konuşmanın metni : **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.664-666.

(63) Kudüs konuşmasınınmetni : **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.666-667.

Başkan Carter'ın Kahire ve Kudüs ziyaretleri ile son pürüzlerin de bertaraf edilmesi ile ortaya çıkan uzlaşma, 26 Mart 1979 da Vaşington'da bir **Mısır-İsrail Barışı** olarak imzalandı. İsrail bu suretle, kuruluşundan 32 yıl sonra, ilk defa bir "Arap" devleti tarafından tanınıyor ve bir Arap devleti ile ilk defa barış yapmış oluyordu. Yine ilk defa, İsrail işgal ettiği bir toprağın tümünden çekilmeyi kabul ediyordu. Şüphesiz, bir "Barış" karşılığında.

D) Mısır-İsrail Barışı, 26 Mart 1979 :

İşte bu şartlar altındadır ki ve Başkan Jimmy Carter'ın bu işe verdiği yoğun emek neticesindedir ki, Camp David Anlaşmalarının öngördüğü Mısır-İsrail Barış Antlaşması 26 Mart 1979 günü, aynen Camp David anlaşmalarında olduğu gibi, Vaşington'da Beyaz Saray'da, Başkan Carter, Başkan Enver Sedat ve Başbakan Menahem Begin tarafında imzalandı. İmza töreni dolayısile Beyaz Sarayın bahçesinde kurulan çadırda verilen yemekte yaptığı konuşmada Carter şöyle diyordu: "Ümid ediyoruz ki, bu antlaşmayı, kapsamlı, gerçek ve devamlı bir barışın, bütün Orta Doğu için âdil bir barışın, kilit-taşı yapmak hususundaki çabalarımıza Filistinliler ve diğerleri de katılacaklardır. Kendileri için hangi onurlu sebeple olursa olsun, şimdiye kadar bu işten uzak duranları, gelecekte bize katılmaya davet ediyor ve katılmalarını memnuniyetle bekliyorum. Uzun, ince bir yoldayız ([64]). Fakat bu yol barışın yoludur" ([65]).

Mısır-İsrail Barış Antlaşmasına gelince ([66]): Bu barış antlaşması, Carter, Sedat ve Begin tarafından imzalanan 9 maddelik esas barış antlaşması ile, buna ekli 18 belgeden meydana gelmektedir. Denebilir ki, ek belgelerin çokluğu, hâlâ çözümlenememiş meselelerin de çokluğunun ve bunların ileriye atılmasının da bir işareti idi.

Barış Antlaşması'nın **Giriş** kısmında, bu antlaşmanın, 17 Eylül 1978 de Camp David'de imzalanan "Orta Doğu Barışı için Çerçeve Anlaşması" uyarınca yapılmış olduğu, bu "Çerçeve"nin sadece Mısır-İsrail barışının değil, aynı zamanda İsrail ile komşuları arasındaki barışın da esasını teşkil ettiği belirtiliyor ve bundan dolayı da, diğer Arap devletleri de İsrail ile barış prosesine katılmaya davet ediliyordu.

(64) Orijinal metindeki "The way is long and the way is hard" şeklindeki cümleyi, rahmetli halk şairimiz Aşık Veysel'in deyimi ile "uzun ince bir yol" şeklinde tercüme etmeyi daha uygun bulduk.

(65) Spiegel, **adı geçen eser,** p.372.

(66) Mısır-İsrail Barış Antlaşması'nın metni için bak.: **The Search for Peace in the Middle East, 1967-79,** pp.30-85; **American Foreign Policy...1977-1980,** pp.669-687; **Historic Documents of 1979,** pp.227-250; **Keesing's Contemporary Archives, 1980,** pp.29942-29948; **The Quest for Peace...,** pp.88-98; Quandt, **Camp David,** pp.397-406; **The Middle East, U.S. Policy, Israel, Oil and the Arabs,** pp.223-229.

Antlaşmanın bu ifadesi ile, bir yandan Enver Sedat İsrail ile "ikili" değil, genel bir Orta Doğu barışı çerçevesinde bir anlaşma yapmış olduğu belirtiyor, öte yandan da, İsrail açısından da, diğer Arap ülkelerini barışa çağırıyordu.

Antlaşmanın 1. Maddesi ile taraflar, aralarındaki savaş durumuna son verip, barış durumuna geçiyorlar ve İsrail, Antlaşmanın Ek'lerindeki şartlar çerçevesinde, Mısır ile, manda yönetimindeki Filistin ile Mısır arasında mevcut milletlerarası sınırlara çekilmeyi kabul ediyordu.

Bu maddenin ehemmiyeti ise, Mısırın ilk defa İsrail ile savaş durumuna (belligerency) son vermeyi kabul etmesi ve İsrailin de, 1967 ve hatta 1948 denberi ilk defa, bir Arap devleti ile olan savaş durumuna son vermeyi kabul etmesiydi.

Antlaşmanın **2. Maddesi,** Gazze ile Mısır arasındaki sınırı belirtiyordu ki, bu da antlaşmaya ekli haritada gösterilmişti. (Bak.: 16 No.lu harita)

3. Madde ile taraflar, birbirlerinin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlıklarına saygı göstereceklerdi ve birbirlerinin **"barış içinde"** ve **"güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde"** yaşama hakkını kabul ediyorlardı. Birbirlerine karşı kuvvete ve tehdide başvurmamayı, birbirlerine karşı yıkıcı faaliyetlerde bulunmamayı taahhüt ediyorlardı. Aralarında diplomatik, ekonomik ve kültürel münasebetler kuracaklardı.

Antlaşmanın bu maddesi ile, Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararları "kısmen" gerçekleşmiş olmaktaydı. Çünkü Antlaşmanın bu maddesi ile İsrail, 1967 de işgal ettiği **bütün** topraklardan değil, ancak Sina'dan çekiliyordu ve bu seretle de 338 sayılı kararın, 242 nin "bütün unsurları" ile tatbikini öngören temel hükmü gerçekleşmemiş olmaktaydı.

4. Madde, iki ülke sınırlarında karşılıklı olarak bir takım güvenlik tedbirlerinin alınmasından söz etmekteydi ki, bu tedbirlerin ne olacağı, aşağıda belirteceğimiz Ek'lerde yazılmıştı.

5. Madde, İsrailin 1950 denberi devam edegelen ve mühim bir problemine kesin çözüm getiriyordu. Bu madde ile, İsraile gidip gelen "kargo" gemileri, Süveyş Kanalından, 1888 İstanbul Anlaşması gereğince, "serbest geçiş" hakkına sahip olacağı gibi, Tiran Boğazı ile Akabe Körfezi de "milletlerarası suyolu" sayılıyordu.

Bu maddede dikkati çeken husus, Süveyş Kanalından serbest geçiş için sadece İsrailin "kargo" gemilerinden söz edilip, savaş gemilerinin adının geçmemesiydi. Halbuki 1888 İstanbul Anlaşması serbest geçiş konusunda, barışta ve savaşta, ticaret ve savaş gemileri arasında bir fark gözetmemekteydi.

Sanırız, 5. Maddede savaş gemilerinden söz edilmemiş olması, diğer Arap devletlerinin tepkilerine sebep olmamak içindi. Aksi takdirde, Mısır, İsrail savaş gemilerinin Süveyş Kanalından geçip diğer Arap devletlerine saldırmasına izin vermiş gibi bir duruma düşecekti.

Mamafih, bu konu İsrail için mühim sayılmazdı. Çünkü İsrailin "vurucu" bir deniz gücü mevcut değildi. İsrailin esas vurucu gücü Hava Kuvvetleri idi.

6. Madde, 1978 Ekiminden 1979 Martına kadar süregelen mühim bir tartışmanın "genel bir formül içinde çözümü" idi. Çünkü bu maddenin 1. paragrafına göre, bu antlaşma, tarafların B.M. Antlaşması çerçevesindeki yükümlülüklerine hiç bir şekilde tesir etmeyecekti. Burada söz konusu olan bilhassa, B.M. Antlaşmasının 51. maddesindeki "meşrû müdafaa"nın, diğer B.M. üyelerine sağladığı yükümlülüklerdi. Yani İsrailin bir Arap devletine "saldırısı" halinde Mısır ellerini serbest hissedecekti.

Diğer taraftan, 6. maddenin 3. paragrafı, tarafların üyesi bulunduğu "çok taraflı anlaşmalar" dan (multilateral conventions) söz ederek, çok açık olmasa da, Mısırın Arap Birliği üyeliğini saklı tutmaktadır. Bu da güzel. Fakat maddenin 5. paragrafı işi karmaşık hale getirmektedir. Çünkü buna göre, tarafların **"diğer yükümlülükleri"** bu antlaşmadaki yükümlülükleri ile çatışırsa, bu antlaşmanın hükümleri öncelik kazanacak ve önce bu yükümlülükler yerine getirilecektir. Yani bir yandan Arap Birliği içindeki yükümlülükler mahfuz tutulurken, arkasından, çatışma halinde, bu yükümlülüklerin geri plâna atılacağı söylenmektedir. Çelişki ve karmaşıklık buradadır.

6. maddenin 4. paragrafı ise, tarafların, bu antlaşma ile çelişki teşkil edecek **yeni** yükümlülüklere giremiyeceğini belirtmektedir ki, bu hüküm gayet açık. Mısır bundan sonra, herhangi bir "ahdî" bağlantıya girerken, İsrail ile imzaladığı barışı gözönünde tutacaktır.

7. ve 8. Maddeler, bu antlaşmanın tatbikinden doğacak anlaşmazlıkların müzakere ve barışçı yollarla çözümleneceğini belirtmektedir.

Antlaşmanın 9. maddesi, bu antlaşmanın, onay belgelerinin teatisinden itibaren yürürlüğe gireceğini ve 1975 Eylülündeki "İkinci Ayırma Anlaşması"nın yerine geçeceğini belirtmekteydi.

Antlaşmanın Ek'lerine gelince :

I numaralı Ek ve bunun da ekleri, İsrailin Sina'dan çekilmesini ve Sina'da alınacak güvenlik tedbirlerini düzenlemekteydi. Bu düzenlemeler ve güvenlik tedbirleri o derece karmaşık idi ki, sanki İsrail kendi anavatan toprağının bir parçasını terkediyor sanılırdı. Mamafih, İsrailin endişesini ve bu endişeden doğan tutumunu anlamak gerekir. Çünkü, barış antlaşmasına rağmen

İsrail, bütün Arap komşuları ile barış yapamadığı için, Mısıra güvenemiyordu ve Mısırın tekrar Arap devletlerile cephe birliği yapmasından korkuyordu. Bundan dolayı da, kendisi çekilse bile, Sina yarımadasını silâhsız ve güvenlikli bir hale getirerek, muhtemel bir Arap-İsrail savaşında "iki cepheli" bir muharebe durumu içinde kalmak istemiyordu. Bu amaçla, barış antlaşması ve eklerinde Sina bakımından iki mühim güvenlik tedbirini sağlamayı başarmıştı. Bu tedbirlerden **birincisi,** İsrailin Sina'ya ancak **üç yıl içinde** tamamen boşaltması idi. Yani bir bakıma Sina'nın kontrolu daha üç yıl İsrailin elinde olacaktı. **İkinci** tedbir ise, Sina'nın üç kademeli bir şekilde demilitarize edilmesi, yani Sina'da bulunacak Mısır kuvvetlerinin, İsrail için tehlike teşkil etmeyecek şekilde sınırlandırılması idi.

Bu belirttiğimiz hususların ayrıntıları ise şöyleydi :

1) İsrail Sina'dan iki kademede çekilecektir :

a) Barış antlaşmasının onay belgelerinin teatisinden itibaren 9 ay içinde, Sina'daki İsrail kuvvetleri, Akdeniz kuzeyindeki El-Arish'ten Sina'nın en güney noktası olan Ras Muhammed'e çizilen bir çizgiye kadar çekilecektir. Buna "Ara Çekilme" (interim withdrawal) denilmekteydi.

Yalnız bu çekilme de kademe kademe olacaktır. Kitabımıza ekli 16 numaralı haritada hangi parçanın hangi tarihe kadar terkedileceği gösterilmiştir. Barış Antlaşmasının onay belgelerinin teatisi 25 Nisan 1979 da olduğu için, İsrailin El-Arish - Ras Muhammed çizgisine çekilmesi 25 Ocak 1980 de tamamlanmıştır.

b) İsrail kuvvetlerinin El Arish - Ras Muhammed çizgisinden Mısır-İsrail sınırlarına çekilmesi ise, barış antlaşmasının onay belgelerinin teatisinden, yani 25 Nisan 1979 dan itibaren en geç üç yıl içinde tamamlanacaktı ki, 25 Nisan 1982 de Sina yarımadası tamamen Mısırın egemenliğine geçmiştir.

2) Söylediğimiz gibi, Antlaşmanın Ek'lerine göre, İsrail Sina'dan tamamen çekildikten sonra da, tâbir câizse, Sina'yı "başıboş" bırakmıyordu. Sina, Süveyşten İsrail sınırına doğru 4 bölgeye ayrılarak, İsraile doğru artan bir şekilde silâhsızlandırılıyordu. Bu amaçla da Sina yarımadası kuzeyden güneye 4 toprak şeridine ayrılıyordu :

a) Antlaşmaya bağlı haritada gösterildiği üzere (Bak. 17 no.lu harita), Süveyş Kanalının hemen doğusunu içine alan birinci şerit bölgesinde (A Bölgesi) bulunacak toplam Mısır kuvveti, çeşitli birliklerden meydana gelen en fazla 22.000 asker, en fazla 230 tank ve 480 personel taşıyıcısından ibaret olacaktı.

b) Yine haritada belirlenen ve "B Bölgesi" denen ikinci şeritte ise, hafif silâhlarla ve nakliye araçları ile donatılmış en fazla 4 sınır taburu, yani 4.000 asker bulunacaktı. Mamafih, bu kesimde kamu düzenini sağlamak için polis kuvveti de bulundurulabilecekti.

c) C Bölgesi ise, B Bölgesinin doğusunda olup, Mısır-İsrail sınırına dayanıyordu ve bu bölgenin batı sınırı El Arish - Ras Muhammed çizgisi idi. Bu bölgede sadece Birleşmiş Milletler kuvvetleri ile hafif silâhlarla donatılmış polis kuvveti görev yapabilecekti.

d) D Bölgesi ise, Mısır-İsrail sınırının doğusunda ve İsrail topraklarında dar bir şeridi sınırlı kuvvet bölgesi haline getirmekteydi. Bu bölgede İsrailin sadece 4 piyade taburu ile B.M. kuvvetleri bulunacaktı. Bu İsrail kuvvetleri tank, top ve uçaksavar toplarına sahip olamıyacaktı. Sayısı en fazla 4.000 olan bu İsrail kuvvetine en fazla 180 zırhlı personel taşıyıcısı verilecekti.

Ayrıca, bu Ek'ler ile B.M. kuvvetlerinin faaliyetleri de düzenlenmekteydi.

Mısır ile İsrail arasındaki diplomatik münasebetlerin kurulması bakımından mühim olan bir belge ise, **III Numaralı Ek** idi.

Buna göre, Antlaşmanın onay belgelerinin teatisinden 9 ay sonra, yani "ara çekilme" (interim withdrawal) nin tamamlanması üzerine, taraflar aralarında diplomatik ve konsolosluk münasebetlerini tesis ve büyükelçiler teati edeceklerdi. Aynı zamanda ticarî, ekonomik ve kültürel münasebetlere de girişeceklerdi.

İsrail, diplomatik münasebetlerin dışında, ticarî, ekonomik ve kültürel münasebetlerin kurulmasına bilhassa ehemmiyet vermekteydi. Çünkü bu çeşit münasebetler, İsrail varlığının tanınmasını dar bir alandan çıkarıp, geniş bir alana yaymış olacaktı.

Yine bu çerçeve içinde iki taraf arasında kara, hava ve demiryolu ulaşımı da kurulacak ve İsrail, Sina'da terkettiği El Arish, Rafah Ras el-Necib ve Şarm el-Şeyh havaalanlarını sivil havacılık amaçları için kullanabilecekti.

Keza ara çekilmenin tamamlanmasından sonra, iki taraf arasında posta, telgraf, telefon, teleks ve faks bağlantıları da kurulacaktı.

Nihayet, taraflar aralarında "iyi komşuluk" münasebetleri kuracaklardı.

Ek'ler arasında bir de **mutabakat tutanakları** (agreed minutes) vardı. Bu tutanaklara göre, taraflar, karşı tarafın ne yapıp yapmadığına bakmaksızın ve antlaşmanın dışındaki faktörlerden bağımsız olarak, bu antlaşma ile üzerlerine aldıkları yükümlülükler "iyi niyetle" yerine getireceklerdi.

Yine bu tutanaklar ile 6. maddeye daha bir açıklık getiriliyor ve iki taraf arasında çok tartışmaya sebep olan bir konu şöyle çözümleniyordu: Bu antlaşma, tarafların imzaladığı diğer antlaşmalar üzerinde bir önceliğe ve üstünlüğe sahip olmıyacağı gibi, tarafların diğer antlaşmaları da bu barış antlaşmasının üzerinde bir öncelik ve üstünlüğe sahip olmayacaktı. Yalnız, B.M. Antlaşmasının 103. maddesi hariç (B.M. Antlaşmasının diğer bütün

antlaşmaların üstünde olması), tarafların bu antlaşma ile üzerlerine aldıkları yükümlülükler, yine tarafların diğer antlaşmalarından doğan yükümlülükler ile çatışırsa, bu barış antlaşmasının yükümlülükleri üstün gelecek ve üstünlüğe sahip olacaktır.

Barış Antlaşmasının Ek'leri arasında **Mektuplar** da mühim bir yer tutmaktaydı. Çünkü bu mektuplar, tarafların uzlaşamadıkları konuların bir çeşit açıklaması idi. Bu mektuplar konular itibarile şöyledir:

1) Birinci mektup 26 Mart 1979 tarihli olup, Menahem Begin ve Muhammed Enver el-Sedat imzalarını taşımaktaydı ve Başkan Carter'a yazılmıştı. Bu mektupta Mısır ve İsrail liderleri, barış antlaşmasının onay belgelerinin teatisinden itibaren bir ay içinde Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği için müzakerelere başlayacaklarını, bu müzakerelere Ürdün'ü de davet edeceklerini, Ürdün'ün katılması halinde Ürdün ve Mısır delegasyonlarına Filistinlilerin de katılabileceğini, Ürdün katılmayı kabul etmezse, müzakerelerin Mısır ile İsrail arasında yapılacağını, bu müzakereleri **bir yıl içinde** tamamlamayı amaçladıklarını, müzakerelerin tamamlanıp özerklik organlarının seçiminin yapılması üzerine **beş yıllık geçiş döneminin başlıyacağını** ve İsrail askerlerinin geri çekilerek ancak **belirli noktalarda** İsrail askeri bulunacağını, bütün bu müzakerelerin her safhasına Amerikanın da katılmasını kabul ettiklerini bildiriyorlardı.

Başkan Carter, bu mektubun altına koyduğu notta, "Bana bildirildiğine göre, Batı Şeria deyimi İsrail hükümeti tarafından Judea ve Samaria olarak anlaşılmaktadır. Bu notu Camp David müzakereleri gereğince koyuyorum" demiştir. Bu suretle Begin, Batı Şeria deyimi yerine Judea ve Samaria deyimlerini belgelere geçirmiş olmaktaydı ki, bu bize göre, Batı Şeria ve Gazze özerkliğinin "lâfzına" değilse bile "ruhuna", "esprisine" aykırı idi. Enver Sedat'ın buna itiraz ettiğine dair bir kayda rastlamadık. Yalnız, ne var ki Judea ve Samaria deyimleri, Antlaşmanın esas metinleri ve Ek'lerinde yer almış olmayıp, Begin'in bir "rezervi" olarak mektuplarda belirtilmiştir.

2) İkinci kısım mektuplar Mısır ile İsrail arasında elçi teatisine aitti. Enver Sedat 26 Mart 1979 tarihinde Başkan Carter'a yazdığı mektupta, İsrailin "ara çekilme"yi tamamlamasından itibaren bir ay içinde Mısırın İsraile "devamlı" (resident) bir büyükelçi göndereceğini ve İsrailin de devamlı bir büyükelçisini kabul edeceğini teyid ediyordu.

Başkan Carter da aynı tarihli bir mektupla, Enver Sedat'ın mektubunu Mehanem Begin'e intikal ettirmiş ve Begin de Başkan Carter'a aynı günlü mektubu ile, Enver Sedat'ın mektubundan bilgi edindiğini bildirmiştir.

3) Mektupların bir diğer konusu da, Amerikanın kendisinin bazı yükümlülükleri üzerine almasına ait bulunuyordu. Başkan Carter, 26 Mart 1979

günü hem Enver Sedat'a ve hem de Menahem Begin'e yazdığı mektuplarda şu üç noktayı vurgulamaktaydı :

a) Eğer taraflardan biri bu barış antlaşmasını ihlâl edecek olursa, taraflardan birinin veya her ikisinin isteği üzerine, Amerika, taraflara danışarak, bu antlaşmaya uyulmasını sağlıyacak tedbirleri alacaktır. Amerika bu suretle bu barış antlaşmasının bir çeşit teminatçısı, garantörü oluyordu.

b) Amerika, tarafların isteği üzerine ve Antlaşmanın I Numaralı Ek'i çerçevesinde, hava gözetimi (aerial monitoring) yapacaktır.

c) Barış Antlaşmasında sözü edilen "sınırlı kuvvet bölgeleri"nde B.M. kuvvetlerinin devamlı olarak bulunmasına ait hükümler tatbik edilmez ve Güvenlik Konseyi de bu konuda gerekli tedbirleri almaz ise, Amerika "kabule şayan" alternatif olarak "çok uluslu kuvvet"in teşkili için gerekli tedbirleri alacaktır.

Burada söz konusu olan, Sovyet Rusyanın Güvenlik Konseyinde, B.M. kuvvetinin teşkili konusunda güçlük çıkarması halinde, Amerikanın bir"çok uluslu kuvvet" teşkili hususunda gerekli alternatifleri sağlaması idi.

Diğer Belgeler :

Bu belgelerin birincisi, Amerika ile İsrail arasındaki yine 26 Mart 1979 tarihli "mutabakat muhtırası" (memorandum of understanding) dır. Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ile İsrail Dışişleri Bakanı Moshe Dayan arasında imzalanan bu belge ile Amerika, İsrailin barış antlaşmasını imzasının ve Sina'dan çekilmesinin bu ülke için yarattığı "ağır güvenlik, askerî ve ekonomik yüklerin" bilinci içinde, İsraile bir takım "güvenceler" vermekteydi. Şöyle ki:

Amerika, gerek bu Barış Antlaşmasına uyulmasını sağlamak için, gerek ihlâli halinde, diplomatik, ekonomik ve askerî her türlü tedbiri alacaktır. Antlaşmanın ihlâli halinde İsrailin de alacağı tedbirleri destekleyecektir. Bilhassa milletlerarası suyollarında ve Tiran Boğazı ile Akabe Körfezinde İsrailin serbest seyrüsefer hakkının engellenmesi ve İsrailin abluka edilmesi halinde, Amerika İsraile her türlü desteği sağlıyacak ve buralarda "varlığını" hissettirecektir. Amerika, Birleşmiş Milletlerde, bu Barış Antlaşmasını menfi yönde etkileyecek her karara karşı çıkacaktır. Amerikan Anayasası çerçevesinde olmak üzere, Amerika İsraile her türlü askerî ve ekonomik yardımı yapacaktır.

Mısır Başbakan ve Dışişleri Bakanı ise, 26 Mart 1979 günü Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'a yazdığı bir mektupta, bu mutabakat muhtırasını protesto etti. Mısır Başbakanı, mektubunda, bu muhtıradan 25 Mart günü

öğleden sonra haberdar olduğunu, halbuki bu sırada imza töreninin hazırlanmakta olduğunu belirttikten sonra, Amerika ile İsrail arasındaki bu mutabakat muhtırasının, Barış Antlaşmasının ruhuna aykırı olduğunu, bu muhtıranın Mısırı, Barış Antlaşmasını ihlâl edecek bir devlet olarak ele aldığını, Mısıra karşı Amerika ile İsrail arasında bir ittifak kurduğunu, bunun ise Mısır-Amerikan münasebetlerinin ruhuna ters düştüğünü, bu münasebetleri, bu münasebetlerin dışında kalması gereken faktörlere bağladığını, bunun da hem Mısır halkında ve hem de Arap dünyasında barış antlaşmasına karşı tepkilere sebep olacağını da belirttikten sonra, Mısır hükümetinin bu belgeyi tanımadığını ve tamamen geçirsiz saydığını ve Mısırı hiç bir şekilde bağlamıyacağını bildirdi.

Böylece Mısır-İsrail Barış Antlaşması, iki ülke arasına yeniden soğukluk getiren iki belge ile sona eriyordu. İsrail, 1975 2. Ayırma Anlaşmasında olduğu gibi, bu Barış Antlaşmasında da, âdeta Amerikayı Mısırın karşısına çıkarmaktaydı. Mısır ile barış yapan Amerika imiş gibi, mutabakat muhtırası ile, Barış Antlaşmasının yürütülmesi, korunması ve ihlâli halinde alınacak tedbirler konusunda Amerikayı sorumlu tutuyordu. Başka bir deyişle, Amerika, Mısır ile İsrail'e bir barış antlaşması imza ettirmenin bedelini yine pahalı ödüyordu. O kadar ki, 1975 de olduğu gibi, Amerika ile İsrail arasında imzalanan yeni bir petrol anlaşması ile, 1 Eylül 1975 de imzalanan petrol anlaşmasının süresi 5 yıldan 15 yıla çıkarılıyordu. Bu suretle, İsrailin, boykot, ambargo v.s. sebeple petrol temin edememesi halinde, Amerika 1990 yılına kadar İsrailin petrol ihtiyacını karşılamayı taahhüt ediyordu.

Mamafih Amerika, bu Barış Antlaşmasından ötürü, hem Mısırı ve hem de İsraili ödüllendirdi. Başkan Carter 9 Nisan 1979 da Temsilciler Meclisi ve Senato başkanlarına gönderdiği mektuplarda ([67]), üç yıl için İsraile 3 milyar dolar ve Mısıra da 1.5 milyar dolar yardım yapılması hususunda Kongre'den yetki isterken, 1979 yılı için bu yardımların dökümünü de şöyle vermekteydi:

İsrail'e : Savunma malzemeleri ve savunma inşaatı için 800 milyon dolar. Ekonomik yardım için de 220 milyon dolar. 800 milyon dolar, İsrailin Sina'da terkettiği havaalanlarına karşılık, Amerikanın güney İsrailde Necef'de inşa edeceği iki havaalanı içindi.

Mısır'a da : 150 milyon doları askerî satış kredisi (FMS) ve 300 milyon dolar da askerî yardım.

Anahatlarını vermeye çalıştığımız Mısır-İsrail Barış Antlaşması, 1 Nisanda Mısır kabinesi ve 10 Nisanda da Mısır Halk Meclisi tarafından onaylanarak 19 Nisanda halk oylamasına sunuldu ve % 99.95 oyla kabul edildi.

(67) Mektupların metni : **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.690-691.

İsrail parlâmentosu ise, daha imzadan önce, 22 Martta, 2 çekimser ve 18 aleyhte oya karşılık 95 oyla barış antlaşmasını onaylamıştı. Aleyhte 18 oyun 12 si Begin'in Likud Partisine ait bulunuyordu. Aleyhte 12 oyun biri de Ariel Sharon'a aitti.

Barış Antlaşması 25 Nisan 1979 da onay belgelerinin teatisi ile yürürlüğe girdi. Bu arada da Begin, Sedat'ın 1977 Kasımındaki Kudüs ziyaretini iade etmek üzere, 2-3 Nisan günlerinde Kahire'yi "resmen" ziyaret etti. Kendisine tam "Başbakan protokolü" tatbik edildi.

9. Mısır-İsrail Barışına Tepkiler

Mısır-İsrail barışına tepkiler, şekil bakımından, hemen hemen Camp David anlaşmalarına gösterilen tepkiler gibi olmakla beraber, Arapların tepkileri bu sefer çok daha sert ve kesin oldu ([68]).

Her zaman olduğu gibi, Avrupa Topluluğu ülkeleri bu barış antlaşmasını da hararetle desteklediler. Dokuzlar'ın (o zaman İspanya, Portekiz ve Yunanistan henüz üye olmamışlardı) 26 Martta yayınladıkları bildiride, Mısır-İsrail barışının, Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararının "doğru biçimde" (correct) tatbikini teşkil ettiği belirtiliyor, fakat, yine de âdil ve kapsamlı bir Orta Doğu barışının 242 ve 338 sayılı kararlara dayanması ve aynı zamanda Filistin halkının bir "yurt" sahibi olma hakkını da gerçekleştirmesi gerektiği söyleniyordu.

Sosyalist ülkelerden, İsraile yakınlığı ile bilinen Romanya da bu barışı destekledi. Romanyaya göre bu barış "mühim bir hâdise" idi.

Sovyet Rusyanın tepkisi ise, Araplarınki kadar sert oldu. Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromyko, barışın imzası sıralarında, 24-26 Mart günlerinde, Şam'da Hafız Esad ve Suriye liderleri ile görüşürken yaptığı bir konuşmada, "Barış Antlaşmasının, istisnasız bütün Arap ülkelerinin menfaatlerine darbe indirdiğini" ve bunun Orta Doğuda devamlı ve âdil bir barışa götüremiyeceğini, çünkü bu barışın amacının, yıllardanberi Araplara karşı sürdürülen emperyalist saldırganlığı devam ettirmek olduğunu söyledi. Mamafih, 26 Martta yayınlanan ortak bildirinin ifadesi biraz daha yumuşak olup, Mısır-İsrail barışının, Arap topraklarının İsrailin 1967 deki işgalini sürdürmek ve doğu Kudüs'ü ilhak ile Filistin halkının millî haklarına sahip çıkmasını önlemek olduğunu ileri sürmekteydi.

Mısır-İsrail barışına en sert tepkiyi gösterenlerden biri de FKÖ lideri Arafat oldu. Arafat, 26 Martta Beyrut'un güneyindeki **Sabra** mülteci kampında yaptığı konuşmada, "Carter, Begin ve Sedat üçlü ittifakı"nı ezmekten ve

(68) Bu tepkiler için bak. : **Keesing's...1979**, p.29951.

Filistin haklarını görmezden geldikleri için "ellerini kesmek"ten ("chop off their hands") söz ediyordu.

Arap Birliği devletlerine gelince: Bu Birliğin, Mısır dışında kalan 20 üyesinden Sudan ve Umman, Camp David Antlaşmalarında olduğu gibi bu sefer de Mısırı desteklediler. Fakat, geçen defa Camp David'i destekleyen Fas Kralı II. Hasan, bu kerre Mısır-İsrail barışına cephe aldı ve diğer devletler safına katıldı.

Bununla beraber, en ilginç davranışı Ürdün Kralı Hüseyin gösterdi. Kral Hüseyin'in tutumu üzerinde biraz durmak gerekir.

Görüldüğü gibi, Camp David Anlaşmaları, Orta Doğu barışının hareket noktası olarak Mısır-Ürdün-İsrail saçayağı üzerine oturtulmuştu. Çünkü Batı Şeria ile Ürdün arasında organik bir bağ vardı. Batı Şeria yıllarca Ürdün sınırları içinde yer almıştı. Amerikanın politikası da, Batı Şeria'dabağımsız bir Filistin Devleti kurma yerine, bu deyleti bir federal veya konfederal sistem içinde Ürdün'e bağlı tutmak ve bu suretle de İsrailin Filistin konusundaki endişe ve itirazlarını bertaraf etmekti. Fakat bu politikanın yürüyebilmesi için Ürdün'ün Camp David sistemi ile sıkı bir işbirliği yapması gerekliydi. Bir bakıma, Camp David Antlaşmalarının yürüyebilmesinin kilidi Ürdün idi. Ürdün olmadığı takdirde, Amerikanın kafasındaki formülün gerçekleşmesi de mümkün olamazdı.

Fakat Amerikanın Ürdünü Camp David prosesine çekme çabaları hiç bir netice vermedi. Amerika, Ekim 1978 de Vaşington'da Mısır-İsrail görüşmeleri başladığı zaman da Ürdünü bu müzakerelerle bağlantılı bir hale getirmek istedi, fakat Ürdün yine katılmaktan kaçındı. Ürdün bununla da yetinmedi; Amerikanın bu ısrarı karşısında ve tam Mısır-İsrail barış görüşmelerinin başladığı bir sırada, yani Ekim başlarında, Ürdün Kralı Hüseyin Başkan Carter'a 14 soruyu ihtiva eden bir mesaj gönderdi. Bu 14 soruya Amerikan Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan cevaplar, bizzat Başkan Carter tarafından da bazı düzeltmeler yapıldıktan sonra Kral Hüseyin'e gönderildi ([69]). Kral Hüseyin'in 14 sorusu ile, üzerinde durduğu noktalar şunlardı: Geçici 5 yıllık dönem içinde özerklik yönetiminin yetkileri ve otoritesinin mahiyeti? Yani, Batı Şeria ve Gazze halkı gerçekten özerk yönetim hak ve yetkilerine sahip olacak mıydı? Yoksa İsrailin bu özerklik yönetimi üzerinde de kontrolu devam edecek miydi? İkincisi, 5 yıllık dönemden sonra Batı Şeria ve Gazze halkı gerçekten "self-determination"a sahip olup, kendi kaderini kendisi tayin edebilecek miydi? Yoksa İsrailin idarî ve askerî kontrolu bu topraklarda devam edecek miydi? Üçüncüsü, Camp David Anlaşmaları Doğu Kudüs'ü yani Arap Kudüs'ü, Batı Şeria'nın bir parçası sayıyor muydu?

(69) Kral Hüseyinin 14 sorusu ile Carter'ın cevaplarının metni: Quandt, **Camp David,** pp.388-396.

Yoksa saymıyormu idi? Kral Hüseyin'in sorularında bir diğer mühim konu ise, Batı Şeria ve Gazze'deki yahudi yerleşimleri idi. Bunlar beş yıllık geçiş döneminden sonra kalacak mıydı, kalkacak mıydı? Ve bunlar, Batı Şeria ve Gazze'nin beş yıl sonra kesin kaderi tayin edilirken, söz sahibi olacaklar mıydı, olmayacaklar mıydı? Nihayet son iki soru da şuydu: Batı Şeria ve Gazze dışında, İsrailin işgali altındaki diğer topraklar (yani Golan Tepeleri) ile, yine bu iki toprağın dışında yaşayan Filistinliler ne olacaktı?

Kral Hüseyinin bu 14 sorusu Amerikan diplomasisini bir hayli sıkıntıya soktu. Bu sebeple sorulara verilen cevaplar, her şeyi "taraflar arasında müzakerelere" havale etti. Bu da Kral Hüseyini tatmin etmedi.

Carter, Vaşington müzakereleri sırasında, Kral Hüseyinin sorularını ve verilen cevapları İsraillilere bildirdiğinde kıyamet koptu ([70]). Başkan Carter'ın cevapları, esasında, bir çok noktalarda müphem olup meseleleri hep görüşmelere, müzakerelere havale etmesine rağmen, İsrailliler, daha müzakereler yapılmadan, Amerikanın Ürdüne bir takım bağlayıcı cevaplar vermiş olduğunu iddia ettiler.

Şunu daa belirtelim ki, Amerika, Ürdünün Camp David prosesine doğrudan doğruya katılmasını sağlamaya çalışırken, bir yandan da, Cezayir, Suriye ve Libya gibi "sertlik" taraftarlarının karşısında yer alan ve hatta onlarla çatışan ve ılımlıların âdeta liderliğini yapan Suudi Arabistanın da Camp David Anlaşmalarına desteğini sağlamaya çalışmıştı. Lâkin Kral Hüseyinin 14 sorusuna Başkan Carter'ın cevapları, ne Ürdünü ve ne de Suudi Arabistanı tatmin etti ([71]).

İşte bütün bu sebeplerden, Camp David Anlaşmalarına karşı tepkilerin liderliğini Irak üzerine almış iken, Mısır-İsrail barışına karşı tepkilerin liderliğini Ürdünün üzerine almış olduğunu görüyoruz. Bunun neticesi olarak Kral Hüseyin 17 Mart 1979 da FKÖ lideri Arafat ile, Amman yakınlarındaki Marfak askerî üssünde yaptığı görüşmede, 1970-71 de FKÖ'nün Ürdünden çıkarılmasından sonra ilk defa olarak FKÖ ile münasebetlerini yeni bir düzene soktu ve FKÖ'nün Amman'da bir temsilcilik açmasını kabul etti. Kral Hüseyin ile Arafat, Camp David Anlaşmalarından sonra da biraraya gelmişlerdi.

Bunun arkasından Kral Hüseyin 26 Martta Şam ve Bağdat'ı ziyaret etti ve 27 Martta da Ürdünün Kahire'deki büyükelçisini geri çağırdı. Kral Hüseyin, Şam ve Bağdat'ı ziyaretinden önce Riyad'ı da ziyaret etmişti.

Kral Hüseyinin bu temasları üzerine, Mısır (zaten davet edilmemişti), Sudan ve Umman'ın (davete rağmen katılmamışlardır) dışındaki 18 Arap

(70) Spiegel, **adı geçen eser**, p.365.

(71) Spiegel, **adı geçen eser**, p.365.

devletinin Dışişleri ve Maliye Bakanları 27-31 Mart günlerinde Bağdat'ta toplandılar.

Bağdat toplantısı, her Arap Birliği toplantısında olduğu gibi, Arapların kendi aralarında bölünmesinin yeni bir örneğini verdi. Sertlik taraftarları ile ılımlılar Bağdat'ta bir kere daha karşı karşıya geldiler. Sertlik cephesinde Irak, Suriye, Libya ve FKÖ yer alırken, Suudi Arabistan yine ılımlıların liderliğini yapıyordu. Bu bölünmeden dolayıdır ki, 28 Martta, Irak, Suriye ve FKÖ, ılımlıların, 1978 Kasımındaki Bağdat Zirvesi kararlarını sulandırmak istediğini ileri sürerek toplantıyı terketmek istediler. Neticede, Bağdat Konferansı, 31 Martta, bir ortak bildiri kabul etmeye muvaffak oldu ([72]).

Bildirinin başında, Mısırın İsrail ile barış antlaşması imzalamakla Cezayir ve Rabat'da yapılan 6. ve 7. Arap Zirveleri kararlarına aykırı hareket ettiği, bu suretle Arap saflarından ayrılarak Amerika ve siyonist düşman ile işbirliği içine girdiği, Arap milletinin haklarını ihlâl ettiği, Kudüs de dahil olmak üzere bütün işgal altındaki toprakların kurtarılması hakkındaki Arap davasını terkettiği, kendi millî toprağında bağımsız Filistin Devletini kurma hakkı da dahil olmak üzere, Filistin Arap halkının self-determination ve diğer hakları davasını da terkettiği belirtildikten sonra, şu tavsiye kararlarının alındığı açıklanıyordu:

1. Mısır ile siyasî ve diplomatik münasebetlerin derhal kesilerek Mısır nezdindeki büyükelçilerin geri çekilmesi.

2. Mısırın Arap Birliğindeki üyeliğinin sona erdirilmesi ve Arap Birliğinin merkezinin Kahire'den Tunus'a nakledilmesi.

3. Mısıra, Arap ülkeleri (bunların başında Suudi Arabistan geliyordu) tarafından yapılan malî yardımların, ödünç vermelerin ve kredilerin durdurulması. Mısıra ekonomik boykot tatbiki.

Bağdat toplantısının kararları Nisan ayından itibaren tatbike başlandı. Mısır zaten daha 1977 Aralık ayında Suriye, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve Libya ile diplomatik münasebetlerini kendisi kesmişti. Geri kalan 12 Arap ülkesinden 11 tanesi Nisan ayında, Cibuti de Mayıs ayı başında Mısır ile diplomatik münasebetlerini kestiler. Bu Arap ülkelerinin, Mısır tarafını tutan Sudan üzerindeki baskıları da netice verdi ve Sudan da, diplomatik münasebetlerini kesmemekle beraber, Kahire'deki elçisini geri çağırmak zorunda kaldı. Mamafih, Libya'nın Çad'ı kontrol altına alma ve ayrıca Kaddafi'nin Sudan'daki Nimeyri rejimini devirme çabaları dolayısile, Sudan ile Libya'nın münasebetleri bozulunca, 1981 Martından itibaren Sudan tekrar Mısıra dayanma yoluna gidecek ve Mısır ile münasebetlerini normalleştire-

(72) 31 Mart 1979 tarihli Bağdat Bildirisi'nin metni: **The Search for Peace...1967-79,** pp.278-281; **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.687-690; **Keesing's...1979,** pp.29951-29953.

cektir. 12 Ekim 1982 de de Mısır ile Sudan bir birlik kurma kararı alacaklardır.

Diplomatik münasebetlerin kesilmesinin arkasından, Petrol Üreten Arap Ülkeleri Teşkilâtı (OAPEC) Konseyinin 17 Nisanda Kuveyt'de ve Arap Para Fonu'nun da 18 Nisanda Abu Dhabi'de yaptıkları toplantılarda, Mısırın üyeliğini askıya alındı. İslâm Konferansı Dışişleri Bakanlarının 8-12 Mayıs günlerinde Fez'de (Fas) yaptıkları toplantıda da, Mısırın buradaki üyeliği de askıya alındı.

Bağdat Konferansı kararlarının yayınlanmasının hemen arkasından, Arap Birliği merkezi Kahire'den Tunus'a taşındı. Arap Birliği Dışişleri Bakanlarının 27-28 Haziran'da Tunus'ta yaptıkları toplantıda, Teşkilâtın Genel Sekreterliğine Tunus Enformasyon Bakanı **Chedli Klibi** getirildi.

Mısıra karşı ekonomik boykot tedbirlerine gelince: Burada Mısır hükümeti ile Mısır vatandaşları arasında bir ayırım yapılmıştı. Mısır halkının Arap Birliğine karşı tepkisine sebep olmamak için, fakat aynı zamanda Mısır halkını Enver Sedat aleyhine kışkırtmak için, ekonomik boykot tedbirlerine Mısır vatandaşlarının muhatap olmaması ilkesi kabul edilmişti. Yalnız, İsrail ile alış-verişi ve ticareti olan Mısır vatandaşları bu istisnadan yararlanamıyacaktı.

Mısır hükümetine yönelik ekonomik tedbirler konusunda öncülüğü Suudi Arabistan yaptı. Çünkü Enver Sedat'a en fazla malî yardım sağlayan Suudi Arabistan idi. Mısıra yapılan yılda 1 milyar dolarlık Arap finansmanının büyük çoğunluğu Suudi Arabistandan gelmekteydi. Suudi Arabistan bu yardımı kesti. Bunun arkasından Suudi hükümeti 14 Mayısta yaptığı açıklamada, Mısırda bir savaş sanayiinin kurulması için, Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar tarafından 1975 de kurulan Arap Askerî Sanayi Kurumu (AMIO)na 1 Temmuz 1979 dan itibaren son verildiği bildirildi.

Suudi Arabistanın ekonomik baskısı bununla da kalmadı. Amerikan hükümeti, 6 Temmuzda yaptığı açıklamada, 1978 Şubatında kararlaştırılan ([73]) ve aynı yılın Mayıs ayında Senato'ca onaylanan, Mısıra 50 tane F-5E uçağı satışının süresiz olarak ertelendiğini, çünkü bu uçakların bedeli olan 525 milyon doların Suudi hükümeti tarafından ödenecek iken, Suudi hükümetinin bu ödemeden vazgeçtiğini bildirdi. Şüphesiz bu, Mısır için daha büyük bir darbe idi.

Böylece Mısır bütün Arap dünyasında tam bir yalnızlığa mahkûm edilirken, aynı zamanda geniş bir Amerikan aleyhtarlığı da ortaya çıktı. Her iki durum da Sovyetler için gayet sevindirici idi. Camp David ve Mısır-İsrail barışına tepki, bir bakıma Sovyetlerin Orta Doğudaki nüfuzlarını arttırmalarına imkân

(73) Bak.: yukarda s.401.

vermekteydi. Bu çerçeve içinde Suriye Sovyetlere daha fazla yaslanma yoluna gitti ve 8 Ekim 1980 de, Sovyet Rusya ile Suriye arasında bir "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalandı ([74]).

15 maddelik bu Antlaşmanın Giriş kısmında taraflar, "siyonizme" karşı da mücadele kararlılıklarını belirtirken, 5. Maddede, her iki tarafı ilgilendiren milletlerarası meselelerde ve fakat bilhassa "Yakın Doğu" meselelerinde, yüksek seviyede temaslarla görüş teatisinde bulunacaklarını söylüyorlardı. Antlaşmanın 6. Maddesine göre de, taraflardan herhangi birinin barış ve güvenliğinin tehdit edilmesi halinde, bu tehdidin bertaraf edilmesi ve barışın yeniden tesisi için işbirliği yapacaklardı.

Bu halile Suriye-Sovyet Antlaşması, doğrudan doğruya İsraile yönelik bir mahiyet taşımaktaydı. Bu bakımdan, 30 Kasım 1981 de İsrail ile Amerika arasında imzalanan ve "stratejik işbirliği"ni öngören "Mutabakat Muhtırası" ([75]) Suriye-Sovyet Antlaşmasına bir cevap teşkil etmekteydi. Zira, Mutabakat Muhtırası'nın 1. maddesi, tarafların, Sovyet Rusya veya bölge dışında Sovyet Rusyanın kontrolu altında bulunan bölge -dışı kuvvetlerin, bölgenin barış ve güvenliğine yönelttikleri tehdide karşı işbirliği yapacaklarını belirtiyordu. Böylece İsrail de Amerikayı daha kuvvetli bir şekilde arkasına almış olmaktaydı.

Arap ülkelerinin Mısır-İsrail barışına karşı açtıkları kampanya Birleşmiş Milletlerde de devam etti ve Araplar oradan da kendilerine destek sağladılar. B.M. Genel Kurulu, Filistin Halkı ile Dayanışma Günü olan 29 Kasım 1979 günü 33 aleyhte ve 37 çekimsere karşı 75 oyla aldığı 34/65 B sayılı kararında ([76]), Camp David Anlaşmalarının B.M. dışında ve FKÖ katılmadan yapılmış olması dolayısile, gerek Camp David Anlaşmalarının, gerek diğer anlaşmaların geçersiz olduğunu, Filistin halkının ve İsrailin işgali altındaki toprakların geleceği açısından hiç bir hüküm ifade etmiyeceğini ve bu gibi ayrı ve kısmî anlaşmaların B.M. Antlaşmasının ilkelerine ters düştüğünü söylemekteydi.

Mısır-İsrail barışı B.M. Genel Kurulunda ayrıca müzakere edildi ([77]). Genel Kurul 6 Aralık 1979 günü 17 aleyhte (Amerika, İsrail ve NATO ülkelerinin çoğunluğu) ve 20 çekimsere karşı 102 oyla (Türkiye dahil) aldığı 34/70 sayılı kararında ([78]), İsrailin, Filistin ve Arap topraklarını işgal etmeye devam

(74) Antlaşmanın metni : **Survival,** January-February 1981, pp.43-44.

(75) 6 maddelik bu Muhtıra'nın metni : **Historic Documents of 1981,** Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc. 1982, pp.907-909; **Am. For. Pol...1981,** pp.772-773; **Documents and Statements...1979-82,** p.256.

(76) Kararın metni : **Yearbook of the U.N., 1979,** p.378.

(77) Bu müzakereler için bak.: **aynı kaynak,** pp.355-362.

(78) Kararın metni : **aynı kaynak,** pp.375-376.

etmesi kınandıktan sonra, Orta Doğu barışının "bölünmez bir bütün" olduğu belirtilerek ve "ayrı antlaşmalarla kısmî uzlaşmaların" âdil ve kapsamlı bir barış ilkesini ihlâl ettiği ileri sürülerek, bu çeşit anlaşmalar mahkûm ediliyor ve Genel Kurulun 22 Kasım 1974 tarih ve 3236 (XXIX) sayılı kararı çerçevesinde, İsrail, Filistin ve Arap topraklarından tamamen çekilmedikçe ve Filistin halkı millî haklarına kavuşmadıkça, bölgedeki bütün milletlerin barış ve güvenlik içinde ve tanınmış ve güvenlikli sınırlar içinde yaşamasını sağlıyacak kapsamlı bir barışın gerçekleşemiyeceği söyleniyordu. Ayrıca, Güvenlik Konseyinden de, bütün B.M. kararlarının tatbikinin ve bu arada milletlerarası konferansın toplanmasının sağlanması isteniyordu. Bu arada Genel Kurulun Camp David anlaşmaları üzerine aldığı 33/29 sayılı kararın bütün unsurları da zikrediliyordu.

Esasında Genel Kurulda alınan bu karar, bu sırada 95 üyeye sahip bulunan Bağlantısızlar'ın (Non-Aligned countries) 3-9 Eylül 1979 günlerinde Küba'nın başkenti Havana'da yapılan 6. Zirve Konferansı'nda, Mısırın da bu Konferansa katılıp savunma yapmasına rağmen, almış olduğu kararın bir devamı idi. Bağlantısızlar Zirvesi'nin sonunda 9 Eylülde yayınlanan bildirinin Orta Doğu kısmında da ([79]), Mısır-İsrail barışı, ayrı bir barış veya kısmî bir anlaşma olarak mahkûm edildikten sonra, Orta Doğuda âdil bir barışın, İsrailin işgal ettiği topraklardan kayıtsız şartsız çekilmesi ile, Filistin halkının millî haklarının tanınmasına dayanması gerektiği belirtilmekteydi.

Mısır-İsrail barışının imzası üzerine, Mısıra karşı dayanışmalı ve tek cepheli bir Arap muhalefeti ortaya çıkmış gibi görünmekle beraber, Bağdat toplantısı dolayısile de söylediğimiz gibi, 1979 un sonu ve 1980 yılının başı geldiğinde, Orta Doğunun manzarası yine bir hayli karışık bir şekil aldı.

Önce şunu belirtelim ki, ılımlıların liderliğini yapmakta olan Suudi Arabistanın Mısıra karşı böyle birdenbire sertleşmesi, esasında, sertlik cephesi ile işbirliği yapmak için değil, aksine inisyatifi ele alarak, gelişmeleri kontrolunda tutmak ve kontrolu sertlik taraftarlarına kaptırmamaktı. Suudi Arabistan, bir yerde artık Mısırı destekliyemiyeceğini görmüştü. Hiç değilse Mısıra karşı muhalefetin kontrolunu kendi elinde tutup, işleri Mısır için büsbütün kötüleşmesini önlemekti ([80]).

Ürdün ise tutumunu, gittikçe bozulan Suriye-Irak münasebetleri ile, Mısır-İsrail müzakerelerine göre düzenlemek istemiş ve bilhassa Batı Şeria'da FKÖ'nün nüfuzunu önleme endişesi içinde hareket etmiştir ([81]).

Suriyeye gelince: Camp David Anlaşmalarını müteakip ve on yıllık bir didişmeden onra, 1978 ekiminde, Suriye ile Irak arasında bir yakışlaşma

(79) Bildirinin metni : **Keesing's...1980,** pp.30040-30041.
(80) **Strategic Survey,** 1979, p.80.
(81) **aynı kaynak,** p.82.

meydana gelmiş ve hatta, 1970 de iktidara geldiğindenberi ilk defa olarak Hafız Esad 24-26 Ekim günlerinde Bağdat'ı ziyaret ederek, iki ülke arasında "tam bir askerî birlik" kurulmasını öngören bir "Ortak Hareket Misakı" imzalanmıştı ([82]). Dahası, Irak Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin de 1979 Ocak ayında Şam'ı ziyaret ettiğinde, bir "Ortak Savunma Paktı" imza ve iki ülkenin birleşmesi esasları da tesbit edilmişti ([83]).

Fakat Suriye ile Irak arasındaki bu balayı da kısa sürdü. 1979 Temmuzunda, yani Mısır-İsrail barışından beş ay sonra, Irak lideri Hasan el-Bekr sağlık sebepleri ile görevinden ayrıldı ve görevi, kendi yakını olan Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin'e bıraktı. Fakat Ağustos ayında Saddam'a karşı Irak ordusu içinde bazı hareketlerin belirmesi ve Bağdat'a göre, bu hareketlerin arkasında Suriyenin bulunduğunun anlaşılması, Saddam Hüseyin ile Hafız Esad'ın münasebetlerini iyice gerginleştirdi. Dolayısile, bir Suriye-Irak birliği de suya düştü.

Ağustos ayında Suriye Irak münasebetlerinde bu gelişmeler olurken, Suriyenin içi de karıştı. Esasında Suriyenin etnik yapısı, bu ülkenin siyasî hayatı için de daima bir tehlike teşkil etmekteydi ([84]). Hafız Esad "Alevi" idi ve ülkenin yönetimine % 11 nisbetindeki Aleviler hâkimdi. Halbuki ülkenin % 68 i Sunni Müslümandı. Bu durum bir rahatsızlık doğurmaktaydı. Bu rahatsızlık içindedir ki, 1979 Haziran ayında Halep'te çıkan karışıklıklarda Halep Topçu Okulu'ndan 60 öğrenci öldürüldü ve hükümet bunun suçunu Müslüman Kardeşler'e yükledi. Bunun arkasından, Ağustos ayında, Lazkiye'de (Alevi'lerin merkezi idi) Alevi şeyhlerinden ikisi teroristler tarafından öldürülünce, Eylül ayında Müslüman Kardeşler'in lideri Abdül-Settar Zaim öldürüldü. Haziran-Ekim döneminde Alevi toplumundan yaklaşık 100 kişi öldürülmüştü ([85]). Alevi-Sunni mücadelesi bundan sonraki yıllarda da Suriyenin içini daha da karıştıracaktır.

Tabiî bu gelişmelerin yanında ve bunlara paralel olarak meydana gelen en mühim hâdise, 1979 Şubatında İran'da monarşinin ve Şah'ın devrilmesi ve bunun yerine, teokratik bir rejim olan Humeyni rejiminin iktidarı ele geçirmesiydi. 1979 Şubatından itibaren ortaya çıkan İran gelişmeleri, 1979 Aralık ayı sonunda Sovyetleri Afganistanı işgal ederek Orta Doğunun stratejik yapısını alt-üst etmesi ve nihayet 1980 Eylülünde patlak veren Irak-İran

(82) Bak.: **Keesing's...1979**, p.29659 ve **Strategic Survey, 1978**, p.60.

(83) **Strategic Survey, 1978**, p.60.

(84) Bu sırada, etnik bakımdan Suriye halkının % 82 si Arap olmakla beraber. % 8 oranında Kürt, % 4 ermeni ve % 3 Türkmen vardı. Din ve mezhep bakımından ise, % 68 Sunni Müslüman, % 11 Alevi, % 3 Dürzî, % 1.5 İsmaili ve % 14 Hıristiyan bulunmaktaydı (**Strategic Survey, 1979**, p.81).

(85) **Strategic Survey, 1979**, p.81.

savaşı, Arap dünyasını büsbütün bölecektir. Dolayısile, bu bölünmeler Mısır ile İsrailin işini kolaylatıracak ise de, özerklik görüşmelerinin bilhassa İsrail tarafından sürüncemeye sokulması ve bu görüşmeler sırasında, 6 Ekim 1981 de Enver Sedat'ın öldürülmesi, münferid barış teşebbüslerine ve bir takım barış plânlarının ortaya atılmasına rağmen, 26 Mart 1979 Mısır-İsrail barışının açmak istediği yolu, devamlı olarak engellelmelerle tıkayacaktır.

10. Mısır-İsrail Barışının Tatbikatı

Doğrusu aranırsa, İsrail, Mısır-İsrail barışının hükümlerine harfi harfine riayet etmiş ve barışın tatbikatında hiç bir aksamaya sebep olmamak için büyük dikkat göstermiştir. Buna karşılık, Filistin özerkliği müzakereleri ise, sonu gelmeyecek olan bir yılan hikâyesine dönüşmüştür. Bu konuyu biraz aşağıda açıklıyacağız.

Mısır-İsrail barışı yürürlüğe girer girmez (25 Nisan 1979), **Ashdod** isimli bir İsrail kargo gemisi, Akabe Körfezindeki Eylat limanından gelip İsrailin Hayfa limanına gitmek üzere 30 Nisan 1979 günü Süveyş Kanalından geçti. 1948 denberi ilk defa bir İsrail gemisi Kanal'dan geçmekteydi.

Barış Antlaşmasının yürürlüğe girmesinin birinci ayında, bu antlaşma gereğince İsrail 25 Mayıs 1979 da El-Ariş'i (Al-Arish) Mısıra teslim etti. Söz konusu olan sadece El-Ariş şehrinin teslimi değildi. Sina'nın kuzeyindeki Akdeniz kıyılarından 100 mil uzunluğundaki bir toprak şeridi teslim ediliyordu (Bak.: 16 no.lu harita). Barış "bayramı"nın bu ilk adımı dolayısile, Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ile İsrail Başbakanı Begin 27 Mayısta El-Ariş'te Enver Sedat ile buluştular. Aynı gün üçü birlikte, "Filistin özerkliği" görüşmelerinin yapıldığı Beersheba'ya gittiler. Yine aynı gün, Mısır Havayollarına ait bir uçak, bu üç kişiyi alarak Tel-Aviv üzerinde sembolik bir uçuş yaptıktan sonra Kahire'ye gelerek Kahire üzeride de bir tur attı ve Beersheba'ya döndü. Bu suretle İsrail ile Mısır arasında sivil hava ulaşımı başlamış oluyordu.

Beersheba görüşmelerinde Begin'in isteği üzerine, Enver Sedat iki ülke arasında kara trafiğinin açılmasını da kabul etti.

Yine Beersheba anlaşması üzerine, İsrail 28 Mayısta 16 Arap esirini Mısıra iade etti.

Nihayet 29 Mayısta da, İsrail donanmasına ait 3 tane çıkarma gemisi Şarm el-Şeyh'ten gelip Hayfa'ya gitmek üzere Süveyş Kanalından geçtiler.

İsrailin Sina'dan çekilmesine ait 2. kademe (Bak.: 16 no.lu harita) 25 Temmuzda ve 3. kademe de 25 Eylülde gerçekleşti. 2. kademede İsrailin terkettiği toprak 6.000 Klm². ve 3. kademede de 7.000 Klm². idi ([86]).

(86) **Keesing's...1979,** p.29954.

İsrailin Sina'dan çekilmesinin 4. kademesi 25 Kasımda tamamlandı. Bu çekilme ile güney Sina'daki **Alma** petrol kuyuları da Mısırın eline geçiyordu. **Abu Rudeis** petrol kuyuları ise, İsrailin 25 Temmuz çekilmesi ile Mısıra terkedilmişti. Bu sebeple Begin ile Enver Sedat'ın 4-6 Eylüldeki Hayfa buluşmasında varılan bir anlaşma ile, Mısırın, piyasa fiyatı üzerinden İsraile her yıl 2 milyon ton ham petrol satması kararlaştırılmıştı. Belirtildiğine göre, **Alma** petrol kuyularının yıllık üretimi de bu kadardı ([87]).

İsrail, barış antlaşmasının öngördüğü dokuz aylık sürenin sonunda, yani 25 Ocak 1980 de, Sina'dan çekilmenin 5. safhasını tamamlıyarak, El-Ariş - Ras Muhammed çizgisine çekildi. Bunun üzerine, Mısır Halk Meclisi, 5 Şubat 1980 de aldığı bir kararla, Arap Birliği kararı çerçevesinde 1955 denberi İsraile tatbik ettiği ekonomik boykotu kaldırdı. Bunun arkasından, 26 Şubatta iki taraf karşılıklı olarak büyükelçi teati ettiler. Mısırın İsrail'deki ilk büyükelçisi, meslekten diplomat Said Murtaza (Saad Mortada), İsrailin Mısırdaki ilk büyükelçisi ise Eliahu Ben-Elissar idi. Mısır büyükelçisi Kudüs'te İsrail devlet başkanı Navon'a güven mektubunu sunarken, bunun, Mısırın Kudüs'ü İsraililn başkenti olarak tanıdığı manasına gelmediğini, sadece devlet başkanının Kudüs'te ikamet etmesi dolayısile kendisinin de Kudüs'e geldiğini bildirmeyi de ihmal etmemiştir ([88]). Mısır Büyükelçiliği Tel-Aviv'de bulunuyordu.

3 Mart 1980 günü İsrail havayolları **El-Al** ilk Tel-Aviv - Kahire seferine başlarken, Mısırın yeni kurduğu **Nefertiti Havayolları** da 5 Martta ilk Kahire Tel-Aviv seferini yapıyordu.

1981 Eylülünde İsrail ile Mısır arasında, münasebetlerin daha fazla gelişmesini sağlamak için, turizm, gümrük, v.s. alanlarda da bir takım anlaşmalar imzalandı.

Nihayet İsrail, barış antlaşmasının öngördüğü şekilde, 26 Nisan 1982 de, Sina'dan tamamen çekilerek, bu Mısır toprağını Mısıra iade etti.

Lâkin İsrailin Sina'dan kopması kolay olmadı. Çünkü Sina'da, El-Ariş ile Rafah arasındaki bölgede kurulmuş ve nüfusları 5.000 i bulan yahudi yerleşimleri vardı. Bu yerleşimlerin yahudi halkı buralardan çıkmak istemedikleri gibi, 1979 Ekiminde kurulan aşırı sağcı **ha-Tehiya** (Yeniden Canlanma) ve **Gush Emunim** (Müminler Bloku) partileri de bu yerleşimler halkını desteklediler. Bu iki parti Batı Şeria'da da yeni yerleşimlerin kurulmasının önde gelen savunucularından, "şahinler"den Ariel Sharon'un hararetli destekçileri idi. Fakat Mısır-İsrail barışına harfi harfine bağlı kalma politakısını güden Begin hükümeti Sina'daki yahudi yerleşimlerinin Necef'e nakli için,

(87) **aynı kaynak**, p.29955.
(88) **Keesing's...1983**, p.31905.

7 Ocak 1982 de 270 milyon dolarlık bir ödenek ve tazminat kararı aldı. Bu, aile başına 20.000 dolar tazminatın ödenmesi demekti (89). Bu kadar tazminatı fazla bulan İşçi Partisi buna karşı geldiyse de, Knesset 3 oy farkı ile bu ödeneği kabul etti.

Böylece 1967 savaşındanberi İsrailin elinde bulunan Sina yarımadası 26 Nisan 1982 de tekrar Mısır egemenliği altına giriyor ve Mısır-İsrail sınırı da, 1922 deki Filistin mandası ile Mısır arasındaki milletlerarası sınır oluyordu. Yalnız bir tek istisnası ile: Gazze. 1979 Barış Antlaşması ile Gazze'nin Filistin toprağı olduğu kabul edilmişti. Fakat Batı Şeria ile Gazze'nin özerkliği, yani Filistinin özerkliği için yapılan Mısır-İsrail görüşmeleri hiç bir neticeye ulaşamadı. Çünkü, Sina'nın bile tekrar Mısır sınırları içine katıldığını dahi göremeyen Enver Sedat, daha geniş ufuklar açabilecek Filistin özerkliği için çırpınırken, 6 Ekim 1981 de İslâmi yobazların suikastı ile hayata veda etti.

İsrailin Sina'yı boşaltmasından sonra Sina ile ilgili son bir nokta kalıyordu: Barış Antlaşmasına göre, İsrailin Sina'yı tamamen boşaltmasından sonra iki taraf arasındaki sınırın her iki tarafına milletlerarası barış kuvveti ile gözlemciler (Multinational Force and Observers - MFO) yerleştirilecekti. Bu hususta Mısır ile İsrail arasında 3 Ağustos 1981 de bir protokol imzalandı (90). Bu protokol, bu kuvvetin kuruluş ve işleyişine ait ayrıntıları tesbit etmekteydi ve yine bu protokola göre, bu kuvvetin hangi ülkelerin askerlerinden meydana geleceği hususunda tarafların anlaşması gerekiyordu.

Amerika bu kuvvetin teşkili meselesini Birleşmiş Milletlere ve Güvenlik Konseyine götürmek istemedi. Yani, bir Birleşmiş Milletler Barış Gücü teşkili yoluna gitmedi. Çünkü, Mısır-İsrail barışına şiddetli tepki gösteren Sovyet Rusya, Güvenlik Konseyinde vetosunu kullanarak bu kuvvetin kurulmasını engelleyebilirdi. Bu sebeple, Amerika, bu kuvvetin esas itibarile Batılı ülkelerden meydana getirilmesini istedi. Fakat bu sefer de İsrail buna itiraz etti. Çünkü biraz aşağıda göreceğimiz gibi, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun "Dokuzları", bilhassa Orta Doğu barışı konusunda 13 Haziran 1980 de yayınladıkları "Venedik Deklârasyonu"nda (91), Filistin meselesinin çözümünün sadece bir "Filistin Mültecileri" meselesi olmayıp, kapsamlı bir barış içinde, Filistin halkına "self-determination" hakkının tanınması gerektiğini ve aynı zamanda Orta Doğu barışı görüşmelerine FKÖ'nün de katılması gerektiğini

---

(89) **aynı kaynak,** p.31906.

(90) Protokolun metni : **Am. For. Pol...1981,** pp.694-703.

(91) Venedik Deklârasyonu'nun metni : **Documents and Statements...1979-82,** p.47; **Keesing's...1980,** p.30635; **Survival,** Semtember-October, 1980, pp.227-228.

söylemişlerdi. Başbakan Begin (92), Avrupa Ekonomik Topluluğunun, bir "Filistin Devleti" kurulması taraftarı olduğunu ileri sürerek, MFO'ya Ortak Pazar ülkelerinin katılmasına karşı çıktı. Amerika ile İsrail arasında uzun süren tartışmalardan sonra, İsrail bu barış kuvvetine, Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan İngiltere, Fransa, İtalya ve Hollanda'nın bir miktar kuvvetle katılmasına razı oldu. Çünkü bu barış kuvvetinin hemen yarısını Amerikalı askerler teşkil edecekti (93).

Amerikan Kongresi de, 29 Aralık 1981 de kabul ettiği bir kanunla, Amerikan askerlerinin bu kuvvete katılmasına izin verdi (94). Bunun üzerine teşkil olunan MFO'nun kompozisyonu şöyle idi: Amerika 1.200 asker, Avustralya 105, Kolombiya 500, Fiji 500, Fransa 40, İtalya 80, Hollanda 100, İngiltere 35, Yeni Zelânda 35, Norveç 4, Uruguay 70. 670 kişilik ilk Amerikan birliği 17 Mart 1982 de Şarm el-Şeyh'e (Ofira) geldi (95).

11. Filistin Özerkliği Görüşmeleri

İsrail Başbakanı Begin, Mısır-İsrail barışının tatbikatında ve Sina'nın, yapılan anlaşmalar uyarınca, boşaltılmasında, hiç bir güçlük çıkarmadı. Begin bu konuda gayet dürüst davrandı.

Lâkin, Mısır-İsrail barışının ve keza Camp David Anlaşmalarının ayrılmaz bir parçası olması gereken, Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği konusunda Begin'in aynı titiz ve samimi davranışı gösterdiği söylenemez. Bundan dolayıdır ki, 1979 Mayısında başlayan Batı Şeria ve Gazze özerkliği görüşmeleri, tartışma ve müzakereleri, bu satırların yazıldığı ve ilk defa olarak Amerika ile FKÖ arasında "resmî diyalog" başladığı 1988 Aralık ayına kadar (96), hiç bir netice vermeyen bu hikâye, bir **Bitmemiş Senfoni** olarak devam etmiştir.

Yine Barış Antlaşmasına uygun olarak, Filistin özerkliği görüşmeleri 25 Mayıs 1979 da, İsrailin güneyindeki Beersheba'da **(Birüssebi** ve bugün

(92) İsrailde 30 Haziran 1981 de yapılan seçimlerde Begin'in **Likud Bloku (Herut** Partisi ile Liberaller), 120 üyeli Knesset'de, muhalefetteki İşçi Partisinin (Shimon Peres) 47 milletvekilliğine karşılık 48 milletvekilliği kazanmıştı. Begin aşırı sağcı gruplardan **Millî Dinci Parti** ve **Agudat Israel** ile koalisyon yaparak Parlâmentoda, Muhafeletin 59 üyeliğine karşılık 61 üyelik zayıf bir çoğunluk sağlayarak tekrar iktidar olmuştu. Ne var ki, bu sırada muhalefet çok dağınıktı.

(93) Amerika ile İsrail arasında bu konudaki anlaşma için bak.: **Am. For. Pol...1981,** pp.721-722.

(94) Amerikan Kongresinin bu konuda kabul ettiği 97-132 sayılı kanunun metni : **Am. For. Pol... 1981,** pp.725-728; **Documents and Statements...1979-82,** pp.10-13.

(95) **Keesing's...1983,** p.31906.

(96) Filistin **Millî** Konseyi 13-15 Kasım 1988 günlerinde Cezayirde yaptığı toplantı sonunda yayınladığı bir deklârasyonla (Bu konuda bak.: **Le Monde,** 16 Novembre 1988 ve **International Herald Tribune,** 14 ve 15 November 1988) "Bağımsız Filistin Devleti"ni ilân etmiş

İsraillilerin deyimi ile **Bir Sheva),** Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Mısır Savunma Bakanı Kemal Hasan Ali ve İsrail Enformasyon Bakanı Dr. Joseph Burg'un katılması ile başladı. Toplantıyı Cyrus Vance bir konuşma ile açarak (97), davet edilmelerine rağmen Ürdün ve Batı Şeria ile Gazze Filistinlilerinin bu müzakerelere katılmamalarından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve kapının kendilerine daima açık olduğunu söylemiş ve yapılacak müzakelerin de Ürdün ile Filistinlilerin güttükleri amaç istikametinde ilerlemesi dileğinde bulunmuştur.

Beersheba toplantısı bir saat kadar sürmüştür. Fakat Mısır ve İsrail temsilcileri yaptıkları ilk konuşmalarda, iki taraf arasındaki derin görüş ayrılıklarını hemen ortaya koymuşlardır. Mısır adına konuşan Savunma Bakanı Kemal Hasan Ali, Doğu Kudüs de dahil, İsrailin işgal ettiği bütün toraklardan çekilmesi ve bu topraklardaki bütün yahudi yerleşimlerini sökmesi gerektiğini belirtmiş ve Filistinlilerin, kendi bağımsız devletlerini kurmaları da dahil, self-determination hakkının, "Allahın verdiği" bir hak olduğunu söylemiştir.

Buna karşılık, İsrail temsilcisi Dr. Burg ise, işin başından itibaren özerkliğin "egemenlik" olmadığının kabul edilmesi gerektiğini vurgulayarak, İsrailin, bağımsız bir Filistin Devleti manasına gelecek herhangi bir şeyi **peşinen** reddettiğini bildirmiştir (98).

Böylece, Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği konusunda daha ilk dakikadan itibaren Mısır ve İsrail, derin kavram farklılıkları ile birbirlerinden çok uzaklaşmış bulunuyorlardı. İşte bu atmosfer içindedir ki, özerklik görüşmeleri bundan sonra da kör-topal devam etmeye çalıştı. 25 Mayıs toplantısından sonra, yine Amerikan temsilcisinin de katılması ile, 11-12 Haziranda İskenderiye'de, 25-26 Haziranda İsrailde Herzliya'da, 5-6 Temmuzda yine İskenderiye'de, 29-31 Temmuzda yine İskenderiye'de, 5-7 Ağustosta Hayfa'da

---

ve bu "Devlet" başta Türkiye olmak üzere bir kaç gün içinde 40 dan fazla devlet tarafından tanınmıştır. Amerika ve İsrail tanımayı reddettikleri gibi, Amerika, B.M. Genel Kurulunun 1 Aralık 1988 günlü toplantısında konuşma yapacak olan Arafat'a, "terorizmi" açıkça reddetmemesi sebebile, Amerikaya giriş vizesi vermemiştir. Bunun üzerine Genel Kurul, münhasıran Arafat'ın konuşma yapmasını sağlamak amacı ile, toplantısını 13 Aralıkta Cenevre'de yapmıştır. Arafat 13 Aralık konuşmasında 242 ve 338 sayılı kararları kabul ettiğini bir kere daha belirtmekle beraber, teröre karşı çıkma ve İsrailin "varlığını" tanıma konusunda yeteri kadar kesin bir ifade kullanmayınca, Amerika bu konuşmayı da "tatmin edici" bulmamıştır. Bunun üzerine başta İsveç olmak üzere bir çok devletin hem Amerika ve hem de Arafat nezdinde giriştikleri teşebbüs neticesi, Arafat 14 Aralık 1988 günü Cenevre'de yaptığı basın toplantısında, 242 ve 338 sayılı kararları kabul etmenin dışında, terörün her türlüsünün karşısında olduğunu ve İsrailin varlığını, komşularının ve Filistin Devleti'nin varlığı ile birlikte kabul ettiğini açıklamıştır. Arafat'ın bu demeci üzerine de Amerika FKÖ ile diyaloga girmeyi kabul etmiş ve ilk görüşme Amerikanın Tunus Büyükelçisi ile bir FKÖ heyeti arasında 16 Aralık 1988 de Tunus şehrinde yapılmıştır.

(97) Konuşmanın metni : **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.697-699; **The Questfor Peace,** pp.99-102.

(98) **Keesing's...1979,** p.29954.

ve 19-21 Ağustos da tekrar İskenderiya'de yapıldı. Nihayet, 1979 yılının sonuncu toplantısına 26-27 Eylülde yine İskenderiye ev sahipliği yaptı.

Bu arada Başbakan Begin 10-12 Temmuz günlerinde İskenderiye'de Enver Sedat'la görüştü. Enver Sedat, bu ziyareti, 4-6 Eylül günlerinde özel yatı ile Hayfa'yı ziyaret etmek suretile iade etti. Fakat bu görüşmeler de netice vermedi. Çünkü, özerklik konusundaki mevcut derin görüş ayrılığına, bu kerre bir de yahudi yerleşimleri meselesi eklenmişti. Bu iki karşılıklı ziyaretin konusu bu sonuncu mesele idi.

Şunu da belirtelim ki, özerklik görüşmeleri ilerledikçe, bu görüşmeleri engelleyen peşpeşe gelişmeler meydana gelmiştir. Bu sebeple, özerklik görüşmelerinin ayrıntılarına girmeden, (çünkü bu ayrıntıları belirtmenin hiç bir yararı yoktur), bu gelişmelerin başlıca kilometre taşlarını belirtelim:

A) Özerklik Konusundaki Görüş Ayrılıkları :

Önce şunu belirtelim ki, 1980 yılı Martına gelindiğinde, Enver Sedat ve Begin'in 26 Mart 1979 da Başkan Carter'a yazdıkları ortak mektup gereğince, özerklik görüşmelerinin, barış antlaşmasının imzası tarihinden itibaren bir yıl içinde, yani 26 Mart 1980 e kadar bitirilemiyeceği görülünce, Amerikanın teşebbüsü ile, Mısır ve İsrail arasında yapılan bir anlaşma ile, özerklik görüşmeleri için vâde, İsrailin Sina'dan çekiliş tarihi olan 25 Nisan 1982 ye kadar uzatıldı.

Bundan sonra, 1980-81 döneminde Enver Sedat ile Begin arasında bir dizi görüşmeler yapıldı. Begin-Sedat görüşmeleri, 7-10 Ocak 1980 de Asvan'da, 4 Ocak 1981 de Şarm el-Şeyh'te ve 25-26 Ağustos 1981 de de İskenderiye'de oldu. Bu arada her ikisi de zaman zaman Vaşington'u ziyaret ederek, Amerika ile de temas halinde oldular. Begin, Başkan Carter'la 15-16 Nisan 1980 de ve 1981 Ocak ayından itibaren Başkanlık görevine gelen Ronald Reagan ile de 9-10 Ocak 1981 ve 21-22 Haziran 1982 de görüştü.

Enver Sedat ise, 8-9 Nisan 1980 de Başkan Carter ile ve 5-6 Ağustos 1981 de de Başkan Reagan ile görüştü. Enver Sedat'ın öldürülmesinden sonra da Başkan Hüsnü Mubarek 2-5 Şubat 1982 günlerinde Vaşington'u ziyaret etti.

Yukarda da söylediğimiz gibi, bütün bu görüşmeler, Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği meselesini bir "Bitmemiş Senfoni" olmaktan kurtaramadı. Mamafih, şunu da belirtmek gerekir ki, bütün bu uzlaşmazlıkların bir kaynağı da, daha önce de olduğu gibi, şimdi de tarafların, imzalanmış anlaşmalara yeni ve farklı yorumlar getirmeleriydi. Bir diğer nokta ise, Mısır için dışardan gelen muhalefet ve İsrail için de içerden gelen muhalefet, her iki tarafın da tâviz konusunda gayet katı bir tutum almalarına sebep oldu. Mısır, Arap

dünyasından gelen tenkit ve muhalefeti kırmak için, Batı Şeria ve Gazze'ye en geniş imkânlı bir özerklik sağlamaya çalışırken, 1981 yılında yapılacak seçimler dolayısile de Begin "Judea ve Samaria" konusunda tâviz vermemeye kararlı idi ([99]).

Özerklik konusunda Mısır ile İsrail arasındaki görüş ayrılıkları iki ana noktada toplanmaktaydı:

a) Biri, özerklik yönetiminin seçimlerine ait olup, özerklik konseyinin kaç kişiden ibaret olacağı, seçim çevrelerinin tesbiti, seçim kampanyasının nasıl yapılacağı, oy verme sistemi, kimlerin oy verebileceği gibi hususlardı. Bu konuların bazılarında anlaşma olmakla beraber, bir mühim hususta anlaşmazlık çıktı. Bu da seçimlerde kimlerin oyvereceği idi. Mısır ve onu destekleyen Amerika, Doğu Kudüs halkı ile, aynı zamanda Batı Şeria ve Gazze'nin dışında yaşayan Filistinlilerin de oy vermeleri gerektiğini savunurken, İsrail buna şiddetle karşı çıktı. Mısırın kafasındaki düşünce şuydu: Batı Şeria ve Gazze'nin dışındaki Filistinlilerin de oy vermesi demek, bu iki toprakta müstakbel bir Filistin devletinin temelinin atılması demekti ve bu suretle de Enver Sedat, Filistin meselesinin çözümü için büyük bir adım atmış olacaktı. Begin ise, daima belirttiğimiz üzere, bu müzakereler sırasında dahi zaman zaman verdiği demeçlerde, Batı Şeria ve Gazze üzerindeki "egemenlik hakkı"ndan söz etmekten geri kalmıyordu. Amerikanın bu meselede Mısırı desteklemesi, İsrail-Amerikan münasebetlerinde gerginlik yarattı.

b) Anlaşmazlık konusu olan ikinci mesele ise, özerklik yönetiminin yetkileri meselesi idi. İsraile göre, özerk yönetim dediğin, basit bir idarî organdan ibaret olup, ancak idarî alanda çok sınırlı yetkilere sahip olacak bir yönetimden ibaret olacaktı. Esas yönetim yine İsrailin elinde bulunacaktı.

Mısır ise bu görüşün tamamen aksi istikametinde düşünüyordu. Mısıra göre, özerklik yönetimi, yani seçimle kurulacak olan organ, adalet, yürütme ve siyasî yetkilere sahip bir "yasama organı" olmalıydı. Mısırın kafasındaki, bu organın, müstakbel Filistin Devleti'nin bir ilk adımı olmasıydı. Enver Sedat meseleye hep, bağımsız bir Filistin Devleti açısından bakmaktaydı ([100]).

Bu görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıklar üzerine, özerklik görüşmeleri, 26-27 Eylül 1979 daki İskenderiye görüşmeleri ile koptu. Bundan sonra, Başkan Carter'ın teşebbüsü üzerine görüşmeler 1980 Mayısında tekrar başladı

(99) **Strategic Survey, 1980-1981,** London, I.I.S.S., 1981, p.58.

(100) Mısır hükümeti tarafından 28 Ocak 1980 günü açıklanan bir "tam özerklik" tasarısı, Batı Şeria ve Gazze için tam manasile bir "parlamenter sistem" öngörmekteydi. Çünkü, bu tasarı ile özerklik yönetiminin 80-100 üyeli bir "Meclisi" ve bu Meclis içinde seçilen 10-15 kişilik bir yürütme organı, yani hükümeti ve bağımsız bir yargı sistemi olacaktı. Bu organlar geniş yetkilere sahip bulunacak ve İsrail askerî yönetiminin bütün yetkileri bu organlara devredilecekti. (Tasarının metni : **Documents and Statements... 1979-82,** pp.17-20).

ise de, daha önce belirttiğimiz gibi, bir neticeye ulaşamadı. Çünkü, anlaşmazlıklar, hâdiseler ve gelişmeler, birbiri üstüne geldi.

B) Yahudi Yerleşimleri Meselesi :

Özerklik görüşmelerini sıkıntıya sokan başka bir mesele de, Begin hükümetinin, 1981 seçimlerinin yaklaşması dolayısile, bilhassa 1980 başlarından itibaren Batı Şeria'daki yahudi yerleşimlerinin sayısını arttırma çabası idi. 1977 de Batı Şeria'da 24 yahudi yerleşimi varken, 1980 yılı sonunda bu yerleşimlerin sayısı 85 e ulaşacaktır. 1982 yılı başında Batı Şeria'da 20.000 yahudi bulunmaktaydı ve Begin hükümeti 1985 yılına kadar bu sayıyı 120.000 e çıkarmayı plânlamaktaydı. Yahudilerin sayısı daha bu rakama varmadan, bütün Batı Şeria topraklarının % 25-35 kadarı ve ekilebilir toprakların da % 50 si, ya İsrâillilerin elindeydi veya İsrail ordusu tarafından askeri amaçlarla kordon altına alınmıştı ([101]).

Begin hükümetinin bu yerleşimler politikasına ilk tepki kendi içinden gelmiş ve kabinenin ılımlılarından Dışişleri Bakanı Moshe Dayan 21 Ekim 1979 da kabineden istifa etmiştir ([102]). Dayan 23 Ekimde yaptığı açıklamada ([103]), istifa sebebi olarak, **Eretz Israel'e** dahil olmayacak olan topraklarda yahudi yerleşimlerinin kurulmasını ve bu amaçla da özel mülkiyete el atılmasını göstermekte ve Batı Şeria'nın Arap halkına tam özerklik verilmesini ve İsrail askerî yönetiminin buralardan kaldırılmasını istemekteydi.

Moshe Dayan ve Savunma Bakanı Ezer Weizman, Begin kabinesi için "ılımlıları" temsil etmekteydiler ve bilhassa Batı Şeria özerkliği ile yahudi yerleşimleri konusunda daha yumuşak bir görüşün sahipliğini yapmaktaydılar. Bu sebeble de, kabine içinde, yerleşimlerden sorumlu ve yahudi

---

(101) **Strategic Survey, 1981-1982,** London, I.I.S.S., 1982, p.81.

(102) Moshe Dayan, 66 yaşında iken 16 Ekim 1981 günü bir kalp krizi neticesi öldü. Bir Rus muhacirinin oğlu olan Dayan, 1915 de Türk egemenliği altında bulunan Filistindeki ilk kibbutz'lardan **Degania**'da doğdu. 14 yaşında iken, bir savunma örgütü olan **Haganah**'a girmiş ve ingilizlere karşı mücadele ederken 1939 da yakalanarak 10 yıl hapse mahkûm olmuştur. Suriye ve Lübnan'ın Vichy kuvvetlerinden temizlenmesinde ingilizlere yardım etmesi şartile, 1941 de hapisten çıkarılmış ve Vichy kuvvetlerine karşı çarpışırken sol gözünü kaybetmiştir. 1948 savaşında Kudüs bölgesindeki **Haganah** kuvvetlerine komuta etmiş ve 1949 mütareke anlaşmalarını baş askerî delege olarak imza etmiştir. 1953-1958 arasında İsrail Genelkurmay Başkanı olarak Sina harekâtını yönetmiştir. 1959 da İşçi (Mapai) Partisinden parlâmentoya girmiş ve Ben Gurion kabinesinde Tarım Bakanlığı yapmıştır. 1964 de hükümetten istifa etmekle beraber, halkın ısrarı üzerine 1967 savaşı çıkmadan dört gün önce Levi Eshkol kabinesinde Savunma Bakanlığına getirilmiştir. 5 Haziran 1967 sabahı Mısıra karşı yapılan hava saldırısı Moshe Dayan tarafından plânlanmıştı. Dayan 1974 Mayısında Savunma Bakanlığından istifa etmiştir. Begin'in **Likud Bloku** (Herut ve Libareller) 1977 seçimlerini kazanınca, İşçi Partili olmasına rağmen, Begin Moshe Dayan'ı Dışişleri Bakanlığına getirmiştir. (**Keesing's...1983,** p.32161).

(103) Açıklamanın metni: **The Jearch for Peace...**, pp.216-218.

yerleşimlerinin hareketli savunucusu Ariel Sharon ile devamlı bir mücadele içinde olmuşlardır.

Begin hükümetinin 1979 yılı içinde yerleşimler politikasına hız vermesi ve aynı zamanda da, işgal altındaki topraklarda yaşayan halka fena muamele etmesi sebebile, B.M. Güvenlik Konseyi, Amerikanın da katılması ile, oybirliği ile aldığı Mart 1980 günlü ve 465 sayılı kararda, Konsey'in bundan önce bu konuda aldığı kararları da hatırlatarak ([104]), İsrailin işgal altındaki toprakların statüsünü değiştirmek ve yahudi yerleşimleri kurmak hususunda aldığı tedbirlerin hukukî geçerliliği olmadığını bildiriyor ve bu topraklardaki yerleşimlerin sökülmesini istiyordu ([105]). İşin ilginç yanı, Amerikan delegesinin de, bu kararı desteklemek için yaptığı konuşmada, İsrailin, işgal altındaki bu topraklarda kurduğu yerleşimlerin "gayri hukukî" olduğunu söylemesiydi ([106]).

Güvenlik Konseyi kararının mühim bir neticesi ise, yerleşimler konusunda Moshe Dayan ile aynı ılımlı tutuma sahip olan Savunma Bakanı Ezer Weizman'ın da 26 Mayıs 1980 de kabineden istifası oldu. Weizman istifa mektubunda ([107]), hükümetin genel politikası ile uyuşamadığını belirtmekle beraber, yerleşimler konusunda Dayan kadar açık bir tenkitte bulunmuyordu. Weizman'ın istifası üzerine, Başbakan Begin'in, Savunma Bakanlığına, yahudi yerleşimlerinin hararetli savunucusu ve plânlayıcısı Ariel Sharon'u getirmesi dikkat çekiciydi. Çünkü bu sırada Begin, bir dizi sertlik politikası tedbirlerine başvurarak, özerklik görüşmelerini hemen hemen boşamış gibiydi.

C) Doğu Kudüs'ün İsrail Tarafından İlhakı :

Mayıs 1980 ayı gelişmeleri, bir yandan ortalığı büsbütün bulandırırken öte yandan da, yılın başında Başkan Carter'ın teşebbüsü ile başlayan özerklik görüşmelerinin yeniden kesilmesine sebep oldu. Çünkü, bu defa İsrail "Doğu Kudüs"ü ilhak kararı alarak, bir bakıma Doğu Kudüs'ü, Enver Sedat'ın görüşünün aksine, özerklik görüşmelerinden ayırdı.

Doğu Kudüs'ün ilhakına ait kanun tasarısı Mayıs ayında İsrail parlâmentosuna **ha-Tehiya** adlı, 1979 Ekiminde kurulan aşırı sağcı ve dinci Partinin

(104) Güvenlik Konseyinin yahudi yerleşimleri konusunda bundan önce aldığı kararların tarih ve sayıları şöyledir : 14 Haziran 1967 tarih ve 237 sayılı, 21 Mayıs 1968 T. ve 252 sayılı, 3 Temmuz 1969 T. ve 267 sayılı, 15 Eylül 1969 T. ve 271 sayılı, 25 Eylül 1971 T. ve 298 sayılı, 22 Mart 1979 T. ve 446 sayılı kararlar. Ayrıca Genel Kurulun aldığı kararlar da şöyledir : 4 Temmuz 1967 T. ve 2253 (ES-V) sayılı, 14 Temmuz 1967 T. ve 2254 (ES-V) sayılı, 28 Ekim 1977 T. ve 32/5 sayılı ve 18 Aralık 1978 T. ve 33/113 sayılı kararları.

(105) 465 sayılı kararın metni : **Yearbook of the United Nations, 1980,** p.427; **Am. For. Pol...1977-1980,** pp.703-704.

(106) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1980,** p.427; **Am. For. Pol...1977-1980,** p.704.

(107) Weizman'ın istifa mektubu : **Documents and Statements...1979-82,** p.86.

lideri Bayan Geula Cohen tarafından sunuldu. Geula Cohen'in kanun tasarısı, başlangıçta oldukça çekingen bir nitelik taşıyordu. Kudüs şehrinin "bütünlüğünü" vurgulamakla beraber, 1967 sonrası sınırları konusunda bazı rezervler, çekinceler de belirtmekteydi. Ne var ki, bir kaç küçük partinin dışında, **ha-Tehiya**'nın bu kanun teklifi bütün partiler tarafından da benimsendiği gibi, daha da ileri götürüldü ve 29 Temmuz 1980 de kabul edilen kanun ([108]), "Bölünmez (shlema-indivisible) ve birleşmiş Kudüs İsrailin başkentidir. Kudüs, Cumhurbaşkanlığının, Knesset'in, hükümetin ve Yüksek Mahkeme'nin makarrıdır ([109])" şeklini aldı. Kanunda, Kudüs şehrinin, kutsal yerlere sahip olan bütün dinlere, hiç bir engelleme yapılmaksızın açık olacağı da belirtilmekteydi. Kanun Knesset'de 15 aleyhte ve 3 çekimsere karşı 69 oyla kabul edilmişti.

Tabiatile İsrail parlâmentosunun bu kanunu kabul etmesi, yeniden başlamış olan özerklik görüşmelerinin ruhuna aykırı olduğu kadar, o tarihe kadar Birleşmiş Milletlerin almış olduğu kararlara da ters düşmekteydi ([110]).

Kudüs'ün ilhakı tasarısına en şiddetli tepki el-Fetih'ten gelmiş görünüyor. Çünkü, 21-29 Mayıs 1980 günlerinde yapılan "4. el-Fetih Konferansı", son derece katı ve sert bir "Siyasî Program" kabul etti ([111]). Bu programın başında, "el-Fetih ihtilâlci vatanperver bir hareket olup, amacı, **bütün Filistini** kurtarmak ve bütün Filistin topraklarında demokratik bir Filistin Devletinin kurulmasını sağlamaktır" deniyordu. Bu ifade ile el-Fetih, İsrailin ortadan kaldırılmasını temel hedef olarak tesbit etmiş olmaktaydı ([112]).

---

(108) Kanun için bak. : **aynı kaynak**, p.89.

(109) Orijinal metindeki "the seat" kelimesinin Türkçemizdeki karşılığı olarak, Osmanlıcada kullanılan "makarr" kelimesini kullanmayı tercih ettik. Her ne kadar "makarr" Türkçemizde "başkent"in karşılığı da olmakta ise de, söz konusu kanunun ingilizce tercümesinde hem "capital" ve hem de "seat" kelimeleri kullanıldığından, biz de "capital" karşılığı olarak "başkent"i, "seat" karşılığı olarak da "makarr"ı kullandık.

(110) 1967 savaşından sonra Birleşmiş Milletlerde Kudüs meselesine ait tartışmalar için yukarbak. : s.267-270. Birleşmiş Milletlerde Kudüs konusunda alınan başlıca kararlar şunlardır : Genel Kurulun 29 Kasım 1947 tarih ve 181 (II) sayılı, 11 Aralık 1948 T. ve 194 (III) sayılı, 9 Aralık 1949 T. ve 303 (IV) sayılı, 4 Temmuz 1967 T. ve 2253 (ES-V) sayılı, 14 Temmuz 1967 T. ve 2254 (ES-V) sayılı kararları ile, Güvenlik Konseyinin 27 Nisan 1968 T. ve 250 sayılı, 2 Mayıs 1968 T. ve 251 sayılı, 21 Mayıs 1968 T. ve 252 sayılı, 3 Temmuz 1969 T. ve 267 sayılı ve 21 Ağustos 1969 T. ve 271 sayılı (el-Aksâ yangını dolayısile), 25 Eylül 1971 T. ve 298 sayılı kararları. Mamafih, gerek Genel Kurulda, gerek Güvenlik Konseyinde Kudüs meselesi, herhangi bir karar alınmamakla beraber, 1971 den sonraki toplantılarda da görülmüştür.

(111) Programın metni : **Survival**, September-October 1980, pp.229-230.

(112) Programın bu Başlangıç kısmı, o zaman, Beyrut'da yayınlanan **el-Liva** gazetesinde şu şekilde çıkmıştı: "el-Fetih, bağımsız, millî, ihtilâlci bir hareket olup, amacı Filistinin tamamını kurtarmak ve siyonist varlığını siyasî, ekonomik, kültürel ve ideolojik bakımdan ortadan kaldırmak (liquidate) tır". El-Fetih'in bu deklârasyonunun tepkilere sebep

Şüphesiz, İsrailin Doğu Kudüs'ü ilhak etmesi, her şeyden önce, özerklik görüşmelerini yakından ilgilendirmekteydi. Bu sebeple Enver Sedat 16 Mayısta basına yaptığı açıklamada ([113]), Kudüs meselesinin esasen Batı Şeria ve Gazze'ye ait özerklik görüşmelerine dahil bulunduğunu, halbuki İsrailin Doğu Kudüs'ü ilhak edip "bölünmez başkenti" ilân etmesile özerklik görüşmelerini manasız kıldığını bildirerek, bu görüşmeleri kesti.

Kudüs'ün ilhakı, Enver Sedat'ı ve Camp David Anlaşmalarını, Arap dünyasının gözünde son derece güç duruma sokmuş olmaktaydı. Enver Sedat âdeta aldatılmış bir duruma düşmüş oluyordu. Bu sebeple, İslâm'ın Mekke'den sonra en kutsal yeri sayılan Doğu Kudüs'ün ilhakına en sert tepki Suudi Arabistandan geldi. Suudi Arabistan veliahdı ve Başbakan Yardımcısı Prens Fahd, 13 Ağustos 1980 de verdiği bir demeçte ([114]), İsrailin bütün Arap topraklarını işgal ettikten sonra, şimdi de İslâm'ın kutsal şehrini ilhak ettiğini, bundan sonra artık ılımlılık politikasının geçersiz olduğunu çünkü bu politikanın hiç bir netice vermediğini belirterek, bir "Cihad"ın şart olduğunu söyledi. Prens Fahd bu arada da Enver Sedat'a da seslenerek, özerklik görüşmelerinin hiç bir noktaya varmaması sebebile bu görüşmelerden vazgeçmesini istedi.

Kudüs'ün ilhakına ait kanun İsrail parlâmentosuna verilir verilmez, Mısır 16 Mayısta Güvenlik Konseyine gönderdiği mektupta, bu kanun tasarısının Camp David Anlaşmaları ile özerklik görüşmelerine aykırı olduğunu bildirdi ([115]).

Daha kanun kabul edilmeden İsrail hükümetinin 22 Haziranda Başbakanlığın Kudüs'e nakledileceğini açıklaması üzerine de, B.M. deki Arap ülkeleri adına da Kuveyt, 24 Haziranda, Güvenlik Konseyinden durumun önlenmesini istedi. Güvenlik Konseyi 24-30 Haziran günlerinde yaptığı müzakereler sonunda ([116]), 30 Haziranda, 1 çekimsere (Amerika) karşı 14 oyla kabul ettiği 476 sayılı kararda ([117]), İsrailin, Kudüs'ün statüsünü değiştirmek için aldığı bütün tedbirleri geçersiz sayıyor ve bu tedbirlerin Orta Doğuda kapsamlı, âdil ve devamlı bir barışı engelleyici nitelikte olduğu belirtilerek, bu tedbirlerin geri alınması isteniyordu.

---

olması üzerine Arafat, 30 Temmuz 1980 günlü **International Herald Tribune**'a verdiği mülâkatta (Bak. : **Survival,** November-December 1980, pp.272-273) Filistin Millî Konseyinin, yani FKÖ'nün, el-Fetih'in bu deklârasyonunu onaylayıp onaylamadığı sorusuna gayet kaçamaklı cevaplar vermiştir.

(113) Açıklamanın metni : **Documents and Statements...1979-82,** p.141.

(114) Demecin metni : **Documents and Statements...1979-82,** p.203.

(115) Gerek Mısır, gerek İsrail, 26 Mart 1979 barışının imzası üzerine B.M. Genel Sekreterini durumdan haberdar etmişlerdir.

(116) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1980,** pp.400-402.

(117) Kararın metni : **aynı kaynak,** p.425.

Doğu Kudüs'ün ilhakına dair kanun İsrail Anayasası açısından, bu anayasanın bir parçası haline gelmiş olduğundan, buna "Temel Kanun" (Basic Law) da denilmiştir. İsrail parlâmentosunun bu kanunu 29 Temmuzda kabul etmesi karşısında, Pakistanın müracaatı üzerine Güvenlik Konseyi 20 Ağustosta tekrar toplandı ([118]) ve aynı gün 1 çekimsere (Amerika) karşı 14 oyla 478 sayılı kararı kabul etti ([119]). Bu karar da 476 sayılı karar gibi olmakla beraber, bilhassa Kudüs'e ait "Temel Kanun"u, 1949 Cenevre Konvansiyonu açısından ([120]), milletlerarası hukuka aykırı bularak, bu kanunun tanınmadığını bildiriyordu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Amerikanın, Kudüs'le ilgili Güvenlik Konseyi kararları karşısında "çekimser" kalmasının sebebi, 1967 denberi muhafaza ettiği görüşe dayanmakta idi. Amerikaya göre, kendisi Kudüs'ün statüsünün tek taraflı olarak değiştirilmesine karşı olmakla beraber, Kudüs meselesi, ilgili taraflar arasında "doğrudan doğruya" müzakerelerle çözümlenebilirdi. Bu bakımdan, B.M. kararları, Amerikanın görüşünün birinci kısmına cevap veriyor, fakat ikinci kısmına cevap vermiyordu. Yani Kudüs konusunda taraflar arasında bir müzakere sağlamıyordu.

Güvenlik Konseyinin 20 Ağustos günlü 478 sayılı kararı üzerine, o tarihe kadar Kudüs'te büyükelçilikleri bulunan Lâtin Amerika ülkelerinden 12 tanesi ile Batı Avrupa ülkelerinden Hollanda, büyükelçiliklerini Kudüs'ten Tel-Aviv'e naklettiler ([121]).

Türkiye ise ilhakı tanımadığı gibi, esasen Tel-Aviv'de bulunan büyükelçiliğini Kudüs'e nakletmeyi reddetti. Ayrıca, Türkiye, 1956 savaşındanberi "maslahatgüzarlık" seviyesinde sürdürdüğü İsraildeki diplomatik temsilini, Doğu Kudüs'ün ilhakı üzerine "2. Kâtip" seviyesine indirdi.

Diğer taraftan, Genel Kurul da 11 Aralık 1980 günü 2 aleyhte (Amerika ve İsrail) ve 23 çekimsere karşı 118 oyla (Türkiye dahil), aldığı ve İsrailin işgali altındaki toprakların statüsünü değiştirmesine ait tedbirleri geçersiz sayan 35/122C sayılı kararında ([122]), Kudüs'e de bir paragraf ayırmıştır.

---

(118) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1980,** pp.403-404.

(119) 478 sayılı kararın metni: **aynı kaynak,** p.426 **ve Documents and Statements...1979-82,** pp.61-62.

(120) 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonuna göre, bir ülkeyi işgal eden devlet, savaş süresince bu ülkeyi kendisine katamıyacağı gibi, işgal altındaki toprakların ancak "geçici yöneticisi" olarak hareket edebilirdi. Bu konuda bak.: Prof. Seha L. Meray, **Devlet Hukukuna Giriş,** Cilt II, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No. 206, 1975, (4. Baskı), ss.517-524.

(121) **Keesing's...1983,** p.31911. Bu 12 devlet şunlardı : Bolivya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Haiti, Panama, Uruguay, Venezuela, Dominik Cumhuriyeti ve Ekvatör.

(122) Kararın metni : **Yearbook of the U.N., 1980,** pp.431-432.

Bunun arkasından, İslâm Konferansının Kudüs Komitesi de 24 Aralık 1980 de yaptığı açıklamada ([123]), Kutsal Kudüs'ü kurtarmak ve işgal altındaki Arap ve Filistin toprakları ile, Filistin halkının vazgeçilmez haklarını yeniden kazanmak için kapsamlı bir program hazırlandığını bildiriyordu.

İsrailin, özerklik müzakerelerinin tam ortasında Doğu Kudüs'ü ilhak etmesi, şüphesiz bu müzakerelere ağır bir darbe idi. Fakat öyle görünür ki, Begin için özerklik görüşmelerinin kesilmesi, devamından daha iyi idi. Nitekim, Begin'in bu görüşmelere indirdiği darbeler bu kadarla da kalmadı.

D) İsrail'in Golan Tepelerini İlhakı :

1981 yılı, Begin için gayet iyi başlıyordu. Çünkü, şimdi, bugüne kadar kabine içinde kendisini frenleyen "güvercinler"den ne Ezer Weizman ve ne de Moshe Dayan vardı. Weizman ve Dayan, Begin'in dogmatik ideolojisine karşı daima bir denge unsuru olmuşlardı ([124]).

30 Haziran 1981 seçimleri arifesinde Begin, "şahinler"in desteğini kuvvetlendiren bir hamle daha yaptı ve 8 Haziran 1981 günü, 8 tane F-16 ve 6 tane de F-15 den meydana gelen bir İsrail jet filosu, Ürdün ve Suudi Arabistan topraklarının üzerinden uçarak Irakın başkenti Bağdat yakınlarındaki **Tuwaitha**'da inşa edilmekte olan "Osirak" veya "Temmuz - I" adını taşıyan nükleer reaktörü tahrip ettiler. 275 milyon dolar değerindeki reaktör yerle bir olmuştu. "Osiris Tipi" denen reaktör, 1976 da yapılan bir anlaşma ile Fransızlar tarafından inşa edilmekte idi.

Başbakan Begin 8 Haziran akşamı Kudüs Radyosuna verdiği mülâkatta ([125]), Irakın bu reaktörü İsraile karşı kullanılmak üzere nükleer bomba imal etmek için inşa etmekte olduğunu ileri sürdü. Halbuki, muhalefetteki İşçi Partisi tarafından ileri sürüldüğüne göre de, bu reaktörün yakın zamanda tamamlanması söz konusu değildi ve Begin bu saldırıyı Iraka, sırf seçim şansını arttırmak için yaptırmıştı ([126]).

İsrailin Iraka saldırısı her tarafta tepki ile karşılandı. Bir defa, Batı Şeria ve Gazze özerkliği için çaba harcandığı bir sırada İsrailin yapmış olduğu bu saldırıyı Mısır hükümeti 9 Haziranda yayınladığı bir bildiri ile sert bir şekilde kınadı ([127]).

Amerikanın yeni Dışişleri Bakanı Alexander Haig de, 10 Haziranda Kongreye gönderdiği mektupta ([128]), İsrailin Iraka yaptığı bu saldırı ile, Amerika

(123) Açıklamanın metni : **Documents and Statements...1979-82,** p.205.
(124) **Strategic Survey, 1982-1983,** p.69.
(125) Mülâkat için bak.: **Documents and Statements, 1979-82,** pp.104-106.
(126) **Keesing's...1983,** p.31909.
(127) Bildirinin metni : **Documents and Statements...1979-82,** p.146.
(128) Mektubun metni : **aynı kaynak,** p.233; ayrıca bak.: pp.235-236.

ile İsrail arasında mevcut 23 Temmuz 1952 tarihli Savunma Yardımı Anlaşması'na aykırı olarak F-16 uçaklarını kullandığını, bu sebeple de Başkan Reagan'ın İsraile F-16 uçaklarının satışını durdurduğunu bildirdi. Amerikanın bu kararında, bütün Arap dünyasından yükselen protestoların da büyük tesiri vardı.

İsrailin saldırısına Milletlerarası Atom Enerjisi Ajansı da tepki gösterdi. Ajansın Genel Direktörü 9 Haziran daki demecinde, Irakın, 1970 de yürürüğe giren ve 1 Temmuz 1968 de imzalanan "Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na ([129]) (Non-Proliferation Treaty) üye olduğunu ve nükleer faaliyetleri dolayısile de Ajans ile güvenlik anlaşması imzaladığını bildirirken, Fransanın yeni Cumhurbaşkanı François Mitterand da 16 Haziranda, Fransanın bu reaktörü yeniden yapmaya hazır olduğunu açıklıyordu ([130]).

Esasında, seçimlerin arifesinde Begin'i bu çeşit maceralara başvurmaya sevkeden bir sebep de, Amerikadaki 1980 Kasım seçimlerinde Cumhuriyetçi Partinin adayı "şahinler"den Ronald Reagan'ın kazanması ve Dışişleri Bakanlığına da eski NATO Başkomutanı Alexander Haig'in gelmesi idi. Her ikisi de İsrailin kuvvetli destekçilerindendi.

Daha seçim kampanyası sırasında, 13 Temmuz 1980 günü açıklanan Cumhuriyetçi Partinin seçim platformunda, barış prosesine FKÖ'nün katılması kesinlikle reddedilirken, "İsrail Devleti"nin egemenlik, güvenlik ve bütünlüğünün Amerikanın stratejik yararlarına hizmet ettiği belirtilmekteydi ([131]). Başkan Reagan da 2 Şubat 1981 de verdiği bir mülâkatta ([132]), "savaşa hazır" ve "askerî bakımdan savaş tecrübesi görmüş" bir İsrailin, Orta Doğuda Amerikanın yararına bir kuvvet teşkil ettiğini belirttikten sonra, yahudi yerleşimlerinin hukuka aykırı (illegal) olduğu hususundaki Carter yönetiminin görüşüne katılmadığını, bu yerleşimlerin hukuka aykırı olmadığını, çünkü B.M. kararının ([133]) Batı Şeria'yı ister yahudi, ister Arap, ister hıristiyan olsun, herkese açmış olduğunu söylemiştir.

---

(129) Bu anlaşmanın metni için bak.: John H. Barton and Lawrence D. Weiler(Eds.), **International Arms Control,** Stanford, Calif., Stanford University Press, 1976, pp.414-418; **Documents on American Foreign Relations, 1968-1969,** pp.62-68; **Keesing's...1967-1968,** pp.22787-22789; **United States Treaties and Other International Agreements,** Vol.21, **Part 1 : 1970,** Washington D.C., State Department, 1971, pp.483-559 (İngilizce, Rusca, Fransızca, Çince ve İspanyolca tam metin).

(130) **Keesing's...1983,** p.31909.

(131) **Documents and Statements...1979-82,** p.224.

(132) Metin : **Am. For. Pol... 1981,** pp.681-682.

(133) Başkan Reagan bu mülâkatta "B.M. kararına" demiş, fakat bu kararın hangi karar olduğunu söylememiştir. Hele "kararlar" deyimini hiç kullanmamıştır. Mamafih biz, "kararın" deyimi ile Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararını kasdettiğini tahmin etmekteyiz.

Reagan yönetiminin bu tutumunu, İsrailin Irak saldırısının, Güvenlik Konseyinde 12-19 Haziran günlerindeki müzakeresinde de tesbit etmekteyiz. Amerikan delegesi Jean Kirkpatrick yaptığı konuşmada ([134]), Orta Doğunun bugün I. Dünya Savaşından önceki Balkanların barut fıçısı gibi olduğunu vurguladıktan sonra, İsrailin Irak reaktörü konusundaki endişelerini dile getirmiş ve İsrailin savunma endişesi ile hareket ettiğini belirterek, İsrailin bir çeşit savunma avukatlığını yapmıştır. Bununla beraber Amerikan delegesi, İsrailin kınanması gerektiğini de kabul etmiştir.

İsrailin Irak saldırısı 12 Haziran 1981 günü Güvenlik Konseyinde de ele alındı ([135]). İsrail delegesi Yehuda Z.Blum yaptığı konuşmada ([136]), Irakın İsrailin varlığını tanımadığını, İsraili ortadan kaldırma kararlılığını defaatle ifade ettiğini, Irakın bu nükleer santralı nükleer silâhlanma amacı ile kurmakta olduğuna dair İsrail yetkililerinin pek çok beyanları olduğunu, yapılması tasarlanan nükleer bombaların İsraile karşı kullanılacağını söyledi.

Güvenlik Konseyinin 19 Haziranda oybirliği ile aldığı karar ([137]), Irakın barışçı amaçlarla nükleer araştırma yapmaya hakkı olduğunu ve İsrail saldırısı dolayısile tazminat istemeye hakkı bulunduğunu belirterek, yaptığı saldırıdan ötürü İsraili kınıyordu.

B.M. Genel Kurulu da, aynı mahiyette olmak üzere 13 Kasım günü 2 aleyhte (Amerika ve İsrail) ve 34 çekimser oya karşılık 109 oyla 36/27 sayılı kararı kabul etmiştir ([138]).

Begin ve Likud, Irak saldırısını seçim amaçları için yapmış iseler de, saldırının, Amerika da dahil, bütün dünya kamu oyunda uyandırdığı tepkiler İsrail kamu oyuna da aksi yönde tesir etmiştir. Zira, Irak saldırısı, 5 Haziran 1967 sabahı Mısıra yapılan saldırıdan çok farklı şartlarda yapılmıştı. Her iki saldırıda da İsrail hava kuvvetlerinin büyük ustalığı söz götürmemekle beraber, 1967 de Nâsır âdeta saldırıyı kışkırtmak ve İsrailin savaş açmasını sağlamak için her şeyi yapmıştı. Fakat Irak saldırısında bunların hiçbiri söz konusu değildi. Dünya kamu oyunun tepkisi de bundandı.

İsrail kamu oyu da aynı şeyleri düşünmüş olmalı ki, 30 Haziran 1981 seçimlerinden Begin'in Likud Bloku yarım puanlık farkla önde çıktı. 120 üyeli Knesset'de **Likud** 48 sandalye, İşçi Partisi ise 47 sandalye kazandı. Begin,

---

(134) Konuşmanın metni : **Historic Documents of 1981,** pp.515-518.

(135) Müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1980,** pp.275-281.

(136) Konuşmanın metni : **Historic Documents of 1981,** pp.509-515.

(137) Kararın metni : **aynı kaynak,** pp.518-519; **Yearbook of the U.N. 1981,** p.282. Aynı zamanda bak.: **Keesing's...1983,** p.31909.

(138) Kararın metni : **Yearbook of the U.N., 1981,** pp.282-283.

daima Likud ile birlikte hareket etmiş olan **Millî Dinci Parti** ile, bu Partiden kopan bir grup olan **Tami** (Kuzey Afrikalı yahudilerin partisi idi) ve son derece bağnaz bir sağ parti olan **Agudat Israel** ile bir koalisyon yapmak suretile Knesset'de çok küçük bir çoğunluğa sahip olabildi.

Begin'in yeni hükümeti, Knesset'deki çok küçük çoğunluğuna rağmen, eskisinden daha sağcı bir politika takibine başladı. Çünkü artık bu kabinede, Begin'in doktriner ideolojisine karşı bir denge teşkil eden Ezer Weizman ve Moshe Dayan gibi pragmatik politikacılar yoktu. Onların yerini şimdi, Begin'in dışında, Dışişleri Bakanı Itzhak Shamir Savunma Bakanı Ariel Sharon ve Genelkurmay Başkanı Rafael Eytan gibi, "Büyük İsrail"in (Nil'den Fırat'a İsrail) savunucuları "aşırı şahinler" almıştı ([139]).

Irak saldırısının tepkilerinin devam ettiği ve "Aşırı Şahinler" hükümetinin kurulduğu bir sırada, **Camp David Anlaşmaları**'nın ve **Mısır-İsrail Barışı**'nın "mimarı", Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat 6 Ekim 1981 günü Kahire'de menfur bir suikaste kurban gitti. Enver Sedat, Orta Doğuya barış getirme çabalarının bedelini hayatı ile ödüyordu.

Begin hükümeti Enver Sedat'ın öldürülmesinin yarattığı şokun geçmesinden sonra ve hiç beklenmedik bir zamanda **Golan Tepeleri**'ni ilhak etti.

Her şey bir günde oldu. İsrail kabinesi 14 Aralık 1981 günü yaptığı toplantıda, İsrail kanunları ile her tür mevzuatın ve İsrail sivil yönetiminin Golan Tepelerini de içine almasına karar verdi. Bu, Golan Tepelerinin bir İsrail toprağı sayılması, başka bir deyişle Golan Tepeleri'nin **ilhakı** idi. Kabine bu kararı öğleden sonra almıştı. Akşam ise İsrail parlâmentosu, Golan Tepelerine ait kanunu 21 oya karşı 63 oyla kabul etti ([140]). Oylamaya **Agudat Israel** katılmadı. **Likud** dışında, **Tehiya** Partisi ile **İşçi** Partisinden 8 milletvekili Golan kanununa oy verdi. İşçi Partisinin büyük çoğunluğu, hükümetin bu kadar acele etmesini protesto için çekimser kaldı. **İsrail Komünist Partisi,** 13 İşçi Partisi üyesi ile 6 **Mapam** üyesi aleyhte oy kullandılar ([141]).

Begin kanun tasarısını parlâmentoya sunarken yaptığı konuşmada, gerekçe olarak, Suriyenin İsraile karşı "son derece aşırı" tutumları ile Golan Tepelerinin İsrail için "stratejik ehemmiyeti"ni ileri sürüyordu. Begin

---

(139) **Stategic Survey, 1982-1983,** p.69.

(140) 5742/1981 sayılı Golan Tepeleri Kanunu için bak.: **Documents and Statements...1979-82;** p.111. Kanun "ilhak" deyimini kullanmıyordu. Lâkin bu kanun ile, İsrail kanunları ile mevzuatının ve sivil yönetiminin Golan Tepelerine tatbiki, bu toprakların, mütarekenin askerî ve geçici statüsünden çıkarılması demekti ki, hukuken bu "ilhak" tan başka bir değildi.

(141) **Keesing's...1983,** p.31913.

ayrıca, Golan Tepelerinin de "tarihen" "İsrail Ülkesi"nin (Eretz Israel) bir parçası olduğunu, yeni bir iddia olarak ortaya atmaktaydı ([142]).

Golan Tepelerinin ilhakına ilk tepki, tabiatile Suriyeden geldi. Suriye hükümeti, 14 Aralık günü yaptığı açıklamada, İsrailin bu hareketinin "Suriyeye bir savaş ilânı" ve ateş-kesin de feshedilmesi olduğunu bildirdi. Suriyenin bu açıklaması üzerine İsrail, Golan'daki birliklerini alarma geçirdi ([143]).

Suriyenin arkasından Amerikan Dışişleri Bakanlığı da, Golan Tepeleri statüsünün "tek taraflı" olarak değiştirilmesine tepki gösterdi. Amerika Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, İsrail parlâmentosunun ilhak kararı üzerine yaptığı açıklamada ([144]), Golan Tepelerinin tek taraflı olarak ilhak kararının 242 ve 338 sayılı kararlara aykırı olması dolayısile, Amerikanın ilhak kararını tanımadığını, Golan Tepelerinin kaderinin İsrail ile Suriye arasında **doğrudan müzakerelerle** tesbit edilmesi gerektiğini belirtip, daha iki hafta önce, 30 Kasım 1981 de, Amerika ile İsrail arasında imzalanmış olan **"Stratejik İşbirliği"** anlaşmasının ([145]) askıya alındığını ve İsraile silâh sevkiyatının da durdurulduğunu bildirdi.

Muhtemeldir ki Amerika, Suriyenin tepkisi dolayısile, Suriye ile İsrail arasındaki bir çatışmaya bulaşmaktan çekindi. Çünkü böyle bir bulaşma, 8 Ekim 1980 tarihli Sovyet-Suriye Dostluk ve İşbirliği Antlaşması dolayısile, kendisini Sovyetlerle karşı karşıya getirebilirdi.

Amerikanın bu kararı Başbakan Begin'i son derece sinirlendirmiş görünüyor. Amerikanın İsrail büyükelçisi Samuel Lewis'e, İsrailin bir "muz cumhuriyeti" ("banana republic") bir "tâbi devlet" ("vassal state") olmadığını söylüyor ve "İsrail halkı 3.700 yıldır Amerika ile bir mutabakat belgesi (stratejik işbirliği belgesi) olmadan yaşadı. Onsuz bir 3.700 yıl daha yaşamaya devam edecektir" diyordu ([146]).

Suriyenin başvurusu üzerine Güvenlik Konseyi, Golan Tepelerinin ilhakı meselesini 16 ve 17 Aralık 1981 günleri müzakere etti ([147]). İsrail delegesi, ilhakı savunmak için, İsrailin bu tepeleri 1967 de kendini savunmak amacı ile işgal ettiğini, o tarihtenberi Suriye ile Libyanın bu toprakların **Dürzî** halkını İsrail ile karşı kışkırtıp, burasını güvenliksiz hale getirdiklerini, bundan dolayı da bu toprakların yönetiminin İsrail kanunlarının kontrolu altına alındığını ileri sürdü.

(142) Begin'in konuşmasının metni : **Historic Documents of 1981,** pp.901-904. Ayrıca bak.: **Keesing's...1983,** p.31913.

(143) **Keesing's...1983,** p.31913.

(144) Açıklama için bak.: **Documents and Statements...1979-82,** p.257; **Am. For. Pol...1981,** p.722.

(145) Yukarda s.449 daki. 75 no.lu nota bak.

(146) **Keesing's...1983,** p.31913 ve **Historic Documents of 1981,** p.900.

(147) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1981,** pp.309-311.

Güvenlik Konseyi 17 Aralıkta, Amerikanın da desteklemesi neticesi ([148]), oybirliği ile aldığı 497 sayılı kararında ([149]), İsrailin Golan Tepelerini **ilhakını,** milletlerarası hukuk açısından geçersiz sayarak, İsrail'den, ilhak ile ilgili tedbirleri kaldırmasını istedi.

Yine 17 Aralık günü B.M. Genel Kurulu da aynı mahiyetteki 36/226B sayılı kararı 2 aleyhte (Amerika ve İsrail) ve 20 çekimsere karşı 121 oyla kabul etti ([150]).

Güvenlik Konseyinin 497 sayılı kararı İsrail üzerinde hiç bir etki yapmadı. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi 5 Ocak 1982 de tekrar toplandı. Uzun tartışmalardan sonra, Ürdün tarafından sunulan ve B.M. Antlaşmasının 39. maddesi gereğince İsraile zorlama tedbirlerinin tatkibini öngören karar tasarısı ([151]), 20 Ocak günü yapılan oylamada, 1 aleyhte (Amerika), 5 çekimser (İngiltere, Fransa, Japonya, Irlanda ve Panama) oya karşılık ancak 9 oy aldığı ve Amerika tarafından da veto edilmiş olduğu için, reddedilmiş sayıldı. Oyların bu şekilde dağılmasının ve veto yemiş olmasının sebebi, karar tasarısında, B.M. Antlaşmasının 39. maddesi gereğince İsrailin "salgırgan" sayılması idi ki, şüphesiz böyle bir durumun neticeleri son derece geniş olabilirdi.

Bununla beraber, Genel Kurul 5 Şubat 1982 de aldığı ES 9/1 sayılı kararında ([152]), Güvenlik Konseyinin 20 Ocak oylamasından duyduğu üzüntüyü belirttikten sonra, bütün üye devletleri, B.M. Antlaşmasının 39. maddesinde sayılan zorlama tedbirlerine katılmaya davet etti. Mamafih bu karardan da bir şey çıkmadı.

Golan Tepelerinin ilhakına bu toprakların Dürzî halkı büyük tepki gösterdi. Dürzî'ler gösteriler yaptılar ve genel grevlere gittiler. İsrail askerleri ile çatışmalara girdiler. Dürzî'lerin bu tepkileri 1982 Temmuzuna kadar sürdü. İsrail hükümeti, Dürzî'leriri askere ve İsrail vatandaşlığına alınmıyacağı hakkında teminat verdikten sonra Dürzî'ler direnmeden vazgeçtiler ve İsrail hükümeti de Golan Tepelerinde kendi yönetimini rahat rahat kurdu ([153]).

Begin'i, bir yandan özerklik görüşmelerinde ayak sürümeye, ondan sonra da hiç beklenmedik bir zamanda Golan Tepelerini ilhaka sevkeden se-

---

(148) Amerikan delegesinin konuşması için bak.: **Am. For. Pol...1981,** pp.723-724.

(149) 497 sayılı kararın metni : **Yearbook of the U.N., 1981,** pp.312-313; **Am. For. Pol...1981,** p.723; **Documents and Statements...1979-82,** p.65; **Historic Documents of 1981,** pp.904-905.

(150) Genel Kurulun bu kararının metni : **Yearbook of the U.N., 1981,** p.313.

(151) Karar tasarısının metni : **Documents and Statements...1979-82,** p.66. Aynı zamanda bak.: **Keesing's...1983,** p.31913.

(152) Kararın metni : **Yearbook of the U.N., 1982,** p. ; **Documents and Statements...1979-82,** p.81.

(153) Bak.: **Keesing's...1983,** p.31914.

beplerin başında, hiç şüphesiz, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 6 Ekim 1981 günü öldürülmüş olması gelmekteydi. Enver Sedat'ın ölümünün Begin'i büyük bir yükten kurtardığına şüphe yoktur.

E) Enver Sedat'ın Öldürülmesi :

Enver Sedat, Yom Kippur savaşının yıldönümü dolayısile 6 Ekim 1981 günü yapılan askerî geçit töreninde, tören birliklerinde yeralan bazı askerlerin kendisine ateş açması sonucu öldürüldü. Suikastı yapanlar ve teptipleyenler fanatik dincilerdi.

Enver Sedat'ın hayatına son veren suikast hâdisesi, bindenbire meydana gelen bir tepkinin neticesi olmaktan ziyade, bir birikimin ortaya çıkması idi. Mamafih, bu birikimin esas unsuru ise, aşırı dincilerdi. Aşırı dinciler dendiği zaman sadece Müslüman Kardeşler söz konusu olmamaktaydı. 1981 yılı geldiğinde, Enver Sedat'ın 1970 lerin başından itibaren "sol"a karşı bir denge unsuru olarak musamaha ile karşıladığı İslâmî radikalizm hareketi, Müslümün Kardeşlerin dışında, daha pek çok dernek ve kuruluşlar halinde organize olmuş bulunuyordu ([154]). Bu hareket çeşitli yollarla, bilhassa üniversite öğrencileri arasına sızmaya muvaffak olmuştu. Bunlar bir yandan toplumun mevcut yapısının İslâmî esaslara göre yeniden kurulmasını savunurken, bir yandan da gençler arasında İslâmî değerleri hâkim kılmaya çalışıyorlardı.

Bu İslâmî militanlık, 1980 yılında başka dinlere karşı bir düşmanlık halini de almış ve 1980 Mayısında İskenderiye'de ve Haziran ayında da Kahire'de bu aşırı dinciler tarafından **Kıpti**'lere (Copts) karşı bir çok saldırılar yapılmıştı.

İslâmi radikalizmin bu şiddet tutumu, aynı zamanda Enver Sedat'a karşı da bir muhalefet hareketi halini almaya başlamıştı. Bu sebepten Sedat, 1981 Eylülünde bu aşırı dincilerden 1.500 kadarının tutuklanmasını emretti. Lâkin bu tutuklamalar sadece aşırı dincileri değil, aynı zamanda Enver Sedat'ın diğer muhaliflerini, bazı Kıpti'leri ve solcuları, Nâsırcıları ve Vafdist'leri de içine almaktaydı.

Enver Sedat sadece bu tutuklamalar ile yetinmeyip, muhalefeti susturmak için, tutuklanan grupların yayın organlarını kapattığı gibi, bazı gazetecilerle öğretim üyelerini işlerinden attı. Gösterileri yasakladı. 40.000 kadar câmiyi "devletleştirip", imamları kadroya bağladı. Bunun arkasından da, solcularla işbirliği yapıp, Mısıra karşı komplo kurmakla suçlanan ve Mısır'da kalmış bulunan bir kaç Sovyet teknisyeni ile Sovyet Büyükelçisini de sınırdışı etti ([155]).

---

(154) Bak.: **Strategic Survey, 1981-1982,** p.72.

(155) **aynı kaynak, 1981-1982,** p.72.

Bütün bu gelişmelere halkın ekonomik sıkıntılarını da eklemek gerekir.

İşte bu şartlar altındadır ki, 6 Ekim 1981 suikastı meydana geldi. Mamafih, suikastı askerler yapmakla beraber, bunun bir askerî darbe ile ilgisi yoktu.

Suçluların yakalanması üzerine Mısırın bir çok yerlerinde ve bilhassa Yukarı Mısır'da, İslâmî radikalizmin merkezi sayılan **Asyut**'da, tutuklananları desteklemek amacı ile ayaklanmalar çıktı. Asiler, bu ayaklanma ile bütün Mısır halkını harekete geçireceklerini sanmışlardı. Fakat Enver Sedat'ın ölümüne çok fazla üzüntü göstermeyen Mısır halkı, bu ayaklanmaları da desteklemedi. Bu da iktidarın yumuşak bir şekilde el değiştirmesini sağladı ([156]).

Enver Sedat'ın öldürülmesine ilk ve en büyük tepki Amerikadan geldi. Bir yandan Başkan Reagan, öte yandan da Kongre, yayınladıkları bildirilerde ([157]), Enver Sedat'ın barışa yaptığı hizmetlerden dolayı övgülerini ve kaybından dolayı da derin üzüntülerini ifade ettiler.

Başbakan Begin ise, 6 Ekim günü yayınladığı mesajında ([158]), Enver Sedat'ın barış düşmanları tarafından öldürüldüğünü, bütün tenkitlere ve muhalefete rağmen, barış için mücadele ettiğini, Enver Sedat'ın Kudüs'e gelmesinin ise, çağımızın en büyük hâdiselerinden biri olduğunu belirttikten sonra, "Ben barış prosesindeki bir arkadaşımı değil, bir dostumu kaybettim" diyordu.

Suriye, Libya ve Irak, suikast haberini sevinçle karşıladılar. Diğer Arap ülkeleri ise, "Mısır halkına" taziyede bulunmakla yetindiler.

Muammer Kaddafi, 6 Ekimde yaptığı konuşmada ([159]), Mısır halkını ve Mısır ordusunun "sâdık evlâtlarını", Enver Sedat'ı öldürmelerinden dolayı kutluyor ve Enver Sedat'ın, Arap milletine ihanet etmiş olmanın cezasını gördüğünü söylüyordu. Kaddafi şöyle diyordu: "Filistinin kurtuluşu için İsrâillilerle döğüşürken şehit olanların ruhları, şu anda Mısır halkını ve onur cesur evlâtlarını selâmlamaktadır".

Yom Kippur savaşının yıldönümü dolayısile Şam'da yapılan bir törende konuşan **Baas** Partisinin Bölge Komutanlığının (yani Suriye Baas Partisinin Merkez Komitesi) bir üyesi de ([160]), Enver Sedat'ın vicdanını ve şerefini sattığını, 1973 savaşından önce ve sonra Arap milletine karşı "zâlimâne bir cinayet" işlediğini, neticede, her hainin başına geleceği üzere, hayatını da

(156) **aynı kaynak,** p.73.

(157) Metinler için bak.: **Documents and Statements...1979-82,** pp.148-149 **ve Am. For. Pol...1981,** pp.734-735.

(158) Mesajın metni : **Documents and Statements...1979-82,** p.150.

(159) Konuşmanın metni : **Documents and Statements...1979-82,** pp.151-152.

(160) Konuşma için bak.: **aynı kaynak,** p.153.

sattığını, bugün sıra Enver Sedatta ise, yarın da Kral Hüseyin'in, ondan sonra Saddam Hüseyin'in (Irak Devlet Başkanı) sırasının geleceğini, Arap anavatanından bütün "hainler" temizleninceye kadar bunun böyle devam edeceğini söylemiştir.

Filistin Devrim Komutanlığı da, gizli "Filistinin Sesi" radyosundan 7 Ekimde yayınladığı uzun bildiride ([161]), Enver Sedat'a ağır hücumlarda bulunmuş ve "Kahramanların kurşunları, hain Enver Sedat'ın hayatını sona erdirmiştir" diyor ve şimdi Mısır halkı için yeni bir "rönesans", bir yeniden doğuş döneminin başladığını söylüyordu.

Kuveyt ve Bahreyn hükümetleri ise, Enver Sedat'ın politikasını hiç bir zaman tasvib etmediklerini, fakat şiddet ve cinayetin de, bir amacı gerçeleştirmenin vasıtası olmaması gerektiğini söylemişler ve Mısır halkının tekrar Arap milleti içindeki yerini alınasını dilemişlerdir ([162]).

Enver Sedat'ın öldürülmesi üzerine, Devlet Başkanlığı görevini, Anayasa gereğince, Başkan Yardımcısı **Hüsnü Mubarek** üzerine aldı. Enver Sedat'ın cenaze töreni 10 Ekimde yapıldı. Cenaze törenine, Arap devlet başkanlarından sadece Sudan Devlet Başkanı Nimeyri katıldı. Buna karşılık, eski Amerika Başkanlarından, Enver Sedat ile çalışmış olan, Richard Nixon, Gerald Ford ve Jimmy Carter, Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand, Almanya Başbakanı Helmut Schmidt katıldı. İngiltereyi cenaze töreninde veliahd Prens Charles ile Dışişleri Bakanı Lord Carrington temsil etti.

Hüsnü Mubarek'in devlet başkanlığı için, yine Mısır Anayasası gereğince, 13 Ekimde halk oylaması yapıldı. Hüsnü Mubarek'in Devlet Başkanlığı halk tarafından % 81.03 oyla onaylandı. Enver Sedat ise % 90.04 oy almıştı ([163]).

Halk oylamasından sonra Hüsnü Mubarek 14 Ekimde Mısır halkına hitaben yaptığı konuşmada, esas itibarile barış üzerinde durmuş ve "Barış Kahramanı" Enver Sedat tarafından açılmış olan barış yolunda ilerlemeye devam edeceğini söylemiştir ([164]).

Hüsnü Mubarek 22 Ekimde **Al-Ahram** gazetesine verdiği mülâkatta ise ([165]) "genel ve kapsamlı" bir politika değişikliğine ihtiyaç bulunmadığını, demokrasinin Mısır için kaçınılmaz olduğunu, dış politikada ise, Mısır ile

(161) Bak.: **aynı kaynak**, p.155.

(162) **aynı kaynak**, pp.155-156.

(163) Bak.: **Keesing's...1981**, pp.31253-31254.

(164) Konuşmanın metni: **Documents and Statements...1979-82**, pp.157-158.

(165) Mülâkatın metni : **Historic Documents of 1981**, pp.740-746.

Arap ülkeleri arasında "mesele" bulunmadığını, söylendiği gibi Mısırın Filistin davasını satmadığını, Mısır için Filistin meselesinin birinci plânda geldiğini, Mısırın Camp David Anlaşmaları ile Mısır-İsrail barışına bağlı bulunduğunu söylemiştir.

Gerçek şuydu ki, Hüsnü Mubarek, Camp David Anlaşmaları ile Mısır-İsrail barış antlaşmasına, Enver Sedat kadar bağlı idi. Bu barış belgelerinin tam tatbikini istiyordu. Bunda samimi idi. Çünkü bu belgelerin tatbiki Filistin meselesinin lehine idi. En azından, Filistin meselesinin çözümü için İsraili bir taahhüt altına sokmuştu.

Fakat Hüsnü Mubarek şimdi, Enver Sedat'tan çok daha farklı bir politikanın da peşinde idi. Arap dünyası ile eski münasebetleri yeniden canlandırmayı ve Arap dünyasına Mısırın yeniden dönmesini istiyordu. Bu sebeple, İsrail ile araya bir mesafe koyarak, Arap Birliğine yaklaşan ve onunla yakınlaşan ve yaklaşma ve yakınlaşmayı gerçekleştirecek bir politika takibine başlayacaktır.

Enver Sedat'ın ölümü ve Hüsnü Mubarek'in yeni politikası ile, Batı Şeria ve Gazze özerkliği müzakereleri de, herhalde Begin'in de arzusuna uygun olarak, artık bölgenin yeni gelişmeleri içinde kaybolup gidecek ve barış prosesi için de yeni formüller ortaya atılıp, yeni yollar aranacaktır.

Bu yeni yollar, çeşitli taraflardan ortaya atılan "Barış Plânları" şeklinde ortaya çıkmıştır. Yalnız şunu da belirtelim ki, bu barış plânları Filistin meselesine bir çözüm getirme amacını taşımakla beraber, bunlar, 1975 yılından başlayarak 1982 yılında en yüksek gerginliğe ulaşan Lübnan gelişmeleri içinde ortaya atıldıklarından, o gerginlikler atmosferi içinde hiç bir netice vermeyeceklerdir.

Bununla beraber, bu barış plânlarını Lübnan gelişmeleri içinde değil, bu Bölümün son bir konusu olarak almayı tercih ettik. Lübnan Gelişmeleri bundan sonraki Bölümün konusu olacaktır.

F) Yeni Barış Plânları ve Filistin Konusu :

a) **EEC Deklârasyonu :** Özerklik görüşmelerine ilk dış müdahale Avrupa Ekonomik Topluluğundan, EEC'den gelmiştir.

Kudüs'ün ilhakına dair kanun tasarısının İsrail parlâmentosuna verilmesi üzerine Enver Sedat 16 Mayısta özerklik görüşmelerini kesince ve arkasından da 26 Mayısta, İsrail Savunma Bakanı Ezer Weizman da, hükümetin politikasını protesto etmek üzere istifa edince, Batı Şeria'da karışıklıklar çıktı. Bu karışıklıkların liderliğini Nablus ve Ramallah belediye başkanları ile bunlara bağlı politikacılar yapmakta idiler. Her iki belediye başkanı da Red Cephesi'nin veya Sertlik Cephesinin adamı idiler. Bunların çıkardığı karışık-

lıklara karşı İsrail hükümeti de sert tedbirler alınca, iki taraf arasında çatışmalar çıktı. Batı Şeria Arapları İsraile karşı terör hareketlerine başvurdu. İsrail de Araplara aynı şekildeki terör hareketleri ve faaliyetleri cevap verdi. Karşılıklı bombalı saldırılar oldu ve Nablus ve Ramallah belediye başkanları başta olmak üzere, bir çok belediye başkanı bu bombalı saldırılarda yaralandı. Arapların saldırıları, aynı zamanda, İsrail hükümeti ile işbirliği yapan Arap liderlerine de yönelikti. Bu karşılıklı terör faaliyetleri 1980 Kasım ayına kadar sürdü ([166]).

Bu gelişmelerin Batı Şeria'da durumu gerginleştirdiği açıktı. Fakat Amerika, bir yandan Başkanlık seçimi kampanyası dolayısile, öte yandan da İsrail lobisinin seçimdeki etkisi dolayısile tam bir hareketsizliğe mahkûm bulunuyordu ve İsrail üzerinde herhangi bir baskı yapma imkânına sahip değildi. Bu durumu gören Avrupa Ekonomik Topluluğu, gerginliği gidermek ve bir çözüm bulmak amacı ile, Camp David Anlaşmalarının dışında ve tamamen Amerikadan bağımsız olarak, Birleşmiş Milletlerden yeni bir karar çıkarmak için harekete geçmek istedi. Avrupa Ekonomik Topluluğunun bu teşebbüsüne Başkan Carter'ın tepkisi gayet sert oldu ve Güvenlik Konseyinden, 242 sayılı kararı değiştirecek mahiyette çıkacak her kararı Amerikanının veto edeceğini bildirdi ([167]).

Bunun üzerine Dokuzlar, Güvenlik Konseyine gitme yerine, kendileri bağımsız olarak karar alma yoluna gittiler. Venedik'te yapılan ve iki gün süren Hükümet Başkanları Zirvesi'nden sonra, 13 Haziran 1980 de, Orta Doğu konusunda bir Deklârasyon yayınladılar ([168]). Bu Deklârasyonun anahatları şu şekilde belirtilebilir:

1) Orta Doğuda artan gerginlikler "kapsamlı" bir barışı zorunlu hale getirmektedir. Avrupayı Orta Doğuya bağlayan geleneksel bağlar vardır ve bu sebeple de, kapsamlı bir barış açısından Avrupa Ekonomik Topluluğuna da görevler düşmektedir.

2) Avrupa Topluluğu 242 ve 338 sayılı kararları desteklemektedir ve bölgedeki, İsrail dahil, bütün ülkelerin varlığının ve tanınmış ve güvenlikli sınırlar içinde yaşamalarının garanti edilmesini kabul etmektedir. Avrupa Topluluğu bu milletlerarası garantilere katılmaya hazırdır.

3) Kapsamlı bir barış ise Filistin meselesinin çözümünü ön plânda tutmaktadır. Filistin meselesi, sadece "Filistin Mültecileri" meselesi değildir.

---

(166) Bu konuda bak.: **Keesing's...1981,** pp.30919-30920 ve **Strategic Survey, 1980-1981,** pp.61-62.

(167) **Survival,** September-October 1980, p.227.

(168) Venedik Deklârasyonu'nun metni : **Documents and Statements...1979-82,** p.47; **Keesing's...1980,** p.30635; **Survival,** September-October 1980, pp.227-228.

Filistin meselesinin çözümü, Filistin halkının meşrû haklarının ve Filistinlilere kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkının tanınması ve FKÖ'nün de, Filistin konusundaki bütün müzakerelere katılması ile mümkündür.

4) İsrail, Sina konusunda yaptığı gibi, işgal ettiği topraklardan çekilmeli ve bu topraklarda yahudi yerleşimleri kurmaktan vazgeçmelidir. Keza, Kudüs'ün statüsünü tek taraflı olarak değiştirme amacını güden tedbirlerden de vazgeçmelidir.

5) Dokuzlar, bu hususların gerçekleşmesi için bütün ilgili taraflarla temasa geçme kararı ile birlikte, bölgede kuvvete ve kuvvet tehdidine başvurulmasının da karşısında oldukları vurgulamaktaydılar.

Özet olarak söylemek gerekirse, Avrupa Ekonomik Topluluğunun Dokuzları, Orta Doğu barışı için "Filistin faktörü"nü esas kabul ediyorlar ve Filistin varlığını savunuyorlardı.

Venedik Deklârasyonuna ilk tepki İsrailden geldi. 15 Haziran 1980 günü İsrail kabinesinin toplantısından sonra Başbakan Begin'in yaptığı açıklama, kapıyı Dokuzların suratına çarpıyordu ([169]). Açıklamada, FKÖ'nün barış görüşmelerine sokulmak istendiği, halbuki FKÖ'nün Venedik zirvesinden önce Şam'da yapılan toplantısında bu "katiller örgütü"nün "Siyonist varlığını siyasî, ekonomik, askerî, kültürel ve ideolojik bakımdan tamamen tasfiyeye" karar verdiği, **Mein Kampf**'danberi (Hitler'in **Kavgam** adlı kitabı) dünyanın böyle sözler işitmediği, Avrupa Ekonomik Topluluğunun vereceği garantiler konusunda ise, İsrailin hiç bir Avrupa devletinin garantisine ihtiyacı bulunmadığı, zira 1938 Munich Konferansı ile Çekoslovakyaya verilen garantilerin ne hale geldiğini kimsenin unutmadığı söylenmekteydi.

İsrail hükümeti bu açıklamasında bir noktada haklı idi. Çünkü Venedik zirvesinden önce, 21-29 Mayıs günlerinde yapılan el-Fetih'in 4. Konferasında kabul edilen "siyasî program" ([170]), her ne kadar Kudüs'ün ilhakı kanununa bir tepki gibi görünmekte idiyse de, İsrailin ortadan kaldırılmasını da amaç olarak ilân etmekteydi. Venedik Zirvesinin bu noktayı görmezlikten gelmesi, Deklârasyon ile ortaya attığı görüşü bir hayli zayıflatıyordu.

Venedik Deklârasyonunu FKÖ de reddetti. FKÖ'nün Yürütme Komitesi 16 Haziran günü yayınladığı 8 maddelik açıklamada ([171]), red sebebi olarak,

---

(169) Açıklamanın metni: **Documents and Statements...1979-82,** p.48 ve **Survival,** September-October 1980, p.228.

(170) Programın metni: **Survival,** September-October 1980, pp.229-230. Ayrıca yukarda 112 no.lu dipnotuna bak.

(171) Açıklamanın metni: **Documents and Statements...1979-82,** pp.49-50; **Survival,** September-October 1980, pp.228-229.

Venedik Deklârasyonunun, Camp David Anlaşmalarını benimsemesi gösterilmekteydi.

Buna karşılık Mısır Devlet Bakanı Boutros Ghali, 16 Haziran günü verdiği demeçte, Venedik Deklârasyonunun Camp David Anlaşmaları ile Mısır-İsrail barışını desteklemesi sebebile müsbet olarak karşılıyor ve gerek işgal altındaki topraklar, gerek Kudüs konusunda, Mısırın savunduğu görüşleri desteklediğini söylüyordu ([172]).

Böylece, Avrupa Ekonomik Topluluğunun özerklik görüşmelerini hızlandırmak için yaptığı müdahale, tarafları yakınlaştırmaktan ziyade, birbirlerinden daha da uzaklaştırdı.

b) **Fahd Plânı :** Mamafih, Suudi Arabistan Veliahdı ve Başbakan yardımcısı Prens Fahd ([173]), 6 Ağustos 1981 de ortaya attığı Orta Doğu barış plânının tatbiki ve başarısı için Avrupa Ekonomik Topluluğunun yardımını istemek zorunda kaldı.

Prens Fahd, Riyad radyosuna verdiği ve bu radyonun 7 Ağustos günü arapça yayınında yeralan mülâkatta, "kapsamlı" bir barış için 8 temel ilke ortaya attı ([174]). Esasında bu 8 ilke, Suudi hükümetinin şimdiye kadar bu konuda takip ettiği politikanın sistematize edilmesinden başka bir şey değildi.

Prens Fahd'ın "kapsamlı" dediği bu barış plânı, Doğu Kudüs veya Arap Kudüs de dahil, İsrailin 1967 de işgal ettiği topraklardan çekilmesini, bu topraklardaki yahudi yerleşimlerinin sökülmesini ve ondan sonra da yine bu topraklarda başkenti Kudüs olan bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasını öngörmekteydi. Mamafih, Prens Fahd'a göre, bu bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasından önce, "bir kaç ayı geçmemek üzere", Batı Şeria ve Gazze Birleşmiş Milletlerin gözetiminde kalabilirdi.

Fahd Plânı, bir bakıma, Camp David Anlaşmalarının Batı Şeria ve Gazze için öngördüğü statüye ve beş yıllık geçici döneme, Suudi Hükümetinin cevabı olmaktaydı.

Diğer taraftan Fahd Plânı, "Bölgedeki bütün devletler barış içinde yaşayabilmelidir" diyor ve bu hususun Birleşmiş Milletler veya bazı B.M. üyeleri tarafından garanti edilmesini istiyordu.

---

(172) Demecin metni: **Documents and Statements...1979-82,** p.51.

(173) Veliahd Prens Fahd, 1975 yılında tahta çıkan Kral Halid'in 69 yaşında iken 13 Haziran 1982 günü kalp sektesinden ölmesi üzerine Suudi Arabistan Kralı olacaktır.

(174) Fahd Plânın denen bu 8 maddenin metni: **Documents and Statements...1979-83,** p.52; **Am. For. Pol...1981,** p.704; **Historic Documents of 1981,** pp.633-634; **Keesing's...1983,** p.31912; Willard Beling, **Middle East Peace Plans,** p.62.

Bu şekildeki ifadesi ile Fahd Plânı, bölgede barış içinde yaşaması söz konusu devletler için ne "İsrail" adından ve ne de Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararlarından söz etmemekteydi. Yani, İsrailin "tanınmış ve güvenlikli" sınırlar içinde yaşaması hiç gözönünde tutulmayıp, sadece "barış içinde yaşama"dan söz edilmekteydi ki, bunun da gayet belirsiz bir ifade olduğu açıktı. Kısacası, Fahd Plânı'nın "kapsamlı barış" dediği şey, münhasıran bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasıydı.

Prens Fahd'ın istedikleri bu kadar da değildi. Prense göre, Amerika İsraili kayıtsız şartsız desteklemekten vazgeçmeli ve Orta Doğu meselesinin Filistin meselesi demek olduğunu kabul etmeliydi.

Nihayet Prens Fahd, Arap-İsrail meselesinde Amerika gibi Avrupa Ekonomik Topluluğunun da sorumluluğu bulunduğunu ve bilhassa Filistinin eski mandateri olarak, o sırada Topluluğun dönem başkanlığını yapmakta olan İngiltereye de büyük sorumluluk düştüğünü belirtiyor ve Topluluğun Amerikaya da baskı yapmasını istiyordu. Prens Fahd'ın, bu şekilde Avrupa Topluluğunu yardıma çağırması ve hatta Topluluğu Amerikanın karşısına çıkarmak istemesi, Topluluğun 14 ay önceki Deklârasyonundan ceraset almaktaydı.

Fahd Plânına Amerikanın ilk tepkisi olarak, Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 11 Ağustos 1981 günü yaptığı yorumda ([175]), Fahd Plânının, Suudi hükümetinin şimdiye kadarki tutumunun yeni bir ifadesi ile, 242 ve 338 sayılı kararların bir özeti olduğunu söylemekle yetindi.

Fakat Fahd Plânı asıl Ekim ayından itibaren ve Amerikanın Suudi Arabistana mühim miktarda silâh satmak istemesi üzerine güncel hale geldi. Tepkiler de o zaman daha belirginleşti.

Reagan yönetimi, Irak-İran savaşı ve Suudi Arabistanın Irakı desteklemesi dolayısile Suudi-İran münasebetlerinin, aynı zamanda mezhep faktörüne dayalı olarak (Sünni-Şiî mücadelesi) gerginleşmesi üzerine, Suudi Arabistana 8.5 milyar dolar tutarındaki çeşitli silâhların satılması için 1 Ekim 1981 de Kongre'den yetki istedi. Söz konusu silâhlar esas itibarile Suudi Arabistanın hava savunmasını güçlendirmek içindi. Satışa konu olan silâhların başlıcaları da şunlardı: 5 tane AWACS (Erken uyarı ve kontrol sistemi) uçağı, bu uçaklar ile Suudi Arabistanın daha önce satın aldığı 60 adet F-15 uçağına havada yakıt ikmali yapmak için 6 tane KC-707 tanker uçağı; F-15 lerden atılan havadan havaya 1.177 tane "Sidewinder" füzesi.

Tamamen Irak-İran savaşı ile ilgili görünen bu silâh satışını önlemek için İsrail her türlü çabayı harcarken, Reagan yönetimi de Kongreden karar

---

(175) Bak.: **Am. For. Pol...1981,** p.704.

çıkarmak için bütün ağırlığını koydu. Neticede Temsilciler Meclisi 14 Ekimde 111 e karşı 301 oyla ve Senato da 28 Ekimde 48 e karşı 52 oyla bu satışı onayladı ([176]).

Fahd Plânının tartışması, bilhassa Amerika ile İsrail arasında, AWACS konusu dolayısile ortaya çıktı. Başkan Carter, satış yetkisinin Senato'dan çıktığı gün, 28 Ekimde verdiği bir demeçte ([177]), Fahd Plânı ile, Suudilerin ilk defa olarak İsrailin varlığını kabul ettiklerini, Plânın diğer kısımları ile ne Amerika ve ne de İsrail mutabık olmasa bile, bunun mühim bir gelişme olduğunu söylemiştir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü ise, 29 Ekim günü basına yaptığı açıklamada, daha da ileri giderek, Amerikanın, Fahd Plânını, "bölgede âdil ve kapsamlı bir barış çabasına bir katkı" olarak telâkki ettiğini söylemekteydi ([178]).

Amerikanın bu tutumu üzerine İsrail Başbakanı Begin, parlâmentoda 2 Kasım günü Fahd Plânı konusunda uzun bir konuşma yaptı ([179]). Fahd Plânını yerden yere vurduğu bu konuşmasında Begin, plânı madde madde tahlil ederek, bunun bir "Barış Plânı" değil, "İsraili Ortadan Kaldırma Plânı" olduğunu söyledi.

Kudüs konusunda ise Begin şöyle diyordu: "Kudüs konusunda tek bir şey söyliyeceğim: ...Kudüs bir bütündür. İsrailin ebedî başkentidir ve bir daha asla bölünmeyecektir".

Yahudi yerleşimleri konusunda ise Begin, "İsrail Ülkesi"nde (Eretz Israel veya Eretz Yisrael) bu yerleşimlerin kurulmasının, İsrailin sadece vazgeçilmez hakkı olmadığını, aynı zamanda da millî güvenliğinin ayrılmaz bir parçasını teşkil ettiğini ileri sürmekteydi.

Konuşmasının sonunda Begin, sadece Camp David Anlaşmalarının İsraili bağladığını, bu Anlaşmaların gereklerini yerine getirdiklerini ve getirmeye de devam edeceklerini söylemekteydi ki, bu son iddianın gerçeklere ters düşüp düşmediği tartışmaya çok müsaitti.

Fahd Plânı'nın üzerinde en çok durulan tarafı, 7. maddesiydi. Bu madde genel olarak, Suudi Arabistanın İsrailin varlığının kabul ettiği şeklinde yorumlanmıştı. Begin konuşmasında, "Bölgedeki **bütün devletler** barış içinde yaşayabilmelidir" ifadesini ele alarak, mademki, diyordu, Amerika ve Avrupada "bazıları" bu ifadenin **İsraili** de içine aldığını söylüyorlar; neden

(176) Bu konuda bak.: **Am. For. Pol...1981,** pp.808-828; **Historic Documents of 1981,** pp.787-789; **Keesing's...1983,** p.31912.

(177) Bak.: **Am. For. Pol...1981,** p.716; **Documents and Statements...1979-82,** p.55.

(178) Basın açıklaması için bak.: **Am. For. Pol...1981,** pp.716-717.

(179) Konuşmanın metni: **Documents and Statements...1979-82,** pp.53-54.

Suudi Arabistan bu maddede açıkça "İsrail" adını zikretmiyor ve İsraili tanımıyor, diye soruyordu.

Şüphesiz Amerikanın da telkini ile Prens Fahd, 2 Kasım günü yaptığı yeni bir açıklamada, bölgedeki "bütün ülkelerin", yani ne kadar ülke varsa, 7. maddede bunların hepsinin kasdedildiğini söyledi ([180]). Fakat yine bu açıklama samimi görünmedi. Çünkü, Fahd Plânında, "bütün devletler" deyiminin, dolaylı da olsa, İsraili de içine alması, diğer Arap devletleri ve bilhassa "Red Cephesi"nce tepki ile karşılandığından, 25 Kasımda Fez'de (Fas'da) yapılan Arap zirvesi arifesinde, Suudi hükümetinin bir diğer açıklamasında, "bölgedeki bütün ülkeler" deyimi, "bölgedeki bütün halklar"a çevrilmiştir ([181]).

Fakat Suudi Arabistanın bu "çevir kaz yanmasın" tutumu, kendisinin Red Cephesi ile çatışmasını önleyemedi. Çünkü Fez zirvesi 25 Kasım günü ancak dört saatlik bir toplantı yapabilmiş ve Fahd Plânı yüzünden çıkan tartışmaların şiddetlenmesi üzerine, Fas Kralı zirveyi alelacele tatil etmek zorunda kalmıştır. Bu tartışmalarda, Fahd Plânı ve Suudi Arabistan, İsrailin varlığını kabul ettikleri ve Plân'da FKÖ'yü hiç zikretmemiş oldukları için ağır tenkitlere uğramışlardır ([182]).

Mamafih, Prens Fahd'ın 2 Kasımdaki açıklaması Amerikayı çok memnun etmiş olmalı ki, Başkan Reagan 10 Kasımda verdiği bir mülâkatta ([183]), "zımnî" (implicit), yani üstü kapalı bir şekilde de olsa, Fahd Plânının İsrailin bir millet olarak varlığını kesin bir şekilde tanıdığını, ve Plân'ın en mühim noktasının da bu olduğunu, çünkü bu Plân'ın, "bölgedeki bütün devletleri" barış içinde birarada yaşamaya çağırdığını söyledikten sonra, "en gerçekçi yaklaşım"ın Orta Doğu barışını Camp David Anlaşmalarına ve 242 sayılı karara dayandırmak olduğunu ilâve etmiştir.

Başkan Reagan'ın bu açıklamasının, Red Cephesinin Fez zirvesindeki sert tepkilerinin mühim bir sebebi olduğunda şüphe yoktur. Fakat Başkan Reagan'ın Fahd Plânı'na gösterdiği bu sempatik tutum İsrailin tepkilerini de arttırmış olmalı ki, 1966-1974 yılları arasında İsrail Dışişleri Bakanlığını yapan, muhalefetteki İşçi Partisi milletvekili Abba Eban, 18 Kasım 1981 günlü **The New York Times**'da yayınlanan bir yazısında ([184]), İsrailin "varolma hakkı"nın başkaları tarafından ilânına ihtiyacı bulunmadığını söylüyor ve

---

(180) Bak.: **Keesing's...1983,** p.31912.

(181) **aynı kaynak,** p.31912.

(182) **Documents and Statements...1979-82,** p.56.

(183) Bak.: **aynı kaynak,** p.55.

(184) Bu yazı için bak.: **aynı kaynak,** p.110.

(185) Bu konuda yapılan açıklama için bak.: **aynı kaynak,** pp.35-37.

Amerikan politikasının Suudi Arabistana göz kırpmaktan vazgeçip, Camp David Anlaşmalarına **sadakatle** bağlı kalmasını istiyordu.

Böylece Fahd Plânı ve bu plân karşısındaki Amerikan tutumu, ne İsa'ya, ne de Musa'ya yaranamadı.

Mamafih, Fahd Plânı tamamen de tesirsiz kalmış görünmüyor. Zira Plân'ın 6 Ağustosta açıklanmasından sonra, Enver Sedat ile Menahem Begin, 1980 Mayısında Kudüs'ün İsrail tarafından ilhakı üzerine özerklik görüşmelerinin kesilmesinden bu yana, ilk defa olarak, 26 ve 27 Ağustos 1981 günlerinde İskenderiye'de biraraya gelerek, özerklik görüşmelerinin yeniden başlatılması kararını almışlardır ([185]).

Bunun arkasından, Mısır, İsrail ve Amerikan temsilcileri biraraya gelerek yaptıkları iki günlük toplantıdan sonra 24 Eylül günü bir bildiri yayınlıyarak ([186]), özerklik görüşmelerine yeniden devam edeceklerini ve Batı Şeria ve Gazze Filistinlilerinin de bu görüşmelere **aktif olarak** katılmasını sağlamaya karar verdiklerini açıkladılar.

Özerklik görüşmeleri yeniden başlamakla beraber, yine de bir yere varamadı. İsrail Dışişleri Bakanlığının 1982 Ocak ayında yayınladığı ve özerklik görüşmelerinde, "Camp David Anlaşmaları çerçevesinde" sunduğunu söylediği özerklik plânı ([187]) ise, özerklik yönetimine bir takım alanlarda yetkiler tanımakla beraber, bu yetkilerde bir açıklık bulunmadığı gibi, bu yetkilerin dahi müzakere konusu yapıldığı görülüyordu. Ayrıca, özerk yönetim süresince, İsrail askerî yönetiminin nereye kadar devam edeceği konusu da müphemdi. Nihayet, özerklik organlarının üye sayısı da iyice sınırlanmaktaydı.

Halbuki Mısırın özerklik görüşleri bunlardan çok farklı idi ve bu durum bir kere daha ortaya çıktı. Bağlantısızların Hazırlık Komitesinin Kuveyt'de yapılan toplantısına, ev sahibi Kuveyt tarafından Mısır da davet edildi. Mısır delegesi Ahmed İsmet Abdülmecid, 6 Nisan 1982 günü bu toplantıya, Fahd Plânına benzer bir Orta Doğu Barış Plânı sundu ([188]). Mısırın bu plânı, 1982 yılının ortalarına gelindiği halde, Filistin özerkliği konusunda Mısır ile İsrailin hâlâ birbirlerinden ne derece uzakta bulunduğunu bir kere daha ortaya koymaktaydı. Mısırın bu plânının özelliği, Camp David Anlaşmalarından hiç söz etmemesiydi. Bunun dışında diğer unsurlar, Mısırın daha önceki görüşlerini yansıtmaktaydı. Buna göre, İsrail ile Filistinliler birbirlerine tanıyacaklar, İsrail işgal ettiği topraklardan geri çekilecek, bütün yahudi yerleşimleri sökülecek, Batı Şeria ve Gazze topraklarında bağımsız bir Filistin Devleti kurulacak

(185) Bu konuda yapılan açıklama için bak.: **aynı kaynak,** pp.35-37.
(186) Bildirinin metni : **Am. For. Pol...1981,** pp.705-706.
(187) Plânın metni için bak.: **Documents and Statements...1979-82,** pp.38-42.
(188) **Keesing's...1983,** p.31912.

ve ondan sonra da İsrail ile komşuları, birbirlerinin güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde yaşama haklarını kabul edeceklerdi.

Mısırın bu plânı ne Arap dünyasında, ne de İsrailde herhangi bir yankı uyandırmadan Bağlantısızların Hazırlık Komitesi zabıtlarına geçmekle kaldı.

c) **Reagan Plânı :** Reagan Plânı konusunda belirtilmesi gereken ilk husus, bunun gerçek anlamda bir "Barış Plânı" olmasından ziyade, barış görüşmeleri için bir takım temel ilkeler ortaya atmasıdır Yani, barış görüşmelerinde bir başarıya ulaşılabilmesi için, Başkan Reagan, tarafların peşinen kabul etmesi gereken ilkeleri belirtmekteydi.

İkinci olarak belirteceğimiz nokta şudur: Bu ilkeler esas itibarile bundan sonraki Bölüm'de ele alacağımız Lübnan gelişmeleri içinde ortaya atılmakla beraber, yine de Mısır-İsrail özerklik görüşmelerinin başarısızlığı ile yakından bağlantılı bulunmakta ve bu sebeple de, Lübnan gelişmeleri içinde değil, bu Bölüm'de ele alınmaktadır.

Başkan Reagan'ı böyle bir teşebbüse sevkeden faktör ve bu teşebbüsün Lübnan gelişmeleri içinde yapılmasının sebebi ise, 1982 Haziranında İsrailin Lübnanı işgali sonunda, FKÖ'nün Lübnanı ve karargâhı bulunan Beyrut'u terketmek zorunda kalışıdır. Başka bir deyişle FKÖ Orta Doğudan çıkarılmıştır. Başkan, bu gelişme neticesi, Filistin meselesinin ciddi bir noktaya geldiği inancı ile, bu barış teşebbüsünü yapma zorunluluğunu hissetmiştir.

Başkan Reagan 1 Eylül 1982 akşamı Amerikan radyo ve televizyonlarından Amerikan halkına hitaben yaptığı konuşmada ([189]), Camp David Anlaşmaları çerçevesinde yürütülen Filistin özerkliği görüşmelerinin, Enver Sedat'ın ölümü ile kesildiğini, bununla beraber Amerikanın 1982 Ocak ayından itibaren, görüşmeleri canlandırmak için harekete geçtiğini, hatta 1982 Nisanında taraflara yeni bir tasarı sunmaya hazırlanırken, Lübnan hâdiselerinin şiddetlendiğini, başta İsrail olmak üzere, tarafların Lübnan gelişmelerinin içinde bulunmaları dolayısile özerklik görüşmelerinin harekete geçirilemediğini, fakat şimdi FKÖ'nün Beyrutu tamamen terketmiş olması sebebile daha ciddi bir durumun ortaya çıktığını, bunun da Filistinlilere "yurt" meselesini ön plâna getirdiğini belirterek, Filistin meselesinin sadece bir mülteciler meselesi olmadığını, bu sebeple de Filistin meselesine bir çare bulmak için, Orta Doğu barışı konusunda "müzakere" yolunun açılması gerektiğini ve barış için de "müzakere"den başka yol olmadığını bütün ilgili tarafların kabul etmesi gerektiğini söyledi ve bu müzakerelerin temel ilkeleri hakkındaki görüşlerini de şu şekilde belirtti ([190]).

(189) Konuşmanın metni: **Am. For. Pol...1982,** pp.753-757; **The Quest for Peace,** pp.108-114; **Historic Documents of 1982,** pp.755-766; Saunders, **The Other Walls,** pp.170-176; **Keesing's...1983,** pp.32034-32036; **Survival,** November-December 1982, pp.277-281.

(190) Bu görüşlerin maddeler haline konulması tarafımızdan yapılmıştır. Esas metinde görüşler maddeler halinde sıralanmamıştır.

1) FKÖ Lübnanda askerî bakımdan mücadeleyi kaybetmiş ise de, bu durum Filistin halkının âdil bir çözüm özlemini azaltmamıştır. Buna karşılık, İsrailin Lübnandaki askerî başarıları, kendisinin askerî bakımdan bölgede en güçlü devlet olduğunu göstermekle beraber, sadece bu askerî gücün İsraile ve komşularına âdil ve devamlı bir barış getiremiyeceği görülmüştür.

2) Mesele, İsrailin meşrû güvenlik endişeleri ile, Filistinlilerin meşrû haklarının nasıl uzlaştırılacağı meselesidir. Bu meselenin cevabı ise ancak müzakere masasında bulunabilir.

3) İsrail şunu anlamalıdır ki, özlemini çektiği güvenlik, asalete, basirete ve cesarete dayanan gerçek bir barış ile sağlanabilir. Filistin halkı da şunu kabul etmelidir ki, kendisinin siyasî amaçlarının gerçekleşmesi, İsrailin güvenlikli bir geleceği ile bağlantılıdır.

4) İsrail bugün bir gerçektir. İsrail varlığını sürdürüyor ve güvenlikli ve savunulabilir sınırlar arkasında varlığını sürdürme hakkına sahiptir. Keza, komşularından da bu gerçekleri tanımayı istemeye hakkı vardır.

5) Filistinlilerin Beyrut'tan ayrılması, Filistin halkının bir yurt meselesini her zamankinden daha dramatik hale getirmiştir. Filistinliler, davalarının bir mülteciler meselesi olmadığını ileri sürmektedirler ki, bu görüşü paylaşıyorum.

6) Devamlı olabilecek bir barış, bu anlaşmazlıktan en fazla etkilenenlerin bu meselenin içine girmesini gerektirmektedir. Bilhassa Ürdün ve Filistinlilerin.

7) Camp David Anlaşmalarının Batı Şeria ve Gazze için öngördüğü beş yıllık geçici özerklik dönemi, Filistinlilere, kendi işlerini kendilerinin yapabileceğini göstermek içindir ve böyle bir özerkliğin İsrailin güvenliği için bir tehdit teşkil etmesi söz konusu olamaz. Yine bu çerçeve içinde, Amerika, bu topraklarda yahudi yerleşimlerinin kurulmasının da karşısındadır.

8) Amerika Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasının da karşısındadır. Amerika bu topraklarda böyle bir devletin kurulmasını desteklemiyecektir. Fakat bu toprakların İsrail tarafından ilhak edilmesini veya devamlı olarak İsrailin kontrolu altında kalmasını da desteklemiyecektir. En iyi çözüm, Batı Şeria ve Gazze'nin özerk yönetiminin Ürdün ile bir ortaklık (association) kurmasıdır. Adil ve devamlı bir barış ancak bu suretle mümkün olabilir.

9) Amerikanın inancına göre, İsrail 242 sayılı karar gereğince, Batı Şeria ve Gazze de dahil, işgal ettiği bütün topraklardan çekilmelidir. Fakat bu, ancak İsrailin gerçek bir barışı ve normal münasebetlerin kurulmasını elde ettiği ölçüde mümkün olacaktır.

10) Kudüs, Amerikanın inancına göre, bir bütün olarak kalmalı, fakat nihaî statüsü ancak müzakere yoluyla tesbit edilmelidir.

Görüldüğü gibi, Başkan Reagan'ın "plân" olarak ortaya attığı ilkeler, anahatları ve esasları itibarile, Carter yönetiminin politikasından farklı değildi. Farklılık "vurgulamalarda" idi. Bilhassa, Filistinlilere bir yurt sağlanması meselesi, bütün plânın ağırlık noktasını teşkil ediyordu.

Reagan Plânı'nın ikinci özelliği de, İsrailin işgal ettiği toprakları ve bilhassa Batı Şeria ile Gazze'yi ilhak edemiyeceğini veya devamlı olarak kontrolu altında tutamıyacağını **kesinlikle** belirtmiş olmasındaydı. Carter da bu toprakların ilhakına, yahudi yerleşimlerinin kurulmasına karşı ve Filistin özerkliğine hararetle taraftar olmakla beraber, ilhak ve devamlı kontrol konusunda Başkan Reagan kadar kesin ve sert olmamıştı.

Amerikanın bu tutum değişikliğinde iki sebep mühim rol oynamış görünüyor. Biri, söylediğimiz gibi, Filistinlilerin Lübnandan çıkarılmasından sonra yurt meselesinin ön plâna çıkması olması, ikincisi ise, 1982 Haziranında Dışişleri Bakanı Haig'in istifası ve yerine George Shutz'un gelmesiydi. Haig, İsrailin Lübnan harekâtını, bilhassa FKÖ açısından hararetle desteklemişti. Halbuki Shultz, Amerikanın Araplarla münasebetlerinin düzeltilmesi taraftarıydı ([191]). Onun içindir ki, Amerika, Ağustos ayında İsrailin Lübnandan çekilmesi hususunda İsraile baskı yapmış ve bu çekilmeyi de sağlamıştır.

Reagan Plânı İsrail tarafından reddedildi. İsrail hükümeti bu Plâna tepkisini, 2 Eylül günü yayınladığı bir bildiri ([192]) ile açıklarken, Başbakan Begin de Başkan Reagan'a yazdığı ve 5 Eylülde açıklanan mektubunda ([193]), Batı Şeria ve Gazze'de kendi kendini yöneten bir Filistin varlığının (entity) kabul edilmesinin, İsrailin bizatihi varlığını tehdit edebileceğini ve bir Filistin Devletinin kurulmasına kadar gidebileceğini, bunun ise Orta Doğunun göbeğinde bir "Sovyet üssü"nün kurulması demek olacağını bildirdi. İsrail bununla da yetinmedi ve âdeta Reagan Plânına bir cevap olmak üzere, Batı Şeria'da 3 tane daha yeni yahudi yerleşiminin kurulması için 18.5 milyon dolarlık bir ödenek ayrıldı. Bu yeni 3 yerleşim ile, Batı Şeria'da kurulan yahudi yerleşimlerinin sayısı 109 a çıkmış oluyordu. Esasında, 1981 Haziran seçimlerinden sonra, **Likud Bloku** ile, koalisyon yaptığı dinci partiler arasında varılan anlaşmaya göre, Batı Şeria ve Gazze'nin beş yıllık geçici özerklik yönetiminden sonra, İsrailin bu topraklar üzerindeki tam egemenliğinin tesisi kararlaştırılmıştı. Açıkca ilân edilen bu anlaşma ile, İsrailin toplam nüfusunun % 35 ini teşkil eden 1.3 milyon Arap (veya Filistinli) üzerinde

(191) **Keesing's...1983,** p.31917.

(192) Bildiri için bak.: **Survival,** November-December 1982, p.279.

(193) Bak.: **Keesing's...1983,** p.32036.

devamlı bir egemenlik tesis edilirken, Camp David'de öngörüldüğü şekilde Filistin meselesinin devamlı bir çözümünün müzakere edilmemesi de kararlaştırılmıştı. Nihayet, bu yeni koalisyon ile birlikte, Batı Şeria'da 1982 de mevcut olan 25.000 kişilik yahudi nüfusunun ([194]) 1985 de üç misline çıkarılması öngörülmekteydi ([195]).

Buna karşılık, muhalefetteki **İşçi Partisi**'nin lideri Shimon Peres'in Reagan Plânı hakkında 14 Eylülde bazı Amerikan gazetelerine verdiği demeç Begin hükümetininkinden daha yumuşak bir görüşü yansıtmaktaydı ([196]). Peres demecinde, Reagan Plânı'nın İsrail lehine söylediklerine ağırlık vermekle beraber ve bilhassa Amerikanın bir Filistin devletinin kurulmasına karşı olduğunu vurgulayarak, Filistin özerkliğinin Ürdün ile bağlantılı hale getirilmesine karşı çıkmamıştır. Shimon Peres'in demecinin ağırlığını Ürdün teşkil etmiştir ve bu konuda da muhalif bir görüş ifade etmemiştir. Sadece bazı rezervler koyarak, bazı hususlara işaret etmekle yetinmiştir.

Shimon Peres'in tek itirazı Kudüs konusunda olmuştur. Bu konuda da Peres, "İsrail, Kudüs'ün tüm bütünlüğü ile İsrail başkenti olarak devam etmesi kararında birleşmiştir" demiştir. Bununla beraber Peres, Başkan Reagan'ın konuşmasının, müzakerelerin devamı için "en gerçekçi" bir yaklaşım olduğunu ve İsrailin bu fırsatı kaçırmaması gerektiğini söylüyordu.

Reagan Plânına Arapların tepkileri ise oldukça yumuşak oldu. Mısır hükümeti, plânın "müsbet tarafları" olduğunu ve barış prosesini hareketlendirebilecek bir potansiyele sahip bulunduğunu söylerken, Ürdün Dışişleri Bakanlığı da, plânın "müsbet unsurlar" ihtiva ettiğini ve incelemeye değer olduğunu bildirmekteydi. Mamafih, Fez zirvesi çok yakın olduğu için bir çok Arap ülkesi resmî görüş açıklamaktan kaçındı. FKÖ'nün Şam'da üslenmiş olan grupları Reagan Plânı'nı toptan reddedip, bunun Camp David'in bir devamı olduğunu ileri sürerken, FKÖ'nün "Dışişleri Bakanı" pozisyonunda bulunan ve el-Fetih mensubu Faruk Kaddumi ise görüşünü "tümü itibarile fena değil" şeklinde ifade etti ([197]).

Reagan Plânına, İsrailden sonra en sert tepki gariptir, Sovyet Rusyadan geldi. **Tass** Ajansı 5 Eylülde yayınladığı bildiride ([198]), Reagan'ın 1 Eylül konuşmasını bir "komedi" olarak nitelendirerek, Başkan Reagan'ın, İsrailin Lübnanda yaptığı zuzümlere hiç değinmediğini, FKÖ'yü hiç nazarı itibare almadığını ve bağımsız Filistin Devletinin kurulmasını reddettiğini

(194) **Keesing's... 1983,** p.32036 da bu nüfus 30.000 olarak ve toplam Arap nüfus da 1 milyon olarak verilmektedir.

(195) **Strategic Survey, 1982-1983,** p.70.

(1986) Peres'in demecinin metni: **Survival,** Nov.-Dec.1982, pp.281-282.

(197) **Keesing's... 1983,** pp.32036-32037.

(198) Bildirinin metni: **Survival,** November-December 1982, p.282.

belirttikten sonra, Camp David Anlaşmalarının, Arap ülkelerini birer birer boğmak amacını güttüğünü ileri sürmekteydi.

d) **Fez Plânı :** Şurası bir gerçektir ki, Başkan Reagan'ın 1 Eylül 1982 konuşması ile ortaya attığı barış prosesi ilkeleri, âdeta bir "zincirleme reaksiyon"a sebep oldu. daha önce de belirttiğimiz gibi, Reagan Plânı'na Arap dünyasından cevap, 6-9 Eylül 1982 günlerinde Fas'ın Fez kentinde toplanan 12. Arap Zirvesi'nin 9 Eylül günü yayınladığı bildiri ile geldi ([199]). Bildirinin "Arap-İsrail Anlaşmazlığı" başlığını taşıyan 8 maddelik kısmında, Filistin meselesinin çözümü ve bir Orta Doğu barışı için bazı ilkeler belirtiliyordu ki, esasında, "Fez Plânı" denen bu ilkeler, bir yandan Reagan Plânı'na cevap teşkil ederken, öte yandan da, Fahd Plânı'nın biraz değiştirilmiş şeklinden başka bir şey değildi.

Fez Plânı da İsrailin işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmesini ve bu topraklardaki yahudi yerleşimlerinin tamamen sökülmesini ve ondan sonra da bu topraklarda bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasını öngörmekteydi. Bu bağımsız Filistin Devletinin başkenti de Kudüs olacaktı. Yalnız bu bağımsız Filistin Devletinin kuruluşu için, Birleşmiş Milletler gözetiminde **bir kaç aylık** bir geçiş öngörülmekteydi. Yine Fahd Plânı'nın 7. maddesinde olduğu gibi, Fez Plânı'nın 7. maddesinde de, "Filistin Devleti" de dahil, bölgedeki **bütün devletlerin** (halkların değil) barış ve güvenlik içinde yaşamaları, B.M. Güvenlik Konseyi tarafından garanti edilecekti.

Görüldüğü gibi, Fez Plânı'nda da İsrailin adı geçmediği gibi, İsrailin varlığının kabul edildiğine dair de kesin bir işaret mevcut değildi. Sadece "bölgedeki bütün devletler" deyimi, dolaylı olarak İsraili de içine almaktaydı. Fakat Arap Birliği İsraili resmen tanıdığını açıklamaktan kaçınmaktaydı. Böyle olunca, aynen Fahd Plânı'nda olduğu üzere, Fez Plânına da İsraili en küçük bir müsbet tepki göstermesi elbetteki beklenemezdi.

Nitekim İsrail Dışişleri Bakanlığı 10 Eylüldeki açıklamasında, Fez bildirisinin, klâsik Arap görüşlerini tekrar etmesi sebebile, bir yenilik taşımadığını, bu sebeple de nazarı itibare almaya değer bulunmadığını bildirdi ([200]).

Bununla beraber, Sovyetler Birliği lideri Leonid Brejnev, 15 Eylülde yaptığı bir konuşmada ([201]), açıkça ismini zikretmemekle beraber, 9 Eylül 1982 tarihli Fez Plânı'nı desteklemekteydi.

---

(199) Fez Bildirisinin Filistin konusundaki 8 maddesinin metni: **Am. For. Pol...1982,** p.758; Beling, **Middle East Peace Plans,** p.64; **Keesing's...1983,** p.32037; Saunders, **The Other Walls,** pp.176-178 (Bildirinin tam metni).

(200) **Keesing's...1983,** p.32037.

(201) Bak. **Survival,** Nov.-Dec., 1982, p.283.

Diğer taraftan, FKÖ'nün parlâmentosu mahiyetindeki Filistin Millî Konseyi, 22 Şubat 1983 de Cezayir kentinde yaptığı 16. toplantısında kabul ettiği kararlarda ([202]), Fez Plânı'nın Filistinlilerin **asgari istekleri** olduğunu, Ürdün ile münasebetlerin ise **iki bağımsız devlet arasında** bir konfederasyon şeklinde olması gerektiğini belirterek, Brejnev'e de 15 Eylül konuşması için teşekkür ediyor ve Camp David Anlaşmaları ile Reagan Plânı tümden reddedildikten sonra, bunların tamamen tasfiyesi için sonuna kadar mücadele etme kararlılığını da ifade ediyordu.

Mamafih, bir yandan Reagan Plânı öte yandan da Fez Plânı, Amerika ile Arap devletleri arasında uzlaştırıcı müzakerelerin açılmasına sebep oldu ise de, bu temasların bir kaç ay sürmesine rağmen, yine de bir netice alınamadı ([203]). Çünkü Fez Zirvesinden bir hafta sonra, İsrailin, Beyrutun güneyinde Sabra ve Şatilâ mülteci kamplarında giriştiği katliâm Orta Doğunun havasını tam bir gerginlik içine sokmuştur.

Bundan sonra Filistin meselesi, hemen hemen günümüze kadar (1988 sonları) Lübnan gelişmelerinin tesiri altında kalacaktır. Bu sebeple, 1975 teki iç savaşla başlayan Lübnan gelişmelerinin incelenmesini tamamlamadan, Filistin meselesinin gelişmelerini sona erdirmek mümkün değildir.

(202) Kararlar için bak.: **Survival**, May-June 1983, pp.135-137.
(203) Bu konuda bak.: **Keesing's...1983**, pp.32038-320-39.

VIII
Batı Şeria'dan Beyrut'a - İsrail ve Lübnan

İsrailin Lübnandaki mücadelesi, doğrudan doğruya bir "Filistin Meselesi" veya bir Batı Şeria ve Gazze melesesi değildir. Lübnan, İsrail için bir "FKÖ Meselesi", Filistin terörünün kökünü kazıma meselesi olmuştur. 1970 ler başlarken İsrail için, Gazze'den, Ürdün'den veya Golan Tepelerinden yönelen bir FKÖ terörü veya Filistin gerillaları meselesi artık hemen hemen kalmamış gibidir. Fakat bu sefer, şimdiye kadar ciddi bir şekilde söz konusu olmayan "kuzey tehlikesi", yani Lübnan topraklarından yönelen FKÖ ve el-Fetih tehlikesi, on yıldan fazla bir süre ile İsraili Lübnana yöneltecek ve bu da uzun süreli bir Lübnan krizine sebep olacaktır. Bu açıdan, İsrailin Lübnan mücadelesine **5. Arap-İsrail Savaşı** demek pek de yanlış olmayacaktır.

1. Lübnan Sahnesinin Aktörleri ve Faktörleri

İsrailin, 1970 lerin başından itibaren Lübnan ile çatışma haline gelmesi, esas itibarile iki sebepten kaynaklanmıştır.

Birincisi, Lübnanın sosyal yapısıdır. Lübnan halkı, İsrailin diğer komşuları gibi tümüyle Müslüman olmadığı için, İsrailin bir devlet olarak ortaya çıkması hâdisesine daima uzaktan bakmış, Arap dünyasının İsraile karşı tepkilerine bulaşmamaya çalışmıştır. Hatta denebilir ki, Lübnan nüfusunun hemen hemen yarısını teşkil eden Hıristiyan halk, yanıbaşlarında Müslüman olmayan bir devletin kuruluşunu, muhtemeldir ki, içlerinde gizledikleri bir sempati ile karşılamıştır. Bu sebeplerden dolayı da, Lübnan Hıristiyanları, Lübnan topraklarının İsraile karşı terorist faaliyetlerin üssü olarak kullanılmasına daima karşı çıkmışlardır.

İkinci sebep FKÖ ve el-Fetih faktörüdür. 1948-49 Arap-İsrail savaşından sonra, en az 150.000 kadar Filistin mültecisi Lübnana sığınmakla beraber, bunların FKÖ tarafından İsraile karşı kullanılmasına, İsrail hükümetinin tepkilerini üzerine çekmemek için, Lübnan hükümetleri müsaade etmemiştir. Fakat 1970-71 den itibaren durum değişmeye başlamıştır.

Hatırlanacağı üzere, 1967 savaşından sonra İsrail, Batı Şeria'da üslenmiş bulunan el-Fetih'i bu topraklardan çıkarınca, bunlar Ürdün topraklarına yerleşmişlerdir. Lâkin el-Fetih ve FKÖ'nün Ürdün'de Kral Hüseyin'i devirip bu topraklarda bir Filistin Devleti kurmak için harekete geçmesi, Ürdünde 1970 yılında bir iç savaşa sebep olmuş ve Kral Hüseyin 1970-71 de el-Fetih ve FKÖ'ye ağır bir darbe indirip, bu Filistin terör ve gerilla örgütlerini ülkesinden kovmuştur. Arafat bütün adamları ve gerillaları ile Lübnan'a sığınınca, hem Lübnan Hıristiyanları için ve hem de İsrail için durum değişmeye başlamıştır.

Fakat Lübnan sahnesinin aktörleri sadece Lübnan Hıristiyanları, İsrail ve FKÖ değildir. O zaman olduğu gibi bugün de, milletlerarası politikadaki Lübnan meselesinin başta gelen faktörü **Suriye**'dir. Biraz aşağıda değineceğimiz üzere, Suriye politikası, oldum olasıya, 1920 Martında Suriye Millî Kongresi'nin ilân ettiği ve Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'den meydana gelen **Büyük Suriye** projesinin peşinden koşmuştur. Bütün Arap halklarını bir tek "Arap Milleti" sayan Baas, 1970 den itibaren Hafız Esad'ın liderliğinde "Büyük Suriye" tasarısına daha fazla ağırlık vermiştir. Suriye hiç bir zaman Beyrut'da bir diplomatik temsilcilik açmamıştır. Çünkü Lübnan'ı daima Suriyenin bir parçası saymıştır.

El-Fetih ve FKÖ'nün Ürdünden kaçıp Lübnana sığınması ise, Suriyenin amaçlarına iki bakımdan hizmet edecek görünmüştür. **Birincisi,** FKÖ ve el-Fetih'i İsraile karşı kullanmak için. Daha önce de belirttiğimiz gibi, her Arap devleti FKÖ'yü kendi kontrolu altına alıp kendi amaçları için kullanmaya çalışmıştır. FKÖ önce Nâsır'ın kontroluna girmiş iken, 1970 Eylülünde, yani FKÖ'nün Ürdün'den kovulması ve Lübnana sığınması sırasında, Nâsırın ölümü üzerine, Suriye FKÖ'yü kendi kontroluna almak istemiştir. FKÖ içindeki aşırı fraksiyonlara veya gruplara kucak açan ve Arap dünyasında "Red Cephesi"nin liderliğini yapan Suriye için, el-Fetih ve FKÖ'nün Lübnana gelmesi, İsraile karşı "Lübnan Cephesi'nin açılması imkânını sağlamaktaydı. Ne var ki, Lübnan gelişmeleri içinde FKÖ Lübnandan da çıkarılacak ve Suriye ile bağları da kopacaktır.

Diğer taraftan, FKÖ'nün Lübnana gelmesi, Ürdünde bir devlet kuramayan Filistinliler için, en azından güney Lübnanı kontrolları altına almaları imkânını açıyordu ki, bu, Suriye bakımından, Lübnanın tamamen kendi kontroluna girmesinde mühim bir merhale olacaktı. Bilhassa, 1975-76 iç savaşından sonra, Suriyenin Arap Caydırma Gücü olarak Lübnana girmesi ile bu husus çok daha fazla ehemmiyet kazanmaktaydı.

İsrailin, Suriyenin Lübnan üzerindeki oyunlarını görmemesi tabiatile imkânsızdı. Suriyenin her iki amacı da, neticede İsraile yönelikti. Bu sebeple İsrail, 1970-71 den itibaren Suriyenin Lübnan üzerindeki her iki amacını da

kırmaya yöneldi. Önce, FKÖ'nün Lübnandan yönelttiği saldırılara gayet şiddetli karşılıklar vererek, sonra da, Suriye ile kendisi arasına, güney Lübnan topraklarında, bir "tampon bölge", bir "güvenlik kuşağı" kurarak. **Litani** nehrine kadar uzanan bu bölge, bugün artık Lübnan toprağı değil, sanki Batı Şeria, Gazze şeridi ve Golan Tepeleri gibi, İsrailin güvenliğini takviye eden bir toprak unsuru olmuştur.

1979 Şubatında İranda monarşinin devrilmesinden ve 1980 Eylülünde Irak-İran savaşının çıkmasından sonra, Lübnan sahnesine yeni bir aktör girmiştir. Bu da İran ve Şiî faktörüdür. Bu ikisinin Lübnan sahnesinde "etkin" olması 1980 lerin ortalarından itibaren mümkün olmuş ise de, bugünün Lübnan gerçeğinde her ikisi de ağırlıklı unsurlar olarak yer almış bulunmaktadırlar. Şiî faktörünün, Suriyenin Lübnan üzerindeki tasarılarına ne kadar hizmet ettiği veya bu tasarıları ne kadar engellediği tabiatile kolaylıkla tartışılabilir. Fakat bir gerçek varsa, o da, Şiî faktörünün Lübnan politikasını iyice karmaşık hale sokmuş olduğudur.

Bu tabloya Amerikayı dahil etmediğimiz zaman, tablo çok eksik kalır. Amerikanın Camp David Anlaşmalarını ve Mısır-İsrail barışını gerçekleştirmedeki ağırlıklı rolü inkâr edilemez. Fakat Amerikanın bu rolü, hiç bir zaman Lübnan gelişmeleri içindeki rolü veya politikası kadar sıkıntılı olmamıştır. Sina meselesinde, Amerikanın askerî müdahalesi değil, fakat barışın korunması için alınan askerî tedbirlere katkısı söz konusu olmuş iken, Amerikanın Lübnana askerî müdahalesi çok daha geniş çapta olmuş ve Amerikaya bir takım insan kayıplarına malolmuştur.

Amerikanın Lübnanda bu derece sıkıntılı bir duruma girmesinde, Lübnan meselesinin son derece karmaşık bir yapıya sahip olması ve böyle bir yapı içinde de Amerikanın karmaşık amaçlı bir politikayı tatbike koyma zarureti başlıca etken olmuştur.

Amerika, bir yandan İsrailin FKÖ'yü Lübnandan tasfiye etmesini desteklerken, İsrailin Lübnan harekâtının bir savaşa götürebilecek bir krize sebep olmasını da önlemeye çalışmıştır. Keza, bir yandan Lübnanın bütünlüğünü korumaya çabalarken, öte yandan da, hem Suriyeyi kontrol altında tutmaya ve hem de Lübnan krizinin şiddetlenmesini önlemede Suriyenin de katkısını sağlamaya çalışmıştır. Bütün bu karmaşıklık içinde de, hem İsraili "stratejik partner" olarak korumaya dikkat etmiş, hem de Arap dünyası ile bağlarını geliştirmeye ehemmiyet vermiştir.

Amerika bu politikalarda ne kadar başarılı olmuştur? Kesin cevap zordur. Tartışılabilir. Yalnız, işin gerçeği, Amerikanın bu hengâmenin içinden yine de Orta Doğunun 1 Numaralı "faktörü" olarak çıktığı ve bu şekilde de devam ettiğidir.

2. Lübnan : Karmaşık Bir Ülke

Bugünkü Lübnan, coğrafi bir kavram olmayıp, siyasî sınırların belirlediği bir toprak parçasıdır. Bu siyasî sınırlara göre de, Lübnanın kuzeyden güneye uzunluğu 217 Klm. (125 mil) olup, genişliği 32-56 Klm. (20-35 mil) arasında değişmektedir. 1970 lerde tahmin edilen nüfusu ise, 3 milyon kadardır.

Lübnanın iki komşusu Suriye ve İsraildir. Fakat Lübnan esas itibarile Suriye toprakları ile çevrili olup, güneyde bir miktar İsrail ile sınırı vardır.

Lübnanın esas itibarile Suriye toprakları ile çevrili olması, aynı zamanda bu ülkenin tarihini de yansıtmaktadır. Çünkü, Yavuz Sultan Selim 1517 de Suriye topraklarını fethettiğinde, Lübnan ayrı bir toprak parçası değildi. Suriye kavramı içinde yeralmaktaydı. Bu durum, tâ Hititler, Aramiler ve Fenikeliler zamanındanberi böyle idi. O zamanlar da, bugünkü Lübnan toprakları Suriye kavramı ile ifade ediliyordu.

"Lübnan" deyimi, siyasî bir kavram olarak, 1860-61 Suriye ayaklanmalarından sonra, Osmanlı Devletinin beş büyük Avrupa devleti ile mutabık kalarak 9 Haziran 1861 de yayınladığı "Lübnan Nizamnamesi" ile ortaya çıkmıştır.(1).

Bu tarihe gelinceye kadar Osmanlı yönetimindeki Suriye toprakları, Halep, Şam, Sayda ve Bağdat olmak üzere dört eyalete bölünmüştü. İlk defa olarak "Lübnan Nizamnamesi" ile Lübnan ayrı bir kaymakamlık haline getirilmiş ve bir Hıristiyan mutasarrıfın yönetimine verilmiştir.

I. Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı Devletinin Orta Doğu toprakları 24 Nisan 1920 deki Sarı Remo Konferansında İngiltere ile Fransa arasında paylaşılırken, **Suriye** fransız mandasına, Irak ve Filistin de ingiliz mandasına verilmişti. Bu anlaşmada **Suriye** deyiminden ayrı olarak bir **Lübnan** deyimi söz konusu olmamıştı.

Ayrıca, San Remo Konferansından hemen hemen bir ay kadar önce, 1920 Martında Şam'da toplanan Suriye Millî Kongresi, Hicaz Kralı Hüseyin'in oğlu Faysal'ı "Suriye Kralı" ilân etmişti. Suriye Millî Kongresinin "Suriye" dediği topraklar, bugünkü Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdünü de içine alan "Büyük Suriye" idi.

---

(1) 1860-61 Suriye ayaklanması için bak.: Ord. Prof. Enver Ziya Kral, **Osmanlı Tarihi, VI.** Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayını, 1983 (3. baskı), ss.29-42; Doç. Dr. A. Halûk Ülman, **1860-1861 Suriye Buhranı-Osmanlı Diplomasinden Bir Örnek-OLay,** Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, N.211-193, 1966; Camille de Rochemonteix, **Le Liban et l'Expédition française en Syrie, 1860-1861,** Paris, 1921.

Lâkin San Remo kararları ile Suriye mandasını elde eden Fransa, **divide et impera,** yani **böl ve yönet** kuralını tatbik ederek, Suriyeyi, 4 parçaya böldü. Bunlar "Büyük Lübnan", "Şam Devleti" (Cebel Drüz dahil), "Halep Devleti" (İskenderun dahil) ve "Lazkiye" (veya Alevî ülkesi) idi (2).

1922 de Fransa Cebel Drüz'ü ayrı bir devlet haline getirdi ve 1924 de de İskenderun Sancağına özerklik verdi. 1925 de ise Halep ve Şam birleştirilerek "Suriye Devleti" haline getirildi. Geriye ise Lübnan kalıyordu.

1926 Nisanında kabul edilen bir anayasa ile Fransa Lübnanı, Batı modelinde parlamenter sisteme sahip bir "devlet" haline getirdi. Lâkin bu anayasa bu devlet ile Fransa arasındaki sıkı bağları muhafaza etmekteydi.

Fransa 1936 Eylülünde Suriye ve 1936 Kasımında da Lübnan ile imzaladığı anlaşmalarla, bazı konularda sınırlamalarla da olsa, bu iki ülkeye bağımsızlık verdi. Suriye ile yapılan anlaşmada Cebel-i Drüz ve Lâzkiye'ye özerklik verildi ise de, biraz sonra Suriye hükümeti bu iki toprağı da Şam yönetimi içine aldı.

II. Dünya savaşı içinde Suriye 1941 Eylülünde ve Lübnan da 1941 Kasımında, Fransa ile bütün bağlarını koparark bağımsızlıklarını ilân ettiler. Fakat Fransanın bu iki toprağın bağımsızlığını kabul etmesi kolay olmadı. Fransa bu iki topraktan çıkmamak için uzun süre direndi. Nihayet, savaştan sonra son Fransız askerinin 1946 Nisanında Suriyeyi, 1946 Aralık ayında da Lübnanı terketmesi üzerine bu iki devlet de tam bağımsızlıklarına kavuştular.

Bu suretle "Lübnan" kavramı, siyasî bir varlığın ifadesi olarak bağımsızlıkla birlikte ortaya çıkmış oluyordu (3). Bu siyasî varlığın bağımsızlık sırasındaki sınırları da onun coğrafyadaki yerini belirtmekteydi.

A) Lübnan'ın Sosyal Yapısı:

Lübnan, sosyal yapısı itibarile kendisine özgü bir ülke olarak tanımlanabilir. Herhalde bir benzeri dünyada mevcut olmasa gerek. Lübnanın bu karakteristiği iki unsura dayanmaktadır. Birincisi, Lübnan halkının, iki büyük dinin, Hıristiyanlığın ve Müslümanlığın, toplam 22 mezhebine bölünmüş olmasıdır.

İkinci unsur ise, sosyal yapının tam bir feodaliteye dayanması ve Lübnan halkının, dinî mezheplerin dışında, "zâ'im" denen derebeylerin veya ağaların etrafında kümelenmiş bulunmasıdır.

---

(2) George Lenczowski, **The Middle East in World Affairs,** (1953 basımı), p.232.

(3) Lübnanın bağımsızlıktan önceki tarihi için bak.: Philip K. Hitti, **Lebanon in History,** London, Macmillan, 1957; Kamal S. Salibi, **The Modern History of Lebanon,** London, Weidenfeld and Nicholson, 1965; A.L. Tibawi, **A Modern History of Greater Syria, including Lebanon and Palestine,** London, Macmillan, 1969; Adel Ismail, **Histoire du Liban du XVIII ème Siècle à nos Jours,** Prais, Maisonneuvè, 1955-1958, 4 Vols.

Sosyal yapı bakımından belirtilmesi gereken bir üçüncü nokta ise, Lübnan siyasî partilerinin, sosyal yapının bu özelliklerine göre şekillenmesidir. Mamafih, hemen belirtelim ki, siyasî partilerin yapısına önce "aile" yani "zâ'im" şekil vermiş, ondan sonra da mezhep faktörü ile siyasî fikirler yerlerini almıştır. Siyasî partilerin bu kadar çok unsura dayanması sebebile de, Lübnan gibi 3 milyonluk bir ülkede siyasî partilerin mantar gibi çoğalması, en az mezhep sayısı kadar siyasî parti veya siyasî gruplaşmaların ortaya çıkışı, 1975-76 savaşında göreceğimiz üzere ülkeyi bütünlükten yoksun bırakıp, nerdeyse bir parçalanmanın eşiğine getirecektir.

Lübnan politikasını daha iyi anlayabilmek için, bu politikanın iki temel unsuru olan zâ'im'lik ile mezhep meselesini hiç değilse anahatları ile belirtmemiz gerekmektedir :

a) **Zâ'im'lik Müessesesi** ([4]) : Lübnan siyasî hayatının en göze çarpan kişileri, esasında, toprak derebeyliğine, yani ağalığa dayanan ve gerek şehirlerde, gerek kırsal alanda çok güçlü bir duruma sahip olan **zâ'im**'lerdir.

Zâ'im'in sahip olduğu güçlü durum aileden gelmektedir. Veraset, Lübnanda en saygı gören müessesedir. Politika genellikle bir aile işi olarak ele alınır. Fransız mandasının başladığı 1920 lerden bugüne kadar 20 aile hemen her kabineye bakan vermiştir. Meselâ, **Eddé** ailesi dört bakan çıkarırken, bağımsızlıktan önceki son cumhurbaşkanı da bu ailedendi ([5]). **Sulh** ailesi ise, aslen Sayda (Sidon)'lı olup, sonra Beyruta göç etmiştir. 25 yıl içinde 4 tane Başbakan çıkarmıştır. 1930 ların Meclis Albümü'ne bakılacak olursa, karşımıza çıkacak isimler, bugünkü Lübnan politikacılarının büyükbabaları, babaları veya amcalarıdır. Meselâ Raşit Kerami Trablus (Tripoli) Sünnileri arasında babasının sahip olduğu etkinliği tevarüs ederken, Saib Salam da babasının yerine geçmiştir.

1936-1941 arasında cumhurbaşkanlığı yapan Emile Eddé'nin ölümünden sonra, oğlu Raymond, fikirleri birbirine ters düştüğü halde, kardeşi Pierre Eddé ile birlikte **Millî Blok**'un liderliğini üzerlerine almışlardır.

Dürzî'lerde ise, en kuvvetli iki lider olan Şeyh Kemal Canbulat ile Emir Mecid Aslan, iki rakip aileden gelmelerine rağmen, Dürzî'leri dörtyüz yıldan

---

(4) Bu konuda bak.: David Gilmour, **Lebanon - The Fractured Country,** Oxford, Martin Robertson, 1983, pp.34-37.

(5) Lübnanda 1926 dan bugüne kadar Cumhurbaşkanlığı yapmış olanlar şunlardır : Charles Debbas, 1926-1933; Habib el-Sa'd, 1933-1935; Emile Eddé, 1936-1941; Bishara el-Khourie, 1943-1947; 1947-1952; Camille Chamoun, 1952-1958; Fuad Chebab, 1958-1964; Charles Hélou, 1964-1970; Süleyman Frangié, 1970-1976; Elias Sarkis, 1976-1982; Emin Cemayel, 1982-1988. (Bak. David C. Gordon, **The Repulic of Lenanon - Nation in Jeopardy,** Boulder, Colorado, Westview Press, 1980, p.25).

beri bu iki aile yönetmekte idi. **İlerici Sosyalist Parti**'nin ve 1975-76 iç savaşında solcu partilerin meydana getirdiği **Millî Cephe** koalisyonunun lideri olan Kemal Canbulat 16 Mart 1977 de öldürüldüğünde, 28 yaşındaki oğlu Velid Canbulat, sadece Dürzî'lerin lideri olarak babasının yerini almakla kalmadı, aynı zamanda solcu ittifakın da lideri oldu. Velid Canbulat, hiç bir siyasî tecrübesi bulunmamasına ve bu işde gönüllü de olmamasına rağmen, her iki kuruluşun liderliğine seçilirken, karşısına hiç bir rakip çıkmadı.

Marûni zâ'imlerinden Emile Bustani, bir uçak kazasında öldüğünde, Bustani ailesi Emile'in kızı Myrna'nın babasının yerine milletvekili olmasına karar verdi ve Myrna hiç bir muhalefet ve rakip aday ile karşılaşmadan milletvekili seçildi.

Marûni zâ'imlerinden Piyer Cemayel ve Camille Chamoun ise, aile dayanağı olmadan kendi zâ'imliklerini kendileri kurmuş kişilerdir. Ama kendileri, kendi veraset sistemlerini kurmakta gecikmediler. Cemayel'in **Falanjist (Kata'ib) Partisi** ile Chamoun'un **Millî Liberal Partisi,** Hıristiyan kuvvetlerinin belkemiğini teşkil eden milis kuvvetlerinin komutanlıklarına, 1976 ortalarından itibaren oğullarını, yani Beşir Cemayel ile Danny Chamoun'u getirdiler.

1958 Lübnan ayaklanması zâ'imlerin kalelerini takviye etti. Trablus (Tripoli) Keramilerindi. Beyrutun güney-doğusundaki **Şuf** bölgesi Canbulatların, Beyrutun **Basta** kesimi ise Saib Salam'ın idi. Keramilerin ve Canbulatların bölgelerinde hükümetin hiçbir kontrolu yoktu.

Şiî toplumuna gelince: Bu topluma toprak sahibi iki aile hâkimdi. Harmel'in Hamadeh'leri ile güney Lübnanın Esad'ları. İki ailenin başları Kemal Esad ile Sabri Hamadeh, enişte-kayınbirader oluyordu ve birleştikleri zaman bütün Şiî toplumunu ayağa kaldırabilecek güce sahiptiler. Eğer bir de Dürzî'lerin lideri Emir Mecid Aslan ile işbirliği yapacak olurlarsa, hükümetleri düşürmek veya iktidarda tutmak bunların elinde oluyordu. Emir Aslan 24 kabinede bakanlık yapmıştı.

b) Lübnan'da Mezhepler : Lübnanın önde gelen özelliği, dinî bakımdan "çok çeşitlilik"e sahip olmasıdır. Nüfus esas itibarile Hıristiyan ve Müslüman olarak ikiye ayrılmakla beraber, bunların kesin sayılarını söylemek mümkün değildir. Çünkü en son nüfus sayımı 1932 de yapılmıştı ve bu sayımda, çoğunlukta olan Hıristiyanların nüfus nisbeti % 53 kadardı ([6]). Biraz

(6) Dan Bavly and Aliahu Salpeter, **Fire in Beirut - Israel's War in Lebanon with the PLO,** New York, Stein and Day, 1984, p.37. **Encyclopaedia Britannica** (1969 basımı) 1932 nüfus sayımında Hıristiyanların nüfus nisbetini % 50 ve Müslümanları da % 49 olarak vermektedir. Gilmour, **Lebanon,** p.21 de, 1956 da yapılan resmî tahminlere dayanarak mezheplerin nüfus gücünü şöyle vermektedir : Katolik Maruniler 423.000, Rum Ortdokslar 149.000, Rum Katolikler 91.000, Sünni Müslümanlar 286.000, Şiî Müslümanlar 250.000 ve Dürziler 88.000. Fakat, yine bu yazara göre, 1975 de Müslümanların Hıristiyanlardan fazla olduğu kabul edilmekteydi.

önce de söylediğimiz gibi, bu iki büyük dinin mensupları 22 mezhep içinde gruplaşmış bulunmaktaydılar (7).

Hıristiyan mezhepleri içinde en geniş kitleyi katolik **Maruni**'ler teşkil ediyordu. Lübnan nüfusunun % 25-30 kadarı Maruni idi (8). Başlangıçları 4. ve 8. yüzyıla uzanan Marunilerin (9) büyük kısmı kuzey Lübnan Dağları bölgesinde yaşamaktadır. Arapça konuşurlar. Aslen Suriyeli, yani Aramî orjinlidirler. Papa'ya bağlıdırlar ve Papa'dan sonra en büyük ruhanî liderleri, Lübnan'da **Bkirki**'de oturan Maruni Patriğidir. Maruniler, çağdaş Lübnanın en imtiyazlı ve önde gelen kesimini oluşturmuşlardır.

Marunilerden sonra Rum Ortodokslar (Greek Orthodox) yani **Melkitler** ile **Katolik Melkitler** gelmektedir. Melkitler, Bizans yani Doğu Kilisesinin ibâdetini arapça olarak yapan, fakat Roma'ya bağlı olan Hıristiyanlardır. Melkitler, Marunilerden ve Jakobit'lerden tamemen ayrıdırlar. Melkitlerin Lübnan nüfusu içindeki nisbeti % 10 olarak tahmin edilmektedir. Yine bu gruba dahil olan bir mezhep de **Uniat**'lardır. Bunlar da Roma kilisesine bağlı olan Doğu Hıristiyanlarıdır. Romaya bağlı olmakla beraber kendilerine özgü dinî âdetlerini muhafaza etmişlerdir. İlk Uniat'ların Maruniler olduğu da ileri sürülür (10).

Bir diğer Doğu Katolik grubu da **Jakobit**'lerdir. Bunlar katolik olmakla beraber, katolikliğin genel tatbikatına ters düşen bir mezhebin mensuplarıdır. Kurucusu **Jacob Baradaeus**'dur. Dinî liderleri Antakya Patriği olmakla beraber, Patrikleri Humus'ta oturur. Kiliseleri Marunilerden ve Melkitlerden tamamen ayrıdır (11).

Bu katolik gruplarından sonra mühim bir grup **Ermeni Katolikleri**'dir. Bunlar Lübnana 18. yüzyılda gelmişler ve kendi kiliselerini kurmuşlardır. Sayılarının 200.000 kadar olduğu ileri sürülür (12).

---

(7) David C. Gordon, **The Republic of Lebanon - Nation in Jeopardy**, Boulder, Colorado, Westwiew Press, 1980 p.5.

(8) **Encyclopedia Americana** (1986 basımı) Marunilerin nisbetini % 25 olarak vermekteiken, **Britannica** (1969 basımı) bu nisbetin % 30 olduğunu söylemektedir.

(9) Maruniliğin başlangıcı olarak veya "Maruni" ismi için iki kaynak gösterilir. Biri, M.S. 4. yüzyılın sonları ile 5. yüzyılın başlarında yaşamış olan Suriyeli keşiş **St. Maron**'dur. Diğer bir Maruni efsanesine göre de, Marunilerin başlangıcı M.S. 685-707 yıllarında Antakya Patrikliğini yapmış olan **St. John Maron**'dur. Bu ikincisi Marunilerin babası sayılır. Maruniler **Tek Allah**'a (Manothelite) inandıkları için Bizans İmparatoru II. Justinianus (685-711) zamanında çeşitli işkencelere maruz kalmışlar, papazları idam edilmiş ve Antakya yakınlarındaki manastır ve kiliseleri yakılıp yıkılmıştır. Bu hâdiselerin neticesi olarak Marunilerin büyük kısmı kuzey Lübnan Dağlarına çekilmişlerdir.

(10) Bak.: James Hastings, **Encyclopaedia of Religion and Ethics**, Edinburgh, T. and T. Clark, 1921, Vol.XII, pp.174-175.

(11) **Columbia Encyclopedia** (1950 basımı), "Jacobite Church" maddesi.

(12) Gordon, **The Republic of Lebanon**, p.112.

Müslümanlara gelince: Sünni'ler ve Şiî'ler toplam nüfusun % 40-45 ini teşkil etmektedir ([13]). Çoğunluk mezhebini teşkil eden Sünni Müslümanlar Memlûklar zamanındanberi Trablus (Tripoli), Beyrut ve Sayda'da ticaret hayatına hâkim olmuşlardır. Müslümanların azınlık mezhebini teşkil eden Şiî'ler ise, Lübnan toplumları içinde en dağınık olanıdır. Geleneksel olarak güney Lübnan Dağı ile Bika'a vâdisinde köylü durumunda olup, Lübnan mezhepleri içinde en fakiri onlardır. Yüksek nüfus artışına sahip oldukları için de, son zamanlarda en kalabalık mezheplerden biri olmuşlardır.

Lübnan politikasına hâkim olan en mühim mezheplerden biri de **Dürzî**'lerdir. Lübnanda sayıları 150.000-170.000 kadar olduğu ileri sürülen ([14]) Dürzî'ler, esas itibarile **Şuf** (Chouf) dağları bölgesinde toplanmışlardır. Dürzî'lerin menşei 11. yüzyıla kadar gitmekte olup, çok farklı ve kendilerine özgü, dışarıya tamamen kapalı bir ibadet sistemi ile mezhep yapısı geliştirmişlerdir ([15]).

Toprağa ve mezheplere dayanan bu derece karmaşık bir sosyal yapıda, siyasî dengeyi kurarak mustakar bir devlet sistemini oluşturmanın güçlüğü açıktır. Bu sebeptendir ki, Fransızlar Lübnana bağımsızlık verirken, kuvvetli bir Suriyenin ortaya çıkmasını önlemek amacı ile, Lübnan gibi bir sun'i yapı kurmayı kendi açılarından tercih etmişlerdir. Çünkü, Suriyenin

---

(13) **Encyclopedia Americana**, Müslümanların nisbetini % 40 olarak verirken, **Britannica** bu nisbetin % 45 olduğunu söylemektedir. **Britannica**'nın rakamını daha doğru ve gerçekçi olarak kabul etmek gerekir. Zira, bu Bölüm'de ele alacağımız Lübnan iç savaşının bir sebebi de, Müslümanların, nüfus çoğunluğuna geçmiş olmaları dolayısile siyasî sistemi değiştirmek istemeleri olmuştur.

(14) Gordon, **Republic of Lebanon**, p.10.

(15) Dürzî'ler hakkında en geniş ve ciddî bilgi **İslâm Ankispoledisi**'nde verilmiştir. Bazı kaynaklar **(Britannica)** "Dürzî" adının bu mezhebi resmen ilân eden **al-Darazi**'den geldiğini ileri sürmektedirler. Dürzî'ler, esasında, Fâtımî Halifelerinden olup, ulûhiyyet (Allah'lık) iddiası ile **Hâkim bi-Amrih** adını alan **al-Hâkim bi-amrAllah al-Mansûr bil al-Aziz bi'llah** (hilâfet 996-1021) ın veziri **Hamza bin Ali**'nin 1017 de tesis ettiği bir mezhebin sâlikleridir. (al-Darazi'nin Hamza Ali'nin rakibi olduğu söylenir). Dürzîlerin 4 temel ilkesinden birincisi, **Hâkim bi-amr Allah**'ı "Allah" bilmektir. Dürzîlere göre, **Hâkim,** hem Allah, hem de insandır. Allah son defa **Hâkim** suretinde görünmüştür. Hamza da onun peygamberidir. İkinci ilke ise, Hamza bin Ali'yi mahlûkâtın en şereflisi olarak tanımaktır. Hamza bin Ali, Allah'ın öz nurundan yaratıldığı için **"al-imâm al-a'zam"**, yani İmamların da İmamıdır. Üçüncü ilke, "Hududu tanımak" tır. İlâhi emirleri tâlim ve telkin edenlere "Hudûd" veya "Vezir" denir. Bunlar Hamza'dan sonra en kutsal kişilerdir ve Hamza ile beraber toplam 5 "Hudûd" vardır. Dördüncü ilke ise, kişisel davranışların uyması gereken ve "vesâya" denen 7 ilkeye uymaktır. Dürzîlerin câmileri yoktur. İbadethanelerine "Halâvat" adı verilir ve buraya "ukkâl" (akıllılar, bilenler) denen, mezhebin ileri gelenleri girebilir. Bunlar dışında kalanlara "cuhhâl" (câhiller, bilmeyenler) denir. Dürzîlerin "al-îd al-sagir" ve "al-'id al kabir" denen ve bizim Ramazan ve Kurban bayramlarımıza tekabül eden iki bayramı vardır. Durzîler ancak kendi içlerinden evlenirler. Dürzî olmayanla evlenmek yasaktır.

kontrolunda olmayan ve bağımsız bir devletin nüfus çoğunluğunu teşkil eden Hıristiyan bir kitle, Fransanın ilerideki tasarılarına bir dayanak olabilirdir.

Bununla beraber, zaman zaman gürültü-patırtı çıkmasına rağmen, Lübnan en az 50 yıl süre ile, yani 1975-76 iç savaşına gelinceye kadar (1958 Lübnan hâdiseleri hariç), oldukça mustakar bir hayat sürdürmüş ve barış içinde yaşamıştır. Bunun da sebebi, daha bağımsızlığın ilk yıllarında, 1943 de, Maruniler adına **Bişara el-Huri** ile Müslümanlar adına da Sünni **Riyad el-Sulh** arasında imzalanan **Millî Pakt** (National Pact veya National Covenant) dır. Açıkça yazılmamış olmakla beraber, bu Pakt, Lübnanın Arap karakterini kabul ediyor ve Fransanın himayesini reddediyordu. Bununla beraber, Lübnan bağımsız olacak, fakat Suriye veya başka herhangi bir Arap ülkesi ile de birleşmeyecekti. Dış politikada da ne Batılı, ne de Arap yanlısı olacaktı. Ayrıca, hiçbir mezhep diğerleri üzerinde egemenlik kuracak kadar çoğunluğa sahip olmadığından, parlâmento üyeliklerinin ve kamu görevlerinin dağıtılmasında da mezheplerin sayısal oranlarına göre dağıtılmasında da anlaşmaya varıldı. Parlâmentoda 6 Hıristiyana karşılık 5 Müslüman olacaktı. Yine bu düzenlemeye göre, Cumhurbaşkanı Hıristiyan Maruni, Başbakan ise Sünni Müslüman olacaktı ([16]). Şiîlere de Meclis başkanlığı verilmiştir.

Bu belge otuz yıldan fazla Lübnan mezhepleri arasındaki dengeyi ve toplumdaki istikrarı korumaya muvaffak olmuştur. 1975-76 iç savaşı, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki sayı dengesinin Müslümanlar lehine bozulmasının yarattığı bir patlama olarak kabul edilebilir.

Lübnanın siyasal yapısındaki bu özellik aynen 16.000 kişilik **Lübnan Ordusu**'na da yansımıştır. Başka bir deyişle Lübnanın Hıristiyan-Müslüman "ikilemi" aynen Lübnan Ordusunda da mevcut olagelmiştir. Çünkü, askerlerin çoğu Müslüman iken, subayların üçte ikisi Hıristiyandı. Ayrıca, Ordunun en mühim iki komutanlığı da Hıristiyanlara aitti. Bunlar Lübnan Ordusu Komutanlığı ile Askerî İstihbarat Komutanlığı idi.

Ordunun bu yapısı, 1958 de olduğu gibi, onun kriz dönemlerinde müessir bir kuvvet olarak harekete geçmesini zorlaştırmıştır. Çünkü 1943 Millî Pakt'ına göre, silâhlı kuvvetlerin kullanılması, hem hıristiyanların ve hem de müslümanların muvafakati ile mümkündü. Nitekim, 1975-76 iç savaşında Ordunun bir kısmı sol Müslüman kuruluşlar ile ittifak yaparken, bir kısmı da sağa hıristiyanlara katıldı.

c) Lübnan'da Filistinliler : Filistinliler esasında Lübnanın kendi yerli nüfusu olmayıp, 1948-49 ve 1967 Arap-İsrail savaşları ile, 1970-71 de

(16) Doç. Dr. Oral Sander, "Lübnandaki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri", **A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt XXXVII, Sayı 3-4, Eylül-Aralık 1982, ss.224-225.

el-Fetih ve FKÖ'nün Ürdünden kovulması neticesi Lübnana sığınan Filistinli mültecilerdir. Bunların, 1975 de iç savaş çıktığı sırada sayıları hakkında verilen rakamlar 350.000 - 500.000 arasında değişmektedir ([17]). Bu rakamların abartmalı olduğu kanaatindeyiz. Çünkü, B.M. Mültecilere Yardım Teşkilâtı (UNRWA) nın verdiği rakamlara göre, 1949 Kasımında Lübnandaki Filistin mültecilerinin sayısı 127.800 idi ([18]). UNRWA'nın 31 Aralık 1968 tarihli raporuna göre de, yani 1967 Arap-İsrail savaşı ile meydana gelen Filistinli göçlerinden sonra, Mülteciler Teşkilâtından yardım gören Lübnandaki mültecilerin sayısı 168.927 dir ([19]).

1970-71 Ürdün iç savaşından sonra FKÖ ve el-Fetih'in Ürdünden ayrılmaları ve bunların Lübnana yerleşmeleri ile, Lübnandaki Filistin mültecilerinin sayısında bir artma olabileceği söylenebilirse de, unutmamak gerekir ki, Ürdün iç savaşındana sonra Lübnana göç edenler, Ürdüne yerleşmiş olan tüm Filistin mültecileri değil, FKÖ ile el-Fetih gerillaları ve bunları destekleyen Filistin mültecileri idi ([20]). Bu sebeple, 1975-76 iç savaşının arifesinde Lübnandaki Filistin mültecilerinin sayısı için verilen 200.000 rakamını ([21]) gerçeğe en yakın rakama olarak kabul ediyoruz. Bu bakımdan, iç savaştan sonraki Lübnan gelişmeleri içinde, Lübnanın B.M. delegesinin 13 Ekim 1978 de B.M. Genel Sekreterine yazdığı mektupta ([22]), kaynağını belirtmeden, 350.000 "mülteci" den söz etmesini de keza abartmalı buluyoruz.

Lübnandaki Filistin mültecilerinin sayıdan daha mühim tarafı ise, bu mültecilerin 5.000-7.000 kadarının el-Fetih gerillası olması idi ([23]). Yine Lübnan gelişmeleri içinde İsrail, 6 Haziran 1972 günü B.M. Genel Sekreterine gönderdiği mektupta, Lübnan topraklarında 5.000 teroristin üslendiğinden ve Beyrutun da bir sürü terör örgütünün karargâhı haline geldiğinden şikâyet etmekteydi ([24]).

Filistin terorizmi, Lübnandaki Filistin mülteci meselesinin ancak bir yüzü idi. Fakat madolyonun öbür yüzündeki gerçekler çok daha acıydı. Bu da

---

(17) Bu konuda Gilmour, **Lebanon,** p.86 da bu rakamı 350.000 olarak verirken, Gordon, **The Republic of Lebanon,** p.10 da, "1970 de Filistinlilerin Ürdündeki askerî yenilgisinden sonra bunlar Lübnana geldiler ve böylece Lübnandaki Filistinlilerin sayısı 400.000 - 500.000 i buldu" demektedir. **Strategic Survey, 1976,** p.86 da, sayının 300.000 olduğunu belirtmektedir.

(18) Bak.: yukarda s. 106,191 no.lu not.

(19) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1968,** p.277.

(20) 1968 den sonraki **"Yearbook..."**larda, Filistin mültecilerinin Arap ülkelerindeki dağılışlarına ait rakamlar verilmemiştir.

(21) Bak.: **Strategic Survey, 1975,** p.82.

(22) Bak.: **Yearbook of the U.N., 1978,** p.371-372.

(23) **Strategic Survey, 1975,** p.82.

(24) **Yearbook of the U.N., 1972,** p.191.

Filistin mültecilerinin içinde bulundukları son derece kötü yaşama şartlarıydı ([25]).

B.M.'in 1947 deki taksim plânı, bugünkü İsrailin kuzeyinde bulunan (Taberiye Gölü'nün kuzeyi) **Celile** (Galilee) bölgesini de arap ve yahudi olmak üzere ikiye ayırmıştı. Fakat "Galilee Operasyonu" komutanı ve daha sonra Dışişleri Bakanı olan Yigal Allon, bu bölgenin tümünü, kendisinin deyimi ile, "uyuşuk" Araplardan "temizledi". İşte bu "temizlenen" Araplar Lübnan sınırından güçlükle geçerek Lübnan topraklarına iltica ettiler. Bunlar evlerine döneceklerinden o kadar emindiler ki, evlerinin anahtarlarını yanlarına almayı ihmal etmediler.

Bu mültecilerden güney Lübnana sığınanların dışında, bir kısmı da Sayda ve Sur bölgelerine gittiler. Fakat Lübnan hükümeti, güney Lübnana yerleşen mültecilerin İsrailin tepkilerine sebep olacağını bildiğinden, bunları buralardan alıp, ülkenin diğer kısımlarına, Bika'a vâdisine, Baalbek, Anjara, Beyrut ve Trablus civarındaki kamplara yerleştirdi. Bu suretle, B.M. Mülteciler Teşkilâtı'nın da yardımı ile bu mülteciler 17 kampta iskân edildiler.

Kamplarda hayat felâketti. Başlangıçta bunlar barakalara ve çadırlara yerleştirildi. Barakalarda bir sürü aile birarada idi. Çadırlarda ise, 12 kişinin başları içerde, ayakları dışardaydı. Yıllarca mültecilerin çoğunluğu bu çadırlarda, Mülteciler Teşkilâtı'nın raporlarındaki ifade ile, açlıktan ölmekten biraz daha iyi şartlarda yaşadılar ([26]).

Kamplarda hayat tamamen açıktaydı. Her şey, yeme, içme, çamaşır yıkama ve uyuma alenî idi. Altı aileyi barındıran barakalarda, aileleri sadece battaniyeden bir perde ayırmaktaydı. Daha sonraları bu aileler, B.M. Mülteciler Teşkilâtı'nın inşa ettiği 9×12.5 m² lik kulübelere geçtiler. Bu mülteciler o derece kötü şartlar içinde yaşamaktaydılar ki, Sayda yakınlarındaki Ayn el-Hilveh kampına, mahallî halk " hayvanat bahçesi" adını takmıştı.

Mültecilerin karşılaştıkları zorluklardan biri de, iş bulamamaları idi. Lübnan hükümeti bunlara ne yabancı, ne de vatandaş muamelesi yapıyordu. Vatandaşlığa alınmamışlardı. Çünkü Filistin mültecilerinin çoğunluğunun Sünni Müslüman olmaları hasebile Hıristiyanlar, vatandaş olmaları halinde bunların dengeyi Müslüman nüfus lehine bozacağını bildiklerinden, mülteciler vatandaşlığa kabul etmediler. Ama beri tarafta bunlara yabancı muamelesi de yapılmadı. Bir çeşit "vatansız" (heitmatlos) durumunda idiler. Bunlar vatandaşlığa alınmadıkları için, kendilerine çalışma izni de verilmedi. Kaçak olarak çalışmak zorunda kaldıkları için de, işverenler bunları çok

---

(25) Bu konuda bak.: Gilmour, **adı geçen eser,** pp.86-91.

(26) Gilmour, **adı geçen eser,** p.87.

düşük ücretlerle çalıştırdı. Hatta pek çoğu ancak günlük işlerde çalışabiliyordu. İş güvencesi yoktu.

Mültecilerin çocuklarının eğitimi de bir mesele oldu. Hıristiyanlar mülteci çocuklarının devlet okullarına alınmasına karşı çıktılar. Bu çocuklar ancak B.M. Mültecilere Yardım Teşkilâtının açabildiği okullara gidiyorlardı. Orta öğretim Lübnanda paralı olduğu için de, bunlar orta öğretimden de yoksun kaldılar.

Lübnandaki bu duruma nisbetle Ürdün ve Suriyedeki mültecilerin durumları çok daha iyi idi. Ürdün hükümeti mültecileri vatandaş yaptığından hiç bir problemleri olmadı. Suriye hükümeti de Filistin mültecilere vatandaşlık vermedi. Fakat gerek sivil memuriyetlere, gerek orduya alınmada bunlara kendi vatandaşları imiş gibi hak tanıdı.

B) Lübnan'da Siyasî Partiler (27)

Lübnan siyasî partilerinin, bilhassa sosyal yapıdan gelen bir takım özellikleri vardır. Birincisi, parti sayısının, nüfusa nisbetle çok fazla olmasıdır. İkincisi, siyasî partilerin, bilhassa büyük siyasî partilerin esas itibarile zâ'imlik sistemine dayanmasıdır. Üçüncüsü ise, başlıca büyük siyasî partilerin aynı zamanda askerî teşkilâta, yani "milis" kuvvetlerine sahip olmasıdır. Bu özellik iki hususa işaret etmektedir. Birincisi, siyasî partiler arasındaki rekabetin şiddeti ve bir silâhlı çatışmaya kadar gidebildikleri; ikincisi de, her siyasî parti için savunma ihtiyacının ehemmiyeti.

a) Hıristiyanların Partileri :

Önce, Hıristiyan siyasî partilerinin genellikle "muhafazakâr" "sağ" partiler olduğunu belirtelim. Bu partilerin başında da, Lübnanın en büyük partisi olarak **Lübnan Kata'ib Partisi** veya çok bilinen adı ile **Falanjist Parti** gelir. 1936 da, Alman Nasyonal-sosyalist Partisini örnek alarak kurulmuştur. Lübnan milliyetçiliğini, yani Lübnanın bütünlüğünü ve kendisine özgü kişiliğini korumasını savunur. 1970 lerin başında 65.000 kadar üyesi bulunuyordu. Bunun yanında, 10.000 kişilik, gayet iyi eğitilmiş, disiplinli bir milis kuvveti vardır. Bu milis kuvvetini 40.000 e çıkarma potansiyeline de sahip bulunmaktaydı. Parti, bugünkü Lübnan Cumhurbaşkanı Emin Cemayel'in babası Piyer Cemayel tarafından kurulmuştur ve liderlik Cemayel ailesindedir.

İkinci mühim Hıristiyan Partisi, 1958 de Cumhurbaşkanı iken iç savaşa sebep olan, Camille Chamoun'un lideri bulunduğu **Millî Liberal Parti**'dir. 2.000 kişilik gayet disiplinli ve iyi eğitilmiş bir milis kuvvetine sahiptir.

---

(27) Lübnan siyasî partileri için bak.: Gordon, adı geçen eser, pp.85-89; Keesing's...1976, p.27767.

Bunların dışında, 1975-76 iç savaşı sırasında Cumhurbaşkanı olan Süleyman Franjiye'nin oğlu Tony Franjiye'nin komutasındaki 7.000 kişilik **Zhgorta Kurtuluş Ordusu** da hıristiyanların önde gelen siyasî-askerî kuruluşudur. Bundan sonra küçük gruplar gelmektedir ki, bunlar **Maruni Ligi, Sedirlerin Muhafızları, Lübnan Millî Cephesi**'dir. Adlarından da anlaşılacağı üzere, bu küçük partiler de Lübnanın bütünlüğünü ve ayrı ve millî kişiliğini savunmaktadırlar.

Hıristiyanların en ılımlı partisi, Raymond Eddé ile kardeşi meşhur banker Pierre Eddé'nin liderliğini yaptıkları **Millî Blok**'tur. Bu parti kendi bağımsız politikasını takip ettiğinden, diğer hıristiyan partilerinden ayrılmıştır. Millî Blok, Araplara açılma ve Filistinlilerle uzlaşma taraflısı olmuştur. Beyrut'un bazı hıristiyan kesimlerinde Eddé'lerin de milis kuvvetleri bulunmakta idiyse de, iç savaş sırasında hâdiselere pek fazla karışmamıştır.

b) Müslümanların Partileri :

Hıristiyan partilerin esas itibarile sağ partiler olmasına karşılık, Müslümanların partilerini "ılımlı" ve "sol" olarak ikiye ayırmak gerekir. Müslümanların sol partileri içinde bir miktar hıristiyan üyeler de bulunmakta idiyse de, iç savaş dolayısile bu hıristiyanlar bu sol partilerden ayrılmışlardır.

a) Ilımlı Partiler : Bunların başında Raşit Kerami'nin, tabanı Trablus (Tripoli) olan **Arap Kurtuluş Partisi** gelmektedir. Bunu, eski başbakanlardan Saib Salam'ın **Reformun Öncüleri,** Beyrutta 1936 da kurulan, Adnan el-Hakim'in **Necâtîler**'i (Nejjades) yani Kurtuluşçuları, **Pan-Arab Müslüman Kardeşler** ile yakınlığı olan ve 1964 de kurulan **İslâmi Grup** takip eder.

Bu arada Şiî toplumunun da kendisi siyasî partileri vardır. Bunlar da Kemas Esad'ın **Sosyal Demokrat Partisi,** Ahmed Safuan'ın **Filyan Ali Teşkilâti,** İmam Musa Sadr'ın Suriye hükümeti ile bağlantılı olan ve 1975 de kurulan **Yoksul Hareketi**'dir ([28]). Yine ılımlılar içinde yer alan ve Suriye taraflısı olup, kuzey Lübnanın Alevî toplumu içinde milis kuvveti bulunan Alevî Gençliği'ni de bu arada saymak gerekir.

b) Sol Partiler : Bunların başında, güney Lübnandaki Dürzî toplumunun partisi olan ve Kemal Canbulat'ın 1949 da kurduğu, şimdi ise Velid

---

(28) İmam Musa Sadr, Şiî toplumunun ihtiyaç ve meselelerinin sadece din faktörü ile çözümlenemiyeceğine inanmış ve bir takım sosyalist denebilecek fikirlere sahip olarak iç savaştan biraz önce ortaya çıkmıştır. Bu konuda bak.: B.J. Odeh, **Lübnanda İç Savaş - Çağdaş Bir Siyasal Tarih,** (Türkçesi : Yavuz Aloğan), İstanbul, Belge Yayınları, 1986, ss.199-200. İmam Musa Sadr iç savaştan sonra 1978 de Libyaya yaptığı ziyaretten dönerken esrarengiz bir şekilde kaybolmuştur. Kendisini, Kaddafi'nin öldürttüğüne dair yaygın bir söylenti vardır. İmam Sadr'dan sonra **Yoksul Hareketi**'nin yani **Amal**'in liderliğine Nebih Berri gelmiştir.

Canbulat'ın liderlik ettiği, sosyal demokrasiyi savunan **İlerici Sosyalist Parti'** gelmektedir. Bu partinin güneyde 3.000 kişilik bir milis kuvveti bulunmaktaydı. Canbulat'ların İlerici Sosyalist Partisi, bir ideolojiye dayanmaktan ziyade, bir feodal gruba dayanmaktaydı. Marksist olmamakla beraber, feodalizmin yokedilmesini, başlıca üretim araçlarının kamulaştırılmasını, kooperatifçiliği ve plânlı ekonomiyi savunuyordu ([29]).

Sol hareket içinde, küçük de olsa **Nâsırcı Sosyalistler** de etkin bir yere sahiptiler. Bunlar, 1976 Ocak ayında ayaklanan Müslüman askerlerin Teğmen Ahmed Hatib liderliğinde meydana getirdikleri **Lübnan Arap Ordusu,** İbrahim Koleylat'ın 1969 da kurduğu **Bağımsız Nâsırcılar** veya diğer adı ile **El-Murabitun'**dur. Bunların dışında, aşırı sol olmakla beraber, çok küçük Nâsırcı gruplar da vardır.

Lübnanda **Baas Partisi** de vardı. Fakat her zaman olduğu gibi, bunlar Suriye ve Irak grupları olmak üzere ikiye ayrılmıştı.

Bir de Suriye milliyetçileri vardı ki, bunlar esas itibarile, 1932 de kurulan **Suriye Halk Partisi** içinde toplanmakla beraber, yine de farklı görüşleri dolayısile iki gruba ayrılmışlardı.

Marksist kuruluşlar olarak da, 1971 de kurulan ve Muhsin İbrahim liderliğindeki ve Sovyet Rusya taraftarı **Lübnan Komünist Hareketi Teşkilâtı** ile, 1925 de kurulan ve Georges Haoui'nin liderliğini yaptığı **Lübnan Komünist Partisi,** Lübnanın siyasî partiler tablosunda yer almaktaydılar ([30]).

Şunu da ilâve edelim ki, Lübnanda Marksist sol mühim bir kuvvete sahip değildi ve dolayısile Lübnan siyasî hayatına fazla bir tesir de yapamamıştır. Aşırı sol, toplumun sosyal yapısına hâkim olan zâ'imlik sistemi için bir tehlike teşkil etmekten uzak kalmıştır. Çünkü Lübnanda öyle geniş bir proletarya kitlesi yoktu ve sendikalar da orta sınıfın kontrolu altında idi. Müslümanların tesiri büyüktü ve etnik kişilikler politikaya hâkimdi ([31]).

c) Filistin Partileri :

Aslına bakılırsa, Lübnandaki Filistin partileri, Lübnana vâki Filistinli göçlerinden dolayı ortaya çıkmış değildir. Bu iş, FKÖ liderlerinden **Georges Habbash** ile başlamıştır. Georges Habbash Beyrut Amerikan Üniversitesinde iken, 1954 yılında **Arap Milliyetçi Hareketi'**ni kurmuştur. Milliyetçi Hareket, başlangıçta, sosyalist olmaktan ziyade, Nâsırcı ve Pan-Arabist idi. Bu hareket, 1967 de, yani bir kaç parçaya bölünmeden önce, sosyalist bir program ile

(29) Gordon, **adı geçen eser,** p.88.

(30) Lübnan Komünist Partisi için bak.: Odeh, **Lübnanda İç Savaş,** ss.158-160.

(31) Gordon, **adı geçen eser,** p.89.

Arap milliyetçiliğini birleştirdi. Çünkü, Habbash 1967 savaşından sonra görmüştü ki, Filistin meselesi, sadece Beyrut'da değil, ancak Beyrut'da olduğu kadar Riyad'da ve Arap dünyasının her tarafında yapılacak ihtilâllerle çözümlenebilir. Ne var ki, bundan sonra **Arap Milliyetçi Hareketi** bölümlere uğradı. **Arap Sosyalist Hareket Partisi** ile bunun silâhlı kolu olan **Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi** bugün de Habbash'ın liderliğindedir. Keza 1969 da Muhammed Kişli'nin Muhsin İbrahim'le beraber kurduğu **Lübnan Sosyalistleri Teşkilâtı** ile, Nayif Havatme'nin liderliğindeki **Filistinin Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi** de, Nabbash'ın Arap Milliyetçi Hareketi'nden doğmuştur. Habbash dolayısiledir ki, Filistinliler Lübnan politikasında gayet aktif bir rol oynama imkânını ele etmişlerdir (32).

Diğer taraftan, Lübnandaki **Red Cephesi** partileri, yani İsrailin varlığını kabul etmeyen partilerden, söylediğimiz gibi Habbash'ın **Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi,** Ahmed Cibril'in **Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi - Genel Komutanlık,** Irak Baas'cılarının **Arap Kurtuluş Cephesi** ve Irak tarafından desteklenen **Halkçı Mücadele Cephesi,** Lübnan içi savaşının bilhassa 1976 başlarındaki kısmına aktif olarak katılmışlardır.

Keza, FKÖ gruplarından, Suriye tarafından desteklenen ve ılımlı olarak bilinen, Zuheyr Muhsin liderliğindeki **El-Saika** (Yıldırım) ile Nayif Havatme'nin **Filistinin Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi** de 1976 da Lübnan iç savaşında aktif rol alan Filistin sol kuruluşları olmuşlardır (33).

Bununla beraber, iç savaşın ilk döneminde **el-Fetih** ve Arafat, Lübnanda Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında patlak veren çatışmalara mümkün olduğu kadar bulaşmamaya çalışmışlardır. Hatta çatışan taraflar arasında bir "barış gücü" rolü oynamaya da çalışmışlardır. Bu sebeple, Suriye 1976 Nisanından itibaren Lübnana müdahale etmeye başlayınca, Arafat ve FKÖ ile Suriyenin arası açılmış ve bu gerginlik daha sonra **Şam Anlaşması** ile giderilmiştir (34).

3. Lübnan Ekonomisi

Lübnan ekonomisinin ayrıntılı bir tahliline girişecek değiliz. Sadece, bir iç savaşın yıktığı mutlu bir ekonominin genel bir tablosunu vermeye çalışacağız (35).

---

(32) Gordon, **adı geçen eser,** p.89.

(33) Lübnan siyasî partileri hakkında şematik bir tablo için bak.: Odeh, **adı geçen eser,** pp.336-344.

(34) Şam Anlaşması için bak.: **Keesing's... 1976,** p.27773.

(35) Bu konuda bak.: Odeh, **adı geçen eser,** ss.99-152 (Bu eser Lübnan ekonomisinin 1943-1974 dönemine ait bazı ayrıntılı bilgiler vermekle beraber, Lübnan ekonomisi için genel olarak karamsar bir tablo çizmiştir); Gordon, **adı geçen eser,** pp.57-71; Eliyahu Kanovsky, "The Economy of Lebanon : Post-War Prospects", **The Midde East Review,** (Published by American Academic Association for Peace in the Middle East, New York), Vol. XVI, No.2, Winter 1983-4, pp.28-37. (Biz esas itibarile bu makaladen yararlandık).

1975-76 Lübnan iç savaşından önce Lübnan ekonomisinin en hızla gelişen kesimi hizmet sektörü olmuştur. Hizmet sektöründe ise, finans ve bankacılık faaliyetleri ile turizm iki ağırlıklı unsuru teşkil etmiştir.

Altına sahip olma ve altın alım-satımındaki tam serbesti dolayısile Beyrut dünya altın ticaretinin mühim merkezlerinden biri haline gelmişti. 1951 yılında bütün dünyada altın üzerine yapılan işlemlerin % 30 u ya Beyrutta veya Beyrut üzerinden yapılmıştır. Diğer Arap ülkelerinin aksine, Lübnanın gerek siyasî, gerek ekonomik şartlarındaki rahatlığı, yabancı bankalarla, Orta Doğu ile iş yapan büyük yabancı şirketleri Beyrut'a çekmiş ve bunlar Beyrut'u bölgesel merkezleri haline getirmişlerdi. Arap ülkelerindeki siyasî istikrarsızlıklar ve ihtilâller dolayısile, bu ülkelerden kaçan sermaye, Lübnan bankalarında kendilerine bir sığınak bulmuşlardı. Şüphesiz, bankacılık sırlarının titizlikle korunmasına dair Lübnan kanunlarının da bu gelişmede mühim bir rolü vardı.

Turizm sektörüne gelince: Lübnanın 1974 deki Gayri Safi Yurt İçi Hasılasının (GDP) üçte ikisini hizmet sektörü sağlamaktaydı. Hizmet sektörünün hızlı gelişmesinde de turizmin büyük payı vardı. 1968 de Lübnana gelen turist sayısı 700.000 kadar iken, 1974 de bu rakam 1.4 milyonu bulmuştu. Aynı dönemde turizm gelirleri 100 milyon dolardan 400 milyon dolara çıkmıştır ki, bu 1974 te, GSYH'nın % 10 unu teşkil etmekteydi. Turizm gelirlerinin döviz girdilerindeki nisbeti ise % 15 idi.

1970 lerin başında tarımın GSYH'deki payı yaklaşık % 10 kadardı. Tarımdaki istihdam nisbeti ise % 20 den biraz azdı. Pek çok Lübnanlı aile tarımla "part-time" olarak uğraşmaktaydı. Tarımın genel karakteristiği ise meyva ve sebze üretimiydi. 1970-74 döneminde tarımsal üretimin % 60 ını meyva ve sebze teşkil ediyordu. Meyva ve sebze üretimindeki artış eğiliminin esas sebebi, petrol zengini Arap ülkelerindeki giderek artan pazar genişlemesi idi. Bununla beraber, 1970 lerin ilk yarısında tarım ürünleri ihracatının gittikçe düşmekte olduğu müşahade edilmekteydi. 1960 larda tarımsal ürünler tüm ihracatın % 30 unun üzerinde iken, 1970 lerin ortalarına gelindiğinde bu nisbet % 20-25 e düşmüş bulunuyordu. Bunun da sebebi, 1970 lerin başından itibaren Lübnanın ihracatında sanayi mamulleri gittikçe artan bir nisbete sahip olurken, Lübnanın tarım ürünleri ithal etmeye başlamasıydı. Bir halde ki, ithal edilen tarım ürünlerinin bedeli, yapılan tarım ürünleri ihracatının iki misline yaklaşıyordu.

Sanayi ürünleri ihracatında söz konusu olan bilhassa tekstil, konfeksiyon, gıda maddeleri konserveleri, tütün ve sigara, kereste, deri ve plastik maddelerdi. 1967 de sanayi ürünleri ihracatı 27 milyon dolar iken, 1974 de bu miktar 350 milyon dolara çıkmıştı.

Endüstrinin GSYH'daki payı, 1965 te yaklaşık % 15 iken, 1974 de bu nisbet % 20 ye çıkmış bulunuyordu. Keza istihdamda da endüstrinin payı o kadardı. Hatta göçmen işçiler de nazara alındığında bu nisbet daha da yükseliyordu.

Bankacılık alanında ise, Lübnan bankalarının performansı 1967 Arap-İsrail savaşından sonra bindenbire yükseldi. 1967 sonunda Lübnan bankalarındaki yabancı mevduatın miktarı 421 milyon dolar gibi düşük bir seviyede iken, 1975 sonunda bu mevduat 2 milyar 104 milyon dolara çıktı. Bu gelişmede bilhassa Arap ülkelerinden Lübnana akan özel sermayenin büyük rolü vardı.

Keza Lübnan Merkez Bankasının döviz rezervleri 1965 de 67 milyon dolar iken, 1975 de bu miktar 1.2 milyar dolara çıktı. Bu miktarlara Lübnan Merkez Bankasının altın stokları dahil değildi. 1965 de 5.2 milyon ons olan altın stokları, 1975 de 9.2 milyon onsa çıkmıştır ki, bunun o zamanki piyasa değeri 1.3 milyon dolardı.

1975 de patlak veren Lübnan iç savaşı, Lübnan ekonomisi üzerinde büyük tahribat yapmıştır. Resmî rakamlara göre bu iç savaşta 40.000 kişi ölmüş ve 100.000 kişi de yaralanmıştı. İç savaşın maddî tahribatı ise, 3.5 milyar dolar olup, bu rakam Lübnanın 1974 yılındaki GSYH'nın iki katı idi. Bu noktaya ilerde tekrar geleceğiz.

4. Lübnan ve İsrail

1948-49 Arap-İsrail savaşından 1967 Arap-İsrail savaşına kadar geçen yaklaşık 20 yıllık dönemde, İsrailin Lübnan ile büyük bir problemi olmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1948-49 savaşına Lübnan, sosyal yapısı gereği ve Hıristiyanların karşı koyması dolayısile, gönülsüz olarak katılmış ve 10 ölü ve 20 yaralı ile bu savaşı kapamıştı. Bu sebeple, Mısırdan sonra İsrail ile ikinci mütareke anlaşmasını yapan Lübnan oldu. 23 Mart 1949 da yapılan bu mütareke ile, Lübnan-İsrail sınırı, eski Filistin mandası ile Lübnan arasındaki sınır olarak kalıyordu. Bu sınır gayri askerî hale getirildiği için de, İsrailin Lübnan bakımından bir problemi kalmıyordu.

Gerçekten de 1967 savaşına gelinceye kadar, İsrailin Lübnan sınırlarında herhangi ciddi bir meselesi olmamıştır. Fakat 1967 savaşından sonra işler değişmeye başladı. Burada iki mühim faktör rol oynamaktaydı. Bunlardan biri, İsrailin 1967 savaşında "ezici" bir zafer kazanmasıydı. İsrailin bu zaferi Filistinlilerin ümitleri için ağır bir darbe oldu. Arap ülkelerinin ağır yenilgisi ve hatta 1964 de kurulan FKÖ'nün beceriksizliği, Filistinlilerin bu ikisine karşı güvenlerinin kaybolmasına sebep oldu. Filistinliler şuna kanaat getirdiler ki, İsrail ile mücadele konvansiyonel metodlarla mümkün olmaya-

caktı. Bu mücadelenin en müessir yolu gerilla savaşına başvurmaktı. Bundan dolayı, 1967 savaşından sonra bir çok Filistinlinin el-Fetih'e ve, 1967 den sonra karargâhını Ürdüne nakletmiş olan Georges Habbash'ın **Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi** gibi aşırı bir örgüte katılmaya başladığını görüyoruz. Bunun neticesi olarak da, 1968 den itibaren İsraile karşı gerilla faaliyetleri birdenbire artmıştır ([36]). İsraile mühim kayıplara malolan 1968 Martındaki **Karameh Operasyonu,** birdenbire artan gerilla faaliyetlerinin ilk işareti idi ([37]).

1967 den sonra ortaya çıkan bir diğer mühim faktör de, 1969 Şubatında FKÖ'nün başına Yaser Arafat'ın geçmesidir. FKÖ 1964 de kurulmasına rağmen, 1967 Aralık ayına kadar bu örgütün liderliğini yapan Ahmed Şukeyri de, Şukeyri'den sonra 1969 Şubatına kadar liderlik yapan Yahya Hamuda da, örgüte bir canlılık, bir dinamizm verememişlerdi. Şimdi Arafat ile beraber FKÖ, gayet aktif ve her cephede mücadele eden bir duruma geçiyordu. Arafat İsraile karşı her cephede mücadele açtı. Buna Lübnan da dahildi. Esasında Lübnan hükümeti, FKÖ ve bunun silâhlı kolu olan Filistin Kurtuluş Ordusu 1964 de kurulduğu zaman, bunlara, Lübnan topraklarının İsraile karşı kullanılmasına müsaade etmiyeceğini peşinen söylemişti. Lübnan hükümetinin bu kararlılığı, ancak 1968 sonralarına kadar dayanabildi. 1967 yenilgisinin Arap devletleri üzerindeki tesiri ve ayrıca, 1968 Martındaki **Karameh** çarpışmalarında el-Fetih'in İsraile mühim kayıplar verdirmesinin doğurduğu heyecan dolayısile, Arap ülkeleri Lübnan üzerinde de baskı yapmaya başladılar. Bunun neticesi olarak da, 1968 Ekiminden itibaren güney Lübnan topraklarından İsraile yönelen gerilla faaliyetleri artmaya başladı. İsrail tabiatile bu saldırıları cevapsız bırakmadı. Dolayısile İsrail-Lübnan sınırlarında sık sık çarpışmalar kendisini gösterdi. Lübnan Marunileri bu çarpışmaları endişe ve tepki ile karşıladılar. Çünkü şimdi Lübnan toprakları da İsrail saldırılarının hedefi haline geliyordu. İşin daha kötü tarafı, İsrailin karşı-saldırıları sadece Filistin gerillalarına yönelik olsaydı, nisbeten yine mesele kalmazdı. Fakat bu arada Lübnan köyleri de İsrail karşı-saldırılarının hedefi olmaya başladı.

Lübnan Marunilerini ve Lübnan hükümetini endişelendiren başka bir nokta da, İsrailin su kaynakları araması ve bu bakımdan da gözlerini güney Lübnandaki **Litani** nehrine çevirmesiydi. Ben Gurion ile Moshe Dayan, yıllarca önce gözlerini **Litani** nehrine çevirmişlerdi. Ayrıca, 1967 savaşından sonra İsrail, işgal ettiği topraklarla bir bakıma tabiî sınırlarına kavuşmuştu. Bu konuda Moshe Dayan 1967 savaşından sonra, İsrailin sınırlarının şimdi ideal hale geldiğini, fakat bir tek Lübnan sınırının istisna teşkil ettiğini söy-

(36) Gilmour, adı geçen eser, p.92.

(37) Bak.: yukarda s.282.

lemiştir (38). Dolayısile, Marunilerin korkusu, şimdi İsrailin bu gerilla faaliyetlerini bahane edip, fırsattan istifade **Litani**'ye kadar topraklarını genişletmesiydi.

Maruniler, bu ihtimallerin gerçekleşmesini önlemek ve İsraile Lübnan topraklarına girme bahanesini vermemek için, Lübnan ordusunun güneydeki Filistin gerillarına karşı kullanılmasını ve bunların dağıtılmasını istediler. Gerçekten bu sırada el-Fetih gerillaları güney Lübnanın **Arqoub** bölgesini öyle bir kontrol altına almışlardı ki, gerilla üslerinin bulunduğu bu bölgeye **"Fatahland"** yani tâbir câizse **"Fetihistan"** veya **"El-Fetih Ülkesi"** deniyordu. Fetihistan'ın varlığı ise İsrailin tepkilerini büsbütün şiddetlendiriyordu.

Ne var ki, 1943 Millî Paktı'na göre, Lübnan ordusunun kullanılması kararı, Hıristiyanlar ve Müslümanlarla birlikte alınabilirdi. Yani bu konuda her iki tarafın da veto hakkı vardı. Bu sebepten hükümet, el-Fetih gerillarına karşı sınırlı operasyonlar yapmak üzere Lübnan ordusunu kullanmaya kalkınca ortaklık karıştı. Lübnan ordusu ile gerillalar arasındaki ilk çarpışmalar üzerine, Sayda'da başlayan ayaklanma ve gösteriler biraz sonra Beyruta ve Trablus'a yayıldı. Başbakan Raşid Kerami, Filistin aleyhtarı bir politikayı desteklemeyi reddederek, 1969 Nisanında istifa edince, ülke hükümetsiz kaldı. Karışıklıklar ve gösteriler 1969 Nisanından Kasım ayına kadar sürdü. Bütün Arap ülkeleri Lübnan hükümetine yüklenmeye başladılar. Hepsi el-Fetih'i savunmaktaydılar. Halbuki, meselâ Suriye, kendi içindeki Filistinlileri ordusunun kontroluna almış ve bunların Suriye topraklarından İsraile saldırmalarını kısıtlamıştı. Fakat Lübnan da aynı şeyi yapınca, Suriye kıyameti kopardı. Mısır da, Lübnanı tenkit etmekteydi. Onun içindir ki, gazeteci Edouard Saab, "Suriyenin müsaade etmediği bir şeye Lübnanın izin vermesini nasıl isterler?" diye bağırıp durmaktaydı (39).

Lübnanda durumun bu şekilde karışması üzerine, Başkan Nâsır 22 Ekimde araya girerek tarafları Kahire'ye davet etti. Kahire'de Lübnan Ordusu komutanı General Bustani, FKÖ lideri Yaser Arafat ve Mısır Savunma Bakanı Muhammed Fevzi arasında 29 Ekimden 2 Kasıma kadar süren görüşmeler sonunda yayınlanan bildiride (40), tarafların bir anlaşma imzaladığı söylenmekle beraber, bu anlaşmanın metni açıklanmadı. Yalnız bildiride, "ortak kaderin", Lübnanın "Filistin devrimi" ile münasebetlerinin "güven, samimiyet ve **müsbet işbirliğine**" dayanmasını gerektirdiği, Lübnanın egemenliğinin teminat altına alınması gerektiği ve tarafların bütün noktalarda uzlaşmaya varmaları için görüşmelere devama edecekleri belirtilmekteydi.

(38) Gilmour, **adı geçen eser**, p.93.

(39) **aynı kaynak**, p.95.

(40) Bildiri için bak.: **Keesing's...1969-1970**, p.23704.

4 Kasımda Beyrut'da yapılan bir açıklamada da, imzalanan anlaşmanın, Lübnanın güvenlik ve egemenliği ile, "işgal altındaki topraklardaki Filistin direnişini" uzlaştırdığı ifade edilmekteydi.

8 Ocak 1970 de Lübnan İçişleri Bakanı Kemal Canbulat tarafından yapılan bir açıklamaya göre de, Filistin gerillaları ile yeni bir anlaşma yapıldığı ve bu anlaşmanın şu esasları ihtiva ettiği bildirildi ([41]).

1) Gerillalar Lübnan topraklarından İsrail tarafına ateş açmayacaklardır.

2) Gerilla kampları Lübnan köylerine 500-1.000 yardadan daha yakın olmayacaktır. (Bu köyleri İsrail saldırısından korumak için)

3) Lübnandaki Filistin kamplarında bulunan Filistinliler askerî eğitime tâbi tutulmayacaklardır.

Bu açıklanan esasların gerçekleri tam yansıtmadığı belliydi. Zira 2 Kasımda Kahire'de yayınlanan bildiride, açık olarak, "Lübnanın kaderi" ile "Filistin devrimi" arasında bir ortaklık kurulmuş bulunmaktaydı. Diğer taraftan, anlaşmada **Arqoub**'a giden yolların, Lübnan hükümeti tarafından güvenliğinin sağlanması suretile gerilla hareketlerine yardım edileceği belirtilmekteydi. Ayrıca, **Arqoub** da dahil, Lübnandaki Filistin mülteci kamplarının kontrolu da FKÖ'ye verilmekteydi ([42]).

1969 Anlaşmasına Hıristiyanların tepkisi, silâhlanma şeklinde oldu. Piyer Cemayel'in **Kata'ib** yani **Falanjist Partisi** ile, Camille Chamoun'un **Milliyetçi Liberal Partisi,** kaçınılmaz olan çatışmalara kendilerini hazırlamak için silâhlanmaya başladılar. 1970 den itibaren, bir yandan silâh satın alırken, bir yandan da askerî eğitim kampları kurdular. 1969 karışıklıklarında Lübnan ordusu ile Filistinliler çarpışırken, 1970 Martındaki karışıklıklarda bu iki partinin milisleri ile Filistinliler çarpıştılar. Bu çarpışmalarda, Başbakan Raşid Kerâmi ile İçişleri Bakanı Kemal Canbulat, Lübnan silâhlı kuvvetlerinin Filistinlilere karşı kullanılmasını reddedince, iş bu iki partinin milislerine düştü. Bu gelişmeler, 1975 ilkbaharında başlayacak olan iç savaşın ilk habercileri olmaktaydı.

İsrailin 1969 Anlaşmasına tepkisi ise, güney Lübnandaki el-Fetih gerilla üslerine olan saldırılarını arttırmak oldu ([43]). Anlaşılıyordu ki, Lübnan

(40) Bildiri için bak.: **Keesing's...1969-1970,** p.23704.

(41) Açıklama için bak : **aynı kaynak,** p.23843.

(42) Gilmour, **adı geçen eser,** p.96. Bu kaynak, 1969 Anlaşmasının metni için şu kaynağı göstermektedir: Walîd Khalidi, **Conflict and Violence in Lebanon,** Cambridge, Mass., Harvard Center for International Affairs, 1979, pp.185-187.

(43) Daha 1969 Anlaşmasından önce İsrailin Lübnan köylerine yaptığı hava saldırıları dolayısile Güvenlik Konseyinin İsraili kınayan 26 Ağustos 1969 günlü ve 270 sayılı kararı metni: **Yearbook of the U.N., 1979,** p.208.

hükümetinin aczi veya kasıtlı politikası karşısında, İsrail, güney Lübnandaki gerilla üslerini kendisi temizlemeye karar vermişti. Bu sebeple, 1970 yılında İsrailin güney Lübnana saldırıları birdenbire arttı. Güney Lübnandaki Filistin kamplarına ve Filistinlilere dost davranan köylere, gerek hava saldırıları, gerek karadan yapılan saldırılarda, bu köyler tahrip edildiği gibi, Lübnan topraklarına giren İsrail kuvvetleri, Lübnan köylülerini alıp, sorgulama için İsraile götürdüler. Bir halde ki, güney Lübnan, İsrailin serbest hareket sahası haline gelmişti. Tabiatile, Lübnan hükümeti, İsrailin Lübnan topraklarındaki bu operasyonların Birleşmiş Milletlere, şikâyet olarak yansıtmaktan geri kalmadı. Güvenlik Konseyinin 1970 yılında bu konuda aldığı kararlar göstermekteydi ki. İsrail artık güney Lübnanı "fiilen" kontrolu altına almış bulunmaktaydı ([44]).

1970-71 Ürdün iç savaşından ve FKÖ ile George Habbash başta olmak üzere, aşırı kuruluşların Ürdün Kralı Hüseyini devirip Ürdünü bir Filistin yurdu yapma teşebbüslerinin başarısızlığından sonra, FKÖ, el-Fetih ve diğerleri, Ürdünden çıkarılınca, bunların hepsi Lübnana yerleştiler. Zaten 1960 larda Beyrut'ta bir "Filistin Araştırmaları Enstitüsü" ile "Filistin Araştırma Merkezi" ve "Filistin İçin Lübnan Enformasyon Merkezi" kurulmuştu. Şimdi FKÖ ve diğer aşırı kuruluşlar Ürdün'den çıkarılınca, bunlar Beyrut'u karargâh yaptılar. Böylece Beyrut, âdetâ Filistin ihtilâlcilerinin bir merkezi haline geliyordu. Bu ise, Lübnan topraklarının, İsraile karşı yapılan gerilla saldırılarında, daha aktif bir üs haline gelmesi demekti. Bu bakımdan 1970 den sonra, Lübnan toprakları İsrail için ciddi bir mesele haline gelmiştir. Bundan sonra Lübnan, önde gelen bir problemi olmuştur.

Ürdün iç savaşı dolayısile, 1971 yılı içinde İsrail-Lübnan sınırı nisbeten sükûnek içinde kalmıştır. Sınırlarda yine bir takım hâdiseler oldu ise de, bunlar büyük bir gerginlik doğurmadı ([45]).

1972 yılından itibaren, İsrail-Lübnan sınırında durum değişmeye ve sınır bölgeleri artan çatışma ve gerginliklere sahne olmaya başladı. İsrail hükümeti 6 Haziran 1972 günü B.M. Genel Sekreterine yazdığı mektupta, Lübnan topraklarında 5.000 teroristin üslendiğini ve Beyrut'un da bir sürü

(44) Güvenlik Konseyinin, İsrailden, Lübnaria sokmuş olduğu bütün kuvvetlerini geri çekmesini isteyen 12 Mayıs 1970 günlü ve 279 sayılı kararı metni : **Yearbook of the U.N., 1970,** p.243. Güvenlik Konseyinin, İsrailin Lübnana, büyük çapta ve önceden plânlanmış saldırıda bulunmasından dolayı, 279 sayılı kararı da hatırlatarak, kuvvetlerini Lübnandan derhal çekmesini isteyen ve 4 çekimsere (Amerika, Kolombiya, Nikaragua ve Sierra Leone), 11 oyla kabul ettiği 19 Mayıs 1970 günlü ve 280 sayılı kararı metni: **aynı kaynak,** p.243. Keza yine İsrailden Lübnandaki askerlerini derhal geri çekmesini isteyen, Güvenlik Konseyinin 1 çekimsere (Amerika) karşı 14 oyla kabul ettiği 5 Eylül 1970 günlü ve 285 sayılı kararı metni: **aynı kaynak,** p.244 ve Moore, **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.III, p.804.

(45) Bu konuda bak.: **Yearbook of the U.N., 1971,** pp.177-179.

terör örgütünün karargâhı haline geldiğinden şikâyet ederken, 9 Haziran günlü mektubunda da, Lübnan ile terör örgütleri (yani FKÖ) arasında 1969 Anlaşmasının yapılmasından beri, Lübnan topraklarından İsraile 544 saldırı yapıldığını, bu saldırılar sonunda da 44 İsraillinin öldüğünü ve 190 kişinin de yaralandığını bildirmekteydi ([46]).

Mamafih, İsrail, Lübnandan yönelen bu terorist faaliyetleri hiç bir zaman cevapsız bırakmamıştır. İsrail Lübnan topraklarına peşpeşe kara ve hava saldırılarında bulunmuş ve İsrail kuvvetleri, bu terör faaliyetlerini temizlemek amacı ile güney Lübnan topraklarını işgalden çekinmemiştir. Bu arada, İsrailin bu askerî faaliyetleri ise, en fazla güney Lübnandaki Şiî halkı rahatsız etmiş ve bunların kuzeye, Beyruta göçetmelerine sebep olmuştur. Güneyden kuzeye yönelen bu göçler ise Marunileri endişelendirmiş ve Filistin gerillalarına karşı Marunilerin tepkilerini daha da arttırmıştır.

Şurası da bir gerçektir ki, İsraile karşı Lübnan silâhlı kuvvetlerini kullanmaktan kaçınan Lübnan hükümeti de, güney Lübnanın Filistin gerillarından temizlenmesini âdeta İsrailden beklemiştir. Tabiî bu arada, İsraili devamlı olarak Birleşmiş Milletlere şikâyetten de geri kalmamış ve bundan dolayı da İsrail Güvenlik Konseyinin devamlı uyarılarına muhatap olmuştur ([47]).

Fakat ne İsrailin Güney Lübnandaki Filistin gerilla üslerine saldırıları ve ne de Güvenlik Konseyinin İsraile uyarıları, 1972 yılı içinde hadiselerin artarak devam etmesini önleyemedi. 8 Mayıs 1972 günü. "Kara Eylül" örgütüne mensup 4 Filistinli terorist, Brüksel - Tel-Aviv seferini yapmakta olan Belçika Havayollarına ait yolcu uçağını İsrailin Lod havaalanında rehin aldılar ve İsrailin elinde tutuklu bulunan 100 Filistinlinin serbest bırakılmasını istedilerse de, İsrail komandoları uçağa baskın yapıp, üç teroristi öldürdü ve teroristlerden biri de teslim oldu. Bunun arkasından, 30 Mayıs 1972 günü Roma'dan Lod havaalanına gelen Air France yolcu uçağının yolcuları, gümrük işlemlerinin yapılmasını beklerken, yolcular arasında bulunan Japon Kızıl Ordusu'na mensup üç teroristin silâhlı saldırısına uğradılar. Saldırıda 24 kişi öldü ve 78 kişi de yaralandı. Japon teroristlerin, Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi adına bu terörü yaptıkları anlaşıldı. Bunun üzerine İsrail de Lübnana geniş bir hava saldırısı düzenledi. Gerilla üslerine karşı. Buna cevap olarak, yine Kara Eylül örgütüne mensup 5 Filistinli, Munich Olimpiyatların katılmakta ola İsrail atletlerine karşı 5 Eylül günü giriştikleri saldırıda 11 İsrail atletini öldürdüler. İsrailin de buna cevabı, 8 Eylül günü Lübnan

(46) **Yearbook of the U.N., 1972,** p.191.

(47) Güvenlik Konseyinin, İsrailin Lübnana karşı giriştiği hava ve karar saldırılarından derhal vazgeçmesini ve askerini Lübnan topraklarından çekmesini isteyen 28 Şubat 1972 günlü ve 3/3 sayılı kararı metni: Moore, **The Arab-İsraeli Conflict,** Vol.II, p.811.

ve Suriyedeki gerilla üslerine karşı yoğun bir hava saldırısı oldu. 400 kadar Filistin gerillası ölmüş, bir o kadarı da yaralanmıştı ([48]).

Lübnanın şikâyeti üzerine Güvenlik Konseyinde yapılan müzakerelerde ([49]), Güvenlik Konseyi, bundan önceki kararlarını tekrarlıyarak, İsrailden saldırılarını durdurmasını ve Lübnan topraklarından askerini çekmesini istemekten başka bir şey yapamadı ([50]).

1973 yılında Lübnan daha kötü gelişmelere sahne oldu.

9 Nisan 1973 günü Filistin komandoları, bir yandan Lefkoşe'deki İsrail elçiliğini basıp elçiyi öldürmek isterken, aynı anda da, başka bir grup Lefkoşe havaalanındaki El-Al Havayollarına ait yolcu uçağına saldırı teşebbüsünde bulundular. İsrailin buna cevabı gayet sert oldu. Zira, 10 Nisan günü İsrail komandoları Beyrut yakınlarındaki plajlara çıkarak, sağladıkları arabalarla Beyrutun merkezine geldiler ve FKÖ karargahına yaptıkları baskında, el-Fetih'in kurucularından ve komuta mevkiinde Arafat'tan sonra gelen üç Filistin liderini öldürdüler ([51]). İsrail komandoları bu baskın sırasında bir süre Beyrut trafiğini de yönetmişlerdir ([52]).

İsrail komandolarının başkent Beyrut'un tâ merkezine kadar sızabilmeleri karşısında Saib Salam hükümeti bir yandan İsraili B.M.'ye şikâyet ederken, öbür yandan da istifa etti. Saib Salam hükümeti 2.5 yıldır işbaşında idi.

Güvenlik Konseyi 21 Nisan 1973 de 4 çekimsere (Çin, Gine, Sovyet Rusya ve Amerika) karşı 11 oyla kabul ettiği 332 sayılı kararında ([53]), Lübnanın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini ihlâl ederek yapmış olduğu mükerrer silâhlı saldırılardan dolayı İsraili mahkûm etmiştir.

Saib Salam hükümetinin istifasına gelince: Saib Salam, İsrail komandolarının bu şekilde Beyrutun göbeğine kadar gelebilmiş olmalarından, Lübnan ordusunu sorumlu tuttu. Çünkü, Başbakan Salam, Lübnan ordusunun İsrail komandolarına ateş açmasını emrettiği halde, bir tek kurşun bile atılmamıştı. Bundan dolayı Başbakan Salam, Lübnan ordusu komutanı

(48) Bu hâdiselerin ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1971-1972,** pp.25365-25366, 25493-25496, 25501-25502.

(49) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1972,** pp.157-172.

(50) Güvenlik Konseyinin, bu konuda 2 çekimsere (Amerika ve Panama) karşı 13 oyla kabul ettiği 26 Haziran 1972 günlü ve 316 sayılı kararı metni: **Yearbook ofthe U.N., 1972,** p.173. 1 çekimsere (Amerika) karşı 14 oyla kabul edilen 21 Temmuz 1971 günlü ve 317 sayılı kararın metni: **aynı kaynak,** p.173.

(51) Bu üç kişi, kod ismi Abu Yusuf olan Muhammed Yusuf Neccar, el-Fetih sözcüsü ve FKÖ yürütme komitesi üyesi Kemal Advan ve Arafat'ın yakın arkadaşı ve FKÖ sözcüsü Kemal Nâsır idi.

(52) Gilmour, **Lebanon,** p.99.

(53) 332 sayılı kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1973,** p.191. Bu konuda Güvenlik Konseyindeki müzakereler için bak.: **aynı kaynak,** pp.177-182.

Genel Ghanem'in azledilmesini istedi. Cumhurbaşkanı Süleyman Franjiye (Frangié), bu isteği reddedince, Salam istifa etti. Fakat bu arada da Lübnan ordusu aleyhine çok geniş gösteriler başladı ([54]).

Yeni hükümeti 25 Nisanda Dr. Emin Hafız kurdu. Lâkin yeni hükümetin kurulması ile birlikte, 2 Mayıstan itibaren, Beyrut'un içinde ve etrafında Lübnan ordusu ile Filistinli gerillalar arasında çatışmalar patlak verdi. Bu çatışmalar üzerine Cumhurbaşkanı Franjiye, 3 Mayısta verdiği demeçte, Lübnan hükümetinin, ülkede bir "işgal ordusu" (yani Filistinliler) bulunmasını ve bunun bir "devlet içinde devlet" olmasını hoşgörü ile karşılayamıyacağını bildiriyordu ([55]).

Lübnan ordusu ile Filistin gerillaları arasında Beyrutta patlak veren çatışmalar kısa zamanda Bika'a, Sur (Tyre), Sayda (Sidon) ve Suriye sınırlarına yakın Reşâyâ bölgelerine de yayıldı. Bunun üzerine Suriye, Filistin gerillarına yardım etmek üzere 8 Mayısta, Reşâyâ bölgesinde askerlerini Lübnan topraklarına soktu. İsrail buna hemen tepki gösterdi ve İsrail Savunma Bakanı Moshe Dayan, 9 Mayıstа verdiği demeçte, İsrailin, Arapların kendi aralarındaki çatışmalara karışmaya niyeti olmadığını, fakat Suriye Lübnana girerse ve **İsrail sınırlarının güvenliğini tehdit ederse,** İsrailin harekete geçmek zorunda kalacağını bildirdi.

Bu şekilde gelişmeler, 1973 yazının başlangıcında ve 1973 Arap-İsrail savaşı öncesinde, bir İsrail-Suriye çatışmasına doğru yol alıyordu. Neyse ki, araya Mısır girdi.

Filistin gerillalarının ağır kayıplara uğraması üzerine, bir yandan Arap Birliği Genel Sekreteri Dr. Mahmud Riad ile Enver Sedat'ın, öte yandan da Kuveyt'in araya girmesile, 17 Mayıs 1973 de gerillalar ile Lübnan hükümeti arasında "İkinci Kahire Anlaşması" imzalandı. 1969 Anlaşması gibi, bu ikincinin de muhtevası açıklanmadı. Yalnız, bu anlaşmanın "Lübnanın egemenliği ile Filistin devriminin güvenliğini teminat altına aldığı" bildirildi ([56]). Anlaşılıyordu ki, Lübnan, Filistin davasından yakasını bir kere daha kurtaramamış ve tâviz vermek zorunda kalmıştı.

1973 Kahire Anlaşması Filistin gerillalarının saldırılarını yasaklamadığı için, bir yandan bu gerillaların İsraile saldırıları, bir yandan da İsrailin Lübnana saldırıları bundan sonra da devam etti ([57]).

---

(54) Gilmour, **adı geçen eser,** pp.99-100.

(55) **Keesing's...1973,** p.25932.

(56) **Keesing's...1973,** p.25932.

(57) Bak: **Yearbook of the U.N., 1973,** pp.250-252. Güvenlik Konseyinin 15 Ağustos 1973 günlü ve 337 sayılı kararı metni: p.253.

1973 Arap-İsrail savaşının yine Arapların yenilgisi ile sona ermesinden sonra, Lübnan toprakları, İsrail-Arap veya İsrail-FKÖ mücadelesinin tek ve yoğun alanı olarak kalmaya devam etti. Çünkü İsrail, 1967 de işgal ettiği toprakların hiç birisinden çıkarılamamıştı. Filistin gerillaları için üs ve harekât alanı olarak yine Lübnan kalıyordu. Bu sebeple, 1974 yılında, yani Lübnan iç savaşının arefesinde, İsrail ile, Lübnandan hareketlenen Filistin gerillaları arasındaki çarpışma ve mücadeleler daha da yoğunlaşmış bulunmaktaydı ([58]).

Bu çatışma ve mücadelelerin ayrıntılarına girmeyi gereksiz görüyoruz. Çünkü bunlar, bir Amerikalı diplomatın dediği gibi, Lübnanın "fonksiyonel anarşisi"ni teşkil etmekteydiler. Yalnız bu çatışmaların, Lübnanın Hıristiyan kesimi ve bilhassa Maruniler üzerindeki tesirlerini belirtmeden geçemeyiz. Zira, İsrail ile mücadelesinde FKÖ gerillalarının Lübnan topraklarını sanki kendi ülkeleri imiş gibi kullanmaları, Lübnan açısında iki netice ortaya çıkarmıştır.

Birincisi, 1969 ve 1973 Kahire anlaşmaları, ister istemez, Lübnanı Filistinliler için bir "yurt" haline getirmiştir. Kral Hüseyini devirip, Ürdünü kendisine bir yurt yapamayan FKÖ, 1970-71 de Lübnana göç edince, bu toprakları ve bilhassa güney Lübnanı kendisi için bir yurt haline getirmek istemiştir.

İkincisi ise, 1969 dan 1975 e kadar geçen altı yıllık süreden sonra, Marunilerle Filistinliler arasında tam bir nefret duvarı örülmüş bulunuyordu. 1973 de genç bir Maruni şöyle yazıyordu : "Filistin mültecilerine hoşgeldiniz dedik ve onlara ev verdik. Fakat Filistin komandolarına da ne isterseniz yapınız demekle de, kendi mültecilerimize hoşgeldiniz demek zorunda kalacağız. Çünkü Filistinlilerin İsraile saldırıları, kendi halkımızın evlerinden kaçmalarına sebep olmaktadır" ([59]). İç savaştan önceki aylarda bir Maruniye Filistinlilerden söz ettiğinizde, size vereceği cevap, Filistinliler hırsızdı, komünistti ve kâtildi ([60]). Camille Chamoun'un oğlu ve Millî Liberal Parti'nin Genel Sekreteri Dory ise, Filistinlilere olan nefretini şöyle dile getiriyordu: "Filistinlileri denize dökeceğiz. Deniz kirlenecek, ama ne yapalım" ([61]).

Maruniler ve Hıristiyanlar şuna kanaat getirdiler ki, bütün Filistinliler Lübnanın düşmanıydı ve Filistinliler Lübnandan çıkıp gitmedikçe Lübnanın rahata kavuşması mümkün olmayacaktı. Maruniler, Filistin mültecilerini diğer Arap ülkelerinin almasını istiyorlardı. Filistinlilerin tümü ülkeden çıkarsa,

(58) 1974 yılındaki bu çarpışmaların Güvenlik Konseyindeki müzakereleri için bak.: **Yearbook of the U.N., 1974,** pp.206-211. Güvenlik Konseyinin 24 Nisan 1974 günlü ve 347 sayılı kararı: pp.210-211.

(59) Gilmour, **adı geçen eser,** p.100.

(60) **aynı eser,** p.101.

(61) **aynı eser,** p.102.

Lübnan kendi ülkesinin kontroluna sahip olacak ve böylece İsrail de artık Lübnana saldırmak için bahane bulamayacaktı ([62]).

Maruniler bu düşünceleri kendileri gerçekleştiremediler. Fakat İsrailin 1982 de Lübnanı işgali ile, İsrail bu işi Maruniler adına da yapmış olacaktır. İsraili 1982 Lübnan operasyonuna götüren gelişmeler ise, 1975-76 Lübnan iç savaşı ile başladı. Lübnan iç savaşı ise, Marunilerin Filistinlilere duyduğu nefretin, giderek bir Hıristiyan-Müslüman nefretine dönüşmesi ile oluşmuştur.

5. Lübnan İç Savaşı ([63])

Lübnanın karmaşık yapısının gayet nâzik bir dengeye dayandığı, bu ülkenin sosyal ve siyasal yapısı hakkında yukarda yaptığımız açıklamalardan görülmüştür. Bu dengenin, 1958 de olduğu gibi, zaman zaman bozulduğu da olmuştur. Fakat 1958 iç savaşı, Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un, görev süresini uzatmak için anayasayı değiştirmeye kalkmak gibi, mevcut düzeni ve dengeyi bozucu bir teşebbüsünden çıkmıştır. Lübnanın karakteristiğini teşkil eden bu denge çok hassas olduğu için, buna dışardan yapılan en küçük bir müdahale dahi büyük sarsıntılar meydana getirmiştir. Bununla beraber, 1958 den 1975 e kadar Lübnanın sâkin bir havaya sahip olduğu da söylenebilir.

1958 den sonra, Lübnanın bu hassas dengesine alttan alta tesir etmeye başlayan ve nihayet 1975 de patlamaya sebep olan iki gelişme ortaya çıkmıştır.

Bunlardan biri, Nâsır'ın Arap milliyetçiliğidir. Nâsır'ın Arap dünyasında yarattığı milliyetçilik heyecanının Lübnanın Müslüman-Arapları üzerinde

---

(62) **aynı eser,** p.103.

(63) 1975-76 Lübnan iç savaşı için şu kaynaklara bakılabilir: Walid Khalidi, **Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East,** Cambridge, Mass., Harvard Center for International Affairs, 1979; Kamal Salibi, **Crossroads to Civil War: Lebanon, 1958-1976,** Delmar, N.Y., Caravan, 1976; John Bulloch, **Death of a Country: The Civil War in Lebanon,** London, Weidenfeld-Nicolson, 1977; Marius Deeb, **The Lebanese Civil War,** New York, Praeger, 1980; **Keesing's...1975,** pp.27287-2729; **Keesing's...1976,** pp.27765-27773, 28117-28124; **Keesing's...1977,** pp.28733-28740; David C. Gordon, **Lebanon: The Fragmented Nation,** London, Croom Helm, 1980; David Gilmour, **Lebanon: The Fractured Country,** Oxford, Martin Robertson, 1983; P. Edward Haley and Lewis W. Sneidar (Eds.), **Lebanon in Crisis: Participants and Issues,** Syracuse, N.Y., Syracuse University Press 1979; Adeed I. Dawisha, **Syria and the Lebanese Crisis,** London, Macmillan, 1980; Jean-Pierre Haddat, **Le Combat du Liban,** Paris, Henri Conchon, 1977; René Chamussy, **Le Liban, 1975-1977,** Paris, Declée, 1978; Thierry Desjardins, **Le Martyr du Liban,** Paris, Plon, 1976; Pierre Valaud, **Le Liban au bout du Fusil,** Paris, Hacbette, 1976; B.J. Odeh, **Lübnanda İç Savaş** (Türkçesi: Yavuz Alogan), İstanbul, Belge Yayınları, 1986.

tesirsiz kaldığı söylenemez. Buna karşılık Arap milliyetçiliği, Lübnan Hıristiyanlarını da endişeye sevketmiştir. Nitekim, Hıristiyan ve Müslüman siyasî partilerinin programlarına baktığımızda, Hıristiyanların siyasî platformlarının Lübnanın bütünlüğünü korumaya ağırlık verdiğini görürüz. Bir bakıma Hıristiyan partiler statükocudur. Bu statükoculuk, Arap milliyetçiliğinin Lübnan üzerindeki tesirlerine karşı âdeta bir kalkandır. Buna karşılık, Müslüman partilerin tutumunda bir "Lübnan bütünlüğü" endişesinin çok zayıfladığını müşahade etmekteyiz.

Diğer taraftan, nüfus sayımı yapılmamasına rağmen, 1970 lerden itibaren Arapların çoğunluğa geçtiğine dair iddiaların ortaya çıkmasında ve siyasî düzenin değiştirilmesi isteklerinde de, keza Arap milliyetçiliğinin tesirini görmek gerekir.

Lübnanın iç dengesini bozan ikinci gelişme Filistin meselesidir. Önce Filistin mültecilerinin, sonra da el-Fetih ve FKÖ'nün Lübnana yerleşmesi bir kaç bakımdan bu ülkenin hassas dengesini sarsmaya başlamıştır.

Bir defa, bir-iki milyonluk bir nüfusu sahip bir ülkeye, yüzbinlerce mültecinin göç etmesi, Lübnanın hem sosyal ve hem de ekonomik dengesini bozmuştur. Bu Filistinlilerin ne kapitalist ve ne de kalifiye işgücüne sahip olmamaları ve ayrıca, Lübnan hükümetinin de bunları "assimile" etmeyi ve toplum içinde eritmeyi, nüfus dengesi bakımından reddetmesi, Lübnanın iç dengesinde yeni bir hassasiyet noktası yaratmıştır.

Lübnana sığınan Filistin mültecileri, Lübnanın Arap kesimini de harekete geçirmiştir. Çünkü, 1967 den ve bilhassa 1970 Eylülünde Nâsır'ın ölümünden sonra, Filistin davası Arap milliyetçiliğinin simgesi haline gelmiştir. Nâsır'ın sağlığında, Arap milliyetçiliğini Nâsır temsil ediyordu. Enver Sedat'ın, bilhassa 1973 savaşından sonra, İsrail ile peyderpey uzlaşmaya gitmesi üzerine, Filistin Davası Arap milliyetçiliğinin tek temsilcisi olmuştur. Bir halde ki, Filistin davasına aykırı düşmek, Arap milletine ihanet ile bir tutulmuştur.

Nihayet, el-Fetih ve FKÖ gibi terör ve gerilla örgütlerinin, Lübnana yerleşip, Lübnan topraklarını üs olarak kullanmak suretile İsraile saldırılara başlamaları, sadece Lübnan dengesinin değil, bütün Hıristiyan toplumunun da en hassas tepkilerini harekete geçirmek demekti.

İşte bu faktörlerin tesirile, Lübnanın zaten diken üstünde duran dengelerinin sarsılması, Lübnanı bir iç karışıklığa ve bu iç karışıklık da bir iç savaşa sürükledi.

İç savaşta ise, Lübnan politikasının her bir unsuru, kendi amacını gerçekleştirmek için çaba harcadı. Hıristiyanların amacı, Filistinlileri ve Suriyelileri Lübnandan çıkarmak ve, tamamen tasfiye edememese bile, Lübnan

solunu hiç değilse zayıflatmaktı. Lübnan solu ise, Lübnan toplumunda bir "devrim" gerçekleştirmenin peşindeydi. Ilımlı Müslümanların amacı ise, bilhassa Ordudaki Maruni nüfuzunu kırmak ve Müslüman toplumun, Lübnan sistemine Hıristiyanlarla eşit olarak katılmasını sağlamaktı. Filistinlilerin derdi ise, Lübnandaki üslerini koruyarak, Lübnan topraklarını "Filistinin Kurtuluşu" için bir tramplen olarak kullanmaktı. Radikal Filistinliler de, iç savaştan yararlanarak, sade Lübnanda değil, bütün Arap ülkelerinde devrimler yaratmak ve radikal kitle ayaklanmaları ile İsraile karşı "Vietnam usulü" bir mücadele açmak istemişlerdir ([64]).

A) İç Savaşın Çıkması :

Yukardanberi söylediklerimiz, iç savaşın genel ve yapısal sebepleridir. Esasında iç savaş, beklenmedik bir şekilde, birdenbire patlak veren hâdiselerin giderek yoğunlaşması ve genişlemesi ile oluşmuştur. Bu bakımdan içi savaşın çıkış sebebi tartışma konusu olmuştur. Yani, iç savaşa Hıristiyanlar mı, Müslümanlar mı sebep oldu tartışması yapılmıştır. Bu tartışma gereksizdir. Çünkü iç savaşın sebebi, şu veya bu hâdise değil, baştanberi açıklamaya çalıştığımız sebeplerin oluşturduğu bir zemindir.

Mamafih, yine de Lübnanın barut fıçısına, ilk kıvılcımı ateşleyen hâdiselerin bir özetini verelim.

Hükümetin 1975 Şubatında Sayda'da (Sidon) balık avlama imtiyazını Camille Chamoun'un bir şirketine vermesi, kendi geçim vasıtalarının ellerinden alındığı iddiası ile, Sayda balıkçılarının gösterilerine sebep oldu. Lâkin 26 Şubatta başlayan gösteriler, söylendiğine göre Filistinlilerin de kışkırtması ile, göstericilerle Lübnan ordu birlikleri arasında beş gün sürecek olan çatışmalara dönüştü. Sayda'da büyük bir mülteci kampı bulunuyordu ve gösteriler sırasında 100 kadar **Fedayin** de göstericilerin yanında yer almıştır.

Beş gün süren gösterilerin ve çatışmaların birinci neticesi, sivil halktan 18 kişinin ölümü ve her iki taraftan da bir sürü insanın yaralanması idi ([65]). İkinci neticesi ise, Mart ayında, başta Beyrut olmak üzere, gösteri ve çatışmaların diğer şehirlere de yayılması idi.

Bu çatışmalar kısa sürede Hıristiyan-Müslüman gerginliğine dönüştü. Hıristiyanlar, Lübnan ordu birliklerinin tutumunu savunup, hâdiselerden, Lübnanda o sırada sayıları 10.000 kadar olduğu söylenen **Fedayin**'i, yani el-Fetih gerillalarını sorumlu tutarken ([66]), Müslüman liderler de, 10 Mart 1975 de

(64) Gordon, **The Republic of Lebanon,** pp.103-104.

(65) Sayda hâdiseleri için bak.: **Keesing's...1975,** p.27287.

(66) Filistin gerillaları göstericileri silâh sağlamıştır. Bak.: **Strategic Survey, 1975,** p.83.

Beyrut'da yaptıkları toplantıda şu kararları alıyorlardı: 1) Cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlamak üzere siyasî yapıda değişiklik. 2) Ülkenin silâhlı kuvvetlerinde bir "millî denge"nin kurulması). 3) Silâhlı kuvvetlerde, bütün din temsilcilerini ihtiva eden bir "Komuta Konseyi" teşkili ([67]).

Hıristiyan liderler bu kararlara şiddetle karşı geldiler.

Durum bu şekilde iken, Falanjistlerle Filistin gerillaları arasında çatışma çıktı. Lâkin bu çatışma dahi tartışmalıdır. Her iki taraf da hikâyeyi kendisine göre nakletmiştir.

Falanjistlere (Kata'ib) göre, 13 Nisan 1975 günü, Ayn Rumuneh'de (Falanjistlerin kalelerinden biri idi) bir kilisede, Piyer Cemayel'in de bulunduğu bir âyin sırasında, bir arabadan ateş açılmış ve biri Falanjist Parti üyesi olmak üzere 3 kişi öldürülmüştür. Bunun arkasından bir otobüs dolusu Filistinli hâdise yerine gelmiş ve çarpışmalar olmuştur.

FKÖ kaynaklarına göre de, Beyrut dışındaki Tel Za'atar mülteci kampına bir otobüs ile gitmekte olan mülteciler, Ayn Rumuneh'in kenar mahallerinden geçerken, silâhlı Falanjistlerin saldırısına uğramışlar ve kadın ve çocuk olmak üzere 27 kişi ölmüştür.

FKÖ lideri Arafat ve Suriye, "Ayn Rumuneh katliâmı" iddiası ile ortalığı ayağa kaldırırken, Beyrut, Trablus, Sur (tyre) ve Sayda'da (Sidon) Falanjistlerin safına katılan Hıristiyanlarla, Filistinlilerin tarafına katılan Müslümanlar arasında silâhlı çarpışmalar başlamış bulunuyordu.

16 Nisanda iki taraf arasında bir ateş-kes sağlandı. Fakat bu ateş-kes uzun sürmedi. 20 Mayısta, 6.500 kişinin yaşadığı Tel al-Za'tar mülteci kampı civarında çarpışmalar yeniden başladı. Bu çarpışmalar üzerine Beyrut'da dükkânlar kapanırken, sol unsurlar da grevlere başvurdular. Artık "savaşan" taraflar belli olmuş ve cepheler kesinleşmişti: Bir yanda Hıristiyanlar, öbür yanda Müslümanlar.

Bu çarpışmalar Mayıs ayı sonuna kadar sürdü. 13 Nisandan beri devam eden çarpışmalarda, Beyrut'da 100 ölü ve 300 yaralı vardı.

Bu arada hükümetler de birbiri arkasından istifa etti. Cumhurbaşkanı Franjiye 28 Mayısta Başbakanlığa Raşid Kerami'yi getirdi. Kerami'nin nüfuzlu bir kişi olması dolayısile, ortalığı yatıştırıp iki tarafı uzlaştıracağı ümit ediliyordu. Zira İçişleri Bakanlığına da, aynı zamanda Başbakan Yardımcısı olarak Camille Chamoun getirilmişti.

Kabine değişikliği ve yeni hükümet de duruma bir çözüm getiremedi. Çünkü, daha yeni hükümet güven oyu almadan, 24 Haziranda Beyrut'un

(67) **Keesing's...1975,** p.27287.

Ayn Rumeneh kesiminde, bir yanda Hıristiyanlar ve öbür yanda Filistinliler ile sol grup Müslümanlar olmak üzere, çarpışmalar yeniden başladı. Bu çarpışmalar da 1 Temmuza kadar sürdü. 1 Temmuzda Beyrut'da yeni bir ateşkes sağlandı.

Temmuz başında Batılı kaynakların verdiği rakamlara göre, 13 Nisandan Temmuz başına kadar olan dönemde ölenlerin sayısı 700 ve yaralananlar da bir kaç bin idi. Buna karşılık, Beyrut'da yayınlanan An-Nahar gazetesinin verdiği istatistiklere göre de, 13 Nisandan 6 Temmuza kadar olan dönemde çarpışmalarda, 2.314 kişi ölmüş ve 16.441 kişi de yaralanmıştı ([68]).

Kerami hükümetinin 15 Temmuzda parlâmentoda 16 çekimsere karşı 83 oyla güven oyu alması iyi bir işaretti. 16 çekimser oy, Kemal Canbulat'ın liderliğindeki sol partiler ittifakı **Millî Hareket Cephesi**'ne aitti.

B) Beyrut Çarpışmalarından İç Savaşa :

Kerami hükümeti iki ay kadar duruma hâkim olmaya muvaffak oldu. Fakat Ağustos ayından itibaren çarpışmalar alan genişletmeye ve Beyrut'un dışına yayılmaya başladı. Zahle, Zhgorta (veya Zegharta) ve Trablus'ta da Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında yeni çarpışmalar patlak verdi. Bu çarpışmalar üç-dört hafta kadar sürdükten sonra tavsayınca ve Kerami'nin ifadesine göre, Suriyenin aracılığı ile ([69]) 20 kişilik bir "Millî Diyalog Komitesi" kuruldu. Görevi, barış ve sükûnu temin etmek ve krize "siyasî" çözüm bulmak olan Komitenin kompozisyonu şöyleydi: 4 Maruni, 4 Sünni Müslüman, 4 Şiî Müslüman, 3 Rum Ortodoks, 2 Rum Katolik, 2 Dürzî ve 1 Ermeni.

Lâkin Diyalog Komitesi de yürümedi. Çünkü Komitede, duruma siyasî çözüm bulma tartışmalarına geçildiğinde, Marunilerin lideri Cemayel, bir yandan bütün milislerle beraber Filistin gerillalarının da silâhsızlandırılmasını isterken, siyasî çözüm konusunda da, ancak 1943 Millî Paktı çerçevesinde bazı anayasa değişikliklerinin yapılabileceğini ileri sürdü.

Buna karşılık, "Milliyetçi ve İlerici Kuvvetler" adına konuşan Kemal Canbulat ise, ülkede meydana gelen sosyal ve demografik değişiklikleri gözönünde tutmayan ve sadece Hıristiyanların ekonomik menfaatlerine hizmet eden 1943 sisteminin tamamen ortadan kaldırılarak, normal bir demokrasinin işlemesi görüşünü savundu.

7 Ekimden itibaren çarpışmalar bir yandan Beyrut'un, şimdiye kadar sükûnet içinde görünen batı kısımlarına da yayılırken, öte yandan da kuzey Lübnanda Trablus ve Zhgorta'da çarpışmalar yeniden başladı. Çarpışmaların batı Beyrut'a da bulaşması üzerine, Lübnan ordusu şehrin mühim

(68). **Keesing's...1975,** p.27289.

(69) **Keesing's...1976,** p.27766.

noktalarını kontrol altına almaya çalışırken, Batılı elçilikler de mensuplarını ve sivilleri ülkelerine göndermeye başladılar.

7 Ekimde başlayan çarpışmalar da 29 Ekime kadar sürdü. FKÖ lideri Arafat'ın da katılması ile Millî Diyalog Komitesi, 13 Nisandan beri 12 nci ateş-kesi sağlamayı başardı. Diyalog Komitesi, ateş-kesin gözetimini yapmak üzere, çarpışan tarafların temsilcilerinden meydana gelen bir "Yüksek Askerî Komite" teşkil etti. Gerçekten, bu ateş-kes üzerine Beyrut'un ekonomik ve ticarî hayatı yeniden canlandı.

Ekim ayından itibaren Lübnan iç savaşı milletlerarası dikkatleri çekmeye başladı. Yani, bir bakıma enternasyonalize olma dönemine girdi. Bu gelişme de iki şekilde oldu.

Birincisi Suriye dolayısile. Ekim ayı sonunda Suriye hükümeti, Lübnan halkından 250.000 kişinin kendi topraklarına sığındığını bildirirken, 1976 Ocak ayı ortalarında da, Suriyede üslenmiş bulunan Filistin Kurtuluş Ordusu'ndan, Suriye ordusu içinde çarpışarak savaş tecrübesi elde etmiş bulunan, 1.500-2.000 kişilik bir kuvvet, Lübnan sınırlarından içeri girdi ve Lübnanın doğu kesimlerini kontrol altına aldı. Suriye lideri Hafız Esad, başlangıçta Lübnan gelişmelerine doğrudan doğruya bulaşmaktan kaçınmıştır. Lübnan hükümetinin durumu kontrol altına alabileceğine inanmıştır. Fakat durum kötüleştikçe, Suriyenin bu iç savaşa karşı ilgili de arttı. Bu ise İsrailin tepkisine sebep oldu. Bundan dolayı, İsrail hükümeti Ocak 1976 başlarında yaptığı açıklamada, herhangi bir ülke (şüphesiz Suriye kasdedilmekteydi) Lübnana doğrudan doğruya bir müdahalede bulunacak olursa, İsrailin buna seyirci kalmıyacağını bildirdi. Aynı zamanda Amerikan hükümeti de, Başbakan Kerami'ye, herhangi bir devletin müdahalesine karşı uyarmada bulundu ve Amerikanın Lübnanın bütünlüğüne verdiği ehemmiyeti belirtti ([70]).

Diğer taraftan, Kuveyt'in teşebbüsü üzerine, Arap Birliği de 15-16 Ekim günlerinde Lübnan için olağanüstü bir toplantı yaptı. Suriye, Libya ve FKÖ, bu toplantıyı boykot ettiler. Toplantının kendisi ise, bir neticeye varamadı. Sadece, yayınlanan bir bildiri ile, İsrailin güney Lübnana müdahalesi halinde, Arap ülkelerinin "bütün kaynaklarını" harekete geçireceğini açıkladılar.

Suriye, Libya ve FKÖ'nün boykot etmelerinin sebebi ise, toplantıda, 1975 Eylülündeki ikinci Mısır-İsrail Ayırma Anlaşmasının da tartışılmasını istemeleri, diğer Arap ülkelerinin de bu isteği kabul etmemeleri idi. Diğer taraftan FKÖ, toplantıda Lübnandaki Filistin gerillaları konusunun da tartışılması ihtimalinden çekinmişti ([71]).

(70) **Strategic Survey, 1975,** p.85; **Keesing's... 1976,** pp.27769-27770.

(71) **Keesing's...1976,** pp.27767-27768.

Diğer taraftan, Suudi Arabistan Veliahdı ve Başbakan Yardımcısı Prens Fahd da 8 Kasımda verdiği demeçte, Lübnan parçalanıp da Lübnanda bir Hıristiyan devlet kurulduğu takdirde, bunun Lübnan-Suudi münasebetlerinde çok ciddi neticeler doğuracağını söyledi ([72]).

Arap ülkelerinin bir İsrail müdahalesi ihtimaline karşı bu uyarma ve tepkilerine rağmen, Lübnan-İsrail sınırlarında da çatışmalar eksik olmuyordu. Bu sebeple Lübnan hükümeti 2 Aralık 1975 de B.M. Genel Sekreterine başvurarak, İsrailin 2 Aralık günü Lübnan topraklarındaki mülteci kampları ile köylere saldırdığını ve sivil halk arasında ağır kayıplara sebep olduğunu ileri sürdü ve Güvenlik Konseyinin toplanmasını istedi. Güvenlik Konseyi Lübnanın şikâyetini 4 ve 8 Aralık günlerinde müzakere etti ([73]). Fakat Amerikanın vetosu herhangi bir kararın çıkmasını önledi.

C) Suriye'nin Lübnan'a Müdahalesi :

29 Ekimdeki 12 nci ateş-kes, 29 Kasımdan itibaren yeniden bozuldu. Aralık ayı şiddetli çarpışmalarla geçti. Çarpışmalar esas itibarile Hıristiyanlarla Müslüman sol kuvvetler arasında cereyan ediyordu. Sol kuvvetler, Kemal Canbulat'ın liderliğindeki **Millî Hareket** veya **Millî Cephe**'ye dahil İlerici Sosyalist Parti, Bağımsız Nâsırcılar veya **Murabitun**, Lübnan Komünist Partisi, Irak Baas'ı, Arap Sosyalist Hareketi, Suriye Milliyetçi Sosyal Partisi gibi gruplardan meydana gelmekteydi.

Bu çarpışmalar sebebile Lübnan konusundaki diplomatik faaliyet de birdenbire arttı. Irak Enformasyon Bakanı Tarık Aziz Beyrut'u ziyaret ederken, Suudi Arabistan Kralı Halid de Şam'ı ziyaret ediyordu. Bu arada da da Beyrut ile Şam arasında karşılıklı ziyaretler sıklaşıyordu. Suudi Arabistan Kralının 26-28 Aralık günlerinde Şam'a yaptığı ziyaretten sonra Suriye, Lübnan için 5 maddelik bir "siyasî çözüm" plânı ortaya attı. Buna göre ([74]), yönetimde mezheb sistemi kaldırılacak, parlâmento üyelikleri toplumlar arasında daha âdil bir şekilde dağıtılacak, Başbakan Cumhurbaşkanı tarafından değil, parlâmento tarafından seçilecek, bir "Yüksek Ekonomik Komite" kurulacak ve Filistinlilerin Lübnandaki varlık ve faaliyetlerine ait anlaşmalar (1969 ve 1973 anlaşmaları) teyid edilecekti.

Hıristiyanlar Suriyenin bu plânını açıkça reddetmediler. Fakat kabul ettiklerini de bildirmediler. Önce bir nüfus sayımı yapılmasını istediler. Bu sayıma Lübnan dışında yaşamakta olan Hıristiyan Lübnanlıların da dahil

(72) **aynı kaynak**, p.27769.

(73) Bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1975**, pp.223-229.

(74) Bak.: **Keesing's...1976**, p.27769.

edilmesini istediler. Buna da Başbakan Raşid Kerami razı olmayınca, Suriyenin "barış plânı"da suya düştü. Bu plânı Suudi Arabistan ve FKÖ desteklemişti.

Bu uzlaştırma teşebbüsü de neticesiz kalınca, 1976 Ocak ayından itibaren Lübnanın içi büsbütün karıştı. Çünkü şimdi çarpışmalar, bütün şiddeti ile, Millî Cepheyi yani solu destekleyen Filistin gerillaları ile Hıristiyan milisler arasında idi. 22 Ocak 1976 gününe kadar süren bu çarpışmalarda Hıristiyanlar bir hayli güç duruma düştüler. Hıristiyanların şimdi asıl hedefleri Filistin gerillaları idi. Falanjistler Filistin kamplarını kuşatırken, Şuf dağlarından inen Dürzîler de Hıristiyan köylerini kuşatma altına aldı.

22 Ocakdaki 26 ncı ateş-kesten sonra Suriye yeni bir aracılık teşebbüsünde daha bulundu ve Cumhurbaşkanı Franjiye, Suriyenin Aralık ayındaki 5 maddelik plânını görüşmek üzere 7 Şubatta Şam'a gitti. Şam'da yaptığı görüşmelerden sonra Franjiye, 14 Şubatta, siyasî ve ekonomik yönetimde Müslümanlara daha geniş yetkiler veren, fakat Hıristiyanların geleneksel yetkilerini de koruyan, 17 maddelik bir Reform Programı açıkladı ([75]), **Anayasa Belgesi** adını alan ve Lübnanın siyasî krizini çözme amacını güden bu belgenin özelliği, Cumhurbaşkanını yine Hıristiyan, Başbakanı yine Sünni Müslüman ve Meclis Başkanını da yine Şiî olarak bırakmakla beraber, Meclis'te Hıristiyanlarla Müslümanların temsilini, şimdiye kadar olduğu gibi 6/5 nisbetinde değil, "eşit" hale getirmesi ve Başbakanın da Cumhurbaşkanı tarafından değil Meclis tarafından seçilmesini öngörmesiydi. Programın bir amacı da, Müslümanların çoğunluğunun desteğini kazanarak "sol"u izole etmekti ([76]).

Bu program Müslümanlar tarafından tutulmadı. Bilhassa Millî Hareket iç savaşı kendisinin kazanmakta olduğuna inanıyordu ([77]).

Anayasa Belgesi adını alan yeni program tutulmadı, ama bunun arkasından Lübnanı büsbütün karıştıran yeni bir gelişme oldu. Bu da Lübnan ordusundaki Müslümanların ayaklanması ve Lübnan ordusunun dağılmasıydı.

Suriyenin, Filistin Kurtuluş Ordusu kuvvetlerini Ocak ayı ortalarında doğu Lübnana sokması üzerine, Lübnan ordusu ile bu kuvvetler arasında Bika'a vâdisinde yapılan çarpışmalar sırasında, Lübnan ordusunda görev yapmakta olan Sünni Müslüman teğmen Ahmed Hatib, bir kısım askerle beraber, Lübnan ordusundan ayrılıp, **Lübnan Arap Ordusu** adı ile, Filistin sol

(75) Bu program için bak.: **Keesing's... 1976**, p.27770 ve Gilmour, **adı geçen eser**, p.131-132.

(76) Gordon, **adı geçen eser**, p.107.

(77) Gilmour, **adı geçen eser**, p.132.

kuvvetlerine katıldığını açıkladı. Mart başında ise, Lübnan ordusunun Müslümanlardan meydana gelen bir çok birlikleri, Hıristiyan subayları başlarından atıp, Ahmed Hatib'e katıldılar. Bunun arkasından, 12 Martta, Lübnan ordusundan Tuğbay Abdülaziz Ahdab, bir hükümet darbesine teşebbüs etti. Fakat başaramayınca, Ahmed Hatib ile cephe birliği yaptı ([78]). Bu suretle Lübnan ordusu hemen hemen dağılmış olmaktaydı.

Lübnan ordusunun dağılması Hıristiyanları gayet güç duruma sokmaktaydı. Bu ise iki netice doğurdu. Birincisi, Piyer Cemayel'in bütün Hıristiyanlara çağrısı üzerine, birleşik bir sağ kanadın kurulması ve Hıristiyanların kendi bölgelerini savunmak üzere silâhlanmalarıdır. Hıristiyanlar birleşerek **Lübnan Cephesi**'ni kurdular. Lübnan Cephesi şu kuruluşlardan meydana gelmekteydi: 10.000 - 15.000 kişilik milis kuvveti ile Falanjistler (bu kuvvet gerektiğinde 30-40 bine çıkabilecekti), Chamoun'un Millî Liberal Partisi, Etiyen Sakar'ın Sedraların Muhafızları, Tony Franjiye'nin Zhgortan Kurtuluş Ordusu ve George Advan'ın el-Tanzim'i ([79]).

Lübnan ordusunun çökmesinin ikinci neticesi ise, ülkenin kontrolunun Filistin gerillaları ile, FKÖ'nün aşırı sol fraksiyonlarının ve Lübnan solunun eline geçmesi idi. Dolayısile, Lübnanın kontrolunun Suriyeden başka bir kuvvetin elinde olması demekti. Hele Filistin gerillaları ile solcular, 25 Martta Cumhurbaşkanı Franjiye'nin Başkanlık sarayına saldırıp, Franjiye Beyrut'un 10 mil kuzeyindeki Cuniye'ye (Junieh) kendisini zor atınca, Suriye müdahaleye karar verdi ve 9 Nisandan itibaren 1.000 kişilik bir Suriye kuvveti Lübnan topraklarına girdi.

Suriyenin Lübnan politikasının esası şuydu: Her ne kadar şimdiye kadar Suriye, Filistin gerillalarını desteklemiş ve hatta 1975 Eylülündeki ikinci Mısır-İsrail Ayırma Anlaşmasından sonra FKÖ ile sıkı bir işbirliği içine girmiş ise de, Lübnan gelişmeleri için de, Irak Baas'cıları ile yakın temas içinde olan radikal FKÖ gruplarının duruma hâkim olduğunu ve Lübnanın kontrolunun da kendi elinden kaçmaya başladığını görmüştür. Lübnanın kontrolunun radikallerin eline geçmesi ise, bir yandan İsrail ile bir savaşı tahrik edebilecek, öte yandan da böyle bir savaşta, Hıristiyanların Lübnanda kendi devletlerini kurarak Lübnanı parçalamalarına sebep olabilecekti ([80]).

Yine aynı sebepten, radikallerle işbirliği yapan Kemal Canbulat ile Hafız Esad'ın arası açılmaya başlıyordu ([81]).

---

(78) Ayrıntılar için bak.: **Keesing's...1976,** p.27771 ve Gilmour, **adı geçen eser,** pp.133-134.

(79) Bak.: Gordon, **adı geçen eser,** p.105. Bu kuvvetlere 1978 den sonra Binbaşı Sa'd Haddad'ın 2.000 - 2.500 kişilik "Hür Lübnan" kuvvetleri de katılacaktır.

(80) **Strategic Survey, 1976,** p.86.

(81) Gilmour, **adı geçen eser,** p.136.

İlginçtir, Suriyenin Lübnana asker sokması İsrail ve Amerika tarafından desteklenirken, Mısır, Libya ve Irak hükümetleri, Suriyenin Lübnana müdahalesine şiddetle karşı çıktılar. İsrail hükümeti, Suriyenin Lübnana müdahalesinde, kendisinin belirli bir hoşgörü sınırı olduğunu belirtirken, Başkan Ford, 20 Nisandaki demecinde, Suriyenin Lübnana müdahalesini "yapıcı" olarak nitelendiriyordu ([82]).

İşte bu şartlar altındadır ki, Franjiye'yi ikna eden Suriye, Eylülde yapılması gereken cumhurbaşkanlığı seçimini öne aldırarak, 8 Mayısta yapılan seçimde, cumhurbaşkanlığına, kendi adayı, Suriye yanlısı ve Lübnan Merkez Bankasının 51 yaşındaki başkanı **Elias Serkis'**i seçtirmeye muvaffak oldu. Canbulat'ın liderliğindeki Millî Hareket'in adayı ise, liberal, Suriye aleyhtarı Raymond Eddé idi ([83]). Serkis, ancak ikinci turda ve toplantıya katılan 69 milletvekilinin 66 oyunu alarak seçildi. Seçimden sonra yaptığı konuşmada, "bütün Lübnanlıların cmuhurbaşkanı" olacağını söylüyordu.

Serkis'in seçilmesi üzerine, Canbulat'ın Millî Hareket'i, bir yandan genel grev ilân ederken, aynı zamanda da bütün cephelerde çarpışmaları şiddetlendirdi. Daha da ilginci, Lübnanda âdeta roller değişti. Chamoun bütün hayatınca Suriyeye karşı çıkmış iken, "Bilhassa bugünkü şartlar altında, kardeş Suriye ile işbirliği her zamandan daha gereklidir" diyordu. Buna karşılık Arafat, şimdiye kadarki bağımsız tutumunu terkederek, Canbulat'ın peşinden sürüklenip Suriye ile çatışma durumuna giriyordu. Bundan dolayıdır ki, Sünni zâ'imlerinden Saib Salam, "Filistinli kardeşlerimizin en vahim hatası, Canbulat'ın sanki kendi sözcüleri imiş gibi ortaya çıkmasına izin vermeleridir" demekteydi ([84]). Canbulat ise, Marunileri askerî bir çözümle hezimete uğratmayı kafasına takmıştı ([85]).

Suriyenin Nisan başında Lübnana sevkettiği kuvveti 1.000 kadar olmakla beraber, bu kuvvetin miktarı Mayıs başında 7.000 e, Haziran sonunda 12.000 e ve Ağustos ayı ortalarında da 20.000 e çıkacaktır. Bunun da sebebi, Mayıs sonundan itibaren Lübnan iç savaşının birdenbire şiddetlenmesi ve Hıristiyan kuvvetleri ile, Canbulat kuvvetleri ve Filistin gerillaları arasındaki çarpışmaların yoğunlaşmasıdır. O kadar ki, Mayıs sonlarından itibaren Beyrutta meydana gelen çarpışmalarda yerden-yere füzeler kullanılmaya başlandı. Bunun üzerinedir ki, Haziran başında Suriye Lübnana yeni kuvvetler sevketme kararı aldı.

---

(82) Bak.: **Keesing's...1976**, p.27773.

(83) Gilmour, **adı geçen eser**, p.16.

(84) **aynı eser**, p.137.

(85) **aynı eser**, p.138.

Suriyenin, Lübnandaki kuvvetlerini gittikçe arttırması, çeşitli tepkilere sebep oldu. Canbulat ve Eddé, Suriyeyi, Lübnanın bazı kısımlarını kendisine ilhak etmek istemekle itham ederken, Piyer Cemayel ile Chamoun hayatlarından çok memnun görünüyorlardı. Fakat en fazla gürültü koparan Enver Sedat oldu. Mısır 3 Haziranda, Arap Birliğinin olağanüstü toplanmasını isterken, 6 Haziranda da Suriye ile diplomatik münasebetlerini kesti. Arafat ise, 6 Haziranda diğer Arap devletleri başkanlarına gönderdiği telgraflarda, "Filistin devrimine karşı girişilen yeni katliâmı" önlemelerini istedi ([86]).

İsrail hükümeti ise, İsrailin güvenliği tehdit edilecek olursa, gerekli askerî harekâta başvuracağını tekrar ederken, Başbakan Itzhak Rabin, 6 Haziranda, "Suriye ordusu ile Arafat'ın aşırıları arasındaki çarpışmalar için gözyaşı dökecek değilim" diyordu.

Burada, bir parantez açıp, bu sırada İsrailin Hıristiyan kuvvetlerle olan münasebetlerine kısaca değinmekte yarar vardır.

1975 ilkbaharında çarpışmalar başladığında, Müslümanlar, Hıristiyanlara göre daha iyi silâhlanmış durumda bulunuyorlardı. Şuf Dağlarındaki Kemal Canbulat'ın Dürzîleri, Trablus'ta Kerami'nin Sünni Müslümanları ve Beyruttaki FKÖ, son beş yıl içinde bir hayli silâh ve mühimmat stoku yapmışlardı. Lübnan ordusunun gözü önünde Şam'dan boyuna silâh gönderilmişti. FKÖ'ye Libyadan gönderilen silâhlar ise, esas itibarile Sayda limanından girmekte idi.

Buna karşılık Hıristiyanlar daha ilk andan itibaren silâh sıkıntısı ile karşılaştılar ve silâh temin etmek için Batılı kaynaklara başvurdular. Bu arada Camille Chamoun'un adamlarından biri, Avrupada, silâh tüccarları ile yakın münasebeti olan bir İsrailli ile temas kurarak, tamamen ticarî esaslar çerçevesinde bu İsrailli vasıtasile silâh temin etmeye muvaffak oldu. Fakat 1975 yazında çarpışmalar şiddetlenince, hem miktar ve hem de ateş gücü olarak, daha fazla silâha ihtiyaç duyuldu. Chamoun'lar giderek İsraile daha fazla bağımlı hale geldiler. 1975 yazında Cemayel ailesi henüz İsrailden silâh almak için harekete geçmemişti. Fakat yıl sonuna doğru onlar da İsraile yanaştılar. Bu temaslar sırasında, aynı zamanda bilgi alış-verişi de başladı. 1976 yılı başında, Beyrutun kuzeyinde Cuniye (Junieh) körfezinde, Camille Chamoun ile İsrail Başbakanı Itzhak Rabin, bir füze botunda gizlice buluştular. Bu buluşmada bir takım anlaşmalar da yapıldı. Buna göre, İsrail Hıristiyanlara tanksavar topları ile daha başka silâhlar da vermeyi kabul etti. Ayrıca, Hıristiyan kuvvetler İsrailde eğitilecekti ki, Hıristiyanların bu eğitimleri 1982 Haziran savaşına kadar devam etti ([87]).

---

(86) Bak.: **Keesing's...1976,** p.28118.

(87) Bavly and Salpeter, **adı geçen eser,** pp.44-45. Aynı zamanda bak.: Gilmour, **adı geçen eser,** p.147.

Şimdi tekrar 1976 yazına dönecek olursak, Suriyenin asker sayısını arttırması üzerine Mısır ve FKÖ'nün gösterdiği tepkiler dolayısile, Arap Birliği Dışişleri Bakanlarının 8 ve 9 Haziran 1976 günlerinde Kahire'de olağanüstü toplandıklarını görüyoruz. Bu toplantıda Lübnana "sembolik" bir "Arap Barış Gücü" gönderilmesine karar verildi ([87bis]). Cezayir, Libya, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye ve FKÖ askerlerinden meydana gelen bu kuvvet, bir Mısırlı subayın komutasına verilmişti. Ne var ki, Arap Barış Gücü'nün Suriye kuvvetlerinin yerini alması söz konusu olmadığı gibi, Arap Birliğinin bu toplantısı, Suriye kuvvetlerinin Lübnanda bulunmasına da bir çeşit meşruiyet kazandırdı. Bu sebepledir ki, Arap Barış Gücü geldikten sonra, Mayıs başında yeniden şiddetlenmiş olan çarpışmalar, 13 Haziranda bir ateş-kes ile durdu ise de, 22 Haziranda Cemayel'in Falanjistleri ile Chamoun'un milisleri, Beyrutta tekrar saldırılara başladılar ve Beyrutun güney-doğusundaki Tel el-Za'tar ve Jisr el-Pasha Filistin mülteci kamplarını kuşatarak topçu ateşi altına aldılar. Aynı zamanda, Suriye kuvvetleri de Filistin gerillaları ve Canbulat'ın kuvvetlerine karşı harekete geçtiler. Böylece Hıristiyan kuvvetlerle Suriye kuvvetleri tam bir işbirliği içine girmiş oluyordu. Bu işbirliği karşısında Müslüman kuvvetler her yerde yenilmeye başladı.

D) Riyad Anlaşması ve İç Savaşın Sonu :

Bütün yaz ayları boyunca devam eden çarpışmalar sırasında çeşitli Arap ülkeleri arabuluculuk yaparak, Lübnanda devamlı olabilecek bir ateş-kes sağlamaya çalıştılarsa da, bir netice elde edemediler.

Öte yandan, Tel el-Za'tar mülteci kampı tam 52 gün dayandıktan sonra, 12 Ağustosta Hıristiyan milislere teslim oldu. Kuşatma sırasında Hıristiyanların açtığı ateş dolayısile 1.600 kişi ölmüş ve 4.000 kişi de yaralanmıştı. Kaldı ki, Hıristiyan milisler kampa girer girmez de, bir çok Filistinliyi, gerilla olduklarını ileri sürerek, hemen kurşuna dizdiler ve bir takım işkenceler yaptılar. Falanjist milisleri komutanı Beşir Cemayel (Piyer Cemayel'in oğlu) bunları inkâr etmeyip, Filistin gerillaları da yıllarca bize aynı şeyi yaptı diyerek işi kapatma yoluna gitti ([88]).

Tel el-Za'tar'ın düşmesinden sonra Hıristiyanların ve Suriye kuvvetlerinin askerî harekâtı daha da yoğunlaştı. Bu sırada Suudi Arabistan da harekete geçerek, devamlı bir ateş-kes sağlamak amacı ile, 17 Ekim 1976 da, Lübnan, Suriye, Mısır, Kuveyt ve Suudi Arabistan devlet başkanlarının katılması ile Riyad'da bir toplantı düzenledi. İki günlük toplantı sonunda,

---

(87 bis) Kararın metni: **The Search for Peace...1967-79**, p.333.

(88) **Keesing's...1976**, p.28120.

18 Ekimde **Riyad Anlaşması** denen ve Lübnan için kapsamlı bir ateş-kes tedbirlerini ihtiva eden belge imzalandı ([89]).

Oldukça uzun ve ayrıntılı olan bu belgede kabul edilen esaslar, özet olarak şöyleydi : 1) 21 Ekim 1976 gününden itibaren bütün Lübnan'da ateş-kes yürürlüğe girecektir. Bu ateş-kesin yürürlüğe girmesile birlikte bütün savaşan taraflar, 1975 Nisanından önceki mevzilerine çekileceklerdir. 2) 30.000 kişilik bir "Arap Caydırma Kuvveti" (Arab Deterrent Force) teşkil olunacak ve bu kuvvet Lübnan Cumhurbaşkanı Serkis'in kontrolunda olacaktır. Bu kuvvet ağır silâhlar ve zırhlı araçlarla donatılacaktır. 3) FKÖ, 1969 Kahire Anlaşmasına tamamen uyacaktır. Yani Filistin gerillaları Lübnanda kalmaya devam etmekle beraber, bunlar Lübnanın egemenlik ve güvenliğine saygı gösterip, Lübnanın iç işlerine karışmayacaklardır. (Bak. 19 No.lu harita)

Cumhurbaşkanı Serkis, 5 Kasımda Arap Caydırma Kuvveti'nin komutanlığına, Lübnanlı Sünni Müslüman olan Ahmed el-Hac'ı tayin etti. Caydırma Kuvvetinin kendisine gelince: Bu kuvvetin 25.000 kişilik kısmını Suriye askerleri meydana getiriyordu. Gerisini de, eski Arap Barış Gücü'nü meydana getiren askerler oluşturacaktı. Fakat olmadı. Çünkü bu gücü meydana getiren devletler, çeşitli sebeplerden anlaşamadılar.

Diğer taraftan, Cumhurbaşkanı Serkis, Lübnan solcuları ve Hıristiyan liderleri ile 20 Ekimde bir toplantı yaparak, her iki tarafın da Riyad Anlaşmasını kabul etmelerini sağladı ve 21 Ekimden itibaren bütün Lübnanda ateş-kes yürürlüğe girdi. Bu ateş-kes, 13 Nisan 1975 denberi 56 ıncı ateş-kes oluyordu.

Riyad Anlaşmasının arkasından Arap Birliği devletleri 25-26 Ekimde Kahire'de bir zirve toplantısı yaptılar. Toplantıya 21 devletten 14 ünün devlet başkanları katıldı. Toplantıda alınan kararlarla ([90]), Riyad Anlaşması onaylanıyor ve Arap Caydırma Kuvvetinin finansmanının ne şekilde sağlanacağı tesbit ediliyordu.

Riyad Anlaşması ve Kahire zirvesi ile, Araplar arasındaki buzlar da eridi ve bir yandan Arafat ile Suriyenin, öte yandan da Mısır ile Suriyenin münasebetleri yeniden düzeldi. Gerçek şuydu ki, Arap dünyasında Suriyenin ve Hafız Esad'ın prestiji son derece yükseldi. Hafız Esad, Lübnanı parçalanmaktan kurtarmış ve ayrıca İsrailin Lübnanı işgalini de önlemiş bir lider haline gelmişti ([91]).

---

(89) Riyad Anlaşmasının metni : **aynı kaynak,** pp.28122-28123; **The Search for Peace...1967-79,** pp.336-337.

(90) Kararların metni: **The Search for Peace...1967-79,** p.338; **Keesing's...1976,** p.28123.

(91) Gilmour, **Lebanon,** p.142.

E) İsrail-Suriye Gerginliği :

Daha önce de bir kaç defa belirttiğimiz üzere, Lübnan iç savaşı sırasında İsrail, Suriyenin müdahalesi karşısında hep, "kendi güvenliği tehdit edilmedikçe" harekete geçmiyeceğini söylemiş ve Suriyenin Filistin gerillalarını ezmesinden de memnuniyet duymuştu. Fakat Riyad Anlaşmasının tatbiki ile birlikte, İsrail ile Suriye arasında bir gerginlik meydana geldi.

21 Ekimde ateş-kesin yürürlüğe girmesi üzerine, Arap Caydırma Kuvvetini meydana getiren Suriye kuvvetleri Lübnanın ve Beyrut'un mühim yerlerine ve noktalarına yerleşmek suretile ateş-kesi kontrol altında tutmak istediler. Suriye kuvvetleri Sayda'ya (Sidon) girdikten sonra, Sur (Tyre) şehrini de kontrol altına almak istediler. Sur şehri **Litani** nehrinin güneyindei kalıyordu. Suriye kuvvetlerinin Sur'a girmek istemesi karşısında İsrail, bunun, kendisinin güvenliğini tehdit edeceğini ileri sürünce, anlaşıldı ki, İsrail kendisinin güvenlik sınırı olarak güney Lübnandaki **Litani** nehrini "kırmızı hat", yani güvenlik çizgisi olarak kabul etmiştir. İlginçtir, daha İsrail kurulduğunda, Ben Gurion zamanında İsrail, **Litani** nehrini Lübnanın güney sınırı olarak tesbit etmiş bulunmaktaydı ([92]).

Diğer taraftan, iç savaş sırasında, güneye yerleşmiş bulunan Filistin gerillalarının kuzeye savaşmaya gitmeleri üzerine, Lübnan ordu birlikleri güney Lübnanı kontrolları altına almışlardı. Yine, daha önce de belirttiğimiz gibi, Hıristiyanlarla İsrail arasında silâh alış-verişinden doğan yakınlaşma dolayısile, güney Lübnanda bulunan Lübnan ordu birlikleri ile İsrail arasında büyük bir yakınlaşma meydana gelmişti. Hatta, İsrail sınırı yakınlarındaki Hıristiyan tanklarının İsrail işaretini taşıdıkları dahi ileri sürülmekteydi ([93]). İsrail bu kadarla da yetinmeyip, **Metula** bölgesinde sınırı güney Lübnan halkına açmış ve bu halk sabahleyin kuzey İsraildeki kibbutzlara gelip çalışarak, akşam da tekrar sınırın ötesindeki evlerine dönmekteydiler. Ayrıca, bu bölge halkına her türlü sağlık hizmetlerini de sağlıyor ve ciddi hastalığı olan güney Lübnanlıları büyük şehirlerdeki hastanelere yolluyordu.

İsrail-Suriye gerginliği, Amerikanın ve Lübnan Cumhurbaşkanı Serkis'in araya girmesile ve bir formülle çözümlendi. Kasım sonlarında varılan uzlaşmaya göre, Sur ve Nabatiye'de ancak küçük Suriye birlikleri bulunacaktı. Ayrıca, Lübnan ordusu yeniden düzene sokulup, güney Lübnanda güvenliğin sağlanması görevi ona verilecekti.

F) İç Savaşın Maliyeti :

Bir buçuk yıl süren Lübnan iç savaşında, resmî rakamlar ölü sayısını 30.000 olarak göstermekle beraber, bazı kaynaklara göre ölü sayısı gerçek

(92) Bak.: Gilmour, **adı geçen eser**, p.146.
(93) **Keesing's...1976**, p.28124.

te 50.000 (94), bazı kaynaklara göre de 70.000 dir (95). Yaralı sayısı ise, ölü sayısının en az iki misli olarak tahmin edilmiştir.

Maddî tahribata gelince: Maddî tahribatın değeri 5 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. İç savaş sırasında Lübnan lirası yarı yarıya değer kaybetmiş ve enflasyon % 113 artmıştır. Bundan sonra da enflasyon 1982 ye kadar % 80-90 civarında seyretti. Beyrut'ta mevcut 100 kadar otelin yarısı çarpışmalarda tahrip olundu. 1974 de Beyrutta 10.486 olan yatak sayısı 1975 sonunda 4.631 e düştü. İç savaştan önce Lübnan'ın Gayri Safi Millî Hasılasının % 20 sini sağlayan turizm, 1976 da sıfıra indi. Ticarî faaliyetlerin durmasından meydana gelen kayıp 3 milyar dolardı. Lübnanın 1974 de tahmin edilen nüfusu 3 milyon iken, 1979 da bu miktar 2.6 milyona düştü. Dışarı kaçan nüfus miktarı 400.000-600.000 olarak tahmin edilmekteydi. Dışarı kaçan nüfus inşaat sektöründe işgücünün % 30 unu ve endüstrideki işgücünün de % 32 sini teşkil etmekteydi. 25 yabancı banka, Orta Doğu merkezlerini Beyruttan, Atina, Kahire ve Körfez ülkelerine nakletti. 15 Lübnan bankası da merkezlerini Beyruttan Avrupaya götürdü. Bunlar bilhassa Paris'e yerleştiler. Tarımsal üretim yarı yarıya düştü (96).

6. Ara Dönem, 1977-1981

Riyad Anlaşmasının ve ateş-kesin yürürlüğe girmesi üzerine, Cumhurbaşkanı Elias Serkis, hemen ülke ekonomisinin ayağa kaldırılması ve devlet düzeninin yeniden kurulması için harekete geçti. Başbakan Raşid Kerami daha Eylül ayında istifa ettiği için, Cumhurbaşkanı Serkis 9 Aralık 1976 günü, Amerikada öğrenim görmüş, ekonomi profesörü, Serkis Lübnan Merkez Bankası Başkanı iken onunla beraber çalışmış olan, 46 yaşındaki Sünni Müslüman Dr. Selim Hoss başkanlığında 9 kişilik bir teknokratlar kabinesi kurdu. Kabine üyelerinin herhangi bir siyasî bağlantıları olmamakla beraber, yine de kabinede Müslümanlar, Dürzîler ve Hıristiyanlar gibi ana mezhepler temsil edilmekteydi.

Kabinenin ilk işi, 19 aylık iç savaşla perişan hale gelmiş olan ülke ekonomisini yeniden canlandırmak için hemen harekete geçmesi oldu (97). Lâkin ekonomik kalkınma tedbirlerinin yürüyebilmesi için, hele Lübnan gibi bir ülkede, herşeyden önce siyasî istikrara ve siyasî bütünlüğe ihtiyaç vardı. Bu sağlanmadıkça, ekonomiyi yeniden hayata döndürmek mümkün olamazdı. Halbuki Lübnan gelişmelerinin, Riyad Anlaşmasından İsrailin 1982 Hazira-

(94) Gilmour, **adı geçen eser,** p.143.

(95) Bavly and Salpeter, **Fire in Beirut.**

(96) Gordon, **The Republic of Lebanon.**

(97) Bu ekonomik tedbirler için bak.: **Keesing's...1977,** pp.28739-28740.

nındaki Lübnan "seferi" ne kadar olan dönemi, iç savaşın başka platformlarda devam etmesinden ve dolayısile, ülkenin parçalara ayrılmasından (fragmentation) başka bir şey değildir.

Ana çizgileri ile bakacak olursak, Lübnanın 1977-1981 dönemi gelişmelerinin kemikleşmiş yapısını üç noktada toplamak mümkündür: 1) Hıristiyan kuvvetlerin bütünleşmeye doğru değil, aksine, Lübnanın bütününden kopmaya doğru gidişi ve bunun neticesi olarak kendi içinde dahi çatışmalara maruz kalması. 2) Filistin gerillalarının yeniden Lübnan sahnesinin aktif unsuru ve baş aktörü haline gelmesi. 3) İsrailin güney Lübnan üzerinde "dolaylı egemenliğini" kurması ve bunun neticesi olarak da Filistinlilerle devamlı olarak çatışma içinde bulunması. Hatta, denebilir ki, 1977-81 döneminin başlıca özelliği ve İsraili, 1982 Haziranında Lübnanı işgale götüren sebep, güney Lübnan üzerinde FKÖ ile İsrail arasındaki mücadeledir.

A) İç Savaştan Sonra Hıristiyanlar :

Cumhurbaşkanı Serkis, ateş-kesin yürürlüğe girmesi üzerine nasıl hemen ekonomiyi düzeltmek için harekete geçmiş ise, işlemez hale gelen siyasî sisteme de bir çeki-düzen vermek ve tekrar bütünleştirmek istedi. Lâkin bir adım bile ileri gidemedi. Çünkü her siyasî tedbir veya değişikliğe, toplumlardan biri karşı çıktı. Bunun da sebebi, iç savaşın toplumları ve bilhassa Hıristiyanlar ile Müslümanları birbirinden uzaklaştırması, iki toplum arasındaki husumeti ve hatta nefreti daha da derinleştirmesi idi. 1975-76 iç savaşı, 1958 deki gibi değildi. Hatta 1975-76 nın ölçüleri içinde, 1958 hâdiselerine bir "iç savaş" bile denemez.

Müslümanlar, ateş-kesten hemen sonra hem Cumhurbaşkanı Serkis'e ve hem de Selim Hoss hükümetine baskıda bulunarak, şimdiye kadar mevcut olan ve Hıristiyanların lehine işlemiş bulunan siyasî sistemin radikal bir şekilde değiştirilmesini istediler. İstekleri, herşeyden önce, Cumhurbaşkanlığı ile parlâmentonun kompozisyonu üzerinde yoğunlaşıyordu.

Buna karşılık, Cemayel'lerin Falanjist Partisi (Kata'ib) ile Camille Chamoun'un Millî Liberal Partisinin meydana getirdiği "Lübnan Cephesi" ise, Lübnanın "millî bütünlüğünün" korunabilmesi için, Hıristiyan ve Müslüman toplumları arasındaki sürtüşmeleri azaltmak ve bunun için de Hıristiyan ve Müslüman bölgelerini birbirinden ayırmak gerektiğini ileri sürdü.

Kemal Canbulat'ın lideri bulunduğu ve Müslüman partilerle Filistin gerillalarının meydana getirdiği sol kanat "Millî Hareket" buna şiddetle karşı çıktı. Millî Hareket, bir yandan 1977 Temmuzunda Lübnanın yeni siyasî sistemi hakkında 17 maddelik bir planı ileri sürerken, öte yandan da, yayınladığı bildiride, Hıristiyanların "desantralizasyon", yani "ademi merkeziyet"

isteklerinin, Lübnanın Arap karakterini değiştirerek, ülkeyi ve hatta Arap dünyasını parçalama ve Lübnandaki Filistin varlığına son verme amacını güttüğünü ileri sürdü ([98]).

Bu konuda bir anlaşmaya varılmamış olsa da ve Hıristiyanlara ayrılacak toprakların sınırları konusunda Piyer Cemayel ile Camille Chamoun arasındaki görüş ayrılıklarına rağmen, Hıristiyanlar kendi "özerk" bölgelerini kurmak için gerekli tedbirleri almaktan geri kalmadılar. Esasında, Suriyenin "Arap Caydırma Kuvveti" hiç bir zaman Marunilerin hâkim olduğu bölgeye girememişti. 1977 ilkbaharında Maruniler, kuzey Lübnanda Trablus ile Beyrut arasındaki Cuniye (Junieh) bölgesinde (Bak. 17 no.lu harita) kendi polis teşkilâtlarını kurmuşlar ve kendi vergi sistemlerini de yürürlüğe koymuşlardı. 1977 Nisanında da, Beyrutun 30 mil kuzeyinde "Piyer Cemayel Havaalanı"nı inşa etmişlerdi. Bununla beraber, Piyer Cemayel hâlâ Lübnanın bütünlüğünün korunmasını isterken, oğlu, Falanjist kuvvetlerin komutanı Beşir Cemayel "özerk" bir Hıristiyan devletinin kurulmasında kararlı görünüyordu. Maruni liderlerinin, Lübnanı taksim ederek, kurulacak Hıristiyan devletini İsrail ile bir konfederasyon şeklinde birleştirmek istediklerinden de söz ediliyordu. Suriyeyi tahrik etmemek için bağımsızlıktan söz edilmemekle beraber, Maruniler, kendilerini, ayrı bir devletin mensubu olarak görmeye başlamışlardı ([99]).

Cumhurbaşkanı Serkis ile Lübnan Cephesi arasındaki bir diğer anlaşmazlık konusu da, Serkis'in Lübnan ordusunu yeniden kurarak, bilhassa güney Lübnanı bu ordunun kontroluna vermek suretile, İsrail ile çatışmaları önlemek istemesiydi ([100]). Mamafih, Serkis bu konuda Müslümanlardan da bir yardım ve destek görmedi. Çünkü hem Lübnan Cephesi ve hem de Millî Hareket, kendi milis kuvvetlerini, temel askerî dayanakları olarak kabul etmekteydiler.

Lübnan ordusunun kurulamaması demek, ülkenin fiilî bölünmüşlüğünün devam etmesi, iç çatışmaların kontrol altına alınamaması ve nihayet, güneyde İsrail ile Filistin gerillâlarının yeniden karşı karşıya gelmesi, kısacası Lübnanın bundan sonra da diken üstünde oturması demekti.

Hıristiyanların, Lübnanı "taksim" mahiyetindeki tutumları, hem Müslümanlar ve Filistin gerillaları ile ve hem de, şimdi Filistin gerillâlarını İsraile karşı kullanma politikasına başlayan Suriye ile münasebetlerini gerginleştirdi. Bunun neticesi olarak, Hıristiyanlar ile kuzey Lübnandaki Arap Cay-

---

(98) **Keesing's...1977,** p.28733.

(99) Gilmour, p.145.

(100) **Keesing's...1977,** p.28733.

dırma Kuvvetleri arasında çatışmalar çıkarken, öte yandan da, Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında çatışmalar eksik olmadı. Bilhassa Millî Hareket lideri Kemal Canbulat'ın 16 Mart 1977 günü, Şuf dağlarındaki evine giderken pusuya düşürülerek öldürülmesi, Dürzîlerle Hıristiyanların çatışmalarını şiddetlendirdi ([101]). Suikastte kullanılan makinalı tüfeğin Sovyet yapısı ve ateşin açıldığı arabanın da Irak plâkalı olduğu, polisin açıklamasında belirtilmekteydi ([102]). Suikast olduğu zaman zaten Lübnanın içi karmakarışıktı. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında, adam kaçırmalar, bombalı saldırılar ve silâhlı çatışmalar zaten alıp yürümüştü. Canbulatın bu şartlar içinde öldürülmesi, Hıristiyan-Müslüman mücadelesini daha da şiddetlendiren bir faktör oldu.

Hıristiyanlarla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir diğer nokta da, iç savaştan sonra bunların kendi aralarında da bir mücadeleye girmeleri ve bu mücadele ile, Falanjistlerin, bütün Hıristiyan kuruluşları kontrol altına almak suretile, müstakbel Lübnan Hıristiyan veya Maruni Devleti'nin temellerini atmak istemeleridir.

Esasında, Lübnan Cephesi içinde Falanjistlerle Chamoun'un Milliyetçi Liberal Partisi arasında çeşitli konularda görüş ayrılıkları daha 1976 yılı içinde oluşmaya başlamış, Chamoun da dahil, iki tarafın liderlerine karşı bombalı saldırılar düzenlenmişti. 1 Temmuz 1977 günü ise, Hıristiyanların yaşadığı doğu Beyrutta iki taraf arasında makinalı tüfek ve bombalı sokak çarpışmaları olmuş ve bu çarpışmalar bir kaç gün sürmüştü ([103]).

1978 yılında Hıristiyanlar arasındaki mücadele daha da karmaşık bir hal aldı. Konu, Lübnandaki Suriye kuvvetlerine karşı alınacak tutumdu.

1970-76 döneminde cumhurbaşkanlığı yapmış olan ve Suriye taraftarı bulunan Süleyman Franjiye ve ailesi ile taraftarları, Suriye kuvvetlerinin Lübnandan çıkmasını isteyen Falanjistler ve Chamoun'un Millî Liberal Partisi ile 1978 Mayıs ve Haziran aylarında tam bir çatışma içine girdiler. O kadar ki, Süleyman Franjiye'nin büyük oğlu ve Zhgorta Kurtuluş Ordusunun komutanı ve Zhgorta milletvekili 37 yaşındaki Toni Franjiye, Zhgorta yakınlarındaki **Ehden** köyündeki evinde, 13 Haziran 1978 günü Falanjistlerin saldırısına uğradı ve kendisi, karısı, bebek yaşındaki kızı ve 30 adamı ile birlikte öldürüldü ([104]).

Diğer yandan, Falanjistlerle Chamoun kuvvetleri arasındaki gerginlik 1979 Mayısında silâhlı çatışmalara dönüştü. 12-15 Mayıs günlerinde Bey-

(101) Bu çarpışmalar için bak.: aynı kaynak, pp.28734-28735 ve 28737-28738.
(102) **Keesing's...1977**, p.28737.
(103) bak.: aynı kaynak, p.28738.
(104) Ayrıntılar için bak.: **Keesing's...1979**, p.30006.

rutun Hıristiyan doğu kesimindeki çarpışmalardan sonra, Cemayel ile Chamoun'un ortak bir liderlik ve ortak bir yürütme kurulu teşkil edecekleri açıklandı ise de, bu gerçeklemediği gibi, çarpışmalar yeniden şiddetlendi. Ve bütün Haziran ayı boyunca devam etti.

Öte yandan, Nisan, Mayıs ve Eylül 1979 aylarında, bu kerre Falanjistler ile Ermeniler arasında Beyrutun Burg Hammud ve Nabaa kesimlerinde çarpışmalar oldu.

Ekim 1979 ayında ise, Falanjistlerle Franjiye taraftarları arasında çarpışmalar yeniden sahneye çıktı.

Bütün bu çarpışmalar içinde ([105]), çarpışan tarafların hepsinde ölen ve yaralananlar vardı.

Görüldüğü gibi, Hıristiyanlar arasındaki çarpışmaların baş aktörü **Falanjistler** ve şimdi liderliğe oynayan, Piyer Cemayel'in büyük oğlu **Beşir Cemayel** idi. Beşir Cemayel, 1980 yazında Camille Chamoun'u bertaraf ettikten sonra, Doğu Beyrut'tan, kuzeyde Müslüman şehri olan Trablus'un güneyine kadar olan 600 milkarelik bir bölgeyi Maruni anavatanı haline getirmişti (Bak. 17 no.lu harita). **Marunistan** diye adlandırılan bu bölge, gerçekte "devlet içinde bir devlet" idi. Çünkü kendi bürokrasisi, ulaşım ve iletişim sistemi, kendi havaalanı, kendi polis kuvveti ile, milislerden meydana gelen silâhlı kuvvetleri vardı. Milis kuvvetleri 6.000 kişi olup, ihtiyatları 9.000 kişi kadardı. Bu haliyle de Lübnan ordusuna eşit bir kuvvet oluşturuyorlardı.

1980 sonlarında **Marunistan,** silâh stoklarını da iyice arttırmıştı. Ağır silâhları, askerî eğitimi ve stratejik danışmanlığı İsrail sağlıyordu. Hafif ve orta silâhlar ise, Fransa, İngiltere ve Almanyadan sağlanmıştı. Bundan sonrası, "özerk Devlet"in kuruluş adımını atmaktı. Bu sebepten, Suriyenin Lübnandan çıkarılması temel hedef olarak tesbit edilmiş ve bu amacın stratejik vasıtası olarak da, Beyrut-Şam karayolu üzerindeki **Zahle** kasabası seçilmişti. Bu bakımdan, İsrailin 1982 Haziranındaki Lübnan operasyonunun en büyük destekçisi Falanjistler olacaktır ([106]).

B) Lübnan'daki Suriye :

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1976 Ekimindeki Riyad Anlaşması ile 30.000 kişiye çıkarılan Arap Caydırma Kuvveti'nin 25.000 ini Suriye askerleri teşkil ediyordu. Arap Caydırma Kuvveti'nin görevi, Lübnanın çeşitli noktalarını kontrolu altına alarak, çarpışmaları önlemek ve düzenin korunmasını sağlamaktı. Fakat bu hiç bir zaman mümkün olmadı. Hıristiyanlar söz

(105) Bu çarpışmaların ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1979,** pp.30008-30009.

(106) **Strategic Survey, 1981-1982,** p.84.

olarak "özerk", fakat gerçekte "bağımsız" bir devlet kurmaya yönelince, Suriye ile çatışma durumuna girdiler. Buna karşılık, Suriyenin Lübnana gelmesi de Hıristiyanları hoşnut etmedi. Çünkü, Arap Caydırma Kuvveti adı altında da olsa, Suriyenin 25.000 kişilik bir kuvvetle Lübnana girmiş olması, bu devletin Lübnan üzerindeki siyasî amaçları bakımından mühim bir merhale idi. Kaldı ki, Suriye Lübnanın bütünlüğünün korunmasını kendi politikası açısından savunurken, Hıristiyanlar ülkeyi bölme yoluna gidiyorlardı. Hatırlanacaktır. Suriyenin iç savaş sırasında Filistinlilere karşı cephe almasının sebebi de, o zaman Filistinlilerin de güney Lübnanı kendi hayat sahaları haline getirmek istemeleri idi. Şimdi aynı şeyi Hıristiyanlar yapıyordu. Dolayısile, iç savaş sırasında Lübnanın bütünlüğünü koruma bakımından, Suriye ile Hıristiyanlar arasında bir yakınlık belirmiş iken, şimdi, iç savaştan sonra, roller değişiyor ve Suriye ile Hıristiyanlar karşı karşıya geliyordu.

Diğer taraftan, ateş-kesten sonra, Hıristiyanlarla Filistinliler arasındaki çatışma ve çarpışmalar da arttı. Çünkü, ateş-kes Filistinlilerin faaliyetlerini kısıtlayamadığı gibi, güney Lübnandaki FKÖ faaliyetleri daha da arttı. Bu ise, İsrailin Lübnana yaptığı saldırıların her geçen gün daha da şiddetlenmesine sebep oldu. Bu da Hıristiyanların Filistinlilere olan husumetini yoğunlaştırırken, ikisi arasındaki çarpışmaları da şiddetlendirdi.

İç savaş, esas itibarile bir Hıristiyan-Müslüman savaşı olmuştu. Ümit edildi ki, ateş-kesten sonra bu iki büyük toplumun münasebetleri de düzelir. Lâkin bu da olmadı. Çünkü iç savaş, bir bakıma Müslümanların yenilgisi ile neticelenmişti. Müslümanlar bunu hazmedemedi. Kaldı ki, Hıristiyanların "özerk devlet" kurma faaliyetleri, Suriyeden fazla Müslümanların tepkisini şiddetlendirdi.

Suriye kuvvetleri Lübnana girdikten sonra, FKÖ ile Suriyenin münasebetleri de değişti. İç savaşta Filistinlilere karşı sert bir mücadele açan Suriye, Lübnana girdikten sonra politikasını değiştirdi. Arafat ile Hafız Esad arasında bir yakınlaşma oldu. Suriye şimdi FKÖ'yü kendi kontrolu altına almak ve kendi kontrolu altında İsraile karşı kullanmak istedi.

Bu gelişmeler ise Hıristiyanlarla İsrail arasındaki yakınlaşmayı hızlandırdı. Her ikisi de açık bir ittifak içinde görünmekteydiler.

Bu karmaşıklık içinde de Suriye kontrolundaki Arap Caydırma Kuvveti de güya ülkede düzeni sağlıyacaktı. Lâkin bu kuvvet çarpışmaları önleyemediği gibi, arada kalan ve hem Suriyeye ve hem İsraile (Amerika vasıtasıle) ve hem de FKÖ'ye lâf anlatmaya çalışan Cumhurbaşkanı Serkis de, güney Lübnandaki İsrail-Filistin çarpışmalarını önlemek için, Lübnan ordusunu bir an önce yeniden derleyip toplayıp, bu orduyu güney Lübnana göndererek bölgenin kontrolunu eline almak istediyse de, bu da mümkün olmadı.

Serkis orduyu toparlıyamadı. Bunun neticesi olarak çarpışmalar artarak şiddetlendi. Tâ 1982 Haziranında İsrailin Lübnana girmesine kadar.

Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki çarpışmaların yeniden başlaması 1977 Martında oldu. Yeni Dürzî lideri Kemal Canbulat'ın öldürülmesinden sonra. Millî Hareket ve solcular, bilhasas güney Lübnanda Hıristiyanlarla İsrail arasında bir işbirliğinin ortaya çıktığını görünce, Hıristiyanlara karşı saldırıya geçtiler. Bu bölgede Arap Caydırma Kuvveti bulunmuyordu. Çünkü İsrail, **Litani** nehrini kendisinin güvenlik çizgisi olarak ilân etmiş ve herhangi bir Suriye kuvvetinin Litani nehrini aşmasına müsaade etmiyeceğini bildirmişti. O sırada B.M. Güvenlik Konseyinde çok kullanılan bir deyimle, bu bölge **de facto kuvvetler'**in kontrolunda idi. Yani bazı kuvvetler tarafından "fiilen" işgal edilmiş durumdaydı. Bu sebeple Müslamanların saldırısı üzerine, İsrailin kuzey sınırlarının hemen ötesinde Marjayoun, Beaufort şatosu, Yarine, Khiam ve Taibé bölgelerinde şiddetli çarpışmalar oldu. FKÖ gerillaları da Müslümanlarla birlikte idi. Sayda'da bulunan **al-Saika**'nın Müslümanların yanında çarpışan FKÖ gerillalarına top, silâh ve asker gönderdiği ileri sürülmüştür ([107]). Bu da Lübnana girmiş olan Suriyenin FKÖ ile münasebetlerinin yeni bir işareti idi.

Bu çarpışmaları durdurmak amacı ile, Suriye, Lübnan, FKÖ ve Arap Caydırma Kuvveti temsilcileri arasında, beş gün süren müzakerelerden sonra, 25 Temmuz 1977 de, Beyrutun güney-doğusundaki Şatura'da (Chtaura) "Şatura Anlaşması" denen ve 1969 Kahire Anlaşmasının tatbikatını düzenleyen bir anlaşma imzalandı ([108]). Bu anlaşmaya göre, Filistin gerillaları, Lübnan-İsrail sınırının 15 mil kuzeyine çekilecek, bölgedeki bütün yolları terkedecek, ancak 1969 Kahire anlaşmasının kendilerine tahsis ettiği bölgelerde bulunacaklar, meskûn mahallerden uzakta yaşıyacaklar ve mülteci kamplarında ağır silâhlar bulunmayacaktı.

Şatura Anlaşmasını tatbik etmek mümkün olmadı. Çünkü Filistin gerillaları güney Lübnanı terketmeye razı olmadılar. Bu durum Hıristiyanların hoşnutsuzluğuna sebep olurken, İsrail hükümeti de 24 Ağustosta yaptığı bir açıklamada, güney Lübnanda 2.000 kadar Filistin gerillası varken, son zamanlarda bu miktarın 6.000 e çıktığını ve Filistinlilerin güney Lübnanda tahkimat yapıp, yığınak merkezleri kurmaya başladıklarını bildiriyordu ([109]).

Bu sebeple Şatura Anlaşmasından sonra güneyde çarpışmalar daha şiddetlendi. Nihayet Amerikanın bir takım teşebbüsleri neticesi, 26 Eylülde taraflar arasında bir ateş-kes sağlandı. Ateş-kese göre, şimdi miktarı 6.000 e

(107) Bak.: **Keesing's...1977**, p.28734.

(108) Şatura Anlaşması için bak.: **aynı kaynak**, pp.28735-28736.

(109) **aynı kaynak**, p.28736.

inmiş olan Lübnan ordusundan 1.500 - 1.800 kişilik bir kuvvet güney Lübnanı kontrolu altına alacaktı. Fakat bu dahi yapılamadı.

C) İsrail'in Güney Lübnan'ı İşgali - Mart 1978 :

1978 yılı Orta Doğu bakımından, biri müsbet, diğeri menfi, iki gelişme ile başlıyordu. Müsbet gelişme, 1977 Kasımında Enver Sedat'ın Kudüs ziyareti ile, Mısır ve İsrail arasında 1979 Martındaki barışa kadar sürecek olan bir diyaloğun başlamasıydı.

Menfi gelişme ise, 1978 Ocak ayından itibaren Lübnanda çarpışmaların artması idi. Bu çarpışmalar tam bir karmaşıklık idi. Çünkü bir yanda Hıristiyanlar kendi içlerinde mücadele ederken, bu kere de Filistin grupları kendi aralarında kavgaya başladılar. Bunun yanında Müslümanlarla Hıristiyanlar mücadelesi devam ediyordu. Güneyde ise, İsrail ile Filistin gerillaları arasındaki çarpışmalar ve gerilla saldırıları artan bir tempo içine girdi.

11 Mart 1978 günü, iki şişirme botla Hayfa güneyindeki kıyılara çıkan 11 el-Fetih gerillası, iki gruba ayrıldıktan sonra, bir grup, şoförü öldürerek ele geçirdikleri bir taksi ile, diğer grup da bir yolcu otobüsünü ele geçirerek, Hayfa - Tel-Aviv yolunda ilerleyerek, önlerine gelen her yere saldırdılar. Gerillalar Tel-Aviv'in 11 Klm. kuzeyinde İsrail güvenlik kuvvetleri ile çatışmaya girdiler. Neticede 11 gerilladan 9 u öldürüldü, biri yaralı olmak üzere ikisi canlı olarak ele geçirildi. Buna karşılık 34 İsrailli ile bir Amerikan vatandaşı ölmüş ve 74 kişi de yaralanmıştı ([110]).

Bir FKÖ sözcüsü, Mısır-İsrail diyaloğunu kasdederek, el-Fetih'in bu baskınını, "teslimiyetçi tasarıları" başarısızlığa uğratmak ve Filistin halkının hakları sağlanmadıkça, Orta Doğu barışının gerçekleşemiyeceğini göstermek için yapılmış gerilla faaliyetlerinin bir tırmanışı olarak nitelendiriyordu ([111]).

El-Fetih baskını, Arap dünyası hariç, bilhassa Batı'da büyük tepki ile karşılandı. İsrail Başbakanı, "masumların kanını akıtanlar cezasız kalmayacaktır", "şeytanın kolunu keseceğiz" derken, B.M. Genel Sekreteri Kurt Waldheim da, Başbakan Begin'e gönderdiği mesajda derin üzüntüsünü belirtiyordu. Başkan Carter da, yine Begin'e gönderdiği mesajında, "kaba bir terorizm hareketi"nden duyduğu üzüntüyü ifade etmekle beraber, İsrailin buna karşılık verip, Orta Doğu barış müzakerelerinin havasını bozmamasını istedi. Arap ülkelerinden sadece Enver Sedat, el-Fetih baskınını "trajik" ve "sorumsuz bir hareket" olarak niteledi. Sovyet Tass Ajansı ise, tam FKÖ ağzını kullanarak, İsrailin bu baskını, "Filistin direnme hareketini küçük düşürmek amacı ile" ve propaganda malzemesi olarak kullandığını ileri sürdü.

(110) Bu hâdisenin ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1979**, pp.29646-29647.
(111) **aynı kaynak**, p.29646.

Lübnan hükümeti ise, hemen yaptığı açıklamada, hâdisede kendisinin hiç bir sorumluluğu bulunmadığını ve Lübnan hükümetini bu işe bulaştırmanın sadece iftira olacağını bildirdi.

Başkan Carter'ın uyarmasına rağmen, İsrailin, 11 Mart baskınına cevabı gayet sert, ağır ve güney Lübnanın işgali şeklinde oldu.

14-15 Mart 1978 gecesi, tanklar, toplar, uçaklar ve denizden de gambotlarla desteklenen 20.000-25.000 kişilik bir İsrail kuvveti güney Lübnan topraklarına girmeye başladı. İsrail hükümeti sözcüsü, 15 Martta, bu harekâtın amacının, güney Lübnandaki Filistin üslerini temizlemek ve sınırdan itibaren 6 mil genişliğinde bir güvenlik şeridi tesis etmek olduğunu söylüyordu. Savunma Bakanı Ezer Weizman ise, bu "bulaşıcı" bölgenin ilk ve son defa olarak ve tümden temizleneceğini ve FKÖ'nün bu bölgeyi bir daha kullanamıyacağı hakkında yeterli garantiler alınıncaya kadar, İsrailin bu bölgenin kontrolunu elinde tutacağını bildirdi ([112]). Gerçekten, 17 Martta İsrail hükümeti sözcüsü, 6 millik bir toprak şeridinin gerillalardan tamamen temizlendiğini söylüyordu. Fakat ne olduysa, Genelkurmay Başkanı General Mordechai Gur, 18 Martta yaptığı açıklamada, İsrailin 6 millik güvenlik şeridi kavramından vazgeçtiğini, **Litani** nehrinin güvenlik bölgesinin sınırı olduğunu söyledi. Gerçekten İsrail kuvvetleri, Filistin gerillaları ile zaman zaman yaptığı çetin çarpışmalardan sonra, 19 Martta **Litani** nehrine ulaştı.

İsrail hükümetinin resmî rakamlarına göre, beş günlük harekâtta 20 İsrail askerinin ölmesine karşılık, gerillaların ölü sayısı 250-400 kadardı. FKÖ sözcüsü ise, 450 İsrail askerinin öldürüldüğünü, gerillalardan ise 144 kişinin öldüğünü iddia etti. Lübnan hükümeti sivillerden ölenlerin sayısını 1.168 olarak verirken, Batı kaynakları bu sayıyı 1.000 civarında vermekteydi ([113]).

Başta Suriye olmak üzere Red Cephesi üyeleri Güney Yemen, Cezayir ve Libya, derhal Lübnandaki Filistin gerillalarına silâh göndermeye başladılar. Hem Lübnanın ve hem de İsrailin başvurusu üzerine de Güvenlik Konseyi 17 Marttan itibaren Lübnandaki durumu ele aldı ([114]).

Güvenlik Konseyinde, başta Amerika olmak üzere Batılı ülkeler, İsrailin güney Lübnandan çekilmesi gerektiği görüşünü savunurlarken, aynı zamanda da, bu bölgenin Lübnan ordusunun kontroluna girmesine kadar, bu bölgeye "geçici olarak" bir B.M. barış gücü gönderilmesini de istediler. Nitekim, Çinin oylamaya katılmadığı, Sovyet Rusya ve Çekoslovakyanın çekimser kaldığı ve 12 oyla kabul edilen 19 Mart 1978 günlü ve 425 sayılı Güvenlik

(112) Harekâtın ayrıntıları için bak.: **Keesing's...1979**, p.29648.

(113) **aynı kaynak**, p.29649.

(114) 17-19 Mart günlerinde yapılan bu müzakereler için bak.: **Yearbook of the U.N., 1978**, pp.297-302.

Konseyi kararı (115) da böyle çıktı. Karar, Lübnanın toprak bütünlüğüne, egemenliğine ve siyasî bağımsızlığına saygı gösterilmesini ve aynı zamanda İsrailin de askerî harekâta son verip Lübnan topraklarından çekilmesini, bölgede tekrar Lübnan otoritesinin sağlanması amacı ile, güney Lübnana "geçici olarak" B.M. kuvveti gönderilmesini istiyordu.

Bu kararın arkasından, Genel Sekreterin B.M. barış gücü hakkındaki raporu üzerine, yine aynı gün, Güvenlik Konseyi aldığı 426 sayılı kararla, Lübnanda bir "Birleşmiş Milletler Geçici Kuvveti", veya ingilizce adı ile "United Nations Interim Force in Lebanon", veya kısa adı ile **UNIFIL** teşkiline ve bu kuvvetin 6 ay süre ile görev yapmasına karar verdi (116). "Geçici" olarak kurulan bu kuvvet o zamandan beri Lübnanda görev yapmaktadır.

Diğer taraftan, 426 sayılı karardan sonra bu kuvvetin 2.000 kişi kadar olması kararlaştırılmış iken, Mart ayından Hazirana kadar olan dönemde güney Lübnanda yine de meydana gelen çarpışmalar - ki bunlar İsrail kuvvetlerine karşı girişilen dağınık gerilla saldırıları idi - karşısında, Mayıs ayında bu kuvvetin asker sayısı 6.000 e çıkarılmıştır (117).

Mamafih, Güvenlik Konseyinin 425 sayılı kararı gereğince, İsrailin Litani nehrinden kendi sınırlarına çekilmesi hemen mümkün olmadı. Zira, Filistin gerillaları, İsrail işgali altındaki topraklara tekrar sızmaya başlamışlar ve zaman zaman İsrail kuvvetleri ile çarpışıyorlardı (118). Bu şartlar altında İsrail, kendi güvenliği bakımından, bu toprakları boşaltmayı sakıncalı buldu.

İsrailin bu tutumu üzerine Güvenlik Konseyi, 3 Mayıs 1978 günü aldığı 427 sayılı kararda (119), İsrailden, Lübnan topraklarındaki askerini çekmesini isterken, bütün taraflardan da UNIFIL kuvvetlerine saldırmamalarını istemekteydi. Çünkü şimdi Filistin gerillâları B.M. kuvvetlerine de saldırmaya başlamışlardı. Yine bu karar çerçevesinde geçici barış gücü kuvvetlerinin miktarı 6.000 e çıkarıldı.

Esasında İsrail 7 Nisanda kuvvetlerini geri çekmeye başlamış ve Nisan sonunda 6 millik güvenlik şeridine kadar gerilemişti. 426 sayılı karar üzerine, 12 Haziranda tamamen kendi sınırlarına çekildi; fakat 6 millik güvenlik şeridini, bu bölgede bulunan ve Maruni kuvvetlerine komuta eden Binbaşı

---

(115) 425 sayılı kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1978,** p.312; **American Foreign Policy, Current Documents, 1977-1980,** p.789; **Keesing's...1979,** p.29649.

(116) 426 sayılı kararın metni: **Yearbook...1978,** p.312.

(117) Bu kuvvete asker veren ülkeler şunlardır: Fiji, Fransa, İran, İrlanda, Nepal, Nijerya, Norveç, Senegal. Ayrıntılar için bak.: **Yearbook...1978,** pp.305-306.

(118) Bu konuda bak.: **Keesing's...1979,** pp.29650-29651.

(119) Kararın metni : **Yearbook...1978,** pp.312-313.

Saad Haddad'a terketti. Saad Haddad, esasında Lübnan ordusuna dahildi ve 3.000 kişilik bir kuvveti bulunuyordu. Tamamen İsrail taraftarıydı ve bu kuvvetin her türlü ihtiyacını İsrail karşılıyordu. UNIFIL kuvvetleri 6 millik bölgeye girmek istediklerinde, Haddad kuvvetlerinin ateşi ile karşılaştı. Ayrıca, Binbaşı Haddad bu bölgede "Hür Lübnan"ı ilân etti. Bunun üzerine B.M. kuvvetleri ancak Haddad'ın bölgesinin kuzeyindeki bölgelere yerleşebildi. (Bak.: 17 no.lu harita). Hür Lübnan toprakları 120 milkare idi ([120]).

1978 yazında Lübnan tam bir "mozayik" idi. Beyrutun kuzeyinde ve Cuniye bölgesinde Maruniler kendi "özerk" yönetimlerini kurmuşlardı. Onun kuzeyinde Müslümanlar bulunuyordu. Suriye kuvvetleri esas itibarile Bika'a vâdisine hâkim olmakla beraber, Beyrut ile bazı stratejik noktaları da ellerinde tutuyorlardı. Dürzîler Şuf dağlarında kendi bölgelerinde egemen idiler. Güneyde ise Sayda ve Sur Müslümanların elinde olmakla beraber, bölgede esas kuvvet Şiî'lerdi. Daha güneyde ise, B.M. kuvvetleri (UNIFIL) vardı ve ondan sonra da İsrail sınırına doğru, Binbaşı Haddad geniş bir toprak şeridini elinde tutmaktaydı.

Bu durumda "Lübnan Hükümeti"ne yapıyordu? Bir şey yapabildiği yoktu. Beyrut zaten, doğusu Hıristiyan, batısı Müslüman olarak ikiye bölünmüştü. Lübnan hükümeti de, bölünmüş başkentte bir "hükümet" idi. Mamafih, ülkenin bu bölünmüşlüğü hükümeti de, bütün siyasî grupları da nihayet harekete geçirmiş olmalı ki, 23 Nisan'da, Parlâmentoda temsil edilen 13 dinî ve siyasî grubun temsilcileri arasında bir "Millî Uzlaşma" (National Accord) belgesi imzalandı ([121]). 27 Nisanda, 1972 seçimlerindenberi görevine devam eden Lübnan parlâmentosunun 99 üyesinden 75 inin oyu ile onaylanan bu belge, bütün Hıristiyan ve Müslüman milislerin lağvedilmesini, Lübnan topraklarında Filistin gerillâlarının faaliyetlerine son verilmesini öngörüyor ve Güvenlik Konseyinin 425 sayılı kararını, yani B.M. barış gücünü destekliyordu.

Ne var ki, "Millî Uzlaşma" yürümedi. Çünkü 1978 Temmuz ayından itibaren Beyrutta Hıristiyanlarla Suriye kuvvetleri arasında çarpışmalar giderek arttı ([122]). 1979 yılında bu çarpışmalar, Suriye için hayatî bir ulaşım yolu olan Beyrut-Şam yolu üzerindeki Zahle'de yoğunlaştı.

Diğer taraftan güney Lübnan yeniden Filistin-İsrail çarpışmalarına sahne oldu ve bu durum 1982 ye kadar artan bir şekilde devam etti. Çünkü B.M. kuvvetlerinin güney Lübnana gelmesi ve dolayısile bu bölgede İsrail baskısının kalkması, Filistin gerillâları için yeni bir fırsat oldu ve bölgeye yeniden sızmaya başladılar. Çünkü B.M. kuvvetlerinin silâhlı çatışma yetkisi yoktu.

---

(120) Gilmour, **adı geçen eser**, p.152.

(121) Belgenin metni : **Keesing's...1979**, p.30006.

(122) Bu çarpışmalar için bak.: **aynı kaynak**, pp.30006-30009.

Filistin gerillâlarının bölgeye sızarken yararlandığı bir faktör de buydu. Bu sebepten, bütün 1979 yılı boyunca, bir yandan Filistin gerillâları ile İsrail, öbür yandan gerillâlar ile Haddad kuvvetleri arasında çarpışmalar hiç eksik olmadı ([123]). 1980 yılında da bu durum aynen devam etmiştir ([124]). Bununla beraber, Lübnan açısından, Güvenlik Konseyini harekete geçirecek bir durum meydana gelmemiştir.

7. İsrail'in Lübnan'ı İşgali, 1982 ([125])

1981 yılından itibaren İsrail-Lübnan gerginliği gittikçe kötüleşmeye başladı. 1981 e gelindiğinde Lübnanın genel görüntüsü şöyledir: Güneyde, FKÖ gerillâları İsraile saldırılarına devam etmektedirler. İsrail de buna karşı-saldırıları ile cevap vermekten kaçınmadığı için, İsrail-FKÖ mücadelesi olanca hızı ile devam etmektedir. Bunun yanında da, Binbaşı Haddad'ın Hür Lübnan kuvvetleri B.M. kuvvetlerine saldırmaktadırlar. Ayrıca, 1981 başından itibaren güney Lübnanda yeni bir mücadele unsuru daha ortaya çıktı. Bu da Şiî'lerdi. Şiî'ler esas itibarile güney Lübnanda yerleşmiş olmakla beraber, oldukça dağınık bir durumda idiler. Filistin gerillâları ile İsrail arasındaki devamlı çarpışmalar, zaten fakir olan bu şiî'lerin pek çoğunun Beyrutun gecekondu semtlerine göç etmelerine sebep oldu. Fakat bir yandan bu

---

(123) 1979 yılında Ocak-Ekim döneminde FKÖ gerillâları ile İsrail kuvvetleri arasındaki çarpışmalar için Bak.: **Keesing's...1980,** pp.30093-30098. 1979 yılında B.M. de Lübnan konusunda yapılan tartışmalar için bak.: **Yearbook of the U.N., 1979,** pp.321-338. Güvenlik Konseyinin 444 ve 450 sayılı kararları : pp.338-339. Bu kararlarda İsrailin UNIFIL kuvvetleri ile işbirliği yapması istenmekteydi.

(124) Bu konuda bak.: **Keesing's....1980,** pp.30917-30927.

(125) İsrailin Lübnanı işgali veya çok kullanılan bir deyimle, "Lübnan Savaşı" konusunda şu eserlere bakılabilir: Dan Bavly and Eliahu Salpeter, **Fire in Beirut : Israel's War in Lebanon with PLO,** New York, Stein and Day, 1984; John Bulloch, **Final Conflict : The War in Lebanon,** London, Century Publishing, 1983; Lt. Col. David Eshel, **The Lebanon War, 1982,** (2nd. ed.), Hod Hasharon, Eshel-Dramit, 1983; David Gilmour, **Lebanon : The Fractured Country,** New York, St. Martin's Press, 1984; Michael Jansen, **The Battle of Beriut : Why Israel Invaded Lebanon,** London, Zed Press, 1982; Franklin P. Lamb (Ed.), **Reason not the Need : Eyewitness Chronicles of Israel War in Lebanon,** London, Spokesman, 1984; Sally V. Mallison, **Armed Conflict in Lebanon, 1982,** Washington, D.C., American Educational Trust, 1983; Itamar Rabinovich, **The War in Lebanon, 1970-1983;** Ithaca, Cornell University Press, 1984; Ze'ev Schiff and Ehud Ya'ari, **Israel's Lebanon War,** New York, Simon and Schuster, 1984; Jacobo Timerman, **The Longest War: Israel in Lebanon,** New York, Vintage, 1982; Dov Yermiya, **My War Diary: Lebanon, June 5 - July 1, 1982,** Boston, South End Press, 1984; Albert Bourgi et Pierre Weiss, **Liban : La Cinquième guerre du Proche-Orient,** Paris, Editions Publisud, 1983; aynı zamanda bak.: **Keesing's...1983;** pp.31921-31927, 32009-32048, 32162-32165, 32408-32411, 32454-324590, 25531-32535. İsrailin Lübnanı işgali karşısında FKÖ'nün durumu için bak.: Rashid Khalidi, **Under Siege - P.L.O. Decision-Making during the 1982 War,** New York, Columbia University Press, 1986.

göçler, öbür yandan çarpışmalar, güneydeki Şiî'lerle FKÖ gerillâlarının arasını açtı. Şiî'lerin milis kuvveti **al-Amal** (Emel) ile Filistin gerillâları çarpışmaya başladılar.

Güneyin bu durumuna karşılık, Beyrut ve kuzey Lübnanda da durum şöyleydi : Bir yanda Falanjistlerin liderliğindeki Hıristiyanlarla, 1979 yılından itibaren tamamen Suriye askerlerinden meydana gelen Arap Caydırma Kuvveti (ADF) arasında çarpışmalar olurken, öbür yandan, Velid Canbulat'ın liderliğindeki Millî Hareket milisleri ile Falanjistler arasında mücadele sürmekteydi. Ayrıca Hıristiyanlar Filistinlilerle de çarpışmaktaydı.

Bu tablo içinde Suriye ile Filistinliler artık aynı cephede yer almış bulunuyorlardı. Buna karşılık Hıristiyanlarla İsrail arasındaki sıkı işbirliği de tartışmasız bir görüntü idi.

Bütün bunlara, çarpışmamakla beraber, bazı gruplar arasındaki rekabet ve gerginlikleri de eklemek gerekir. Bu da Irak-İran savaşı dolayısile Lübnandaki Irak Baas'cıları ile Suriye Baas'cıları arasındaki rekabet ve Trablus civarında da Sünni çoğunluk ile Alevî azınlık arasındaki rekabetti.

A) 1981 den 1982 ye :

İsrail, Lübnanı 6 Haziran 1982 günü işgale başladı. Bu işgale varan ve bu işgal ile doğrudan doğruya bağlantılı gelişmeler 1981 ilkbaharında ortaya çıkmaya başladı.

Beyrutun doğusunda ve Beyrut-Şam karayolu üzerinde, Bika'a da bulunan **Zahle** şehri, Suriye sınırına 10 Klm. uzaklıktaydı ve Beyrut-Şam karayolu da, Lübnandaki 25.000 kişilik Suriye kuvvetlerinin ana ikmal yoluydu. Zahle bu bakımdan Suriyenin kontrolunda iken, 1980 Aralık ayında Zahle'nin kontrolunu Lübnan ordusuna terketmeye karar verdi. Fakat Suriye Zahle'den çekilir çekilmez, Falanjistler şehre sızmaya başladılar ve şehrin kontrolunu ele geçirmek istediler. Bunun üzerine Suriye kuvvetleri de Zahle'ye gelen yolları abluka altına aldı ve Falanjistlerden de Zahle'den çıkmalarını istedi. Falanjistler bu isteği reddettiler ve gizli yollardan ve havadan helikopterlerle Zahle'ye insan ve silâh naklettikleri gibi, Zahle'yi Cuniye'ye birleştirecek bir yol inşasına başladılar. Bu durum Suriyeyi çok endişelendirdi. Falanjistlerin kuzeyden güneye inerek İsrail kuvvetleri ile birleşmelerinden ve bu suretle Suriye için ciddi bir güvenlik meselesi ortaya çıkarmalarından endişe etti ([126]).

2.500 kişilik bir Suriye kuvvetinin 2 Nisan 1981 günü Zahle'yi kuşatarak topçu ateşi açması ile çarpışmalar başladı. Zahle kuşatması 30 Hazira-

(126) **Strategic Survey, 1981-1982,** p.84 **ve Keesing's...1983,** p.31921.

na kadar sürdü. Nihayet, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan ve Kuveyt dışişleri bakanlarından meydana gelen bir komitenin aracılığı ile, Zahle kuşatması 30 Haziranda sona erdi. Yapılan anlaşmaya göre, Falanjistler şehri boşaltacaklar ve şehre 600 kadar Lübnan jandarması yerleştirilecekti. Yalnız, Suriye kuvvetleri de şehrin mühim noktalarını kontrol altında tutacaktı ([127]).

Zahle'nin Suriye kuvvetleri tarafından bombardımanının başladığı gün, yani yine 2 Nisanda, Suriye kuvvetleri, tanklar, roketler ve topçu ateşi ile, Beyrutun Hıristiyanların yaşadığı doğu kesimine karşı da saldırıya geçti. Suriyenin Beyruttaki bu saldırısı, Lübnan Millî Hareketi başta olmak üzere, Müslümanlar tarafından da desteklendi. Millî Hareket bu saldırıyı "mukadderat savaşı" diye adlandırırken, Lübnan Hıristiyanlarına karşı Suriyenin giriştiği "cinayeti" karşıdan seyredemiyeceğini bildiren İsrail de, Suriyeye bir uyarma olarak, uçaklarını Beyrut üzerinde uçuruyordu ([128]). Bu sırada İsrail Cuniye limanından Hıristiyanlara devamlı olarak silâh sevketmekteydi.

Yine Suriyeye bir uyarma olmak üzere İsrail, Zahle ve Beyruta Suriye saldırıları başlar başlamaz. Güney Lübnandaki Filistin hedeflerine karşı havadan, karadan ve denizden geniş bir harekâta girişti. Bu harekâtın yoğun bir şekilde devam ettiği sırada, 28 Nisanda, İsrail jetleri orta Lübnanda Suriye sınırları yakınında uçmakta olan iki Suriye helikopterini düşürdüler. Bunun üzerine Suriye, Lübnan sınırları içinde bulunan Bika'a vâdisine yerden-havaya, Sovyet yapısı SA-3, SA-6 ve SA-2 füzeleri yerleştirmeye başladı. Halbuki, 1976 sonunda, Arap Caydırma Kuvveti Lübnana geldikten sonra, İsrailin itirazı üzerine, Amerika vasıtasile Suriye ile yapılan bir anlaşmaya göre, yerden-havaya füzeler de dahil, Suriye kuvvetleri bazı silâhlara sahip olamıyacaktı ([129]). Bu sebeple, İsrail Suriyenin bu füzeleri Bika'a vâdisinden çekmesini isteyince, "füzeler krizi" denen bir gerginlik ortaya çıktı. Şüphesiz bu füzeler, İsrailin güvenliği için bir tehdit teşkil etmekle beraber, Başbakan Begin, 30 Haziranda yapılacak seçimler arifesinde bir gövde gösterisinin de peşindeydi. Nitekim, 8 Haziranda da İsrail jetleri Bağdat yakınlarındaki "Temmuz-I" reaktörünü bombalamışlardır.

İsrail-Suriye gerginliği karşısında Amerika araya girme ihtiyacını hissetti. 1981 başından itibaren Lübnanda çarpışmaların giderek artması üzerine Amerika, 16 Martta yaptığı bir açıklamada ([130]), Lübnanın toprak bütünlüğü ile Güvenlik Konseyinin UNIFIL'i kuran 425 sayılı kararını kayıtsız şartsız desteklediğini bildirirken, Dışişleri Bakanı Alexander Haig de, Lübnan hüküme-

(127) **Keesing's...1983,** p.31921.
(128) **Strategic Survey, 1981-1982,** pp.84-85.
(129) **Keesing's...1983,** 31907.
(130) Açıklama için bak.: **American Foreign Policy - Current Documents, 1981,** p.777.

tinin isteği üzerine (131), 7 Nisanda Lübnan Cumhurbaşkanı Elias Serkis'e gönderdiği mektupta (132), Amerikanın, Lübnanın anayasal müesseseleri ile merkezî hükümeti desteklediğini bildirmişti. Bu sebeple, İsrail-Suriye gerginliği üzerine, Amerika işin içine girmeye karar verdi. 5 Mayıs 1981 günü Beyaz Saray'dan yapılan bir açıklamada, Başkan Reagan'ın, Lübnan, Suriye ve İsrail hükümetleri ile temas edip, Lübnan konusunda çıkan gerginliği giderme çarelerini aramak üzere, Büyükelçi Philip Habib'i özel temsilci tayin ettiği bildirildi (133).

Amerikanın bu şekilde meselenin içine girme kararı üzerine, Sovyet Rusya, Lübnan meselesinin bir milletlerarası konferansta ele alınmasını istemiş ise de, Dışişleri Bakanı Haig, 22 Mayıstaki basın toplantısında, "Her şeyden önce Sovyetlerin Afganistandaki varlığı konusunda bir milletlerarası konferans toplanmalıdır" diyerek, Sovyet teklifini sert bir şekilde reddetmiştir (134). Başkan Carter ve Dr. Kissinger, nasıl Mısır-İsrail diyalogu na ve barış müzakerelerine Sovyetleri karıştırmamış iseler, anlaşılıyordu ki, Başkan Reagan da Lübnan meselesini münhasıran Amerikanın kontrolu altında tutmak istiyordu.

Özel temsilci Philip Habib, füzeler krizini çözebilmek için Orta Doğuya haftalar süren üç tur ziyaret yaptı. Fakat bu arada gelişmelerin istikameti değişti. Bilhassa 10 Temmuzdan itibaren iki haftâ boyunca, İsrail-Lübnan sınırında İsrail kuvvetleri ile Filistin gerillaları arasında âdeta muharebeler cereyan etti. İsrail 10 Temmuzdan itibaren güney Lübnandaki Filistin hedeflerine, köprülere ve Beyruttaki Filistin kamplarına, 17 Temmuza kadar süren yoğun hava saldırılarında bulundu. Gerillâlar iki hafta içinde 386 ölü ve 1.100 yaralı vermelerine rağmen, Suriye ve Libyanın sağladığı Sovyet silâhları ile onlar da yoğun saldırılarla karşılık verdiler. Bu çarpışmalar bütün Arap dünyasını Filistin davası etrafında birleştirdi ve ayrıca, İsraili desteklemesinden ötürü Amerikaya karşı tepkileri arttırdı. Bunun üzerine Amerika, İsraile F-16 uçaklarının satışını durdurdu ve 17 Temmuzda da taraflara ateş-kes çağrısı yaptı (135). Bu suretle Philip Habib füzeler meselesi ile uğraşırken, ateş-kes meselesi çok daha mühim bir noktaya gelmişti. Nihayet, Güvenlik Konseyinin 23 Temmuzda aldığı 490 sayılı ve isim zikretmeksizin, taraflardan silâhlı saldırıları durdurmalarını isteyen ve Güvenlik Konseyinin,

---

(131) Bak.: **aynı kaynak,** p.777.

(132) Mektubun metni : **aynı kaynak,** p.778.

(133) Açıklamanın metni: **aynı kaynak,** pp.778-779.

(134) Bak.: **aynı kaynak,** p.780.

(135) **Strategic Survey, 1981-1982,** pp.86-87; Amerikanın ateş-kes çağrısının metni : **Am. For. Pol., 1981,** p.781.

Lübnanın egemenlik ve toprak bütünlüğü ile, **tanınmış sınırlar içinde** bağımsızlığını koruma kararlılığını belirten kararı ([136]) taraflarca kabul edildi ve İsrail-Lübnan sınırında 24 Temmuzdan itibaren ateş-kes yürürlüğe girdi.

Bu ateş-kes Suriye füzelerinin Bika'a vâdisinden çekilmesini sağlamıyordu. Fakat bir ateş-kesin sağlanması yine de mühim bir adımdı. Her ne kadar gerek İsrail, gerek FKÖ lideri Arafat, bu ateş-kesi fazla bağlayıcı bulmayıp kendilerine göre yorumlamış iseler de ([137]), bu ateş-kes dokuz ay süre ile, tam olmasa bile, Lübnan-İsrail sınırına nisbî bir sükûn getirmiştir.

Diğer taraftan, 30 Kasım 1981 de İsrail ile Amerika arasında stratejik işbirliği konusunda bir "mutabakat muhtırası"nın imzalanması ([138]), füzeler krizi dolayısile Amerikanın Suriyeye bir uyarması oluyordu ([139]).

B) Lübnan'ı İşgal Operasyonu :

FKÖ meselesinin askerî metodlarla çözümlenmesi hususu İsrailde daha 1976 yazında tartışılmaya başlamıştır ([140]). O tarihte Filistin gerillâlarının El-Al Havayollarına ait bir yolcu uçağını Entebbe'ye (Uganda) kaçırmaları ve arkasından İstanbul Yeşilköy hava limanında El-Al uçağına binmek üzere bekleyen yolculara yapılan kanlı saldırıdan sonra, FKÖ meselesinin bir "siyasî çözüm" ile bertaraf etme görüşü ortaya çıkmış, fakat muhalefet lideri Mehanem Begin buna şiddetle itiraz ederek, "askerî çözüm"ü savunmuştur. 1977 Mayıs seçimlerini Begin'in **Likud** blokunun kazanması ise "Şahinlerin" direksiyon başına geçmeleri demekti ([141]).

1978 Martındaki **Litani Operasyonu** İsraile istediğini vermemiş ve Litani nehrine kadar gelindiği halde, tekrar geriye dönülmüş ve bu topraklar B.M. kuvvetlerine (UNIFIL) terk ve teslim edilmiştir.

Litani operasyonundan hemen sonra, 1978 Nisanında, General Rafael Eytan Genelkurmay Başkanı oldu. "Raful" Eytan, kurmaylarına ilk defa 1979 da, "Oranim Operasyonu" (Oranim, çam ağaçları demekti) adını alan ve Lübnanın işgalini öngören plânların hazırlanması talimatını verdi. Bundan

(136) 490 sayılı kararın metni: **Yearbook of the U.N., 1981,** p.292; **Documents and Statements...1979-82,** p.305.

(137) Bak.: **Keesing's...1983,** p.31908.

(138) Bak.: Bundan önceki Bölüm, 75 no.lu not.

(139) İsrail ile Amerika arasındaki bu stratejik işbirliği anlaşmasına Sovyetler gayet sert tepki gösterirken, İsrailde de muhalefetteki İşçi Partisi, İsrail-Sovyet münasebetlerine gereksiz yere kötü tesir yapacağı için, aşırı sağcı dinci partiler de, İsrail hükümetinin hareket serbestisini gereksiz yere kısıtlayacağı için, itiraz etmişlerdir.

(140) Bu konuda bak.: Bavly and Salpeter, **Fire in Beirut,** pp.79-83.

(141) **aynı kaynak,** p.80.

sonra plânlar "ajur" yani güncel hale getirillmiş, geliştirilmiş ve çeşitli alternatif ve opsiyonlara göre gözden geçirilmiştir. Bu opsiyonlar, en dar çapta, kuzeyde Sayda'ya kadar ilerlemeyi öngörürken, en iddiali ihtimal olan, Beyruta kadar ilerleyip Beşir Cemayel'in Falanjist kuvvetleri ile bağlantı kurmaya kadar gitmekteydi. Yani FKÖ'nün, ya Saydaya, yani Litani nehrinin daha kuzeyinde bulunan Awali nehrine kadar olan bölgede, veya Beyruta kadar olan bölgede temizlenmesi söz konusuydu. Lâkin 1981 Nisanında Suriye kuvvetlerinin, bir yandan Zahle'yi kuşatması, öbür yandan da Bika'a vâdisine Sovyet füzelerini yerleştirmesi üzerine, İsrail Genelkurmayı bütün Lübnanın işgalinin kaçınılmaz olduğuna karar verdi.

1981 Haziran seçimlerinden sonra kurulan kabinede Ariel Sharon'un Savunma Bakanı olması, Rafael Eytan'ın işini kolaylaştırdı. Çünkü Eytan ve "Oranim" plânında şimdi haberdar olan Sharon, Beyruttaki Falanj kuvvetleri ile bağlantı kurularak yapılacak bir harekâtın, FKÖ'yü ilk ve son defa ortadan kaldıracağına inanıyorlardı. 1981 Temmuzunda Lübnana yapılan saldırılarda da amaç buydu. Fakat Amerikanın ateş-kes konusunda yaptığı baskılar, bu plânın o zaman gerçekleşmesini önledi. Ama bundan sonra hem Sharon ve hem Eytan, kabine içinde Lübnanı işgal propagandasını yoğunlaştırmaya başladılar. Başbakan Begin ise her ikisinin de destekçisi idi. Bununla beraber Begin, kuvvet kullanma meselesinde çok daha dikkatli olmaya çalışıyordu ([142]).

Lübnanı işgal plânında Sharon, Eytan'dan da ileri gitti. Hatta Lübnanı işgal plânını, yerinde tetkik ederek, gerekli düzenlemeleri yapmak amacı ile 1982 Ocak ayında gizlice Beyruta kadar gitti ([143]).

Diğer taraftan, 1982 Mayısından itibaren İsrailin Lübnan sınırlarına büyük kuvvetler yığması dolayısile bir askerî harekât esasen beklenmekte idiyse de, patlamayı sağlayan kıvılcım, 3 Haziran 1982 akşamı, İsrailin Londra büyükelçisinin, bir oteldeki yemekten çıkarken vurularak öldürülmesi oldu. Kısa bir süre sonra ingiliz polisi tarafından yakalanan saldırganların, Ürdün, Suriye, Irak ve İranlı oldukları ve 1973 de el-Fetih'ten ayrılan Abu Nidal'a (Sabri Halil el-Banna) bağlı **el-Asifa** (Fırtına) mensubu oldukları anlaşıldı.

İsrail için terorist katillerin hangi gruba mensup olduğu mühim değildi. İsrail bunların hepsini FKÖ mensubu olarak alıyordu. Bu sebeple, İsrail uçakları 4 ve 5 Haziran günlerinde, Beyrut dahil Lübnandaki bütün gerilla üslerini yoğun bir şekilde bombaladıktan sonra, ve kabinenin onaylamasının hemen arkasından, 6 Haziran 1982 günü öğleye doğru 90.000 kişilik bir İsrail kuvveti, Lübnan topraklarına girerek ve B.M. kuvvetlerini de aşarak, üç koldan

(142) Bavly and Salpeter, adı geçen eser, p.81.

(143) Gilmour, adı geçen eser, p.160.

ilerlemeye başladılar. Birinci kol ana kuvvet olup, kıyıyı takiben Sur-Sayda-Damur istikametinde ilerlerken, merkez kesiminde ilerleyen ikinci bir kol, gerillâların kuvvet yığınaklarının bulunduğu Beaufort Kalesini ele geçirip, Nabatiye'ye doğru yürüdü. Üçüncü kol ise, doğuda Golan tepelerinden hareketle, FKÖ'nün kontroluridaki Arquoub ve "Fetihistan" (Fatahland) denen, Hermon Dağı eteklerini ele geçirmeye başladı.

Harekâtı, cephenin ön kesimindeki Genelkurmay Başkanı General Eytan yönetmekle beraber, harekâtın asıl yöneticisi, "Süper Genelkurmay Başkanı" diye biraz da istihza ile anılan Ariel Sharon'du ([144]).

Sur şehri yakınlarında El-Baz ve Reşadiye mülteci kampları ile Sayda yakınlarındaki Ayn el-Hilveh mülteci kamplarında, Filistin gerillâları ile İsrail kuvvetleri arasındaki şiddetli çarpışmalar istisna edilirse, ve harekât İsrailin eski muharebelerindeki kadar sür'atli olmadıysa da, yine de İsrail kuvvetlerinin Lübnana bir silindir gibi girdiği söylenebilir. Çünkü, İsrail kuvvetleri 11 Haziranda Beyrutun kenar mahallelerine ulaşmış ve ayrıca Beyrut-Şam karayolunu da kontrol altına almışlardı.

İsrail kuvvetlerinin bu ilerlemesi karşısında Lübnanda bulunan Suriye kuvvetleri geri çekilmekle beraber, yine de iki taraf arasında çarpışmalar oldu. 12 Haziranda Suriye ile İsrail kuvvetleri arasında ateş-kes yürürlüğe girmeden önceki 50 saatlik çarpışmalarda, bilhassa Jezzine bölgesinde, 1.000 kadar Suriye askeri ölmüş ve 300 kadar suriye tankı da ya tahrip edilmiş veya yara almıştı ([145]). Fakat bundan daha mühimmi, 8 ve 9 Haziran günlerinde Suriye MİG'leri ile İsrail jetleri arasında yapılan hava muharebesi idi. İki günlük muharebede, İsrail uçaklarının bir tek kayıp vermelerine karşılık, Bika'a vâdisindeki 19 füze bataryasını tahrip etmeleri ve 60 Suriye jetini düşürmeleri idi ([146]).

Diğer taraftan, 6 Haziran günü İsrail kabinesi askerî harekâta yeşil ışık yakarken, kabineye verilen bilgide, bunun "Galilee Barış Harekâtı" olduğu, harekâtın amacının Galilee bölgesinin, yani kuzey İsrail halkının, gerillaların

---

(144) Bavly and Salpeter, **adı geçen eser**, p.84.

(145) Bavly and Salpeter, **adı geçen eser**, p.86.

(146) **Keesing's...1983**, p.31915. Bavly and Salpeter, **Fire in Beirut**, p.86 da tahrip edilen füze bataryası sayısını 17 olarak ve düşürülen Suriye uçağı sayısını 86 olarak vermekte iken, **Strategic Survey, 1982-1983**, p.72, tahrip edilen füze bataryası sayısını 19 ve düşürülen MİG-21 ve MİG-23 sayısını da 79 olarak vermektedir. **Fire in Beirut** adlı eser, düşürülen Suriye uçakları arasında MİG-25'leri de zikrederken, İsrailin hiç uçak kaybetmediğini söylemektedir. Buna karşılık, koyu bir İsrail aleyhtarı olan yazar David Gilmour, eserinde (p.161) İsrail ve Suriye arasındaki hava muharebesini "küçük bir hava muharebesi" olarak nitelendirip, Suriyenin kaybettiği uçak sayısı hakkında hiç bir rakam vermemiştir.

saldırı ve ateşinden korunması ve güney Lübnan topraklarının 25 mil (40 Klm.) genişliğindeki bir bölgesinin gerillâlardan temizlenmesi olduğu söylenmiştir. Hatta Başbakan Begin, 6 Haziran günü verdiği demeçte, Galilee'deki İsrail vatandaşlarının tehditlerden uzak yaşaması için gerillâların 40 Klm. ileriye itileceğini, İsrailin Lübnan topraklarında gözü olmadığını, İsrailin, "hür ve bağımsız bir Lübnan ile" barış yaparak onun toprak bütünlüğünü korumak istediğini söylemişti ([147]).

Lâkin İsrail kuvvetleri beş gün sonra soluğu Beyrut kapılarında alınca, Eytan ve Sharon'un rüyaları gerçekleşmenin eşiğine ulaştı. (Bak.: 18 No.lu harita)

C) Tepkiler :

İsrailin Lübnan harekâtına Amerikanın tepkisi gayet yumuşak oldu. Dışişleri Bakanlığının 7 Hazirandaki bildirisinde, İsrailin Lübnanı "işgalinden" duyulan üzüntü belirtilirken, her şeyin İsrailin Londra büyükelçisinin öldürülmesile başlamış olması kınanıyor ve bir yandan İsrailin Lübnandan çekilmesi istenirken, diğer yandan da, Filistinlilerin de Lübnan topraklarını kullanarak İsraile saldırıdan vazgeçeceği ümidi ifade ediliyordu ([148]). Amerikanın her iki tarafa da ağırlık veren bu uyarıcı tutumu, biraz aşağıda da değineceğimiz üzere, Güvenlik Konseyinde de aynı şekilde ortaya çıkacaktır.

Sovyet Rusyaya gelince : Tass Ajansı 6 Haziandaki bildirisinde, İsrailin Filistin halkını fiilen yok etmek için Lübnanı işgal ettiğini ve Amerikanın da bu işten önceden haberi olduğunu iddia etti. Lâkin, bu nisbeten ılımlı bildiriden tam 8 gün sonra, Sovyet hükümeti 14 Haziranda çok daha sert bir bildiri yayınladı. Bunda, Orta Doğu bölgesinin, Sovyet sınırlarının çok yakınında bulunduğu ve dolayısile, bu bölgedeki gelişmelerin kendisini yakından ilgilendirmemesine imkân olmadığı ifade edilmekteydi ([149]).

Esasında Sovyet hükümetinin bu açıklaması, son derece belirsiz bir tutumun ifadesinden başka bir şey değildi. Çünkü, Sovyetlerin bu sırada Orta Doğuda, bilhassa Amerika ile bir çatışmaya girmeye sade niyetleri değil, imkânları da yoktu. Nitekim Sovyet hükümetinin bu sert açıklaması, İsrailin Lübnan harekâtının başlamasından tam sekiz gün sonra gelmiştir. İsrailin işgal operasyonunun başlaması üzerine, Sovyetlerin müdahalesini istemek için Moskova'ya giden Arap Dışişleri Bakanları, Dışişleri Bakanı gromyko tarafından kabul edilmişler, fakat hastalığı iler isürülerek, Genel Sekreter Leonid Brejnev tarafından kabul edilmemişlerdir. Yani bu sırada Moskova'da

(147) **Keesing's...1983,** p.31914.

(148) **aynı kaynak,** p.31915.

(149) **aynı kaynak,** p.31916.

bir liderlik meselesi vardı ve lider olmayınca da, kimse kesin tutum alma cesaretini gösteremiyordu. Çünkü yeni liderin kim olacağını kimse bilmiyordu.

İkincisi, bu sırada Sovyetler Afganistan bataklığında çırpınıp durmaktaydılar. Afganistanın işgalinden iki buçuk yıl geçmiş olmasına rağmen, bu ülkeyi kontrol altına alamamışlardı. Bu şartlar altında, bir de Orta Doğuda başlarını derde sokmaya hiç niyetli değillerdi.

Bir üçüncü mesele ise, bu sırada Sovyetler ağır ekonomik problemlerle karşı karşıya idiler ([150]).

Buna rağmen, Sovyetleri Lübnan gelişmelerinin içine girmeye zorlayıcı mahiyette üç hâdise meydana geldi. **Birincisi,,** Lübnanda sıkışmış olan Arafat'ın, devamlı olarak Sovyetleri yardıma çağırmasıdır. Sovyetler bu çağrıları cevapsız bırakmışlardır. Brejnev Başkan Reagan'a gönderdiği iki mektupta, "Lübnanlı ve Filistinli çocuk, kadın ve ihtiyarların barbarca katledilmelerinden" söz ettiği halde, bu mektuplarda FKÖ'nün adı hiç geçmemiştir ([151]).

İkinci hâdise ise, 8 ve 9 Haziran günlerinde Suriye Mig'leri ile İsrailin F-16'ları arasındaki hava muharebesinde, İsrailin hiç bir uçak kaybetmemesine veya bir tek uçak kaybetmesine karşılık, Suriyenin en az 60 veya daha fazla MİG-21, MİG-23 ve hatta MİG-25 uçağı kaybetmiş olmasıydı. Bu uçaklar o sırada Sovyetlerin en gelişmiş uçaklarıydı ve Sovyetler bu kayıplardan dolayı büyük bir prestij darbesi yemişlerdi. Ama buna rağmen, Lübnan gelişmelerine müdahaleyi düşünmediler.

Üçüncü hâdise ise, Lübnan topraklarında İsrail ve Suriye kuvvetlerinin ve İsrail ve Suriye uçaklarının çarpışmaları üzerine, Suriye ile Sovyet Rusya arasındaki 8 Ekim 1980 tarihli "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması"nın tatbiki konusu idi. İsrail hükümeti, Suriye ile Lübnan topraklarında bir çatışmaya girmesi halinde, Sovyetlerin, Şam'ın yardımına gelmiyeceğini hesap etmişti. Çünkü 1980 Anlaşmasının 6 ncı maddesi, doğrudan doğruya Suriyeye yönelik bir hareketi öngörmekteydi. Halbuki İsrail-Suriye çatışması Lübnan

(150) Bavly and Salpeter, **Fire in Beirut,** pp.112-113.

(151) Bavly and Salpeter, **adı geçen eser,** p.115. Nitekim, 21 Temmuz günü, FKÖ liderliğinin, Beyruttan çıkıp çıkmamayı tartıştığı bir toplantıda, el-Fetih'in önde gelen "radikal" lerinden ve Sovyet Rusya ve Suriye taraftarı Abu Salih, son çare olarak Sovyetlerden ve Suriyeden tekrar yardım istenmesini teklif ettiğinde, Arafat, yüzünü buruşturmuş ve bu teklife katılmıyacağını, zira bu iki devletin hiçbirinden bir şey yapmalarının beklenemiyeceğini söyliyerek toplantıyı terketmiştir. Buna rağmen Moskova ve Şam'a gönderilen mesajlardan müsbet cevap alınamamıştır. Sovyetler herhangi bir şey yapamıyacaklarını söylemişlerdir. (Bak.: Rashid Khalidi, **Under Siege-P.L.O. Decisionmaking During the 1982 War,** New York, Columbia University Press, 1986, pp.164-165).

toprakları üzerinde olmuştu. İsrailin bu hesabı doğru çıktı. Suriye Enformasyon Bakanının Haziran ayı ortalarında **Pravda**'ya verdiği demeçte, Suriye ile Sovyetler Birliği arasında bir "stratejik birlik"ten söz etmiş olmasına rağmen, Sovyetler 1980 Antlaşmasından söz etmekten dikkatle kaçınmışlardır ([152]).

Irak-İran savaşı karşısında görüşlerin farklılaşması ve ayrı tutumlar dolayısile, İsrailin Lübnan operasyonunun bütün Arap dünyasını ayağa kaldırdığı söylenemez. Zira, Suriye ve Libya bu savaşta İran desteklerken, Suudi Arabistan ve Kuveyt başta olmak üzere Körfez ülkeleri, bütün malî güçleri ile, Irak'ın yanında yer almışlardır. Zaten İsrail de Lübnan operasyonuna girişirken, Irak-İran savaşının Arap dünyasını nasıl böldüğünü gözönünde tutmuştu. Bu sebeple, bu sırada Mısırı tekrar Arap Birliğine döndürme çabasında olan Hüsnü Mubarek en sert tepkiyi gösterdi. 6 Haziran günü yapılan kabine toplantısından sonra yayınlanan bildiride, İsrail saldırısı, "milletlerarası hukukun gayet açık bir ihlâli" olarak nitelendirildikten sonra, bir büyükelçinin öldürülmesinin, İsrailin böyle bir saldırısı için mazeret teşkil edemiyeceği söylenmekteydi.

Bunun dışında, Arap ülkelerinin tutumu, Suriye de dahil, Beyrutta sıkıştırılmış bulunan FKÖ liderliğini hiç bir zaman memnun ve tatmin etmemiştir ([153]).

İran hükümeti de 7 Haziranda yaptığı açıklamada "Siyonist işgaline karşı" çarpışmak üzere Lübnana "Devrim Muhafizları" gönderileceğini bildirmiştir ([154]). Nitekim, Bika'a vâdisinde Baalbek'de 21 Kasım 1982 günü çıkan ayaklanmalara 300 kadar Devrim Muhafızı'nın katıldığı ve bunların Humeyni lehine gösteri yaptığı görülmüştür ([155]). Bu hâdise, Lübnanın siyasî hayatında ve Lübnan gelişmelerinde "Şiî faktörü"nün suyun üstüne çıkmasının başlangıcını teşkil eder.

D) Birleşmiş Milletlerde Lübnan Konusu ([156]):

Amerika Dışişleri Bakan Yardımcılarından biri 3 Mart 1982 günü Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonunda yaptığı açıklamada, 18 Temmuz 1981 ateş-kesine rağmen, Filistinlilerin güney Lübnanda yeniden silâhlanmakta

(152) Bavly and Salpeter, **adı geçen eser,** pp.114-115.

(153) Bu konuda bak.: Rashid Khalidi, **Under Siege - P.L.O. Decisionmaking During the 1982, War,** New York, Colurnbuia University Press, 1986, pp.147-154.

(154) Mısır ve İranın bu açıklamaları için bak.: **Keesing's...1983,** p.31916.

(155) Bak.: **aynı kaynak,** p.31926.

(156) 1982 yazında B.M. de Lübnan konusunun tartışılması için bak.: **Yearbook of the U.N., 1982,** pp.428-497.

olduklarını doğrulamış ve bu silâhların Suriyeden, Libyadan ve çeşitli kaynaklardan geldiğini, bu durumun da İsrailin endişelerine sebep olduğunu söylemiştir ([157]).

Bundan bir ay kadar sonra, 10 Nisan 1982 de, Lübnan hükümeti, Güvenlik Konseyine müracaat edip, İsrailin Lübnan sınırlarına büyük kuvvetler yığmakta olduğunu ve bunun da Lübnan içinbir tehdit teşkil ettiğini bildirdi ([158]).

Lübnan hükümeti 21 Nisan ve 10 Mayıstaki başvurularında da, İsrail uçaklarının güney Lübnanın çeşitli yerlerini bombaladığını, maddî zararın ve ölen ve yaralananların olduğunu bildirip, Güvenlik Konseyinin tedbir almasını istedi ([159]).

Buna karşılık İsrail de, Güvenlik Konseyine 10 Mayıstaki yaptığı şikâyette, Lübnan topraklarında üslenen FKÖ gerillâlarının, İsrail'de Kudüs ve Ashkelon'da bombalı saldırılarda bulunduklarını bildirirken, 27 Mayıstaki mektubunda da, milletlerarası hukuk açısından FKÖ saldırılarından Lübnan hükümetinin sorumlu olduğunu belirtiyordu ([160]).

Bu karşılıklı şikâyetler üzerine Güvenlik Konseyi 22 Nisanda aldığı "consensus" kararında, taraflara, 24 Temmuz 1981 ateş-kesine uymalarını istemekle yetindi ([161]).

İsrailin, Lübnan operasyonuna hazırlık olmak üzere 4 Haziran 1982 gününden itibaren güney Lübnan topraklarını yoğun topçu ateşine tutması üzerine, Güvenlik Konseyinin 5 Haziran günü oybirliği ile aldığı 508 sayılı kararı ise ([162]), taraflardan 6 Haziran sabahı saat 06:00 ya kadar bütün askerî harekâtın durdurulmasını istemekteydi.

Halbuki 6 Haziran saat 11:00 den itibaren İsrail kuvvetleri Lübnanı işgal operasyonuna başlıyordu.

6 Haziran günü toplanan Güvenlik Konseyinde konuşan İsrail delegesi, güney Lübnandaki FKÖ üslerinden gelen saldırıları durdurmasının, İs-

---

(157) Açıklamanın metni: **American Foreign Policy - Current Documents, 1982,** Washington, D.C., Department of State, 1985, pp.799-801.

(158) **Yearbook of the U.N., 1982,** p.431.

(159) Bak.: **aynı kaynak,** pp.431-432.

(160) **aynı kaynak,** p.432.

(161) Kararın metni: **aynı kaynak,** p.431.

(162) 508 sayılı kararın metni: **aynı kaynak,** p.450; **American Foreign Policy...1982,** pp.803-804.

(163) Bak.: **Yearbook...1982,** p.435.

railin meşrû müdafaa hakkı olduğunu, İsrailin, vatandaşlarına yönelen terorizmi caydırmak ve güvenliğini sağlamak hakkına sahip bulunduğunu, Lübnanda, Suriyenin kontrolu altında hareket eden 15.000 Filistin teroristi bulunduğunu, bunlardan 2.000 tanesinin Litani nehrinin güneyinde mevzilenmiş olduğunu ve bu kuvvetin 700 kadarının da B.M. kuvvetlerinin (UNIFIL) görev alanı içine giren bölgede yerleşmiş bulunduğunu, Araplar tarafından İsraile karşı girişilen şiddet ve terorizm faaliyetlerine karşı Güvenlik Konseyinin en küçük bir ilgi bile göstermediğini, bu durum karşısında İsrail hükümetinin de, 6 Haziran sabahı, Lübnandan yönelen terorist saldırısına karşı Galilee'nin (kuzey İsrail) sivil halkını korumak amacı ile, İsrail silâhlı kuvvetlerine "Galilee Barış Harekâtı"nı başlatmak emrini verdiğini söyledi ([163]).

Aynı oturumda konuşan Sovyet delegesi, İsrailin, Filistin direniş mücahidlerini yoketmek ve Filistinlilerin hürriyet ve bağımsızlık kararlılığını kırmak istediğini söyliyerek, İsrailin Lübnandan kayıtsız-şartsız çekilmesini isterken, Amerikan delegesi de, bütün taraflar arasında ateşin kesilmesi ile, İsrailin kuvvetlerini geri çekmesinin aynı anda olması gerektiğini bildirdi ([164]). Amerikan delegesinin bu ifadesi, Amerikanın, krizin sonuna kadar savunacağı görüş olacaktır. Çünkü Amerikanın bu görüşünün veya politikasının temel unsuru, sadece İsrailin kuvvetlerini çekmesi değil, fakat ondan önce, FKÖ gerillâlarının da saldırganlıktan vazgeçmesi ve hatta Lübnanı terketmeleriydi.

Amerikanın bu görüşü, Güvenlik Konseyinin 6 Haziran günü almış olduğu 509 sayılı karara büyük ölçüde yansımış görünüyor ([165]). Zira, kararda, İsrailden bütün kuvvetlerini, Lübnanın "milletlerarası tanınmış sınırları" gerisine çekmesi istenirken, "taraflardan" da, 508 sayılı karar gereğince askerî harekâtı durdurmaları istenmekteydi.

Güvenlik Konseyinin 509 sayılı kararına FKÖ'nün verdiği cevap, Filistin Ortak Komutanlığının bu kararı kabul ettiği şeklinde idi. Lâkin İsrail, vatandaşlarına karşı hiç bir düşmanca hareketin olmayacağını, devamlı ve güvenilir bir şekilde garantileyecek **somut düzenlemeler** yapılmadıkça, İsrail askerlerinin Lübnandan çekilmesinin söz konusu olamayacağını bildirdi ([166]). İsrail de krizin sonuna kadar bu görüşü savunacaktır.

Güvenlik Konseyine 8 Haziranda sunulan ve İsrail, harekâtı 6 saat içinde durdurmadığı takdirde, İsraile "zorlama" tedbirlerinin tatbikini öngören bir karar tasarısı ise, Amerika tarafından veto edildi.

(163) Bak.: **Yearbook...1982,** p.435.

(164) **aynı kaynak,** pp.435-436.

(165) 509 sayılı kararın metni: **Yearbook...1982,** p.450 ve **Am. For. Pol...1982,** pp.805-806.

(166) **Yearbook...1982,** p.436.

E) İsrail'in Beyrut Kuşatması :

Kıyıdan ilerleyen İsrail kuvvetleri 11 Haziranda Beyrutun güney mahallelerine ulaşırken, Beyrutun doğusunda da, Beyrut-Şam karayolunu tehdit eden mevzilere yerleşmişti. Karşılarında ise Suriye kuvvetleri bulunuyordu. Bunun üzerine Suriye 11 Haziranda mütarekeyi kabul etti.

Lâkin bu mütareke çok kısa sürdü ve 12 Haziranda İsrail ve Suriye kuvvetleri arasında çarpışmalar yeniden başladı. Bunun üzerine İsrail kabinesi 13 Haziranda şu kararları aldı ([167]): 1) Suriye ve FKÖ kuvvetleri de dahil bütün yabancı kuvvetler Lübnandan çıkmalıdır. 2) İsrailin kuzey sınırlarından itibaren, güney Lübnan topraklarında 40-50 Klm.lik bir arazi şeridi gayrı askerî hale getirmeli ve bu bölgeye FKÖ'nün tekrar girmesini önlemek için sağlam garantiler tesis edilmeli ve gerekli güvenlik tedbirleri alınmalıdır. 3) Beyrut ile İsrail sınırları arasına, B.M. kuvvetlerinden ayrı olarak ve Amerikan birliklerinin de dahil olacağı bir milletlerarası barış gücü yerleştirilmelidir. 4) Beyrutta, İsrailin kesin bir barış antlaşması imzalayabileceği kuvvetli bir hükümet kurulmalıdır.

Görüldüğü gibi, bu kararlarda, FKÖ'yü Beyruttan atmak için şehrin işgaline dair herhangi bir husus yoktur. Bundan dolayıdır ki, Begin, toplantıdan sonra yaptığı açıklamada, FKÖ'nün Beyruttan çıkmasını engellemiyeceklerini, ancak şehri kendi istekleri ile terketmedikleri takdirde, İsrailin kuvvet kullanacağını söyledi ve İsrailin Beyrutu işgale niyeti olmadığını da belirtti. Begin'in belirttiği bu son nokta, Arafat ve FKÖ'yü daha fazla cesaretlendirmiş görünüyor. Çünkü adamlarına, direnmeye devam talimatını verdi. FKÖ gerillâları, Beyrutun bir "Arap Stalingrad'ı" olacağını söylerken, bir tanesi de bir Amerikan gazetecisine "Biz Beyrut sokaklarında döğüşe döğüşe büyüdük. Bu bizim en iyi yaptığımız iştir" diyordu ([168]).

Bu sözler söylendiğinde, İsrail kuvvetleri Beyrutun güneyine kadar gelmişler ve Batı Beyruttaki FKÖ ve Suriye kuvvetlerini kuşatmaya başlamışlardı. Ayrıca, Doğu Beyruttaki Hıristiyan kuvvetlerle de bağlantı kurmuşlardı. Böylece, FKÖ'nün direnmesi karşısında Beyrut kuşatması başlamış olmaktaydı. (13 Haziran)

17 Haziranda Suriye ve İsrail kuvvetleri arasında yapılan şiddetli muharebelerden sonra Beyrut-Şam yolu İsrail kuvvetleri tarafından işgal edildi. Batıda ise, FKÖ ve Suriye kuvvetlerini kuşatmış olan İsrail kuvvetleri mevzilerine iyice yerleşmişlerdir. Bundan sonra, hemen hemen devamlı olmak üzere, 12 Ağustosa kadar sürecek olan Beyrut bombardımanı başlıyordu.

---

(167) **Keesing's...1983,** p.31917.

(168) Bavly and Salpeter, **adı geçen eser,** p.99.

Batı Beyrut, karadan tanklar, havan topları ve roketlerle ateş altına alınırken, hem denizden ve hem de havadan bombalanmıştır.

Lübnan operasyonu gibi Beyrut kuşatmasında da tek bir temel fikir vardı: Bir askerî güç olarak FKÖ'yü yoketmek ve güney Lübnanda kalabilen teroristleri de kovarak, FKÖ'nün tekrar örgütlenmesini önlemek ve bu suretle de Lübnan Hıristiyanlarına ülkenin tümü üzerinde kontrol tesis etme imkânını sağlamak. Bunun dışında bütün askerî kararlar Savunma Bakanı Ariel Sharon'dan çıkmış ve askerî harekât plânları **ex post facto,** yani her şey yapıldıktan sonra kabinenin bilgisine sunulmuştur ([169]). Bundan dolayıdır ki, Begin, bazı kararların önceden onaylanması istenirken, bazı askerî kararların da icra eildikten sonra kendisine bilgi verildiğini alaylı bir şekilde belirtmiştir ([170]).

O kadar ki, Beyrut kuşatmasında İsrail kuvvetleri "şarapnel" (shrapnel) bombaları (cluster boms) da kullanmış ve bunun emrini de Sharon vermiştir. Bu bombaların içinde yüzlerce bilya bulunmaktaydı ve patladığından 5.000 metrekarelik bir alana tesir edebiliyordu. İsrailin Amerikadan sağladığı bu bombaları, İsrail 1978 deki Lübnan harekâtında da kullanmış ve Amerikanın tepkisi ile karşılaşmıştı. Sonradan yapılan bir anlaşma ile, bu bombaların, İsrailin "iki veya daha fazla" Arap devleti ile savaşması halinde ve "sadece savunma amacı ile" kullanması ilkesi kabul edilmişti ([171]). Ariel Sharon bu bombaların şimdi de Beyruta karşı kullanılması emrini verirken, İsrailin aynı zamanda Suriye ile de savaşmakta olduğu gerekçesini ileri sürmüştür ([172]).

Ne var ki, İsrailin Beyrutu kuşatması Amerikanın hoşuna gitmedi. Bilhassa Beyrutun gelişi güzel denebilecek ([173]) bombardımanı ve bunun Arap dünyasında uyandırdığı tepkiler, Amerikanın İsraile karşı sertleşmesine sebep oldu. Bundan dolayıdır ki, Başbakan Begin'in 18-22 Haziran günlerinde Vaşington'a yaptığı ziyaret pek tatlı bir havada geçmez iken ([174]), 21 Haziran günü, görüşmelerden sonra beraberce yaptıkları açıklamada Başkan Reagan, FKÖ'den söz etmeksizin, İsrailin Lübnandan çekilmesinden önce, kuzeyde İsrailin güvenliğinin sağlanması ve kuvvetli bir merkezî

(169) **aynı eser,** pp.97-98.

(170) **aynı eser,** p.99.

(171) Bak.: yukarda s. 402, VII. Bölümün 14 no.lu notu.

(172) Gilmour, **adı geçen eser,** pp.168-169.

(173) Bu bombardımanlardan birisi için Beyruttaki Amerikan büyükelçisi bir raporunda şöyle diyordu: "Bu akşamki bombardımanlarda... açık hedeflere yapılan topçu atışlarının tam bir isabet kaydettiği söylenemez. Bu Batı Beyruta karşı bir yıldırma savaşıdır." (Gilmour, **adı geçen eser,** p.166).

(174) Bak.: **Strategic Survey, 1982-1983,** p.73.

hükümetin yönetiminde Lübnanın egemen ve bağımsız olması konusunda Begin ile "mutabık" kaldıklarını bildirmiştir. Begin ise, yaptığı kısa konuşmada, İsrailin Lübnanı **işgalinden** söz etmenin yanlış olduğunu, Lübnanın bir santim toprağında bile gözleri olmadığını, Lübnan topraklarından gelen ve Sovyet Rusya ile uyduları tarafından desteklenen saldırıları önleyecek düzenlemeler yapılır yapılmaz, İsrail kuvvetlerinin Lübnandan çekileceğini söylemiştir ([175]).

Bu görüşmelerden sonra Amerikanın İsraile karşı tutumu daha da sertleşecektir. Çünkü, Lübnan ve FKÖ meselesinde İsraili hararetle destekleyen Dışişleri Bakanı Alexander Haig 25 Haziran 1982 günü istifa etti. Yerine, Araplarla münasebetleri geliştirme taraflısı olan George Shultz geldi.

27 Haziranda Arafat Beyruttan çıkmayı prensip olarak kabul etti ([176]). Çünkü, İsrailin karadan, havadan ve denizden yaptığı bombardımanlar karşısında tutunamiyacağını anlamıştı. Fakat şimdi iki soru ortaya çıkıyordu: Biri, FKÖ ve gerillâlar Beyruttan nasıl çıkacaklardı? İkincisi, nereye gideceklerdi? (Bak. 20 No.lu harita).

Arafat'ın Beyruttan çıkmayı kabul etmesi üzerine, İsrail de, 29 Haziranda, sadece hafif silâhlarını almaları şartile, FKÖ gerillâlarının Beyruttan ayrılmalarına izin vereceğini bildirdi. Bu suretle, hiç değilse bir bakıma birinci soru cevaplanmış oluyordu. FKÖ, İsrailin bu şartını öyle hemen kabul etmedi. Fakat, ikinci sorunun cevabını bulmak yaklaşık iki ay kadar bir zaman aldı. Bu ikinci soru, yani nereye gidecekleri konusunda, İsrail bunların Lübnanda kalmalarına kesinlikle karşı olduğunu bildirdi. İsrail için, Lübnandan çıkmaları şartile, nereye gittikleri mühim değildi. Fakat bu ikinci soruya FKÖ'nün verdiği cevap ise ([177]), bir Filistin devleti kurmak istedikleri topraklardan, yani Batı Şeria ve Gazze'den uzak bir yere gidemiyecekleri şeklinde idi ([178]). Bu arada FKÖ, bütün Arap dünyası ile Birleşmiş Milletleri harekete geçirmeye çalışıyor ve Amerikaya da çağrıda bulunuyordu ([179]). Bunun dışında,

---

(175) Bak.: **Am. For. Pol...1982,** p.814.

(176) Çekilme konusunda, Beyruttaki FKÖ liderliği içindeki tartışmalar için bak.: Rashid Khalidi, **Under Siege,** pp.110-120.

(177) Bu konuda cereyan eden müzakereler ve FKÖ liderliği içindeki tartışmalar için bak.: **aynı eser,** pp.131-182.

(178) **Historic Documents of 1982,** Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1983, p.743.

(179) 12 Ağustosta ateş kesilinceye kadar olan dönemde, B.M. Güvenlik Konseyi ile Genel Kurulun Lübnan konusunda aldığı kararlar şöyledir: Güvenlik Konseyinin 19 Haziran 1982 gün ve 512 sayılı kararı, Genel Kurulun 26 Haziran 1982 gün ve ES-7/5 sayılı kararı, Güvenlik Konseyinin 4 Temmuz 1982 gün ve 513 sayılı kararı, 29 Temmuz 1982 gün 515 sayılı kararı, 1 Ağustos 1982 gün ve 516 sayılı kararı, 4 Ağustos 1982 gün ve 517 sayılı kararı, 12 Ağustos 1982 gün ve 518 sayılı kararı. Bu kararların metinleri için bak.: **Yearbook of the U.N., 1982,** pp.451-452 ve 475 ve **Am. For. Pol...1982,** pp.805-806, 815-816, 820-834.

FKÖ, Beyruttan çıkması karşılığında, hem Amerikanın ve hem de Birleşmiş Milletlerin, İsrail işgali altındaki topraklarda Filistin halkının bir devlet kurma hakkının tanınmasını da istediyse de, sonradan bu isteğinden vazgeçmek zorunda kaldı ([180]).

Amerika Temmuz başında, FKÖ'nün Beyruttan Suriyeye nakledilmesini teklif etti. Fakat Suriye bu teklifi kesinlikle reddetti ([181]). Bunun üzerine, Başkan Reagan'ın 5 Mayıs 1981 de özel temsilci tayin ettiği Philip Habib ([182]) ile Dışişleri Bakanı Shultz, Beyrutta kuşatma altındaki Filistinlilere bir sığınma yeri bulmak için Arap başkentleri arasında mekik dokudular. Fakat Temmuz sonuna kadar süren çabalarda, bir yer bulamadılar.

Bu arada Suudi Arabistan ve Suriye, 20 Temmuzda Amerikaya, FKÖ kuvvetlerinin geçici olarak kuzey Lübnana nakledilmesini teklif ettiler. Lâkin İsrail bu teklifi kesinlikle reddetti. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mubarek FKÖ'yü kabul edebileceğini bildirdi ise de, bunu da Arafat kabul etmedi ([183]). Arap Birliği Dışişleri Bakanlarının 28-29 Temmuzda Cidde'de yaptıkları toplantıda, Suudi Arabistan, Lübnan, Suriye, Kuveyt, Cezayir ve FKÖ temsilcisi arasında imzalanan bir anlaşmada, FKÖ'nün Beyyruttan serbestce ayrılmasına karşılık, İsrailin de Lübnanda kalan 500.000 kadar (bazılarına göre 650.000) Filistinli mültecinin güvenliği için garanti vermesi öngörülmekteydi ([184]).

---

(180) **Historic Documents of 1982,** p. 743. FKÖ'nün Beyruttan çıkma konusunda 8 Temmuzda sunduğu 11 maddelik plânın metni: Rashid Khalidi, **Under Siege,** pp.183-184. Buna göre, Lübnandaki Filistin ve İsrail kuvvetleri arasında "ayırma" (disengagement) yapılacak ve araya B.M. kuvvetleri yerleştirilecekti. Filistin kuvvetleri Filistin kamplarına çekilecek, fakat bu kampların güvenliği için milletlerarası garantiler sağlanacaktı. Filistin kuvvetleri Beyruttan **bütün silâhları ile** çıkacak ve Filistin kuvvetlerinin Lübnandaki faaliyetleri, Lübnan hükümetile yapılacak bir anlaşma ile düzenlecekti.

(181) **Historic Documents of 1982,** p.743 ve **Keesing's...1983,** p.31917.

(182) Philip Habib'in ailesi, daha kendisi doğmadan önce, 20. yüzyılın başında Amerikaya göç eden Lübnan Hıristiyanlarındandı. Bika'a vâdisine bakan Hermon Dağının kuzey-batı kesimindeki Ayan Arab köyünde yaşayan bir amcası dahil, Lübnanda akrabaları vardı. Amerikan Dışişleri Bakanlığında yetişmiş olmakla beraber, 1970 lere gelinceye ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in yardımcılığını yapıncaya kadar, Orta Doğu ile pek ilgisi olmamıştı. Bir kaç defa kalp krizi geçirdiğinden, 60 yaşında emekli olup California'ya çekilmişti. Bechtel Corporation'ın Başkanı olan George Shultz kendisini "part-time" danışman olarak istihdam etmekte idi. Çünkü bu sırada Bechtel Corporation'ın Suudi Arabistanda büyük inşaat işleri vardı. Philip Habib ilk defa 1981 Mayısında, Başkan Reagan tarafından Orta Doğu özel temsilcisi olarak görevlendirilmişti. (Bavly and Salpeter, **Fire in Beirut,** p.104).

(183) **Keesing's...1983,** p.31918.

(184) Bak.: **aynı kaynak,** p.31917.

İsrail, Arap Birliğinin bu şartlarına yanaşmadığı gibi, bütün Temmuz ayı boyunca, İsrailin Beyruttaki FKÖ mevzilerini havadan bombardımanı bütün yoğunluğu ile devam etti. İsrail, her ne şekilde olursa olsun, FKÖ'yü Lübnandan ve Beyruttan çıkarmaya kararlı görünüyordu. Zira, Suriyenin Lübnan topraklarında İsrail kuvvetleri ile yaptığı ve kaybettiği çarpışmaların dışında, hiç bir Arap devletinin İsrailin karşısına çıkmak için en küçük bir harekette bulunduğu bile yoktu.

Batı Beyrutun yoğun bombardımanından sonra İsrailin, Beyrutun güneyinde bulunan havalanını da 1 Ağustosta ele geçirmesi ve ayrıca, Doğu ve Batı Beyrut arasındaki "Yeşil Hat"tı ([185]) aşarak mevzilerini Batı Beyrutun içerlerine doğru ilerletmesi, FKÖ'nün Beyruttan çıkma konusundaki görüşlerinin kesinleşmesine sebep olurken, Amerika ile İsrail arasındaki münasebetler de bir gerginlik içine girdi. Başkan Reagan Begin'e 4 Ağustosta gönderdiği mesajında, İsrailin Amerikadan aldığı silâhları "meşrû müdafaa" için kullanıp kullanmadığı hususunda Amerikanın tereddütleri olduğunu ifade ederken, Amerika Dışişleri Bakanlığı da, 5 Ağustos günlü notasında, İsrailin daha önceki mevzilerine çekilmesini istiyor ve Başkan Reagan da yine 5 Ağustos günü de Begin'e gönderdiği mektubunda, İsrailin "gereksiz kan dökmekten" vazgeçmemesi halinde, bunun Amerika-İsrail münasebetlerini ciddi surette tehlikeye sokabileceğini vurguluyordu ([186]). İsrailin, askerî mevzilerini Batı Beyrutun içine doğru ilerletmesi Amerikayı telâşlandırmıştı. Çünkü İsrail bir imha hareketine girişebilirdi.

Bu arada Güvenlik Konseyi de, 1 Ağustos 1982 günü, Amerikanın da dahil olmasile oybirliği ile aldığı 516 sayılı kararında ([187]), bütün taraflardan ateşin kesilmesini ve askerî harekâtın durdurulmasını istedi ve Beyruta B.M. gözlemcilerinin gönderileceğini belirtti. İsrail bu kararı kabul etmeyi reddetti. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi, İsrail kuvvetlerinin Lübnandan tamamen çekilmesini öngören ve Amerikanın çekimser kaldığı, 4 Ağustos 1982 günlü ve 517 sayılı gayet sert kararı ([188]), kabul etti. Karar, İsrailin Lübnandan tümü ile çekilmesini istediği için, Amerika çekimser kaldı. Veto etmedi, çünkü İsraile bir uyarmada bulunmak istiyordu.

Güvenlik Konseyi, 12 Ağustos 1982 günü aldığı 518 sayılı kararda ise, İsrail ile, bütün ilgili taraflardan, Beyrutun "içi ile etrafı dahil", bütün Lübnan topraklarındaki harekâtı durdurmalarını ve sivil halkın ihtiyaçlarını karşılamak için kuşatmanın kaldırılmasını istedi.

---

(185) "Yeşil Hat, iç savaştan sonra, Hıristiyan Doğu Beyrut ile Müslüman Batı Beyrutu birbirinden ayırmak için tesis edilmişti.

(186) **Keesing's...1983,** p.31918; **Historic Documents of 1982,** p.744.

(187) Kararın metni: **Yearbook...1982,** p.475; **Am. For. Pol...1982,** pp.829-830.

(188) 517 sayılı kararın metni: **Yearbook...1982,** p.475; **Am. For. Pol...1982,** pp.831-832.

İsrail, bu 518 sayılı kararı kabul ile, 12 Ağustos günü saat 17:30 dan itibaren ateşi kestiğini ilân etmekle beraber, B.M. Genel Sekreterine de, bu ateş-kesin, kesin ve karşılıklı olması şartile kabul ettiğini bildirmistir ([189]).

Güvenlik Konseyinin bu kararı almasının ve İsrailin de bu kararı kabul etmesinin sebebi ise, 6 Ağustosta, Beyrutta Philip Habib tarafından yapılan bir açıklamada, FKÖ kuvvetlerinin Beyruttan ayrılmasına ait olarak hazırlanan ve Arap devletlerince de kabul edilen bir plânın, FKÖ tarafından da kabul edildiğinin bildirilmesiydi.

F) FKÖ Beyrut'tan Çıkıyor - Filistin "Diasporası" :

FKÖ'nün Beyruttan Suriyeye nakledilmesi için Amerikanın Temmuz başında Suriye hükümetine yaptığı teklif bu hükümet tarafından reddedildikten sonra, Amerikan diplomasisinin bütün çabaları, FKÖ'ye sığınma ülkesi aramaya yöneldi. Neticede, bir aylık bir uğraşmadan sonra, 6 Ağustosta, ilk olarak Ürdün ve Irak FKÖ gerillâlarından bir kısmını kabul etmeye razı oldular. Bunun arkasından, ertesi günü, Suriye, Mısır, Tunus ve Sudan ile, kuzey ve güney Yemen hükümetleri de FKÖ gerillalarını kabul edeceklerini açıkladılar.

Bu sırada, Lübnan ve Amerika vasıtasile, İsrail ile FKÖ arasında, Beyrutun boşaltılmasına ait bir takvim esasen tesbit edilmiş bulunduğundan, bundan sonraki iki hafta bu takvimin ayrıntıları üzerinde yapılan müzakerelerle geçti. Sonunda, Beyrutu boşaltma plânı, 18 Ağustosta Lübnan ve FKÖ tarafından ve 19 Ağustosta da İsrail tarafından kabul edildi.

Resmî bir anlaşmanın imzası söz konusu değildi. Çünkü İsrailin FKÖ'nün taraf olduğu bir anlaşmayı imzalaması söz konusu olmadığı gibi, Lübnan ile de diplomatik münasebetleri yoktu.

Anlaşmaya gelince ([190]): Bir defa, anlaşma, Beyrutta kuşatılmış olan FKÖ gerillâları ile Suriye kuvvetlerine aitti. Lübnanın diğer yerlerindeki FKÖ ve Suriye kuvvetlerini kapsamıyordu. Sadece, FKÖ ve Suriye kuvvetlerinin **Beyrutu boşaltmalarına** aitti.

İkinci olarak, bu anlaşma, İsrail kuvvetlerinin Lübnandan çekilip çekilmemesi ile de ilgili değildi. O ayrı bir mesele idi.

Beyrutun boşaltılmasına gelince: Boşaltma plânının İsrail tarafından kabulünden, yani 19 Ağustostan itibaren iki veya üç gün içinde, FKÖ ve

(189) **Yearbook...1982,** p.457.

(190) Anlaşmanın metni: **Historic Documents of 1982,** pp.745-749; **Am. For. Pol...1982,** pp.837-839. Özet için bak.: **Keesing's...1983,** p.31919.

Suriye kuvvetleri Beyrutu boşaltmaya başlıyacak ve boşaltma 15 gün içinde tamamlanmış olacaktı. Bu kuvvetler Beyruttan ancak gündüzün ayrılacaklar ve yanlarına ancak hafif silâhlar alacaklardı. Ağır silâhlar Lübnan hükümetine teslim edilecekti.

FKÖ gerillâları esas itibarile deniz yoluyla Beyruttan ayrılırken, Suriye kuvvetleri Beyrut-Şam karayolundan Suriyeye gideceklerdi. Denizden giden FKÖ kuvvetlerinin ilk toplanma yeri güney Kıbrıs olacaktı.

Nihayet, anlaşmaya göre, ilk FKÖ grubu Beyruttan ayrılmadan önce, Amerika, Fransa ve İtalya birliklerinden meydana gelen ve Beyrutu kontrol altına alacak olan "Çok Uluslu Kuvvet"in ilk birliği olarak 300 kişilik bir fransız kuvveti Beyruta gelecekti. Bu "Çok Uluslu Kuvvet" konusuna biraz aşağıda değineceğiz.

FKÖ ve Suriye kuvvetlerinin Beyrutu boşaltmaları 21 Ağustosta başladı ve anlaşmanın öngördüğü süreden önce, 1 Eylül 1982 günü tamamlandı.

Böylece, 1900 yıl önce vukubulan yahudi diasporası, dönüp dolaşıp, 1900 yıl sonra bir Filistin diasporasına dönüşmekteydi.

Beyrutta FKÖ'nün 12.000 kişilik ve Suriyenin de 2.000 kişilik bir kuvvetinin kuşatma altında kaldığı tahmin edilmektedir ([191]). FKÖ kuvvevlerinin, Beyruttan çıktıntan sonra Arap ülkelerine dağılışına ait rakamlar da şöyle verilmektedir: Cezayir 600, Tunus 1.000, Suriye 6.450, Irak 130, Ürdün 260, Kuzey Yemen 850 ve Güney Yemen 1.100 ([192]). (Bak.: 19 No.lu harita).

FKÖ lideri Arafat ise 30 Ağustos 1982 günü Beyruttan ayrılıp 1 Eyül günü Atina'ya vardı. Arafat Beyruttan ayrılırken, "Filistin mücadelesi devam edecek ve biz bu savaşı kazanacağız" diyordu. Kendisini karşılayan Yunan Başbakanı Andreas Papandreu da, Yunan hükümetinin Filistin davasının yanında olduğunu söylüyordu ([193]). Arafat FKÖ karargâhını Tunus'ta kurdu.

---

(191) Bavly and Salpeter, **adı geçen eser,** p.103. Buna karşılık, **Strategic Survey, 1982-1983,** pp.75-76 da, Beyruttan çekilen FKÖ kuvvetlerinin dökümü şöyle verilmektedir: Beyrutta 7.500 FKÖ gerillâsı bulunmaktaydı. Bunun 3.500 kadarı Arafat'ın el-Fetih örgütüne mensuptu. Geriye kalanın dağılımı ise şöyleydi: 800 kişi **al-Saika,** 600 kişi George Habbash'ın Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi, 600 kişi Nayif Hawatmeh'nin Filistinin Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi, 500 kişi Ahmed Cibril'in Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi - Genel Komutanlık, 500 kişi Irak desteğindeki Arap Kurtuluş Ordusu, 1.000 kadarı da Filistin Kurtuluş Cephesi ve Halkın Mücadele Cephesi gibi küçük kuruluşlara mensup bulunmaktaydılar. Bunların dışında, Filistin Kurtuluş Ordusunun 3.000 askeri ile Arap Caydırma Kuvveti'nin Suriyeli 3.500 askeri de Beyruttan ayrılanlar arasında idi. Arap Caydırma Kuvvetini hariç tutarsak, Beyrutu terkeden FKÖ kuvveti konusunda İsrail kaynaklarının verildiği 11.000 - 12.000 rakamının gerçeğe uygun olduğunu kabul etmek gerekecektir.

(192) Tom Hartman, **A World Atlas of Military History, 1945-1984,** New York, Hippocrene Books, 1984, p.

(193) **Keesing's...1983,** p.31919.

G) Lübnan Operasyonunun Maliyeti :

Önce şunu belirtelim ki, bu **beşinci** Arap-İsrail savaşının bir takım özellikleri olmuştur. Şöyle ki: 1) Bu beşinci savaş, Arap-İsrail savaşlarının en uzunu olmuştur. 2) İsrail ilk defa FKÖ ile tam bir savaş durumu içine girmiştir. 3) İlk defa İsrail, bir Arap-İsrail savaşında kesin netice alamamıştır. Çünkü Filistin gerillâları Beyruttan çıkmış, Lübnan topraklarındaki gerillâlar kalmıştır ([194]). Ve bu savaşın bu nitelikleri dolayısiledir ki, İsrail kamu oyunda tepkiler ortaya çıkmış ve Temmuz ve Ağustos aylarında, hükümet ve savaş aleyhine, yüzbinlerin katıldığı gösteriler yapılmış, bazı gençler askere gitmeyi reddetmişlerdir ([195]).

Lübnandan çıkan kuvvetler konusunda olduğu gibi, İsrailin Lübnan operasyonunun her iki taraf için de sebep olduğu kayıplar konusunda çeşitli kaynakların verdiği rakamlar farklılıklar göstermektedir. Bu rakamlardaki farklılıkların değiştiremediği gerçek ise, bilhassa sivil halktan ölen ve yaralananların sayısının yüksek olduğudur.

İsrail hükümetinin resmî rakamlarına göre, 6 Hazirandan 10 Ekime kadar olan dönemde, İsrail kuvvetlerinden 368 asker ölmüş ve 2.383 kişi de yaralanmıştı. Görülüyor ki, **beşinci** Arap-İsrail savaşı olan Lübnan operasyonu, insan hayatı bakımından en pahalıya malolanı idi.

Diğer tarafın kayıplarına gelince: Lübnan kaynakları, Eylül başında, İsrail kayıplarının dışındaki sivil ve asker kayıplarını 17.825 ölü ve 30.000 yaralı olarak vermekteydi ki, İsraililer bu rakamları çok yüksek bulmuşlardır ([196]). İsrailliler, bilhassa sivil kayıplar hakkındaki rakamları gayet yüksek bularak, karşı tarafın ölü sayısının 12.000 olduğunu ve bunun 10.000 kadarının da FKÖ gerillâları ile Suriye askerlerine ait olduğunu ileri sürmüşlerdir ([197]).

Başka bir Batılı kaynak ise, Kızıl Haç ile Lübnan polisinin doğrulanmış rakamlarına dayanarak, İsrailin Lübnan operasyonunun ilk 15 günü içinde, köylerde ve kasabalarda ölenlerin sayısının 14.000 ve yaralananların sayısının da 20.000 olduğunu ileri sürmektedir. Fakat iki ay sonra, bilhassa Beyrut bombardımanlarını müteakip, Lübnan hükümetinin verdiği rakamlara göre ölü sayısının 18.000 ve yaralı sayısının da 30.000 olduğunu ve rakamların % 90 ının da sivillere ait bulunduğunu iddia etmektedir ([198]). Ne var ki, bil

(194) Rashid Khalidi, **Under Siege**, p.43.

(195) **Strategic Survey, 1982-1983**, p.74.

(196) **Keesing's...1983**, p.31919.

(197) **Strategic Survey, 1982-1983**, p.75.

(198) Gilmour, **adı geçen eser**, p.164. Bu yazarın koyu bir İsrail elayhtarı olduğunu da gözönünde tutmak gerekir.

hassa siviller konusunda verilen rakamlar, daima İsrailin itirazı ile karşılanmıştır.

Buna karşılık, bilhassa Beyrutun boşaltılmasından sonra, İsrailliler FKÖ'ye ait pek çok silâh ele geçirirken, aynı zamanda Beyruttaki FKÖ karargâhının hemen bütün belgelerini de ele geçirmişlerdir.

Lübnan ve Beyrut harekâtının sonunda İsrailin ele geçirdiği silâhlar, cinsleri ve miktarları şöyledir ([199]):

— 1320 adet zırhlı muharebe aracı (243 tanesi Batı Beyruttan). Bunlar Sovyet yapısı T-34, T-55 ve T-62 tanklarıydı.

— 82 tane sahra topu (12 tanesi Batı Beyruttan). Bunlar 122 mm., 130 mm. ve 155 mm. toplardı.

— 62 tane Sovyet yapısı Katyuşa roket-atarı (6 tanesi Batı Beyruttan),

— 215 tane havan topu (13 tanesi Batı Beyyruttan). Bunlar 60 mm., 81 mm., 82 mm., 120 ve 150 mm. lik toplardı.

— 196 tane uçak-savar silâhı. (38 tanesi Batı Beyruttan).

— 1.352 tane tank-savar silâhı (159 tanesi Batı Beyruttan). 27 tanesi tank-savar füzesi.

— 33.303 adet küçük silâhlar (4.999 tanesi Batı Beyruttan).

Bu silâh ganimetinin ve terör vasıtalarına ait silâhlı delillerin yanında, bundan daha mühimmi de, İsrail kuvvetlerinin Lübnanı işgali sırasında, 22 FKÖ bürosunda ele geçirdiği belgelerdi. Bu belgeler daha sonra yayınlanmış olup, FKÖ'nün Sovyet Rusya ve sosyalist ülkelerle bağlantılarını, FKÖ teroristlerinin Sovyet Rusya, Macaristan, Bulgaristan, Vietnam ve Kuzey Kore gibi komünist ülkelerde nasıl eğitildiğini çok açık bir şekilde ortaya koymaktaydı ([200]).

H) "Çok Uluslu Kuvvet"in Teşkili :

Başkan Reagan'ın özel temsilcisi Philip Habib'in bölgedeki temasları sırasında Lübnan Hükümeti, FKÖ'nün Beyrutu boşaltmasını gözetmek ve

(199) Bavly and Salpeter, **adı geçen eser,** p.93.

(200) Bak.: Raphael Israeli (Ed.), **PLO in Lebanon - Selected Documents,** London, Weidenfeld and Nicolson, 1983. İsrail kuvvetlerinin, boşaltmadan sonra Beyruta girmesi üzerine, Türkiyeye karşı terör faaliyetlerini yürütmekte olan, başta ASALA olmak üzere ermeni ve FKÖ tethiş örgütlerine ait belgelerin de İsrailin eline geçtiği, o zaman Ankaradaki İsrail maslahatgüzarı Sayın Alon Liel tarafından bize söylenmişti. Bu belgeler konusunda Türk Hükümeti ile İsrail Hükümeti arasında o zaman nasıl bir işlemin geçtiği hakkında şüphesiz herhangi bir bilgi sahibi değiliz.

aynı zamanda başkentte düzeni sağlamak üzere bir "milletlerarası kuvvet" (Birleşmiş Milletler Kuvveti değil) teşkil edilmesini ve buna Amerikanın da katılmasını istemiştir. Bu istekte yatan sebep gayet açıktı: FKÖ gerillâları ile Suriye kuvvetlerinin Beyruttan çekilmesinden sonra, İsrail kuvvetlerinin de bir önce şehirden çekilmesini sağlamak, fakat Beyrutun hali de malûm olduğundan, düzen ve güvenliğin korunmasında da böyle bir milletlerarası kuvvete dayanmak.

Başkan Reagan 6 Temmuz günü yaptığı açıklamada ([201]), bu hususu belirtirken, Lübnan hükümetinden resmî bir istek gelmemekle beraber, Amerikanın bu isteği "prensip olarak" kabul ettiğini ve Amerikanın, bu milletlerarası kuvvete küçük bir birlikle katılabileceğini söylemiştir.

FKÖ gerillâlarını Arap ülkelerinin kabul edeceklerinin belli olması üzerine, Lübnan hükümeti 18 Ağustosta Amerikaya resmen müracaat ederek, Lübnan hükümetinin ülkede egemenlik ve otoriteyi sağlamasında Lübnan silâhlı kuvvetlerine yardımcı olmak üzere bir "Çok Uluslu Kuvvet" ([202]) (Multi-National Force - MNF) teşkilini ve Beyrutta görev yapmak üzere, Amerikanın da bu kuvvete 800 kişilik bir birlik ile katılmasını istedi ([203]). Anlaşılıyordu ki, 6 Temmuzdan beri Beyrut ile Vaşington arasında cereyan eden görüşmelerde bu 800 rakamı ortaya çıkmıştı. Bu sebeple, Amerika da 20 Ağustosta verdiği cevapta ([204]), Lübnanın isteğini aynen kabul ettiğini bildirdi. Diğer taraftan, Başkan Reagan, "Savaş Yetkileri Kanunu" (War Powers Act) gereğince ([205]), 24 Ağustosta Temsilciler Meclisi Başkanına bir mektupla, Amerikanın Çok Uluslu Kuvvete katılma kararını iletmiştir ([206]).

---

(201) Açıklamanın metni: **Am. For. Pol...1982,** pp.820-821.

(202) O zaman bu kuvvet Türk basın ve yayın organlarında "Çok Uluslu Kuvvet" şeklinde isimlendirildiği için, biz de bu ismi aynen kullandık.

(203) Lübnan notasının metni: **Am. For. Rel...1982,** pp.835-836.

(204) Amerikanın cevabı: **aynı kaynak,** pp.836-837.

(205) 1973 Arap-İsrail savaşının sonunda Güvenlik Konseyinin aldığı 338 sayılı kararın hemen ertesi günü, İsrailin bu karara uymaması üzerine, Sovyetler Mısıra askerî kuvvet göndermeye kalkınca, Vaşington ile Moskova arasında büyük bir gerginlik çıkmış ve Amerikan silâhlı kuvvetlerine **Def. Con. Three** alarmı verilmişti. (Bak.: VI. Bölüm, 10. Kısım, 189 no.lu not) Bu alarm savaştan bir önceki alarm olmaktaydı. Bu sebeple Kongre, bu karara tepki göstererek, 24 Ekimde bir karar kabul etmişti. "War Powers Resolution" denen bu karara göre, savaş halinin dışında (bu yetki Kongreye aitti), Amerikan askerlerinin yabancı ülkelere gönderilmesinde, Başkan 48 saat içinde Temsilciler Meclisi Başkanına bilgi verecek ve Kongre ile danışma halinde olacaktı. Başkan Nixon bu kanunu aynı gün, yani 24 Ekimde veto edince, Kongre bunu 7 Kasımda bu kerre ortak karar olarak kabul etti ve karar kanunlaştı. Kanunun metni: Ricahrd P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.) **American Foreign Relations, 1973 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations, 1976, pp.485-490.

(206) Mektubun metni: **Am. For. Pol...1982,** pp.855-856.

Çok Uluslu Kuvvet şu şekilde teşkil edilmiştir: 800 asker Amerikadan, 800 asker Fransadan ve 400 asker de İtalyadan.

21 Ağustos günü Fransaya ait 300 kişilik ilk Çok Uluslu Kuvvet birliği Beyruta gelir gelmez, FKÖ'nün Beyruttan ayrılması başladı. Beyrutun boşaltılması 1 Eylülde tamamlandıktan sonra da, 10 Eylülde Amerikan kuvvetleri ve müteakip iki gün içinde de Fransız ve İtalyan kuvvetleri Beyruttan ayrıldılar. Böylece Çok Uluslu Kuvvet, şimdilik, sadece boşaltma işlemi sırasında görev yapmış olmaktaydı. Fakat bu kuvvetler kısa bir süre sonra dönmek zorunda kaldılar. Amerikan kuvvetleri ancak 30 Mart 1984 de Beyruttan ayrılabilecektir.

8. Sabra ve Şatila Katliâmı

FKÖ gerillâlarının Beyruttan ayrılmasından sonra, İsrail ile Lübnan Hıristiyanları için mühim bir sayfa kapanıyordu. Şimdi meydan, bir bakıma, İsrail ile Hıristiyanlara kalıyordu.

Bu sırada, Eylül ayında, Cumhurbaşkanı Serkis'in de altı yıllık cumhurbaşkanlığı süresi dolmaktaydı. Bu sebeple, yeni Cumhurbaşkanı 23 Eylülde göreve başlayacak şekilde, seçim 23 Ağustos 1982 günü yapıldı. Piyer Cemayel'in 34 yaşındaki oğlu Beşir Cemayel 62 oyla cumhurbaşkanı seçildi. Seçimin İsrail işgali altında yapılmasının, bir çok Dürzî ve Şiî milletvekilini Beşir Cemayel'e oy vermek zorunda bıraktığı ileri sürülmüştür ([207]). Çünkü Beşir Cemayel fazla sevilmezdi. Beyrut doğumlu olan Beşir Cemayel hukuk öğrenimi görmüş ve avukattı. 1975-76 iç savaşında Falanjist kuvvetlere komuta ettiği zaman askerî yeteneğini de göstermişti. Fakat acımasızdı. Suriye taraftarı Süleyman Franjiye'nin oğlu Toni Franjiye'nin 1979 da Falanjistler tarafından öldürülmesinde Beşir Cemayel'in rolü olduğu söylenir.

Beşir Cemayel'in cumhurbaşkanı seçilmesi Doğu Beyrutun Hıristiyanları arasında büyük sevinçle karşıladı. Keza Amerika ve İsrail de memnun olmuştu. Çünkü Beşir Cemayel İsrail ile çok sıkı münasebetler içinde idi. Ne var ki, Beşir Cemayel daha cumhurbaşkanlığı yeminini yapıp göreve başlayamadan, 14 Eylül günü öldürüldü. Falanjist Partinin Beyruttaki merkezine konan yaklaşık 200 Kg.lık bir patlayıcı maddenin infilâki ile, Beşir Cemayel'le birlikte 60 kişi daha öldü.

Beşir Cemayel'in cenaze töreni 15 Eylülde yapıldı ve ertesi günü toplanan Lübnan parlâmentosu, mevcut 80 oydan 77 sinin oyu ile, Cumhurbaşkanlığına, Beşir Cemayel'in yerine, kardeşi Emin Cemayel'i seçti. Ilımlı ve ağır başlı bir kişi olarak bilinen Emin Cemayel'in seçimesi, başta Suriye

(207) Bak.: Gilmour, adı geçen eser, p.171.

olmak üzere, bütün Arap dünyasında sempati ile karşılandı. 23 Eylülde göreve başlayan Emin Cemayel, yaptığı konuşmada, "kuvvetli, bağımsız ve egemen" bir Lübnan Devletinin kurulmasına çalışacağını söylüyor ve "Bize yakın olan Arap kardeşlerimiz başta olmak üzere, bütün dünya ile dostluk münasebetlerimizi takviyeye kararlıyız" diyordu ([208]).

Bu arada, Beyrutun boşaltılmasından sonra, İsrail kuvvetleri, Müslüman kesimi olan Batı Beyruttaki mevzilerini daha da ileri götürdüler. Beyrutun güneyindeki Filistin mülteci kamplarının yakınlarına kadar geldiler. İsrail kuvvetlerine komuta eden Ariel Sharon, FKÖ'nün, Beyruttan ayrılırken geride 2.000 kadar gerilla bıraktığını ve bunların Filistin mülteci kamplarındaki siviller arasında saklanmakta olduğunu ileri sürüyordu. Sharon'un bu görüşü İsrail hükümeti tarafından da paylaşılmaktaydı. Çok Uluslu Kuvvet, 10 Eylülden itibaren iki gün içinde Beyruttan ayrılınca ve ayrıca Lübnan ordu birliklerinin zayıf olması dolayısile, şehirde güvenliğin sağlanması meselesi ortaya çıktı ve bunu sağlamak da İsrail kuvvetleri ile Falanjistlere kaldı. Çok Uluslu Kuvvetin şehirden ayrılmasının arkasından 14 Eylül günü Beşir Cemayel'in suikaste kurban gitmesi, durumu iyice gerginleştirdi.

16 Eylül günü İsrail hükümeti yaptığı bir açıklamada ([209]), İsrail kuvvetlerinin, "şiddeti, kan dökülmesini ve anarşiyi" önlemek amacı ile, Batı Beyrutu kontrol altına aldığını, Lübnan ordusu duruma hâkim oluncaya kadar, İsrail kuvvetlerinin Lübnandan çıkmayacağını bildiriyor ve FKÖ'nün geride bıraktığı ve modern ve ağır silâhlarla donatılmış 2.000 kadar teroristin mülteci kamplarında saklanmış olduğunu ileri sürüyordu.

İşte bu şartlar altındadır ki, 16-17 Eylül 1982 gecesi, Sabra ve Şatila (Chatilla) kamplarındaki katliâm meydana geldi. Başlangıçta katlîamın İsrail kuvvetleri tarafından yapıldığı sanılmış ise de, sonradan, katlîâmı yapanların, Eli Hobeika komutasındaki Falanjistler olduğu ve Ariel Sharon'un bilgisi dahilinde hareket ettikleri anlaşılmıştır. Bundan dolayıdır ki, Ariel Sharon için, bundan sonra, "Sabra ve Şatila Kasabı" denecektir ([210]).

---

(208) **Keesing's...1983,** p.31927.

(209) Açıklama için bak.: **aynı kaynak,** p.32039.

(210) Sabra ve Şatilâ katliâmı için bak.: Ryuichi Hirokawa (Ed.), **Beirut 1982: From the Israeli Invasion to the Massacre of Palestinians at Sabra and Chatilla Camps,** Damascus, P.L.O. Central Council ad hoc Committee on Sabra and Chatilla, 1982, **Israel in Lebanon: The Report of an International Commission to Inquire into Reported Violations of International Law by Israel during its Invasion of Lebanon,** Sean McBride, Chairman. London, Ithaca Press, 1983; Israeli Commission of Inquiry into the events at the Refugee Camps in Beirut, **The Beirut Massacre: The Complete Kahan Commission Report,** Yitzhak Kahan, Chairman, with an Introduction by Abba Eban, Tel-Aviv, Kohl-carz, 1983; Amnon Kapeliouk, **Sabra and Shatila: Inquiry into a Massacre,** Belmont, Mass., Association of Arab-American Graduates, 1984. Ayrıca bak.: Bavly and Salpeter, **Fire in Beirut,** pp.151-162.

Falanjist kuvvetler 16 Eylül akşamı, gûya saklandığı iddia edilen Filistin gerillalarını aramak için kamplara girmişlerdi. Falanjistler 18 Eylül gününe kadar kamplarda kaldılar. Fakat katliâm 17 Eylül sabahı öğrenildi. Görülen manzara dehşet verici idi. Bazı cesetlerin parçalanmış olduğu görülüyordu. Bir çok erkek, kadın ve çocuk, makinalı tüfekle yakın mesafeden ve arkadan, yani kaçmaya çalışırken taranmışlardı. Bir çok ev, içindekilerle beraber havaya uçurulmuş veya buldozerlerle yıkılmıştı. Kamplardan birinin etrafında da bir toplu mezar bulundu.

Sabra ve Şatila katliâmının ölü ve yararı sayısı hakkındaki rakamlar çeşitlidir. Lübnan hükümeninin 11 Ekimdeki açıklamasına göre, her iki kampta kimlikleri tesit edilebilen ölü sayısı 328 olup, öldükleri tahmin edilen 991 kayıp vardı. Ariel Sharon ise, 8 Aralık 1982 günü New York'da Amerikan yahudilerine yapmış olduğu konuşmada, ölü sayısını 479 olarak vermiş ve bu sayısının dağılımını da şu şekilde belirtmiştir: 328 Filistinli (7 si kadın, 8 i çocuk), 118 Lübnanlı (8 i kadın, 12 si çocuk), 21 İranlı, 7 Suriyeli, 3 Pakistanlı ve 2 Cezayirli. Buna karşılık, İsrail hükümetinin hâdiseyi soruşturmak ve sorumluları bulmak için görevlendirdiği **Kahan Komisyonu,** raporunda, ölü sayısını 700-800 olarak kabul etmenin gerçekçi olacağını belirtmiştir ([211]).

Sabra ve Şatila katliâmı bütün dünyada büyük yankı uyandırdı ve tepki ile karşılandı.

İsrail hükümeti 20 Eylülde yayınladığı bildiride, "derin üzüntüsünü" belirtirken, İsrailin bu hâdisede hiç bir sorumluluğu bulunmadığını, hâdiseyi öğrenir öğrenmez de katliâmı önlemek için mümkün olan her şeyin yapıldığını söylemiştir.

Başkan Reagan da 18 Eylüldeki demecinde, Amerikanın, İsrailin Batı Beyruta girmesine karşı olduğunu bu hükümete esasen bildirmiş bulunduğunu ve hâdiseyi öğrenince de, İsrailden 14 Eylül mevzilerine çekilmesini istediğini bildirdi ([212]).

Güvenlik Konseyi de 17 Eylül günü aldığı 520 sayılı kararında ([213]), "Beyruttaki Filistinlilerin câniyane katliâmı" dolayısile dehşetini ifade ederken, Beyrutta ateş-kesin kontrolu için, Güvenlik Konseyinin 1 Ağustos 1982 kararı ile kurulan B.M. gözlemci kuvvetlerinin arttırılmasını Genel Sekreterden istedi ([214]).

---

(211) **Keesing's...1983,** p.32040.

(212) Demecin metni: **Am. For. Pol...1982,** pp.860-861.

(213) Kararın metni: **aynı kaynak,** pp.859-860.

(214) Karar için bak.: **Yearbook of the U.N., 1982,** p.

Fakat asıl büyük tepkiler Arap dünyasından geldi. Arap dünyası, Sabra ve Şatilâ'dan doğrudan doğruya İsraili sorumlu tutuyordu. Mısır, Tel-Aviv'deki büyükelçisini süresiz olarak geri çekerken, Arafat, Arap Birliğinin Amerikaya karşı zorlama tedbirleri (sanksiyonlar) tatbik etmesini istiyordu.

Katliâm üzerine Emin Cemayel iki tedbire başvurdu. Birincisi, 25 Eylülde, Amerikadan "Çok Uluslu Kuvvet"in yeniden kurulmasını istemesiydi. Amerika da aynı gün verdiği cevapta, Lübnan hükümetinin bu isteğini kabul etti ve Amerika bu sefer 1.200 kişilik bir kuvvet tahsis etti. Fransızlar ise 1.600 ve İtalyanlar da 600 kişilik bir kuvvetle bu ikinci Çok Uluslu Kuvvet'e katıldılar. Hatta İngiltere bile, bu Kuvvet'i desteklediğini göstermek için, 1983 Şubatında, bu kuvvete 100 kişilik bir birlik gönderdi ([215]).

Emin Cemayel, ikinci olarak, Lübnan ordusunun yeniden toparlıyarak, Ekim ayı başından itibaren, Beyrutu Lübnan ordusunun kontrolu altına soktu. Ayrıca, Lübnan ordusu milisleri silâhsızlandırmaya başladı ve hatta bu kontrolunu Şuf dağlarına kadar uzattı.

Diğer taraftan, Sabra ve Şatila katliâmı Amerika ile İsrailin münasebetlerini gerginleştirdi. Amerikan kamu oyu, milletlerarası kuruluşlar ve bilhassa İsrail halkı, Sabra ve Şetila katliâmı hakkında soruşturma açılmasını istediği halde, Başbakan Begin, İsrailin bu işte hiç bir sorumluluğu olmadığını, hiç bir kusuru bulunmadığını, soruşturma açılmasının İsrailin sorumluluğunun kabulü manasına geleceğini bildirerek, soruşturma açmayı reddetti. Fakat 25 Eylül günü yüzbinlerce İsrailli Tel-Aviv'de yaptığı gösterilerde, Menahem Begin'in bu tutumunu protesto etti. Bu gösteriler İsrail tarihinin en büyük gösterilerini teşkil ediyordu ([216]). Begin, halkın bu baskısına boyun eğdi ve 29 Eylülde, tarafsız bir soruşturma yapılması talimatını verdi. Soruşturma Komisyonu, Yüksek Mahkeme Başkanı **Yitzhak Kahan** başkanlığında ve üye, emekli general Yona Efrat ve 1978 Camp David görüşmelerinde İsrail heyetinin danışmanı ve Yüksek Mahkeme üyesi Aharon Barak'dan kurulu olarak 11 Ekimde çalışmalarına başladı ([217]).

Kahan Komisyonu'nun raporu 8 Şubat 1983 günü yayınlandı. Fakat 122 sayfa olan rapor, tam metin halinde yayınlanmadı. Hassas güvenlik konularına ait olan % 10 kadar bir kısım rapordan çıkarılmıştı ([218]). Rapor, Sabra ve Şatila katliâmına İsrail kuvvetlerinin katılmadığını, katliâmın tamamen Falanjist kuvvetlerin eseri olduğunu belirtmekle beraber, İsrail kuvvet-

---

(215) Bak.: **Am. For. Po...1982,** pp.860-861 ve 871.

(216) **Historic Documents of 1982,** p.782.

(217) Bu Komisyonun çalışmaları ve Sharon ile Begin'in komisyondaki ifadeleri için bak.: **aynı kaynak,** pp.783-795.

(218) Kahan Komisyonu raporunun bir özeti için bak.: **Keesing's...1983,** pp.32042-32045.

lerindeki herkesin, Falanjistleri serbest bırakmanın ne demek olacağını takdir etmesinin gerektiğini vurguluyor ve Savunma Bakanı Ariel Sharon'u, Falanjistlerin kamplara girmesine izin verdiği için sorumlu bulduktan sonra, Sharon'un istifa etmesini ve Başbakan Begin'in de, görevini gereken dikkatle yapmaması sebebile, Genelkurmay Başkanı General Eytan'ı azletmesini tavsiye ediyordu.

Raporun yayınlanmasından sonra İsrail kamu oyu Sharon aleyhine ayağa kalktı. Sharon'un derhal istifası isteniyordu. Sharon ise istifa etmek istemedi. Lâkin kabine 10 Şubatta, Sharon'un istifası da dahil, Kahan Komisyonunun raporunun 1 aleyhte oya karşı (Sharon'un kendi oyu), 16 oyla kabul edince, Sharon için ertesi günü istiafsını vermekten başka çare kalmıyordu.

13 Şubat 1983 günü Sharon'un yerine Savunma Bakanlığına Moshe Arens getirildi.

Böylece İsrail, 1967 den sonra Filistin gerillâlarının ve FKÖ'nün, önce kendi topraklarından çıkmasını sağladıktan sonra, 1971 de bunların Ürdün'den de çıkarıldığını görmüş ve nihayet FKÖ'yü Lübnan dışına da sürerek, sınırları etrafında FKÖ terorizminin odaklarını temizlemiş oluyordu. Lâkin, Lübnan operasyonu İsrail için, 1948 den beri sürdürdüğü Arap-İsrail mücadelesinin en pahalısı oldu. Bu beşinci Arap-İsrail savaşı İsraile hem maddî bakımdan ve hem de insan kaybı bakımından en pahalı savaş olurken, manevî ve politik bakımdan da, Sabra ve Şatila katliâmı, gibi bir "kara leke" ile damgalandı.

İsrail, Lübnan operasyonu ile "Filistin Diasporası"nı başlatıyordu. "Yahudi Diasporası", ikibin yıla yakın Filistin topraklarını bir "yurt" yapma özlemi içinde kıvranmış ve 1948 de de emeline ve amacına ulaşmıştı. Fakat şimdi de "Filistin Diasporası" aynı topraklara yönelik olarak yani Batı Şeria ve Gazze'de, İsrailin işgalindeki bu Filistin topraklarında bir yurda ve bir devlete sahip olmanın mücadelesine başlıyordu. "Filistin Diasporası" artık bundan sonra "İsraili ortadan kaldırma"nın değil, hiç değilse Batı Şeria ve Gazze'yi ele geçirmenin çabası içinde olacaktır. Bu iki toprakta bir "Filistin Devleti" kurulursa, ondan sonrası "Allah Kerîm"di.

Hasılı "Filistin Diasporası, hem İsrail ve hem de Filistinliler için bir dönemi kapatıyor ve yeni bir dönemi açıyordu.

Açılan bu yeni dönem, eski hamam eski tası devam ettiren ve 1988 yılı Kasımına kadar fazla bir hareketlilik veya radikal bir değişme göstermeyen gelişmelerin bir hikâyesinden ibarettir. Bu sebeple, bunları ayrıntıları ile belirtmenin bir yararı ve gereği olduğunu sanmıyoruz. Yalnız, gelişmelerin, günümüzle ilgili bazı kilometre taşlarını vermekle yetinip, baştanberi sürgelen açıklamalarımızı kapatacağız.

9. Ve Sonrası...

Emin Cemayel, 23 Eylül 1982 günü göreve başlarken, "kuvvetli, bağımsız ve egemen" bir Lübnan kurmaya çalışacağını söylemişti. Gerçekten, Lübnandaki bütün grupları birararaya getirip, Lübnanın bütünlüğünü sağlamak için çok çaba harcadı. Toplantılar yapıldı. Fakat bu grupların anlaşması ve bütünlüğün yeniden inşası şöyle dursun, gruplar arasındaki çatışmalar giderek daha da arttı. Üstelik Lübnan sahnesine şimdi yeni kuvvetler de girmeye başladı. Bunlar bilhassa Şiî'lerdi. Nebih Berri liderliğindeki **al-Amal** veya **Emel** örgütü, 1983 yılından itibaren kendi içinde bölünmelere uğradı. Yeni Şiî grupları ortaya çıktı. Bunların başında en aktifi olarak **al-Jihad al-İslâmî** veya **İslâmî Cihad** örgütü gelir. Denebilir ki, 1983 yılından itibaren Lübnanda tethiş hareketlerinin teroristleri, artık Filistinliler değil, Şiî'lerdir. İslâmî Cihad, adını ilk defa, 18 Nisan 1983 günü Beyruttaki Amerikan büyükelçiliğinde meydana gelen ve 60 kişinin ölümüne ve 120 kişinin de yararlanmasına sebep olan patlama ile duyurdu. İslâmî Cihad, açıklamasında, bu patlamanın, "emperyalizmin bütün dünyadaki varlığına karşı İran devriminin açtığı kampanyanın bir parçası olduğunu" bildirdi ([219]). Bu suretle, Lübnanın parçalanmış ve karmakarışık görüntüsü içinde Humeyni'nin silueti yükselmeye başlıyordu.

İslâmî Cihad bununla da kalmadı. 23 Ekim 1983 günü, Beyrut havaalanında bulunan Amerikan kuvvetleri karargâhına, içi patlayıcı madde ile dolu bir kamyonla yapılan intihar saldırısı da İslâmî Cihad'ın marifeti idi ve bu saldırıda 241 Amerikan askeri öldü ([220]). Aynı gün, aynı örgüt tarafından Fransız kuvvetleri karargâhına yapılan saldırıda ise 56 kişi ölmüştü.

Amal'dan kopan ikinci Şiî terör örgütü ise Şayh Muhammed Huseyin Fadlallah'ın lideri bulunduğu **Hizbullah** (Allahın Partisi) idi.

Nebih Berri'nin Amal'i, İslâmî Cihad ve Hizbullah, bir yandan Çok Uluslu Kuvvet'e saldırılarda bulunup Beyrutun kontrolunu ellerine geçirmek isterken, bir yandan son ikisi, Nebih Berri ile üstünlük mücadelesine girişmişlerdir. Bu mücadele, bu satırların yazıldığı 1989 Ocak ayına kadar devam etmekteydi.

Bu arada İsrailin durumuna gelince: Sabra ve Şatila katliâmından sonra Amerika, İsrail kuvvetlerinin Beyruttan ve hatta Lübnandan çıkması için İsraili sıkıştırmaya başladı. Fakat İsrail, Lübnandan çekilmek için, her şeyden önce, güvenliğinin sağlanmasını ve bunun için de, Lübnan topraklarının

(219) **Keesing's...1983,** p.32162.

(220) Amerikan Savunma Bakanlığı bu hâdiseyi incelemekle bir komisyonu görevlendirdi. Komisyonunun 12 Aralık 1983 de sunduğu 141 sayfalık raporda, yeterli güvenlik tedbirlerinin alınmadığı bildiriliyordu. Hâdiseyi ayrıntıları ile anlatan bu raporun geniş bir özeti için bak.: **Historic Documents of 1983,** pp.938-966.

İsraile yönelecek saldırılara bir daha üs görevi yapmamasının sağlıyacak tedbirlerin alınmasını istiyordu. İsrailin bu konuda düşündüğü tedbirlerin başında da, İsrailin kuzey sınırlarından itibaren, kuzeye doğru 40-50 Klm. lik bir toprak şeridinin gayrı askerî hale getirilmesi, bu toprak şeridinin bir milletlerarası kuvvet tarafından (Birleşmiş Milletler kuvveti değil) gözetim altında tutulması ve bu gözetime İsrail kuvvetlerinin de dahil edilmesi gelmekteydi.

Bu konudaki görüşmeler İsrail ile Lübnan arasında 28 Aralık 1982 de başladı. Bütün görüşmelere aracı olarak Amerikalı Diplomat Morris Draper da katıldı. Görüşmelerde, Lübnan, İsrailin bir an önce topraklarından çekilmesini sağlamaya çalışırken, İsrail de, biraz önce belirttiğimiz şekilde, sağlam güvenlik garantileri almadan çekilmeye niyetli değildi. Bu bakımdan müzakereler kolay olmadı. Neticede, bizzat Dışişleri Bakanı Shultz'un Beyrut ile Kudüs arasında bir hayli mekik dokumasından sonra, 17 Mayıs 1983 de, İsrail ile Lübnan arasında 12 maddelik bir anlaşma imzalandı ([221]). Bu anlaşma ile, anlaşmada sınırları belirtilen bir güvenlik bölgesi tesis ediliyordu. Bu güvenlik bölgesi Lübnan ordusunun gözetimine verilmekle beraber, Lübnan bu bölgenin korunmasında İsrail ile işbirliği yapacaktı. Ayrıca, İsrail ve Lübnan topraklarının, birbirlerine karşı yapılacak saldırılar için kullanılmasına ve topraklarına silâh, insan, v.s. sızmasına izin vermeyeceklerdi. Aynı zamanda, Lübnan, bu anlaşmanın tatbikatında, gerektiğinde milletlererası kuvvetin kullanılmasına da başvurabilecekti.

Bu anlaşmanın imzası üzerine İsrail, 4 Eylül 1983 de kuvvetlerini **Awali** nehrine kadar geri çekti. Güvenlik bölgesinin sınırı Awali nehriydi. Fakat daha bu anlaşma imzalanmadan önce, Binbaşı Haddad'ın kuvvetleri zaten Awali nehrine kadar olan güney Lübnanı kontrol altına almış bulunuyordu.

Bu anlaşmadan sonra ve bilhassa Şiî terorist örgütlerin Amerikayı hedef alan saldırıları karşısında, Amerika Lübnandaki kuvvetlerini 17 Şubat 1984 den itibaren çekmeye başladı ve çekilme 26 Şubatta tamamlandı. İtalyanlar da 20 Şubatta çekildiler. Fransa da kuvvetlerini çekerken, Çok Uluslu Kuvvet'in yerine, Beyruta bir B.M. barış gücü gönderilmesi hukusunda Güvenlik Konseyine 29 Şubatta bir karar tasarısı sundu ise de, bu karar tasarısı Sovyetlerden tarafından veto edildi. Böylece Lübnan kendi kaderi ile başbaşa kalıyordu.

Kendi kaderi ile başbaşa kalıyordu; çünkü, İsrai ile Lübnan arasında 17 Mayıs 1983 de imzalanan anlaşma yürümedi. Daha müzakereler sırasında ve anlaşmanın esasları belli olmaya başlayınca, Suriye bu anlaşmayı geçersiz sayacağını, zira böyle bir anlaşmanın geçerli olması için, buna

(221) Bu anlaşmanın tam metni için bak.: **Historic Documents of 1983,** pp.473-477; **American Foreign Policy - Current Documents, 1983,** pp.758-760; **Keesing's...1983,** pp.32409-32410.

kendisinin de katılması gerektiğini bildirdi. Bunun yanında, daha Ocak 1983 de Suriye, Sovyet Rusyadan, İsrailin her tarafını vurabilecek füzeler aldığını bildiriyordu.

Anlaşmanın imzasından sonra ise, Suriye, anlaşmayı tanımadığını, Lübnandaki kuvvetlerini geri çekmiyeceğini ve anlaşmanın tatbikatını önlemek için elinden gelen herşeyi yapacağını ileri sürdü. Buna karşılık, Ürdün ve Mısır 17 Mayıs 1983 anlaşmasını gayet müsbet karşıladılar. Güney Yemen, Libya, FKÖ ve İran anlaşmaya tepki gösterdiler. Libya, Lübnan büyükelçisini ülkesinden kovarken, Beyruttaki elçisini de geri çekti.

Fakat bundan daha mühimmi, bilhassa Suriyenin de kışkırtması ile, Lübnanda anlaşmaya karşı kuvvetli bir muhafeletin ortaya çıkması idi. 23 Temmuz 1983 de siyasî grupların liderleri Süleyman Franjiye, Raşid Kerami ve Velid Canbulat, Baalbek'te bir toplantı yaparak bir **Millî Selâmet** Cephesi oluşturdular. Bundan sonra Lübnanda yoğun karışıklıklar patlak verdi ve bu karışıklıklar aylarca devam etti. Bu durum karşısında Cumhurbaşkanı Emin Cemayel bu anlaşmadan vazgeçmek zorunda kaldı. Lübnan hükümeti, zaten onaylanmamış bulunan 17 Mayıs 1983 İsrail-Lübnan Anlaşmasını 5 Mart 1984 de feshetti.

Bu suretle Lübnan ile İsrail ve Lübnan ile Suriye arasındaki durum, İsrailin güney Lübnanı ve Suriyenin de Bika'a vâdisini "fiilen" kontrol altında tutması ve Beyrut'un da Suriye kuvvetlerinin âdeta yönetiminde bulunması şeklinde bugüne kadar gelmiştir. (Bak.: 18 No.lu harita).

Filistin meselesi ve FKÖ'nün durumuna gelince: Filistin meselesinde ortaya atılan çözüm formüllerini daha önce belirtmiştik. FKÖ ise, Filistin Diyaspora'sından sonra darbe üstüne darbe yedi.

FKÖ 1 Eylül 1982 de Beyrutu terkettiğinde, geride, bilhassa güney Lübnanda ve Lübnanın diğer yerlerinde 7.000 - 9.000 kadar gerilla bırakmıştı. Ne var ki, Arafatın Lübnandan ayrılması ile bunlar merkezî bir yönetimden yoksun kaldılar. Diğer taraftan, Arafat Beyruttan ayrıldıktan sonra FKÖ kuvvetleri de bölünmelere maruz kaldı ve giderek Arafat'ın otoritesi zayıflamaya başladı. Esasında, Arafat daha Lübnanda iken de, politikası bir takım tenkitlere uğramaya başlamıştı. Bu tenkitlerde, Arafat ve FKÖ'yü kendi kontrolu alamayan Suriyenin büyük rolü vardı. Bu sebeple, Arafat'ın Beyruttan çıkmasından ve Filistin Diasporası'ndan sonra, Suriye ve Libyanın kışkırtmaları ile, el-Fetih içindeki bir grup, **Abu Musa** liderliğinde 1983 Mayısında Bika'a vâdisinde Arafat'a karşı ayaklandı ve Lübnandaki FKÖ bürolarını ele geçirmek üzere Arafat taraftarları ile mücadeleye başladı.

Bunun arkasından, 1983 Ağustos ayında, Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi - Genel Komutanlık içindeki bir grup lider, Ahmed Cibril'e karşı ayaklanarak ayrı bir "geçici komutanlık" kurdular.

Tabiî, karargâhını Tunus'ta kurmuş olan Arafat'ın bu gelişmelere hâkim olması kolay değildi. Yalnız, Suriyenin Arafat'a karşı cephe alması, Ürdünün harekete geçirdi. Ürdün ile Arafat arasındaki münasebetler yeniden düzelmeye başladı. Bunun neticesi olarak, Arafat, yani FKÖ, ile Ürdün Kralı Hüseyin arasında 11 Şubat 1985 de, "ortak barış teşebbüsü"nü öngören bir anlaşma imzalandı. Buna göre, "toprağa karşılık barış" ilkesi tatbik edilecekti ki, söz konusu olan, Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin "varlığının" kabul edilmesi karşılığında İsrail ile barış yapılacaktı. Bu Filistin "varlığı" ile Ürdün arasında bir "konfederal münasebet" tesis edilecekti.

Lâkin Arafat'ın Ürdünden farklı bir politika takibi yoluna gitmesi, Kral Hüseyin ile Arafat arasındaki görüş ayrılıklarını şiddetlendirirce, Kral Hüseyin, 11 Şubat 1985 anlaşmasını 19 Şubat 1986 da feshetti. Bundan başka Ürdün, 1 Ağustos 1988 de, Batı Şeria ile bütün idarî ve hukukî bağlarını kopardı. Buna göre, Batı Şeria halkı (1.3 milyon kadar) artık Ürdün pasaportu taşıyamıyacak ve şimdiye kadar olduğu gibi Ürdün parlâmentosunda da temsil edilemiyecekti. Batı Şeria Filistinlileri Ürdün Parlâmentosunda 60 kadar milletvekili ile temsil ediliyordu. Ürdünün atmış olduğu bu adımın manası, Batı Şeria'nın Filistinli halkını bundan böyle sadece FKÖ temsil edecekti. Başka bir deyişle, Ürdünün Batı Şeria ile ilgisini kesmesi, Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız bir Filistin devletinin kuruluşuna doğru atılmış bir adımdı.

Nitekim, Ürdünden kopan Arafat'ın bundan sonraki politikası, Filistin meselesini milletlerarası bir konferansa götürme istikametinde diplomatik faaliyetini arttırmak oldu. Lâkin bu faaliyeti başarılı olamadı. Batı Şeria ve Gazze halkının 1987 Aralık ayı başında ayaklanarak İsrail askerlerine karşı "taş"lı bir mücadeleye (intifâda) girişmesi ile birlikte Arafat milletlerarası konferans fikrini gerçekleştirme faaliyetini yoğunlaştırdı ise de, bilhassa Amerikanın ve İsrailin karşı koyması neticesi, bu fikrin gerçekleşmiyeceği anlaşıldı. Çünkü FKÖ, ne Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararı gereğince İsrailin varlığını tanıyor ve ne de terorizmden kesinlikle vazgeçtiğini açıklamaya yanaşıyordu. Bu ise, FKÖ'nün bir terör örgütü olduğu hususundaki iddiaları pekiştiriyordu.

Bu durum karşısında Arafat ve FKÖ yeni bir metoda başvurdular ve FKÖ'nün parlâmentosu mahiyetindeki Filistin Millî Konseyi, 15 Kasım 1988 günü Cezayir'de yaptığı toplantıda **Bağımsız Filistin Devletin**'nin kurulduğunu ilân etti. Bütün bu kullanılan metodlar, Amerikanın FKÖ ile diyalog kurması, FKÖ'yü tanıması amacına yönelik idi. Fakat belli oldu ki, Amerikanın şartlarını yerine getirmedikçe, 40 kadar devlet tarafından tanınmış olsa da, Amerikanın ne bu devleti ve ne de FKÖ'yü tanımasına imkân yoktu. Bu durum karşısında, Arafat 14 Aralık 1988 de, verdiği bir demeçte, 242 sayılı kararı kabul ettiğini, terorizmden tamemen vazgeçtiğini ve İsrailin varlığını

tanıdığını açıkladı. Bunun üzerine, Amerika, Filistin meselesinin tarihinde ilk defa olarak 16 Aralık 1988 gününden itibaren FKÖ ile Tunus'ta diyaloga başladı. Fakat bağımsız Filistin devletini tanıdığını bildirmedi.

Diğer taraftan, en son 21-29 Mayıs 1980 günlerinde yapılan 4. Kongresinden beri toplanmamış olan el-Fetih'in 5. Kongresi Austos 1989 da Tunus'ta yaptığı toplantıdan "İsrailin yanı sıra bir Filistin Devleti'nin kurulması hususundaki Arafat'ın politikası deskeklenmiştir. Bu karar, el-Fetih için büyük bir politika değişikliğini ifade etmekteydi. Çünkü, 4. Kongrede kabul edilen "Siyasî Program" da "bütün Filistin topraklarında" bağımsız bir Filistin devletinin kurulması, yani Israilin ortadan kaldırması öngörülmekte iken, şimdi Batı Şeria ve Gazze topraklarında ve İsrailin yanında bağımsız bir "Filistin Devleti"nin kurulması amaçlanmaktaydı. İsrailin "Bağımsız Filistin" kavramını reddetmesi karşıtında, ne el-Fetih ve FKÖ'nün ve ne de İsrailin tutumunun bir çözümü kolaylaştıracak mahiyette olmadığı açıktır.

Mamafih, herşeye rağmen Filistin meselesinin tarihinde yeni bir dönem başlamaktaydı. Fakat gerçek şuydu ki, Filistin meselesi bir kere daha Amerika'nın inisyatifine geçiyordu.

KAYNAKLAR

Belgeler :

Adam, Elaine P., and William P. Lineberry (Eds.), **Documents on American Foreign Relations, 1970,** New York, Council on Foreign Relations - Simon and Schuster, 1973.

Adam, Elaine P. (Ed.), **American Foreign Relations, 1977 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1979.

Adam, Elaine P. (Ed.), **American Foreign Relations, 1978 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1979.

American Foreign Policy, 1950-1955 - Basic Documents, (2 Vols.), Washington, D.C., Department of State Publication 6446, 1957.

American Foreign Policy, 1956 - Current Documents, Washington, D.C., Department of State Publication 6811, 1959.

American Foreign Policy, 1964 - Current Documents, Washington, D.C., Department of State Publication 8253, 1967.

American Foreign Policy, 1965 - Current Documents, Washington, D.C., Department of State Publication 8372, 1968.

American Foreign Policy, 1966 - Current Documents, Washington, D.C., Department of State Publication 8423, 1969.

American Foreign Policy, 1967 - Current Documents, Washington, D.C., Department of State Publication 8495, 1969.

American Foreign Policy - Basic Documents, 1977-1980, Washington, D.C., Department of State, 1983.

American Foreign Policy - Current Documents, 1981, Washington, D.C., Department of State, 1984.

American Foreign Policy - Current Documents, 1982, Washington, D.C., Department of State, 1985.

American Foreign Policy - Current Documents, 1983, Washington, D.C., Department of State, 1985.

Assessment of the 1978 Middle East Camp David Agreements (Hearing before... House of Representatives... September 28, 1978), Washington, D.C., 1978.

Bartlett, Ruhl J. (Ed.), **The Record of American Diplomacy (Documents and Readings),** New York, Knopf, 1964.

Colliard, Claude-Albert, **Droit International et Historie Diplomatique (Documents choisis),** Paris, Domat-Montchrestion, 1950.

A Decade of American Foreign Policy - Basic Documents: 1941-1949, Washington, D.C., Department State, 1985.

Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires, No. 116, 23 Avril 1949; No.1238, 1 Décembre 19499; No.1340, 14 Juin 1950; No.1544, 3 Novembre 1951; No.1682, 24 Novembre 1952; No.1996, 17 Mars 1955; No.2142, 21 Février 1956; No.2143, 23 Février 1956; No.2249, 12 Janvier 1957; No. 2295, 21 Mai 1958; No.2483, 15 Novembre 1958.

Documents and Statements on the Middle East, 1979-82 (A Report prepared for the Subcommittee on Europe and the Middle East, U.S. House of Representatives, 97th Congress, 2d Session), Washington, D.C., 1982.

Foreign Relations of the United States, (Washington, D.C., Department of State)
1938, Vol.II,
1939, Vol.IV, 1955.
1940, Vol.III, 1958.
1941, Vol.III, 1959.
1942, Vol.IV, 1963.
1943, Vol.IV, 1964.
1944, Vol.V, 1965.
1945, Vol.VIII, 1969.
1946, Vol.VII, 1969.
1947, Vol.V, 1971.
1948, Vol.V, **Part 1,** 1975; **Part 2,** 1976.

Historic Documents of..., (Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc. **1972** (1973), **1973** (1974), **1974** (1975), **1975** (1976), **1976** (1977), **1977** (1978), **1978** (1979), **1979** (1980), **1981** (1982), **1982** (1983), **1983** (1984).

İsraeli, Rapheal (Ed.), **PLO in Lebanon - Selected Documents,** London, Weidenfeld and Nicolson, 1983.

Hurewitz, J.C., **Diplomacy in the Near and Middle East,** Vol.II: **1914-1956,** Princeton, N.J., D. Van Nostrand Co. Inc., 1956.

Hurewitz, J.C., **The Middle East and North Africa in World Politics - A Documentary Record,** Vol.I: **1535-1914,** New Haven and London, Yale University Press, 1975; Vol.II: **1914-1945,** New Haven and London, Yale University Press, 1979.

Langsam, Walter C., **Documents and Readings in the History of Europe, since 1918,** New York, Lippincott, 1951.

Laqueur, Walter (Ed.), **The Israel-Arab Reader (A Documentary History of the Middle East Conflict),** New York, Bantam Books, 1969 (2nd ed.)

Magnus, Ralph H. (Ed.), **Documents on the Middle East,** Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1969.

Moore, John Norton (Ed.), **The Arab-Israeli Conflict,** Vol.I: **Readings,** Vol.II: **Readings,** Vol.II: **Documents,** Princeton, N.J., Princeton University Press, 1974.

Moore, John Norton (Ed.), **The Arab-Israeli Conflict (Readings and Documents),** Princeton, N.J., Princeton University Press, 1977.

Peace in the Middle East - A Delicate Balance (Report of a Study Mission to the Committee on International Relations, U.S. House of Representatives), Washington, D.C., 1978.

Problems of World War II and Its Aftermath, Part 2: The Palestine Question, Problems of Postwar Europe, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1976.

The Quest for Peace - Principal U.S. Public Statements and Related Documents on Arab-Israeli Peace Process, 1967-1983, Washington, D.C., Department of State, 1984.

The Search for Peace in the Middle East - Documents and Statements, 1967-1979, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1979.

Schlesinger Jr., Arthur N. (Ed.), **The Dynamics of World Power - A Documentary History of the United States Policy, 1945-1973** (5 Vols.) New York, Chelsea House Publichers, 1973.

Stebbins, Richard P. (Ed.), **United States in World Affairs, 1957,** New York, Harper (for Council on Foreign Relations), 1958.

Stebbins, Richard P. (Ed.), **Documents on American Foreign Relations, 1967,** New York, Council on Foreign Relations - Simon and Schuster, 1968.

Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.), **Documents on American Foreign Relations, 1968-1969,** New York, Council on Foreign Relations - Simon and Schuster, 1972.

Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.),**American Foreign Relations, 1971 - A Documentary Record,** New York, Councin o Foreign Relations - New York University Press, 1976.

Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.),**American Foreign Relations, 1972 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1976.

Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.),**American Foreign Relations, 1973 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1976.

Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.),**American Foreign Relations, 1974 - A Documentary Record,** New York, Cuncil on Foreign Relationb - New York University Press, 1977.

Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.),**American Foreign Relations, 1975 - A Documentary Record,** New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1977.

Yearbook of the United Nations, 1946-47, 1947-48, 1948-49, 1954, 1955, 1956, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1978, 1980, 1981, 1982.

Anılar :

Carter, Jimmy, **Keeping Faith - Memoirs of a President,** New York, Bantam, Books, 1982.

Eden, Anthony, **Full Circle - The Memoirs of Sir Anthony Eden,** London, Cassell, 1960.

Eisenhower, Dwight D., **Waging Peace - The White House Years,** New York, Doubleday and Co., 1965.

Hull, Cordell, **Memoirs of Cordell Hull,** New York, Macmillan, 1948 (2 Vols.)

Kissinger, Henry, **Years of Upheaval,** Boston, Little, Brown and Co., 1982.

Sherwood, Robert E., **Roosevelt and Hopkins,** New York, Bantam Books, 1950 (2. vols.)

Truman, Harry S., **Years of Trial and Hope, 1946-1952,** Garden City, N.J., Doubleday and Co., 1956.

Weizman, Ezer, **On Eagles' Wings,** Tel-Aviv, Steimatzky, 1979.

Genel Eserler :

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980,** Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tarih Serisi, 1988 (5. Baskı).

Avneri, Arieh L., **The Claim of Dispossession - Jewish Land Settlement and the Arabs, 1878-1948,** New Brunswick and London, Transaction Books, 1984.

Abu Jaber, Kamel, **The Arab Ba'th Socialist Party - Ideology and Organization,** Syracuse, N.Y., Syracuse University Press, 1966.

Abu-Lughod, Ibrahim (Ed.), **The Arab-Israeli Confrontation of June 1967: An Arab Perspective,** Evanston, Ill., Northwestern University Press, 1970.

Bain, Kenneth Ray, **The March to Zion - United States Policy and the Founding of Israel,** Texas, A and M Press, 1979.

Baram, Philip J., **The Department of State in the Middle East, 1919-1945,** University of Penssylvania Press, 1978.

Bavly, Dan, and Eliahu Salpeter, **Fire in Beirut - Israel's War in Lebanon with the PLO,** Nev York, Stein and Day, 1984.

Beiling, Willard A. (Ed.), **Middle East Peace Plans,** New York, St. Martin's Press, 1986.

Bryson, Thomas A., **American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784-1975: A Survey,** Metuchen, N.J., The Scarecrow Press, Inc., 1977.

Calvocoressi, Peter, **Survey of International Affairs, 1952,** London, Oxford University Press - Rotary Institute of International Affairs, 1955.

Cohen, Michael J., **Palestine and Great Powers, 1945-1948,** Princeton, N.J., Princeton University Press, 1982.

Cooper, Richard N., **The Middle East and International System, Part II: Security and the Energy Crisis,** London, International Institute for Strategic Studies, 1974 (Adelphi Papers No.115).

Evron, Yair, **The Role of Arms Control in the Middle East,** London, I.I.S.S., 1977 (Adelphi Papers No. 138).

Fontaine, André, **Histoire de la Guerre Froide,** Tome I: **1917-1950,** Paris Fayard, 1965; Tome II: **1950-1067,** Paris, Fayard, 1967.

Fraser, T.G., **The Middle East, 1914-1979,** Ne York, St. Martin's Press, 1980.

Galanté, Abraham, **Une Page Inédite d'Histoire: Abdul Hamid II et le Sionisme,** İstanbul, Fratelli Haim, 1933.

Gilmour, David, **Lebanon - The Fractured Country,** Oxford, Martin Robertson, 1983.

Gordon, David C., **The Republic of Lebanon,** Boulder, Colorado, Westview Press, 1980.

Hadawi, Sami, **Bitter Harvest - Palestine, 1914-1967,** New York, The New World Press, 1967.

Hartman, Tom, **A World Atlas of Millitary History, 1945-1984,** New York, Hippocrene Books, 1984.

Jargy, Simon, **Guerre et Paix en Palestine ou l'Histoire du Conflit Israélo-Arabe, 1917-1967,** Neuchatel, Editions de la Baconnière, 1968.

Karasapan, Celâl Tevfik, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün,** İstanbul, Ahmed İhsan Basımevi Ltd., 1942, (2 cilt).

Kedourie, Elie, and Sylvia G. Haim (Eds.), **Zionism and Arabism in Palestine and Israel,** London, Frank Cass, 1978.

Kirk, George, **The Middle East in the War** (Survey of International Affairs, 1939-1946), London Oxford University Press - Rolay Institute of International Affairs, 1952.

Kirk, George, **The Middle East, 1945-1950** (Survey of International Affairs), London, Oxford University Press - Royal Institute of International Affairs, 1954.

Kürkçüoğlu, Ömer **Türkiyenin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970,** Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No.340, 1972.

Laffin, John, **Fedayeen - The Arab-Israeli Dilemma,** London, Cassel, 1973.

Laqueur, Walter, **Confrontation - The Middle East and World Politics,** New York, Quadrangle - The New York Times Press, 1974.

Lenczowski, George, **The Middle East in World Affairs,** Ithaca, Cornell University Press, 1953.

Lenczowski, George, **The Middle East in World Affairs,** Ithaca and London, Conell University Press, 1980 (4th ed.)

Lilienthal, Alfred M., **The Zionist Connection II - What Price Peace,** New Brunswick, N.J., North American Inc., 1982.

Lorch, Netanel, **One Long War - Arab versus Jew since 1920,** Jerusalem, Keter Publiching House, 1976.

Marr, Phebe, **The Modern History of Iraq,** Boulder, Colorado, Westview Press, 1985.

The Middle East, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1986 (6th ed.)

Monroe, Elizabeth, and A.H. Farrar-Hockley, **The Arab-Israeli War, October 1973 - Background and Events,** London, I.I.S.S., 1974 (Adelphi Papers No.111).

Naff, Donald, **Warriors at Suez - Eisenhower takes American into the Middle East,** New York, The Linden Press - Simon and Schuster, 1981.

O'Brien, Lee, **American Jewish Organizations and Israel,** Washington, D.C., The Institute of Palestine Studies, 1986.

Odeh, B.J., **Lübnanda İç Savaş - Çağdaş Bir Siyasal Tarih,** (Türkçesi: Yavuz Alogan), İstanbul, Belge Yayınları, 1986.

Öke, Mim Kemal, **"The Ottoman Empire, Zionism and the Question of Palestine, 1880-1908", MİDDLE EAST STUDIES, No.14, 1982, pp.329-341.**

Öke, Mim Kemal, **"Siyonistlerin İttihatçılar Nezdindeki Başarısız Girişimleri, 1908-9,** PROF. Dr. ÜMİT DOĞANAY'IN ANISINA ARMAĞAN, Cilt 2, İstanbul 1982, pp.121-132.

Paust, Jordan J., and Albert P. Blaustein, **The Arab Oil Weapon,** New York, Oceana Publications Inc., 1976.

Peters, Joan, **From Time Immemorial - The Origins of the Arab-Jewish Conflict over Palestine,** New York, Harper and Row, 1984.

Quandt, William B., **Decade of Decisions - American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967-1976,** Berkeley, Calif., University of California Press, 1977.

Quandt, William B., **Camp David - Peacemaking and Politics,** Washington, D.C., The Brooking's Institution, 1986.

Rubner, Michael, **Camp David Aftermath: Anatomy of Missed Opportunities,** Los Angeles, California State University, 1979.

Sachar, Howard M., **The Course of Modern Jewish History,** Cleveland, The World Publishing Co., 1958.

Safran, Nadav, **From War to War - The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967,** New York, Pegasus, 1969.

Saunders, Harold H., **The Other Walls - The Politics of the Arab-Israeli Peace Process,** Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1985.

Sheehan, Edward R.F., **The Arabs, Israelis and Kissinger - A Secret History of American Diplomacy in the Middle East,** New York, Reader's Digest Press, 1976.

Shwadran, Benjamin, **Middle East Oil Crises since 1973,** Boulder, Colorado, Westview Press, 1986.

Soussé, Dr. Ahmed, **The Arabs and Jews in History,** Lausanne Sartec ve Baghdad er-Rachid (Tarihsiz. 1979 dan sonra yazılmış olması muhtemel)

Spiegel, Steven L., **The Other Arab-Israeli Conflict,** Chicago and London, University of Chicago Press, 1985.

Survey of International Affairs, 1925, Vol.I, London, Oxford University Press - Rolay Institute of International Affairs, 1926.

Toynbee, Arnold, **Survey of International Affairs, 1934,** London, Oxford University Press - Rolay Institute of International Affairs, 1935.

Toynbee, Arnold, **Survey of International Affairs, 1936,** London, Oxford University Press - Royal Institute of International Affairs, 1937.

Tschirgi, Dan, **The Politics of Indecision - Origins and Implications of American Involvement with Palestine Problem,** New York, Praeger Special Studies,, 1983.

Whetten, Lawrence L., **The Arab-Israeli Dispute - Great Power Behaviour,** London, I.I.S.S., 1977 (Adelphi Papers No.128).

Sürekli Yayınlar :

Keesing's Contemporary Archives, 1931-1934, 1934-1937, 1937-1940, 1940-1943, 1943-1946, 1946-1948, 1948-1950, 1952-1954, 1955-1956, 1957-1958, 1961-1962, 1963-1964, 1965-1966, 1967-1968, 1969-1970, 1971-1972, 1973, 1974, 1975,, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1983 ciltleri.

Strategic Survey (London, International Institute for Strategic Studies), **1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980-1981, 1981-1982, 1982-1983** sayıları.

Ansiklopediler :

İslâm Ansiklopedisi (1945 Basımı)
Collier's Encyclopedia (1974 Basımı)
Encyclopaedia Britannica (1969 Basımı)
Encyclopedia Americana (1986 Basımı)
Columbia Encyclopedia (1950 Basımı)

İNDEKS

(A)

Abadan Petrolleri, 116
Abdülhamid II, ve Siyonizm, 18-21
Abdullah (Ürdün Kralı). ve Filistin Meselesi, 70-71; ve Filistin Millî Kongresi (1948), 98
Abdunnâsır, Cemal, Bak.: Nâsır
Abu Ammar, Bak.: Arafat, Yaser
Abu Musa, 567
Abu Nidal, 543
Abu Nuvar, Ali, 161
Abu Rudeis Petrolleri, 350
Aden, İngiltere tarafından işgali, 192, ___ Protektorası, 193, 195; Güney Arabistan Federasyonuna katılması, 193; ___ Sendika Kongresi, 193; ___ ve İmam Yahya, 195
Adım Adım Diplomasisi, 336, 340
Aelia Capitolina, 110
Afif el-Bızrî, 206
Agatha Operasyonu, 67
Ahd-i Atik, 6
Ahd-i Cedid, 6
Ahmed, İmam, 176
Akabe Körfezi, Bak.: Tiran Boğazı
Aksâ (el-) Yangını, 290-293
Ali Sabri, 310, 311, 313
Aliyah, 12-16, ___ ve Osmanlı Devleti, 15
Allon, Yigal, 498
Amal Örgütü, 539, 565
Amrî, General Hasan el-, 185, 188
Anayasa Belgesi (Lübnan), 520
Anglo-Amerikan Araştırma Komitesi, 77-79
Anglo Iranian Oil Company, 117
Anti-Semitizm, 12-13
Arafat, Yaser; geçmişi, 221; 221; el-Fetih'i kurması 221, Nâsır'la münasebetleri, 222; FKÖ liderliğine gelmesi (1969), 224, 284; ___ ve Halk Kurtuluş Savaşı, 280; ___ ve Ürdün İç Savaşı (1970), 296, 297; ___ B.M.de konuşuyor (1974), 346; Camp David Anlaşmalarına tepkisi, 424; Mısır-İsrail barışına tepkisi (1979), 444-445; Kral Hüseyin ile barışması 446; ___ ve 1969 Kahire Anlaşması (Lübnan için), 506; Suriye ile yakınlaşma, 532; Sovyetlerden yardım çağrısı, 546; Beyruttan çıkmayı kabul etmesi, 552; Tunus'a yerleşmesi, 556.
Arap Barış Gücü, 524
Arap Birliği; Kuruluşu, 70; Filistinin taksimine tepkiler (1948), 90-91; ___ ve İngiliz-Mısır Süveyş Anlaşmazlığı, 118; Cezayir Hakkında deklârasyon (1956), 148; ___ ve Bağdat Paktı, 148; İskenderiye toplantısı ve Yemen meselesi, 183; Kuzey ve Güney Yemen arasında aracılık, 197; "Filistin Varlığı" kararı (1963), 226-227; İskenderiye Zirvesi (1964), 227; ___ ve Burgiba hâdisesi, 227-228; Hartum toplantısı (1967), 260; Hartum Zirvesi (1967), 260-261; Rabat Zirvesi (1974) ve FKÖ, 345-346; Cezayir (1973) ve petrol ambargosu, 359-360; ___ ve Enver Sedat'ın Kudüse gitmesi, 378-388; Cezayir Zir

vesi (1978), 398-399; Camp David Anlaşmalarına tepki, 425-426; ___ nin Bağdat Toplantısı (1979), 446-447; Mısıra Karşı Tedbirler, 447-448; Kuveyt toplantısı, 524; Riyad Anlaşmasının onayı, 525; Cidde Anlaşması, 553
Arap Birliği Anlaşması, (1964), 219
Arap Caydırma Kuvveti, 525, 532, 533, 540
Arap Devletleri Birliği, Bak.: Arap Birliği
Arap Gençlik Örgütü, 41, 44
Arap İhtilâl Hareketi, 49
Arap Kurtuluş Cephesi, 502
Arap Kurtuluş Ordusu, 90
Arap Kurtuluş Partisi, 500
Arap Lejyonu, 90
Arap Ligi, Bak.: Arap Birliği
Arap Millî Kongresi, 52
Arap Milliyetçi Hareketi, 501
Arap Misakı (1933), 43
Arap Sosyalist Hareketi Partisi, 502
Arap Sosyalist Partisi, 311, 312
Arap Stalingrad'ı, 550
Arap Yüksek Komitesi, 50, 68
Arens, Moshe, 464
Arif, Abdurrahman, Baasiktidarını devirmesi, 215; Cumhurbaşkanı olması, 216; Başbakanlığı da üzerine alması, 217
Arif, Abdüsselam Muhammed, General Kasım'la işbirliği, 213; "Ramazan darbesi", 214; Baas iktidarını devirmesi, 215; Helikopter kazasında ölmesi, 216; ___ ve Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu, 218; Mısırla Arap Birliği Anlaşması, 219-220.
Arqoub, 507, 544
Âsi Gençlik Teşkilâtı, 46
Asifa, el-, 225, 543
Aslan, Emir Mecid, Bak.: Mecid Aslan, Emir
Asvan Barajı Meselesi, 149-151
Auja, el-, Çatışmaları(1955), 138, 141
Awali Nehri, 543, 566
Ayırma Anlaşması, Mısır-İsrail ___ (1974), 340-342; Tepkiler, 342-343; Suriye-İsrail ___ (1974), 343; Mısır-İsrail 2. ___ (1975), 350-355.
Aylul al-Asvad, Bak.: Kara Eylül
Aynî, Muhsin el-, 189
Azınlık, Planı (1947), 85-86

(B)

Baas Partisi, Sosyalist, Suriyede kurulması, 208-210; Programı, 208; Örgütü, 209; ___ ve Birleşik Arap Cumhuriyeti, 209-210; ___ ve Suriyede darbe, 211; Suriye Baas'ının bölünmesi, 211; ___ ve Müslüman Kardeşler, 211-212; ___ ve General Kasım, 213-214; Irak'da iktidara gelmesi, 214; Abdüsselam Arif'in darbesi, 215; Lübnan'da ___, 501.
Bağdat Paktı, 119-121, 143, 145, 146, 148
Bağımsız Filistin Devleti, ___nin ilânı (1988), 568.
Bağımsızlık (İstiklâl) Partisi, 41, 68, 70
Bağlantısızlar, 450
"Bağlantı" Tartışması, 429-430
Balfour Deklârasyonu, 32-33; ___ ve İngilterenin 1922 Açıklaması, 36; ___ ve Milletler Cemiyeti, 36; ___ ve Arap Millî Kongresi (1938), 52; ___ ve Peel Komisyonu Raporu (1937), 56; ___ ve Filistin Millî Misakı, 223, 224
Barış Köprüsü Projesi, 133
Bar Kochbar Ayaklanması, 109
Bar Lev Hattı, 286, 289, 323, 325, 341.
Bat Galini Hâdisesi, 135
Batı Şeria (ve Gazze), ___ ve Filistin Varlığı, 222; İsrailin ___ yi ele geçirmesi (1967), 254; yüzölçümü, 257; ___ de el-Fetih faaliyetleri, 280-281; ___ ve İsrail, 344; ___ ve Carter, 376; ___ Temsilcileri meselesi, 377; İsrailin ___ için özerklik planı (1977), 391-392; ___ konusunda Begin - Carter anlaşmazlığı, 404-405; ___ konusunda Mısır planı, 405; Camp David zirvesinde ___, 409, 411, 412, 413, 414; Camp David Anlaşmalarında ___, 417-418; ___ de yahudi yerleşimleri, 428; ___ konusunda "Bağlantı" (Linkage) tartışması, 430; ___ de seçimler tartışması, 432.
Bedr, İmam Muhammed el-, İmamlığı, 176; Darbeden kaçması, 178; Amerikanın banş teşebbüsü, 180; Amerikanın banş planı, 182; ___ ailesinin sonu, 190.
Bedr Operasyonu, 322
Beersheba, 4, 99, 138; ___ Anlaşması, 452; ___ Görüşmeleri, 455-456.

Begin, Menahem; ___ ve Irgun, 48; King David Oteli katliâmı, 67; Başbakan olması, 376; Carter ile görüş ayrılıkları, 377-378; ___ ve Enver Sedat'ın Kudüs ziyareti, 381, 385-386; Enver Sedat ile İsmailiye zirvesi, 389-390; ___ ve yahudi yerleşimleri meselesi, 390, 393, 401, 429; ___ nin Sina Plânı, 390; Batı Şeria ve Gazze için özerklik plânı, 391-392; ___ ve Kudüs görüşmeleri, 394; ___ nin Vaşington ziyareti. (1978), 399; Amerikanın orta Doğu'ya silâh satışına tepkisi, 401-403; C. Vance ve E. Sedat'la Leeds Şatosu toplantısı, 406; Camp David Zirvesi, 406-415; ___e Nobel Ödülü, 433; Carter ile Vaşington zirbesi (1979), 434; Beersheba özerklik görüşmeleri, 452; Carter ve E. Sedat ile özerklik tartışması, 456-457; Temmuz-I Reaktörünün bombalanması (1981), 464, 540; ___ in Haziran 1981 seçimlerini kazanması, 466-467; ___ ve Enver Sedat'ın öldürülmesi, 471; Reagan Plânına tepkisi, 483-484; ___ ve el-Fetih'in Tel-Aviv baskını, 534; ___ ve Lübnan'da askerî çözüm, 542; ___ ve Lübnan Operasyonu, 543,545; Reagan ile görüş ayrılığı, 551-552.

Bekr, Hasan el-; 14 Razaman darbesi, 214; Kabine dışında kalması, 215; iktidarı, 217.

Ben Gurion, David, ___ ve Şeyh İzzettin el-Kasım, 46; ___ ve terorizm, 65; ___ ve tutuklanması kararı, 67; ___ ilk Başbakan, 93; ___ ve 1956 İsrail-Mısır çatışmaları, 148; Bulganinin ___ a mesajı, 167; ___ ve Litani nehri tasarısı, 505, 526;

Beniisrail, 7

Bereketli Hilâl, 71

Bernadotte, Kont Folke, Filistin arabuluçusu seçilmesi, 96; Filistin için uzlaştırma tasarısı, 96-97; Öldürülmesi (1948) 97; Bernadotte Plânı, 98; ___ ve Mülteciler meselesi, 106.

Beş Devlet Plânı (1956), 156

Bevin Plânı, (1947), 83

Beydani, Abdurrahman, 177, 178

Beyt el-Makdis, 110

Beyt el-Mukaddes, 110

Bika'a Vâdisi, 540, 542, 547

Biltmore Programı (1942), 63

Biluim Hareketi, 14

Bilu Manifestosu, 14-15

Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu (1963), 218

Birleşik Arap Krallığı, Bak.: Hüseyin, Ürdün Kralı

Birleşmiş Milletler Filistin Komisyonu, 96

Bitar, Salâh, 207, 208, 211, 212

B.M. Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilâtı (U.N.R.P.R.), 106, 107

B.M. Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilâtı (U.N.R.W.A.), 108

B.M. Filistin Özel Komitesi, 84

B.M. Filistin Uzlaştırma Komisyonu, 99, 104, 106, 107, 108, 112.

Bir-üs-Sebi, Bak.: Beersheba

Bludan Toplantısı, 70

Brejnev, Leonid; ___ ve Güney Yemen ile Anlaşma (1979), 197; Nixon ile San Clemente zirvesi, 319; ___ ve Yom Kippur Savaşı; 332.

Bulganin, Nikolay, 167-168

Bustani, Emil, 493

Büyük Suriye Projesi, 71, 488, 490.

(C)

Camiyat Sırriya Cihadiya, 45

Camp David Anlaşmaları, ___ metni, 415-423; Tepkiler, 423-426; İsrailin ___ nı onaylaması, 427; Mısırın ___ nı onaylaması, 427.

Camp David II, 434

Canbulat, Kemal, Bak.: Kemal Canbulat

Canbulat, Velit, Bak.: Velit Canbulat

Carter, Jimmy, Başkanlığı, 372; ___ ve İsrailin sınırları, 373-374; ___ ve Filistin konusu, 375; ___ ın Orta Doğu için barış ilkeleri, 377; Camp David tasarısı, 399; ___ ın yeni barış projesi, 400; Mısır ve Suudi Arabistana silâh satışı, 401-403; Camp David zirvesi, 406-415; ___ ın Mısır - İsrail barışı çabaları, 434-435; ___ ve Mısır-İsrail barışı, 436, 441-442; İsrail ve Mısırı ödüllendirmesi, 443; Kral Hüseyin'in ___ a 14 sorusu, 446; Sedat ve Begin ile özerklik tartışmaları, 456-457.

Ceausescu, Nicolae, 382

Celile, Bak.: Galilee
Cemayel, Beşir, Tel el Za'tar harekâtı, 524; Hıristiyan Devleti tasarısı, 529; ___ ve Marunistan, 531; ___ ve İsrail, 543; Cumhurbaşkanı olması ve Öldürülmesi, 560.
Cemayel, Emin, Cumhurbaşkanlığı, 560-561, 565.
Cemayel, Piyer, 493, 529, "Ayn Rumeneh katliâmı", 516
Cenevre Konferansı; 1973 ___, 339-340; İsrailin teşebbüsü (1976), 371; Amerika ve İsrailin ___ tartışmaları, 377-378; ___ konusunda Vance-Gromyko bildirisi (1977), 379-380; ___ konusunda İsrail bildirisi, 380; Camp David zirvesinde ___, 410-411.
Chedli Klibi, 448.
Chamoun, Camille, 493, 499, 512, 513; Başbakan yardımcısı, 516; ___ ve iç savaş, 522, 523; İsrail ile yakınlaşması, 523; Falanjistlerle çatışması, 530; Piyer Cemayel ile uzlaşması, 531.
Cidde Anlaşması, 1966 ___, 186; 1970 ___, 190.
Cihad el-Mukaddes, 45
Corpus Separatum (Kudüs için), 111, 113, 268, 290.

(Ç)

Çoğunluk Plânı (1947), 86
Çok Uluslu Kuvvet, Sina için ___, 454-455; Lübnan için ___, 558-560; ___ in Lübnandan çekilmesi, 566.

(D)

Daraviş, el-, 47
Dayan, Moshe, Kral Abdullah ile gizli görüşmesi, 102; Tiran Boğazının kapatılması (1955) ve ___, 138; ___ ın Tiran Boğazını işgal hazırlığı (1956), 143; ___ nın 1967 savaşını başlatması, 246; ___ ve Mısırın yıpratma savaşı, 287-288; ___ ve Filistin Meselesi, 378-379; ___ ve Cenevre Konferansı, 380; ___ Camp David zirvesinde, 412; ___ ve "Bağlantı" tartışması, 430; ___ ve Camp David II, 434; ___ ın Dışişleri Bakanlığından istifası, 459; ___ ve Litani Nehri, 505; ___ ve Suriye, Lübnan ve İsrail, 511.
Def-Con-Three, 335
Deir Yassin Katliâmı, 91-92
Devrim Muhafızları, 547
Diaspora, 5,9; örgütlenmesi, 14; ___ ve Bilim Hareketi, 15; Filistin Diasporası, 555-556, 564.
Disengagement, Bak.: Ayırma Anlaşmaları
Doğu Yahudileri, Bak.: Eşkenazim
Dreyfus Hâdisesi, 16
Dulles, John Foster, 119, 120, 138, 151; Süveyş İçin ___ Plânı, 156-157
Dünya Siyonist Teşkilâtı, Kurulması, 17; ___ ve İkinci Meşrutiyet, 23-24; ___ ve Passfield Beyaz Kitabı, 54; ___ ve Peel Komisyonu Raporu, 56.
Dürziler, 495

(E)

Eban, Abba, Savaş konusunda düşünceleri, 240; ___ ve Nâsır'ın Tiran Boğazını kapaması, 244; ___ ın Vaşington temasları, 246; ___ ve kudüs Meselesi, 268, 270; ___ ve Barış, 271.
Eddé Ailesi, 492
Eddé, Pierre, 500
Eddé, Raymond, 522
Eden, Anthony, ___ ve Mısırda monarşinin yıkılması, 123; ___ ve İsrailin sınırları meselesi, 139; ___ ın Amerika ile işbirliği çabaları (1956), 145-146; Süveyş Kanalının millileştirilmesi ve ___, 153-155; ___ ve Güvenlik Konseyi, 159-160; İngiliz-Fransız gizli müzakereleri, 160-161; 1956 savaşı ve ___ a tepkiler, 165; Bulganin'in ___ a tehdidi, 167; Eisenhower'ın ___ a baskısı, 168; ___ ın 1956 savaşını değerlendirmesi, 170; ___ ın Başbakanlıktan istifası, 170.
E.E.C. Deklârasyonu, Bak.: Venedik Deklârasyonu
Eflak, Mişel, 207, 208, 211, 212
Eisenhower, Dwight D., ___ ve Şeria sularının meselesi (1953), 133; orta Doğu sınırlarını garanti etmesi, 138; Nâsırın Çekoslovakyadan silâh satın alması ve ___, 141; ___ ve Süveyş Kanalının millileştirilmesi, 153-155; ___ ve İngiltere-

nin baskısı, 159; ___ ın 1956 savaşına tepkisi, 165; Bulganin'in ___ a mesajı, 167-168, 201; ___ ın Eden'a baskısı, 168; Eisenhower Doktrini, 171, 200-206; ___ ve Şeria suları meselesi, 232.
Elazar, David, 324
El-Fetih, Kuruluşu 221; "fedayin" faaliyetlerini arttırması, 225; Ürdün'den İsraile saldırıları, 234-235; ___ ve İsrailin Samu saldırısı, 237-238; ___ in 1967 savaşını değerlendirmesi, 280; ___ Batı Şeria'da, 280-281; ___ in Ürdüne geçmesi, 281; ___ Ürdün'den çıkarılması, 299-300; ___ in, Kral Hüseyin'in Birleşik Arap Krallığı tasarısına tepkisi, 301; 4. ___ Kongresi (1980) ve "Siyasî Program", 461; Lübnan'dan İsraile ___ saldırıları, 534; 5. ___ Kongresi (1989), 569.
Emel Örgütü, Bak.: Amal Örgütü
Enver Sedat, ___ ve Yemen içi savaşı, 180; Cumhurbaşkanı olması, 310-312; ___ ve Sovyetler, 312-313; Sovyetlerle 1971 Antlaşması, 313-314; ın Sovyetlerle anlaşmazlıkları, 314-317; ___ ın Sovyet teknisyenlerini kovması (1972), 317; Sovyetlerle münasebetlerini düzeltmesi, 318; İsrail ile savaş kararı, 319-320; Mısır Silâhlı Kuvvetler Başkomutanlığı, 329; Nixon'a 5 maddelik "barış teorisi" teklifi, 330; Amerikan ve Sovyet askerlerini Orta Doğu'ya çağırması, 334; Nixon ile yazışmalar, 338; ___ ın İnfitah (Açılma) politikası, 342; Batı silâhlarına yönelmesi, 347; Nixon'ın Mısırı ziyareti ve ___, 347-348; ___ ın Nixon ile Salzburg görüşmeleri (1975), 348; Savaşmama "taahhüdü" meselesi, 349; Amerika ile münasebetlerin gelişmesi, 366-368; ___ ın 1971 antlaşmasını feshetmesi, 368-369; Libya ile münasebetleri, 369-370; ___ ın Orta Doğu "Barış Plânı" (1976), 373; ___ ın Kudüs'e gitme kararı, 381, 397; Tepkiler, 382; ___ ın Kudüs ziyareti ve 20 Kasım konuşması, 383-384; Begin ile İsmailiye zirvesi, 389-390; ___ ın İsrail ile yeniden bozuşması, 393-394; ___ ve "Eksik Barış", 397; ___ ın Vaşington ziyareti (1978), 399; ___ ın Amerikadan silâh alma çabası, 399, 401-403; ___ ve Sosyalist Enternasyonali, 405; C. Vance ve Begin ile Leeds Şatosu toplantısı, 406; Camp David Zirvesinde ___, 406-415; ___ ve "Bağlantı" tartışması, 430; ___ e Nobel Ödülü, 433; Beersheba özerklik görüşmeleri, 452; Begin ve Carter ile özerklik tartışmaları, 456-457; ___ ın Doğu Kudüs'ün ilhakına tepkisi, 462; Öldürülmesi ve sebepleri, 470-471; Tepkiler, 471-472; ___ ve Lübnan için 1973 anlaşması, 511.
Eretz Israel, 93, 394
Erkowit Anlaşması, 183
Ertegün, Münir, 72
Eshkol, Levi, ___ ve Şeria suları meselesi, 233; ___ ve 1967 Mayıs gerginliği, 242; ___ ve Nâsır'ın Tiran Boğazını kapaması, 244; ___ savaş taraftarı, 246; ___ ün 12 Haziran 1967 konuşması, 259; ___ un Hartum zirvesine tepkisi, 261.
Eşkenazim, 16, 17, 22
Evamir-i Aşere, Bak.: On Emir
Exodus, 7
Eytan, Rafael ("Raful"), 542, 543, 545
Eyyubi, Selâhaddin, Bak.: Selâhaddin Eyyübi

(F)

Fahd, Prens, 1981 ___ Plânı, 476-477; Plâna Amerikanın tepkisi, 478-479; Plâna İsrailin tepkisi, 478-479; ___ ve Lübnan iç savaşı, 519.
Falanjist Parti (Falanjistler), 493; ___ nin yapısı, 499; ___ ve 1969 Kahire Anlaşması, 507; ___ ve Ayn Rumeneh hâdisesi (1975), 516; ___ ve Lübnan Cephesi, 528; ___ içinde çatışmalar, 530; ___ nin Zahle kuşatması, 539-540.
Faruk, Mısır Kralı, 121, 122, 123, 124, 125.
Fatahland, 506, 544
Faysal (Suudi Arabistan Kralı), ___ ve Yemen iç savaşı, 180, 183; ___ ve Cidde Anlaşması, 186; ___ ın Nâsırla Hartum Anlaşması, 189; ___ ve İslâm Konferansının Teşebbüsü, 229.
Faysal, Emir, 33-34; 490
Fedayin, ___ kuruluşu 137, 220; ___ ve 1956 savaşı, 162.

Fetihistan, Bak.: Fatahland
Fez Plânı (1982), 485; İsrailin tepkisi, 485; FKÖ'nün tepkisi, 486.
Filistin Arap Partisi, 41, 69
Filistin Fonu, 70
Filistin Halkı ile Dayanışma Günü, 387, 449
Filistin Hükümeti (1948), 98
Filistin İçin Yüksek İcra Komitesi, 70
Filistin Komitesi, 70
Filistin Kurtuluş Ordusu, 94, 228
Filistin Kurtuluş Örgütü, Kurulması, 223; Arafat'ın ___ nün lideri olması, 224; ___ ve 3. Arap Zirvesi (1965), 228; Ürdün ile münasebetlerin bozulması (1965), 229-230; Filistin İç Savaşı ve ___, 296, 299; 1974 Ayırma Anlaşmaları ve ___, 344-345; 1974 Siyasi Programı, 344-345; ___ Tek Meşrû Temsilci, 345; B.M. de Gözlemci statüsü (1974), 346; ___ nün 1977 programı, 374; ___ ve Enver Sedat'ın Kudüs ziyareti, 387; Red Cephesinin Cezayir zirvesi (1978), 399; Camp David zirvesinde ___, 410: ___ nün Camp David'e tepkisi, 424; ___ ve Venedik Deklârasyonu (1981), 454-455; ___ Deklârasyona tepkisi, 475-476; ___ ve Reagan Plânı, 484; ___ ve Fez Plânı, 486; 1969 Kahire Anlaşmasında ___, 506; ___ nün Lübnan'a yerleşmesi, 514; Faaliyetlerini arttırması, 532; İsrail ile Lübnan'da mücadelesi, 538; ___ ve İsrailin Beyrut kuşatması, 550-551; ___ nün Beyrut'tan çıkması meselesi, 552-553; Cidde Anlaşması, 553; ___ nün Beyrut'tan çıkmayı kabul etmesi, 555; ___ nün Tunus'a yerleşmesi, 556; ___ ne karşı Abu Musa hareketi, 567; Kral Hüseyin ile 11 Şubat 1985 anlaşması, 568; Amerikanın ___ ile diyaloga girmesi (1988), 569.
Filistinin Kurtuluş İçin Demokratik Halk Cephesi, 296, 502
Filistinin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi, 283, 299, 502, 505
Filistin Mandası, 3, 37-39, 39 ve devamı.
Filistin Millî Cihadı Merkez Komitesi, 47
Filistin Millî Kongresi, (1948), 98
Filistin Millî Misakı (1964 ve 1968), 223-224, 345
Filistin Millî Konseyi, 284 (Filistin Devleti kavramı)
Filistin Mütareke Komisyonu, 93
Filistin Toprak Geliştirme Şirketi, 26
Filyan Ali Teşkilâtı, 500
F.K.Ö., Bak.: Filistin Kurtuluş Örgütü
Franjiye, Süleyman, 511; 17 maddelik reform programı (1976), 520; Filistinlilerin ___ ye saldırması, 521; ___ nin Lübnan Cephesi ile çatışması, 530.
Franjiye, Toni, 530, 560
Fütuvva (el-), 47
Füzeler Krizi (Lübnan), 540-541

(G)

Galilee, 4, 51, 94; ___ Operasyonu, 498; ___ Barış Harekâtı, 544, 549
Gazze, ___ nin yüzölçümü, 257; İsrailin ___ yi ele geçirmesi, 251 (aynı zamanda bak.: Batı Şeria)
Genç Müslümanlar Derneği, 45
Genesis, 6
Gidi Geçidi, 1967 savaşında, 253, 254; 1975 Ayırma Anlaşmasında, 352; İsrailin ___ den çekilmesi (1976), 368
Glubb Paşa (Sir John Bagot Glubb), 147, 151
Golan Tepeleri, 1967 savaşında ___, 256-257; ___ nin yüzölçümü, 257; Yom Kippur savaşında ___, 322, 323, 325, 326; ___ ve 1973 Cenevre Konferansı, 340; ___ Camp David zirvesinde, 409, 412; İsrailin ___ ni ilhakı, 467-468; Amerikanın tepkisi, 468; B.M. in tepkisi 469; ___ ve İsrailin Lübnan operasyonu, 544.
Golda Meier (Myerson), 67, 300
Güney Arap Emirlikleri Federasyonu, 193
Güney Arabistan Federasyonu, 193
Güney Arabistan Ligi, 193
Güney Yemen Halk Cumhuriyeti, 194

(H)

Habbash, George, 283, 296, 299, 347, 501, 505
Habib, Philip, 541, 553
Haddad, Saad, 537, 538, 566
Hâdim-ül-Haremeyn-üş-Şerifeyn, 111
Hadrianus, Aelius, 109

Hafız Esad (Hafız el-Esad), ___ Baas kabinesinde Savunma Bakanı, 212; ___ ve el-Fetih faaliyetleri, 225; ___ ve 1967 gerginliği, 242; ___ ve Ürdün iç savaşı, 299; Mısır ile ittifakı (1973), 320; ___ ve 1973 Cenevre Konferansı, 340 ___ ve İsrail-Suriye Ayırma anlaşması, 343; Kahire ziyareti (1976), 373; Irak'la yakınlaşma ve bozuşması, 450-451; ___ ve Suriyede karışıklıklar (1979), 451; ___ ve Lübnan, 488; Kemal Canbulat ile bozuşması, 521; ___ ve Arap Caydırma Kuvveti, 525; FKÖ ile işbirliği, 532.
Haganah, Kuruluşu, 47-48; ___ terörü, 65-66; ___ ın Irgun ile mücadelesi, 68; 1948-49 savaşında ___, 94
Haig, General Alexander, 464-465, 540-541
Hakîm, Adnan el-,500
Halil-ür-Rahman, Bak.: Hebron
Halit el-Azm, 103, 205
Halkçı Mücadele Cephesi, 502
Hammûda, Yahya, 281
Harekât al-Tahrir al-Vatani al-Filastani (el-Fetih), 221
Hartum Anlaşması (1967), 189
Hasan el-Banna, Şeyh, 100
Hawatmeh, Nayef, 296
Hebron, 3, 4, 40
Herad Konferansi, 186, 187
Herzl, Dr. Theodor, ve Dreyfus hâdisesi, 16, ___ ve Der Judenstaat, 17; Dünya Siyonist Teşkilâtını kurması, 17; ___ ve II. Abdülhamid, 18-21; ___ in İngiltere nezdinde teşebbüsleri, 22.
Heykel, Muhammed Hassaneyn, 311
Hıristiyan Gençlik Kongresi, 69, 70
Hirsch, Baron Maurice de, 17
Hizbullah, 565
Hobeika, Eli, 561
Hoss, Dr. Selim, 527
Hourani, Ekrem, 210
Hovevei Zion, 14
Hür Subaylar Komitesi, 118, 122, 124
Hüseyin (Ürdün Kralı), ___ ve İsraile el - Fetih saldırıları, 235; ___ ve Samu hâdisesi, 237-238; ___ in Mısır ile ittifakı (1967), 246; ___ ve el-Aksâ yangını, 292; el-Fetih gerillaları ve ___, 294; ___ in Barış Planı (1969), 295; ___ e karşı suikastler (1970), 297; ___ in Birleşik Arap Krallığı tasarısı, 300; ___ in FKÖ ile münasebetleri, 344; Kahire ziyareti (1977), 373-374; ___ ve Filistin Varlığı, 375; ___ ve Camp David Anlaşmaları, 445-446; ___ in Arafat ile barışması, 446; ___ ve Arap Birliğinin Bağdat toplantısı, 446-447; ___ in Batı Şeria ile bağlarını koparması, 568. ___ nin FKÖ ile 11 Şubat 1985 anlaşması, 568.
Hüseyin, Mekke Şerifi, İngiltere ile yazışmaları, 29-31; Chaim Weizmann ile ocak 1919 anlaşması, 33-34.
Hüseyni,, Cemal Bey el-, 69, 70
Hüseyni, Hacı Emin el-, 41, 43, 44, 45; ___ nin Yüksek İslâm Konseyi başkanlığından alınması, 51; ___ ve Nazi Almanyası, 54; ___ ve Londra Konferansı (1939), 57; ___ nin Bağdat'a kaçması, 61; ___ Nazi Almanyasında, 61; ___ nin "Filistin Hükümeti" başkanı olması, 98; Kudüs müftülüğünü kaybetmesi, 102; Arafat ile akrabalığı, 221;.
Hüseyni, Tevfik Bey el-, 69
Hüsnü Zaim, Albay, 103

(İ)

İhvan el-Kassam, 47
İhvan el-Müslimin, Bak.: Müslüman Kardeşler
İlerici Sosyalist Parti, 493, 501
İrgun Zeva'i Leumi, kuruluşu, 48; faaliyete geçmesi, 65; İngiliz subay kulübüne saldırısı (1947), 68; 1948-49 savaşı ve ___, 94
İryanî, Abdurrahman el-, 185, 186, 189, 190
İskenderiye Protokolü, 63, 69
İslâm Konferansı, ___ nın kuruluşu, 292-293; ve Doğu Kudüs'ün ilhakı, 464.
İslâmî Cihad, 565
İslâmî Grup, 500
İslâm zirvesi, 292-293
İsrail-Amerika Stratejik İşbirliği Anlaşması (1981), 449
İsrailin Özerklik Planı (1982), 480; Mısırın karşı teklifi, 480-481
İsrailiye Krallığı, 8
İstanbul Anlaşması (1888), 152
İzzettin el-Kasım Hareketi, Şeyh, 46-47

(J)

Jabotinsky, Vladimir, 47
Jakobitler, 494
Jarring Misyonu, Dr. Gunnar Jarring, 301; Tarafların ___'na tepkileri, 302; ___ ikinci dönem çalışmaları, 303; ___'nun başarısızlığı, 303, ___'nun yeniden göreve başlaması, 306-307.
Jericho Kongresi (1948), 102
Johnson, Lyndon B., Nâsır'ın Tiran Boğazını kapamasına ___'ın tepkisi, 244, 246; ___ ve 1967 savaşı, 262; ___'ın barış planı, 272.
Judea (ve Samaria), 4, 8, 385, 391, 395, 421, 422, 429, 441.

Judenstaat, Der, 17

(K)

Kahan Komisyonu Raporu, 463-464
Kahire Anlaşması (Lübnan), 1969 ___, 506-507; 1973 ___, 511
Kara El, 46
Kara Eylül, 299, 300, 509
Karameh Operasyonu, 282, 505
Kemal Canbulat, Ailesi, 492; ___ ve FKÖ konusunda anlaşma, 507; ___ ve Millî Hareket Cephesi, 517; Hafız Esad'la bozuşması, 521; ___ ve Lübnan İç Savaşı, 522-523; ___'ın öldürülmesi, 493, 523.
Kenaniler, 5
Kerami, Raşit, Bak.: Raşit Kerami
Kırmızı Tezkere, 23
King David Oteli katliâmı (1946), 67-68
Kissinger, Dr. Henry, ___'in İsrail ve Mısırla müzareleri (1972-73), 319; ___ ve 1973 Savaşı, 331; ___ ve NATO'nun tutumu, 332; ___ ve 338 sayılı karar, 333; "Mekik diplomasisi" ve "adım adım diplomasisi", 336, 338, 340, 349; 1973 Cenevre Konferansı ve ___, 339-340; ___ ve İsrail-Mısır ayırma anlaşması, 343; Ürdün ile de "ayırma" çabaları, 343-344; Rabat Zirvesi ve ___'ın Mısırı kazanma politikası, 347; İsraile baskıları, 350.
Kudüs eş-Şerif, el-, 110
Kudüs, Tarihte ___, 6, 8, 109-110; 1947 taksim kararında ___, 111; Vesayet Konseyinin ___ tasarısı, 112; ___ ve İsrail, 112; ___ için Filistin Araştırma Komisyonu tasarısı, 113, ___ konusunda Arapların görüşleri, 113; ___'ün İsrailin başşehri ilân edilmesi, 114; 1967 savaşında ___, 252, 267-270; ___ ve Türkiye, 273; Camp David zirvesinde, ___, 409, 413; Camp David anlaşmalarında ___, 420-421; İsrailin Doğu ___'ü ilhakı, 460-464; Türkiyenin ilhaka tepkisi, 463; ___'ün bütünlüğü iddiası, 478.
Kudüs Toplantısı (1978), 393-395
Küba krizi, 200

(L)

"Linkage" Tartışması, Bak.: "Bağlantı" Tartışması
Litani, 489, 543, 549; ___ ve İsrailin su kaynakları meselesi, 505; ___ ve İsrailin güvenlik çizgisi, 526, 533-535; ___ operasyonu, 542.
Lloyd, Selwyn, 151, 159, 160, 161.
Lohamei Herut Israel, Bak.: Stern Grubu
Londra Konferansı (1956), Birinci ___, 156-157: İkinci ___, 158
Londra Konferansı (1939), 57-58
Lübnan Arap Ordusu, 501, 520
Lübnan Cephesi, 521, 528
Lübnan Nizamnamesi, 490
Lübnan Kata'ib Partisi, Bak.: Falanjist Parti
Lübnan Komünist Hareketi Teşkilâtı, 501
Lübnan Komünist Partisi, 501
Lübnan Millî Cephesi, 500

(M)

MacDonald Beyaz Kitabı (1939), 58-60, 69
Makabiler, 9
Maruniler, 494
Maruni Ligi, 500
Marunistan, 531
Meier, Golda, Bak.: Golda Meier
Mekik Diplomasisi, 336, 340, 349
Melik el-Adil, 11
Melkitler, 494
Menzies Komitesi, Bak.: Menzies Misyonu
Menzies Misyonu, 157-158
Mescid-i Aksâ, 8

Mecid Aslan, Emir, 492, 493
Metula, 526
Mısır-İsrail barışı (1979), ___ nın metni, 436-442; ___na tepkiler, 444-450; İsrail ve Mısırın ___ nı onaylaması, 444.
Mısır Mafyası, 311
Milletlerarası Enerji Ajansı, 365
Millî Blok 41, 69, 70, 492, 500
Millî Cephe (Koalisyonu), 493, 517
Millî Hareket, 322, 528, 540
Millî Liberal Parti, 493, 499, 507, 528
Millî Pakt (1943), 496, 506
Millî Savunma Partisi, 41, 52, 70
Millî Selâmet Cephesi, 567
Millî Su Şebekesi, 231. 232. 233
Millî Uzlaşma, 537
Mi'rac, 110
Mishmar Örgütü, 94
Mitla Geçidi, 1956 savaşında ___, 162; 1967 savaşında ___, 250, 253, 254, 255; 1973 savaşında___, 327; 1974 Ayırma Anlaşmasında ___, 352; İsrailin ___ nden çekilmesi (1976), 368.
Mollet, Guy, 151, 167, 168
Morrison Beyaz Kitabı (1944), 64
Morrison Planı (1946), 80-81
Moshe Sharet (Shertok), 67
Moskova-Pekin Çatışması, 200
Mossad, 68
Moşav, 25
Mubarek, Hüsnü, ___ in Başkan olması, 472; ___in dış politikası, 472-473; İsrailin Lübnanı işgaline ___ in tepkisi, 547
Murabitun (el-), 501
Musaddık, 116
Musa Sadr, İmam, 500
Mülteciler Meselesi, 105-109, 265-267
Müslüman Kardeşler, 50, 100, 118, 211

(N)

Nâsır, (Cemal Abdünnâsır), ___ ve Pan-Arabizm, 115; ___ ve Süveyş Anlaşması, 118; ___ ın Bağdat Paktına tepkisi, 120; ___ in Mısırda monarşiyi yıkması, 121-128; ___ ve Gazze çarpışmaları (1954), 137; ___ ın Çekoslovakyadan silâh alması, 140-145; ___ ın The Times'a demeci, 141-142; İsrailin ___ a tepkileri, 144, ___ ın Bağdat Paktına tepkileri, 146-147; ___ ın Süveyş Kanalını millîleştirmesi, 149-152; 1956 Süveyş harekâtı ve Nâsır, 163; Süveyş savaşının neticesi ve Nâsır, 170; ___ ve Yemen iç savaşı, 173, 178-179, 180, 181, 183, 185; ___ ve Cidde Anlaşması,186, ___ ve Herad Konferansı, 187, ___ ın Yemen politikasının 3. safhası, 187, 188; ___ ve Aden milliyetçileri, 193; ___ ın Eisenhower Doktrinine tepkisi, 203; Suriye Baas'ı ve ___, 210-211, 212; Irak Baas'ı ve ___, 213, 214, 215; Irak'la Arap Birliği Anlaşması, 219-220; ___ ın Arafatla münasebetleri, 222; ___ ın 4. Arap zirvesini boykotu, 224; Kral Faysal'ın İslâm Konferansı teşebbüsüne ___ın tepkisi, 228-229; Şeria sulan meselesi ve ___, 233-234; 1967 öncesinde ___, 240; Sovyetlerin ___ ı aldatması, 241; ___ ın B.M. kuvvetlerinin çekilmesini istemesi, 242; ___ in Tiran Boğazını kapaması, 242-243; ___ ve 1967 savaşındaki kayıplar, 255; İstifası, 257-258; 242 sayılı karara tepkisi, 276; ___ ve yıpratma savaşı, 286; ___ ve Ürdündeki Filistin mültecileri, 294; Birinci Rogers Planı ve ___, 304-305; ölümü, 310.
Nazi Partisi, ve yahudiler, 42
Nebih Berri, 565
Necâtîler (Kurtuluşçular), 500
Necib, General, 23 Temmuz darbesinde ___, 124; ___ in Kralı düşürmesi, 125; ___ Mısır Silâhlı Kuvvetler Başkomutanı, 125; ___ in Olağanüstü yetkiler alması, 126; Cumhurbaşkanı olması, 127; istifası, 127.
Neşâşibî, Ragıp Bey (en-), 44, 52
Nimeyri, Cafer, 314
Nixon, Richard, ___ ve 1956 savaşı, 166; ___ ın İsrail ile yakınlaşması, 318; ___ ile Brejnev'in San Clemente zirvesi, 319; ___ ve 1973 savaşı sürprizi, 324; ___ ın Mısın ziyareti (1974), 347-348; ___ ın Enver Sedat ile Salzburg buluşması, 348-349; 1973 Petrol krizi ve ___, 364.
Numan, Ahmed, 185, 186, 189

(O)

OAPEC: Bak.: Petrol İhraç eden Arap Ülkeleri Teşkilâtı
On Emir, 8

OPEC, Bak.: Petrol İhraç Eden ülkeler Teşkilâtı
Oranim Operasyonu, 542
Osirak, Bak.: Temmuz - I
Osman, Muhammed Ali, 189

(Ö)

Ölü Deniz, 4, 5
Ömer, Halife Hazreti, 10

(P)

Palmach, 48, 66
Pan-Arab Müslüman Kardeşler, 500
Passfield Beyaz Kitabı (1930), 53-54
Peel Komisyonu Raporu (1937), 54 - 56
Peres, Shimon, 145, 484
Perim Adası, 191
Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilâtı (OAPEC), ___ nın kuruluşu, 357; Kuveyt Toplantısı (1973), 358-359; ___ nın 1973 ve 1974 üretimleri, 361-362; ___ nin üretim kısıtlamasına Amerikanın tepkileri, 363-364
Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilâtı (OPEC), 356
Podgorny, 313

(R)

Ralph Bunche, Dr., 97
Razaman Savaşı, 322
Ras Muhammed, 420, 439
Raşit Kerami, Ailesi, 492; ___ nin Başbakanlıktan istifası (1969); 506; ___ nin Başbakan olması (1975), 516; ___ nin Başbakanlıktan istifası (1976), 527.
Reagan, Ronald, ___ ve Enver Sedat'ın ölümü, 471; ___ nın Barış Planı, 481-483; ___ Planına Sovyet tepkisi, 484; İsrailin Lübnan Operasyonu ve ___, 551-552; ___ ın Begin'i uyarması 554; ___ ın Lübnana Çok Uluslu Kuvvet göndermesi, 559.
Red Cephesi, ___ nin Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretine tepkisi, 387; ___ ve Cezayir Zirvesi (1978), 398-399; ___ nin Camp David'e tepkisi, 424; ___ ve Batı Şeria karışıklıkları, 473-474; Lübnan'da ___ partileri, 502; ___ nin Filistin Gerillalarına yardımı, 535.
Reform Partisi, 41, 70
Reformun Öncüleri Partisi, 500
Rikabi, Fuad (el-), 213
Riyad Anlaşması (1976), 525, 531-532
Rogers Planı, Birinci ___, 303-304; ___ na tepkiler, 304-305; İkinci ___, 305-306; Üçüncü ___, 308.
Roosevelt, Franklin D., ___ ve Filistin meselesi, 72; ___ in Kral Suud ile mektuplaşması, 73; ___ in Kral Suud ile buluşması, 74
Rotschild, Edmond de, 17, 26
Rusya Partisi, 310

(S)

Sabra ve Şatila Katliâmı, 560-564
Sa'di, Salih (el-), 214, 215
Saika (el-), 284, 502, 533
Salam, Saib, 492, 500, 510, 522
Sallal, Abdullah, Darbe yapması, 176; Cumhurbaşkanlığı, 177; ___ ve Amerikanın barış teşebbüsü, 180; Mısır ile Savunma Paktı, 180; Amerikanın ___ rejimini tanıması, 181; ___ ın sosyalist ülkeleri ziyareti, 184; ___ ve iç çatışmalar, 185; ___ ın devrilmesi, 189; Güney Yemen ve ___ , 196
SALT-I Anlaşması, 315, 316, 317
Samaria, Bak.: Judea ve Samaria
Samiriye, Bak.: Samaria
Samu Hâdisesi, 237-238
San Remo Konferansı, 35, 490, 491
Sartawi, Dr. Issam, 296
Sedat, Enver, Bak.: Enver Sedat
Sedirlerin Muhafızları, 500
Sefardim, 16
Selâhaddin Eyyubi, ___ nin Kudüs'ü fethi, 11, 111; ___ nin Yemeni fethi, 174
Selim, Yavuz Sultan, Bak.: Yavuz Sultan Selim
Serki, Elias, Cumhurbaşkanlığına seçilmesi, 522; ___ ve Arap Caydırma Kuvveti, 525; ___ ve İsrail- Suriye gerginliği, 526; ve ekonomik tedbirleri, 527; ___ in Lübnan Cepheasi ile anlaşmazlığı, 529; ___ e Amerikanın desteği, 541; ___ in Cumhurbaşkanlığının sonu, 560.

Sharon, Ariel, ___ ve ,Qibya köyü katliâmı, 134; ___ ve 1956 Sina muharebeleri, 162; 1967 Sina harekâtında ___, 251, 254, 255; 1973 savaşında ___, 325, 327-328, 329; ___ ve yahudi yerleşimleri, 390, 394, 429; ___ un Savunma Bakanı olması, 460, 543; ___ ve Lübnan Operasyonu, 544-545; ___ ve şarapnel bombaları, 551; Sabra ve Şatila katliâmı ve ___, 5612-564; İstifası, 564.
Shultz, George, 553, 566
Sina, 1956 muharebelerinde ___, 162-164; 1967 muharebelerinde ___, 250-251, 252, 253, 254-255; ___ nin yüzölçümü, 257; Begin'in ___ Plânı, 390; Camp David zirvesinde ___, 419-420; İsrail-Mısır barışında ___, 438-440; İsrailin ___ dan çekilmesi, 452-455.
Siyonist Teşkilâtı, Bak.: Dünya Siyonist Teşkilâtı
Socotra Adası, 191
Stern Grubu, 48, 65, 97
Sulh ailesi, 492
Suriye Halk Partisi, 501
Suriye Millî Kongresi, 490
Suriye-Sovyetler Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (1980), 449, 546-547
Suud, Abdülaziz İbni (Kral), ___ ve Filistin Meselesi, 73-75; Roosevelt ile mektuplaşması, 73; Roosevelt ile buluşması, 74.
Süveyş Anlaşmazlığı (İngiliz-Mısır), 117-118; ___ ve Türkiye, 119
Süveyş Kanalı, Nâsır'ın ___ ın millîleştirmesi, 149-152; İngiltere ve Fransanın ___ na saldırmaları (1956), 163-164; Amerikanın tepkisi, 165; Süveyş Savaşı ve B.M., 165-167, 169; ___ için Barış Gücü'nün kurulması, 169; savaşın neticesi, 171; Camp David zirvesinde ___, 410, 413,419; ___ dan ilk İsrail gemisinin geçmesi, 452.
Süveyş Kanalını Kullananlar Birliği, 158

(Ş)

Şâfiî'lik, 173, 174
Şarapnel Anlaşmazlığı, 402-403, 551
Şarm el-Şeyh, 1956 savaşında ___, 162; ___ de yahudi yerleşimleri, 394; Camp David anlaşmalarında ___, 419; Mısır-İsrail barışında ___, 452.
Şeria Nehri, 4; 1948-49 savaşında Şeria, 95; Şeria Suları meselesi, 133, 182-183, 226, 232-233.
Şaron, Ariel, Bak.: Sharon, Ariel.
Şatura Anlaşması (1977), 533

(T)

Taberiye Gölü, 94, 132; ___ ve Eisenhower'in "Barış Köprüsü" projesi, (1953), 133
"Taksim Raporü", Bak.: Peel Komisyonu Raporu
Tel al-Za'tar, ___ da Nisan 1975 çarpışmaları, 516; Chamoun kuvvetlerinin ___ saldırısı, 524
Temmuz - T (Reaktörü), İsrailin ___ bombalaması, 464, 540; Tepkiler, 464-466
Tiran Boğazi, 1956 savaşında ___, 162; Nâsırın ___ nı kapaması, 242-243; İsrailin ___ ın işgali, 253; Sina Plânı ve ___, 390; Camp David zirvesinde ___, 410; İsrail-Mısır anlaşmalarında ___, 419, 437, 442.
Truman, Harry S., Filistin meselesi ve ___, 71. 75; yahudi mültecileri ve ___, 76-77; ___ ve Filistinin taksimi, 87; ___ ve İsrailin bağımsızlık ilânı, 93; ___ Doktrini, 202.
Tudeh Partisi, 115
Turhan Şah, 174
Turu Sina, 5,8

(U)

UNEF (United Nations Emergency Force), 335
UNIFIL (United Nations Interim Force In Lebanon), 536, 537, 540, 542, 549

(Ü)

Üçlü Deklârasyon (1950), ___ nun ortaya çıkışı, 128-129; ___ na İsrailin tepkisi, 129; ___ na Arap Ligi'nin tepkisi,

130-131; ___ ve Nâsır'ın Çekoslovakya-dan silâh satın alması, 143; ___ ve İngiliz - Amerikan işbirliği meselesi, 145.
Ürdün, Filistin'dan ayrılması, 4; ___ de iç karışıklıklar ve Nâsır (1955), 147-148; ve Yemen İç savaşı, 179, 180, 187; Eisenhower doktrini ve ___ , 205; ___ ve Arap Birleşme çabaları, 218; ___ nün FKÖ ile münasebetlerinin bozulması, 229-230; 1967 Mayısı ve ___, 241; 1967 savaşı ve ___, 251, 252, 254, 256; ___ de Zerka çatışmaları, 296; ___ ün gerilla örgütleri ile anlaşması, 297; Suriye-nin ___ iç savaşına müdahalesi, 297; Amerikanın ___ iç savaşına müdahalesi, 298; ___ ün Mısır ile ittifakı (1973), 320; 1973 savaşı gelişmeleri ve ___, 330; Camp David zirvesinde ___, 413; Camp David anlaşmalarında ___, 418, 420; ___ ün Camp David anlaşmalarına tepkisi, 424;

(V)

Vaad Leumi, Bak.: Yahudi Millî Konseyi
Vafd Partisi, 117, 122, 123, 126
Vance, Cyrus, Orta Doğu gezisi (1977), 373-374; Gromyko ile Cenevre Konferansı bildirisi, 379-380; ___ Kudüs toplantısında (1978), 393; ___ ve yahudi yerleşimleri meselesi, 400; Begin ve Sedat ile Leeds şatosu toplantısı, 406; ___ Camp David zirvesinde, 415; ___ in Camp David'e destek çabaları, 423-424; ___ in İsrail ile Mısırı uzlaştırma çabaları, 432-433; Camp David II ve ___, 434; ___ ve Mısır - İsrail barışı, 442-443; ___ Beersheba özerklik görüşmelerinde, 452.
Velid Canbulat, 493, 500
Venedik Deklârasyonu (1981), 454, ___ nun metni, 474-475; İsrailin ___ na tepkisi, 475; FKÖ'nun ___ na tepkisi, 475-476; Mısırın ___ na tepkisi, 476.
Weizman, Ezer, 1956 savaşı ve ___, 162; ___ İsmailiye zirvesinde, 389; ___ ve yahudi yerleşimleri, 390; Kahire'de askerî komite toplantısına katılması, 393; ___ ın Enver Sedat'la Salzburg görüşmesi, 405; ___ Camp David zirvesinde, 412; ___ Vaşington görüşmelerinde (Aralık 1978), 429; ___ ın Savunma Bakanlığından istifası, 460; 473; ___ ve Güney Lübnan meselesi, 535.
Weizmann, Chaim, ___ ve Balfour Deklârasyonu, 32; ___ ın Emir Faysal ile anlaşması, 33-34; ___ ve 2. Dünya Savaşı, 52, 60; ___ ve Passfield Beyaz Kitabı, 54; ___ ve Londra Konferansı, 58; ___ ve MacDonald Beyaz Kitabı, 59; ___ ve Agatha operasyonu, 67.
Woodhead Komisyonu Raporu (1938), 56-57

(Y)

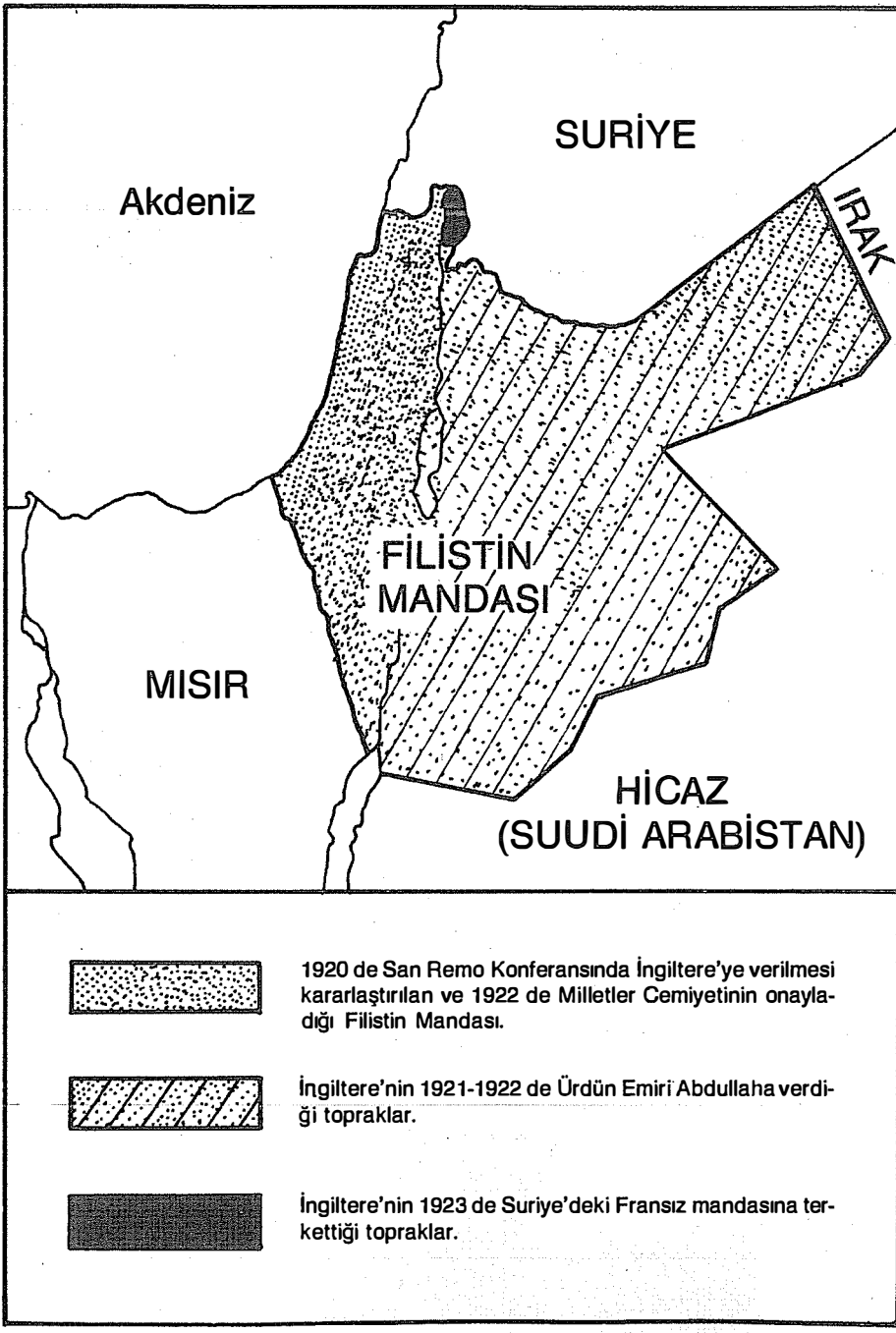
Yahuda, Bak.: Judea
Yahudi Ajansı, 41, 67
Yahudi Kolonizasyon Derneği, 26
Yahudi Millî Fonu, 26
Yahudi Millî Konseyi (Vaad Leumi), 49; İsrailin bağımsızlığını ilân etmesi, 93
Yahudi Yerleşimleri, İsmailiye zirvesinde ___, 390, 393; Şarm el-Şeyh'teki ___, 394; ___ nin hukuka aykırılığı, 400-401; ___ konusunda Begin'in inatçılığı, 404; ___ ve Mısır, 405; Camp David zirvesinde ___, 409, 411, 414; Camp David Anlaşmalarında, ___, 420; Knesset'in Sina'daki ___ ni sökme kararı, 427; ___ ve Batı Şeria ile Gazze, 428; Vaşington görüşmelerinde ___, 429; İsrailin ___ ni arttırması ve tepkiler, 459-460; Moshe Dayan'ın istifası 459; Ezer Weizman'ın istifası, 460; Begin'in ___ nde serbestlik iddiası, 478; Begin'in ___ ni arttırması, 483-484.
Yahudiye, Bak.: Judea
Yahya, İmam, ___ nın Osmanlı Devletile anlaşması, 175; ___ nın Yemeni'in bağımsızlığını ilânı etmesi; 176; ___ nın öldürülmesi, 176; ___ ve Güney Yemen, 192; ___ ve Aden meselesi, 195.
Yarmuk Muharebesi, 10
Yavuz Sultan Selim, 3, 10, 11, 111, 174, 490
Yebusiler, 6
Yehova, 6, 7
Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti, 194
Yeşil El, 45
Yıpratma Savaşı, 285-290, ___ nda ateşkes, 305

Yishuv, 47, 65
Yoksul Hareketi, 500
Yom Kippur Savaşı, ___ nın Araplar bakımından özellikleri, 321; ___ nda Mısır Genelkurmayının plânı, 321-322; ___ nda Mısır harekâtının başlaması, 322-323; ___ nın İsrail için sürpriz sebepleri, 323-324; ___ nda Mısır harekâtı, 325, 327; ___ nda İsrailin Kanal'ın batı yakasına çıkması, 328-329; 3. Mısır ordusunun kuşatılması, 329; ___ nda Amerika ile Sovyetlerin tutumları, 330-331; 338 sayılı karar, 333-334; ___ nda ateş-kes, 334; ___ nda Amerikan-Sovyet gerginliği, 334-335; B.M. Barış Gücü teşkili (UNEF), 335.
Yüksek Arap Cephesi, 70
Yüksek Arap Komitesi, 44, 68, 70
Yüksek İslâm Konseyi, 40, 269
101. Kilometre Anlaşması, 336

(Z)

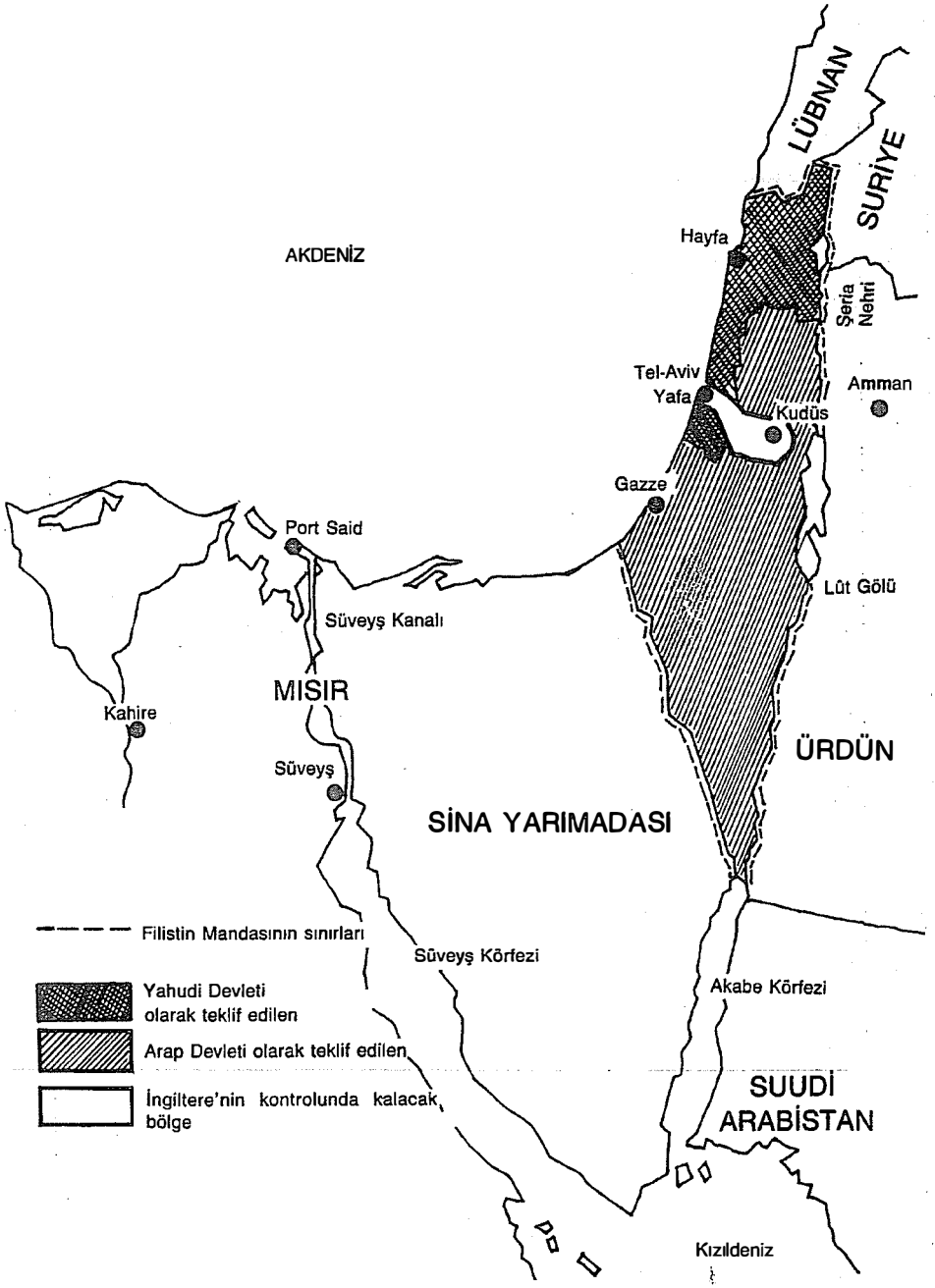
Zahle, 531, 539-540
Zâ'im'lik, 491, 492-493
Zekeriya Muhiddin, 310
Zeydîlik, 173, 174, 175
Zhgorta Kurtuluş Ordusu, 500, 530
Zion Aşıkları, Bak.: Hovevei Zion
Zion Kalesi, 6
Zion'u Sevenler, Bak.: Hovevei Zion.

1
FİLİSTİN MANDASI

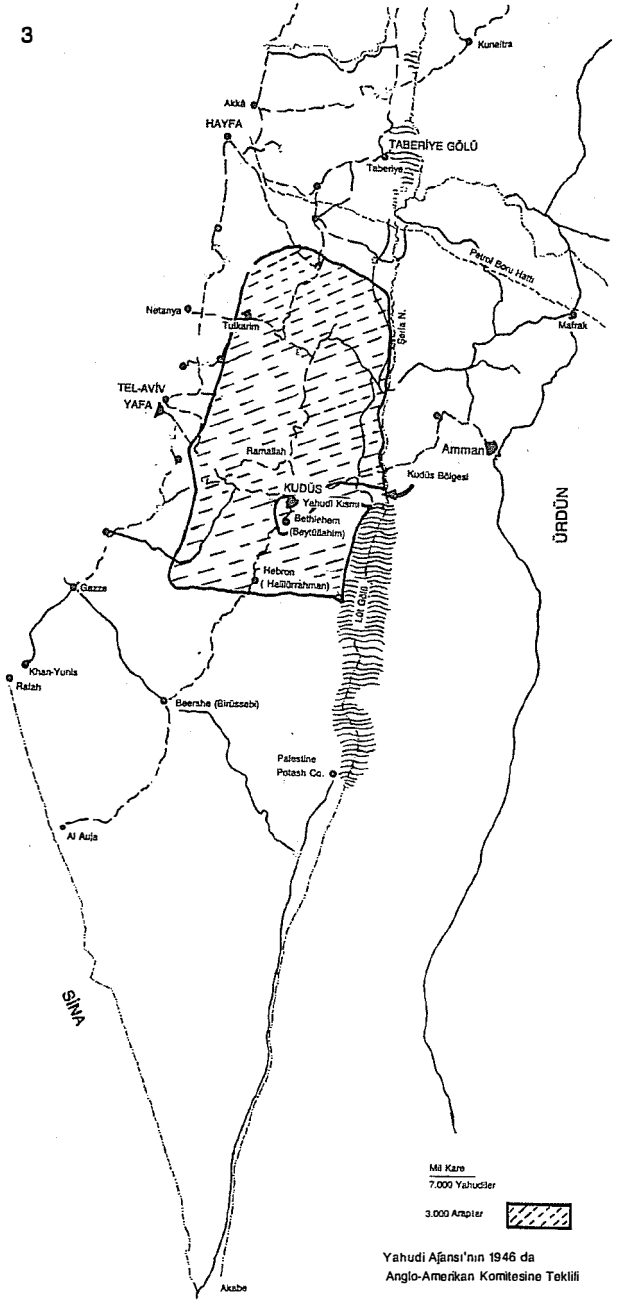

2

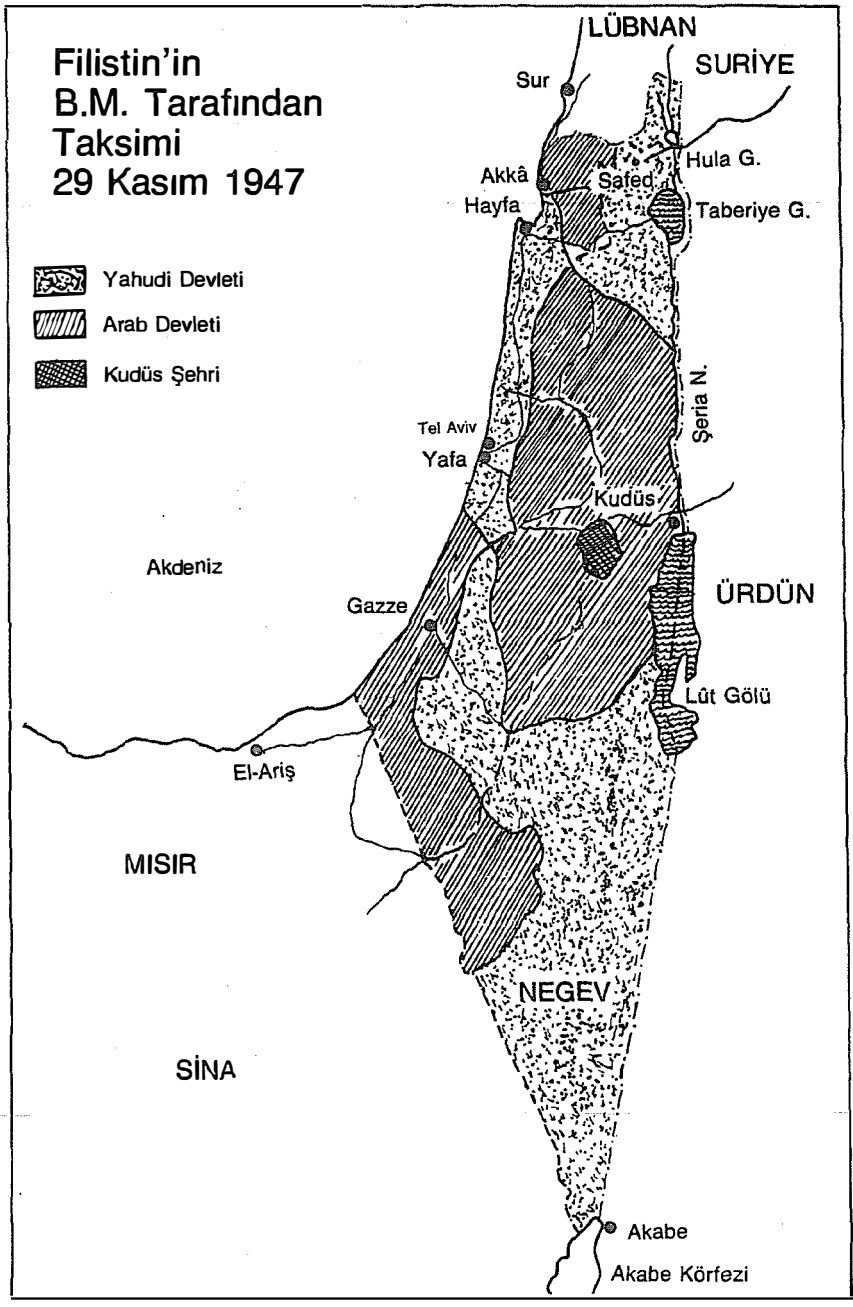
Peel Komisyonu'nun Taksim Plânı - Temmuz 1937

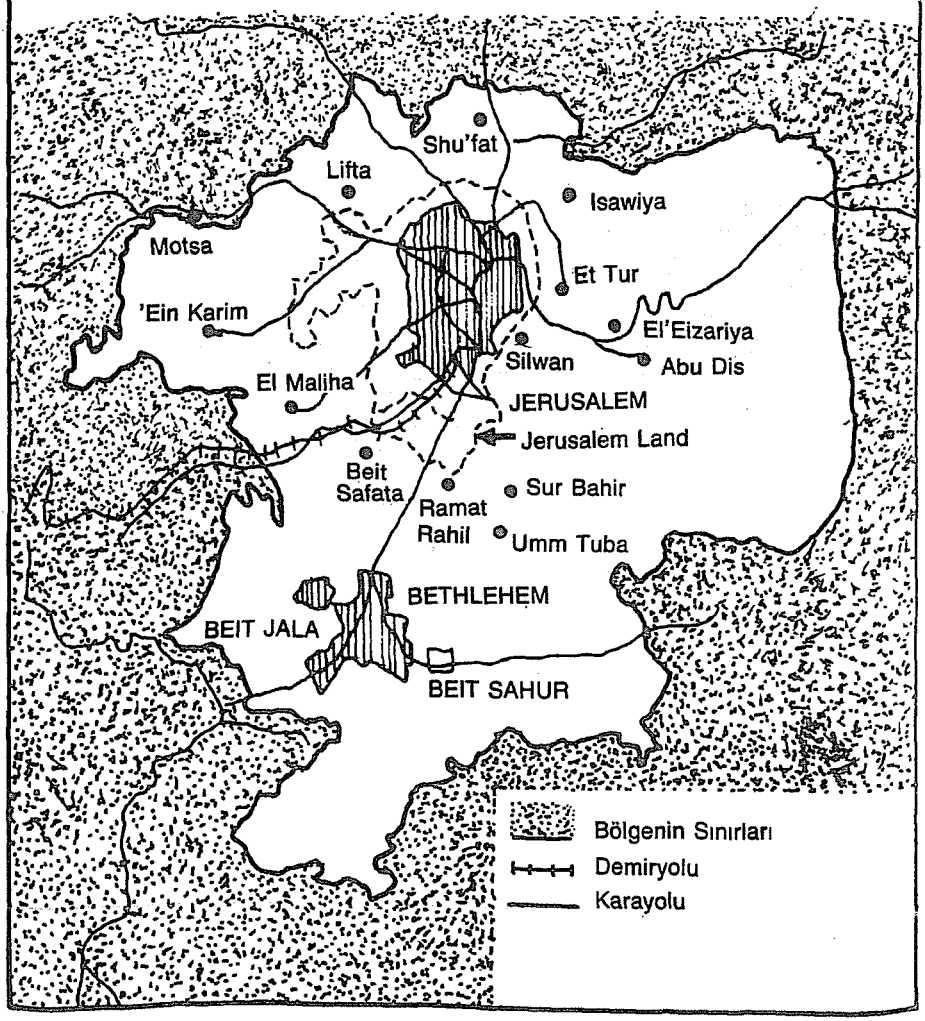
3

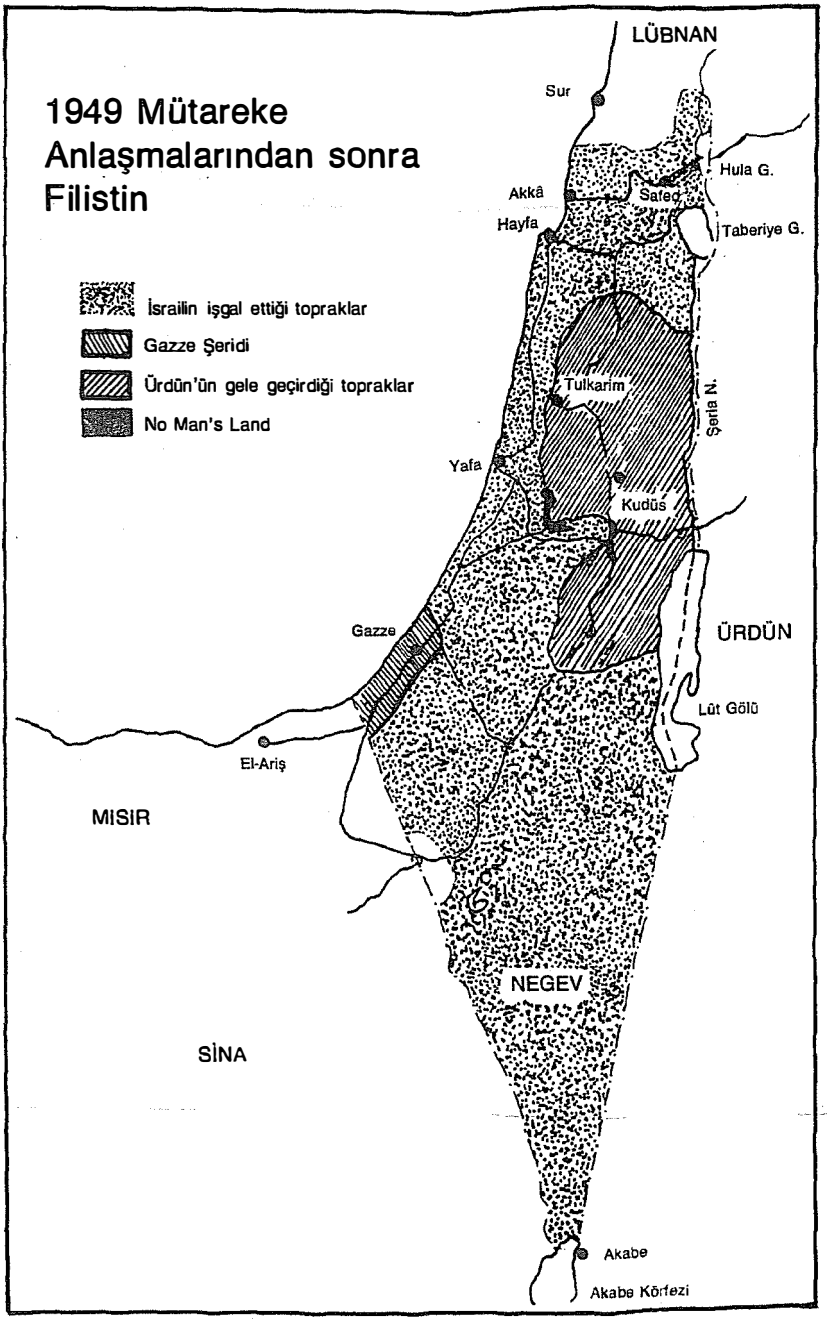

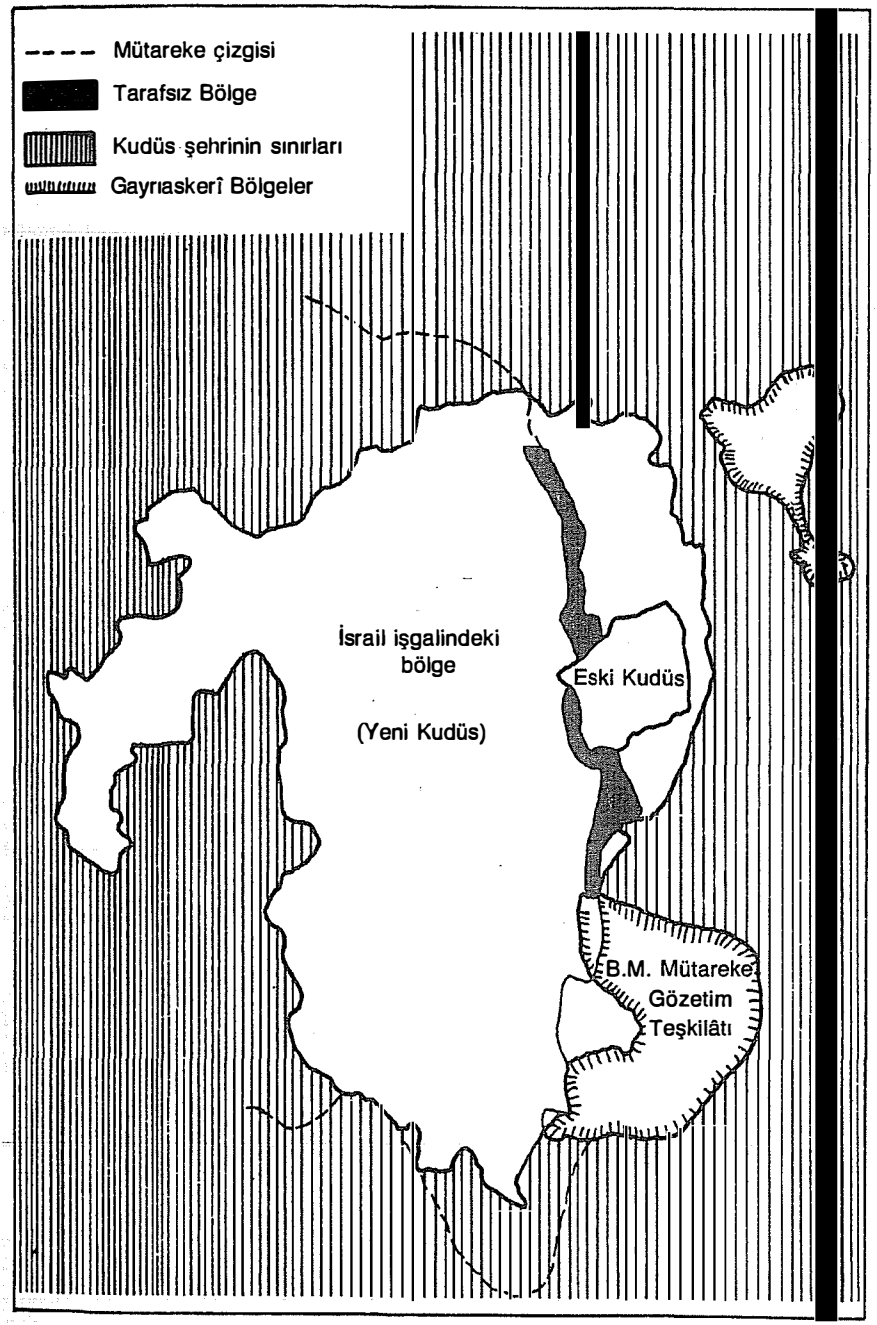
Yahudi Ajansı'nın 1946 da
Anglo-Amerikan Komitesine Teklifi

Filistin'in
B.M. Tarafından
Taksimi
29 Kasım 1947
Yahudi Devleti
Arab Devleti
Kudüs Şehri
LÜBNAN
SURİYE
Sur
Akkâ
Hayfa
Safed
Hula G.
Taberiye G.
Şeria N.
Tel Aviv
Yafa
Kudüs
Akdeniz
Gazze
ÜRDÜN
Lût Gölü
El-Ariş
MISIR
NEGEV
SİNA
Akabe
Akabe Körfezi

Kudüs Milletlerarası Bölgesi
(B.M.'in 29 Kasım 1947 Taksim kararına göre)

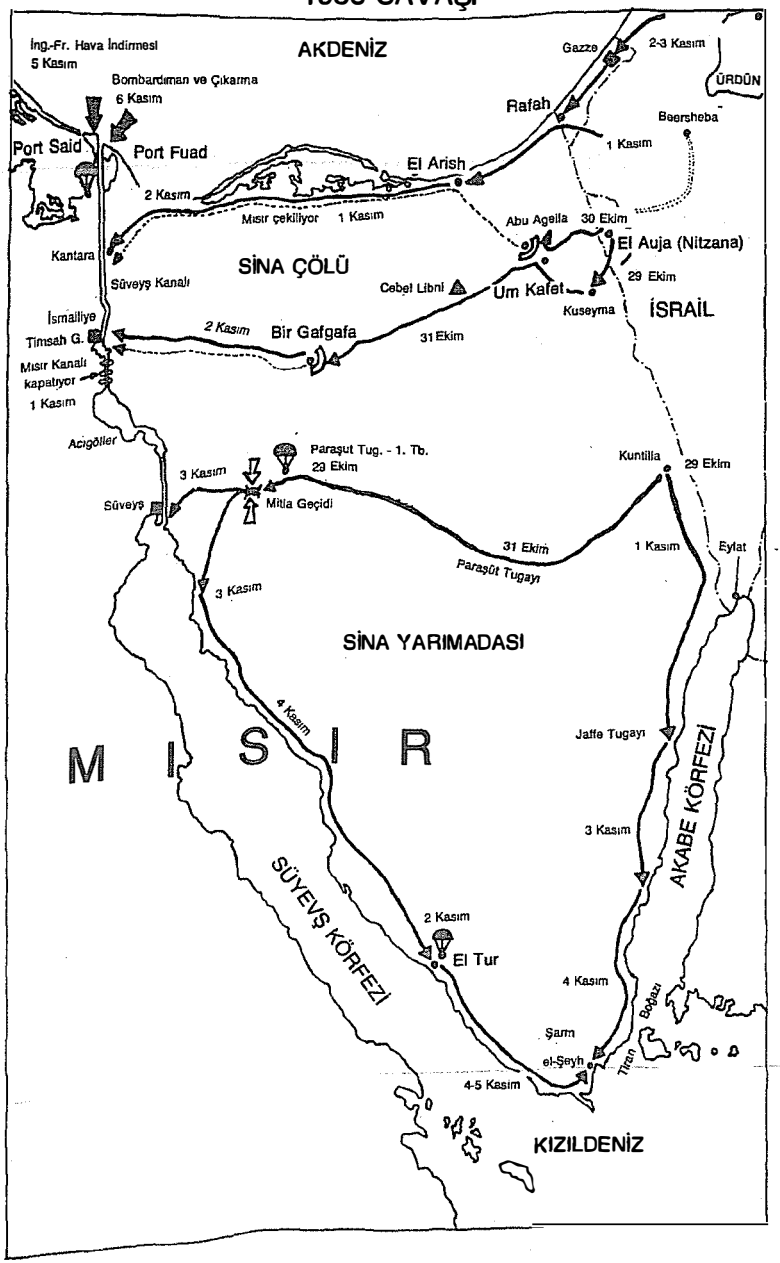

1949 Mütareke Anlaşmalarından sonra Filistin
İsrailin işgal ettiği topraklar
Gazze Şeridi
Ürdün'ün gele geçirdiği topraklar
No Man's Land
LÜBNAN
Sur
Akkâ
Hayfa
Safed
Hula G.
Taberiye G.
Tulkarim
N. Şeria
Yafa
Kudüs
Gazze
ÜRDÜN
Lût Gölü
El-Ariş
MISIR
NEGEV
SİNA
Akabe
Akabe Körfezi

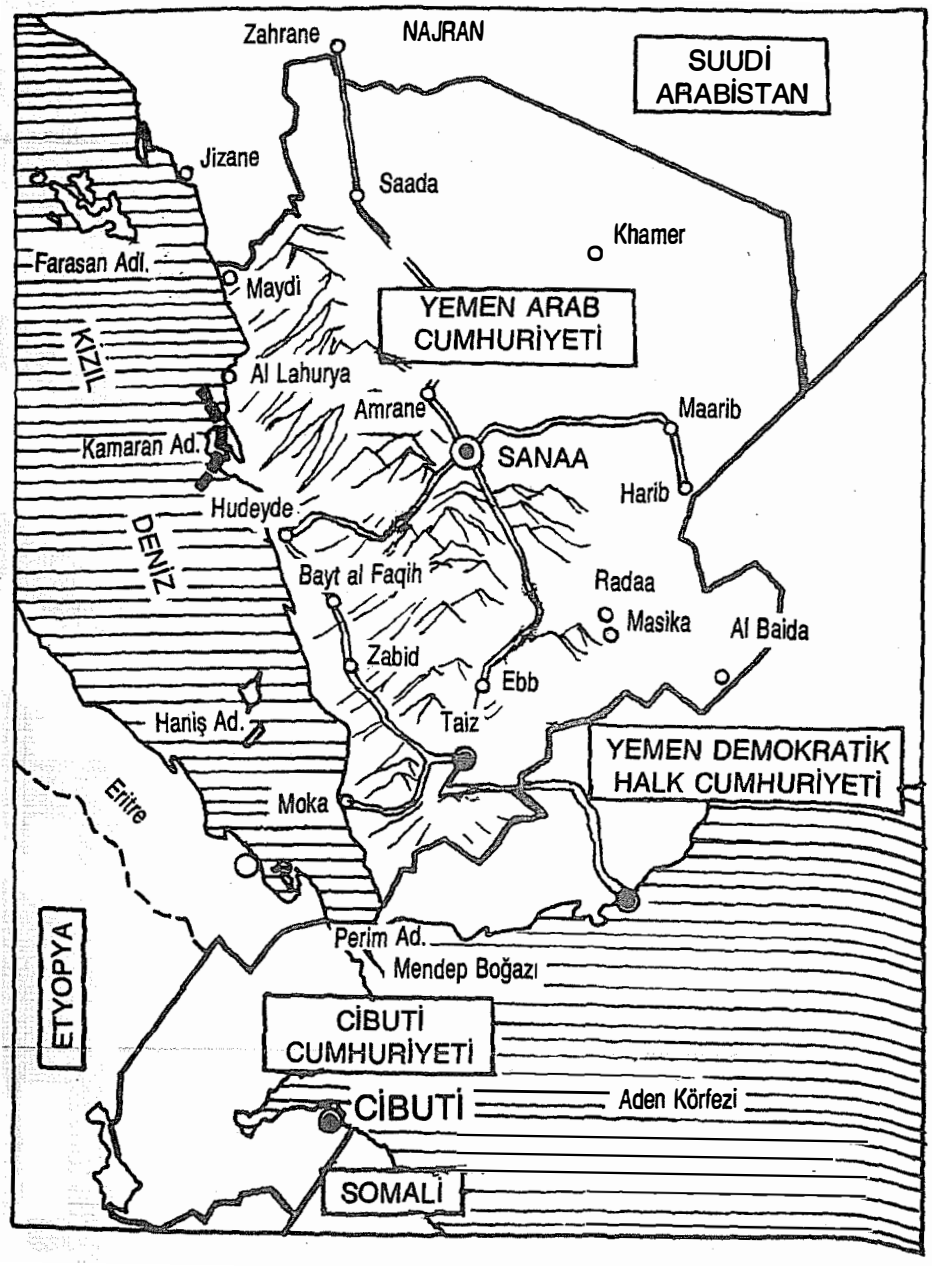
1949 Mütarekesine Göre Kudüs

8
1956 SAVAŞI

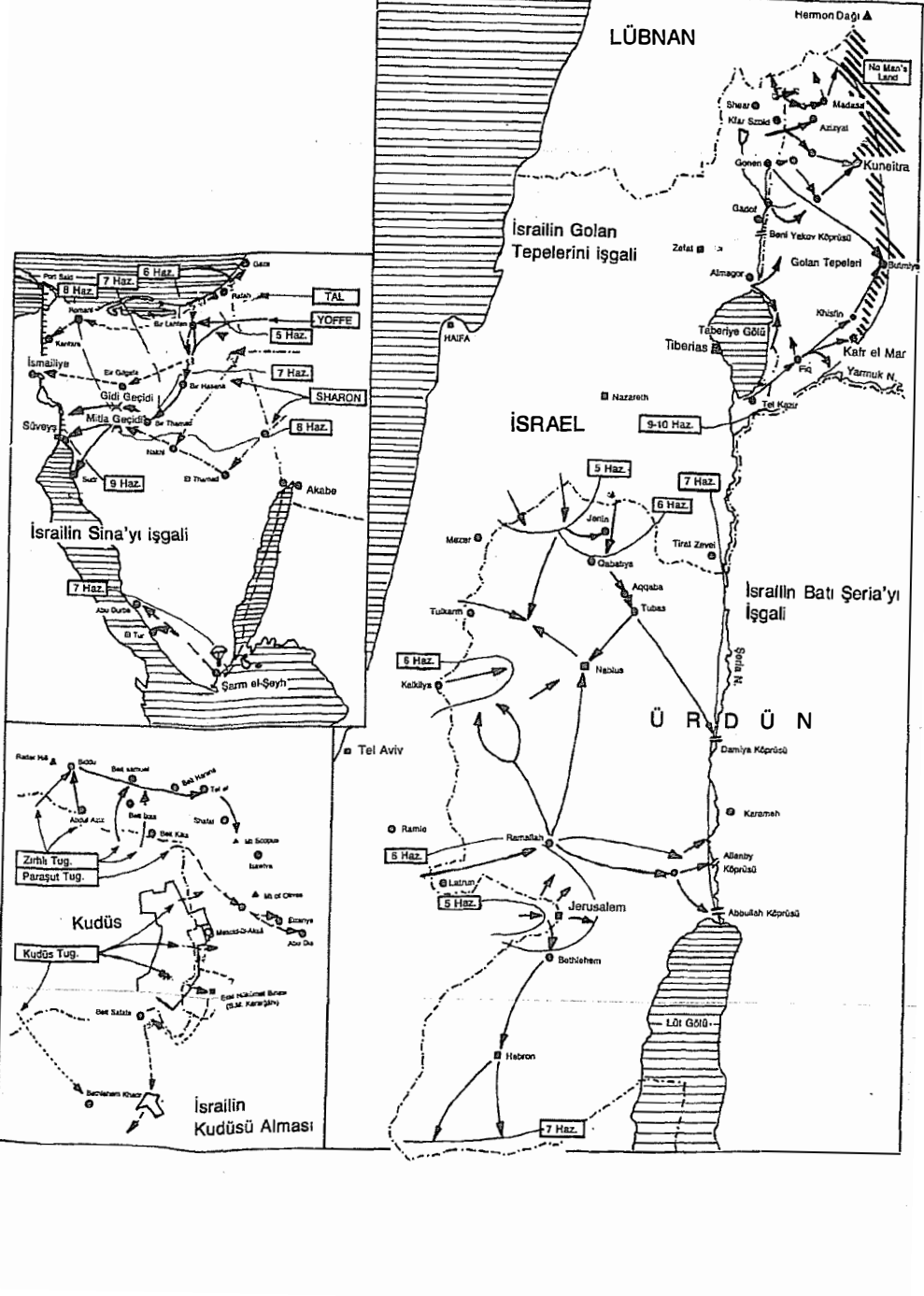

9

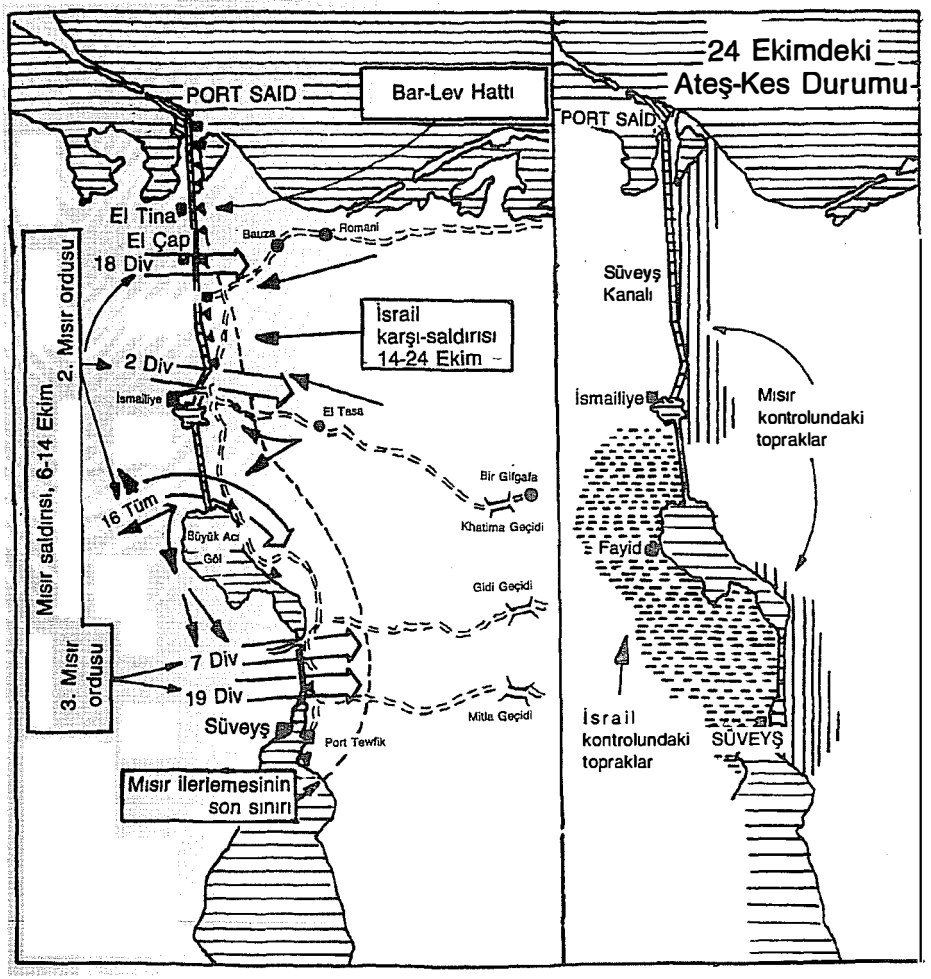
Kuzey ve Güney Yemen

10
1967 SAVAŞI

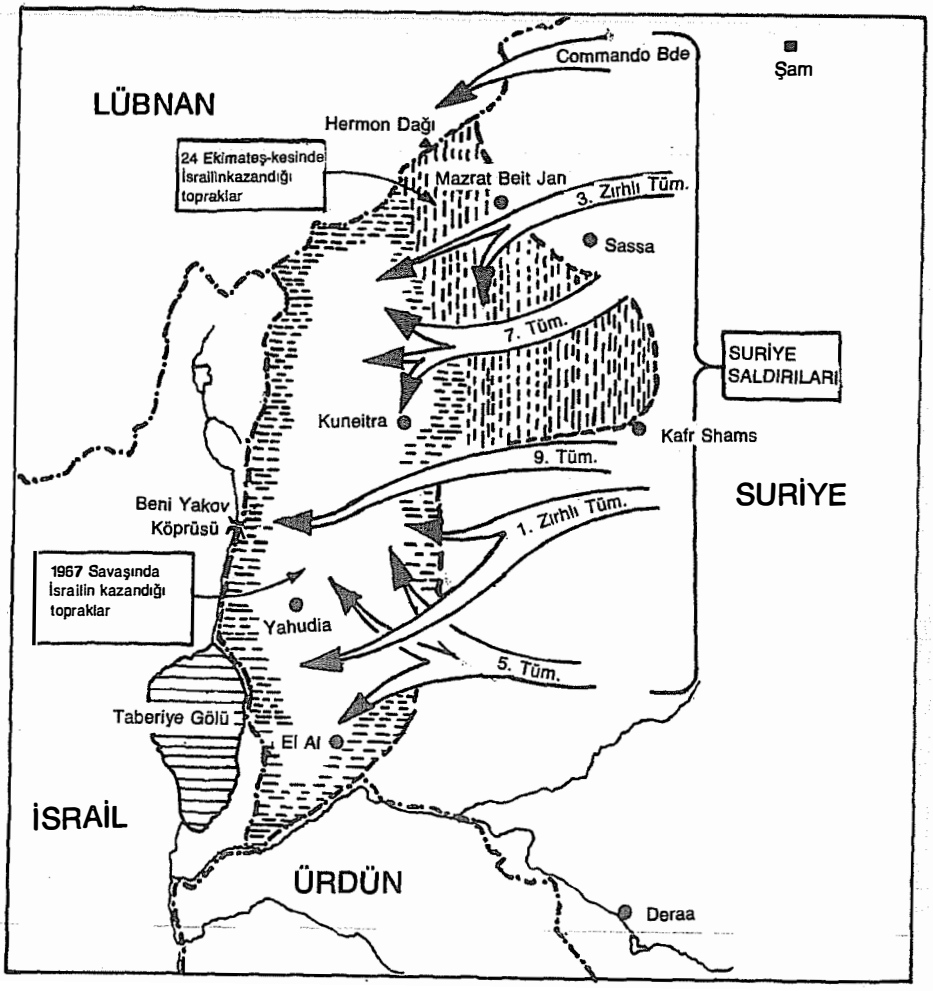

11
1973 SAVAŞI - SİNA CEPHESİ

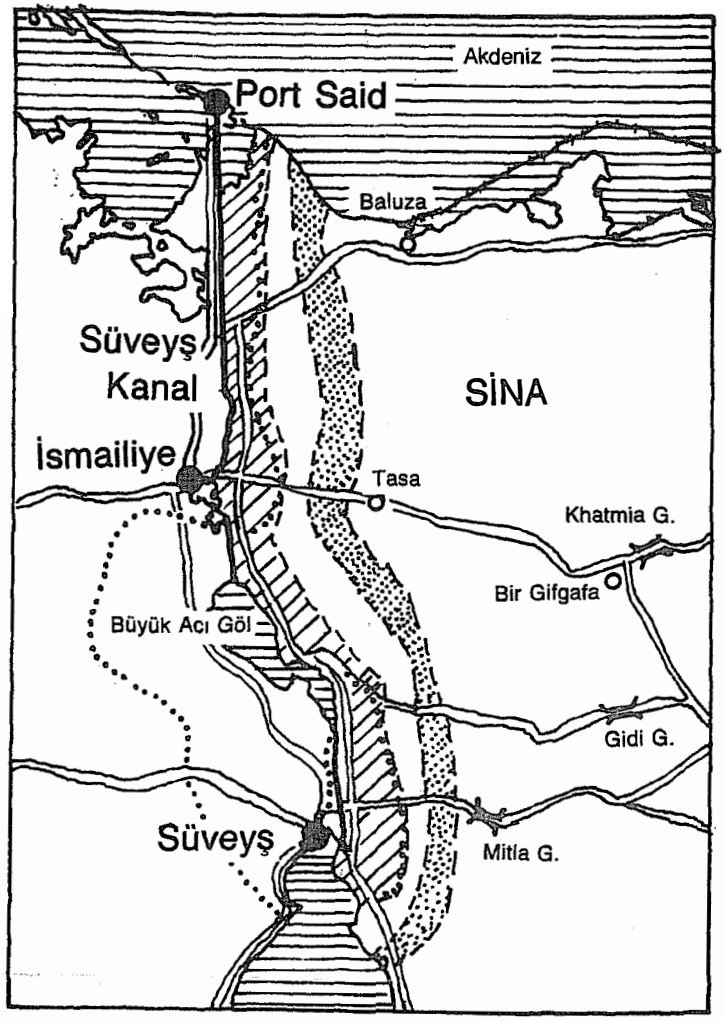
12

1973 Savaşı - Suriye Cephesi

13

Mısır - İsrail Ayırma Anlaşması, 18 Ocak 1974

····· Ateş-Kes Çizgisi

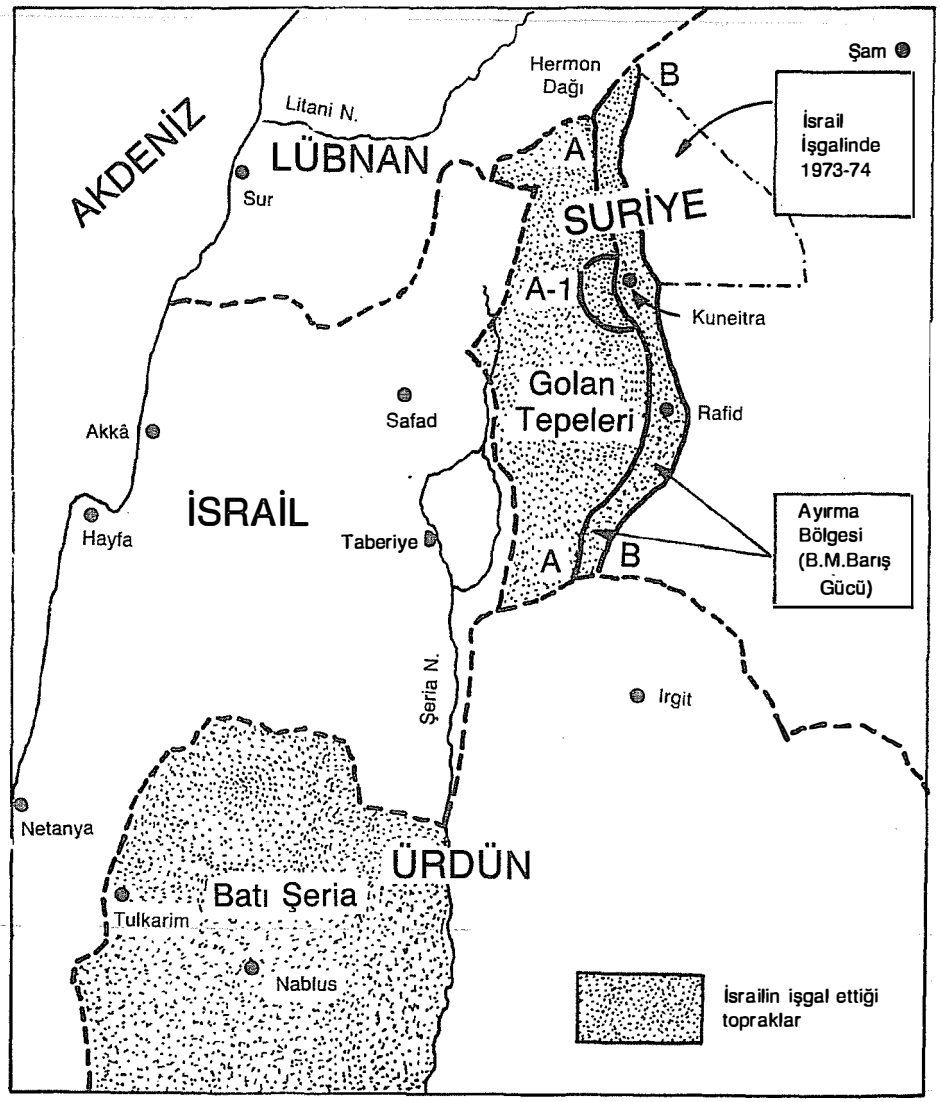
Mısır Sın. Kuvvet Bölgesi

İsrail Sın. Kuvvet Bölgesi

Barış Gücü Bölgesi

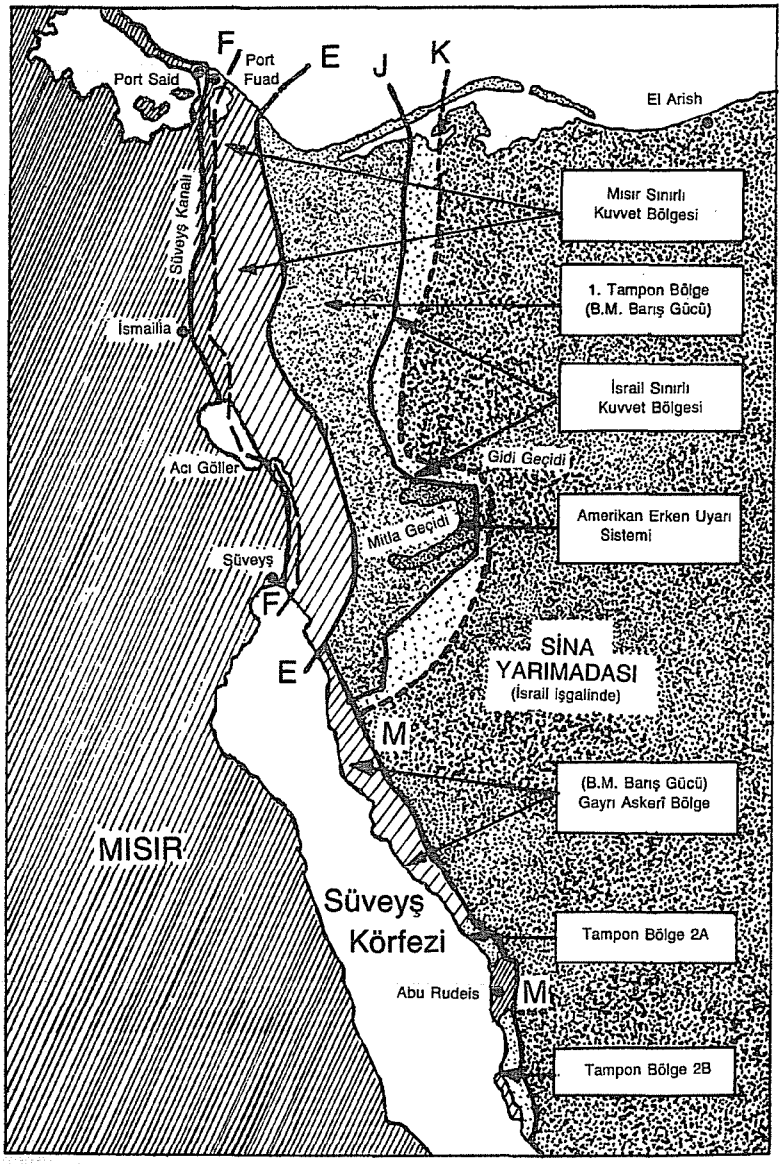
14

İsrail - Suriye
Ayırma Anlaşması
31 Mayıs 1974

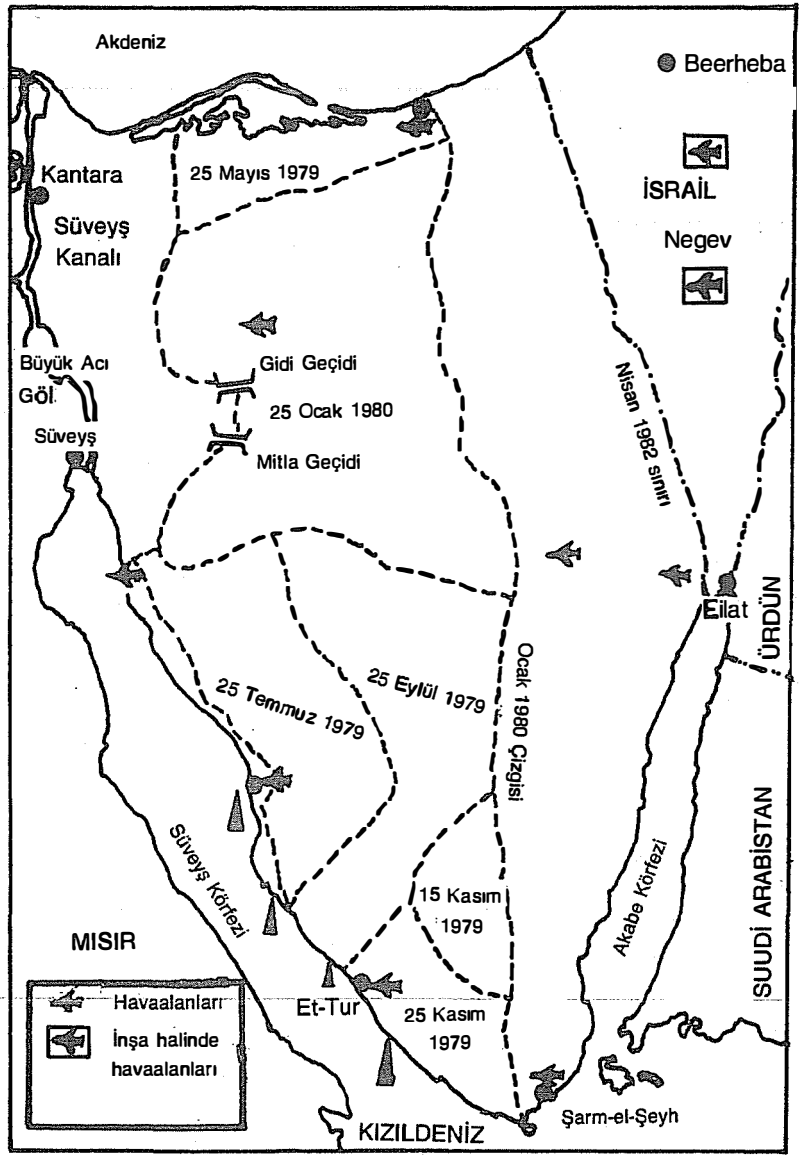
15

Mısır - İsrail
2. Ayırma Anlaşması
1 Eylül 1975

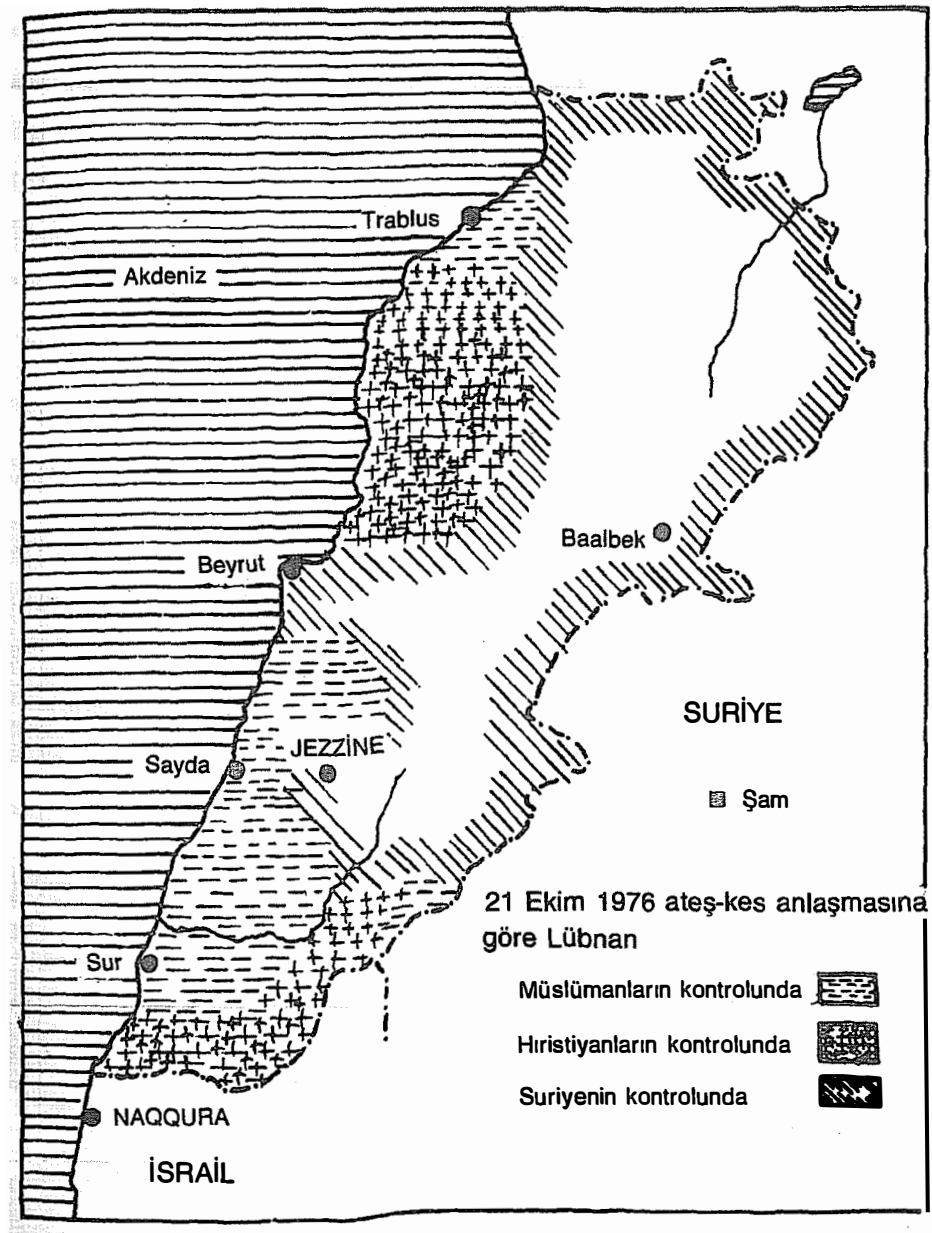

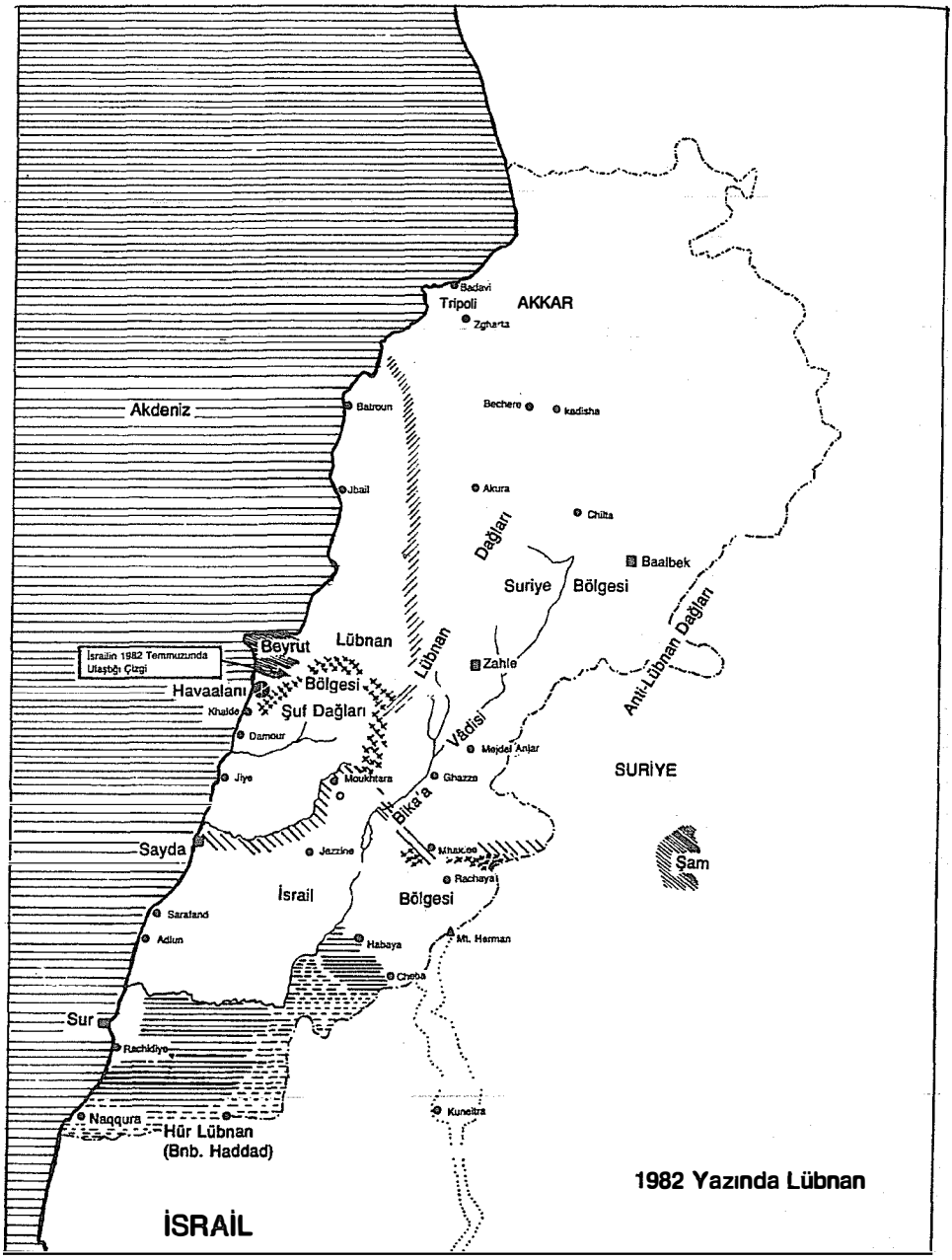
16

Mısır-İsrail Barışına Göre İsrail'in Sina'dan Çekilme Kademeleri

17
21 Ekim 1976 Ateş-Kes Anlaşmasına Göre Lübnan

Akdeniz
Badavi
Tripoli
AKKAR
Zgharta
Batroun
Bechere
kadisha
Jbail
Akura
Chilta
Dağları
Baalbek
Suriye Bölgesi
Anti-Lübnan Dağları
İsrailin 1982 Temmuzunda Ulaştığı Çizgi
Beyrut
Lübnan
Lübnan
Zahle
Havaalanı
Bölgesi
Khalde
Şuf Dağları
Damour
Vadisi
Mejdel Anjar
SURİYE
Jiye
Moukhtara
Ghazze
Bika'a
Sayda
Jezzine
Khiam
Şam
Rachaya
İsrail
Bölgesi
Sarafand
Adlun
Habaya
Mt. Herman
Cheba
Sur
Rachidiye
Kuneitra
Naqqura
Hür Lübnan
(Bnb. Haddad)
İSRAİL
1982 Yazında Lübnan

FKÖ Lübnanı terkediyor: 21 Ağustos - 1 Eylül 1982

